

ELEKTRONINĖ LIETUVIŲ KALBOS IR LITERATŪROS CHRESTOMATIJA

11–12 klasei

XX a. vidurio
modernioji literatūra

versija 1.0

Šia chrestomatija galima naudotis
tik mokymo ar mokymosi tikslais

LIETUVIŲ
LITERATŪROS
IR TAUTOSAKOS
INSTITUTAS

VILNIUS 2012

SUDARYTOJA Aušra Martišiūtė-Linartienė

REDAKCIŅĖ KOLEGIJA: Darius Kuolys, Mindaugas Kvietkauskas, Aušra Martišiūtė-Linartienė,
Dainora Pociūtė-Abukevičienė, Brigita Speičytė, Gytis Vaškelis

PROJEKTO KOORDINATORIUS Gytis Vaškelis

KONSULTANTĖS: Vilija Dailidienė, Dainora Eigminienė, Aušra Jurgutienė

REDAKTORĖS: Irena Daugirdaitė, Laima Arnatkevičiūtė, Danutė Kalinauskaitė, Asta Vaškeliene

KNYGOS DAILININKAS IR MAKETUOTOJAS Rokas Gelažius

Išleido

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Antakalnio g. 6, Vilnius LT-10308

www.lti.lt

knyga@lti.lt

© Autoriai, tekstai, 2012

© Aušra Martišiūtė-Linartienė, sudarymas, 2012

© Rokas Gelažius, 2012

© Ugdymo plėtotės centras, 2012

© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012

ISBN 978-609-425-088-0

TEKSTŲ AUTORIAI:

Natalija Arlauskaitė (A. Čechovas, A. Achmatova, O. Mandelštam, B. Pasternakas), Gintarė Bernotienė (H. Hesė, J. Vaičiūnaitė), Dagnė Beržaitė (F. Dostojevskis), Vigmantas Butkus (XX a. pradžios literatūra. Realizmas. Neoromantizmas), Dalia Čiočytė (M. Valančius), Jūratė Čerškutė (R. Gavelis), Vilija Dailidienė (N. Sadūnaitė), Viktorija Daujotytė-Pakerienė (K. Būga), Kęstutis Girnius (J. Girnius), Aušra Jurgutienė (J. Baltrušaitis), Nijolė Kašelionienė (Gi de Mopasanas, O. Milašius Š. Bodleras, P. Verlenas), Laurynas Katkus („Keturi vėjai“, F. T. Marinėtis, R. M. Rilke, F. Kafka, B. Sruoga (II)), B. Krivickas, A. Nyka-Nyliūnas, J. Lukša-Daumantas, V. Bložė, M. Martinaitis, T. Venclova, J. Erlickas, D. Kalinauskaitė), Rimantas Kmita (I. Meras, Modernioji XX a. antrosios pusės literatūra, E. Miežėlaitis, Just. Marcinkevičius, S. Geda, J. Strielkūnas, N. Miliauskaitė, Nepriklausomybės laikų literatūra, A. Marčėnas, A. Jonynas, D. Kajokas, S. Parulskis, G. Grajauskas), Darius Kuolys (Barokas, Apšvieta, K. Sirvydas, M. K. Sarbievijus, D. Naborovskis, S. Pšipkovskis, M. K. Pacas, K. Donelaitis, M. P. Karpavičius, T. Kosčiūška, I. Kantas, M. Gimbutienė, V. Kavolis, M. Lukšienė), Mindaugas Kvietkauskas (XX a. pradžios literatūra. Romantizmas. Neoromantizmas, M. Riomeris, M. Kulbakas, K. Kavafis, XX a. vidurio katastrofų literatūra, O. Šimaitė, A. Kamiu, P. Levis, V. Šymborska, Č. Milošas, J. Brodskis), Laura Laurušaitė (K. Skujėniekas), Aušra Martišiūtė-Linartienė (V. Šekspyras, P. Kalderonas, J. V. Gėtė, F. Šileris, Dž. Baironas, V. Krėvė, J. Tumas-Vaižgantas, Vydūnas, B. Sruoga (I)), D. Grinkevičiūtė, K. Ostrauskas, K. Saja, S. Beketas, M. Ivaškevičius), Gediminas Mikelaitis (S. Šalkauskis), Kęstutis Nastopka (A. J. Greimas), Dainora Pociūtė-Abukevičienė (Renesansas, Metrašėiai, M. Husovianas, A. Kulvietis, M. Mažvydas, A. Volanas, L. Sapiega, J. Radvanas, M. Daukša, M. K. Radvilas-Našlaitėlis), Jurgita Žana Raškevičiūtė (J. Degutyte), Brigita Speičytė (XIX a. literatūra. Romantizmas. Realizmas, A. Strazdas, S. Daukantas, A. Mickevičius, A. Baranauskas, Žemaitė, Maironis, V. Vordsvortas, Šatrijos Ragana), Jūratė Sprindytė (M. Katilėškis, J. Aputis, R. Granauskas, B. Vilimaitė, Ch. L. Borchesas, Nepriklausomybės laikų literatūra, J. Kunčinas, V. Juknaitė, G. Radvilavičiūtė), Vaidas Šeferis (Jonas Basanavičius), Marijus Šidlauskas (V. Kudirka), Skirmantas Valentas (K. Būga), Inga Vidugiryte-Pakerienė (A. Puškinas), Vanda Zaborskaitė (M. Valančius), Eugenijus Žmuida (J. Tumas-Vaižgantas, I. Šėinius, XX a. vidurio modernioji literatūra, V. Mykolaitis-Putinas, J. Savickis, S. Nėris, H. Radauskas, I. Simonaitytė), Manfredas Žvirgždas (J. Billūnas, M. K. Čiurlionis, XX a. vidurio modernioji literatūra, J. Savickis, J. Aistis, Salomėja Nėris, B. Brazdžionis, A. Miškinis, A. Vaičiulaitis, I. Simonaitytė, K. Binkis, S. Nėris (II), A. Miškinis, V. Mačernis, K. Bradūnas, Modernioji XX a. antrosios pusės literatūra, A. Mackus, A. Škėma, Liūnė Sutema).

TURINYS

XX a. vidurio modernioji literatūra	1429
Vincas Mykolaitis-Putinas	1441
VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS. Poezija	1444
VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS. Altorių šešėly	1454
Balys Sruoga	1508
BALYS SRUOGA. Milžino paunksmė	1514
Jurgis Baltrušaitis	1555
JURGIS BALTRUŠAITIS. Poezija	1558
<i>Tomas Venclova</i> . Trys Jurgio Baltrušaičio tekstai	1560
Oskaras Milašius	1564
OSKARAS MILAŠIUS. Poezija	1571
<i>Vytautas Kubilius</i> . Lietuva Oskaro Milašiaus kūryboje	1575
Keturi vėjai	1589
Jurgis Savickis	1591
JURGIS SAVICKIS. Apsakymai	1595
Moišė Kulbakas	1624
MOIŠĖ KULBAKAS. Poezija	1627
Bernardas Brazdžionis	1630
BERNARDAS BRAZDŽIONIS. Poezija	1634
<i>Tomas Venclova</i> . Bernardas Brazdžionis	1641
Salomėja Nėris	1646
SALOMĖJA NĖRIS. Poezija	1650
Jonas Aistis	1655
JONAS AISTIS. Poezija	1661
<i>Marijus Šidlauskas</i> . Dievoieškos formos Aisčio poezijoje	1668
<i>Rita Tūtlytė</i> . Įspūdžio estetika Jono Aisčio poezijoje	1675
Antanas Miškinis	1684
ANTANAS MIŠKINIS. Poezija	1688
Antanas Vaičiulaitis	1695
ANTANAS VAIČIULAITIS. Apsakymai	1699
Henrikas Radauskas	1720
HENRIKAS RADAUSKAS. Poezija	1725
<i>Marijus Šidlauskas</i> . Kas gi Sukūrė Radauską?	1732
Stasys Šalkauskis	1743
Ieva Simonaitytė	1748
Kazys Binkis	1753
Šarlis Bodleras	1759
ŠARLIS BODLERAS. Paryžiaus splinas	1762
Polis Verlenas	1766
POLIS VERLENAS. Poezija	1768
Filipas Tomazas Marinėtis	1770

Filipo Tomazo Marinečio futurizmo manifestas	1771
Futuristų literatūros techninis manifestas	1772
Francas Kafka	1774
FRANCAS KAFKA. Metamorfozė	1776
Raineris Marija Rilke	1795
RAINERIS MARIJA RILKĖ. Poezija	1797
Hermanas Hese	1800
HERMANAS HESĖ. Stepių vilkas	1803
Konstantinas Kavafis	1820
KONSTANTINAS KAVAFIS. Poezija	1822
Ana Achmatova	1824
ANA ACHMATOVA. Poezija	1826
Osipas Mandelštamas	1830
OSIPAS MANDELŠTAMAS. Poezija	1832
Borisas Pasternakas	1835
BORISAS PASTERNAKAS. Poezija	1837
Terminų žodynėlis	3301
Laiko juosta	3346

XX a. vidurio

modernioji

literatūra

XX a. vidurio modernioji literatūra

Nepriklausomai valstybei kuriantis. Pirmajam pasauliniam karui baigiantis, dvi didžiosios Lietuvos kaimynės bei jos likimo lėmėjos Rusija ir Vokietija buvo nusilpusios dėl jas draskančių vidinių neramumų. Vokietija turėjo pripažinti, kad karas jai nėra sėkmingas, ir pereiti prie derybų dėl paliaubų, kurių sąlygos (griežtai nustatytos vėlesne 1919 m. Versalio taikos sutartimi) buvo skausmingos ir kėlė nepasitenkinimą išvargintos ir nuskurdintos šalies visuomenėje, įžiebė protesto demonstracijas ir net atvedė į revoliuciją. Rusijoje jau buvo įsiliepsnojęs pilietinis karas tarp valdžių užgrobusių bolševikų šalininkų ir priešininkų. Tokiomis aplinkybėmis, susilpnėjęs represyvioms centralizuotų valstybių struktūroms, žlungant monarchijoms ir vis labiau bruzdant tautinėms mažumoms bei opozicinėms politinėms grupuotėms, nedidelės lietuvių intelektualų grupės įkvėpta suverenios valstybės vizija pasirodė esanti ne beprotiška avantiūra, o reali galimybė. Ši galimybė sėkmingai realizuota 1918 m. vasario 16 d. Vilniuje Lietuvos Tarybai pasirašius Lietuvos Nepriklausomybės Aktą, kuris greitai tapo žinomas visame krašte, nors okupacinė vokiečių cenzūra (o vėliau ir valdančiojo režimo atstovai Berlyne) mėgino nutildyti laisvės reikalaujančius balsus. Paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, diplomatams dar ilgai teko kovoti dėl Respublikos tarptautinio pripažinimo juridiniu lygmeniu, įteisinti valstybės sienas, steigti jos institucijas, įsivesti savo valiutą ir spręsti daugybę ekonominių, socialinių, švietimo ir kitų problemų. Nemažai žinomų rašytojų tapo besikuriančios valstybės atstovais užsienyje (Jurgis Savickis, Ignas Šeinius, Jurgis Baltrušaitis, Oskaras Milašius), valstybinių institucijų, visuomeninių draugijų vadovais (Liudas Gira, Vincas Krėvė), išėjo savanoriais į „menininkų batalioną“ (Kazys Binkis).

Karo ir suirutės negandų išblaškyti lietuviai inteligentai, sužinoję apie įvykius tėvynėje, ėmė grįžti į Lietuvą, čia organizuoti kultūrinį gyvenimą, atkurti periodinę spaudą, leisti naujus žurnalus. „Nors dar pakraščiuose tebegirdėti armotų dundesys ir ginklų žvangėjimas – šalies vidury karo susirodytosios žaizdos jau gyja“, – leisdamas „vienintelį paveiksluotos literatūros, meno ir kultūros“ žurnalą *Veja* 1919 m. entuziastingai rašė Kazys Binkis, pasiryžęs su bendraminčiais tęsti pirmojo lietuvių literatūros žurnalo *Vaivorykštė* (1912–1913) ir almanacho *Pirmasai baras* (1915) tradicijas. Tų pačių intencijų kupini buvo ir simbolistai Balys Sruoga bei Faustas Kirša, parengę poezijos ir dailės almanachą *Dainava* (1920). Binkis netrukus išleido poezijos antologiją *Vainikai* (1921), atskleidžiančią to meto poezijos spektrą, o pats susižavėjo Berlyno, kuriame tada studijavo, atmosfera ir moderniuoju menu. *Vejos* teišėjo trys numeriai, solidaus literatūros žurnalo estafetę perėmė Krėvės redaguojami *Skaitymai*, sutelkę visus garsesnius rašytojus, kurie buvo ir kritikai, ir vertėjai. 1920–1923 m. išleistuose dvidešimt keturiuose *Skaitymų* numeriuose pasirodė svarbiausi to laikotarpio kūriniai: Krėvės novelės, Vaižganto apysaka *Dėdės ir dėdienės*, Šatrijos Raganos *Sename dvare*, Vinco Mykoliaičio-Putino, Fausto Kiršos, Balio Sruogos, Kazio Binkio eilėraščiai ir kt. *Skaitymai* turėjo rimtą kritikos skyrių, kuriame darbuosė Krėvė, Gira ir Sruoga, netrukus išgarsėję kaip „aštriaplunksnė trijulė“, nuo kurios silpnesnius autorius gynė geraširdis Vaižgantas. Jo straipsnis „Knygoms apginti – nuo kritikų“ paskatino pirmą ryškesnę literatūrinę polemiką tarpukariu – svarstyta, ar dar reikia džiaugtis kiekviena lietuviška knyga kaip spaudos draudimo laikais, ar savo literatūrai turime taikyti pasaulinius kriterijus?

Ypač daug svarbių visai valstybei darbų buvo įvykdyta 1920–1923 m. laikotarpiu. 1920 m. daugelio Lietuvos gyventojų balsais išrinktas Steigiamasis Seimas, patvirtinta nuolatinė Konstitucija. Tais pačiais metais Lietuva neteko Vilniaus – jį užėmė lenkų generolo Lucijano Želigovskio daliniai. Vilniaus klausimas rūpės daugeliui patriotiškai nusiteikusių lietuvių visą Nepriklausomybės dvidešimtmetį.

Algirdas Julius Greimas, kalbėdamas apie ekonominę pažangą Lietuvoje tarpukario metais, pastebėjo: „Man atrodo, kad vertinant vadinamąją ‚smetoninę Lietuvą‘, nepakankamai pabrėžiama tuo metu vykusios ekonominės revoliucijos reikšmė.“ Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, atsigavo žemės ūkis, 1921–1922 m. priimti žemės reformą įteisinę įstatymai, kuriais remiantis stambiųjų dvarų žemė nusavinta ir išdalyta mažažemiams ir bežemiams naujakuriams. Dėl šios reformos šalyje sustiprėjo valstiečių ūkiai, Lietuva tapo išvystyta agrarine valstybe. 1920 m. Kaune įsikūrė 8 bankai, 1922 m. rugsėjo 25 d. į apyvertą paleistas litas. Stiprėjo pramonė – 1921–1924 m. Lietuvoje įsikūrė 379 pramonės įmonės. Visos svarbesnės žemės ūkio šakos buvo suorganizuotos į kooperatines arba akcines organizacijas, sistemingai dirbusias Lietuvos žemės ūkio moderninimo ir ūkininkų kultūrinimo darbą. 1923 m. prasidėjo grūdų eksportas, 1926 m. Lietuvoje veikė 209 dešrų ir konservų gamyklos. Valstybė rėmė pienininkystę, 1927 m. įkūrė „Pieno centrą“, kuris užtikrino, kad Anglija, Vokietija supirkdavo 30 procentų Lietuvoje pagaminamo sviesto. Kooperatyvų sąjunga „Lietūkis“ nuo 1923 m. sėkmingai užsiėmė žemės ūkio produkcijos eksportu, aprūpindavo ūkininkus reikalingomis prekėmis, „Lietūkio“ agronomai mokė ūkininkus modernesnio ūkininkavimo. Svarbią vietą valstybėje užėmė akcinė bendrovė „Maistas“, kuri vertėsi mėsos perdirbimu ir mėsos produktų eksportu. Tekstilės gaminiams pagarsėjo „Drobė“, kurioje buvo naudota vietinė vilna, linai. 1936 m. visi pramonės vienetai susijungė į Prekybos, pramonės ir amatų rūmus. Palyginti su XX a. pradžia, ūkininkų padėtis žymiai pagerėjo, o pramonė išaugo ketveriopai. Pagal augalininkystės produkciją Lietuva užėmė vieną pirmųjų vietų Europoje.

Netekusi Vilniaus Lietuva gavo Klaipėdą. Tai įvyko po 1923 m. Klaipėdos krašto sukilimo, kurio dalyviai Mažosios Lietuvos lietuvininkai galėjo remtis slapta Lietuvos vyriausybės parama – svarbų vaidmenį organizuojant sukilimą ir koordinuojant sukilėlių veiksmus atliko Šaulių sąjunga, kuriai vadovavo rašytojas Vincas Krėvė-Mickevičius. Lietuva po sukilimo įgijo ne tik nemažą, strategiškai ir ekonomiškai reikšmingą pajūrio ruožą, bet ir rimtų problemų: lietuviškoms valdžios institucijoms sunkiai sekėsi integruoti vokiečių bendruomenę, Klaipėdos krašte sudariusią gyventojų daugumą. Nepriklausomybės laikotarpiu vis dar stiprus buvo Vydūno, kaip Mažosios Lietuvos dvasinio lyderio, autoritetas, Lietuva sužinojo apie jauną ir talentingą šio krašto rašytoją – Ievą Simonaitytę.

Universitetas permainų sukuryje. 1922 m. Kaune įkurtas Lietuvos (vėliau – Vytauto Didžiojo) universitetas suteikė literatūros procesui akademinį lygį. Tai pirmoji aukštoji mokykla šalies teritorijoje, kurioje visos disciplinos dėstytos lietuvių kalba. Į Humanitarinių mokslų bei Teologijos-filosofijos fakultetus stoji kūrybiškas jaunimas, dėstytojauti buvo kviečiami šviesiausi tautos protai, svečiai iš kitų šalių. Humanitarinius mokslus dėstė daug žinomų asmenybių. Draudžiamą spaudos periodą specialistas Vaižgantas emociškai, įdomiausiais faktais išmargintu pasakojimu sutraukdavo studentus net iš gretimų fakul-

tetų. Rusų literatūrą ir dramą dėstė profesoriai Krėvė ir Sruoga: jie mėgę kartu pasivaikščioti stebindami praeivius – Sruoga buvo aukšto ūgio, o Krėvė žemas. Preciziškai mintį formuluodavo Vincas Mykolaitis, savo bute rengęs kuriančio jaunimo sueigas. Visuotinės literatūros kursą skaitė profesorius Jonas Mačiulis-Maironis. Kalbos disciplinas universitete dėstė Jonas Jablonskis bei Kazimieras Būga, stilistiką bei antikinę filosofiją – prezidentas Antanas Smetona, prancūzų literatūros istoriją – Vladas Dubas, vokiečių – įspūdingos išvaizdos šveicaras Juozas Eretas. Mikalojaus Konstantino Čiurlionio galerijos įkūrėjas Paulius Galaunė supažindino su meno istorija. Erudicija imponavo Europos masto filosofai Vosylius Seze-manas, Levas Karsavinas, per metus puikiai išmokę lietuvių kalbą, bei teisininkas Mykolas Riomeris (Römeris), ilgametis universiteto rektorius.

Antrosios Respublikos laikais iš viso įkurtos šešios aukštosios mokyklos (Žemės ūkio ir Veterinarijos akademijos, Pedagoginis ir Prekybos institutai, Konservatorija, Dailės institutas), kasmet buvo pastatoma ir atidaroma po keliasdešimt naujų pradžios mokyklų bei progimnazijų – šaliai reikėjo naikinti iš carinės Rusijos paveldėtą visuotinį neraštingumą, artėti prie Europos standartų.

Universiteto fakultetai leido savo akademinius leidinius (*Darbai ir dienos, Tauta ir žodis, Logos, Soter, Athenaeum, Mūsų senovė* ir kt.). Paramos netekusius ir užsidariusius *Skaitymus* nuo 1924 m. pratęsė Teologijos-filosofijos fakulteto leidžiamas ir Mykolaičio-Putino redaguojamas *Židinys* – solidžiausias ir stabiliausias tarpukario literatūros ir mokslo žurnalas (1924–1940). Leidinys plačiai reprezentavo lietuvių literatūrą bei kultūrą, jame vengta meninių, nacionalinių ir politinių kraštutinumų, diegta demokratijos ir tolerancijos dvasia, tačiau viešai deklaruota parama Katalikų Bažnyčiai, kurios įtaka tarpukario valstybės gyvenime buvo itin reikšminga. Be grožinės publicistikos, *Židinyje* buvo akademinio bei visuomeninio gyvenimo, pasaulinio mokslo apžvalgų, knygų bei žurnalų recenzijų skyriai.

Dėstytojai ir studentai susitikdavo ne tik akademinėse įstaigose ar periodinių leidinių puslapiuose, bet ir draugijose, iškylose, literatūros vakaruose. Ypač reikšminga buvo „Šatrijos“ meno draugija, įsteigta Šveicarijoje išsilavinimą įgijusių profesorių Ereto bei Mykolaičio-Putino, kurie siekė diegti Lietuvoje Vakarų Europos moderniosios krikščionybės vertybes. Devizu pasirinkusi filosofo Stasio Šalkauskio mintį, jog menas turi tarnauti grožiui, o grožis – gyvenimo tobulumui, draugija per ilgą savo veiklos laikotarpį (1924–1940) telkė gambiausią Lietuvos jaunimą (žinoma daugiau kaip trys šimtai narių), lavino literatūrinį ir estetinį skonį, ugdė filosofinę mintį, formavo universalią pasaulėžiūrą. Su „Šatrijos“ draugija susijęs jaunųjų katalikų sąjūdis, Lietuvos kultūrą praturtinęs neoromantinė poezija, reikšminga publicistika ir eseistika (Juozo Keliuočio žurnalistinė veikla), neotomistinės ir egzistencinės filosofijos tyrinėjimais, reikalavęs demokratiškesnės santvarkos (deklaracija „Į organišką valstybės kūrimą“, 1936). Steigėsi ir savo ideologiją apibrėžė kairiosios (aušrininkų) bei dešinėsios (neolituonų) studentų organizacijos.

Nepriklausomybė Lietuvai buvo reikšminga dviem atžvilgiais: pirma, lietuviai įgijo pasitikėjimo savo jėgomis, antra, Lietuva atsidarė pasauliui, gavo progų lyginti savo tradiciją su senesnėmis ir labiau nusistovėjusiomis tradicijomis.

Tomas Venclova

Tolstant nuo demokratijos idealų. Iššūkiu visuomeninėms organizacijoms tapo 1926 m. įvykęs valstybės perversmas, pristabdęs pilietinės visuomenės formavimąsi, suvaržęs daugelį laisvių, įtvirtinęs vienvaldę tautininkų partijos ir prezidento Smetonos diktatūrą. Autoritarinis tautininkų režimas, nors ir išlaikęs antidemokratinės nuostatas, vis dėlto evoliucionavo: po 1929-ųjų, kai iš pareigų buvo atleistas radikalesnių tautinių pažiūrų ministras pirmininkas Augustinas Voldemaras, pernelyg uoliai rūpinęsis sukarintos organizacijos „Geležinis vilkas“ formavimu, diktatūra nebebuvo tokia griežta – atkurtos kai kurios opozicinės partijos (krikščionių demokratų, socialdemokratų), nebepuoselėta vilčių žūtbut „sulietuvinti“ gana gausias tautines mažumas. Smetona, prezidentas eruditas, klasikinės filologijos profesorius, netapo fašistiniu diktatoriumi ir laikėsi nuosaikaus „vidurio kelio“, propaguodamas neutraliteto, nesijungimo į karinius blokus politiką. Buvo plėtojami politiniai ryšiai tarp Baltijos valstybių, tačiau dažniausiai apsiribota aptakiomis deklaracijomis – nesirūpinta net kariniu bendradarbiavimu, nors visų Baltijos respublikų valdžia turėjo pastebėti grobikiškas didžiųjų totalitarinių valstybių užmačias.

Būtent nuosaikios autoritarinės Smetonos diktatūros sąlygomis buvo sukurta daug tikrų literatūros ir meno šedevrų – valdžia skatino dailininkus bei rašytojus stipendijomis ir premijomis, menininkai dažnai buvo siunčiami studijuoti į užsienį (dažniausiai į Prancūziją). Valstybė ir toliau orientavosi į Vakarų kraštus, su kuriais buvo palaikomi ekonominiai ir kultūriniai ryšiai. Rytiniai prancūziški ir vokiški dienraščiai Kauną pasiekdavo tos pačios dienos vakare. Ryšiams su Vakarų Europa labai trukdė neišspręstas konfliktas dėl Vilniaus su Lenkija, o po 1933 m., kai Vokietijoje į valdžią atėjo naciai, grėsė pavojus prarasti ir Klaipėdą, kurioje neramumus kėlė vietiniai vokiečiai. Pesimistines nuotaikas, intensyvėjančią emigraciją iš Lietuvos skatino ir trečiojo bei ketvirtojo dešimtmečių sandūroje Vakarų Europą ir JAV sukauščiusi ekonominė krizė. Visa tai vertė susimąstyti apie Vakarų pasaulį vienijusios kapitalistinės socialinės sistemos trapumą ir netobulumą.

Politinė atmosfera Nepriklausomybės laikotarpiu buvo nerami, ji veikė ir literatūrą. Entuziazmą išsilaisvinus iš carinės priespaudos jau po kelerių metų ėmė drumsti nusi-vylimo balsai (Maironio „Skausmo skundas“), tačiau jie nebuvo gausūs, kai kada į juos reaguota su pašaipą. Daug eksperimentuota, ieškota naujų išraiškos formų. Kūrėjai suprato, kad per trumpą laiką nacionalinė literatūra turi išeiti visą modernių permainų „kursą“. Pesimistinės ir katastrofinės nuotaikos prasiveržė eilėraščiuose, rašytuose prieš pat Antrojo pasaulinio karo pradžią (Bernardo Brazdžionio „Paskutinis pasmerktojo myriop žodis“, Jono Aisčio „Džiazas“: „Aš gyvenu agonija, geltonu rudeni, / Drauge su merdinčia, su mirštančia Europa“). Poezija žengė kartu su gyvenimo avangardu, dar nebuvo praradusi pranašystės įtaigumo, todėl populiarė: poetai tebelaikyti romantiškais genijais, traukiančiais paskui save sekėjų minias.

Svarbiausios trečiojo dešimtmečio poezijos ir prozos stilistinės kryptys. Trečiojo dešimtmečio literatūroje poezija išties dominavo. Zenitą pasiekė simbolizmas, stipriausias paskatas gavęs iš Mikalojaus Konstantino Čiurlionio dailės, Jurgio Baltrušaičio, rusų ir prancūzų simbolistų kūrybos. Sruogos fragmentiškas, asociacijomis plazdenantis eilė-raštis (rink. *Saulė ir smiltys*; 1920, *Dievų takais*, 1923) išreiškė subjektyvią nuotaikų kaitą, užuominų, nutylėjimų, vaizdinės bei muzikinės improvizacijos žaismą, nuolat keičiantį

prasmės akcentus. Šiuos impresionistinės poetikos elementus jis jungė su simbolizmui būdingais įvaizdžiais (gulbė, mėlyna paukštė, balta viešnia, žvaigždė, gėlmė, sutemos, aukuras), lietuvių liaudies dainų motyvais ir intonacijomis. Mykolaičio-Putino poezijoje (rink. *Tarp dviejų aušrų*, 1927) simboliais išreiškiamas iš romantizmo perimtas asmenybės dramatiškas konfliktas su aplinka ir savimi, meditacinės nuotaikos, aukštųjų vertybių trauka. Poetas simbolį perkėlė į filosofinių apmąstymų orbitą bei nuolatinę savianalizę. Kalnų ir bedugnių, viršūnių ir gelmių simboliai perteikė dualistinę pasaulio sampratą; vergo, kalinio, klajūno įvaizdžiai – savęs ieškančio žmogaus dramatišką savijautą; žvaigždėtos nakties, Rūpintojėlio, ilgesio viešnios vizijos – dvasinės harmonijos, meilės poreikį. Simbolizmas psichologizavo ir intelektualizavo lietuvių eilėraščių, sukūrė aukštąjį literatūros stilių.

Prieš perdėtai rimtą literatūrą ėmė maištauti vakarietiškojo ekspresionizmo, futurizmo, siurrealizmo, dadaizmo manifestais bei eksperimentais susižavėjusių ir Kazio Binkio suorganizuotų lietuvių avangardistų būrelis – pats Binkis, Petras Tarulis (Juozas Petrėnas), Salys Šemerys, Juozas Žlabys-Žengė, Juozas Tysliava, Teofilis Tilvytis, Antanas Rimydīs, Butkų Juzė (Juozas Butkus). Ši jaunų bendraminčių kompanija 1922 m. pradžioje išleido reklaminį laikraštį *Keturių vėjų pranašas*, o 1924–1928 m. – keturis žurnalo *Keturi vėjai* numerius. Keturvėjininkai siekė šokiruoti visuomenę ir išjudinti sustingusią literatūros „pelkę“, įnirtingai puldami ir parodijuodami pseudopatriotinę patetiką, pašiepdami maironiškąjį romantizmą, išpūstą simbolizmą, verksmingą sentimentalizmą, nudailintą estetizmą, religines dogmas, įgrisusį patosą, nusaldintą toną, grožio kultą, išpuoselėtą eilėdarą. Tarulis parodijavo Krėvės *Dainavos šalies senų žmonių padavimus*, Butkų Juzė – Baranausko *Anykščių šilėlį*, Tilvytis – Binkio „Gėles iš šieno“. Jie siūlė atsigręžti į primityvų, „sveiką“ liaudies meną, šnekamąją gatvės kalbą, prozišką žodį (Donelaitis keliamas kaip pavyzdys), sekdami rusų futuristais ir vokiečių ekspresionistais poetizavo didmiesčio ritmą, žavėjosi mašinomis ir mechanizmais. Keturvėjininkai siekė sugriauti kūrėjo – tautos pranašo, žynio, žodžio mago – mitą, teigė, kad grožinis kūrinys yra amatininkiskai konstruojamas. Garbino jaunystę, veržlumą, vadavimasi iš kaustančių mandagumo ir formos kanonų, valiūkiškai provokavo, maišydami aukštąjį ir žemąjį stilių. Keturvėjininkų manifesto šūkius geriausiai įprasmino Binkio eilėraščių knyga *Šimtas pavasarių* (1923) ir Tarulio apsakymų rinkinys *Mėlynos kelnės* (1927). Kad avangardizmo poetikos poreikis Lietuvoje buvo subrendęs, iš šalies patvirtino Jurgis Savickis, nepriklausęs Kauno keturvėjininkams, susiformavęs Europos miestų aplinkoje rašytojas. Tuo laikotarpiu jis išleido du ekspresionistinių apsakymų rinkinius *Šventadienio sonetai* (1922) ir *Ties aukštu sostu* (1928). Savickis, kaip ir Tarulis, atsiribojo nuo savo personažų, į kuriuos žvelgė su ironija arba sarkazmu, pasaulį vaizdavo kaip komišką ar net absurdišką teatrą, kur žmonės, vaikydamiesi šlovės bei lengvo gyvenimo, kaip marionetės blaškosi savo egoistiškų troškimų ir paikų įsivaizdavimų narve, tačiau, neturėdami tvirtesnių principų ir aukštesnių dvasinių poreikių, nieko nepasiekia. Jo apsakymuose dominuoja fragmentiškas sakinytis, kinematografinis vaizdų montažas, šnekamosios kalbos žargonas, miesto civilizacijos leksika, kultūrinių aluzijų laukas.

Poezijoje ekspresionizmą ir simbolizmą jungė Leonas Skabeika. Eilėraščių rinkinyje *Po juodo angelo sparnais* (1928) jis pasitelkė įprastą simbolistų žodyną, bet skyrėsi nuo jų savo nihilistine pasaulėjauta: jo lyrinis subjektas nėra globojamas gamtos ar gaubiamas

transcendencijos – jis junta tik visatos šaltį ir nuolatinę grėsmę, perteikiamą ekspresyviais vaizdais, niūriomis spalvomis, nervingai laužoma eilute.

Keturvėjininkų maištą bandė pratęsti kairuoliškos pakraipos žurnalas *Trečias frontas* (1930–1931), redaguotas Kosto Korsako ir Kazio Borutos, išaukštinęs lietuviško berno įvaizdį, bet mažiau linkęs į formos eksperimentus, netrukus nukrypęs į ideologinę propagandą, politinę agitaciją.

Avangardo sąjūdis sukūrė alternatyvą romantizmo-neoromantizmo tradicijai, gerokai išplėtė poetikos galimybes ir taip reikšmingai praturtino lietuvių literatūrą.

Trečiojo dešimtmečio prozoje avangardo eksperimentai egzistavo greta psichologinio realizmo krypties pasakojimų, tęsiančių Žemaitės, Jono Biliūno tradicijas. Romano žanras dar nebuvo susiformavęs: epinio užmojo siužetą išplėsdavo eseistiniai ir publicistiniai intarpai, autoriaus svarstymai, įtaigūs išplėstiniai gamtos vaizdai (*Vaižganto Pragiedruliai*, 1918–1920). Antanas Vienuolis, ėmęs stambiosios prozos, meniškai ir psichologiškai įtaigiai vaizdavo besikuriančios valstybės interesams priešingas visuomenės klases (*Inteligentų palata*, 1922; *Vėžys*, 1925; *Prieš dieną*, 1925). Prireiks dar dešimtmečio, kad atsirastų istorinio, satyrinio ar groteskinio romano atmainos. Dominavo smulkioji proza – apsakymai, novelės. Aiškus šio žanro lyderis – Vincas Krėvė, kurio apsakymų knygoje *Šiaudinė pastogė* (1921–1922) ir apysakoje *Raganius* (1939) atsiranda naujo tipo herojus – agrarinio konservatyvaus pasaulėvaizdžio išminčius, paklūstantis cikliškam, prigimtiniam kaimo darbų ritmui ir kartu atviras panteistinei, mitologinei simbolikai, kurios prasmės lengvai iššifruojamos technologinės revoliucijos menkai paliestame lietuviškame kaime.

1930 m. valstybė organizavo Vytauto Didžiojo mirties 500-ųjų metinių jubiliejinį minėjimą ir, be kitų renginių, paskelbė literatūros kūrinio konkursą. Buvo parašyta nemažai prozos bei dramos kūrinių (Maironio drama *Didysis Vytautas – Karalius*, Vytauto Bičiūno drama *Žalgiris* ir kt.). Vytauto Didžiojo komiteto lėšomis išleisti keturi veikalai. Antanas Vienuolis romane *Kryžkelės*, pasakojančiame apie kryžiuočių žygį į Lietuvą, puikiai pritaikė lietuviškai medžiagai europietiškojo istorinio romano modelį, kurį XIX a. sukūrė škotų rašytojas Valteris Skotas (Walter Scott). Kiti išspausdinti kūriniai: Sergijaus Minclovo *Daina apie sakalą* – Vytauto Didžiojo laikų istorinis romanas, Vytauto Bičiūno istorinė drama *Žalgiris*, Stasio Lauciaus poema *Vytauto karžygiai*. Nė vienas iš dalyvių negavo numatytos 10 000 Lt premijos. Vertingiausias konkursui pateiktas veikalas – Balio Sruogos drama *Milžino paunksmė* – net nebuvo rekomenduotas išleisti, ir tai sukėlė platų atgarsį spaudoje.

Didingu Nepriklausomos Lietuvos istorijos įvykiu turėjo tapti Stasio Girėno ir Stepono Dariaus pilotuojamo lėktuvo „Lituanica“ skrydis per Atlanto vandenyną. Liepos 16 d. vakare nesuskaičiuojama žmonių minia rinkose Aleksoto kalne, Aleksoto oro uoste – visi nekantraudami laukė pasirodant didvyrių. Ryte pasiekė žinia, jog netoli Soldino sudužo lėktuvas. Laukimo euforija virto giliu visos tautos gedulu. Dariaus ir Girėno žygis, jų tragiška mirtis tapo simboliu lietuvių tautos istorijos įvykiu, kuris įkvėpė daugelį poetų, rašytojų, dailininkų, skulptorių, muzikų, teatro ir kino menininkų.

Teatras, kinas, radijas: naujos literatūrinės raiškos galimybės. Lietuvos teatrams reikėjo lietuviškų dramų. Jau 1919 m. Kaune įsikūrė Tautos ir satyrinis „Vilkolakio“ teatrai, tačiau pagrindiniu teatrinio gyvenimo centru tapo 1922 m. įkurtas Valstybės teatras. Jame dirbo žinomi režisieriai Konstantinas Glinskis, Borisas Dauguvietis, Andrius Oleka-Žilinskas ir kt. Daugiausia tuo laikotarpiu buvo pastatyta lengvoko turinio Petro Vaičiūno dramų (apie dvidešimt), o geriausiais pastatymais laikytinos Vinco Krėvės Šarūno bei *Skirgailos*, Vinco Mykolaičio-Putino *Valdovo* bei *Nuvainikuotos vaidilutės*, Kazio Binkio *Atžalyno* inscenizacijos, sulaukusios milžiniško pasisekimo. Suvaidinta nemažai verstinių dramų, režisuoti kartais būdavo pasikviečiami svečiai iš užsienio (Michailas Čechovas ir kt.). Lietuvių dramaturgija per tris amžiaus dešimtmečius patyrė sparčią evoliuciją – nuo klotimo teatrui skirtų mėgėjiškų pjesių (Keturakio, Aleksandro Fromo-Gužučio ir kt.), kiek pompastiškų Maironio dramų iki sudėtingų Vydūno, psichologinės įtampos kupinų Vinco Krėvės, Balio Sruogos scenai skirtų veikalų ir modernistinės Kazio Binkio dramaturgijos (*Generalinė repeticija*).

Svarbus kultūriniam gyvenimui buvo ir 1922 m. įkurtas Valstybinis operos teatras. Jame lietuviškų operų ir operečių buvo mažuma, tačiau dideliais įvykiais tapo Jurgio Karnavičiaus *Gražinos* (1933) bei *Radvilos Perkūno* (1937), Miko Petrausko *Eglės žalčių karalienės* (1939) pastatymai.

Masiniam skoniui daugiausia stengėsi įtikti kinas – nauja meno šaka, Lietuvos menininkų menkai įsisavinta. Kinas buvo didelis verslas: sparčiai statyti ir atidaryti nauji kino teatrai, savo repertuarą užpildę Amerikos ir Vokietijos kino produkcija ir menkai tesarūpinę estetiniais atrankos kriterijais bei vertimo kokybe. Populiariausiųjų pozicijas užėmė kriminalai bei komedijos, tačiau buvo ir galimybė susipažinti su legendiniais kino aktoriais (Čarliu Čaplinu, Greta Garbo, Marlena Dytrich, Žanu Gabenu ir kt.), negarsinio ir pirmaisiais garsinio kino šedevrais, kurie darė įtaką literatūrai. Kinas kaip moderniojo meno žanras buvo pristatomas intelektiniame *Naujosios Romuvos* žurnale, apie Čaplino filmų estetiką rašė Jonas Kossu-Aleksandravičius (Aistis). Lietuvos valstybė neįstengė finansuoti vaidybinių filmų, tad tenkinosi dokumentine šalies įvykių kronika, privalomai demonstruojama prieš kiekvieną seansą. Kino entuziastai sukūrė pirmą pilnametražį vaidybinių filmą *Onytė ir Jonelis* (1931, iki mūsų dienų neišliko); dailininkas Stasys Ušinskas 1938 m. pristatė pirmąjį garsinį animacinį lėlių filmą *Storulio sapnas*; būta planų statyti didelio biudžeto vaidybinių filmą *Kražių skerdynės* (pagal istorinį Jono Marcinkevičiaus romaną), tačiau jie liko neįgyvendinti.

Nuo 1926 m. birželio pradėjo veikti pirmoji radijo stotis „Lietuvos radiofonas“. Radijas tapo dideliu įvykiu, telkusi tautą ir plėtusi kultūrinį akiratį. Ilgainiui radijuje šalia ži-

Jaunoji Lietuva! Tavo dvasios įkvėpti, mes stengiamės tą pasirinktą uždavinį įvykdyti. Mūsų pasisekimas tegu sustiprina Tavo dvasią ir pasitikėjimą savo jėgomis ir gabumais! Bet jei Neptūnas ar galingasis audrų Perkūnas ir mums bus rūstus – pastos mums kelią į Jaunąją Lietuvą ir pasaulį LITUANICĄ pas save, – tada Tu, Jaunoji Lietuva, turėsi iš naujo ryžtis, aukotis ir pasirengti naujam žygiui, kad audringųjų vandenynų dievai būtų patenkinti Tavo pastangomis, pasiryžimu ir nekviestų Tavęs į Didįjį Teismą.

Steponas Darius, Stasys Girėnas, Testamentas

nių bei koncertų išpopuliarėjo literatūrinės laidos: paskaitos, skaitymai, radijo vaidinimai. Radijuje bendradarbiavo nemažas būrys rašytojų, aktorių, skaityvų.

Neoromantizmo sugrįžimas. Trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių sandūroje poezijoje išryškėjo vėlyvojo neoromantizmo banga. Pirmąja šio svarbaus literatūrinio sąjūdžio kregždė galima laikyti debiutinį Salomėjos Nėries rinkinį *Anksti rytą* (1927), kuris kritikus nustebino lakoniškumu ir skambumu. Neoromantizmas pristatytas naujuose leidiniuose *Pjūvis* (orig. *Piūvis*, 1929–1931, red. Petras Juodelis), *Granitas* (1930, red. Juozas Keliuotis), *Linija* (1932, red. Stasys Anglickis), *Naujoji Romuva* (red. Juozas Keliuotis). Stengtasi toliau tęsti tradicinių tautinių vertybių ir europietiško modernizmo sintezę, integruoti avangardo pasiekimus, laikytis katalikiškos pasaulėžiūros. Itin svarbus ketvirtajame dešimtmetyje tapo Keliuočio, ryškios vienijančios asmenybės, redaguojamas žurnalas *Naujoji Romuva* (1931–1940). Apie jį susibūrė jauni neoromantikai, žymiausi intelektualai. Čia publikuota grožinė literatūra, vertimai, straipsniai, moderniosios dailės reprodukcijos, interviu, diskusijos prie apskritojo stalo. Žurnalas pasiekė ir išlaikė kultūriniam leidiniui neįtikėtinai didelį penkių tūkstančių egzempliorių tiražą.

Neoromantizmo poetika ryškiausiai atsiskleidė Jono Kossu-Aleksandravičiaus poezijos rinkiniuose *Eilėraščiai* (1932), *Imago mortis* (1934), *Intymios giesmės* (1935), *Užgesę chimeros akys* (valstybinė premija, 1937); Salomėjos Nėries rinkiniuose *Per lūžtantį ledą* (1935), *Diemedžiu žydėsiu* (valstybinė premija, 1938); Bernardo Brazdžionio rinkiniuose *Amžinas žydas* (1931), *Krintančios žvaigždės* (1933), *Ženkliai ir stebuklai* (1936), *Kunigaikščių miestas* (valstybinė premija, 1939); Antano Miškinio rinkiniuose *Balta paukštė* (1928), *Varnos prie plento* (1935), poemų knygoje *Keturi miestai* (1938). Neoromantizmo poezija – ryškus, savitas etapas, atskleidęs lietuviško žodžio galimybes, lyrišką tautos prigimtį, Europos poetinės kultūros pamokas. Nėris ir Kossu-Aleksandravičius perėmė Binkio išstobulintą impresionistinę detalę, tautosakos stilizaciją derino su individualiu išgyvenimu, psichologiškai įtaigiai perteikė meilės jausmą, kūrė emocinės išpažinties, išskaidrintos leksikos, grakščių sintaksinių atkarpų, judraus vidinio muzikalumo kupiną eilėraščių. Kossu-Aleksandravičius linko į elegines nuotaikas, stengėsi poezijos kalba išreikšti katarsio (dvasinio nuskaidrėjimo) stebuklą, jam būdinga intymi, kamerinė išpažintinė lyrika, tragiška „Vakarų saulėlydžio“ nuotaika. Nėris, ne kartą lyginta su Ana Achmatova, atskleidė moters savijautą, žmogiškosios būties egzistencinį trapumą, archetipinę gimtosios žemės trauką. Brazdžionis aktualizavo religinę problemiką, liturginę simboliką, išplėtė kultūrinių asociacijų lauką, deklamacine pranašo intonacija perteikė biblinius imperatyvus ir katastrofizmo nuojautas, išradingai derindamas aukštąją psalmių intonaciją su avangardiškais prozaizmais. Miškinis, jaunystėje žavėjęsis Sergejumi Jeseninu ir Aleksandru Bloku, tradicinę ir kartu modernią savo poeziją praturtino netikėtais miesto ir kaimo kontrastais, lyriškumo bei ironijos jungtimi, romantiškos jausenos ir kasdienės buities sandūromis. Jis žadino psichologinę įtampą perkeldamas herojinių baladžių situacijas į tarpukario epochą, siekė išreikšti konkretaus laikotarpio žmogaus pasaulėjautą, meilės lyrizmą, rūpestį Lietuva. Šiai kūrybai būdinga liaudies dainai artima ekspresija ir rimavimo eksperimentai.

Prie neoromantizmo bangos nepritapo poetas Henrikas Radauskas, 1935 m. išleidęs pirmąjį eilėraščių rinkinį *Fontanas*. Radausko modernizmas, kaip ir Savickio prozoje, nebuvo susijęs su tautiškumu. Siužetinių jo eilėraščių personažai, išradingai kuriami pei-

zažai nesusiję su Lietuva, yra universalūs, priklauso bendrai Europos kultūros tradicijai, sąmoningai į ją orientuoti. Radauskas įgyvendino avangardistų šūkių eilėraščių „daryti“ remiantis eilėdaros taisyklėmis ir fonetinių sąsambių dėsniais, o ne kurti įkvėpimo valandą. Poetinis pasaulis čia yra pabrėžtinai dirbtinis: autorius ilgai derina proporcijas, šlifuoja eilėdarą, iš skirtingų sąvokų montuoja metaforas, ieško originalių palyginimų, netikėtų epitetų. Nors veiksmo vieta eilėraštyje neretai yra gamta, bet ji primena teatro sceną, o veikėjai – marionetės, su kuriomis autorius emociškai nesitapatina, tik žaidžia, kurdamas kartais graudžias, kartais ironiškas istorijas. Radauskas savaip pralenkė laiką. Kritikai nelabai perprato jo kūrybos principų novatoriškumo. Tik gerokai vėliau Radauskas buvo pripažintas didžiu poetu.

Prozoje neoromantizmas geriausiai išryškėjo Antano Vaičiulaičio ir Kazio Borutos kūryboje. Kauno universiteto auklėtinis Vaičiulaitis, persiėmęs prancūzų kultūros dvasia, savo knygoje (romane *Valentina*, 1936, novelių rinkiniuose *Vakaras sargo namely*, 1932, *Vidudienis kaimo smuklėj*, 1933, *Pelkių takas*, 1939, apysakoje *Mūsų mažoji sesuo*, 1936) atsisako detalaus psychologizavimo, nuoseklios motyvacijos, herojiškų pozų, socialinių konfliktų, susitelkia į neskubrų pasakojimą, meilės ir harmonijos išgyvenimą, poetišką vaizdų slinktį, magišką visumos jautimą, herojų poelgius motyvuoja krikščioniškosios etikos principais. Jaunystėje buvęs aršus kairysis, Kazys Boruta, nusivylęs kolektyvinėmis akcijomis, bet išlaikęs avangardinę aktyvizmo dvasią, savo eilėraščiuose realizavo laisvo žmogaus – neramaus lietuviško berno – viziją. Borutos romanuose *Mediniai stebuklai* (1938) ir *Baltaragio malūnas* (1945), kaip ir Vaičiulaičio kūryboje, svarbiausias komponentas – nuotaika, užkrečiantis pasakojimo tonas, grįstas ritiniu melodingumu. Boruta rašė modernų poetinį romaną, subtiliai stilizuodamas lietuvišką folklorą – mitus, padavimus, sakmes, pasakas.

Didieji tarpukario pasakojimai. Romano raida. Ketvirtajame XX a. dešimtmetyje suklestėjo lietuvių romanas, ligi tol buvęs antraeilium žanru. Stiprų impulsą tam davė Vinco Mykolaičio-Putino autobiografiniu siužetu paremta knyga *Altorių šešėly* (1932–1933), sukėlusį neregėtą susidomėjimą. Parašytas aiškia, taupia kalba (dažnai toks stilius vadinamas stendališkuoju), imponuojantis taiklia psichologine analize, nuoseklia dvasinio brendimo plėtote, kūrinys ilgam tapo romano etalonu. 1932 m. Ignas Šeinius išleido perredaguotą savo romaną *Kuprelis* (prieš tai pasirodęs 1913 m. Amerikoje, kūrinys Lietuvoje buvo beveik nežinomas). Vienintelės nelaimingos meilės istorija – seno malūnininko kupriaus viso gyvenimo išpažintis, atvirai pasakojama rašančiam jaunuoliui, – įdomiai komponuojama kaitaliojant atsiminimų ir dabarties parametrus. Įskaudinta širdis stojiškai susitaiso su likimu, pasirinkdama vienatvės ramybę, išgyvendama gamtos didybę, semdamasi išminties iš filosofų raštų. Impresionistinio stiliaus atstovas Šeinius sukūrė hamsunišką meilės romaną ir lietuviško charakterio variantą, imponuojantį tikrumu. Antrąjį kūrybos pakilimą išgyvenantis Šeinius netrukus paskelbė visiškai priešingos stilistikos kūrinį – groteskinį mokslinį fantastinį romaną *Siegfried Immerselbe atsijaunina* (1934), kuriame drąsiai demaskavo sparčiai kerojantį vokiečių nacionalizmą. Romanas savo aktualia tarptautine problematika ir aukštu meniniu lygiu būtų neabejotinai išgarsinęs autorių už Lietuvos ribų, jei tuo metu būtų išverstas į kurią nors žinomesnę pasaulio kalbą.

Per vieną dešimtmetį Lietuvoje parašyti keli šimtai romanų. Vien 1935–1936 m. jų pasirodė daugiau nei keturiasdešimt. Gausioje stambiojoje prozoje vyravo realistinis psi-

chologinis, socialinis, buitinis romanas. Minėtini Petro Cvirkos romanai *Žemė maitintoja* (1935), *Meisteris ir sūnūs* (1936), Jono Marcinkevičiaus *Benjaminas Kordušas* (1937), Kazio Jankausko *Jaunystė prie traukinio* (1936), Juozo Paukštelio *Pirmieji metai* (1935) ir *Kaimynai* (1939), Liudo Dovydėno *Broliai Domeikos* (1936), Petronėlės Orintaitės *Daubiškės inteligentai* (1937), Jurgio Jankaus *Egzaminai* (1938) ir *Be krantų* (1939), Juozo Grušo *Karjeristai* (1935). Jų fone savitais charakteriais bei etnografinėmis detalėmis išsiskyrė Mažosios Lietuvos atstovės Ievos Simonaitytės romanai *Aukštųjų Šimonių likimas* (valstybinė premija, 1936), *Vilius Karalius* (I d., 1939). Socialinius satyrinius romanus parašė Petras Cvirka (*Frank Kruk*, 1934) ir Teofilis Tilvytis (*Kelionė aplink stalą*, 1936). Istorinio romano tradiciją tęsė Kazio Puidos *Magnus Dux* (1936) ir Fabijono Neveravičiaus *Blaškos mos liepsnos* (1936).

Per trumpą laiką lietuvių romanas išmėgino įvairią tematiką, stilistiką, sukūrė daug įdomių siužetų, psichologinių charakterių ir galėjo sėkmingai konkuruoti su šio žanro vertimais iš kitų kalbų, patenkinti išaugusias skaitytojų gretas ir išlavėjusį skonį. Didėjo knygų tiražai, gana sėkmingai plėtėsi knygynų ir bibliotekų tinklas, leidyklos spausdino geros poligrafinės kokybės knygas.

Naujojo karo audros ir nepriklausomos Lietuvos sutemos. Lietuvių kultūra orientavosi ir integravosi į Vakarų Europą. Į Lietuvą atvykdavo žymių rašytojų, dailės parodų, koncertavo žymūs dainininkai. Labai dažnas lietuvių rašytojas, dailininkas, muzikas papildomai lavinosi Europoje, lietuviai dalyvaudavo tarptautiniuose renginiuose. Vyko natūralūs kultūriniai mainai, kuriuos nutraukė 1939 m. prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas.

Dar 1939 m. kovo mėnesį po paskelbto ultimatumo Lietuva buvo priversta nacistinei Vokietijai perleisti Klaipėdos kraštą – taip buvo pratęsta brutalių užgrobigimų serija: naciai jau marširavo Austrijoje, Čekoslovakijoje, fašistinė Italija nusitaikė į Albaniją ir Etiopiją... Tarptautinė situacija vis labiau kaito. 1939 m. rugsėjį Vokietija, pradėdama nuožmiai įgyvendinti slaptą Molotovo–Ribentropo susitarimą, užpuolė Lenkiją. Lietuva beviltiškai stengėsi išsaugoti neutralitetą, tačiau jau 1939 m. spalį buvo priversta įsileisti gausias Sovietų Sąjungos įgulas, neva skirtas kraštui apsaugoti. Tuo pat metu Lietuva po derybų su sovietais atgavo jų užimtą Vilniaus kraštą. Visuomenės entuziazmas buvo begalinis – lyg būtų išspręstas ilgas dešimtmečius tautą slėgęs uždavinys. Alfonsas Nyka-Niliūnas savo dienoraščio 1939 m. spalio 11 d. įrašė džiūgavo: „Pagaliau (nuo vakardienos) Vilnius mūsų! Taip! Mūsų! Eidamas gatve triukšmingoje studentų minioje galvojau: dingto tas nuolatinis ir visur esantis skausmas, sekęs mane nuo pat vaikystės, staiga užgijo ta nuolat maudžianti žaizda, kuri nuodijo mano gyvenimą ir dėl kurios aš visą laiką jaučiausi įžeistas. Tik dabar aš esu visiškai laisvas.“

Į Vilnių ėmė keltis valstybės institucijos, universiteto profesūra ir studentai, daug rašytojų čia atrado sau naujus namus. Per Lietuvą iš dviejų agresorių plėšomos Lenkijos į pasaulį plūdo pabėgėlių minios. Džiaugsmą atgavus istorinę sostinę keitė nerimas matant, kaip kasdien vis labiau pažeidžiamas respublikos savarankiškumas, o pajėgia kariuomene galėjusi remtis vyriausybė tampa bevale stalinistinio režimo vasale. Sujudo kairieji rašytojai, kuriems jau buvo pažadėti postai būsimuose Sovietų Lietuvos valdymo organuose. 1940 m. birželio 14 d. (tą pačią dieną, kai Hitlerio sveikinamos Vermachto pajėgos įžengė į Paryžių) į Lietuvą, reikalaujant SSRS, buvo įvesta dar daugiau sovietinės armijos dalinių,

atsistatydino ministrų kabinetas, prezidentas Antanas Smetona skubiai pasitraukė į užsienį. Netrukus buvo sudaryta prosovietinė Liaudies vyriausybė, kurios ministru pirmininku patvirtintas Vincas Krėvė-Mickevičius, tuo metu dar turėjęs iliuzijų, kad prasideda nauja pažangesnio gyvenimo epocha. Tarp Lietuvos valstybingumo duobkasių, pasirašiusių prisijungimo prie SSRS sutartis ir tapusių naujosios administracijos valdininkais bei sovietinio „dvaro poetais“, buvo nemažai talentingų, visuomenės gerbiamų rašytojų: Petras Cvirka, Antanas Venclova, Salomėja Nėris, Liudas Gira. Nebuvo jėgos, kuri pasipriešintų sovietinei agresijai, nebuvo jokios atsvaros puikiai sustyguotai totalitarinės propagandos mašinai. Situacijos tragizmą išreiškė vėliau dažnai cituotos Jono Aisčio eilutės: „Vienas kraujo lašas būt tave nuplovęs, / O varge jo vieno tu pasigedai...“

Praejus pusmečiui po sovietinės okupacijos pradžios, ryšiai su Europa buvo brutaliai nutraukti – atšaukti visi užsienyje dirbę diplomatai, žurnalistai, informacijos priemonės uzurpuotos ir pajungtos prosovietinei propagandai. Rašytojai pradėti rūšiuoti į lojalius ir priešiškus esamai valdžiai, kūrybos laisvė tapo nebeįmanoma. Nepriklausomos valstybės egzistavimas pasibaigė.

Tomas Venclova vėliau apibendrins: „Nepriklausomybė Lietuvai buvo reikšminga dviem atžvilgiais: pirma, lietuviai įgijo pasitikėjimo savo jėgomis, antra, Lietuva atsidarė pasauliui, gavo progų lyginti savo tradiciją su senesnėmis ir labiau nusistovėjusiomis tradicijomis.“ Pirmą kartą sukūrė savo tautinę valstybę lietuviai išgyveno didžiulį kūrybinį įkvėpimą, kuris leido per palyginti trumpą laiką priartėti prie europinio kultūros lygio. Tai patvirtino Nepriklausomybės epochoje išugdyta karta, savo kūrybines galias išskleidusi karo ir pokario metais dar iki 1950-ųjų: Antanas Škėma, Vytautas Mačernis, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Julius Kaupas, Bronius Krivickas, Henrikas Nagys, Kazys Bradūnas ir kiti. Jų kūryba, persmelkta egzistencinio nerimo, laikinumo, kaltės nuotaikų (egzistencializmo kursą karo metais Vilniaus universitete skaitė filosofai Juozas Girnius ir Antanas Maceina), pradėjo kokybiškai naują moderniosios literatūros etapą.

Vincas Mykolaitis-Putinas

Vincas Mykolaitis-Putinas (1893–1967) – vienas žymiausių lietuvių rašytojų: poetas, prozininkas, dramaturgas, literatūros kritikas, istorikas ir teoretikas, daugiau kaip per penkiasdešimt intensyvaus kūrybinio darbo metų išlikęs pačioje intelektualinio gyvenimo viršūnėje.

Vincas Mykolaitis gimė 1893 m. sausio 6 d. Pilotiškėse (Prienu apylinkės), mokėsi Marijampolės gimnazijoje, kur susidomėjo literatūra, Maironio poezija. 1909 m. įstojo į Seinų kunigų seminariją, 1911 m. debiutavo spaudoje. Nuo 1915 m. Sankt Peterburgo dvasinės akademijos, nuo 1918 m. Friburgo (Šveicarija) universiteto studentas. Už pastarajame apgintą disertaciją apie rusų idealisto Vladimiro Solovjovo estetiką gavo filosofijos mokslų daktaro laipsnį. Metus stažavo Miuncheno universitete, nuo 1923 m. rudens – Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto docentas, nuo 1928 m. – profesorius, ilgalaikis (1924–1932) literatūrinio žurnalo *Židinys* redaktorius.

kulteto docentas, nuo 1928 m. – profesorius, ilgalaikis (1924–1932) literatūrinio žurnalo *Židinys* redaktorius.

Ankstyvoji Mykolaičio-Putino kūryba, išleista 1921 m. dviem raštų tomiais, priklauso vadinamajai Maironio mokyklai – joje svarbūs dvasinės laisvės, idealų siekimo, tėvynės meilės, gamtos grožio, jaunystės džiaugsmo ir meilės ilgesio motyvai, sklandi, ritminga eilėdara, pakili intonacija, kartais drumsčiama abejonės, nusivylimo, nepasitenkinimo, pasipriešinimo (ciklas „Rex“) nuotakų. Poveikį darė Romantizmo poetai (Adomas Mickevičius, Kornelijus Ujejskis, Fiodoras Tiutčevas), Lietuvoje kylanti estetizmo ir neoromantizmo banga (Liudo Giros folkloro stilizacija, bendradarbiavimas *Vaivorykštėje*).

Šalia poezijos pirmaisiais kūrybos dešimtmečiais Mykolaitį-Putiną traukė dramos žanras, Lietuvos istorijos tematika. Veikiamas Maironio, 1916 m. sukūrė baladinę poemą „Kunigaikštis Žvainys“. Drama *Valdovo sūnus* (1921) iškelia klasikinį konfliktą tarp pareigos ir jausmo, tėvo ir sūnaus, joje ryški neoromantinė poetika, į veiksmą įtraukiami gamtos reiškiniai (1929 m. drama kiek tobulinta: pavadinta *Valdovu*, charakteriams suteikta realumo, veiksmui dramatiškumo). Nyčės (Nietzsche) filosofijos atgarsiai, simbolizmo estetika dominuoja novelėje „Medūza“ (1919), dramatinėje poemoje „Žiedas ir moteris“ (1925). Vydūniškoje misterijoje *Nuvainikuota vaidilutė* (1927; 1930 m. – *Vaidilutė Motina*) legendinės vaidilutės Birutės šventųjų įžadų sulaužymas siejamas su mistine bausme – penkiais šimtmečiais Lietuvos nesėkmį. Mažiau pasisekusios vėliau sukurtos dramos *Operacija* (1943; nuo 1960 m. – *Daktaras Gervydas*), *Skalvių mergelė* (1960).

Kaip ryškiai savitas poetas Mykolaitis-Putinas atsiskleidė antruoju – simbolistiniu – savo kūrybos laikotarpiu, kurį vainikavo lyrikos rinkinys *Tarp dviejų aušrų* (1927). Jame buvo tokie Mykolaičio-Putino poezijos šedevrai, kaip poema „Vergas“, ciklai „Viršūnės ir gelmės“, „Pesimizmo himnai“, eilėraščiai „Rūpintojėlis“, „Žemei“. Simbolizmas, kuris rėmėsi antikine Platono filosofija ir stengėsi įžvelgti giliai už realybės esančias reiškinių esmes, ieškoti amžinojo grožio ir gėrio, Europoje jau buvo pasibaigęs, bet Lietuvoje sklei-

dėsi kaip dar neišeikvota meno erdvė (kiek anksčiau šiuo keliu muzikoje ir dailėje ėjo Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, rusiškai eilės rašė Jurgis Baltrušaitis), todėl Mykolaičio-Putino poezija suskambo naujai ir įspūdingai. Symbolistai savo mintis ir jausmus stengėsi išreikšti netiesiogiai: simboliais, simboliškais vaizdais, garsų sąskambiais, asociacijomis. Pasaulis pažįstamas ne tiesiogine rega, realistiniu tyrinėjimu, visuomenės stebėjimu, bet individualia kontempliacija, ypatinga intuicija, kuria apdovanoti menininkai. Muzika, dailė, poezija daugiaprasmiai simboliais gali daugiau pasakyti apie nematomas, bet egzistuojančias esmes nei gamtos ar istorijos mokslai. Į savistabą linkusiam Mykolaičiui-Putinui toks santykis su pasauliu buvo labai artimas. Negalėdamas savyje suderinti kunigo ir poeto, jis išgyveno didelę apsisprendimo dramą. Vidiniams prieštaravimams išreikšti geriausiai tiko simbolių kalba. Ja poetas apmąstė žmogaus galimybes (ciklas „Viršūnės ir gelmės“), vidinį prieštarumą (ciklas „Pesimizmo himnai“), laisvės ir nelaisvės įtampą (poema „Vergas“), Dievo ir žmogaus santykį („Rūpintojėlis“).

Mykolaitis-Putinas lietuvių poeziją nukreipė nuo visuomeninių problemų į individo būtis filosofinę refleksiją, suteikė jai bendražmogiško universalumo ir dramtizmo. Eilėraščio subjekto mintis ir veiksmas skleidžiasi gamtoje, tačiau tai ne reali, o poeto vaizduotės sukurta simbolinė gamta, kupina prieštaravimų ir harmonijos siekio, kaip ir žmogaus vidus. Dangus ir žemė, viršūnės ir gelmės, žvaigždės ir jūra žymi dualistinius polius, tarp kurių atsiduria Mykolaičio-Putino poezijos žmogus. Jį traukia idealų aukštumos („Margi sakalai“), bet ir vaisingų žemės syvų, aistringos žmogaus prigimties jis nenori išsižadėti („Ilgesys“, „Paskandinto varpo giesmė“), tad stengiasi tapti tarpininku, suderinti prieštaravimus, aprėpti būtis pilnatvę („Tarp dviejų aušrų“). Erdvė rinkinyje turi vertikalią ašį (dangus–žemė–jūra), laikas – horizontalią (diena–naktis). Dienos metas – bendras visų laikas, netikra būtis, kai gyvenamas ne savo gyvenimas ir vaikščiojama su kaukėmis („Rudenio naktį“). Nakties metas, dienos triukšmams nurimus, yra individualus laikas, tikroji būtis, kai žmogus lieka pats su savimi ir esmių atverties valandą po žvaigždėtu dangumi apmąsto savo egzistencijos prasmę. Šalia filosofinio pobūdžio eilėraščių, rinkinyje nemažai meilės lyrikos („Nerandamai“, „Romansas“, „Žemei“, „Pavasario žemė“), pratęsiančios anksčiau simbolistine poetika sukurtų eilėraščių tradiciją („Stella Maris“, „Vakare“, „Snaigės“).

1931 m. gavęs kūrybinių atostogų Mykolaitis-Putinas išvyko į Prancūzijos kurortą Nicą ir pradėjo rašyti autobiografinę patirtimi paremtą romaną *Altorių šešėly*, norėdamas plačiai motyvuoti būsimą pasitraukimą iš kunigų luomo ir užbaigti dvasinio išsivadavimo „bylą“. *Altorių šešėly* priskiriamas „tapsmo“ (vok. Bildungs) romano tipui, jame atskleidžiama žmogaus sielos istorija: brendimas, pasaulio ir savęs pažinimas, pasaulėžiūros formavimasis, asmenybės savikūra. Romano protagonistas Liudas Vasaris artimas Mykolaičio-Putino lyrikos subjektui – tai intravertiškas, ieškantis, į laisvę besiveržiantis individas, negalintis suderinti poeto talento ir kunigystės luomo apribojimų. Pirmoji romano dalis „Bandymų dienos“ vaizduoja šešerius mokslo metus Seinuose: naiviai tikimasi sustiprinti tikėjimą, bet iliuzijos žlunga, nes nusiviliama seminarija, griežta, sausa ir beprasme jos regula; kyla pirmosios abejonės pasirinkimu, nors ir trokštama jas įveikti, patirti mistinių išgyvenimų;

Jis nuolat maištauja, bet niekad iki galo. [...] negali išsivaduoti dėl to, kad nelaisvė ir maištas yra tapę jo būties forma, jo buvimo būdu. Pasąmonėje jis bijo, kad laisvėje ir be jokių varžtų negalės egzistuoti.

Alfonsas Nyka-Niliūnas

nubunda meilės jausmas kaimynų merginai Liucijai, plečiasi poetinio talento suvokimas, visapusiško gyvenimo troškimas, susikertantis su celibato reikalavimais. Konfliktas tarp pareigos ir jausmų, skaldantis Vasario asmenybę, yra vidinis, išoriškai neparodomas. Vyresnybės ir kolegų akyse Liudas yra paklusnus, stropus klierikas, tačiau dviguba egzistencija jį vis labiau slegia.

Antrojoje dalyje „Eina gyvenimas“ vaizduojami vikaravimo metai Kalnėnų bažnytkaimyje – Liudas Vasaris uoliai imasi pareigų ir nori būti pavyzdingas kunigas, bet jaučia, kad jo idealizmu stengiamasi pasinaudoti arba iš jo pasišaipoma, sunkiai sekasi rasti ryšį su paprastais žmonėmis. Kunigų kasdienybė, praktiškumas, karjerizmas (klebonas Platūnas, vikaras Stripaitis), atitrūkimas nuo gyvenimo (Šlavantų tėvelis) tik stiprina įsitikinimą, kad jo prigimtis priešinas kunigavimui. Vasaris atranda visai kitą – kultūros, prabangos, dvasinių vertybių pasaulį, kurį įkūnija šalia esantis dvaras, jo biblioteka ir baronienė Rainakienė. Epikūriška jos pasaulėžiūra ir žavi asmenybė laisvinančiai veikia Vasarį, jis ima jaustis tvirtesnis, savarankiškesnis.

Trečiojoje romano dalyje „Išsivadavimas“ pagrindinis veikėjas, visiškai supasaulėjęs, nors vis dar nenutraukęs saitų su kunigija, grįžta į Lietuvą po dešimties gyvenimo Europoje metų. Miesto kunigai sėkmingai derina dvigubą gyvenimą, bet Vasariui jis darosi koptus. Galutinis postūmis yra meilė Amerikos lietuvei Auksei, su kuria Vasaris sieja savo ateitį. Kiekvienoje romano dalyje pasirodo kita moteris, įgalinanti Liudą Vasarį geriau pažinti žmogaus vidines nuostatas, dalyvaujanti jo kelyje į visavertį gyvenimą ir kūrybą.

Iki *Altorių šešėly* pasirodymo 1932–1933 m. lietuvių romanas buvo neišplėtotas antraeilis žanras. Mykolaičio-Putino knyga padarė tikrą perversmą – ketvirtajame dešimtmetyje romanai pasipylė kaip iš gausybės rago. Dėl sensacingo turinio (autobiografiškumas, seminarijos ir kunigų gyvenimo paviešinimas, įtaigus psichologizmas) *Altorių šešėly* buvo graibstyte graibstomas. Tai pirmasis lietuvių „bestselleris“. Nė vienas romanas dar ilgai nesulaukė tokio kritikų dėmesio. Svarbi knygos reikšmė prozos ir žanro raidai. *Altorių šešėly* yra tvirtos, darnios architektūros, gerai subalansuotas ir sklandžiai išstobulintas kūrinys – tikras psichologinio romano pavyzdys, ilgai nepralenkta, suteikęs pasitikėjimo kitiems rašytojams. Pirmą kartą didžiuliam romane visas dėmesys sukongcentruotas į vieną veikėją, detalčiai analizuojama jo asmeninė problemika. Mykolaitis-Putinas parašė ištis europinio lygio kūrinį, pasirinkta tema (jauno menininko tapimo istorija, konfliktas su visuomene, vadavimasis iš dogmų) suartinanti lietuvių literatūrą su visuotinės literatūros kontekstu – Džeimso Džoiso (James Joyce) *Menininko jaunų dienų portretu*, Rainerio Marijos Rilkės (Rainer Maria Rilke) *Maltės Lauridso Brigės užrašais*, Tomo Mano (Thomas Mann) *Daktaru Faustu* ir kt. Dėl stiliaus *Altorių šešėly* dažnai vadinamas stendališko tipo romanu. Tai ne liaudiška, bet preciziška, intelektualia kalba parašytas kūrinys. Imponuoja sakinio koncentracija, taiklios charakteristikos, įtaigus, intensyvus pasakojimas.

Siūloma literatūra: Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, 13 t., Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1989–; *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, Vilnius: Vaga, 1992; Viktorija Daujotytė-Pakerienė, *Lietuvių filosofinė lyrika*, Vilnius: Vaga, 1977; Vytautas Kubilius, *XX amžiaus lietuvių poetai*, Kaunas: Šviesa, 1980, p. 73–102; Vytautas Kubilius, *XX amžiaus lietuvių lyrika*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 192–216; Eugenijus Žmuida, *Disonansų būtis: Vinco Mykolaičio-Putino poezijos interpretacijos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 32–110; Vanda Zaborskaitė, „Vincas Mykolaitis-Putinas“, in: *Lietuvių literatūros istorija. XX a. pirmoji pusė*, II knyga, sudarė Rimantas Skeivys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 261–278; Vanda Zaborskaitė, *Eilėraščių menas*, Vilnius: Tyto alba, 2002, p. 157–174; Jonas Lankutis, *Vinco Mykolaičio-Putino kūryba*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 9–232.

Vincas Mykolaitis-Putinas

TARP DVIEJŲ AUŠRŲ

Tarp dviejų aušrų pasaulis kaip pasaka.
Iš žvilgančių bokštų veizi visareginčios akys, –
ir jų regėjimais žaviesi tu pats,
patirdamas tolimą,
paslaptinę,
nesibaigiamąją,
vientisą būtį.

Rytuose jau nuspėji besiantinančią šviesą,
bet vakarų atošvaistos atgyja tavy
kaip seniai girdėtų
giedojimų aidai.

Visi daiktai kaip blankūs šešėliai
dvilypuojasi tavo regėjime,
ir tu nebežinai,
koku vardu juos vadinti.
Tavo paties būtis
nykiais aidėjimais skrenda atgalios, –
ir tau be galo liūdna.

1927 [1936, 1956]

RYTO SAULEI

Sveika būk, ryto saule malonioji,
Tu tyro džiaugsmo motina skaisti!
Šviesias padangių grožybes nešioji
Ir juodai žemei spindulius siunti.

Kalnai tau kelia karūnas liepsnotas.
Tau meldžias girios šlamesiais rimties.
Kiekvienas ryto augalas rasotas
Tau savo žiedą pabučiuot išties.

Ir aš, kaip kalinys iš drėgno urvo,
Į aukštybes dvasia besistiebiaš,
Nukratęs dulkes juodo žemės purvo,
Per naktį laukiau patekant tavęs.

Sveika būk, saule, gyvasties nešėja,
Kad vėl mane pakilus bučiavai,
Kad vėl pernakt urve tingiai glūdėję
Arų sparnai išsitiesė laisvai.

Ir aš einu toliau, tavim apsvaigęs,
Kalnais ir slėniais – laisvas kalinys.
Jau išpirkimo aukos baigias, baigias, –
Ir naujas rytas žemę atmainys.

Kaunas
1920. VIII. 15

VIRŠŪNĖS IR GELMĖS

1. ĮVADAS

Urvai ir bedugnės
Granito uolynus išvarstė,
O aštrios skeveldros
Viršum pro kraštus nusikarstė.
Vidurnakčio gūdis
Nei mirtinas takas keleivio nebaido:
Jei žūsi, tai žūsi kaip lašas be garso ir aido.

Bet jeigu pasieksi
Padangėj iškeltą viršūnę,
Tu būsi kaip Dievas,
Paniekintos žemės klajūne!
Tu būsi tik vienas
Tau matomos saulės ugnim suspindėjęs,
Kalnų ir bedugnių, ir viso pasaulio kūrėjas.

Parpulki, keleivi,
 Ir kniūpsčias per akmenis slinki,
 O alpstančią širdį
 Laisvėjančia aistra gaivinki.
 Sukruvintom rankom
 Pro aštrias atolaužas stiebkis į priekį
 Ir smailą viršūnę, krauju prakaituodamas, sieki.

2. VIRŠŪNĖ

Sveika būk, viršūne, pakalnėj svajota,
 Nuo sutemų meto per naktį ieškota,
 Aušroj man sukūrusi dangų liepsnotą –
 Sveika būk, viršūne kilni:
 Kas valandą žvilgsnis nuo žemės man kilo,
 Ir šitai plazdėję jausmai nenutilo,
 Kol nykiąją tavo vienatvę pamilo,
 Padangės aidų vedami.

Iškelei mane tu virš žemės grožybių,
 Kur siaudžia ir virpa iš žydrio auštybių
 Pasaulį apglobę aidai amžinybių,
 Kaip milžino varpo gaida.
 Prasidengė girdas, nusišvietė žvilgis,
 Pabudusi siela plasnoja ir ilgis,
 Kol auštantis rytas krūtinę suvilgys
 Gaiviąja rasa ir malda.

Jau keliasi saulė pro mėlyną klonį,
 Kalnais nušvytravo verpetai raudoni –
 Ir didė ramybė, šventa ir maloni,
 Apsėmė tave ir mane.
 Nereikia man žemės – tavy pasiliksiu,
 Į saulėtą dangų, kaip tu, aš įsmigsiu
 Ir amžiam ant tavo karūnos užmigsiu,
 Apsvaigęs padangių sapne.

3. ILGESYS

Baigiu jau su saule kaip aras danguj viešpatauti;
 Žemyn nusvarino man galvą sunki karūna.
 Jau gaudžia pakalnių varpai, mano šūksnio
 užgauti,
 Jau blyksi gelmių žibintuvai raudona liepsna.
 O žvilgančioj jūrėj jau saulė pasruvo raudonai,
 Miglotą pakalnę ir dangų apliejo ugnim, –
 Atsikvėpė žaliosios lankos ir našūs dirvonai
 Ir lūkesiu virpa, ir dega drauge su manim.

Suglausiu sparnus ir nukrisiu ant tavo krūtinės,
 Tu žiede svajonių iš liūdesio mano taurės.
 Tegu mano viso gyvenimo skaudama gėla,
 Kaip puolanti žvaigždė, gyvybės kaitra sužerės.
 Man nedavei laimės vidurdienio saulėj plazdėti,
 Tik slankioti nykais šešėliais naktų glūdumoj,
 Tik gėstančią žarą, tik alpstantį šypsnį mylėti,
 Tik melstis pasauliui tylioj nebevilties maldoj.
 Už ką gi tave pamylėjau, tu žeme gimtoji,
 Kad jaudini sielą ir ilgesiu širdį kuri, –
 Ir skausmo atobalsiais mano krūtinėj vaitoji,
 Ir virpančioj ašaroj gėstančia saule žėri.

4. ĮSPĖJIMAS

Atstoki, keleivi, nuo krašto uolos,
 Kai vėjas miglas į pakalnę suklos.
 Atstok, nusigręžk ir nežvelki žemyn,
 Paniekinto klonio melsvon prapultin.

Jau šaltą dvelkimą į veidą junti:
 Slaptingas vidurnakčio metas arti, –
 Ir vėl iš pabudusios jūrų širdies
 Graudi aimana bangomis išsilies,
 Ir gelmę sudrumstusi žemės klaida
 Prabils paskandintojo varpo gaida.

Bijoki, keleivi, nakties glūdnumos,
 Jei žemės šešėlis sparnu tau pamos, –
 Ir ieškantį žvilgsnį nukreipsi žemyn,
 Paniekinto klonio melsvon prapultin.

5. PASKANDINTOJO VARPO GIESMĖ

Kai tik pasikėlė vidurnakčio gandas
 Ir dvyliktas aidas dangum nuskambėjo,
 Nublankęs sustojo pusiaukeyly mėnuo,
 Ir žvaigždės vaisiau sublizgėjo,
 Aš, kniūpsčias parpuolęs ant krašto bedugnės,
 Išgąsdintą žvilgsnį mečiau prapultin, –
 Ir štai nežinau, ar miglotoj pakalnėj,
 Ar mano krūtinėj tyliai suaidėjo:
 Din din... din din... din din...

– Sapnuoki, pasauli, vidurnakčio sapną, –
 O tavo dangus, tavo mėnuo ir žvaigždės,
 Ir laisvė tavoji tik man... tik man...
 Slaptingo pasaulio aš didis karalius:
 Giliausioj versmėj mano amžinas sostas –
 Din dan... din dan... din dan...

– Ir gilios, ir tamsios gyvenimo šaknys
 Draugėn susibėgo našioj mano iščioj
 Ir godžiai įsmigo manon širdin.
 O tu, spinduliuotų viršūnių valdove,
 Sapnuok savo laisvę, mane paskandinęs, –
 Din din... din din... din din...

Tu kelki į dangų nupuikusių galvą,
 Aš tavo gyvybės šaknų nepaleisiu:
 Pasaulis valdyti tik man... tik man...
 Tegų tavo žiedą palaimina saulė,
 Pradėtąjį vaisių tik aš išpenėsiu –
 Din dan... din dan... din dan...

6. GELMIŲ DANGUS

O kai prasiskyrė pakalnėj rūkų uždanga
 Ir žvilgančioj jūroj nuslūgo sidabro banga,
 Mačiau, kaip apvirtęs dangus po uolos mano kojų
 Visas grožybes į atvertąjį gelmę suklojo.

Ir jau ne viršuj spindi mėnuo ir žvaigždžių būriai,
 Tik žemėje mirga skaidrieji dangaus žiburiai. –
 Ir jau ne padangėj kalnai į žydrumą įsmigo,
 Tik žemėn apvirtę viršūnėmis gily užmigo.

Būk sveikas gi, žemėje atspindėjęs dangau!
 Tik tau savo dvasioj aš lūkesio žiedus rinkau.
 Paskęsiu tavy ir gyvensiu pasauliu kitu:
 Ir dangų, ir juodąjį gelmę pasieksiu kartu.

Vidurnakčio monai ir kylančio ilgesio burtai
 Atidengė angą spėjimuose dvasiai sukurtai:
 Tyliais nujautimais ir dangų, ir žemę apjuosę,
 Skandina ir supa savųjų gelmių atspindžiuose.

7. LOPŠINĖ

Sapnuoki, pasauli, vidurnakčio sapną
 Ir amžiną kovą – ir amžiną laisvę,
 Ir savo liepsnų nesuvaldomą galią
 Pirmykštės kūrybos ankstyboj aušroj.
 Granito uolynuos suspaustoj krūtinėj
 Dar saugoja žemė liepsnojančią širdį,
 O tvanko rūkais debesuotoj padangėj
 Dar blykčioja skaidrūs pirmykšti žaibai.

Vergai išsprogdins kietą požemių pluta,
 Ir perskros žaibai žemės motinos iščia,
 Ir kraterių liepsnos ištrykš į padanges –
 Raudonais žibintais tau veidą nušvies.
 Į gelmę apvirs spinduliuotos viršūnės,
 Sutrupins granito krantus vandenynai, –
 Ir krintančios žvaigždės žemčiūgais išvarstys
 Aptemusio chaoso rūsčias bangas.

Skausme ir vienatvėj kalėjusią dvasią
 Kaip paukštį paleisi į amžiną laisvę,
 Nežinomoj saulėj, nežinomam ruime,
 Nežinoma laime gyvent amžinai.
 O virš gaivalingų ugninių verpetų,
 Didžioj užgesintų pasaulių ramybėj,
 Kaip spindinti žvaigždė, zenite įsmigus,
 Tebveizės budrioji Kūrėjo akis.

1921 [1927]

GEDULAS

Dangus juodais sparnais atsirėmė į žemę –
 Ir juodos vėliavos į saulę pasikėlė.
 Gedėki, mano žeme, nesulauktos laimės
 Šviesiųjų prižadų palaužtame šešėly.

Pridengsime šydais ir mes nuleistas galvas,
 Pilkųjų pelenų nuo veido nenuploję.
 Palinkom ant gelmių kaip karklai žaliakasiai,
 Nusvirusiais žvilgsniais apglėbę tyrą srovę.

Mes kaip nuliūdę sūnūs ant gelmių palinkom,
 Kur motinos širdies mirtis nenumarino,
 Tik mūs nykių dienų neišgyventas skausmas
 Palaimintam kape jos vardą pavadino.

Ir gedulo tyloj tas pats meilingas balsas,
 Kurs mus gimdydamas į žemę paviliojo:
 Mylėki tik mane ir mano skaudų džiaugsmą –
 Ir visa, ką širdis būties sapne svajojo.

Eik šen gi, mano drauge, džiaugtis ir gedėti
 Šviesių širdies sapnų palaužtame šešėly:
 Dangus juodais sparnais atsirėmė į žemę,
 Ir juodos vėliavos į saulę pasikėlė.

1922 [1936]

MARGI SAKALAI

Lydėdami gėstančią žarą, vėlai
 Pakilo į dangų margi sakalai.
 Paniekinę žemės vylingus sapnus,
 Padangėje ištiesė savo sparnus.
 Ir tarė margieji: negrįšim į žemę,
 Kol josios kalnai ir pakalnės aptemę.
 Sapnai ir šešėliai padangėse mums
 Šviesiųjų į saulę kelių nebedrums.
 Mes skaisčiąją aušrą dangum pasiviję,
 Iš josios vainiko nuskinsim leliją –
 Ir miegančios žemės laukus ir uolynus
 Paversim į žėrinčius saulės gėlynus.
 Ir štai suplasnojo iš naujo sparnais,
 Tolyne ir aukštyn, kolei kraujas užkais
 Pavytosios saulės ieškota liepsna
 Ir žemei užgims pranašauta diena.

Bet štai rytuose jau nuraudo dangus,
 Jau nušvietė saulė uolas ir laukus,
 Tačiau iš dangaus nei anksti, nei vėlai
 Negrįžo į žemę margi sakalai.

1922

SKRISKI, ARE

*...Dangus – mano tėvas,
 bet Žemė – motina mano!...*

Skriski, are, į pat dangų ir plasnoki,
 Būt vergu savosios žemės tu nemoki.
 Aš tau laisvės nei dangaus nepavydėjau,
 Nors tik juodą, šaltą žemę pamylėjau.

Kai geriu jos drėgną kvapą ir ūkus,
 Man sapnuojas skaisčios žvaigždės ir dangus.
 O kai vėl mane padangė užsūpuos,
 Jausiu žemę savo ilgesio vaizduos.

Kaip apimt tave, pasauli begalini?
 Gaivalingą tavo galią siela mini:
 Tavo liepsnos man krūtinėj dar žėruoja,
 Tavo aistros mano lūpomis garuoja.

Tu pasėjai mano gyvastį, dangau,
 Bet aš čia, juodojoj žemėj, išdygau.
 Dar pirmykštę savo būtį siela mini, –
 Tik apglėbt tave, pasauli begalini!

1922

ŽEMEI

Graži ir galinga esi, nuodėmingoji žeme!
 Tu praneši dangų savųjų žiedų skaidrumu.
 Iš tavo gelmių sau vaivorykštės metmenis semia, –
 Iš tavo krūtinės ir aš sau gyvybės imu.

Nuo juodbruvo veido saulėleidžio skarą nutraukus,
 Tu šiltą pavasario naktį manim apsvaigai:
 Jaučiu tavo plakančią širdį ir kvepiančius plaukus,
 Kaip galvą svaigina lyg žydinčių pievų ūkai.

Raudonos aguonos nulinkę tau vyto prie kojų,
 Ties galva rausvi debesynai pakriko lengvai, –
 Susitelkė žvaigždės ir mėnuo padangėj sustojo,
 Kai šiltą pavasario naktį mane bučiavai.

Aplėbiau tave, kaip nė vienas aplėbt negalėtų,
 Įaugau tavin chaotingų geismų šaknimis.
 Kaip pasakos augalas kilsiu lig ruimų žvaigždėtų,
 O kraunamas žiedas tavąja gyvybe išmis.

1922

IŠ SAULĖTŲ VAIŠIŲ

IŠ SAULĖTŲ VAIŠIŲ
 Iš vasaros džiaugsmo, iš saulėtų vaišių
 Pailsęs grįžau aš į savo namus.
 Nuploviau versmėj sudulkėjusias kojas
 Ir rankose paslėpiau degantį veidą.
 Už durų dar gaudžia aidai pasiviję,
 Ir užčioja dar sukuriai spindulingi,
 Ir plazda džiaugsmu palydovės plaštakės, –
 Bet mano namuose jau sutemos smilksta
 Ir mano krūtinėj – tylos valanda.

Užvylė mane visareginti saulė:
 Žydrąsias akis spinduliais sužavėjo,
 O širdį nykybės šešėliu apsupo,
 Kaip juodu prakeikto likimo sparnu.
 Jaunatve ir meile pražydušį šypsnį
 Svajingai išbraižė ant moteries veido
 Ir galvą lelijų žiedais apipynė, –
 O jų šaknyse išpenėtąją angį
 Paleido ilsėtis pavėsy krūtų.

Išnykite, saulės niekingieji monai, –
 Aš durų į šviesą daugiau nepraversiu:
 Maištingoje laisvėj bekylančiai dvasiai
 Per ankšta pasaulio šviesumo riboj.
 Lig sutemų meto tyloj išrymojęs,
 Be gailesčio merdinčią saulę išvydęs
 Ir tolimą gandą už kalnų nugirdęs,
 Nedegsiu liepsnoto kelionės žibinto,
 Tik vienas išeisiu tyliai pro duris.

Į tolių, į aukštį platus mano kelias:
 Tik balzganos miglos, tik virpančios žvaigždės,
 Tik tolimos mėstančių kalnų viršūnės, –
 Tik plazdantis jausmas: gyvenk ir mylėk!
 Einu kaip valdovas – ir laisvas, ir didis,

Kaip šiandien nužengęs nuo rankos Kūrėjo
 Į naują, pirmykštę, garuojančią žemę,
 Nešu paaukoti jai atvirą širdį, –
 Einu į pasaulį gyvent ir mylėt.

1922

VERGAS

I

Puikūs mano viešpačio namai:
Šimtabokščiai, křištoliniai, šviesūs rūmai.
Pažiūrėsi – temsta akys nuo žydrumo,
Palytėsi – skamba tūkstančiai aidų.

Gyvenu aš savo viešpačio namuose,
Nepažįstamas, užklydęs pakeleivis.
Kur einu – visur atverti vartų vartai,
Bet išeit į plačią laisvę negaliu.

Negaliu apimt dangaus šviesių žvaigždynų
Nei pasiekti tolumoj baltų viršūnių,
Nei srauniai, prie žemės puolęs, kaip upelis
Išsilieti į putojančias marias.

Tiktai vakaro sulaukęs, kaip šešėlis
Aš einu prie savo bokšto siauro lango,
Ir kai uolos saulės spindulius užtvenkia
Tuomet blankų savo veidą pradengiu.

Ir sakau: štai vėl pasibaigė diena –
O tik lašas į bedugnę nuriedėjo.
Mano mintys kaip žėruojančios žarijos,
O aplinkui tik glūdnybė ir drėgmė.

Ir skaitau aš savo rūstų pasmerkimą:
Čia pasaulio baigias ribos, baigias erdves.
Nepramuši lakiai minčiai kieto skliauto –
Būsi vergas ir vergausi amžinai.

I I

Nusvirau aš į vargingą savo guolį,
Kaip žmogus, kuriam vis tiek – gyvent ar mirti,
Kaip žmogus, kurio paniekinta gyvybė
Tartum liūtas tūno alkio lūkesy.

Ir išvydau prieš save aš moteriškę,
O jinai slaptinę žadinį man sakė:
– Aš tave paimsiu, menkas žemės verge,
Ir paveldėsi tu mano karalystę.

Bet dabar tu nebregėsi Dievo žemės
Nė vidurnakčio varpų nebegirdėsi,
Nepaliesi savo pirštais jokio ziedo
Ir nė vieno skambaus žodžio nebetarsi. –

Ir tapau aš panašus į jūros gyvį,
Kurs gelmėj į kietą lukštą įsitraukęs
Ir geismais į savo širdį įsiėmęs,
Pats maitinasi jos gyvasties penu.

Ir nežino, kad viršuj ten užia bangos,
Siaučia audros ir verpetai sukuriuoja,
O bekraštis vandenynas ir pasaulis –
Jam tik sapno nereikšminga nebūtis.

Bet iš kurgi tie nauji skaidrieji aukščiai,
Kur mane kaip tyrą mintį laisvėn neša?
Plaukia, skamba daugiaspalviai žibintuvai,
O visų viena versmė – mana širdis.

Ne, ne gyvis aš, į lukštą įsitraukęs,
Tik naujos būties ir gyvasties kūrėjas,
Kur erdviu, platu ir laisva, ir džiaugsminga,
Tartum Dievo būtum skrendanti dvasia.

Ir prabilo didis balsas į mane:
– Būki sveikas, mūsų amžinas valdove!
Tu tasai, kurio palaimintą gimimą
Patekėjusios septynios puošė žvaigždės.

I I I

Kam gi mano neprašytas atbudimas
Anksti rytą vėl pagimdė mane saulei
Ir iš naujo spinduliais erdves aptvarstė,
O širdy paliko alkanus geismus?

Argi tam, kad aš per dieną būčiau sargas,
Pats prie savo laimės angos pastatytas.
Arba tam, kad, palšvo vakaro sulaukęs,
Keikčiau tuščią savo būtį ir sapnus!

Nes, pažvelgęs pro mažutį bokšto langą,
Pamačiau, kad aš tas pats tik menkas vergas,
Kurs kaip vakar, taip ir šiandien neberanda
Savo kelio į pasaulio platybes.

Ir suspaudė mano galvą tokia gėla,
Kad, tariau, pabirs po kojų šaltos plytos
Ir išsirakins aukštųjų skliautų siūlės,
Ir ugnim išsprogs įkaitę smilkiniai.

Ne, tariau, tegu jau būčiau nepažinęs
Tų pasviečių ir tų žvaigždžių septynspalvių,
Kur akis man kaip meilužės išbučiavo
Ir paliko ryto saulės patyčiom.

I V

Mano viešpats ir valdovas rengia puotą.
Skamba, džiūgauja sujudęs visas dvaras,
O vergai aukštiesiems svečiam lig žemės lenkias
Ir sodina į garbingas jų vietas.

Tad pasišaukė mane ir tarė viešpats:
– Šiandien būsi iš vergų tu man pirmasis.
Eik ir vilkis kuo gražiausią savo rūbą,
Imk ir pilstyk svaigų vyną į taures. –

Ir pilu visiem saldaus ir seno vyno,
Ir jaučiu, kad į kiekvieną tuščią taurę
Aš pilu ir savo širdgėlos po lašą,
Aš ir pagiežos pilu jiem, ir tulžies.

Nes ar mano didis sapnas nepribrendo?
Ar ne metas jau atrast slaptingą viešnią,
Kur parodė mano tolimąją laimę
Ir septynias mane gimdžiusias žvaigždes?

Tuomet priėjau prie tos garbingos vietos,
Kur sėdėjo viešpačio dukrų jauniausia
Ir skambiu juoku gaivino visą puotą –
Ir mane į save šaukė jos šypsnyš.

Tad kai pyliau jai saldaus į taurę vyno,
Gal tai tu, maniau, viešnia regėto sapno,
Kur gražinsi mano prarastą tėvynę
Vienu tyliu savo žadinio žodžiu.

O jinai, pažvelgus į mane, pasakė:
– Šitai mano tėvo ištikimas vergas,
Kurs nežino, kas yr laisvė, kas yr meilė;
Jojo laimei trupinių po mūs pakaks. –

Tuomet, nežinau dėl ko, tie ramūs žodžiai
Taip staiga sukurstė mano gyslų kraują,
Kad nebišturėjau svaigulingo geismo
Ir valdovo vyną žemėn aš sviedžiau.

Nemačiau aš tuo metu nė vieno veido,
Tik girdėjau išsigandusiųjų šauksmą,
Kurs mane pasibaisėdamas lydėjo:
– Vergas pašėlo!.. –

Nieks nedrįso atsistot į mano kelią,
Nieks nedrįso sulaukyti mano žvilgsnio,
Kurs į tolimas padanges tartum žaibas
Smigo, žiebdamas naujas kaitrias ugnis.

Ir ėjau aš, viešpačio palikęs rūmus,
Į naujos būties nežinomą kelionę,
Tiktai vieną žodį širdyje kartodams:
Aš nei vergas, nei karalius, tik žmogus.

Aš žmogus, kuriam prailgo jojo dienos
Be nežinomų kitos būties platybių,
Kur kita šviesa kitokius ugdo žiedus,
Kur nėra nei pabudimų, nei sapnų.

Bet dabar jau mano dienos, lyg žemčiūgai
Skaidrios, rieda į bekraštę amžinybę,
Kur septynios dega žvaigždės daugiaspalvės,
Kur gyvena mano ilgesio viešnia.

Ir eina vergas kalnais, eina kloniais –
Bet jau ne vergas, tik nykus klajūnas.
Didžių nebodamas, mažų neliesdamas, –
Visus šypsniu pasveikina taikingu,
O džiaugsmas spindi jojo akyse.

Užeis ant kalno –
Rankas į viršų kelia, lyg norėtų
Palaimint visą aukštą Dievo dangų.
Nužengs pakalnėn –
Bučiuoja apkabinęs pilką žemę –
Ir laime dega jo veidai.

Visi jau laisvąjį klajūną mato:
Vieni ramia užuojauta sutinka,
Kiti jį paniekos žvilgsniu palydi,
Bet kokią mintį slepia jis krūtinėj,
Nežino niekas. – –

PESIMIZMO HIMNAI

I

Saulėtekio giesme pagarbinti noriu
 Didingo gyvenimo skautų altorių –
 Ir dieviškos galios įkvėptą kūrybą,
 Kur žody minties spinduliavimu žiba,
 Kur varsto juodų vandenynų gelmes,
 Kol šviesų žemčiūgą į saulę išmes.

Bet kas mano norai, jei aukuro plytos
 Drėgnųjų pakalnių purvų aptaškytos,
 O saulėj iškeltų viršūnių krislai
 Ir galvą, ir širdį išgraužė akilai.
 Kūrybinių saulių kaitra nusibodo,
 O žvaigždės šviesiam danguje nesirodo.

Tikiu visagalinčios meilės esimą,
 Kur mano gyvenimas būtų sau ima,
 Kuri motinystės dosnia krūtine
 Kaip kūdikį peni ir globia mane –
 Kuri, milijonais širdžių suliepsnojus,
 Pasauliam sukurs pažadėtuosius rojus.

Bet kas gi tikėjimo pavergtas protas,
 Jei dvasios nežadina jausmas liepsnotas,
 Jei blėsta širdies židiny išgyventas –
 Jei meilė – heterų pigus komplimentas!
 Lai siaučia gyvenimas saulėtam šoky –
 Tu skausmą ir juodąją naktį giedoki.

I I

Amžinas genijau, rūstusai milžine,
 Mano gyvenimo juodas likime!
 Tau mano prakeiksmas, tau mano sielvartas,
 Tau mano liūdinčios sutemų giesmės.

Kam gi tu leidai man tapti iš chaoso
 Meilės ugnim spinduliuojančia žiezirba,
 Kam gi tu pasmerkei mano budėjimus
 Tylia vienatve didingiem vidurnakčiam?

Tu mane apglobei mano jaunatvėje
 Savo sparnų šešėliuotais mojavimais,

Tu mane užslėpei saulės mylavimam,
 Tu mane paveržei meilės bučiavimam, –
 Kiauto lukšte man pasaulį sukūręs –
 Būki pagarbintas!

Ūžia pro šalį triukšmingais aidėjimais
 Margos aistringą pasaulio būtybės, –
 Mano krūtinėj, kaip vakaro pasakoj,
 Žėri vien mano svajonių ugniavietė.

Duok gi man gilią vidurnakčio glūdumą,
 Slėki mane juoda nuodėmės letena –
 Lai nugrimztu į svaigančią gelmę
 Tavo galingo, rūstaus pasmerkimo.

I I I

Alkanas nuobodis sielą apnuogino,
 Amžinas nerimas širdį ištuštino –
 Saulė ir dulkės išgraužė akis.
 Slankioju vienišas kryžkelių aikštėse,
 Brolio ir tėvo, ir motinos vengdamas, –
 Savo būties apgaulingas vagis.

Priesaikos meilę ir pigią dorovę
 Blyškūs heterų šypsniai tebesotina –
 Nuodėmės vardo jų žemėj nėra.
 Ak, mano nuobodį, alkanas liūdesi,
 Kuo gi tu mano dar dvasią pasotinsi, –
 Tu mano nuodėmė – mano dora.

Pusę gyvenimo kryžkeliais žūdamas,
 Audriąją būtų sapnais pasikeisdamas,
 Tylinčiu antkapiu žemėj tapau.
 Ak, mano nuobodį, alkanas liūdesi,
 Tavo šaukiuosi skaudaus atpirkimo,
 Tau savo sieloj altorių statau.

I V

Kaip alkanas aras iš griūvančio lizdo
 Aš veiziu į savo paniekintą būtį:
 Nei džiaugsmo padangių, nei žemės vilionių,
 Nei skaudamą gelą iš sielos išguiti.

Žinau, kad prieš Tą, kuris saulėmis valdo,
Paniekinta dreba maištinga galybė,
Bet mano aistra kaip ugninis verpetas,
Ir mano valdovė – akla Būtinybė.

Ir šitai degu kaip vidurnakčio žvaigždė,
Iš chaoso geismo ugnim suliepsnojus,
Bet kur mano žemė ir kur mano dangūs –
Ir kur mano saulėtas poilsio rojus?

Vien tu, nepatirtoji nežinomybe,
Kur amžius siaubi į baimingą glūdumą,
Priglausi mane kaip išklydusį sūnų
Į savo marinančios prieglobos rūmą.

V
Palaimintas būki, žmogaus nežinojime
Nei savo gimimo, nei savo mirties,
Nei savo likimo vienatvės klajojime,
Nei savo menkystės džiaugsme ar vaitojime, –
Nei ką tu prakeikei, nei kam tu meldies.

Vedi tu, bedugnėmis kelią man tiesdamas,
Kaip vergą per drėgnus ir juodus urvus,
Vylingais mirażais gyvenimui šviesdamas,
Sapnais į nežinomas tolumas kviesdamas,
Kol siela prie kapo ir kryžiaus pabus.

Tada gal patirsiu, kad visas gyvenimas
Nevertas nei juoko, nei lašo aukos,
O mano gimimas, mirtis ir išganymas,
Kaip amžinas dieviškas jausmas ir manymas,
Per amžius Kūrėjo krūtinėje liepsnos.

Bet šiandien lenkiuosi prieš didelę paslaptį,
Kur degina kraują gyvybės alkiu –
Ir vėl nenuilstančiu laimės ieškojimu,
Likimo slaptų ištarmių nežinojimu
Prie kapo ir kryžiaus vienatvėje žengiu.

V I
Trumpo gyvenimo didelė menkysta!
Kaip tu plati ir galinga esi!
Tavo šešėliuose gyvastys vysta,
Merkiasi žvaigždės ir saulė šviesi.

Kaipgi tu pavergei dvasios laisvūną,
Didžio pasaulio garbingą valdovą:
Kilnūs jo sostai paniekinti žūna,
Kyla vergai į maištingą kovą.

Ė, nenurimstančios dvasios laisvūne!
Tavo skausmų ir laimėjimų žygiai
Puošia padangių aukščiausią viršūnę,
Skamba jų posmais aidai šimtastygiai.

Tu gi patsai vien šešėlio šešėlis,
Kurs savo vardo minio nepažįsta: –
Klaidžioji, gūdžiai pasauliui iškėlęs
Trumpo gyvenimo didelę menkystą.

1925

RŪPINTOJĖLIS
Dievuli mano, kas per šviesios naktys!
Ir kas plačių padangių per aukštumas!
O žvaigždės, žvaigždės! didelės ir mažos
Taip spindi, net graudu, Dievuli mano.

Išeisiu, sau tariau, ant lygaus kelio:
Ant lygaus kelio tai valia valužė,
Ant lygaus kelio šviesiąją naktužę
Tai tik jaunam plačias dūmas dūmoti.

Bet kam gi tu, budrus Dievuli mano,
Prie lygaus kelio rūpestėliu rymai?
Prie lygaus kelio, kur vargų vargeliai
Vieni per dieną dūsaudami vaikšto.

Dievuli mano, argi mūsų godos
Tave prie kelio iš dangaus atprašė,
Ar gal tos šviesios rudenio naktužės
Tave iš mūsų žemės išsapnavo?

Priimki gi mane, budrus Rūpintojėli,
Prie lygaus kelio šiąnakt padūmoti. –
O kad aukštam danguj tos šviesios žvaigždės
Taip spindi, net graudu, Dievuli mano.

1926

TEGU TAVE DIEVAI

Laukuos šalna. Šarmotasai rytys
 Jau tuoj ir mano taką švilpdams nubarstys
 Geltonu gintaru ir baltu sidabru,
 Kad būt širdy ramu, o akyse skaidru...
 Jau pūstelėjo girioj bangos šalto kvapo,
 Geltonu sūkuriu įsimetė tarp lapų, –
 Ir kugžda kuplios liepos ir liekni klevai:
 Tegu tave dievai, tegu tave dievai.

Einu tolyn. Dangus dar saulę mąsto
 Ir želmeny mielai pavasarį surastų.
 Bet saulė jau toli su meile ir daina,
 Ir tamsžalis želmuo maitinasi šalna.
 O tas, kurio širdis dar saulės burtais klieđa,
 Šiandakt raškys sapne paparčio slaptą žiedą, –
 Pabus, išvys šalnas ir šyptelės kreivai:
 Tegu tave dievai, tegu tave dievai...

Žiedų nėra. Tačiau visur dažai,
 Ir rodos, pats kartu juos laistai ir paišai.
 Pamiršęs jau gėles, rusvus lapus skini
 Ir saulėtas dienas iš naujo gyveni.
 Ir veizime atgal, tyliu džiaugsmu nurimę,
 Ir laiminam tave, liūdnu spalvų žaidime,
 Kad vienai valandėlei dar mus prigavai:
 Tegu tave dievai, tegu tave dievai...

Skubu atgal. Namai iš tolo moja
 Greičiau į jaukų vidų kelti koją,
 Užvarstyt langines, uždarinėt duris, –
 Ir kai vėjuotos sutemos aplink užkris,

Atskeisti prie ugnies tą šviesų, gelsvą lapą,
 Kur saulėtų dienų įbrėžtos aistros tapo,
 Pažvelgt, nusišypsot ir atsidust lengvai:
 Tegu tave dievai, tegu tave dievai...

PABAIGA

Praėjusio meto jau nykstančius žemės sapnus
 Dainuoti baigiu.
 Užversiu tiesiai ir kreivai išrašytus lapus
 Šypsniu palankiu.

Dvasia jau kaip paukštis pajuto ateinančio ryto
 Naujus Pranešėjus –
 Ir merdinčio vakaro neišgyventa žaizda
 Paliovė skaudėjus.

Giedrėjančia giesme anksti pasitiksiu tave,
 Slaptingas rytojau.
 Pamynęs po kojų suvytusį rožių vainiką,
 Aukštai atsistojau.

Trumputės minutės, susmulkinę žemės dienas,
 Taksėdamos slenka, –
 Ir visa, kuo sirgo ir liūdo, ir džiaugėsi širdis,
 Taip smulku ir menka, –

Kad, rodosi, nēr ko atleisti nē melst atleidimo:
 Nebuvo kalčių!
 Jei buvo, tai vien tik širdies daugiabalsė kalba:
 Myliu ir jaučiu.

1923

Vincas Mykolaitis-Putinas

ALTORIŲ ŠEŠĖLY

ROMANAS

I

BANDYMŲ DIENOS

Introibo ad altare Dei

I

Devyni kieti, plieniniai skambalo smūgiai pažadino Liudą Vasarį iš miego. Krūptelėjęs jis atmerkė akis ir valandėlę negalėjo susivokti kame esąs. Buvo lygiai 5 valanda šalto rudeninio ryto. Pro langą sroveno šema, ūkanota priešsaulėtekio šviesa. Siauras, bet nuostabiai ilgas kambarys skendėjo dar šešėliuose. Tačiau Liudo kaimynai, taip pat kaip ir jisai pažadinti negailestingo skambalo, jau spurdėjo kiekvienas prie savo lovos, ir netrukus subarškėjo metaliniai didžiulės prausyklos kranai.

Ak, juk tai seminarija! Tai jų, naujokų pirmamečių, 17 kambarys, vadinamas „labirintu“, kuriame jų ir tilpo taip pat apie septyniolika. Liudas dar tebekovojo su paskutiniu nutraukto miego antplūdžiu, bet jo artimiausias kaimynas Jonas Variokas, kuris paprastai pamesdavo lovą vienas iš paskutiniųjų, jau buvo pakilęs ir praeidamas negailestingai nuplėšė nuo jo antklodę. Vasaris šoko iš lovos ir ėmė paskubomis rengtis. Staiga jis atsiminė, kad šiandien ir diena nepaprasta. Šiandien štai jie baigia ilgas, 5 dienų rekolekcijas ir pirmą kartą užsivilks sutanas. Šita mintis nuvėrė Liudą Vasarį nuo galvos iki kojų, ir jis pasijuto pagautas iškilmingos to ryto nuotaikos, taip pat kaip ir kiti jo draugai. Tuo tarpu visi jie rengėsi dar trumpais, gimnazistiškais savo drabužiais, nes sutanas apsilvilks tikrai po meditacijos, eidami klausyti šventų mišių ir pirmą kartą po rekolekcijų priimti šventosios Komunijos.

Greit nusiprausęs ir apsitaisęs, Liudas Vasaris, drauge su kitais skubesiaisiais, spruko į sodą per kelias likusias iki skambučio minutes atsigauti tyru oru ir galutinai nusiblaškyti miegą. Jis, dar tik porą savaičių išbuvęs šituose mūruose, jau suspėjo prisitaikyti prie seminarijos gyvenimo tempo ir tapti vienu rateliu to didžiulio mechanizmo, kur visą gyvenimą skirsto laikrodžio rodyklė ir kietas negailestingas skambalo garsas.

Mokslo metu, paprastomis dienomis, penktą valandą devyni skambalo smūgiai keldavo juos iš miego. Po pusvalandžio 3 skambalo smūgiai šaukdavo juos į koplyčią rytmetinėm maldom ir meditacijai. Pusiau septintą valandą skambindavo mišiom. Iki aštuntos jie turėdavo pavalgyti pusryčius ir dar kartą atlankyti *Sanctissimum*¹. Nuo 8 iki 12 kas valanda 3 skambalo smūgiai apreiškėdavo pamokos pradžią ir galą. 12 valandą jie eidavo į koplyčią trumpai maldai ir sąžinės apyskaitai – *Examen conscientiae*. Po 15 minučių skambindavo pietums. Po pietų jie vėl lankydamo *Sanctissimum*. Iki 2 valandos būdavo laisvas laikas – rekreacija. Antrą valandą vienas skambalo smūgis pranešdavo *silentium*², kuris trukdavo iki 4 valandos ir būdavo skirtas darbui. 4 valandą 5 skambalo smūgiai vėl juos paleisdavo pertraukai, o po pusvalandžio tas pats skambalas sušaukdavo darbui. 6 valandą 3 skambalo smūgiai varydavo juos į didžiąją auditoriją, kur rek-

¹ Švenčiausiąji.

² Tylėjimo laikas, skirtas darbui: negalima kalbėtis nei vaikščioti.

torius jiems duodavo gero kunigo elgesio pamokas, dažniausiai jas skaitydamas iš tam tikro vadovėlio, o kartais išbardamas už pastebėtus kolektyvius nusikaltimus ir blogą elgesį. Šią pamoką dažnai pakeisdavo koplyčia ir ražančius. Pusiau septintą valandą 5 skambalo smūgiai šaukdavo juos vakarienės. Pavalgius lankymas Švenčiausio ir rekreacija – pusę valandos žiemos metu bendrojoje salėje, o pavasario metu, kol dar šviesu, sode. 7 valandą 3 skambalo smūgiai šaukdavo juos į koplyčią vakarinėm maldom ir sąžinės perkratymui. Čia pat dvasios tėvas paskaitydavo ryt ryto meditacijos punktus. Po vakarinių maldų ligi 9 valandos būdavo *sacrosanctum silentium*, didelis susikauptimo laikas, skirtas dvasios skaitymui ir darbui. Devintą valandą 9 skambalo smūgiai pranešdavo darbo dienos galą. Tada jie dar kartą trumpai lankydavo Švenčiausią ir eidavo gulti. Prieš užmiegant seminarijos regulos ir dvasinio gyvenimo vadovų jiems buvo patariama prisiminti rytdieninės meditacijos turinį, kuri buvo girdėję koplyčioj.

Ta geležinė dienotvarkė turėjo šiokių tokių variantų. Ne mokslo dienomis ir šventadieniais jie keldavosi 6 valandą, 11 val. skambalas šaukdavo juos į Katedrą sumai, o 4 val. mišparam. Advento metu jie eidavo į ankstyvasias raras, o gavėnioj – į be galo ilgus Gaudžiuosius verksmus, kuriuos giedodavo kartu su visa bažnyčia. Didžiosios šventės – Kalėdos, Velykos, Sekminės, Dievo Kūno oktava – atnešdavo dar naujų pareigų. Ketvirtadieniais, tuoj po pietų, iki 5 val. juos vesdavo visus kartu pasivaikščioti už miesto plentais arba į miškelį. Pietum tą dieną duodavo kopūstų. Šeštadieniais jie eidavo išpažinties, o po vakarinių maldų būdavo dvasios tėvo konferencija. Kiekvieno mėnesio pradžioj jie laikydavo vienos dienos rekolekcijas, o pradžioj ir pabaigoj mokslo metų, gavėnioj ir prieš šventimus rekolekcijos trukdavo 3–5 dienas.

Liudas Vasaris, vos porą savaitių išbuvęs seminarijoje, viso to režimo dar nepatyrė, bet per tą laiką jau visai priprato prie skambalo balso ir, išgirdęs jį, kildavo ir plaukdavo su visa srove išsiliejusių į koridorių klierikų ten, kur tas balsas šaukdavo. Lig šiol jis negalėjo priprasti tik keliamas iš miego, ir tas ankstybasis skambalo balsas jam vis dar būdavo kaip ir koks netikėtas nelauktas smūgis, nutraukias smagiausią jo miego dalį. Ypač pirmomis dienomis jis keldavosi nenoromis, iš lengvo svaigstančia galva ir per rytmetinę meditaciją neužmigdavo tik dėl to, kad jautėsi esąs naujokas.

Liudas jau antrą kartą buvo bežingsniuojąs aplink didoką seminarijos sodą, kai 3 skambalo smūgiai pasuko jį atgal, ir jis drauge su kitais tekinas leidosi į koplyčią, kad nepasivėlintų poteriam. Koplyčioj kiekvienas kursas turėjo savo vietą, ir kiekvienas klierikas žinojo, į kurią suolą jam reikia eiti. Vasario alfabetiška vieta buvo paskutiniame suole.

Koplyčia buvo menkai apšviesta ūkanoto, pro grotuotus langus besiskverbiantio rudens ryto ir dviejų žvakių: vienos prie dvasios tėvo ir vienos prie skaitančio maldas klieriko klaupkos. Prieš altorių raudonoj taurelėj silpnai mirgėjo aliejinė lempa.

Šita koplyčia iš pirmos dienos padarė Liudui Vasariui neišdildomo įspūdžio. Visados švariai laikoma, tyli ir paslaptinga, ji su savo apvalai susklistomomis lubomis, su mažučiu altorium, su suolų eilėmis, su klausykla ir vargonais buvo tikra viso seminarijos gyvenimo širdis. Į ją kuone 10 kartų per dieną įplaukdavo ir išplaukdavo tų gyvenimo nepažinusių, bet gyvenimą gydyti besirengiančių jaunuolių banga. Ir tik joj buvo priežastis ir pateisinimas to kieto gyvenimo, kuri jė tuose mūruose leido, išsižadėdami savo laisvės, jaunatvės ir visų pasaulio vilionių.

Liudui Vasariui iš pirmos dienos ypač į akį krito ant išgaubtų koplyčios sienų iš abiejų pusių nupiešti šv. Aloyzo Gonzagos ir šv. Stanislovo Kostkos didesni už natūralų dydį paveikslai. Tai buvo dvasiškos jaunuomenės, klierikų šventieji globėjai. Ir tyliomis

dienos valandomis, kuomet koplyčia būdavo tuščia, ir svirduliuojančioj žvakių šviesoje, kada ji būdavo pilnutėlė dvasiškus pratimus atlikinėjančių sutonuotų jaunuolių, tie du keistai išlinkę šventieji su sutanomomis ir kamžomis, nekaltais veidais ir aureolių apsuptomomis galvomis, būdavo apgaubti kažko nesuprantamo, mistiško, paslaptingo. Liudas Vasaris, išsižiūrėjęs į tuos didžiulius paveikslus, visados pajusdavo gilios pagarbos, bet taip pat ir prietaringos baimės jausmą. Jisai dažnai įsivaizduodavo, kaip tai būtų baisu, jeigu reiktų jam nakčia vienam pasilikti šitoj apytamsėj koplyčioj, tų dviejų didelių, nebylių, šventų jaunuolių draugystėj. Mėgdamas save jaudinti tokiais vaizdais, jis tarsi jautė, kokių didelių dvasios sukrėtimų teks jam ilgainiui patirti šitoj pačioj koplyčioj, tų pačių šventųjų akivaizdoj. Ir jau daugeliui metų praslinkus, kada Liudo Vasario gyvenimas pakrypo visai kitomis vėžėmis, šita koplyčia ir šitie šventieji kartas nuo karto rodydavosi jam sapnuose, primindami naivų, tyrą jaunatvės pasišventimą ir idealizmą.

Visas maldas tada seminarijoje skaitydavo lotyniškai su lenkiškais įterpimais, o meditacijų punktus lenkiškai. Konferencijas taip pat sakydavo lenkiškai. Liudas nei tų maldų, nei tų konferencijų iš pradžios nesuprato. Dėl to šios pirmosios rekolekcijos jiems, aspirantam lietuviui, buvo daugiau laisvo mąstymo ir svarstymo laikas, negu tikrosios rekolekcijos. Tiktai vieną konferenciją dvasios tėvas jiems pasakė lietuviškai. Šitoj konferencijoje jis išdėstė kunigo pašaukimo kilnumą ir motyvus, kurie juos galėjo patraukti į seminarijos sienas.

Motyvai? Tada Liudas Vasaris jais galvos sau daug nekvaršino. Taip reikėjo, kitaip nebuvo galima – ir tiek. Tik po daugelio metų, kai jisai atsistojo savo gyvenimo pusiaukelėj ir kryžkelėj, kur pašaukimo klausimas buvo jau nebe teoretiško svarstymo objektas, bet širdies krauju aplieta gyvenimo žaizda, tik tada jam galutinai paaiškėjo į seminariją stojimo motyvų vertė. Jie nebuvo žemi nei karjeristiški, bet jie taip pat nedaug ką bendra turėjo ir su tikraisiais tiesioginiais kunigavimo uždaviniais: pastoracija, apaštalavimu, Kristaus mokslo skleidimu, dvasiniu tobulėjimu... Tėvų noras, žinoma, nusvėrė daug. Liudas jau nuo pat mažens buvo skirtas leisti į kunigus. Pabaigęs 5 klases, jis, tylus ir klusnus 16 metų jaunuolis, nė mėginti nemėgino priešintis geležinei, visa nulemiančiai tėvo valiai ir tylios jautrios motinos norui. Bet tai jam nebuvo sunku, nes ir kiti, tik jam pačiam žinomi sumetimai lenkė jį į seminarijos pusę.

1905 metų revoliucija užklupo Liudą Vasarį vienoj iš pirmųjų gimnazijos klasių, bet jos pasėkos lydėjo jį visus gimnazijos mokslo metus. Mokinių tarpe, net ir žemesnėse klasėse, tuo metu buvo pasireiškęs didokas patvirkimas. Ypač du atsitikimai pasibaisėjimu sukrėtė Liudo sielą. Vienas jo draugas kartą iš bažnyčios parsinešė Komuniją reikalausti stebuklo ir įrodyti, kad joje nesą Dievo. Dėl to gimnazijoje ir visame mieste kilo negirdėtas skandalas, plačiai nuaidėjęs visoj apylinkėj. Kiekvienam gimnazistui ta proga iš savo tėvų ir giminių teko prisiklausyti aimanų, bauginimų ir grasinimų daugiau negu reikia. Bet štai netrukus po to antras Liudo draugas nusišovė, susirgęs veneros liga, netekęs, kaip jis sakėsi savo raštely, gyvenimo tikslo ir kad gyventi esą nusibodo. Šitie du įvykiai, kaip du likimo pirštai, Liudo sąžinėj kažkodėl atsikreipė į jį patį. Taip, jis buvo dar tikęs ir Komunijos už nieką pasaulį nebūtų išdrįšęs išniekinti. Bet abejonių turėjo. Juk jis vis dėlto buvo laikomas patikimu ir pažangiu draugu. Jis priklausė vienai slaptai lavinimosi kuopelei, kur buvo aiškinamas pasaulio atsiradimas, evoliucija, dar šis tas iš gamtamokslio visai kitaip, negu moko Bažnyčia. Taip bent jam atrodė. Jisai ėjo į religinių krizių ir tikėjimo netekimo kelią. O turimas dar tikėjimas ir tėvų auklėjimo įtaka šaukė jį gelbėtis. Kur? Į seminariją. Be to, tai buvo dar jo lytinio brendimo metai. Jis gaudavo

iš vieno savo draugo pasiskaityti pseudomediciniškų brošiūrų, kuriose tie klausimai ir laukią jaunuolio pavojai buvo atvaizduoti perdėtai ir efektingai. Daugybė jam žinomų pavyzdžių iš mokinių elgesio ir pagaliau draugo nusižudymas tarsi patvirtino tuos išvedžiojimus ir darė gyvenimą juodą, purviną, bjaurų. Jam kartais atrodydavo, kad jis pats jau stovi ant bedugnės krašto.

Iš kitos pusės – jaunuoliškas idealizmas, entuziazmas, didelių darbų noras. Ir Liudą Vasarį tada jau buvo pagavusi pirmoji patriotizmo banga. Dirbti Lietuvai! Ką dirbti? Rašyti! Rašto darbais jis jau buvo pasižymėjęs klasėje. Jis šį tą jau buvo bandęs ir taip sau. Artimesnieji draugai apie jį šį tą jau žinojo ir tikėjosi. Neseniai jis buvo skaitęs Maironio „Jaunąją Lietuvą“. Šitos poemos išpūdis jį pavergė ir užbūrė. Maironis jam tapo milžinu, dievaičiu, idealu. O Maironis – kunigas!

Paskutiniųjų atostogų metu Liudui teko būti vieno savo giminaičio, ką tik išvesto kunigu, primicijose. Kiek čia buvo džiaugsmo, kiek lietuviškų dainų, kiek kalbų! Paėmė jį jaunasis kunigas už rankos, ir jiedu valandėlę vaikščiojo sodo takeliais.

– Tai ką? Girdėjau, kad jau tėvas į seminariją rengiasi vežti? – paklausė jį kunigas.

– Gal ir teks važiuoti...

– Nebijai?

– Bijot nebijau, bet, sako, ten esą nelengva.

– Niekis! Daug ką perdeda. Nėr taip baisu, kaip sako tie, kurie ten niekadoms nebuvo. Važiuk, brolyti, neapsigausi. Lietuvai reikia darbininkų. Kovosime su rusais ir lenkais. Rašysime, leisime laikraščius, knygas, steigsime draugijas.

Ilgai dar taip kalbėjo primiciantas ir parodė Liudui kelis ten pat buvusius klierikus, jau šiuo tuo pasižymėjusius. Štai šis garbiniuotas, skardžiabalsis, sveikata ir gyvybe trykštąs raudonikis jau buvo išvertęs ir išleidęs vieną knygelę. Anas tyrinėjās Lietuvos istoriją, anas gi, aukštas liesas blondinas, gerai pažįstąs literatūrą ir rašąs kritikos straipsnius, o šitas ilgaplaukis gražuolis turįs nemažą beletristo talentą.

Liudas nudžiugo. Vadinasi, teisybė! Štai kur išganymas! Jis jau žinojo, kad beveik visi didžiausi lietuvių literatūros vardai priklauso kunigam. O štai dar kiek jų priaugančių! Ir jau po daugelio metų, kai Liudo Vasario gyvenimas pakrypo kita linkme, jis, prisimindamas šitą sceną sode ir tuos daug žadančius klierikus, karčiai nusišypsodavo: garbiniuotas raudonikis paskendo alkoholy, istorikas žuvo užkampio parapiljoj, kritiką po poros metų išvarė iš seminarijos, o gabusis beletristas, tapęs kunigu, visai metė rašęs. Ogi jis pats, Liudas Vasaris?..

Pasibaigus meditacijai ir maldom, Vasaris tekinas leidosi į viršų vilktis sutaną. Visi jie, pirmamečiai, dabar tuo buvo užsiėmę. Kelnes reikėjo paslėpti kojinese arba batų auluose, ant krūtinės užsidėti tam tikrą be susegimo liemenę su balta, ne po smakru, bet ant sprando užsegama apikakle, vadinama koloratka, pagaliau užsivilkti sutaną, kalbant tam tikrą maldele. Atlikęs tai, Liudas išsitraukė gražią tetos padovanotą kamžą ir nuėjo į koplyčią.

Degė visos žvakės. Mišias rengėsi laikyti pats rektorius, visi klierikai vilkosi kamžas ir stoji į eilę priimti Komunijos. Momentas buvo graudus ir iškilingas.

Liudas Vasaris pamažu artinosi prie Dievo Stalo, o iš abiejų pusių nuo įgautų sienų lydėjo jį ramūs, dangiški šv. Aloyzo ir šv. Stanislovo veidai.

Paskui buvo mišios. Daug degė žvakių, daug klierikų jom tarnavo ir švaistėsi apie altorių, kvėpėjo smilkalai, giedojo choras, ir visose klaupkose meldėsi jaunuoliai, apsirėngę juodomis sutanomis ir baltomis kamžomis.

Liudas Vasaris, po daugelio metų kartais perkratinėdamas savo gyvenimą, kai kada norėdavo surasti jame stiprių religinio pergyvenimo momentų. Šypsodamasis jis atsimindavo pirmąsias savo išpažintis, į kurias besiruošdamas ir jokių nuodėmių neatsimindamas, jas čia pat padarydavo: sukeikdavo vištą, mušdavo šunį, nesukalbėdavo poterių. Atsimindavo jis ir savo pirmąją Komuniją, kurią suaugusieji taip brangina ir jos paveikslėlius saugoja visą gyvenimą. Deja, nė pirmoji Komunija jam gilesnio išpūdžio nebuvo padariusi. Jam berods nuo pat kūdikystės giliau įsmigo į širdį mišparų vargonų gaudesys, negu tas pirmas Dievo į save priėmimas. Nagrinėdavo jis ir tolimesnes savo išpažintis ir Komunijas, bet ir jose rasdavo tik pasitenkinimą dėl atliktos pareigos, o ne religinį džiaugsmą. Priėmus Komuniją, jam visuomet rūpėdavo kuo greičiausiai išeiti iš bažnyčios ir parbėgti namo. Atsimindavo jis štai ir šitą sutanos užsivilkimo dieną ir ta proga priimtą Komuniją, atlikus viso gyvenimo išpažintį. Nieko. Jį jaudino tik naujumas, tik aplinkybės, tik nusimanymas, kad štai jis dabar tampa klieriku – „kunigėliu“. Religinio jausmo, gilesnio dvasios prasiskleidimo kontakte su Dievybe Vasaris neįstengė konstatuoti. O jis buvo tikęs, praktikuojąs, giliai religingų tėvų sūnus. Ir jisai užsivilkio sutaną, kalbėdamas: „*Dominus pars haereditatis meae*“³.

Po pamaldų visi jie išėjo iš koplyčios linksmai nusiteikę. Pagaliau pasibaigė 5 dienų tylėjimas – ir visas rūmas suskambo linksmais jaunais balsais. Pirmamečiai buvo dienos didvyriai ir visų dėmesio centras. Vyresnieji juos sveikino ir bučiavo, linkėdami greitai tapti gerais kunigais. Kiti dalino jiems šventus paveikslėlius su užrašais sutanos užsivilkimo dienai atsiminti. Jie patys buvo patenkinti, kad dabar jau neišsiskirs iš bendro klierikų būrio savo gimnazistiška nunešiota uniforma. Jie vaikščiojo koridoriais patys iš savęs juokdamiesi, kad ilgoj sutanoj painiojasi jų kojos, kad jaučiasi esą kaip supančiuoti – ir vieni kitus iš visų šonų apžiūrinėjo. Iš tiesų jie ir buvo gan juokingi. Retai kuriam tiko prie stuomens ir prie veido tas rimtas kunigiškas rūbas. Juk jie visi buvo toki jaunučiai.

– Liudai, tu pasitaisyk savo koloratką. Žiūrėk, jau vienas galas išlipo iš apikaklės, – išpėjo Vasarį jo draugas Petryla, kai jie sugrįžo į „labirintą“.

– O tavo, žiūrėk, nuo apačios jau dvi sagos atsisegė.

– Man kažkodėl čia vis už bato kliūva.

– Ar matei, kaip Balselio viena kelnė išlindo?

– Tai dar nieko, bet aš po Komunijos vos neparvirtau, kai reikėjo atsistoti. Kažkaip primyniau savo sutaną – ir nė iš vietos.

– Bet, žiūrėk, Variokas! O-o! tikras vikaras.

Variokas iš tiesų atrodė geriau negu kiti. Stambesnis, labiau subrendęs, jis pasirūpino, kad ir jo sutana būtų pasiūta tinkamai. Ir jis, galbūt dėl to, kad turėjo dėdę kunigą, mokėjo geriau su ja apsieiti.

– Ech, judu mizerijos! – sušuko jis. – Na, kas judu per kunigai? Komedijos, daugiau nieko! Ot kur, tai bent kunigas! – jis sudavė sau į krūtinę ir išskėtęs rankas sugiedojo: – *Per omnia saecula saeculorum!*..⁴ O tas Vasariukas!.. Viešpatie!.. – Jis apsuko Vasarį dvi eiles, apžiūrėjo iš visų pusių ir nuėjo toliau kartodamas: – Komedijos, tikros komedijos...

Liudas Vasaris iš tiesų atrodė kaip vienas iš mizerniausių. Liesas, laibutis, visai dar vaikišku veidu, išaugimui pasiūta sutana, jisai buvo panašus į bernioką, apsvilkusį tėvo

³ „Viešpats mano paveldėjimo dalis“. Maldelė, kurią dvasiškiei kalba vilkdamiesi sutaną.

⁴ Per amžių amžius.

drabužiais. Ir niekam tuomet nebūtų galėję ateiti į galvą, kad šitam juokingam klieriku-čiui yra lemta audringa ir garsi ateitis.

III

[...]

Stodamas į seminariją jis kiek kitaip vaizdavosi savo suklierikėjimo procesą. Jisai gan naiviai manė, kad pirmiausia juos ims įtikinėti. Manė, kad nesugriaunamais argumentais įrodys, jog yra Dievas. Manė, kad išsklaidys visas jų abejones ir išaiškins priekaištus. Kad dėl to jų tikėjimas pasidarys stiprus ir gyvas. Bet nieko panašaus nebuvo. Niekas jų neįtikinėjo, priekaištų neklausė ir neaiškino. Juos su visais kitais pasodino laikyti rekolekcijų ir kalbėti maldų, tartum jie būtų giliausiai visu kuo tikį jaunuoliai. Užuoť Dievą įrodinėjus, juos iššyk panardino į patį tą gyvenimą, kurio visa prasmė ir pateisinimas – tai Dievas. Į gyvenimą, kuris be Dievo būtų neįmanomas, absurdiškas ir jaunom jų sąžinėm visai nepakeliamas. Šitas psichologinis, praktiškasis argumentas veikė geriau negu teoretiniai įrodinėjimai ir įtikinėjimai. Jei kas nepasidavė to argumento galiai, bėgo iš seminarijos pirmaisiais arba antraisiais metais. Teoretiniai įrodinėjimai atėjo vėliau. Kad ir jie buvo aiškūs, reikėjo juos mokytis, „kalti“. Bet jie didelės įtakos praktiškam tikėjimui jau tada neturėjo. O galbūt ir niekad neturi. Vasaris seminarijoj tolydžio girdėdavo, kad gyvas tikėjimas yra Dievo malonė, kurios reikia Dievo melsti ir kurios galima netekti, Dievui nusidėjus. Vadinasi, teoretinė protinė sistema gyvo tikėjimo nesukurs. Yra, matyti, amžina bedugnė tarp logiškų protinių konstrukcijų ir realybės. Realybei pajusti štai ir reikia malonės, kurią gali turėti kaimo prastuolis, o neturėti mokslininkas.

Tai buvo aišku. Tačiau kitas dalykas kartas nuo karto padrumisdavo klieriko Vasario sąžinę jau pirmaisiais metais. Aiškiai jis to dalyko nemokėjo tada įsivaizduoti ir jo suformuluoti, tačiau vis dėlto jį jausdavo. Būtent, koks yra gyvo tikėjimo sieloje apsi-reiškinimas, požymis, kriterijus? Jis, klierikas Liudas Vasaris, tiki. Bet kaip? Kuo pagrįstas jo tikėjimas? Tėvų įdiegta tradicija? Mirties ir pomirtinio gyvenimo baime? Seminarijos gyvenimo sugestija? Protu? Dievo meile?..

Taip! Gyvas tikėjimas turi būti pagrįstas Dievo meile, nes jis eina iš Dievo malonės. Bet Dievo meilė turėtų būti jaučiama. Juk kiekviena meilė jaučiama. Ji nuolatos mum primena mylimą daiktą, liepia jo pasiilgti, jo netekus liūsti, o jam esant džiaugtis. Meilė mus jaudina, egzaltuoja, priverčia mūsų širdį smarkiau plakti. Iš tiesų, esama tokios ir Dievo meilės. Liudas Vasaris susigraudindamas atsimindavo, kaip ir koku jausmu kalbėdavo apie Dievą jo motina. Kaip ji, jau visiem sumigus, vėlais vakarais, klūpodama meldavosi, kaip ji kiekvieną dalyką ir visą gyvenimą priimdavo savo tikėjimo ir Dievo meilės plotmėje.

O jis, klierikas Vasaris? Niekad ir niekur jis dar nebuvo konstatavęs savyje jokio jausmo, jokios dvasinės šilumos į Dievą. Jeigu jis būtų galėjęs kokiais palyginimais aptarti Dievą, kurį jis be jausmų tikėjo, jis būtų galėjęs pasakyti, kad jo Dievas tai kaip atmosfera, kurioj gyvenam, kaip oras, kurį kvėpuojam, kaip šviesa, kurioj regim. Be visų tų daiktų mes gyventi negalėtume, bet į juos jausmu nereaguojam, jų nemylim.

Tas dvasios šaltumas ypač neramindavo Vasarį priėmus Komuniją. O juk jokios nuodėmės jam sąžinė neprikaišiojo, ir jo išpažintys berods būdavo geros. Dėl to jis išdrįso porą kartų pasisakyti dvasios tėvui savo atšalimą ir klaust patarimo. Bet ir čia jis išgirdo tą patį, ką girdėdavo per konferencijas ir skaitydavo dvasios vadovuose: kad nereikia smaguriauti dūšios reikalais; kad nereikia per daug norėti jausminių malonumų ir pasitenkinimo iš dvasiškų praktikų; kad mažas būtų nuopelnas, jeigu mes už tas praktikas

tuojau gautume ir atlyginimą; kad Dievas galbūt tokiu būdu bando mūsų tikėjimą ir ištikimybę – ir daug dar panašių raminiųų ir aiškinimų. Išvada iš to būdavo visada viena: nereikia paisyti tariamo atšalimo, bet ir toliau visu uolumu, save nugalint ir priverčiant, atlikinėti dvasiškus pratimus.

Bet čia jau dvasios tobulėjimo variklis, pavestas tik valios globai, dažnai visai nusto-davo suktis, o dar dažniau bejėgiškai maldavo tuščiose rutinos duobėse, visai nevarydamas dvasiško gyvenimo laivo pirmyn. Neišvengė šito pavojaus nė klierikas Vasaris. Jau pirmaisiais seminarijoj buvimo metais daugelis religinių praktikų ėmė tapti jam negyvu papročiu. Jau pats jų gausumas ir dažnumas lėmė jas tokiam likimui. Reikia nepaprasto uolumo, gyvo tikėjimo ir asketiško palinkimo, kad per dienų dienas laikrodžio tikslumu besikartojančius tuos pačius žodžius ir gestus atlikinėtum vis su gyva sąmone. Taigi per rytmetines arba vakarines maldas Liudas Vasaris, uoliai kartu su visais atsakinėdamas reikalingas vietas arba litanijų „*ora pro nobis*“⁵, mintimis skrajodavo neribotuose plotuose. Tas pat su sąžinės sąskaitomis, tas pat su meditacijomis. Dvasios tėvas skaitydavo jas lėtu, monotonišku balsu, su ilgomis pauzomis, kurios buvo skiriamos pagilinti, apsvarstyti tai, kas buvo paskaityta. Temos būdavo įvairios ir dažniausiai suskirstytos ciklais: tikėjimo tiesos, Kristaus gyvenimas, nuodėmės baisumas, malonės galybė, dorybės ir t.t. Bet čia reikėjo dar kažko ypatinga, ko tūlas jijų neturėjo – ir ko neturėjo Liudas Vasaris. Užtat labai dažnai, ypač žiemos metu, jeigu jis šiaip kur nesiblaškydavo mintimis, tai snausdavo. Suolas, kuriame jis sėdėdavo, užėjo už prasikišusio sienos kampo – mūrelio, kuris uždengdavo žvakės šviesą ir didelę koplyčios dalį. Dėl šito mūrelio varžydavosi visi to suolo įnamiai, kad tik suspėtų anksčiau už kitus užimti vietą už mūrelio. Kiti „medituodavo“ stačiai užsikniaubę ant suolo. Uolesnieji, gindamiesi nuo snaudulio, klaupdavo.

[...]

IV

[...]

– Žinai, brolau, gaila man tavęs, – vėl ėmė kalbėti Variokas. – Nu, koks iš tavęs bus kunigas? Kiek tu turi metų?

– Septyniolika, – prisipažino Vasaris.

– Nu, žinoma, vaikas. Daug čia jūs tokių. Aš jus observuoju nuo pirmos dienos. Ir tave observuoju. Nežinau, dėl ko tu man patinki. Tu laikaisi visuomet nuo visų nuošaliai, tu neturi jokių reikalų su formarijumu, tavo išpažintys esti nepaprastai trumpos, tu prieš rytmetinius poterius nevizituoji koplyčios, tu atlikinėji tik būtiniausias pareigas... Ne, brolau, seminarija ne tau.

Keistas dalykas, Vasariui patiko tokia Varioko apie jį nuomonė. Bet jis nenorėjo pasiduoti.

– Čia ir būtiniausių pareigų tiek daug, kad nėra reikalo dar naujomis apsikrauti.

– Žinoma, žinoma, – sutiko Variokas, – bet tai pirmamečius charakterizuoja. Juk pirmamečiai į pabaigą metų, sako, esti uoliausi iš visų klierikų. Na, bet tiek to! Tu nepyk, kad aš taip tave egzaminuoju ir net braunuosi į tavo sąžinę. Aš manau, kad ir tau įdomu tokiais klausimais pasikalbėti. Juk tai, brole, viso gyvenimo likimas, tai ateities spėjimas. Ar tu bandei kada aiškiai save įsivaizduoti, sakysim, po dešimties metų?

– Ne. Bet tai juk ir negalima! – sušuko Vasaris.

⁵Melskis už mus.

– Kodėl negalima? Yra keletas variantų. Štai tau vienas. Tu minėjai būtiniausias pareigas. Kokios kunigo būtiniausios pareigos? Brevijorius, išpažintys, mišios, celibatas, sakramentų administravimas, parapinis darbas. Įsivaizduok, kad tu po dešimties kunigavimo metų esi liovės kalbėti brevijorių, tik *pro forma* atlikinėji išpažintį, pragirtavęs naktį, eini laikyti mišių, visai užmiršęs teologiją klausai išpažinčių, atlikinėji visas kunigo pareigas nusikalsdamas celibatui, pagaliau turi pakankamai drąsos prisipažinti, kad netiki daugelį Bažnyčios dogmų, o gal ir patį Dievą.

Pasibaisėjimo šturpulys dilgtelejo Liudo Vasario širdį. Lyg koks žaibas nuvėrė jo sąmonę, bet tik vieną akimirksnį. Juk tai, ką kalba Variokas, yra absurdiška ir visiškai negalima. Ir jis pabandė net nusijuokti.

– Na, čia tai jau tu perdedi. Tokiu kunigu nebūsiu ne tik aš, bet ir iš viso tokio kunigo nėra visam pasauliui – ir būti negali.

Bet dabar karčiai nusišypsojo Variokas.

– Nesiginčysiu. Artimiausia ateitis tau įrodys tai geriau už mane. Bet leiskime, kad kokių stebuklu tu įsitikintum, kad tavęs pačio laukia tokia ateitis?

– Aš pabėgčiau iš seminarijos, nelaukęs nė vienos dienos. Bet aš neturiu jokio pagrindo manyti, kad tokiu būsiu. Mano norai kuo gryniausi.

– Duok Dieve, – šaltai palinkėjo Variokas, – kad tu būtum tų abejotinių 25 nuošimčių skaičių. Tačiau pagalvok. Jei kaip, važiuojam kartu.

Skambutis nutraukė jūdviejų pasivaikščiojimą ir pasikalbėjimą.

Po poros dienų Vasaris užklupo Varioką vienoj aulėj vartant didelį iliustruotą „Klosų“⁶ komplektą. Variokas pasiūlė pasižiūrėti iliustracijų kartu. Po keliolikos puslapių jiedu atvertė didelį paveikslą, pavadintą „*Branka w jasyrze*“ – „Vergė nelaisvėje“, vaizduojantį visai nuogą, jauną, virvėmis surištą moterį. Norint graudus buvo to paveikslą turinys, gražuolės vergės pozą dailininkas padarė viliojančią ir net pikantišką.

– Netikėtas radinys! – sušuko Variokas. – Paprastai tokius paveikslus išrankioja iš klierikam skiriamų knygų.

– Taip, ir aš mačiau, – patvirtino Vasaris, – kad salėj „Tygodnike“⁷ dažnai būna kas nors iškirpta arba išskusta.

– Kaip tau patinka ši moteris? – žiūrinėdamas „Vergę“ paklausė Variokas.

Vasariui, niekad tokių iliustracijų nemačiusiam, kartu buvo ir smalsu, ir nepadoru tą paveikslą žiūrėti, o juoba jį analizuoti. Bet, nenorėdamas pasirodyti neišmanėliu Varioko akyse, abejodamas pratarė:

– Per daug jau laiba. Štai šlaunis storesnė už liemenį.

– Kvailas! – suniekino jį Variokas. – Čia ir yra jos formų turtingumas. Tai rasinga, karštakraujė rytietė.

Šitas pasikalbėjimas buvo pirma Vasario pamoka apie moteries kūno grožį. Bet kitą šeštadienį, per išpažintį, jis prisipažino dvasios tėvui „nesaugojęs akių, žiūrėjęs nepadorių paveikslėlių“. Dvasios tėvas ilgokai jį mokė, kaip tai pavojinga esą nesaugoti akių, primindamas net karaliaus Dovydo pavyzdį⁸. Po to Varioko autoritetas gerokai pašlijo

⁶ „Klosy“ („Varpos“) – populiarus iliustruotas lenkų literatūros, mokslo ir meno savaitraštis, ėjęs 1865–1890 m. Varšuvoje.

⁷ „Tygodnik ilustrowany“ – iliustruotas literatūros, meno ir visuomeninis savaitraštis, ėjęs 1859–1939 m. Varšuvoje.

⁸ *Dovydas* (XI a. pab. – apie 950 m. pr. m. e.) – Izraelio ir Judėjos karalius, suvienijęs abi šias valstybes. Žydų mitologijoje vaizduojamas didvyriu, nugalėjusiu Galijotą. Dvasios tėvas, priminęs Vasariui Dovydo pavyzdį, turėjo galvoje jo svetimoteriavimą su Betsabėja ir Urijo, tragiškas to pasekmes ir Dovydo atgailavimą.

Vasario akyse. Matai, kas jam rūpi, mąstė sau klierikas Liudas, jis jau gimnazijoj buvo patvirkęs, dėl to ir į kunigiją taip juodai žiūri.

Tačiau daugelis Varioko minčių įstrigo Vasariui į širdį, ir jis ėmė kritiškiau žiūrėti į seminarijos gyvenimą ir į savo draugus. Kildavo jam kartais įvairių klausimų ir abejonių dėl pašaukimo, dėl kunigo pareigų ir gyvenimo, bet dėl savo baugštaus ir pasyvaus būdo jis neprisirengdavo pasikalbėti apie tai su vyresniaisiais draugais. Jis bevelijo visa tai nešioti savyje, kol viskas kažkaip savaime nuslūgdavo, netekdavo aštrumo, ir dienos vėl slinkdavo kaip kokia būtenybė, kurią reikia priimti, prie kurios reikia derintis.

[...]

V

Praslinko pora savaitių po minėto pasikalbėjimo Vasario su Varioku. Vieną ketvirtadienį, po ilgo pasivaikščiojimo plentu, susirinko klierikų būrelis antrojoj aulėj ir, belaukdamai skambučio, baigė rekreaciją šnekėdamiesi ir juokaudami. Staiga durys atsidarė, ir įėjo Variokas. Visi pastebėjo, kad jis buvo nepaprastai sujaudintas. Nutilo kalbos ir juokai, nes Varioko daugelis privengė, o čia dar jaučiama kas nepaprasta. Bet tučtuojau jis pats pradėjo kalbėti:

– Na, vyručiai, šiandien paskutinė mano diena seminarijoj. Ryt išvažiuoju. Gal kuris norit pigiai sutaną pirkti?

Kad Variokas išstos, beveik visi jie žinojo. Vis dėlto šitie jo žodžiai padarė gilų įspūdį... Visi jie subruzdavo savo vietose, bet nė vienas nežinojo, ką čia pasakius.

– Nemaniau, kad jau taip greitai, – pirmas prakalbėjo Vasaris.

– Greitai, sakai? Įkyrėjo, brole, iki gyvo kaulo visos tos ceremonijos ir komedijos. Ė, greičiau į laisvę! O tu ką? Nesiryžti?

Draugai nustebo. Argi ir Vasaris būtų manęs apie išstojimą? Ne, jis į tai nepanašus.

– Vasario tu nė su lazda neišvarysi. Toks jau šventuolis, – pastebėjo Petryla.

– Vasaris turbūt nė sapnuote nesapnavo apie išstojimą, – pritarė kitas.

Vasariį erzino tokis draugų atsiliepinimas.

– Aš manau, – tarė jis, – kad kiekvienam pirmamečiui išstojimo klausimas kyla gana dažnai.

– Tik jau ne tau, – kibo Petryla.

Bet Variokas nuvėrė jį akimis.

– O tu kas čia per vienas? Tu įlindai į jo sąžinę, žinai jo mintis? Jis padarys taip, kaip norės, tavęs nesiklausęs.

Varioko susierzinimas visus atgrasino nuo tolimesnių klausinėjimų ir kalbų.

– Buvai jau pas rektorių? – paklausė dar Vasaris.

– Buvau.

– Na, ir ką?

– Nieko. Palinkėjo, kad būčiau bent geru žmogumi, jeigu negaliu būti kunigu. O aš manau, kad dėl to ir būsiu geras žmogus, kad negaliu būti kunigu.

Vasaris, jau žinodamas, koki motyvai buvo atvedę Varioką į seminariją, stebėjosi šio posakio teisingumu. Varioko drąsa jam patiko tuo labiau, kad jis savo pačio būde jau ne kartą su pasigailėjimu buvo konstatavęs griežtumo ir drąsos stoką.

Vienas skambalo smūgis paskelbė *silentium*, ir jie išsiskirstė į savo vietas. Bet Varioko žingsnis, jo savim pasitikėjimas, jo rytdieninė laisvė jaudino jų mintis ir neleido įsigilinti į vadovėlių lapus. Tarsi kokia gaivi srovė padvelkė į juos iš anapus tų storų mūrų,

iš plačiųjų laukų ir dar platesnio gyvenimo. Gal ne vienam iš jų buvo atėjusi į galvą mintis: o kas, jeigu išdrįsčiau?... čia man ne vieta... čia man ankšta, čia man tvanku. Iš štai dabar jie mato, kad ta mintis, pasiryžus vienam jų draugui, tampa veiksmu. Dėl to jie jaudinosi, kad pavojus buvo štai čia pat, jų tarpe.

Vasaris tačiau nerimavo mažiau negu kiti. Viena, jis buvo labiau apsipratęs su Varioko išstojimo galimybe, antra – jis buvo palyginęs ir apsvarstęs, kad Variokas – tai ne jis ir ne bet kuris kitas iš jojo draugų. Variokas buvo subrendęs, pažinojo gyvenimą, daug kur buvo buvęs, turėjo pažinčių, turėjo lėšų. O jis, Vasaris, savo gyvenime dar geležinkelio nebuvo matęs ir visiškai priklausė tėvų malonės.

Be to, Varioko pažiūros ir nusistatymai jo išstojimą visiškai pateisino, o Vasario idealizmas rodė kunigo gyvenimą kilnų ir gražų.

Ir net pats likimas tarsi norėjo sustiprinti Vasario dvasią šiuo pavojingu momentu. Nes štai kai jis dar tebesvarstė Varioko ir savo padėtį, atėjo sargas ir pranešė, kad jis turįs svečių – atvažiavo tėvai. Vasariui tai buvo nepaprastas įvykis: pirmas tėvų atsilankymas, pirmas jo, klieriko, su tėvais pasimatymas.

Paprašęs rektoriaus ir gavęs jo leidimą, Liudas nuėjo į parlatoriumą, svečių priėmimo kambarį.

Pirmasis pasimatymas nebuvo toks širdingas, kaip laukė ir tėvai, ir sūnus. Tėvai, pamatę sūnų kunigiškais rūbais, sumišo ir nežinojo, kaip su juo elgtis. Pasisveikinant tėvas buvo beįmęs bučiuoti Liudo ranką, nuo ko šiam pasidarė didelė gėda. Abu sumišo ir nežinojo, ką viens kitam sakyti. Motinos akyse pasirodė džiaugsmo ašaros, sūnus puolė prie jos rankos, ir pasisveikinimo apeiga buvo baigta, neištarus nė vieno žodžio.

– Tai kaip atsimainėt, kunigėli... Būčiau nė nepažinus, – susigraudinusi balsu ėmė kalbėti motina.

– Atrodot kaip ir išaugęs, – pastebėjo tėvas.

– Išaugęs, bet, rodos, dar labiau sumenkęs, – apžiūrinėjo sūnų motina.

– Tai turbūt tik prie ilgo rūbo taip atrodo, – gynėsi Liudas.

Tėvai ėmė klausinėti apie sveikatą, apie seminarijos gyvenimą, jis – kas namie girdėt. Tėvai jį vadino „jūs, kunigėli“, ir šita daugiskaita iš pat pradžių kažkaip nepaprastai, kažkaip skaudžiai atsiliepė jo širdy. Šitie tėvo motinos su pagarba tariami „jūs, kunigėli“ kiekvieną kartą čaižė jį gėdingu koktumu. Nuo tų netinkamos pagarbos čaižymų jisai traukėsi į save, jisai tramdė savo jautrumą, bet niekaip nesiryžo paprašyti tėvų, kad jį vadintų „tu, Liudai“, taip kaip anksčiau. Darėsi kažkoks absurdiškas kontrastas. Jiem, kaimiečiam, tas „jūs, kunigėli“ buvo jų pasididžiavimas, visų jų vilčių, visų jų norų pildymasis, o jam tai buvo nieku nupelnyta, dėl to prikli pagarba, tai buvo degradavimas iš paprastų, nuoširdžių šeimyniškų santykių į oficialumo formas. Liudas Vasaris jautria savo siela čia pirmą kartą pajuto, kad tarp jo ir tėvų štai atsistojo kažkokia prizma, kuri jų santykius ir jausmus laužia ir reflektuoja nenatūralioj plotmėj. Jau dabar jie išskyrė jį iš brolių seserų tarpo, pastalė ant pjedestalo, papuošė viltimis ir svajonėmis, džiaugiasi, gėrėsi ir garbina. Lipti žemyn nuo to pjedestalo, ardyti jų iliuzijas, būtų žiauru ir egoistiška.

Kai visos naujienos jau buvo papasakotos ir kai Liudas baigė supažindinęs tėvus su naujo savo gyvenimo tvarka, per parlatoriumą perėjo Variokas, eidamas, matyt, atsi-sveikinti su dvasios tėvu, nes jo kambarys buvo čia pat greta. Griebdamasis naujos kalbos temos, be to, norėdamas patirti, ką tėvai pasakys išstojimo klausimu, Vasaris tarė:

– Štai šitas, kur praėjo, vienas mano draugas, išstoja iš seminarijos. Rytoj išvažiuoja.

Liudas pamatė, kaip tėvai, meiliais žvilgsniais nulydėję Varioką, staiga atsimainė. Tėvas metė rūstų žvilgsnį į duris, kur dingo prasikaltėlis, motina su baime pažiūrėjo į sūnų ir sušuko:

– Vajė, vajė! Toks gražus kunigėlis! Gi kas dabar jam pasidarė?

– Matai, kokių dykūnų atsiranda, – piktu balsu pritarė tėvas. – Seminarijoj jam negerai!

– Ne tai kad negerai, – bandė pataisyti Liudas. – Pašaukimo neturi. Ne kiekvienas kunigu gali būti.

– Žinoma, kam Dievas Dvasios Šventos neduoda, iš to nebus gero nei Bažnyčiai, nei žmonėm, – savotiškai paaiškino tėvas pašaukimo stoką.

– Kodėl? – nesiliovė Liudas. – Kunigu nebus, bet gali būti šiaip labai geras žmogus.

– Ė, kunigėli, žinom mes tuos geruosius, – griežtai užginčijo tėvas. – Antai Pakalniškių Kmyno sūnus anais metais jau iš trečio kurso išstojo. Tėvus ubagais paleido. Namus buvo praskolinę. Tėvas pasikart norėjo. Kaimynai vos išgelbėjo. O jis ką? Į aptieką nuėjo. Rusijoje kažkur ir dingo. Jau kas seminariją pameta, tą ir Dievas pameta. Doro žmogaus iš tokio nebus. O tėvam kokio gėda, kur ir akis padėti?..

Motina su meile ir baime tyrinėjo sūnaus išraišką.

– Sakot, jūs draugas, kunigėli? Kad nors jums kokios bėdos nebūtų?..

– Tokis, mama, draugas, – nuramino motiną Liudas. – Viename kurse buvome, kartu mokėmės, ir tiek.

Praėjo dar pusvalandis, bekalbant apie visokius reikalus, ir skambalas suskambino ražančiui. Liudas atsisveikino su tėvais ir suspausta širdimi nuėjo į kopyčią.

– Nesupras, niekad nesupras, – galvojo jis, automatiškai kartodamas sveikamarijų antrąją pusę. – Štai mūsų, kaimo vaikų, likimas! Tarp mūsų ir mūsų tėvų kraunasi visa eilė nesusipratimų, ir jų meilė mus kankina, o kartais gal ir žudo.

Šito pirmojo su tėvais pasimatymo įspūdis lydėjo Liudą Vasarį per visą jo seminarijoj buvimą.

[...]

VI

[...]

Vasario tėvas, pats atvažiuavęs parsivežti sūnaus, patenkintas ir linksmas, tarsi net pajau-nėjęs, ir pats norėjo greičiau parvažiuoti namo, nes žinojo, kaip nekantriai laukia motina ir visi namiškiai nepaprasto svečio.

Toli jau pasiliko miestas, miškas uždengė Katedros ir seminarijos bokštus – ir juo giliau jie skendo į giedrią vasaros gamtą, juo karščiau kaitino saulė pro juodą sutaną, juo lengviau darėsi klieriko Vasario širdy ir šviesiau akyse.

Jisai nieko nemastė, nieko negalvojo, tik visas jo kūnas tarsi pavirto į vieną jutimą, o visas dvasios gyvenimas į vieną jausmą. Ir jis stačiai svaigo, jis negalėjo pakelti to jutimo ir to jausmo dydžio.

Iš lėto, iš lėto šliaužė pro jo akis laibos ir tiesios pušys, šakotos eglės ir kur ne kur baltaliemeniai beržai. Paskui, išvažiuavus iš miško, pasirodė vingiuoti, aukšti Dzūkijos ežerų krantai, paskui vėl skurdūs pušynėliai ir kadugynais apaugę kalneliai. Bet peizažas ir atskiri jo vaizdai slinko pro šalį labai mažai patraukdami Liudo Vasario akis. Jis dabar juto pačią Gamtą, pačią jos visumą, besireiškančią ir miškais, ir ežerais, ir kal-

vomis, ir saulės spinduliais, ir žiogelių čirškėjimu, ir paukščių čiulbesiu, ir visokeriopų kitų reiškinių gausumu.

Panašų jausmą gyventų žmogus, ilgą laiką uždarytas tamsoje ir išvestas į puikų vidurdienio saulės nušviestą sodą. Jisai nepastebėtų nei vyšnių žiedų, nei beržo lapų mirgėjimo, nei sprogstančių rūtų, nei plazdančių drugelių, bet jis pajustų visą šito vidurdienio džiaugsmą, ir jis gyventų momentą neapsakomos laimės.

Arba jeigu kurčias staiga išgirstų šimtabalsę daugybės instrumentų simfoniją, – jisai negirdėtų nei smuikų melodijos, nei violončelių raudos, nei triūbų vaitojimo, nei būgnų bei timpanų dūzgėjimo, bet girdėtų vieną didingą harmoniją, ir jam veržtūsi iš krūtinės širdis, pažadinta tų garsų didybės.

Klierikas Liudas Vasaris, važiuodamas namo iš seminarijos, pirmą kartą savo gyvenime taip stipriai pajuto gamtos visumą ir jos atsiliepiamą visame savy.

[...]

Kavą padavinėjo panelė, kurią klierikas Vasaris matė pirmą kartą. Bet kai jis išgirdo ją vadinant Liuce, pajuto keistą nerimastį ir smalsumą. Jis ėmė akyliai į ją įsižiūrėti. Liucė buvo graži mergaitė, apie 20 metų, tamsiaplaukė, saule įdegusi. Truputį kumpa jos nosis ir greitai mėtomi spindinčių akių žvilgsniai darė jos veidą drąsų ir net iššaukiantį. Klierikas Liudas matė, kaip ji, padavinėdama kavą, varsto akimis jaunesniuosius kunigus, kiekvienam ką nors pasakydama, nusišypsodama arba nusijuokdama trumpu, bet skardžiu kaip varpelis balsu. Jisai pastebėjo, kad pora vikarų ir kun. Trikauskas godžiai ją seka akimis – ir atsiminė vakarykštį nuotykią sode. Tas dar labiau žadino jo smalsumą. Jis jau iš anksto jaudinosi, laukdamas savo eilės, kada ji prie jo prieis ir pasiūlys jam kavos. Jis nejučiomis traukėsi į paskutinę vietą, kad ši momentą kiek galima atitolintų.

Pagaliau ji priėjo.

– Tamstai, kunigėli, atnešiau gardžiausios, už tai, kad tamsta paskutinis, – linksmai sučiauškęjo, žybtelėjęs į jį akimis.

Vasaris pajuto, kad jis paraudo, net jam šilta pasidarė. Dėdamas cukrų, jis nevykusiai paleido gabalą į puodelį ir aptėškė jai ranką.

– Oi, degu!.. – sušuko ji kratydama pirštus.

Vargšas klierikėlis tuo momentu nuoširdžiai linkėjo sau prasmęti į žemę.

– Bet tai nieko!.. – suramino jį Liucė. – Aš mėgstu viską, kas karšta. – Ir atsisėdo šalia jo.

„Ką aš jai dabar sakysiu?..“ – kvaršino Vasarį įkyri mintis, neduodama rasti jam nė vieno žodžio. Laimei, klebonas šūktelėjo Liucę kažką atnešti, ir tarsi akmuo nusirito nuo jo krūtinės. Bet kartu buvo ir pikta ant savęs: mulkis gi aš mulkis! Juk aš jai nepasakiau nė vieno žodžio. Ką ji apie mane manys? Vasaris jautėsi sugėdintas ir juokingas. Bet jis ir bijojo, kad ta akiplėša mergiotė vėl pas jį nesugrįžtų. Jis atsikėlė iš savo vietos ir įsimaišė į klierikų tarpą.

Jis parvažiavo namo pailsęs, nuvargintas išpūdžių daugybės. Jisai nieko negalėjo galvoti apie tai, ką matė ir girdėjo. Jis niekuo nesipiktino ir nieko nesmerkė. Bet jis jautėsi tarsi įgijęs savy kokio svorio, kurio niekad anksčiau neturėjo. Patirti išpūdžiai grimzdo gilyn – ir niekas nežinojo, kada jie vėl iškils į jo sąmonę ir sukels gyvesnį jausmų ir minčių bangavimą.

Tėviškės seklyčia, kvėpianti obliuotu medžiu, tą vakarą jam buvo maloniausia pasauly vietelė. Ten niekas negalėjo sudrumsti jo nurimstančios po tos dienos triukšmo širdies.

[...]

XI

[...]

– Na, levitai, kaip laikotės? – klausė besisveikindamas klebonas, kai abudu klierikai siekė jam bučiuoti rankos. – Gerai? Tai ir puiku! Užtai ir lauktuvių atvežiau. Na, bet jau lauktuves tegu Liucė paskirstys.

Liucė už dėdės pečių padarė juokingą grimasą ir kažkokį nesuprantamą ženklą, bet tuojau surimtėjo ir, pasisveikinusi su abiem klierikais, matyti, nesiruošė nei dalinti lauktuvių, nei kištis į klebono ir jų pašnekesį. Tačiau klebonas nerimo. Jam reikia dar eiti pas vyskupą ir atlikti daugelį kitokių reikalų. Dėl to, kol sugrįš, jis Liucę paliekąs klierikų globai.

– Užsidegei moterišku smalsumu pamatyti seminariją, tai žiūrėk. Tik aš nežinau, ar tu čia ką daugiau pamatysi, be šių dviejų kunigiukų. Bet juos tu ir namie matydavai.

Ir jis išėjo atlikinėti savo reikalų.

Liucė tuoj atgijo.

– Dėdė mano, kad čia man labai rūpi ta jūsų seminarija! Aš judu norėjau atlankyti! – sušuko ji, žiūrėdama į Vasarį.

– Tai labai gražu, kad tamsta ne tik savo parapijono, bet ir ne visai artimo kaimyno neužmiršai.

– Artimi kaimynai kartais jau ir per daug įgrysta, – pateisino klierikas Petryla.

Liucė nė nemanė gintis.

– Ot ir teisybė! Kasdieniškas greit nusibosta. Juk tiesa, Pavasarėli? Bravo! Tai kad pataikiau! Juk netyčia išsprūdo. Aš dabar taip ir vadinsiu tamstą – Pavasarėliu. Nepyksi?

– Anaiptol! – užsigynė Vasaris. – Juk tokia beveik ir yra mano pavardė. Tik vieno mėnesio skirtumas.

– Ach, kaip gražu: parvažiuos Petryla su Pavasarėliu! Per atlaidus bus Pavasarėlis! Cha cha cha! – džiaugėsi ji kaip vaikas netikėtu radiniu.

– Aš jau seniai įtariau, – pašiepdamas atsiliepė klierikas Petryla, – kad panelei Liucei kada nors pražydės vasary pavasarėlis.

Kalambūras išėjo gana sumanus, ir visi juokėsi iš jo patenkinti. O Liudo kaimynas jau buvo bepradedęs niauکتis, matydamas tokią aiškią gražios panaitės simpatiją jo draugui. Seminarijos sienose užsidarę jaunuoliai, nejučiomis ir nežiniomis pasiilgę moteriško šypsniū ir žvilgsniū, esti labai jautrūs ir pavydūs, kai tos dovanos, vieną aplenkiant, gausiau tenka kitam. Vasaris nė sapnuote nesapnavo, kad jo draugas Petryla, neva erzindamas jį kartais Liucės tariama simpatija arba juokaudamas ta tema, darė tai iš pradedančio rasti smulkučio, neužčiuopiamo pavydo. Ir kai dabar klebono giminaitės simpatija vis aiškiau linko Liudo pusėn, tas smulkutis pavydas grėšė sudrumsti visą šito gana nepaprasto vizito malonumą, o gal ir mesti tarp jų trijų nesantaikos sėklą. Vasaris tačiau išpėjo, kas kniečia jo draugo širdy, ir ėmė stengtis užbėgti už akių naujiem Liucės simpatijos pasireiškimam ir išlyginti jos atvirumo šiurkštumus. Jis nebuvo dar linkęs rimtai priimti Liucės jam rodomo palankumo, vis dėlto tai jam buvo malonu.

Besitęsiant pasikalbėjimui, jis nejučiomis stebėjo ir gėrėjosi mergaitės grakštumu ir gyvumu. Žiemos drabužis jai labai tiko. Juoda maža kepuraitė su spindinčia šone sagtele puikiai derinosi prie jos juodbruvo drąsaus veido, karšto žvilgsnio ir kumpos nosytės. Juodas paltas su plačia kailio apikakle, grakščiai suėmęs liemenį, rodė moterišką jos graciją ir berniokišką vikrumą. Daug kalbėdama, ji pati jaudinosi ir kaito. Besijuokdama ji plačiais mostais atmetė savo palto skvernus ir atvertė apikaklę. Ji buvo apsvilkus rau-

donu, juodai išmargintu rūbeliu, primenančiu laukinių aguonų žiedus. Ir nuo jos visos dvelkė laukų oras ir laukų gaivumas.

– Panele Liuce, dabar žiema, bet tamsta atnešei mums visai vasaros atostogų ūpo! – šitaip išdrįso pagirti ir pasigėrėti ja Vasaris.

– O-o! – sušuko Petryla, – vienai vasary pavasaris pražydo, o kitam gruody vasara pakvipo. Tuoju kalendorių teks visai likviduoti.

– Oi, Dieve gink! – purtėsi ji, nekreipdama dėmesio į kartų Petrylos toną. – Aš tik vieną turiu pereitų atostogų atsiminimą. – Ji užsiėmė sau akis ir, imituodama aną Petrylos sode įvykusią sceną, pamėgdžiodama Vasarį sušuko: – Prašau leist!..

Abudu prapliupo juokais, o Petryla, nesuprasdamas, kas čia darosi, nežinojo nė kaip jam elgtis.

Liucė šito vizito metu negalėjo atsistebėti įvykusia Vasary atmaina, ir tai taip trumpu laiku.

– Iš kur tai jame? – klausė ji savęs. – Juk prieš trejetą mėnesių jisai nemokėjo žodžio ištarti, o dabar jau pats juokiasi, tai prisiminęs.

Ji stebėjosi, nes nežinojo, kad jaunuolio gyvenime esti tokių trumpų laiko tarpų, kada jo patirti įspūdžiai, veikiant palankiom gyvenamojo momento aplinkybėm, tiek praturtina ir pagilina jo sielą, kad jis staiga pasijunta peržengęs sieną, skyrusią du jo brendimo ir vyriškėjimo etapus.

[...]

XII

[...]

Prasidėjus programai, viskas ėjo kuo puikiau. Aukštieji svečiai buvo patenkinti ir garsiai gyrė programos dalyvius. Bet štai į estradą ėlipo Varnėnas. Didelis, laibas, į priekį palinkęs, jis jau pačia savo išvaizda patraukė svečių dėmesį. Jo veido išraiška rodė ne tik jo susijaudinimą, bet kartu didelį pasiryžimą ir atkaklumą. Jis buvo tarsi kareivis, einęs pulti priešo.

Vasaris pamatė, kaip neramiai savo fotely subruzdėjo Mazurkovskis, išgirdo per daug garsų rektoriaus nusikosėjimą ir pastebėjo, kaip reikšmingais žvilgsniais persimetė netoli nuo jo sėdį Jonelaitis ir Sereika. O nuo estrados prikimęs Varnėno balsas metė pirmąjį posmą:

*Giedojau meilę, jauną viltį,
Skambėjo stygos man saldžiai;
Šiandieną reikia ar nutilti,
– Ar verkt už išgamas skaudžiai.*

Paskutinioji eilutė buvo pratęsta ir žodis išgamas pabrėžtas. Pirmose eilėse žiūrovų plikės pamažu pradėjo rausti. Ir su kiekvienu posmu jos rauda vis daugiau.

*O jūs, kur man krūtinę jauną
Kas dieną šaldote ledais!
Kuriem maderos gerklę plauna,
Kurie vien augate pilvoais!*

Nuo tų žodžių salėj pasidarė mirties tyla. Niekas nedrįso nei pajudėti, nei kostelėti, bijodamas tokiu būdu parodyti, kad jis supranta, į ką tie posmai taikomi. Jonelaitis ir Se-

reika sėdėjo susigūžę savo kėdėse, grauždamiesi, kam jie griežtai nepasipriešino šitam neišmintingam karštuolio žingsniui. O tas tuo tarpu jau rėkė tolimesnius posmus:

*Žinau, dabar jums daug nereikia:
Pavalgius atilsio saldaus!
Ir nieko pikto lyg neveikę,
Numirę tikitės dangaus*⁹

Deklamatorius, atlikęs savo numerį, žemai nusilenkė, ir skysti, mandagūs klierikų aplodismentai palydėjo jį nuo estrados. Kiekvienam buvo aišku, kad Varnėnas su savo menku balsu ir deklamavimu tik jau ne dėl meno išėjo į estradą. Ir eilių turinys visai lengvai davėsi transponuojamas į seminarijos gyvenimo aplinkybes.

- *Czyje to wierszydla?*¹⁰ – subaubė pralotas oficiolas.
- Programoj parašyta, kad Maironio, – plonai atsiliepė kapitulos kanauninkas.
- *Co za jeden ten Maironis?*¹¹ – teiravosi oficiolas.

Visi pralotai ir kanauninkai traukė pečius, kraipė galvas, ir nė vienas negalėjo pasakyti, kas per vienas tas Maironis.

- *Socjalista, anarchista i ateista!* – nusprendė oficiolas.

- Atsiprašau kunigą pralotą, – įsikišo vyskupo kurijos sekretorius, – Maironis – tai Žemaičių seminarijos rektorius, buvęs Petrapilio Dvasinės Akademijos profesorius. Parašė dar „*De justitia et jure*“...

- *Kłamiesz!.. Nu, co dalej następuje?*¹²

Po vakarėlio kelias dienas visi „Šviesos“ nariai laukė, kada prasidės tardymas dėl Varnėno numerio, bet niekas nieko nesakė. Varnėno spėjimas tarsi išsipildė. Tačiau vėliau pasirodė, kad ne.

Po kurio laiko pasišaukė jį rektorius ir, badydamas pirštu vieną „Draugijos“ straipsnį, paklausė:

- Tavo tai?
- Mano, – atsakė Varnėnas.
- Kaip tu gali dalyvauti užgintoj spaudoj?
- Bet atsiprašau kunigą pralotą – juk tai „Draugija“.

- *Ty myślisz co?* – nustebęs sušuko rektorius. – „*Draugija*“ to jest bezbożne pismo!¹³ Bet ar tu nežinai, kad iš seminarijos nei vienas laiškas, nei vienas raštas negali išeiti be mano žinios? Tu prasižengei regulai!

- Aš tai parašiau ir išsiunčiau dar atostogų metu.

- Klierikam iš viso draudžiama spaudoj dalyvauti. Tu tai žinojai ir dėl to pasirašei slapyvardžiu.

- Ne, aš to nežinojau, – atsakė Varnėnas.
- *Pychę masz!* – buvo paskutiniai rektoriaus žodžiai.

Visą šitą sceną Varnėnas pasakojo „Šviesos“ narių būrely, ir Vasariui, beklausant jo žodžių, drumstėsi krūtinėj maištingi jausmai. Iš Varnėno jie visi daugiausia tikėjosi, Vasaris jį laikė žymiausiu visoj seminarijoj žmogumi – ir štai dabar ties juo pakibo aštrus Damoklo kardas.

⁹ Čia cituojami Maironio eilėraščio „Skausmo baisas“ 1-mas, 3-čias ir 6-tas posmai.

¹⁰ Kieno tie eilėgaliai?

¹¹ Kas per vienas tas Maironis?

¹² Meluoj!.. Na, kas toliau eina?

¹³ Tu manai ką? „Draugija“ tai bedieviškas laikraštis! (I)

- Kaip sau nori, - kalbėjo vieną sykį Vasaris savo draugui Kasaičiui, kuris beveik tuo pačiu metu buvo priimtas į draugijėlę, - jeigu Varnėną išvarys, tai pasirodys, kad tikrai talentingam žmogui išlikti seminarijoje nėra lengva.

- Man tai seniai aišku, - pritarė Kasaitis. - Jeigu žinotų, kas yra Jonelaitis, kas yra Sereika, manai, kad juos laikytų seminarijoje?

- Bet man štai kas rūpi. Leiskime, kad nėra tautinio klausimo, o rektoriaus ir inspektoriaus vietoj sėdi naujesnių pažiūrų žmonės. Ar manai, kad tokių Varnėnų seminarijoje nepersekiotų?

- Už ką? - nustebo Kasaitis.

- Stačiai už jų gabumą.

Kasaičiui, kuris į seminariją iš viso jau buvo pradėjęs nusiteikti gana skeptiškai, Vasario klausimai pasirodė gana įdomūs, bet jis nieko tikra atsakyti nemokėjo.

- A, čia visko galima laukti... - ir numojo ranka.

- O ar tu tikrai esi įsitikinęs, kad menininko, pavyzdžiui, poeto, beletristo talentas ir darbas suderinamas su kunigo pašaukimu ir darbu?

Ir į šį klausimą Kasaitis nieko atsakyti negalėjo. Bet tuomet dar pačiam Vasariui ne tik atsakymas, bet ir klausimas nebuvo aiškus. Jis jo dar nebuvo suformulavęs. Jis jį vos dar matė toli toli, tarsi pro tirštas ūkanas ateities kryžkelėj bestūksantį. Ir jis nežinojo, kad toj kryžkelėj jam kaip pasakos karžygiui yra įrašyta fatališka dilema: jei eisi į kairę, pats pražūsi, jei eisi į dešinę, pražudysi savo talentą.

[...]

XIII

[...]

Eidami į kalnelį, jiedu kalbėjosi apie paprasčiausius dalykus. Paskui ji pradėjo klausinėti, kaip jis praleidęs atostogas, ar jam nebuvę nuobodu vienam pas tėvus ir pas seną kleboną. Jis sakėsi jautėsis labai gerai, ir anaiptol nuobodu nebuvę: jis mėgstas būti vienas.

- Žinoma. Dėl to tamsta ir į Kleviškį buvai užmiršęs atsilankyti, - pastebėjo ji prikaišiodama.

Klierikas Liudas pasižiūrėjo į ją nustebęs:

- Kaip užmiršau? Juk tamsta puikiai žinai, kad aš buvau Klevišky pirmą rugpjūčio sekmadienį.

- Sakyk, Pavasarėli, ar tamsta labai tada supykai ant manęs?

Jos tas klausimas Liudui pasirodė toks nuoširdus, kaltas ir kartu atsiprašęs.

- Už ką aš turėjau pykti? Tamsta buvai kitu kuo užimta, manęs nepastebėjai, ir tiek. Be to, aš pamačiau, kad tą dieną buvau nelauktas svečias.

- Visa tai, Pavasarėli, aš dariau tyčia. Aš nežinau, kokis kipšiukas pagundė mane tada taip elgtis. Be to, aš ant tamstos buvau truputį pikta, kad taip ilgai mūsų neatlankei, - štai ir viskas! Bet oi, kaip aš to gailėjausi, kai išvažiavai! O kai neatvykai į šventą Lauryną, tai jau visai nuliūda.

Liudui šitie pasiaiškinimai buvo be galo malonūs, ir jis visu kuo tikėjo, bet dėjosi abejojęs.

- Tamsta tik dabar taip kalbi, panele Liuce. Aš mačiau, kur buvo visas tamstos dėmesys.

- Brazgys? - sušuko ji.

- Žinoma.

- Visa tai komedija! Turėjau gi aš su kuo nors kalbėtis!
- Bet tamsta už jo ištekėsi, - nedrąsiai pastebėjo klierikas.

Liucė nusikvatojo visu balsu.

- Negi tamsta, Pavasarėli, mane vesi?

Liudui pasidarė gėda, ir jis nieko nesakė.

Jiedu jau lipo į kalnelį. Šlaitas iš tos pusės buvo gana status, ir ji pasigelbėdama nusitvėrė klieriko ranką. Užlipo abudu uždusę, bet dėl to dar maloniau buvo atsikvėpti viršukalny.

- O, kaip čia gražu! - sušuko, besigėrėdama atsidengusiu reginiu. - Ir kaip toli matyti! Nesistebiu, kad tamsta taip mėgsti šį kalnelį.

Jiedu atsisėdo saulės atokaitoj, kur buvo taip šilta, kvepėjo žolės ir čirškė nematomi žiogeliai. Ji skynė čiobrelius ir geltonas kačpėdėles, kur augo čia pat prie jos kojų; vartė, gėrėjosi ir derino į pluoštą.

- Parsivešiu gėlių nuo Pavasarėlio kalnelio. Tai bus bent atsiminimas! O kačpėdėlės nevysta. Išsaugosiu ligi kitos vasaros. Tada tamsta turėsi man naujų atvežti.

Nepatirtas dar jausmas užliejo klieriko Vasario krūtinę. Jis niekad dar nebuvo buvęs vienu du taip arti su jauna gražia mergaite, kuri jam kalbėjo tokius širdį kutenančius žodžius.

Staiga jis atsiminė Brazgio pašaipą.

- Panele Liuce, - tarė jis staiga, - ar tamsta kalbėjai kada nors apie mane su ponu Brazgiu?

- Žinoma! Aš taip jam tamstą gyriau!

Klierikas Vasaris atsistojo kaip spyruoklės pakeltas.

- Panele Liuce, laikas mudviem grįžti. Motina tikrai jau laukia su pavakariais. O tamsta, be abejo, išalkus.

Jo balsas išdavė jo susijaudinimą. Liucė pažvelgė į jį nustebusi.

- Kas tamstai yra, Pavasarėli?

- Nieko, - atsakė jis kietai. - Aš tik atsiminiau, kad netrukus reiks į seminariją grįžti.

Iš jo balso Liucė nujautė tų žodžių prasmę. Ir jai nebuvo jau noro juokauti.

- Neužmiršk manęs, Pavasarėli, seminarijoje, - tarė ji vos girdimai. - Žinok, kad aš tavęs dažnai pasiilgstu.

Tą vakarą, svečiam išvažiavus, klierikas Liudas dar kartą buvo ant savo kalnelio ir parėjo gulti labai vėlai.

XIX

[...]

Tuo metu ėmęs vėl domėtis literatūra ir poezija, jis iš kažkur gavo Tiutčevo eilių tomelį. Paskaitęs pirmą sykį eilėraštį „*Silentium*“, jis nebegalėjo suvaldyti savo susijaudinimo ir entuziazmo. Tie žodžiai buvo išvogti iš jo pačio širdies ir atvejų atvejais atjausti ir išgyventi. Tą patį vakarą, parafrazuodamas šitą eilėraštį, jis parašė porą karčiausių savo dienoraščio lapų...

Tylėk, dangstykis ir paslėpk

Svajones savo ir jausmus...

Štai kur netikėtai suradau geriausiai išreikštą viso savo seminarijos gyvenimo buitį! Argi tai nebuvo nuolatinis tylėjimas ir savo svajonių bei jausmų slapstymas?.. Dėl ko taip atsitiko ir lig

šiolei tebesitęsia, aš nemoku sau tinkamai išaiškinti. Aš tik viena žinau, kad kitaip būti negalėjo ir negali. Kai aš dabar įsivaizduoju, koks aš būčiau buvęs, jeigu nieko nebūčiau slėpęs, tai man daros ir baugu, ir malonu. Aš beveik nieko nebūčiau perskaitęs, visai nieko nebūčiau rašęs, nebūčiau priimtas į „Šviesos“ kuopelę, nebūčiau važinėjęs į Vilnių, nebūčiau kalbėjęs ir mąstęs daugybės dalykų. Bet užtai gal būčiau buvęs pavyzdgingiausias klierikas, o gal ir mano tikėjimas, ir mano uolumas būtų liepsnojęs kaip ugnis... Bet ar aš galėjau visa to nedaryti? Ir ar taip jau bloga, jeigu dariau?.. Kam tad visa tai draudžiama?..

Bet čia tik pirmasis, daugelio mūsų praktikuojamas, slapstymosi laipsnis. Čia slepiami dalykai ir elgesiai gana paviršutiniški. Bet yra ir antras laipsnis – tai visos savo dvasinės esmės, savo asmenybės ir visų su ja artimai susijusių dalykų slėpimas, gal geriau, užsidarymas. Man pačiam tik dabar tai ima aiškėti. Kitados formarius man tai prikišo, bet aš tada jo žodžių nebijau – ir viskas darėsi savaime. Aš juk neveidmainiočiau ir niekad nieko nedariau, kad atrodyčiau geresnis, negu iš tiesų esu. Aš tik buvau pasislėpęs, instinktyviai savy susitraukęs. Ir štai vyresnybė dėl manęs aiškiai klysta, draugai pažįsta geriau, bet ir tie menkai.

Greičiausia, ne mano vieno tokis likimas. Mano draugai, be abejo, taip pat turi paslėptą savo asmens dalį. Tik skirtumas gal tas, kad jų ta paslėptoji dalis derinasi su regimąja ir ją papildo, o manoji nuolatos maištauja, prieštarauja, griauja... Kaip man susiderinti savyje, aš nežinau, o kiek kartų bandžiau, neįstengiau. Galbūt dėl to, kad ir aš pats savo paslėptosios dalies negaliu sučiupti. Juk štai mano išpažintys. Aš jau dabar teologas, o kai tik noriu pasakyti savo nuodėmes, išėina nei šis, nei tas. Gėda ir sakyti. Čia tai jau tikriausia tiesa, ir mano ne kartą patirta, kad

Mintis gi žody taps melu.

O jeigu taip, tai tiesa yra nepasakomoj, neišreiškiamoj minty, mūsų nepraskleidžiamoj dvasios kertelėj – ir juo giliau, juo geriau. Jeigu taip, tai mano instinktas neklydo, ir aš galiu džiaugtis, kad tai, kas yra manyje paslėpta, maištauja prieš tai, kas yra reiškiamą, vadinasi, prieš melą.

Bet kam čia man leistis į tą filosofiją, kuri, nevykusiai čia mano išreikšta, taip pat gal yra melas. Ar negana man to, kad per ketverius praleistus seminarijoj metus aš, pats to nežinodamas, išsaugojau daug ką, kas yra slėptina, o man brangu.

Dabar man beliko seminarijoj mažiau negu dveji metai. Ar aš turiu išsižadėti savęs ir pamerkti šitą išminties įsakymą:

*Tylėk, dangstykis ir paslėpk
Svajones savo ir jausmus.*

Žinau, kad tai būtų bergždžia pastanga, nes savo prigimties nenugalėsi. Bet aš to nė nenoriu. Aš pildysiu tą įsakymą sąmoningai. Nes ką man seminarija gali įdiegti vietoj išsižadėtų „svajonių ir jausmų“? Pataikavimą, veidmainystę, karjerizmą, siaurumą, aptingimą ar cinizmą? Tokių „dorybių“ dvasiškam luome aš matau labai daug. O gal gyvo tikėjimą, pamaldumą, apaštalavimo dvasią, uolumą? Ne! Aš įsitikinau, kad šitas dovanas Dievas duoda tiesiogiai ir anksčiau, negu rektorius nuspręs, yra kas jų vertas ar ne. Išrinktuoj aš nesu ir gal nebūsiu, bet eiliniu kunigu darbininku galiu būti. Dievas geriau mane pažįsta negu vyresnybė ir aš pats. O kiek aš pats save pažįstu, kol kas nebijau žengti prie Dievo altoriaus.

[...]

II DALIS

EINA GYVENIMAS

„*Quia peccavi nimis...*“

I

Kalnynų parapijos vikariate ėjo skubus remonto darbas. Reikėjo paruošti porą kambarių naujai paskirtam antrajam vikarui, o bus jau kokia 10 metų, kai Kalnynuose antrojo vikaro nėra buvę. Jo kambariai, vasarą nevėdinami, o žiemą nekūrenami, ilgą laiką stovėjo užversti visokiais atliekamais rakandais, dėžėmis ir sunešiota klebonijos manta. Tad juos atremontuoti nebuvo lengvas darbas. Nuolatos atsirasdavo vis naujų trūkumų ir lopytinų vietų. Suvarvėjusios pro skylėtą stogą lubos pasirodė kai kur apipuvusios, grindys įlūžusios, tinkas apibyrėjęs, langai plyšėti. Oras trenkė drėgme ir pelėsiais.

Klebonijos tarnaitė Julė, apie 35 metų dar nebjauri merga, uoli davatka, atitrūkdama nuo darbo, kur buvus nebuvus, tolydžio sukinėjosi apie remontuojamą vikariatą. Ji jau girdėjo, kad atvažiuos jaunas, vos šįmet išvęstas kunigėlis, tad kiek galėdama rūpinosi remontu ir įprašinėjo meistrį viską daryti kuo geriausiai.

– Tai jau nekoks čia bus gyvenimas tam kunigėliui, – kalbėjo ji vieną kartą, atėjusi pasirinkti skiedrų.

– Pamatysi, skambės kaip stiklinė, – gyrėsi meistris. – Kad tik klebonas lentų nepasigailėtų. Langus reikia daryti visai naujus ir didesnius.

– Sušals čia žiemą tas kunigėlis, – nesiliovė gailestavusi Julė. – Krosnis niekam netikusi. Koklinės reiktų.

– Ė, bus gera ir plytinė. Koklių klebonas neduos.

– Tai jau šykštus mūs klebonėlis...

Tuo tarpu iš sodo pasirodė pats klebonas, ir Julė, sterble skiedrų nešina, spruko į šalį.

Kalnynų parapijos klebonas kun. Platūnas antrojo vikaro paskyrimu buvo labai nepatenkintas. Jo parapija turėjo tik apie penketą tūkstančių dūšių, tad klebonas niekaip negalėjo išmanyti, kam čia reikalingas dar trečias kunigas. Kalnynuose nesą pakankamai nei darbo, nei pajamų. Prieš trejetą savaičių gavęs raštą apie antrojo vikaro paskyrimą, jis netikėjo savo akimis ir tą pačią dieną parašė į kuriją, išdėstydamas motyvus ir įrodinėdamas, kad jam visai pakanka vieno vikaro.

Netrukus atėjo atsakymas ir konfidencialus kanclerio laiškas, kad antrojo vikaro paskyrimas į Kalnynus yra dalykas apgalvotas ir nutartas, kad parapija čia esanti turtinga, kad Kalnynuose esąs erdvus vikariatas, kad paskutiniaisiais metais kunigų skaičius gerokai padidėjęs, dėl to, kol aplinkybės pakitėsią, čia būsia skiriami du vikarai. Be to, kancleris savo laiške atsargiai, bet aiškiai davė klebonui suprasti, kad jo parapijoj tikinčiųjų dvasios reikalai esą kiek apleisti, nes klebonas užsiėmęs diktoku savo ūkiu, o pirmasis vikaras kooperatyvu ir kitokiais pasaulinių organizacijų darbais. Dėl to antrasis vikaras būsia labai naudingas pagalbininkas bažnyčioj. Šitie paskutinieji motyvai kun. Platūną visai suerzino.

– Kunige Jonai, – pasitiko jis ateinantį vakarienės vikarą, – vis dėlto tą bloznelį mu-dviem skiria! Štai laiškas nuo jo malonybės kanclerio. Skandalas! Pasirodo, kad mes turime blogą opinią kurijoj. Aš ūkininkas, o tamsta visuomenės veikėjas! Reikia esą kunigo *secundum cor Dei*¹⁴. Na, ir surado apaštaliuką. Laikykimės, kunige Jonai!

¹⁴Pagal Dievo širdį.

Tačiau vikaras, kun. Jonas Stripaitis, į antrojo vikaro paskyrimą žiūrėjo daug šalčiau. Išlaikymo, virtuvės ir vikariato remonto reikalai jam nerūpėjo, o trečio kunigo buvimas siūlė ne vieną patogumą. Jis tuoj sumetė, kad pamokslas dabar teks sakyti tik kas trečias sekmadienis, pas ligonius važinėti teks nepalyginti rečiau, o katekizaciją, išpažinčių likučius ir visą eilę kitokių smulkių, bet įkyrių darbų bus galima užkrauti „jaunukui“. Dėl to į nerviškus klebono žodžius atsakė juokaudamas:

– O, kunige klebone, nepasiduosime! Dykai jis pas mus duonos nevalgys. Užkrausime jam visas davatkas ir visokias „pliugetvas“ – tegu murdosi. Nėr uolesnio pavaduotojo, kaip neopresbiteris.

[...]

V

[...]

Bet štai vieną vasarą baronas parvažiavo į dvarą su jaunute gražia žmona. Ponia baronienė buvo lenkaitė ir katalikė, išauklėta religijos formose ir kartas nuo karto pasigendanti dvasiško maisto. Palaikyti santykius su Bažnyčia jai buvo gero išauklėjimo ir poniško stiliaus reikalas. Tad ponai baronai, kada tik parvažiuodavo į dvarą, vizituodavo kleboną, gausiai aukodavo bažnyčiai ir kviesdavo kunigus pietų arba vakarienės. Jeigu Kalnynų klebonas būtų buvęs mažiau šykštus, o labiau kultūringas, tai santykiai su dvaru būtų susidarę ne vien korektiški, bet ir draugiški.

Kun. Vasaris iš zakristijono ir Julės jau žinojo, kad ponai baronai, važiuodami žiemai į šiltus kraštus, užsuko į dvarą ir kad netrukus turbūt atsilankys klebonijoje. Eidamas pro dvaro sodą, jis smalsiai žvilgčiojo į aną pusę tvoros, bene pamatys paslaptinguosius ponus baronus ar bent kokį jų gyvybės ženklą. Dvaras ir jo gyventojai Vasariui visados atrodė apsupti kažkokio paslaptingumo ir romantikos. Sode jis nieko ypatinga nepastebėjo. Sodas buvo didelis, iš kraštų apaugęs aukštomis liepomis, viduj obelys ir kriaušės linko nuo vaisių daugybės. Priėjęs vidurinę alėją, jis pamatė dviejų aukštų mūrinio rūmo fasadą. Jam pasirodė, kad sodas buvo švariai laikomas, o rūmai stilingi ir gražūs.

Toliau kelias, aplenkdamas dvarą, sukosi į dešinę ir kilo į kalnelį. Kunigas peršoko grabę ir padirvio taku leidosi tolyn. Jis jautėsi kaskart guvesnis, tartum kiekvienas žingsnis jį vis labiau skyrė nuo naujo gyvenimo nemalonumų. Šita giedri rugsėjo pabaigos diena kėlė jame tą giedrą, lengvą nerūpestingumą, kuriuo gamta apdovanoja ją mylinčius žmones, nors jie būtų ir didžiausių rūpesčių slegiami.

[...]

Bet raiteliam artėjant, jo nustebimas augo kaskart didyn. Jis ėmė įžiūrėti, kad du su vyriškomis kietomis skrybėlėmis tai buvo berods moterys, kurių viena, laibaliemenė, lėkė per lauką ir šoko per griovį.

Ji jojo iš Vasario pusės, ir kunigas spėjo pamatyti, kad tai buvo jauna ir labai graži ponia. Jis taip pat spėjo pamatyti, kad vyriško fasono skrybėlė puikiai tiko prie gyvo, įrausvinto jos veido, kad ji buvo apsivilkusi juodu vyriško kirpimo surdutu ir kad jos apikaklė buvo parišta baltu plačiu kaklaraiščiu. Tik šis plevėsuojantis kaklaraištis, aukšta krūtinė ir laibas liemuo davė moterišką akcentą jos rūbam ir stuomeniui. Likusios gi jos tualetu dalys vėl buvo vyriškos: dryžos languotos kelnės ir ligi kelių aukštais aulais, lakieruoti batai. Ir ant arklio ji sėdėjo vyriškai, stypčiodama balno kilpose ir gerai valdydama pavadžiais karšto arklio kaprizus. Kunigas dar spėjo pastebėti, kad antra ponia buvo kiek senyvesnė, stambesnė ir ant arklio sėdėjo moteriškai: pusiau šonu, abi kojas

laikydama vienoj pusėj. Vyriškis, kurio aprėdaldas skyrėsi nuo ponių vien tik kepure, siauru kaklaraiščiu ir mažesniu krūtinės iškirpimu, buvo jau senyvas ponas, visai skustas, kumpanosis, su širmais iki žandų užleistais bakenbardais.

Kun. Vasaris jau susiprotėjo, kad čia bus dvaro ponai, baronai Rainakiai, ir, kaip nepažįstamas, norėjo nežymiai praeiti pro šalį. Bet jaunosios ponios arklys, ar tai dėl to, kad Vasaris tuo tarpu pasirodė pro medį, ar dėl to, kad vėjas suplazdeno kunigo sutaną ir palerina, staiga taip siūbtelėjo į šalį, kad tik ponios meistriškas įgudimas jodinėti išgelbėjo ją nuo maudynės pasitaikiusioje toj vietoj baloje. Vasaris sumišo ir nusigando, bet ponia linktelėjo jam galva, linksmi nusišypsojo ir sušuko lenkų kalba:

– Prašau kunigo nenusigąsti. Tai niekniekis. Aš jodau kaip amazonė, ir manęs joks arklys neišmes iš balno.

Vasaris nusiėmė skrybėlę ir jau norėjo atsiprašyti, bet ponia, pertraukdama jį, paklausė:

– Kunigas iš toli?

– Aš čia pat iš Kalnynų, ponia.

– Iš Kalnynų? Kaip tai gali būti, kad aš tamstos nepažįstu?

– Aš dar tik kelios dienos kaip Kalnynuose.

Čia ponas mandagiai kilstelėjo kepurę ir prisistatė:

– Malonu pasipažinti. Baronas Rainakis, ponia baronienė, – jis linktelėjo į jaunąją ponią, – ir ponia Sokolina, mano sesuo, – jis linktelėjo į vyresniąją ponią.

– Kunigas Vasaris, Kalnynų vikaras...

Ponas baronas, išgirdęs tai, atrodė labai nustebęs:

– Kaip kunigas pasakei?.. Vasaris?.. Vasaris?

– Taip, tokia mano pavardė, – savo ruožtu nustebęs patvirtino kunigas.

Baronas, matyt, norėjo jam dar kažką pasakyti ir pasuko arklį į tą pusę, bet arklys susimuistė ir skersomis ėmė trauktis atgal.

– Tikimės su kunigu arčiau susipažinti. Ligi pasimatymo! – tarė ponia baronienė, gražiai šyptelėjo ir suplakė arklį.

– Aš moku lietuviškai! – šuktelėjo atsigrįžęs baronas, ir visi trys nujojo savais keliais.

Vasaris nužingsniavo tolyn. Šitas nepaprastas susitikimas pakėlė jo nuotaiką, ir jis visas paskendo savo vaizduotėj, benarpliოდamas naujos pažinties išpūdžius. Dvaras jam visuomet atrodydavo apgaubtas romantiško paslaptingo ir viliojančio grožio. Dvaras jį traukė kaip kokia užburta pasakos pilis, kurioje piktas raganius slepia ir auksą, ir sidabrą, ir deimantus, ir žemčiūgus ir kalina gražuolę karalaitę.

Vasaris, nekultūringo kaimo vaikas, apdovanotas jautria menininko siela, poeto talentu ir dideliu išpūdingumu, instinktyviai ilgėjosi kultūros, meno ir aristokratiškos atmosferos, kurioje pagyventi jį taip traukė, kaip paliegėlį traukia saulės šiluma ir sultingas šilo kvapas. Jis žinojo, kad Lietuvos dvarai slepia didelius kultūros lobius, bet kad tie lobiai tebeglūdi tobulai izoliuoti ir neprieinami jiems, išsiilgusiems kultūros šiaudinės pastogės vaikams. Tie lobiai buvo užkeikti svetimu žodžiu.

[...]

IX PRIĖMIMAS PAS BARONUS

[...]

Salionas buvo didžiulis kambarys, beveik salė, menkai apšviesta rudenio prieblandos, dėl to gana nejauki ir paslaptinga. Trys kunigai nežinojo nė ką jiems daryti tame apytamiam salione. Klebonas, daugiau pratęs vaikštinėti apie kluonus ir tvartus negu salione,

iš pirmų žingsnių užkliuvo kojomis už kilimo ir vos neapvertė kėdės. Vasaris, taip pat nepratęs buvoti ponų salionuose, kad ir kaip buvo pasiryžęs, varžėsi ir nerimavo, laukdamas pirmo su šeimininkais susitikimo. Laisviausiai berods jautėsi kun. Stripaitis. Jis dėl savo storžieviškumo niekur nieko nesivaržė ir savo elgesio nekontroliavo.

Jisai skersai ir išilgai peržingsniavo per salioną, įsitikino, kad krosnis jau buvo kūrenta, apžiūrėjo paveikslus, pakilnojo ant fortepijono gaidas, paskui sėdo į fotelį prie stalelio, užsimetė koją ant kojos ir užsirūkė papirosą.

Tačiau netrukus virstelėjo šoninės durys, ir pasirodė baronas.

– *A, Reverendissimi!* – sušuko jis, su išskėstom rankom eidamas į savo svečius. – *Mille excuses, mille excuses! On vous laisse seuls dans les ténèbres!*.. Tai dėl to, mano gerbiamas kunige klebone, kad jau ruduo. *Der Sommer mag verwelken, das Jahr vergeh'n!*.. Taip dažnai dainuoja mano žmona. *Nu, kak vy sebia čuvstvujete, gaspadin nastojatel?*¹⁵

Baronas turėjo keistą paprotį daryti kratinį iš visų kalbų, kurias tik jis mokėjo, visai nesirūpindamas, ar jo užkalbintasis supranta, ką jis sako, ar ne. Pasisveikinęs su klebonu, jis grįžtelėjo į Stripaitį.

– *Quelle marque de cigarettes est-ce que vous fumez, Monsieur l'abbé? Darf ich Sie bitten von den meinigen zu versuchen? Ce sont les cigarettes de qualité...*¹⁶ Na, kaip einas?

Kun. Stripaitis atkišo jam dešinę, kurią baronas paspaudė, ir, iš visos kalbos supratęs vienintelį žodį „sigaret“, papurtė galvą:

– Ne, cigarų aš nerūkau. Per daug dvokia.

– Dvokia?.. Dvokia?.. *Qu'est-ce que ça veut dire?*¹⁷ – nustebęs žvalgėsi aplinkui ir, pamatęs prie lango stovintį Vasarį, vėl puolė išskėstomis rankomis:

– *Ah, le voilà! Mon cher ami, madame la baronne sera très contente de vous voir ici.*¹⁸

– Atsiprašau, ponas barone, aš labai gailiuosi, kad nesuprantu prancūziškai, – pasiteisino Vasaris.

– Tamsta nesupranti prancūziškai? Niekis, *mon ami!* Aš ir pats nemėgstu prancūzų kalbos. Nemėgstu, nemėgstu... O tamsta vadiniesi *Vasari?* Taip? *Parla italiano?*.. *Non?*¹⁹ Juk tamsta vadiniesi *Vasari?*

– Vasaris.

– Tai tamsta turi būti italas, *Reverendissime!*

– Ne, ponas barone. Aš lietuvis. Mano pavardė grynai lietuviška. Yra ir toks mėnesis vasaris – *februarius*.

– O tamsta žinai, kas buvo *Vasari?*.. Ne?.. *Vasari* tai buvo pirmas italų meno istorikas. Gyveno Renesanso gadynėj... Dėl to aš tamstos pavardę kai tik išgirdau, tai ir atsiminiu. Bet, mano ponai, – kreipėsi jis jau į visus kunigus kartu, – tai naujas lietuvių kalbos gražumo įrodymas. Nes italų kalba, mano ponai... – ir baronas leidosi į filologinius samprotavimus apie kalbų skambumą, turtingumą ir senoviškumą. Kunigai padėjo jam, kur klausimai siejosi su lotynų ir lietuvių kalbomis.

Tuo tarpu kambarinė įžiebė didelę gražią lempą ant stalo, aplink kurį susėdo svečiai, ir dvi žvakides su daugeliu žvakių abiejuose saliono galuose. Tuoj pasidarė linksniau ir jaučiau.

¹⁵ A, gerbiamieji kunigai!.. Atsiprašau tūkstantį kartų!.. Jus čia paliko vienus tamsybėse!.. Vasara apsiniaukia, ir praskrenda metai!.. Na, kaip jaučiatės, kunige klebone?

¹⁶ Kokius cigaretus tamsta rūkai, kunige? Ar galiu aš pasiūlyti savųjų? Tai yra puikūs cigaretai...

¹⁷ Ką tai reiškia?..

¹⁸ A, štai ir jis! Mano drauge, ponia baronienė bus labai patenkinta, kad tamsta atsilankei.

¹⁹ Jūs kalbate itališkai?.. Ne?..

Pagaliau vėl atsidarė durys, ir ši kartą pasirodė baronienė su ponija Sokolina. Su klebonu ir kun. Stripaičiu ponios jau buvo pažįstamos iš anksčiau, o Vasarį atsiminė iš susitikimo kely. To „promenado“ atsiminimai ir buvo pirmoji bendros kalbos tema.

Kun. Vasaris, pamatęs baronienę saliono duryse, be galo nustebė ir ilgą laiką negalėjo dar atsistebėti įvykusia joje atmaina. Juk jis taip puikiai sugebėjo ją įsivaizduoti, kad, rodos, būtų pažinęs ją visur ir visuomet. O štai dabar beveik netikėjo savo akim. Jis berods laukė, kad pamatys baronienę kitaip apsirengusią, nes ponios namie negi nešioja vyriškus jojamuosius kostiumus, bet tokios didelės atmainos nebuvo tikėjęsis. Jam atrodė, kad pasikeitė ne vien drabužiai, bet ir visa ta moteris.

Jis pamatė liekną aukštą poniją, už Liucę didesnę, o turbūt ir gražesnę. Ji žengė lengvai, grakščiai, išdidžiai pakėlusį galvą, bet truputį šypsodamasi. Jos plaukai buvo įmantriai sušukuoti ir suvingiuoti, o ausyse karojo brangūs pašveitalai, kurie ją labai puošė. Jos tamsus rūbas neturėjo jokių ypatingų pagražinimų, bet buvo puošnus ir elegantiškas.

Kunigam jis pasirodė tuo nepaprastas, kad apie kaklą ir ant krūtinės tiek daug iškirptas, jog kartais, kai ponija baronienė sėdėdama pakrypdavo į vieną šoną, vienas petys beveik visai išsinerdavo. O kai ji bent kiek pasilenkdavo į priekį, kunigų kuklumas reikalavo tučtuojau kreipti akis nuo jos krūtinės į šalį, o mintis į dangiškus ir amžinuosius dalykus. Bet pikčiausia, kad ant baronienės kaklo, plonučiu retežėliu parištas, kabojo mažutytis kryželis, nusileisdamas lygiai ligi tos vietos, kurios pamatymas galėjo sukelti pikčiausių pagundų.

Rodos, niekas nebūtų tikėjęs, kad šita didelė elegantiška ponija galėtų mūvėti dryžai languotomis kelnėmis ir batais su lakieruotais aulais, kad ji, apžergusi arklį, galėtų tranžkytis po laukus ir šokinėti per griovius. O tačiau tai buvo ji pati. Vasaris pažino tik jos akis ir nusišypsojimą, kuriuo ji tuomet jį atsisveikino, o dabar pasisveikino.

Tas nusišypsojimas buvo vienintelis jaunam kunigėliui padaršinimas, be kurio jis nebūtų žinojęs nei kaip prie tos didelės ponios prisitarti, nei ką jai sakyti.

Bet ponios baronienės akys ir nusišypsojimas turėjo tą ypatybę, kad kiekvienas jautresnis vyriškis tuoj pajusdavo noro ir drąsos jos draugystėj nesivaržyti ir pasirodyti jai geriausiu, koku tik galima, atžvilgiu. Dėl to, kur tik baronienė pasisukdavo, vyriškių asistentų niekur jai nebūdavo stoka.

Bet tą vakarą Kalnynų dvare tik vienas kun. Vasaris patyrė šią nepaprastą baronienės nusišypsojimo ypatybę.

Pasikeitus pirmomis nereikšmingomis konversacijos frazėmis ir paskutinių dienų naujienomis, kai kambarinė padavė arbatą su saldžiais užkandžiais, visa kompanija pasiskirstė taip: klebonas su baronu kalbėjosi apie šių metų derlių, javų kainas ir ateinančių metų perspektyvas, greta kun. Stripaičio sofoje sėdėjo ponija Sokolina ir ginčijosi, dėl ko katalikų kunigai negali žmonių vesti, o Vasaris ir baronienė atsidūrė prieš viens kitą, atskirti žemučio staliuko, ant kurio jie dėjos arbatos puodelius.

Kompanija nebuvo tiek pakrikusi, kad nebūtų buvę galima sumegzti bendros kalbos arba persimesti sakiniu su tolimesniu kaimynu, bet, pradėjus gerti arbatą, nuotaika susidarė tokia, kad kalbos pasiskirstė. Vasaris, jausdamas glostantį baronienės žvilgsnį ir skatinantį nusišypsojimą, tarė:

– Šis vakaras, ponija, didelis mano gyvenimo įvykis. Aš esu pirmąkart dvare – ir tai ne bet kokiam, bet tikram aristokratiškam dvare. Apie tai jau aš seniai svajodavau. Vieną kartą, kai aš dar nebuvau kunigas...

– O tamsta jau seniai kunigas? – pertraukė baronienė.

- Vos keletas mėnesių, ponია.

- A, tai tamsta dar visai naujokas gyvenime. Aš manau, kad pirmieji kunigavimo, panašiai kaip ir pirmieji po išteikėjimo, metai yra kupini uolumo, ekstazių ir nusivylimo. Bet aš tamstą pertraukiau.

- Taigi aš vieną kartą susvajojau ištisą pasaką apie dvarą – labai romantišką ir naivia.

- Galima ją išgirsti?

- Nedrįsčiau ponios baronienės varginti. Aš tik norėjau pasakyti, kaip dvaras žadindavo mano vaizduotę.

- Tikrų tikriausiai toj pasakoj buvo įmaišyta moteris.

- Nesiginšiu. Bet ji nebuvo iš dvaro, o aš tuomet dar nebuvo kunigas.

- Tamsta ją tebemyli?

- Ponia, juk aš kunigas!

- Tai kas iš to? Juk tamsta nepaliovei buvęs vyriškis! Aš esu gera katalikė, priiminėju sakramentus, bet nė kiek nesipiktinu, jei kunigas myli moterį. Aš galiu tamstai pasigirti, kad pati vieną tokį kunigą pažinojau Varšuvoj. Jis buvo mane įsimylėjęs kaip paprastas mirtingasis. Aš esu tikra, kad patyrusių meilės kunigų yra labai daug.

- Nesiginčysiu, ponია, nes nežinau, – paabejojo Vasaris. – Bet meilė meilei nelygu. Aš esu girdėjęs ir iš pačių kunigų, kad mylėti esą galima, bet tik siela, dvasia, platoniškai, kaip sakoma.

Ponia baronienė nusišypsojo ir, žiūrėdama į kunigą, paklausė:

- Tamsta tiki, kad galima vien platoniškai mylėti?

- Tikiu, ponია.

- O aš ne. – Ji pasislinko arčiau į jo pusę ir tylesniu balsu, kad tik jis vienas girdėtų, tarė:

- Mane kas tik mylėjo, pirmiausia norėjo mylėti kūniškai. Kai buvau jauna panelė, tuo piktindavausi. Dabar gi manau, kad tai visai natūralu. Juk žmogus turi sielą ir kūną. Sielą mes vien tikime, o kūną ir matome. Argi tad ne natūralu, kad kūną mylime labiau negu sielą? Tiesa, kunige?.. Pagaliau, jeigu ir pripažinsime dvasišką sielų meilę, tai ją galima pasiekti tik per kūno meilę. Tiesa?.. – Ir, nelaukdama atsakymo, ji pakilo papildyti arbatos.

Liudas Vasaris, kitą dieną namie atsimindamas tą pasikalbėjimą, stebėjosi, kaip baronienė, tokia aukšta ponია, kalbėjo jam, pirmą sykį sutiktam kunigui, tokius konfidenciališkus žodžius. Stebėjosi ir savimi. Kalbų meilės temomis jis visuomet vengdavo, varžydavosi ištartį žodį „meilė“ ir su jokia moterim, net ir su ponია Liucija, nebūtų taip atvirai to klausimo diskutavęs. Bet ponია baronienė pati kalbėjo taip laisvai su vos vos jaučiamo flirto atspalviu, kad jis buvo paskatintas prisitaikinti prie jos tono nei pats varžydamasis, nei ja piktindamasis. Baronienė turėjo daug prityrimo ir takto vesti kalbą taip, kad jauno kuklaus kunigėlio fantazija nuolatos būtų dilginama lengvos erotikos, vengiant per didelio atvirumo ir aiškumo.

Papildžiusi arbatos, ji sugrįžo į savo vietą, laikydama rankoj papirosų dėžutę. Ji paėmė vieną pati ir pasiūlė Vasariui. Bet šis atsisakė, nerūkęs.

- Prie cigareto, žinai tamsta, – aiškino ji, užsitraukusi dūmą, – arbata gauna ypatingo malonaus prieskonio. Ypač kai tabakas geras, o arbata aromatiška ir stipri. Cukraus daug nereikia. Nuo to daros priklu. Prašau kunigą pabandyti. Jei nepatiks, numesite.

Vasaris paėmė papirosą. Rūkyti jis šiek tiek mokėjo ir paspringti dūmu nebijojo. Papirosas buvo malonus ir kvapus, o arbata iš tiesų pasirodė skanesnė.

– Štai jau ir išmokiau tamstą vienos nuodėmės, – juokavo ji, pamačiusi, kad svečias cigareto nemeta.

– Jeigu ponios visos nuodėmės tik tokios kaip šita, tai aš ir toliau apsiimčiau būti tamstos mokiniu.

Baronienė šyptelėjo:

– Tikėk tamsta, kad iš visų mano nuodėmių rūkymas yra sunkiausia, nes jis kenkia plaučiam, gadina dantų spalvą ir palieka nemalonų kvapą. Kitos mano nuodėmės tokių blogų pasėkų neturi. Tad kunigas drąsiai gali mokytis ir kitų, nes pradėjai nuo blogiausių.

– Ponios baronienės kriterijus nuodėmėm rūšiuoti yra gana savotiškas. Deja, teologui jis nebūtų priimtinas.

– Mano pažįstamas kunigas Varšuvoj, kurį tamstai minėjau, su manim sutikdavo. Bet jis turėjo vieną didelę ydą: buvo baisiai atkaklus. Nemyliu atkaklių žmonių. Bet ką aš čia norėjau pasakyti? A-a, štai! tamsta esi nepaprastai į tą kunigą panašus. Stačiai nepaprastai. Kai andai mes susitikome kely, aš tyčia tamstą užkalbinau, norėdama įsitikinti, ar tai ne jis.

– Ir ponija, be abejo, nusivylė, kad tai buvo ne jis, o aš.

– Atvirkščiai. Pamaniau, kad antrasis egzempliorius gal bus už pirmąjį geresnis. Dar bar viskas pareina nuo tamstos. Gerus kaimyniškus santykius aš branginu pirm visa ko.

– Laikyčia didžiausiu nusikaltimu ponios baronienės pasitikėjimą užvilti. Ponai pabūssite ilgiau Kalnynuose?

– Mažiausia ligi lapkričio mėnesio. Mūsų reikalai šiek tiek susikomplicavo, ir negalėsime išvažiuoti numatytu laiku.

[...]

XII

[...]

Sutiko jį jau gerokai senyvas, bet dar tiesus ir tvirtas kunigas, vidutinio ūgio, nuplikusiu viršugalviu ir visai jau žilas. Vasaris pasisakė kas esąs ir kad tyčia užvažiuavęs prisistatyti ir atlankyti savo kaimyno. Tėvelis, išgirdęs tai, neapsakomai nudžiugo ir ištiesė jam abi rankas.

– A, kun. Vasaris iš Kalnynų! Girdėjau, girdėjau... Labai malonu, kad neužmiršai manęs, senio. Svečias į namus – Dievas į namus. Na, prašau gi toliau. Nusibodo vežime pūpsoti, juk gabalas kelio.

Viduj klebonija pasižymėjo asketiška švara ir paprastumu. Salionėly sofa svečiui pernakvoti, stalelis, kietos kėdės, Kristaus paveikslas; miegamam, kuris buvo kartu ir darbo kambarys, liesai paklota lova ir didelis stalas, apkrautas knygomis ir papuoštas krucifiksu. Neištaiginga buvo nė Kalnynų klebonija, bet ten buvo jaučiamas šykštumas, čia gi kieta askeza ir evangeliška ubagystė.

Po trumpo pasikalbėjimo tėvelis paprašė svečių atlankyti bažnyčią. Per švarų, nuvalytą šventorių jiedu priėjo prie viešųjų durų, kurios per dieną būdavo nerakinamos, ir įžengė į vidų. Jau iš pirmų žingsnių krito į akį tos bažnyčios švara. Niekur ant grindų purvo, niekur dulkių nei voratinklių. Zakristijoj pavyzdinga tvarka. Tėvelis parodė svečiui visą nedidelį, bet puikiausiai laikomą savo bažnyčiukės turtą. Visur buvo jaučiama budri klebono akis ir rūpestinga priežiūra.

– Neturtinga ir nedidelė mano parapija, – kalbėjo tėvelis, darinėdamas spintą ir stalčius, – bet reikalingiausių daiktų, ačiū Dievui, turime. Ir žmonėmis negaliu nusiskųsti. Geri žmonės. Kitur, kaip girdėt, visokių peštynių, barnių, girtavimų. Pas mus gi šventa, ramu.

Sugrįžus jiems į kleboniją, tėvelis pasodino svečią sofoj, pats atsisėdo ant kėdės ir ėmė klausinėti, kas girdėti Kalnynuose, nes pats niekur nevažinėjęs ir pas jį reta kas užklystą. Vasaris papasakojo savo įspūdžius, paskutinius įvykius ir kun. Stripaičio išskėlimą. Tėvelis klausė nepertraukdamas, susirūpinęs ir susikaupęs.

– Vienas Dievas žino, kas čia dabar ima darytis su tais visuomeniniais veikimais ir nesantaikom, – prabilo jis, kai Vasaris pabaigė savo pasakojimą. – Nė aš žinau, katrie mano parapijoj tie cicilikai, katrie pirmeiviai. Man visi lygūs vaikai, aš visiems tėvas. Aš rūpinuos lygiai visais, kurie į mane kreipiasi. Kam manęs ir bažnyčios nereikia, tesži- nie!.. Į tikėjimą, brolau, nieko prievarta neatversime. Mes tik galime patraukti ta šviesa ir šiluma, kurią sugebėsime įkurti savo bažnyčiose. Visos mūsų pajėgos, visos mūsų mintys turi būti sutelktos bažnyčioj tinkamai skelbti Dievo žodį, aiškinti tikėjimo tiesas, mokyti artimo meilės, šelpti pavargėlius ir patiem būti visų dorybių pavyzdžiu. Visa kita savaime ateis. Čia tiek sunkaus darbo, kad niekam kitam nebelineka nei laiko, nei pajėgų. O kurgi dar savo asmens tobulinimo reikalai – malda ir mokslas?..

Tėvelis, tai kalbėdamas, ėmė pamažu atgyti ir net tarsi jaudintis. Vasariui buvo malonu išgirsti iš jo lūpų kai kurias savo pačio nuomones, ir jis norėjo pasikalbėjimą tęsti toliau.

– Bet, tėveli, – tarė jis, – dabar, sako, toki laikai. Reikia liaudį sąmoninti, ją organizuoti ir vadovavimą imti į savo rankas. Jeigu nepaimsim mes, tai paims Bažnyčios priešai.

Tėvelis liūdnai palingavo galva.

– Kokį vadovavimą? Kame? Vartotojų draugijose, „Žagrėse“?.. Gi tegu ima, Dieve padėk! Mum kas iš to? Bažnyčios darbas turi būti sutvarkytas taip, kad jie patys, tie mūsų tariami priešai, būtų pereję per Bažnyčią. Mes turime užkariauti sielas, o jie pas- kui tegu užkariauna turtus. Nuo čia mes turime pradėti. Nuo katekizacijos, nuo širdžių valymo, nuo sielų krikščioninimo. Tegu mūsų parapijos taps didžiulėmis mokyklomis, kur mes sugebėsime kiekvienam kūdikiui įskiepyti krikščioniškas dorybes, tada užaugę jie nebus mum pavojingi. Ir mum nebus reikalo kištis į jų partijas ir į jų barnius. Mes tik mokėkime apaštalauti iš sakyklos, iš konfesionalo ir visomis tomis priemonėmis, kurias turime bažnyčioj. Bet mes pradėdame iš kito galo. Mūsų pastoracijos ir apaštalavimo darbas žemiau kritikos, mes auginame bedievius ir pagonis, o paskui bėgame iš bažnyčios į rinkas ir karčemas nuo jų gintis!

Jis stabtelėjo, tarsi duodamas progos pasisakyti savo svečiui, bet, šiam tylint, kalbėjo toliau:

– Sakai, reikia liaudis sąmoninti ir organizuoti... Žinoma, reikia. Čia ir yra mūsų kunigijos nelaimė, kad jai viskas reikia. Jai reikia dirbti ne tik bažnytinių, bet ir tautinių, ir visuomeninių, ir politinių darbą. Iš pradžių tas dar nieko, bet kaskart tampa pavojingiau. Mūsų kunigija pripranta gyventi svetimais idealais, sirgti svetimomis ligomis. Ji nutolsta nuo savo tikslo. Ji pamiršta savo tiesiogines pareigas. Išėjus iš bažnyčios, jai bus nelengva vėl į bažnyčią grįžti. Jos ambicija ir supasaulėjimas ims keroti kaip dvi piktžolės Viešpaties vynyne. Ji užsimanys vadovauti ten, kur jos pašaukimas nesiekia. Gims klerikalizmas, žalingas ir visuomenei, ir pačiai Bažnyčiai. Nes niekas taip nesukelia pasaulio neapykantos prieš Bažnyčią, kaip per dideli kunigijos apetitai ir bandymai atsisėsti į žemės kunigaikščių sostus.

Valandėlę jiedu tylėjo, paskendę savo mintyse. Diena jau slinko vakarop. Salionėly, kurio langus buvo apgulę dar ne visai rudens apnuoginti sodo medžiai, šešėliai tirštėjo. Tik balta tėvelio galva ryškiai skyrėsi iš tamsiai pilko sienų fono. Vasariui jau buvo laikas važiuoti namo, bet jam rūpėjo dar vienas klausimas, ir jis pradėjo kalbą vėl:

– Tėvelio nuomonės labai griežtos, ir jomis pasekti gyvenime nelengva. Mudu su Stripaičiu andai priėjome maždaug panašias išvadas. Bet jisai sako, kad jeigu kunigus parapijose pasodintų tik prie siaurai bažnytinio darbo, tai daugelis neištesėtų ir nueitų dar pavojingesniais keliais. Kaip tėvelis į tai žiūrėte?

– Kristus yra pasakęs, kad *massis quidem multa est, operarii autem pauci*²⁰ ir tarp tų pačių dar *pauci sunt electi*²¹. Daug yra kunigų be pašaukimo, kiti įstoja klaidingais sumetimais, kiti nuklysta dėl minkšto būdo. Ką gi padarysi, brolau? Tai yra būtina blogybė, nes kitaip kas gi sakramentus administruotų ir pamaldas laikytų? Tokiu būdu aprūpinama bent apeiginė religijos dalis. Kaip su ta blogybe kovoti – ne mano silpnai galvai rūpintis. Aš tik viena tau pasakysiu: mes visur ir visuomet turime priminti viens kitam grynąjį kunigo idealą – *pastor animarum, servus servorum Dei*²². Jaunam seminaristui turėtų būti visu griežtumu įkalta, kad jis negaivintų jokių iliuzijų ir nepuoselėtų jokių kitokių ambicijų. Tada jis, patekęs ir į visokias gyvenimo aplinkybes, žinos savo vietą. Ir nepašauktų tuomet bus mažiau, ir pašauktieji atsparesni. Tie pirmiausia ir nueina blogais keliais, kurie nusivilia savo viltimis ir darbu. Kunigo gyvenimas, brolau, nuolatinis išsižadėjimas savęs pačio ir pasaulio. Kunigas – Kristaus kareivis, kuris kovoja ne dėl šios žemės karalystės. Dėl to jis yra sielų gydytojas ir apaštalas. Žemiškoj kovoj – agituoti, politikuoti, gintis ir pulti – užtenka ko nors neapkęsti. Bet apaštalausti – reikia visus mylėti.

Kun. Vasaris susitelkęs klausė lygaus tėvelio balso ir tų kietų žodžių, ir jam atrodė, kad kalba jau nebe tėvelis, bet pats jo pašaukimas, pati pareiga ir visa jo gyvenimo prasmė. Jis dirstelėjo į laikrodį ir subruzdavo keltis važiuoti, bet tėvelis dar jį pasodino ir jau minkštesniu balsu paklausė:

– Na, o sveikas kaip? – ir, nelaukęs Vasario atsakymo, pats jo vietoj ėmė kalbėti, atsimindamas, matyt, savo jaunystę: – Ak, pirmieji kunigavimo metai! Kas gali būt gražesnio gyvenime? Išėini iš seminarijos kupinas entuziazmo, uolumo, skaisčiausių vilčių, neturėjęs dar jokių nusivylimų, jokių kartumų. Arba pirmoji šventų mišių auka! Kada pirmą kartą gyvenime atlieki tą didžiausią paslapčių paslaptį ir Kristų savo rankomis nešioji! Aš štai jau po 35 metų dar taip gyvai atsimenu tą iškilmingą valandą. Pirmoji Komunija ir pirmosios mišios – tai du gražiausi, švenčiausi man gyvenimo momentai. Ak, laimingi jūs neopresbiteriai! – švento pavydo pagautas sušuko tėvelis.

O Vasariui nuo tų žodžių šiurpuliai perėjo per kūną ir didelis kartumas pakilo širdy. Jeigu tai būtų kalbėjęs ne tėvelis, bet kas kitas, kas jo, Vasario, pažinojo intymiausius pergyvenimus, jis būtų pamanęs, kad tai pikta ironija, noras jį įskaudinti arba į nusiminimą įstumti. Bet ne, tai kalbėjo nuoširdus, naivus Šlavantų tėvelis, kuris jį matė pirmąsyk savo gyvenime. Ir Vasariui užėjo piktas noras ar tai pagriausti tėvelio iliuzijas, ar tai save pažeminti ir paplakti – ir jis, karčiai nusišypsojęs, tarė:

– O, tėveli, ne visi toki laimingi kaip jūs! Aš, deja, neturiu tokių šviesių išpūdžių nei iš pirmosios Komunijos, nei iš pirmųjų mišių. Ir visi šie pirmieji mano kunigavimo mėnesiai, oi, kaip sunkūs... Na, bet nieko... Raminuosi tuo, kad įsitrauksiu į darbą, priprasiu...

²⁰ Pjūtis didelė, o darbininkų maža.

²¹ Maža yra išrinktų.

²² Sielų ganytojas, Dievo tarnų tarnas.

Tėvelis sumišo, pažiūrėjo į jį nustebusiomis akimis ir bejėgiškai skėstelėjo rankomis:

– Na, ką čia sveikas kalbi?! Netikiu, netikiu! Kaip galima, kad toki momentai nepasilikytų širdy amžinai šviesūs?! O kai dėl pripratimo, tai aš nežinau... Žinoma, apeigas priprasi kiek sklandžiau atlikinėti, bet saugokis, brolau, priprasti prie tų apeigų esmės, saugokis apsiprasti su savo pareigomis ir visu kunigavimu. Kai kunigas prie visko pripranta ir apsipranta, tai jau ženklas, kad jo dvasia apsnūdus, o gal ir apmirus. Kunigas visą gyvenimą turi liepsnoti gyva ugnim. Kiekvienos šventos mišios, kiekvienas pamokslas, kiekviena išpažintis, kiekvieno sakramento administravimas – viskas turi būti vis nauja kibirkštis Dievo garbei ir naujas dvasios gyvybės ženklas.

– Na, bet sveikam Dievas davė jautrią širdį, gyvus jausmus, grožį mylinčią sielą, – pridėjo jis, atmainęs balsą ir ranka paliesdamas Vasario kelį. – Sveikas juk poetas iš Dievo malonės. Skaičiau, skaičiau ir aš. Labai gražiai sveikas rašai; eilutės – lengvos, skambios, jausmingos. Ir man štai kas atėjo į galvą, brolau. A, kad tu sueiliuotum mūsų giesmes!.. Į ką jos panašios? Šventos atminties vyskupas Baranauskas padarė gražią pradžią. Bet tai lašas jūroje. Kunigėli Vasari! paklausyk manęs senio, perredaguok mūsų giesmynus, rašyk bažnyčiai tinkamų giesmių. Tuo sau amžiną paminklą pastatysi, ir Dievas tau gausiai atlygins.

Tai buvo blogiausia, ko Vasaris galėjo laukti. Šitas šventas naivus tėvelis skaitė jo eilėraščius! Jau vienas tų eilėraščių prisiminimas šiose aplinkybėse, šio pasikalbėjimo kontekste taip nesiderino, taip netiko, kad jaunam kunigui pasidarė neapsakomai kaktu ir gėda. Tėvelio pasiūlymas rašyti giesmes vėlgi buvo taip svetimas išvidinei Vasario nuotaikai ir taip negailestingai neigė visą jo kūrybą, kad jis, atsakęs kažką neaiškaus ir nesuvokiamo, atsistojo ir, atsisveikinęs tėvelį, pasiskubino išvažiuoti.

Jau temo. Bokšte vienas varpas liūdnam skambino „Angelui Viešpaties“. Vasaris, pravažiuodamas pro šventorių, matė, kaip tėvelis skubinosi į bažnyčią – turbūt paskutinį kartą atlankyti *Sanctissimum* ir uždarinėti duris.

[...]

XVI

[...]

Jam jau buvo laikas eiti, bet jis vis dar lūkuriavo, nesiryždamas pakilti. Baronienė jam pasakojo apie užsienio miestus ir kurortus, kuriuose ji buvo anksčiau ir vėl ketino praleisti šią žiemą. Ji pasakojo apie jų turtus, pramogas, ištaigingą gyvenimą, kuriuo naudojasi susirinkęs ten visų kraštų aristokratijos ir meno elites. Iš jos žodžių laki kunigo poeto vaizduotė piešė stebuklingus saulėtus vaizdus ir romantiškus nuotykius. Kokia laimė būtų, jei jis nors kartą gyvenime galėtų su šita gražia ponija pavaikštinėti tų mėlynų jūrų pakraščiu po lieknomis plačialapėmis palmėmis arba pasišvaistyti po tas aukštas veidrodžių sales, grojant muzikai ir žėrint vakaro žiburiam...

Ji, matyt, išpėjo jo svajones, nes, paėmusi jo ranką, nusišypsojo ir pridėjo:

– Taip, mielas prieteliau. Aš tamstai berods jau sakiau, kad menas yra platus kaip gyvenimas, o gyvenimas yra įvairus ir įdomus. Gyvenimas duoda turtingiausios kūrybai medžiagos. Jeigu nori būt rašytojas – pažink ir studijuok gyvenimą. Jokios knygos ir joki pasakojimai neatstos realybės. Nuo tamstos pasiryžimo ir drąsos pareis tamstos likimas.

Jis pakilo eiti. Baronienė ištiesė jam ranką ir staiga, lyg kokio impulso pastūmėta, pritraukė jį prie savęs ir pabučiavo. Šitas staigus impulsas pasirodė jam neapgalvotu nuoširdumo ženklu ir jo širdį užliejo džiaugsmo banga.

Sugrįžusi į salioną, baronienė kalbėjo:

– Šiais laikais jeigu dar galima kur rasti pasitikėjimo, naivių vilčių ir grynos romantikos, tai pirmiausia jaunų kunigų tarpe. Mūsų mielas kun. Vasaris yra vienas iš tokių. Ak, jūs būtumėt matę, kaip jis klausė mano pasakojimų apie didmiesčių ir kurortų gyvenimą! Tas nuobodžias ir banališkas vietas jis vaizduojasi kaip tikrą Eldoradą!

– *Mais vous le menez à la perdition de son âme, ma chère amie!*²³ – priekaištingai sušuko baronas.

– *Soyez tranquille, mon frère. Ce petit abbé n'a point de sang dans les veins!*²⁴, – pastebėjo ponia Sokolina.

O baronienė pareiškė:

– Vis dėlto aš su juo praleidau keletą malonių valandėlių. Šitas rodo, kad jis turi nemaža šansų pasisekimui.

Šiais ponios žodžiais susidomėjo ir ponas Kozinskis, bet baronienė daugiau ta tema kalbėti nenorėjo.

Kun. Vasaris parsinešė į vikariatą daug iš baronienės pasakojimo sukurtų vaizdų, jos impulsyvų pabučiavimą ir jaudinančią viltį, kad pavasarį ji vėl sugrįš, – o kartu su ja sugrįš ir tos jo niūraus gyvenimo prošvaistės, kurių jis dabar nustoja.

Tą vakarą, parėjęs namo, jis ypatingai skaudžiai pajuto kontrastą tarp visa to, ką jam teko patirti dvare, ir tarp savo vikariškos buities. Ten pasiliko komfortas, jauki šiluma, įdomūs, originališkai mąstą ir gyveną žmonės, čia – du šalti tušti kambariai, stačiokiškas šykštus klebonas, svetimas, neįspėtas kun. Ramutis, kvaila Julė ir kietos kunigo pareigos, kurios kasdien jam teikdavo daug rūpesčio, o jokio susiramavimo.

Klebonijoj jau buvo žinoma, kad dvaro ponai rengiasi išvažiuoti. Tat per vakarienę klebonas dirstelėjo į Vasarį ir paklausė:

– Tai kada išvažiuoja Rainakiai?

– Pirmadienio rytą.

– Tamsta, žinoma, buvai atsisveikint?

– Taip. Ne per seniai parėjau iš dvaro.

– Hm... Susibičiuliavote!..

Vasaris nieko neatsakė. Bet po valandėlės neįaukios tylos klebonas vėl pradėjo:

– O aš maniau, kad ta bičiulystė geru nepasibaigs...

– Kodėl gi kunigas klebonas taip manėte? – paklausė jis, jausdamas puolimą ir atkakliai pasiryždamas gintis.

Klebonas ironiškai šyptelėjo.

– Netaikydamas į tamstą, turiu pasakyti, kad jaunų dvasiškių buvojimas pasauliškų draugystėj, kur, be to, yra jaunų moterų ne geriausios reputacijos, *nota bene*, visumetbaigiasi papiktinimu ir skandalu.

– Klebonas vis dėlto į mane taikote. O ta ne geriausios reputacijos moteris, klebono nuomone, tai turbūt ponia baronienė. Aš turiu pasakyti, kad nieko bloga ten nepatyrčiau... – Bet jis atsiminė: baronienės pabučiavimus ir sąžinėj pajuto prieštaravimo balsą.

O klebonas atkirto:

– Tamsta dar tik neseniai palikęs seminarijos suolą, o jau nori apie žmones spręsti. Iš viso per anksti pradedi, kunigėli, štai ką aš noriu tamstai pasakyti! Jauniem kunigam reiktų daugiau laikytis savo konfratrų draugystės, o ne liaikų ir dar nekatalikų!

²³ Bet tamsta vedi jį prapultin, mano brangi drauge!

²⁴ Būk ramus, broli. Tas kunigėlis visai bekraujis.

Gal kun. Vasaris būtų ir tylomis praleidęs šitą klebono admoniciją, jeigu ne paskutiniai žodžiai.

- Atsiprašau, kunige klebone, - pradėjo jis, valdydamas savo įsiskarščiavimą, - bet tamstos patarimas laikytis konfratūrų draugystės yra visai beprasmiškas. Prašau atsiminti, kaip jūs mane priėmėt į savo draugystę. Jūs priėmėt mane kaip savo priešą... Jūs nepasakėte man nė vieno prietelingo žodžio... Jūs mane vaišintot vien tiktai sarkazmu ir panieka. Kur aš turėjau ieškoti jūsų draugystės? Laukuose, kluone ar krautuvėj?.. O tie, pasak jūsų, įtariamos reputacijos žmonės parodė man daug geros širdies. Iš jų aš esu patyręs vien tik gera. Jeigu aš suklydau, tai bent jūs neturite jokios teisės man to prikaišioti.

Klausydamas šitos replikos, klebonas netikėjo savo ausimis. Sutikęs tokį griežtą vikaro pasipriešinimą, jis staiga atlyžo, bet, pakilęs nuo stalo, dar pridėjo:

- Į ginčus aš su tamsta neisiu. Aš savo pareigą atlikau tamstą įspėdamas. Žinokis!.. Kaip pasiklosi, taip išsimiegosi...

Kun. Ramutis, girdėjęs šį susirėmimą, po vakarienės eidamas su Vasariu į vikariatą, atsargiai klausinėjo apie santykius su klebonu, apie dvaro ponus ir kai kurias Kalnynų gyvenimo smulkmenas. Jis užėjo ir į Vasario kambarius, nežymiai apžiūrėjo jo knygas, paveikslus. Išėjęs iš kalbos, paklausė, ar jis skaitęs tokį ir tokį veikalą. Paskui jiedu ėmė kalbėtis apie seminarijos laikus. Čia vėl Ramučiu buvo įdomu sužinoti, kaip Vasaris mokėsi, su kuo draugavo, ką veikdavo per atostogas, kur važinėjo ir svečiavosi.

Pasikalbėjimas ir klausimai buvo labai atsargūs, diskretiški, neva kylą savaime. Tačiau Vasariui, nelinkusiam į prisipažinimus ir pasipasakojimus, šitas kun. Ramučio susidomėjimas pasirodė įtartinas. „Jis nori mane iširti, - pamanė vienas sau, - o gal stačiai šnipinėja; toki šventuoliai dažnai būva į tai linkę. Arba jis bando nustatyti mano dvasinio gyvenimo diagnozą, o paskui pradės gydyti“. Per savaitę laiko neišaiškinamos antipatijos jausmas savo vyresniajam kolegajai jau buvo gerokai sustiprėjęs, nors Vasaris ir nenorėjo to prisipažinti.

[...]

XVII

[...]

Aprimęs jis panorė vėl grįžti prie poezijos. Visi dvaro įspūdžiai ir atsiminimai po atsilankymo į biblioteką jau ėmė jam atrodyti tam tikroje perspektyvoje, atskirti nenumaldomos būtenybės, pridengti praeities dulkių sluoksnio, pusiau realūs, pusiau fantastiški. Jo, poeto kunigo, vaizduotė buvo drąsesnė atkurti pusiau realius praeities išgyvenimus, negu vaizduoti gyvenamojo momento tikrovę. Jis veltui žavėjosi Tetmajerio drąsa, jo lyriniu emocijų tiesumu ir išsireiškimų stiprumu, duodančiu ne tik plastišką vaizdą, bet siekiančiu jausmo ir minties gelmių. Kai tik jis paėmė plunksną į rankas, jis tuoj suprato, kad taip rašyti jis niekad negalės. Baronienė teisybę sakė: jam buvo stoka medžiagos ir atviro tiesioginio įspūdžių priėmimo. Jis pasijuto vis dėlto esąs kunigas. Kaip seminarijoj, taip ir dabar apie meilę ir moterį rašyti tiesioginiai jam buvo koktu.

Bet jam taip pat buvo koktu gaminti ir pseudoerotinę lyriką, kaip darė prieš jį kiti kunigai poetai, prisidengdami „sesutėmis“, liaudies dainų stiliaus „mergelėmis“, saldžiu idealizmu ir sentimentalizmu. O vis dėlto jis norėjo rašyti apie meilę ir moterį. Jis ėmė tad ieškoti netiesioginių priemonių savo lyriškom emocijom išreikšti. Tada jo fantazijoj susikūrė, o gal tik atgijo, tolimos, nepasiekiamos Nepažįstamosios vaizdas, Nepažįstamosios, kurią jis, dar būdamas klieriku, matydavo Katedroj per pamaldas, bet niekad nesužinojo, kas ji buvo.

Dabar apie tą Nepažįstamąją ėmė telktis visa, ką jis gavo patirti, bendraudamas anksčiau su Liuce, vėliau su baroniene. Ir Liucė, ir baronienė dabar jam buvo tolimos, pridengtos praeities dulkių, nerealybės ūkanų. Dvaro rūmai dabar jam tapo aukšta paslaptinga pilim, pietų kurortai, kur išvažiavo baronienė – mėlynais toliais, pasakiškais kraštais, o jis pats – keleiviu klajūnu arba pasakos karžygiu, tamsią naktį vykstančiu į aukštą pilį arba į tolimus pasviečius ieškoti Nepažįstamosios. Arba dar jis rašė apie šviesią Žvaigždę, nušviečiančią klajūnui kelią ir vedančią jį per audringą jūrą, arba apie Saulę, kuri gaivina visus žiedus ir kurios glamonėjimai kaitina kraują ir svaigina širdį.

Iš šitokių ir panašių motyvų susidarė ankstyboji poeto Vasario simbolika. Ji susidarė ne kūrybiškai, bet daugiau automatiškai sukeičiant ir alegorinant sąvokas, abstraktinant ir apibendrinant išgyvenimą ir turinį. Nes tuo metu jo išgyvenimai dar nebuvo tiek gilūs ir platūs, kad taptų simboliais, o antraip vertus, jo gamtos reiškinių jutimas nebuvo toks gyvas, kad savaime galėtų sukelti tas emocijas, kurios buvo reiškiamos jo eilėse. Bet pats Vasaris nematė savo kūrybos kelio klaidingumo ir ilgai juo ėjo, nes tai buvo vienintelis kompromisinis kelias, kuriuo jis, kaip kunigas, galėjo eiti.

Parašęs pirmąjį ciklą, jis pasiuntė jį į žurnalą, ir artimiausiame numeryje eilės buvo išspausdintos. Vasario draugai ir visi, kurie žinojo jį esant kunigą, stebėjosi jo drąsa, kad jis taip atvirai rašo „apie meilę“. Simbolinis atspalvis erotinio jo lyrikos pobūdžio nepaslėpė. Buvo aišku: Kalnynų vikaras arba yra jau įsimylėjęs, arba bent apie moterį svajoja ir jos ilgisi. O smalsuoliai pradėjo spėlioti, kas ta Ji, Nepažįstamoji, Karalaitė, Žvaigždė ir Saulė.

[...]

XXII

[...]

Netrukus po to, vieną rytą, prieš mišias, Vasaris, kaip paprastai, nuėjo klausyti išpažinčių. Kai paskutinis penitentas jau buvo baigiamas klausyti, jis pajuto, kad iš kitos pusės dar kažkas priėjo prie langelio. Nežiūrėdamas jis peržegnojo ir pridėjo ausį. Staiga į jį padvelkė stiprus kvėpalų kvapas. Kunigą nusmelkė žiaurus susiprotėjimas ir perliejo karščio banga. Tuo pačiu momentu jis išgirdo lenkiškai tariamą pagarbinimą. Be abejonės, tai buvo baronienė. Jis atsakė „per amžių amžius“ ir laukė, ką ji pasakys. Žaibo greitumu per jo galvą perskrido keli sumetimai: kitoj bažnyčios pusėj klauso išpažinčių kun. Ramutis ir baronienę tikrai mato. Klebonas, baigęs mišias, ateis prie katafalko giedoti „Libera“ ir ją taip pat pamatys. O jei ne, tai papasakos Julė, nes nuo tos akių nepaspruks tokia sensacija – baronienė buvo išpažinties pas kunigėlį Vasarį! Bet labiausiai jį baugino mintis, ką gi jis tokiai penitentei sakys, kaip jos klausinės, kaip mokys ir kokią skirs atgailą?

Ji pradėjo išpažintį kaip ir visi kiti, bet jos žodžiai kunigą nugąsdino:

– Išpažinties buvau prieš dvejus metus, Komuniją priėmiau, bet atgailos nepadariau.

– Dėl ko? – paklausė jis ir tuo tarpu sumetė, kad dvejus metus neiti išpažinties yra mirtinoji nuodėmė ir kad ši išpažintis turbūt bus labai ilga ir paini.

– Dėl to, – aiškino penitentė, – kad kunigas man buvo liepęs sukalbėti ražančių, o aš jokia būdu neįstengiu 50 sykių kartoti tuos pačius žodžius.

– Ar jau galiu sakyti nuodėmes? – paklausė ji po trumpos pauzos.

– Prašau, – tarė kunigas.

– Dvasiškas tėve, aš esu didelė nusidėjėlė, bet nežinau, nuo ko pradėti.

– Prašau sakyti paeiliui...

- Pirmiausia turiu prisipažinti, kad nemyliu savo vyro. Jis yra man per senas ir šeimyniškam gyvenimui visai netikęs. Aš negaliu būti jam ištikima, nes esu dar jauna ir nepajėgiu atsispirti savo noram.

Ji nutilo, matyt, laukdama klausimo.

- Ar teko nusidėti šeimyniniam ištikimumui? - paklausė kunigas.

- Taip. Po paskutinės išpažinties visus metus aš turėjau meilužį.

Kun. Vasaris tik iš perskaitytų romanų nusimanė, ką reikia turėti meilužį. Iš teologijos jis žinojo, kad tokiais atvejais, kada nuodėmingas gyvenimas trunka ilgesnį laiką, šiaip ar taip, reikia susivokti apie atskirų nuodėmių pobūdį ir skaičių. Tad jis vėl klausė:

- Kaip dažnai pasitaikydavo nusidėti?

- Kaip tai? - nustebo baronienė. - Aš nesuprantu klausimo.

Kunigas pasigailėjo jos to paklausęs, bet nebuvo kas daryti. Reikėjo aiškintis ir toliau.

- Aš norėjau paklausti, kaip dažnai tekdavo nusidėti su kitos lyties asmeniu kūniškai.

- Ar tai būtinai reikalinga?

- Reikalinga.

- Paprastai susitikdavome du tris kartus per savaitę. Bet atsitikdavo ir dažniau.

Šio pasikalbėjimo metu kun. Vasaris visomis savo valios pajėgomis stengėsi nepasiduoti grynai žmogiškiems jausmam ir mintim. Kaip geram baronienės pažįstamam, jam buvo smalsu sužinoti jos intymaus gyvenimo smulkmenas. Kaip bepradedęs ją įsimylėti vyriškis, jis jautė kylantį pavydą ir nusivylimą, kad ji pasirodo esanti menkesnė, negu jis buvo manęs. Bet jis žinojo, kad jeigu tik nusileis nuo oficialios nuodėmklausio plotmės, viskas bus pagadinta, jis išpainios į pavojingas pinkles, o gal ir apsijuokins. Konfesarijus pareiga tačiau leido jam užduoti dar vieną klausimą, kuris buvo svarbus jam, kaip pažįstamam ir įsimylėjusiam vyrui:

- Ar jūs visa tai darėt laisva valia ir nusimanymu?

- Taip, kunige. Tai buvo laimingiausi mano gyvenimo metai. Aš gyvenau kaip gražiam sapne. Aš žinojau, kad tai nuodėminga, bet ką tai reiškia nuodėmė laimėje? Tik kai visa tai praėjo, aš pajutau gailėstį. Aš žinau iš Bažnyčios mokslo, kad nusidėjau sunkiai, bet to nejaučiau. Aš nepadariau niekam jokios skriaudos. Net nė savo vyrui. Jis nuvokė apie mano gyvenimą, bet buvo diskretiškas. Jis nėra pavydus ir duoda man daug laisvės. Vis dėlto aš gailiuosi nusidėjus ir prašau išrišimo.

Kunigui atrodė, kad iš dvejų metų laikotarpio turėtų atsirasti ir daugiau nuodėmių, o ir dėl pasakytųjų dar daug kas reiktų išsiaišinti. Bet kaip prie jos prieiti? Nė vienas klausimas jam nelindo pro lūpas iš baimės įkliūti į kokias jam nežinomas žabangas arba pasirodyti naiviam ir smulkmeniškam. Ir jis tepasitenkino vienu:

- Ar daugiau nieko neatsimenat?

- Nežinau, ar tai nuodėmė: du kartu pabučiavau kunigą.

Vasaris nutirpo. Nesugriebdamas jokios aiškesnės minties, jis paklausė:

- Kodėl?

- Jis man labai patiko. Aš jį pradėjau įsimylėti. O, prašau nesmerkti. Tai buvo visai švarus jausmas. Aš manau, kad paskutiniais laikais jis mane apsaugojo nuo didesnių nuodėmių. Šią žiemą aš būčiau vėl turėjusi meilužį. Aplinkybės tam buvo labai patogios. Bet atsimindama tą kunigą, aš nenorėjau jokių meilės santykių.

Vasaris žinojo, kad kunigas, kuris duoda išrišimą asmeniui, kartu su juo dalyvavusiam lytinėje nuodėmėje, užsitraukia didžiausią Bažnyčios bausmę - ekskomuniką. Bet

baronienės pabučiavimas buvo tik lengvoji nuodėmė. Tad, nesigilindamas į šią smulkmeną, ėjo toliau:

– Ką dar atsimenat?

Bet penitentė dar nenorėjo eiti toliau.

– Aš tą kunigą ir dabar tebemyliu. Prašau pasakyti, ar tai nuodėmė?

Vasaris atsakė taip, kaip būtų atsakęs ir kiekvienas kitas jo vietoje. Tačiau jis jautė, kad tas atsakymas suriša juodu nauja gija:

– Mylėti ne nuodėmė, bet tai pavojinga. Ką dar atsimenat?

Bet ji daugiau nieko neatsiminė. Ji pripažino tik dvi nuodėmių rūši: neleistinos meilės ir kitiem blogo darymo. Pirmąsias ji mielai atmindavo ir apgailestaudavo tik iš krikščioniškos pareigos. Antrųjų ji vengdavo ir dėdavosi išvengianti. Visas kitas nuodėmes ji arba laikydavo tiek vulgariškomis, kad aristokratiškai išauklėtai moteriai veik nė neprieinamomis, arba stačiai nelaikydavo nuodėmėmis. Tad jos išpažintys visuomet būdavo paprastos ir trumpos. Į kunigo pastabą, kad eiti išpažinties rečiau kaip kartą per metus yra sunki nuodėmė, ji nustebusi atsakė:

– Ak, kunige, bet pirmuosius metus aš nesuradau jokios nuodėmės. Tiesa, aš turėjau meilužį, bet, jį mylėdama, nesijaučiau blogai daranti. Aš vis tiek būčiau negalėjusi jo pamesti. Kaip tad aš galėjau eiti išpažinties?

Kunigas, pamatęs, kad čia turi reikalą su visai savotiškai susiformavusia sąžine, nutarė išrišimą duoti. Kitaip ar jis būtų turėjęs drąsos pavartyti nuo klausyklos poniją baronienę?! Ji atsiklaupusi mušėsi į krūtinę, o jam pabarškinus, atsikėlė ir siekė bučiuoti nuodėmklausiu rankos. Vasaris manė sudegsiąs iš gėdos ir vos spėjo pakišti pabučiuoti stulos kryžių. Ji buvo apsirengusi juodai, kukliai, veidą pridengusi mažu vualiu. Netrukus kun. Ramutis pradėjo dalinti Komuniją. Ji pamaldžiai prisiartinio prie Dievo stalo, priėmė Švenčiausių, paskui, atsiklaupus nuošaliai, meldėsi iš maldaknygės. Visos davatkos smalsiai sekė kiekvieną jos judesį. Išklausiusi mišių, ji išėjo iš bažnyčios ir pėsčia grįžo į dvarą.

[...]

III DALIS

IŠSIVADAVIMAS

„*Mea maxima culpa...*“

I

Greitasis Berlyno–Kauno–Rygos traukinys tingiai persirito per Lietuvos sieną ir, neturėdamas kur įsibėgėti, šniokšdamas sustojo Virbalio stoty.

Liudas Vasaris, stovėjęs prie vagono lango ir godžiai sekęs akim pirmuosius Lietuvos žemės vaizdus, iššoko iš vagono ir, smalsiai žvalgydamasis, kartu su kitais keleiviais leidosi į didžiulius stoties rūmus. Viskas čia jam buvo keista, viskas įdomu. Vos prasidėjęs karui, jis išvažiavo iš Lietuvos ir štai dabar po 10 metų pirmą kartą grįžta atgal. Per tą laiką daug kas pasikeitė visame pasauly, o Lietuva, perleidusi per save karo bangą, nusikračiusi visokiais okupantais, štai tapo nepriklausoma valstybe. Kiekvienam, kuris, palikęs dar čia Rusiją, grįžo atgal į Lietuvą, buvo smalsu ir įdomu apčiuopiamai patirti ir pajusti, kas būtent pasikeitė ir kaip tie nauji reiškiniai atrodo.

Bet Virbalio stoty naujumo buvo nedaug. Tie patys prieškariniai didžiuliai Rusijos muitinės pastatai, dabar per erdvūs, tuštoki ir apleisti, tos pačios geležinkelio bėgių ei-

lės, dabar per gausios, nes toliau žole apžėlusios, tie patys turbūt ir tarnautojai, tik dabar aprengti kitokia uniforma. Vasaris su dideliu pasipiktinimu girdėjo, kaip jie, reviduodami bagažą, su keleiviais kalba rusiškai, o ir savo tarpe taip pat mielai tą kalbą vartoja.

Tačiau, išskyrus nebent tą svetimą kalbą, viskas jam buvo brangu ir miela. Pradedant nuo lietuviško stoties pavadinimo VIRBALIS, baigiant tarnautojų uniforma, viskas žadino jame pasididžiavimą ir nusimanyimą, kad jis grįžta į Lietuvą ne kaip carinės ar kaizerinės monarchijos įnamis, bet kaip laisvas savo tautinės respublikos pilietis.

Į pakitėjusią laisvą Lietuvą jis grįžta berods ir pats pakitėjęs. Prieš 10 metų pirmaisiais karo mėnesiais išvažiavo jis į Rusiją kaip Kalynų parapijos vikaras, tiesa, jau kiek prakutęs ir įgijęs gana plačiai žinomą poeto vardą, bet be gyvenimo patyrimo, be didelių sumanymų ir vilčių ateičiai. Grįžta gi daug ko matęs ir išmokęs. Teko jam pasibastyti po visą plačią Rusiją ir buvoti visose didesnėse Europos valstybėse. Savo bagažo dėžėse jis vežėsi daug knygų, portfely filosofijos daktaro diplomą, kišenėj kelias dešimtis banknotų įvairių kraštų valiutos, o galvoj neramių minčių ir rūpesčių.

Buvo jis apsirengęs civiliniais gana gerai drabužiais, ir iš jo išvaizdos niekas nebūtų galėjęs pasakyti, kad jis – kunigas. Apsiaustą ir skrybėlę jis paliko vagonė, nes rugpjūčio saulė tą dieną dar kaitino visai vasariškai, o didelės stoties aplinkuma dar labiau didino šilumą ir tvanką.

Nervišku rankos mostu nubraukdamas tolydžio ant smilkinio nusvyrantį gelsvų plaukų pluoštą, Liudas Vasaris vaikštinėjo po stotį ir peroną, laukdamas, kada pagaliau traukinys eis toliau. Visos formalybės su bagažu ir pasu jau buvo atliktos, jis spėjo apžiūrėti viską, kur tik galėjo įeiti, išsikeitė litų, o traukinys vis dar nesirengė važiuoti.

Į peroną tuo tarpu ėmė rinktis daugiau keleivių. Vasaris pamatė prieš save ateinant du kunigu, kurių vienas pasirodė jam tarsi pažįstamas. Jis jau norėjo pasukti atgal arba lipti į vagoną, nes pabijojo, kad iš pasikalbėjimo su pažįstamu gali paaiškėti pašaliečiam ir jo paties luomas. Bet nepasuko ir nelipo, tik, apsimetęs tarsi to kunigo visai nepažįstas, kaip niekur nieko praėjo pro šalį. Vis dėlto, vengdamas dar kartą jį susitikti, įlipo į vagoną ir, susiradęs savo vietą, ėmė skaityti laikraštį.

[...]

IV

[...]

Iš lengvo sūpuojamas vežimo, jis skendėjo toliau savo jausmuose ir mintyse, jau visai nebegirdėdamas tėvo žodžių. Tėvas, ir pats pastebėjęs, kad sūnus jo nebeklauso, nutilo ir susimąstė taip pat, retkarčiais automatiškai šmėkšteldamas ties arkliais botagu. Po tokios tylos paprastai šneka palinksta kita kryptim – rimtesne, gilesne, intymesne. Pavažiavęs geroką kelio galą tylom, tėvas pažvelgė porą kartų į sūnų, krunkstėlėjo ir tarė:

– Tai kaip dabar, kunigėli, po tų visų mokslų? Vikaraut jau turbūt neisite? Klebonu geroj parapijoj būtų tinkamiausia.

Klebonu? Staiga pažadintas iš savo minčių, Liudas pajuto net apmaudą dėl tokio naivaus tėvo spėliojimo ir šiurkščiai pasipriešino:

– Ne, tėtė. Į parapiją aš neisiu nei vikaru, nei juo labiau klebonu. Ne tam aš su tokiau vargu baigiau aukštąjį mokslą, kad užsikasčiau kur nors parapijoj. Gausiu tinkamesnio darbo.

– Žinoma, kaimo sermėgiam gana ir paprastų kunigų... Ir man, tiesa, andai klebonas kalbėjo, kad jus vyskupas greičiausia skirs į seminariją profesorium.

– Ne, tėtė. Seminarijoj jau pakanka profesorių. Aš grįšiu į Kauną. Man siūlė gimnazijos direktoriaus vietą.

- Ar vyskupas?
- Ne, ne vyskupas... Bet vyskupas leidžia.

Dabar nepasitenkinimą savo širdy pajuto tėvas. Ilgų metų jo svajonė ir viltis buvo matyti sūnų klebonu geroj parapijoje, gražioj klebonijoje, kur būtų ir gabalas lauko, ir galvijų, ir gražių arklių, kuriais sūnus važinėtų į atlaidus į svetimas parapijas. Slapta jis puoselėjo viltį, kad senatvėj ir pats turėsiąs kampelį tokioj klebonijoje ir galėsiąs pridaboti ūkio reikalus. Ir štai dabar tos ilgametės svajonės griūva, kaip tyčia, tokią valandą, kada reiktų džiaugtis, po tiek metų sulaukus sūnaus. Ir jis dabar bandė spirtis:

- Be reikalo jum, kunigėli, tie rūpesčiai. Parapijoj ramesnis ir geresnis gyvenimas. Gimnazijos? Kas tos gimnazijos! Ne kunigo tai darbas.

[...]

V

Rytojaus dieną atsikėlęs ir priėjęs prie lango, Liudas pamatė, kad motina, pasikabinusi ant tvoros, dulkina ir valo jo sutaną. Tą sutaną, kaip nereikalingą, jis paliko paskutinį kartą lankydamasis tėviškėj dar karo pradžioj. Motina, matyt, rūpestingai ją išsaugojo ir, pastebėjusi, kad kunigėlio lagaminėly kitos sutanos nėra, ėmė ją valyti. Juk reiks gi jam važiuoti į bažnyčią ir laikyti šv. mišias!

Pamačiusi, kad Liudas jau atsikėlė, ji, sutana nešina, pasiskubino į seklyčią.

- Gerai, kunigėli, kad kadaise palikote namie sutaną. Savo turbūt pamiršote įsidėti į valizėlę.

- Ne, mama, nepamiršau, bet maniau, kad nereiks. Šį kartą trumpai pas jus viešėsiu, tai į bažnyčią nebus kada nė nuvažiuoti. Bijau, kad klebonas nesutrukdytų. Šiandien apžiūrėsiu laukus, pasikalbėsime, ryt noriu pavaikščioti po girią, penktadienį gal atlankysime Murmų dėdę, o šeštadienį jau turiu būti Kaune.

Motina, išgirdus tokį planą, iš nusiminimo net rankas užlaužė:

- Vaje, kunigėli, bijau ir pasakyti. Parašėte taip vėlai laišką, kad nespėjom jum nė pranešti, kaip čia mes susitarėm. Žinodami, kad parvažiuosite, ryt dienai suprašėme visas gimines į egzėkvijas už Šilainių dėdės ir visos giminės dūšias.

Liudas pajuto, kaip karšta banga perliejo jį visą, ir neslėpdamas apmaudo tarė:

- Et, mama, reikėjo jum tai daryti be mano žinios! Galgi aš turiu tokių priežasčių, kad ryt negaliu tų egzėkvijų laikyti?..

- Ir aš taip sakiau, - teisinosi motina, - bet tėvas užsispyrė, ir tiek. Pirmasis, gir-di, pasimatymas su laimingai grįžusiu sūnum turi būti visos giminės, gyvų ir mirusių, džiaugsmas.

Liudas matė, kaip ji nubraukė prijuoste ašaras. Daugiau jis prieštarauti nepajėgė.

- Na, nieko, mama. Kas padaryta, tai padaryta. Sutana yra - galėsime važiuoti į bažnyčią.

Jis dar nė pats nežinojo, kaip pasiels, tik viena buvo aišku, kad priešintis tėvam, nelaikyti tų egzėkvijų reikštų skaudžiausiai įžeisti ir juos, ir visus gimines. Ir kuo gi pasiteisinti?

Po pietų jis vienas išėjo į laukus, užlipo į Aušrakalnį ir, atsigulęs čiobreliais kvepiančioj jo viršūnėj, ėmė narplioti susidėjusią situaciją.

Buvo likusi dar viena maža vilties spragelė - tai pačiam atgiedoti nokturnus, o kleboną prašyti, kad atlaikytų mišias. Bet ir šita spragelė tuoj užsiraukė, kai jis sumetė, kad klebono mišios paprastai esti užpirktos, o jeigu ir nebūtų, tai kaip visa tai atrodys tėvam, svečiam ir pagaliau klebonui!

Vadinasi, teks mišias laikyti pačiam. Čia Liudas Vasaris leidosi į savo sąžinės labirintą. Pirmiausia, jau tretį metį, kaip jis nebuvo išpažinties. Nepaisant jau visų kitų nuodėmių, šitos vienos pakako, kad *licite*²⁵ jis negali administruoti jokio sakramento. Metus nebuvęs išpažinties kunigas ne tik sunkiai nusideda, bet faktiškai yra jau suspenduotas ir mišių laikyti negali. Taigi ryt anksti tektų eiti pas kleboną išpažinties. Bet pasiruošti išpažinčiai iš 3 metų reiktų atlaikyti bent 3 dienų rekolekcijas, suskaičiuoti nuodėmes, sužadinti gailęstį, pasiryžt pasitaisyti, žodžiu, išspręst viso tolimesnio gyvenimo problemą ir jau nuoširdžiai stoti į pavyzdingo kunigiško gyvenimo kelią.

Ar jis, Liudas Vasaris, gali dabar, tučtuojau, tokį žingsnį padaryti? Jis bando save ir šiaip, ir taip, bet atsakymas vis vienas: ne, jis to padaryti negali. Jis žino, kad nepasiryš nei šiandien, nei per 3 dienas, nei per 3 mėnesius. Ar jis mes kunigavęs, ar taps geru kunigu, jis pasakyti nemoka. Jo vidaus gyvenime vyksta kažkokia logiška, dėsninga ir griežta evoliucija, kurios jis negali nei sustabdyti, nei pakreipti.

Bet mišias jau reikia laikyti rytoj. Išpažinties eiti jis nenori, nes tai būtų vien tuščia forma, komedija, pasak Varioko. Vadinasi, jis laikys mišias, trejus metus nebuvęs išpažinties...

Padaręs tokią baisią išvadą, Vasaris tarėsi konstatuosiąs savo širdy pasibaisėjimą, susirūpinimą, panieką sau pačiam, bet nustebo, nieko to nejausdamas. Painiava pasirodė daug lengviau išnarpliojama, negu jis buvo manęs. Kodėl? Ir štai jis padarė išvadą: kad nuo altoriaus jį stūmė ne moralinė tos painiavos ir savo pasiryžimo pusė, bet vien nenoras arba vengimas viešai prisipažinti esant kunigu, nenoras užsivilkti sutaną ir bažnytinis rūbus.

O moralinė pusė? Nejaugi jo sąžinė pasidarė tokia atbukusi, o jis pats taip suniekšėjęs, kad nedrebėdamas drįsta eiti atlikinėti didžiausią tikėjimo misteriją, nebuvęs 3 metus išpažinties. Bet ir čia jis randa raminantį atsakymą. Juk moralinis visos tos painiavos atžvilgis; ir jo pasiryžimo tariamas blogumas eina ne iš prigimtinės teisės, išreikštos Dekaloge, bet iš dogmų arba iš formalinių Bažnyčios nuostatų. Kodėl būtent metus neiti išpažinties yra jau sunkioji nuodėmė, o mėnesį, pusę metų, metus be vienos dienos – dar nėra nuodėmė? Formaliniam nuostatam Vasaris jau seniai nebejautrus. Kai kuriom dogmom taip pat. Ar jis kaltas, kad jo protas ir širdis to nepriima?

– Iš esmės,– samprotauja jis,– tuos 3 metus aš gyvenau taip pat dorai kaip ankstyvesnius. Mišios yra Dievo garbinimo aktas, Dievo ir žmogaus, dvasios ir materijos jungimosi simbolis, kurio turinį supranta ir jaučia kiekvienas individualiai. Kodėl aš negaliu šito simbolinio akto atlikti, juoba kad ir pati Bažnyčia pripažįsta, jog objektyvi jo vertė nepareina nuo subjektyvaus mano sąžinės padėjimo. Tikintiesiems mano mišios bus atlaikytos *valide*, o man pačiam, subjektyvios mano sąžinės šviesoj, einančioj iš prigimties teisės, o ne iš formalinių nuostatų – ir *licite*.

Padaręs tokių išvadų, Liudas Vasaris palengvėjusia nuotaika nusileido nuo Aušra-kalnio.

Namie po pietų jis apsivilko sutaną. Ji, nors buvo apnešiotą, tiko visai gerai. Jis perėjo kelis kartus per kambarį, išėjo į kiemą,– nieko, kojos nesipainioja. Kartą įgytas įgudimas neišnyko. Tėvų veidai prašvito. Ačiū Dievui, jų kunigėlis vėl tikras kunigas!

[...]

²⁵ Deramai, be nuodėmės.

VII

[...]

Ginčas jau buvo iš naujo beužsimezgas, bet trys nauji svečiai įėję nutraukė kalbas ir sumaišė kompaniją. Buvo tai Indrulis, ponia Genulienė ir viena panelė, kurios Vasaris nepažinojo. Jis tučtuojau įspėjo, kad tai tariamoji Indrulio sužadėtinė amerikietė. Kol ji supažindinama priėjo pasisveikinti, Vasaris spėjo įsitikinti, kad jo vaizduotės nupieštas amerikietės paveikslas nors nebuvo visai priešingas, bet nelabai ir panašus į štai atvokusį originalą.

Ji atrodė žemesnė už įsivaizduotąją, tiesa, blondinė, bet su žymiai tamsesniais natūralios spalvos plaukais, kurių frizavimo vingiuose mainėsi auksiniai atspalviai. Jos veido pailgumą jis buvo įspėjęs, bet išraiška, nuotaika pasirodė kita. Jis manė, kad tai bus tipiška, laisvų manierų, moderniška amerikietė, kokių matydavo Paryžiuje, o čia išvydo beveik tipišką, tik patobulintą laidos, lietuvaite, be kaimiškų bruožų, bet ir be didmiesčių civilizacijos šablono. Ji nebuvo nei liesa, nei plokščiakrūtinė, kaip daugelis besibastančių po Europą anglių. Kai ji, sveikindamasi su Vasariu, nusišypsojo, jis pamatė sveikų, kaip sniegas baltų dantų eilę, ir jokio auksinio danties jos burnoj nebuvo. Patiko jam ir jos vardas – Auksė. Vėliau jis sužinojo, kad Aukse ji sulietuvino savo krikščionišką Aurelijos vardą. Vasaris pamanė, kad abu tie du vardai puikiai nusako auksinę jos plaukų atošvaistą. Vėliau tą vakarą jis pastebėjo, kad ji visai nerūko ir visos jos manieros anaip tol nėra nei koketiškos, nei kurtizaniškos. Pirmųjų šitos pažinties išpūdžių vaisius buvo tas, kad ankstyvesnysis Vasario noras užimponuoti, patikti, paskui nusigręžti ir parniršti jam pačiam dabar pasirodė tuščias ir juokingas. Patikti jis norėjo ir dabar, bet patikti giliai ir prasmingai. Jis jau pradėjo nerimauti, kad jai patikti gal nebus lengva, o jos nuomonė dabar jam atrodė būsianti rimta ir svari.

Kai visi svečiai jau buvo susirinkę, šeimininkas suplojo delnais, prašydamas tylos.

– Aš manau, – pradėjo jis, – kad bus geriau, jei mes dar valandėlę papasinkausim ir pirmiausia atliksim programinę šio vakaro dalį. Mano mieli svečiai, be abejo, gerai pažįsta gerbiamą panelę Auksę kaip puikią pianistę; visi, bent iš vardo ir iš raštų, žinojo, o dabar ir jį patį pažino, poetą Liudą Vasarį. Jis – mano senas prietelis, bet po ilgų metų tik dabar sugrįžo į Lietuvą ir pirmą sykį dalyvauja mūsų būry. Dera tad, kad jis mus pavaišintų lauktuvėm – kokiu savo kūrinium, kurio dar mes nesame skaitę. Tinkamai nuotakai sudaryti gal panelė Auksė malonės mum paskambinti, ką pati ras tinkamiausia šiai progai.

Panelė Auksė be tuščių atsikalbinėjimų atsisėdo prie pianino. Ką ji skambino, nei Vasaris, nei niekas kitas nežinojo. Kompozitorius Aidužis paskui sakėsi nei jis nežinąs, kas tai per gabalas. Greičiausia, spėjo jis, pianistė laisvai improvizavo iš įkvėpimo. Bet į improvizaciją tai nebuvo panašu. Auksė skambino beveik klasišku stilium, be jokios bravūros, ramiai ir tikrai. Ji sėdėjo tiesiai žiūrėdama prieš save, tarsi pro sieną, tik į jai vienai matomą erdvę, retkarčiais pažvelgdama į klaviatūrą. Jos muzika visus sužavėjo savo paprastumu ir nuoširdumu. Nuotaika iš tiesų susidarė poetiška, beveik pakili. Niekas net neplojo pianistei, nes kiekvienas jautė, kad tokį momentą gražiausia padėka, reikšmingiausias pagyrimas bus susikaupimas ir tyła.

Liudas Vasaris paskleidė ties savim popierių pluoštą ir pradėjo:

– Aš noriu supažindinti tamstas su naujausiu savo veikalu, drama, kurios paskutinių scenų dar neturiu parašęs. Būtų per didelis tamstų kantrybės bandymas skaityti visą veikalą ištisai, o atskiros scenos be konteksto ir tęsinio pasirodytų nesuprantamos. Dėl

to aš ne tiek skaitysiu, kiek atpasakosiu savo dramos metmenis ir nurodysiu vyriausias situacijas, iš kurių paaiškės mano kūrinio pobūdis, idėja, prasmė.

– Mano dramos veiksmas nukeltas į gilios senovės laikus ir turi mito charakterį. Tais laikais žmonės mėgdavo dideles aistras, didelius dorovinius varžtus ir kovas su įsivaizduojamais dievais. Visa tai jie apvilkdavo poezijos rūbu, įvaizduodavo neva į realius įvykius, kurie tokiu būdu gavo gilią simbolinę prasmę. Mano dramos mitas yra tokis. Vienoj šaly ar gentėj karaliauja jaunas valdovas, kuriam jau metas vesti žmoną ir turėti sosto įpėdinių, nes dinastijos nutrūkimas visur ir visuomet buvo laikomas dangaus nepalaima, karų ir suiručių priežastim. Vyriausias kunigas perša vieno didžiūno dukterį, tačiau jaunasis valdovas vesti žmoną delsia, nes yra pamilęs gražią vyriausio gentės globėjo dievo vaidilutę. Jo meilė virsta nenugalima aistra, ir jis, laužydamas tradiciją ir savo religijos nuostatus, paima vaidilutę iš šventovės ir ją veda.

Čia Vasaris, pasirausęs savo popieriuose, paskaitė iš pirmo veiksmo keletą scenų, kur buvo vaizduojamos šitos nuodėmingos sutuoktuvės. Klausytojam prieš akis ryškiai atsistojo valdovo maištininko vaizdas, jo ir jo šalininkų karių konfliktas su šventovės tarnautojais, vaidilutės baimė ir minios murmėjimas. Pats dangus, atrodė, grūmojo valdovui: pirmasis veiksmas baigiasi liūtimi ir audra, kuri nutraukia sutuoktuvių puotą.

– Na, žinai, tavo valdovas – drąsus vyras, – pastebėjo Varnėnas, kai Vasaris baigė skaitęs. – Bet tuo stebėtis netenka. Prieš dievus maištaujančių pasiryžėlių visais laikais būta. Nestoka jų nė literatūroj. Atsiminkite Matho ir Spendijų iš „Salambo“, pagrobusių deivės Tanitos šventąjį šydrą.

– Ogi mūsų Kęstutis, pagrobęs Birutę? – atsiliepė dar kažkas. – Bene apie jį čia ir rašoma?

– Ne, – pataisė Vasaris. – Man nesvarbios jokios istorinės aplinkybės. Aš imu tik mito branduolį ir jį sceniškai apdirbinėju.

– Iš tiesų scenoj čia išeitų nepaprastai įspūdinga.

O artistė Lapelytė truputį egzaltuotai sušuko:

– Ak, nuo šiol mano svajonė bus suvaidinti vaidilutę!

– Na, bet klausome toliau! – priminė Varnėnas.

[...]

XI

[...]

Gerai pažįstami kartais ir be vyro lydėdavo ponią Liuciją į balius arba į operą. Kauno ponitės, kurios tuo tarpu nuobodžiaudavo vienos, globojamos šykščių arba pavydžių vyrų, piktindavosi ponios Glaudžiuvienės elgesiu ir skleisdavo apie ją nepadorių paskalų. Bet Glaudžius ar tai dėl to, kad jam žmona maža rūpėjo, ar tai dėl to, kad jis akilai pasitikėjo jos dorybėm, nieko įtartino jos pažintyse ir pasilinksminimuose nematė.

O ponija Liucija, gražiausią savo jaunystės laiką praleidusi gilios provincijos užkampy, dabar, patekusi į laikinosios sostinės sūkurį, pamažu ėmė gardžiuotis laisvesnio ir linksmesnio gyvenimo malonumais. Pasigardžiuoti gi tuoj sumetė, kad gyvena jau paskutinį savo amžiaus laikotarpį, kada moteris dar gali džiaugtis ir kitus džiuginti be savo didelių pastangų ir kitų pasiaukojimo. Ir ji nutarė tuo laikotarpiu pasinaudoti. Iš prigimties gyvas ir impulsyvus jos charakteris nors karo metu gerokai prigeso ir atvėso, bet vis dar liko pakankamai jautrus džiaugsmui ir nerūpestingam šypsniui. Ponija Liucija, nors ir kaip buvo prislėgta nevykusio savo šeimos gyvenimo, momentais dar būtų

galėjusi žybčiot akim ir juoktis taip pat skambiai, viliojamai, kaip ir prieš 15 metų.

Bet ji turėjo jautrią stiliaus nuovoką. Ji nujautė, kad tai, kas tinka 20 metų panelei, netiks 35 metų moteriai, norint ji ir jaunai atrodyti. Dėl to ponija Liucija nutarė suvaldyti jaunystę neiškvotą temperamento išteklių, o prisiderinti prie jos amžiui ir padėjimui tinkamo stiliaus. Jos žavumas tokiu būdu dvigubai padidėjo, nes pro rafinuotas puošnios ponios manieras kiekvienas, arčiau ją pažinęs, jautė karštą širdį ir lakią sielą.

Tuo metu, kai Vasaris sutiko poniją Liuciją pirmą kartą teatre, jos širdis buvo laisva nuo bet kokio gilesnio susižavėjimo. Ponija Glaudžiuvienė to neparodė, bet iš tiesų šitas susitikimas ją stipriai nudžiugino. Apie Vasario parvykimą ji jau buvo žinojusi, apie literatūros vakarėlių, kuriame jis ešą skaitęs dramą apie vienuolės ir kunigo vedybas, ji taip pat buvo girdėjusi. Dėl to dažnai pradėdavo jį atsiminti ir paspėlioti, koks jos gyvenimas būtų buvęs dabar, jei anuomet Vasaris būtų iš seminarijos išstojęs ir ją vedęs. Žinoma, jis taip pat galėjo žūti kare. Bet jeigu būtų likęs gyvas, kas jis dabar būtų? Aptiekininkas, juristas, profesorius ar žymus literatas? Ponija Liucija smalsiai laukė progos su juo susitikti ir pažiūrėti, kaip jis dabar atrodo. Juo labiau kad ir ją buvo pasiekę gandai, ešą Liudas Paryžiuoj kunigystę metęs.

Visai netikėtai pamačiusi jį šalia savęs teatre, ji nustebo ir nudžiugo. Buvo panašu, tarsi pats likimas po ilgų nesimatymo metų staiga susodino juodu šalia vienas kito. Ponija Liucija savo džiaugsmą nuslepė, bet visa širdim geidė jam patikti. Liudas atrodė jai labai pasikeitęs, suvyriskėjęs, subrendęs, savim pasitikįs. Ir kaip anuomet ją suintrigavo jauno klierikučio kuklumas ir nedrąsa, taip dabar traukė jo pasikeitimas ir vyriškumas. Ponija Liucija pajuto, kad jos širdies reikalai su Liudu dar nėra baigti.

Tačiau Vasaris tokio jausmo neturėjo. Jam buvo miela atnaujinti pažintį su pirmąją jį žavėjusia moterim, bet artimesnių ryšių su ja nesitikėjo sumegsiąs. Liucė gerai aptarė jūdviejų jausmų pobūdį, sakydama, kad ji mylėjo, o jis buvo tik įsimylėjęs. Jis pats manė, kad buvo bepradėdas mylėti, bet seminarija, jo išišventimas kunigu, jos ištekėjimas ir jo pažintis su baroniene tos meilės pumpurą galutinai sunaikino...

Kartais, svarstydamas savo gyvenimą, jis taip pat paspėliodavo, kas būtų buvę, jeigu jis būtų iš seminarijos išstojęs ir Liucę vedęs. Ir jis manydavo, kad greičiausiai jiedu būtų sugyvenę gerai, kad jis būtų buvęs ramesnis, doresnis ir geresnis, negu kunigaudamas, bet gyvenime nieko reikšmingo greičiausiai nebūtų pasiekęs. Seminarija jau vis tiek buvo sutrukdžiusi jo mokslą, paramos jis iš niekur nesitikėjo, o karas būtų galutinai viską suardęs. Dėl to jis nelabai nė gailėjosi nesusirišęs su Liuce. Svarstydamas savo gyvenimo įvykius, paskutiniaisiais laikais jis padarydavo išvadų, kad likimas jį veda vingiuotu keliu, kupinu abejonių, susigraužimų ir sąžinės kovų, bet kad šituo keliu eidamas jis gal pilniausiai ir vaisingiausiai pareikš savo dvasios turinį ir galų gale pasieks kokį dar jam nežinomą, bet didelį tikslą.

Galimas daiktas, kad ir susitikimas su Aukse Gražulyte taip pat buvo viena iš tų priežasčių, dėl kurių atnaujintoji pažintis su Liuce žadino tik jo smalsumą, giliau nepaliesdama širdies. Jau tą patį vakarą, parėjęs iš ponios Glaudžiuvienės, jis atsiminė ir auktaplaukę amerikietę. Analizuodamas vienos ir kitos jam padarytą išpūdį, pirmenybę jis pripažino Auksei. Tiesa, ji nebuvo gražesnė už Liucę. Atvirkišciai, fizinis brunetės Liucės tipas Vasari traukė stipriau negu pusiau blondinės Auksės.

Tačiau amerikietėje Vasaris pajuto tą nepaprastą žavesį, tą neišaiškinamą jėgą, kurią kartais pajunta vyras, susitikęs su kai kuriom moterim, net jų nepažindamas ir nė vieno žodžio jom į jį nepratarus. Mistikas tai pavadintų sielų giminyse, fiziologas atrankos

instinkto balsu, kabaretinės nuotaikos padauža – „sexappealiu“. Bet tai bus greičiausiai kokia paslaptinga žmogaus dvasios signalizacija, išpėjanti mus, kad štai pro šalį praėjo tas ar ta, kuri papildys gal įkyriausiai jaučiamą mūsų gyvenimo spragą. Dėl to dabar Vasario mintys ir jausmai nuolatos sukosi apie Aukšę, ir nejučiom ji pradėjo tapti visų jo vidaus gyvenimo painiavų į išsprendimą vedamąja gija.

[...]

XXVI

[...]

Be to, jis dabar žinojo, kad Liucija tik jį vieną giliai mylėjo, nuo jų dviejų pirmosios pažinties ligi pat galo. Ir paskutinis jų dviejų suartėjimas pereitais metais dabar gavo visai kitokios reikšmės: tai buvo ne išdykusios aistros smaguriavimas, bet mylinčios moteries širdies reikalas.

Tat jį vargino dabar klausimas, ar jis turi teisę mylėti kitą moterį ir ieškoti gyvenime laimės, tartum nieko nebūtų atsitikę. Dabar jis matė, kad kunigavimas atskyrė jį nuo pirmosios jį mylėjusios moteries ir galbūt ją pražudė. Jis kunigavimu baigia nusikratyti, bet pirmoji klaida vis tiek lieka nebeįpataisoma. Tad ar nepakibo ties juo kokia nepalaima, kuri drums kiekvieną šviesesnę jo gyvenimo valandą ir keršys ne tik jam, bet ir tai, su kuria jis bandytų savo likimą surišti?

Taip tat susiformulavo dabar Vasary ankstyvesnė jo nuojauta, dar esant Liucijai gyvai, kad jos nelaimės stoja tarp jo ir Aukšės. Taip pat ir Liucijos žodžiai, kad ji kaip vaiduoklis jį sekiosianti ir po mirties priversianti save pamilti, dabar tarsi realizavosi tais gedulo ir liūdesio dienu sielvartais. Iš tiesų gi tai buvo paskutiniai jo baigiamojo laikotarpio išgyvenimai ir aidai, kurie Liucijos nusižudymo sukūrėto jį sieloj dar kartą sujudo išgąstingom abejonėm ir grasinančiais vaizdais. Čia dar kartą prabilo tas seminarijos disciplinuj išauklėtas baugštus jautrumas, kuris kadaise versdavo jį tūnėti tuščioj apytamsėj kopyčioj, Kalnynuose sielotis dėl baronienės pažinties ir užsieniuose – dėl savo vienvatvės.

Liudo Vasario gedulo mintys po Liucijos mirties buvo ne tik liūdėjimas, netekus artimo žmogaus, bet ir paskutinis jo kunigiškos sąmonės balsas.

Tuo tarpu aplinkui gyvenimas bėgo paprasta vaga, tartum iš tiesų nieko nebūtų atsitikę. Net ir artimieji Vasario pažįstami nenuvokė, kas darėsi jo širdy. Su Varnėnu jis kartais susitikdavo, bet apie tai nieko nekalbėdavo, Stripaitis buvo jau Amerikoj, su Meškėnu matydavos tik iš tolo.

Atlankydamas Liudas kartais Gražulius, bet intymesnių kalbų su Aukse vengdavo. Jis dabar norėjo vienų vienas išgyventi skaudų Liucijos mirties palikimą.

Aukšė numanė, koki rūpesčiai slegia Liudą. Ji matė, kad tas dvelkias iš jo šaltis, kuri jį pajuto tuoj po Liucijos mirties, neleidžia nė jai prie jo prisitarti ir padėti jam tuos rūpesčius išsklaidyti. Ją, tiesa, ėmė nerimastis, matant, kokį sunkų bandymą ir pavojų turi pakelti jų dviejų meilė, bet, antraip vertus, ji tikėjosi iš to bandymo ir daug gera. Pažindama Vasarį, ji matė, kad Liucijos meilė tebeglūdi jo širdies gilumoj ir kad jis pats gerai nesusivokdavo savo jausmuose, kai sakydavo mylįs vien tik ją, Aukšę. Dabar, Liucijai mirus, turi atsitikti viena iš dviejų: arba jis, išgyvenęs savo skausmą, visa širdžia pakryps į Aukšę, arba įsitikins, kad Aukšės nemyli ir niekad nemylėjo. Tat ji pasitraukė, pasiryžusi laukti šio ar tokio pakitėjimo ženklų.

Eugenijus Žmuida

„TARP DVIEJŲ AUŠRŲ“:

TARP ROMANTIZMO IR MODERNIZMO

Kiekvieno poeto kūryboje yra eilėraščių, kuriuose susikoncentruoja visos jo poezijos (ar bent rinkinio) esmė. Kūrinyms, davęs pavadinimą visam Putino rinkiniui, parašytas 1927-aisiais, t. y. knygos pasirodymo metais, tad jame sutelkta nemaža apibendrinamoji galia. Juo pradėdamas rinkinį, autorius tartum norėjo įvesti skaitytoją į savo pasaulį, o kartu pasakyti tai, ko nepasakė anksčiau sukurtais posmais. Smulkesnė teksto analizė padės geriau įsižiūrėti, koks yra šio programinio eilėraščio ryšys su romantizmo, simbolizmo bei modernizmo estetika, pasaulėžiūra.

Bet kokiai žodinei raiškai suprasti reikalingas kontekstas. Jis suteikia erdvės interpretacijai, praturtina asociacijomis. Autobiografijoje Putinas rašo, jog 1913 m. „Vaivorykštės“ redaktorius Liudas Gira paskatino jį pasiskaityti Tiutčevo ir Feto poezijos.¹ Putinas pasiskaitęs, ir tai stipriai paveikė tolesnę jo kūrybą, net galima sakyti, jog įvyko perversmas.

Rusų romantikai Fiodor Tiutčev ir Aleksandr Fet, kaip ir vokiečių Novalis, buvo „nakties poetai“:

Есть некий час, всемяного молчанья,
И в оный час явлений и чудес
Живая колесница мирозданья
Открыто катится в святилище небес.²

Tютчев, *Видение*

И с замираньем и смятеньем
Я взором мерил глубину,
В которой каждым я мгновеньем
Вся невозвратнее тону.³

Фет, *На стоге сена ночью южной*

Tiutčevas eilėraštyje modeliuoja visatos paveikslą, ieškojo universalios ryšio tarp makro ir mikrokosmoso.⁴ Fetas impresionistiškai gaudė sielos, susilietusios su dievišku aplinkos grožiu, virpesius ir reiškė juos subtiliais vaizdų ir žodžių sąskambiais.⁵

Rusų romantikai didelę kūrybos paskatą gavo iš George'o Byrono ir Percy'o Bysshe'o Shelley'o, išaukštintųjų maištingą asmenybę, Williamo Blake'o simbolinių vizijų, kitų

¹ Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, t. 7, Vilnius: Vaga, 1968, p. 262.

² Русская лирика XIX века, Москва: Художественная литература, 1981, с. 211.

³ *Ibid.*, p. 347.

⁴ «У которого [Тютчева] Соловьев находит редчайшее соответствие между интуитивным ощущением всеобъемлющей одушевленности и сознательной мыслью, эту одушевленность утверждающей.», in: Владимир Сергеевич Соловьев, *Философия искусства и литературная критика*, Москва: Искусство, 1991, с. 27.

⁵ «Фет на много опередил русский символизм, потому что уходил в своих произведениях от реальной действительности не в мир мечты, как большинство ранних романтиков, и не в мир философской отчужденности, как Тютчев, а в мир случайных, неясных, неосознанных переживаний души, красок природы и едва слышных звуков.» – Р. Г. Магина, «Особенности романтического стиля лирики А. А. Фета», in: *Научные доклады высшей школы: Филологические науки*, Москва, 1985, № 6, с. 31.

„Ežero mokyklos“ poetų⁶, „Himnų nakčiai“ autoriaus Novalio⁷ ir ypač Friedricho Schellingo⁸, nors pati dualistinė pasaulio vizija, akivaizdi ir Putino eilėraštyje, įtvirtinta dar Platono idealizmo. Platonui pasaulis, kurio ilgisi mirtingojo siela, pažinus diskursyviuoju (loginiu) mąstymu ir intuicija, kurią jis supranta kaip tiesioginį objekto stebėjimą protu⁹, o neoplatonikams – iracionalia intuicija¹⁰, kontempliatyviaja žiūra¹¹. Į simbolistinę eilėraščių objektyvios tikrovės vaizdas patenka tik tokio pažinimo palytėtas, todėl jis iš karto virsta daugiaplaniu simboliu, vidinės nuotaikos atitikmeniu, dviejų planų – vidinio bei išorinio – plastine išraiška, sąskambiu, pajautine objektyvizacija, kaip ją vadino Putinas.

Kaip galima perteikti intuityvų pasaulio ir žmogaus esmės nujautimą? Tik simboliais, paslaptینگais ženklais, šventais hieroglifais. Simbolis nurodo ne priežastinius, bet universalius, simbolinius ryšius¹² tarp neaiškių esmių, kuria harmoningus sąskambius tarp dviejų pasaulių, bet pats visuomet lieka iki galo neatsiskleidęs, neiššifruojamas¹³, muzikalus ir metafiziškas. Simbolizme „raiška – kalba sutampa su intuicija, o intuicija, perteikta vaizdais, – su estetiniu pasaulio išgyvenimu, kurį sugavo poeto fantazija. Kalba – intuicija – estetika čia pasirodo esą tapačios“¹⁴. Viačeslav Ivanov simbolistiniu eilėraščiu laikė vieną, bet visame kūrinyje išplėtotą metaforą.¹⁵ Turėdamas mažiausiai dvi reikšmes, simbolis kuria tam tikrą pasaulėžiūrą, o simbolių gausa – metafiziką.

1911 metų Putino eilėraštis „Rudens naktis“ dar visiškai „priklausomas“ nuo Maironio „Užmigo žemė“:

Sumigo žmonės,
Tiktai svajonės
Vilioja žavi saldžiai jaunystę.
<...>
Svajoju vienas.
Dar man blakstienas
Nelipdo miegas. Smagu budėti <...>. (I – 43)

⁶ Putinui, be abejo, būtų artimi Williamo Wordsworth'o žodžiai, jog kiekvienas žmogus – „besikeičianti begalybė“. Žr.: Vytautas Kubilius, *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje*, Vilnius: Amžius, 1993, p. 9.

⁷ Novalj, o per jį ir Friedrichą Schlegelį, stipriai veikė XVIII a. olandų mistikas Frans Hemsterhuis, kuris racionaliam René Descartes'o „Maštai, taigi esu“ metė iššūkį „Jaučiu, taigi esu“. Žr.: P. M. Габитова, *Философия немецкого романтизма*, Москва, 1978, c. 267. Vėliau Nicolai Hartmann savo veikale *Die Philosophie des deutschen Idealismus* jam skyrė straipsnį „Romantizmo pirmtakas“.

⁸ Schellingo veikalas „Dvasios filosofija“ kėlė gamtos ir dvasios vienybės idėją.

⁹ Kristina Rickevičiūtė, „Platono vieta antikos filosofijoje“, in: *Filosofijos istorijos chrestomatija: Antika*, Vilnius: Mintis, 1977, p. 165.

¹⁰ Plotinas subjektyvina idėjų pasaulį, teigdamas, jog „siela viena nusprendžia, matuodama grožį joje gyvenančia idėja“, – Plotinas, „Apie grožį“, in: *Ties grožio vertybėmis, sudarė ir išvertė R. Serapinas*, Kaunas: Sakalo leidykla, 1944 [Vilnius: Baltos lankos, 2001], p. 331. 1886 m. prancūzas Jean Moréas paskelbia garsųjį simbolizmo manifestą, kuriame rašo: „Kai dėl reiškiniių, tai jie yra ne kas kita, kaip juntamos matomybės, kurių paskirtis – atrasti savo ezoterinį ryšį su pirminėmis idėjomis“, – *Anthologie des poètes français contemporains*, Par G. Welch, Paris, p. 268–269.

¹¹ Charles'o Baudelaire'o eilėraštis „Correspondances“ („Atitikmenys“) tapo prancūzų simbolistų devizu. Pirmąsias dvi jo eilutes kaip epigrafą eilėraščiui „Šventovėje“ (iš ciklo „Bodlero temomis“) cituos Putinas: „Gamta – tai šventovė, kur gyvi pilioriai / Kartais prabyla neaiškiais žodžiais.“

¹² Simbolis – graikiškos kilmės žodis, be kita, reiškiantis „aš jungiu“.

¹³ «Символ только тогда истинный символ, когда он не исчерпаем и беспределен в своем значении <...>. Он многолик, многосмыслен и всегда темен в последней глубине.» – Вячеслав Иванов, *Стихотворения и поэмы*, Ленинград: Советский писатель, 1978, c. 31–32.

¹⁴ В. Гофман, «Язык символистов», in: *Литературное наследство*, Москва, 1937, т. 27–28, с. 69.

¹⁵ Вячеслав Иванов, *Борозды и межи: мысли о символизме*, Москва, 1916, с. 156.

Ėmus aktyviai gilintis į rusų poeziją, nakties metas tampa ne tik vyraujančiu išgyvenimų fonu¹⁶, bet ir pats nakties dangus įgauna metafizinių dimensijų, nakties spalvos ir šviesuliai virsta iškalbingais ženklais, įvairėja garsų gama. Naktis tampa reikšminga ribine situacija, medituojančio subjekto būties valanda.

1914 m. parašytose „Sutemose“ dar buvo „ramus vakarėlis“, „saulėleidžio tolimas skliautas“, „liepsnojantis spindesys“, zenitas, mirgantis „auksinėmis“ žvaigždėmis. Išgyvenimų intensyvumu ypač išsiskiria tais pat metais sukurtas eilėraštis „Vakare“, per kelis kartus poeto ištobulintas iki „lyrikos šedevro“ (Kostkevičiūtė). Jis prasideda erdvia saulėlydžio panorama, kurioje žaižaruoja ekspresyvūs spalviniai akcentai:

Jau dega žaromis saulėleidžio kraštai,
Liepsnotus žibintus tuoj saulė užgesys – (I – 92)

1921 metų redakcijoje atsirado trumputė laiko tarp pagava: „Tarp gęstančios dienos ir kylančios nakties“. 1916 m. Putinas parašo „Stella Maris“, kur prielinksnis tarp žymi nebe laiko, bet erdvės koordinatės: „Tarp tylančių jūrų ir aukšto dangaus“; „Kur jungias dangus ir gelmių vandenai“ (I – 130).

Rinkinyje „Tarp dviejų aušrų“ šis susikertančių erdvių ir laiko parametrų paveikslas virsta simboliu, esminiu subjekto ir objekto būties chronotopu. Tai ypatingas laikas ir ypatinga vieta: čia subjekto išgyvenimai pasiekia pilnatvę, čia gamta suspindi visu grožiu. Visatos skliautas tą akimirką prabyla tik išrinktiesiems suprantama simbolių kalba ir teigia dalykus, prasmingesnius už patį žmogų: apie neišardomą viso pasaulio reiškinių jungtį, visuotinę harmoniją, amžiną grožį, meilę. Dangaus atverties valanda¹⁷ sužadina menininko kūrybines galias, jo *produktyviąją vaizduotę, laisvą ir darnų pažinimo galių žaismą* (Kant), kitaip sakant, iš dangaus ateina įkvėpimas¹⁸, kuris, Friedricho Hölderlino žodžiais, padeda įžvelgti dieviškąją pagrindą, bet kokiame reiškinyje leidžia išvysti tikrąjį grožį bei harmoniją¹⁹ ir kuris poeto lūpomis ištaria:

Tarp dviejų aušrų pasaulis kaip pasaka.

Aušra įprasta nusakyti ryto metą – tekančią saulę, bundančią dieną. Bet simbolistui naktis yra lauktoji valanda, todėl vakare jam ne saulė leidžiasi, bet kyla naktis: *Tarp gęstančios dienos ir kylančios nakties* („Vakare“²⁰). Kartu kyla ir nuotaika, todėl neatsitiktinai pirmiausia pasirodo ryškios spalvos: žaros, aušros. Žodelis tarp įveda į minėtąjį chrono-

¹⁶ Iš 47 rinkinio „Tarp dviejų aušrų“ eilėraščių 35iuose naktis yra aprašoma arba minima.

¹⁷ Simbolistai mėgo dangaus atverties metaforą. Baltrušaitis: „Dangaus tyloj pasaulis atsivėrė“ (eil. „Ant nakties slenkščio“, Henriko Radausko vertimas, – Naujoji Romuva, 1931, Nr. 2). Putinas: „Ir žemei atdarys žvaigždėtą dangų, / Kaip kniūpsčią taurę degančiais lašais“ (eil. „Plastakei“, 1923). Kavolis, pasitelkęs simbolistų pamėgtą žemę gaubiančios visatos įvaizdį, 1905–1922 m. išryškėjusių kultūrinio sąmoningumo struktūrą, kuriai jis pirmiausia priskyrė Čiurlionį ir Vydūną, įvardijo kaip „individualybės formas po kosminiu gaubtu“. Žr.: Vytautas Kavolis, „Sąmoningumo trajektorijos“, in: Idem, Žmogus istorijoje, Vilnius: Vaga, 1994, p. 142–143.

¹⁸ „Mūza iš pradžių poetus dieviško įkvėpimo pripildo, <...> pasijutę darnos ir ritmo galios pagriebti, įkrinta jie į kažkokį bakchišką svaigėsį ir žavesį <...> ne iš meninio įgūdžio gimsta jų veikalai, bet iš dieviškosios galios“, – Platonas, „Apie įkvėpimą“, in: Ties grožio vertybėmis, p. 152. „Apskritai gi meno dugne glūdi kosmiškojo ritmo nujautimas, – rašė Putinas 1921 m. laiške Liudui Girai. – Apskritai kiekviena poetinė mintis, o itin nuotaika jau neša su savim daugmaž nustatytą ritmiką, sakytum, net kaip ir tikrai klaidžioja pas mus supančiame pasaulyje.“ – Vincas Mykolaitis-Putinas, Raštai, t. 10, Vilnius: Vaga, 1969, p. 660, 663.

¹⁹ P. M. Габитова, Философия немецкого романтизма, Москва: Наука, 1978, с. 12.

²⁰ Redaguodamas eilėraštį „Vakare“, Putinas pirmąsias dvi eilutes „Jau gęsta kruvini saulėleidžio skliautai. / Raudonus spindulius naktis tuoj užgesys“ keičia išbraukdamas minorinius gęsta, kruvini ir negatyvų veiksmą užgesys priskiria ne naktiai, bet dienai: „Jau dega žaromis saulėleidžio kraštai, / Liepsnotus žibintus tuoj saulė užgesys“.

topą. Šis tarp, sakytum, apibrėžia laiką, į kurį įskriejęs pasaulis virsta pasaka, įgauna kitą, meninį, estetinį turinį²¹, bet išties gimstančios nakties pasaulis kaip tik išsivaduoja iš visų ribų, tampa viršlaikis ir beribis, kviesdamas ir žmogų dalyvauti išsivadavimo šventėje, peržengti savo laikinumą bei žemiškus rūpesčius.

„Grožis gamtoje, kaip, beje, ir kiekvienas sukurtas daiktas, turi savyje dieviško proto idėją“, – 1921 m. manė Putinas²². Novalis ieško ontologinių pagrindų, bendro Vienio²³: „Ir aš, ir gamta turi bendrą transcendentinį šaltinį, kuris išteka iš Dievo.“²⁴

Taigi visatos grožis, spindintis vakaro danguje, – tartum Dievo meno kūrinys. Sujaudintas poetas jį pavadina pasaka, ir šis palyginimas visą eilutę verčia poezija. Tapybišką, bet statišką paveikslą žodis *pasaka* sugyvina, suteikia jam paslaptingos, o kartu lengvos ir džiugios gelmės. Dvi aušros iškyla kaip stebuklas gamtos ir Dievo, kuris pirmą kartą pasaulį ką tik *pasakė*. „Pasaka“ nukelia į mitinę žmonijos praeitį, gali sukelti minčių apie biblinį rojų, priminti vaikystę, asmeninį kiekvieno rojų, saugią ir laimingą būseną. Taip vienoje eilutėje susitinka Dievo ir žmogaus kūryba: Dievas kalba visatos grožiu, o žmogus visatą verčia žodžiu.

Būties akivaizdoje žmonių kalba nepakankama, sakė Heideggeris²⁵. „Kad pasaulis galėtų atsiverti, jis pirmiausia turi būti sutelktas“ (Daujotytė)²⁶. Pauzė po žodžio *pasaka* yra neatsitiktinė. Visa pirmoji eilutė – atskiras kompozicinis vienetas, pagrindinis teiginys, o tolesnė strofos dalis grafiškai išskiria vaizdines bei jausmines grupes kaip šio teiginio motyvacija bei eksplikacija – vaizdinė ir psichologinė (tai Walto Whitmano atrastas ir Europos poetų pamėgtas komponavimo principas; rusų poezijoje jį ypač išstobulino Vladimir Majakovskij).

Pasakos turinys, pasaulio vaizdas iškart nepasirodo – pauze norima sulaukyti ir sudaryti „tam tikra nuotaiką“ (Valerij Briusov)²⁷. Pauze sukurama susikaupimo atmosfera ir grožiniam kūrinui reikalinga paslaptis²⁸. Vakaro ar ryto aušra yra šviesos ir tamsos žaismas – atvertis asociacijoms, tolimoms sąsajoms, užuominų kalbai (Briusov)²⁹. Ja, šia kalba, prabylama antroje eilutėje:

Iš žvilgančių bokštų veizi visareginčios akys

Kyla įvairių vaizdų – simbolių, sukuriančių vieną didingą paveikslą. Ką jis galėtų priminti? Gal Čiurlionio kosmines vizijas: „Ramybę“ (1904 ir 1905), kur virš ežero dunkso

²¹ Kalbant apie pasaulio estetinį turinį, atskamba Novalio kvietimas romantizuoti pasaulį. „Romantizavimas yra naujos kokybės suteikimas. Tai, kas žema, čia identifikuojama su tuo, kas aukšta. Suteikdamas žemesniems dalykams pakylėtą prasmę, įprastiems – paslaptinę, žinomiems – nežinomų privilegiją, baigtiniams – begalybės iliuziją, aš viską romantizuoju.“ – Novalis, *Schriften*, Bd. 2, Stuttgart, 1965, p. 545.

²² Vincas Mykolaitis-Putinas, „Vladimiro Solovjovo estetika“, p. 102.

²³ Idealaus visa ko pagrindo – bendra Vienio – idėja, kaip ir tiksliomis skaičių proporcijomis paremta tobulos harmonijos teorija, ateina iš Pitagoro laikų

²⁴ Pakartotiniame Putino Tarp dviejų aušrų rinkinyje Daunys taip aiškino subjekto išgyvenimus: „kūrybinio blyksnio akimirka, epifaniškajame nušvitime, gyvybė suvokia, jog jina turi metafizinę kilmę, t. y. jog jina ne vieniša“, – Vaidotas Daunys, „Auštant“, in: Putinas, Tarp dviejų aušrų, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1992, s. p.

²⁵ George Steiner, Heideggeris, iš anglų k. vertė Laimantas Jonušys, Vilnius: Aidai, 1995, p. 19.

²⁶ Viktorija Daujotytė, „Kūrinys – poezijos knyga“, in: Putinas, Tarp dviejų aušrų, Vilnius, 1992, s. p.

²⁷ «Цель художника – рядом сопоставленных образов как бы запинатизировать читателя, вызвать в нём известное настроение.» – Русские символисты, вып. 1-й: Валерий Брюсов и А. Л. Миропольский, Москва, 1894, с. 5.

²⁸ „Meno kūrinio akivaizdoje mes jaučiame slaptingos pajėgos kvėpavimą“, – Vincas Mykolaitis-Putinas, „Meno aptarimas“, in: Idem, *Raštai: Estetika*, p. 159.

²⁹ «Связь, задаваемая этими образами, всегда более или менее случайна, так как на них надо смотреть как на вехи невидимого пути, открытого для воображения читателя, поэтому символизм можно назвать „поэзией намёков.“» Русские символисты, вып. 1-й, с. 5.

kalnas tartum užburtas monstras ir žiūri į mus dviem degančių laužų akimis; „Amžinybė“ (1907), kurioje dvi didžiulės akys kviečia į savo gilumą, o virš jų spindi karūna; „Zodiako ciklą“ (1907); paveikslą „Pasaka“ (1909) – su blizgančiu kalnu, o gal bokštu?³⁰ Gal Putino eilutėse išskylančius panašius vaizdus?

Tik balzganos miglos, tik virpančios žvaigždės,
Tik tolimos mėstančių kalnų viršūnės, –

Iš saulėtų vaišių, 1922 (1 – 223)

Didelės akys ir mėlyni toliai
Sukeitė spindulius savo gelmėse,
Visą pasaulį naktį paskandino,
Bet susiglobti per amžius negali.

Fantazijos, 1923 (1 – 254)

1962 m. vasario 22 d. „Įvado žodyje kūrybos vakarui“ Putinas kalbėjo apie jaunystės kalną – Aušrakalnį:

Jį prisiminęs, ir šiandien turiu prieš akis tą gimtųjų vietų peizažą, kuris nuo jo atsiskleisdavo, o ypačiai tuos saulėlydžius, kurie tiek kartų mane jaudindavo ramiais vasaros vakarais.³¹

Dabar sunku nuspėti, kiek Putino nakties pasaulio viziją lėmė rusų poetai ir kiek asmeniniai įspūdžiai. Svarbiau atkreipti dėmesį, jog Putinas čia nevartoja tradicinių žodžių *naktis, paslaptis, žvaigždės, viršūnės, dangaus skliautas, Viešpats* ar pan., nors visa tai eilėraštyje yra – lyg finaliniame Čiurlionio „Rex“ (1909) keli persišviečiantys planai. Nepaisant plastinių vaizdų keliasluoksniškumo, antroje eilutėje išskylančio paveikslas – grafiškas, sustingęs, skaidrus it krištolas.³²

Spindintys ledynuoti kalnai paliko Putinui neišdildomą įspūdį, kai jis 1917 m. lankėsi Kaukaze. Vėliau, studijuodamas Šveicarijoje, jis negalėjo būti abejingas Alpių viršukalnėms. Ankstyvoje kūryboje, gal pasiduodamas Maironio ir Motiejaus Gustaičio sugestijai, Putinas neatsiedavo nakties vaizdo nuo jūros. Vėliau jūrą pakeičia kalnai, bokštai.³³ Kalnai yra necivilizuota, atšiauri, žmogui sunkiai prieinama pirmąją gamta – tarp jos ir žmogaus išlieka pagarbus atstumas, mįslingumas: neatsitiktinai – „mėstančios kalnų viršūnės“.

Žodis *bokštai* turi savyje izoliuotumo, išskirtinumo semą. Bokštai stiebiasi į dangų ir yra šventoms apeigoms skirtų statinių akcentas. Tikėdami pomirtiniu pasauliu, faraonai statėsi piramides – savotiškus amžinybės simbolius. Čiurlionio paveiksle „Piramidžių sonata“ dešimtys piramidžių savo griežta statika kalba apie kosminę harmoniją ir amžiną

³⁰ Viena ankstesniųjų Čiurlionio tapybos charakteristikų pasirodė leidinyje A. Грищенко, Кризис искусства и современная живопись, Москва, 1917; jame kalbama apie „globalinio orkestro“ muziką ir paveiksluose juntamą „kosminę energiją“.

³¹ Vincas Mykolaitis-Putinas, Raštai. Estetika, p. 397.

³² Вячеслав Иванов: «Символ <...> ограниченное образование, как кристалл.» – В. Гофман, «Язык символистов», in: Литературное наследство, т. 27–28, Москва, 1937, с. 64.

³³ Putinas transformavo lietuvių lyrikoje įprastą peizažą, įvardydamas viršūnes, gelmes, granito uolynus ir pan. Žr.: Vytautas Kubilius, XX amžiaus lietuvių lyrika, Vilnius: Vaga, 1982, p. 198–199. Ivanovas, paveiktas Italijos Alpių ir Renesanso dailės, kitaip ėmė regėti rusišką landšaftą, teigia S. Averincevas, – С. Аверинцев, «Вячеслав Иванов», in: Вячеслав Иванов, Стихотворения и поэмы, Ленинград: Советский писатель, 1978, с. 30.

trukmę, o kiekvienos viršūnėje deganti saulė – apie begalinę seną išmintį³⁴. Spėjimą apie pirmą pradę išmintį patvirtina toliau sakomi Putino žodžiai: „veizi visareginčios akys“. „Žiūri“ šioje vietoje skambėtų buitiškai, „žvelgia“ kartotų „žvilgantys“ pirmąjį skiemenį. O senoviškas „veizi“ atlieka keletą funkcijų iš karto. Viena jų – užuomina apie seną ir mąšalią Apvaizdą, sergstinčią žmonių būtį:

Didžioj užgesintų pasaulių ramybėj,
Kaip spindinti žvaigždė, zenite įsmigus,
Tebveizės budrioji Kūrėjo akis. (I – 193)

Tokiais žodžiais Putinas užbaigia „Viršūnes ir gelmes“ (1921). Veizėjimas abiejuose kūrinuose implikuoja saugojimą, globą, priežiūrą.

Antroji eilėraščio eilutė turiningiausia, toliau simbolinių vaizdų indeksas beveik nepasipildo. Ir nors šių simbolių neįmanoma iššifruoti iki galo, vis dėlto bendra jų reikšmė beveik aiški: bokštai (ir potekstėje – kalnai) simbolizuoja tai, kas stabilu, amžina, aukšta, priklauso sakraliai sferai, į kurią veržiasi tobulybės ir amžinybės trokštanti siela.³⁵ „Veizi“ ir „akys“ kalba apie dievybę, kurios substancialumas ir išmintis – bokštuose, amžiname svytėjime, archaikoje (kalboje).

Įdomi šios eilutės fonetika, rodanti ryšį tarp blizgesio ir akių: vis platėjančių balsių (i – ei – e – a) eilė (*žvilga, veizi, regī, akys*) siauro bokšto spindesį išplečia iki visa apimančio regėjimo, tartum pasaulį dengiančios skraistės, ties juo budinčios dvasios.³⁶

Trečioji eilutė nuskamba kaip džiugi išpažintis:

ir jų regėjimais žaviesi tu pats

Iš dangaus aukštybių atsklindančiai energijai atsako žmogiškoji – dėmesys nuo objekto persikelia į subjektą, jo išgyvenimus. „Žaviesi“ „jų regėjimais“, vadinasi, pats pakylį į dievišką aukštumą, pats tampa visa regintis, visa apimantis. Įvyksta dviejų dvasių – žmogiškosios ir pasaulinės – susitikimas. Jis tartum pirmą pradį, neturintis jokios priešistorės, todėl labai atviras ir nuoširdus. „Dar pirmą kštę savo būtį siela mini, – / Tik apglėbt tave, pasauli begalini!“ (I – 196) – eilėraštyje „Skriski, are“ (1922) rašė poetas.

Žodį „žaviesi“ galima suprasti kaip priklausančią regimam, suvokiamam įspūdžiui. Bet netrukus išsakoma šio žavėjimosi esmė ir tikslas:

patirdamas tolimą,
paslaptinę,
nesibaigiamą,
vientisą būtį.

³⁴ «Устремление к «старой истине», к звездам, которые восходят над нашими головами как они восходили над головой Эсхила или Данте, делает облик поэта сознательно и подчеркнуто архаичным.» – С. Аверинцев, *op. cit.*, p. 19. Rusų simbolistai taip pat mėgo vartoti lotyniškus žodžius, posakius, lotyniškai pavadinti eilėraščius (płg. Putino „Stella Maris“) dėl kelių priežasčių: tai buvusi kulto kalba; mažai kam suprantama, paslaptinę išrinktųjų kalba, – žr.: В. Гофман, *op. cit.*, p. 72.

³⁵ „Amžinybės ir tobulybės ilgesys įrašytas mūsų prigimties pagrindan“, – Juozas Girnius, *Raštai*, t. 1, Vilnius: Mintis, 1991, p. 372.

³⁶ Panašiai kaip Senajame Testamente Schellingas įsivaizduoja būties kūrimo tarpinius: „Viršum žodžio iškyla dvasia, ir jinai yra pirmoji esybė, suvienijanti tamsos ir šviesos pasaulius ir abu pagrindus pajungianti sau, kad taptų realybe ir asmenybe.“ – Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, *Žmogaus laisvės filosofija*, iš vokiečių k. vertė Alfonsas Tekorius, Vilnius: Pradai, 1995, p. 106.

„Patirdamas... būtį“ skleidžia užplūdusios tolimos ir savos būties vidinę pajautą. „Žmogus pasaulį atranda ne prieš save, o tik vienovėje su juo“, – rašo Wilhelm Dilthey³⁷. Tikriausiai tokį grožio ir tolimos būties jutimą siekė sukelti skaitytojai visi simbolistai.

Yra aukštesnė ir tobulesnė būtis, kuri sudaro visų laikinų ir praeinančių dalykų esmę. Pajusti šitos amžinos būties alsavimą, ištirpti jos begalybėje, neturinčioje nei laiko, nei erdvės, – didžiausias poeto simbolisto troškimas.³⁸

Eilėraščio „Tarp dviejų aušrų“ pirmasis prozinis variantas (1927) turėjo visiškai panašią mintį: „jų regėjimu klajoja tavo pačio jautimai“. Tik 1936 m., tobulindamas eilėraštį, Putinas išplečia šią vietą, būdvardžių išskaičiavimu sukonkretindamas subjekto išgyvenimus, kviesdamas ir skaitytoją pajusti palaimą. Nenutrūkstančiu žodžių ringavimu, ritmingu šnabždesiu stengiamasi užburti³⁹ ir padėti įsijausti į nuostabią akimirką, kai emocinis išgyvenimas išsipildo ir sušvinta amžinybės aureole.

Pirmoje Putino eilėraščio dalyje nuo „pasakos“, išlaikius harmonijos ir vis didėjančios palaimos įspūdį, nukeliamą iki žodžio „būtis“ – paties svarbiausio poeto meniniame pasaulyje. Į šį žodį, užbaigiantį rombinę strofą, kaip į galutinį taikinį sukrinta visa, ką pasaulis tarp dviejų aušrų aprėpė, – ir vaizdus, ir išgyvenimus. Antrąkart taisydamas eilėraštį, Putinas sudėjo ir kitus prasmės akcentus: vietoj naivaus bei patiklaus atsidavimo visatai atsirado ramus nuskaidrėjusios dvasios susitikimas su vientisa būtimi, jame justis daug džiugios palaimos, bet ir daug pagarbos asmeniniam išgyvenimui.⁴⁰ Žmogaus ir pasaulio dvasinio fenomeno pajauta tampa aukščiausia vertybe.

Romantizmas išaukštino pirminę gamtą, senovę, archaiką, o iš visuomenės išskirdamas unikalią asmenybę, savotiškai atgaivino asketinę ir mistinę viduramžių dvasią. Simbolizmas perėmė romantinį antropocentrizmą, o romantikų panteistiškai juntamą gamtą pavertė idealaus pasaulio metafiziniu ženklu. Individualūs išgyvenimai savo tikrąją vertę čia įgauna tik išplisdami amžinai harmoningoje tvarkoje ir nurimsta, ėmę pulsuoti muzikaliu gyvo kosmoso ritmu.

Grožinį kūrinį nuo seniausių laikų įprasta komponuoti taip, kad pagrindinis veikėjas savo svarbiausią tikslą pasiektų pabaigoje. Jei jis savo tikslo nepasiekia (pralaimi) arba pasiektasis objektas prarandamas, kūrinys laikomas tragišku. Akivaizdu, jog tokia linkme judama eilėraštyje „Tarp dviejų aušrų“, nes didžiausia palaima patiriama jau pirmoje strofoje. Toliau subjekto būčiai – jo ontologiniams pagrindams – iškyla pavojus.

Antroje strofoje – vidurinėje teksto dalyje – vyksta lėtas persilaužimas, bręsta metamorfozė: buvęs platus, gilus, vientisas ir prasingas būties dualizmas virsta opozicisku antagonizmu: štai vietoj *dviejų aušrų* atsiranda *rytai ir vakarai*:

Rytuose jau nuspėji besiartinančią šviesą,

„Jau“ įveda į anapus laiko buvusią būtį laiko momentiskumą (ir potencialų dramatiškumą). *Rytai* neša šviesą, kurios dar nėra, bet ją nuspėji. Tai žinojimo šviesa, o logika

³⁷ A. Свердиолас, «Проект «герменевтики жизни» у Вильяма Дильтея», in: Антропологический поворот в философии XX века, Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1987, p. 35.

³⁸ Vytautas Kubilius, „Jurgio Baltrušaičio kelias“, in: Jurgis Baltrušaitis, Poezija, Vilnius: Vaga, 1967, p. 13.

³⁹ «Стих вообще магичен по существу своему, и каждая буква в нём – магия. Слово есть чудо, Стих – волшебствою»; «В мире есть чародеи, которые магическую своей волей и напевным словом расширяют и обогащают круг существования», – К. Бальмонт, Поэзия как волшебство, Москва, 1915, с. 82, 21.

⁴⁰ Ta pačia linkme Putinas yra teisęs ir minėtą eilėraštį „Vakare“, norėdamas pabrėžti „šalia didžiojo objekto egzistuojantį žmogiškojo vidinio pasaulio atskirumą“, – Irena Kostkevičiūtė, op. cit., p. 518.

ir vientisas būties išgyvenimas iš principo nesuderinami. Tad ryto šviesai nesąmoningai priešinamasi:

bet vakarų atošvaistos atgyja tavy
kaip seniai girdėtų
giedojimų aidai.

„Atgyja“ netiesiogiai paliečia gyvybės ir mirties sritį; vakaras – tikrasis individo gimimas, naktis – jo gyvenimas, o rytas – mirtis:

Ir nežinau, kad ryt ir vėl su saule,
Ant veido užsimovęs margą kaukę,
Žingsniuosisiu, kaip lig šiol, į šviesų rūmą,
Kur nieks manęs nei sveikina, nei laukia.

Rudens naktį (1 – 203)

Ryto šviesa dar primena vakaro aušrą, bet pastaroji tebegyva tik idealioje erdvėje – atminty. Čia vizualiniai vakaro įspūdžiai transformavęsi į muzikinius – virtę tolimų, seniai girdėtų giedojimų aidais. Aidas, be to, seniai girdėtas, byloja apie srūvančios harmonijos (giedojimų) trūkinėjimą ir silpimą.

Rytas yra tai, kas realu, tikra, bet šios tikrovės herojus nenori priimti, jai priešina vakarą, kuris pranašesnis savo turiniu. Subjekto pastangomis pusiausvyra tarp vakaro ir ryto (gyvybės ir mirties) dar išlaikoma, bet jėgos nelygios. Tad antroje strofoje – jėgų pasiskirstymas ir dramatiško ar net tragiško finalo nuojauta.

Tekste nematoma pasakotojo figūra konstatuoja kūrinio subjekto (tu) vidinį skilimą – išsiskiria pirmoje strofoje sutapę jausmas ir sąmonė. Ši priversta fiksuoti realybę, neišduoti tiesos, o jausmas maitinasi prieraišumu prie malonių dalykų ir harmonijos ilgesiu. Tai, kas pažeidžia pirmoje dalyje buvusią pusiausvyrą, pakeičia jėgų santykį, supriešina jausmą ir protą, yra laikas.

Susiduria dvi laiko sampratos: amžino, nejudančio, ir istorinio, slenkančio kontinuumo (dabartis nuolat miršta, virsta praeitimi). Žmogaus gyvenime šis judėjimas itin nemalonus, nes pereinama iš vaikystės harmonijos į senatvės disharmoniją, iš gimimo į mirtį.

Antroje Putino eilėraščio strofoje laiko judėjimas suvokiamas kaip vienkryptis, vienkartinis, neišvengiamas. Laiko cikliškumas tegali būti laikina paguoda, kurios čia atsiskaidoma, idant būtų išvystas kitas būties veidas.

Trečioji strofa – kontrastas pirmajai. Pasaulį pakeičia daiktai, visa, kas kartu skendėjo „tarp“, dabar išsibarstę, išsidaliję – „visi“:

Visi daiktai kaip blankūs šešėliai
dvilypuojasi tavo regėjime,

„Blankūs“ – vietoj „žvilgantys“, tyrai pasakai oponuoja neaiškūs šešėliai (Platono oloje jie reiškė netikrumą, nepatikimumą). Daiktai dvilypuojasi – jie išeina iš tamsos, tartum ją išduodami, ir nežinia, kam gi jie priklauso – dienai ar nakčiai. Regėjimas dar srūva, bet tik iš žmogaus pusės. Iš pasaulio sklūdusio ir visa apėmusio regėjimo nelikę, daiktai – tik daiktai, o ne ženklai – simboliai. Eilėraščio subjektas sutrinka:

ir tu nebežinai,
koku vardu juos vadinti.

Iš pradžių pasaulio vardas buvo pasaka. Dabar pasaulis, nors ir pilnas daiktų, poetiškai sielai yra tuščias, netekęs gelmės. Dieną daiktai vienplaniai, jie neturi ryšio su transcendentija, todėl simbolistui nieko nesako, ir jis neranda jiems vardo. Vardo nežinančiam daiktų pasaulis ir neatsiveria, nes vardas yra raktas. Putino herojus atsiduria prie naujo, nežinomo, baugaus pasaulio slenksčio, kurio peržengti nesiryžta:

Tavo paties būtis
nykais aidėjimais skrenda atgalios, –
ir tau be galo liūdna.

1916 m. sukurtą „Stella Maris“ 1936-aisiais Putinas papildė tokia „Tarp dviejų aušrų“ patirtimi:

Praeis ta būties valanda, ir netrukus
Vakarė žara, šiaurės dangų apsukus,
Pakils iš rytų kaip šviesos pranašystė,
Kurioj tu savosios lemties nepažįsti. (I – 130)

Atrodytų, jog visas antinomijas apimančios būties išvis nėra. Vienintelė pastovi būtis – tai subjektyvi tikrovė. Ją pakelti žymiai sunkiau nei dalyvauti visatos būty. Toks eilėraščių, pradedančio, o chronologiškai užbaigiančio rinkinį „Tarp dviejų aušrų“, finalas yra simboliškas mąstant apie patį Putiną. Diena, kurią taip aiškiai ir skaudžiai nujautė poetas, yra naujosios, moderniosios, poezijos diena. Simbolizmo metas – naktis – baigėsi. Laikas reikalauja naujo vardo, naujos kalbos. Ar Putinas tam pasirengęs? „Tarp dviejų aušrų“ yra tartum atsisveikinimas su simbolizmu. Jame sukonzentruotas ir aukščiausias simbolizmo patosas – šį rinkinį Vytautas Kubilius pavadino lietuviškojo simbolizmo manifestu⁴¹, – ir jo krizė.

Vieni poetai simbolizmo estetikos pabaigą priima tragiškai (Andrejaus Belyj bendražygis Lev Kobylinskij, žinomas slapyvardžiu Ellis, 1913 m. emigruoja į Šveicariją, užsidaro jėzuitų vienuolyne, gyvena tarp knygų, verčia prancūzų simbolistų kūrybą, apie kitokią poeziją nenorėdamas nieko žinoti), kiti patys perauga simbolizmą, rašydami jam atsisveikinimo laiškus. Mallarmé eilėraštyje „Kai ėmė grėst šešėlis“ sako, jog aukšta žvaigždėta nakties erdvė kelia tik nuobodulį, dangaus didybė ir žvaigždžių spindesys tesąs išpūstas melas, kurį išrėkusi tamsa; galaktikos, tie negyvos materijos gabalai, konvulsišškai pulsuoja paskutinėje agonijoje.⁴² Juan Ramón Jiménez, ispanų poetas, rašo: lyrinis subjektas, per naktį grožėjęsis peizažu („Baladė apie mėnulį virš pušies“), ryte mato, kaip pušis nukertama ir nuvežama girgždančia arba⁴³. O kitame eilėraštyje prašo: „Prote, duok man tikslius vardus daiktams.“⁴⁴ Apie savarankišką daiktų būtį daug rašo Rainer Maria Rilke. Rusų akmeistai skelbia daikto viršenybę, kviečia grįžti žemėn į materialųjį pasaulį, į daiktą, tikslų žodžio reikšmę (klarizmas).⁴⁵ Rusų simbolizmo korifėjus Aleksandr Blok netruką išsižadėti Vladimiro Solovjovo, ima kratytis muzikalumo, ieško paprasto žodžio.⁴⁶

Modernistai nuo Baudelaire'o iki Elioto reikalauja drąsiai žiūrėti į dienos apšviestą pasaulį, kad ir koks nepoetiškas jis būtų. „Poeto uždavinys kurti poeziją iš nepaliestų re-

⁴¹ Vytautas Kubilius, XX amžiaus literatūra, Vilnius: Alma littera, 1995, p. 195.

⁴² Д. Обломиевский, Французский символизм, Москва, 1973, с. 265.

⁴³ Д. К. Царик, Типологии неоромантизма, Кишинёв, 1984, с. 55.

⁴⁴ Ibid., p. 67.

⁴⁵ Краткая литературная энциклопедия, т. 1, Москва: Советская энциклопедия, 1962, с. 372.

⁴⁶ Ibid., p. 119.

sursų ir nepoetiškus dalykus paversti poezija“ (Eliot)⁴⁷. Imažistai (Thomas Ernest Hulme, Ezra Pound ir kt.) kviečia ieškoti grožio mažuose ir sausuose dalykuose⁴⁸.

Romantiškoji gražbylystė ir jausmingumas tampa juokingi. Osip Mandelštam šaiposi iš simbolizmo⁴⁹. Paklaustas, kelinta dabar valanda, jis išdidžiai atsako: „Dvidešimtas amžius.“⁵⁰ William Butler Yeats mano, jog „menas <...> juda tam tikros herojinės disciplinos kryptimi“⁵¹. Ernst Cassirer taria: „Menas yra ne pamėgdžiojimas, o tikrovės atskleidimas.“⁵² „Meno tobulumo matas yra ne jo užkrečiamumo laipsnis, bet sugebėjimo stiprinti ir skaidrinti sąmonę laipsnis.“⁵³ Martin Heidegger taip apibūdina XX a. poezijos patirtį: „Iki šiol menui rūpėjo grožis, o ne tiesa.“⁵⁴ Todėl Eliotas siūlo perkelti svorio centrą nuo subjektyvaus domėjimosi savuoju „aš“ į objektyvųjį pasaulį, kultūrą, slopinti menininko asmenybę, kurti beasmenę lyriką ir žmogaus pasaulėjautą perteikti neutraliais vaizdais.

Pažvelgę į Putino simbolistinę lyriką matome, jog visi modernistų reikalavimai ir vertinimai jai visiškai netinka. Neatsitiktinai Solovjovas yra pavadintas paskutiniu neoplatonizmo korifėjumi⁵⁵, o simbolistai – paskutiniais krikščionybės kankiniais⁵⁶. Klasikinė poezijos kalba jų poezijoje pasiekė ne tik originalių aukštumų, bet ir priėjo savotišką ribą. Roland Barthes lygina klasikinės ir moderniosios poezijos kalbą:

Klasikinė kalba visuomet virsta įtikinamu nenutrūkstamumu, postuluoja dialogą, kuria universumą, kur žmonės nėra vieni, kur žodžiai niekada neturi baisaus daiktų svorio <...>. Klasikinė kalba yra euforijos nešėja <...> moderni poezija yra objektyvi poezija. Visata joje tampa izoliuotų ir bauginančių objektų netolydumu, <...> vertikalų eile, objektas iškart atsitiesia pripildytas visų savo galių, sugebėdamas tikrai nurodyti gaires dar tuščiam ir dėl to baisiam pasauliui. <...> poetiniai žodžiai nesiderina su žmonėmis: nėra modernaus poetinio humanizmo, nes šis iškilęs diskursas yra kupinas siaubo.⁵⁷

Simbolizmas buvo vienas bandymų dar kartą leisti į Absoliuto atpažinimo žygį. Tam prireikė didžiulės dvasinės sutelkties ir naujos kalbos resursų paieškos. Atlikęs eksperimentą, simbolizmas atliko ir savo didžiąją misiją. Tačiau išsėmęs savo priemones, labai tradiciškas savo šaknimis, jis nustojo įtikinamos galios ir tapo nebemodernus.

⁴⁷ T. S. Eliot, *To Criticize the Critics*, New York, 1965, p. 132.

⁴⁸ G. Baužytė, *Simbolizmas anglų literatūroje*, Vilnius: VU leidykla, 1987, p. 45.

⁴⁹ «Человек больше не хозяин у себя дома. Ему приходится жить не то в церкви, не то в священной роще друидов, хозяйскому глазу человека не на чём успокоиться. Вся утварь взбунтовалась. Метла просится на шабаш, печной горшок не хочет больше варить, а требует себе абсолютного значения.» – О. Манделштам, *Щ природе слова*, Москва, 1992, с. 14.

⁵⁰ Н. Струве, *Осип Манделштам*, Томск: Володей, 1992, с. 14.

⁵¹ G. Baužytė, *op. cit.*, p. 45.

⁵² Ernestas Kasireris, „Menas“, vertė Bronius Genzelis, in: *Grožio kontūrai: Iš XX amžiaus užsienio estetikos*, Vilnius: Mintis, 1980, p. 313.

⁵³ *Ibid.*, p. 318.

⁵⁴ Martynas Heidegeris, „Meno kūrinio prigimtis“, vertė Juozas Girdzijauskas, in: *Grožio kontūrai*, p. 222.

⁵⁵ Что такое огромный книжный труд Соловьева <...>, Только щит и меч – в руках рыцаря, добрые дела – в жизни монаха <...>. Только средство: для рыцаря – бороться с драконом, для монаха – с хащсом...» – О Владимире Соловьеве, т. 5, Москва, 1911, с. 451; cit. iš: Арвил Пайман, *История русского символизма*, перевод с английского В. В. Исакович, Москва: Республика, 1998, с. 156.

⁵⁶ Н. Струве, *op. cit.*, p. 14.

⁵⁷ Rolanas Bartas, „Nulinis rašymo laipsnis“, iš prancūzų k. vertė Galina BaužytėČepinskienė, in: *Idem, Teksto malonumas*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 46–47.

Koks gi radikalus posūkis įvyksta ant XX amžiaus slenksčio? Ką reiškia modernus ir nemodernus? Nemodernus – tai tradiciškas, įprastas per šimtmečius santykis su pasauliu ir savimi? O modernus? Nusikratęs sentimentų – prieraišumo prie žmonių, gamtos, Dievo – kaip nereikalingos naštos? „Švarus“ ir atviras fenomenologinei įžvalgai? Visiškai laisvas, bet ir niekam nereikalingas? Vienišas ir tragiškas abejingame pasauly?

Vakarų metafizinis mąstymas iš esmės yra mąstymas apie santykį tarp subjekto ir objekto, tarp žmogaus ir daikto, tad čia tektų ieškoti pakitimų. Tradicinės žiūros – tiek mene, tiek filosofijoje – esmę nusakė dar Kantas, kalbėdamas apie fenomeną, t. y. daiktą, sukurtą žmogaus vaizduotės. Pažindami aplinką, žmonės pažįsta daiktus tik tiek, kiek juos imanentizuoja, savo produktyviaja vaizduote (juslumo ir intelekto sintezės pagrindu) suteikia jiems tam tikrų savybių, bet niekad nepažįsta daikto iki galo (mato reiškinių, ne daiktą). Visad lieka nepažinti vidinė pusė: ar galima, tarkim, kartą ir visiems laikams pasakyti, kas yra mirtis? kas yra kitas žmogus? kas esu aš pats? Šimtais atsakymų galima artėti prie kažkokios esmės, bet gal tai bus tik iliuzija, tebesanti vis taip pat toli nuo tiesos, kurios pažinti apskritai neduota.

Putino „Tarp dviejų aušrų“ yra ryškiausia čiurlioniškojo simbolizmo poetinė apraiška. Kartu ir kraštutinė riba, už kurios lietuvių poezijai vėrėsi jau kitas horizontas.⁵⁸ Eilėraštis „Tarp dviejų aušrų“ patvirtina, koks ontologiškai svarbus Putinui simbolizmas, simbolizmo „ideologija“ kaip santykio su pasauliu būdas, simbolizmo estetika, todėl lietuvių literatūros istorijoje, kalbant apie literatūros sroves, Putinas visada iškilis visu ryškumu kaip milžiniška figūra.

Po rinkinio „Tarp dviejų aušrų“ Putino estetinė programa keičiasi. 1936 m. išleistą knygą pavadina – „Keliai ir kryžkeliai“, lyg pabrėždamas ieškojimų etapą, tačiau didelio blaškymosi nėra: kai kurie 1926–1928 m. sukurti eilėraščiai, dar priklausą „Tarp dviejų aušrų“ rinkiniui, ir didžioji dalis naujos knygos kūrinių atspindi pasikeitusią poeto pasaulėjautą: aiškus dramtizmo atslūgimas, ramus ir giedras tonas, meilės temos dominavimas išreiškia kokybiškai naują santykį su būtimi. Šis nusiteikimas artimesnis ne simbolizmui, bet neoromantizmui – naujesnei srovei, kaip tik įsivyravusiai to meto lietuvių poezijoje.

Radikalesniam posūkiui į modernizmą Putinas dar neįjutė poreikio, nors lietuvių literatūroje jau buvo bandymų (tiesa, toliausiai šia kryptimi nužengęs Henrikas Radauskas tuo metu liko beveik nesuprastas). Tik po amžiaus viduryje išgyventų sukrėtimų – trėmimų, karo, pokario rezistencijos – literatūroje įvyksta gana staigus posūkis, laužas tradicinį kalbėjimą. Grubūs ir nepoetiški daiktai bei prozaizmai ima brautis ir į Putino eilėraščių.

„Rūpintojėlis“ ir būties prasmė

Vinco Mykoloaičio Putino „Rūpintojėlis“, laikomas vienu geriausių poeto eilėraščių, yra įdomi mįslė savo turiniu ir forma. Pirma, jame daug kas atpažįstama – čia, rodos, yra viskas, kas sudaro Putino simbolistinių eilėraščių poetiką: šviesi žvaigždėta naktis, platus laukai, vienišas klajūnas po dangaus skliautu, žavėjimasis visatos grožiu ir kardinalūs klausimai, svarstymai, gilus susimąstymas. Tačiau kartu jaučiame, jog jame yra kitas, kiek netikėtas turinys – tą kitioniškumą kuria Rūpintojėlio figūra, jo buvimas šalia sutrikdo įprastą didesnę ar mažesnę kūrinio subjekto ir numanomo „viešpačio“, individo ir visuomenės, vidinio bei išorinio, „tikro“ ir „netikro“ pasaulio konfrontaciją. Nėra ir subjekto įsiklausymo į savo individualią būtį. Taigi bendras fonas tas pats, bet vyksmo turinys jau visai kitas.

⁵⁸ Viktorija Daujotytė, „Kūrinys – poezijos knyga“, in: Putinas, Tarp dviejų aušrų, s. p.

Antra, kuo netikėtas eilėraštis, yra tai, kad iš pažiūros jis labai paprastas, čia nuolat kartojami tie patys žodžiai ar žodžių junginiai, bet vos imamės eilėrašį nupasakoti, pajuntame, kad jis sudėtingas ir daugiareikšmis, kelių dimensijų – ir sunku paaiškinti, kaip tos dimensijos sukuriamos tokiomis nesudėtingomis priemonėmis. „Rūpintojėlis“ turi savyje tai, kas sudaro lyrikos šedevrą – paprastą formą ir gilų turinį. „Tautosakine tradicija remiama lyrika atrodo esanti priešingame poliuje negu refleksyvi, filosofinė lyrika. Tipologinėje klasifikacijoje taip ir yra“, – rašo Viktorija Daujotytė⁵⁹. „Rūpintojėlis“ įveikia šias klasifikacijas, nes reprezentuoja šių dviejų tipų meninę sintezę. Subtilų lyrikos kūrinį sunku analizuoti neišardant įspūdžio vienovės, aptarti sąvokomis, įrodinėjant jo vertę priartėti ir nenubaityti lyg kokio gražaus drugelio. Diskretus aptarimo diskursas rizikuoja sugriauti sinkretišką grožinio kūrinio vienovę. Pastaroji nukreipta daugiau į suvokėjo jausmus. Analizė bando protu suvokti, apie ką, kodėl ir kaip čia kalbama. Visapusiškumas faktiškai neįmanomas, tenka pasirinkti kokį nors vieną aspektą – veikėjus, siužetą, nuotaiką arba net įspūdį, bandyti išsiaiškinti, kas jį sukelia, – tik taip, atskiromis pakopomis, galima priartėti prie visumos, kuri, žinoma, bus sąlygiška ir subjektyvi. Tačiau visumos siekiančiame subjektyvume esama nemažai universalumo – tai ir pateisina interpretaciją.

Pakartojimai, kurių tekste tiek daug, archajiški žodžių persidengimai („dūmas dūmoti“, „rūpestėliu rymai“, „vargų vargeliai“) sudaro neskubraus pasakojimo įspūdį, sulaiko dėmesį – intensyvina ne veiksmą, bet išgyvenimą, tarytum kviečia užsibūti ir pajusti, kaip skleidžiasi kažkoks net ir eilėraščio subjektui mažai žinomas būties paveikslas. Kūrinyje vartojami paprasti žodžiai, ir mintys, atrodo, paprastos, ir nevyksta nieko ypatingo, bet kartu užvaldo nuojauta, jog kažkas kaupiasi ir bręsta. Intensyvumą sukuria ir besikeičiantis kalbėjimo modusas: pirmoje strofoje svarbiausias – kreipinys, antroje dominuoja keitinimas, toliau – klausimas, ketvirtoje strofoje – spėjimas, o penktoje – prašymas. Taigi paprastumas apgaulingas: tarytum ore plevenančios kūrinio auros negalime paaiškinti pakartojimais, žodžių formomis, veikėjais ar kitais apčiuopiamais dalykais – prasmė gimsta ne tiesiogiai, bet kaip visų elementų ryšys ir dinamiška sąveika.

Kreipinys „Dievuli mano“, kuriuo eilėraštis prasideda ir kuris yra kartojamas kiekvienoje strofoje (išskyrus antrąją), primena ir liaudies dainą, ir maldą. Tautosakinis elementas „Rūpintojėlyje“ labai stiprus – štai ir pakartojimai, ir deminutyvinės žodžių formos („naktuzė“, „rūpestėlis“), ir nusistebėjimui reikšti vartojamas tarminis posakis „kas per“, ir laisvės vardas – „valia valuzė“. Nors kreipinio „Dievuli mano“ panašumas su liaudies dainos refrenu neabejotinas, vis dėlto jis nėra tapatus. Refrenas, nuolat kartojamas žodis ar jų junginys, dainoje nekeičia nei dainos turinio, nei savo reikšmės, tiesiog palaiko ritmą. Tuo tarpu čia žodžių junginys patiria net kelias moduliacijas. Iš pradžių „Dievuli mano“ galim skaityti kaip šūkšminę eilutę, nieko, be emocinio krūvio, nereiškiančią, nors pats tokio semantiškai prisodrinto žodžio (Dievas) minėjimas be reikšmės sunkiai įsivaizduojamas. Kartu negalima nepastebėti kreipiniu išsakyto noro bendrauti, dalytis įspūdžiu, kurį sukelia žvaigždėmis nusėtas dangaus skliautas, nebūtinai atmenant, jog Dievulis gali būti ir to skliauto tvėrėjas. Trečioje strofoje „Dievulis“ įgauna labai konkretų pakelės smūkelio pavidalą, priartindamas žvaigždėtą dangų ir kalbėtojo „poetišką“ nusiteikimą prie lietuviško pakelės peizažo ir prastuolių, kurie dainomis išdainuoja savo vargus (čia atsiranda dar vienas svarbus veikėjas). Tad kai penktoje, paskutinėje, strofoje grįžtama prie žvaigždžių ir vėl kartojama „Dievuli mano“, tai jau nėra tie patys žodžiai, kuriais prasidedo eilėraštis. Jie yra gerokai praturtėję: išlaikę ir pirminį nusistebėjimo emocionalumą, ir pa-

⁵⁹ Viktorija Daujotytė, Putinas: pasaulėvaizdžio kontūrai, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 175.

sipildę žemišku turiniu – žmonių vargais, Rūpintojėlio skausmingu budėjimu, kalbančiojo noru įminti jo mįslę ir galiausiai noru dalyvauti šiame rūpestyje – budėti kartu. Kreipinys semantiškai turtėja ir tuo pat metu atlieka dainos pakartojimui būdingą funkciją – kuria išgyvenimo ritmą ir nuotaiką kaip pastovų foną arba, tiksliau, kūrinio intonaciją – šiuo atveju vaiskiā ir graudžiā lyg Jono Aisčio lyrikoje.

Putinas geba pasukti eilėrašty refleksijos (čia jis stipriausias) linkme nepažeisdamas bendros nuotaikos, tik suteikdamas jai gylį. Aisčio skaidrumas, bet putiniška dimensija, kurios Aistis savo eilėraščiu nesukuria. Vytautas Kavolis eilėraštyje dar atpažįsta Antaną Vienažindį.⁶⁰ Kreipiniu prasideda ir maldos – nebūtinai krikščioniškos, tačiau mažiškinė forma, taip būdinga lietuviškai kalbai ir mąstysenai, nukreipia mus į tautosakos ir mitologijos lauką, kuris pagoniškas, o ne krikščioniškas ir kur Dievulis egzistuoja kaip koks visuotinis gamtoje ištirpęs darnos principas, visiškai beasmenis. Deminutyvas atima bet kokį rūstumą iš „Dievo“, įsivaizduojamo kaip tėvas, jį „sušvelnina“ ir paskleidžia motinišką šilumą, nuoširdumą. Krikščioniškos triados „projekte“ Rūpintojėlis, dar vadinamas „liaudiškuoju Kristumi“, atsiduria tarp Sūnaus ir Šventosios Dvasios, moteriškojo dievybės aspekto.⁶¹ Ryšį su krikščionybe, krikščioniška malda, palaiko bendra, nuodėmės apvalantį išgyvenimą primenanti kūrinio nuotaika. Kita vertus, į Dievulį kreipiamasi tartum į asmenį, kreipinys suponuoja artimą, šiltą santykį, ir galėtume matyti Dievulį kaip kokį šalia esantį bičiulį, su kuriuos norime pasidalyti savo įspūdžiu. Tad galime jį traktuoti kaip šviesaus ir gero jausmo, sukkelto žvaigždėtos nakties, personifikaciją, kuri niekur kitur, išskyrus mūsų pačių vidų, neegzistuoja.⁶² Kaip simbolis, Rūpintojėlis jungia dangų ir žemę ir, žinoma, yra daugiareikšmis: susijęs su „vargų vargelių“ godomis ir sapnais – taigi, kaip sakoma eilėraštyje, yra jų sutvertas; senas indoeuropiečių mitas (žinomas antikoje, „Fauste“ jį panaudoja Goethe, vėliau aptaria Heideggeris) pasakoja apie dievybę (romėnai vadina ją Cura, t. y. Rūpesčiu), kuri dalyvauja žmogaus kūrime: Žemė (žemės Deivė) duoda jam kūną (nulipdomas iš molio), tad po žmogaus mirties kūnas vėl atitenkās žemei; Dangus (dangaus Dievas) įkvepia dvasią, taigi po mirties siela keliaujanti dangun; tačiau kol žmogus gyvas, jis priklauso Rūpesčiui – taigi mitas mus nukreipia individualios būties link. Filosofiniam žvilgsniui Rūpintojėlis simbolizuotų tiesiog pačią būtį. Taigi „Dievulį“ galime atrasti net keliose dimensijose: matyti danguje, jausti esant šalia ir patirti viduj. Tarytum visur. Žodžiu, Rūpintojėlis yra kažkas ir „šiapus“, ir „anapus“, tai, kas sakralu, nepriklausomai, kiek tame sakralume rastume krikščioniško, kiek pagoniško turinio, kiek vyriškos, kiek moteriškos substancijos.

Rūpintojėlio figūra semantiškai turtėja, nes jai vis daugiau reikšmės suteikia lyrinis subjektas, kurio besikeičiantis santykis su aplinka yra svarbiausias kūrinio turinys. Sekdami herojaus veiksmus pastebėtume, jog „Rūpintojėlis“ chronologiškai turėtų prasidėti antrąja strofa, nes čia sakoma: „Išsiesiu, sau tariau“, – tad herojus dar nėra išėjęs arba „prisimena“ savo ketinimą išeiti į naktį (Putinui būdingas komponavimas: veikėjas pasirodo antroje strofoje), į lygų keliā, kuris savo atvirybe tartum skirtas plačias dūmas dūmoti. Ketinimas apgaubtas šviesaus nusiteikimo, išsakomas džiaugsminga ir švelnia intonacija,

⁶⁰ Vytautas Kavolis, „Sąmoningumo trajektorijos“, in: Idem, Žmogus istorijoje, Vilnius: Vaga, 1994, p. 226.

⁶¹ Rūpintojėlio motyvai, pasklidę po kitus poeto eilėraščius, dar labiau išryškina šį aspektą: „Sustoki prie kryžkelio liūdno smūtkelio: / Šią naktį jo akys kaip motinos meilė...“ („Nuostabios naktys“); „Bet leiski man, savo paklydusiam sūnui, / Tyliai prie tavęs ligi ryto pabūti.“ – prašoma gimtinių eilėraštyje „Lietuva“.

⁶² Kavolis taip ir supranta „Rūpintojėlio“ svarbiausią mintį: „Dievo simbolis, žmogaus sukurtas, funkcionuoja analogiškai tam, kas žmogui svarbiausia.“ – Vytautas Kavolis, op. cit., p. 227.

sukuriami žodelių „valia valūžė“, „šviesiąją naktūžę“, ir tas „ant lygaus kelio“, vėl taip tautosakiškai kartojamas net tris kartus, byloja apie didelę vidinę harmoniją su savimi bei pasauliu ir norą išsiveržti, bet ne įveikiant kliūtis, o tik dėl to, kad ta laisve vadinama plati erdvė kviečia savęsp, į šventą naktį (balta spalva koreliuoja su mažiškinėmis formomis). Skambus žodis „laisvė“, taip liaudiškai pavadinta valūžė, neturi jokio metafizinio turinio (to paties pobūdžio transformacija kaip ir su Dievu – jis virtęs Rūpintojėliu), o tik valiūkišką norą pasidžiaugti savo jaunyste – į valias valioti. Jaunatviškas energijos perteklius yra noras bendrauti, džiaugtis ir galbūt atlikti kažką kilnaus. Dabar jau galim suprasti, jog ta geroji valia, arba nusiteikimas, patiria esminį lūžį – atsitinka kažkas, ko herojus nesitikėjo, jis pasielgia taip, kaip neketino.

Sakralumas, įsiveržias stebinčiojo vidun kartu su išvystu nakties vaizdu ir užpildęs subjektą, tapdamas jo turiniu, tą pačią akimirką išsiveržia atgal nuostabos šūksniu. Čia yra labai svarbu pastebėti šį abipusį ir labai staigų santykį: kalbantysis tarytum ištiktas „šoko“ – lyg pirmąkart viską matytų. „Rūpintojėlyje“ perduodamas betarpiškas nuostabos išgyvenimas, atkuriamas pirmąkart naivumas, kai susitinkama su visiškai nauja, nežinoma patirtimi, ir lyrinis subjektas lyg vaikas, lyg nubudęs Buda pirmąkart suvokia ne tik koks nuostabus pasaulis, bet kad yra ir skausmas, ir senatvė, ir mirtis.

Be lyrinio aš, jį gaubiančio dangaus ir šalia rymančio Rūpintojėlio, eilėraštyje yra ketvirta semantiškai reikšminga figūra – „vargų vargeliai“ – žmonės, kurių gyvenimą gerai pažįsta eilėraščio veikėjas, net pasijunta jų narys. „Vargeliai“ – tai pažemintųjų ir nuskriaustųjų pasaulis, išvartųjų pasaulis, kuris anksčiau nepatekdavo lyrinio subjekto refleksijų akiratin. Išvartieji turi savo Dievą, į juos panašų užmirštąjį Dievulį, kuris nesiruošia kovoti už jų teises, jo paskirtis – pabūti, parodyti ir taip padėti nešti vargų naštą. Tiesą sakant, galbūt jie ne visada prisimena Dievulio egzistavimą, jo nenutrūkstamą „darbą“ – budėti dieną ir naktį, ir tai ypač sujaukina lyrinį subjektą: jam tartum keistas šis nusižeminimas iki nuskriaustųjų Dievo ir savanoriškas rūpestis. Tai esmingai koreguoja subjekto nusiteikimą: Rūpintojėlio dėka pajuntamas noras susikaupti ir įminti naujai atsivėrusios būties mįslę. Nuolatinis subjekto žvilgsnis į dangaus skliautą implikuoja mintį, jog vargas turi aukštesnį pateisinimą – jo prasmė didelė kaip spindintis dangus ir reikšminga, jog rūpestis yra kosminės prigimties, o kentėjimas turi tiesioginį ryšį su transcendencija.

Eilėraščio žmogus nėra izoliuotas, vienas jo ryšių – su „vargų vargelių“ būtimi. Subjektas jaučia, kaip vidinis energijos perteklius ima skambėti netikėtu kvietimu lig šiol nežinotai būties tiesai, jis paklūsta šiam būties šauksmui ir pasijunta pašauktas įsipareigojimui ir prasmei: jame subręsta būtinumas, išsipildantis laisva, patį subjektą apvalančia auka. „Auka yra laisva nuo bet kokios prievartos, nes ji yra išieškojimas, nukreiptas palaikyti būties tiesą esinio labui. Aukoje glūdi paslėpta padėka“, – rašo Heideggeris⁶³. Auka yra aukščiausia koegzistencijos su pasauliu forma. Eilėraštyje gimsta ir susiformuoja ontologinės priklausomybės žemei, jos socialinei tiesai pajauta.

Lyrinio subjekto kartojamai pabrėžiamas regimasis grožis („žvaigždės, žvaigždės“) ir sieloje išsikerojęs kilnus noras prisidėti, dalyvauti aukoje, paaukoti savo laisvę ir tapti *būties sargybiniu* išryškina tą paslaptinę, sunkiai paaiškinamą, tik sielos gelmėse intuityviai nujaučiamą ir tik ten egzistuojančią estetikos ir etikos vienovę, kurią Kantas išreiškė nepamirštama metafora – „žvaigždės virš mūsų galvų ir moralinis dėsnis mumyse“ – ir kuri Putino eilėraštyje iškyla visa savo tiesa.

⁶³ Martynas Heideggeris, „Kas yra metafizika?“, in: Idem, Rinktiniai raštai, sudarė ir iš vokiečių k. vertė Arvydas Šliogeris, Vilnius: Mintis, 1992, p. 133.

Balys Sruoga

Balys Sruoga (1896–1947) pasaulyje žinomas kaip *Dievų miško* – vieno originaliausių veikalų gausioje Europos memuaristikoje apie hitlerinius konclagerius – autorius. Jis esmingai paveikė daugelį lietuvių kultūros sričių ir kaip kūrėjas, ir kaip kultūros modernizavimo strategas. Sruoga priklausė kartai, gavusiai puikų išsilavinimą Rusijos ir Vakarų Europos universitetuose. Jo asmenybės reikšmę lietuvių kultūrai lemia abipusis asmens ir tautos ryšys.

Jaunystėje sukurta Sruogos poezija darė įtaką pomaironinei poetų kartai. Literatūros ir teatro kritika žadino kūrėjų menines ambicijas, skatino lygiuotis į europinį meną. Sruoga išugdė pirmuosius profesionalius teatro kritikus bei istorikus. Kūrėjo brandą atskleidė dramos veikalai, naujojo poetinio teatro idėjos. XX a. vidurio katastrofų epochoje Sruoga

iškyla kaip tragiško likimo asmenybė – intelektualas, menininkas, patyręs baisius abiejų totalitarinių režimų išbandymus, tačiau jo dvasios nepajėgė sugniuždyti nei fašistinio konclagerio kančios, nei stalinistinės diktatūros prievarta. Sruoga yra įrašytas tarp 100 Lietuvos asmenybių, per tūkstantmetį labiausiai nusipelnusių Lietuvai (Tadas Gutauskas, skulptūra *Vienybės medis*, 2009).

Balys Sruoga gimė 1896 m. vasario 2 d. Baibokuose (Biržų r.), turtingų ūkininkų šeimoje. Tėvas Pranciškus, motina Agota Lomanaitė. Šeima buvo gausi – aštuonetas vaikų (išaugo 5 sūnūs). Tėvas išleido į aukštuosius mokslus net keturis sūnus, mokyklą lankė ir duktė Emilija. Iš tėvų Sruoga paveldėjo kalbos talentą – motina garsėjo gebėjimu šnekėti eiliuotai, tėvas buvo aštrialiežuvis, žodžio kišenėje nieieškantis pašnekovas.

Vabalninko pradžios mokykloje Balys su draugais skaitė draudžiamą lietuvių literatūrą – žavėjosi Maironio *Pavasario balsais*, poema *Tarp skausmų į garbę*, rašė eilėraščius. 1905–1906 mokslo metais vyresnysis brolis Juozas, grįžęs į tėviškę su kitais Peterburgo universiteto studentais, į revoliucinę veiklą įtraukė ir jaunėlį. Balys Vabalninke klįjavo atsišaukimus, dalyvavo demonstracijose. Vėliau pasklido kalbos apie juodašimčius, kurie malšindami revoliuciją neva išžudė kone visus žmones Latvijoje ir dabar slenka į Lietuvą. Girdėtos baisios istorijos įkvėpė Sruogą sukurti dramą *Baisioji naktis* (1935).

1907 m. jis įstojo į Panevėžio realinę mokyklą, kurioje visų dalykų mokyta rusų kalba, drausta kalbėti lietuviškai. Sruoga vadovavo slaptai aušrininkų kuopelei, rengusiai susirinkimus, skaičiusiai referatus, leidusiai ranka rašytą laikraštėlį *Pavienui menki* – drauge *galingi*, domėjosi lietuvių liaudies pasakomis, dainomis, patarlėmis, palaikė ryšius su Petrogrado, Maskvos lietuviams studentais. Priklausė dramos bei muzikos draugijai „Aidas“, vaidino mėgėjų spektakliuose, kuriuose susipažino su Une Babickaite – būsimąja garsia teatro ir kino aktore, režisiere. Pirmuosius eilėraščius, žinutes apie teatro mėgėjų veiklą Panevėžyje išspausdino vos penkiolikos metų. Nuo 1911-ųjų *Aušrinės*, *Lietuvos žinių*, *Rygos naujienų* skaitytojams rašė dangstydamasis įvairiais slapyvardžiais: Svajus, D. Kaunis,

Šelmis Plunksnadraskis, Homunculus ir kt. 1914 m. laikraštyje *Vairas* buvo paskelbta žinutė apie ypatingą įvykį: Panevėžio realinę mokyklą baigė net 16 lietuvių. Tarp jų ir Balys Sruoga bei Juozas Urbšys – būsimasis nepriklausomos Lietuvos užsienio reikalų ministras, diplomatas, vertėjas.

1914 m. Sruoga įstojo į Petrogrado miškų institutą, tačiau greitai miškininko uniformą iškeitė į poetui deramą drabužį – ilgą, vėjyje besiplaikstančią peleriną ir pradėjo literatūros studijas Petrogrado ir Maskvos universitetuose. Lietuvos spaudoje kritiškai vertino to meto meną. 1915 m. *Pirmajame bare* viliasi „geresnių laikų, kada skaitytojai ir kritikai [...] nebereikalau iš dailės duoklės pilietiškumui ir moralei“, nes „vien tik sielos atvėrimo galingumu galim veiklą vertint“.

Maskvoje didžiausiu autoritetu Sruogai tapo poetas Jurgis Baltrušaitis. Jo literatūriniam salone susipažino su garsiais rusų rašytojais, teatralais, dainininkais. Peterburge aktyviai protegavo ir skatino mokyti vaidybos meno iš Panevėžio laikų pažįstamą Unę Babickaitę. „Visiems lietuviams B. S. išgarsina mane kaip didžiausią talentą. Bruka mane visur [...]. Jei kas suabejoja mano talentu, išvadina tą durniumi, galvijū. Kam ceremonintis!“ – vėliau pasakojo Babickaitė. Užsimezgė draugystė su Rusijoje studijuojančiais jaunaisiais lietuvių rašytojais, dailininkais: skulptoriumi Juozu Zikaru, rašytoju Ignu Šeiniumi, poetu Juliumi Janoniu, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio seserimis Valerija ir Jadvyga Čiurlionytėmis, dailės istoriku, kritiku, grafiku Pauliumi Galaune ir daugeliu kitų. Peterburge susipažino su būsimąja žmona Vanda Daugirdaite, kilusia iš senos Lietuvos bajorų giminės (Kaune Balio ir Vandos Sruogų namuose-muziejuje saugomas Daugirdų šeimos genealoginis medis apima 1443–1983 m. laikotarpį). Per 1917-ųjų atostogas išvažinėjo beveik visą Kaukazą, Krymą. Aistra alpinizmui tapo neatskiriama Sruogos gyvenimo dalimi.

1918 m. po Rusijos revoliucijos, bado, sunkios ir pavojingos kelionės per fronto liniją, pasak Sruogos, iš tikro pragaro, sugrįžo į Vabalninką. Po trijų dienų pėsčias iškeliavo į Kupiškį aplankyti bičiulės Unės. Sruogos išvaizda nugašdino kupiškėnus, o Unei dedikuota knyga *Dievų takais* papiktino jos motiną. Susitikimo būta neilgo. Sruoga pasibaisėjo provincijos žmonių tamsumu, bet Unei jis atrodė tikras Poetas: „Ėjo majestotiškai. Jaunas, lieknas asketas, įkvėptas pranašas, pasiramsčiuodamas berželiu. Juoda, plati, žemę siekianti pelerina plaikstėsi nuo rudens vėjo. Gintaro karoliai švytėjo ant jo atsegto kaklo. Miestelyje nebuvo nė vieno, giliau įžvelgiančio.“

Sruogos charakteryje derėjo kontrastingos savybės: elgesio bei išvaizdos ekscentriškumas su pareigingumu, itin kandus meno kritiko tonas su vyriausybės leidžiamo dienraščio redaktoriaus korektiškumu. 1919–1921 m. Sruoga redagavo dienraštį *Lietuva*, rašė „vedamuosius“ politinius straipsnius. Diplomatas Balys Balutis pasakoja: vyresni kolegų iš Užsienio reikalų ministerijos duodavo politinę temą, reikalingą tų dienų Lietuvos tarptautinei politikai, o „Balys ‚nuobliudavo‘ ir ‚nupoliruodavo‘ ją savo redakciniam straipsnyje taip, kad mudu su Petru Klimu (abu buvę redaktoriai) net stebėdavomės: kas bus Sruoga geresnis – politikas ar rašytojas?“

1921 m. jis išvyko tęsti literatūros studijų į Miuncheno universitetą, kurį baigė 1924 m. įgijęs filosofijos daktaro laipsnį. Apgynė disertaciją *Lietuvių liaudies dainos*, ji tapo veikalu *Dainų poetikos etiudai* (1927), kuris iki šiol tebėra reikšmingas lietuvių folkloro tyrimas. Iš Miuncheno į Lietuvos bei JAV lietuvių spaudą Sruoga siuntė daug straipsnių literatūros bei teatro temomis. Įžvalgiai nagrinėjo Jurgio Savickio *Šventadienio sonetų* novatoriš-

kumą, plačiau apmąstė Maskvos Dailės teatro kūrybos stilių, ironiškai aptarė klastingą Sovietų Sąjungos kultūros politiką, kuri sunaikino emigracijoje vaidinusių, pasaulinę šlovę pelniusių Maskvos Dailės teatrą. Straipsniuose ryškėja satyrinis stilius („Taip bolševikai geriausiai Vakarų Europos teatrą paskandino. Bolševikai patenkinti juokias“). Dideliame straipsnyje aprašė 1922 m. pavasarį matytą spektaklį, unikalų Europos kultūros reiškinių: Bavarijos kaimo Oberammergau gyventojų vaidinamą Kryžiaus kančių misteriją. Kas dešimtmetį rengiamų religinių vaidinimų tradicija nuo 1633 m. tęsiasi iki šiol.

Po studijų Miunchene grįžęs į Lietuvą Sruoga vedė istorikę ir pedagogę Vandą Daugirdaitę. 1925 m. jauna šeima susilaukė vienturtės dukters Dalios. 1924 m. Sruoga ėmė dėstyti Lietuvos universitete Kaune (nuo 1930 m. Vytauto Didžiojo universitetas), 1926 m. jo ir Vinco Krėvės iniciatyva įsteigtas Teatro seminaras. 1939 m. perkėlus Humanitarinių mokslų fakultetą iš Vytauto Didžiojo universiteto į Vilniaus universitetą, prie jo veikęs Teatro seminaras pertvarkytas į pirmąją Lietuvoje Teatrologijos katedrą. Nuo 1940 m. Sruoga Vilniaus universitete dėstė rusų literatūrą, vokiečių Romantizmą, teatro istoriją.

1943 m. kovo 17 d. Sruoga drauge su 48 lietuvių inteligentais, pasipriešinusiais vokiečių okupacinės administracijos sumanymui sudaryti lietuvių SS legioną, išvežtas į Štuthof (Stutthof) koncentracijos stovyklą. Sruoga visam laikui išsiskyrė su žmona ir dukterimi, kurios karo pabaigoje išvyko iš Lietuvos.

Štuthofe Sruoga keletą mėnesių dirbo sunkiausius miško darbus, gaudamas po 200 g duonos per dieną. Vasaros pradžioje grupė kalinių buvo atleisti nuo darbo prievolės ir tapo įkaitais. Lietuvoje kam nors nukovus gestapininką, įkaitams grėsė mirties bausmė. Po kelių mėnesių Sruoga buvo priimtas į komendantūros skyrių tvarkyti raidinio kalinių sąrašo. Laiškuose žmonai ir dukteriai kalba apie kančių subrandintą patriotizmą.

1945 m. grįžęs iš koncentracijos stovyklos Sruoga profesoriavo universitete, sunkiai išgyveno vienvietę, ideologinius kūrybos varžymus, viešą menininko pažeminimą. Nepakenčiamos gyvenimo sąlygos pakirto sveikatą. Gydydamasis Birštono sanatorijoje per tris mėnesius parašė atsiminimų knygą *Dievų miškas*, kuri buvo pasmerkta kaip neatitinkanti sovietinės ideologijos ir dėl to nespausdintina. Pagal ideologinius reikalavimus parašė dramą *Pajūrio kurortas*, kurioje herojų vaidmenyse parodė raudonuosius pogrindininkus, raudonuosius „išlaisvintojus“. Paradoksalu, bet pagal *Pajūrio kurortą* režisierės Aurelijos Ragauskaitės sukurti spektakliai (1975, 1985) buvo ryškus lietuvių teatro įvykis.

Sruoga neišdavė savo meninių principų ir, nepaisydamas sovietinės cenzūros, sukūrė poetinį ciklą „Giesmės Viešnelei Žydriajai“, liko nebaigta poetinė drama *Barbora Radvilaitė*. Mirė 1947 m. spalio 16 d. Vilniuje, palaidotas Rasų kapinėse.

Sruoga – žymus rašytojas ir aktyvi plačių interesų asmenybė, moderniosios lietuvių kultūros formuotojas. Atvažiavęs į Kauną, 1919 m. Švietimo departamentui pateikė literatūrinio gyvenimo modernizavimo programą – siūlė steigti pasaulinės literatūros universitetą, kuriame būtų supažindinama su literatūros, kultūros istorija, estetika, organizuoti literatūros vertimus, knygų leidybą, steigti knygynus, literatūrines premijas, rengti literatūros konkursus, rašytojus aprūpinti lėšomis, rengti literatūros paskaitas bei vakarus. Pirmą ir paskutinį kartą Sruoga ketino įsitraukti į politinę veiklą – 1920-ųjų pavasarį kaip „Santaros“ partijos narys balotiravosi Steigiamojo Seimo rinkimuose. Deja, konkretūs kultūrinio gyvenimo planai buvo įgyvendinti tik menininkų susibūrimuose – „Vilkolakis“ klube bei Lietuvos meno kūrėjų draugijoje. Sruoga priklausė abiejų iniciatyvinėms

grupėms, abiem atidavė daug laiko ir energijos.

„Balys Sruoga eina pirmojoje mūsų jaunosios raštijos avangardo grandinėje“, – 1921 m. *Skaitymų* žurnale teigė E. Radzikauskas (Liudas Gira). Pasak Kazio Borutos, jo kartos žmonėms Sruogos žodis buvo labai paveikus: „Gaudėm jo eilėraščius ir straipsnius.“ Aštuoniolikmetis jaunuolis daugiau nei pusšimtį kilometrų kratosi duobėtais keliais, kad nusipirktų ką tik išleistą knygą: „Kai išėjo jo ‚Dievų takais‘, nesulaukdamas, kada pasirodys knygyne, važiavau per naktį karieta iš Marijampolės (tada dar nebuvo geležinkelio) į Kauną, kad greičiau knygą pamatyčiau.“ Sruogos kartos poetų požiūrį į tradiciją atskleidžia 1920 m. išspausdintas Paporonio (Antano Šmulskščio) atsisveikinimas su Maironiu: „Tave [...] matau saulėlaidos masinančioj šviesoje ir tariu, gerbdamas Tavo vardą: Labanakt, Maironi!“

Anot Teofilijos Vaičiūnienės, „didelius darbus ir neišdildomus pėdsakus Sruoga paliko mūsų kultūriniam gyvenime, bet yra sritis, kurios be jo negalime įsivaizduoti, – tai Lietuvos dramos teatras ir lietuvių dramaturgija. Sruoga – pirmas mūsų rimtai pasiruošęs teatrologas“. Grįžęs iš Miuncheno jis lankė ir recenzavo kone visus Valstybės teatro spektaklius, parašė teatrologinių studijų (*Lietuvių teatras Peterburge, Vaičiūno dramaturgija, Kipras Petrauskas*). Drauge su Vytautu Bičiūnu ir režisieriumi Antanu Sutkumi 1919 m. gegužės 4 d. įkūrė menininkų klubą „Vilkolakis“, kuris vėliau tapo humoro ir satyros teatru. Sruoga buvo pirmasis klubo prezidentas, vadintas vaidila. Klubo salėje per visą sieną buvo nupieštas jo, kaip pirmojo vaidilos, paveikslas (dailininkė Olga Dubeneckienė). Sruoga pasiūlė klubo pavadinimą, simbolizuojantį kūrybingų, „monais“ besiverčiančių žmonių sambūrį, buvo išradęs idėjų įkvėpėjas, rašė scenarijus improvizaciniams vaidinimams, ugdė aktorius.

Svarbus lietuvių teatro istorijos laikotarpis – 1929–1934 m., kai Valstybės teatrui vadovavo režisierius Andrius Oleka-Žilinskas, žymiausias XX a. pirmosios pusės lietuvių teatro reformatorius. Sruoga visapusiškai rėmė jo veiklą, naujus darbo su aktoriais metodus. Tuo pat metu parašė daug reikšmingų straipsnių, studijų („*Šarūnas* Valstybės teatre“, „*Dickenso Varpai* Valstybės teatre“ ir kt.). Drauge su Oleka-Žilinsku Sruoga įsteigė Vaidybos studiją, kurioje buvo išugdyta jaunoji aktorių ir režisierių karta, formavusi lietuvių teatro veidą penktajame–aštuntajame XX a. dešimtmetyje. Rūpindamasis lietuvių teatro istorijos paveldo saugojimu, Kauno universitete įsteigė Teatro seminaro muziejų (1926), kuriame pradėtas kaupti teatro istorijos archyvas.

Sruogos vadovaujamame Teatro seminare 1926–1943 m. subrendo pirmieji profesionalūs Lietuvos teatro kritikai, istorikai. Profesorius skatino mokslinį darbą – su studentais pradėjo rašyti lietuvių teatro istoriją. Studijas paskelbė Vytautas Maknys (*Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis*, 1936), Antanas Vengris (*Kastantas Glinškis: iki trisdešimties metų darbo scenoje*, 1937), Julius Būtėnas (*Lietuvių teatras Vilniuje 1900–1918*, 1940), Vanda Zaborskaitė (*Prie Lietuvos teatro ištakų: XVI–XVIII a. mokyklinis teatras*, 1981), 1999 m. išleistas Jurgio Blekaičio diplominis darbas *Algirdas Jakševičius – teatro poetas: iš Lietuvos teatro praeities* ir kt.

*Tik išjunk iš Balio Sruogos veiklos
bei kūrybos tą aukštą tarnavimą
savo tautai – ir išjungsi pačią esmę,
neliks iš jos nei vardo, nei pėdsako.
Atimk iš nepriklausomos Lietuvos
tokius žmones – žmones lyg mielės –
kaip Sruoga, ir koks nepalyginti
skurdesnis, pilkesnis liks jos vaizdas!*

Jurgis Blekaitis, 1957

Intelektualinė ir demokratinė teatro seminaro dvasia traukė gambiausius universiteto studentus. Principingumu ir drąsa kritikuoti net paties profesoriaus kūrinių pasižymėjo Bronius Krivickas, teatro seminare taip pat dalyvavo Vytautas Mačernis, Mamertas Indriliūnas, Eugenijus Matuzevičius, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Kazys Bradūnas, Bronys Raila, Leonas Kalvelis, Rapolas Šaltenis, Jurgis Arnas Šaltenis, Vera Sotnikovaitė ir visa plejada būsimų kultūros įžymybių.

Temperamentingi, polemienio įkarščio kupini keli šimtai Sruogos literatūros, teatro, kultūros kritikos straipsnių pelnė rašytojui atkaklaus ir kandaus kovotojo už lietuvių kultūros modernėjimą autoritetą. Sruoga nuodugnai aiškinosi lietuviško mąstymo ir veikimo būdo ypatumus, tyrinėjo lietuvių dvasios, lietuvių tautiškumo reiškėjus – nuo liaudies dainų, Maironio poezijos iki dainininko Kipro Petrausko sukurto Lohengrino vaidmens Ričardo Vagnerio (Richard Wagner) operoje. Jam taip pat rūpėjo išsiaiškinti literatūros ir istorijos santykį. Pagrindinis istorine tema parašytų kūrinių uždavinys, Sruogos nuomone, – „mūsų dienų gyvenimą parodyti [...] šaknimis sodriai įsikerojusį žilosios senovės gilmenose. Pasiremiant istorine teisybe, išraiškinti mūsų kultūros tradicijas, sukongretinti stiprybę, kurią iš praeities semti prisiekėme Kudirkai, – tai yra mūsų tautos gyvenime, šalia nepriklausomybės išlaikymo, gal pats svarbiausias uždavinys“. Straipsniuose ir dramaturgijoje Sruoga stengėsi praeitį padaryti *savą ir mylimą*, išmokyti skaitytoją „skirti amžinuosius tautos sąmoningo gyvenimo pradus nuo šiokiadienės menkystos šiukšlių“.

Svarstydamas, kas lemia kūrinių meninę vertę, prieina prie išvados, kad „ne skelbiamosios idėjos sukelia žmonių sielose pageidaujamas emocijas, o atvirkščiai: *sukeltosios emocijos pagimdo idėjas*“. Per kančią atsiveria tiesa Sruogos dramų herojams – kentėdamas praregi Jogaila, Kazimieras Sapięga.

Lietuvių istorinėse dramose vaizduojama didinga viduramžių kunigaikščių Lietuva, naujoviškai atskleista pirmojoje Sruogos istorinėje dramoje *Milžino paunksmė* (1932). Vėliau vaizduojami Lietuvos valstybingumui grėsmingi istorijos laikotarpiai: XVI a. įvykiai tampa libreto *Radvila Perkūnas* (1935) pagrindu, XVII a. pabaigos–XVIII a. pradžios istorija interpretuojama dramoje *Kazimieras Sapięga* (1937–1941, išspausdinta 1947), 1769 m. valstiečių sukilimą vaizduoja drama *Apyaušrio dalia* (1941), 1905 m. įvykiai inspiravo dramą *Baisioji naktis* (1935). Sruoga istorijoje ieško ne herojiško elgesio ir laimėjimų pavyzdžių, o skaudžių pradimų, tragiškų išgyvenimų.

Štuthofe sukuria poetinę dramą *Pavasario giesmė*, kurioje susipina tikrovė ir mitologija, dabartis ir gili senovė. Poetinio teatro idėja buvo brandinama karo pradžioje parašytoje dramoje *Kazimieras Sapięga*, paskaitose teatro seminaro studentams, verčiant Semo Benelio (Sem Benelli) dramą *Apsiautalas* (1942), straipsnyje-studijoje „*Apsiautalo poezija*“ (1943), trijuose Štuthofe parašytuose straipsniuose „Teatro romantika“, „Tikroviškumas vaidybos mene“, „Apie estetinę ir anestetinę tikrovę“. Poetinis teatras suprantamas kaip naujas menas, po žiaurių katastrofų humanizuojantis žmoniją.

Istorinė kronika *Milžino paunksmė* (1932) parašyta 1930 m. paskelbtam literatūriniam konkursui Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto 500-ųjų mirties metinių proga. Sruoga, literatūros profesorius, įtakingiausias teatro kritikas tarpukario Lietuvoje, taria *naujų žodį lietuvių dramaturgijoje*, moderniai interpretuodamas šekspyriškąją dramą. Jis drąsiai derina skirtingo stiliaus epizodus – herojinės dramos (Vytauto laidotuvės), politinės sa-

tyros (Sonkos teismas), farso (epizodas Jogailos miegamajame), grotesko (Sonkos ir Hinčos ginčas), klasikinės tragedijos (Jogailos monologai). Sruogos dramų naujoviškumas atsiskleidžia per personažų emocijas, kūrybinių idėjas. Jis įsiklausė į bičiulio Viktoro Biržiškos, pirmojo *Milžino paunksmės* vertintojo, patarimus. „Bendra pastaba, ką jis sakė – dažnai personažai per daug kalba – viską išdėsto, kas juose yra. Esą įdomiausia, kai lieka nedasakyta. Visai teisingai, – aš su tuo sutinku. Dar reikia spausti, kondencuoti, vyti lauk samprotavimus, palikt pergyvenimus.“

Milžino paunksmėje sukurtas lietuvių dramaturgijoje naujas, tragišką kaltę išgyvenantis herojus. Anot Jono Lankučio, „tik poetiniais monologais galėjo būti atskleistas Jogailos sielą užvaldęs lyriškas tėvynės ilgesys, dvasios smelkiamasis į ‚anapus‘, svetimumas savo ‚žemiškajai karalystei‘“. Dramoje vaizduojama moralinio nuosmukio pritvinkusi aplinka yra ryškus kontrastas šviesiems tėvynės vaizdams, iškylantiems Jogailos atmintyje, jo jausmams tėvynės žemei ir Lietuvos valdovui Vytautui.

Sruoga sukūrė gyvą, spalvingą dramos pasaulį, kuriame dera formos sąlygiškumas ir tikroviškumas. Vaizduojami įvykiai yra poetiškai pakylėti, pasižymi emocine jėga ir filosofiniu apibendrinimu.

Esu matęs įvairias tautas, įvairius papročius. Giliai lenkiu savo žilą galvą prieš Lietuvos ūkininko kultūros didybę, už tai, kad jis tokiomis nepalankiomis sąlygomis išvystė tokį dvasios stiprumą. Šia prasme esu tikrai laimingas ir išdidus, kad gimiau lietuviui...

Balys Sruoga, 1944 02 07

Siūloma literatūra: Algis Samulionis, *Balys Sruoga*, Vilnius: Vaga, 1986; Aušra Martišiūtė, „Nauja dramaturgijos koncepcija Balio Sruogos istorinėje kronikoje *Milžino paunksmė*“, in: *Pirmasis lietuvių dramaturgijos šimtmetis*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 241–247; Reda Pabarčienė, „Balys Sruoga. Tarp herojinės dramos, komedijos ir klasikinės tragedijos“, in: *Kurianti priklausomybė: lyginamieji lietuvių dramos klasikų tyrinėjimai*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2010, p. 69–101.

Balys Sruoga

MILŽINO PAUNKSMĖ

Trilogiška istorijos kronika

Trys veiksmai, devyni paveikslai

*Mūsų kraujo kritęs krislas
Užsidegs padangėj Vyslos!*

ASMENYS

JOGAILA - Lenkų karalius

SOFIJA - jo žmona, vadinama SONKA

ŠVITRIGAILA - jo brolis

ELZBIETA ŠČEKOCKA

KATAŽYNA ŠČEKOCKA | *seserys, Sonkos kambarinės*

ZBIGNIEVAS OLESNICKIS - Krokuvos vyskupas

STANISLOVAS CIOLEKAS - Poznanės vyskupas

ANDRIUS - dominikonas, popiežiaus legatas

MYKOLAS KORNIČAS - Bendzino vaitas, vadinamas SIEŠČENCU

JONAS TARNOVSKIS - Krokuvos vojevoda

MIKALOJUS iš Mykolavos

RUMBAUDAS - Lietuvos didžiūnas

SIGISMUNDAS - Šv. Romos Imperijos imperatorius, Vengrijos karalius

VAVŽYNECAS ZAREMBA iš Kalinavos

JONAS HINČA iš Raguvos

JONAS STRAŠAS iš Bialočovos

| *Lenkų riteriai*

SVIENTEKAS - Zbignievo dvaro ūkvedys

LIUCIJA - Zbignievo dvaro šeimininkė

KALĖJIMO SARGAS

JULIJONA - Vytauto našlė

SOFIJA - Vytauto duktė, Maskvos kniazienė

VOSYLIS - Vytauto anūkas, Maskvos kniazaitis

Kariai, riteriai, bajorai, dvasininkai, sargai, tarnai, šokėjos, muzikai, minia

PIRMAS VEIKSMAS

SONKA

LENKŲ KARALIENĖ

Trys paveikslai

PIRMAS PAVEIKSLAS

Krokuva, Vavelio rūmai, karalienės pusė; bent dvejios durys į priešingas puses; 1427 metai

I

SONKA, ZAREMBA

ZAREMBA Ne aš gi kaltas, mano karaliene,

Kad gyvenu kaip vėpūtė prie kelio!

Juk tu žinai... Tu visuomet žinojai –

Tavęs vienos priklausau... Aš esu –

Kaip mažas sargas prie tvirtovės vartų,

Budėjimu saldžiuoju gyvas... Ženklo

Sulauksiu vos – ir jau prie tavo kojų...

SONKA Ach tu, galva! Gražus toks būtum, mielas...

Nieks neatims, kas tau vienam priklausau.

Sakau kaip karalienė ir...

ZAREMBA Brangioji,

Bet kad tokia žiauri tu man esi!

SONKA Žiaurumas – meilės ženklas, – negirdėjai?

Bet jei taip nori širdį man parodyt, –

Žinai, ką padaryk?

ZAREMBA Tik žodį tark –

Prie tavo kojų nusilenks pasaulis!

SONKA Gerai... Tenusilenks prie mano kojų

Tik vienas vyskupas... man to pakaks.

ZAREMBA Kas, – Zbignievas? Jis, vyskupas karūnos?

SONKA O kad ir jis! Ko tu stebiesi taip?

ZAREMBA Aukščiausias vyskupas, bajorų vadas,

Prieš Vytauto pripirštą karalienę

Senam karaliui – nusilenkt ateis?

SONKA Tegu ateis ir nusilenks! Ir tu

Tai padarysi, jeigu aš prašau.

ZAREMBA Nesuprantu...

SONKA Nėra tau ko suprast.

ZAREMBA Kam vyskupo prisireikė malonės?

SONKA O tam, kad riteriai visi – kaip šienas...

ZAREMBA Brangiausia karaliene!

SONKA Jūs geri

Tiktai prie moterų, kol kalbat kur

Užustalėj ir giriatės jausmais...

O reikia moteris apgint – nebèr
Nè vieno karžygio...

ZAREMBA Tu piktžodžiauji!

SONKA Be juoko aš sakau! Treji štai metai,

Kaip vietą užėmiau šalia karaliaus,

O Krokuvoj jaučiuos kaip svetima.

Manęs bajorai vengia... Susitikt

Nenori... Ypač vyskupas manęs

Nekenčia... Lyg aš priešas būčiau koks.

ZAREMBA Juk Vytautas – globėjas tavo buvo.

Tau giminė... Jis ir karaliui piršo,

Kad per tave karūną pats valdytų.

Suprask ir tu jausmus bajorų lenkų!

SONKA Ar nežinai, kad Vytautas mane

Kaip šmėkla persekioja, kaip raganius

Nuo tos dienos, kai gimė man sūnus?

Kad man gyvenimo dėl jo nebèr!

Ir tu išaiškint negali bajorams!

Mane su sūnumi apgint! Ach, tu...

ZAREMBA Brangioji! Kiek aš jau esu kalbėjęs!

Bet kad karalius toks! Jis vienas kaltas!

Ką padarau – jis painioja ir griaua!

Ką šiandie pažada, rytoj atšaukia!

Nemato, rodos, nieko ir negirdi,

O tik staiga kaip griausmas ims – apvers

Visus galus: jam Vytautas pataręs

Esą daryti taip, o ne kitaip!

Lyg būtų Vytautas karalius Lenkų,

Ne Jogaila! O kaipgi! Kunigaikštis

Karalių kursto laužyt duotą žodį, –

Ir klauso jo karalius! Nieks nežino,

Ką Vytautas kada dar jam patars!

Bandyki jo augintinę užstoti

Prieš bajorus, įtūžusius lig kaklo!

Jie šaukia keikdami, kad jie neleisią

Bjauroti Vytautui karūnos Lenkų!

Ką vienas prieš visus galiu daryti?

Tave begindamas – labiau klampinčiau!

SONKA O vyskupas – išdrįs! Ir prieš visus, –

Ir vienas! Pats matysi... Juk teisybė,

Tu geras būsi man? Tu padarysi,

Kad panorėtų vyskupas... Gali

Suprasti... Padarysi?... Aš prašau!

Nebegaliu gyventi ujama!

ZAREMBA Bet... kaip... Brangioji!.. Vyskupas toksai...

Kaip čia pasakius... Aš net nežinau...
 SONKA Gali tu jam, kad nori, pasakyti, –
 Jei geras jis bus man, protingai elgsis,
 Tai aš imuos karaliui įkalbėti,
 Kad vyskupas – geriausias patarėjas,
 Geriausias draugas, – visa, ko tik reikia...
 Tegu karalių saugo jis ir gina
 Nuo Vytauto klastingų patarimų!
 Ir tu tai padarysi, aš žinau...
 ZAREMBA Ir ką tu sumanei? Aš jo bijau.
 SONKA Tu jo bijai?! Ar tik ne tavo darbas,
 Kad vyskupas manęs lig šiolei vengia?..
 ZAREMBA Koks įtarimas!.. Kaigi aš galėčiau?..
 SONKA Kaip tu, sakai, galėtum?.. Iš tikrųjų?..
 Gerai! Ir aš taip pat kukliai kalbėsiu:
 Ar vyskupas ateis į mano rūmus –
 Ar tu lankaisi paskutinį kartą!

Įeina KATAŽYNKA

[...]

TREČIAS PAVEIKSLAS

Horodlė 1427 metais. Lenkų delegacijos rūmai. ZBIGNIEVAS ir CIOLEKAS, vieni du, jaučiasi labai nejaukiai

I

CIOLEKAS ir ZBIGNIEVAS

CIOLEKAS Ar ne juokinga, vyskupe, kad mes
 Į skylę šią – Horodlę – susirinkom, –
 Bajorai, vojevodos, vyskupai,
 Karalius ir didysis kunigaikštis, –
 Ir norim spręst tamsios kamaros bylą?
 ZBIGNIEVAS Poznanės vyskupui, matyt, garbė
 Karūnos maža rūpesčio teteikia?
 Jam būtų maloniau naudoti progą –
 Kur vyskupystėj svetimoj tranškytis...
 Dabar manęs juk nēr namie! Gali
 Važiuot ir brautis, – gal kur kąsnį
 Galėsi ir nukąst nepastebėtas...
 CIOLEKAS Teisybę sako tikrą Krokuvos
 Aukštasis vyskupas... Todėl, matyti,
 Jisai toks rimtas, kad, prikandęs iltį,
 Nė žodžio tart negali... Ir meluoja,

Kad jį kaimynas apiplėšt norėjo,
 Ganytojo atlikdams pareigas!
 Godumas, rodos, Krokujų dorybe
 Aukšta vadinas?..

ZBIGNIEVAS Tu godus – ne aš!
 Juk tu lindai į mano vyskupystę
 Devocijų pašventint neteisėtai!
 Juk tu, karaliaus raštinėj sėdėdams,
 Sukei, šmeižei, Šventam meluodams Sostui,
 Kol vyskupo gavai infulą aukštą,
 Net vardo kunigo nevertas būdams!
 Tai ne godumas, ką? Aukšta dorybė?

CIOLEKAS Ach, vyskupe, visiems nelygi laimė...
 Ir išimtį bažnyčia ne visiems
 Vienodai daro... Štai vieni, kaip aš,
 Bažnyčioj turi daugel metų dirbt,
 Kol pagarbos sulaukia sostą... Kitas,
 Sakykime, kaip tu, brangus kaimyne,
 Kur nors skerdynėje, kaip prie Griunvaldo,
 Nudurs sužeistą riterį užėjęs,
 Pasisukios karaliaus priemenėj, –
 Ir vyskupas jau jis, – valstybės vyras!

ZBIGNIEVAS Tai piktas šmeižtas, vyskupe Poznanės!
 Tai Vytautas pramanė iš pavydo!

CIOLEKAS Kad tu kare skerdei sužeistą karį?

ZBIGNIEVAS Kai aš paaiškinau, kad visa – melas,
 Manim ir Šventas Sostas patikėjo!

CIOLEKAS Kryžiuočiai skelbia, kad ir jais jis tiki...

ZBIGNIEVAS Tu Šventą Sostą niekini ir gėdą
 Darai bažnyčiai! Vyskupas – šmeižikas!
 Jis vietoj švęstojo vandens bažnyčioj...

Įeina MIKALOJUS

I I

TIE PATYS; MIKALOJUS

MIKALOJUS Garbė manoji vyskupam... Bijojau...

ZBIGNIEVAS Malonu, Sandomieriaus vojevoda,
 Kad ateini anksčiau... Aptart mums reikia...
 Kol už akių lietuviai neužbėgo –
 Užbėgsim jiems – ir jie turės sutikti...

CIOLEKAS Čia daug kalbėjo vyskupas gražiai, –
 Pasauly niekas taip kalbėt nemoka...

ZBIGNIEVAS Juokaut dabar ne laikas!

MIKALOJUS Man skaudžiausias
 Bylos viešasis iškėlimas. Kam gi

Daugiausia nukentėti teks dėl jos,
 Jei ne karūnos garbei? Šiaip ar taip,
 Bet karalienę turime išteisinti!

ZBIGNIEVAS O kaip kitaip?.. Tai mūsų pareiga!
 CIOLEKAS Teisybės reik žiūrėt, – teisybės, ponai.

ZBIGNIEVAS Karalius – senas, tai tiesa... Bet jis
 Patsai nekėlė jokios abejonės,
 Liežuviai kol pikti neįsipynė...
 Aišku, kad karalienė – nekalta!

CIOLEKAS įsivaizduoju, kaip karalius jaučias!
 Jei būt žinojęs, kad taip bus,
 Verčiau našlys senatvėj būtų likęs...

MIKALOJUS Su juo mes turime ką nors daryti!
 Negalima juk taip! Kol prisimels
 Brigitai šventai, tai tokie Sieščencai...

ZBIGNIEVAS Žalčiai! Iš proto išvarys karalių!
 CIOLEKAS Valia karaliui pasirinkt draugai!
 Sieščenec – kas? Bendzino senas vaitas,
 Daug turįs nuopelnų karūnai mūsų...

ZBIGNIEVAS Tas šnipas Vytauto! Samdytas bernas!
 CIOLEKAS O sukti jis nemoka! Eina tiesiai...

ZBIGNIEVAS Palikęs teisę sukt Poznanės vyrams...
 CIOLEKAS Ar aš, ar tu suktesnis – dar matysim, –
 Aš vyskupas toks pat kaip tu!

ZBIGNIEVAS Iš Vytauto malonės!..
 CIOLEKAS Tu – kieno gi?
 ZBIGNIEVAS Tik ne iš tavo darbdavio!
 CIOLEKAS Meluoji!
 ZBIGNIEVAS Įrodysiu aš tau...
 MIKALOJUS Nusiraminkit!
 Dar kas išgirsti gali jus!

Įeina KARYS

I I I

TIE PATYS; KARYS

KARYS Šviesiausias

Karalius!

MIKALOJUS Ponai, tik vaidų nekelkit!

Įeina JOGAILA, TARNOVSKIO IR STRAŠO lydimas

I V

TIE PATYS; JOGAILA, TARNOVSKIS, STRAŠAS

JOGAILA Tegu bus vardui Viešpaties garbė.

ZBIGNIEVAS Per amžių amžius amžinuosius.
MIKALOJUS Amen.

JOGAILA Nuvargino mane kelionė. Taigi.
Atsikvošėti negaliu. Dar vis tebėr
Toks jausmas, lyg lietus tarytum lijo
Per ištisą gyvenimą. Nuo pradžios.
Lyg ir dabar dar būčiau šlapias visas.

TARNOVSKIS Karalius potvynio užmiršt negali,
Kaip Vysla išsiliejus paskandino
Šiomet laukus ir pievas, Gdansko miestą...

JOGAILA Taip, taip. Tas potvynis. Buvau pamiršęs.
Dabar atsimenu. Ir aš. Kalbėjau...
Kalbėjau Sigismundui, mano draugui.
Pažįstat Sigismundą jūs? Karalių?
Penkis šimtus žadėjo jis man triušių.
Labai jie greitai, sako, veisias. Taigi.
Aš duosiu pusę jų Mazovijos
Valdovams. Teaugina. Man negaila.
Laukų gana jie turi. Taigi. Maisto
Po potvynio turės.

ZBIGNIEVAS *ironija*

Gera širdis
Karaliaus! Paguoda graži bus vargšams...

JOGAILA A?.. Kitą pusę triušių aš manau...
O jūs kaip manot? Man nereikia jų.
Geriausia bus bažnyčiai atiduoti.
Pustrečio šimto. Visa, kas atlieka.
Pas Krokuvos garbingą vyskupą,
Kad jis už mano nuodėmes maldautų.

ZBIGNIEVAS *Jogailos ironijos įžeistas*

Šviesiausias pone, aš priminti drįsčiau,
Kad reikalui rimtam mes susirinkom.

JOGAILA Taip, reikalas svarbus, sakai teisybę.
Aš ir manau, kol tik žmogus gyvena –
Vis reikalai ir reikalai jį spaudžia...

ZBIGNIEVAS Jei leisi, pasiskubint reikia bylą...

JOGAILA Kokią gi bylą? A, žinau. Teisybė.
Gerai, kad priminei, sūnau. Aš – senas
Esu, ir rodos man, kad jus visus
Užauginau ant savo rankų. Šiandie
Malonu atsimint toli jaunystė
Ir jaustis esant tarp vaikų mieliausių,
Kai rengias jie senelio tėvo teist...

ZBIGNIEVAS *vis labiau įsižeisdamas*

Norėčiau aš žinot, kas pirmas dėstys?..

MIKALOJUS Čia nēr ko dēstyt daug. Visi mes žinom.
JOGAILA Kas dēstys? Vyskupe, tavęs prašyčiau.

Sakyk teisybę. Kaip danguj yra,
Tegu taip bus ir žemėj. Vyskupas
Geriau išmano dalykus dangaus.

ZBIGNIEVAS *visai supykęs*

Jei pasakas sakys – mums nēr ko veikti...
Arba pradēt byla svarstyti reikia!

JOGAILA Arba seniai aš jau pradėjau, vaike.

TARNOVSKIS *gelbėdamas padėti*

Visi mes esam žmonės... Nieks nežino
Dangaus sprendimo... moteries širdies...
Karalius mano... reikia karalienės...
Kalčiausi riteriai... Kieno vaikai?

MIKALOJUS Šviesiausia karalienė pavadavo

Karūnos reikalais karalių. Kaipgi...

STRAŠAS Ir riteriai karalių pavadavo

Šeimynos reikalais...

ZBIGNIEVAS Nieks neįrodė.

STRAŠAS Tik tiems, kurie įrodymų nenori!

MIKALOJUS Ar tu stovėjai su žvake pašal?..

CIOLEKAS Klausykite, ką kalba vojevoda!

TARNOVSKIS *gelbėdamas padėti*

O seserys Ščekockos, kambarinės,
Bučiuoja kryžių... Sako, pas valdovę
Buvoję riteriai net septyni,
Jos miegamajam... Vienas kitą keikę...
Jie mums padėjo gaudyt vienas kitą...
Štai Hinča pirmas sugriebė Zarembą,
O patį Hinčą – vyskupas pagavo...
Aš sumedžiojau Kraską ir Kurovskį...
Kiti gi trys pabėgo: Koniępolskis
Ir broliai Ščekocinskiai, Piotr ir Dobek...

STRAŠAS Tarnybos reikalais jie karalienę

Lankyti teikės miegamajam! Puikiai...

MIKALOJUS Be tardymo suimti riterius!

Nesutinku su šitokia tvarka!

CIOLEKAS Sau tardyk sveikas, jei drąsieji vyrai

Pražuvo be žinios!

STRAŠAS O kambarinių

Parodymas? Ar tai dar maža sako?

ZBIGNIEVAS O ką gi tu pareikštum, jeigu kas

Ir tau įkrestų rykščių, kiek seselės

Per tardymą abidvi gavo?

STRAŠAS Niekam

Neleisiu riterio įžeist garbės,
 Nors ir pats vyskupas kėsintųs!
 MIKALOJUS Šviesiausias pone, argi tai teisybė,
 Kad rykštėm plakė moteris taurias?
 CIOLEKAS Kokios ten rykštės! Jeigu karštos širdys
 Seselių atviresnės pasidarė –
 Tai Viešpačiui garbė. Ir neplakė
 Jų nieks. Padrąsino tiktai.

MIKALOJUS Karaliau,
 Kaip šitokia mintis ateit galėjo, –
 Plakt rykštėm?.. Moteris?.. Ir kaip...
 TARNOVSKIS Taip Lietuvos didysis kunigaikštis,
 Karaliaus brolis Vytautas norėjo.

MIKALOJUS O, dar geriau!
 TARNOVSKIS Patsai Šieščenec pylė...
 MIKALOJUS Perkūnai trenktų devyni! Žiūrėkit!..
 Jei Lietuvos valdovai rykštėm plakti
 Pradėjo moteris garbingas lenkų,
 Tai ko daugiau dar mes sulaukti galim?!
 Ar ne verčiau, kad Lietuvos dvaruos
 Žiūrėtų jie savų mergaičių dorą!
 Man gėda net klausyti, kas čia daros!..

TARNOVSKIS *gelbėdamas padėti*
 Pati šviesiausia karalienė prašė,
 Kad Lietuvos valdovas bylą jos
 Greičiau išspręstų... Rašė jam pati.
 ZBIGNIEVAS Koksai pasijuokimas! Lietuvos
 Valdovas, bylą šią viešai iškėlęs,
 Pabaigt ją nori? Karalienę ginti?
 Jis dar labiau išpūsti nori bylą!
 CIOLEKAS Kas pučia, o kas – ne, bet Krokuvos
 Garbingas vyskupas – pūslių mėgėjas...
 ZBIGNIEVAS Ką nori vyskupas tuo pasakyti?
 CIOLEKAS Nedaug. Tiktai, kad mūsų karalienę
 Globojo kunigaikštis Lietuvos...
 Todėl jos vyskupas pakęst negali...
 Todėl jis persekioja ir mane,
 Kad aš didžiuojuosi palankumu
 Šviesiausio kunigaikščio!

ZBIGNIEVAS Vėl meluoji!
 Kieno tai reikalas šią bylą kelti?
 Kam jis naudingas? Kam? Mums, lenkams? Taip?
 Patiems karalių teršti ir karūną?
 Tai rūpi kunigaikščiui Lietuvos!
 Jei jam pavyks išniekint karalienė,

Tuomet karališki vaikai nustos
 Į sostą teisių... Kils valstybėj smurtas,
 Kol kitą įpėdinį sostui rinksim...
 To jis ir laukia, trokšdamas seniai
 Sugriaut karūnoje vienybę mūsų –
 Ir Lietuvą nuo Lenkijos atplėšt!

MIKALOJUS Teisybė, – šmeižtą Vytautas pramanė!

CIOLEKAS Tačiau gandai juk Krokuvoj iškilo...

TARNOVSKIS Gandai iš ordino atėjo.

ZBIGNIEVAS Kas gi

Užsiundė ordiną? Ne Vytautas?

CIOLEKAS Gandai iš ordino tuomet atėjo,

Kai grįžo Heinrich Holt iš Krokuvos, –

Kryžiuotis, – mergininkas ir vienuolis...

Dabar dar dūsauja dėl jo Ščekockos.

Ir vyskupas jį priėmė kaip brolių...

ZBIGNIEVAS Galiu prisiekti!

TARNOVSKIS Vyskupe, nereikia.

Mes kalbam daug, byla gi – nė iš vietos.

MIKALOJUS Per prievartą Ščekockų gauti žodžiai –

Tai plepalai, kuriais tikėt netenka.

Ir riterio nėra, kuri tikrai

Būt galima įtart dėl karalienės...

STRAŠAS Kaip nėra? Net septyni!

ZBIGNIEVAS Bet, mano ponai,

Ar galit jūs tiktai įsivaizduoti,

Kad moteris viena, be savo vyro,

Septynis dar pašalaičius turėtų?

Na, du ar trys, sakysim, keturi, –

Tai dar suprasčiau, bet ne septyni!

MIKALOJUS Teisybę pasakei: viena – negali.

STRAŠAS O seserys Ščekockos? Nepadėjo?

O riteriai, jei taip jie nekalti,

Kam bėgo?

CIOLEKAS Riteriškas darbas...

MIKALOJUS Ponai,

Jei gresia tardymas, kaip seserim, –

Kiekvienas bėgs!

ZBIGNIEVAS Įrodymų nėra.

Nėra, kas nuodėmę patsai būt matęs.

Šviesiausios karalienės įtarimas,

Gali tikėt, karaliau, – piktas šmeižtas!

Ją kaltina, kaip matom, tik vieni

Valdovo Lietuvos slapti tarnai!

STRAŠAS Patsai tu šnipas – pataikūnas!

MIKALOJUS Ponai,

Garbė karūnos reikalauja baigti...

ZBIGNIEVAS *prarijės ižeidimą*

Kad būtų sąžinė rami, aš siūlau:
Tegu prisieks bažnyčioj karalienė...
Altorių šviesą pabučiuos, – parodys,
Kad nekalta ji. Te drauge su ja
Kitų garbingų moterų prisieks
Eilė, – karūnos vyrų taurios žmonos, –
Kad karalienė nekalta. Mums to –
Gana! Galėsime baigt garbingai bylą.

MIKALOJUS Geresnio išsprendimo ir nereikia!

CIOLEKAS Kur gausi moterų, kurios prisiekti

Sutiktų šitokia tvarka bažnyčioj?

ZBIGNIEVAS Imuos aš jų parūpint nors ir šimtą!

MIKALOJUS Aš pirmas duosiu savo pačią!

ZBIGNIEVAS Dėku.

STRAŠAS Kaip gali jos prisiekti, jei nematė?

Jei jos nežino, ir prisieks, kad žino?

Ko bus verta jų priesaika visa?

CIOLEKAS O kas, jei priesaika nenusiseks?

TARNOVSKIS Šviesus karaliau, leiski man paklausti,

Kaip pasielgtum... Kaip tuomet darytum,

Jei įsitikintum, kad karalienė

Tikrai kalta? Su riteriais įpuolė

Į didžią nuodėmę?

Jogaila, visą laiką lyg kalbų klausęs, lyg snaudęs, lyg mintimis kažkur toli skrajojęs, atrodo, tarytum aiškiai jis tik paskutinį Tarnovskio klausimą tegirdėjo, atsistoja

JOGAILA Ką aš daryčiau?

Tau rūpi? Taigi. Aš tuomet atleisčiau

Jos kaltę ir jos vaiką sužvejotą

Palikčiau viešpataut valstybėj Lenkų

Ant jūsų padrikų galvų! Daugiau

Aš neturiu ką pasakyt.

Nori eiti

TARNOVSKIS Karaliau!

Tu negarbingos motinos paliktum

Mums sūnų negarbingą?! Dieve, saugok!

Įeina RUMBAUDAS

V

TIE PATYS; RUMBAUDAS

RUMBAUDAS Tebus garbė aukščiausiam karaliui.

Garbė tauriems karūnos Lenkų vyrams.

Šviesiausias kunigaikštis Lietuvos
 Man pavedė pranešt malonei jūsų,
 Kad jis jau pasirengęs. Jūsų laukia –
 Svarstys ir spręs šviesiausios karalienės
 Gyvenimo teisybę.

ANTRAS VEIKSMAS

KARŪNOS VĒTRA

Keturi paveikslai

PIRMAS PAVEIKSLAS

Luckas 1429 metais. Jogailos miegamasai ruimas. Pakilus uždangalui, JOGAILA sėdi lovoj, lyg keltis rengias. Tuo tarpu SIGISMUNDAS, merginų šokėjų ir muzikantų, grojančių girtą maršą, lydymas, triukšmingai įsiverčia kambarin. Jogaila smunka atgal patalan

I

JOGAILA, SIGISMUNDAS, ŠOKĖJOS, MUZIKANTAI

SIGISMUNDAS Miegalius tu esi, bro lau, miegalius!

MERGINOS Cha cha cha cha cha!

SIGISMUNDAS Tylėkit, šarkos, – ša!

Rodo Jogailai į merginas

Matai, kokį

Vainiką atvedžiau... tavęs palinksmint!

JOGAILA Žegnokis... Iš pat ryto... Ką gi tu!..

SIGISMUNDAS Labai patiko man... Jos puikiai šoka!

Tau dovanosiu, – pasirink! Kuri?..

JOGAILA O Viešpatie!

SIGISMUNDAS Gražuolės mano mielos,

Pašokite karaliui... liūdnas toks!

Kaip vakar arba šiandie, kaip tenai...

MERGINOS Cha cha cha cha cha!

SIGISMUNDAS Ei, muzika! Pašokite, mergaitės!

Muzika; orientališkas šokis

Žiūrėk, bro lau, – teisybė, neblogai?

JOGAILA rodo į kaktą

Tau čia, taip sakant...

SIGISMUNDAS Būtų gal ir tau

Čionai taip pat, jei su mumis tu vakar...

JOGAILA Žinai, kad negeriu.

SIGISMUNDAS Be reikalo!

Visi iš vieno gėrė. Nieks nemanė

Tavęs nuuodyti...

JOGAILA Bet vis dėlto!

SIGISMUNDAS Tikrai gali gailėtis ten nebuves!

Taip Vytautas privaišino svečius,
Kad trys savaitės pagiriot reikės!
Sakau, reta bačka pakels midaus,
Kiek mano plikė ši pakelti gali,
Bet net ir aš nulėpau... Net nakvynės
Neberadau ir prasipainiojau
Per visą naktį galas žino kur...

JOGAILA Atleisk tas moteris... nepatogu!

SIGISMUNDAS Mieste, suk devyni tave, paklydau!

O kas ten daros, Viešpatie saldžiausias!
Juk Luckas būdavo seniau lindynė,
Kur tik šunims vestuvės kelt tetinka...
Dabar – net sostinė galėtų būti.

JOGAILA Žinia... jei net šokėjų suradai...

SIGISMUNDAS Negali būt! Netinka tau? Kaip gaila!

Linksmiau, mergaitės!.. O žinau, brolau,
Kiek Vytautas čia per kelias savaites
Svečiams suvalgydins, – kelis metus
Gyvent galėtų Lenkija visa...

JOGAILA Taip, tavo vokiečiams tikrai pakaktų...

SIGISMUNDAS Kaip tu manai, kur baigias jo valstybė?

Juodoji jūra kur, – kur Baltija –
Visur jo vardas skamba kaip valdovo.
Gudai, totoriai, net niauri Maskva,
Apaugus ašakom, barzda ir krūmais, –
Net Novgorodas klauso jo ir bijo!
Tai ne juokai, brolau! Net aš patsai,
Imperijos Šventosios Romos viešpats,
Bijau nustelbtas likti jo galybės...

JOGAILA Ir ordinai abu... kaip tu manai?

SIGISMUNDAS Bijau, kad Vytautas čia savo galią

Augina sąskaita mana... Bet aš
Nepavydus. Žinai, aš juo tikiu.
Juk aš, išvykdamas iš Vengrų žemės
Į Austrus – savąją valstybę, šeimą
Globoti Vytautui štai palieku!

JOGAILA Ir aš, senatvės spaudžiamas, manau

Ne kartą... Jeigu kaip, pavesiu aš
Globoti Vytautui ir savo šeimą.

SIGISMUNDAS Gerai sakai. Toksai globėjo vardas

Apsaugos tavo šeimą nuo pavojaus
Ir ateitį išgarsins jos. Žiūrėk,
Iš kiek valstybių Luckan susirinko
Garbingų vyrų Vytauto pagerbt...

JOGAILA Bažnyčios reikalų svarstyt... ir krikšto...
SIGISMUNDAS Taip, taip, svarstyt. Mes apsvarstysim juos.

Tik vaišių dar pas Vytautą per daug.

JOGAILA Aš ir manau...

SIGISMUNDAS Ir aš taip pat manau.

Bet štai, žiūrėk, jei neskaitysim mūsų –
Dviejų didžiausiųjų valdovų, – šitiek
Kitų čia vieši! Toks svečių gausumas
Ir mūsų bet kuriam garbės darytų.
Štai Erikas, didus karalius Danų,
Nors kvailas jis kaip maišas, bet ką veiksi...

JOGAILA Jei tu sukviėtės būtum juos, – ar jie
Visi kaip vienas susirinktų Peštan?

SIGISMUNDAS Tu nesuklydai, brole, – į Krokuvą
Nė vienas nevažiuotų pas tave...
Daugiausia stebina mane vienuolis,
Legatas Švento Sosto. Kaip jis stengias
Patraukti Vytautą, – net juokas ima!

JOGAILA Globot rytų krikščionys reikia... Taigi.

Varyk mergas laukan, – ar aš turėsiu...

SIGISMUNDAS Tik Vytautas galės Rytuos iškelti, –
Kur tiek tautų yra, genčių, tikybų, –
Krikščionių vėliavą lig debesų...
O, Šventas Sostas išminties nestinga,
Kad pavedė globoti Rytus jam!

JOGAILA Jis išminties neskolins iš plepaliaus...

Šokėjoms

Išeikit tuoj. Gana. Laukan. Ar aš...

MERGINOS Cha cha cha cha cha!

Išbėga

SIGISMUNDAS Vaje! Kam gražuoles tu išvaikei!

Taip linksma buvo... Koks gi tu!

JOGAILA Manau...

SIGISMUNDAS Ir tu manai, kad Šventas Sostas stengias
Atlygint Vytautui už nuopelnus?

JOGAILA Kiekvienas savo skolą tur mokėti.

SIGISMUNDAS Žinia, kad taip. Ir savo skolą aš
Rengiuos mokėt... Aš patariu ir tau.

JOGAILA Mokėti skolą? Lengva pasakyti.

SIGISMUNDAS Tik pamanyk, – juk Vytautas brangus,
Valdovas galingiausias ir krikščionis,
Darbais apaštalamis prilygt galįs,
Dar vis lig šiol tebėr tik kunigaikštis...
Net už tave žemiau jis pastatytas!

Ir liūdna man dėl šitos neteisybės...

Todėl aš nutariau pasiūlyt jam –

Uždėt karūną Lietuvos karaliaus:

Te Vytauto viešoji padėtis

Pritiks karališkai didybei jo!

Ir neteisybė dings iš mūsų tarpo!

JOGAILA Atrodo man, kad šitą mielą mintį

Tu, drauge, išėmei iš mano lūpų...

Seniai man keltis metas!

SIGISMUNDAS Mielas broli,

Jei supratau gerai, tu – sutinki?

JOGAILA Karalius Lietuvos! Gerai sakai.

Senatvėj mano šviečia tik svajonė

Pro ūkanas. Ką aš slėpiau širdy,

Ir man pasiekt nebuvo skirta, taigi,

Gal brolis Vytautas pasieks...

Kaip atiduosiu aš tėvynei mano brangiai

Baisingą skolą, slegiančią mane?

SIGISMUNDAS Tai aš galiu pranešt meilingam broliui,

Kad Lietuvos jį karūna papuoš?

JOGAILA Karaliai trys, kaip Šventas Raštas sako, –

Kaip žvaigždė...

SIGISMUNDAS Taip, kaip žvaigždė; aš pranešiu

Visiems svečiams: dabar – karaliai trys!..

Lik sveiks. Kol kas lik sveiks.

Išeina

JOGAILA Galop išėjo!

Murmėdamas ar niūniuodamas skubiai kelias iš lovos ir rengias barzdą skustis

Ieina SONKA

I I

JOGAILA, SONKA

SONKA Mieliausias mano pone, vos sulaukiau,

Kol vienas palikai... Aš taip norėjau...

JOGAILA Tas kipšas Sigismundas...

SONKA Taip norėjau

Pasikalbėti su tavim, kai niekas

Negirdi pašalinis. O kaip tyčia

Mus Vytautas apstatė žmonėmis...

JOGAILA Šokėjos – pleiskanos...

SONKA Prašau tavęs,

Važiuokime iš čia greičiau namo!

Taip man sunku čionai! Nemiela! Liūdna!

JOGAILA Kas nuskriaudė, vaikel, tave? Kas drįso?

SONKA Visi į mano pusę pirštais rodo...

JOGAILA Kas? Riteriai?

SONKA Karaliau mano mielas,

Pasigailėk manęs! Išvežk iš čia!

JOGAILA A! Įdomus užėjo noras tau.

SONKA Kur tik einu, aš vis jaučiu, kaip seka

Mane visi ir šnabžda juokdamiesi:

„Žiūrėkit, štai garsioji karalienė,
Kuriai karalius meilės bylą kėlė...“

Ir prideda dar tiek visokių niekų,

Kad ausys ima raust... nebėr kur dėtis!

JOGAILA Paskelbiau juk viešai, kad tu bažnyčioj

Šventoj su septyniom draugėm prisiekei

Tavu nekaltumu... Ir kalinius

Paleidau... Ir vaikus pripažinau...

Karūnai įpėdinį nužiūrėjau...

SONKA Bet kalba, kad Horodlėj tu pasakęs, –

Ar aš kalta, ar – ne, o tu vis tiek

Savais vaikais mažyčius pripažinsi...

Todėl dabar tikrai nežino niekas,

Ką tu manai... ir juokiasi manim...

JOGAILA Ką aš manau, tikrai nerūpi niekam.

SONKA Bet juokias ir tavim... Esą tu rašęs

Šventajam Sostui prašymą, kad leistų

Tau vaikščioti šventadieniais pirtin...

Tad ir spėlioja, kaip tenai... pirty...

JOGAILA Liežuviai. Samanos.

SONKA Esą nuo stalo

Nevalgai obuolių, nuodų bijodams...

Nuo obelės slaptai vagi kišenėn...

Ir vaišini tu jais mane per naktį...

Prašau, važiuokim...

JOGAILA Samanos. Ir tiek.

SONKA Ir Vytautas tave piktai pajuokia...

Atsimeni, kaip pernai su manim

Buvai sumanęs vykt į Gdanską, – jūros

Pasižiūrėt ir pasimelst Brigitai?

JOGAILA A?

SONKA Sako, Ordinui tu rašęs laišką

Ir prašęs laisvą kelią duoti tau...

Bet Vytautas pataręs, kad neleistų...

Esą tu jūrą matęs Palangoj,

O melstis galįs tu namie, už pečiaus...

Važiuokime namo!

JOGAILA Tai šit kodėl

Man širdį nerimas kuteno šiandakt!
 Ir rodės man, kad juodas debesis
 Pakilo ir išsitiesė kaip griaučiai.
 Kaip siurbėlė prilipo prie dangaus...
 Ir rodės man, kad vyskupo apsiaustas
 Danguj pakibo kaip šuva ant žardo...

Įeina ZBIGNIEVAS

I I I

JOGAILA, SONKA, ZBIGNIEVAS

ZBIGNIEVAS Šviesiausias pone!

JOGAILA Vyskupe, man leisi...

Rodo, kad jis nori barzdą skusti

Pabaigt nors kartą? Burbulas... Šeriai.

ZBIGNIEVAS ...Aš suprantu. Atsiprašau. Aš neičiau,

Jei ne žinia, kuri sujaudino

Mane, lyg būt perkūnas trenkęs

Stačiai man ant galvos.

JOGAILA O, Visagali,

Apsaugok nuo Perkūno mano galvą.

ZBIGNIEVAS Šviesiausias pone! Sigismundas skelbia

Svečių surinkęs būrį, baisų daiktą!

Tu jam pritaręs... Vytautui pasiūlyt

Karūną Lietuvos! Ir kunigaikštis

Tuojau sutikęs, sako, karūnuotis?

JOGAILA Taip. Sigismundas buvo čia užėjęs.

Per daug jis plepa. Ką? Galva jam, skundės,

Po vakarykščio ūžia. Vargšas toks.

Ir storas. Lovoje aš tebegulėjau.

I V

TIE PATYS; MIKALOJUS; vėliau – TARNOVSKIS; vėliau – CIOLEKAS; vėliau –

RUMBAUDAS; vėliau – SIEŠČENCAS

MIKALOJUS Girdėjai, vyskupe, ką Sigismundas?..

Karaliau, labo ryto leisk linkėti...

Ką Sigismundas girdamasis skelbia?..

ZBIGNIEVAS Deja, žinau! Aš pats skubėjau eiti

Patikrint pas karalių. Negirdėta!

Įeina TARNOVSKIS

TARNOVSKIS Matau, ir jūs jau žinote naujieną?

Gerai, šviesiausias pone, išmiegojai?

Aš jau seniai jatau, kad tai įvyks...

MIKALOJUS Žinojai tu? Ir nieko nesakei?

Įeina CIOLEKAS, jo pasirodymas nutraukia beprasidedantį dialogą

CIOLEKAS Na, žinoma, visi čionai subėgo.

Kaip jaučiasi karalius? Labas rytas!

Įeina RUMBAUDAS. Pasitenkinimo ir ironijos šypsena. Jaučia savo teisę ir galią, jaučia būsimą kovą ir ją ironiškai provokuoja

RUMBAUDAS Garbė karaliui ir karūnos ponams.

Nuo ryto jau visi krūvoj? Vienybė –

Pagirtinas dalykas... Pas karalių...

Nors sėsk ir naują uniją rašyk.

Įeina SIEŠČENCAS, drastiškai nusiteikęs

SIEŠČENCAS Matau, tiktai manęs betrūksta vieno...

Zbignievas, visą laiką rodęs didelio susirūpinimo, Rumbaudo ironijos įgeltas, atėjus Sieščencui, pašoksta, norėdamas reaguoti dėl atėjimo. Matyt, jis buvo pasiruošęs didelei kalbai, bet vyraujanti nekantrumo nuotaika jam baisiai trukdo. Jo kalbą pertraukiančios replikos jį erzina. Vykstant įkaitintoms replikoms, renkas vis daugiau žmonių, LIETUVOS IR LENKIJOS BAJORŲ, kol prisirenka pilnas ruimas. Zbignievo susierzinimas didėja, nes replikos trukdo imponuoti iškalbingumu susirinkusiai miniai

V

TIE PATYS; vėliau – MINIA

ZBIGNIEVAS Karaliau! Vytautą tu karūnuoti

Rengies?! Bet aš priminti tau turiu,

Už ką ir kaip tu pats gavai karūną!

SIEŠČENCAS Pamokslą sako vyskupas, – klausykit...

ZBIGNIEVAS Karaliau, užmiršai, kad Jadvyga,

Europoje gražiausia karalaitė,

Kuriai lygios pasaulyje nebuvo

Dorybėm, turtais ir pamaldumu, –

Atstūmė daugelio piršlių rankas,

Valdovų, kunigaikščių ir karalių,

Kurių galia pasaulio kraštą siekia, –

Ji tau atidavė, karaliau, ranką,

Kad Lietuva, priėmus mūsų krikštą,

Prie Lenkijos karūnos prisijungtų

Drauge su Rusija, gudais, totoriais...

MIKALOJUS Karalius – užkury! Ir jo pasogas

Priklauso Lenkijai užu pastogę!

CIOLEKAS Ar tai karalius pirkto mūsų sostą?

SIEŠČENCAS Kiti prekiauja šunimis, o mes –

Parduot mokėjom savo karalaitę...

ZBIGNIEVAS Prijunge Lietuvą prie savo kūno,

Išgelbėjom mes ją iš pagonystės,

Išgelbėjom nuo bado ir kaimynų, –

Ir štai dabar kokia mums padėka!
 CIOLEKAS Aukščiausias teatlygina kantrybę...
 SIEŠČENCAS Ne kiekviena prekyba pelno duoda...
 ZBIGNIEVAS Nebus dviejų valstybėje karalių!
 Suplyš vieningas kūnas į dalis!
 Sugrius vienybė mūsų! Kelsis karas!
 Paplūs kraujuos tėvynė ir bažnyčia,
 Ir priešai nuterios kapus senelių, –
 Tai tau, karaliau, atsakyti teks!

MIKALOJUS Visi kaimynai juoksis tavimi!
 SIEŠČENCAS Kai teis tave krikščioniškais teismas...
 ZBIGNIEVAS Ir širdį skauda man, šviesus valdove,
 Kad nuosava ranka vienybę laužai, –
 Kad, teisę skriausdamas karūnos Lenkų,
 Užtrauki palikuonių prakeikimą!
 SIEŠČENCAS Še tau ir prakeikimas... kaip bažnyčioj!
 CIOLEKAS Pats priveisė bedievių, ir dar plūsta!
 ZBIGNIEVAS Žinai gerai tu Sigismundo būdą, –
 To sukčiaus! To šunies! Gyvatės to! –
 Ir vėl daveis pagauti jo žabangoms, –
 Ir sunaikinti visa tai, ką pats
 Per šitiek metų savo išmintim
 Didžia sukūrei ir išauginai!

MIKALOJUS Šėtonas...
 TARNOVSKIS Sigismundas...
 MIKALOJUS Juokdarys!..
 TARNOVSKIS Karalius Sigismundas tekartoja,
 Ką Vytautas jam įkalė į galvą...
 Jis – kvailas žaislas rankoj kunigaikščio.

MIKALOJUS O aš maniau...
 SIEŠČENCAS Kad galvą tu turi?..
 TARNOVSKIS Pasilakė ir išplepėjo visa...
 ZBIGNIEVAS Todėl prašau tavęs, šviesus valdove,
 Atšauk neapgalvotai duotą žodį!
 Dar kartą pagalvok ir padaryk,
 Kad ir senatvės būtum vertas tu!

SIEŠČENCAS Šeškų litanija!
 MIKALOJUS Neliežuvaug!
 ZBIGNIEVAS Pažvelk į savo jauną karalienę, –
 Jos nuopelnus atmink, ir vaikučius, –
 Atmink, kaip myli jie tave visi...

STRAŠAS *kiek anksčiau atėjęs*
 Cha cha cha cha!
 SIEŠČENCAS Kaip putpelė svogūną!
 ZBIGNIEVAS Ir tu dabar nuskriausti juos galėtum?

Palikti ašaroms ir vargo buičiai?

Užtraukt negarbę savo žilai galvai?

CIOLEKAS Per daug tu rūpinies kitų.

STRAŠAS Kur laka, ten ir...

MIKALOJUS Niekše, nenutiksi?

STRAŠAS Tau nieką gražinu atgal! Ar nori...

ZBIGNIEVAS Bet jeigu tu, karaliau, užkietėtum

Paklydime ir leistum vykdyt žodį,

Kurį davei kaip lengvabūdis vaikas,

Tai aš, kaip vyskupas esu, prisiekiu, –

Visom jėgom kovosiu prieš karaliaus

Tokį karūnai darbą pražūtingą –

Ir tamsią klastą motinai bažnyčiai!

Tyla

SONKA *atsidusus*

Apsaugok, Viešpatie, nuo nuodėmės

Naujos!

RUMBAUDAS Klausau aš jūsų ir stebiuos,

Kad sieną norit, ponai, liežuviau

Prakalt... Ką Sigismundas girtas plepa –

Tai jo dalykas... Bet vis tiek tiesa,

Kad Lietuvos šviesiausias kunigaikštis

Seniai jau nutarė karūną užsidėti.

Taip pat tiesa, kad jis tai padarys, –

Nusprendęs kartą, išlaikys jis žodį...

Patinka lenkams tai, ar – ne, – vis tiek

Jis Lietuvos karūną užsidės!

RUMBAUDAS išeina; jį paseka LIETUVOS BAJORAI

V I

TIE PATYS, be RUMBAUDO IR LIETUVOS BAJORŲ

MIKALOJUS Akiplėša! Jis mums grūmoti drįsta!

TARNOVSKIS Tai negirdėta dar kalba karūnoj!

MIKALOJUS Per daug mes kantrūs!

CIOLEKAS Tai aukšta dorybė...

MIKALOJUS Aš reikalauju Vytautą nubaust!

SIEŠČENCAS Jei vietoj nenusėdi – dumk pro langą!

MIKALOJUS Tylėk, žalty! Jis juokias, kai karūną...

ZBIGNIEVAS Ramybės, ponai! Aš prašau, – nurimkit!

Karaliau! Mes sprendimo tavo laukiam!

JOGAILA Taip ir neduos man šiandie baigt barzdos...

ANTRAS PAVEIKSLAS

Sodelis Krokuvoj, prie Vavelio rūmų; SONKA ir KATAŽYNA sodely siuvinėja arnotus

I

SONKA, KATAŽYNA

SONKA Žiūrėk, kaip mėlyna man po akim...

KATAŽYNA Taip tau tik rodos. Tu tiktai pavargus.

O akys spindi ugnimi jauna.

Liemuo, krūtinė – pavydėt galėčiau, –

Lyg tu mergaitė būtum netekėjus...

SONKA O! Už nemylimo, už seno vyro

Tu netekėk!

KATAŽYNA Bet, sako, Jadvyga

Šventoji buvo dar nelaimingesnė...

SONKA O, netekėk už seno, netekėk!

Nebus gyvenimo, – tik nuodėmė!

KATAŽYNA Tik pamanyk, kaip tiems karaliams gera!

Juk Jogaila, jei būtų ne karalius, –

Mergaitė nė viena į jį nežvelgtų –

Bjaurus jis toks! Dabar – kiek moterų

Dėl jo likimą keikia nelaimingų!

SONKA O, netekėk už seno, – netekėk!

Nemylimas turtingas senas vyras

Neguos tavęs, nešildys, nemylės...

Nemylimas ir senas – kaip lavonas,

Kurio bijaisi prisiliest... Baisu!

Nuo jo toks šaltis eina, gyslos – stingsta,

Širdis nustoja plakti... Lyg mirtis

Staiga prisiglaudė prie tavo kūno...

Ir meilė jo tokia baisi... Ir gėda...

Lyg miršti jo šaltam glėby kaip žiedas,

Šerkšnu apaugęs naktį rudeniop...

KATAŽYNA Tu, karaliene, visgi laimingesnė

Už šventąją Jadvygą... Meilę tu

Pažint galėjai... Tu turi vaikų...

Kaip aš turėt norėčiau kada nors

Nors vieną kūdikį! Tokį mažytį...

Ir mielą mielą!..

SONKA Rodos kartais man,

Kai pamatau savuosius vaikučius,

Kad aš visa gyvybės jų pilna.

Augindama mažus, liūliuodama,

Lyg būčiau ištisa į juos perėjus...

Ir mano praeitis, ir ateitis

Tarytum plaktus jų mažoj širdelėj...
 Lyg gyvenu dabar slapta viltim,
 Kad, jiem užaugus, aš pati kada
 Gyvenimo švieson per juos sugrįšiu
 Ir kaip šešėlis džiaugsiuos laime jų...
 Galbūt todėl aš taip drebu dėl jų
 Likimo, – dėl rytojaus, – ateities...

KATAŽYNA Tau nėr ko graužtis dėl vaikų rytojaus:

Bajorai juk prisiekė, – mirs karalius –
 Vladislovas karūną Lenkų gaus,
 Kazimieras – po Vytauto užims
 Jo vietą soste Lietuvos valdovo...

SONKA Norėčiau tuo tikėt visa širdim...

Bet Vytautas, kol gyvas, – kas gi žino,
 Ką jis iškirs, – kur slastus pastatys?!
 Kaip baigsis dar byla dėl jo karūnos...
 Ar mums pavyks vaikams dalis apsaugot?
 Ilgai bajorai tarias – blogas ženklas...

KATAŽYNA O šit atbėga, rodos, Elzbieta...

Atsiskubina Elzbieta

I I

TOS PAČIOS; ELZBIETA

KATAŽYNA Ar sužinojai ką?

SONKA Kas ten girdėti?

ELZBIETA Sunku man buvo ten kas sužinoti.

Kur tarias karūna – baisiausias triukšmas.

Susikalbėt negalima su niekuo...

SONKA Tai ko jie sėdi taip ilgai? Ką taria?

ELZBIETA O tai sunkiausia ir suprast. Kiekvienas

Kažin ką savo siūlo, pyksta, keikias,

Kad niekas jo neklauso... Supratau

Tik balsą vyskupo, – jis skirias...

Pas karalienę eiki, – šaukia jis, –

Tegu jinai nuspręs, kaip pasielgt, –

Kaip žodį tars jinai, tegu taip bus...

SONKA Karaliaus nematei? Ką daro jis?

ELZBIETA Kaip paprastai. Kai patekau į rūmą –

Sėdėjo jis, rankas sudėjęs kryžium,

Nuleidęs galvą ir akis primerkęs.

Paskum ranka numojo ir išėjo,

Nė žodžio neprataręs.

SONKA Ach, dangau,

Kad nors karalius mūsų būt ne toks!

KATAŽYNA Žiūrėk, žiūrėk ateina, karaliene...
 Ne mūsų vyskupas, ne Zbignievas, –
 Bet vyskupas Poznanės! Dar su juo...
 SONKA Čionai? Ateina? Vyskupas Poznanės?..

Ateina CIOLEKAS, MIKALOJUS, TARNOVSKIS

III

TOS PAČIOS; CIOLEKAS, MIKALOJUS, TARNOVSKIS

CIOLEKAS Atleiski mums, šviesioji karaliene,
 Kad mes išdrįsom varginti tave...
 TARNOVSKIS Tave mes prašom, karaliene, tarti
 Lemtingą žodį, nes be jo karūnai
 Nebėr vilties susikalbėt kada...
 SONKA Dangau mieliausias! Ką gi aš galiu?..
 TARNOVSKIS Su Lietuva derybos mums nevyksta...
 Klausyti Vytautas nenori nieko, –
 Karūną užsidėsiąs tekartoja...
 MIKALOJUS Įrodymų neklauso! Piktžodžiauja!
 Dar tyčiojas! Ne Lenkų jis karalius,
 Kad duotą žodį jis atšaukt galėtų!..
 TARNOVSKIS Padarėm visa gindami tave...
 Mes sudrumstėm kaip vėtra šaltinius...
 Bet Vytautas visur pastoja kelią!
 Ir dar karu grūmoja, jei neleisim
 Jam užsidėti Lietuvos karūnos!
 CIOLEKAS Taip, Vytautas, girdėt, jau rengias karui, –
 Iš naujo siekdina talkininkus!
 Ginklus gamina ir medžioja maistą...
 Sukels Europą, Aziją prieš mus!
 MIKALOJUS Nors patį pragarą tegu sau kelia!
 Pamokyt pagaliau nors kartą reikia!
 Tas išgama, bedievis tas prakeiktas!
 Nenori unijos jįsai, – nenori,
 Kad broliškai mes kalbame su juo, –
 Gerai! Tegu tuomet kalbės kaip vergas!..
 Tuoju paskelbsim karą! Te jis žino,
 Kaip žodį laužo! Seimo nutarimą!
 TARNOVSKIS Tu klysti, vojevoda, – pats žinai,
 Kad mes dabar su juo kariaut negalim.
 Mus siaučia priešai, – jo draugai, tarnai...
 O mes ką turim? – Pralaimėsime karą!
 MIKALOJUS Šėtono išjoda! Ožys! Pilotas!
 CIOLEKAS O aš manau, šviesiausia karaliene,
 Geriau turėti Lietuvoje draugą,

Negu kariaut su ja ir pralaimėti.
 Te Vytautas užsideda karūną –
 Ir mielas draugas liks lig amžiaus galo.
 Mes sulaikyti jo vis tiek negalim.
 Tekarūnuojas jis geriau su mūsų
 Pritarimu negu prieš mūsų norą.

MIKALOJUS Meluoji, vyskupe! Suki liežuvį,
 Kad Vytautas palakino tave!

Tik karas – vienas karas mus išgelbės!
 TARNOVSKIS Tu klysti, vojevoda, iš tikrųjų!

Mes šventą uniją išgelbėt galim,
 Jei mūsų šviesusai karalius pats
 Gera valia nuims karūną savo
 Ir Vytautui pasiūlys užsidėt, –

Ir Lenkuos viešpataut kaip Lietuvoj...
 MIKALOJUS Jis Jogailai nedrįs karūną plėšt!

TARNOVSKIS O jeigu Vytautas paimtų ją –
 Dar kartą unijos ryšius sustiprins.
 Ilgai jis čia bekaraliaus?.. Sukniubs –
 Ir karalaičiam kelias atsivers...

SONKA Gera valia atsisakyt karūnos Lenkų?
 Ir atiduot ją Vytautui, karaliaus vergui?
 O aš su vyru ir mažais vaikais
 Turiu per žmones eit ir elgetaut?
 Jei Vytautas jums rodos toks baisus –
 Jei drebat jūs kaip kiškiai prieš šešėlį –
 Tai kam jūs kalbat man? Nugąsdint norit?
 Ar auksas Vytauto toksai lipšnus,
 Kad jums storai pasaldino liežuvį?
 Neleisiu aš, kad Vytautas, karūną
 Ant savo kiauro kiaušo užsimovęs,
 Nuskriaust mažus galėtų karalaičius!..
 Bailiai be sąžinės! Jūs... išdavikai!

Ateina JOGAILA ir ZBIGNIEVAS

I V

TIE PATYS; JOGAILA, ZBIGNIEVAS

ZBIGNIEVAS Kaip tik į laiką, rodosi, suskubom...

JOGAILA Ir čia tarytum žemė dreba...

SONKA Pone,

Sakyk, tiesa, ką kalba vojevodos?

JOGAILA Iš kur galiu žinot, ką jie tau kalba?

SONKA Kad mum nebėr vilties?.. Kad kunigaikštis?..

Kad Vytautui karūną Lenkų tu?..

JOGAILA Karūną Lenkų jam? Žinai, vaikel,
 Kur teka Nemunas ir girios šniokščia?
 Kaip tu manai? Senieji Druskininkai –
 Graži vieta. Nemunas čia pat.
 Kaip sidabru nulietas. Šlama šlama...
 Ir vyšnių sodas. Obelės. Kaip žydi...
 Baltais žiedais. Kaip garbanom. Gegužy.
 A!.. Druskininkai! Aš seniai svajoju
 Pasistatyt pakrantėje pilelę...
 SONKA Dangau! Visai pamišo šitas senis!

Zbignievui

Ganytojau! Tik vienas tu likai
 Man užtarytojas, globėjas mano...

TREČIAS PAVEIKSLAS

*Krokova. Karaliaus rūmai. ZBIGNIEVAS sėdi prie stalo ir rašo. Popiežiaus legatas dominikonas
 ANDRIUS vaikšto po kambarį*

I

ANDRIUS, ZBIGNIEVAS

ZBIGNIEVAS Man rodos, skundas neblogai išėjo.
 ANDRIUS Ir nieko įrašyt nepamiršai?
 ZBIGNIEVAS Išdėsciau viską. Kaip karūną Lenkų
 Jam siūlėm ir kaip jis jos atsisakė...
 Tenori Lietuvos jisai karūnos –
 Nutraukti unijos ryšius – bažnyčią
 Pavojun pastatyti katalikų –
 Rytų klaidatikiams pakelti galvą!
 Tegu žinos dabar visi krikščionys,
 Koks slibinas karūnos užsimanė!
 ANDRIUS Bet ar karalius jį pasirašys?
 ZBIGNIEVAS Dėl to – tai vargo didelio nebus...
 ANDRIUS Negali būt! Prieš Vytautą jis drįs
 Rašyt krikščioniškai Europai skundą, –
 Prieš Vytautą prašyt pagalbos?
 ZBIGNIEVAS Drauge,
 Tu nežinai, kaip mums sunku darbuotis!
 ANDRIUS Europai skundą jis pasirašys?
 Be kanclerio žinios? Pats vienas? Čia?
 ZBIGNIEVAS Pasirašydavo juk iki šiol!
 ANDRIUS Aš to suprast ir negaliu. Taip bijo
 Jis Vytauto, – ir ranką kels prieš jį!
 ZBIGNIEVAS Lotyniškai jis nesupranta... Rašo?

Na, raštas jo – ano pasaulio vertas...
 Che che! Žinoti nori, kaip jis rašo?
 Palauk, po pamaldų grįš iš bažnyčios...

ANDRIUS Man gaila senio... Bet ir Vytautas!
 Bet Lietuvos karūnos jis negaus!
 Jau uždrausta Europos vyskupams
 Jis karūnuot... Žiūrėsiu, kaip jis versis!
 Aš pranešiau karaliui Sigismundui,
 Jei drįstų Vytautą jis karūnuoti, –
 Supyks Šventasis Tėvas: teikt karūną –
 Apaštalų teturi teisės Sostas!

ZBIGNIEVAS Bet Sigismundas, drauge, kalba savo...
 Esą garsieji mokslo vyrai skelbę,
 Kad ciesorius karūną galys teikti
 Be Švento Sosto pritarimo... Remias
 Įstatymais senais, šventais kanonais...

ANDRIUS Tai apstatykit jūs pasienį visą
 Sargybomis, – ir nepraveš karūnos...

ZBIGNIEVAS Seniai apstatėm jo visus pasienius,
 Bet kas iš to? Pro ordino praveš
 Žemes – vis tiek sugauti jį sunku.
 Kas kita būt... Tu, drauge, negalėtum, –
 Jei Sigismundas nesiliaus geruoju, –
 Ar negalėtų Šventas Sostas jį
 Atskirti nuo bažnyčios?... Prigrūmoti?

ANDRIUS Šventasis Tėvas nesutiks. Ir kaipgi?
 Atskirsi Sigismundą – tuoj husitai
 Pakeltų galvą... Jis prilaiko juos.
 Verčiau jau Sigismundas, ne husitai!
 Bet štai, ką aš manau. Atimti reikia
 Iš Vytauto globos bažnyčios teisė...
 Ir jis patsai atskirti nuo bažnyčios!

ZBIGNIEVAS Didžiausią klaidą, drauge, padarytum!
 Man rodos, Vytautas tik to ir laukia.
 Juk jis pareiškė: jei Šventasis Sostas
 Nenusileis prieš jo užsispyrimą –
 Tai kitą popiežių jis pasirinks!

ANDRIUS Negali būt?! Ir šitaip kalba jis?
 Manai, kad jis tai gali padaryti?..

ZBIGNIEVAS Bedievis toks, – kodėl gi ne?! Ir sukčius!
 Atskirtų jį bažnyčia katalikų –
 Prie rusų prisidės. Jam nesunku!
 Kaip išsikeikt! Sujauks, sukels prieš mus
 Rytų pasaulį visą, o tuomet –
 Dėl rusų krikšto nebeteks svajoti, –

Ir visas mūsų darbas eis per nieką!
 Tik pamanyk: tokios daugybės žemių
 Dėl jo bažnyčia motina nustotų!
 Tai, drauge, pats matai, koksai čia darbas...
 Sunku. Labai sunku. Pranešk ir Romoj...
 ANDRIUS Na, jau tavęs aš Romoj neužmiršiu...

Ieina JOGAILA su rožančium rankose

I I

TIE PATYS; JOGAILA

ZBIGNIEVAS Šviesiausias pone, – mes tavęs čia laukėm.

Tau... brolis Švitrigaila rašo... laišką...
 Jei iš kalėjimo tu jį paleisi –
 Ketina... jis pastoti... vienuolynan...
 Važiuot į Romą... nuodėmių atmelst...
 Atsižadėt pasaulio šio menkystos...
 Štai Sosto Šventojo atstovas imas
 Patsai išventint brolių Švitrigailą...

ANDRIUS Bet, vyskupe, juk aš nė nežinau...

ZBIGNIEVAS Aš ir sakau... Karaliaus brolis sėdi

Kalėjime... Vienuolis nori būti...
 Išventinti jis reikia... Rašo laišką...
 Palaiminti karalių patį prašo...
 Šviesiausias pone, štai žiūrėk, jo laiškas...

Andrius ryja juoką

JOGAILA *varto jam paduotą prirašytą lakštą, nemokėdamas skaityti*

Miliausias mano brolis Švitrigaila.
 Atsiliepė. Atsiliepė. Gerai.

Ką pasakys šviesiausias kunigaikštis?

ZBIGNIEVAS Ką pasakys?.. Jis apsidžiaugs tiktai.

Nes kai išvyks į Romą Švitrigaila,
 Pastos į vienuolyną... Viešpataut
 Lengviau bus Vytautui... Nebus jam priešo,
 Kuris į sostą jo kėsintis gali...

JOGAILA Taip, taip. Mieliausias mano Švitrigaila.

Palaimint prašo... nori būt vienuolis...

ZBIGNIEVAS Šviesiausias pone, man atrodo, reikia

Tuojau rašyt jam ir palaimint...

JOGAILA Rašyk, rašyk. Sakyk, kad aš gailiuosi

Jaunystės jo. Labai man gaila. Taigi.

Tu parašyki jam, kad aš jau senas.

Visai pasenęs. Taigi. Parašei?

Ar jis mane užmiršo? Aš neužmiršau.

Neužmirštu aš nieko. Niekuomet.

Aš laiminu į vienuolyną. Taigi.
 Prašau Aukščiausiąjį šventos Apvaizdos.
 Visi vienuoliai mes. Tiktai vienuoliai.
 Gyvenimą praeinam be pastogės.
 Rašyk tu jam, ir aš – vienuolis. Taigi.
 Nuo pat gimimo mano... Nuo pat lopšio...
 Kalėjimas... Kalėjimas. Teisybė.
 Kas yr kalėjimas? Nežino niekas.
 Gyvenimas – kalėjimas. Teisybė.
 Ar parašei? Rašyk, tegu neliūdi,
 Atsisakydamas pasaulio šio
 Džiaugsmų. Dienos šviesos. Nakties tamsybės...
 Kas yr gyvenimas? Trumpa viešnagė.
 Visi mes esame svečiai pasauly.
 Ir tu esi, ir vyskupas, ir aš.
 Rašyk, aš ąžuolą pasirinkau.
 Lentom išpjauti liepsiu. Taigi. Rąstais.
 Tegū, kol gyvas aš, padirbs man grabą.
 Kaip lopšį. Storą. Sunkų. Kaip vežimą.
 Namu turiu keliaut. Pas mano Tėvą
 Aukščiausiąjį. Namu. Namu. Aš – svečias...

ANDRIUS, monologo pradžioj besivaipęs, ilgainiui rimitėja, nesmagiai jaučiasi; lyg sąžinės graužiamas, nebeištoeria ir išėina

I I I

TIE PATYS, be ANDRIAUS

JOGAILA Aha. Išėjo jis. Aš jo nemėgstu.
 Negeros akys jo. Kaip pelenai.
 Rašyk, aš laiminu. Aš laiminu...
 Ir aš drauge su juo verkiu. Gailiuosi.
 Gal susitiksime kada... danguj...
 ZBIGNIEVAS Aš jau baigiau.

Duoda Jogailai raštą

JOGAILA Pasirašyti reikia?
 ZBIGNIEVAS Ganės ir antspaudu... štai šitoj vietoj...

Jogaila vargsta prie antspaudu, – lyg norėdamas suvokti, kas jame parašyta, lyg norėdamas pasirašyti ar antspaudą pridėti

Tai džiaugsis Vytautas, kai sužinos,
 Kokį rašai tu laišką Švitrigailai...

JOGAILA supratęs ironiją

Taip greitai rašalas išdžiūvo?

ZBIGNIEVAS aiškiau perregima ironija

Naujas...

Iš Pešto išrašiau... Iš Sigismundo.

Dabar sunku geresnė gauti rūšis, –
Gal net sunkiau kaip dvarui šeiminkė...

JOGAILA Pala. Pala. Sakyk, juk Švitrigaila –
Ir vedęs. Ir šeimyną turi. Taigi.
Tai koks dabar vienuolis bus jįsai?

ZBIGNIEVAS *patenkinta ironija*

Atgailestaus, apleis pasaulį... melsis...

Klykdama įsiveržia LIUCIJA

I V

LIUCIJA *baisiai suvargus, pamišėlės išvaizda*

Šviesiausias pone! Viešpatie! Karaliau!

Užtark tu už mane! Išgirk! Priglausk!

Te šermenims paskambina varpai!

JOGAILA Nusiramink, vaikel! Kas tu esi?

LIUCIJA Našlaitė, taip... Našlaitė... Ne! Blogiau!

Buvau mergaitė, neseniai... Kaip vakar...

Juk tu žinai: mergaitė... Man baisu!

Karaliau, aš prašau, pasigailėk!..

JOGAILA Vaikel...

LIUCIJA Jis buvo toks raganius... Piktas!

Žiaurus! Aš nežinau, kaip atsitiko...

JOGAILA Kas jis, žiaurus?

LIUCIJA Tu dar nežinai?!

Turėjau aš tėvus, dabar jau ne...

Nebėr, nebėr... Jie dar gyvi, bet jų

Nebėr... Toli, toli... Nebėr man nieko...

Kaip laukas... Kūdikis! Ach, Viešpatie!

ZBIGNIEVAS *atėjus Liucijai, rodęs didelio susirūpinimo; susijaudinęs energišškai kreipiasi į Jogailą*

Matai, pamišėlė. Varyk ją lauk!

LIUCIJA *tik dabar Zbignieva pastebėjusi*

Jis! Juodas jis! Karaliau, kryžiaus ženklą!

Teskambina bažnyčiose varpai!

Girdi?.. Štai... slenka kūdikio vėlė...

Rankutę tiesia...skambint prašo, mielas...

Ne mano! Veidas kruvinas, – ne mano!..

Aš mirsiu... Gelbėkit!..

JOGAILA Nurimk, vaikel.

ZBIGNIEVAS Gana, karaliau. Reik pašaukt sargybą...

LIUCIJA *Jogailai*

Sargybą pristatyk prie karalienės!

Pavakariais tamsiais, kai mėnuo slepias

Už ažuolų ir šakos vis linguoja,

Kuždėdamos kaip lūpos kūdikėlių...

Rodydama į Zbignieva

Pas karalienę jis! Nuskriaus jis ją!
 Našlaitė liks! Plasnos pavėjui... kris
 Kaip žiedas žemėn... Sergėk karalienę, –
 Gražink man jį atgal! Gražink! Gražink!

JOGAILA Tamsi kalba...

ZBIGNIEVAS Jei tu klausyt pradėsi
 Pamišėlių, karaliau, tai jau baigta...

LIUCIJA Atims kaip kūdikį jis karalienę...
 Linguos palangėj vinkšnos... Kaip našlaitis
 Po lauką vaikščios vėjas ir raudos...
 O ji bus nuo tavęs toli, toli...

JOGAILA *nusigręždamas, lyg tie žodžiai būtų palietę jo slaptą mintį, lyg ašarą slėpdamas*

Aš... aš... Brigitai pasimelsiu šventai...

ZBIGNIEVAS Na, jau pradės dabar!

Greit išeina

V

TIE PATYS, be ZBIGNIEVO

LIUCIJA Karaliau mano,
 Atleisk tu man, kad noriu karalienę...

JOGAILA Gerai, gerai, vaikel, nusiramink...

LIUCIJA *puldama ant kelių prieš Jogailą*
 Paskambint liepk už vėlę kūdikėlio...

JOGAILA *glausdamas ir glostydamas jos galvą*

Visi mes esame svečiai pasauly...

KETVIRTAS PAVEIKSLAS

Pilies kalėjimas

I

ŠVITRIGAILA, KALĖJIMO SARGAS

SARGAS *už geležinių spyrių, anoj pusėj*
 Aš negaliu, šviesiausias kunigaikšti!
 Gyvent dar noriu...

ŠVITRIGAILA Ir gyvenk kaip sliekas!
 Gyvenk, pakol tave gauruota koja
 Ištrėkš užmynus! Melskis savo Dievui,
 Laižyki savo popams pado mėšlą,
 Kad jie tave kaip nebylį galviją
 Pietums į pragarą pasmerkti teiktų!..

SARGAS O, kunigaikšti! Jau tokia valia
 Aukščiausiojo...

ŠVITRIGAILA Valia Aukščiausiojo!

Ir tu tiki melu raguotų popų!
 Ar jie nesakė tau kalbėt kas dieną:
 „O, Tėve mūsų, kurs esi danguos,
 Kaip pas Tave danguj, taip bus ir žemėj“?
 Taip bus ir žemėj! O kada? Kada?
 Ar ne tuomet, kai žemėmis užvers
 Tave duobėj? Sumins šlapiam dumble?
 Kai vietoj kaulų, gyslų, raumenų
 Beliks iš tavo kūno kirmėlių
 Suzmekęs lizdas ir pasiutus smarvė?

SARGAS Aš nežinau... Bet, sako, prisikelsim

Iš grabo... iš numirusių visi...
 Danguj bus gera... šilta... valgyt duos...
 Miegot bus galima minkštai ir sočiai...

ŠVITRIGAILA Kvailys! O tai kvailys kaip šlapias veršis!

Geriau vartus atidaryk man rūsio,
 Pavok man žirgą ir parūpink ginklą, –
 Po metų, pamatysi, duosiu tau
 Minkštai miegot ir valgyt, kol nenusprogsi!
 Aš pilį duosiu tau valdyt, kokią
 Tik nori, – pats galėsi pasirinkt, –
 Ir bus tau žemėj šilta kaip danguj!
 Protingas būk. Pagelbėk man pabėgt!

SARGAS Prisiekiu aš prieš Dievą, kunigaikšti,

Kad sergėsiu tave... pabėgt neleisiu...
 Kitaip mane prakeiks... pakars... ir aš
 Stačiai į ugnį pragaro nueisiu...

ŠVITRIGAILA Su savo pragaru tepasikars

Visi velniai, ir popai draug su jais!
 Ar tu manai, kas rūpinsis tavim,
 Kai tu nusprogsi, – skystu mėšlu virsi?

SARGAS Aukščiausio teismas...

ŠVITRIGAILA Te geriau jis teisia

Gyvų niekšybę, jeigu teist taip nori!
 Sukčius tegu sugaudo, plėšikus, –
 Te juos velniai į pragarą gabena!

SARGAS Burnoji, kunigaikšti, – net baisu

Klausyk... Už šitokias kalbas nubaus...

ŠVITRIGAILA Gal man patarsi melstis atsiklaupus, –

Raudot kaip Lozoriui ar Magdelenai?
 Kad Jis mane, paleidęs į pasaulį,
 Kaip šunį pametė už durų dvėst?
 Kad aš gyvenimo daugiau kaip pusę
 Šlykščiam kalėjime pragyvenau?

O kur žmona manoji? Kur šeima?
 Už ką jie kenčia baisiąją našlystę?
 Todėl, kad aš ieškot teisybės noriu, –
 Kad žemėn šion iš nuodėmės gimiau!
 Tu, katalike, tu, pusanthro popo,
 Kaip pragare tave velniai vadins, –
 Ar mano kančios, mano prakeikimas –
 Ar neparodo tau, kad klysti tu?

SARGAS Man taip skaudu žiūrėt... Bet kaip galėčiau
 Aš tau palengvinti kančias?.. Nemoku...

ŠVITRIGAILA Sakiau tau, velnio vaike, šimtą kartų:
 Padėk pabėgt – ir baigsis mano kančios!..
 Aš duosiu pilį tau valdyt didžiausią, –
 Kad nori – Lucką, Kijevą, Smolenską,
 Kad nori – Krokuvą ar Sandomierių!
 Tave kariuomenės vadu paskirsiu,
 Valstybės kancleriu, – ir aukso maišą,
 Ir šimtą popų tau padovanosiu!..

SARGAS Pirmiau neg tu, – mane pakart paskirs
 Karalius Jogaila ar brolis tavo...

ŠVITRIGAILA Jie – šunes, budeliai, ne broliai man!
 Karalius Jogaila! Sugriuvęs senis!
 O Vytautas – padegėlis pasiutęs –
 Apžiojo Vilnių, ir Trakus, ir viską!
 Bet Vilnius man priklauso, man – girdi?
 Ir Lietuva nuo krašto iki krašto –
 Ne Vytauto tėvynė, ne! Ji – mano!
 Aš, Švitrigaila, Algirdo sūnus, –
 Aš vienas teisės į namus turiu,
 Kuriuos pastatė mano tėvas, – mano!
 Ne Vytauto, – ne jo, to vergės vaiko!
 Ir mano tėviškę, – tėvynę mano,
 Jam Jogaila padovanojo, – jam,
 Tam velniui, išgamai, plėšikui, vagiui!
 O man – tai giltinė per visą amžių!

SARGAS, Švitrigailai nepastebint, dingsta nuo geležinių spyrių; Švitrigailos įsiutimas siekia kraštutinio laipsnio. Jisai rūstybės ekstazėj nustoja saiko ir nepastebi, kad už geležinių spyrių įvykiai bręsta

I I

ŠVITRIGAILA, VIENAS

ŠVITRIGAILA O Jogaila, žaltys, rožančių suokdams,
 Kaip įsikibo į sijoną bobai, –
 Tai boba pats pavirto dar bjauresnė!

Ir mano jis, kad ištisas pasaulis
 Drauge su juo po sijonu palindo!
 Tik slankioja sudribęs ir apkvaišęs,
 Kaip Vytauto bebalsė uodega!..
 Visais velniais prisiekiu iškilmingai, –
 Pasiėksiu Vilnių, – sostą Lietuvos!
 Galės keliauti Vytautas kryžiuočių
 Šunų palodyti... seniai bebuvo!
 Tau, Jogaila, gegute rudenine,
 Užmausiu ant galvos sijoną! Leisiu
 Už vyro eit ir uniją saldžiausią
 Daryt prie lovos, – pasikart, kad nori!
 Ei, sarge! Sarge! Kurgi tu, šėtone!

Įeina ZAREMBA, sargo lydimas

I I I

ŠVITRIGAILA, ZAREMBA, SARGAS

ZAREMBA Turbūt stebies, šviesiausias kunigaikšti,
 Mane matydamas?

ŠVITRIGAILA Kas tu toks esi?

ZAREMBA Zaremba aš. Vavžynec... Kalinavos.

Iš Krokuvos mane čia tyčia siuntė

Karūnos ponai... nutarė, kad aš...

ŠVITRIGAILA Mane pasmaugti ar iš pasalų

Nudrėbt? Kaip tau atrodo patogiau?

ZAREMBA Rimtai kalbėt karūnos ponai nori...

ŠVITRIGAILA Su jais pasikalbėsiu aš tuomet,

Kai jie bus mano vietoje, o aš – tavo.

ZAREMBA Rimtų sumanymų jie siūlo tau...

ŠVITRIGAILA Ir aš rimtai jiems siūlau pasikart.

ZAREMBA *keisdamas toną*

Karalius tavo brolis...

ŠVITRIGAILA Jis musmirė,

Ne brolis.

ZAREMBA Laisvę siūlo tau jisai...

ŠVITRIGAILA Ir prašo Krokuvon už tai nunešt

Jam mano galvą?

ZAREMBA Priešingai!

ŠVITRIGAILA Tikrai?

Jis savo galvą siūlo pakabint?

ZAREMBA Maldauju, kunigaikšti, išklausk!

ŠVITRIGAILA Išmoko jau karalius supt vaikus?

ZAREMBA Karalius visuomet tave mylėjo,

Dabar atlyginti už skriaudą nori...

ŠVITRIGAILA Iš meilės budeliais mane apstatė!

ZAREMBA Karalius Vytauto tiktai bijojo...

Jam nenorėjo nusidėt... užrūstint...
Dabar jam Šventas Sostas į pagalbą
Atėjo... Prašė jis tave paleisti...
Ir Šventas Sostas pats vėliau sutiko
Prieš Vytautą apginti paleidimą...

ŠVITRIGAILA Dvasia atplūdo iš dangaus ant kaktos

Šventajam Sostui?

ZAREMBA Atsiuntė mane

Karalius... Kad tave iš čia paleisčiau...

ŠVITRIGAILA Gerai. Aš sutinku. Labų dienų

Gali nunešt karaliui nuo manęs.

ZAREMBA Karalius laisvę tau gražina visą.

Černigovą tau duoda ir Voluinę.
Tu teisę gausi Kijevą valdyt...
Kariuomenės tau duoda... ginklų, maisto...
Ir dar kitos pagalbos tau suteiks...

ŠVITRIGAILA Iš pragaro paties tas jo dosnumas!

ZAREMBA Bet... bet... karalius nori būti tikras,

Kad tu malone jo pasinaudosi...
Karalius nori, kad raštu dabar
Pasižadėtum, jog tu sosto sieksi
Tėvynėj savo... Lietuvoj ir Vilniuj...
Didžiuoju būsi kunigaikščiu... imsi...

ŠVITRIGAILA Parduosi velniui galvą, kaip ir jis, –

Ir pulsli Lietuvą! Tėvų kapus
Galėsi išdraskyt ir, bočių kaulus
Išrausęs, Lenkų atiduot šunims!
Kol Vytautas kaip kirmėlę tave
Džiovintą dulkėsna sutrins! Gražias
Man laidotuves mylimas brolelis –
Karališkas – pasiūlyti sumanė!

ZAREMBA *su raštu*

Pasirašyk – Voluinės gausi žemę,
Černigovą... ir Kijevą... Ir Lucką...
Iš ten ir Vilniun kelias netoli...
Nesirašysi – teisės neturiu
Tave paleist iš šio pelėsių rūšio.
Valia tau, kunigaikšti, pasirinkt.

ŠVITRIGAILA O jeigu aš, prispaustas pasirašęs,

Kad graušiu Vytautą kaip kirmėlę, –
Vėliau sulaužysiu nelaisvės žodį?

Juk tai klasta, kokios nebuvo!

ZAREMBA Karalius mano, kad tave pažįsta...

Jis atsiuntė šviesiausiam kunigaikščiui
 Tris raitelių šimtus. Nuo šiol – jie tavo.
 Gali, ką nori, įsakyti jiems.
 Kiti kariuomenės būriai jau laukia,
 Kad juos į garsų žygį tu nuvestum.
 Į savo tėviškę. Į savo sostą.
 Ir galvas jų didžiu garsu padengtum...
 Didysis kunigaikšti Lietuvos,
 Teisėtas įpėdinis Gedimino,
 Valia tau nūdien pasirinkt, ką nori!

ŠVITRIGAILA Tris raitelių šimtus, sakai, man siunčia?
 Kariuomenės būriai į Vilnių šaukia?
 Linkėjimų geriausių karalienei!
 Šuva tas Jogaila, aš pasakysiu.
 Ir Vytautas šuva. Visa jūs šunes.
 Duok raštą tą prakeiktą!

Pasirašo

SARGAS Neapleisk,
 Šviesiausias kunigaikšti! Imk mane
 Kartu! – Kaip juodas vergas tau tarnausiu!
 ŠVITRIGAILA Ha, mielas drauge, – ar aš nesakiau,
 Nė metai nesueis – padovanosiu
 Tau šimtą popų, tūkstantį, kad nori,
 Ir pilį Krokuvos!

TREČIAS VEIKSMAS

ŽEMĖS TRAUKA

D u p a v e i k s l u

PIRMAS PAVEIKSLAS

Vilniaus pilis 1430 metais

I

SONKA, ZBIGNIEVAS

ZBIGNIEVAS Dabar neberekės jau jam karūnos!

SONKA Toksai dar, rodos, tvirtas buvo senis

Ir taip staiga kaip pūzdras subyrėjo!

ZBIGNIEVAS Man rodos, Lietuvoj visi tokie:

Kol sveikas, tai gyvena šimtą metų,

Bet kartą krito – tai jau galas tikras.

Vargu ar Vytautas beatsikels!

SONKA Kiek aš gavau dėl jo prisikentėti!

Kaip prasidėjo nuo bylos Horodlėj –

Tai lyg pikta dvasia prikibęs smaugia...
 ZBIGNIEVAS Puikus tai buvo vaizdas ir graudingas!
 Išjojo jis karaliaus pasitikt
 Už miesto vartų tartum jaunikaitis
 Ant balto žirgo, auksu išdabinto.
 Linguoja vėliavos, trimitai gaudžia...
 Karalius šluostyt ašaras pradėjo...
 O žirgas Vytauto piesta sustojo,
 Karčius papurtė, suprunkštė ir šoko
 Per lauką lėkt kaip viesulas pašėlęs...
 Ir kunigaikštis krito kaip stuobrys...
 SONKA Jis, sako, sirgęs. Ant pečių votis
 Kankinus jį nuo pernai, sako, metų.
 ZBIGNIEVAS Taip, Vytaute! Taip neseniai Europa
 Ir Azija drebėjo prieš tave.
 Dabar guli kaip marvas patale –
 Ir kas beliko iš galybės tavo?
 Dar merdi tu, o jau kiti pradėjo
 Ant tavo kelio pelenus barstyt!
 SONKA Atlėgo man širdelė, atsigavo...
 Gal nors senatvė mano bus giedresnė!
 ZBIGNIEVAS O tu, brangioji, neminėk senatvės, –
 Aš naują tau žiedais nuklošiu kelią, –
 Ir laime džiaugsies tu, ir mylima...
 SONKA Man tai saldu girdėti iš tavęs...
 Ir tu manai, kad Švitrigaila nieko?..
 ZBIGNIEVAS Kol su tavim esu, gali tikėti,
 Kad tavo laimė – tai drauge ir mano...
 SONKA Dabar man gera... Aš tokia laiminga...
 Bet... vieno aš suprasti negaliu:
 Taip pyko Vytautas, kai Švitrigailą
 Paleidot iš kalėjimo... Dabar –
 Vėl Vytautas jį įpėdiniu skiria...
 ZBIGNIEVAS O ką daugiau galėjo jis daryti?
 Ne moterį į Lietuvą juk skirs,
 Ištvirkusią valstybę, tamsią, žiaurią!
 SONKA Bet Švitrigaila – toks baisus žvėris...
 ZBIGNIEVAS Lengviau išmokyti tokius paklusnumo...
 Žiūrėk, dar Vytautas alsuoja, riečias
 Mirties glėby, o Švitrigaila jau
 Šeimininkauja Lietuvoj, – net miela!
 Dabar jau kelia nerimą bajorai, –
 Netrukus tikro maišto susilauks...
 SONKA Sunku su juo! Ir kaip su juo kalbėti?
 ZBIGNIEVAS Kai Ordinas, Maskva, gudai, totoriai

Prislėgs jį – gelbėti ateit turėsim.

Ir bus su Lietuva kita kalba, –

Iš unijos beliks tik vaivadystė...

SONKA Koksai galingas tu! Aš taip džiaugiuos...

ZBIGNIEVAS Ir tavo sūnūs, karaliene, bus

Galingi viešpačiai nuo Baltijos –

Lig Krymo, lig Juodosios jūros kranto,

Nuo Elbės, nuo Karpatų – lig Maskvos!

SONKA Ar visuomet toks geras būsi man?

ZBIGNIEVAS Ar geras būsiu, klausai tu? Brangioji,

Tik tau statau galybės puošnų rūmą!

Žinai, kad Šventas Sostas pasiryžo

Rusus grąžinti į krikščionių tiesą?

Tegu iškils bažnyčia katalikų

Blizgėjimo šviesa lig pat dangaus, –

Išganyką paskendusiams piktybėj

Kaip duoną mirštantiems iš bado neš!

Ir šitą didį rusų sugrižimą

Įvykdyt turi karūna! Mes! Lenkai!

Todėl ir turi būt stipri valstybė, –

Pasiekti Maskvą, Volgą ir Uralą!

Mes pildom Švento Sosto valią teisia, –

Ir laimins jis visus, kurie tiktai

Eilėsna stos bažnyčios apgynėjų!

Ar tu žinai, kas bus tuomet?.. Žinai?..

Aš – arkivyskupas visos valstybės,

O tu – brangioji karalienė mano,

Kaip saulė, saldžia spindinti liepsna...

Įeina SIEŠČENCAS

I I

TIE PATYS; SIEŠČENCAS

SIEŠČENCAS O! Arkivyskupas! Sakyk tu man!

Kaip saulė spindi... Kaip sakai? Dešra?

ZBIGNIEVAS *dvigubai supykęs*

Ko, niekše, landai po karaliaus rūmus?!

SIEŠČENCAS Pamelavai. Čia rūmai kunigaikščio.

Gal ir karaliaus šandie būt jau buvę,

Jei, dvasiškas tėveli, tu karūną

Nebūtum kaip vagis nukniaukęs naktį...

ZBIGNIEVAS Šviesiausia karaliene, aš prašau...

Mostas, prašantis išvaryt Sieščencą

SONKA Čionai ganytojas karaliaus laukia...

SIEŠČENCAS Vaje, atleisk, šviesiausia karaliene,

Pro vyskupą tavęs nepastebėjau...
 Gerai, kad tu čionai. Mum be tavęs
 Su vyskupu nekaip labai išeina...

SONKA Atstok! Kitaip – karaliui aš pranešiu...
 SIEŠČENCAS Ar nesakiau, šviesiausia karaliene,

Kad tu esi kaip auksas tarp rugienų!
 Tu visuomet buvai pilna malonės
 Ne vien tiktai karaliui... vyskupėliui...
 Jos ir kitiems ištekdavo lig sočiai...

ZBIGNIEVAS Kaip tu drįsti prieš karalienę lot!

SONKA Tu, pliuški, įžeidei karaliaus garbę! –
 Kabosi ant šakos kaip kiauras maišas!

SIEŠČENCAS Šviesiausia karaliene, tai teisybė,
 Kai supyksti, – tai tavo veidas daros

Kaip angelo skaistus, kaip rožė mielas..

Jei tavo veidą šitokį regėsiu –
 Man linksma bus kaboti ant šakos
 Ir, draikant kojas, garbinti tave...

SONKA O, Viešpatie!

ZBIGNIEVAS Kalbėt su juo nenoriu!

SIEŠČENCAS Aš suprantu dabar, kodėl berniokai,

Zaremba, Hinča ir visi kaip musės

Į medų, – limpa prie saldžiųjų lūpų...

SONKA Laukan, galvijau tu!

Įsiutusi nori išėiti, Zbignievas sulaiko ją

ZBIGNIEVAS Galiu prisiekti!

Kol šis galvažudys lankys karalių –

Tol mano koja neįžengs pas jį!

Išeina: SONKA į vieną pusę, ZBIGNIEVAS – į kitą

I I I

SIEŠČENCAS, vienas

SIEŠČENCAS Palaukit, ponai! Kur jus galas veja?

Aš draugiškai pasikalbėt norėjau,

O jie – lyg sotūs būt tetervinai –

Kur kelmas, kur šakelė... Et, sakau!

Įeina JOGAILA pro trečias duris

I V

JOGAILA, SIEŠČENCAS

SIEŠČENCAS Karaliau mylimas! Bene pakart

Mane rengies? Kad tu tiktai žinotum,

Kokią malonią kalbą aš turėjau!

JOGAILA Girdėjau, riteri. Nereikia erzinti.

SIEŠČENCAS Ką aš galiu daryt? Kai pamatau

Ganytoją – širdis niežtėti ima...

Žinai, jis gyrės karalienei būsiąs

Greit arkivyskupas visoj valstybėj...

JOGAILA Liežuvio nevaldai. O pats žinai,

Kad man kaskart sunkiau tave beginti.

SIEŠČENCAS Valdysiu aš liežuvį – nevaldysiu –

Vis tiek jie man pakaušį nuplikys...

JOGAILA Man gaila, riteri, tavęs. Tu – žūsi.

Ir taip retėja mūsų eilės baisiai...

SIEŠČENCAS Manęs netrauks velniai. Tik tu laikykis!

JOGAILA Nelaimė Vytauto lyg sužalojo

Mane, lyg, rodosi, sulaužė kaulus.

SIEŠČENCAS Karaliau, Vytautas pagis, – toks tvirtas!

JOGAILA Taip daug krūvon nelaimių susidėjo.

Prislėgė man senatvę kaip akmuo.

Klaiku man daros...

SIEŠČENCAS Mylimas karaliau,

Gyvenime svarbiausia – geras ūpas!

JOGAILA Tau gera, riteri, sakyt. Tu – laisvas.

Tu šiandie čia, rytoj – kitur, ir niekas

Tavęs įstatymais nesuvaržys.

Tave galvažudžiu vadina...

SIEŠČENCAS Keikia

Mane, bet gero ūpo nenustoju...

JOGAILA Žinau tave. Žinau aš visą tiesą.

Bet atviras esi žmogus. Ne suktas.

Tu vienas prieš mane neveidmainiauji.

Todėl ir branginu tave kaip draugą.

SIEŠČENCAS Per daug garbės man, mylimas karaliau...

JOGAILA Kaip liūdna mirt senam, tu nesuprasi.

Gyvenimą kaip elgetai praleidus!

Karalius! Dengia galvą karūna!

Bet pats tu – kalinys! Tu – juodas vergas,

Visiems tu tarnas vienas visuomet!

Tu nesuprasi, riteri, manęs...

SIEŠČENCAS Aš pasakyčiau, kaltas pats esi:

Varyk velniop klastingus patarėjus, –

Geruoju neis – iškarti pusę liepk!

JOGAILA Aš – užkurys! Ar tu žinai, ką reiškia –

Karalius užkurys?! Kur tu matei,

Kad kalinys galėtų pasirinkti

Kalėjimo sargus? Taip pat ir aš.

Gal yr karaliai kur kitur. Ne Lenkuos.

Parduos tave su sąžine, su siela
 Už menką pinigą, už žemės šiukšlę.
 Tau įsakys, ką tu turi daryti.
 Kalbėti ką. Mylėti. Jausti. Vesti...
 Nepažiūrės, ko trokšta tavo siela.
 Sutuoks tave. Vaikų tau prigimdys!
 Laiške ne tai parašo, ką man skaito,
 Ir skaito man ne tai, kas parašyta!
 Karalius – užkurys! Cha cha! Nešioju
 Karūnos auksą ant žilos galvos!
 Senatvėje į grabo lentą linkstant,
 Ne karūna man guli ant galvos,
 Bet gėda. Žemės slegianti trauka.

SIEŠČENCAS Tavęs tokio dar nemačiau, karaliau.

Kalbi kaip moteris kokia... Kas tau?

JOGAILA Gyvenimą tylėjau savo visą.

Kenčiau... Nebegaliu! Širdis pratrūko.
 Tėvynėj savo aš nebegaliu
 Bebūti aklas, kurčias, nebylys!
 Kai Vilniun atvažiuoju – man kitaip...
 Čia viskas miela širdžiai. Man čionai
 Lengviau alsuot. Kalnai, kalneliai, klonys...
 Neries bangų švelnioji pyniava...
 Prie vieškelio plataus sodeliai vyšnių...
 Lakštingalos giesmė alyvų krūmuos...
 Net dargana, šalna rudens vėlyvo –
 Kaip laimės sapnas Viešpaties paunksmėj!..
 Lankau senas vietas... Kaip tremtinys!
 Ir vienas skausmą – vienas – slėpt turiau!..

SIEŠČENCAS Neišmintingas tu buvai, karaliau,

Dėl Lenkijos nustodamas tėvynės.

JOGAILA Ne vien karaliai klysta vesdami...

Kaip aš mylėjau šventąją Jadvygą!

SIEŠČENCAS Mylėjai tu, tikiu, tai gali būti...

Bet ji – tave?.. Karaliau mano mielas!

JOGAILA Net meilės džiaugsmas, dovana žmonių,

Nebuvo lemta man pažint gyvenant!

Šeima manoji... Dieve, kam mane

Taip rūsčiai nubaudei! Kodėl ne aš,

Bet Vytautas mirtingam patale!

Tamsusis kapas mano Lietuvoj

Lengvesnis būtų man neg karūna

Auksinė žemėj svetimoj senatvėj...

SIEŠČENCAS Man liūdna pas tave gyvent, karaliau...

JOGAILA Ką tu manai?

SIEŠČENCAS Be darbo ilgu man...

JOGAILA Pas čekų husitus rengies keliaut?

SIEŠČENCAS O ne! Norėčiau aš... pas Švitrigailą...

Manau, turėsiu darbo aš pas jį!..

JOGAILA Ir tu mane rengies apleist senatvėj?

Su vasaros kaitra paukšteliai skrenda,

Pavasarij užmiršdami ir žiedus,

Kuriais jie džiaugės meilėj ir gyveno...

Ir viskas samanos visur pas žmones, –

Tik samanos, – tik samanos, – žmogau...

[...]

X

TIE PATYS, be JOGAILOS

SIEŠČENCAS pirmas supratęs padėties ironiją, šelmišku džiaugsmu

Žemiausias tarnas jūsų, mano ponai...

ANTRAS PAVEIKSLAS

Trakų pilis 1430 m. Kiemas prie koplyčios. Plati lipynė į koplyčią. Vidury didelės plačios durys į koplyčią – uždarytos; šalia jų – mažos durelės, pro kurias nuolat vaikšto žmonės. Aplink kiemą – mūras. Už mūro visą laiką girdėti rudens vėjo staugimas ir ežero bangų šnarėjimas. Koplyčioj – gedulingos pamaldos be pertraukos. Visą laiką girdėti gedulinga muzika, kurios garsai susilieja su vėjo ir ežero gaudžiu užimu. Kieme prie koplyčios kartais slankioja žmonių būreliai, – koplyčion eina arba iš jos, sustoję ar susėdę šnekučiuoja, skirstos. Nuolatinė žmonių cirkuliacija. Visur rūpestingai klaiki laidotuvių nuotaika. Didingai gaudžios muzikos fone, kuri, kaip galima iš apystovų spėti, skamba koplyčioje prie numirėlio, šitame fone dar labiau ryškėja gyvųjų žmonių kalbos ir rūpesčių menkysta. Giedamos koplyčioje šventosios giesmės eina tai paraleliai, tai intermediškai su įvykiais scenoje

I

CHORAS koplyčioje, – už scenos

O, didis Viešpatie dausų,

Geriausias Tėve iš tėvų,

Išgirsk raudas vaikų tavų!

Kaip amžių slenkanti mirtis

Sukaustė skausmas mums širdis

Prieš Tavo tėviškas akis!

Maži mes esam ir silpni,

Šešėlio Tavo neverti,

Bet Tu pastiprint mus gali!

Kelionėj žemės ir kančios

Nors krislą duok šviesos Tavos –

Te meilė mirtį mums atstos!

Jurgis Baltrušaitis

Jurgis Baltrušaitis gimė 1883 m. Paantvardyje (Jurbarko r.), ūkininkų šeimoje, mirė 1944 m. Paryžiuje. Kunigo Kazimiero Žekevičiaus parengtas įstojo į Kauno gimnaziją. Ją baigęs atsisakė stoti į tėvų siūlomą seminariją, studijavo gamtos mokslus Maskvos universiteto Fizikos-matematikos fakultete, kur taip pat gilinosi į literatūrą ir mokėsi kalbų. 1899 m. Baltrušaitis vedė turtingos pirklių šeimos dukterį Mariją Olovianišnikovą, vienintelę savo gyvenimo mylimąją, kuriai dedikavo visas išleistas knygas, kartu su ja užaugino sūnų Jurgį (būsimą garsų prancūzų viduramžių kultūros istoriką). Su rusų rašytoju Sergejumi Poliakovu Maskvoje 1899 m. įkūrė leidyklą „Skorpion“, kuri leido naujausią simbolistų kūrybą, jų almanachą *Severnyje cvety* ir žurnalą *Vesy*. Tarp rašytojų išpopuliarėjo Baltrušaičio salonas. Poetas buvo pažįstamas su kompozitoriumi Aleksandru Skriabinu, rašytoju Antonu Čechovu, režisieriais Gordonu Kregu (Gordon Craig), Konstantinu Stanislavskiu, Vsevolodu Mejerholdu. De-

biutavo rusiškais eilėraščiais 1899 m., o jo pirmieji lietuviški eilėraščiai spaudoje pasirodė 1927–1928 m. Išleido du simbolistinės poezijos leidinius *Žemės laiptai* (*Zemnyje stupeni*, 1911) ir *Kalnų takas* (*Gornaja tropa*, 1912). Po jo mirties žmonos Marijos rūpesčiu buvo išleista rusiškų eilėraščių rinktinė *Lelija ir pjautuvas* (*Lilija i serp*, 1948). Poezija artima garsių rusų simbolistų Viačeslavo Ivanovo, Aleksandro Bloko, Valerijaus Briusovo kūrybai – jiems įtaką darė prancūzų simbolistai ir vokiečių romantikai.

1886 m. prancūzų žurnale *Figaro* buvo paskelbtas Žano Moreaso (Jean Moréas) simbolizmo manifestas, aktualizavęs simbolizmo terminą ir Šarlio Bodlero (Charles Baudelaire), Stefano Malarmė (Stéphane Mallarmé), Polio Verleno (Paul Verlaine) poeziją. Rusų simbolistus veikė Frydricho Nyčės (Friedrich Nietzsche) ir Artūro Šopenhauerio (Arthur Schopenhauer) filosofija, teigianti intuityvų kūrybinį pasaulio esmės pažinimą kaip priešingybę moksliniam ir kalbanti apie kūrybinį genijų. Išskiriami du rusų simbolizmo etapai: pirmajame dėl Briusovo ir kitų įtakos labiau sukta į *menas menui* (*l'art pour l'art*) kelią, eilėraščius vadinant subjektyvia sielos išpažintimi. Netrukus šiam etapui prigijo pesimistinio dekadentizmo etiketė. Antroji simbolistų karta, kuriai, be Vladimiro Solovjovo, Bloko, Ivanovo, Andrejaus Belo, priklausė ir Baltrušaitis, vadinosi „teurginiu“ simbolizmu – jis akcentavo meno šventumo, misteriško požymius, kėlė „amžinojo moteriškumo“, poetinės mūzos, meilės idėjas, teigė religinį žmonijos atgimimą. Tik religinės krypties menas gali padėti savo sielos prieštaravimuose sutrikusiam žmogui, parodydamas dvasinės būties vientisumo regėjimus. Taip simbolizmas tapo ne tik meninio stiliaus, bet ir idealistinės pasaulėžiūros požymiu, pasiiaukojusio menui kūrėjo išraiška. Bendrieji simbolizmo bruožai nesuniveliavo jį kuriančių poetų – nuolat kildavo viešos diskusijos, buvo sukurti individualūs poetiniai simbolizmo variantai.

Rusų simbolistai savo atsiminimuose Baltrušaitį mini kaip niūroką, mąslų šiaurietį. Dvigubą tautinę tapatybę turėjęs poetas, rusiškai rašantis lietuvis, buvo jiems ir savas, ir

svetimas. Būdamas poliglotas, Baltrušaitis ėmėsi vertimų, į rusų kalbą išvertė modernistų Henriko Ibseno (Henrik Ibsen), Oskaro Vaildo (Oscar Wilde), Moriso Meterlinko (Maurice Maeterlinck), Soreno Kirkegoro (Søren Kierkegaard), Augusto Strindbergo (August Strindberg), Knuto Hamsuno (Knut Hamsun), Džordžo Bairono (George Byron) kūrinis, jo vertimų kokybė buvo aukšto lygio. Baltrušaitis mėgo keliauti, ypač jį traukė Norvegijos ir Italijos kultūra ir gamta. 1908 m. poetas suartėjo su Maskvoje gyvenusiu Baliu Sruoga ir kitais lietuviais, dalyvavo jų savišalpos draugijos veikloje, rūpinosi Pirmojo pasaulinio karo lietuvių pabėgėliais, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio paveikslų likimu. Jauniesiems lietuvių rašytojams didelį poveikį darė ir jo simbolistinės kūrybos filosofinis abstraktumas, ir platus kultūrinis akiratis, ir nauja simbolistinė kūrybos tautiškumo samprata, išsakyta kaip „intuityviai pagaunami tautos dvasios lobiai“. Baltrušaičio gyvenimo lūžį sukėlė 1917 m. Spalio revoliucija, po kurios jis trumpai vadovavo Maskvos rašytojų organizacijai, tačiau slogi bolševikinė politika poetui buvo nepriimtina. Paskelbus Lietuvos Respublikos Nepriklausomybę, 1920 m. paskirtas jos atstovu Maskvoje, įgijo nepriklausomo asmens statusą, ėmė rašyti lietuviškus eilėraščius. Daugelis jo draugų simbolistų, kartais ir jo padėdami, turėjo emigruoti arba tapo politinio bolševikų teroro aukomis. 1939 m. Baltrušaitis išvyko į Paryžių kaip Lietuvos pasiuntinybės Prancūzijoje patarėjas. 1942 m. išleido pirmąjį ir vienintelį lietuviškų eilėraščių rinkinį *Ašarų vainikas* (I d. su Sruogos straipsniu „Baltrušaičio vainikas“). Po jo mirties kita lietuviškoji poezija išleista rinkiniu *Aukuro dūmai* (1944), o 1967 m. poezijos rinktinėje publikuota antroji *Ašarų vainiko* dalis.

Baltrušaitis buvo vienas žymiausių rusų ir lietuvių simbolistų. Jo poezijos žadinamą nuotaiką Viačeslavas Ivanovas taip apibūdino: „Tarsi iš už senų, išsikerojusių medžių, – pusiau prislopintų pilkų, storų bažnyčios sienų – suskambo vargonų fuga.“ Baltrušaičio simbolistinei poezijai būdinga dualistinė aukštosios amžinosios ir trumpaamžės žemiškosios būties samprata, apačios ir viršaus erdvinė priešprieša, filosofiniai gyvenimo prasmės apmąstymai, elegiška rimtis, vienatvės ir kančios motyvai, abstraktūs simboliniai vaizdai, kultūrinės citatos, metaforiška kalba, iškilminga mąšli intonacija, klasikinė forma. Parašyta asketiška silabine tonine eilėdara, dažniausiai jambiniais metrais. Rinkiniuose mėgo eilėraščius jungti į didesnius ciklus („Pavasario rasa“, „Smilkstantys toliai“, „Vynuogių metas“). Jo simbolizmas pasižymi mistinės prasmės simbolika (aukuras, auka, giesmė, žynys, bokštas, šventovė, pilis) ir aukštesniojo dieviškojo prado ilgesiu.

Kai kuriuos simbolius (tokius kaip šešėliai, krištolas, auksas, taurė, parkas, veidrodis) galima sieti su rusų simbolistams artima dvarų kultūra, o pamėgtus išdailintus ir rojus pirmapradiškumą primenančius gamtos peizažus aiškinti kaip pasipriešinimą miestui, dabartinėms kapitalistinio gyvenimo blogybėms. Pirmojo pasaulinio karo metu iškylant naujoms modernizmo kryptims futurizmui ir akmeizmui, apsinuogino simbolistinės poezijos abstraktumas, patetiškumas ir kiti trūkumai, sulaukė literatūrinių parodijų ir kritikos.

Vėlesniuose lietuvių kalba parašytuose Baltrušaičio eilėraščiuose ankstesnės kūrybos filosofškumas ir simboliškumas pripildomas konkretesnių kaimo buities ir gamtos vaizdų, atsiranda daugiau spalvų ir garsų. Juose dominuoja sukonkretintas motinos žemės vaizdinys, reiškiantis gimtinę, tėvų žemę, aprašoma sunki jos dalia ir skurdas. Atsiranda svarbi dvigubos reikšmės brolystės sąvoka, siejanti ir tautiečius kaip tos pačios žemės vaikus, ir visus žmones kaip Dievo kūrinius. Tačiau poetas visoje savo poezijoje išsaugo kalbančiojo – įsipareigojusiojo ir išrinktojo – distanciją. Šis kalbantysis moko, guodžia ir stiprina savo kenčiančius brolius, įprasmina sunkius jų darbus ir varganą dalią, palaiko tėvynės dvasią. Kentėjimo motyvas, sustiprintas Kristaus Golgotos kelio įvaizdžiu, yra vienas bū-

*Jurgio Baltrušaičio gyvenimas
ypatingas keliais aspektais:
Lietuvos provincijos vaikas tapo
žymia sidabro amžiaus figūra;
sukūrė ne tik labai vertingos
poezijos, bet ir visą poetinę
mokyklą; išgelbėjo nuo diktatūros
režimo daug rusų menininkų,
suteikdamas jiems vizas į Lietuvą
ar kitaip padėdamas išvykti.*

dingiausių Baltrušaičio poezijoje. XX a. pradžios ir pirmosios pusės lietuvių kritikai, domėjėsi lietuviškosios dvasios problema, Baltrušaičio rusiškųjų kūrinių lietuviškumui priskyre juose išsakytą labai glaudų gamtos ir žmogaus ryšį, būties visumos pojūtį, susijusį su ikikrikščioniškosios ir krikščioniškosios kultūros paveldu. Lietuviškai poezijai, kurios perlu Sruoga pavadino eilėraštį „Ramunėlė“, būdinga savitų archaizmų ir naujadarų kalba. Lietuvių modernistų Baltrušaitis buvo gretinamas su Čiurlioniu. Jo kūryba turėjo įtakos Sruogos, Fausto Kiršos, Vinco Mykolaičio-Putino ir kitų lietuvių poetų simbolistinei poezijai, iš modernesnių – Jonui Juškaičiui, Elenai Puišytei. Be minėtų poetų, į lietuvių kalbą Baltrušaičio poeziją vertė Henrikas Radauskas, Linas Broga, Jonas Valaitis ir kt.

Chrestomatijai parinkti Baltrušaičio eilėraščiai „Gėlė“ ir „Ave, crux!“ yra vertimai iš pirmojo rinkinio *Žemės laiptai*. Baltrušaičio filosofinėje lyrikoje labai svarbi minties raida, tikslas per prieštaravimus, dramatišnius vidinius konfliktus pasiekti bei sukelti meninės harmonijos įspūdį. Pirmasis eilėraštis sukurtas ryškinant lyrinio subjekto paralelę su laukų gėlyte. Nors žmogaus gyvenimas trumpas kaip gėlės žiedo žydėjimas, bet juos vienija ir guodžia ant jų besiliejanči dieviškosios būties šviesa. Antrasis eilėraštis, kurio pavadinimas reiškia „Būk pasveikintas, kryžiau!“ ir kuris parašytas Baltrušaičiui būdingais klasikiniiais ketureiliais, žadina žmogaus kūrybines jėgas ir tobulėjimo poreikį, bet tai pasiekama tik tiems, kurie nebijo kryžiaus kančios, sunkaus darbo ir nepraranda tikėjimo. Lyriniame Baltrušaičio eilėraštyje nedaug kūrybinio improvizavimo, retorinio šūkčiojimo, viskas labai apgalvota, darni kompozicijos forma. Iš lietuviško eilėraščių rinkinio atrinkti eilėraščiai „Lūšnos daina“, „Ramunėlė“, „Audėja“, „Amžių žvaigždynas“, „Mana mintis – žvaigždžių slapties troškimas...“. Eilėraštyje „Audėja“ pateiktas apibendrintas moters portretas, daug konkrečių kaimo buities detalių, bet audimas čia turi ir abstraktesnę perkeltinę prasmę – nunutrūkstamą gyvenimo audimą. „Ramunėlė“ – poetinis šedevras, kuriame atskleistas intymus žmogaus ryšys su gamta ir pasiekta poetinio vaizdo, garso ir jausmo vienovė. Eilėraščiuose „Amžių žvaigždynas“, „Mana mintis – žvaigždžių slapties troškimas...“ išsakomas aukštosios dvasinės būties grožis ir ilgesys.

Siūloma literatūra: Jurgis Baltrušaitis, *Poezija*, parengė Vytautas Kubilius, Vilnius: Vaga, 2004; Viktorija Daujotytė, *Su Jurgiu Baltrušaičiu*, Vilnius: Regnum, 1994; Laimonas Tapinas, *Imk, klajokli, žibintą vilties*, Vilnius: Alma littera, 2000; Tomas Venclova, „Trys Jurgio Baltrušaičio tekstai“, in: *Vilties formos*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1991; Eugenijus Žmuida, „Jurgis Baltrušaitis“, in: *Lietuvių literatūros istorija. XX a. pirmoji pusė*, II knyga, sudarė Rimantas Skeivys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 101–114.

Jurgis Baltrušaitis

PASKYRIMAS

Mana mintis – goda žvaigždynų rašto...
 Mana būtis – šalia bedugnės krašto...

Viena mįslė – griautinis ir tylą,
 Pavojaus gandas ir tingi ramybė,
 Laukų žolytė ir dangaus aukštybėj
 Nakties žvaigždėtų rašmenų byla...

Kaip nuostabiai pakaitomis vis glūdi
 Žiedely sėklos, sėkloj – vėl žiedai,
 Ir tarsi koks ryšys palaiko būtį,
 Daiktų beribę siedamas tvirtai!

Žmogaus mintis – lyg tuščio sapno bėgis.
 Žmogaus būtis – tik nerimas bemiegis...

Kiekvieną mirksnį siūlan paslapties
 Galingi Amžiai abejingai pina,
 Ir gailiai aklas tas, kas dar mėgina,
 Kas drįsta gymį skirti nuo mirties...

Deja, visatos rūškana šventovė
 Akla skraiste nuo mūsų paslėpta,
 Ir prieš lemties duris per amžius stovim
 Su ilgesio ir sielvarto našta!

Vertė Linas Broga

GĖLĖ

Laukų gėlyte nežymi,
 Toks pat, kaip tu, ir aš esmi!

Tu margus žiedlapius skleidi,
 O aš godas pinu širdy...

Tavi sapnai – gyvi many,
 Visam pasauly mes – vieni...

Mūs abiejų dalia viena –
 Gyvent – žydėt su šia diena

Ir Dievo žydrio spinduliais
 Pralobt, kiek mažas saikas leis!

Gėlyte mano, paklausyk –
 Abu mes žydim vienusyk...

Vienos gegužės aš ir tu,
 Ir mirti lemta mums kartu...

Mes – pilnuma būties žiedų,
 Visam pasaulyje – tik du!

Vertė Linas Broga

AVE, CRUX!

Mesk savo kampa, menką lūšnelę,
 Ilgesio sapną, pilną gėlos
 Ir į aukštybės tylą begalę
 Uolą per uolą griozk ant uolos...

Dievo pasaulis dar nesutvertas,
 Dievo šventovė neužbaigta,
 Tiktai negyvos uolos pažertos,
 Tiktai galybė rankoms duota.

Lygink kalvynus, skaldyk granitą,
 Kalnų tvirtovėn perėją tiesk, –
 Savo patamsį neišsklaidytą
 Iš jo išplėštu blyksniu nušviesk...

Teišsipildo svajonės šviesios,
 Kur atsispindi širdies goda,
 Ir per likimo prarajas tiesias
 Tiktai į amžių tolių vedą...

Tik atsidavęs pareigai rūsčiai
 Pasauly tingio, dykų kalbų
 Naują ertovę pridėsi būčiai –
 Perkelsi gaires būvio ribų...

Tik patikėjęs dvasią kantrybei,
 Jos išganytas, teisus prieš ją
 Tu būsi amžių tako tamsybėj
 Vienas laiptelis jų eileje...

Vertė Linas Broga

AUDĖJA

Ir kai giedras rytas rieda,
 Ir kai sutemos artėja,
 Savo romų žemės žiedą,
 Savo skirtį gerbk, audėja!

Margink darbščiai ilgas juostas,
 Kad paaustum lieką sprindį,
 Kol neblykšta tavo skruostas,
 Kol tau žemės saulė spindi...

Suok sutemus giesmę graudžią,
 Kad tau rytas daug melavo,
 Bet pajusk, kad staklės audžia
 Amžių metmenis, ne tavo...

Amžių mįslei tavo skietas
 Ir muštuvų darnas mojis,
 Tau tik staklių suolas kietas,
 Tavo sostas keturkojis –

Bet priimk ir tokį kelią –
 Kad ir vargšė, tu ne vergė –
 Kito audeklo dalelė,
 Tu jo margą mįslę sergi...

Ir jei temstant nevaitosi
 Ir vis tiesi ranką miklią,
 Tu per vargą sužinosi,
 Kas audėjas, kas šaudyklė.

AMŽIŲ ŽVAIGŽDYNAS

Į Kalėdų žilą naktį aš žiūriu –
 Daug beglobės žemės žiburių,
 Daug žvaigždžių, žvaigždynų aš matau.
 Jų stebuklus, žemės kurmi, – tau!

Kur tik žvelgsi, žėri atdarai
 Aukso bokštai, arkos, aukurai –
 Ar nemoki melstis, negali,
 Mano žemės prote, nebyly?

Vien žvaigždžių nakties tylą pilna!
 Va, ant žemės veržiasi viena!
 Va, kita! Greičiau praverk duris –
 Bus, kaip ji, ir tavo žiburys...

Tomas Venclova

TRYS JURGIO BALTRUŠAIČIO TEKSTAI

[...]

Žinome, kad kiekvienas meninis (ir ne tik meninis) tekstas siejasi su kitais tekstais, per juos yra adresato įprasminimas, hierarchiškai su jais santykiauja. Eilėraštis tampa platesnio teksto – ciklo ar rinkinio – dalimi. Jo reikšmė ir vertė gali keistis, nelygu fonas. Symbolistai labiau negu kitos poetinės mokyklos buvo linkę į ciklizaciją ir tekstų hierarchizavimą (pats „visatos tekstas“ jiems buvo hierarchiškas ir reikšmingas). Baltrušaitis be galo nuosekliai laikėsi to principo. Jis mąstė ne tik ir ne tiek atskirais eilėraščiais, kiek rinkiniais, o kiekvienas rinkinys buvo vientisas, uždaras pasaulis. „Mano knyga baigta, beliko ją tik parašyti“, cituoja poeto žmona jo žodžius.¹ Baltrušaičio rinkiniai sukonstruoti iš tiesų matematiškai: pavyzdžiui, „Žemės laiptai“ sudaryti iš keturių dalių po 25 eilėraščius plius prologas. „Kalnų takas“ – iš trijų dalių po 25 eilėraščius; „Aukuro dūmai“ – iš keturių dalių (pirmosiose dviejose po 12 eilėraščių, trečiojoje 11, ketvirtojoje vėl 12 nebaigtos(?), Viačeslavo Ivanovo „Kūdikystė“ primenančios poemos strofų). Lengva pastebėti, kad rinkinių sandaroje didžiulį vaidmenį vaidina triada ir tetrada, ypač antrasis iš tų simboliškų, „jungiškių“ skaičių, kurį Baltrušaitis koduoja įvairiomis Europos areale įprastomis semantinėmis sistemomis (metų laikai, paros dalys, pasaulio šalys, stichijos). Čia yra verta prisiminti kito krašto ir kito masto poetą – T. S. Eliotą, kurio „Keturių kvartetų“ tekstas organizuojamas labai panašiu būdu (nors gal gilesniame prasmės lygmenyje).

„Matematiškumas“ charakteringas Baltrušaičiui ir kiek kitu požiūriu. Detali struktūrinė analizė, mūsų atlikta kitoje vietoje, rodo, jog savo knygoje – matyt, nesąmoningai – jis siekia tam tikro tiesioginės ir atvirkščios semantikos, teigimų ir neigimų balanso (tarsi pirmą kartą mituose, kuriuos aprašė ir interpretavo Lévi-Straussas).²

Bet rinkinys – ir visa poeto kūryba – yra dar platesnio teksto dalis. Baltrušaitis įjungė savo vieningą ir vientisą poetinę sistemą į dvi skirtingo tipo ir skirtingo brandumo tautines kultūras. Trys Baltrušaičio rinkiniai priklauso gigantiškam tekstui, vadinamam rusų simbolistine poezija (ir iš viso rusų poezija); kitos keturios poetinės knygos – lietuvių simbolistinės poezijos (ir iš viso lietuvių poezijos) tekstui. Baltrušaitis atsiduria skirtinguose, nors ir gimininguose kalbiniuose, literatūriniuose, iš dalies mitologiniuose ir religiniuose (pravoslavija / katalikybė) kontekstuose. Integralia jo poezijos dalimi virsta įtampa tarp teksto ir fono, dialogas su kitais tekstais – buvusiais, esančiais ir netgi būsimais. Tas dialogas vienu atveju „gesina“ poetinį tekstą, kitu atveju ryškina jo netikėtas potencijas. Ir čia pastebime, jog rusiškasis ir lietuviškasis Baltrušaitis – labai skirtingi poetai.

Rusiškas Baltrušaičio eiles daugelis kritikų ir rašytojų didžiai vertino, nors labai populiarus jis niekada nebuvo. Itin palankų straipsnį apie jį parašė Viačeslavas Ivanovas, kuriam lietuvis poetas atrodė dvasinis brolis teurgas.³ Žinome, kad Baltrušaitį mylėjo

¹ Cit. pagal Jurgis Baltrušaitis. *Derevo v ogne*, Vilnius, 1969, p. 483.

² Tomas Venclova. Erdvės struktūros Jurgio Baltrušaičio rinkinyje „Zemnyje stupeni“. – *Literatūra*, t. 16(1), Vilnius, 1974, p. 41–61.

³ Viaceslav Ivanov. „Jurgis Baltrušaitis kaip lirikiškij poet“. – *Russkaja literatura XX veka*, 1890–1910, t. 2, Moskva, 1915, p. 301–311.

Andrejus Belas, palikęs puikų literatūrinį jo portretą.⁴ Baltrušaičio lyriką gyrė išgarsėję kritikai Aichenalvas⁵ ir Ivanovas-Razumnikas.⁶ Bet jo eilės sukeldavo ir kitokią reakciją. Nikolajus Gumiliovas „Laiškuose apie rusų poeziją“ rašė: „Baltrušaitis priklauso vyresniajai simbolistų kartai, ir jo kūryboje tikrai juntamas „Skorpiono“ bei „Svarstyklių“ steigėjų stilius: pakilus, net iškilmingas santykis su tema ir skambus, nors kartais nepakankamai atitinkąs minties svorį eiliavimas... Bet tirštas praėjusio amžiaus pabaigos žmonių kraujas kliudo poetui išsiveržti iš metaforų voratinklio, ir jo eilėraščiai, be galo panašūs vienas į kitą, žygiuoja priešais skaitytoją rūstūs, iškilmingi ir nereikalingi“.⁷

Kitas žymus akmeistas Vladimiras Narbutas buvo dar griežtesnis. Jis recenzavo Baltrušaitį drauge su trečiosios ir ketvirtosios rūšies poetais – šiandien visai užmirštais Bobrinskiu, Životovu, Feiga Kogan – ir šnekėjo apie jų „nuvalkiotų strofų vienodumą, poetinės medžiagos skurdumą“.⁸

Be abejo, Gumiliovas ir Narbutas – poetai, kurie iš viso polemizavo su simbolizmu. Tačiau net Briusovas, amžiaus pradžioje laikęs Baltrušaitį (ir Bloką) gražiausia jaunosios rusų poezijos viltimi, 1914 metų gegužės 27 d. rašė S. Vengerovui apie jo eiles: „Jų perdėtas abstraktumas mane veikia pykina, negu žavi“.⁹ Jis parašė ir gana nedraugišką Baltrušaičio parodiją.¹⁰ Ir rusų literatūros tyrinėtojai tokia reakcija neatrodo atsitiktinė.

Baltrušaičio rinkiniai pavėlavo. Jau buvo išaugusi nauja karta, praktikuojanti kitokią poetiką. Apie 1911 metus rusų simbolizmas, anot Gumiliovo, buvo baigęs plėtotis¹¹, o jo kalba „virto negyva tarme“ (B. Eichenbaumas).¹² Tai įvyko vos prieš porą metų, bet per tą trumpą laiką rusų poezija staigiai pakitėjo (kokybinį šuolį čia stačiai norisi palyginti su genetinė mutacija). Prabilo Achmatova, Mandelštamas, Kuzminas, Chlebnikovas, Majakovskis. Tai, kas prieš dešimtmetį atrodė stulbinanti naujovė, tapo sustabarėjusių „bendraja vieta“. Visi simbolistai linko į „achroniškumą“, o Baltrušaitis labiausiai. Dabar tas achroniškumas išvirto nemodernumu. Rusų poeto Baltrušaičio rinkiniai jau savo pasirodymo akimirka buvo praeities reikalas. Jauniesiems Baltrušaitis liko svetimas.

Gal būta vienos išimties, netgi svarbios. Poetas ir gana įžvalgus kritikas Sergejus Bobrovovas, recenzuodamas Mandelštamo „Tristia“, rašė: „Matyt, jis panaudojo ir nelabai pastebimus bendrajame simbolizmo fone Vološiną ir Baltrušaitį“.¹³ Tie žodžiai įtikimi, ir ne tik Vološino atžvilgiu. Žodynu, įvaizdžiais ir intonacija Baltrušaitį primena ne vienas jauno Mandelštamo eilėraštis: *Kogda udar s udarami vstrečaetsja (Kai smūgis su smūgiais susitinka)*, *Skudnyj luč cholodnoj meroju (Skurdus spindulys šaltu matu)*, gal net *Zvuk ostorožnyj i gluchoj (Garsas atsargus ir duslus)* – eilėraštis, kuriuo prasideda pirmoji Mandelštamo poezijos knyga.

[...]

⁴ Andrej Belyj. *Načalo veka*. Moskva–Leningrad, 1933, p. 380–382.

⁵ Ju. Achenval'd. *Slova o slovach*. Peterburg, 1916, p. 79–89.

⁶ Ivanov-Razumnik. *Zavetnoje*. Peterburg, 1922, p. 25, 28.

⁷ Nikolaj Gumilev. *Pisjma o russkoj poeziji*. Petrograd, 1923, p. 127.

⁸ V. Narbut, (rec.). *Navaja žiznj*, No. 10 (1912), p. 258.

⁹ Valerij Briusov. *Stichotvorenija i poemy*. Leningrad, 1961, p. 832.

¹⁰ Ten pat, p. 562.

¹¹ Nikolaj Gumilev. „Nasledije simvolizma i akmeizm“ – *Apollon*, No. I (1913), p. 42.

¹² Boris Eichenbaum. *O poeziji*. Leningrad, 1969, p. 81.

¹³ Cit. pagal Osip Mandelštam. *Sobranije sočinenij*, t. I, Washington, 1967, p. 362.

Baltrušaitis yra turbūt tipiškiausias iš rusų simbolistų; labai aiškiai, paprastai ir nuosekliai vykdo jų kanoniškus reikalavimus. Jo kūrybą galima laikyti tos literatūrinės mokyklos invariantu. (J. Lotmano pastaba). Baltrušaičio poetinio pasaulio priešpriešos (viršus / apačia, pilnatvė / skilimas, tolydus laikas / diskretiškas laikas ir t.t.) apibrėžia kiekvieno rusų simbolisto – nuo Vladimiro Solovjovo ligi Bloko – semantinį kodą. Bet visi kiti iškilūs simbolistai tą struktūrą papildė, praturtina ir transformuoja – kartais neatpažįstamai. Baltrušaitis palieka ją „nuoga“. Šalia dekoratyvaus Balmonto, chaotiško Belo, išmoningo Ivanovo, sauso Briusovo, tamsaus Sologubo ir tragiško Bloko Baltrušaitis atrodo tikras „aukso vidurys“. Ne be reikalo sakyta, kad jis konservatyvesnis už savo bendražygius; kad vengia metrinę bei fonetinę eksperimentų; kad jam svetimos rusų simbolizmo katastrofinės nuojautos, daug simboliškų temų (tragiškas miestas, demonizmas, nuodėmė); kad jo poezija ne tik valstietiška niūri, bet ir savaip demokratiška. Baltrušaitis gvildena daugiausia filosofines temas, ir jo kūriniai dažnai išvirsta bendraamžių rusų mąstytojų (Florenskio, Losskio, Berdiajevo, Trubeckojaus) tezių vertimais į poetinę kalbą arba net eiliuotais atpasakojimais. Jo poetinis pasaulis, deklaratyviai paslaptingas, iš esmės yra gana tvarkingas ir racionalus: šią abstrakčią tvarką bei harmoniją atitinka itin taisyklinga metrika, itin simetriška kompozicija. Iš visų rusų simbolistų, jei kalbėsime ne apie epigonus, o apie pripažintus meistrus, Baltrušaitis mažiausiai vengia klišių, tradicinės frazeologijos, yra „perteklingiausias“, ištikimiausias „tapatumo estetikai“ (J. Lotmano terminas). Kaip tik jam labiausiai dera žodžiai apie lingvistinės problematikos stoką. O kur nėra lingvistinės problematikos, vidinio susidomėjimo kalba, kalbos galimybių tyrimo – ten stinga ir poezijos. Ir greičiausiai viena iš esminių Baltrušaičio „nelingvistiškumo“ priežasčių – kaip tik jo bilingvizmas. Nors jis puikiai mokėjo rusų kalbą, bet buvo ją išmokęs gana vėlavai ir neįtuo jos mechanizmo „iš viršaus“: ta kalba jam buvo įrankis, ne savaiminga vertybė.

[...]

Tarp lietuvių simbolistų Baltrušaitis ypač išsiskiria tuo, kad orientuojasi ne į tautosaką, o į senąją lietuvių literatūrą. Bet jam nesvetimos ir naujosios, postsymbolistinės srovės. Beje, ne vien lietuviškos, o ir rusiškos. Vis dėlto jis nebuvo toks absoliučiai „achroniškas“, kaip reikalavo jo rūsti programa. Amžininkų atsiminimai rodo, jog jis vertino ir suprato jaunesniąją rusų poetų kartą, net jei ji nevisada atsimokėdavo jam tuo pačiu. Jis mėgo ir Pasternaką, ir Mandelštamą. Rinkinyje „Lelija ir pjautuvas“ kartais prasiveržia ritmai, atsiradę gal ne be Cvetajevos įtakos („Alea iacta est“). Lietuviškuose eilėraščiuose pirkios mitologija, dialektizmas ir kalbos retenybių pamėgimas labai primena Nikolajų Kliujevą ir jo mokyklą, kuriai priklausė ir Jeseninas. O „Jkurtuves“ – manding, vieną mįslingiausių mūsų poezijos kūrinių – gal būtų lengviau interpretuoti sugretinus su jau minėtos Cvetajevos „Žiurkėgaudžiu“.

Rusiškojo ir lietuviškojo Baltrušaičio santykis neblogai iliustruoja žinomąją A. Potebnios tezę: bilingvizmas nėra „poetiškai neutralus“ reiškinys, poetas negali dviem kalbom išreikšti vieno ir to paties turinio, negali jomis rašyti vienodai gerai. Pridursime: jei pasitraukimas iš gimtosios kalbos ir kultūros mažų mažiausiai rizikingas, tai požiūris į ją kitos kalbos ir kultūros akimis dažniausiai pravartus, nes paryškina „savosios stichijos“ specifiką.

Tokie yra du Jurgio Baltrušaičio tekstai dviem tautinėm kalbom. Tačiau šiuo atveju itin pridera užsiminti ir apie trečiąjį tekstą – gyvenimo ir elgsenos tekstą. Kaip daugelis

poetų, Baltrušaitis formavo savo biografiją pagal tam tikrą kanoną. Ji buvo netuščia, o reikšminga, virto ženklų būsimoms kartoms. Tą gyvenimo tekstą lėmė etiniai sprendimai, jį sudarė veiklos stilius, gestai, poelgiai, netgi tylėjimo periodai. „Poetas jau savo buvimu tautoje kažką atlieka“, – sakė Baltrušaitis 1938 metais.¹⁴ Galėtume pasakyti, jog jo gyvenimo tekstas yra savotiška literatūrinio teksto transformacija. Jeigu jo eilėraščių ašis – du pasauliai, tai gyvenime tie du pasauliai virto dviem kultūrom ir dviem epochom. Poetas garbingai vykdė jų tarpininko užduotį, nors tai anaipatol nebuvo lengva. Jis nesvyruodamas tiesė pagalbos ranką Balmontui, Belui, Mandelštamui, Cvetajevai, Šagalui. Tie žmogiški gestai, apie kuriuos amžininkai išsaugojo dėkingą atminimą, verti tikrai ne mažiau, negu geros knygos. Nes kultūra – ne tik knygos, paveikslai, muzika, mokslas: tai dar visų mūsų gyvenimas ir mirtis. Ar bent geriausiųjų iš mūsų gyvenimas ir mirtis.

1975

Iš knygos: Tomas Venclova, *Vilties formos*, 1991

¹⁴ A. Braziulis. Poetas Jurgis Baltrušaitis kalba apie savo kūrybą. – *Literatūros naujienos*, Nr. 1(1938).

Oskaras Milašius

Oskaras Milašius (Oscar Vladislas de Lubicz-Milosz) – lietuvių kilmės prancūzų poetas, gimęs 1877 m. gegužės 28 d. Mogiliovo gubernijoje Čerėjeje (buv. LDK, dab. Baltarusija), buvusiam Sapiegų giminės dvare, kuris priklausė poeto šeimai nuo XVIII a. pabaigos iki 1917 m. Milašius didžiavosi savo lietuviška gimine iš tėvo pusės. Jis rašo, kad vyresnioji giminės atšaka, kilusi iš serbų valdovų giminės, nuo XIII a. buvo įsikūrusi Labūnavos, Serbinų ir Anuševičių dvaruose netoli Kauno. Vienas jos atstovų, poeto prosenelis, pradėjo baltarusišką giminės atšaką, tačiau išsaugojo ir išugdė palikuonims pagarbą šlovingam „Kauno Milošų kelmui“. Todėl prancūzai šalia pavardės, kaip kilmingam asmeniui, prideda žodelį „de“, pažymėdami, kad Milašius esąs iš lietuviškos, labai senos ir garbingos didikų giminės. Šiai nuostatai nepakenkė tai, kad Oskaro senelis Artūras Milošas vedė italų dainininkę Nataliją Tasistro iš neturtingos šeimos, o tėvas Vladislavas Milošas, gimęs Vilniuje, parsivežė iš Lenkijos beturtę žydaitę Rozaliją Mariją Rozental, būsimąją poeto motiną.

Beje, tėvas šalinosi giminaičių, bet įskiepijo sūnui pagarbą lietuviškai giminės kilmei ir nepasitikėjimą Lenkija, kuris lydėjo poetą visą gyvenimą. Oskaras buvo vienintelis vaikas šeimoje, kurioje viešpatavo skirtingos kalbos, tikėjimai, įpročiai. Namuose buvo kalbama lenkiškai arba vokiškai, prancūzė guvernantė mokė prancūzų kalbos, į dvaro parką atbėgdavo pažaisti kaimynystėje gyvenusių baltarusių valstiečių vaikai. Ši daugiakalbė, įvairiakultūre aplinka turėjo įtakos asmenybės brandai – užaugęs Milašius tapo tikru pasaulio piliečiu, jaučiančiu pašaukimą gelbėti visą nelaimingą žmoniją. Dar svarbiau, kad Čerėjeje, poeto žodžiais tariant, absoliučioje dvasinėje vienatvėje, susiformavo esminiai būsimąjo genialaus kūrėjo bruožai – meilė gamtai, polinkis į melancholiją, į amžių pelėsiais dvelkiančių niūrių romantiką, neaiškus metafizinis nerimas ir troškimas amžinojo moteriškumo, galinčio atstoti motinos meilę. Vienuolikos metų atgabentas mokytis į Paryžių, Oskaras išgyveno gimtinės netektį kaip išvaymą iš rojus; ilgai vaikystės šalis jam tapo pastovia ir svarbiausia poetinio įkvėpimo versme.

Paryžiuje sėkmingai baigęs licėjų, Luvro ir Rytų kalbų aukštosiose mokyklose Milašius studijavo žmonijos priešistorę, finikiečių ir asirų meną, hebrajų kalbą, rytų epigrafiją, skaitė prancūzų, anglų, vokiečių, lenkų poetų eiles ir pats mėgino kurti. Literatūrinį skonį formavo Fransua Vijonas (François Villon) ir Viljamas Šekspyras (William Shakespeare), Johanas Volfgangas Getė (Johan Wolfgang von Goethe) ir Džordas Baironas (George Byron), Alfonsas de Lamartinas (Alphonse de Lamartine), Šarlis Boderas (Charles Baudelaire), Artūras Rembo (Arthur Rimbaud) ir Polis Verlenas (Paul Verlaine), taip pat Frydrichas Šileris (Friedrich Schiller) ir Frydrichas Helderlinas (Friedrich Hölderlin), Samuelis Teiloras Kolridžas (Samuel Taylor Coleridge), Edgaras Po (Edgar Poe), Algernonas Svinburnas (Algernon Swinburne) ir pagaliau Adomas Mickevičius – taigi klasikai ir modernis-

Milašiaus poezija nėra prancūziška; išlaikiusi savo lenkiškai lietuviškas šaknis, ji rado prieglobstį prancūzų kalboje kaip kokiame vienuolyne. Ir tai tik paliudija talento originalumą.

Milanas Kundera

tai, romantikai ir simbolistai. Be to, Milašius susidomėjo kabala (mistine žydų tradicija), ėmė skaityti Bibliją. Daug dirbdamas tapo įvairiapusiu eruditu, intelektualiu mąstytoju, originalia kūrybinga asmenybe.

1899 m. Milašius išleido pirmąjį savo eilių rinkinį *Dekadentiniai eilėraščiai*. Pavadinimas ir eilėse vyraujanti nuotaika kreipė į amžiaus pabaigos dekadentinę savimonę – būdingas pasibjaurėjimas gyvenimu, liguistas išsekimas, mirties nostalgija, derantys prie tokių literatūrinių temų kaip Romos imperijos žlugimas (eilėraščiai „Paskutinė orgija“, „Malonės smūgis“) ar fatališkas žudikės Salomėjos grožis („Salomėja“). Akivaizdžios aliuizijos į senkančią li-

teratūrinę tradiciją pakenkė rinkinio populiarumui, kliudė įžiūrėti originalų poetinį talentą. Tik po poros metų Milašius įvardytas kaip prisiminimų poetas, nepaprastas žodžio meistras, pastebėta išradinga rinkinio eilėdara, darni vidinė eilių muzika. Vėliau išskirtas ir priešingas poetiniam dekadansui idealas – jis randamas gamtoje ir praeityje, kuri projektuojama į fiktyvią idealią erdvę. Svarbiausia, jog pagrįsta meilės ieškojimu Milašiaus poezija gimsta savąja muzikos kalba (geriausi pavyzdžiai – „Lali“, „Lopšinė“, „Rudens daina“) ir įsirašo tarp tų XIX a. pabaigos poetų, kurie poetinės kūrybos ateitį regėjo poezijos ir muzikos vienovėje.

Antrasis eilių rinkinys *Septynios vienatvės* (1906) liudija nepaprastą Milašiaus gebėjimą įsiskverbti į žmogiškosios būties paslaptį, sugerti į save visą pasaulio liūdėsį, vaizduotėje peržengti nebūties slenkstį, įminti mirties ir gyvybės mįslę, kurią, regis, žino gamtos daiktai („Rytojų poema“, „Atsisveikinimo giesmė prie jūros“, „Nukaršus diena“ ir kiti eilėraščiai) arba „amžių bučinių nugludinta“ Egipto karalienės statulėlė („Karomama“). Poetui svarbi laiko tema nors nukrypsta ir į pačią amžių glūdumą, nuolatos siejasi su prarastos vaikystės prisiminimais, todėl dažniausiai yra skaudi. Tačiau lyrinis subjektas ne tik geba nukeliauti į *Kadaise*, bet savo praeitį, vaikystės kraštą, įkurdina „už laiko ribų“, paverčia muzikalio vizija, kupina virpančios svajonės žavesio („Vaikystės krašte“). Vienas garsiausių poeto eilėraščių „Visi numirėliai apsvaigę“ ir rinkinį užbaigiantis „Mirties šokis“ skelbia, kad poetui pavyko įsijausti į ribinę būseną ir gyvai patirti nebūtį.

Trečiajame eilių rinkinyje *Pradmenys* (1911) Milašius ieško nusiramino apmąstydamas gamtą, sudėtines jos dalis, elementus, arba pradmenis: saulę, vėją, žemę, vandenį, naktį, mėnesį ir uolą, mėgindamas juose įžiūrėti žmogaus būties ženklus. Jis trokšta sujungti į vieną harmoningą visumą abu pasaulius – žmogaus ir gamtos. Šiai idėjai reikšti reikalinga tobula eilių forma, tad poetas pasitelkia klasikinę eilėdarą – aleksandriną. Pastebima, kad griežta eiliavimo sistema poetinio įkvėpimo nesuvaržė – eilių grožį gimdo lengvai muzikuojami ritmai. Lyrinis subjektas jaučiasi esąs begalinės visatos dalelė, sujungta su oru, žeme, vandeniu. Žemės gyvenimas – tik sapnas, realiai bus gyvenama kitoje dimensijoje: „Kaip bus gera gyventi tiek svajojus!“ („Uola“). Kadangi „meilė ne šios žemės dukra“, iškeliaujama į *Kitur*, palikus savo atšvaitą ežere („Ežeras“). Tačiau tai nereiškia, kad skleidžiamas abejingumas žmonių gyvenimui, jų rūpesčiams – kai kurie rinkinio eilėraščiai byloja apie pastangą įprasminti visuotinę kančią („Tėvynė“). Subjektas prašo tylos nuraminti ir užmigdyti pasaulį, o tada ateiti pas jį „ant tolimų miglotų kalnų“

(„Tyla“). Tai išrinktojo pozicija. Poetas yra tas, kuris „sėja aukso grūdą“ ir geba visiems atleisti („Jūra“).

Nuo 1910 iki 1914 m. poeto dvasinė kelionė vedė „nežemiškos tėvynės“ link. 1910 m. išleidžiamas Milašiaus kūrinys *Meilės įšventinimas*, kuriame moters meilė atveria kitą – beasmenės meilės – horizontą. Tai poemą primenantis unikalus romanas, savaip sujungiantis romantinę, realistinę ir simbolistinę tradicijas: rodantis polinkį į egzotizmą, intuityvizmą, nevaldomas aistras ir misticismą, tačiau pasižymintis pastabumu, skvarbia žmogiškų instinktų ir dvasinio pasaulio analize. Regis, ketindamas išbandyti skirtingų žanrų teikiamas galimybes, 1912 m. rašytojas ima kurti „misterijas“. Garsiausia jų *Migelis Manjara* – istorija apie donžuaną, kurį skaisti moters meilė įkvėpė pasirinkti vienuolio gyvenimą. Po šios atsivertimo dramos pats pasijutęs stovįs ant „dvasinės giedros slenksčio“, Milašius grįžta prie jam artimiausios poetinės formos ir sukuria „Simfonijų“ ciklą. „Rugsėjo simfonijoje“ motinos vardu pavadinęs vienatvę, lyrinis subjektas jaučiasi atskirtas, tačiau ieškantis bendrumo su visa kūrinija; jis žino galėsiąs atgimti tik jei išdrįs tiksliai atkurti kiekvieną vaikystės namų detalę, nes būtent atminties saulė gali nušviesti dabartį, išvaduoti iš laiko vergijos ir pažadėti būsimąjį gyvenimą. Nuo šiol viskas bus kaip praeityje, kurią išgrynino prisiminimas. Atgimusi nežemiška tėvynė apsireišk kaip prarastas vaikystės rojus. „Lapkričio simfonijoje“ Čerėjos kontūrai tikslesni negu rinkinyje *Septynios vienatvės*: vietos, žmonės, knygos, daiktai čia konkretesni negu 1906 m. „ašarose atrastame vaikystės krašte“. Laiko ir vietos prieveiksmiai „kadaise“ ir „tenai“ įgyja naują dimensiją – reiškia ateitį; ateitis nežemiškoje tėvynėje bus sukaupias ir išgrynintas vaikystės pakartojimas. Simfonijų pagrindas – trijų versmių: lyrinės, meditacinės ir mistinės, sampyna lemia laisvomis eilėmis reiškiamą muzikinę turinio formą, fizinių ir dvasinių judesių jungtį, visuotinio ritmo svarbą.

1914 m. gruodžio 14 d. Milašius patyrė keistą viziją, kurią išgyveno kaip sukrečiantį įvykį. Vidinio regėjimo metu patekėjo dvasinė saulė ir buvo suteikta malonė aplankyti tikrąją dvasios tėvynę. Po šio patyrimo nebegalima buvo kurti kaip anksčiau, poetas turėjo liudyti, ką matęs. Pirmojoje po vizijos parašytoje poemoje „Nihumim“ (hebrajų kalba „Paguodos žodžiai“) apmąstomas nueitas kelias ir, išaukštinus „teigimo duoną“, aukštinaamos tikrosios vertybės: motinystė, dvasinė meilė, kūrybos galia. Paskutiniai Milašiaus eilių ciklai „Adramandoni“ (mistikų žodyne – „Santuokinės meilės rojus dvasiniame pasaulyje“, 1918), „Lemiuelio išpažintis“ (Lemiuelis – vienas iš šešių karaliaus Saliamono vardų, 1922) ir pagaliau garsioji „Pažinimo giesmė“ demonstruoja gebėjimą pasiekti „auksines mąstymo viršūnes“, už kurių „nebėra erdvės kur kilti“, tad po Pasveikinimo grįžtama atgal ir mėginama prabilti atrastą „skaisčia pažinimo kalba“. Ši kalba, kupina mistinių simbolių ir archetipų, atrodo nerišli, tačiau iš tikrųjų turi vidinę logiką, o netikėti vaizdai, jungdamiesi į originalius ritminius ansamblius, veikia magiškai, stiprina paslapties pojūtį ir žadina norą ją atskleisti. Tarp tokių mistinį polėkį atskleidžiančių tekstų išsiskiria „Naktį sustojusi karieta“ – joje gausu konkrečių vaikystės erdvės detalių ir garsų, minimi mirę giminaičiai, nebylūs namai, o absoliutus moters dominavimas demonstruoja kraupų meilės stygių ir skaudų jos ilgesį. Vaizduojama šalis vadinama Lietuva, o tarnas su raktais turi didžiojo kunigaikščio vardą. Aliuzijos į giminės ir krašto praeitį kuria istorinio ir mitinio arba amžinojo laiko jungtį, o tai leidžia „atrakinti duris“ į tolesniame eilėraštyje minimą „spinduliuojančią gyvenimo ūkanų Tikrovę“ ir „atverti savyje tai, ko nepažįsti“ („Talita Kumi“, aramėjų kalba „Mergaitė, kelkis“).

Nors Milašiaus kūrybinis palikimas – skirtingo žanro kūriniai, juos visus vienija tas pats poetinis įkvėpimas, kurio gilioji versmė – dievoieška suformavo savitą meilės filosofiją, raginančią vis giliau skverbtis į žmogiškosios būties paslaptis ir leidžiančią rašytoją vadinti meilės poetu. Atsiskleidžia kūrybos evoliucija: nuo lyrinio pesimizmo ir absoliučios meilės ieškojimo iki meditacinės poezijos, kosminės meilės kulto, vizionistinės filosofijos.

Kurdamas paskutiniuosius eilėraščius, poetas atrado dar vieną savo talento raiškos būdą – ėmė rašyti filosofinius traktatus. Po vidinio regėjimo nakties jautėsi pašauktas išdėstyti raštu metafizines savo patirtis, kurias vėliau patvirtino Einšteino (Einstein) reliatyvumo teorija. Taip gimė „Laiškas Storgei“ (1917), „Ars Magna“ (1924), „Slėpiniai“ (1926).

Savo tėvynei Oskaras Milašius sutiko padėti sunkiausiu momentu. 1918 m. paskelbta Lietuvos Nepriklausomybė mažai ką reišė Europai; buvo būtina ją patvirtinti, apginti, o čia dar konfliktas su lenkais dėl Vilniaus. Tokio konflikto akivaizdoje nelengva pasiskelbti lietuviu. „Būčiau galėjęs kaip prancūzų poetas, vienaip ar kitaip avangardo rašytojų gerbiamas, apsvainikuoti laurais Varšuvoje su daugeliu kitų lietuvių iš mano aplinkos. Vyliausi atliksiąs naudingesnį darbą likdamas po kukliuoju liaudišku lietuvių kryžiumi“, – rašė poetas 1919 m. oficialiai pasirinkęs lietuvių tapatybę. Tais pačiais metais Paryžiuje, Geografijos draugijos salėje, Milašius perskaitė garsiąją paskaitą apie Lietuvą, turėdamas tikslą sudominti prancūzų visuomenę mūsų krašto problemomis. Įsijautęs į diplomato misiją, mėgino ieškoti sąlyčio taškų tarp Lietuvos ir Prancūzijos, o kaip poetas stengėsi suteikti mintims patrauklią poetišką formą, todėl dažnai paskaita suskambėdavo kaip tikra poema proza. Antai skelbdamas tautų vienybę, rašytojas pasitelkė Lietuvos kaip indoeuropiečių rasės lopšio mitą, tad Lietuva esanti ne tik poeto motina, bet ir tolima prancūzų prosenelė. Kiek vėliau suprato, kad mūsų diplomatijos klaida buvo nesukurta Latvijos, Estijos ir Lietuvos sąjunga. Tokias mintis išdėstė savo studijoje „Baltijos valstybių sąjunga“. Atskiromis knygelėmis išleistos paskaitos ir studijos atskleidė rašytoją kaip talentingą oratorių, kilnią ir humanišką asmenybę. Ne veltui 1920 m. Prancūzijai pripažinus mūsų šalies nepriklausomybę, Milašius skiriamas Lietuvos atstovu Paryžiuje. Rašytojo diplomatinė veikla sulaukė ir tarptautinio pripažinimo – 1927 m. jis buvo priimtas į tarptautinę diplomatinę akademiją. Tačiau 1925 m. skirtas Lietuvos pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru Prancūzijai, tų pareigų atsisakė ir liko Lietuvos pasiuntinybės patarėju Paryžiuje iki 1938 m. Matyt, Lietuvą pripažinus (deja, be Vilniaus krašto), Milašius jautėsi atlikęs svarbiausią savo politinę misiją, tad grįžo prie kūrybinės veiklos: rašė filosofinius traktatus, rečiau – eiles, domėjosi lietuvių kalba. 1937 m. Kauno Teologijos-filosofijos fakultetas jam suteikė filosofijos daktaro garbės vardą.

Milašius išvertė į prancūzų kalbą ir išleido visą pluoštą lietuvių liaudies dainų ir du lietuvių pasakų rinkinius, iš kurių iki šiolei prancūzų vaikai pažįsta Lietuvą. Pasak prancūzų tyrinėtojų, rinkinyje *Senosios Lietuvos pasakos ir legendos* Milašius atskleidė slaptus ryšius, jungiančius abi jo tėvynes – Lietuvą ir Prancūziją. Ieškodamas tokių „slaptų ryšių“, savo etnologinėse studijose *Žydų tautos iberiška kilmė* (1932) ir *Lietuvių tautos kilmė* (1937) poetas įrodinėjo, kad lietuviai, žydai ir Prancūzijos pietuose gyvenantys baskai – giminingos rasės, nes visų jų bendra priešistorinė tėvynė – Iberija (dabartinė Ispanijos, Prancūzijos, Italijos teritorija). Idėja ginčytina, tačiau ją mėginama pagrįsti įdomiais lietuvių ir baskų dainų, pasakų bei mitologijos gretinimais, liudijančiais etnologo ir folkloristo aspiracijas.

Šiuos tyrimus neabejotinai skatino Milašiaus noras suvienyti skirtingus asmeninės tapatybės elementus, taip pat siekis išgelbėti pasaulį nuo susiskaldymo. Kad ir kaip mylėdamas svajonių tėvynę Lietuvą, poetas neapsiribojo viena tauta – jam rūpėjo visos planetos likimas. Nusivylęs savo epocha ir jausdamas artėjančio karo grėsmę, ėmė savaip aiškinti Šventąjį Raštą ir skelbti gąsdinančias pranašystes – beje, kai kurios iš jų jau po rašytojo mirties pasitvirtino. Paskutiniaisiais gyvenimo metais įsikūręs miškingoje Fontenblo vietovėje netoli Paryžiaus, pamėgo paukščių draugiją (pašvilpavus Vagnerio operos melodiją, paukščiai sulėkdavo ir tūpdavo ant rankų ir pečių); dėl šios ypatingos bendravimo su gamtos pasauliu dovanos Milašius buvo vadinamas „paukščių poetu“. Rašytojas ir mirė 1939 m. pavasarį, gaudydamas mylimiausią savo kanarėlę.

Apibendrinant Oskaro Milašiaus nuopelnus Lietuvai, dera pažymėti, kad rašytojo diplomatinė veikla Lietuvos atstovybėje Paryžiuje, siekiant mūsų krašto Nepriklausomybės pripažinimo, sėkmingas propagandinis darbas rengiant paskaitas ir skelbiant straipsnius bei studijas Lietuvos istorijos, politikos bei kultūros klausimais, lietuviškų dainų ir pasakų vertimai į prancūzų kalbą – tai didžiulis ir svarus indėlis į lietuvių diplomatijos ir kultūros istoriją.

Gyvenimo Prancūzijoje metais Milašių pažino ir vertino negausus būrelis žmonių, tačiau tai buvo iškilios XX a. pradžios asmenybės: Gijomas Apolineras (Guillaume Apollinaire), Polis Valeri (Paul Valéry), Žanas Supervjelis (Jean Supervielle), Rožė Martenas diu Garas (Roger Martin du Gard), Armanas Godua (Armand Godoy), dar keli kiti garsūs intelektualai. Visuotinis rašytojo pripažinimas atėjo po mirties, kai imta leisti Milašiaus raštus su garsių tyrinėtojų įžangomis (iki šiol du kartus išleisti pilni raštų rinkiniai – 10 tomų), o keli žinomi prancūzų eseistai ir literatūros tyrinėtojai išleido monografijas apie rašytojo gyvenimą ir kūrybą. Nuo septintojo dešimtmečio Milašiaus kūryba dedama į didžiulias prancūzų lyrikos antologijas, o jo lietuviškos pasakos išleistos iliustruotomis knygomis. Ypač populiaru misterija *Migelis Manjara*, vaidinama įvairiuose Prancūzijos teatruose, pagal misterijos tekstą sukurta opera ir muzikinė drama; šis veikalas reprezentuoja Milašiaus kūrybą prestižiniame enciklopediniame leidinyje, pristatančiame XX a. prancūzų literatūrą (Nathan, 1989). Praėjus dviem dešimtmečiams po rašytojo mirties, jo gerbėjai Prancūzijoje susibūrė į „Milašiaus draugų asociaciją“, kuri aktyviai veikia ir dabar: rengia susitikimus, konferencijas, leidžia specialius sąsiuvinius, skirtus poeto gyvenimui ir kūrybai nagrinėti. Svarbu, kad po 1990 m. į šią veiklą įsitraukia vis daugiau tyrinėtojų iš Lietuvos. Be kita ko, čia pateikiama informacija apie Milašiaus kūrybos sklaidą. Paskutiniaisiais duomenimis (Nr. 49, 2010), suskaičiuoti 87 vertimai į įvairias Europos kalbas, tarp kurių pirmauja ispanų kalba, antroje vietoje – leidiniai lietuvių kalba. Toliau kalbos rikiuojasi taip: anglų, italų, lenkų, serbų-kroatų, vokiečių, čekų, graikų, olandų, vengrų ir slovėnų. Daugiausia verčiama poezija, po jos – teatro pjesės, romanai, pasakų ir legendų rinkiniai. Pažymima, kad Milašius nežinomas Skandinavijos kraštuose, Rusijoje ir buvusiose Sovietų Sąjungos respublikose. Tai nestebina – sovietmečiu įvertinta kaip dekadentiška

*Būčiau galėjęs kaip prancūzų
poetas, vienaip ar kitaip avangardo
rašytojų gerbiamas, apsilaukti
laurais Varšuvoje su daugeliu kitų
lietuvių iš mano aplinkos. Vyliausi
atliksiąs naudingesnę darbą
likdamas po kukliuolu liaudišku
lietuvių kryžiumi*

ir reakcinga, poeto kūryba buvo draudžiama ir tik devintajame dešimtmetyje ėmė grįžti į savo pirmąją tėvynę.

Lietuvoje sovietmečiu tik du kartus (1969 ir 1976–1977) buvo išspausdinti Albino Žukausko ir Vaclavo Šiugždinio Milašiaus lyrikos vertimai iki svarbiausio leidinio – Valdo Petrausko filologinių vertimų rinktinės *Poezija* (1981) su Vytauto Kubiliaus įžanga, kurioje pirmą kartą po pusės amžiaus priverstinės tylos apžvelgiama Milašiaus biografija ir kūrybos kontekstai, atskleidžiamas poezijos savitumas, aptariami poetiniai vertimai į lietuvių kalbą, pripažįstami nuopelnai lietuvių kultūrai. 1983 m. Kubilius knygoje *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas* Milašiaus pristatymą papildė naujomis žiniomis. Pasirodo, kad dar gyvas būdamas, lietuvių ir prancūzų poetas sulaukė pripažinimo Lietuvoje: trečiojo dešimtmečio pradžioje pirmieji jo eiles ėmė populiarinti Balys Sruoga ir Vaižgantas; 1930 m. literatūrologui Jonui Griniui išleidus studiją *O. V. Milašius poetas*, po metų pasirodė Antano Vaičiuliaičio verstos *Poemos*; 1937 m. šis lietuvių rašytojas išvertė ir misteriją *Migelis Manjara*. Tuoj po Milašiaus mirties jo simfonijas ėmė versti Albinas Žukauskas, o eilėraščių „Karomama“ talentingai išvertė Vytautas Mačernis. Ne veltui, pasak Kubiliaus, šio lietuvių poeto „Vizijų“ ciklas išaugo Milašiaus lyrikos traukos lauke. Dar Grinius savo knygoje teigė, kad Milašiaus kūryba artima lietuviams, nes yra lyriška, kilusi iš širdies, pilna svajonių ir simbolių, be to, jai daugiau rūpi ne forma, bet turinys. Šiandien jau nustatytos Milašiaus ir Alfonso Nykos-Niliūno kūrybos paralelės, įžvelgtos Mačernio ir Milašiaus metafizikos jungtys, manoma, kad poeto įsitvirtinimą lietuviškojoje tradicijoje pirmiausia garantuoja „žemininkų“ poezija. Tačiau keliant klausimą, kaip lietuvių kultūra reaguoja į Milašiaus poeziją, jo dvasinių regėjimų patirtį, reikia dar nueiti ilgą ieškojimų kelią – kruopščiai ištirti rašytojo kūrybos recepciją šiuolaikinėje lietuvių literatūroje.

Per du pastaruosius Nepriklausomybės dešimtmečius Milašiaus bibliografija Lietuvoje pasipildė keliomis knygomis, kurių autoriai Laimonas Tapinas, Andrius Konickis, Elina Naujokaitienė, Pranas Antalkis nupiešė spalvingą, intriguojantį rašytojo portretą. Be to, 1996 m. išleista Milašiaus poetinių vertimų rinktinė *Poezija*, liudijanti lietuvių ir prancūzų poeto kūrybos sklaidą, 2001 m. – romanas *Meilės įšventinimas*, 2002 m. pasirodžiusioje knygoje *Misterijos* paskelbti kūriniai *Migelis Manjara*, *Mefibosetas* ir *Saulius iš Tarso*, išleisti metafizinių poemų *Ars magna* ir *Slėpiniai* vertimai. Apgintos kelios disertacijos apie Milašiaus kūrybą, lietuvių tyrinėtojai skelbia straipsnius apie rašytoją ne tik lietuvių, bet ir prancūzų spaudoje (Genovaitė Dručkutė, Kęstutis Nastopka, Nijolė Kašelionienė). Tai leidžia tikėtis naujų patirčių ir atradimų. Pastaruoju metu manoma, jog lietuvių kultūros kontekste Oskaro Milašiaus vieta – šalia Adomo Mickevičiaus. Pastebima, kad Milašiaus kūrybą bene geriausiai yra pristatęs garsus poeto giminaitis, Nobelio premijos laureatas Česlovas Milošas (Czesław Miłosz). Pastarasis, susirūpinęs Milašiaus kūrybos vieta Europos literatūros istorijoje, svarstė, ar jo giminaitis yra dekadentas, ar poetas romantikas. Linkdamas prie antrojo apibūdinimo, priskyrė Oskarui XVIII–XIX a. sandūros kūrybinę vaizduotę ir pažymėjo, kad Milašius kaip tikras romantikas visur jautėsi svetimas, tremtinys, savo mitologijoje prarastą vaikystės rojų paverčiantis idealia ateityje atgimsiančios žmonijos šalimi. Šiuolaikiniai tyrinėtojai šios nuostatos neginčija, o tik papildo, priskirdami dar ir akivaizdų simbolizmo paveldą (muzikinė forma, asmeniniai, sunkiai šifruojami simboliai).

Šiandien akivaizdu, kad Milašius netapo „prancūzišku Gête“ ir nelaikomas „visų laikų didžiausiu prancūzų poetu“, kaip tai skelbė jo gerbėjai ir bičiuliai Polis Foras (Paul Fort)

ir Miomandras (Miomandre). Daugelis prancūzų kritikų sutaria, kad Milašiaus kūryba – neįprastas reiškinys prancūzų literatūroje, nes intensyvus misticismas yra retas šalyje, pasižyminčioje minties aiškumu. Šį išskirtinį poeto bruožą – misticismą, kaip ir Adomo Mickevičiaus atveju, prancūzų tyrinėtojai sieja su lietuviško mentaliteto specifika. Be to, Milašiaus kūrybos vertėjai į kitas kalbas pastebi, kad poeto eilių grožis peržengia prancūzų kalbai būdingos poetinės tradicijos ribas, nes čia prancūziški žodžiai keisčiausiu būdu įsišaknija niekada neregėtoje svetimoje žemėje. Vertas dėmesio garsaus čekų rašytojo ir „Simfonijų“ vertėjo Milano Kunderos teiginys, jog Milašiaus poezija nėra prancūziška; esą, išlaikiusi savo lenkiškai lietuviškas šaknis, ji rado prieglobstį prancūzų kalboje kaip kokiame vienuolyne. Ir tai tik patvirtina talento originalumą.

Svarbu pažymėti, kad kai kurie šiuolaikiniai tyrinėtojai lietuviškai prancūzišką Milašiaus kūrybos modelį priskiria ne praeičiai, o ateičiai. Kadangi per didelis dėmesys individualiai estetinei raiškai šiandien provokuoja „skilimą“ tarp poeto ir visos žmonijos, teigiama, kad giliai humaniška Oskaro Milašiaus kūryba, priešindamasi visų priimtai modernybės sampratai, atveria pamirštą modernybės pusę, nemodernią arba kitą modernybę (Massimo Rizante, 2010).

Siūloma literatūra: Oskaras Milašius, *Poezija*, sudarė Vytautas Kubilius, vertė Valdas Petrauskas, Vilnius: Vaga, 1981; Vytautas Kubilius „Lietuva Oskaro Milašiaus kūryboje“, in: *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 323–345; Oskaras Milašius, *Lietuviškos pasakos*, vertė Valdas Petrauskas, baigiamasis straipsnis Vytauto Kubiliaus, Vilnius: Vyturys, 1989; Laimonas Tapinas, *Septynios vienatvės Paryžiuje*, Kaunas: Spindulys, 1993; Oskaras Milašius, *Poezija*, sudarė ir paaiškinimus parašė Donata Linčiuviėnė, Vilnius: Vaga, 1996.

Oskaras Milašius

LIETUVA

Tos žemės vardas – Lietuva – užvaldė mano protą ir
jausmus.

Aš trokštu jums atskleisti ją.

Ateikit! Dvasioje nuvesiu jus į svečių kraštą, ūkanotą,
glūdų, šnarantį...

Suvasnokime sparnais – aure, jau skrendame per šalį, kur
kiekvienas daiktas turi blausią atminimų spalvą.

Apgaubia mus vandens lelijų kvapas, plėkstančių miškų
garai...

Tai Lietuva, la Lituanie, Gedimino ir Jogailos žemė.

Atsiveria mums susimąsčiusi šalis, kurios vėsi, dulsva
padangė turi visą pirmapradės giminės gaivumą. Ji
nepažįsta prabangos liūdnos – subręsti.

Po septynių žiemos mėnesių letargo ji nubudus šoktelia nuo
pavasario staigios grožybės, o rugsėjo vidury nauji
atolai, netgi vasaros nedavę, juodvarnių kranksmais
vėl skelbia ilgą žiemą.

Tada lietuviškųjų vasarų medaus kvapsnis užleidžia vietą
rudeniui dvelksmui, kuris yr lyg siela Lietuvos, –
Saldžiarūgštis kvapas, nelyginant išvirtusio karštinčiaus
medžio, samana užkloto, ar griuvėsių po lietaus, kai
vasara jau baigias.

Balzgana šviesa dūluoja klony, o šėma migla nugulus ant
miškų,

Tylų saulės veidą niaukia įkyrių minčių nykumas.

Nors dar nesnigo, paplukusiuos keliuos ratus pakeičia
rogės.

Nuo upės smelkias per laukus linų markos tvaikai.

Galop iškrinta lapkričio sniegai, o vakarais sarginiai šunes
vėl užtraukia savo begalinę šneką su vilkais iš seno
miško, skendinčio rūkuos.

KARIETA, SUSTOJUSI NAKTĮ

Kol atsiras raktai,
 – Tikriausiai jis ieško jų
 Prieš trisdešimt metų mirusios
 Teklės drabužiuose –
 Paklauskite, ponai, paklauskite senatviško, prislopinto naktinio
 Alėjos šnarėjimo...
 Tokią mažytę, silpnutę, dusyk suvystytą į mano apsiaustą,
 Nešiu tave per gervuoges ir dilges iki pat aukštų ir juodų
 Pilies vartų.
 Šitaip kitados senolis grįžo
 Iš Verselio su mirusiaja.
 Kokie nebylūs ir nepatiklūs, ir tamsūs namai
 Mano vaikučiui!
 Jau žinote, ponai, tai liūdna istorija.
 Jie miega išsklaidyti po tolimas šalis.
 Jau šimtas metų
 Laukia jų vieta
 Vidury kalvos.
 Su manim išnyksta jų giminė.
 O šių griuvėsių Dama!
 Tuoju pamatysime gražų vaikystės kambarį: ten
 Antgamtiška tylos gelmė –
 Tai tamsių portretų balsas.
 Susirietęs savo guolyje, naktį,
 Rodos, girdėdavau, kaip tuščiuose šarvuose,
 Atodrėkiui brazdant už sienos,
 Plaka jų širdis.
 Kokia nyki giminė mano baikščiam vaikučiui!
 Žibintas užgęsta, mėnulis apsiblausęs,
 Siaubas vadina savo dukras į giraitę.
 Kol atsiras raktai,
 Numikite truputį, ponai. – Miegok, vaikeli, miegok,
 Toks perbaļęs, padėki galvą ant mano peties.
 Pamatysi, kokia graži
 Gūdzioji giria birželio nemigoje, pasipuošusi
 Žiedais, o mano vaike, kaip mylimiausia
 Pamišusios karalienės dukra.
 Apsigaukite mano kelionės apsiaustu:
 Purus rudenio sniegas tirpsta ant jūsų veido,
 Ir jus apima miegas.
 (Žibinto spinduly ji sukas, sukas drauge su vėju
 Kaip mano vaikystės sapnuose,
 Ta senė, – žinote, – ta senė.)

Ne, poniam, aš nieko negirdžiu.
 Jis pagyvenęs,
 Truputį pasimaišęs.
 Kertu lažybų, kad jis bus nuėjęs išgerti.
 Mano baikščiam vaikui tokie tamsūs namai!
 Užkampy, Lietuvos krašto užkampy.
 Ne, poniam, aš nieko negirdžiu.
 Tamsūs, tamsūs namai.
 Surūdijusios spynos,
 Vynuogienojai išdžiūvę,
 Vartai užsklęsti,
 Langinės uždarytos,
 Alėjose jau šimtas metų nenugrėbti lapai.
 Visi tarnai išmirę.
 Aš nieko nebeprisimenu.
 Tokie tamsūs namai patikiam vaikui!
 Prisimenu nebent oranžeriją,
 Proprosenelį ir teatrą:
 Pelėdžiukai ten lesdavo man iš delno.
 Mėnulis žvelgdavo pro jazminų krūmą.
 Tai buvo kadaise.
 Girdžiu žingsnius alėjos gale,
 Šešėlis. Štai Vytautas su raktais.

Vertė Valdas Petrauskas

LAPKRIČIO SIMFONIJA

Tai bus visai taip pat, kaip ir šiame gyvenime. Tas pats kambarys.
 – Taip, mano vaike, tas pats. Ankstų rytą laikų paukštis lapijoj,
 Blyškioj kaip mirtis: tuomet tarnaitės keliasi,
 Ir girdėti tuščias ledinis kibirų tarškesys

Prie šulinio. O siaubinga, jaunyste! Tuščia širdie!
 Tai bus visai taip pat, kaip ir šiame gyvenime. Bus
 Vargšų balsai, senų priemiesčių žiemos balsai,
 Stiklius su savo permaininga dainele,

Sulinkusi senelė su nešvariu kyku,
 Šūkaujanti žuvų vardus, žmogus su mėlyna prijuoste,
 Spjaudantis į delną, nutrintą neštuvų,
 Ir rėkalojantis nežinia ką lyg paskutiniojo teismo angelas.

Tai bus visai taip pat, kaip ir šiame gyvenime. Tas pats stalas,
Biblija, Getė, rašalas ir jo laiko kvapas,
Popierius, balta moteris, skaitanti patylomis,
Plunksna, portretas. Mano vaike, mano vaike!

- Tai bus visai taip pat, kaip ir šiame gyvenime! - Tas pats sodas,
Didelis, didelis, tankus, ūksmingas. Ir apie vidurdienį
Žmonės džiaugsis, kad susirinko šičia,
Žmonės, kurie niekada nebuvo pažįstami ir žino

Vienas apie kitą tik tiek: jog reikės apsirengti
Kaip kokiai šventei ir eiti į anapus iškeliaujančių
Naktį vieniems, be meilės ir be žiburio.
Tai bus visai taip pat, kaip ir šiame gyvenime. Ta pati alėja;

Ir (vieną rudenio popietę) alėjos vingyje,
Ten, kur gražus kelias leidžiasi baikščiai kaip moteris,
Išėjusi pasiskinti gyduolių gėlių, - klausyk, mano vaike, -
Mes susitiksime čia kaip kadaise;

Ir tu jau pamiršai, kokios spalvos tuomet buvo tavo suknelė;
O aš turėjau labai mažai laimės akimirkų.
Tu vilkėsi blyškiai violetiniu rūbu, gražusis liūdesy!
Ir gėlės ant tavo skrybėlaitės bus liūdnos ir mažos,

Ir aš neįminsiu, kaip jos vadinasi: nes per visą gyvenimą
Žinojau tik vieną vienintelę liūdną gėlytę, neužmirštuolę,
Seną miegalę Slėpynių šalies daubose, gėlę našlaitę.
Taip, taip, beribe širdie! Kaip šiame gyvenime.

Ir ten bus tamsus takas, labai drėgnas
Nuo krioklių aido. Ir aš tau pasakosiu
Apie miestą virš vandens ir apie Rabiną iš Bacharacho,
Ir apie Florencijos Naktis. Ir bus tenai

Žema griūvanti siena, kurioje snaudžia
Senų, senų lietu kvapas, ir šalta, riebi, raupsuota žolė
Kratys tenai savo tuščius žiedus
Į bežadį upelį.

Vytautas Kubilius

LIETUVA OSKARO MILAŠIAUS KŪRYBOJE

1

„Aš esu lietuvių poetas, rašantis prancūziškai“, – sakė Oskaras Milašius. Šitie žodžiai pėrėjo į enciklopedijas ir monografijas. Net granito antkapyje Fontenblo kapinėse poeto pavardė iškalta dviem kalbom: O. V. de Milosz ir O. V. L. Milašius...

Prancūzija, „antroji tėvynė“, nepamiršo poeto, kuris šnekėjo prancūziškai su nežymiu slavišku akcentu, bet „jautė subtiliausius šios kalbos niuansus gal geriau negu bet kuris jo kartos rašytojas“. Praėjus po mirties dviem dešimtmečiams, du kartus buvo išleisti O. Milašiaus raštų pilni rinkiniai – po dešimt tomų Paryžiuje (1945–1959 m. ir 1961 m.).

Ką davė Lietuva – jos gamta, istorija, kultūra – šitam „pavyzdingo stilistinio grynumo“ prancūzų rašytojui? Ar galime turėti nuosavybės pretenzijų į jo kūrybos visumą, bent į atskirus elementus? O gal O. Milašiaus lietuvybė tik literatūrinis gestas pagal lenkų romantizmo suvėluotas direktyvas?

Poetas regėjo Lietuvą per A. Mickevičiaus istorinės romantikos prizmę, o lietuvių tautą matė indoeuropiečių prokalbės mitologinėje šviesoje. Lietuviai valstiečiai, praslinkus dvidešimt tūkstančių metų, tebekalba „šventąja bramanų kalba“. Lietuvių dainose tebeskamba „pirmykščio arijų pasaulio siela“. Viena lietuvių gentis, nusileidusi per Balkanus į Graikiją, atnešė arijų tradiciją heleniškai kultūrai, maitinančiai Vakarų Europą.

Pasaulio istoriosofinėje koncepcijoje, paremtoje mokyto asirologo ir senovės religijų žinovo erudicija, lietuvybei buvo skirtas esminis vaidmuo kaip ir J. Basanavičiaus trakiškoje teorijoje. Lietuvių kalba, folkloras ir mitologija – „raktas į mūsų praeitį ir ateitį“, nes lietuviai kaip ir baskai „yra pačios seniausios ir pačios gryniausios priešistorinės Europos gyventojų liekana“. Lietuviški žodžiai – bitė ir mėnuo – randami Egipto papirusuose ir Fri-gijos antkapiuose. Asirai, moabitai, eskuarai garbino žvaigždę Ištar–Aštar–Artizara, kurią lietuviai ligi šiol tebevadina Aušrine. Baskai, seniausi Europos gyventojai, saugojo žalčius, tikėjo laumėmis, dainavo dainas su panašiais refrenais kaip ir lietuviai. Šių tautų šaknis, pasak O. Milašiaus, buvo tos pačios – neolito amžiaus iberų civilizacija, iš kurios išdygo ir hebrajų pasaulis. Pirminis indoeuropiečių bendrosios kultūros židinys susidarė ne Toli-muosiuose Rytuose, o Europoje. Lietuviai kaip ir baskai yra Europos aborigenai, atkeliavę prie Baltijos krantų ne iš rytų, o iš vakarų. „[...] Lietuva, ši įstabi šalis, atidavusi man savo sielą, yra ne tik mano, bet ir jūsų tėvynė. Taip, Vakarų moterys ir vyrai, aš kalbu apie jūsų senąją tėvynę“, – sakė O. Milašius.

Indoeuropiečių pirminės kalbos, pirminės kultūros, pirminės žemės ieškojimais priešistorinio laiko miglose, itin prieštaringi ir nesibaigiantys, teikė peno įvairiems nacionaliniams mitams, kuriuos suskurdusios tautos kūrė vaikiškai naiviai. Ir O. Milašiui moksliniai įrodymai – žodžių etimologijos ir folkloro paralelės – nepastebimai susiliejo su gimtojo krašto poetine absoliutizacija į mistinę Lietuvos idėją, per kurią jis regėjo žmonijos kelią iš priešistorės tūkstantmečių į dabartį. Tokia idėja negalėjo neužkliudyti ir palies poeto gyvenimo kelių.

Pirma kartą atvykęs į Lietuvą 1919 m., Aleksote „nuo jaukios kalvos“ O. Milašius išvydo karo sugriauto Kauno „šurpią realybę“. Aplinkui „maži ir liūdni nameliai tarytum

užmirštųjų kapai“. Kaizerio kareiviai marširuoja gatvėmis kaip šeimininkai, link Virbalio tebedunda ešelonai su karo grobiu. Visur ilgaamžės vergovės ženklai: kur ne kur išgirsi melodingą lietuvišką šneką, primenančią sanskritą. Į nuniokoto krašto liūdną pilkumą O. Milašius žvelgė per savo istoriosofinę idėją, iškėlusią lietuvių tautą į „pasaulio centrą“, kur ji nebegalėjo išnykti. Lietuviai išsaugojo po savo šiaurietiško būdo kiautu „visą neužgesinamos šventos ugnies karštį, kurią jų protėviai pagonyms vadino Amžina Ugnimi“ (ten pat, p. 14).

Pats O. Milašius jautė ir savyje „šitą Amžiną Ugnį“. Jis sakė apie Lietuvą – „mano kraštas“, „mano tauta“, „mano baltiška tėvynė“, „Motina mūsų“, mano „protėvių šalis“, kur „visi daiktai turi prigesusią atsiminimų spalvą“, o į lietuvius kreipėsi – „mano broliai“. „Šis kraštas yra Lietuva, kurios vardas visada mano galvoj ir širdy“, – kalbėjo poetas. Tai ir privertė jį apsispręsti – išeiti iš „aukštos vienatvės“ į „pareigos kelią“, į aktyvų veiksmą. Paryžiuje per viešą paskaitą jis pareiškė: „[...] Atmesdamas visus prietarus ir asmeniškus rūpesčius, stoju tarnauti savo tėvynei“ (ten pat).

Tai buvo sensacija – senos bajorų giminės palikuonis „mužikiškos Lietuvos“ tarnyboje. Jis denonsuoja Lenkijos–Lietuvos uniją, skelbia Vilnių neginčijama politine ir kultūrine Lietuvos sostine. Jis kaltina pilsudskinę Lenkiją svetimų žemių grobimu, kai Želigovskio divizija užgrobia Vilnių. Jis gina Lietuvos interesus begaliniuose Tautų sąjungos posėdžiuose.

O. Milašius tapo Lietuvos aristokratijos „balta varna“, išskridusia iš savo lizdo ir pašiūšusia prieš jos tradicijas. Kai kunigaikštis E. Sapiega pasirašinėjo ponų Lenkijos vyriausybės notą, skelbiančią karą Lietuvai, o J. Pilsudskis pasiuntė 50 000 kareivių į Vilnių, O. Milašius kovojo už Lietuvos suverenumą, paskirtas 1919 m. Lietuvos delegacijos Paryžiaus taikos konferencijoje sekretoriumi, o 1920 m. pirmuoju buržuazinės Lietuvos valstybės atstovu Prancūzijoje.

Kas privertė O. Milašių atsukti prieš savo socialinį kamieną, kurio istorine praeitimi jis didžiavosi?

Visų pirma romantinis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės regėjimas, perimtas iš A. Mickevičiaus, kurį jis laikė „didžiuoju lietuviu“. Jei mano protėviai priklausė „šios Kunigaikštystės seniesiems riteriams“ ir kelis šimtmečius mito šios žemės valstiečių triūsu, tai kaip aš galiu nebūti lietuvis? „Aš priklausau labai senai lietuviškai giminei, kuri buvo polonizuota kaip ir visos mūsų krašto kilmingųjų giminės“, – rašė jis 1922 m. Aristokratiška kilmės prerogatyva lėmė O. Milašiui lietuviybės sampratą, kurioje gimtoji kalba ar gyvenamoji vieta tebuvo antraeiliai dalykai.

Antroji priežastis – „visuotinis sukrėtimas“, supurtęs pasaulį. „Mums visiems prasižada nauja era. Senasis pasaulis susvyravo iš pamatų, ir atėjo laikas – paskutinis smūgis pasenusioms vertybėms, išsekusioms doktrinoms, bevaisiams režimams“. Nors ir netekęs Spalio revoliucijos metu visų savo dvarų Baltarusijoje ir kapitalų Peterburgo banke, susijęs su aristokratijos luomu kilmės legendomis bei prietarais, O. Milašius vis dėlto baisesi aristokratijos „desperatišku įsikabinimu į šio pasaulio gėrybes“ ir „viešpatavimo troškimu“. Tik bekraujė socialinė reforma, laisvas darbas, harmoninga gyvenimo tvarka, apvalyta nuo prievartos ir plutokratų prabangos, galinti išgelbėti šiuolaikinę civilizaciją nuo sudužimo baisyuose prieštaravimuose, – skelbė poetas. Todėl O. Milašius ir stojo už „jaunas demokratijas“, atsiradusias pusiau feodalinių imperijų griuvėsiuose, žengė nuo

sulenkėjusios dvarininkijos į lietuvių buržuaziją, naiviai tikėdamas Pabaltijo kraštų neutralizuojančia misija grobuoniško imperializmo draskomame pasaulyje.

Politinis apsisprendimas, nulemtas romantinių aspiracijų ir metafizinių tautiškumo idėjų, keleriems metams paglemžė kone visą poeto kūrybinę energiją. Jis rašė politinius straipsnius, brošiūras, notas, vertė diplomatinę korespondenciją, stebindamas Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos valdininkus stiliaus grakštumu. Dirbdavo nuo ryto iki vakaro, kartais net naktimis, pasak P. Klimo, buržuazinės Lietuvos valstybės diplomato, tuo metu gyvenusio Paryžiuje. „Savo rašytojo talentą jis atidavė lietuvybės reikalui“, – sako prancūzų tyrinėtojas Ž. Bužas. Atsisakęs 1925 m. alinančios atstovo tarnybos ir pasilikęs patarėjo bei diplomatinio redaktoriaus pareigoms, O. Milašius išvertė į prancūzų kalbą pluoštą lietuvių liaudies dainų, išleido du pasakų rinkinius („Senosios Lietuvos pasakos ir pasakojimai“, 1930; „Mano motušės lietuviškos pasakos“, 1938), parašė pratarmes J. Tysliavos eilėraščių rinkiniui „Vėjų taurė“ („Coupe de vents“) ir K. Šimonio parodos katalogui. Jis skynė lietuvių kultūrai kelius į platesnį pasaulį, kur ji tebebuvo nežinoma.

Lietuvių liaudies dainos ir pasakos, virtę O. Milašiaus rankose „tobulais meno kūriniais“, pasak prancūzų kritikų, ryškiausiai įkūnijo jo Lietuvos sampratą. Dainose jis ieškojo „arijų priešistorės“, pabrėždamas senoviškus priedainius („Dam, dam, dalidam“), žemės – motinos ir dievo dukryčių motyvus. Jį traukė „primityvo grynumas ir šviežumas“ (Ž. Bužas) – žmogaus ir gamtos sąlyčių nesudrumsta ramybė, emocinių šūksnių naivumas, globalinis metaforos šuolis (žiemos šėkas, vasaros sniegas), lengva eilutė ir žaisminga pakartojimų gracija. Poetas nusibrėžė „išsaugoti metrą, spalvą, išraiškos jėgą“, atrinkęs 26 dainas iš P. Ruigio ir L. Rėzos publikacijų, bet jas vis dėlto gana laisvai interpretavo. Lietuvių pasakose jis taipogi atrado „įstabų priešistorės palikimą“, bet jas ne tiek vertė, kiek perkūrė, pasidėjęs vokiškus vertimus, nors gerai suprato ir lietuviškus tekstus (1919 m. po M. Marcinkevičiūtės-Lipčienės koncerto poetas įteikė jai savo knygą su lietuvišku įrašu). Tokį darbą poetas vadino transkripcijomis, kaip ir kai kurie kompozitoriai savo harmonizuotas liaudies dainas. O. Milašių ypač domino mitologinių metamorfozių siužetai (žmogus virsta medžiu ar gyvuliu, o gyvulus žmogumi), kuriuos jis filosofiskai interpretavo, nukeldamas veiksmą į „pirminės gamtos“, „amžinojo Sodo“, „centrinės saulės“ suabstraktintas vietas. Jis rimtai žiūrėjo į liaudies magiją, pagarbiai stilizuodamas užkeikimo formules. Laumės, burtininkai, Perkūno paukščiai (O. Milašiaus sukurtas mitologinis įvaizdis) jo pasakose išlaiko paslaptinę galią, pranokstančią žmogaus supratimą. Jis stengėsi atkurti pasakose Lietuvos viduramžių foną: Kęstučio karai su kryžiuočiais, žygiai prieš totorius, Vilniaus rūmai, pilys, katedra su dvylika apaštalų, Radvilų sodinti ąžuolai, Kauno bajorų seimeliai... Karalius liepia sušaukti į didžiąją, sosto salę visus pilies gyventojus. Sueina grafai, monsinjorai, dvaro damos, karininkai... Lietuvių pasakos pasaulį, perdėm valstietišką, O. Milašius transponavo į aristokratišką aplinką: ceremoningas dvaro etiketas, žaismingi apdarų aprašymai, galantiški dialogai, ironiškos dviprasmybės, lotyniški posakiai, rafinuotos asociacijos į antikos dievus, Tiubingeno ir Sorbonos universitetus, bramanų mokslą, E. Po novelę „Gyvi palaidoti“... Pasakos stilistiką jis priderino prie prancūzų klasicizmo gracingų judesių, šmaikščiąjų fablio, vietomis net prie prustiško refleksijų srauto, kuriame pinasi skirtingi istoriniai laikai. Toks prustiško tipo kūrinys – „Modestė, velnio nuotaka (atsiminimai, rasti Drujos pilies požemio kalėjime)“.

Lietuva užima aiškiai matomą plotą O. Milašiaus raštuose – politinėje publicistikoje, moksliniuose traktatuose, filosofinėje prozoje, vertimuose-rekonstrukcijose. Bet O. Milašius laikė save ne politiku, ne švietėju populiarizatoriumi, o poetu.

Kaip paveikė „atsivertimas“ į lietuvių O. Milašiaus lyriką – jo raštų branduolį? Ar prasismelkė į jo eiles „Lietuvos pavasario melancholiškas kvapas“?

Mobilizuotas 1916 m. į Prancūzijos užsienio reikalų ministeriją diplomatinės informacijos redaktoriumi, O. Milašius jau buvo atšalęs meninei kūrybai ir kone baigęs poetinį kelią. Kelionės į Lietuvą (1919 m. pavasarį, 1921 m. spalį, 1922 m. rugpjūtyje ir lapkričio mėn., 1924 m. gegužį), pasivaikščiojimai po Kauno Ažuolyną, svečiavimasis savo protėvių gimtinėje Labūnavoje nepajėgė nei pakeisti, nei atgaivinti nutrūksiančios lyrinės melodijos. Jo poetinė sąmonė, galutinai susiklosčiusi, nepajudėjo nuo įprastinių versmių. O tarp jų nebuvo nei pagoniškos Lietuvos legendų (tokių svarbių A. Mickevičiui), nei valstiečio buitės realiųjų-simbolių (tokių talpių J. Baltrušaičio rusiškuose eilėraščiuose), nei Nemuno krašto psichologinių tipažų (tokių išraiškingų J. Bobrovskio prozoje). Nebuvo nieko iš tradicinių lietuviškumo elementų, jau įsitvirtinusių pasaulinėje literatūroje.

O. Milašiaus poetinė mąstysena – Prancūzijos kultūrinio dirvožemio vaisius. „Prancūzija buvo didžioji jo auklėtoja“, – sako poeto draugas. Prancūzų kultūra davė O. Milašiumi filosofuojantį intelektą, ieškančią žmogiškos būties universalių reikšmių, intuityvų suvokimą, besismelkiantį į paslėptus emocijų centrus, kristalini formos aiškumą, o svarbiausia žodžius, garsus ir intonacijas: eilėraščio gramatinę, ritminę ir net psichologinę sandarą. Prancūzų poetai Š. Bodleras, S. Malarme, P. Verlenas įvedė jį į moderniosios lyrikos labirintus, pilnus paslapties ir nepagaunamai susikryžiuojančių prasmų. Prancūzų simbolizmas įteigė jam melancholiškus amžiaus sutemų įvaizdžius, visagalės meilės ir dūžtančio likimo leitmotyvus, žemyn krintančią tonaciją ir graudesiu smelkiantį dainingumą. Prancūzų literatūrinis gyvenimas priglaudė jį vienminčių ir ištikimiausių draugų ratelyje (G. Kanas, Ž. de Bošeras, F. de Miomandras, A. Godua), o prancūzų literatūriniai žurnalai („L'Occident“) spausdino jo kūrinius greta garsiai skambančių A. de Renje bei P. Klodelio vardų. Tad O. Milašiaus lyrika yra natūralus prancūzų literatūrinio pasaulio želmuo.

Prancūzijos kultūra yra absorbavusi daugelį svetimtaučių rašytojų. Nuo XVIII a., kai „visa Europa rašė prancūziškai“, įvairūs tremtiniai, pabėgėliai, klajūnai, netekę šaknų savo gimtajame krašte, lengvai persiimdavo šia išstobulinta kalba ir pasiekdavo didelio meistriškumo. G. Apolineras (Kostrovickis) ir O. Milašius – ryškiausi pavyzdžiai.

Tam tikromis istorinės-kultūrinės raidos aplinkybėmis poetas gali rašyti eilėraščius, sakysim, švediška ir būti įžymiu suomių nacionaliniu poetu (J. Runebergas) arba rašyti angliškai romanus ir garsėti kaip populiariausias indų rašytojas (M. R. Anandas). Rašytojo kūrybos nacionalinę priklausomybę tokiais atvejais lemia jau ne kalba, o tautos savimone, jos esamos padėties, jos mentaliteto ir kultūrinių tradicijų išraiška.

Bet O. Milašiumi poetinis žodis nebuvo nacionalinės savimone akta kaip Maironiui. Meno misija – išreikšti pasaulio nedalomą vienybę. Menininkas yra žmonijos bendrumo kūrėjas, o ne jos skaldymosi veiksnys. O. Milašius nepripažino meninėje kūryboje nacionalinių mastelių, paliktų romantizmo.

Tokia estetiškai programa, kaip ir prancūziškas mentalitetas („jis mastė prancūziškai“), vedė O. Milašį į visuotinio akiračius, kur net Lietuvos vardas turėjo išnykti. Bet poeti-

nė mąstysena ne visada pasiduoda nubrėžtoms premisoms. Ir O. Milašiaus eilėraščiuose visai nelauktai Lietuva tapo didžiuoju žmogaus laimės ir „prarasto rojaus“ mitu. Tai buvo poeto dvasinės biografijos – nepritapimo ir vienišumo biografijos – pasekmė, kurios nepajėgė asimiliuoti Paryžiaus kultūrinis klimatas, toks svetingas visokiems užklydėliams.

2

„Aš užaugau Čerėjoje absoliučioje dvasinėje vienatvėje...“ Tėvas medžiodavo Afrikoje ar stebėdavo pirmųjų balionų pakilimus Europos didmiesčiuose. Kartą Čerėjos dvare ir pats bandė paskraidyti balionu, bet nesėkminga. Motinos sentimentalumas buvo toks desperatiškas ir įkyrus, kad vaikas slėpdavosi atokiausiuose parko užkampiuose, prisimena poetas autobiografijoje. Milašių šeimą jau buvo palietusi psichinė degradacija, ėdusi išsekusias aristokratų šeimas kaip vėžys.

Tėvas sirgo persekiojimo manija. Pasidėjęs išgalastą kirvį ant kelių, tūnodavo kiauras dienas rūsy, paniuręs, nudribusiais ligi juostos plaukais. Vieną naktį iš bandė pasidaryti charakiri senovišku kardu, ir sūnus klykdamas bėgo per tamsias sales, pagautas siaubo. „Ir pamišimas, ir šaltis klaidžiojo be tikslo po namus“.

Vaikas gyveno atsiskyrėlio gyvenimą. Šimtmetis parkas, didžiuliai sodai ir gėlynai buvo jo tikrieji namai. Jaunutė auklė, pasisodinusi ant kelių, kažką pasakodavo, danguje plasnojo balti paukščiai, dūzgė bitės, spindėjo ežeras. Šitie reginiai sustings atmintyje kaip vienintelė pasaulio ramybės ir „amžinos harmonijos“ akimirka.

Kitas užsimiršimo maršrutas – rūmų salės, išdabintos viduramžių ginklais, Lietuvos didžiųjų kunigaikščių paveikslais ir protėvių portretais. Ant kardo pasirėmęs stovi prosenelis, Kauno kardininkas, perkėlęs giminės rezidenciją iš Labūnavos į Čerėjos dvarą, kurį 1802 m. atpirko iš Sapiegų, įsikūrusių čia XVI a. viduryje⁴¹. Senelis Artūras, pasipuošęs paradine ulonų uniforma (su ja išjojo į 1831 m. sukilimą prieš caro valdžią ir grįžo be dešinės kojos). Greta senelės – italų dainininkės Natalijos Tasistro, nepaprasto grožio moters, portretas (senelis išvydo ją Milano operoje, vedė prieš savo kilmingos giminės valią ir, susipykęs su giminėmis, gyveno Vilniuje). Prie šių dviejų portretų ilgiausiai stoviniuodavo „silpnas ir liūdnas vaikas“, kuriam atrodė, kad jis atsigimė į senelius savo paukštišku veidu, rusvomis akimis ir meniniais polinkiais. „Mano bręstančioje sieloje labai anksti nubudo poetinis jausmas. Būdamas aštuonerių ar devynerių metų, aš jaučiau įsakmų poreikį patikėti popieriui savo vaikišką kūrybą. Pastaroji dėl savotiško mano polinkio buvo perdėm kariška: aš dainavau apie iškilnius mūsų senovės įvykius, karus su švedais, vokiečiais, turkais...“ – rašė poetas autobiografinio romano eskizuose.

Čerėjos dvaras su mūro pilies liekanomis ir teatru, ežero saloje pastatyta balta cerkve ir vienuolynu virsdavo melancholiško svajotojo akyse „karališka rezidencija“, pilna praeities legendų. Kitados šis kraštas priklausė Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei, ir jos etmonai čia kariavo su totoriais, statėsi pilis, bažnyčias, teatrus, tiesė kanalus. Vladislovas Milašius, poeto tėvas, buvęs caro gvardijos poručikas, pagal bajoriškos opozicijos tradiciją tebevadino šį kraštą Lietuva, nors aplinkui gyveno baltarusių valstiečiai. Jis aiškino sūnui, kad Milašių giminė yra lietuvių kilmės ir demonstratyviai nepasitikėjo Lenkija, nors kalbėjo namuose lenkiškai arba vokiškai. Tai buvo iššūkis giminėms, kurie niekino jo „gėdingą“ santuoką su neturtinga žydaite Marija Rozental (oficialiai san-

tuoka buvo įforminta Paryžiuje, kai sūnui jau buvo 16 metų), hebrajų kalbos mokytojo Varšuvoje dukra.

1889 m. Vladislovas Milašius, keliaudamas į Paryžių gydytis „nuo sunkios nervų ligos“, išsivežė ir sūnų. Čerėjos parkų svajotojas buvo paliktas Žansono de Saji (Janson-de-Sailly) licėjuje rengtis technikos studijoms. Po dešimties metų jis baigė senovės Rytų (finikiečių ir asirų) epigrafijos studijas Luvro ir Rytų kalbų aukštosiose mokyklose, nepakluses tėvo valiai. Retai grįždavo į Čerėją, kur šizofreniškas tėvo despotizmas darėsi nepakeliamas. 1901 m. sausio 1 dieną sūnus paleido sau kulką į krūtinę ir keletą savaitių išgulėjo ligoninėje.

Išsiskyrimas su gimtąja žeme, toks įprastas aristokratijos gyvenime, užgriuvo besiformuojančio poeto sąmonę kaip sunkus praradimas. Jis pasijuto tarsi išrautas medis, kuriam nelemta prigyti. Jis kraustosi iš vietos į vietą, ieškodamas namų, bet niekur „negali atsikratyti jausmo – esi svetimšalis“. Heidelbergas ir Venecija, Londonas ir Viena, Roma ir Švarcvaldas, Frankfurtas ir Peterburgas, Sevilija ir Tunisas priglaudžia laikinai ir vėl gena piligrimo keliais. Baironiškas nuobodulys. Tuštumos jausmas. Išnykstančios klasės dvaisnis nuovargis. Ir kankinantis klausimas: „Kas aš esu?“.

Paryžiuje, amerikietiška „Kalisėjaus“ bare, O. Milašius susidraugavo su tokiais pat „bežemiais“ – graikų kilmės prancūzų poetu Z. Moreasu, parašiusiu simbolizmo manifestą, ir anglų rašytoju O. Vaieldu, pabėgusiu iš tėvynės, kur jį buvo įgrūdę į kalėjimą. Jie karštai ginčydavosi, kas yra „grynoji poezija“, kam atstovauja simbolizmas – laikinai manierai ar meno esmei. O. Vaieldas švaistėsi estetizmo paradoksis – meno kūrinys neturi kitos prasmės, išskyrus savo paties grožį. Z. Moreasas reikalavo, kad poetas kalbėtų aliuzijomis, nes kiekviename daikte slypi begalybė, kurios žodis negali apimti. O. Milašius abejojo grynuoju asociacijų žaismu „be jokios poetinės ar psichinės operacijos“. Jam atrodė, kad kūrinio branduolį sudaro vidinė vizija, reginti nematomas būties gelmes, kad tik intymus spontaniškas tonas, be jokių retorikos priemonių, suteikia eilutei ir atskiram skiemeniui spinduliuojančio sugestyvumo. Jis kalbėjo, remdamasis simbolizmo argumentų antrąja linija, nubrėžta P. Verleno („Menas, mano vaikai, reiškia tik vieną dalyką – būti absoliučiai pačiu savimi“). Simbolizmas buvo pirmoji ir lemtingiausia O. Milašiaus literatūrinė aplinka: Žansono de Saji licėjuje piešimo mokė poetas Ž. Nuvo, A. Rembo ir P. Verleno draugas, o anglų kalbą dėstė S. Malarme, naujosios poezijos siela.

Pirmoji O. Milašiaus eilėraščių knyga „Nuopuolių poema“ (1899) kartojo nuvargusių svajotojų, užgesusių vilties, verkiančio liūdesio, sesers–melancholijos, gyvenimo–skausmo motyvus, sužydėjusius „amžiaus pabaigos“ simbolistinėje lyrikoje. Užmikim, greičiau užmikim, negalvodami apie rytdieną! „Mano gyvenimas – paskutinioji ligonio nemiga“. Manyje – tremtinio širdis. Esu vėjų ištaršytas lapkričio sodas, kur dreba keli išlikę stagarai. Argi mūsų buvimas nėra panašus į šešėlį ant sienos? Apleistas parkas, ašarojantys medžiai, ligūstas vakaras, suklupe šešėliai, verkiančios gėlės, nakties spalva kaip skausmas – tradicinis peizažas, kuriame glaudžiasi nuovargio melancholija ir „nenoras gyventi“. Čia šmėkščioja „nuobodulys“ (Ennui) ir „miegas“ (Sommeil), bodleriški įvaizdžiai, tik be kartelio ir įtūžio grimasų, o persmelkti gaudulingos gaidos. „Tebūnie gailės vienintelė mano išmintis“, – pasakys vėliau poetas. O. Milašius regėjo žmogų „visatos tyloje“, kur vienintelis atramos taškas – „nebūtis“. Kasdienybė išstūmė jį iš savo lizdo kaip nepripačiusį paukštį, istorija paliko be jokių įpareigojimų, be progreso iliuzijų. Ir jis sustojo vienui

vienas ties buvimo – nebuvimo riba, bejėgjis ką nors pakeisti („Mes esame tarytum akmenys, nusviesti į ežero dugną“ p. 113). Šitoje pasmerkties situacijoje O. Milašius nesiguodė filosofinėmis amžinybės idėjomis kaip daugelis simbolistų, tuo metu dar visiškai abejingas katalikybės filosofijai, išauklėtas tėvo, kuris „nekenė dvasininkijos“ ir motinos, kuri „neišpažino jokios religijos“. Kartais jis kalbėdavo tiesiog pro ašaras, melodingai kartodamas tą patį praradimo atodūsi, kaip ir P. Verlenas, apimtas tuštumos ir akligatvio pasaulėjautos. Jo eilėraščiai išliko jausmo išgyvenimų sferoje, nes poetai mąsto jausmais kaip ir vaikai. Jis kalbėjo grynomis „žodžių sielomis“, be jokių papuošalų, išgyvenimo dinamika sutelkęs į subtiliausius kalbos tono svyravimus, – o šitai nuo Š. Bodlero laikų pasidarė naujosios lyrikos menine norma .

Egzistencinė melancholija, vienos besibaigiančios epochos psichozė ir literatūrinė mada, O. Milašiaus lyrikoje susirado pastovia versmė – praeinanti laika. „O mano kūdiki! Laikas eina! Jiems! Mums! O mano kūdiki! / Laikas eina!“ (p. 1281 Tai poeto kreipinių adresatas, antrasis dialogo dalyvis, iš anksto nubrėžta lyrinio vyksmo linija. Mes gyvename šios dienos griuvėsiuose. Nebyli laiko audra viską praryja. Užmaršties sniegas krinta ant meilės pelenų, ant draugų ir mylimųjų kapo. Lieka vienintelis žodis „kadaisė“, nuo kurio jau pavargo širdis. Tai tikrasis O. Milašiaus lyrikos laikas, nes individualiai egzistencijai neįmanomas „visada“, o „niekada“ tai nebuvimas, niekis, kuris neišreiškiamas. Pasaulis jam gyvas tik praityje, kur sustojo laiko bėgimas. „Aš matau tave nežinoma per Kadaisė“ (p. 133).

Dabartyje mes uždaryti į kalėjimą – tai „mūsų meilės, pareigos, įstatymai, įpročiai“ (p. 19). Poeto siela – „meili, melancholiška ir juokinga beždžionė“ (p. 212) – čia epileptiškai šoka publikos malonumui (Š. Bodlero „Albatroso“ atgarsiai). „O! pasibjaurėjimas! pasibjaurėjimas, baisus pasibjaurėjimas visais daiktais!“ (p. 85). Emigracija į praeitį (dar romantikų nužymėtas maršrutas) – tai ir pralaimėjusiojo ginčas su dabartimi, ir elegiškas ieškojimas dingusių vertybių, kurių galima tik ilgėtis, bet neįmanoma grąžinti. Tas praeitin pasitraukusių vertybių spindėjimas, gaudžiai ilgesingas, nulėmė krintančią jo lyrikos tonaciją, dvelkiančią nemeluotu liūdesiu.

O. Milašius vėl stovi po savo „vaikystės krašto dangum“. Tolimas ežeras šviečia kaip gėlė. Kažkas dainuoja: „Marija, tu miegi, o tavo malūnas per greitai sukasi“ (p. 29). Tyla siūbuoja viršum sodų. Kažkur darda vežimas. Ir taip viskas aišku, paprasta, reikšminga. Vaikystės namas, dangus ir laikas nusileidžia į O. Milašiaus lyriką kaip vienintelė žmogiškos palaimos galimybė. Vaikystė užlieja jo eilėraščius saulėta erdve, glostančia ramybe, meilės šiluma. Ak, grąžinkit man Čerėją! Toks nostalgijos šauksmas skamba per visas O. Milašiaus eilėraščių knygas – „Septynios vienvėdis“ (1906), „Pradmenys“ (1911), „Poe-mos“ (1915), „Adramandoni“ (1918). Čerėjos pasaulis O. Milašiaus lyrikoje virsta tokia pat „palaiminta žeme“ kaip Vitebsko regionai M. Šagalo tapyboje.

Kai poetas žvelgia į gyvenimą „per vaikystės kristalą“, jis laikinai pamiršta „visos žemės sielbartą“, sudėtą į jo rankas. „Skaisčioje vaikystės saulėje“ pranyksta trumpam „naktis be žvaigždžių“, į kurią mes žengiam. „Vaiko daina, senutės daina, virkdanti širdį“ išplėšia iš „vienatvės, mano motinos“ ir grąžina į harmoningą sambūvį su visais pasaulio elementais. Šitai identifikuojamas poeto „aš“ ir išorinė tikrovė, ir tai lemia lyrizmo pobūdį bei galią.

„Atsiminimų archipelago švelnus vėjas“ – O. Milašiaus poetinių išgyvenimų svarbiausios ištakos. Praeities reginiai, „perėję širdies naktį rimtu žingsniu“, išsineria iš konkretaus laiko materijos. Jie virsta neišsipildžiusios būties miražais, kuriuose plauko realios patirties vaizdai, idealūs troškimai, neišbudinti sapnai. Vidinės būsenos čia laisvai teka ir kaitalioja savo pavidalą, neatsidauždamos į išorinės logikos rėmus. „Ar svarbu, kad tu nereali / Ir esi iš tų, kurių nebuvo niekad?“ (p. 218) O gal aš sutikau tave kadaise, „senųjų knygų ir senosios muzikos krašte“, o gal dar anksčiau, pirmykščiaime laike, mūsų sielos klaidžiojo drauge po „mėlynas sutemas“? Tokia judanti praeitis teikia daugybę atramos taškų lyrinei identifikacijai. „Aš jaučiu, tu esi prie manęs, aš girdžiu tavo ilgą atodūsj, / Naktį kuždantį man: „Broli, juoktis nereikia!“ / Mano mintys yra su tavim, karaliene Karomama“, – rašė poetas, išvydęs Luvro muziejuje Egipto karalienės statulėlę. Jis sukūrė tris poetines dramas – „Migelis Manjara“, „Mefibozetas“, „Saulius iš Tarsio“, ieškodamas dvasinės tapatybės Don Žuano mite, Dovydo, žydų karaliaus, meilės istorijoje.

O. Milašiuui atrodė, kad tik „Atminties Saulė“ gali apšviesti daiktų esmę, nes protas, analizuodamas tikrovę, nuolatos klysta. Tik intuicija gali nuvokti pasaulio vieningumą, materijos visumą ir begalybę. „Intuicija yra atsiminimai“. Todėl „tiktai atsiminimuose pasaulis realus“ (p. 40).

Taip kalbėjo ir filosofas idealistas A. Bergsonas, kurio idėjos buvo stipriai paveikusios prancūzų intelektualinį elitą. Jis aiškino, kad „gryni atsiminimai yra dvasios apraiška“, jie „atkuria nesamą objektą“ ir paverčia praeitį „esama ir veikiančia būkle“. Žmoguje slypi tokie seni atavistiniai atsiminimai, kad šiandieninis gyvenimas, pasak A. Bergsono, darosi nerealus jų akistatoje. Meno uždavinys – atverti paslėptą asmenybės dalį, parodyti gilesnę realybę, užgožtą konvencionalumų ir bendrybių. Tai gali menininko intuicija, nes ji pažįsta pasaulį ne racionalių sąvokų ir išprotavimų būdu, o pagauna jį iš vidaus, susiliedama su daiktu“. Bergsono intuityvizmo doktrina, palietusi M. Prusto kūrybą, buvo gana artima ir O. Milašiuui, stiprių emocijų impulsų poetui, kuriam išmonės reginiai iš tiesų atrodė stipresni už realybę („Tikriausiai aš neregėsiu niekada / Nei Lofotenu jūros, nei kapų / Ir todėl visa tai glūdi manyje...“ (p. 167).

Intuityvizmo doktrina, suabsoliutinusi atmintį ir intuiciją kaip aukščiausias pažinimo jėgas, sudarė podirvį savotiškam O. Milašiaus lyrizmui. Atsirado vizinis regėjimas, gana neįprastas prancūzų poezijoje, kurioje logiškojo nuoseklumo ir retorikos tradicija dominavo nuo klasicizmo laikų. Čerėjos prisiminimai ėmė klaidžioti sąmonėje kaip „prarasto rojaus“ reginiai – tokie tikroviški ir nerealiūs. Iš būtojo laiko tamsos staiga pasigirsta „tylus ir aprūdijęs kariatės girgždesys“, išnyra „piemuo su rudine / Pučia ilgą tošinę birbynę“, šmėkšteli „vandens pilis su žemiškojo rojaus lianomis“. Tai lyg trumpi sapnai: viskas taip arti, ryšku, svarbu, bet dunkso anapus ribos. Šiokiadieniškos detalės švyti laimės išsipildymu, kai matomos per ilgesio prizmę, perimtą iš nemirtingojo E. Po (O. Milašiaus apibūdinimas). Skaidrūs ir lengvi saulėtų lygumų, pakalnėje išaugusio erškėčio, žiedais kvepiančios vaikiškos lovutės vaizdai, bet jų gelmėje skamba minorinė prarasto laiko ir negalimumo intonacija. „Balsai, kuriuos tu girdi, ateina jau ne iš daiktų“, – sako poetas (p. 125). Visi vaikystės daiktai siūbuoja meditacijoje: „Kas daryti? Pabėgti? Bet kurgi? Ir kam?“ (p. 117), kuri švelnius ir melancholiškus potepius nukelia į žmogaus padėties ir likimo filosofinį planą, pilną skaudžios įtampos. Vaikystės meto ir gimtosios žemės ilgesys

pereina į visatos paslapčių ilgėjimąsi, kurį taip pat lydi negalimumo šešėlis, o intensyvioje mintyje, žvelgiančioje į „daiktų širdį“, šitiek nerimo ir didelių emocinių siūbavimų.

Lyrinėse vizijose viskas transformuojasi: gamtos detalės tampa vidinės būsenos vienetais, vaikystės prisiminimai perauga į pasaulio sandaros esmes, konkretūs vaizdai susilieja su dvasinėmis kategorijomis, tykus ir graudus intymumas pakylėjamas į psalmės patosą, impulsyvi trazė gauna blaivų aiškumą, kurio reikalavo Ž. Rasino tradicija. Eilėraštis plėtojamas kaip vidinis monologas: susipina laikai, grūdasi detalės, viena situacija slenka per kitą, vyksmas išsisklaido į kelias atšakas, kurios vis dėlto išlaiko paslaptinę vizijos ryšį. Tai ta pati mąstymo struktūra kaip ir M. Prusto romane „Prarasto laiko beiėškant“, atsiradusi reliatyvumo teorijos epocboje (O. Milašius 1917 m. pradžioje paskelbė kai kuriuos šios teorijos pagrindus, nors dar nebuvo girdėjęs apie A. Einšteino atradimus).

O. Milašiaus eilėraščiai keistai sujungia klasikinės formos aiškumą ir lyrinės vizijos virstantį kontūrus. Lėtai banguojanti ritmo melodija, melancholiška kreipinių ir pakartojimų simetrija susilieja su vidinio intensyvumo lūžtančia banga. Eilėraščių forma, atsiradusi pusiaukelėje tarp S. Bodlero ir P. Verleno, ilgainiui plėtojosi į laisvas panoramines kompozicijas, pagrįstas meditacijomis (būdingas ciklo pavadinimas „Simfonijos“).

Poetai turi apdainuoti ne paviršutinį jausmų grožį, o matyti „pasaulio archetipus“ (p. 141). O. Milašius sukūrė poetinį vaikystės archetipą ir lokalizavo jį istorinėje Lietuvoje. „Aš sakau: manoji Motina. O galvoju apie tave [...] mano vaikystės mielų vasarų Namai...“ (p. 96) Šitie tamsūs namai su atdarais langais „birželio bitėms“ dunkso „Lietuvos krašto gilumoje“, „peleninėje mano Lietuvoje“, „tėvynės miglose“, kur „dangus toks švelnus ir išblyškęs virš tos susimąščiusios šalies“. Ten vaikas lesindavo pelėdžiukus, o vidurnakčio tyloje klausydavosi, kaip tuščiuose šarvuose ima plakti protėvių širdys. Dabar ten užkelti vartai ir spynos surūdijusios, o „su manim išnyks visa giminė“. Meilė ir melancholija plazda viršum visų daiktų, kuriuose slypi žmogaus lemtis (rašyti eilėraščius, pasak O. Milašiaus, tai įvardyti daiktus su meile). Lietuva, vaikystės žemė, tapo „prarasto rojaus“ vieta (p. 97). Romantinis suabsoliutinimas ir negalimumo liūdesys gaubė šitą vaikystės kraštą, kuris tai sušvisdavo it aukščiausias žmogaus būties išsipildymas, tai vėl dingdavo nuo realybės prisilietimų kaip gražus sapnas. Šitą svajonės ir vilties kraštą, realų ir nerealų, O. Milašius pavadino Lietuva kaip ir A. Mickevičius poemoje „Ponas Tadas“. Poetinę Lietuvos sampratą, paveldėtą iš lenkų romantizmo, O. Milašius sujungė su universaliu vaikystės mitu į netikėtą originalumo vienovę, kuri ilgam įtvirtino Lietuvos vardą pasaulinėje literatūroje.

3

Viename eilėraštyje O. Milašius prasarė: „Nesužadinusios atgarsio pasauly, mano eilės / išnyks kartu su mano žingsnių aidu“ (p. 24). Didžiai vertinami nedidelio gerbėjų ratelio, jo lyrikos rinkiniai, išleisti autoriaus lėšomis, ilgai dūlėdavo knygynuose, nežinomi platesnei visuomenei. Prancūzų poezijos antologijos ignoravo jo eilėraščius, o pagrindinių laikraščių kritika neminėjo jo vardo.

Išskėstomis rankomis pasitiko O. Milašių tik besikuriančios buržuazinės Lietuvos valstybės politiniai ir kultūriniai veikėjai. Jiems imponavo, aišku, ne patys eilėraščiai, o prieraišas prie autoriaus pavardės – „poete lithuanien“. O. Milašius iškart buvo pripažintas

dideliu poetu jau vien dėl to, kad stojo į Lietuvos diplomatinę tarnybą. Netrukus jo kūryboje imta ieškoti „lietuvių tautos dvasios“ kaip ir rusiškuose J. Baltrušaičio eilėraščiuose. J. Grinius rašė: „[...] Milašiaus dailioji kūryba artima lietuviams, nes ji yra lyriška, menkai artistiška, kilusi iš širdies, pilna svajonių ir simbolių“. Nostalgiški O. Milašiaus eilėraščiai buvo įtraukti į lietuvių kultūros rejestrą kaip ir A. Mickevičiaus poemos. Kauno universitetas 1936 m. suteikė O. Milašiui filosofijos daktaro garbės vardą. Katalikiškoji spauda šlovino O. Milašiaus „atsivertimą į katalikybę“, pateikdama šį faktą kaip didaktinį pamokymą „bolševikuojančiai“ lietuvių inteligentijai. J. Griniaus knygoje „O. V. Milašius poetas“ (1930) poeto evoliucija buvo nušviesta kaip nuoseklus artėjimas į katalikybę, pritaikius meniniam tekstui teologijos kriterijus, nors jo eilėraščiai, dvelkia bodlerišku būties tuštumos („nebūties“) jutimu, net nemini dievo vardo; o pats poetas tapo praktikuojančiu kataliku tik 1927 m. Atskiros visuomeninės grupės politiniais ir ideologiniais sumetimais išgarsino O. Milašiaus vardą Lietuvoje, bet įstatė poetą į katalikybės argumentų grandinę ir ilgam užgožė jo kūrybos grožį.

O. Milašius iš tiesų išgyveno mistinės egzaltacijos periodą, pakirtusį jo poetinį talentą („daugiau niekas manyje nebedainuoja“, – skundėsi jis savo draugui Ch. Gausui). 1914 m. jis susirgo vilklige – veido oda degte degė, krito gabalais (taip atrodė ligoniui), grėsė apakimas. Jis niekur neišeidavo ir nieko pas save nepriimdavo ištisom savaitėm. Gruodžio viduryje, vėlai vakare, jį ištiko „amžinybės vizija“, t. y. haliucinacija, būdinga ligoniams, atsiskyrėliams, egzaltuotoms natūroms. Visagalis balsas įsakė poetui „mesti literatūrinę veiklą“. „Aš regėjau. Tas, kuris regėjo, jau nustojo jausti ir galvoti. Jis imas aprašyti, ką regėjęs“. O. Milašius rašo pusiau filosofinius, pusiau poetinius traktatus, pasibodėjas savo ankstyvesniais grožiniais kūriniais – „žmogišką, per daug žmogišką“. Bet tie traktatai („Laiškas Strogei“, „Ars Magna“, „Slėpiniai“) neperėjo į vientisos idėjų sistemos, nuoseklios kompozicijos, abstrakčios kalbos ir dedukcinės logikos režimą, buvo parašyti impulsyvia ir fragmentiška poetinių vizijų, meditacijų, pranašysčių, vidinės išpažinties maniera ir alsavo „greičiau jutimu, negu mintimi“ (A. Richter). Tai pasiklydusios poeto sielos nerimastingas šauksmas.

Kur aš esu? Erdvėje. Bet kas yra erdvė? Ar ji turi pradžių ir pabaigą? O gal erdvė, laikas ir materija figūruoja tik „judėjime kaip „vientisas blokas“? Saulė, debesis, žolė – tik judėjimo rūšys. O gal ir žmogus yra ne kas kita kaip „judėjimas tarp kitų judėjimų“?. Judėjimas – tai visatos beribiškumas. „Paklausk, mano kūdiki, aš tau kartosiu ir kartosiu: visata teka tavyje“... Vienu metu, pasak O. Milašiaus, materija, erdvė, laikas tebuvo atskiros salos nejudėjimo uoste. Dievas atidavė savo bekūnę šviesą, kad prasidėtų judėjimas. Grožis yra taip pat šios bekūnės šviesos atspindys. Pasaulis yra gyvas tik „dvasios saule“ (iš švedų teosofo E. Svedenborgo perimtas terminas). Reliatyvumo teorija atveria „vartus į naują dvasingumo erą“. Kosmosas paklūsta aukščiausiam meilės įstatymui, kuris yra gamtos esmė ir sukuria asmenybę. Žmogus ateina į žemę mylėti („sugauti meilę begalinę, glūdžią ir malonią“ – žodžiai iš romano „Meilės pradžia“), bet meilė čia neįmanoma, ir net Don Žuanas randa vienintelę tikrą meilę – dievo meilę (dramos „Migelis Manjara“ finalas). Meilės poreikis („aš amžinai mirštu iš meilės“) buvo psichologinė poeto religingumo priežastis.

„Lemiuelio išpažintyje“, žmogaus pokalbyje su choru – savo pažinimo, kančių ir nerimo rezonatoriumi, poeto mintis išsišakoja ieškodama žmogaus genezės pėdsakų visato-

je ir pirminio būties vientisumo, bandydama sužinoti, kodėl praėję metai turėjo tiek kančios ir kartėlio, kas prasideda ten, kur baigiasi priežastis, pagaliau himniškai aukštindama „beribę, amžiną, siaubingąją Tikrovę“. Nė viena minties atšaka nevirsta tezine išvada, o siūbuoja lyrinių jautimų srovėje pagal simbolizmo poetikos kodeksą. Tai kažkokios nuojautos, regėjimas, prisiminimas, dvasinės gyvybės pulsavimas, o ne loginių formuluočių praeinantis vienaprasmiškumas. „Su kokių vizijos šlamėjimu srovėna visa tai minčių tinkle“, – sako poetas. Šitas „vizijos šlamėjimas“ ir sudaro O. Milašiaus filosofinių svarstymų emocinį sugestyvumą, nors autoriaus išeities pozicijos buvo aiškiai klaidingos, susidariusios šio amžiaus minties ieškojimų nuošalėje.

Artėjančių socialinių sukrėtimų nuojauta ir karo siaubas XX a. pradžioje į katalikybės glėbį bloškė nemaža prancūzų kultūros jėgų – rašytojų, kompozitorių, tapytojų. Ir O. Milašius ėmė kurti beviltiškus projektus, kaip išgelbėti pasaulį iš susiskaldymo: religijos pagrindu susidarys suvienytų nacijų bendrija, visoje planetoje įsiviešpataus viena bažnyčia, apie ją teiks mokslas bei menas kaip viduramžiais (vokiečių romantiko Novalio idėja), ir šitame pasaulyje bus gerbiamos „senosios aristokratijos paskutinės liekanos...“ Tai buvo žlungančios katalikybės ir žlugusios aristokratijos beviltiška utopija, kurios nusitvėrė sunkiai sergantis poetas.

Nusivylęs savo epocha, tolygia „pačiai niauriausiai nakties fazei“, O. Milašius skelbė gąsdinančias pranašystes, tarytum atradęs šifrą „amžinybės telegramai“, atseit paslėptai Apokalipsėje. „Karšto kataliko“ pranašystes ir reliatyvumo metafiziką Vatikanas priėmė su „lediniu šaltumu“, įtardamas jį eretiškumu. Tai buvo beviltiškas poeto ginčas su istorija, kuri „plėtojosi ne pagal dvasios planą“. O. Milašius pasitraukė į paukščių draugiją (įdomūs tik paukščiai ir vaikai), apsigyvenęs Fontenblo šalia Paryžiaus. Fontenblo miške, pašvilpavus R. Vagnerio operos melodiją, sulėkdavo visokiausių paukščių, tūpdavo ant galvos, pečių, rankų ir jis meiliai šnekėdavo. Poetas ir mirė 1939 m. kovo 2 d., gaudydamas mylimiausią kanarėlę savo kambary.

O. Milašiaus poetiniai kūriniai keliavo į Lietuvą kartu su jo politinio apsisprendimo pareiškimais ir bibliinių pranašysčių gaudais. Tik lietuvių estetinė mintis ir poetinė kultūra negreit pajėgė absorbuoti sudėtingą lyrinės vizijos meną.

Jau 1920 m. B. Sruoga išvertė eilėraščių „Okeanui“ gana sunkiomis frazėmis ir nejudria ritmika. Vertėjas vadino O. Milašių „labai žymiu poetu“, gretino su J. Baltrušaičiu, kuris „maža sau lygių teturi pasaulinėje literatūroje“. Vaižgantas, išgirdęs, kad poeto kūriniai „esą lietuvių padarai“, viešai ragino Putiną ir M. Gustaitį imtis vertimų, sakydamas: „[...] Aš seniai nerimstu dėl to „mūsų Milašiaus“. Tačiau pirmąją poetinių vertimų knygelę „Poemos“ 1931 m. išleido pradėdantis prozininkas A. Vaičiulaitis. O. Milašiaus lyriką jis vertė aiškiais, sklandžiais sakiniais, nepasiduodamas keistam vaizdų-miražų siūbavimui ties ne-realumo riba, intymios intonacijos tirpdančiam laisvumui ir melancholiškos melodijos pasikartojimams. Antroji O. Milašiaus knyga, išleista Lietuvoje 1937 m., buvo misterija „Migelis Manjara“. Šiuokart A. Vaičiulaičiui geriau pavyko perteikti ritminės prozos meditacinę lyrizmą, nors vidinių sukrėtimų ekspresiją ir čia gesina kietokas loginis brėžinys.

O. Milašiaus „Poemas“ A. Jakštas perbraukė raudonu brūkšniu kaip kitados ir J. Baltrušaičio lyriką. „Mat jos visos sukurtos Paryžiaus atmosferoj, apvilktos prancūzišku parnasizmo rūbu, ėmusios pradžių ne iš mūsų tautos dvasios, ir todėl jos mums yra visai svetimos, egzotiškos, nelietuviškos“. Tokiai nuomonei niekas nepritarė. J. Grušas pasitiko poetinę

dramą „Migelis Manjara“ džiaugdamasis. „O daugiausia sutinki posmų, pilnų nepaprasto švelnumo ir tokio subtilumo, kad skaitydamas nedrįsti kvėpuoti“. F. Kirša „mielų vaikystės vasarų“ dainiaus kūryboje įžvelgė „kankinantį ilgesį“ ir taip apibendrino jo kelią: „Milašius išdidžiai gyveno savo pasauliu ir jame nematyti feljetoniško žmogaus bruožų“.

Lietuvių lyrika turėjo prasilausti į naują poetinę kultūrą, kad galėtų atkurti O. Milašiaus konkrečių vaizdų efemerišką tekėjimą, išsišakojusio sakinio lėtą plazdesį ir laisvųjų eilių muzikines dermes. A. Žukauskas, išėjęs verlibro mokyklą lenkų avangardizmo aplinkoje, pirmasis pagavo autentišką O. Milašiaus intonaciją, versdamas 1940 m. „Nebaigtą simfoniją“, vėliau ir „Rugsėjo simfoniją“, suderinęs yrantį sapno daiktiškumą su nostalgijos ir ekstazės balsu. V. Mačernis, išvertęs „Karomama“, itin poetiškai perteikė liūdną poeto įsižiūrėjimą į daiktų esmes („žmogus, palietęs daikto širdį, darosi tremtinys“), minorinę melodingumą, subtilią žodžio preciziją. Susižavėjęs O. Milašiaus „Simfonijomis“, jis ir pats ketino rašyti Rudens, Žiemos, Pavasario simfonijas. Jo „Vizijų“ ciklas taipogi išaugo O. Milašiaus lyrikos traukos lauke: „regėjimo vaizdai“, išnirę iš atminties, sudarė kūrinio faktūrą; vaikystės ir „protėvių namų“ poetizacija įgijo aukščiausios vertybės galią; šviesų jį praėjusio laiko leitmotyvą lydėjo melancholijos paralelė („Bet visa tai šiandien jau praeitis. / Tai knygon sukloti iš vieno žydinčio pavasario žiedai“ kaip ir „Septynių vienetvių“ autoriaus kūryboje („Tout cela est si vieux. Tout cela est d’hier“... „Visa tai taip sena. Visa tai iš vakar dienos“ p. 125). 1976–1977 m., pažymint O. Milašiaus šimtmečio jubiliejų, periodikoje didelį pluoštą O. Milašiaus lyrikos vertimų paskelbė V. Šiugždinis.

O. Milašius absoliučiai nesirūpino savo garbe ir visiškai nesistengė išgarsėti. Jis nesiveržė į literatūrinius sambūrius ir stovėjo atokiai nuo literatūrinio gyvenimo sūkurių. Milžiniškoje prancūzų eiliuoto žodžio lavinoje tik patys atidžiausi stebėtojai galėjo išskirti jo „bethovenišką lyriką“, pasak ispanų poeto A. Holmaro.

O. Vaidas pirmasis pasakė reikšmingus žodžius: „Štai Moreasas – poetas, ir štai Milašius – poezija“. Į „Nuopolių poemą“ atkreipė dėmesį P. Foras, netrukus išrinktas prancūzų poetų karaliumi. Garsioji aktorė S. Bernar įtraukė jo eiles į savo literatūros vakarų programą. Poetų salone 1906 m. apie pirmuosius O. Milašiaus rinkinius kalbėjo G. Apolineras, statydamas jų autorių į pirmąją naujųjų poetų eilę dėl „vaizdų galios“ ir „atsiminimų lyrizmo“. P. Valeri, intelektualinio meno kūrėjas ir teoretikas, 1918 m. rašė poetui: „Esi apstulbintas, skaitydamas jūsų eilėraščius, kurių balsas neapsakomai gilus, be pabaigos. Esi persmelktas ligi pat širdies šitų vaizdų. Aš niekada nesu matęs teksto, tokio artimo pačiai būtybei“. Įstabiu poetu jį pavadino 1925 m. Ž. Supervjelis pridurdamas: „Jūs dieviškai alsuojate aukštose viršūnėse“. M. Žakobas, vienas originaliausių lyrikų, pasakojo apie jo kūrybą I. Erenburgui. Poetas ir romanistas A. Godua rašė: „Taip, Milašius yra bodleriškas kaip ir visi tikrieji poetai, kitaip sakant, žmogiškas. Jo mistiškumas, net pasiekęs kosminę? ramybės kraštą, negali pamiršti žmogaus, kurį jis myli“. Lietuvių liaudies pasakų ir dainų rinkinius, parengtus O. Milašiaus, prancūzų spauda sutiko kaip „didelio menininko kūrinius“. K. Balmontas išgyrė dainų vertimus. „Pasakos atkurtos puikaus stilisto“, – rašė kritikė Ž. I. Blank. „Pasakų tono spalvingas familiarumas atskleidžia nuotaiką, o kartais ir labai subtilia bei giliai dvasią, nes O. de L. Milašius jaučia ne tik stebuklingumo grožį, bet ir paslaptį“, – tvirtino kitas kritikas Ž. Šarpantjeras.

Tačiau visuotinio pripažinimo Prancūzijoje susilaukė O. Milašius tik po mirties. „Šis didis poetas, šis didelis žmogus yra mūsų prancūziškasis Gėtė“, – rašė P. Foras nekrologe.

Kritikas F. de Miomandras apibūdino O. Milašių kaip „vieną didžiausių prancūzų poetų visų laikų“. Filosofas Ž. Maritenas sugretino jo lyriką su Biblijos pranašysčių poetiškumu. Garsusis prancūzų estetikas G. Bašlaras knygoje „Erdvės poetika“ įrašė lakonišką O. Milašiaus apibūdinimą: „Didelis poetas“. Romanistas R. Martenas diu Garas laikė jį poetu, didesniu negu Klodelis, tikresniu“. Subtiliu ir dideliu XX a. lyriku pripažino jį akademikas A. de Renje, kritikai A. Salmonas ir R. Švobas, ispanų rašytojai M. de Unamunas ir A. Mačadas. O. Milašiaus vieta prancūzų intelektualinio elito viršūnėje – greta P. Klodelio ir P. Valeri. „Milašiaus poezija yra viena pačių tyriausių ir iškiliausių mūsų laikais“, – rašė populiarioji „Šiuolaikinės prancūzų poezijos enciklopedija“. Profesorius A. Lebua charakterizavo O. Milašių kaip „vieną didžiausių lyrikų visais laikais“. Daugelio knygų apie meną autorius Ž. Kasu 1955 m. išleido veikalą, pavadintą „Rilkė, Milašius, Mačadas“. Specialias monografijas apie O. Milašiaus gyvenimą ir kūrybą parašė keli prancūzų eseistai bei literatūros tyrinėtojai – A. Godua, Ž. Ruselo, G. I. Židonis, A. Lebua, Ž. Bužas, Ž. Belemen Noelis, A. Richter (pastarosios knyga išleista „XX amžiaus klasikų“ serijoje greta monografijų apie M. Prustą, E. Hemingvėjų, P. Valeri, A. Kamiu). Nuo 1961 m. O. Milašiaus kūryba pastoviai dedama į visas didžiausias prancūzų lyrikos antologijas. Garsiausių pasaulio mąstytojų serijoje išeina O. Milašiaus „Aforizmai ir mintys“ (1967), o jo lietuviškos pasakos leidžiamos vaikams iliustruotomis knygomis (1946, 1963). Įžymiausių prancūzų poetų (P. Eliuaro, L. Aragono, P. Reverdi) serijoje pasirodo plokštelė – O. Milašiaus eilėraščiai. Misterija „Migelis Manjara“ vaidinama įvairiuose Prancūzijos teatruose, „Burgundijos naktų“ festivalyje ir per radiją.

Pagal šios knygos tekstą italų kompozitorius P. Kopola sukūrė operą, o H. Tomasis muzikinę dramą, kuri buvo pastatyta Miunchene (1956), Briuselyje (1958), Lisabonoje (1965). Misterija „Migelis Manjara“ išversta į vokiečių (1944), ispanų (1947), italų (1947), anglų (1949) kalbas. O. Milašiaus lyrikos knygos yra išėjusios anglų (1952), vokiečių (1976), ispanų (1968), vengrų (1973), čekų (1975) kalbomis. Jo eilėraščių vertimai figūruoja reprezentacinėse prancūzų lyrikos antologijose, išleistose ispanų, lenkų, čiuvašų kalbomis.

Ž. P. Sartras, išvykdamas iš Lietuvos, įrašė Oskaro Milašiaus eilėraščiu tomelyje tokius žodžius: „Aš pažinau Lietuvą iš toli, skaitydamas Milašių...“ H. Magnus Encensbergeris, maištaujantis vokiečių poetas, susitikęs Tarybų Lietuvos delegatus tarptautiniame rašytojų forume, džiaugsmingai šūktelėjo: „O, aš jau seniai pažįstu vieną lietuvių rašytoją Oskarą Milašių!“ Prahoje 1975 m. išleista O. Milašiaus eilėraščių knyga baigiama straipsniu „Lietuvių poetas“.

Prancūzija O. Milašiaus šimtmečio jubiliejų pažymėjo kaip didelio poeto šventę. Iškilimams vadovavo Prancūzijos Akademijos narvs poetas P. Emanuelis. Teatras „Comédie-Française“ pastatė spektaklį iš O. Milašiaus dramos ir poezijos tekstų, Nacionalinėje bibliotekoje buvo atidaryta turtinga paroda ir išleistas puošnus jos katalogas – savitiška gyvenimo ir kūrybos monografija „O. V. de Milašius. Šviesa ir tamsa“. Fontenblo mieste surengtas tarptautinis simpoziumas. Jubiliejaus proga ir Lietuvoje buvo transliuotos radijo ir televizijos laidos, skirtos O. Milašiaus kūrybai. Valstybinėje respublikinėje bibliotekoje įvyko vieša paskaita „Oskaras Milašius ir Lietuva“. Meno darbuotojų rūmuose buvo atlikta teatrinė kompozicija iš poeto eilėraščių ir dramos „Migelis Manjara“ ištraukų.

Tuo metu buvo pradėta rengti dvikalbė jo lyrikos rinktinė, kuri išėjo 1981 m. Knygoje O. Milašiaus „Poezija“ pateikti geriausių jo poezijos kūrinų originalai ir V. Petrausko proziniai vertimai į lietuvių kalbą. Toks poetinio teksto vertimas, įprastas Prancūzijoje, bet Lietuvoje pirmą kartą išbandytas, sukėlė ir poleminių pastabų. Tačiau pirmiausia „O. Milašiaus rinktinės „Poezija“ pasirodymas prancūzų ir lietuvių kalba vertintinas kaip svarbus kultūrinis reiškinys“. Leidinys įtvirtino O. Milašiaus vardą ir poeziją šiuolaikinės lietuvių visuomenės kultūrinėje savimonėje, paskatino tolesnes jo kūrybos tekstų publikacijas (Problemos, 1982, Nr 27).

O. Milašiaus figūra, tokia prieštaringa ir tokia būdinga savo blaškymusi XX amžiui – aštuonių socialinių ir ideologinių lūžių amžiui, nusipelnė tarybinės lietuvių visuomenės dėmesio dėl kelių priežasčių. Pirmiausia Lietuva užima aiškiai matomą plotą šio „stambaus kalibro rašytojo“, „puikaus stilisto“ eilėraščiuose, filosofiniuose traktatuose, vertimuose – rekonstrukcijose. Antra, jis buvo aktyviausias lietuvių kultūros propaguotojas Vakarų Europoje laikotarpiu tarp dviejų pasaulinių karų. O svarbiausia priežastis – O. Milašius yra didelis poetas, XX a. prancūzų lyrikos klasikas, kurį vertėtų pažinti net ir tada, jei jis nė eilutės nebūtų parašęs apie Lietuvą.

Iš knygos: Vytautas Kubilius, *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas*, 1983

Keturi vėjai

„Keturių vėjų“ manifestas (1922) ženklina vieną gaiviausių literatūrinių sąjūdžių XX a. pirmosios pusės lietuvių literatūroje. Svarbiausius impulsus gavę iš rusų ir vokiečių avangardo, keturvėjininkai, kaip ir daugelis kitų to meto Vidurio ir Rytų Europos meninių sambūrių, kūryboje jungia kelių krypčių – futurizmo, ekspresionizmo, dadaizmo – elementus. Keturvėjininkų idėjinis vadas, organizatorius ir talentingiausias rašytojas buvo Kazys Binkis; grupei priklausė Juozas Tysliava, Juozas Petrėnas (Petras Tarulis), Salys Šemerys, Teofilis Tilvytis, Antanas Rimydis, Juozas Žlabys-Žengė, Butkų Juzė ir kiti. Šalia poezijos ir prozos, novatoriško *Keturių vėjų* žurnalo leidybos svarbus grupės laimėjimas buvo naujo rašytojo tipo – šiuolaikiško, bohemiško, maištingo, gebančio patraukti auditorijos dėmesį – suformavimas.

„Keturių vėjų“ manifestas pradžioje atiduoda duoklę avangardizmo „bendrai vietai“ – naujo meno ir naujo pasaulio išaukštinimui, neužmirštama ir techninė civilizacija (dinamos, prožektoriai). Tačiau įvardyta naujumo ir jaunystės priešprieša – merkantilizmas (prekymečio ūžesys) ir apatiška dvasinė būseną, reiškiamą Binkio pamėgtais senatvės ir miego įvaizdžiais, primena kiek senesnę, romantinę jauno menininko ir idealus išdavusio buržia opoziciją. Reikalavimas kurti „naujosios būties naująjį mitą“ nėra abstraktus, jis turi ir regioninę (Baltija), ir lokalinę plotmę – neseniai iškovota Lietuvos Nepriklausomybė (turbūt neatsitiktinai manifestas paviešinamas vasario 16-ąją). Kita vertus, politinio angažavimosi, ideologinio žargono manifeste nerasi, ir tai būdinga daugumos keturvėjininkų laikysenai (nors didžioji dalis jų buvo kairiųjų pažiūrų). Be to, lyginant su italo Filippo Tomazo Marinėčio (Filippo Tommaso Marinetti) *Futurizmo manifestu* (1909), akivaizdžiai matyti, kad keturvėjininkai neatmeta kultūrinės tradicijos – ir pasaulinės (mi-

Kaip gražiai mums svajonėse atrodė tasai keturvėjiškasis pasirodymas – Vasario 16. Kauno gatvėse bus minios žmonių, o mes išspausdinsim savo „Pranašo“ daug tūkstančių kopijų ir – kas mokės, kam veltui duosime, bet kad visos tos minios žmonių žinotų, ko mes anuo metu taip smarkiai troškome. Mes norėjome eiti į savo tautos žmones ir šaukti juos mylėti poeziją, meną, kūrybą. Ir mums atrodė, kad tai visa, apie ką mes anuomet kalbėjom, bus lygiai visiems artima ir suprantama. Tik Vasario 16 diena, mūsų manymu, tiko „Keturių vėjų“ pirmajam pasirodymui, kuris turėjo būti tikrai nuostabus.

Juozas Petrėnas, „Prisiminimai apie K. Binkį ir žurnalą, 4 vėjai“

nimi Betliejus, Beatricė), ir gimtosios. Kategoriškus italų futuristo šūkius jie linkę pakeisti senų simbolių perprasminimu su juntama komiška gaidėle (pavyzdžiui, Beatricė prieš keturvėjišką veidrodį gydo „savo veido intapus“ ir kt.).

Trečiajam dešimtmečiui einant į pabaigą, keturvėjininkų grupė išsiskirstė, tačiau jų veikla paklojo pamatus vėlesnėms Pirmosios Respublikos meninėms grupėms: „Pjūviui“ (orig. „Piūvis“), „Granitui“, net dailininkų grupei „Ars“, ypač stipriai paveikė apie Trečio fronto žurnalą susibūrusius rašytojus.

Standartinis priekaištas keturvėjininkams – jie užsimojo daugiau nei ištesėjo. Tačiau šiuo atveju svarbesnis ne puslapių skaičius, o alternatyvos sukūrimas. Prie moderniaja klasika tapusios Binkio lyrikos, Tarulio, Tysliavos ir Šemerio tekstų bus ne kartą sugrįžtama nesitenkinant formalizuotu, sustingusiu, pernelyg diplomatišku literatūros ir kultūros gyvenimu.

Siūloma literatūra: Dalia Striogaitė, *Avangardizmo kūryboje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998; Christoph Zürcher, *Lietuvių avangardo pavasaris*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998; Vygas Šiukščius, „Keturi vėjai: minties ir jausmo pavasaris“, „Keturių vėjų aura. Akcijos“, in: *Likę tekstai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 55–89.

KETURIŲ VĖJŲ PRANAŠAS. KETURIŲ VĖJŲ MANIFESTAS

Mes jauni iškeltagalviai, nenuoramom ir vėjavaikiai einame į gyvenimą Naujojo meno vėliava nešini.

Mes nudrėskėme nuo savo dvasios sumirkusį laiko baloj apdarą ir sviedėm jį tiems, kurie senatvėj šąla.

Amžinai naujas ir amžinai jaunas gyvenimas – mūsų nesenstamoji Beatricė. Mes atgrįžome jai savo dvasios veidrodį – te gėrisi.

Tegu jo atošvaistoj šypsosi kvatojasi mūsų Beatricė; tegu frizuojasi, tegydo prieš jį savo veido intapus.

Nustelbdami prekymečio ūžesį ir miegančių knarksną, mes mušame į skambaus žodžio būgną ir šaukiame visus, kurie jauni dvasioj, sudaryti vieną didelę Naujojo Meno kūrėjų armiją!

Mūsų žemė įtrešta menu. Mūsų tėvai kvėpavo dainomis ir sapnavo pasakomis. Mes, jauniausi jų ainiai, šaukiame jiems „Valio!“ ir, eidami jų keliais, – kuriame savo naujosios būties naująjį mitą.

Teskamba Baltijos pajūris!

Per meną dabarties veidas taps mūsų veidu.

Meno Betliejū gimt naujų žmonių karta.

Meno dinamomašina milijonais prožektorių nušvies mūsų sutemas.

Keturių vėjų kurija

Kalba autentiška

Keturių vėjų pranašas, Kaunas, 1922 m. vasario 16 d.

Jurgis Savickis

Jurgis Savickis (1890–1952) – lietuvių prozos novatorius, ekspresionistinės poetikos novelėmis išsivadavęs iš „kaimiškos“ lietuvių prozos tradicijų, įvedęs miesto problemiką, žaidybišką „rimtų“ temų traktavimą, ironišką žvilgsnį į savo personažus ir grakštaus stiliaus eleganciją kaip esminius modernistinės literatūros elementus.

Savickio novatoriškumą ir laisvą žvilgsnį lėmė nuolatinis gyvenimas miestuose, kelių kalbų mokėjimas, darbas diplomatinėje tarnyboje, ne Lietuvoje gautas išsilavinimas – gimnaziją jis baigė Maskvoje, 1911–1912 m. mokėsi Sankt Peterburge, 1913 m. įstojo į Krokuvos dailės gimnaziją. Prasidėjus karui, vėl atsidūrė Rusijoje, 1915 m. išvyko į Kopenhagą, ten rūpinosi karo belaisviais ir pabėgėliais lietuviais. 1917 m. Švedijoje dalyvavo tarptautinėje lietuvių konferencijoje, akcentavusioje Lietuvos nepriklausomybės siekį. Išmoko danų kalbą, nuolat rašė apie Lietuvą, 1919 m. danų kalba

išleido dvi knygas – lietuvių ir danų prozos rinkinį *Priešaušris* ir savo apybraižų knygą *Kelionė per Lietuvą*, kuriai įvadą parašė Europoje žymus danų kritikas Georgas Brandesas. 1919 m. inteligentišką Savickį Nepriklausomos Lietuvos Vyriausybė paskyrė valstybės atstovu Danijoje. 1921–1923 m. jis reprezentavo Lietuvą Švedijoje, Norvegijoje, Olandijoje, o nuo 1924 m. – Suomijoje, kur taip pat aktyviai populiarino gimtąją šalį, organizavo suomių choro bei žurnalistų ekskursijas į Lietuvą. 1927–1930 m. dirbo Lietuvoje, Užsienio reikalų ministerijoje, 1928–1930 m. vadovavo Valstybės teatrui. 1930–1937 m. paskirtas nepaprastuoju pasiuntiniu Švedijoje (papildomai – Danijoje bei Norvegijoje). Entuziastingai populiarino lietuvių kultūrą, organizavo lietuvių parodas, menininkų gastroles, švedų (1931 m.) ir prancūzų (1934 m.) kalbomis išleido solidų albumą *Lietuvos menas* (su savo įvadu), parengė ir švedų kalba 1940 m. išleido antologiją *Lietuvių novelė*. Nuo 1938 m. atstovas Latvijoje, 1939–1940 m. nuolatinis delegatas prie Tautų Sąjungos Ženevoje. Prasidėjus karui ir sovietų okupacijai pasiliko Prancūzijoje, 1936 m. įsigytame sklype ir pasistatytoje viloje „Ariogala“ vertėsi žemdirbyste. Negaudamas pensijos už puikią diplomatinę tarnybą, vertėsi sunkiai, liko Lietuvos pilietis, domėjosi lietuvių pabėgėlių likimu Vakaruose, krintosi dėl tautiečių politinių rietenų, susirašinėjo su Romoje gyvenančiu Stasiu Lozoraičiu ir išeiviais Amerikoje. 1950 m., kaip neoficialus Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto atstovas, lankėsi Švedijoje, Užsienio reikalų ministerijoje ir su karališkaisiais asmenimis kalbėjosi apie pavergtą Lietuvą, įteikė oficialų raštą. Paskutiniaisiais gyvenimo metais pasinėrė į literatūrą, bendradarbiavo su lietuvių emigracijoje leidžiama literatūrine spauda. Nors Savickis buvo tris kartus vedęs (žydę, danę, olandę), paskutinius metus nugyveno vienas, kovodamas su negalia ir kęsdamas finansinį nepriteklių. Po mirties 1956 m. buvo publikuotos dvi dalys jo dienoraščių knygos *Žemė dega*, kurioje per-

teikiami autentiški karo išgyvenimai bei žmonijos klystkelių apmąstymai, prasmės ieškojimas fiziniame darbe. Be grožinės kūrybos, Savickis reikšmingas originaliomis kelionių apybraižomis: *Kelionė per Lietuvą* (1919, danų k.), *Atostogos* (1928), *Truputis Afrikos* (1934), *Kelionės* (2 t., 1938).

Savickis svajavo tapti dailininku, bet likimas susiklostė kitaip. Visą gyvenimą domėjosi daile, ypač modernistine, diplomatinio darbo laikotarpiu aktyviai propagavo lietuvių tapytojus ir tautodailę užsienyje. Mėgo teatrą, operetę, kiną. Sekėsi rašyti, tik diplomatinė tarnyba ir darbas lietuvių kultūrai atimdavo daug laiko. Beletristo plunksną išbandė anksčiau – 1910 m. debiutavo apsakymais *Lietuvos žiniose*. Kūriniuose gausu tamsių spalvų, vyrauja erotikos tematika, aistros, mirties geismo, savižudiški instinktai. Kaip rašo Giedrius Viliūnas, „Ankstyvoji Savickio kūryba – bene labiausiai ‚dekadentiška‘ mūsų amžiaus pradžios proza“. Spėjama, kad lietuvių rašytoją veikė rusų novelės meistras Leonidas Andrejevas, Krokuvos modernistų būrelio atmosfera, dailė.

Vis dėlto vertingiausia grožinė Savickio kūryba sukurta vėliau ir pasaulinio karo padalinta į dvi dalis: novelių rinkiniai *Šventadienio sonetai* ir *Ties aukštu sostu* išleisti 1922 ir 1928 m., novelių rinkinys *Raudoni batukai* ir romanas *Šventoji Lietuva* – 1951 ir 1952 m.

1922 m. vasario mėnesį Kaune išėjo labai savitas laikraštis *Keturių vėjų pranašas* – avangardinės kūrybos manifestas. Jame buvo deklaruojami nauji grožinės kūrybos principai: menas – ne paslaptinių įkvėpimų rezultatas, ne menininko sielos raiška, bet išmoningai konstruojamas, montuojamas, išradingai gaminamas „daiktas“. Leidinyje pateikta tokios kūrybos pavyzdžių – keletas Kazio Binkio, Salio Šemerio, Petro Tarulio tekstų. Neregėta futuristinė bei ekspresionistinė poetika, atviras kūrinio konstravimas šokiravo visuomenę, pripratusią prie realistinės, neoromantinės ar simbolistinės literatūros, sukėlė gyvą reakciją – dauguma piktinosi, kai kas žavėjosi jaunų menininkų pramuštgalviškumu. Tiesa, keturvėjininkams sunkokai sekėsi našiau įgyvendinti užsibrėžtą sumanymą – rašyti nauja maniera. Kol pasirodė visi žurnalo *Keturi vėjai* numeriai (1924–1928), keturvėjininkų sąjūdžiui nepriklausantis individualistas, „rimtas“ diplomatas Savickis išleido net du modernistine poetika parašytus novelių rinkinius, kurie lygiai taip pat glumino ir stebino nepasirengusį skaitytoją. Be to, keturvėjininkai daugiau slydo paviršiumi, į stebinimo efektus sudėdami visą energiją. Savickis ėjo gilyn, nauja forma perteikdamas ir nerimą dėl žmogiškosios būties – kaip ir visi Vakarų modernistai.

Savickio novatoriškumas, kurį dabar įžvelgti yra sunkiau, to meto literatūros fone buvo akivaizdus keletu aspektų. Atrodė keista, kad rašytojas neketina savo kūryba siekti kokio nors „kilnaus“ praktinio tikslo: kelti patriotinius jausmus, kovoti už kultūrą, socialinę lygybę, krikščionišką dorovę, lavinti skonį ir pan. Modernistinis menas nesislapsto už idėjų, atvirai demonstruoja sąlygiškumą, teatrališkumą, iškelia estetinę funkciją, žai-

Jurgis Savickis – ryški, išskirtinė mūsų kultūros figūra. Kurį laiką sumaniai vadovavusį Valstybės teatro kolektyvui ir imponavusį savo aristokratizmu ir džentelmeniškumu Savickį teatraliai praminė „Lietuvos teatro Karlium Jurgiū“. Kaip vieną iškilniausių XX a. pirmosios pusės rašytojų tiktų jį vadinti ir lietuvių prozos karaliumi.

Dalia Striogaitė

dybinį pradą ir pasiūlo taisykles, kurių neperpratęs, žaidime negalėsi dalyvauti. Savickis atsisako realistinio vaizdavimo, pažeidžia nusistovėjusias konvencijas, norint skaityti jo tekstus reikia intelektualinių pastangų.

Autorius pasiūlė lietuvių literatūrai neįprastai atokią, nuo veiksmo atsitraukusio, abejingo ir atsinaus ne tiek pasakotojo, kiek stebėtojo poziciją. Įvykiai kūrinyje matomi iš saugios distancijos („iš aukšto sosto“), veikėjų mintys ir jausmai naratoriaus neįaudina, veikėjai – lyg operetės personažai, jų pastangos atrodo komiškos, beprasmės, išgyvenimai, jausmai, aistros tarytum netikri, juokingi, egzistencija tuščia. Komentuojama ironiškai, stebint, geriau ar blogiau personažai atliko vaidmenį, žaidžiama jų veiksmiais ir likimais lyg marionėčių teatre („Visi buvo mandagūs, širdingi ir vienodi. Tarytum užsukami manekenai“).

Nebūdingos ir veiksmo vietos: įvairūs Europos miestai, viešbučiai, kurortai, turtuolių vilos, didmiesčių kabaretai, tarptautinio traukinio kupė. Gamtos peizažas dažnai pateikiamas lyg butaforinė operetės dekoracija ar inscenizacija („Medžių viršūnės lingavos ir kalbėjos tarp savęs, tarytum rokoko riteriai ir damos, atsimodamos vėdyklėlėmis, graicgai žengė įstabujin šokin, o medžių kamienai buvo užtempti gelsvomis skraistėmis nusileidusios saulės ar naktinės žaros“; „Ką gi daugiau galėjo daryti tokią skaisčią dieną, su debesėliais, po dangų išdraikytai, vieversiais ir kitais Dievo priedais geriems žmonėms“).

Naujam estetiniam įspūdžiui sukurti Savickis reformuoja įprastą sintaksę ir leksiką. Sakinys suskaldomas į mažas atkarpas, naudojamos elipsės, staigūs peršokimai, lietuvių kalba sąmoningai „užteršiama“ tarptautiniais terminais, naujadarais, neišverčiamu žargonu, laikraštinėmis frazėmis, naikinama literatūrinė ir kuriama šnekamoji kalba. Kinematografišku vaizdų montažu siekiama dinamikos efekto. Pasiūloma daug neįprastų palyginimų, intertekstinių nuorodų, kultūrinių asociacijų – netikėtumo efektas sukuria stiliaus įtampą, intriguoja, atšviežina skaitymą: „Jos kūnas jaunas, skaisčius kaip tolimos muzikos aidas“; „Pirmos valandos atvirumas, kraujo suplasnojimas, jausmu užliejās himnas-marselietė“; „Prisuko sušalusiam sutvėrimui triūbą, ir gramofonas, tarytum gerti prašydamas, paleido savo užkimusių gerklę“.

Svarbiausias Savickio meniniame pasaulyje, žinoma, yra žmogus. Jo veikėjai – neįprasti arba neįprastai traktuojami. Daugiausia tai įvairių socialinių sluoksnių miestelėnai: ponija, menininkų bohema, kalėjimo viršininkas, banko direktorius, kino aktorius, prostitutė, balerina, studentas, karininkas, koks nors laisvas nuotykių ieškotojas ir pan. Savickio kaimiečiai – vangūs, primityvūs, godūs, nesąžiningi. Visų jų galvose daug vietos užima erotiškios mintys, įsivaizdavimai – taip rašytojas laužo dar vieną lietuvių literatūros tabu. Autorius ypač mėgsta moters perspektyvą, novelėse „Koketė“, „Užburtos jachtos“, „Kaukės“, „Kova“, „Miesto pavasaris“, „Ponia Janina Sudocholskienė“, „Motina“, „Ponia de Savigny“, „Vasaros kaitros“ sukuria daug moteriškų tipažų, iki tol nesutiktų lietuvių literatūroje. Moterys – lengvo gyvenimo ištroškusios „gerų partijų“ medžiotojos, manipuluojančios savo jaunyste ar moterišku žavesiu, besistengiančios apskaičiuoti vyrų lūkesčius ir jais pasinaudoti. Apskritai novelių vyrai ir moterys neturi principų arba juos sulaužo, personažus dažnai apėmusios kūniškos, nevaldomos aistros, hedonistiniai polinkiai, nešvarūs ketinimai, nesveikos idėjos, paikai įsivaizdavimai, noras staiga pakeisti gyvenimą, pastangos pranokti save, tik pasirinkti vaidmenys dažniausiai būna per sun-

kūs, apskaičiavimai klaidingi, todėl Savickio novelių pasaulis groteskiškas ir tragikomiškas – tai intrigų, manipuliacijų ir dūžtančių iliuzijų arena. Siužetuose dominuoja netikėtos, daug žadančios pažintys ir skaudūs išsiskyrimai, oro pilių išsisklaidymas. Netikėti pabaigos kirčiai atitinka žanro reikalavimus – Savickis išstobulino lietuvių novelę, priartiną ją prie pasaulinių standartų.

Neįdėdamas, kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio, daug „širdies“, atsisakęs visažinio pasakotojo pozicijos, nesitapatindamas su vaizduojamais personažais, nuoseklų pasakojimą pakeitęs fragmentų kaleidoskopu, Savickis vis dėlto, kaip ir kiekvienas talentingas menininkas, pasako daug tiesos apie žmogų, nauju rakursu nušviečia jo būties laikinumą bei iliuziškumą, perteikia naujai kylančios miesto civilizacijos dvasią, dezorientuojančias permainų nuotaikas, reliatyvumą, fiktyvumą, dvasines traumas ir jų pavojus, užčiuopia naujos epochos pulsą, nuspėja vartotojų ir masinės kultūros erą.

Savickis niekur konkrečiau nėra kalbėjęs apie jį veikusias asmenybes ar įtakas, ir tai yra įdomus tyrimų laukas mokslininkams. Be abejo, jis buvo gerai susipažinęs su realistine literatūra, rusų prozos klasika, ypač satyrinio vaizdavimo tradicija. Manoma, kad jį galėjo veikti Belle Époque iškeltas estetizmo kultas, vokiečių ekspresionizmas, vaizdavęs mažąjį žmogų, atsidūrusį istorijos mėsmalėje, negarsinis kinas, teatras, ypač operetė, modernistinė dailė, grafika. Iš konkrečių pavardžių minėtinas Oskaras Vaildas (Oscar Wilde), jo elegancija, žaidimas paradoksis bei aforizmais, Anri Bergsono (Henri Bergson) ir galbūt Soreno Kirkegoro (Søren Kierkegaard) ironijos teorijos, skandinavų literatūra – visų pirma impresionistas Knutas Hamsunas (Knut Hamsun), sūnus Augustinas mini didelį Akselio Miuntės (Axel Munthe) romano *Knyga apie San Mikelę* įspūdį tėvui.

Lietuvių literatūrai Savickis yra svarbus kaip brandus modernistas, intelektualiosios novelės pradininkas, daug dėmesio skyręs diskurso konstrukcijai, išradingiems montажams, originalioms scenovaizdžio dekoracijoms. Jis keitė lokalią problematiką universalia, rodė Lietuvos pilietį kaip visos Europos žmogų, į pasakojimą įtraukė platų spektrą pasaulinės kultūros intertekstų, atsisakė įprastų vaizdavimo stereotipų, taip aktyvindamas skaitytojo dėmesį, ryškindamas sakinio ar žodžio semantiką, detaliu psichologizmui bei neoromantiškam lyrizmui priešpriešino ironišką mąstyseną, lakoniškus ir drastiškus sugretinimus, atvirą erotiškumą, ignoravo nuoseklų tikrovės atspindėjimą, į detales ardė vientisą vaizdą bei rišlų pasakojimą, griovė harmoningo ir tobulėjančio žmogaus, dvasingo kaimiečio mitą – Savickis sąmoningai ėjo prieš lietuvių ligtolinės prozos tradiciją, ją laužydamas ir kartu smarkiai praturtindamas.

Siūloma literatūra: Jurgis Savickis, *Raštai*, t. 1–6, Vilnius: Vaga, 1990–1999; *Apie Jurgį Savickį: atsiminimai, dokumentai, kritika*, sudarė Janina Žėkaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000; *Jurgis Savickis: mokslinės konferencijos, skirtos Jurgio Savickio 110-osioms gimimo metinėms paminėti, pranešimai*, sudarė Loreta Mačianskaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001; Alfonsas Nyka-Niliūnas, „Vyriausiosios kartos duoklė“, in: *Lietuvių egzodo literatūra. 1945–1990*, Vilnius: Vaga, 1997; Donatas Sauka, *Jurgis Savickis: XX amžiaus literatūros šifras*, Vilnius: Baltos lankos, 1994; Dalia Striogaitė, „Jurgis Savickis“, in: *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė*, II knyga, sudarė Rimantas Skeivys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010; Giedrius Viliūnas, „Ironija Jurgio Savickio raštuose“, *Literatūra*, 1999, Nr. 37 (1); Janina Žėkaitė, *Jurgis Savickis*, Vilnius: Pradai, 1994; Janina Žėkaitė, *Modernizmas lietuvių prozoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.

Jurgis Savickis

AD ASTRA

Ūkininkas Dalba, atsikėlęs anksti šventadienio rytą ir gražiai nusiskutęs, rengėsi eiti bažnyčion.

Jis jautėsi pajaunėjęs ir buvo apimtas kažin kokio noro reformuoti visą savo gyvenimą ir pakeisti visą pirmąją tvarką ūkėje.

Dalba atsiminė, kaip dar neseniai viskas aplinkui gulėjo tarp girių, o su žmogumi, kiek toliau gyvenančiu, sunku buvo ir sueiti. O dabar aplinkui kelmynai ir platūs keliai, o malkų tai ir prakurams sunku surasti...

Ant upės kranto, kur buvo sodžius ir vyšnynai, liko tik kelios trobelės. Jų tarpe ir jo gryčia, naujoviškai ant molynės statyta. Sodžiaus senos trobos buvo nukeltos, o kamina sugriauti. Kiek sveikatos reikėjo padėti – tuos kaminus išarti, o vyšnias išrauti.

– Aš padarysiu savaip ir nepasiduosiu, – ištarė Dalba lyg koks pionierius.

Kol kas žmonės rudenį leidosi pakalnėn per jo kiemą ir išklampojo jam kelią nepamanomai. Buvo kažkoks Aliaskos vaizdas su pabrinkusiais keliais per smuklių miestą.

Energijos buvo daug, jis nežinojo, kur ją dėti.

– Imsiu ir užtversiu kelią. Tegul pamėgina! – nurimo ūkininkas.

Kaip bankininkas, prisirengdamas prie savo *week-end*, atrenka visai netikusius vekselius sunaikinti, taip ir Dalba rado vieną naikinti tinkamą. Tai buvo šuva. Pasenęs, energijos nustojęs, gaivalinėjas po trobas.

– Imsiu ir nužudysiu!

Pavalgęs skaniai šventadienio pusryčių – riebių blynų su varške, – jis rengėsi eiti miestelin ir liepė vaikams atvesti šunį.

– Tėvai, nedaryk nieko gyvuliui šventą dieną – nelaimė gali ištikti, – rimtai išlydėjo Dalbienė savo vyrą bažnyčion.

Ūkininkas ėjo upės ledu, nuklotu ką tik iškritusio sniego ir lengvučio kaip pūkas.

Jį sekė senas šuva, sukvaišęs ir didelis. „Kaip veršis“, – pamanė Dalba.

Žiemos dangus niūrus ir tamsus, kaip pragiežto rašalo piešinys su kai kur žymiais pašiuko bruožais – krūmų stabarais ir šarkomis, skrendančiomis dangum.

Protarpiais žiemos spalvų nykumas būdavo sušildomas gaivesnės spalvos – oranžo ar žydriai melsvos, – tolimos saulės nusišypsojimas.

Saulei pradingus už susiveriančių debesų, viskas darydavos vėl pilka ir ramu.

Upės ledu ėjo vaikai pačiauškos, negalėdami atsidžiaugti savo naujai padarytomis rogutėmis. Kart su vaikais bėgo linksmai mastaguodami uodegomis šunys.

– Jaugi tat gali būti? Tamsta, kuris skaiteisi mūsų visuomenės įgudusiu nariu...

– Taip. Priėjo galas!

Šunys susiuostė.

– Nepasiduok, apsispręsk ir drąsiai išreikšk savo nuomonę, – pratarė vienas šunų su rimta gydytojo mina.

– Tamstos kailis dar gali tikti keliems sezonams, – ištarė viena suploninta kalė, suliejęs nuo bado ar poningumo.

– Ar nepalytėjai kartais žvakių lajaus? – ciningai atsiliepė vienas kumpanosis šuva, galvodamas vien apie dienos laukiamas pramogas.

Visi nudulkino, palikdami senį šunį vieną vieną.

Pasielgta buvo šuniškai.

Senis šuva, nuleidęs galvą, nešė savo kudlas kaip gyvenimo našta.

Aukštai ant kalno, lygiai nutiestu vieškeliu, varėsi žmonės sermėgiai, eidami šalia rogių ir laikydami rankose botagus. Šalimais ėjo moterys, juodai vilkusios, su numar-gintomis „vengrinėmis“ skaromis. Ant pat kalno viršūnės linksmai kinksnojo galva širmis, melsvo tinklelio užtiestas, tempdamas lengvas lakuotas rogutes. Jose sėdėjo jauna ponija, besikutodama skunkso kailiniais.

Ten, kur vasarą būdavo brasta, buvo nedidelė sala upėje. Piemenys suvarydavo vasarą savo bandą nuo mašalų apginti, o pravažiuoją ūkininkai stabdydavo savo arklius pagirdyti. Dabar sala aplinkui ledo sukaustyta, su apšalusių smilčių krantais. Nendrės ir karklai, vėjo blaškomi, švilpė paprastą žiemos dainą.

Ties krantu buvo prapjauta aketė žlugtui skalbti.

Ūkininkas niekuomet nemėgdavo su šunim eiti. Labiausiai bažnyčion.

Nutarė pabaigti sugalvotą darbą ir savo sunkumo atsikratyti.

Saldučiu, cukriniu balsu pavadino šunį į save. Atkišęs gyslotą ranką, rodė šuniui aketę, tarytum joje būtų pilna visokių gėrybių, šuniui pageidaujama. Ūkininko veidas, nuo vėjo pamėlynavęs ir keliose vietose skustuvo suraižytas, išsitempė kaip gero aktoriaus kaukė į linksmučio žmogaus šypseną.

Šuva, įpratęs savo šeimininko šaukiamas tik rimtais atsitikimais, stačiai priėjo į jį. Ūkininkas, nudavęs, kad nori paglostyti šunį, nustvėrė jį už paskutinės kojos. Dabar tik pamato, koks šuva didelis ir svarus.

Ūkininkas, apsidairęs, kad niekas jo nepamatytų, norėjo įmesti šunį aketėn. Bet šuva piktai įkando jį rankon.

Užgulęs visu sunkumu ir perpykęs, ūkininkas įstūmė šunį aketėn.

Pasinėręs vandenyje, šuva vėl greitai pasirodė ant vandens paviršiaus ir įsikibo nagais į ledo briauną.

Šuva skendo.

Tik styrojo priešakinės šunies kojos su įtemptomis gyslomis ir nagais, suleistais ledan. Net ledas krauju nulašėjo.

- Dalba šunį skandina!

- Eitum verčiau bažnyčion...

Suriko vaikėzai, keldamiesi ties kapinėmis į kalną.

- Pienburniai!..

Jis jiems parodytų, kad ne šuva.

Pusburniai greitai pradingo už kapinių.

Ūkininkas išsibėgęs norėjo pastūmėti tas bjaurias kojas. Jis buvo sunervintas nepasisekimo ir tos „betvarkės“. Besisielodamas nepastebėjo, kad, šuniui aketėn plumptelėjus, ledas tapo sušvarkštytas vandens, ir jis, nenuskaitydamas savo lygsvaros, pačiužėjo pasagaičių kaustytais batais tiesiog aketėn. Tarytum dar sunkių kailinių ir savo užsispyrimo tyčia velkamas.

Šuva ne tik nenuskendo, bet, radęs atramos žmogaus dideliame kamuolyje, išsoko aikštėn, brėžtelėjęs šlapia ir aštria letena žmogaus skruostan, ir iššokęs čia pat pradėjo purtytis, aptaškydamas žmogų šaltais lašais.

Jei pašauktų piemenis, jie išgelbėtų jį, bet jis nenorėjo to daryti.

Ir dviejų valakų ūkininkas pradėjo skęsti.

Jo ir be to sunkūs kailiniai pradėjo mirkti ir traukė apačion; į batus čiurškė šalto vandens srovelės.

Žemės nesiekdamas ir bijodamas mirties, Dalba, įsikibęs ledan, pradėjo plumpnoti batais ir šaukti gvoļtais pagalbos. Bet niekas jo negirdėjo.

„Jei atsitiktų laimė ir mane išgelbėtų, nieko negailėčiau tam žmogui“, – meldėsi Dalba. Jis, skęstantis, išvydo bažnyčią, šviesių angelų pilną.

– Ciucka...

Šuva, lakstęs visą laiką aplinkui, piktai suleido savo iltis į šeimininko kailinių rankovę ir atspirdamas gyslotomis kojomis į ledo briauną, ėmė taip piktai traukti šeimininką už rankovės, kad milo siūlai pradėjo trūkti ir braškėti.

Šeimininkas, pasitaikius nusigriebti siūbuojančių karklų, išsiriogolino viršun.

Atsisėdęs ant ledo, jis verkė ir šluostė prakaitą nuo pabalusios kaktos.

Artimos mirties regėjimas įvarė jam didelės baimės, ir jis buvo labai sunervintas.

– Ciucka! – jis pabučiuotų šunį.

Kažin ką duotų, kad pasidarytų geresniu žmogumi. Nors blogu žmogumi jis ir dabar nebuvo.

– Papasninkausiu! Tris dienas nevalgysiu... – kaipo aukščiausią atgailą pasirinko.

Suvargęs ūkininkas atsikėlė nuo ledo.

Kad nesusitiktų su žmonėmis ir neaiškintų, kodėl jis sušlapo, namon negrįžo, bet tiesiog nukumbrino į zakristijoną, kur, sumelavęs apie įvykį, gavo naujus vilokus ir sermėgą.

Kunigas per pamokslą gaudino jį, tarytum, jam pokaičio metu bemiegant, šiltas vėjelis kuteno ir vartė marškinių atlasas. Ar kas varpa būtų jį erzinęs.

Užėjęs į zakristijoną, su kuriuo norėjo dorai atsisveikinti, tenai sutiko tuos pačius nelemtus pusbernius.

– Na, šeimininke, ar paskandinai šunį? – stačiokiškai prakalbino vienas vėjajaikis.

Jis pamokytų, kaip reikia elgtis su žmonėmis, bet šuva lyg tyčia, besirangydamas po suolu, vamptelėjo: vam – aš čia!

Ūkininkui pasidarė nepatogu.

Jis prikibtų ir dabar, bet vaikinai lyg tyčia rinko sau tabokines ir domės į jį daugiau nekreipė.

– Imk šitą prūsinę. Tuč tokia kaip mano tėtės. – Ir, tradicijos vedamas, žmogus išrinko juodai lakuotą tabokinę su gražiomis rožėmis ant dangtelio.

Iš miestelio ūkininkas grįžo vienas namon.

Kad jis pasidarys geresniu žmogumi, tat buvo aišku. Kaip kokiame kontrakte tat buvo surašyta.

Ūkų atstatys. Kelią užtvers.

Grįžo namon visai vienas ir miestelyje šiandien neužtruko.

Leidosi pakapinėmis nuo kalno.

Pradėjo temti, ir kelias darėsi pilkas.

Paupėje nuo alksnių nuskrido šarkos ir nubėrė nuo šakų sniego pluoštus.

„Šilta troba – tai geriausias daiktas!“

Jis galvojo, kaip sugrįš namon ir paklaus piemenų, ar pagirdė karves, ar davė kratinio arkliams. Pats atsisės su šeimyna ir srėbs karštus kopūstus, ant kurių plaukioja tirpinta įsnauja, lyg kokie gintarai.

Vakare galbūt atvažiuos kunigas...

„Brudas!“

Taip užsirėplinę gali įkristi...

Prieš jį buvo juoda duobė.

Dalba atsiminė, kad lyg koks svarbus daiktas neužbaigtas.

Tarytum kas pradėta ir pusiaukeyje mesta.

Šuva stovėjo čia pat prie jo batų ir, nusvarinęs galvą, tarytum taip pat galvojo kaip jo šeimininkas.

Dalba, pagriebęs šunį už galvos, vilko jį kaip kokį aviną ir įstūmė aketėn. Pats labiausiai dabodamasis, kad nepasprūstų ir neįkristų vandenin.

Vanduo sumurmėjo, lyg vaikai muilo burbulus leistų. Ūkininkas laukė išskylant šunį, bet šuva sunkiai nuskendo, matyt, iš karto vandens užsisrėbęs.

Tik šlapia uodega pasirodė.

„Kaip naujai turėto veršio uodega“, – pamanė Dalba.

Buvo tylu.

Netoliese tamsiu vieškeliu kalbėjosi žmonės.

Pypkė priduotų jam sielos lygsvaros, bet jis neužrūkė ir nuskubo namon.

Buvo vėlu.

Patvartėse sutiko jį švebelduoją vaikai.

– Tėtė parėjo, o mums kunigėlis paveikslėlių dovanuoja...

Ūkininkas norėjo įeiti sodybon, garsiai, kaip paprastai, pabarti piemenis už ne vietoje padėtus apynasrius, išpilti iš lovio vandenį, kad neprišaltų.

Bet įėjo gryčion neprataręs nė žodžio.

Šeimininkė virė skilandį ir graibė jį iš garuojančio puodo.

Prieangyje buvo tamsu. Tik ugnies liežuviai laižė tamsą. Aplinkui šokinėjo šešėliai. Per stogo plyšį žybčiojo dangus kaip žvaigždė.

– Kad tamsta ir užtrunki tame mieste! O pas mus sėdi kunigas – laukia ir nesulaukia.

Dalbai rūpėjo šią valandą kitas daiktas. Jo išėiginių ir kone šliūbinių kailinių rankovė buvo visai sudraskyta. Balta vata veržėsi dideliais pluoštais.

Jo vaidentuvėje blikstelėjo girtas girininkas su žalia valdžios kepure, įsėdęs į nedalytas rogutes ir girtai kreveizojęs po miestelį. Jis užkabino jį rogutėmis ir suplėšė jam kailinius.

Bet žmonai tik pasakė:

– Turėdama laiko, užlopyk! Brudas... suplyšo!

Seklyčioje, ant sofos, sėdėjo kunigas ir baigė rūkyti cigarą, išpraustą į popieros triūbelę.

Dalba pasilenkė pabučiuoti kunigui ranką, bet, tam ištraukus, pabučiavo vienas kitą į pečius.

– Na, vėlybi, geradėjau, mišparai...

Kaip čia šviesu ir jauku!

Ant stalo degė didelė šviesi lempa.

Ties kunigu ant stalo stovėjo neišgertos arbatos stiklinė, uogų dubenėlis.

Ant sutanotos kunigo krūtinės kybojo laikrodžio retežėlis ir aukso kryželiukas prie jo. Šilta.

– Žinai, miestas! Tik klausyk naujienų...

Mėgo Dalba pakalbėti apie plačią politiką.

Dalbienė nešė ant aukštai iškeltos lėkštės garuojantį skilandį.

FLEITA

Fleitistui Žiogui gydytojai pasakė, jei jis pūs toliau savo fleitą, tai gyventi daugiau negalės.

Žinia atėjo taip staigiai, lyg iš pasalų jį būtų užklupusi. Žiogas visai nebuvo dar ma-
nėš apleisti vietą ir, kas blogiausia, nebuvo suspėjęs surinkti pinigų.

Pūsdamas per aštuoniolika metų teatre „Žydrioji tulpė“ savo fleitą, jis kiekvieno mėnesio gale gaudavo tiek pinigų, kad jų užtekdavo, pensionatą užsimokėjęs, kelioms apykaklėms išskalbti.

Didelės žinios užklumpa staigiai.

Jis pats jautė, kaip nuo atdūσιο svaigsta galva, ypatingai greitai gatve einant ar muzikoj ilgai besilavinant.

Muziko galva žaliavo.

Teatro direktorius atsisveikindamas ir apgailestaudamas išspraudė muziko delnan voką su alga visam mėnesiui priekin.

Tat buvo suteikta jam kaip koks benefisas.

Iš džiaugsmo jis gražbylingai pratartų į direktorių, bet žemai nusilenkė ir nutrynė kumščia kelias ašaras.

Jis atsisveikino su savo draugais teatre – skardos mušėju ir litauristu ir savo medine dėžute po rampa, kurioje ištikimai sėdėjo aštuoniolika metų, šokikių kojų vos neužspardomas. Su savo lazdute fleita, kuria jis tvėrė tiek įstabių garsų, kartais šaukiančių aštrių, kartais raminančių žemų: dul-du-du-duj!

Iš miesto niekuomet neišeidamas ir žmogus nepraktingas, jis nutarė keliauti sodžiu; eiti nutarė pėsčias, kad daugiau pinigų sutaupyty, kurių pirmiausia reikalinga buvo maniškoms skalbti bei smokingui sužiūrėti, be ko inteligentui žmogui apsieiti negalima buvo.

Buvo žiema.

Paėjęs geroką varsną keliu už miesto, rogių giliai išgraužtu, ir kojų sau ko neišsisukus, jį pavijo linksmas ūkininkas ir pakvietė sėstis.

Muzikas paklausė, kiek kainuos iki jo keliamamo sodžiaus.

– Et, – ūkininkas numojo savo viloktuota ranka, kas turėjo reikšti: „susiskaitysime“.

Žiogas gracingai nusilenkė, pasakė savo pavardę ir atsisto rogėms.

Važiavo plačiais laukais ir giriomis, sniego pripustytomis. Fleitistui rodėsi, kad prieš jį klojasi kitas pasaulis, šviesus ir erdvingas.

Fleitistas dairėsi aplinkui, lygino su savo operetės žiemos dekoracijomis ir stebėjos. Viena jam čia atrodė kitaip: čia lyg buvo šalčiau.

– Bet žiema, gera „žiema“, – pagyrė Žiogas, besikutodamas į savo padėvėtą apsiaustą. Varnos krankė garsiai, tarytum juokėsi iš muziko.

Jis pamėgino prilgti varnų krankesiui, paimdamas mintyse savo fleita juo žemiausią *do*, bet tat padaryti jis negalėjo.

Paskrisdamos varnos purtė aukštų eglių šakas ir bėrė muzikantui sniegą už apykaklės.

– Dangus tamsus? Kurgi saulė?.. – nustebo miestietis ir apsidairė aplinkui.

Saulės iš tikrųjų nebuvo.

– Prožektorius netvarkoje! Mechaniko kaltė... – rezonavo jis.

Kad ir žiema, važiuojant pušynai taip kvėpėjo, kad jam alsu pasidarė. Kaip ir nesveika buvo nuo to skaidraus oro.

Ūkininkas, pajuokavęs iš pradžių, vežė jį tolyn neužkalbinėdamas. Pats patogiai sėdėdamas ant šieno prikimšto maišo, geros megztinės šalkos šildomas, smagiai paplakdamas arklius.

Sustojus ant nuplikusio ir šieno nubarstyto kalnelio ties smukle, ūkininkas pratarė:

– Čia reikės arklius pasiganyti, o tamstai ne per toliausia. Tučtuojau už giraitės.

– Kiek man reikės mokėti?

– Ką čia nuo gero žmogaus imsi... Penkių šimtiniukių, manau, pakaks.

Fleitistui net kojos palinko, bet ūkininkas tik juokavo.

Ūkininkas pakvietė jį smuklėn „pasišildyti“.

– Smuklė gera, visai gera! Tik per daug natūrali, – manė muzikantas, įeidamas į tam-
sų laužą.

Grindys bjaurios, po kojų landžiojo kažkokie šašuoti, turbūt smuklininko vaikai.

Ūkininkai, sermėgų nenusivilkdami, valgė silkes ir gėrė degtinę.

Jiedu užsakė tą pat.

Ūkininkas privertė fleitistą išgerti kelias burneles. Aštri degtinė režė jam krūtinę, ir jis karčiai susiraukė. Kaip vaikas. Susišildžius, ūkininkui pakalbėjęs apie gerus žmones, ūkininkas išlydėjo jį už smuklės slenksčio ir nurodė jam kelią giraitės linkui.

– Pati tiesuma – tiesiog per laukus!

Pavakarys.

Muzikantas eina rankos užsimojimu tiesiog per laukus „į gimines“.

Saulė leidžias ir dažo rausvai sniego kalnelius.

– Tuk tuk! – muša dirigentas savo lazduite piupitran.

Uvertiūra.

Muzikantas prideda savo lazduotę prie burnos ir paleidžia plačiojon sniego erdvėn kelis klykiančius fleitos tonus.

Jam noris vaidinti ir dainuoti kaip operetėje.

Jis pradeda vaidinti ir kombinuoti kokią dainelę, panašią į gavotą, pats žengdamas plačiais, manieruotais žingsniais taktan.

Ant laukų horizonto matyti skersnojančio ir vaidinančio žmogaus siluetas.

Gavotte¹, gavotte, gavotte.

Ženk žingsnį prie manęs.

Aš myliu naktį tamsią

lakštingaloms begiedant.

Gavotte.

Mėnulis tau įpynė

Į plaukų gelsvą gubą

Šilko aureolę.

Gavotte.

Ar meni? Tu sakai man: aš myliu.

Kai abu buvom jauni. Ir

mėnuo skleidė baltą skraistę

po ažuolu senu

Gavotte.

¹ Gavotas, senovinis prancūzų šokis.

Nežinia, kiek jis būtų skersnojęs savo dideliais žingsniais per laukus ir pūtes gavotą, jei patvoryje nebūtų jį sustabdžiusi viena iš tvartų išstrūkusi karvė, stovinti ir žiūrinti į jį savo balzganomis akimis.

- Fu, bjaurybė!

Žiogas šiurptelėjo.

Priėjus tvartų ir paklausus vieno kailiniuoto piemenio, vos įmatomo vakaro sambrėškoje, kur čia gyvenama jo giminių, jis sulaukė staigiai:

- Ogi čia!

Gryčioje tamsu.

Ties palange jis pamatė rymantį žmogų, rūkantį pypkę, leidžiantį tokius karčius dūmus kaip nuodai.

- Kas ten?..

- Ar čia gyvena Baltazaras Viksva?

- Tas pats!

Pasisveikinus ir išsikalbėjus apie kelionės tikslą, gryčion subėgo visi namiškiai.

- Kur mes dabar tokį svetelį padėsime? - susirūpino Viksvienė. - Žinai, iš miesto - ponas.

- Kam jie čia dabar mane ponu vadina - juk giminės, - nustebto muzikantas.

- Bėk pakūrenk seklyčią! - stuktelėjo šeimininkė vieną merginą. - Tik langinių neati-daryk - svečiui bus smagiau miegoti.

Darbo buvo visiems ik valiai.

Žiogui gyventi buvo pavesta seklyčia.

Gražiais, margais apmušalais išklijuota, su dviem miesto lenktinėmis kėdėmis ties stalu. Su nuolat uždarytomis langinėmis. Žiemą, kad vėjas šalčio nepripūstų, vasarą, kad saulė brangių apmušalų neišgraužtų.

Iš komodos Viksvienė išėmė baltą porcelinį bliūdą svečiui nusiprausti. Bliūdas būdavo tik retai išimamas, kunigėliui apsistojus ar gydytojui apsilankius.

Vakare gryčion prisigrūdo nemaža žmonių.

Žinia intrigavo visus.

- Dėde, pagriežk mums! - prašė apstoję jį vaikai, stilingi savo paprastumu.

Žiogas, suspėjęs jau įsivilkti smokingan, juodas ir imponantus, valandžiukę pagalvojo, kas gali būti įdomu šiems paprastiems ir muzikoje nesilavinusiems žmonėms, atbloškęs savo gelsvų plaukų skiauterį, užgriežė „peizaniškus“² motyvus iš „Kornevilio varpų“.

- Klang, klang, klang, - taip ir girdėjosi varpų skambesys kaip pačiame Kornevilyje.

Žmonės, neįsiklausę ar nesupratę, pradėjo tripsnoti klumpakojį, vis labiau nusprūsdami nuo takto.

Šią žiemą snigo be perstojo.

Per sodžių varymas išrodė kaip kokių suledėjusių ir sustingusių jūrų vilnys.

Varymu tik drąsesni keleiviai mėgindavo pravažiuoti.

Prikratomi, prisupami ir pritrankyti keleiviai pagalios pasiekdavo Viksvos trobą, kur rogės, užvažiavusios ledo kalniuką, smagiai pačiužėdavo ir išberdavo visą įtalpą patvorin.

Tuomet aplinkinėse trobose pasirodydavo žmonės ir, prikišę nosis prie langų, žiūrėdavo, kaip keleiviai iš pradžių kūliaviršciais birdavo, kaip vyrai rinkdavo šieno pataršas, kaip keikdavos ir taisydavo roges.

² Kaimiškus, valstietiškus (*pranc.*).

Žiemos saulė, užsibrėždama nedidelį dangaus skliautelį, slinkdavo pamažu per dieną nuometuotu dangumi.

Tykuma buvo visur tokia, kad ausyse net spinksejo.

Ūkininkai, gyvenimo noro visai nustoję, gaivalinėjo pakiemiais ir dažnai susirinkdavo trobose.

– Lauke darbo nedirbsi! – autoritetingai sakydavo.

Susirinkdavo dažnai ir pas Viksvą, galbūt dėl to, kad troba buvo galinė ir iš jos plačiau buvo matyti.

Susirinkę susėsdavo juodoj suodžių dažytoj gryčioj ir pradėdavo tinginio pasakas ir melus. Susirinkę taip rūkydavo pypkes, tarytum visą pasaulį buvo pasiryžę dūmuose paskandinti.

Kvaištelėję griebdavos retkarčiais kuolų, nors paprastai tat paliekama būdavo didesnių šventadienių pavakariams. Žiogui atrodydavo, kad žmonės tąsydamies tik linksmą šventadienio žaislą žaidžia.

Rugius bekulant, Viksva pašaukė fleitistą mašinos spjaudomų šiaudų pagraibstyti.

Tas darbas, kaip lengvesnis, paprastai buvo priduodamas piemeniui ar suaugusiam pusberniui. Pats šeimininkas leido rugius mašinon:

– Ne bile kas mokės su mašina psieiti! – sakė šeimininkas su pasitenkinimu, kaip koks laivo kapitonas.

Kart su mašinaitės išspjaudomais, suglamžytais ir iškultais šiaudais virsdavo tiek dulkių kamuolių ir šiaudų nuotrupų, kad Žiogas visai neišlaikė. Jis nuleido rankas ir negalėjo dirbti.

– Darbininkas... – piktai pajuokė jį Viksva. – Valkata! – nei iš šio, nei iš to supyko Viksva.

Žiogas taip nustebo, kad visai naiviai pradėjo galvoti apie pasakytą profesiją. Bet jis jos niekuomet nepažino. Žiogas paraudo, o moteris sučirpo, taip juokinga buvo. Šeimininkas pavarė jį namon.

„Žinoma, kad ne darbininkas...“ – sielvartavo Žiogas, sėdėdamas ant krosnies gryčioje ir mastaguodamas kojomis.

Mašinaitė, paalsavusi kiek, pradingo. Ir to pačio „darbo“ neliko.

Tuoju po jo atsikraustymo į Viksvas jo buityje įvyko daug permainų.

Viksvienei staigiai prireikus krakmolo, jos vyrui kažkokioms išskilmėms besirengiant, perkeliniams marškiniams nuprosyti ir Žiogui negalint pinigų „paskolinti“, ji taip keistai pažiūrėjo į jį, tarytum šiai moteriai dvi visai naujos akys kakton buvo įstatytos.

– Per daug pinigų, geradėjas, leidi!

Seklyčia tapo užrakinta ir kaip šventovė, žalčių prileista, buvo saugojama ir niekas neįleidžiamas. Prausiamasai bliūdas buvo tuoju atimtas ir įdėtas komodon.

– Ne tokiam ponui toksai daiktas!

Žiogas gyveno kart su visa Viksvos šeimyna tvankioje suodinoje gryčioje ir prausė kart su visais pajuodijusiam lovyje, pliuزندamas tame pačiame primuilintame vandenyje.

Norint jam atsinešti ir įsipilti gryno vandens, Viksvienė šaukdavo:

– Prauskis nesimonydamas, kaip žmonės. Tik muiluotą vandenį darkys!

Šviesą gryčioje vartoti buvo užginta. Ji leidžiama buvo iš pradžių vartoti Žiogui seklyčioje, bet iš tokio mažo kurmiško šaltinio – žibalo lemputės, nuolat Viksvienės, niekam nematant, prisukamos.

Kad nevargintų gerųjų žmonių, Žiogas išėjo iš Baltazarų viksvų ir pristojė prie vietos garsios kapelijos, griežiančios po žmones.

– Griežk ir nedailink! – po pirmo bandymo pasakė kapelijos vadas Žiogui.

Žiogas galėjo tik stebėtis, kaip šventvagingai darko garsus šitie žmonės ir apskritai kokios tai sveikatos žmonės.

Reikėdavo ištisomis naktimis griežti, nemigti ir gerti naminių alų, nuo kurio jam nepaprastai bloga darydavos.

Tat galutinė jo prieglauda visgi buvo Viksvai.

– Nežinau, kaip čia sveteliui patiks...– jau aiškiai veidmainiavo boba.

Naktis.

Tylu. Taip tylu, kad tik baisios mintys lenda galvon.

Žiogas guli ant krosnies. Visi jau miega.

Čirška svirplys, vienintelis jo draugas.

Lange tamsu. Vos matyti tolima pašvaistė.

– Ar ne pavasaris ateina...

Žiogui regis, kad lango tamsumoje šnabždas dvi bobelės.

– Mano dėta, jis toliau nebegalės gyventi.

– Iki pavasario turės mirti.

Ir iš tikrųjų taip žmonės apie jį atvirai kalba, visai nesivarždami jo.

Žiogas, braškindamas savo kaulus, keliasi nuo maišų patalo ir, kojas nusvarinęs nuo krosnies, žiūri pro langą, kur matosi pašvaistė ir kur, jam regis, turi ateiti pavasaris.

Kiek to laiko iki pavasario?

Paėmęs savo lazduotę, jis tyliai papučia jojon. Ir kaipo prasikaltėlis pradeda griežti vis balsiau ir atviriau.

Viską, ką jis gražesnio mokėjo ir ką jo siela liepė.

Jam rodosi, kad jis griežia labai originalingai ir kad jam pavyko surasti kelias temas, kurių jis pirma niekuomet nepastebėdavo.

Turbūt Žiogas ilgai griežė, kad šeimnininkas tampo jį už rankovės, ir jis girdi tik, kaip šeimnininkas šaukia:

– ...ar per dantis pabarškinti!

– Paskutinės išpažinties eitum nekvailiavęs! – pasipiktina šeimnininkė.

Visi sugula. Nurimsta ir užmiega.

Žiogas, pasirėmęs savo fleita, žiūri pro langą į šaltą dangų, eglyną ir galvoja apie savo tolimą praeitį.

Išaušus dienai, Žiogas neatsikėlė.

Žiogiška muskulatūra neveikė. Pastiręs žiūrėjo vienan taškan savo didelėmis, ašarų suvilgytomis akimis. Taip jam sunku buvo dūsauti.

Tarytum jo domę kreipė tarakonas, galandąs savo ūsus-kordas ir šaukiąs jį tarakonų kovon. Bet ir su juo jis nepajėgtų kautis.

Tarakonas žiūri savo smalsiomis akutėmis į šį galiūną.

Viksvienė, pravėrusi žaltinę seklyčią, išėmė porcelinį bliūdą. Visi laukė gydytojo.

Bet jo žygiai buvo per vėlūs.

Žiogas nekvėpavo.

Ištįsęs ant krosnies, laikė sustingusiomis rankos savo gyvenimo ginklą – fleitą prie krūtinės.

JONO GRAUŽOS NUOTYKIAI

- Pasiutęs miestelis! Pasiutusi kaitra. Nėra žmonių! Ko tik čia aš atvažiauvau...

Taip sakyti niekas kitas negalėjo kaip tik Jonas Grauža.

Dulkinas, alkanas, iš kelionės išalkęs, ką tik atvykęs iš didmiesčio, iš užsienio, ir nei iš šio, nei iš to patekęs į šį nuskurdusį Pietų Lietuvos miestelį, visu savo laukų nuogumu prisišliejusį prie tos plačiosios ir supramonintos Prūsijos. Savo laukų tyrumais miestelis taip arti buvo nuo Vokietijos, kad ranką per sieną ištiesus galima buvo su kuriuo prūsų pasisveikinti. Bet šiaip jau miesteliukas, suspėjęs laikraščiuose pasireklamuoti savo didele pažanga. Tiesa, čia kitados veikė mūsų pirmieji patriotai, pramušdami sunkius, Lietuvą tuomet užgulusius rūkus.

Taigi! Juk šios šviesos dalelytė neabejotinai ir jam bus tekusi, kad ir keistais keliais į jį atėjusi. Kitaip, jei ne šie pirmieji Lietuvos patriotai, tie mūsų neužmirštini senovės *grand old men*³ai, gal ir jis būtų koks prūsas, tikriausiai – lenkas. Ir jau neabejotinai tikras rusas. Gal perkrikšta, kur Rusijos gilumoje sugūžęs sau vadinamą „šiltą vietą“ ir – būtinai vedęs kurią rusę, Olgą. Kuri, žinoma, savo žirkklėmis ir savo fasonu būtų jį iškirpusi kaip kokį žmogeliuką iš nudėvėto popierio. Tuomet jis būtų rusas, visi jį vadintų: „Vania“.

- Juk esu doru Jono vardu krikštytas! – suriko garsiai, stabtelėdamas gatvėje, Grauža.

- Prie to mano vardeliuko neišdildomu rusų įpročiu prisegtų dar niekuo nedėto ir sodžiuje vis pasiliekančio mano tėvo vardą... Taip jau reikia!

- Žodžiu, būčiau tikras rusas, gerčiau savo amžinas arbatas. Su Olga. Ar be jos.

Iš tuometinio savo jaunatviško užsispyrimo Jonas Grauža bus ėmęs ir išėjęs Aukštąją miškininkystės mokyklą Miunchene. Kodėl būtinai miškininkystės, ir dar būtinai užsienyje, jis negalėtų tiksliau atsakyti. Rusuose irgi buvo tos rūšies mokyklų, gal dar ne blogesnių už vokiečių, bet tai buvo – užsienis!

Dėl to, kas „galėjo būti“, jei jis neatsispyrė surusėjimams, jį net supurtė. Dėl to, „kas yra“ dabar, jį irgi supurtė. Nes stačiai į jį ėjo kiaulė. Savo mintis, matyt, turėdama ir kažkokia pusiau prijaukinta. Kai žmogus savo meditacijos aukščiausiam įtempime buvo užsimiršęs ir stabtelėjo gatvėje.

Och! Irgi – „centras“. Kiaulės!

Visur apie Graužą buvo nykuma. Miestelis buvo tuščias. Mieste dominavo aikštė. O aikštėje – vienatinis suskūręs laikraščių kioskas, šį kartą irgi tuščias, irgi niekieno neprilankomas.

Pirma šviesa į Lietuvą ėjo iš šio miesto, dabar šviesa į žmones ėjo iš šio kiosko, tarytum dominuojančio visą Lietuvą ir dabar matomo iš visų pusių, kur beeitum. Per didelę vidudienio kaitrą, visomis atlapomis durimis. Ir vieno – dekoratyviškai sėdinčio ant balto porcelianinio puodo – vaiko. Vaikelis braižė kažkokias figūras smėlyje piršteliu, sėdėdamas puikiai ant savo sosto.

O mama – tikros madonos veidu – virė ant primuso makaronus ar jų porūši, „lokšėnais“ vadinamus.

Grauža, mamos ir vaikelio gerai nuteiktas, kreipėsi į poniją savo nekantriu:

- Traukinys į Kauną? – kaip paskutinio išganymo griebdamasis. Tai buvo malda.

- Ryto. Iš ryto – 4.20.

- O daugiau?

³ Patriarchai (angl.).

– Daugiau nėra. Paskutinis ką tik bus išėjęs.
Gaužai nesisekė.

Mamutė triūsė savo kioske kaip savo kokiame name. Ji bus paėmusi į save būsimą Lietuvos didvyrį, tą savo stipruolį, tokį rudplaukiuką ir glaudė arčiau prie savęs.

– Beveik kaip tikra senovės paveikslų madona, – jis norėjo pasakyti – Rafaelio madona! – bet neištarė šio žodžio. Pats visai susižavėjęs šiuo gyvu paveikslu. Kartais ir jis lankydavo parodas ir žinodavo meną. Kai mama susijuokė, dantys jos buvo tokie balti ir skaisčius. Tas viskas jį kiršino liktis ilgiau ties ja.

Pažinčiai sudaryti jis nusipirko keturių puslapiukų ir ar ne keturių dienų senumo „Pasaulio žinias“. Bet prieš jį buvo visa diena...

Tokia kiosko idilija gelte gėlė jo kiek įrūdijusią sielą. Tarytum jis pats tuoj ryžtųsi viską pakeisti savo gyvenime ir sukurti nuotaikingumą, tolygų šiai poniai.

– Tamstos vaikas?

– Taip, manasis. Išdykėlis.

– Tikrai nusisekęs. Vienas?

– Ak „vienas“. Namie dar trys.

– Tiek daug?

– Darbuojamasi... – nusijuokė Pietų Lietuvos madona.

– O vyras?

– Esama ir vyro! – nenusiminė moteriškė. – Lentpjūvėje dirba.

Išauklėto ir šią valandą kiek nusiminusio žmogaus gestu Gauža atsisveikino su šia skaisčiaja moteriške. Tokia apčiuopiama ir artima kaip laimė.

Bet kas toliau? Toje miestelio tuštumoje Jonui Gaužai taip nuobodu darėsi, tarytum jis būtų kieno pristatytas skaityti visas, smulkiomis raidėmis surašytas, smuklėse iškabintas blaivumo, o podraug – ir girtuokliavimo – taisykles. Ar radijuje kas, ypač lyriniu ir artistišku tonu, skaitytų be galo ilgus meteorologinius pranešimus. Tik čia to radijo mygtuko jokia būdu negalima buvo spraktelėti ir nutraukti. Diena tęsėsi...

Gauža dar jokia būdu negalėjo atsipeikėti nuo savo ką tik atliktos kelionės. Automobilis, pasamdytas pasienyje ir trunkęs jį per gerus 20 kilometrų, galop per staigų užsisukimą išmetė jį čia. Nuo vieno pasienio į kitą pasienį.

Ir taip viskas šiandien!

O anoj pusėj sienos – vokiečių traukinys, pažiūrėti toks ilgas ir imponuojantis, atūžė ir atbildėjo ir paleido į lanką tik tris pasažierius. Jų tarpe ir Gaužą. Kaip ir stuktelėjęs traukinys savo kakta į kokią tuštumą. Kur daugiau traukiniai jau nevaikšto. Traukinys, pasirodo, nebuvo pritaikytas Lietuvos geležinkelių traukai.

Kaip liūdna grįžti tokiomis aplinkybėmis namo. Grįžti iš linksmybių miesto Berlyno, kur Gauža viešėjo ir bus sau pasiteikęs kiek parako, reikalingo dabar jo ateičiai. Iš šviessos, kuri taip gerai nuteikia žmogų, – į pilkučius kasdienio popiečius.

Nuskurusiu kaip pati melancholija pasienio vežiku ir savo etikečių nuklijuota valiza, jis skubino greičiau pravažiuoti sieną. Vežėjas tyčia ilgėliau sustojo. Ar išeis kas pažiūrėti? Niekas. Buvo kaitra. Net muitininkams neįdomu buvo knaisinėtis po svetimus daiktus. Bet kai ratai ėmė ir sudardėjo stambiame grindinyje, kaip patranka iš visų pusių subėgo žmonės. Reviduoti. Daug valdininkų. Ir tokie gerai nutukę.

Respublika taip neilgai egzistuoja, o žmonės suspėjo jau nutukti.

Negerai! Žmogus turi būti elastiškas ir, kol jaunas, turi būti jaunas. Paslankus ir ne-nuorama, koks visuomet buvo Grauža, jis ilgėdavosi to savo užsienio. Jį visuomet traukte traukė ten užsienin. Niekuomet vietoje negalįs nusėdėti, ir jį, kaip kokį medžiotoją, maudė į miškus. Be tų kelionių, jis irgi buvo tikras medžiotojas ir mėgdavo tas savo skaisčiausias girias. Grauža buvo tikras girinīs.

Bet, iš kitos pusės, surask tu man tikrą žmogų, Lietuvai pirmuosius žingsnius bežengiant, kuris, be visai pamanomos vokiečių kalbos, dar pakalbėdavo ir kitomis užsienio kalbomis ir, be savo specialybės, nusimanė dar užsienio gyvenime. Išvažiuodamas į užsienį, jis mėgdavo vadintis „inžinierium“. Tas „inž.“ geriau skambėdavo ir atpalaiduodavo jį nuo visokių sąvokų: „giria“, „medžiai“. Tokie intymūs dalykai jam, o žmonės – nesuprantami. Inžinierius – tai akcija, tai tiltai, plaktukai, matematiškos kalkuliacijos, daugiau priimtini žmonėms. Žodelio „de“ prie savo pavardės užsienyje nepridėdavo, nors kažkur dvarelyje, gilioje skrynioje, gulėjo pergamentas, bylojās tą apsireiškimą. Toks tai buvo iš visos pozicijos Grauža.

Ir ne visai toks, kaip dažniausiai jo kolegos, jaunystėje kiek skurdę ir dažniausiai iš savo „bakūzių samanotų“ vykdavę į kurią Maskvą studijuoti, mamos įduotų duonos bakanų su savim ritini. Jie keliaudavo kartą ar du per metus. Tiek tos ir žinybos būta. Dabar jie visi, kaip labai praktiški žmonės, susiskirstė sau visas aukštąsias vietas. Bet į tą jiems nepažįstamą ir dažniausiai keistą „užsienį“ važiuodavo labai nenoriai, vis senu įpratimu savo duona vežini. Nekalbūs ir didžiai atsargūs. Kaip ir visomis dar neištrūkusiomis sagtimis perdėm ir aklinai užsisagstę, kad koks prašlaiva iš jų kartais neištrauktų minčių ir nesužinotų, kas jų sielose darosi. Bet Grauža užtai nevengdavo visomis galimomis ir dar daugiau negalimomis progomis nuvykti į tą savo artimą Berlyną, linksimą miestą. Kai žmogus išsiilgdavo, ilgai provincijoje gyvendamas, Berlynas atrodė jam šviesiausias, turtingiausias ir patraukliausias miestas pasaulyje. Ir pamokinantīs. Tad jis ir mokinosi. Dar daugiau nukrypti į pietus: į Vieną, Budapeštą ar Paryžių, – jis neturėjo laiko, Lozanų jis neminėjo – tai senoms tetoms prieglaudos.

Išeidamas iš tokių savo nusistatymų, ir Lietuvoje jis nesigraibė per daug atsakomingu „vietų“. Jis buvo patenkintas savo distriktu. Daugiau ešą laisvės.

Tik šiandien jis bus pakliuvęs į šią „duobę“! Dabar šiek tiek imās su šia vietoje apsiprasti, Grauža nutarė dar kartą apeiti šį „miestą“ ir pažiūrėti, kas čia darosi dvyliktą valandą ir kaip žmonės kvėpuoja oru, jei jie kvėpuoja.

Miestelis, deja, buvo vis tas pats. Eilė namiukų. Daug įvairiaspalvių dėžučių vaikams pažaisti, vis atdaromis durimis.

Tai buvo krautuvėlių eilė su žmonėmis, remiančiais rentiniu ir vis šaukiančiais: „Už-eikite! Naujų prekių gavome“...

Viena žydaitė, darydama manikiūrą savo aštriomis replėmis cukrui skaldyti, kvietė irgi Graužą pirkti pas ją.

- Valgyti... - nurodė mostu Grauža į savo ištuštėjusius grobus.
- Arbatos galima?
- Kas gi geria arbatą dvyliktą valandą! Ne.
- Ne tai ne, – ji patraukė pečiais. Ar maža keistuolių pasaulyje.

Žydų gurguolė tempė pas gyvulių „pjovėją“ žalmargę, jauną tokią ir simpatišką karvutę, visu Mozės įstatymu pjauti. Būtent aštrus peilis po gerkle, tik tris kartus patempiamas: vienas, du, trys, ir visą laiką, kad peilis negriebtų kaulo. Paskui pati karvutė tenusispardo.

Žalmargė, tokia jauna, tik kojomis įsistiebusi spiriasi. Grauža kaip tik ir reiškė jai visokeriopos užuojautos, nors jis žinojo, kad nieko negalima šitoje eigoje pakeisti. Kartutė, įsistiebusi kojomis, stovi. Kiekvienas žingsnis gyvenime brangus.

Priėjęs šventorių, – čia esama net kelių bažnyčių! – Grauža visu atsidėjimu perskaitė savo laikraštį, kuriame šiandien dominuoja arabų sukilėlio Abdel Krimo išsami biografija, tiek reikalinga šiam miesteliui ir Graužai. Dar – Kulvos miestelyje vaistininkas išsilaužė sau koją. Ir dar – viename iš penkių skelbimų jauna panelė ieško gyvenimo draugo laikraštyje nenurodytu terminu ir sąlygomis. Skelbtis – tai pažanga. Grauža be jokios pagarbos nusviedė laikraštį į gatvės dulkes.

Užėiti gal į kunigus? Ne! Jei ir pavyktų susikalbėti, tai būtų amžinos arbatos ar, tikriausiai, amžinas tų arbatų ruošimas ir prisiruošimas, ir šneku šneku šnekučiavimas, ir kalbos apie visus dėdžius ir dėdienes. Pažįstamus ir daugiau – nepažįstamus.

Pagaliau Grauža priėjo ir atpažino tą vietą, kur šoferis šiandien jį išmetė, užšokęs ant ūkininko suvalkiečio vežimo. „Suvalkietis“ kiek apkultu vežimu nė nemanė nusileisti šoferiui. Jis tik tekino ir miklino savo botagą... Graužai pavyko pasprukti iš šių temperamentingų diskusijų. Nutaikęs valandėlę, kai jis jau nieko nematė ir negirdėjo nelygu tetervinas, susižavėjęs savo kudakavimu, Grauža mechaniškai įbruko šoferiui atpildą. Šoferis pakvitavo akimis, priėmęs sumą.

„O toliau? – klausia savęs Grauža. – Vėl toji pat miestelio aikštė, kur, matyt, visi keliai į ją suveda. Nuobodžiausias ir naivus aikštės keturkampis, kaip kokio vaiko nemokšos iš savo sąsiuvinį papieštas“. – Grauža prisiminė Madoną.

Vaikelis jau nebesėdėjo ant puodo. Dabar visu atsidėjimu, kaip sportininkas tempė katę už uodegos, negyvai besistengiančią iš jo ištrukti. Moters irgi jau nebebuvo. Vietoj madonos sėdėjo toks jaunas žmogyla. Matyti, jos vyras. Apyraudoniu veidu, naujo, besiformuojančio Lietuvos proletaro prototipo. Žmogyla visu atsidėjimu dorėjo savo skaniai garuojančią lokšenių sriubą. Žodžiu, nepakantriam Jonui Graužai visas kraštovaizdis staigiai pasikeitė.

– Kur ponia?

– Kokia ponia? Ponių čia nėra.

– Ponia, kur sėdėjo ir laikraščius pardavinėjo.

– Tai manoji, skubiais reikalais išvyko į Vokietiją. Tamstai reikalingas laikraštis? Turime paskutinį – „Pasaulio žinios“.

– Skaičiau...

– Nauji – rytoj.

– Kas dabar prižiūrės kioską?

– Pavalgysiu. Užkąsiu. Uždarysiu.

– Kur čia linksminamasi?

– Kur?

– Čia – miestelyje.

– Čia nesilinksminama.

– Valgoma?

– Užkandinė autobusų stotyje pravažiuojantiems. Yra dar kavinė, ką tik iš Kauno atvykę žmonės įsteigė.

– Ir viskas?

– Iškilmingesni užaina pas kleboną.

Jis nebuvo iškilmingesnis. Bado verčiamas Jonas Grauža turėjo užėiti pas manikiūruotą krautuvininkėlę ir, užuot tos „arbatos“, buvo pavaišintas tikrai skania *gefüllter Fisch*⁴ su balta baltutėle duona-chala.

Ir dabar? Nors pėsčias eik į Kauną. Šitame čia mieste jis jokių būdu nenorėtų nakvintis. Čia galima mirti iš nuobodulio.

Diena ilga.

Nors užėik kur pas kunigą ir paprašyk šachmatais lošti. Jei kuris mokėtų lošti.

Taip bemedituodamas, jis pamatė aikštėje (vėl toji aikštė!) kaip iš mados žurnalų kirptą, labai gražiai vilkinčią poniją. Tokioje vienuroje – tokia staigmena! Kaip kokią auką jis žvalgė šią dabitą iš tolo. Tai buvo miestiška ponija. Tai jau tas vienas daiktas – visų kančių vertas atpildas! – atsigavo Grauža, nelygu koks menininkas, suradęs gyvą siužetą. Paskui jis turėjo sustoti ir nustepti. Jis pažįsta ją! Ir gerai gerai pažįstas šią poniją. Grauža sušuko iš džiaugsmo:

- Tamsta čia?
- Čia... Bet – tamsta?
- Tamstos pasitikti, – sujaukėjo Grauža.
- Tamsta visuomet buvai mandagus.

Grauža tikrai gerai negalėjo prisiminti ponios pavardės. Bet jis ją pačią gerai pažino. Tai buvo vienos Kaune geriausios kavinės savininkė. Žmonių didžiai prilankomas avilys. Ir ji, darbinga bitutė. Nors šeimininkė visuomet turėjo atsidėjusi dirbti, bet ji turėjo visuomet gerą žodeliuką, pataikytą jam. Kad ir darbo skersvėjy šnektelėti ir pralinksinti jį. Ir pati pralinksėti. Ji visuomet buvo tokia mandagi. Tai buvo kaip ir koks ištikimas jo draugas.

Nors jis visuomet svajojo apie daugiau.

- Kaip malonu su tamsta susitikti.
- Ir man. Aš dažnai galvojau apie tamstą, – atsakė stilingoji ponija.
- Negali būti? Apie mane?
- Taip. Taip. Taip! – telegrafavo ponija. Grauža net nustebo, kodėl tokiu staigiu būdu išreiškia savo jausmus ponija. Gal šaiposi kiek, kaip pridera skaisčiajai ponijų genčiai. Nerimtos juk jos visos tokios.

Bet ponija pati užsisvajojo. Tai negalėjo būti melas. Tai buvo tikrovė. Ji svajojo. Gal iš tiesų apie jį. Tai buvo tikrų ir grynų jausmų ponija. Tiek pat ir jos tokios patrauklios (be melo) akys. Tegu plaukai juoduman kiek persimetę, o akys žydrios... Ko gi daugiau gyvenime? Surask ir man tokią poniją. Kuri šnekasi su tavim ir tavimi guodžiasi.

- Bet iš tikrųjų, ką čia tamsta veiki? – nususileido Grauža.
- Dirbu. Dirbu.
- Na, na? Čia?
- Esu čia įsteigusi – nenusiminkite! – kavinę. Sekasi neblogai.
- Dabar aš būsiu tamstos tikras klientas. Iš tamstos kavinės niekuomet neišeisiu. Iš Kauno čia visuomet užvažiuosiu... Pavojus man!

- Ir man.
- O dabar neseniai aš nežinojau, kur užėiti čia užvalgyti. Ir su žmonėmis pasikalbėti.
- Tamsta, be abejonės, alkanas?
- Alkanas, alkanas, ponija. Visais atžvilgiais alkanas.

⁴ Įdaryta žuvis (vok.).

- Ne, aš manau tik tuo vienu atžvilgiu?

- Buvau pavaišintas žuvim. Manufaktūros priedų ir sagčių krautuvė susimylėjo.

- Vakare, tai yra kiek vėliau – jei tamsta turėsi laiko – tamsta turi užėti pas mane. Pas mane – namo. Mes praleisime gerą valandą... – Ponia visai linksmutėlė žiūrėjo į jį. – Jei tamsta neprietaringas?

Tas „pas mane“ intrigavo Graužą.

- Kokios man perspektyvos, tamsta! Bet – sėdėti su tamstos vyru ir kortomis lošti aš nedidelis šalininkas...

- Vyras? – suriko malonioji ponia. – Vyras Kaune. Argi tamsta nepažįsti mūsų kavinės Kaune? Bet kam ją palikti nedrąsu.

- Tuomet aš neprietaringas!

- Be to, tamstai didelė garantija – jis negriš. Manau – namo ir „ne laiku“. Ir kortomis tamstai neteks lošti. Nei loto. Nei kitkuo. Mes surasime kitokį lošimą.

Ji pasakė adresą. Jis pakartojo.

- Ir po visų tų perspektyvų yra dar tamstai koks „bet“?

- Pavardė?

- Ak, žinoma, tamsta būsi užmiršęs mane. Per visas tas moteris! – juokėsi ponia savo skaisčiomis lūpomis, kurių paskirtį ponas Grauža labai gerai žinojo. – Nagi – Račienė!

- Ak, Račienė. Kokios tos Račienės simpatiškos! Ir puikios. Kad tik daugiau tokių būtų. – Jis pabučiavo jos vieną pirštuką. – Tamsta leisi? – paklausė.

- Leidžiu.

Ji pradingo.

Jonas Grauža dabar žinojo, ką veikti ir ko imtis tokiaime simpatiškame miestelyje kaip šis. Jis niūniavo ir taikė kadrilio taktus. Iš viso Jonas Grauža turėjo gyvenime gana stiprius nusistatymus ir principus. Kai kiti skuto savo ūsus, – tokia buvo mada, – ir visi vaikščiojo tokie apskritainiukai, jis dėvėjo ilgus senoviškus ūsus.

- Ai! – sakydavo ponios, – tamsta, ponas Jonai, dar dėvi ūsus.

- Ai! – sakydavo ponios ir kitomis progomis, ūsų pakutenamos.

Ir vėl, kai kiti šoko lėtuosius angliškai negriškus šokius, besilokomuodami labai pamažu ir vis besiglausdami prie ponių ir įvairiai formuodami ponių figūras, jis neformavo jokių figūrų ir nesiglaudė. Jis šoko. Šoko savo senoviškus valsus, užkliūdavo kartais ir už mazūro, jei proga pasitaikydavo.

Bet dabar jis jau nebebuvo valdininkas. Valdininkas, labai gerai apmokamas, valdininkas, grįžtąs iš užsienio, valdininkas, kuriuo vyresnybė pasikliauna. Grauža buvo, iš šalies pažiūrėjus, žmogus, veikiau priskiriamas poetų rūšiai. Kad ir trisdešimt dvejų metų, šiaip kiek surambėjęs šeimyniniu požvilgiu, bet dabar žinąs savo galią, savo norus ir paskirtį. Reikia juk truputį poezijos gyvenime!

Tokia pakelta nuotaika Grauža prisiryė iki ponios buto... Būta sodo, o sodo gale, glūdumoje, – namelio. Grauža beveik nustebto: veikiau lūšnelės...

Bet užtai viduje jauku, šviesu ir šilta.

- Tai tamsta po užsienius važinėji!

- Darbas, ponia! Darbas.

- Žinau aš tuos „darbus“. Bet Berlynas irgi neblogas miesčiukas.

Ponia buvo jauna, žavi. Matyti, ką tik grįžusi iš miesto. Dar neišėjusi iš savo karakulio palto.

Dabar jau visu smaguriavimu Grauža paėmė ponios ranką ir pabučiavo.

– Galima? – vėl paklausė.

Ponia davėsi bučiuojama ranką. Ji buvo visai sužavėta ir gerai išauklėta, kaip tikra ponija. Dar priedo suteikė jam savo šypseną.

Trobelėje buvo karšta. Trobelė buvo smagiai pakūrenta. Čia ir prasidėjo. Visu savo naivumu ir kažkokiu kaimiškumu Jonas Grauža taip pasakė:

– Galima tamstą pabučiuoti?

– Žinoma, galima, – nusijuokė Račienė.

Jis, kad ir labai atsargiai, vis dėlto ėliejo visą savo sielą (ir prityrimą) į šį savo kūrinį.

– Uch! Kaip tamstos ūsai kutena... – pasakė ir ponija Račienė.

Jonas Grauža kaip ir laukė tų žodžių. Kaip koks tenoras, pasitikęs savim ir jau iš anksto laukias biso po kurios įžymesnės arijos.

Bet šį kartą Grauža pats entuziazmavos:

– Kokia dieviška moteris tamsta!

– Tokia kokia Kaune. Kokia pirmiau. Paprasta ir naivi.

– Tamsta patraukli. Ir skaisti. Aš manau: tamstos pozitūra, linijų išraiška, muskulų žaidimas – tai juk muzika. Kas galėtų pamanyti, kad čia tas viskas turėjo įvykti. Tamstos jaunatvė! Kad kas galėtų pamatyti tamstą visą, grynai menininko akimis žiūrint, kaip tamsta iš tikrųjų gyvenime atrodai.

– Tamsta matai gi mane, ir gana nepridengtą. – Ponia senu įpratimu, namo grįžusi, buvo apsivilkusi nesudėtingu apsiaustėliu.

– Ne, aš manau, tamstai besimaudant. Kai tik vieni vėjai tamstą beglosto...

– Jei tamstai tas sudaro malonumo. Aš manau – kaip menininkui.

Furoras. Tai buvo naujas įvykis. Tai buvo modelis, rodantis paskutinį *création*⁵. Ji nusibloškė nuo pečių savo skraistę. Bet tokiu lengvu, neužgaunamu gestu. Iki to juosmens visa ko buvo. Muzikos, paguodos, pasitikėjimo savim. Ateitim. Jei jis neapalpo, tai tik dėl to, kad buvo stiprių nervų žmogus, užsigrūdinęs po savo girias.

– Tamsta – nepaprasta moteris. Aš nežinau, ką daugiau, kad tik galėčiau būti arti tamstos. Tamsta visa ko gali reikalauti iš manęs!

Ponia pareikalavo įteikti jai čia pat esantį apsiaustėlį. Jai dabar šalta.

Iš dėkingumo jis norėjo dar kartą ir dar kartą ją pabučiuoti. Ir ją visą. Jis toks laimingas.

Bet ponija juo nesirūpino. Ji terūkė savo papirosą. Tokią valandą! Tarytum viena kambarėje būtų. Ar skaitė kurią knygą. Gyvenimo knygą. Tai nusidėjimas grožiui, tai šventvagystė. Buvo mandagi, kaip ir pirma, bet kažkokia kitokia. Atvėsusi. Bet ji buvo savo minčių įkarštyje.

– Tamsta ką tik pasakei, kad aš būčiau – tamstos. Bet kaip aš tą galiu padaryti? Aš myliu tamstą!

– Tuomet viskas tvarkoje.

– Kaip tik netvarkoje. Sėskis tamsta. Ir sėskis patogiau. Aš tamstai kai ką pasakysiu. Aš buvau įsimylėjusi tamstą, kai tamsta pirmą kartą pasirodė Kaune. Jauna dar būdama, aš pasakiau sau: arba jis, arba niekas. Net savo vyrą tąsyk privedžiau, neseniai buvome susituokę, ir pasakiau: „Jis!“ Mano vyras buvo pakantrus ir mane suprato. Ne kiekvieną gi sekmadienį tokie dalykai galėjo įvykti.

⁵ Kūrinys, padaras, kūryba (*pranc.*).

- Žinai tamsta, aš dėl tamstos viską būčiau rizikavęs, nuo visko atsisakiusi. Tik tamsta! Tamsta su manim kalbėjai, šokai su manim, kiek šalimais žvalgeisi į mano kuzenę.

Grauža nustebo.

- Kuomet tai? - iš tikrųjų jis klausėsi kaip kokios pasakos, kaip vaikas kad klausosi. Išsijungęs visai iš savo gyvenimo. Pasidarė kažkoks abstraktus.

- Visuomet. Pirmą kartą pamačiau tamstą per studentų balių. Tai buvo seniai, ar ne? Tamsta, žinoma, užmiršai tą momentą.

Grauža tylėjo visai tylutėlis. Laikas jam daugiau neegzistavo.

- Kai jaunas buvai, tamsta buvai toks patrauklus. Ir gražus.

- Gražus. To dar betrūko! Bet dabar - nepatrauklus daugiau?

- Ir apie „dabar“ bus. Na, žinoma, tamsta apie tą viską užmiršai. Net mano vyras susipažino su tamsta. Turėjo susipažinti su tamsta. Aš priverčiau jį. Žinai tamsta, kai moteriškė ko nori. Bet tai nebuvo banaliukai. Tai buvo pati gyvenimo rimtis. Ką moteriškė gali išnešioti savo širdyje.

- Dar ir dabar?

- Ne! Iki dabar.

- Iki? Gaila.

- Tamsta šokai su manim. Žavėjaisi manimi. Bet aš pati buvau vis nusiminusi, šokdama su savo princu. Tas paprastai įvyksta vieną kartą gyvenime, kaip su manim tuomet. Ir niekuomet nepasikartoja daugiau. Tai nereiškia, kad aš daugiau su vyrais nesusitikdavau. Bet ne tas! Tamsta prisakei man aibę komplimentų, bet savo žvilgsnį vis užmesdavai į mano kuzenę - šiandien po darbo ji ateis čia! Nepasotinamas tamsta toks. Bet man buvo vis vien. Aš buvau rimta. Aš buvau padegta, tą ugnį išnešiojau iki dabar. Žinai tamsta, kaip moteris kad nešioja po savo širdim kūdikį... Tamsta buvai man brangus. Žinoma, vėliau buvo progų susitikti su tamsta - Kaunas toks mažas. Bet aš likau visuomet tamstos vienuolė. Vyras nujautė ir buvo pakantrus, geras ir grynos sielos žmogus. Jis laukė.

- Bet tai baisu, ką tamsta sakai. Ir aš nežinojau. Taip dažnai susitikdavome. Bet aš irgi tamstą myliu. Klausyk tamsta - myliu! Dabar tik viską suprantu.

Jis dar nenorėjo rezignuoti. Pasiduoti. Jis matyte matė, kad jo „auka“ vėso, šalo ir sprukte spruko iš jo. Jis matė, kad jau nėra jokios priemonės iš tikrųjų ją grąžinti. Šį kartą jis buvo iš tikrųjų nelaimingas. Ir gal mylėjo ją.

Bet ponias kaip ir nesidomėjo daugiau juo:

- Tamsta baigė mokslus, įsikūrei Kaune. Aš žinojau ir sekiau tamstos gyvenimą kaip mažai kas. Kodėl taip atsitinka? Pirmas meilės įkarštis praėjo, bet aš buvau visuomet tamstai ištikima. Tamstos.

Iš tikrųjų dabar jis norėjo priglausti ją prie savęs kaip didžiausią gyvenimo turtą, kaip brangią moteriškę, bet ji buvo bejausmė. Kas spaudžia prie savęs lavonus? Ji buvo įledijusi.

- Ir pagaliau tas turėjo įvykti. Ko aš daugiausia gyvenime bijojau. Tamsta, žinoma, „simpatizavai“ man, aš tą mačiau. Kuri moteris to nemato. Tamsta norėjai daugiau. Pergvenimų! Ir įvyko! Ko aš taip bijojau. Tamsta buvai Kaune. Iš mano žodžių tamsta galėjai suprasti, kas aš. Ir kad aš tamstos. Bet tamsta slidinėjai paviršium! Šiandien ta, rytoj kita. Aš nenorėjau to. Per pigu. Kodėl aš turiu aukotis, kam?

- Vieną dieną aš nutariau prisipažinti, atvirai išsikalbėti su tamsta kaip šiandien! Ir tikrai mes būtume pasikalbėję, man atrodo, - kuriuo laiku, kokiomis priemonėmis ir

kokiomis sąlygomis artėti savo idealo, o ne tolti nuo jo. Nesistebėk tamsta, aš daug galiu pakelti gyvenime. Aš nežinojau pagaliau, ar tamsta vedęs, bet žinojau, kad tamsta turi Kaune „garsonjerę“, kai į Kauną iš provincijos atvažiuoji šautuvėliui pasistatyti. Kaip tamsta sakeisi.

– Gal buvo vienuolikta, gal buvo vidunaktis, iš tamstos butelio išskrido tokia išblyškusi ciocia. Besipudruodama...

– Tamsta žvalgei mane...

– Nė į mintį man neatėjo tamstą žvalgyti. Nė teisės pagaliau aš neturėjau skverbtis į tamstos gyvenimą. Aš planingai siekiau savo tikslo. Savo idealo. Be jokių ten „žvalgybų“. – Bet kokia ten pas tamstą tų ponių registracija! Tą išblyškėlę aš mačiau jau ir anksčiau su tamsta. Tokia liekna. Veikiu griaučiai! Ponia ne mūsiško tipo. Turbūt artistė, pamaniau sau. Tamsta beeidamas į ausį jai šnibždėjai. Dangų jai lenkei. Tuomet irgi gal 12 val. – vidunaktis. Tamsta manęs nė nepastebėjai... Ponia blizgučiais nusagstyta vakarine šilko suknele. Dievaži kas vaikšto pas mus Kaune gatvėj vakarine suknele? Tik dvi virvelės per pečius telaikė, be jokio apsiaustėlio.

– Iš tiesų tai kino artistė. Svetimšaliams reikia įsiteikti ir introdukuoti bei informuoti. Tai mūsų pareiga!

– Sutinku. Bet tie „žvynai“ Kauno gatvėmis. Kaip žuvelė. Tamsta gerai ją introdukavai. Man sakė vėliau (Kaunas toks mažas miestas!), ji net dvi dienas iš lovos negalėjo atsikelti. Mūsų klimatas jai, matyti, buvo per stiprus. Pagaliau ko norėti, moteriškės būta tokių silpnų kaulų ir sveikatos. Menas daug jėgų išieikvoja!

– Tamsta žiauri kartais gali būti.

– Ne, sakau sau, Stanislava! – mano vardas Stanislava, pavardę dabar tamsta žinai, – pirmą kartą graudžiai nusijuokė ponia. – Jei jis tave myli, tai vis tiek. Bet jis tavęs nemyli. Eik sau viena ramybėje. Ir užmiršk. Tai ir viskas.

– Bet jis „tave myli“. Ir ar negalima dar pataisyti? Aš prižadu... Tamsta! Nėra dar vėlu.

– Atrodo – taip. Vėlu. – Ji nebuvo nei sentimentali, nei banali. Bet vėl savimi pasitikinti ir susivaldanti moteriškė.

– Tai ir viskas!

Grauža liko išsiblaškęs ir savimi nepatenkintas. Be to, tas skubus galvojimas, prie kurio jis niekuomet nebuvo pripratęs, jį slėgė. Taip greitai reikia susiorientuoti. Tas galutinai jį priveikė. Jis buvo nuginkluotas.

Į butą įgriuvo kuzenė, iš karto matyti – juokuolė. Kaip per rūkus jis prisiminė, jie šoko su ja „studentų baliuje“. Su šia blondine. Dabar gyvenimas įpynė kelias baltas gijas į jos plaukus. Bet ji buvo tokia pati patraukli. Nesuspėjo nė atsidusti „inžinierius“ Jonas Grauža. Nė žodžio negavo su ja šnektelėti. Drauge su kuzeneėjo ponios Račienės vyras. Vyras dabar atrodė atviras, net kažkoks linksmas.

– Dievaži tu mano, ir tu čia! – taip sveikinosi su juo ponia Račienė. – Ponas Grauža dar pamans, kad į kokias pinkles aš norėjau jį įvelti. O aš prižadėjau jam, kad be tavęs šiandien apsieisime.

– Ne mano kaltė, kad traukinį iš Kauno išleidžia lygiai dvyliktą naktį...

Dabar vyras iš visko suprato, kad šį kartą jis, nors ir ilgai laukęs, bus laimėjęs. Iš tokio įsitikinimo net pasakė ir ponui Graužai porą širdingesnių žodžių.

Visų nuotaika buvo gera. Išskyrus gal pačią ponią Račienę. Ji liko liūdna.

- Saugokis tamsta šeiminkės! Ar tamsta nežinai, kad ji pavojinga. Šiandien - tas, rytoj - anas. Ir visiems ji sako vis tą patį. Kad tik jį vieną ji mylinti! Užveda vyrą pas save, ir - baigta. Uhm! - Matyti, tai būta sąmokslininkės. Ji karštai pabučiavo Račienę, žiūrėdama jai į akis, lyg klausdama: „Na, kaip?“

Atmosfera vienkart susidarė giliai nuotaikinga, visi buvo kaip ir pajaunėję. Kaip naujai suskirstytomis rolėmis ką tik sukurtos pjesės buvo susirinkę vaidinti. Į tas vaidybas buvo įtrauktas artistu ir ponas Grauža. Jis šaipėsi, kalbėjo, bet savyje pasijuto esąs gerokas idiotėlis, taip giliai įklimpęs...

- Tai tau „mažas miestelis“, kur niekuomet nieko neatsitinka! Ir - „nesilinksminama“... Pasilinksmink!

Savyje jis nutarė tikrai „pasitaisyti“, dar ne vėlu reviduoti savo senąsias programas.

Grauža į provinciją pas savo žmoną negrįžo. Grauža buvo vedęs. Provincijoje jo laukė žmona su dviem vaikučiais, kuriuos jis mylėjo.

Grauža pasuko į Berlyną. Kur buvo, jam atrodė, tinkama vieta susikaupti ir išspręsti: „Kas toliau?“

KOVA

- Viskas būtų gerai, kad mano mamanka nebūtų tokia graži!

Jo „mamanka“ buvo išties per graži.

Vaikas džiūsna ėjo miesto ištuštėjusiomis gatvėmis; jo batai buvo dideli, vos pavalkami: tapu tapu! Milinė, irgi nuo svetimų pečių užmesta ant jo įdubusios krūtinaitės, buvo sunki, vos pavalkama.

It iš cirko išleistas į gatvę pajacas.

Iš po sutrauktų vaiko antakių žybciojo dvi gudrios akys. Beždžionės gudrumo.

Priešais gatve praėjo senas rabinas, kažką murmedamas ir savo nereikalingai staigiu šnabždesiu išgąsdindamas vaiką. Ant jo galvos buvo užmautas senos mados cilindris, kaminas.

Miestas buvo tuščias; pašaliais krypsnojo keli girti žmonės. Centrinėje gatvėje buvo sunkios konstrukcijos tiltas, kaip senovės ispanų tvirtovės - fortekos. Sumanių ugniagesių buvo įmerkto kelios bačkos. „Kad nesubrinktų“.

Po tiltu pliurzeno ir varlinėjo vienų vienas žydukas. Aptriušusiais sparnais viščiukas. Pamatęs ant tilto beriogsantį iš sodžiaus atvykusį sermėgių, jis pasveikino jį, paleidęs į jį akmeniui.

Bet tai rimtam sodiečiui efekto nepadarė.

- Ką tu čia darai, žyde?

Miestietis atkišo jam delną su keliais pavytusiais bučgalviais: „Žuvys!“

- Ak, koks tu durnas! Juk kai užaugs, tai bus varlės, o ne žuvys!

- Kol užaugs, o dabar žuvys. Namie turiu kūdrą, noriu žuvų įsiveisti...

Tai buvo du gyveniman išleisti aktoriai.

Sodietis staiga paklausė:

- Ar tu benkartas?

- Kas tai - benkartas?

- Ar tu turi motiną?

- Turiu.

- Kas tavo motina?

- Mano motina baronkas kepa. O tėvas – mėsininkas. Kai kas pareikalauja, parduoda ir žarnas...

Ir iš tikrųjų, įvažiuojant į miestelį, kur grindinys stambesnis ir arklius reikia sustabdyti, kad tekinių karnos nenulakstytų, gyvena mėsininkas. Tai mėsininko sūnus.

Šio žmogaus troboje, bebekuose⁶, visuomet būdavo prislapstyta degtinės geriems žmonėms atsigerti. Ir vaikas retkarčiais išgerdavo degtinės, tėvo verčiamas ir nenoromis, vien tik tam, kad pavaidintų nonšelančiai⁷ suaugusių žmonių rolę. Šiaip jau iš pamėgimo girtuoklis jis nebuvo.

Jis buvo vyras. Lyg kareivišku šineliu aprengtas „pulko sūnus“, žygiuojąs drauge su kareiviais gatvėmis, pučias dūdomis įvairias rimtas melodijas iš gaidų, suaugusių žmonių rašytų.

Abu vaikai nukilo nuo upės ir žengė miestelio link. Miestietis, bučgalvių skardinaite nešinas, ir sodietis, mastaguodamas savo ilgomis rudinės rankovėmis.

- Ar tavo tėvas dažnai tave lupa?

- Lupa? Už ką? – Nors klausimas buvo logiškas, bet jis, žydukas, nepajėgė tinkamai jį atsakyti.

- Ne! – Jis tik nusijuokė, su savo sudrįskusiais ciceliais ir pernelyg strazdanotu veidu. Jis tiesiog negalėjo įsivaizduoti periamas. Tai jam buvo per daug juokinga.

- Kai pargenu iš kapinių ožkas, mama duoda atsigerti pieno, o tėvas paguldo į lovą ir apkloja.

Ne, tai jau per daug!

Tokio atsakymo sermėgius nelaukė.

Tai buvo aiškus pasityčiojimas iš jo asmens ir jo įžeidimas. Buvo kaip ir žibalo pilama į ugnį.

Jis smarkiai trenkė žyduką kumščia į krūtinę, parversdamas jį drauge su ištrūkusia iš jo rankų ir nudardėjusia skardinaite.

Žydukas žiūrėjo nustebęs į šį fenomeną.

Du draugai išsiskyrė.

Saulė auksinė, graži leidos už miesto trobesių ir plačių miesto gatvių. Saulės spinduliai švelnino užmiesčio pievų ir laukų kilimus, dieną taip margus ir taip vykusiai sudėliotus.

It sostas būtų kam rengiamas ar kas pasitinkamas ir laukiamas, kai jis ateis tais minkštais kilimais. Vakaro rugių kamienai atrodė dabar kaip aukšta giria laibais stiebais, aiškiomis, žalsvomis ir gelsvomis, it klykiančiomis saulės šviesomis perskrodžiama. Po girių skraidė dideli aitvarai-peteliškės, staigių saulės spindulių nubaidytos.

Tai buvo giria, įsisvajojusių tapytojų paprastai tepiešiama.

Saulė, kaip tas mūsų palaiminimas, kaip stebuklingas šiltas kamuolys, ritasi pamažu pažemiu. Dangus, neseniai dar mėlynas ir kaitrus, dabar supilkėjo ir rimo.

Vaikas turėjo daug atspėjamo laiko ir slankiojo miesto pakampiais.

Jis buvo nebepataisomas fantastas ir labiausiai norėjo, kad jo tėvas būtų toks pats „kaip ir kiti“. Tai stilius. Tai – malda. Pavyzdžiui, ar ne gerai ties geležies krautuve į žemę įleistas geležims kapoti priekalas dainuodavo: „dziling, dziling, džang!“

⁶ Sena manta, skudurai (*lenk.*).

⁷ Abejingai, atsainiai (*pranc.*).

– Man aršina su coliu. Man tiek ir tiek pavažoms! – sakydavo pasigėrėjimo tonu ūkininkai.

Ir tėvas taip pat turėtų nusipirkti sau geležies ir, gražiai sulygęs su žydu, nešti ją per miestelį savo vežiman krauti.

– Karnoms geležies pirkau! Žydas nulupo, bet ką padarysi, reikalinga! – turėtų sakyti jis. Pagaliau nesvarbu pati kalbos forma, svarbu tas amžinas gyvybės pradai, veiklumas ir rūpinimasis. Su kokių pasigėrėjimu jis padėtų tėvui kišti geležį į šienus, į vežimo dugną!

Bet tėvas girtuoklis! Ne! Ne girtuoklis, bet paprastas girtuoklėlis. Smuklių palašautojas. Dėl to, kad durnas. Bobos apsėstas, nemoka atsikratyti. Jam duotų valią, jis mokėtų suvaldyti!

Vaikas jautė, kad tėvo geros širdies esama, bet silpnabūdžio. Kažkas stipresnis negu jo pairusieji nervai jį valdė.

Išmauros, būdavo, neišsipagiriojęs iš pašiūrės ir ims pusgirtis krėsti visokias nesąmones ir priekabių ieškoti!

– Kas vakar vežimaičio ienas sulaužė? A! – ir stuktelėdavo per neapsižiūrėjimą vaiką krūtinėn, tam net žvangtelėdavo.

– Kokias ienas sulaužė? Kokių priekabių ieškai, kvaily?

– Kad nesulaužei, reikėjo sakyti...

– „Sakyti“, kai sprandą apkūlei! Imsiu kitą kartą ir neatsileisiu. Žinosies tada.

– Ak, vaike, vaike, kas tave taip išmokė su tėvu kalbėtis? Neišmokai gyventi. Žinai, kelionėje viskas gali atsitikti!

– Atsitikti! Nereikia gerti, tai ir neatsitiks. Kad su šviesiu protu, viskas galima. Galima ir išgerti, kodėl ne.

Tikrai, su protu viskas galima. Tuomet ir varpos svaresnės gali būti, ir paukščiams giriose lengviau bus gyventi, ir šieno pievose bus daugiau.

Kartkartėmis tėvas, darbą baigdamas, uždainuodavo kokią švelnesnę melodiją, kad ir ne stipriu, bet gana gražiu jų mažai sodybai balsu, taip atrodė vaikui.

Kad ir mamanka! Geriausia pasaulyje močiutė, bet kai pamato kokį kavalierių, ima ir išlėpsta. Dėl to, kad durna!

Tai tokios jo buvo ateities perspektyvos.

Vaikas sunkiai pravėrė eglinius vartus ir įėjo į lietuvišką traktierių, „Laisve“ vadina, papuoštą lietuviškomis vėliavėlėmis ir vytimi, ir atsigulė ant savo vežimo kieme. Jis jautė, kad karčemoje lėbauja jo motina, o tėvas nugirdytas kur nors guli postalėje.

Išalkę ir susipainioję arkliai, pažinę savo šeiminką, tyliai sužvengė.

– Nenusprogsite! – atsiliepė vaikas ir susirangė patogiau ant maišo, užsiklodamas miline.

Tylu. Pašiūrėje irgi graibštos kiti arkliai. Įmatu poniškos formos, svetimas vežimas. Tat jam nepatinka.

Kaip jis norėtų, suvaręs arklius namie ganykloje ir užskleidęs žardyną, eiti poilsio į šienus, o ne čia vėpsoti po bjaurius kiemus mieste. Jis jautėsi esąs kaip ir dalyvis kažkokios piktadarystės.

Tarp klevų ant šventoriaus rymojo maža bažnytėlė. Medžiai iš lėto šiurenos savo auksiniais lapais, supindami vaikui pasakingą melodiją. Vienas iš angelų atskrido įkaitusiu švelniu vakaro dangumi ir, prilėkęs bažnyčią, atsistojo viena koja ant bokšto kryžiaus. Tai buvo vėpūtė. Angelas pučia savo triūbon ir kelia iš amžinybės žmones.

Dangus žalsvas, tik apie klevų kupsnas bei bažnyčios bokštą narpliojo melsvos dangaus juostelės.

– Negerisiu ir nenoriu! – šaukė ūkininkas, tiesdamas ranką prie degtinės taurelės. Jis iščiulpė ją kaip veršis. Net stiklo briaunelės prie dantų žvangėjo kaip grojamos.

Ir pridūrė užkandžio vietoje ūsus rankove šluostydamas.

– Sakau, to faktoriaus gerumas...

Stikliukas stebuklingu būdu vėl prisipildė Dievo dovanos. Bet, piktumo apimtas, ūkininkas nustūmė nuo stalo vaišes.

– Nenoriu! Ką čia man kvailam akis dumiat! Patys degtinę man pilat, o patys prie žmonos meilinatės.

– Žmona, namon ruoškis! – sušuko ožio balsu ūkininkas, o pats leptelėjo ant suolo, matyti, išekvojęs visą savo energiją.

– Kam čia man tavo žmona reikalinga! Imsi mat vedusio žmogaus moterį ir paverši. Maža be jos mergų! Ateisi į dvarą, šieno gausi pagrioviais prisišienauti. Geram žmogui ir darai! Tokius turtus dabar ponaitis valdo, o aš prižiūrėsiu juos. Kitam to nedaryčiau! – fircikas, skaisčiu faktoriaus vardu vadinamas, per prievartą pylė ūkininkui šnapsą per ūsus, šiam *pro forma* kratant rankas ir galvą.

Jis mirktelėjo bravarninkui „pavaišinti ūkininką“, o pats spruko į šoninę, kur vaišinosi jo draugai.

Tuščioje žmonių seniai jau apleistoje karčemoje mirkčiojo, vos atsipeikėdama nuo dūmų, viena lempa. Besnaudžias savo užstalėje bravarninkas, iš Amerikos reemigravęs lietuvis, kaip tik rengėsi jau sustumti kufelius⁸ į krūvą, gesinti šviesą ir eiti į savo pirkelę gulti, kur jau seniai ilsėjosi jo žmona ir alkohologijoje atmosferoje auga, papurtusiais paakiais du jo vaikai.

Karčema – tuščia. Be keturių tamsiame kampe susėdusių ūkininkų, rimtai degtinę geriančių. Bet į juos niekas nekreipia dėmesio. Tai buvo į sienas įaugęs inventorius.

Jie sau laisvai gėrė, kivirčijos, iš pradžių niekuo neužkąsdami, paskui padažydami padėtas jiems pluteles į druską. Jų akys ir nosys pradėjo rausti ir kalbos garsėti.

Staiga vienas gėrikas pastatė akis, pažiūrėjo išverstomis akimis į sieną ir išspjovė degtinę. Kiti trys kolegos pažiūrėjo į jį tylios užuojautos žvilgsniais:

– Kas atsitiko?

– Per mažą laipsnių degtinėje.

Tada ir kiti trys, su tokiomis pat rimtomis minomis, geriau paragavę šnapso, įsitikino, kad gėrimas per silpnas.

– Prašiau šešiasdešimt laipsnių, o čia keturiasdešimt. Ką jūs mums čia duodat?

Traktieriaus savininkas, it svarbiai bylai ištikus, prieina, žodžio neištaręs, pasmaguriauja skystimėlį ir pakeičia jį kitu buteliuku.

Svečiai geria toliau.

Šoninėje, sudarydami architektonišką grupę, puikiai vaišinos vienas jaunas Mokesčių inspekcijos valdininkas ir ūkininko žmona.

Jis kaip tik įkalbinėjo ūkininkei posakio *in vino veritas*⁹ aukščiausią reikšmę, norėdamas šį sakinį tinkamai supopuliarinti.

⁸ Alaus bokalus (*lenk.*).

⁹ Vyne teisybė, t. y. išgėręs žmogus sako tiesą (*lot.*).

– Na, ar ne stebuklas: šitokioje karčemoje ir šitokios grakščios moters rankutės?.. Moteris atkišo jaunikiui savo „rankutes“.

Ūkininko žmona buvo apypilnio, skaištaus veido ir sudėjimo. Ji atrodė tarytum nuoga esanti: tokio lankstaus kūno ji buvo. Nors šiaip jau ji buvo visai padoriai ir net gražiai apsvilkusi. Ji savo kūnu gundė. Tam jis buvo leistas. Taip esti kartais su moterimis.

Skaistokas ir apypilnis moteries veidas buvo gana išblyškęs, kaip pudros nubertas. Šviesūs gelsvi plaukai. Malonus žvilgsnis. Akys – du tamsūs taškai. Ištikimybės ir didžiausio nekaltumo žvilgsnis. Gražios švelnios odos kaklas ir krūtinė, kaip kvepalų nu-prausti. Bliuzkelė buvo apščiai iškirpta iš priešakio.

Žmona, vedanti savo genealogijos medį iš vieno dvaro pieninės prižiūrėtojos, – gero atminimo jos motinos, ne laiku kamaroje užsižiojusios, – ir vieno romantiškai ir nepraktiškai išauklėto grovo, toje pačioje kamaroje muzikinių momentų pagauto, buvo šiandien nuolatinio neramumo šaltinis vietos vyrams. Ji buvo kaip ir neramioji miestelio siela, vedanti į pagundą bei kitaip kodifikuojamus nusidėjimus vietos žmones. Gerieji pavyzdžiai ir drovūs žmonės jai kaip ir neegzistavo.

Valdininkas šandie jautėsi kaip atgimęs. Pats nežinodamas, koku būdu, kaip per kokį apsirikimą ar sapną, jis paveldėjo iš vieno jo vos pažįstamo tetėno Amerikoje, dabar persiskyrusio su šiuo pasauliu, gerą gabalą žemės Lietuvoje.

Valdininko šiaip jau nemenkos vitalinės aspiracijos šandie buvo dar daugiau padidinamos.

Jis primygęs kvietė susirinkusius į save. Į dvarą. Jis nežinia ką suteiktų šiai moteriai šią valandą. Taip ji jam tiko. Faktorius įspėjo ponaičio mintį. Prilindęs savo juodais ūsiukais prie pat moteries veido, jis gundė ją:

– Na, kad taip šilko bliuzkelę?

– Nemačiau aš tavo šilko bliuzkelės. Norėčiau, iš džiaugsmo man rankas laižytum, štai kokia aš.

– Ak, jūs vyrai!

– Į dvarą!

– Ar su jos vyru?

– Tikrai, ar su vyru?..

– Vyrą nugirdykite!

– Koks šviesus protas! – stebėjos studentas.

Visi buvo įgėrę. Juk meilę gali sukurti su pusbuteliu geros maderos. Po karčemą sukos krinolinuotos moterys ir jaukūs kavalieriai, elegantiškai darydami tylaus šokio *pas*. Kampe griežė pasipuošę muzikantai knechtai; skundėsi ir rezonavo graudus obojus ir skalandavo tyliai plieno trikampis, rimto vaiko mušamas taktui pabrėžti. Visokios figūros, pasišokinėdamos ir mušdamos užkulniais, tyliai sukosi graudžiu ratu, kaip lėlės, miniatiūrinės karuselės sukamos. Tik vyriškų batų užkulniai atsiliepdavo į muzikos instrumento dėžę, manieringai linkčiojant vyrams savo keliais, it negalint atitraukti nuo dėžės kaip ir prilipusių kojų. Ak, kaip jiems buvo linksma! Jie buvo mediniai ir rankena suko ant vielų pakabintas marionetes. Tik tak tak!

Ir karčemos princesė, pasiraskažydama, kiek pakėlusį savo šviesių šilkų krinolinus, kitų porų priešakyje tyliai improvizavo menuetą, vesdama paskui save vyrus.

Karčema buvo išpuošta girliandomis. Visi tyliai šoko niūrų menueto šokį.

– O vyrus ji plaks!

Visi rengėsi keliauti į dvarą. Ji pirma, šviesiai šilkais apsivilkusi. Su aukštai sukeden-
ta frizūra, pažų palydovų kaip beždžionių, iškišusių savo smailus liežuvius, lydima.

Bet staiga į griežiamąją mašiną ir į marionečių tarpą buvo įkištas geležinis virbalas.
Ai ja jai! Kas ten atsitiko! Ji net pasviro, kažkas subraškėjo, kažkokia marionetė sukliko
staigesniu balsu, tarytum dvi garsesnės skardos buvo trinktelėtos kartu.

– Ak, ak, ak! Taip netikėtai viskas! – pasišokinėdama sugraudeno moteris ir nugriu-
vo savo farforine galva į grindis.

Į trobą įėjo vaikas.

Rankoje laikė vaikas botagą. Pats stovėjo nesijudindamas iš vietos.

Jis buvo rasotas ir paraudusiais nuo šalnos skruostais.

– Motina, arkliai seniai pakinkyti! Namon.

– Ak, koks gudrus vaikelis. Ar tai tamstos? – pirmas atsipeikėjo faktorius ir paglostė
vaiką. – Gal šnapselio dėl šilimos?

– Mano vaiko, meldžiamieji, nelieskit! – ji bijojo, kad jis nebūtų suteptas, jiems paly-
tėjus jį. Ji glaudė jį prie savęs kaip višta savo išperą.

Ji buvo motina.

Vaidmuo keitėsi. Visi, nuduodami rimtą toną, skubinos išgriūti ir kiek galėdami ko-
reguoti įvykį.

– Šalin nuo manęs! – purtėsi vyrų moteris. Ji buvo girta. – Noriu su sūneliu...

– Ar nematote, kad girta? – paklausė vyrų vaikas.

Faktorius iš vienos pusės, ponaitis iš kitos užgulę šnabždėjo jai kažką būtina į ausį ir
vedė į ratus. Ta net nusikvatojo iš džiaugsmo, taip buvo juokinga.

– Paleiskite, sakau! – priėjęs prie ponaičių, piktai timptelėjo jis vieną už rankovės.

Nėra bjauresnio daikto už girtą moterį.

Vaikas buvo tvirtai įsikibęs į vyrus, bevagiančius jo motiną. Fircikas spyrė iš pasalų
vaikui blauzdikaulin savo pasagotu batu. Jis buvo čia visai nereikalingas. Tas padūkęs
vaikas. Vaikas net sučypė iš skausmo.

– Ak, taip? – Jis dabar pašaukė galiūną kovon.

Prišokęs prie beriedančio skubiai vežimaičio, jis dabar stengėsi jį sustabdyti. Bet tat
jam nepavyko. Įsikibęs į vežimaitį, jis buvo smarkiai rato parblokštas ir gulėjo dabar
karčemos kieme, smarkiai pritrenktas, žado nustojęs.

Raudonas velnias šlavė savo uodega kelią, norėdamas žmonių pėdsakus užlyginti,
iškišęs savo velnio liežuvį mažam miesteliui parodyti.

Aukštai tik žvaigždės. Vaikas mato jas aiškiai. Jis stengiasi atsikelti, pavyti savo iš-
vogtą motiną, bet jis jaučia, kad jam sopa per petį ranką, ir atsikelti jis nepajėgia.

Karčemoje smarkiai knarkia tėvas, sunkių dūmų dvasinamas.

Jau aušta.

Ūkininko šeimos nariai turės vėl visi greitai susirinkti į krūvą.

MĖNESIENA

Jiedu susitiko visai atsitiktinai restorane.

Jis dorojo skanius omarus, ji gnaibė savo ilgais pirščiukais vynuoges. Jos pirščiukais, primenančiais jam tas pačias vynu ir cukrum pertekusias uogas. Tuojuo, iš pat pradžių, jis ėmė dievinti ją. Jis buvo įsimylėjęs ją, kaip priimta sakyti, – iš pirmo žvilgsnio. Jo širdis pradėjo stipriau plakti. Protarpiais jis nustodavo kvėpuoti. Tais protarpiais mušdavo kraujas, ir jis būdavo pasiryžęs padaryti viską, ko tik ji geistų.

Lyg tyčia buvo pavasaris.

Po dviejų karštesnių žvilgsnių jiedu buvo susipažinę. Išėję gatvėn, jiedu susikalbėjo. Kitaip ir būti negalėjo.

Jis dirbo kaip jaunesnis, ką tik priimtas valdininkas užsienių reikalų ministerijos protokole. Jis pasiryžęs buvo progresuoti. Ko daugiau reikia? Jo jaunystė, jo užimama vieta ir ypač šis, ką tik įvykęs susipažinimas jį kelte kėlė. Tarytum įmantriai buvo priešribuoti prie nugaros geri sparnai ir kelte kėlė jį aukštyn. Jį. Su tikros angliškos medžiagos gerai pasiūtais rūbais. Su jo drąsiomis ir šią valandą skaidriomis mintimis, gerai prilygintais ir sutvarkytais plaukais. Kaip ir pridera protokolo darbuotojui.

O ji?

Ji buvo – viskas. Ji buvo – nuotaka. Ką tik atvykusi į miestą, ta turtinga dvarininko duktė. Skaisti, gerai išauklėta. Ir drąsi kaip šitas pavasaris ir skaisčių perspektyvų moteriškė. Ir su savo laibais pirščiukais tų vynuogių saldumo. Su skaisčiomis liemens ir kitokių moters dalių linijomis, kurios ypatingai harmonizavo po nauju, irgi pavasariškos medžiagos tayloru¹⁰. Būsimas aukštas ministerijos valdininkas paskambino, kad jam atsiųstų dar aukštesnio šefo automobilį, kurį jam pavykdavo retkarčiais numaukti ministerijos oficialiems ir mažiau oficialiems reikalams. Taip ir dabar. Nors dabar buvo gana vėlu. Tiksliau – apie vidunaktį.

Jie važinėjosi skaisčiomis miesto apylinkėmis. Gera mašina urzgė kaip tolimos pasakos akordai. Minkšta patentuotų spyruoklių sėdynė juos supo ir nuolat viens prie antro artino.

Mašina lėtai, visai lėtai dunksnojo ir pynė jiems jaunystės pasakas. Tarytum ir jai buvo taip gera, tai pačiai mašinai. Jie nė neįjuto, kad važiavo. Jiems atrodė, kad jie plaukia kažkokia išsvajota gondola žavėtiniais Venecijos kanalais. Kurios, tiesą pasakius, jie dar nei vienas, nei antras nėra matę. Jie tik girdėjo. Retkarčiais atsidusdami ir atsidurdami danguje, tai vėl suspėdami nuvokti pakaunės skaisčių šlaitų žalumą. Protarpiais jis neįjautė kitokio likimo, ji liksianti jo. Pievos, miškėliai, takai žvyruoti ir nežvyruoti, viskas buvo nulieta keistos mėnesio šviesos. Ir lengvučio šydo viskas buvo pridengta. Veidai atrodė tokie keisti. Jis buvo pasiryžęs viskam. O automobilio šešėliai – tokie gairūs, tiršti. Automobilio šešėliai gulė ir šliaužė ant sultingos parko žolės.

Jiedu pasipasakojo savo istorijas.

Iš to staigumo ir ji atsiduso: „Ką darysi, kai žmogus toks neturtingas. Tamsta – tai kitas dalykas, tamsta gali greitai būti prezidentu“.

– Aš? – net įsisvajojęs jaunikis nusistebėjo tokia perspektyva, tiek, jam atrodė, tolimesnis ir keista. Savo damai kiek nuraminti jis tarė: „Prezidentų ateitis tokia ilga, atmink tamsa, tokia konkurencija...“

¹⁰ Vyriško kirpimo elegantiškas angliškas kostiumas.

- Aš netekau visko, - sakė įsidrąsinusi panelė, su karšta širdimi ir tokiu nauju, ką tik pasiūtu kostiumu, kuris jai ypatingai tiko.

- Ko „visko“?

- Dvaro.

- Kas gi jį pagrobė? Kas atsitiko?

- Na, tamsta žinai gerai, viskas nusavinta.

- Kaip tamsta dabar gali gyventi?

- Kaip? - truktelėjo pečiais.

Jis buvo jaunas ir herojiškas. Ir tąja savo jaunatve turtingas. Argi jis neįpintų ką į šį liūdną akordą?

- Viena likau...

Nors tai buvo tiesa, bet šie niūrūs niuansai, atrode, mažiau derinosi su tokiu linksmu asmeniu kaip ji.

- Tamsta! - jis šoko gelbėti jos. Jis net prisiglaudė lūpomis prie jos rankų. Sąlygos buvo tokios patogios: mėnesėlio šviesa ir vienuma.

Po to jie aptarė, kad geriau būtų juodviejų likimą suderint. Po to, žinoma, kai jis bus palypėjęs tarnybiniais laiptais kiek aukščiau (jis dabar buvo gana žemai). Ji labai gerai suprato jo intenciją. Jie buvo šią valandą laimingi.

Iš ryto nieko, o dabar viskas! Liepsnojo viduje jaunuolis. Bet staiga ji pašoko taip ūmai, kad jaunuolis vos sugebėjo atsipeikėti.

Dama užsidengė veidą savo laibutėmis rankomis kaip skaudžiai užgautas vaikas. Tarytum ji verkė ar iš susigrauzimo spaudė galvą.

- Kas atsitiko? Kas atsitiko? - Jis kvotė save, kuo bus ją užgavęs. Žodžiu, veiksmu (kurio nebuvo), ir negalėjo dovanoti sau tariamos kaltės.

- Aš pamečiau auskarą! - Panelė pakando lūpas iš baimės.

- ?

Ji atsilošė į automobilio sėdynę. Jis atslūgo. Prakaitas buvo bepradėjęs pasirodyti. Jis irgi atsilošė automobilio sėdynėn. Jis nustebė. Jis pasižiūrėjo į ją ir taip pat į antrąjį, dar bekybantį ausyje, tokioje apetitiškoje vietoje prie kaklo, stambų auskarą. Sulygino perlo stambumą su savo mizernomis mėnesio įplaukomis, taip pat - su jos sopulio didumu ir nutarė, kad šitoji nelaimė vis dėlto galima pataisyti. Auskaras - tai dar ne viskas! Atslūgo jis kiek ir išlygino savo kaktoje raukšles kaip po sunkios ir komplikotos problemos ministerijoje.

Jis liepė sustabdyti auto. Kiek jie ieškojo vežime ir parko vejose, perlo surasti jiedviem nepavyko. Mėnesienos kelionė buvo sutrukdyta. Apsišarmojęs ir šviesiomis skraistėmis apsikutojęs, pradingo mėnulis, mūsų riteriškos poros privargintas. Paliko žvyruotas kelias - plikas, bet - nemistiškas kaip pirma. Nuotaika dingo.

Jis žiūrėjo į ponios ausį. Didelis perlas. Šeimos palaima. Brangus atminimas, susijęs su namų praeitimi. Su tėvais ir dvaru. Ji - jo viešnia šiandien. Jis ją adoruojas.

Jis tarė:

- Tai įvyko per mano neapsižiūrėjimą. Tai mano kaltė (jis žiūrėjo maždaug, kodėl kartais gali išsinerti ponioms auskarai). Aš atsiteisiu. Tamsta rytoj turėsi tokį pat perlą! - akcentavo jis savo pažadą.

- Niekados! Ką tamsta manai apie mane? Be to, ką žmonės pamanytų?..

- Aš žinau, tamstai tai nemalonu.

– Iš viso aš nenorėčiau daugiau apie tai kalbėti.

Kokia ji altruistė!

Bet ji tebebuvo nuliūdusi. Po gana ilgų prikalbėjimų sutiko priimti iš jo (ji pabraukė šį žodį) tą, ką jis buvo pažadėjęs.

Jiedu atsiskyrė labai draugiškai. Jis svajavo apie ją visą naktį ir negalėjo užmigti. O kada užmigo sunkiai nusikaltusio valdininko miegu, tai sapnavo, kad jis pats gauda rieškučiomis Pietų vandenyne perlus. Sunkus buvo tai darbas. Net suprakaitavo. Perlas yra perlas. Jis ėmė visu atsidėjimu skaičiuoti, iš kur šią valandą galėtų paimti tiek pinigų tokiam perlui įpirkti ir negalėjo užbaigti. Iš tų skaičiavimų nieko neišėjo. Pinigai reikalingi šiandien, tuojau!

Mintis, jį labai kankinanti, nutrūko.

Juodviejų buvo sutarta, kad ji pati nueisianti krautuvėn ir pati išsirinksianti tinkamą perlą ir jam pristatysianti sąskaitą. Pasekmės? Ar jis žino? Gal teks kreiptis pas patį ministrą, kurį jis tematė tik du kartu savo gyvenime... Bet po to vėl viskas būsia išlyginta ir viskas būsia gerai. Žinoma, kitą kartą jis būsias atsargesnis! Po to jie vėl galėsia taip pat linksmai abu važinėti po Kauno apylinkes. Ir širdies nieks nespaus.

Išaušus ir visą dieną jį kankino tas bjaurus žmonių išrastas žodis sąvokai apibūdinti: „kaina?“

Savo biure valdininkas buvo visai išblyškęs. Niekas jo ne pažinti negalėjo. Jo draugai susirūpino. Diena buvo klaiki. Iš vienos pusės, labai turtinga, bet, iš kitos pusės, jį sleigianti savo neišsprendžiamomis problemomis.

Pagaliau apie dvyliktą atvyko sąskaita, jos pasiūsta.

Virpančiomis rankomis ir visas suprakaitavęs jis atplėšė voką ir didvyriškai perskaitė skaitmenį.

– Devyni litai penkiasdešimt centų.

– To dar betrūko! – užsigavo valdininkas. – Sąskaitas krautuvininkas sukeitė. Tai ne mano sąskaita!

Kad jau ir nesiseka jam. Tokią rimtą valandą, per neapsižiūrėjimą žmonės krečia šposus su juo. Žmonės ne visuomet esti apdairūs ir rimti. Jis sunkiai atsisėdo savo valdiškoje kėdėje ir, kaip laukdamas galutinio sprendimo (kėdė ėmė staigiai braškėti po juo, simboliškai kalbant), jis dar užmetė akį į sąskaitą.

Po tuo svetimu lapuku buvo parašyta:

– Pinigus gavau ir kvituoju. Bambušnikas. Auksakalys ir komersantas.

Jis šią Bambušniko krautuvę pats gerai pažino. Krautuvė didelė... Kad tik būtų mañoji sąskaita!

Juk tai Amerikos pinigais nepilnas doleris...

Jis sunerimo.

– Palauk! – Dabar tik jis sumojo. Aktingoji mergina norinti jį prislėgti. Užuoť tikrojo savojo perlo, ji liepė pirkliui pririnkti tokio pat didumo dirbtinį... Bet aš jau ne toks maniakas!

– Palauk, tu pirkly! Tyčiotis iš žmonių... – Jo karjera vis tiek jau buvo kaip ir žuvusi. Jis visu staigumu liepė pašaukti krautuvininką.

Kad būtų iškilmingiau, į tokią aukštą įstaigą atsilankė pats Bambušnikas su sąskaitėle. Jis užtikrino, kad panelė ir dabar, ir pirma buvo pirkusi dirbtinius perlus. Netikėti juo buvo negalima. Jis gan gerai pažino jį. Bambušnikas buvo mandagus. Jis skubėjo atsisveikinti.

- Bet tai buvo tikras, šeimyninis, iš prosenelės paveldėtas perlas... Tokio didumo! - Valdininkas parodė pirštais labai didelį perlą.

- Gal ir buvo. Bet ji pati pirko savo auskarus pas mane...

- Tamsta, čia mano garbės klausimas!

Bambuškinas pažiūrėjo į jį. „Dar vienas pamišėlis šioje aukštoje įstaigoje“ (už ką tik žmonėms pinigų moka!). Jis ir taip daug laiko sugaišo dėl tokių niekniekių. Jis buvo mandagus.

Bambuškinas buvo rimtas. Jis sakė tiesą.

Abejonės nebuvo.

Valdininkas paspaudė pirkliui ranką. Valdininkas grįžo į kambarį ir garsiai nusikvatojo. Tiek garsiai, kad jo draugai manė, jog jis pamišęs. Šiam vakarui jis pakvietė visus savo bendradarbius vakarienės (pinigų neturėdamas). Omarams ir vynuogėms. Niekuomet tiek linksmai jie nebus praleidę vakaro. Bet savo paslapties jis nepasakė.

Daugiau su panele jis nesusitiko.

Jis nevedė.

VAGIS

Kaip gerai turėti savo namas. Savo namas, šiluma. Pilna troba žmonių, pančius vejančių. U ta ta, šilta, gerai! - Taip gali manyti žmogus, kuris kaip šuva išguitas po pasaulį bastos.

Užrūkytoj ir dūmų prileistoj gryčioj seni žmonės pasakojo apie senos gadynės plėšikus, kaip jų pavogti arkliai buvo rišami prie medžių, kaip arkliai iš bado žieves graužė, kaip kunigams įkaitintais virbalais padus svilino.

Vaikas, drožinėdamas lentelę ir norėdamas iš jos smuiką padaryti, svajojo ir klausė.

- Nagi, kad dabar ateitų per prisnigusį darželį plėšikas...

Plėšikas rodėsi vaikui aukštas, malonus, gražiais juodais rūbais apsiredęs, lyg kunigas su blizgančiais kaliošais. Kodėl jam taip rodėsi - jis nežinojo.

Šiandien ištiko nepaprasta diena.

Vagys pavogė tėtei tiesiog iš kūtės arklį.

Sukvietus talką ir padarius oblavą, arklys buvo rastas, o vagis sugautas ir, į rogių dugną įmestas, namon parvežtas.

Namon parvežus, vagis buvo pririštas gryčioje prie skersinio spyrio, veržiančio igubusių sieną. Vienmarškinis, žado nustojęs. Virvės buvo giliai įsipjovusios į bicepsus, galva nusvirusi, su pramuštu smilkiniu ir krauju, užkrekusiu ant grubių atlapių marškinių, rodančių jo geležinę krūtinę.

Visi išsiskirstė, kas valgyti - svečių priimti, kas arklių - rogių sužiūrėti.

Vaikas tyliai stovėjo ties piktadariu, lyg jį kas būtų tvirtai laikęs. Jis negalėjo atspėti, kur jis bus jį matęs. Rarotų vaizdas minė jam šį piktadari: žalias veidas, suplėšyti marškiniai, pasvirusi galva... Dideliame altoriuje prikaltas ant kryžiaus Kristus turėjo tokio pat panašumo.

Kas tai „piktadarys“!

Šiaudą iš lovos ištraukęs, pasuoliu atsargiai prišliaužęs, jis badė vagiui šiaudu į nosį.

- Tu esi galingas, tu gali vienu žvilgsniu trenkti mane žemèn, bet tu nieko negali man padaryti, - taip klojosi vaiko galvoj minčių chaosas.

Vagis, atvertęs raudonas akis, pažiūrėjo kokliai po gryčią.

Būdamas tikras ūkininkas, žinodamas, kad su plėšiku reikia elgtis, kaip įstatymai liepia, šeimininkas paklausė tikro veidmainio balsu:

- Gal, sveteli, pusryčių nori?.. Kiaulienos?

- Greit patį pavaišinsiu kiauliena.

Vagis nubudo. Pajuto, kad bėda artinas. Pasiryžęs buvo stoti už savo „razbainišką“ garbę ir atsakinėjo tyliau, pyktį sukuriančiu balsu.

- Tylėk, vagie. Tuoju tave čia pribaisysiu.

- Pamatysime, kuris pirma.

Vagies galva atšokinėjo į pasienį, o blauzdos buvo mušamos batų su pasagaitėmis.

- Štil! - nusidirbusio ir pavargusio žmogaus balsu šaukė šeimininkas, išbėgdamas iš trobos, nors vagis ir nemanė atsakinėti, tik piktos ugnies akimis lydėjo šeimininką.

Vaikas, užlindęs į palovio tolimiausią kampa, žiūrėjo nubudusiomis akimis į šitą baisią komediją.

- Tėtė, sako, geras, bet kam taip baisiai muša vagį! - skaudžiai suspingsėjo vaiko smilkiniuose.

Vaikas pasiryžęs buvo išliuosuoti vagį.

Kas bus toliau, jam šią valandą nerūpėjo. Jį niekas dabar negalėtų sustabdyti.

Ilgai valandai praslinkus, kuomet sunkiai pradėtasai darbas buvo veik baigiamas, jis sumanė paklausti:

- O tu man nieko nedarysi - tėtės nemuši? - Paskum su vyrišku budrumu pridėjo: - Žinai, toliau galiu neatrašioti!

Vagis buvo veik visai išliuosuotas, ir vaikas negalėtų kariauti su tokia pajėga, kaip pavasario upės beplaukią ledai. Nuteistas žmogus tylėjo įbedęs akis aslon. Jis galbūt pergyveno geriausias valandas savo amžiuje.

Kuomet paskutinė virvė nusmuko nuo vagies, jis, kupron susimetęs ir nenormalus, neskubėdamas atsidūrė prie durų. Kažką murmedamas, tarytum: „Vaike, sudieu“, sugniaužė jį visą ir prispaudė prie krūtinės.

Dviejų kankinių „sudieu“.

Vagis lūkuriavo. Vaikui ašaros pripildė akis ir pradėjo byrėti per skruostus ant jo pilkų su mėlynomis juosčiukėmis trinityčių.

Jo užgimusioje šią valandą sieloje suskambėjo krikštolinio gailiesio šviesios jūros.

Jis šią dieną tapo įrašytas žmonių tarpan. Jis pajuto tokį ilgėsį, tarytum tas vakaras niekuomet nesiliautų. Nematęs didesnių misterijų, pajuto šiame daug brangaus.

Vakare vaikas išgirdo, kad vagį sugavo, pririšė prie geltonų mažų šlajukų ir vilko per sniegą, bet šio fakto jis neanalizavo. Jautė tiek tvirtos valios ateičiai.

Moišė Kulbakas

Moišė Kulbakas (1896–1937) – moderniosios žydų literatūros klasikas, vienas didžiausių ir populiariausių Lietuvos žydų – litvakų – poetų. Gimė Smurgainių miestelyje (dab. Baltarusija), kurį išgarsino didikų Radvilų sukurtas verslas – gausios amatininkų manufaktūros bei cirko meškų dresavimo akademija. Tėvas Šloimė buvo miškų savininkas, dirbo medienos įmonėse, tad poetas vaikystę leido tarp girių ir ežerų, prie Neries upės, kuria buvo plukdomi sieliai. Todėl šio rašytojo kūrinuose itin ryškus žydų, sutapusių su Lietuvos ir Gudijos gamta, suartėjusių su žemdirbiška pasaulėjauta, paveikslas. Kulbakas įgijo tradicinį žydišką išsilavinimą: mokėsi pagrindinėje religinėje mokykloje chederyje ir aukštesniosiose teologijos mokyklose – Švenčionių ir Voložino (Baltarusija) ješivose. Prasidėjęs Pirmajam pasauliniam karui dirbo privačiu mokytoju Kaune, ėmė rašyti eiles pirmiausia hebrajų,

paskui ir jidiš kalba. Kulbakui buvo lemta tapti būtent jidiš, gimtosios Vidurio bei Rytų Europos žydų kalbos, virtuozu. Iki XIX a. pabaigos jidiš, kuri viduramžiais susiformavo iš senųjų vokiečių tarmių, hebrajų, aramėjų ir slavų kalbų pradmenų, buvo laikoma „žema“ prastuomenės kalba, niekinamai vadinama žydų žargonu, jos gėdytasi. Tačiau prasidėjęs tautiniam sąmonėjimui, 1908 m. jidiš buvo paskelbta visaverte nacionaline žydų kalba kartu su hebrajų, Lietuvos jidiš tarmė tapo visos bendrinės jidiš kalbos pagrindu, o Vilnius ilgainiui įgijo pasaulinės jidiš sostinės reikšmę. Litvakai laukė literatūros genijaus, kuris dar labiau pakylėtų jų gimtąją kalbą į nacionalinės ir europinės kultūros viršūnę. Su Kulbaku iš pat pradžių ir buvo siejamos itin didelės viltys.

Būdamas dvidešimties, 1916 m. poetas debiutavo Vilniujeėjusiame literatūriniame žurnale *Literatūros sąsiuviniai* (*Literarische heftn*) eilėraščiu „Žvaigždelė“ („Shterndl“). Tai fronte esančio kareivio malda, pasižyminti jautria folkloro intonacija ir mažybiniais kreipiniais – prašoma melsvai žibančios žvaigždės būti pasiuntinėliu, kuris nuneštų žinią namo (jidiš kalbai mažybinės priesagos būdingos panašiai kaip lietuvių). Šis eilėraštis taip išpopuliarėjo, kad virto liaudies daina, kuri dainuojama iki šiol. 1920 m. Kulbakas Vilniuje išleido pirmąjį poezijos rinkinį *Giesmės* (*Shirim*), kuris prasidėjo eilėmis, iki šiol laikomomis visų Lietuvos žydų meilės savo gimtajai kalbai išraiška:

Išvydau aš žydų žodžius tarsi žiežirbas, tarsi žiežirbas,
Ištrauktas iš žaizdro giliausioj nakty,
Išvydau aš žydų žodžius tarsi balandžius, tarsi balandžius,
Burkuoja, burkuoja balandžiai širdy.

(Vertė Mindaugas Kvietkauskas)

1920 m. išvykęs į Berlyną poetas savarankiškai lavinosi, domėjosi moderniojo Europos meno ir literatūros srovėmis, Vakarų ir Rytų filosofija, lankėsi muziejuose ir literatūros kavinėse, dirbo teatre ir itin daug rašė – dramą *Jakobas Frankas* (*Yankev Frank*), publikuotą

Niujorke, Berlyne paskelbtą eksperimentinį romaną *Mesijas, Efraimo sūnus (Meshiekh ben Efrayim)*. 1922 m. rinkinyje *Naujieji eilėraščiai (Naye lider)* paskelbė didžiulio atgarsio sulaukusią poemą „Gudija“ („Raysn“) apie žydus, plukdančius sielius Nerimi ir Nemunu ir išgyvenančius gamtos misteriją, o kartu – nematomas vidines žmogiškąsias dramas. Poemoje kuriama ypatinga žydiška Lietuvos ir Gudijos peizažo mitologija. Štai kaip, perfrazuodamas Adomo Mickevičiaus dainą apie Viliją iš poemos *Konradas Valenrodas*, o drauge tartum atsiliepdamas į Maironio „Viliją“, Kulbakas aprašė Nemuno ir Neries santaką ties Kaunu, regimą naktį sieliais praplaukiančių žydų:

Kai mėnesiena pažyra tarytum lietus sidabrinis,
iškyla iš Nemuno tvirtas lietuviu stumuo,
ir tyliai atplaukia tamsi moteris jam priešais iš Vilijos.
Ilgi ir žali jos antakiai, paskleidžia ji garbanas drėgnas;
kūnas slidus jos išnyra iš vilnių...
Nemunas pasilenkia virš jos ir apkabina,
bučiuoja akis jos žaliąsias, liūdesiu spindinčias,
ir vedas žemyn ją, į dugną, į mėlyną křištolo menę...

(Vertė Mindaugas Kvietkauskas)

1923 m. Kulbakas grįžo į Vilnių, savo įkvėpimo miestą, ir savaime tapo viso jidiš literatūrinio gyvenimo lyderiu. Žydiškoji Vilniaus visuomenė jį pasitiko ir kaip tarptautiniu mastu išgarsėjusį rašytoją, ir kaip „tvirtą, gyvenimo geismo kupiną ir veiklų Lietuvos žemės sūnų“ (taip jį grįžimo dieną sveikino laikraštis *Vilner Tog*). Trečiajame dešimtmetyje Kulbako poetinė, prozinė ir dramaturginė kūryba buvo pats reikšmingiausias Lietuvos žydų literatūros reiškiny. Čia jis parašė vieną svarbiausių savo kūrinių – filosofinį romaną *Pirmadienis (Montik)*, itin daug eilėraščių, kelias poemas – tarp jų ir garsiąją poemą „Vilnius“ („Vilne“, 1926); 1929 m. čia pasirodė naujas jo eilėraščių rinkinys *Eilės ir poemos (Lider un poemen)*, o prestižinėje Boriso Kleckino leidykloje išėjo trys rinkinių raštų tomai. Poetas dėstė literatūrą žydų mokytojų seminarijoje ir gimnazijoje, buvo itin mylimas mokinių, su jais rinko folklorą ir statė spektaklius, be to, vadovavo savo paties suburtai aukšto lygio teatro trupei, dirbo ir jos režisieriumi, ir aktoriumi. 1927 m. Kulbakas buvo išrinktas pasaulinio žydų PEN centro prezidentu. Jį savo autoritetu ir mokytoju laikė ir net jo kultą Vilniuje puoselėjo daugybė jaunų žydų rašytojų ir menininkų, tarp jų ir garsioji modernistinė grupė *Jung Vilne (Jaunasis Vilnius)* – kitas didžiulės svarbos tarpukario reiškiny, iškėlęs pasaulinės žydų literatūros įžymybes, tokias kaip Avromas Suckeveris ir Chaimas Gradė. Atrodė, kad didžioji literatūrinė Kulbako šlovė jau visai šalia.

Deja, Lenkija, kuriai tada priklausė Vilnius, nedavė šiam žymiam poetui, čia gimusiam ir augusiam, pilietybės, greičiausiai dėl jo kairiųjų pažiūrų. Tad jis su šeima gyveno mieste tik pusiau legaliai, jautė valdžios nepalankumą ir netikrumą dėl ateities. 1928 m. pabaigoje, suviliotas Sovietų Sąjungos pažadų suteikti itin geras sąlygas kūrybai, Kulbakas išvyko gyventi į Minską. Tačiau čia iš karto susidūrė su ideologine prievarta, reikalavimais tapti sovietinės propagandos įrankiu. Stengėsi juos apeiti kurdamas epą apie litvakų genties

*Prasidėjus tautiniam
sąmonėjimui, 1908 m. jidiš buvo
paskelbta visaverte nacionaline
žydų kalba kartu su hebrajų,
Lietuvos jidiš tarmė tapo visos
bendrines jidiš kalbos pagrindu,
o Vilnius palaipsniui įgijo
pasaulinės jidiš sostinės reikšmę.*

Vilnius pasirodo kaip miestas-šventraštis, paslaptingas būties šifras, visos Lietuvos likimą lemiantis talismanas. Tai atminties, tradicijų ir maldų prisodrintas miestas, jis gyvas ir mįslingas kaip žmogaus širdis. Kartu tai – priešingybių miestas: jis jungia aukščiausią dvasingumą, grožį ir mirtį, skurdą, nuopuolį.

gyvenimą nuo XIX a. – dviejų tomų romaną *Zalmeno giminė* (*Zelmenianer*, 1931–1934), kuriame pynėsi sodrus realizmas, meilė senajai tradicijai, gamtos apoteozė, sakytum, Adomo Mickevičiaus *Pono Tado* atgarsiai. Romanas buvo suniekintas sovietinės kritikos. Paaiškėjus, kad Kulbako nepavyks priversti rašyti propagandinės socrealizmo literatūros, 1937 m. jis buvo suimtas, nuteistas neva už šnipinėjimą Lenkijai ir netrukus sušaudytas Minsko kalėjime. Žmona išvežta į Sibiro lagerį. Vaikus priglaudė seneliai, tačiau jie kartu su Kulbako sūnumi 1941 m. buvo nužudyti nacių. Per stebuklą karą išgyveno duktė, kuriai tik 1989 m. Sovietų Sąjunga oficialiai pripažino, kad jos tėvas buvo sušaudytas, o ne mirė savo mirtimi.

Kulbako kūryba apibūdinama kaip Lietuvos žydų literatūrinio modernizmo sintezė, romantizmo, realizmo, simbolizmo ir ekspresionizmo pradmenų jungtis. Daugelyje tekstų pulsuojanti idėja – litvakų kultūros, papročių, folkloro ir jidiš kalbos išaukštinimas, pabrėžiant stiprų jų ryšį su gimtine, jos gamta ir kitų tautų žmonėmis, o kartu ir religinį savitumą, misticizmą, Kabalos¹ tradiciją. Poemoje „Vilnius“, viename žymiausių Kulbako kūrinių, tartum iš naujo kuriama šio šventojo litvakų miesto – Lietuvos Jeruzalės – mitologija. Jau pati pirmoji poemos figūra – tai vienišas maldininkas, naktį bandantis įspėti Vilniuje glūdinčią paslaptį. Vilnius pasirodo kaip miestas-šventraštis, paslaptingas būties šifras, visos Lietuvos likimą lemiantis talismanas. Tai atminties, tradicijų ir maldų prisodrintas miestas, gyvas ir mįslingas kaip žmogaus širdis. Kartu tai – priešingybių miestas: jis jungia aukščiausią dvasingumą, grožį ir mirtį, skurdą, nuopuolį. Jame į vieną šifrą susilydo skirtingiausi pradai, gyvybė ir mirtis, todėl apie miestą kalbama savitomis metaforomis – oksimoronais. Vilniuje sprendžiama tikėjimo ir netikėjimo problema: miestas lyginamas su psalmynu, bet jame švininis angelas praneša žydų maldininkui, kad anapusbė tuščia. Tačiau iš žuvusio tikėjimo ir praeities griuvėsių šiame mieste nuolat kalasi nauja gyvybė – tarsi medelis iš senųjų mūrų. Miestą gaivina amžina gamtos gyvastis (vitališkoji upė Vilija) ir gimtoji kalba. Netikėtas palyginimas („jidiš kalba – ažuolo lapų vainikas / ant šventiška kasdienių vartų miestan“) susieja žydiškąją tapatybę ir archajišką Vilniaus tradiciją, litvakų kalbą ir šventą lietuvių simbolį ažuolą, jo tvirtybę. Tradicija miršta ir vėl prisikelia naujomis formomis, senasis protėvių tikėjimas gęsta, bet ir vėl atgimsta jauno žmogaus širdyje – kiekvieno mokinio, skaitančio „žilus“ savo klasikos raštus. Tad poemos pabaigoje pasirodo, kad tradicijos ir miesto gyvybės paslaptį savyje nešiojasi pats žmogus, ištariantis: „Aš – miestas!“

Labai svarbu prisiminti, jog daugelyje Lietuvos miestų ir miestelių, dvarų ir kaimų gyveno įvairių tautų žmonės, kurie tarė ir dar tebetaria šių vietų vardus su meile. Didžiojo Lietuvos žydų poeto Moišės Kulbako išreikšta meilė savajam miestui turėtų būti svarbi ir šiandienos jauniems miestiečiams.

¹ Kabala – mistinis judaizmo mokymas, susiformavęs XII–XV a. Ispanijoje bei Provance ir tapęs žydų tradicijos bei papročių dalimi. Biblijos tekstą Kabala aiškina kaip slaptą Dievo veikimo ir pasaulio sanklodos šifrą. Anot šio mokyimo, pasaulis buvo sukurtas per kalbą, gimė iš žodžių, todėl kiekvienas žodis ar raidė turi slaptą dvasinę prasmę, o kalba galima paveikti tikrove.

Pastogė virš pastogės – kuproto padaro plaučiai,
 Kuriais tas atsikvepia, snausdamas tarp kalvų.
 O gal tu, mieste, esi kabalisto sapnas,
 Skrendantis per žemę kaip vortinklis rudens pradžioj?

3

Tu esi psalmynas iš molio ir geležies,
 Ir pasklidę klajoja tavo blunkančios raidės:
 Moterys – lyg bandelės, vyrai – stangrūs kaip rąstai;
 Žvarbios, slaptingos barzdos, pečiai lyg iškalti,
 Ir akys, judrios, pailgos, kaip luotai upėj – – –
 Tavo žydai prie sidabrinės silkės vėlumoje
 Mušasi į krūtinę: o Dieve, nusidedam, nusidedam...
 Spokso mėnulis pro langus tarytum balta akis –
 Ten skarmalai boluoja sukabinėti ant virvės,
 Lovose kūdikiai guli – geltoni, glitūs vikšrai,
 Ir mergšių, jau pusiau nuogų, kūnai kaip lentos – – –
 Rūstūs tavo žydai tarp gatvių, siaurų ir rūsčių:
 Stingsta nebylios jų kaktos nei sinagogos sienos,
 Ir antakiai samanoja – lyg virš tavo griuvėsių stogai.
 Tu esi psalmynas, ant laukų parašytas,
 Ir kaip varnas giedu tave mėnulio šviesoje,
 Nes Lietuvoje saulė netekėjo niekada.

4

Liūdesys – tavo džiaugsmas, bosų gilių džiugesys
 Choro dermėj, tavo tylusis pavasaris juodas.
 Kalas iš mūrų medelis, iš sienų – žolė;
 Iš senmedžio šliaužia apsnūdę peleniniai žiedai,
 Ir kyla iš lėto nuo žemės purvinos dilgės,
 Vien apmirusių sienų šaltis ir nešvara.
 Bet pasitaiko nakčia, kai akmenį džioviną vėjelis:
 Artėja gatve sidabruodama užsisvajojus būtybė,
 Užgimus iš skaidriausios vilnies ir mėnulio spindulių –
 Tai Vilija atsikėlė, miglota ir vėsi.
 Ir daili, ir nuoga, su ilgom gaivinančiom rankom –
 Įžengė į miestą. Išsikreipę žiūri langeliai akli,
 Ir tiltukai permesti tarp bekalbių mūrų.
 O niekas durų neatidarys, neiškiš galvos
 Pasiteiraut, ko reikėtų persišviečiančiai grakštuolei.
 Stebisi kalvos aplink ir bokštai barzdoti,
 Ir tylu, ir tylu – – –

5

Tu esi Lietuvon įstatytas tamsus talismanas,
 Ir žmonių pavidalai vos matos tavo gelmėj:
 Tolimoj properšoj – balti, spindintys gaonai⁵,
 Pastangų nugludinti kaulai – smailūs, tvirti;
 Plieninio bundisto⁶ raudoni karšti marškinėliai,
 Pas žilą Bergelsoną⁷ skubantis mėlynas mokinyš,
 Ir jidiš kalba – ažuolo lapų vainikas
 Ant šventiškaiai kasdienių vartų miestan.
 Pilkšva jidiš – tai spindesys primerktuose languose, –
 Tai aš kaip keleivis prie šulinio pakelėje
 Sėdžiu ir jos šiurkščių garsų klausausi.
 O gal tai kraujas taip garsiai kunkuliuoja manyje?
 Aš miestas esu! Tūkstančiai durų į pasaulį,
 Į apskretusią šaltą mėlynę – stogai virš stogų.
 Aš – pajuodus liepsna, godžiai laižanti sienas
 Ir svetur žėruojanti aštrioje litvako akyje.
 Aš – pilkuma! Aš – pajuodus liepsna! Aš – miestas!

6

Ir ant senos sinagogos sustiręs vandens nešėjas
 Stovi ir barzdą užvertęs skaičiuoja žvaigždes.

Vertė Alfonsas Bukontas

⁵ Gaonas – hebrajiškai „genijus“; čia – nuoroda į Vilniaus Gaono tradiciją.

⁶ Bundistas – Bundo, žydų socialistų partijos, įkurtos Vilniuje 1897 m., narys.

⁷ Dovidas Bergelsonas (1884–1952) – vienas geriausių visų laikų žydų prozininkų, jidiš literatūros klasikas.

Bernardas Brazdžionis

Bernardas Brazdžionis (1907–2002) – vienas populiariausių lietuvių poetų, dar gyvas būdamas tapo monumentaliam, beveik mitiniam figūrai. Iš neoromantikų kartos jis išsiskyrė aiškiai skelbiama krikščioniškąja pasaulėjauta, aukštojo ir žemojo stilių derinimu, drąsiais kalbiniais eksperimentais, kurie suartino tradicinę krikščionišką ir avangardinę modernizmo poetiką. Į savo viešosios šlovės Olimpo viršūnę poetas įžengė prasidėjęs Lietuvos atgimimui, kai 1989 m. pirmą kartą po ilgos pertraukos apsilankė tėvynėje ir buvo ant rankų nešiojamas po teatrų sales ir mitingus. Kaip tik tada knygynuose pasirodė 100 tūkstančių egzempliorių tiražu išleista *Poezijos pilnatis* – viso gyvenimo eiluotos kūrybos rinktinė, suvokta kaip iššūkis žlungančiai sovietinei santvarkai. Lietuva buvo pakerėta politinio pasipriešinimo dvasią kurstančios lyrikos, kuri anksčiau dešimtmečiais skaityta konspiracinėmis sąly-

gomis („Šaukiu aš tautą“, „Aš čia – gyva“). Pasaulyje pasklidę tautiečiai tuo metu kaip niekada pajuto, kas yra vienybė.

Žmonių reakcija į Brazdžionio pasirodymą literatūroje jau seniai pasižymėjo audringumu, primenančiu masinę psichozę, kuri šiandien lydi popžvaigždžių koncertus: abejingų nepalikdavo įtaigios romantinės kaukės (neregys, klajūnas, pranašas) ir išlavinta deklamacija. Brazdžionis kartu su Jonu Aisčiu išpopuliarino poeziją plačiausiuose sluoksniuose, kreipėsi į klausytoją labiau nei į skaitytoją. Dar prieškarui buvo stebimasi jo retorika. Anuometinio Kauno literatūros vakarus prisimindamas, tų laikų studentas Alfonsas Nyka-Niliūnas pažymėjo, kad net universiteto profesūrą pribloškė Brazdžionio pasirodymas, ypač iki kraštutinumo įtemptu balsu perskaitytas „Paskutinis pasmerktojo myriop žodis“: „Ištarus, teisingiau sakant, išrėkus paskutinę jo frazę *Aš kaltas! Taip. Sušaudykite mane*, salėje kilo tikras pandemoniumas¹; minios entuziazmas pasiekė paroksistines² dimensijas. Net kai kurie garbės prezidiumo profesoriai, miniai atsistojus, nežinodami, ką daryti, kartu su publika, pakilę iš vietų neryžtingai plojo. [...] Šalia manęs sėdėjęs pažįstamas studentas, dabar žymus klasikinės filologijos profesorius Pietų Amerikoje, įėjo į tokį transą, jog, rodėsi, ims plėsti grindis ir lentomis vanoti šonus savo kaimynams.“

Poveikį klausytojams stiprino gausūs pakartojimai, kurių perteklius akivaizdus skaitant atskirus rinkinius. Brazdžionis, kitaip negu elegiškas Aistis, nuo pat ankstyvųjų kūrybinių bandymų vengė intymaus kalbėjimo, jo balsas aidėjo, laužė užtvaras, skatino lietuvių poeziją išeiti iš nuošalios valstiečio pirkios į kalnuotą, vėjams atvirą lauką, kur akį traukia Jeruzalės griuvėsiai, spindintis Antikos palikimas, Dievo valių liudijantys aukštieji skliautai.

Bernardas Brazdžionis gimė 1907 m. vasario 14 d. Stebeikėliuose, Pasvalio apylinkėse, darbštaus valstiečio, kuris visomis išgalėmis siekė užtikrinti šeimai šviesesnę ateitį,

¹ Pragaras, chaosas.

² Liguistas.

šeimoje. Išėivio dalią būsimajam poetui teko patirti dar kūdikystėje: 1908 m. visa šeima išvyko į JAV, iš kur sugrįžo tik Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse 1914 m. Iš uždirbtų Amerikoje pinigų tėvas svajojo nusipirkti ūkį, tačiau pirkinys nenusisėkė – po atsikuriančioje Lietuvoje įvykdytos reformos šeima neteko jau turėto žemės lopinėlio, tėvas ir sesuo dar kartą išvyko uždarbiauti, šįkart į Pietų Ameriką. Apie tai Brazdžionis pasakojo eiliuotoje „Poeto autobiografijoje“ (1927). 1921–1929 m. lankė Biržų gimnaziją, kuri garsėjo buvusiais mokiniais – Juliumi Janoniu, Kaziu Binkiu. Trečios klasės gimnazistą patraukė poezija – pirmąjį eilėrašį jis paskelbė 1924 m. laikraštyje *Pavasaris*. Pirmieji knygelėmis virtę kūrinėliai (*Baltosios dienos*, 1926; *Verkiantis vergas*, 1928) kritikų dėmesio nesulaukė, o brandesnis, jau studijuojant Vytauto Didžiojo universitete išleistas eilėraščių rinkinys *Amžinas žydas* (1931) sukėlė triukšmingą reakciją, buvo lyginamas su „trečiafrontininkų“ literatūrinėmis provokacijomis.

Adomas Jakštas, užsipuolęs jaunąjį poetą, ypač daug dėmesio skyrė tariamai vulgariam, net į ereziją krypstančiam eilėraščiui „Ką sakė mūrininkas Jėzui tą naktį“. Jakštui, katalikiškos estetikos gynėjui ir kartu tomistinės³ krypties racionalistui, atrodė nepateisinamos bet kokios dilemos ir abejonės, nukrypimai nuo popiežiaus patvirtintų dogmų apie dorybės ir išganyimo ryšį. Pasak jo, Brazdžionis „svyruoja, kaip amžinas žydas, nuo senojo Dievo neatstojęs ir naujo nesuradęs. Bet prie to naujo Dievo jis eina senu, bolševikų pramintu keliu, mindamas be pasigailėjimo poezijos formą ir turinį kaip beverčius dalykus“ (*Židinys*, 1931, Nr. 8–9). Modernus katalikas tada buvo dar tik besiformuojantis lietuvių tipas, o jį įkūnijančiai kūrybinės inteligentijos stovyklai, veikiama *Naujosios Romuvos* žurnalo, buvo lemta užimti reikšmingesnes visuomenines pozicijas jau išėivijoje.

Kairieji kritikai, vertindami Brazdžionio kūrybą, piktinosi „naujo žmogaus“ dvasią sargdinančia „kapų ir grabų“ atmosfera, trukdančia vaduotis iš prietarų, „kodylo⁴ dūmų“: „Pati fanatiškoji, pati reakcingoji Lietuva rado jo asmeny savo stipriausią reiškęją ir skleidžia jo lūpomis sau patogias mintis ir pažiūras, kurios siekia ir toliau laikyti tamsybėje mūsų tautą, migdyti ją pasakėlėmis apie geresnį gyvenimą po mirties ir žadinti jos pasibjaurėjimą šios žemės realiu gyvenimu“ (Jurgis Blekaitis, *Židinys*, 1940, Nr. 1). Vadinamoji „pažangioji“ spauda, kurios nuomonė sovietmečiu virto neatšaukiamu verdiktu, laikė Brazdžionį ideologiniu priešininku, savo idėjomis priešingu socializmo statybų entuziazmui, bedvasio žmogaus kultui. Jie sukarikatūrino poeto tematiką, matė jo kūryboje vien mirties garbinimą, pamėkliškas vizijas, įkvėptas beviltiškos dekadentizmo „ligos“. Sovietinėje literatūros istorijoje parašyta – lyg kirviu įkirsta: „Jo pasaulėžiūros ir vidinių pergyvenimų pagrindas – ortodoksinė katalikybė. Į gyvenimą Brazdžionis žiūri pro religijos dogmų prizmę“ (*Lietuvių literatūros istorija*, t. 3, d. 2, 1965). Nebesižvalgant pro marksizmo ideologijos užtamsintas prizmes, galima patvirtinti: taip, Brazdžionis tik-

*Bernardas Brazdžionis
iš neoromantikų kartos
išsiskyrė aiškiai skelbiama
krikščioniškąja pasaulėjauta,
aukštojo ir žemojo stilių
derinimu, drąsiais
kalbiniais eksperimentais,
kurie suartino tradicinę
krikščionišką ir avangardinę
modernizmo poetiką.*

³ Tomizmas – šv. Tomo Akviniečio mokymu paremta filosofinė sistema, pritaikiusi Aristotelio filosofiją krikščioniškajai teologijai.

⁴ Smilkalų.

rai atstovauja katalikiškajai pozicijai (kaip ir pasaulinio garso poetai Polis Klodelis (Paul Claudel), Tomas Sternas Eliotas (Thomas Stearns Eliot)). Tai poetas katastrofistas, egzistencijos laikinumo temą susiejęs su tragiška perversmų ir karų epochos patirtimi.

Kartais ankstyvojo Brazdžionio lyrikoje sunku atskirti, kur kalbama nuoširdaus krikščionio, o kur pasaulio nuodėmingumą į save sugeriančio laisvos dvasios individo vardu: „Naktis juoda, kaip neįskaitomas talmudas, / Prispaudžia mano širdį su ranka juodžiausia, / Ir dūšia pasiilgusi, nuliūdusi / Jau nieko, nieko, nieko nebeklausia“ („Susigalvojimas“). Poezijos žodynas išsiskiria archaizmais, svetimybėmis ir gausybe bibliinių aliuzijų, neretai perimtų iš senųjų religinių raštų. Mėgaujamosi Senojo Testamento vietovardžių fonetiniu skambesiu: „Vargas tau, Karazaim, vargas tau, Bethsaida“; „Kaip gyvenimas Galaado piemens“; „Ko nenusilenkei dailidei Kanaano“ ir t. t.). Greta šių ne visiems suprantamų nuorodų – modernaus miesčionio leksika, laikraštinų reklamų koliažas: „Misingio miestas kvepia / Pavasario lelijų mon bijou“; „O, kad aš būčiau ant jos skruosto, / Aš geras Nivea creme’as“ („Botanika“).

Polemikos ir skaitytojų nuostaba netrukdė Brazdžioniui įsitvirtinti tarp kolegų ir bendraamžių kaip kartos idėjiniam lyderiui. Jis buvo aktyvus šatrijietis, vadovavo studentų humanitarų draugijos literatūrinei sekcijai. 1934 m. baigęs universitetą, mokytojavo gimnazijose, 1937–1939 m. dirbo „Sakalo“ leidykloje, išleidusioje daug lietuvių klasikų knygų. 1940–1944 m. vadovavo Maironio literatūros muziejui, tapo autoritetingu redaktoriumi ir recenzentu, skelbė straipsnius daugiausia katalikiškoje kultūrinėje spaudoje – *Židinyje*, *Naujojoje Romuvoje*, *XX amžiuje*.

1932 m. išleistas rinkinys *Krintančios žvaigždės* rodė vis stiprėjantį Brazdžionio polinkį į klasicizmą, nutolimą nuo avangardinės poetikos, atsivėrimą religinei tematikai, nebesidangstant ironiško subjekto kaukėmis. Jo poezija pripažinta kritikų ir įtraukta į klasikos kanoną: 1936 m. rinkinys *Ženkliai ir stebukliai* pelnė „Sakalo“ premiją, o 1939 m. rinkinys *Kuni-gaikščių miestas*, kuriame atsispindėjo entuziazmas dėl Vilniaus atgavimo, buvo apdovanotas Valstybine premija. Kai kurie poeto gerbėjai pranašo toną vis labiau įvaldantį Brazdžionį ėmė laikyti teisėtu Maironio įpėdiniu. Formos bandymai prislopo, išsilygino rimų kontrastai, ryškesni tapo būties prasmės motyvai, jau mažiau dengiami svetimkalbių dekoracijų.

Pirmoji bolševikinė okupacija 1940–1941 m. poetui buvo sunki: Maironio muziejaus likimas pakibo ant plauko, Brazdžionis nebuvo priimtas į pertvarkytą LSSR rašytojų sąjungą, jam nuolat grėsė suėmimas. Pranašu, šaukiančiu tautą budėti ir kovoti, sergstinčiu nuo paklydimų, Brazdžionis tapo Antrojo pasaulinio karo pradžioje, kai be vokiečių okupacinės cenzūros žinios pasirodė rinkiniai *Šaukiu aš tautą* (1941), *Iš sudužusio laivo* (1943), ligtolinį kūrybos kelią apibendrinanti rinktinė *Per pasaulį keliauja žmogus* (1943). Ankstyvosios lyrikos dinamišką, per gyvenimą keliaujantį subjektą keičia statiškas šauklys, oratorius, kviečiantis laikytis įsikibus gimtosios žemės, saugoti tautos pamatus katastrofų laikais. 1944 m. jis kartu su karo pabėgėlių banga persikėlė į Vokietiją, 1949 m. atsidūrė JAV, Bostone, kur rūpinosi *Lietuvių enciklopedijos* redagavimu, o 1955–1972 m., persikėlęs į Los Andželą, redagavo žurnalą *Lietuvių dienos*. Visuomeninėje veikloje stengėsi pakilti virš partinių interesų, vengė skelbti publicistinius straipsnius kokių nors partijų leidiniuose.

Išėivijoje Brazdžionis leido deklaratyvaus turinio, tautinį sąmoningumą mobilizuojančius eilėraščių rinkinius (*Svetimi kalnai*, 1945; *Šiaurės pašvaistė*, 1947; *Didžioji kryžkelė*; 1953; *Vidudienio sodai*, 1961; *Po aukštaisiais skliautais*, 1989), kuriuose jau nebuvo stilisti-

nių naujovių – standartiniais ketureiliais sumaniai „sukaltuose“ eilėraščiuose nuolat švystelėdavo šnekamosios kalbos, sąmojo, autoironijos žiežirbos: „Tą dieną aš ir Eisenhoweris⁵ aplankėm UNO⁶ rūmus. / Reporteriai pagavo prezidento šypseną malonią: / Paskui toj vietoj, kur stovėjau, laikrašty radau tik foto aparato dūmus, – / Kažin koks milžiniškas siluetas uždengė pasauliui nepažįstamą Brazdžionį“ („Ekskursija į UNO“).

Poeto talentas pamažu ėmė skęsti dienos aktualijose, išėivijos bendruomeninių reikalų rutinoje (1961–1965 ir 1980–1983 m. jis vadovavo Lietuvos rašytojų draugijai). Neretai Brazdžionis kritikuotas dėl perdėto susireikšminimo, ironiškai pašieptas jaunesnių kūrėjų (žinomas jo konfliktas su Antanu Škėma). Kita vertus, jo eilėraščius gyrė poetinei technikai pedantiškai reiklus Henrikas Radauskas, kuris šiaip jau buvo negailestingas neoromantikų kartai. Brazdžioniu tebesišavi Tomas Venclova, paliudijęs, kad ir sovietų okupuotoje Lietuvoje buvo plačiai pasklidę rinktinės *Per pasaulį keliauja žmogus* nuorašai, poetas buvo žinomas, skaitomas. Brazdžionio rinkiniuose atspirties taškų ieškojo „žemininkų“ karta. Venclovos nuomone, „penki poetai, kurių eilės sudaro antologiją „Žemė“, skolingi Brazdžioniu daugiau, negu būdavo linkę prisipažinti“, nepaisant to, kad „jų kūriniai – ypač jų kritiniai straipsniai – yra sąmoningai priešiški Brazdžionio tradicijai“.

Brazdžionis – ir gerai žinomas vaikų poetas, pasirašinęs Vytės Nemunėlio slapyvardžiu, parašęs nemažai knygelių mažiesiems skaitytojams (*Mažųjų pasaulis*, 1931; *Vyrai ir pipirai*, 1938; *Meškiukas Rudnosiukas*, 1939; *Gintaro kregždutė*, 1943 ir kt.). Vaikams rašytoje poezijoje atsiskleidžia šviesioji, linksmoji Brazdžionio asmenybės pusė: eilėraščiai pilni konkrečių, net ir mažiausiems vaikams suprantamų įvaizdžių, jų kalba skambi, vaizdinga, ekspresyvi, daug perėmusi iš tautosakos – vaikiškų žaidimų, skaičiuočių, pasakų. 1942–1943 m. žurnale *Žiburėlis* buvo išspausdinta jo apybraiža „Lietuvių vaikų literatūra“. Tai ir vaikų literatūros istorijos apžvalga, ir populiari chrestomatija, supažindinimas su pagrindiniais žanrais nuo raštijos pradžios iki aprašomojo laikotarpio. Jo vertybių skalėje meninė vertė iškelta aukščiau už didaktinius, pedagoginius kriterijus. Brazdžionis daug dėmesio skyrė vaikų literatūrai, nelaikė jos menkesne, nevisaverte, pats prisidėjo prie jos raidos.

Nugyvenęs ilgą ir gražų gyvenimą, Brazdžionis mirė 2002 m. liepos 11 d. Los Andžele, palaidotas Kauno Petrašiūnų kapinėse.

Siūloma literatūra: Bernardas Brazdžionis, *Poezijos pilnatis*, Vilnius: Lietuvos kultūros fondas, 1989; Bernardas Brazdžionis, *Protėvių dvasia*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007; „Per pasaulį keliauja žmogus“. *Bernardo Brazdžionio šimtmečiui*, sudarė Rūta Brūzgienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008; Juozas Girdzijauskas, „Dviejų poetų balsas: Bernardo Brazdžionio ir Jono Kossu-Aleksandravičiaus lyrika lietuvių eilėdaros raidoje“, „Poeto malda“, in: *Lietuvių literatūros vagoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 159–181, 583–590; Juozas Keliuotis, „Brazdžionio kelias per pasaulį“, in: *Meno tragizmas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997, p. 277–292; Silvija Rakutienė, „Bernardas Brazdžionis“, in: *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė*, II knyga, sudarė Rimantas Skeivys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 479–504; Dalia Satkauskytė, *Lietuvių neoromantikų poezija*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 79–106; Antanas Vaičiulaitis, „Bernardo Brazdžionio lyrikos versmės“, „Bernardas Brazdžionis. Ženklai ir stebuklai“, in: *Knygos ir žmonės*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 184–195, 383–396; Tomas Venclova, „Bernardas Brazdžionis“, in: *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, red. Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris, Vilnius: Vaga, 1997, p. 79–100.

⁵ Dvaitas D. Eisenhoweris (Dwight D. Eisenhower) – JAV prezidentas (1953–1961).

⁶ Jungtinių Tautų Organizacija.

Bernardas Brazdžionis

MES NETURIME NAMŲ

Mes neturime namų pas juodą girią,
Mes neturime baltų avių bandos,
Mes išbėgę iš gyvenimo, kaip Mciri,
Nebenorime jin grįžti niekad.

Kur tu būsi, mano miela, mylimoji,
Ar paklausei, kur tu eisi be manęs?
Tie naktigoniai pamojo ir nujojo
Ir pernakt nekūrė laužo, nei ugnies.

Mūsų laukas, mūsų lankos – viskas mūsų,
Mūsų žvaigždės, mūsų laimė – viskas mūsų...
Žalia žemė sutemų sapnan įgluso,
Vaikšto vakaras, o vaikšto po namus.

Mes neturime namų pas juodą girią,
Pas mus vakaras per amžius neateis!..
Tai gerai, kad mano tėvas biednas mirė,
Kad tu visas mano turtas, tai gerai.

1931. V. 1.

SULAMITA

Aš žinau, aš žinau tavo mitą,
Tavo mitą pasaulis užmirš –
Aminadabo duktė Sulamita,
Be tavęs kas per amžius nemirs?

Tave nudegė rudenio saulė,
Parudavus per žiemą buvai,
Tamsiaveidė buvai kaip pasaulis,
Liūliavai, kaip liūliuoja laivai.

Tu, Ermono rasoje nusiplovus,
Pasikelsi Jeruzalės link –
Avinai šoks per kalnus ir griovius,
Ir bus kloniuose gera ir linksma.

Nebylė balandėlė iš tolo
Nebyliai tau į sielą kalbės,
Ir Dubysa su savo upeliais
Tau per Lietuvą plačią tekės.

1934. XI. 30.

JAVŲ ALEGORIJA

Ko parimai ant arimų, liūdesy žvaigždėtas,
 Ko išaugai iš velėnos, iš žolės želmens,
 Kaip pavasario lininis fioletas,
 Kaip gyvenimas Galaado piemens.

Tu kaip prakaitas artojo būsi šaltas,
 Tu kaip juodo darbo rankos vis grubus,
 Po tavim nulinks rugių aukštai iškeltos,
 Nulinks varpos ir žiedais žemyn taip bus.

Ko per lauką, ko per žalią, gilią vilnį,
 Ko vainikais derliaus nešinas neini? – – –
 Iš liūdnumo vakarai šilti šalton naktin nuvilnys,
 Iš liūdnumo pravirks miežiai ir linai liūdni.

Ko parimai ant arimų, liūdesy žvaigždėtas, –
 Ten iš pūdymų tave geltonos svėrės klaus,
 Į tave žiūrės dangus kaip kiauras rėtis,
 Tuščias ryto, tuščias saulės, tuščias gaudesio tylaus.

Po dalge nusvirs ir javo ir kukalio šiaudas,
 Ir gubosna sustatys abu ten juos,
 Paners mirtį, kaip vanduo skenduolį, kūkčiojimai graudūs,
 Ir gelmė juos savo prieglobsčiu apjuos.

Nebelaikas bus jau žemėn grįžti
 Anei grūdai, kur užaugo užmaršty, –
 Bus gana, ir išsipildys pranašystės,
 Ir enciklikos, ir bulos, ir pamokslai užmiršti.

Kas esi tu, Nepažįstamas keleivi, ko sustojai,
 Po tavim pražydo gėlės iš kapų,
 Tavo rūbuos kvepia kasija ir mira, ir aloe,
 Ir nugirdo ik mirties mus tuo kvapu... – – –

1935. II. 22.

ATEITIES PAVEIKSLAS

Mūsų gyvenimas kaip samanė bitelė
 Vėlyvą vakarą į avilį parskris;
 Jau bus daina nutilusi, jau bus gražiai pašalę –
 Kaip Dievo mintys susirinksim pas duris.

Ant šilo samanos žilos su širdimi pražilusia
 Gal verks jaunystė už paklydusias maldas, ir verkiančiai dangus jai išrišimą duos.
 Ir tujen, mylima, ir tu gal su manim per vienąnakt pražilsis,
 Ir bijūnėliai nežydės veiduos.

Pas ugnį tolimą regėsime taip save susėdusius,
 Iš siluetų pastatysim sau tėvų gūžtelės žuvusius namus,
 Lig paskutinio saulės spindulio žydės sužieduotuvių mūsų žiedas,
 Ir nuomete baltam pirmoji mūsų meilė eis pro mus.

Dvarus ir turtus atiduos karaliai,
 Ir karalienės – perlus, smaragdus...
 Ir tavo vardas, Jėzau, mirties žaismo pastoralėj
 Saldžiausioji paguoda bus ir prieglobstis nežemiškai saldus.

Vienuoliai ir vienuolės užu šalto mūro sienų,
 Aukšti hierarchai ir žemi tarnai
 Iš mėnesienos vaikščiojo į mėnesieną
 Ir nesurado tavo tako, Kristau, į tenai.

Mes į tenai su aidu, einančiu per lauką,
 Mes į tenai su sausu ėglio spygeliu
 Taip nukeliausime, nepasipuošę ir vienplaukiai
 Pagruodžiu vėlinių keliu.

Pas paslapties iš kalno prasimušusį upelį
 Ten mūsų siela pasilenks ir atsigers, ir atsigaus sunykusi,
 Ir bus žydresnė už vaivorykštės opalą
 Šventųjų iškilmių šventų žolių vainikuose.

Užmiršk žmogaus prisirišimą tuščią
 Ir pažadus tau, žeme, nenumirt, ir jo mylėjimą užmiršk,
 ir daugelį, ir daugelį sapnų – – –
 Antai jau temt pradės, antai jau laivas keliasi, ir bangos užčioja,
 Ir aš į uostą Viešpaties be poilsio einu.

ŽENKLŲ PSALMĖ

Aš pro pasaulio džiaugsmą gal praeisiu,
 Ir mano paslapties pasaulis nežinos...
 Nustūgaus vėtros pro viršūnę, nukris rudenio vaisiai,
 Ir sielininkai Nemunu lig deltos nudainuos.

Ant marių krašto užneš kaimą gelsvos smiltys,
 Sugriš žvejai ir namo neberas... -
 Kur mano ilgesiui, o kurgi mano gėlai keltis,
 Mirties panūdusiai baltų bažnyčių žiburiuos?..

Užmirštos giesmės Ezekielio
 Man vis, man vis, kaip sudrumsta ramybė, atsišauks
 Ir ves per miestus, ves per tyrulius senų tėvų našlaitę sielą
 Toliau už Bibliją, toliau už Kanną, už Naim toliau.

Grius valdžios kaip blankus šešėlis, keisis kabinetai,
 Ir milijonų bankai bankrutuos,
 Užges elektra Liverpuly, Bostone, užges Maskvoj, užges
 Kaune, užges ir Nazarete,
 Patamsy tautos nematys tautos.

Ir bus labiau už delčių liūdna ir sutemę,
 Ir aimanavime baisiam bus taip kurtu - - -
 Jis siuntė ženklų ir stebuklų tau, žeme,
 O ką regėjai tu? - - -

PER PASAULĮ KELIAUJA ŽMOGUS

Baltas baltas, kaip vyšnios viršūnė,
 Žydro veido, kaip žydras dangus,
 Kaip vėlė, kaip vėlė nemarūnė
 Per pasaulį keliauja žmogus.

Buvo draugas šviesaus Apolono,
 Buvo brolis jis meilės Safo,
 Ir kely begalinės kelionės
 Nemačiau aš nuvargusio jo.

Šoko jis, gerė jis ir dainavo
 Su Katulu Dianos laukuos,
 Jam Horacijus šaukė: Bis!.. Bravo!
 Krito žiedas nuo vyšnios šakos...

Krito žiedas kaip naktys, kaip dienos,
 Kaip gyvenimas visas nukris,
 O jis vienas, jis vienas, jis vienas
 Praraston praeitin nebegriš.

*

Baltas baltas, kaip vyšnios viršūnė,
 Žydro veido, kaip žydras dangus,
 Kaip vėlė, kaip vėlė nemarūnė
 Per pasaulį keliauja žmogus.

Eina jis pro karališkus sostus,
 Pro muziejus monarchų senų,
 Nuo karūnos jų dulkes nušluosto,
 Nuo stabų užmirštų akmenų.

Per marias nemarias ir plačiausias
 Ir per kalnus vainikais baltais,
 Nei kelių, nei dienų nesiklausęs,
 Jis lig Nemuno klonių ateis.

Žengs per girią, kaip eglių ošimas,
 Pasipuošęs žiedais kadugių,
 Kaip šventosios taurės piligrimas,
 Bris per plaukiantį lauką rugių

Baltas baltas, kaip vyšnios viršūnė,
 Žydro veido, kaip žydras dangus;
 Kaip vėlė, kaip vėlė nemarūnė
 Per pasaulį keliauja žmogus.

PASKUTINIS PASMERKTO MYRIOP ŽODIS

Aukščiausio Tribunolo ponas pirmininke, ponai
 Aukštieji pareigūnai ir laisvi piliečiai, ir kalėjimo sargai,
 Tautos įstatymų pavestas jūsų galiai ir malonei,
 Brangiai apmokamojo posėdžio jums neužtesiu perilgai.

Man duotas žodis. Laisvas. Paskutinis.
 Ir savo kalbę dar, kaip žaizdą užmirštą, nuplėšt galiu.
 Akte kaltinamajam pasakyta: nemylėjau aš tėvynės...
 Ne! Mylėjau, bet idealų neišniekinau šventų!

Mačiau jos veidą skausmo ir kančios pervertą,
 Mačiau vergijoj jos laukus ir miestus jos gražius,
 Verkiu kaip kūdikis iš gailesčio ne kartą,
 Ir sąžinės nenunešiau parduot į rinką už grašius...

Verkiu kaip kūdikis, bet nešaukiu prieš vėją,
 Ėjau tik nešinas tyliu skausmu po krūtine,
 Mačiau, kaip brolis broliui laisvę vagia, bet tylėjau,
 Kaip be burnos... Aš kaltas. Bauskite mane!

Po teisės pamatais piktų puvėsių grybas kilo
 Ir edė kūną einančios gyvent tautos,
 Širdy prakeikiau šimtą kartų jį, bet lūpos neprabilo
 Ir atvirai nepasmerkė tiesos vyliūgų ir tarnų klastos.

Mačiau, kaip auga marmuro kolonos,
 Mačiau, kaip skęsta lūšnos sielvartų tvane,
 Mačiau, kaip vedat jūs bedugnėn milijonus,
 Ir nešaukiu: "Gana!" Aš kaltas! Taip. Sušaudykit mane...

1939. IV. 30.

AŠ ČIA - GYVA

Ieškojau tėviškės tamsioj naktyj, it kapas:
 - Kur tu, tėvyne, kur tu, Lietuva?
 Ar plaka dar skausme širdis sukepus,
 Ar tu gyva ar negyva?

Iškėliau, šaukdamas, rankas į dangų juodą:
 - Kur tu, tėvyne, kur tu, Lietuva?
 Ir kai parpuoliau, bėgdamas per gruodą,
 Atsakė man: - Aš čia - gyva!

- Aš čia - gyva, - po kojų tarė žemė,
 - Aš čia - gyva, - sūnau, ar nematai?
 - Aš čia - gyva, - palinkę ir sutemę
 Atsiliepė dangaus skliautai.

- Aš čia - gyva, - Dubysa subangavo,
 - Aš čia - gyva, - jai pritarė krantuos,
 - Aš čia gyva, - kaip aidas sudejavo
 Daina pagojuose aukštuos.

Ėjau klupau iš pirkios į pirkelę:
 – Kur tu, tėvyne, kur tu, Lietuva?
 Tik balsas tas man rodė tamsų kelią:
 – Aš čia – gyva, aš čia – gyva...

Kaip skausmo ašaros, mirgėjo žiburėliai...
 – Ar tu tenai, ar tu ten, Lietuva?
 Ir iš tamsos, ir iš nakties, ir iš šešėlių
 Atsiliepė: – Aš čia – gyva!

1940.

ŠAUKIU AŠ TAUTĄ

Šaukiu aš tautą, GPU užguitą
 Ir blaškoma, it rudenio lapus:
 Į naują vieškelį, į naują buitį,
 Kur niekad šiaurūs vėjai neužpūs.

Šaukiu lietuvi burtis prie lietuvio
 Ir gyvą širdį prie gyvos širdies,
 Kad tamsiame vidurnaktį nežuvę,
 Pakiltų rytmečiui gyventi ir žydėti!

Iš sutemų, iš prieblandų išeiikit,
 Uždekit naują ugnį širdyse,
 Vergams palikit vargo naktį klaikią! –
 Šaukiu aš, jūsų protėvių dvasia.

Šaukiu aš tautą, žemės pėdoj gyvą
 Ir vyturėlio rytmečio maldoj,
 Ir žydinčią, kaip žydinčių alyvų
 Panemunių sodybose žiedai.

Šaukiu pavasario pilkų vagų artoją, –
 Tegu lig saulės kyla jo daina.
 Tegu laukai, tegu miškai kartoja:
 „Gana tulžies, gana mirties, gana!..“

Šaukiu aš darbo rankų milijonus
 Įsupt naujam darbymečiui varpus...
 Į naujo džiaugsmo klėtis, naujo derliaus kluonus,
 Ne kalinio namus, ne liūnus, ne kapus.

Šaukiu vardu aš jūsų vargo žemės,
 Balsu piliakalnių, ir pievų, ir miškų:
 Nekeršykit, kad karštos kraujo dėmės
 Nekristų prakeiksmu ant jūsų vaikų vaikų!..

Šaukiu iš amžių: – ateities nevertas,
 Kas dabarties nedrįso tautai nešt,
 Kas posūnių žaizdas, širdy atvertas,
 Išdegino liepsna veidmainiškos ugnies.

Šaukiu balsu tėvų dievų ramovės
 Ir jūsų krikšto atgaila šviesia:
 – Stovėkit amžiais čia tvirti, kaip saulė
 stovi! -

Šaukiu aš, jūsų protėvių dvasia.

1941.

LIETUVA IŠ TOLO

Mylėsi Lietuvą iš tolo
 Visa širdim, visais jausmais, –
 Iš tolo meilė neparpuola
 Po balto marmuro namais.

Iš tolo ją kaip laimę šauksi
 Aušroj ir sutemų sapnuos,
 O ji praskrisdama kaip paukštė
 Tik skaudų ilgesį dainuos.

Regėsi ją kaip saulę skaisčią,
 Kaip kūdikio šventi sapnai,
 O ji gal vergės pančiuos vaikščios
 Ir slėgs ją sielvarto kalnai.

Tik ji tau bus saldi paguoda,
 Tik ji tau bus širdy gyva, –
 Balta baltųjų vyšnių soduos
 Senolių žemė Lietuva.

1944. VII. 20.

Tomas Venclova BERNARDAS BRAZDŽIONIS

Kritikas, žurnalistas, redaktorius, vaikų poezijos klasikas Bernardas Brazdžionis pirmiausia yra įžymus lyrikas, rašęs humanistinėmis, pilietinėmis ir religinėmis temomis. Jo kūryba – savitas ir individualus reiškinyms mūsų literatūroje, nors daugeliu atžvilgių ir susiliečiąs su lietuvių klasikinės poezijos (ypač Maironio) tradicija. Iš amžininkų Brazdžionį yra šiek tiek veikęs Vincas Mykolas-Putinas. Dar jaunystėje susipažinęs su XIX a. bei moderniosiomis Europos literatūros srovėmis, Brazdžionis patyrė tam tikrą vokiečių romantikų bei ekspresionistų įtaką (vokiečių poetų – Goethe, Heine – jis yra ir vertęs). Nesunku pastebėti jo sąlytį ar bent ryškias analogijas su prancūzų katalikų poetais – Charles Péguy, Paul Claudel. Tremtyje Brazdžionis studijavo ir anglų bei amerikiečių poetus (iš kurių, sakysime, Wystan Hugh Auden jis parafrazavo eilėraštyje „Skaičiai“). Tačiau svarbiausias jo įkvėpimo šaltinis yra Biblija (psalmės, pranašų knygos, Evangelija, Apreiškimas), homiletika, giesmės, įskaitant lietuviškuosius religinius bei liturginius tekstus, netgi šešioliktojo ir septynioliktojo amžiaus. Tai suteikia Brazdžioniui ypatingo originalumo, o drauge ir universalumo. Savo poezijoje, ypač ankstyvesniojoje, jis sukuria unikalų konservatyvios ideologijos ir naujoviško minties rūpesčio, archaiško ir modernaus žodžio lydinį, o vizijos platumu, poetiniu taurumu ir pakilumu, sugestyvia jėga, kalbos meistriškumu pralenkia daugumą savo amžininkų. Brazdžionis – poetas oratorius, pamokslininkas, šauklys, kreipijis į plačius skaitytojų sluoksnius, bandęs suvokti ir išsakyti esminius žmogaus, tautos bei žmonijos buvimo dėsningumus. Tremtyje jis pasirenka pranašo, tautos guodėjo, kelio rodytojo poziciją, kaip kadaise lenkų romantikai – Mickevičius, Slovackis, Krasinskis, Norvidas. Ši pozicija, dvidešimtajame amžiuje jau gal kiek anachroniška, jaunesniųjų išėivijos poetų bei kritikų kai kada būdavo ir nupeikiama, tačiau ji taip pat prisideda prie Brazdžionio savitumo, jo ypatingo statuso mūsų kultūroje.

Brazdžionio poetinis kelias pasižymi vientisumu, bet jį vis dėlto galima perskirti į du periodus, kurių ribą nustato pati istorija – į nepriklausomybės periodą ir okupacijų bei tremties periodą.

Ankstyvojo laikotarpio Brazdžionis žymiau nukrypsta į modernistinį eksperimentavimą, negu brandžiaisiais savo kūrybos metais, kada jis labiau laikosi tradicinio žodyno bei stabilų klasikinių eiliavimo formų. *Baltųjų dienų* Brazdžionis dar tik mokosi poetinio amato. Šiuo metu jis daug ką savinasi iš lietuviškojo simbolizmo, susišaukdamas ne vien su Putinu, bet ir su Baliu Sruoga, Faustu Kirša, nevengdamas abstraktokų metaforų ir šampų (*sutemų nokturnai, širdžių okeanai, šventieji aukurai*). Vietomis jo eilėraščiuose pasigirsta romanso ir operos intonacijos (*Flavija*), atsiranda retoriškų, sentimentalių gaidų. Bet jau ir čia ryškėja Brazdžionio individualumas. *Poeto autobiografija*, kuri yra tarsi visos jo lyrikos įvadas, vykusiai perlaužia socialinius motyvus per asmeninio suvokimo prizmę: kalbėdamas trumpomis kapotomis frazėmis, Brazdžionis sudaro gyvos, simpatyngai naivios emocinės išpažinties įspūdį. Dažnai pro literatūrinės alegorijas prasiveržia gaivališkas religinis pergyvenimas, toks būdingas vėlesniajam Brazdžioniui („Oremus“, „Pasimeldimas“). Nemažai vietos eilėraščiuose užima gamtos motyvai, lietuviško tra-

dicinio sodžiaus paveikslas, sklindinas jaukių detalių ir romantiško svajingumo („Tolimas kaimas“). Jau šiuo ankstyvuojamu metu Brazdžionio poezija pasižymi ypatingu skambumu ir muzikalumu, organiška ritmika, gausiais vidiniais rimais ir aliteracijomis; tradicinis maironiškas ketureilis gerokai atnaujinamas, pajvairinamas pauzėmis bei papildomais skiemenimis, o greta jo atsiranda ir sudėtingų strofų. Pastebėtina, kad labai anksti ima ryškėti du Brazdžionio poetinės semantikos centrai, svarbiausieji jo kūrybos archetipai – neregys ir keleivis: pirmasis simbolizuoja žmogaus egzistencinę vienatvę, užsisklendimą sielos gyvenime, vidinį susikaupimą, antrasis – kūrybinį nerimą, nesibaigiantį transcendentinės būties ieškojimą.

Moderniausiuoju Brazdžionio rinkiniu laikytinas *Amžinas žydas*, kuriame poetas ieško savo kelio, nevengdamas rizikingų, anuomet net šokiruojančių eksperimentų. Kaip savo metu pastebėjo Juozas Ambrazevičius (Brazaitis), jo poetikoje šiuo laikotarpiu susilieja trys heterogeniškos srovės: emocinė ir gamtinė simbolika, charakteringa ne vien Brazdžioniui, bet ir Kossu-Aleksandravičiui, Inčūrai, Santvarai; urbanistinė civilizacinė simbolika, artima keturvėjininkams ir netgi trečiafrontininkams (su kuriais Brazdžionis tuomet turėjo ir kai kurių asmeninių ryšių); pagaliau krikščioniškųjų Rytų ir Biblijos simbolika, išskirianti Brazdžionį iš kitų poetų, suteikianti jam nepakartojamą antspaudą. Daug vietos eilėse užima liturginė atributika, Senojo Testamento ir Evangelijos vaizdiniai, netgi tiesioginės citatos. Tipiškas Brazdžionio eilėraštis virsta modernia psalme ar himnu, paremtu konfliktais, dramatiškomis priešpriešomis. Poetas aprėpia didžiulę religinių jausmų gamą, aštriai atvaizduodamas žmogaus ypatingumą visatoje, jo būties paradoksalumą bei kontrastingumą – nuo vienatvės, abejonės, siaubo per protestą ir maištą, nusižeminimą ir atgailą ligi pagarbinimo. Jis skiriasi nuo ankstesniosios lietuvių religinės poezijos (Baranausko, Maironio, Jakšto), nes įtraukia į dvasinių meditacijų srautą netikėčiausius, iš pažiūros atsitiktinius elementus, kalba laisvai, nevaržomai, netgi drastiškai ir groteskiškai:

*Nueisiu pėsčias į Čenstakavą,
Pėsčias į šventą vietą.
Aš vienas chamas, aš vienas nusidėjėlis,
Aš vienas juodas ant šio balto svieto.
(„Harakiri“)*

Religinės temos Brazdžionio pateikiamos gaiviai ir naujai, su pirmapradžiu atvirumu, derinant aukštą emociją su prozaizmais, neretai liaudiško primityvo tonu („Jos mylimo baladė“, „Ką sakė mūrininkas Jėzui tą naktį“). Linkdamas į ekspresionizmą ir net savotišką siurrealizmą, poetas naudoja maldos intonacijas, litanijų bei suplikacijų ritmus, atėjusius iš senojo lietuviško sodžiaus religinės praktikos, nevengia sintaksinių archaizmų, netgi barbarizmų, atskambančių tarsi iš senos maldaknygės ar giesmyno (čysta, dūšia, minyška, mostys). Ironija ir satyra jo eilėraščiuose kai kada primena Juozą Tysliavą ir Tefofilį Tilvytį; kartkartėmis ji net įgyja parodijos ir burnojimo atspalvį. Tačiau rinkinyje nestinga ir lengvų humoristinių miniatiūrų („Eilėraštis Nidoje“), ir grakščių, tobulų poetinių vaizdų:

Apie viską dainavome,
 Apie viską kalbėjome –
 Ir apie gyvą laisvę laisvėje
 Ir apie mirusią, numirusią kalėjime.

Ir buvo džiaugsmas didelis,
 O didis, neapsakomas, –
 Gražia žvaigžde žvaigždžių takuos virpėjo
 Kiekvienas atomas.

Užmigo saulė
 Baltose vyšniose,
 Kažin kas paėmė gražiai
 Ir išnešė ir išnešė.
 („Apie išneštą saulę“)

Brazdžionis ypatingai jautrus muzikiniams, akustiniams įspūdžiams. Tačiau ir čia matyti jo individualybė. Jis „instrumentuoja savo poeziją ne muzikinio įvairumo, bet muzikinio vienodumo, monotonijos principu. Tas pasikartojęs leitmotyvas turi išskirti Brazdžionio poetinę kalbą iš šiaip kasdieninės kalbos“ (J. Brazaitis). Eilėraščiuose ryškėja retoriniai konstrukcijos dėsningumai: gausu klausimų, sušukimų, jausmingų pakartojimų, laipsniavimo, netgi tautologijų („Ar tu“, „Gėlės miršta“). Rašoma laisvais ritmais, dažnai laužytais sakiniais, vartojant stiprų garsoraštį, kartais pereinant ir į beprasmę kalbą pagal lietuviškųjų sutartinių ir greitazodžių modelį.

Brandžiuosiuose rinkiniuose *Krintančios žvaigždės, Ženkilai ir stebuklai, Kunigaikščių miestas* Brazdžionio balsas praskaidrėja ir sutvirtėja. Atsisakęs paviršutiniško epatažo, poetas dabar gvildena religines ir filosofines temas aiškiai, išbaigtai ir giliai, su klasikiniu įtaigumu. Daugelis šio laikotarpio eilėraščių („Gaudė gražios girios“, „Mes neturime namų“, „Pavasario varpai“, „Mėnulio spindulys“, „Per pasaulį keliauja žmogus“, „Mes kaip žiedas“, „Žemė“, „Anno Domini“, „Requiescat“, „Neregio elegija“) įeina į lietuvių lyrikos aukso fondą. Kaskart tikslingesnė tampa konstrukcija, kondensuotesnė poetinė kalba. Brazdžionis įvaldo diametraliai priešingas intonacijas, nepaprastai plačią poetinės kalbėsenos skalę: jo eilėse girdėti graudus rūstumas ir eleginė giedra, dinamiška ekspresija ir ramus susimąstymas, kaltinimas ir malda, apokaliptinė pranašystė ir melancholiška paguoda. Kūryboje ima vyrauti dvi temos. Pirmoji jų – žmogaus egzistencinė kelionė, organiška žmogiškojo esimo dinamika: trapumas ir taurumas, susvetimėjimas ir autentiškumas, menkumas ir didybė. Žmogaus ontologinė mįslė dažniausiai sprendžiama religiniais terminais, atskleidžiant jo įsišaknijimą būtyje ir veržimąsi į nepasiekiamą Tiesą, jo laikinumą ir jo išlikimą metafiziniame pasaulyje anapus mirties. Antroji tema – iškrypusios XX amžiaus civilizacijos pasmerkimas, artėjančios pasaulinės katastrofos vaizdai. Čia Brazdžionis susiliečia su kitų šalių ir tautų poetais katastrofistais, ypač su ankstyvuoju Czesławu Miłoszu. Jo patosas nukrypsta prieš karus, tironijas, prieš visuomenės sumaterialėjimą ir fariziejiškumą. Europos krizė suvokiama transcendentinėje, eschatologinėje

plotmėje, kaip bręstančio kosminio perversmo, pasaulio žlugimo ir atsinaujinimo ženklas. Šiuose eilėraščiuose („Ženklių psalmė“, „Girkite Dievą“, „Žmogaus stebuklas“, „Melas“, „Paskutinis pasmerktojo myriop žodis“) poetas neretai pasiekia tikrą biblinę stiprybę ir didingumą. Jo tonas tampa drauge iškilmingas ir pajuokiantis, čaižantis, sarkastiškas:

*Praeis respublikos, praeis monarchijos, praeis kompartijos ir diktatūros,
Praeis pasaulis visas negražus,
Ir bus pajudintos dangaus galybės, grius namai ir mūrai,
Ir mano pragaištingas pranašavimas pražus.*

*Šnipai, diktatoriai, karaliai, prezidentai,
Šventų tautų šventieji jogai, kruvinų karų kariai,
Laivai ant marių, tankai kontinente
Paskęs paskiausioje taurėj.
(„Girkite Dievą“)*

Didelę vietą šio laikotarpio Brazdžionio kūryboje užima įtemptų, dažnai skaudžių religinių pergyvenimų motyvai („Aušrinės ugnys“, „Agnus Dei“, „Kristaus paieškojimas“, „Nelaimingi miestai“, „Gyvenimo nostalgija“, „Kristus ir Jeruzalės moterys“), biblinio Izraelio vaizdai, išradingai suartinami su lietuviškomis realijomis („Izaoko malda“, „Jeruzolima“, „Sulamita“, „Betlehem“, „Javų alegorija“). Daugelyje eilėraščių viešpatauja visa apimantis religinis jausmas:

*Dar niekad taip nesimeldė vargonai,
Ir niekad neplaukė tokia skliautų giesmė...
O Viešpatie, o Viešpatie, kaip milijonai,
Nevertas prieš Tave aš pult esmi.
[.....]
Nuo šalto grindinio lig žydinčių vitražų,
Nuo žemės ligi saulės, lig dangaus
Visų tautų, visų namų, visų bazilikų Tau maža
Vienoj giesmėj Tau vieną garbę gaust.
(„Fuga Florencijos San Croce“)*

Visuomeniniuose eilėraščiuose Brazdžionis ima susimąstyti apie tautos istoriją ir likimą, jos nelaimes, bet taip pat atsparumą („Lietuvos motina“, „Jaunystės vainikas“). Vienas gražiausių jo pilietinės ir istoriosofinės poezijos pavyzdžių yra fragmentinė giesmė „Kunigaikščių miestas“, kur atsikreipiama į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tradicijas, prisimenamas ne tik jos klestėjimas ir galia, bet ir tautinė bei religinė tolerancija;

*– Mes Aleksandras Vytautas dangaus malone
Širdingai sveikinam šiam Šventaragio klony
Visus, kas turi gerą valią, taikų būdą –*

*Lietuvj, rusq, žydq, vokietj ar gudq,
 Žemaitj, létq kaip meška, kalboj tiesmūkq,
 Aukštaitj, gyvq kaip midus šnekutis, dzūkq...
 („Dovanos“)*

Brazdžionio žodynas, sintaksė ir eilivimas gerokai pakitėja. Jis nutolsta nuo simbolistinių ir futuristinių klišių; vaizdų ir intonacijų sandūros jau nebėra tokios griežtos ir prieštaringos, sumažėja paradoksų, parodijinių elementų (nors satyriniai motyvai, ironija ir autoironija išlieka). Dabar poetas labiau mėgsta apibendrinimus, kategoriškus sprendimus, didaktiškas priešpriešas, kreipinius, paraginimus, pagraudenimus, kiek archaiškas alegorijas. Deklamacinis žodis, visada nukreiptas į adresatą, suartina jį su viduramžių ir baroko poetais, su pasauline ir lietuviškąja homiletikos tradicija, su Donelaičiu, Baranausku, Valančiumi, ir labai ryškiai atskiria nuo daugumos amžininkų, linkusių operuoti elipsėmis ir pustoniais. Brazdžionio simboliai palyginti negausūs, bet išraiškingi (paukštis, medis, rožės, vasarojus, žvaigždės); eilutės nelygaus ilgio, laisvai ir efektingai banguojančios, kartais nervingos ir trūkčiojančios; ypač krinta į akis išskaičiavimai, anaforos, etimologinės figūros. Pasitaiko ir alogizmų, ir žaidimo eksromptais („Laimės namelis“).

1939–1940 metais Brazdžionis pasiekė poetinio brandumo viršūnę. Deja, kaip tik tuo metu pradėjo išsipildyti jo apokaliptinės pranašystės.

Iš knygos: Tomas Venclova, *Vilties formos*, 1991

Salomėja Nėris

*Štai kur poetinio stebuklo
paslaptis: iš mūsų pačių
paima poetė mūsų jausmą
ir gražina jį mums
nušlifuoatą, apvalytą nuo
kasdienybės apnašų, gražina
mums kaip brangakmenį,
šviečiantį būties gilumu ir
pergyvenimo tiesa.*

Justinas Marcinkevičius

Salomėja Nėris (1904–1945) – didžiausia lietuvių lyrikė, subtiliausiai perteikusi moteriškąjį pasaulio jutimą, gyvenimo džiaugsmą ir skausmą. Gimė 1904 m. lapkričio 17 d. Kiršuose (Vilkaviškio r.), valstiečių Uršulės ir Simono Bačinskų šeimoje. Vaikystėje mėgo liaudies dainas ir pasakas. Mokėsi Alvito pradžios mokykloje, Marijampolės progimnazijoje, paskui – Vilkaviškio „Žiburio“ gimnazijoje. Anksti atsiskleidė gabumai literatūrai, dailei, gimnazijoje redagavo ateitininkų laikraštėlį *Ateities žiedai*. 1921 m. pradėjo siųsti eilėraščius į Kaune leidžiamą *Tėvynės sargą*. Rašė dienoraštį, dažnai būdavo nepatenkinta savimi, svajojo apie kilnų ir prasmingą gyvenimą, norėjo aukotis žmonėms kaip Kristus, bet žmonių vengė, buvo uždara ir melancholiška. 1924 m. Salomėja Bačinskaitė įstojo į Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos mokslų fakultetą, pasirinko lietuvių literatūros istorijos specialybę, kuriai dar priklausė vokiečių kalba ir literatūra, pedagogika ir psichologija. Įsitraukė į Vinco Mykolaičio-Putino organizuojamas jaunų literatų sueigas, susipažino su dideliu būriu meno žmonių (Jonu Griniumi, Juozu Paukšteliu, Ignu Petrušaičiu, Juozu Grušu, Liudu Gira, Juozu Keliuočiu, Emilija Kvedaraite, Jadvyga Laurinavičiūte ir kt.), skaitė savo poeziją, kuri visiems darė didelį įspūdį, lankė parodas, koncertus, spektaklius, kino teatrus, mėgo pasaulinės literatūros klasikų, atmintinai mokėsi poeziją. 1926 m. dienoraštyje rašė: „Visa, kuo ir kam aš gyvenu, yra menas. Jis kaip saulė gaivino mane nuo lopšio dienų. [...] Šioji saulė nušvies mano gyvenimo skeveldras, ir jos ne mažiau gražios ir brangios man bus. Kiekviena šukelė, spindulio atgavinta, nauja saule visam pasauliui spindės.“ Pradėjo bendradarbiauti Griniaus redaguojamoje *Ateityje*, kur

atrinkdavo debiutuojančių poetų eiles (tarp jų ir Brazdžionio, Miškinio, Aisčio). Ilgėjosi didelės meilės, kankino nusivylimai ir abejonės, tačiau viską nustelbė jaunatviškas tikėjimas gyvenimu ir laime – tai akivaizdu pirmajame rinkinyje *Anksti rytą* (1927). Kritikai debiutinę poetės knygą vienbalsiai išgyrė, pabrėždami minties vaiskumą, fantazijos žaismą, eiliavimo lengvumą, stiprų muzikinį pradą, dainingumą. Nors šiek tiek jautėsi Maironio, simbolistų (Vinco Mykolaičio-Putino, Leono Skabeikos), impresionistų (Balio Sruogos, Kazio Binkio) įtaka, vis dėlto Salomėja Nėris prabilo unikaliu balsu, iškart subūrė savo skaitytojų ratą ir pateko į lietuvių poezijos elitą. Gira (E. Radzikauskas) recenzijoje rašė: „Tokių smagių, tokių jaunų, tokių malonių knygų, taip kupinų nedirbtino jausmo ir tikrosios poezijos požymių, iš liet. poetų, kurie vos pirmąjį dar savo rinkinėį leidžia, nuo

K. Binkio ‚Eilėraščių‘ neteko mums skaityti. Tik Nėris už aną ‚Eilėraščių‘ Binkį daug tvirtesniu žingsniu ir su labiau suderinta lyra į poezijos vieškelį išėjo. Vidujinio harmoningumo, savaimingumo ir formos meistriškumo žvilgsniu Nėris griežtai prašoko visus pirmąsyk pasireiškusius mūsų poetus. S. Nėris – tikrai nauja ir nemaža jėga mūsų literatūroj. Jėga sveikintina, nes ne tik ne maža, bet ir giliai kultūringa ir nebijanti pasakyti savo žodį.“

Eilių savitumas reiškiasi visišku pasiklovimu savo moteriškuoju aš, jaunatvišku veržlumu, drąsia meilės jausmo adoracija, lakia ir glausta eilute, tapybiškais vaizdais, muzikaliu aliteracijų bei asonansų sąskambiu, netikėtomis ir taikliomis asociacijomis:

Anksti rytą parašyta
 Daug naujų skambių vardų –
 Versiu knygą neskaitytą
 Nuo rytų lig vakarų.
 [...]
 Anksti rytą baltos laumės
 Laimę lėmė man jaunai –
 Ir išbūrė, ir nulėmė
 Jauna būti amžinai.
 („Anksti rytą“)

Meilės romanas su vedusiu profesoriumi šveicarų Juozu Eretu, imponantiška asmenybe, trukęs kelerius metus, nuteikė miesčionišką Kauno visuomenę ir bažnyčių prieš Salomėją Nėrį, kuri 1928 m. baigusi universitetą išsiunčiama mokytojauti į tolimą užkampį – Lazdijus. Čia ji jautėsi tremtinė, atstumtoji. Brendo keršto ir drąsaus akibroko poreikis. Po dvejų ilgų ir nuobodžių mokytojavimo metų Lazdijų gimnazijos direktorius kunigas Jonas Starkus pasiūlė išvykti į užsienį patobulinti vokiečių kalbos. 1929 m. dalį vasaros Salomėja Nėris praleido Vienoje, kur susibičiuliavo su kairiųjų pažiūrų menininkais Kaziu Boruta, Vladu Ladu Serbenta ir Broniumi Zubricku. Šie rodė jai socialinius didmiesčio kontrastus – prabangą ir skurdą, aiškino išnaudotojiškos ekonomikos dėsnius, teigdami, kad didysis menas negalys būti abejingas neteisybei ir melui, kad poetas turys būti kartu su skriaudžiamaisiais. Salomėja Nėris susižavėjo šiomis idėjomis ir drąsiais, anarchistiškai nusiteikusiais bernais, vieną jų įsimylėjo, o tie taip pat liko patenkinti laimėjimu – žinomiausią ateitininkų poetę patraukė į savo pusę.

Po atostogų Salomėja Nėris grįžo labai pasikeitusi. Naujos jos nuotaikos, ryžtingas nusiteikimas keisti savo poeziją ir gyvenimą atsispindėjo antrajame poezijos rinkinyje *Pėdos smėly* (1931). Abstraktūs pirmosios knygos kontrastai tarp beribių erdvių ir mažos širdies antrajame rinkinyje peraugo į konkrečias dramatiškas įtampas, paaštrėjo lyrinio subjekto santykis su pasauliu, pasigirdo nusivylimo ir priekaištų („Tremtinio Lietuva“, „Sudeginkit mane“), ryškus laikinumo ir mirties motyvas („Kaip žydėjimas vyšnios“, „Nebark manęs!“, „Tokios tolimos“, „Vasara praėjo“, „Rudenio ašara“, „Beržas“), meilės tema suskambo dramatiškesne romano gaida („Pabučiavimas“, „Valkata“, „Kur baltos statulos“, „Prieblandos ir snaigės“, „Kada manęs nebus“, „Tu taip toli“, „Baltoji poema“, „Skausmas“, „Raudona rožė“, „Per greit prarasta“), atsirado nauji pažeminimo, socialinės neteisybės paveikslai („Vienos bare“, „Pilkajam broliui“), sudėtingesnė tapo eilėraščio struktūra. Kritikus sužavėjo poetės gebėjimas didelius egzistencinius išgyvenimus

perteikti trumpu poetišku aforizmu, jausti gyvenimo trapumą ir stebuklingumą. Vaižgantas rašė: „Lyg šilkinu siūleliu ir biseriniais poterėliais išsiuvinėti vaiždeliai, miniatiūros, už kurias tačiau tenka mokėti kaip už didelius paveikslus.“

Išleidusi rinkinį *Pėdos smėly* ir sulaukusi palankių recenzijų, Salomėja Nėris pasijuto per mažai nustebinusi, todėl ruošė tikrą provokaciją – 1931 m. gegužės mėnesį išėjo penktasis *Trečio fronto* numeris, kuriame buvo trys jos eilėraščiai ir pareiškimas. Pareiškimą-prašymą atleisti iš darbo Salomėja Nėris nunešė gimnazijos direktoriui tuoj po žurnalo pasirodymo. Poetė išties visus nustebino, tačiau tik poelgiu, ne eilėmis. Rašyti avangardistine réksminga poetika jai, subtiliai lyriškai, nesisekė: eilėraščiai panėšėjo į eiliuotą publicistiką, prikištą trafaretinių klišių. „Man truputį gėda dėl savo eilėraščių, kad jie tokie mizerni. Reikėjo, kad labiau subręstų. Sunku taip iš karto save perdirbti“, – teisinosi laiške Antanui Venclovai.

Metusi mokytojos darbą Salomėja Nėris persikėlė į Kauną, tikėjosi kairiųjų materialinės paramos ir svajoto tapti laisva menininke, tačiau iš to nieko neišėjo. Teko pačiai manytis, kaip toliau gyventi. Ji ėmėsi vertimų iš vokiečių ir prancūzų kalbų, bet pragyventi iš honorarų buvo neįmanoma, poetė atsidūrė ties skurdo riba. Išgelbėjo Mykolaitis-Putinas, pasiūlęs įsikurti savo bute ir mokytį vokiečių kalbos jo dukterėčią. Taip Salomėja Nėris vėl atsidūrė tarp meno ir mokslo žmonių – pas profesorių lankėsi šviesuomenės elitas, Mykolaičių šeima eidavo į pobūvius ir vakarones. Vincas Krėvė Salomėjai Nėriai pasiūlė bendradarbiauti universitete leidžiant lietuvių tautosaką, kuria poetė rimtai susidomėjo. Tačiau gyventi kaip išlaikytinei nebuvo smagu, ir Salomėją Nėrį globojęs kunigas Mykolas Vaitkus pasiteiravo, ar ji nenorėtų grįžti į gimnaziją. Apsisprendusi teigiamai Vaitkui padedant gavo mokytojos vietą Panevėžio gimnazijoje. Nors mokytojos darbo taip ir nepamėgo, bet galėjo gyventi savarankiškai, atsidėti kūrybai. 1935 m. išėjo trečiasis jos poezijos rinkinys *Per lūžtantį ledą*, dedikuotas tragiškai žuvusiems lakūnams Dariui ir Girėnui. Jame dominuoja platūs mostai, veržlus sakalų įvaizdis, jūros, bangų, žuvėdros, lūžtančio ledo metaforos, perteikiančios lyrinio subjekto prieštaringų emocijų skalę, dinamišką aktyvumą, norą per audras ir pavojus realizuoti save, pasiaukoti prasmingoje kovoje, dvasiškai apsivalyti. Šalia iki tol vyravusio „aš“ atsiranda bendrinis „mes“, kartais kalbama brolių, draugų vardu – kairiųjų pamokos nedingo be pėdsakų. Salomėja Nėris šiame rinkinyje prakalbo daug įtaigesne, pagaulia retorika, tvirtai komponavo eilėraščių mintį.

Panevėžyje, kur ją globojo Didžiulių šeima, poetė susipažino su vietos menininkais, tarp jų ir su skulptoriumi Juozu Buču. Įsiliepsnojo didelė ir ilgai laukta meilė. „Nejaugi ji man skirta? Nuo šio lapkričio 8 d. vakaro aš gyvenu kaip sapne“, – rašė dienoraštyje. Laimingi kartu sutiko 1936-uosius, įsigijo sklypą namui Palemone, rudenį išvyko į Paryžių (gavo kūrybinę stipendiją), kuriame civiliškai susituokė gruodžio mėnesį. Laimingi Prancūzijoje gyveno ir kūrė dar pusmetį. Vasarą grįžo į Lietuvą, rudenį Salomėja Nėris pagimdė sūnų. Jį augindama, rengė naują knygą *Diemedžiu žydėsiu*, kuri pasirodė 1938 m. gegužę.

Palyginti su rinkiniu *Per lūžtantį ledą*, tai visiškai kitokios nuotaikos knyga. Joje dvelkia dvasine ramybe bei išmintinga pusiausvyra. Dingęs nepasitenkinimo apmaudas, nuskaidrėjusia mintimi kontempliuojama būties paslaptis ir pasaulio grožis, kuris darosi vis brangesnis nujaučiant karą ir negandas. Tūkstantmetė tautos išmintis, kurią Salomėja Nėris atrado liaudies kūryboje, įsigėrė į pasaulio matymą bei jutimą, tapo eilėraščio filosofine potekste, slypinčia už poetinių vaizdų. Vaizdai komponuojami tautosakiniu paralelizmo principu, perteikiančiu universalias gimimo, gyvenimo, mirties, prisikėlimo kategorijas.

Žmogaus ir gamtos ryšys yra amžinas, žmogus – gamtos dalis. Žmogaus gyvenimas – tai pavasarinis žydėjimas, trumputis, bet nepaprastas stebuklas. Tai turime jausti ir atminti kiekvieną akimirką. Įstabios minties ir vaizdo koncentracijos pasiekta akvarelinėse miniatiūrose „Diemedžiu žydėsi“, „Alyvos“, „Rudenio arimuos“, „Saulės kelias“, „Aš nenoriu mirti“. Tai ne tik Salomėjos Nėries, bet ir lietuvių poezijos šedevrai. Knygoje dominuoja trumputis, lakoniškas eilėraštis, kuriame telpa viskas – susimąstymas, meilės išgyvenimas, realus gatvės piešinys („Dvi dešimtį sū“), senelės prisiminimas („Senelės pasaka“), šviesi gimtinės vizija („Visur aš ją matau“). „S. Nėris ima rašyti tik tada, kai jos sieloje subręsta kažkoks vidinis įvykis, kai sąmonę užlieja viena stipri banga. Kad ir į kokias mažas atkarpėles poetė dalytų šį įvykį, jis vis vien atsiveria visas“, – rašo Vytautas Kubilius. Brandžiausiame rinkinyje sutelkta ir aukščiausiu lygiu meniškai realizuota visa ankstesnė vaizdo kūrimo, minties koncentracijos, eiliovimo tobulinimo patirtis.

Siūloma literatūra: Salomėja Nėris, *Raštai*, t. 3, Vilnius: Vaga, 1984; Liudas Gira, „Salomėjos Nėries debiutas“, in: *Salomėja Nėris literatūros moksle ir kritikoje*, sudarė Vytautas Rakauskas, Vilnius: Vaga, 1981; Vytautas Kubilius, *Salomėjos Nėries lyrika*, Vilnius: Vaga, 1989; Viktorija Daujotytė, *Salomėja Nėris: gyvenimo ir kūrybos skaitymai*, Kaunas: Šviesa, 1999; Viktorija Daujotytė, *Salomėja Nėris: fragmento poetika*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.

Salomėja Nėris

DIEMEDŽIU ŽYDĖSIU

Ir vienąkart, pavasari,
Tu vėl atjosi drąsiai. –
O mylimas pavasari,
Manęs jau neberasi – –

Sulaikęs juodbėrį staiga,
Į žemę pažiūrėsi:
Ir žemė taps žiedais marga...
Aš diemedžiu žydėsiu – –

Panevėžys, 1936. III. 3

TU NUBUSI

Tu nubusi vidury nakties. –
Miško vėjai su tavim kalbės.
Ir beržai rankas į dangų ties
Sveikint gerves, grįžtančias gulbes.

O pavasaris žarstys žvaigždes
Ir tvoras ir pavartės vartys. –
Pro skylėtas baltas paklodes
Kils ir šiaušis dirvos varputys.

Paskutinį smūgį iš peties
Gaus žiema. Ir nemunėliai plauks.
Tu nubusi vidury nakties. –
Tai gimtoji žemė tave šauks.

Palemonas, 1938. III. 8

SAULĖS KELIAS

Žiūrėk – mum saulė kelią
Vaivorykštėm nudažo,
Mus pusnuogius apkloja
Ji šilko spinduliais –

Nušviesk ilgai, saulele,
Gyvenimą mūs gražų! –
Paskui naktis akloji
Ties jūra nusileis...

Palemonas, 1937. VIII. 23

ALYVOS

Manęs dar nebuvo, –
Alyvos žydėjo – –
Manęs nebebus jau, –
Jos vėlei žydės. –
Ir kris jų lapeliai
Nuo saulės ir vėjo –
Kaip smėlio saujelės –
Ant mano širdies – –

Panevėžys, 1936. III

BALTAS TAKELIS

Žiūrės ten mama pro langelį,
Kai vakaras pievoj garuos. –
O paruge baltas takelis
Ilgai akyse tavaruos.

Tai krimsies, kam tuomet bareisi...
Paguosti tavęs negaliu – –
Juk aš niekad nepareisiu
Pro paruges – baltu keliu.

Paryžius, 1937. IV. 22

AŠ NENORIU MIRTI

Amžius tu šlamėsi,
 Šilkalapi uosi. –
 O naktim žvaigždėtom
 Vasaros šiltos
 Tyliame pavėsy,
 Kai šakom sūpuosi,
 Šimtąkart girdėtą
 Meilę čia kartos. –

Aš nenoriu mirti
 Nei žemelėj pūti, –
 Aš gyventi trokštu
 Su tavim drauge! –
 Aš nenoriu mirti! –
 Geriau uosiu būti,
 Šaltu akmens bokštu,
 Mažyte sraige.

Palemonas, 1937. VIII. 23

SAULĖS KŪDIKĖLIS

Ūžia girios, ūžia
 Pasaką slaptingą, –
 Skambančiam gegužiui
 Pasakų nestinga.

Ažuolai galingi
 Kužda ažuolams čia. –
 Girgžda beržo lingė,
 Ir lopšinė šlamščia.

Ne jauni dagiliai
 Sparnelius pakėlė, –
 Vėjai supa tyliai
 Saulės kūdikėlį.

Saulės auksaplaukis
 Krykščia man ant kelių. –
 Ir kartoja laukas
 Džiugesį vaikelio.

Panevėžys, 1936. V. 22

BENAMĖS VARNOS

Sulaikę žadą mes praslinksim
 Pro juodus žiežulos namus. –
 Ten stagarai nuo vėjo linksi, –
 Ten plūsta mus, ten keikia mus.

Benamės varnos nusileido
 Ties jau geltonu kaštanu. –
 Džiovink man ašarą nuo veido
 Tu savo lūpų karštumu.

Tylus kuždėjimas beskausmis
 Rudens lapelių skinamų. –
 O kas prakalbina, kas priglaus mus
 Tikrus našlaičius – be namų?

Vai, lanksto laužo laibą vyšnią
 Vakaris vėjas neramus. –
 Jau niekad, niekad mes negrišim
 Į juodus žiežulos namus.

Palemonas, 1937. XI. 16

NEPAŽĪSTAMAI DRAUGEI

Tu mane myli? Tu manai,
 Kad aš labai, labai kažin kas?
 Brangioji mano! – Nežinai,
 Kaip aš į nuodėmes palinkus!

Jaunystė švaistėsi žaibais. –
 Nūnai jau vasara nunoko. –
 Tu gal stebėsi labai,
 Kad aš gyvent lig šiol nemoku?

O mane laimė guodė jau
 Ir baudė, nubaudė ne sykį. –
 Gyvenimą juk nuodijau –
 Tą našlaitėlį pavainikį.

Su ja prasilenkiu dažnai
 Ir kankinuos tada paklaikus. –
 Brangioji mano! Nežinai,
 Kokia iš manęs vėjo vaikas!

Panevėžys, 1936. I. 20

MAŽOJI MANO GEIŠA

Ten linksta vyšnių šakos,
Baltais žiedais ten lyja. –
Ten skaisti saulė teka. –
Ten mirti nieks nebijo. –

Mažoji mano geiša,
Baisu – kokia rami tu!
Tylioji mano geiša,
Lyg statula granito.

Tavo skruostai dažyti,
Sakytum skausmas mirė. –
O ne! Jį nužudyti
Tegali charakiri.

Tau niekas dar nesakė,
Tu niekur negirdėjai,
Jog tavo Nagasaky
Jau kyla Prometėjai?

Mažoji siauraake,
Sugriaus ir tau vergiją! –
Raudonai saulei tekant,
Numirti jie nebijo.

Panevėžys, 1936. III. 14

DVIDEŠIMTI SŪ

Ruduo Paryžiu. – Šlapia. –
Bulvaruose šviesu. –
„Štai, gėlės! Gražios! Kvepia!..
Tik dvidešimti sū!

Čia baltos, čia raudonos –
Taip mėgiamos visų. –
Nevalgiau šiandie... Ponai!
Tik dvidešimti sū!“

Šalti lašai sruvena
Nuo sulytų kasų. –
„Oi, pirkit, ponai mano,
Tik dvidešimti sū!“

Palauk!.. nors tu, bent vienas
Neužsikimšk ausų!
Stimpu čia visą dieną
Už dvidešimtį sū –

Nuvargę stingsta pirštai,
Ir akyse tamsu – –
Gyvenime! Aš mirštu –
Dėl dvidešimties sū!“

Paryžius, 1937. I. 14

MANO VAIKELIS

Brydė rugiuose – ne žvėries, –
Ant katinėlio kam baries?
Tai baltaplaukis mano vaikelis!
Kur tu iries?

Dėl aguonėlės raudonos,
Rugių gėlėlės mėlynos
Toli paklydo mano vaikelis
Baltuos miškuos.

Jam apie duoną jie dainuos,
Pasaulio sielvartą dėl jos. –
Bet nesupranta mano vaikelis
Rugių dainos.

Jam pilna žemė spindulių,
Margų drugelių ir gėlių. –
Skraido, plasnoja mano vaikelis
Pats drugeliu.

Ir... sudraskyta aguona,
Gėlė nuvytus mėlyna. –
Sukniubęs rauda mano vaikelis:
Gėlių gana!

Paryžius, 1937. IV. 2

MOTUTĖS AŠAROS

Supa, supa kūdikėlių
Motina ant rankų. –
Bėkite tolyn, šešėliai, –
Spinduliai telanko!

Spindi ašaros motutės
Obelių žieduose: –
Auk, vaikeli, būk didutis, –
Mamą pavaduosi.

Panevėžys, 1936. V. 1

SENELĖS PASAKA

Apšerkšniję mūsų žiemos, –
Balta, balta – kur dairais. –
Ilgas pasakas mažiems
Seka pirkioj vakarais.

Apie klaidžią sniego pūgą,
Saulės nukirptas kasas. –
Apie žąsiną moliūgą,
Kur išskrido į dausas. –

Apie vilką, baltą mešką,
Burtus, išdaigas velnių, –
Apie vandenį, kur teška
Iš sidabro šulinių.

Apie trečią brolių Joną –
Koks jis raitelis puikus,
Apie Eglę – žalčio žmoną,
Medžiais paverstus vaikus.

Kaip našlaitė nusiminus
Grįžo tuščiomis atgal...
Brenda pušys per pusnynus
Ir išbrist niekaip negal. –

Pusnynuos nykštukai miega.
Aukso žuvys po ledu. –
Bėga ragana per sniegą,
Nepalikdama pėdų.

Našlaitėlė gero būdo. –
O jos pamotė pikta...
Bet... senelė užsūnūdo. –
Ir jos pasaka baigta.

Paryžius, 1937. I. 2

ATLANTO NUGALĖTOJUI

Vandenyno demonai nubudo, –
Gena, gaudo plieno paukštį baltą.
Alpdamas girdi staugimą gūdų, –
Tai mirtis... Junti jos kvapą šaltą.

Tau sparnus ledų ledai sukaustė,
Žvarbios vėtros širdį surakino. –
Tai gamta sujudo keršyt, bausti, –
Kam išplėšei mįslę vandenyno.

„Skriski, sakale, per kaukiančią bedugnę!“ –
Daug balsų per naktį nuaidėjo. –
„Šalame! – Gyvybės nešk mums ugnį!“ –
Silpnajėgiai šaukias Prometėjo.

Ir mirties ledinės nepabūgęs,
Plieno paukštis per bedugnę skrenda.
Tegu audra, tegu vėtra stūgaus! –
Jis pasieks gimtosios žemės krantą!

Panevėžys, 1935. X. 14

VISUR AŠ JĄ MATAU

Visur aš ją matau
su kūdikiu ant rankos,
Apstulbusiom akim
ir padrikais plaukais.
Gal rudenio naktis
ant vėtrų žirgo trankos, –
Gal plieno giltinė
ją vejasi laukais.

Spygliuotos pertvaros,
nei sprogstančios granatos,

Nei kaukianti mirtis –
 jos nieks nesuturės.
 O kelias tolimas –
 nè akys neužmato –
 Pro dujų debesis,
 per sielvarto marias.

Ir nesustos jinai
 prie naujo smėlio kapo,
 Ir niekam neįsmeigs
 kryželio ji kuklaus. –
 Ir žengs ji per kapus, –
 be atvangos, be kvapo, –
 Ir prie širdies arčiau
 mažytį savo glaus.

O juk ateis diena,
 kad nebegaus patrankos. –
 Ir gėdos kruvinos
 pasauliui bus gana. –
 Aš ateitį regiu –
 su kūdikiu ant rankos –
 Šviesiom, šviesiom akim
 ir džiaugsmo šypsena.

Paryžius-Palemonas, 1937

RUDENIO ARIMUOS

Žarsto baltą smėlį
 Širvinta nurimus. –
 Rymo ramunėlė
 Rudenio arimuos.

Viesulai padaužos
 Jau sparnus pakėlę, –
 Tai blaškys ir laužys
 Lauko ramunėlę.

Kam viena likai tu
 Rudenio arimuos? –
 Akmenėlius skaito
 Širvinta nurimus.

Palemonas, 1937. X. 14

RUDENIO VIEŠKELIU

Kojom pamėlusiom vieškelio gruodas. –
 Nukrankė varnos, vakaro lydimos...
 O kas našlaitei kelią parodys,
 Kur ta ugnelė gimtojo židinio?

Žvarbūs ir vėjuoti debesis rausta.
 Kraupūs vaiduokliai – blaškomi gluosniai.
 Lietūs ir ašaros veidą nupraus tau,
 Pamatė vėtra plaukus nuglostys.

Kam tu išklydai rudenio vieškeliu?
 Ar svetima tau duona pakarto?
 Kur ta ugnelė, kur tavo ieškoma?
 Baras, tik baras vėtra už vartų. –

Panevėžys, 1935. X. 11

SŪNUS PALAIDŪNAS

Nuraudęs beržynas,
 Alėjos klevų. –
 Ilgu be tėvynės,
 Nyku be savų!

Ir šuntakiais, liūnais,
 Tamsiais pagiriais
 Sūnus palaidūnas
 Į sodžių pareis. –

Tą vakarą kartų
 Šuva gailiai staugo, –
 Prie užkilų vartų
 Mama nebelauks. –

Ieškosi mamytės. –
 Ji smėly miegos. –
 Ją šauksi, prikritęs
 Prie žemės nuogos.

Paryžius, 1937. V. 13

Jonas Aistis

Jonas Aistis (1904–1973, tikroji pavardė Aleksandravičius, tarpukariu pasirašinėjo Kossu-Aleksandravičiumi, Kuosa-Aleksandriškiu) – XX a. trečiajame–ketvirtajame dešimtmetyje iškilusios neoromantikų kartos poetas, dėl nekintančios lyrinės tonacijos ir jautraus, asmeniško santykio su aplinka vadintas lietuviškuoju „Liūdnojo Veido riteriu“. Jo eilėraščiuose dera atvira emocija ir subtili intelektualinė kultūra, balansuojama tarp eilėraščio-išpažinties ir žaidimo kaukėmis, gausu estetizuotos pasakos bruožų ir nuovargio, nerimo, tragiško susidūrimo su kasdienybe ženklų. Itin svarbi jam buvo kūrėjo ir skaitytojo santykio problema, kūrybos ir gyvenimo sankirta, kuriai įvykus skaudžiai patiriama būties disharmonija ir meno beprasmiškumas. Poezijos žodis – „žiedas, pumpure nuvytęs“, sunkiai pajuntamas akimirkos stebuklas.

Jonas Aleksandravičius gimė 1904 m. liepos 7 d. Kampiškių dvare netoli Rumšiškių, kur jo tėvas dirbo kalviu. Vaikystė prabėgo gražiose Rumšiškių apylinkėse – su visomis smulkiausiomis detalėmis jos vėliau atgis poezijoje. Tėviškės peizažas, kuriame dominuoja Kokalnio piliakalnis, atvėrė savitą, mirgančių spalvų erdvės perspektyvą: „Kokalnin pakopus – mano buvo išminti / Net takeliai – matės: Nemunas žvilgėjo, / O už jo Žigla, melsvai nujuodus, ir viršuj šventi / Skliautai, apačioj gi vieškelis klegėjo...“ („Gimtinė“). Eilėraščiu virto motinos pasakojimas, kaip dar kūdikis būdamas mažasis Jonukas negalėjo atplėšti akių nuo Nemuno pavasarinio ledonešio („Motinos legenda“: „Man ir šiandien tie vandenys spindi“). Vis dėlto vaikystėje ilgai grožėtis gamtovaizdžiais būsiamasis poetas neturėjo sąlygų – nuo mažumės buvo įpratęs daug dirbti, kantriai kęsdamas kaimynų vaikų patyčias dėl akis badančio šeimos skurdo. Tėvui juokais duotą Kuosos (Kossu) pravardę poetas vėliau pritaikė sau, net paskleisdamas gandą apie bajorišką kilmę. Pamaldī motina svajoj, kad sūnus taptų kunigu, tačiau pastarasis šias svajones vis išsklaidydavo: esą fiziniai duomenys neleidžia – koks gi dvasininkas iš mažaūgio, šlakuoto, tyliu balsu kalbančio, didelių ambicijų nepuoselėjančio vaikinuko. Krikščioniškosios kultūros įtaka stipriai veikė nuo ankstyvų dienų, kai tėvų namuose skardžiu balsu iš senos maldaknygės giedotos religinės giesmės (dvi poeto seserys tapo vienuolėmis). Archajiškų giesmių poetika, viduramžiška religinė simbolika paliko pėsaką ir lyrikoje. Krikščioniškasis Aisčio pasaulėvaizdis pilnas elegiško gaudulio, paveiktas kančios, skausmo, liūdesio – toks jis atsispindėjo ir kūryboje („Septyni sopuliai – septynios psalmės“).

1919 m. baigęs Rumšiškių pradžios mokyklą ir mokytojų išgirtas kaip gabus vaikas (ruošdavo klases vaidinimus), jaunas Aleksandravičius iškart priimtas į antrą Kauno „Aušros“ gimnazijos klasę. Ši gimnazija buvo laikoma prestižine mokslo įstaiga, joje dirbo universiteto profesoriai Vladas Dubas, Mečys Reinys, Stasys Šalkauskis, direktoriaus

pareigas ėjo Mykolas Biržiška. Mokslai šioje tautos elito „kalvėje“ būsimajam poetui nesisėkė, jis net buvo paliktas antriems metams, o tarp bendraklasių nuolat jautėsi vienišas, niekinamas, užguitas. Išsigelbėjimu iš atšiaurios kasdienybės tapo knygos, ypač literatūros klasikai, atvėrę kitokio pasaulio perspektyvą, skatinę ir patį intravertiško charakterio moksleivį sekti išbandytomis formomis, mokytiis eilievimo meno.

Dar būdamas gimnazistas, Aleksandravičius vertė Šekspyrą (Shakespeare), Baironą (Byron) iš rusų, lenkų kalbų, mėgino pats eilievoti. Paskutinėse klasėse susidomėjo nuosaikiosios pakraipos modernistais, paskatintas aktyvesnių klasės draugų (Petro Juodelio, Antano Miškinio), ryžosi išeiti į viešumą su savo kūryba. Pirmieji eilėraščiai paskelbti 1926 m. *Ateities* žurnale. Pradedančiajam poetui svarbiu impulsu tapo vyresnio kolegos, į kurį tada žiūrėta garbinančiu žvilgsniu, padrąsinimo žodis: eilėraščio „Gegutėlė“ menine įtaiga nusistebėjo Kauno meninės bohemos lyderis Kazys Binkis.

Aiščio santykis su „Keturių vėjų“ avangardiniu sąjūdžiu buvo kompliktuotas: 1929 m. jis skelbėsi *Pjūvio* (orig. *Piūvio*) žurnale (redaktorius Juodelis, aktyvūs bendradarbiai – broliai Antanas ir Motiejus Miškiniai), pasirinkusiam konfliktinę laikyseną avangardo atžvilgiu. Jau programiniame straipsnyje „pjūvininkai“ pabrėžtinai atsiribojo nuo keturvėjininkų, konstatuodami pastarųjų intelektualinį seklumą, kultūrinio akiračio ribotumą. Sparčiai populiarėjantis Kossu-Aleksandravičius spausdino eiles ir *Granito* almanache (1930), kuriame susitelkė dainiškojo eilėraščio tradicijai ištikimi neoromantikai. Kita vertus, keturvėjiškos poetikos, atmetusios grynąjį lyrizmą, linkusios į šokiruojančius prozaizmus, esama ankstyvuosiuose Kossu eilėraščiuose, o su dviem keturvėjininkais – Binkiu ir Antanu Rimydyžiu – jį siejo asmeninė draugystė.

1927–1932 m. Aleksandravičius studijavo Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakultete ir dirbo raštininku Žemės banke. Studentiškų metų patirtis nepaėjo veltui – perprato miesto papročius, pagilino literatūros žinias. Tuo pat metu ėmė reikštis kaip literatūros tyrinėtojas ir apžvalgininkas, eseistas – jo esė pasižymėjo dinamišku, patraukliu stiliumi: moksleivijai skirtame *Šviesos kelių* žurnale rašydamas apie klasikus Juozą Tumą-Vaižgantą, Antaną Baranauską, Henriką Ibseną (Henrik Ibsen) ar apie naujausią Čarlio Čaplino (Charlie Chaplin) filmą, jis įstengė išlaikyti gyvos, akademinio žargono šampų nesudarkytos kalbos įspūdį.

1932 m. išleista debiutinė Kossu-Aleksandravičiaus knyga *Eilėraščiai*. Poetas iškart tapo neoromantikų kartos lyderiu, nustebino lyrika, peržengiančia įprastus eilievimo taisykles, priartėjančia prie kasdienės kalbos situacijų (kritikams užkliuvo pernelyg laisvi rimai, nerivingai trūkčiojantis ritmas, poetinė logika paremtos vaizdingos metaforos), daug dėmesio skyrė vadinamajai „garsų tapybai“ (balsių ir priebalsių sąskambiams). Jo poezijoje labai svarbus netikėtumo efektas, paradoksas, ekspresyvus vaizdas, praskaidrinantis pilko gamtovaizdžio monotoniją. Tai buvo lyrika, menine verte prilygusi geriausiems prancūzų ir rusų poetinio modernizmo pavyzdžiams (ją galima gretinti su Boriso Pasternako, Osipo Mandelštamo ar Polio Valeri (Paul Valéry) eilėrašciais), tačiau kartu autentiškai lietuviška, nekaustoma privalomų arba draudžiamų temų naštos. Pasak Alfonso Nykos-Niliūno, „Aiščio žodis šiame pirmajame rinkinyje yra politiškai, kultūristoriškai, emociškai ir prozodiškai emancipuotas mediumas, atviras sau ir pasauliui, nebeslegiamas jokios paveldėtos stigmos“. Nuo pat pirmojo rinkinio svarbūs patriotiniai motyvai, kurie inter-

pretuojami savitai: lyrinis subjektas negaili socialinės kritikos, nebijo liesti aštrių ir politiškai pavojingų temų (eil. „Karaliaus šuo“), tačiau visur remiamasi asmenine patirtimi, o ne laikraštine propaganda. Ankstyvojo Kossu-Aleksandravičiaus estetinė atrama – stilizuota tautosakos tradicija, visų eilėraščių įvaizdžiai atėję iš pilko lietuviško peizažo.

Rinkinys *Imago mortis* (1934) išsiskyrė tamsesniais tonais, gilėjančiu pesimizmu, kurį lėmė tuometinės nuotaikos, jaunystės draugo Juodelio pasaulėžiūros lūžis, staigus posūkis į kairę. Knygoje nebuvo silpnų eilėraščių. Subjektas darėsi vis asmeniškėnis, kankinasi apimtas nusivylimo gyvenimu – „didžiuliu bokso ringu“ arba maratonu, kurį įveikęs bėgikas krinta negyvas. Kūrybos kaip kančios ir dieviško stebuklo motyvai nelauktai susipynė su jai priešinga susinaikinimo tema.

Intymiose giesmėse (1935) dar daugiau asmeninių įspūdžių, virtusių poetinėmis metaforomis. Eilėraščiuose gausėja stilizuotų liaudies dainų motyvų, retėja modernizmo ženklų – akivaizdu, kad lyrikas suka klasikos keliu.

Valstybine premija apdovanotas rinkinys *Užgesę chimeros akys* (1937), persmelktas nuovargio, apatijos, „Vakarų saulėlydžio“ atmosferos. Dalis jo eilėraščių rašyti užsienyje, juose ima reikštis pirmieji nostalgijos simptomai – į tėvynę pratinamasi žiūrėti iš tam tikro nuotolio. Lietuvių poezijoje neįprasti įvaizdžiai (kuriuos daugiausia įkvėpė kelionių po Italiją ir Prancūziją įspūdžiai) paskatino kritikų kalbas apie vis labiau Kossu-Aleksandravičiaus kūryboje įsigalintį estetizmą, nuo kurio jis pats buvo viešais pareiškimais atsiribojęs. Stengiamasi įamžinti pasakos, pertraukiančios kasdienybės tėkmę, momentą: „Atėjo pasaka ir mus ištiko“ („Lakštingala“).

Poetas į lietuvių lyriką įvedė kitų poetų citatų, įvairiu laiku buvo veikiamas skirtingų įtakų. *Eilėraščių* rinkinyje dar akivaizdžios maištingos Aleksandro Bloko poetikos parafrazės, esama keturvėjiško aukštojo ir žemojo stiliaus žaismo, lenkų „Skamandro“ grupės poetų Juliano Tuvimo (Julian Tuwim), Kazimiero Viežynskio (Kazimierz Wierzyński) tematikos atgarsių. *Imago mortis* pasaulėvaizdis gerokai paveiktas Šarlio Bodlero (Charles Baudelaire) gyvenimo kaip nuolatinio budėjimo mirties akivaizdoje, ringe besikaunančio ir nuolat pralaiminčio žmogaus tragiškos simbolikos, kurią papildė „Intymių giesmių“ pesimistinis „kelionės į naktį“ motyvas (perimtas iš tuometės literatūrinės sensacijos – Luji Ferdinando Selino (Louis-Ferdinand Céline) 1932 m. romano *Kelionė į nakties pakraštį*). Vėlesniuose rinkiniuose ima ryškėti griežtesnių formų (soneto, rondo) pomėgis, eiliavimo technika perimama iš viduramžių prancūzų ir provansalų poezijos, kita vertus, nebelieka ankstyvajai lyrikai būdingo minties laisvumo.

Prieškarinėje Kossu-Aleksandravičiaus lyrikoje dominuoja minorinė nuotaika, daug reznacijų, savigraužos, sielvarto: „Čionai, pasauly, laimės maža, o sielvarto apstu.“ Netikrumo ir dūžtančių iliuzijų aplinkoje galima remtis nebent tikėjimu, nors ir jis laikomas

Poezija man dingojosi kaip nuostabi akinamai žydinti ir liepsnojanti šalis. Gal dėl to, kad jaunystėje man jos taip stigo ir taip gaudžiai nebuvo. Argi ji būtų buvusi ta nutriušusio šermuonėlio apykakle kirpyklos mergaitė – mano ispaniškų pilių infantė, glostanti ant alebastro rūmų baliustrados nutūpusius baltus ir jaukius balandėlius?!

Jonas Aistis, „Poesis et veritas“

nusilpusiu. „Aisčio lyrika – pralaiminčio romantiko lyrika“ (Vytautas Kubilius). Atvirumą skausmui akcentavo ir poetą Prancūzijoje pažinęs garsus semiotikas Algirdas Julius Greimas: „Jono Kossu-Aleksandravičiaus poetinis pasaulis – tai tuščia vieta, kurios centre, kaip išbujojęs jurginas – atvira žaizda.“ Emocinė įtaiga veikė plačiąją skaitytojų publiką, ypač jaunimą: daugelis prieškarinio gimnazistų mokėjo jo eiles atmintinai.

1936 m. jau pagarsėjęs poetas, gavęs Švietimo ministerijos finansinę paramą, išvyko studijuoti prancūzų kalbos į Grenoblio universitetą, kuris prieškariniu buvo svarbus frankofonijos (prancūzų kultūros sklaidos) centras, jame kalbos žinias tobulino daug svetimšalių. Tai buvo pirmoji poeto kelionė į užsienį, tad išlydėti susirinkę draugai ramino ir ragino nepersistengti mokantis. Iki tol universitetinio diplomo neturėjęs Aleksandravičius iškart puolė į akademinės veiklos sūkurį – kruopštus darbas bibliotekose ir archyvuose jam atrodė reikšminga ir asmenybę praturtinanti patirtis. Net ir jaunesniam bičiuliui Greimui jis patarė studijuoti ne literatūrą, o lingvistiką – literatūros esą negalima išmokti, ją galima tik mylėti arba ne.

Mokslai sekėsi geriau nei Kaune, bet kultūrinė Prancūzijos aplinka nepaliko didelio pėdsako kūryboje (keliuose eilėraščiuose sušmėžuoja Alpių viršūnės, viename iškyla rudenį nulapojusio platano siluetas). Poetas norėjo tęsti studijas gimtinėje, 1939 m. net buvo įteikęs pareiškimą VDU rektoratui. Tačiau galų gale apsisprendė baigti tai, ką pradėjęs, ir išlaikyti baigiamuosius licencianto egzaminus. 1939 m. lapkričio 30 d. išvykstant iš Kauno traukinių stoties atgal į Grenoblį, apėmė tragiška nuojauta – daugiau niekada nebegrįšęs. 1940 m. pradžioje pasirodė rinktinė *Poezija*, pasirašyta Kuosos-Aleksandriškio vardu. Ją skaitytojai sutiko su nuostaba – kam reikėjo perrašinėti anksčiau rašytus eilėraščius, keisti net jų intonaciją?

Žinias apie sovietinę Lietuvos okupaciją poetas sutiko nacių užimtoje Prancūzijoje. Padėčiai tėvynėje vis labiau komplikuojantis, poetas iš pagrindų peržiūrėjo estetinių orientyrų sistemą. Lyrinės išpažinties modelius, elegiškus atodūsius iš jo poezijos išstūmė griežta, energingą maršą primenanti patriotinė retorika, atgaivinti maironiški įvaizdžiai, klasikinės eilėdaros formos, padedančios išreikšti aiškią ir nedviprasmišką idėją: tauta turi priešintis pavergėjams.

1940–1944 m. laikotarpis nelengvas ir Prancūzijoje: per karą poetas glaudėsi Žydrojoje pakrantėje, tarp buvusių Lietuvos diplomatų, daug laiko praleido Jurgio Savickio viloje „Ariogala“ netoli Monako, kur gyveno pusbadžiu, užsiimdamas žemės darbais. 1942 m. JAV išleistas rinkinys *Be tėvynės brangios*, kurio rankraštis 1941 m. buvo atsiųstas į Kauną, su juo susipažino ir universiteto dėstytojai, studentai. Vėliau tiesioginis ryšys su tėvyne ėmė trūkinėti. Būtent per karą poetui prigijo Jono Aisčio vardas – taip jis norėjo tiesiogiai susieti save su tautos istorine lemtimi.

1944 m. Grenoblio universitete poetas apgynė daktaro disertaciją „Evangelijos tekstų vertimų į senąją provansalų kalbą lingvistiniai etiudai“, baigdamas reikšmingą akademinės veiklos etapą. Antrojo pasaulinio karo audroms rimstant, atsidūrė Paryžiuje, Dievo Motinos katedroje susituokė su buvusia VDU studente Aldona Grajauskaite. 1946 m. pradžioje jaunavedžiai laivu atplaukė į Niujorką, tapdami vienais iš pirmųjų lietuvių, pokietinės egzodo bangos atstovų, pasiekusių JAV krantus. 1946–1952 m. Aistis dėstė Marianapolio kolegijoje, gyveno Putname. Čia sudarė keletą reikšmingų išėivijos literatūros

istorijai knygų: Jurgio Baltrušaičio lietuviškų eilėraščių rinktinę *Poezija* (1948), *Lietuvių poezijos antologiją* (1951), Kazio Binkio poezijos rinkinį *Lyrika* (1952). Amerikoje išleisti originaliosios poezijos rinkiniai *Nemuno ilgesys* (1947), *Sesuo buitįs* (1951), *Kristaliniam karste* (1957) prieškarinių talento aukštumų nebepasiekė. Juose stengiamasi poezijai taisyti dar viduramžiais Tomo Akviniečio suformuluotus *veritas, consonantia, claritas* (lot. „teisingumas, sklandumas, aiškumas“) dėsnius. Kurdamas taisyklingą, logikos dėsniais paremtą ir į griežtų formų rėmus įspraustą poeziją, Aistis prarado daug subtilių niuansų, būdingų jo prieškarinei kūrybai. Vis dėlto net ir vėlyvojoje kūryboje juntama meistro ranka, su niekuo nesupainiojama aistiška intonacija, gerokai paveikta elegiškų, minorinių gaidų.

Poetas mėgino jėgas kurdamas kitų žanrų tekstus, bet ne visada sėkmingai. Buvo suimanęs gyvąja kaimiečių leksika išmargintą epinį romaną iš Apsingės bažnytkaimio gyvenimo, rašė poetinę dramą *Eglė žalčių karalienė*, tačiau metė, kai sužinojo, kad mitologinę pasaką jau sueilėjavusi Salomėja Nėris. Gyvenimo pabaigoje daug laiko skyrė Prūsijos istorijos studijoms, ruošėsi rašyti apie šios tautos tragišką likimą. Prozos srityje Aisčiui sekėsi sunkiai, poetinio įkvėpimo dėsniai čia nebeveikė, tad jis teparašė kelis sumanyto didžiulio istorinio romano skyrius. Grandioziniai užmojai įsismelkė ir į poeziją: iki tol garsėjęs lakoniškais eilutėmis ir jautriausias emocijų stygas užgaunančiais pavieniais eilėraščiais, Aistis ėmėsi poemos-vizijos „Mano giminės giesmė“, kurią skeptiškai sutiko net ir palanki poetui išėivijos spauda – iki šių dienų nėra publikuotas visas poemos tekstas.

Dar Lietuvoje buvo išleista rinktinės eseistikos knyga *Dievai ir smūtkeliai* (1935). Gyvendamas JAV, Aistis išleido dvi neapibrėžto žanro knygas *Apie laiką ir žmones* (1954) bei *Milfordo gatvės elegijos* (1969), kuriose atsirado vietos ir sąmoju žaižaruojantiems prisiminimams apie pažinotus kultūros veikėjus, ir išsamiam savo poezijos komentarui, ir politiniams bei sociologiniams pamąstymams. Pro kritikų žvilgsnius neprasprūdo subjektyvi rašytojo laikysena: pasak Alfonso Nykos-Niliūno, „kalbėdamas apie kitus, jis [Aistis] nuolat ir nuolat grįžta prie savojo portreto pridėdamas naują spalvą ar liniją, dėstydamas savo estetiką, poetiką ir savo „galvojimus apie lietuvių tautą“.

Aisčio poetinio talento nuosmukio kreivę be užuolankų fiksavo jaunesni „žeminių“ kartos kritikai, kurie savo ruožtu sulaukdavo griežto Aisčio atsako išėivijos spaudoje. Aisčio ir modernistinio *Literatūros lankų* (1952–1957) žurnalo polemika buvo vienas iš aštriausių ginčų, virtęs kartų konfliktu – tokiu gan skausmingu būdu Nykos-Niliūno, Henriko Nagio, Juliaus Kaupo karta vadavosi iš prieškarinės Kossu-Aleksandravičiaus poetikos įtakos, kuri kadaise buvo svaiginanti, slopinanti autentiškos minties proveržius.

Naujoji literatū karta šio ginčo metu ne tik išsakė daug karčių žodžių su pranašo vaidmeniu susitapatinusiui Aisčiui, bet ir pasirinko filosofinius orientyrus – Martino Haide-

Mane poetu tasai gamtovaizdis ir padarė. Visa buvo gražu, nuostabu ir prasminga. Ten įgudau ieškoti ryšio ir prasmės. Net kuolelis pievoje prasmingas. Argi aš pats nesu tasai kuolelis pievoje, kilnojamas iš vietos į vietą? Gal truputį viską suidealinau, sukilninau, pagražinau, kaip tą nusususio šermuonėlio apykakle kirpyklos mergaitę. Bet argi aš melavau?

Jonas Aistis, „Poesis et veritas“

J. Kossu pasaulėvaizdžio vyriausias principas bus tragizmas. [...] Gamtos grožio svaiginą burtai, jaunatvės ir kūrybos entuziazmas, erotinės meilės gaivalinė laimė, prisikėlimo religijos dieviškoji ekstazė jo nepagauna.

Juozas Keliuotis

gerio (Martin Heidegger), Albero Kamio (Albert Camus) ir Juozo Girniaus propaguoimą egzistencializmą, formulavo teorinius literatūros kritikos pagrindus („lankininkai“ rėmėsi anglosaksiška „atidaus skaitymo“ teorija, kurios didžiausias autoritetas buvo amerikiečių poetas Tomas Sternas Eliotas (Thomas Stearns Eliot)). Visą šį teorinį apsiskaitymą Aistis vertino ironiškai, nepripažino „žemininkams“ teisės vadinti save naująja poetų karta: geri dalykai esą pienas ir žibalas, tačiau juos sumaišius gaunamas dalykas, netinkamas nei deginti, nei gerti. „Poeziją sumaišius su filosofija gaunasi tas pats:

nei poezija, nei filosofija.“ Kartų konfliktas, kurio smaigalyje atsidūrė Aistis, į literatūrinį gyvenimą iševijoję įžiebė dinamizmo, privertė daugelį žymesnių rašytojų apibrėžti savo pažiūras. Pats Aistis skaudžiai išgyveno šią nesantaikos situaciją, tik prieš pat mirtį susitaikė su daugiausia kritikos jam pažėrusiu Nyka-Niliūnu.

Aistis mirė 1973 m. birželio 13 d. Vašingtone, 2000 m. perlaidotas Rumšiškėse. Paradoksalu, kad ilgai rengto Raštų leidimo pirmą tomą sudarė ir išsamią pratarimą parašė buvęs didžiausias oponentas – Nyka-Niliūnas. Šiandien Rumšiškėse veikia poetui atminti skirtas memorialinis muziejus.

Siūloma literatūra: Jonas Aistis, *Raštai*, t. 1, Chicago: Ateities literatūros fondas, 1988; Jonas Aistis, *Chimeros akys*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008; Jonas Aistis, *Katarsis*, sudarė Vytautas Kubilius, Vilnius: Vaga, 1988; Jonas Aistis: „*Praregėjęs ilgesio akim*“, sudarė Rūta Brūzgienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004; Vytautas Kubilius, *Jonas Aistis. Gyvenimas ir kūryba*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999; Laimutė Adomavičienė, „Jonas Aistis“, in: *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė*, II knyga, sudarė Rimantas Skeivys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 281–396; Algirdas Julius Greimas, „Jonas Kossu-Aleksandravičius (intymus žmogus ir intymumo poezija)“, in: *Iš arti ir iš toli: literatūra, kultūra, grožis*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 105–114; Juozas Keliuotis, „Tragizmo poetas“, „Poeto gyvenimo pasaka“, in: *Meno tragizmas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997; Alfonsas Nyka-Niliūnas, „Jono Aisčio poezijos fenomenas“, in: *Temos ir variacijos*, Vilnius: Baltos lankos, 1996; Dalia Satkauskytė, *Lietuvių neoromantikų poezija*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 36–62; Viktorija Skrupskelytė, „Jonas Aistis“, in: *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, redagavo Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris, Vilnius: Vaga, 1997, p. 57–78; Rimvydas Šilbajoris, „Sopulio užkeikta mįslė: Jono Aisčio poezija“, in: *Netekties ženklai: Lietuvių literatūra namuose ir svetur*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 109–132; Antanas Vaičiulaitis, „Jono Aisčio žodžiais“, „Atsisveikinant su Jonu Aisčiu“, „Jonas Kossu-Aleksandravičius. Užgesę chimeros akys“, „J. K. Aleksandriškio ‚Poezijos‘ rinkinys“, „Jonas Aistis. Nemuno ilgesys“, in: *Knygos ir žmonės*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 170–183, 367–375.

Jonas Aistis

AK, KAIP GERA MAN

Aš žinau tik vardą, tiktai vieną žodį:
Tartum pačią laimę su savim nešiojuos.
Ir klydau, kai laimė kaip mergaitė rodės,
Kai jos brangų vardą vakarais kartojau.

Ak, kaip gera man -

Kai žinau, kad laimės visiškai nebėra!
Gal susuks ji protą po bankroto pirkliui...
Kaip atskirt pasaulį nuo Romos galeros,
Kur esmi prikaltas prie nevilties irklo?

Ak, kaip gera man -

Nebelaukti nieko, niekuo netikėti,
Abejingą žvilgsnį į žvaigždes pakelti:
Ateitis - miražai ir tyrai smėlėti,
Praeityje tuščia, abejinga, šalta...

Ak, kaip gera man -

Aš galiu gyventi kaip koks Ahasveras,
Aš galiu numirti kaip kokia plaštakė,
Aš žinau - prikaltas žmogus prie galeros,
Aš matau, kaip dega jojo klaikios akys!

Ak, kaip gera man!

Ir taip ramus, ir taip nerūpestingas
Su tingia šypsena žiūriu pro langą -
Taip retkarčiais šis tas dar įkyriai įstringa,
Tarytum šitas banalus pasenęs tango: -

Ak, kaip gera man...

ANDAI

Andai lyg pasikaišiusi sijoną
Mergaitė per rasas nubrido saulė,
Šiandieną ji nutukusia raudona
Ištvirkele klajoja po pasaulį.

Andai lyg dangus rudens ankstybo
Giedrom akim atrodė svietas,
Manei - yra prasmė ant kryžiaus kybot,
Manei, yra prasmė ir kraujas lieti.

Bet kas tavo dalia nūnai didžiuotųs?
Praėjusių dienų tu palikuonis...
Nuo saulės bėgai tarsi nuo raupsuotos
Ir štai liūdi kaip psalmės pelikonas.

APIE PAVASARĮ

Pavasaris prakala pumpurus,
Žiedais apkaišo metūges -
Kvepėjimu aštriu lyg kamparu
Beržuos apsvaigsta gegužės.

Tai panašu į meilę, lyg į meilę,
Ir ilgu, ir noris eit tolyn keliu,
Lyg tam lunatikui Jogailai -
Klausyti gegužių, klausyt lakštingalų...

Pasižiūrėti į žiedus sužiurusius...
O kiek akių! lyg tų, lyg mėlynų!
O danguje žydram, lyg jūroje
Piratas, mėnuo sėlina...

Švelnus pavasaris lyg pabučiavimu
Žiedams prakals nedrąsiai pumpurus,
Bet ir pavasaris, ir mūs gyvenimas
Ištirps bematant tartum kamparas.

DŽIAZAS

Juoda kava, pilkų veidų dar keletas
Ir dirbtinį linksnumą rodo džiazas.
Mano širdis nuvargusi, nualusi,
Tartum ledais sukaustytas Kaukazas.

Abuojumu ir šypsena it mirusio
Žiūriu, kaip žaidžia cigaretės dūmas.
Žiūriu tuo sopuliu, tuo sopuliu pastirusiu,
Širdy nei kirminas dar sugelia gaudumas,

Bet kas iš to, kad piršto nepajudini,
Bet kas iš to, kad ten, krūtinėj, sopa...
Aš gyvenu agonija, geltonu rudeniu
Drauge su merdinčia, su mirštančia Europa.

Mano širdis nuvargusi, nualusi,
Tartum ledais sukaustytas Kaukazas.
Juoda kava, pilkų veidų dar keletas
Ir dirbtinį linksnumą rodo džiazas...

ĖJAU LAUKAIS

Ėjau laukais, ėjau ir pievomis...
Kiek sopulio gaudaus, kiek skurdo!..
O tėviške, o tėviške, ką dievini?
O tėviške brangi, kokia tujen išgurdus!

Dar andai pasakas, dainas ir raudas kūrei –
Giedojai be gaidų, rašei be popierio,
Grožėjaisi laukais, šilais ir jūrom...
Praėjo tie laikai... Turi jau operą!

Provincija?.. Ko jai? Ir šiandien tyli ji,
Sulinkusi lauke be aimanos.
O kai nepakelia, tai laimės ieško jau ne čia –
Brazilijoje,
Lyg tėviškė ne jų, o tenorų palaimintų...

Viešpatie, atimki iš manęs visas profesijas,
Atimki iš manęs, aš jų nenoriu!
Palik tik vieną man profesiją,
Profesiją tenoro...

Tada, pragėręs balsą ir tėvynės meilę,
Aš būsiu tėviškei brangus ir nepamainomas...
Atminsiu jos vargus, žinia, tik prie kokteilio...
O tėviške, o tėviške, kur einame?..

Kaunas, 1930

IMAGO MORTIS

Iš kažkur šalta mirtis atjoja:
Barška kaulai, dalgis žvangą,
Ir gyvenimas kaip šuo po kojų
Cypia susirangęs.

Smėlio laikrodis aukštyn pakeltas
Ir šypsa reti pageltę dantys:
Net ir man, kuriam pasaulis buvo šaltas,
Daros artimas ir šventas!

Velka pasagas per gūdžią tylą,
Taip grašiai, taip baisiai klapsi: –
Tu, žmogau, iš žemės dulkių kilęs,
Žemės dulke tapsi.

Ir akivietės, kaip prarajos pravirę,
Taip klaikiai pasaulin įsidedę.
Žemė šaukia: Dies Irae! –
Žemė tiesia šaltą glėbį...

IR PASAKYS

Ir pasakys – turėjo giedrą veidą,
O tokį gaudų žodį,
Aš noriu aiškus būt, lyg veidrody
Save čia jums parodyt.

Einu skliautu, kur spindulėliai tyška,
Atsižiūrėdamas į svietą,
Ir pats neatskiriui, kur kaukė antiška,
Kur mano veidas, mano lėtas...

Girdžiu, kaip tėviškė įmigus knarkia –
Myliau jos lauką, moteris, degtinę
Ir naktį kiaurą dangų tartum tarką,

Kur rūmų tiek stačiau kadais sietyne...
Nespręskite iš žodžių, šilo, lauko
Apie mane – juk ten ne aš, ten mano kaukė!

Kaunas, 1929. 10. 27

KARALIAUS ŠUO

Numirė karaliaus šuo – šunelis geras,
Geriausias iš šunų...
Ir sušaukė karalius visą dvarą
Ant šunio šermėnų.

Markizai, freilinos, baronai, grafai
Ir daug kareivių, daug tarnų
Karaliui meilinos pas šunio kapą,
Geriausio iš šunų...

Karaliui ašara nukrito ant to kapo,
Geriausio iš šunų –
Nukrito freilinių, markizų, grafų,
Baronų ir tarnų...

O juokdarys tik juokino karalių: –
Turi, karaliau, daug šunų,
Bet kur tu rasi kitą tokį pat šunelį,
Geriausią iš šunų?

Užsirūstino karalius ir jo visas dvaras –
Iš tiek dvariškių, tiek tarnų!..
Pakorė juokdarį, kad šmeižė šunį gerą,
Geriausią iš šunų...

Kaunas, 1928. 05. 06

KARAVANAS

Tik nueis tyruosna karavanas...
Tik nueis taip lekiančiu smėliu...
Ir nupūs vėjelis pėdsakus ten mano
Ir nupūs kelius.

Tiktai trokš tyruos kupranugariai,
Tiktai ties išvargusius kaklus –
Dar platesnės bus tos smėlio marios,

Dar klaikesnės bus.

Nešė jis kadais didžiam viziriui,
Nešė šachui karalaitę dovanų –
Per tą patį smėlį, per tą patį tyrą,
Nešė daug dienų.

Bet tyrų kaitroj kupranugariai krito,
Tirpo reto karavanas tyruose...
Tik šakalai lojo, tik hienos juokės iki ryto,
Kol iškrito visi.

Ką nuėjęs pasakysiu aš didžiam vizirui,
Ką aš šachui pasakysiu į akis?
Kad sutirpo karavanas. Karalaitė mirė.
Liko tik naktis...

Kas tikės, kad karalaitė mirė,
Kas jos kapą tyruose ras ten?
Netikės man niekad didysis viziras,
Netikės ir šachas man!

Kaunas, 1934. 03. 27

KATARSIS

Aš tik tau visas širdies gelmes atversiu,
Kaip aš niekad, kaip aš niekam nesakau.
Nusiplauk nekruvinos aukos katarsiu,
Mano žodžio kruviną auką.

Nesu niekad niekam sakęs šito,
Šito niekam pasakyti negaliu:
Žodis – žiedas pumpure nuvytęs,
Jis numiršta į pasaulį pakeliui.

Tujen niekam nebuvai širdies atvėręs,
Tujen šito nesuprasi niekuomet –
Tau smulkiom stiklų šukelėm žėri
Aukšto skliauto nemarioji klaikuma.

Netelpa many, tai veržias dėkingumas,
Nežinau aš pats, aš pats dėl ko,
O taip trokštu visas tapti dūmais
Ir sutirpti kruvinoj aukoj,

Kad tik tau kentėti nebereiktų
To paties gyvenimo – kančios:
Trupučiuką džiaugsmo sopuliui suteikti
Ir į tavo širdį pereit nejučiom...

Tai aš tau ant aukuro padėjau širdį –
Gal nė netikėsi, kad jinai gyva?!
Nenorėjau niekad aš tavęs nugirdyt,
O tiktai norėjau palytėt tave!

Paverstą į vyną mano kraują gersi
Ir mane pajusi širdyje, giliai.
Taip nusivalysi tu aukos katarsiu,
O ištikęs skausmas greit tave apleis!

Kaunas, 1934. 03. 20

KŪRIMO VALANDA

Šilta pavakarė, tartum lelijų kvapsnis
Pasklidusi svaiginančiu kvaitu,
Giedra kaip kūdikio šypsnyš per sapną,
Nerūpestinga kaip Watteau.

O saulės spinduliai, kaip miežių varpos,
Nusvyra žemėn aukso akuotais.
Ir blaškos pamiškėm paklydęs varpas,
Ir virpuliuoja nerimu skliautai.

Tarytum laužo žarijas būt žarstę,
Rūsčiais veidais susėdę milžinai
Palei skaisčiosios karalaitės saulės karstą,
Kur jau žarijos blėsta, grindžias pelenais.

Skliaute ištrykšta dar nuraudusi vakarė,
Prabėga lapais šiurpus šlamesys,
Bet jau nuo kalnų, šilo ir nuo marių
Grasus kaip slibinas pakyla debesis.

Tas debesis tolydžio auga, kelias,
Artėja dundesiai ir duslūs, ir pikti...
Nusikvatojęs žaibas skliautą skelia,
Akimirksniui prasiskiria plati naktis –

Ir matosi nuraudęs didelis peizažas,
Tartum ekstazėje nušvitusi širdis,
Ir vėlei prakeikta šalis nugarmi skradžiais,
Tik kažką gailiai verkaujant girdi.

Tai tik akimirksniui, tiktai vienai sekunde!..
Po to tiktai traškus griaustinio trenksmas jau,
Ir lauki vėl akimirksnio nubundant,
Bet... tąsyk būna dar tamsiau.

Kaunas, 1933. 10. 10

LAIMĖS LINK

Kadaise à la Charlie Chaplin žingsniu,
Lazdele pasiramščiuodamas,
Ėjau pasaulin šypsantis ir linksmas
Pro ištiestas rankas ir nuodėmes.

Ėjau per kalnus ir per klonius,
Klupau ir kėliaus – tik kėliaus ir klupau.
Ieškojau laimės, ne malonės!
Deja, aš juokdariu tapau.

Bet nuostabi man ta kelionė rodės:
Žingsniavau vis laimės link,
Nors aplink abuojas gruodis
Ir karti tiesa aplink.

LORELEI

Ich weiss nicht, was soll es bedeuten,
Dass ich so traurig bin...
Sopulingyn vis niaukias skliautas,
Daina graudyn ir įstabyn!

Kaip pasaka gaudi mane apėmus
To žalsvo sielvarto naktis.
Ne meilė tai ir ne chrizantemos,
Kad sopuliu taip perteko mintis.

Jaučiu, lyg kalnas debesyse eina
Ir nešasi lyg zovada arkliai...
O kur tu, pasaka nuo Reino
Apie tą gražią Lorelei?..

O dienos ir vanduo taip greitai,
Ir vakaras kas kartą vis labyt!..
Ich weiss nicht, was soll es bedeuten,
Dass ich so traurig bin...

MAN TAVE

Kaip pavasaris atkiunta,
Ašen atkiutau.
Man tave čia Dievas siuntė,
Tik mane ne tau!

Anta kalno juodą skirpstą
Sprogstantį matau –
Ar ne mums ten sniegas tirpsta –
Ar ne man ir tau?..

Aš, tave širdy pajutęs,
Dievą pajutau!
O kad Dievas meilę būtų
Siuntęs man ir tau!..

Prasikals žolytės laiškas –
Žalias po lietaus.
Dievas liepė man išaiškint
Žemės meilę tau.

Ar ne Dievo buvo rykštė,
Ar ne aš kritau?..
Ar šlamės žolė pernykštė
Mano meilę tau?

Tu matai, kaip ledas šunta? –
Taip, sakai, matau...
Man tave čia Dievas siuntė,
Tik mane ne tau!

Kaunas, 1936. 09. 28

MIŠKAS IR LIETUVIS

O jūs, melsvi šilai, o nykios platumos!
Aš jūsų sielvarto, jūs sopulio dalis:
Gal todėl mano balsas bus nesvetimas,
Kaip man nesvetimi atodūsiai žali.

Ir taip suaugau su tyła, su nykuma –
Ir šilas su manim, ir ašen su šilu.
Bet ko mes nebyliai, bežadžiai likome,
Kodėl nežmoniškai, stebėtina tyłu?!

Tyłu ik sielvarto, iki nepanešimo!
Tyłu laukuos, tyłu ir pievoj, ir šile,
Jog pasiilgstu tavo to graudaus ošimo,
Kai andai skundėmės graudžiai sunkia dalia...

Kadaise verkė miškas ir lietuvis,
Tyliai, ne lūpom verkė – krūtine.
Tuomet, žinia, ko verkti mudviem buvo,
Bet ko mes šiandien tylim, nežinia...

PEIZAŽAS

Laukas, kelias, pieva, kryžius,
Šilo juosta mėlyna,
Debesėlių tankus išas
Ir gaudi gaudi daina.

Bėga kelias, ir berželiai
Linksta vėjo pučiami;
Samanotas stogas žalias
Ir šuns balsas prietemy.

O toliau – paskendęs kaimas,
Tik žirgeliai tarp klevų –
Šlama liepos tokia laime,
Toku liūdesiu savu.

Tik sukrykš lyg gervė svirtis,
Sušlamės daina klevuos...
Gera čia gyvent ir mirti!
Gera vargt čia, Lietuvoj!..

Kaunas, 1929. 10. 29

PERSEVALIS

Pažvelgė naktis, lyg juodos akys per vualį
 Su baltais taškais,
 Ir nuėjo mėnuo, baltas Persevalis,
 Rymančiais miškais.

Stovi Persevalis, pasirėmęs kardu,
 Taip tyrom akim,
 Ir kartoja šventą savo damos vardą
 Geliama širdim.

- Išklajojai žemę, daug vardų apgynei
 Veidu vis linksmu,
 Ar ne tavo dama kojomis pamynė
 Tuos šventus jausmus?

Ar radai tu meilę, baltas Persevali,
 Eidamas miškais? -
 Klausė jo klastingos akys per vualį
 Su baltais taškais.

Kaunas, 1933. 04. 29

PROLOGAS

Jaunystę žaliąją užnuodino
 Ne smakras, akys, ne plaukai,
 O šilas mėlynom anodijom,
 Malonia šypsena laukai.

Gal negerai, ir gal be reikalo
 Šiandieną liūdnas ir graudus,
 Bet akimis, širdim papaikėle
 Aš įžiūrėjau tiek žiedų...

Ir pamilau tą pievą nykiąją,
 Tas žydras ilgesio maris -
 Tai gal nors dalį to čia, knygoje,
 Manau, ne vienas įžiūrės.

Nebūk naivus, brangus skaitytojau,
 Nebūk naivus ir nieškok daugiau;
 Kaip ant dangaus, giedrai išlytojo,
 Nėr debesų, taip čia - žmogaus.

Ir kokia ji? ir kur gyveno ji?
 Ar buvo taip sau, ar graži?
 Kas tau? Ar nežinai, jog scenoje
 Taip įprasta rankas gražyt.

Kaunas, 1930. 01. 07

RUGPJŪČIO NAKTIS

Švelni rugpjūčio vėsuma,
 O širdis net ritmą lėtina...
 Keista naktis! Žiūriu žvaigždėsna -
 Pasibaisėtina, pasibaisėtina!

Rami naktis, nutilusi -
 Pasibaisėtina! Ak aiman, ten
 Pulkais taip auga žvaigždės, pilasi
 Ir krinta lietumi lyg deimantai...

Nurimk, širdie, nurimk, papaikėle,
 Nėra ko jaudintis ir plakti -
 Kas dedasi danguj, ne tavo reikalas,
 Kas dedasi danguj rugpjūčio naktį...

O tos žvaigždės sielvartingai krinta...
 Tik šilas po senovei dunkso...
 Net darosi graudu. Kad ją kur šimtas! -
 Naktis verta Flamarijono plunksnos!

SNAIGĖ

*Viešpatie, kaip šviesi -
 Tokios kaip gyvos nemačiau!
 Peer Gynt*

Pražydo akys nei obelys gegužy,
 O buvo saulėta diena.
 Solveiga! atsklenda pašliūžom
 Pusnynais tiesiai į mane!

Taip vargana mano trobelė -
 Maniau, skaisčiai apšvies ji tą
 Ir bus languos kalnai nubalę
 Tyra kalnų poezija.

Kalnuose trykšta juk šaltiniai,
Kalnuose klieđi juk kriokliai!
Pusnynais neša sidabrinį
Varpelių džiuęsį arkliai.

Aš laukiau jos rankas ištiesęs –
Varpeliai rodės vis arčiau...
Solveiga!.. Viešpatie, kaip šviesi,
Tokios kaip gyvas nemačiau!

Tai ne veltui diena nubalus
Ir saulėj žybcioja sniegai...
Kažkas prasinešė pro šalį,
Sniegais prasinešė smagiai...

Kvėpėjo obelys baltai pražyde,
Pavasariai ir sodai, ir žiedai...
Nusinešė jinai tą džiaugsimą didį,
O kalnus apgrindė ledai...

Pakyla lapai, pakąsti lapkriety,
Kartu su viesulu piktu...
O gal tai snaigė, saulėje nušvitus?
O gal Solveiga, tai ne tu!

O negi tai ir vėl miražas
Skaisčiai nušvito man languos?
Argi ir vėlei pasaką tą gražią
Kalnai palaidos ten, snieguos!..

Tai snaigė krisdama sudužo!
Vylinga saulėta diena –
Maniau, Solveiga atsklenda pašliūžom
Pusnynais tiesiai į mane!

Kaunas, 1934. 02. 21

ŠV. PRANCIŠKUS

Vakaro toks asketiškas vaizdas.
Liūdna ir gera, Dieve mano!
Aplink saulę Pranciškaus žaizdos,
Alyvos trenkia „l'origan'u“.

Keliuosi žmogus žvėriškas, paleolitinis,
Rudenio gervių kaspinu...
Už marių, už vakaro – kažkur toli tenai
Kvėpia Pranciškaus žaizdos jazminu.

Kodėl mano kančia medinė? Kristau,
Lunatiškos meilės mane išmokei!
Su balandžiu ant rankos, nepažįstamas
Praslinksiu taip, žeme ir meile apsijuokęs.

O alma kojos, rankos ir žaizda krūtinėje,
Juodo kraujo lašai po erškėčių kaktoje...
O, meile – sopulingosios vakaro linijos,
O alyvų svaiginantys kvapai gegužės naktį!..

Vienas kraujo lašas būt tave nuplovęs,
O varge jo vieno tu pasigedai,
Nors stiprybę sėmėm iš didžios senovės –
Liko netesėti mūsų pažadai...

Vienų vienas žodis būt tave apgynęs,
Bet varge jo vieno tu pasigedai,
Nors visi žadėjom mirti už tėvynę –
Liko netesėti mūsų pažadai...

Thompson, 1948. 01. 13

Marijus Šidlauskas

DIEVOIEŠKOS FORMOS AISČIO POEZIJOJE

1941 m. rugpjūčio 17-osios laiške Antanui Vaičiulaičiui Jonas Aistis rašė: „Aš tai jaučiu: dvi temos mane visą gyvenimą smaugė, o dabar daugiau nei kitados – Dievo ir Tėvynės“. Laiškas rašytas prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, rugpjūty. Rugio mirties mėnuo primena pirmojo rinkinio eilėraštį „Rugpjūčio naktis“ ir vieno ispanų poeto eilutę: „Jeigu yra tiesa, tai rugpjūty“. Aisčio eilėraštis baigiasi eilute: „Naktis verta Flamariono plunksnos!“¹ To paties astronomo ir fantastinių romanų kūrėjo Camille'io Flammariono, kuriuo taip žavėjosi Antanas Vienažindys, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis ir Janis Rainis ir kuris parašė veikalą Dievas gamtoje, o jo Populiariosios astronomijos perpasakojamus, suliečiusius kunigo Jono Balvočiaus-Geručio, ypač mėgo ir pirko Aisčio tėvas.

Dievoieška suponuoja Dievo nykimą, paradoksaliu būdu – maištą. Šiuo požiūriu tenka pabrėžti, kad Aistis prieš Dievą niekad nemaištavo ir nesijautė Jį praradęs. Tačiau sykiu nedisponavo Juo besąlygiškai, jautė turįs Dievą akyse, bet ne rankose. Aisčio lyrikoje svarbesnis ne Dievo asmuo kaip metafizinis tikėjimo objektas, o žmogiškasis tikėjimo vyksmas, jo gelmė ir intensyvumas, su savo priartėjimais ir nutolimais, pakilimais ir kryčiais. Šio vyksmo įtampą ir diapazoną atskleidžia jau pirmojo rinkinio eilėraštis „Kryžkelė“:

AŠ PRAŠIAU tik vieno, vieno tik tikėjimo!
 Tokios žalios pievos ir rimti šilai...
 Nuo nusileidimo iki užtekėjimo
 Tu jau netikėjimo ledu apšalai.
 Aš prašiau tik vieno, vieno tik tikėjimo!
 (50)

Anot Kubiliaus, „tai troškimas vienybės su dieviškąja visata pajautimo, įmanomo tik mistiško praregėjimo akimirka“². Toks aistringas tikėjimo ilgesys, artėjantis prie maldos, ekstazės, sietinas su krikščioniškųjų vertybių gaivinimu, kurį skatino ketvirtojo dešimtmečio neokatalikiškas kultūrinis sąjūdis ir bendrasis neoromantinio dvasingumo kontekstas. Tai jau nėra maironiškasis išganymo pažadas (plg. libretą Kame išganymas), sykiu tai dar nėra nūdienos pasaulėžiūrų krizės, estetizuoto graibymosi drungnoje migloje predikcija. Tokia individualizuota tikėjimo (žmogiško Dievo išgyvenimo trapumo) forma artima XX amžiaus religiniam egzistencializmui, menančiam Soreno Kierkegaardo Baimės ir drebėjimo paradoksą: norint išsaugoti tikėjimą, reikia išsaugoti ir netikrumą, rizikuoti. Pirmajame rinkinyje netikrumą jau persmelkia egzistencinio absurdo pojūtis, kurį vėliau papildys agonijos, katastrofizmo motyvai:

Žinau, kad nėra tikslo mūsų buičiai
 Ir lyrikai, ir žodžiui šio soneto –
 Abu mes krintame žvaigždėm rugpjūčio,

Abu mes krintame, kaip rasos gailios –
 Taip mes be tikslo ant šio balto svieta,
 Be tikslo mūs gyvenimas ir eilės...
 („Kažkam“, 76)

Vienas šio religinio egzistencializmo atstovų Miguelis de Unamuno kaip tik ir susitelkia į tragišką gyvenimo jausmą, pabrėždamas, kad „sielos nemirtingumo, mūsų asmeninės ir individualios sąmonės išlikimo vienokia ar kitokia forma troškimas yra, kaip ir Dievo egzistavimo troškimas, religijos šerdis“³. Beje, Unamuno, kalbėjusį apie nevilties išgyvenimą kaip tauriausią ir giliausią, žmogiškiausią ir vaisingiausią sielos būseną, galima laikyti Aisčio, neveltį laikiusio svarbiausia savo eilėraščių varsa, dvasios broliu. Juozas Keliuotis, recenzavęs pirmąjį rinkinį Eilėraščiai, 1932 m. rašė: „J. Kossu pasaulėvaizdžio vyriausias principas bus tragizmas“⁴. Ir pavertė meno tragizmo idėją savo estetiškos programos šerdimi.

Aisčio prieškarinių eilėraščių ispaniškasis koloritas itin ryškus – prisiminkime eilutes „Šiandien rašau kaip Liūdno Vaizdo / Riteris Tobozos Dulcinėjai“ („Ir aš nešiojau“, 26) arba „Šį vakarą mano maža infantė miršta / Ir – didelė kančia...“ („Atleisk“, 156). Įdomu, kad eil. „Hidalgo“, adresuotas skausmingai tostančiam bičiuliui ir Pjūvio redaktoriui Petriui Juodeliui, pagrįstas Aisčiui būdingu sacrum ilgesio leitmotyvu – Šventojo Gralio taurės ieškojimu, dangun besiveržiančios sielos žemiškosios kelionės metafora. Vytautas Kubilius yra pastebėjęs, jog Pjūvio estetinė programa rėmėsi panašiais principais kaip ir ispanų neoromantizmas: idealo ir realybės antinomija, priešišku buržuaziniam miesto gyvenimo būdui, tradicinės kaimo dvasinės kultūros ir modernios išraiškos sinteze, stiliaus organiškumu ir individualumu, atsirbojimu nuo triukšmingų avangardizmo sambrūzdžių⁵. Pridursime, kad lietuviškajam neokatolicizmui, šalia neotomizmo idėjų, stiprią įtaką darė krikščioniškieji viduramžiai, ypač priešrenesansinė prancūzų bei ispanų kultūra.

Ispanų neoromantizmo charakteristika daugiau mažiau tinka ir Aisčio – ištremto iš rojaus, egzistenciškai „nuskriausto žmogaus dainiaus“ (Juozas Grinius) poetikai bei estetikai apibūdinti. Beje, savąją estetiką jis bandė ambicingai grįsti Tomo Akviniečio postulatais („Poesis et veritas“). Tačiau apskritai metafizinių išvedžiojimų ir filosofavimų nemėgo, kūrybos kilmę ir esmę suvokė intuityviai, kliovėsi iracionaliu dievišku josiškiu. Pirmoji eilutė esanti Dievo dovana, visa kita – eiliakalio darbas⁷. Nostalgiška šventybės pajauta yra gilioji jo lyrizmo versmė ir sąlyga, vertikalčiai persmelkianti temos, prasmės, struktūros lygmenis. Sopulingasis Aistis, sulydęs liaudiškąjį rūpintojėlio ir krikščioniškąjį Sopulingosios Dievo motinos vaizdinius, gal programiškiausiai ir labiausiai koncentruotai įkūnijo lietuviškojo lyrizmo transcendentinę prigimtį – nenumaldomą anapusybes ilgesį. Sykiu jis instinktyviai čiuopė tvilkinantį šiapus ir anapus „trumpą sujungimą“, tą būties blyksnio kibirkštį, kurią išvysta „ekstazėje nušvitusi širdis“ („Kūrimo valanda“). Jo sopulys yra organiškiausiai sugėręs tiek romantikų Weltschmerzą, tiek modernistų spliną ir ennui (į tai dar 1944-aisiais atkreipė dėmesį Bronius Krivickas straipsnyje „Kančia ir džiaugsmas J. Aisčio-Aleksandriškio kūryboje“). Būtent transcendentinė vertikalė, kylanti iš krikščioniškųjų vertybių branduolio ir intymiai ieškanti Kito, patikimiausiai saugo Aisčio lyriką nuo liguisto europietiškojo dekadanso solipsizmo. (Dabar daug plepama apie Kitą, tačiau ar tai nėra postmoderni savęs mylėjimo forma, leidžianti gaižiai ironizuoti šitą valstybę, ši-

tą visuomenę, šitą kultūrą, šitą kolegą, t.y. neįtinkančius kitus? Akivaizdu, kad įkyrų Kito pseudometafizinimą skatina ne kas kita kaip Dievo ir artimo fizinio pojūčio degradacija ar prarastis.)

Antra vertus, Aistį būtų galima laikyti mūsų pirmuoju autentišku dekadentu ta prasme, kuria dekadentizmą suvokė Aisčio didysis autoritetas Paulis Valery: „Man dekadentas reiškia iki kraštutinumo rafinuotą menininką, kurį meniška kalba saugo nuo vulgarumo antplūdžio“⁴⁷. Trečiasis, paties autoriaus labiausiai vertintas rinkinys Intymios giesmės paženklintas antivulgarumo kodu – paskutinis eilėraštis „Atsiveikinant“ 1935 ir 1940-ųjų metų leidimuose turėjo Horacijaus epigrafą: Odi profanum vulgus et arceo („Neapkenčiu tamsios minios ir vengiu jos“). Aistiškas intymumas neužsisklendžia vienatonėje lietuviškoje melancholijoje, jis jau smalsiai mokosi vakarietiškos distancijos bei elegancijos. Naktis „aidėjo pamirštu refrenu“, „žiogeliai šoka menuetą“ („Naktis“) – panašios eilutės rodo, kad jų kūrėjas šioje gracingo stiliaus mokykloje buvo tikras pirmūnas, neabejojantis, jog Dievo akivaizdoje reikia kalbėti stilingai. Ne metafora ir simbolis, o ekspresyvi vaizdo konkretybė, detalės sugestija buvo šio poeto stiprybė, primenanti lietuvių poezijai parnasiečių ir akmeistų pamokas. Galima tarti, kad epochos kontekste Aistis rašė esmingai naują, tik „nepakankamai modernią“ poeziją. Ką gi, garsusis Ezros Poundo šūkis skambėjo Make it new, o ne Make it modern.

Aisčio religinį kodą pirmiausia reprezentuoja jo požiūris į kūrybą kaip mistinę apeigą, jungiančią nuodėmę ir apsisvalymą. Nuodėmingas poetas kurdamas apsisvalo pats ir sykiu atnašauja save, nešdamas dvasinį išganymą skaitytojui. Toji poetinė liturgija, kaip puikiai žinome, itin įtaigi eilėraštyje „Katarsis“:

Paverstą į vyną mano kraują gersi
 Ir mane pajusi širdyje, giliai,
 Taip nusivalysi tu aukos katarsiu,
 O ištikęs skausmas greit tave apleis!
 (186)

Intensyvią religinę sutelktį, bodėjimąsi šio pasaulio tuštybe skatino ir psichofizinis asmenybės tipas. Menko kūno, rusvaplaukis, strazdanų nubertas kalvio sūnus turėjo taikytis su atstumtojo vaidmeniu ir uždarmo kompleksų sloginamoje kaimo bendruomenėje („Ir mums dažnai reikėdavo drąsos eiti gatve – net ir vaikai užpuldavo“⁴⁸, ir gimnazijoje⁹. Elegiškiausias lietuvių neoromantikas savuoju kailiu tikrino Nortropo Frye tezės, jog totalus pralaimėjimas yra esminė romantikų patirtis, teisingumą. Taip, žmogus šiapus pralaimi. (To nebūtų neigęs ir poetui itin artimas tėvas, kuris įvesdino knygų pasaulin, mėgo pokalbius apie religiją ir mokslą, „nerūkė ir negėrė, buvo minkšto ir nuolaidaus būdo, negalėjo papjauti net vištos“)¹⁰. Bet galbūt ir iš šios ašarų pakalnės detalių įmanu susikurti savo „pasakišką šalį“, kurioje gėris ir grožis, teisingumas ir meilė atgautų tą prasmę ir kurią būtų galima „perduoti žodžiu“ – kitam, kitiems („Karunka“). Šitaip, lėtai ir skausmingai, buvo žiedžiamas kietokas Aisčio charakteris, Broniaus Railos apibūdinimu, „bendrai gana nemaršus, ambicingas ir savo lukšte išdidus“¹¹. Aisčio kūrybinės asmenybės tapsmą ir šio tapsmo psichoanalitines prielaidas yra vaizdžiai apibendrinęs Alfonsas Nyka-Niliūnas: „Jis gimė ir augo kaip Anderseno pasakos bjaurusis ančiukas ir į poezijos ežerą iš-

plaukė kaip elegantiška gulbė¹². Mūsų atveju derėtų nebent pridurti, kad šis iš pupų nevaromas ančiukas pradėjo ruošti savo gracingam skrydžiui dar po medinės Rumšiškių bažnytelės skliautais, kur kaimiečiai „taip didingai ir gražiai giedodavo Suplikacijas“¹³.

Visą Aisčio kūrybą galima išgirsti kaip „didžiulio nerimo giesmę“ („Rutina“, 146). Išorinės nuorodos į giesmę daugiau nei akivaizdžios: Intymios giesmės, „Septynios psalmės“, „Osanna“, „Amžių giesmė“, „Likimo giesmė“, religinių giesmių intarpai, parafrazės ar tokios eilutės kaip „Ir medžiai, šermenių giesmes giedodami, / Pravirko, ir, lyg vargonai, gaudė girios...“ („Pastoralė“, 104). Tačiau eilėraščių „vidinę formą“ (V. Kubiliaus sąvoka) išgaubia ir įgarsina vidinis giesmiškumas, sutapęs su balso tembru, kurio, anot Kubiliaus, „negalima išsigalvoti, kaip ir balso šilumos, perkošiančios kiekvieną garsą“¹⁴. Šiame balse liturginis giesmiškumas susilieja su folkloriniu dainiškumu, sakraline gamtojauta, kurią poetas suintensyvina iki estetinio šurpo būsenos: „Tau smulkiom stiklų šukelėm žėri / Aukšto skliauto nemarioji klaikuma“ („Katarsis“, 186). Plg.: „Keista naktis! Žiūriu žvaigždėsna – / Pasibaisėtina, pasibaisėtina! („Rugpjūčio naktis“, 40). Įdomu, jog panašiai „paširpstama“ ir prieš Aisčio sukurtą grožį – šitaip A. Vaičiulaitis ir A. Nyka-Niliūnas yra gardžiaavęsi eilutėmis „NET PILNATIS žalsvam skliaute sustingo, / Kaip perlas paristas stiklu“ („Lakštingala“, 198). Akustika susiliečia su vizualumu, atverdama skliautišką šventumo erdvę. Šventuma – gelminga, baugi, su neįžvelgiamu paslapties dugnu – išgyvenama kaip grožis, ir atvirksčiai. Itin mėgiamas vertikalumo topas – skliautas:

Sopulingyn vis niaukias skliautas,
Daina graudyn ir įstabyn!
(„Lorelei“, 65)

Arba:

O Dievuliau mano, kaip nūn giedras spalīs
Ir kaip skliauto žydras mėlynas emalis...
(„Giedras rudenėlis“, 352)

Aistis čia tarsi siūlo religijos kaip šventybės skliauto idėją The Sacred Canopy autoriui Peteriui Bergeriui, parašiusiam vieną įtakingiausių XX amžiaus religijos sociologijos studijų¹⁵. Girdimieji ir regimieji įspūdžiai itin įsismarkauja eilėraštyje „Kūrimo valanda“. Čia kūrėjo triumfas įvaizdijamas gamtos katastrofa – didžiuoju būties blyksniu:

Nusikvatojęs žaibas skliautą skelia,
Akimirksniui prasiskiria plati naktis –

Ir matosi nuraudęs didelis peizažas,
Tartum ekstazėje nušvitusi širdis,
Ir vėlei prakeikta šalis nugarmi skradžiais,
Tik kažką gailiai verkaujant girdi.
(105)

Įstabus praregėjimas, būtiškasis nustėrimas, prarastis kaip atradimas – religijotyrimin-kai šią būseną nesunkiai atpažintų Marcelio Eliade's hierofanijos sąvokoje. Aisčio poeti-kai būdinga tai sieti su skilimo, plyšio, prasiskyrimo semantika, plg.:

Vakare žiogeliai skalins,
Leisis saulė balzgana,
Prasiskirs rugiuos kūkalis –
Man jo vieno bus gana.
(„Paprastas gyvenimas“, 166)

Atreipsime dėmesį, kad šio chrestomatinio posmo struktūrinis centras – kūkalis – kaip neteiktina svetimybė turėtų taisyklingai būti keičiamas žodžiu raugė, o raugės, žinia, yra javų piktžolės, kurias Biblija liepia išrinkti iš kviečių ir sudeginti (Mt 13, 24–30). Tačiau juk ir Dievui labiau už teisiuosius (juolab taisyklinguosius) rūpi paklydusios avelės, tad poetas, jei ir provokuoja Šventojo Rašto raidę, nė kiek nenusižengia jo dvasiai. Nekalbant apie neatremiamą estetinę šio posmo tiesą, kurios nematyti ir negirdėti galėtų nebent kurti ir akli Rašto aiškintojai. Svarbiausia – ir akimirka prasiskyrusi naktis, ir iš rugių išnyrantis kūkalis yra ne tik (tiek) estetinės, bet ir (kiek) egzistencinės – religinės patirtys, religinės giliausia šio žodžio prasme, kaip surišančios su Absoliutu bei visa jo kūrinija (lot. religio – „surišu“). Gilioji buvimo paslaptis prilgsta Dievo buvimo paslapčiai, kuri skleidžiasi kaip palaimintųjų regėjimas, visio immediata.

Dėsninga, kad toji kūkaliaus apsišaukimo misterija vyksta vakare, leidžiantis saulei ir skalinant žiogeliams. Saulėlydis, lėtas šviesos ir gyvybės gesimas, poetui yra esmingai sakralinis išgyvenimas, apgaubtas mistiška aureole. Krinta į akis Aisčio selektyvus imlumas, primenantis krikščioniškąjį mažutėlių arba tenkinkis mažu principą – būties drama ir pasaulio sudėtingumas redukuojamas į peizažą, peizažas – į saulėlydį, saulėlydis – į kūkaliaus prošvaistę. „Dekadentui“ Charles'ui Baudelaire'ui mirštanti saulė (soleil agonisant) simbolizavo jo laikų prislėgtą sielą, o elegiškesniam lietuvių poetui ji asocijuojasi su kankinamu, žeidžiamu sakraliniu kūnu. Tokiu kūnu lengvai tampa ir kitos gamtos stichijos: „Mačiau marias, kaip gilią žaizdą... („Kartais“, 29). Kruvini, tragiški saulėlydžiai yra savotiški Marijos sopulių ar Kristaus kančios objektyvieji koreliatai – jei tokiai ekspresyviai raiškiai apskritai dera objektyvumo sąvoka:

PRASISKIRIA vakaro mantijos sunkus kruvinas aksomas,
Ir saulė krauju prakaituoja, it Kristus Alyvų Darželyje.
(„Kaip Šekspyro tragedijoj“, 67)

Šiame eilėraštyje autorius nesitenkina savo vizijos fiksavimu ir čia pat ironizuoja jos įliteratūrinimą „žodžiais paliegėliais“ (tipiškas distancijos atvejis), šitaip išvengdamas vienareikšmės patetikos ir perdėto monumentalumo, o sykiu lyrinį vyksmą dramatiškai išgaubdamas. (Vis dėlto išvengti ydų pavykdavo ne visada – ne vienas pokarinis eilėraš-tis skamba kaip anachronizmas, Maironio ar Adomo Jakšto religinės retorikos imitacija, praradusi tai, ką Nyka-Niliūnas yra pavadinęs „paradizišku nekaltumu“.) Šiuokart pažvel-kime į tą maironiško eilėraščio modelį, kuriame subjektas tapatinasi su Kristumi – Skaus-

mo Vyrų („Poetui“, 330). Vir Dolorum ikonografinis tipas susiformavo viduramžiais, kaip ir Aistį itin traukęs Mater Dolorosa tipažas („Dolorosa“, „Mater Dolorosa“), septynių sopulių motyvas „Septyniose psalmėse“. Įdomu, jog ir vieno, ir kito eilėraščio konfliktas gimsta iš susvetimėjimo būsenos, nusivylus šiapusybe. Tik Maironio „aš“ nusivilia pasauliu ir jo žmonėmis (romantinis minios, vulgus, topas), o Aisčio – dar ir žmonių kalba, kuri „čia tarp raidžių“ numarina pasaulio gyvybę ir grožį: „Ar ne šviesus dangus ir be to, ir be žodžių paliegėlių! / Abuoja gi pasaulio širdis, abuoja ir sužiedėjus“ („Kaip Šekspyro tragedijoje“, 67). Aistis žengia svarbų žingsnį iš emocinio įsijautimo į kalbinės savižinos poetiką. Tolesnį žingsnį, jau išdidžiai nusigręžęs nuo Dievo, padarys estetiškas solipsistas Henrikas Radauskas. Jungdamas Maironį ir Radauską diachroniškai, sinchroniškai poetas kaskart svyruoja tarp dviejų realybių – žodžio ir emocijos. Pasak Dalios Satkauskytės, „poetinės kalbos savimonės požiūriu tas svyravimas daro Aistį vienu įdomiausių lietuvių poetų“¹⁶.

Įsimintina saulėlydžio misterija „suvaidinama“ eilėraštyje „Antai tenai“. Čia kuriama dramatinė situacija, kurioje antrasis Aš – Tu komunikacijos narys yra Kristus. Paradoksaliai, o iš pirmo žvilgsnio netgi eretiškai skamba trečiojo posmo pradžia, atkartojanti posakį iš evangelijos pagal Morkų: „Tikiu! Padėk mano netikėjimui!“ (Mk 9, 24):

Tikiu, o Viešpatie, padėk man,
Padėki netikėjime manam!
(73)

Čia, suprantama, Viešpaties prašoma ne užkietinti žmogaus širdį netikėjime, bet nepalikti netikėjimo akimirkomis be pagalbos, neapleisti silpnos širdies begalinėje būties (tikėjimo) ir nebūties (netikėjimo) kovoje. Eilėraščio pabaigoje „prakeikti levos vaikai“ desperatiškai šaukiasi Kristaus, tačiau šis kartu su gęstančia gamta siunčia tik visuotinės rezignacijos ženklą: „Pravirko vakaras, ir Kristus verkė taip tyliai...“ (74). Šiame eilėraštyje susiduriame su tam tikru teologiniu kazusu, kuris šiaip jau Aisčio lyrikai nebūdingas. Tačiau ir religijos teorijos klausimais žinių nestigo – nedera užmiršti, kad šis lyrikas Grenoblio universitete parašė ir apgynė disertaciją apie septynių eretikų atliktą Šventraščio vertimą į provansalų kalbą.

Dievas nebuvo Aisčio kūrybos alfa ir omega, fundamentaliai sergėjęs dvasios rimtį ir laidavęs teisingo egzistenciją. Ir po šimto metų poetas lieka skaudus ir pažeidžiamas – kaip visas dvidešimtmatis amžius. Tačiau dūžtančiose šio amžiaus formose Aistis išsaugojo įstabią sakramentalumo jauseną ir įliejo ją į nedūžtančias formas, ginančias mus nuo būsimųjų amžių žvarbos.

¹ Jonas Aistis, Raštai: Poezija, t. 1, Chicago: Ateities literatūros fondas, 1988, p. 40. Toliau cituojant eilėraščius nurodomi šio leidinio puslapiai.

² Vytautas Kubilius, Jonas Aistis: Gyvenimas ir kūryba, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999, p. 60.

³ Miguel de Unamuno, Apie tragišką žmonių ir tautų gyvenimo jausmą, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003, p. 207–208.

⁴ Juozas Keliuotis, „Tragizmo poetas. Jono Kossu-Aleksandravičiaus Eilėraščiai“, in: Juozas Keliuotis, Meno tragizmas, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997, p. 485.

⁵ Vytautas Kubilius, *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje*, Vilnius: Amžius, 1993, p. 147.

⁶ Žr.: Algirdas Julius Greimas, „Jonas Kossu-Aleksandravičius. Intymus žmogus ir intymumo poezija“, in: Algirdas Julius Greimas, *Iš arti ir iš toli*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 113.

⁷ Pagrindinės moderniosios literatūros sąvokos, sud. Dieter Borchmeyer, Viktor Žmegač, Vilnius: Tyto alba, 2000, p. 60.

⁸ „Tai, ot, kai ten mes atsikėlėm, mes pasijutom ne toj visuomenėj. Reiškia, miestelis nepriėmė mano tėvo. Ir nepriėmė ne tik jo – kada nepriėmė jo, tai ir jo vaikų.“ – „Nebaigtų pasikalbėjimų pabaiga. Jonas Aistis (1904–1973)“, in: Pokalbių akiračiai. „Akiračių“ interviu su išėivių kultūros veikėjais (1969 – 1968), Vilnius: Vaga, 1991, p. 67.

⁹ „Buvau labai žemo ūgio ir nedailios išvaizdos bei skurdžiai dengtas, tai prie manęs draugai nelipo ir aš prie jų negalėjau pritaipyti. Tai mane traukė į mano paties kiautą, susimąstymą ir knygas. [...] Mokinys buvau labai vidutinis: ir gal greičiau ne dėl gabumų, bet kažkokio nekreipimo dėmesio į mokslą, tai buvau tipiškas trejukės mokinys.“ – „Mano gyvenimas“, in: Jonas Aistis, *Raštai: Poezija*, t. 1, Chicago: Ateities literatūros fondas, 1988, p. 394, 395.

¹⁰ Žr.: Vytautas Kubilius, Jonas Aistis, p. 20.

¹¹ Bronys Raila, *Kodėl antraip?* Vilnius: Vaga, 1991, p. 280.

¹² Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai. 1976–2000*, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 111.

¹³ Jonas Aistis, op. cit., p. 433.

¹⁴ Vytautas Kubilius, „Elegiškoji Jono Aisčio lyrika“, in: Jonas Aistis, *Katarsis*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 18.

¹⁵ Žr.: Peter Berger, *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, Garden City, N.Y.: Doubleday, 1967.

¹⁶ Dalia Satkauskytė, *Lietuvių poezijos kalbinė savimonė: raidos tendencijos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 38.

Iš knygos: Jonas Aistis: „*Praregėjęs ilgesio akim*“, 2004

Rita Tūtlytė

ĮSPŪDŽIO ESTETIKA JONO AISČIO POEZIJOJE

Kultūrologas Egon Friedeler apie įspūdį išsitaria: „Kas yra įspūdis? – objektyviausias ar subjektyviausias dalykas? Konvencionalus ar autonomiškas?“ Tai yra pasaulėvokos klausimai, į kuriuos galima atsakyti fenomenologiškai: yra tiek įspūdžių, kiek ausų ir protų, ir kiekvienas požiūris galioja tik pačiam žmogui⁴¹. Filosofiniu požiūriu įspūdis suprantamas gana plačiomis apibrėžtimis. Gintautas Mažeikis filosofinės fenomenologijos lauke (Edmundas Husserlis, Immanuelis Kantas, Martinas Heideggeris, Merabas Mamardašvilis) pristato įspūdį kaip suvokimo procesą, besisiejantį su įvairialypių žinojimu ir patyrimu. Įspūdis traktuojamas kaip „pamatinis suvokimo įvykis, turintis sudėtingą kompleksinę konfigūraciją“⁴²: jis siejasi ir su juslėmis, ir su mintimis bei idėjomis, ir su jausmais, dvasine patirtimi. Svarbu įspūdžio nesutapatinti vien su juslėmis ar vien su mąstymu – įspūdžių įvairovė daug didesnė nei juslių ar mąstymo teikiamos galimybės. Įspūdis formuoja idėjas, kita vertus, be idėjų, suvokimo ir elgesio schemų negalimi ir įspūdžiai. Būdamas kompleksinės prigimties, įspūdis išskleidžia žinojimo polisemantiškumą – kognityvus aktas susieja objekto ir subjekto savybes, istorinius, socialinius, ekonominius kontekstus. Įspūdžiui būdinga spontaniška įvairovės dermė.

Mažeikis pristato fenomenologinei nuostatai svarbią mintį, kad „įspūdžiui būdingas egzistencinis, beprielaidinis [!] patyrimas, tiesioginis (betarpiškas) pažinimas“⁴³. Šiuo požiūriu įspūdis yra vienkartinis įvykis, bet kartu ir egzistencinis, esminis žmogaus būčiai.

Įspūdis susijęs su vaizduote, sukuriantis konkretaus įspūdžio erdvę ir laiką, semantinius asociatyvinius laukus; ir ypač – su nuostaba („Nuostaba visados yra anapus apibrėžto mąstymo horizonto. Ji reikalauja sukurti, iš naujo apibrėžti santykius su gyvenamuoju pasauliu“)⁴⁴. Kalbantys apie meninę kūrybą literatūrologai įspūdžiui suteikia didesnę emocinę konotaciją nei filosofai.

Aisčio poezija laikoma emociinga. Subjekto santykis su pasauliu, buvimo pasaulyje būdas – labai atvira įspūdžio pagava. Poeto lyrikoje subjektas itin atvirai reaguoja į aplinką, nusako santykį su reiškiniu (žavisi, baisesi, kenčia, liūdi, rezignuoja). Jo poetiniam įspūdžiui būdingas netikėtumas, spontaniškumas, stiprumas, subjektyvumas. Šias savybes randame ankstyvajame eilėraštyje „Gegutėlė“⁴⁵, kur stipriai išplėtotas netikėto pajutimo, pamatymo, subjektyvaus regėjimo, įspūdžio efektas („IR ATSKRIDO, atplasnojo gegutėlė / Vyšnių sodan“), intensyvumas („Tai kukavo, tai raudėjo gegutėlė“), kalbančiojo reagavimas („O man rodės, / Kad gegutė graudžiais žodžiais pavadino“). Šie parametrai – netikėtas, staigus ir subjektyvus įspūdis – lieka svarbūs visuose Aisčio ankstyvosios lyrikos rinkiniuose. Reagavimo subjektyvumas atvirai ir intensyviai reiškiamas (nuostabos šūksniai, klausimai, atodūsiai, troškimai, vertinimai („Naktis verta Flamariono plunksnos!“ – „Rugpjūčio naktis“, 40). Aistis išskleidžia pirmines įspūdžio užuomazgas, impulsus, fantazijas. Nusileidžia lyg į kokią pirminių jutimų lygmenį, leidžia veikti pašamonei. Įspūdžio raišką yra apibūdinęs kritikas Šilbajoris, sakydamas, kad poeto lyrikoje „visa gausybė minties ir jausmo „pustonių“, daugialypių išgyvenimų, išsiveržia kaip viena versmė“⁴⁶. Aistis įspūdį perteikia fragmentiškais nuotrupomis. Įspūdžiai dažnai nusakomi

vienoje frazėje, baigiamoje šauktuku, daugtaškiu. Prieštaringi įspūdžiai suskaldo eilėraščių taip, kad nuosekliu loginiu aiškinimu jis tampa nesuvokiamas.

Aiščio eilėraščiuose poetinio įspūdžio kilmė akivaizdžiai dvilypė: įspūdis yra nulemtas regimo/girdimo (teisingiau, vaikystėje regėto/girdėto) vaizdo ar reiškinių ir kartu nulemtas skaitytų kūrinių: stebuklinių pasakų, antikos ir Šekspyro dramų (vaizduotės). Poetiniame frazėje „už marių, už mėlynų“ glūdi abu – peizažo ir tekstų – įspūdžio pradmenys. Šis vientisas, bet iš tiesų dvilypis regėjimas formuoja erdvės percepcijos horizontą.

Laiko požiūriu filosofai įspūdžio įvykį apibrėžia kaip trukmę. „Įvykis trunka tiek, kiek mes jį aktualiai sulaikome, išsaugome kaip dabarties vyksmą [...]. Asmeninė dabartis trunka tiek, kiek ji turima omenyje“⁷. Aiščio lyrikoje dauguma poetinių įspūdžio eksplikacijų susiję su vaikystėje patirtais įspūdžiais. Įspūdis atsinešamas iš praeities. Poetui būdinga grįžtančioji, įsijaučiančioji vaizduotė – įspūdyje laikas iššęsiama iki dabarties, t.y. praeities įvykis vis dar tebėra įspūdžio dabartis („atsimenu“, „tada“, „sakaiu“, „aš mačiau kadaise“).

Poetas prisimena Rumšiškių bažnyčioje Šv. Velykų iškilmes – liutaurų, varpų ir varpelių, būgnų garsų ir „Aleliuja“ giesmės sukeltą įspūdį, vandenų spindėjimą, pavasario potyrį su varpo skambesiu ir sesers vaikiškai skambiu juoku, šilo pasakiškas fantazijas („Mane visa tai jaudindavo. Tai buvo tikras džiaugsmo paveikslas“)⁸. Tai – vieni svarbiųjų būties patyrimų, kurie išliko atmintyje visą gyvenimą. Tai, kad poeto vaikystės įspūdžiai nėra pasibaigę įvykiai, o iš esmės susiję su individo egzistencija, yra pastebėjęs Kubilius: „Atsiminimai Aiščiu, kaip ir Jonui Biliūnui, atplukdo daiktus ir įvykius, išsinėrusius iš paviršinio klodo, esmingus egzistencijos pilnatvei, apgaubtus įstabumo aura, bet prikeltus iš prarasties tik šiai poetinei akimirkai“⁹.

Turėtume atkreipti dėmesį į tai, kad atsiminimas nėra nuolatinis buvimas atmintyje. Atsiminimas – spontaniškas procesas. Šio požiūriu būtų svarbi Gastono Bachelard'o knygoje cituojama Jeano Lescure'o mintis apie kūrybiškumui svarbų užsimeršimą: „reikia, kad žinojimą lydėtų tokia pat žinojimo užmarštis“¹⁰. Aiščio poezijoje matome netikėtą atminties „atsitikimą“, išnirimą. Gražiausioje jo kūrybos dalyje vyrauja staigios, spontaniškos asociacijos. Fiksuojamas staiga išskylęs atmintyje, poetinio atradimo apšviestas netikėtas susitikimas su reiškiniu.

Aiščiui svarbus juslinis įspūdis kaip viena iš galimybių apibūdinti savo santykį su pasauliu.

Ugnies įspūdis ir jo poetinės eksplikacijos

„Kruvini vakarai“, suprantama, galimi sieti su Charles'io Baudelaire'o ir Andrejaus Bloko kūrinių vaizdinija, su idėjomis apie Vakarų saulėlydį. Vis dėlto saulėlydžio vaizdinys nebūtų įsišaknijęs taip giliai poezijoje, jei jame neglūdėtų vaikystėje įstrigęs įspūdis – jei vaikystėje poetas nebūtų žiūrėjęs į įkaitusias, įsiplieskiančias žarijas tėvo kalvėje. Kraujotų saulėlydžių, „žaidzos“ motyvai formuojasi tolimoje vaikystėje iš žiūrėjimo į žaidrą kalvėje, iš stebėjimo, kaip pučiama ugnis plečiasi, didėja ir pamažu blėsta. Ugnies stebėjimą Bachelard'as vadina hipnotizuojančiu¹¹. Prisiminimuose poetas pasakoja: „Aš žiūrėdavau dumdamas. Jis [tėvas – R.T.] laukdavo, kol pasiekia tam tikrą spalvą. [...] Ir aš matydavau, kad jis žiūri į tą ugnį taip, kad apie akis net šokinėja! Kaip įsai gyvendavo tuo

dalyku“¹². Atidus, ilgas žiūrėjimas į ugnį, kuri kinta – randasi ir gęsta – poetinėje vaizduotėje sukuria gyvos, besikeičiančios ugnies pavidalus, kurie įsišaknija poetinės vaizduotės centre ir, drįstume sakyti, sudaro pasaulėvokos pagrindą. Šiuos ugnies pavidalus įmanu metaforizuoti, simbolinti.

Įdomu pastebėti, kad kalvės įspūdžiai nesuformuoja nė vieno kokio nors tvirto, „kieto“ vaizdinio; atvirkščiai, visi vaizduojami pavidalai ypač dužūs, trapūs. Paties įkaitusios geležies vaizdinio taip pat nėra – poezijoje matome jos „pakaitus“: įkaitęs troškimas, kruvinas saulėlydis, žaibas naktį, marios kaip žaizda. Įkaitusios geležies nardinimas į vandenį iš tolo atliepia poetinį besileidžiančios vandenin saulės motyvą.

Ugnies įspūdis koduojamas dviem vaizdiniais: kalvėje degančių žarijų ir Nemuno vingyje besileidžiančios saulės. Būtent šių dviejų vaizdinių (kalvės žarijų ir besileidžiančios saulės) erdvėje skleidžiasi literatūrinė vaizduotė. Aistis saulėlydį mato ir Šekspyro dramų „krauju“ apšlakstytą, įsipavidalinusį Sopulingosios Motinos kančios, pasakų paveikslais. „Kūrimo valandoje“ šilta kvepianti pavakarė lyginama su išplėtotu žarijų vaizdu, kuriame susipina asmeninė patirtis su pasakų fantazijomis:

ŠILTA pavakarė, [...]

O saulės spinduliai, [...]

Tarytum laužo žarijas būt žarstę,
Rūsčiais veidais susėdę milžinai
Palei skaisčiosios karalaitės saulės karstą,
Kur jau žarijos blėsta, grindžias pelenais.
(105)

Ne prieblandų baimė yra Aisčio poezijos šerdis, o estetizuojanti saulėlydžio pagava. Saulėlydžio tema lietuvių poezijoje nėra itin eksploatuota – keli Maironio, Putino eilėraščiai, keli epizodai Šatrijos Raganos ir Igno Šeiniaus prozoje. Visi rašyti XX amžiaus pradžioje. Kaip tik tuo laiku lietuvių literatūra atsiveria Europos kultūros patirčiai; kartu plūsteli ir literatūros šampai. Aisčio poezijoje saulėlydis suprastinas kaip toks šampas. Tačiau santykis su juo yra sąmoningas, programiškas – šampas vertinamas kaip Europos ir rusų romantinės bei modernistinės literatūros mąstymo „daiktas“, minties kultūros figūra. Vis dėlto, jei analizuosime įspūdžio kompleksškumo požiūriu, greta literatūrinės tradicijos matysime gelmines vaikystės patirtis, stipriai veikiančias kūryboje.

Ugnies įspūdis Aisčio poetinėje vaizduotėje skleidžiasi itin polisemantiškai. Kaip teigia Jeanas Pierre'as Richard'as, „vertingas ne pats vaizdas, bet prasių tinklas, kurį tas vaizdas užmezga arba išskleidžia“¹³. Aisčio lyrikoje su žaizdra, ugnies „žaizda“ sietinas ir sieloje atsivėrusios žaizdos, pažeidimo, ir žemiškosios būties metaforizavimas. Apie tai yra kalbėję kritikai Viktorija Skrupskelytė ir Rimvydas Šilbajoris: „Saulėlydis tada įgyja kosmines proporcijas, tampa lyg ir nukryžiavimo tragiška metafora, ir vakaro spalvose žemė atsiveria kaip didžiulė metafizinė žaizda“¹⁴. Lakią ir vaizdingą frazę apie Aisčio poetinį pasaulį yra paleidęs Greimas: „Jono Kossu-Aleksandravičiaus poetinis pasaulis – tai tuščia vieta, kurios centre kaip išbujojęs jurginas – atvira žaizda“¹⁵. Skaudusis santykio su

pasaulio aspektas nepaprastai subtiliai išplėtoja ugnies semantikos lauką – įtraukia plačią gamtos vaizdiniją ir kultūrinius, literatūrinius saulėlydžių ir žaizdų kontekstus.

Gyva, įsižiebianti ir gęstanti ugnis pakliūva į pačios kūrybos procesų apmąstymo vaizdiniją. Tėvo kalvėje pūstų dumplių įžiebtos kibirkštys pažadina vaizduotę, stebuklo nuojautą. Įsižiūrėjimas į tai, kaip žaizdre minkštėja metalas, kaip iš jo gaminamos naujos formos, leidžia šį procesą suvokti ir kaip kūrybos proceso metaforą. Įkaitusios materijos (medžiagos, vaizduotės) metamorfozę Aisčio lyrika realizuoja savitais pavidalais, išlaidydamas pirminį žarijų, laužo, ugnies įspūdį (kaitra, raudona spalva, žaizdras, šviesa). Kūryba siejama su apšviestumu, nušvitimu („Ir matosi nuraudęs didelis peizažas, / Tartum ekstazėje nušvitusi širdis“, *ibid.*).

Aisčio poetiniam įspūdžiui svarbus žvilgsnis. Prisiminimuose poetas aprašo epizodus, kaip jis mato kito žvilgsnį (mato, kaip motina žiūri į Nemuno vandenį; kaip tėvas žiūri ugnį kalvėje). Intriga kyla iš to, kad užfiksuojamas KITO žiūrėjimas. Tasai tėvo ir motinos žiūrėjimas (į ugnį, į vandenį) tarsi yra užkodavęs pasaulio ir žmogaus paslaptį. Šių žvilgsnių ir šio matymo įspūdis perkeliamas į poeziją. Poezijos subjektas bando „įmatyti“ tai, ką anie žvilgsniai regėjo – fantazijose išlaikomas ir anų pamatytų dalykų turinys. Aistis žiūri iš principo poetiškai ir fenomenologiškai – pasaulį mato taip, kaip veriasi jam jo jutiimuose ir fantazijose.

Esantis ir nesantis vanduo

Pirminis, gelminis, su vaikystės patirtimis susijęs ir vandens (Nemuno ir netoli sodybos į jį įtekėjusių dviejų upelių) įspūdis. Eilėraščiuose jis veriasi ne mimetiškai, o metaforizuotai – kaip didelio vandens paveikslas (marios) arba lieka giliai užkoduotas vaizde. Eilėraštyje „Peizažas“ (86) lyrinis subjektas vardija širdžiai mielas gimtinės peizažo detales. Eilėraštis kyla iš įsižiūrėjimo į atmintį (gimtinės peizažo, paveikslų, literatūrinių tekstų). Taip matomas peizažas jau pats turi emocijų. Eilėraščio kalbėtojas peizažą ir jo sukeltas emocijas asmeniškai ir kultūriškai (at)pažįsta, jas vardydamas komunikuoja su skaitytoju vaizdiniame ir emociniame lygmenyje. Įsižiūrėjimas į šilą, į gimtosios aplinkos detales yra trumpa Anano Baranausko Anykščių šilelio repriza. Su Baranausko poemos stilistika sietinas peizažo detalių vardijimas, aukštyn kylantis žvilgsnis, atsidūsėjimas kūrinio pabaigoje. Eilėraštyje girdime ir Maironio poezijos parafrazę – frazėje „Šilo juosta mėlyna“ ataidi klasiko eilutė „Ten, kur Dubysa mėlyna juosta“. Kritika yra radusi „Peizažo“ sąsają su Antano Žmuidzinavičiaus ir kitų tapytojų paveikslais.

Poetinis vaizdas kuriamas iš lakoniškai užsimintų detalių. Peizažo detalės, o ypač šilas ir dangus, matomi iš tolimos perspektyvos. Viktorija Skrupskelytė pastebi: „Peizažo“ pirmoji eilutė užfiksuoja keturias tikrovės detales ir savo fragmento technika sukuria ne užbaigtumo ir kartu lūkesčio įspūdį. Į jį atsiliepia tęstinumo mintis, sąmonėje išskylanti su antroje eilutėje randama šilo juostos horizontale, taip pat su trečios eilutės debesis ir vandenį suliejančia metafora“¹⁵. Eilėraštis turi kryptį: nuo detalių, fragmento metaforiškais sukabinimais gravituoja į visumą.

Neišbaigtumo įspūdis yra paviršinis – paskiras peizažo detales vienija garsiai neištartas vienas peizažo narys – upė (vandens tėkmė, forma, spalva). Nors vandens figūros kalbėtojas nepamini, kritika (Viktorija Skrupskelytė, Antanas Vaičiulaitis), skaitytojai

ir kolegų poetai (Just. Marcinkevičius) ją mato, „perskaito“, įkomponuoja į sąmonę kaip tik dėl to, kad vanduo tekste yra kitu būdu.

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad eilėraštyje gretinamos tik minimų daiktų formos ir spalvos (šilas kaip juosta, debesys kaip ledo lytis), bet iš tiesų gelminis visų lyginių pagrindas yra vienas – sąmonėje įspaustas vandens įspūdis: miško juosta lyginama su iš tolo matoma upės forma ir spalva („Šilo juosta mėlyna“), debesų plaukiojimas dangaus mėlynėj – su baltų ledų slinktim vandenyje („Debesėlių tankus išas“), tarp medžių pasislėpusios sodybos – su grimzdimu, panirimu („O toliau – paskendęs kaimas“). Netgi pačioje vaizdo slinktyje atpažįstame vandens tėkmės judesį – lengvas žvilgsnio slydimas nuo daikto prie daikto, o kai kurių kritikų įžvelgtas judesys (detalių ir paties subjekto) paklūsta visus vaizdus tvarkančiam „pasąmoninio vandens“ tėkmės imperatyvui. Šis „pasąmoninis vanduo“ nulemia eilėraščio metaforizavimo kryptį. Neminimas peizažo narys eilėraštyje yra užkoduotas. Pats nepasirodydamas jis tampa meninio vaizdo poetizavimo, metaforizavimo šaltiniu.

Vandens įspūdis – pirminis įspūdis, tapęs egzistenciniu patyrimu. Toks jis tiesiogiai nusakytas eilėraštyje „Mano motinos legenda“.

Įspūdžių dermės

Kiek nusižiūrėjęs į simbolizmo teorijas ir praktikas, Aistis programiškai atsideda įspūdžių sinestezijos sklaidai. Ne vieno kritiko pastebėtas spalvų ir garso jungimas. Šiuo požiūriu pats poetas yra aptaręs kai kurių savo eilėraščių atsiradimo aplinkybes ir sinestezijos raiškos būdą.

Esmingesnis už sinesteziją Aisčio lyrikai yra įspūdžio komplikotumas. Sumišę jausmai (susižavėjimas ir liūdesys), jausmų ir vertinimai, sumišę įspūdžiai yra Aisčio lyrikos branduolys. Ypač bodleriška, literatūriška yra grožio ir bjaurumo samplaika. Ciklo „Baladės“ eilėraštyje „RYTĄ gėlės apsitaškė“ ji itin demonstratyvi – pradžioje baladiška nelaimingos meilės istorija grakščiai (ir kiek banaliai) poetizuojama, pabaigoje šį poetizavimą nutraukia parodiška sužeistos (ir jau užgyjančios) širdies hiperbolizavimas („žaidzos ir šašai“):

Rytą gėlės apsitaškė
Smulkiais deimantų lašais,
O danguj kraujai ir vaškas,
Žaidzos ir šašai...
(14)

Poetiniame pasaulyje justai nuolatiniai lūžiai: nuostaba, o greta jos – ironiškai refleksija, viltingas tikėjimas – ir resignacija. Greta idealinimo, grožėjimosi iškyla nuodinga, naikinanti mintis – suvokiama, kad grožis (ir grožėjimasis) gali būti ir banalus, ir išaugantis iki siaubo, ir apgaulingas kaip mirasas.

Esminga Aisčiui būtų ne grožio ir bjaurumo, o grožio ir baisumo dermė. Grožio ir baisumo dermė formuojasi iš vaikystėje girdėtų (ir paties giedotų) giesmių. Giesmėje sumyšta įspūdinga melodija, giedojimo iškilmingumas ir dramatiškas, baugus giesmės turinys. Į šią patirtį atremta ir literatūrinė romantinė tradicija, grožio ir baugumo dermę perėmusi iš baroko ir „perleidusi“ XX amžiaus pradžios simbolistiniams, modernistiniams menui. Šis

menas grožį postuluoja ne kaip idėją, o kaip konkretų reiškinį, paklūstantį kitimo, gyvenimo tėkmės dėsniai, turintį „tamsiąją“ savo pusę. Anot modernizmo apologetų, „grožis yra ne kas kita kaip baisumo pradžia“¹⁶. Aistį traukia grožio laikinumas ir grožio intensyvumas. Poeto lyrikoje grožis toks įstabus, intensyvus, pasiekęs tokią kraštutinę ribą, kad jau pats savaime turi žlugimo pradą.

Kvapai – vienas iš svarbesnių Aisčio poetinio įspūdžio komponentų, turinčių bodleriškosios poezijos įspaudą („ŠILTA pavakarė tartum lelijų kvapsnis“, 105; „Alyvos trenkia l' organu“, „Kvepia Pranciškaus žaizdos jazminu“, 71; „Nuo žodžių jo [Rūpintojėlio – R.T.] anodijom / Švelniai pakvimpa laukas...“, 88). Jutiminiai kvapo receptoriai ir poetinė vaizduotė eksplikuoja įspūdžio prieštarumą – poetiniuose paveikluose dvilypuojasi kančios ir žavesio, svaigulio (plg. Baudelaire'o grožio ir bjaurumo) suvokimas. Aisčio eilėse kvėpėjimas suvokiamas itin polisemantiškai; juo išskleidžiamas ir jusliškumas, ir įspūdžio trukmė, ir metafizika: kvepia žaizdos, praeitis, Dievo žodis. Gramatinės formos kvėpia-kvapsnis-kvapas-kvėpavimas susieja daiktiškumą, jusliškumą, Biblinę gyvybės sampratą, transcendenciją. Sekdami Šilbajorio teiginiu, kad metafizika Aisčio lyrikoje reiškiasi konkrečiais pavidalais, „kurie peržengia normalių galimybių ribas“¹⁷, pastebėtume, kaip kvėpėjimo įspūdis greta jusliškojo prado turi stiprų simbolizavimo pradą.

Estetinis žvilgsnis

Aisčio poezijoje įspūdis suartina paprastumo ir stebuklingumo paradigmas, jas ir supriešina, ir sutapatina. Bendrąjį santykį su pasauliu Aistis nusako prisiminimuose, lyg tarp kitko kalbėdamas apie ankstyvoje jaunystėje jį žavėjusias mergaites: „Jos visos buvo paprastos, pilkos, bet visos buvo nuostabios, tos mano kadaise sutiktos mergaitės: švelnios kaip lapeliai, gražios kaip Dovydo psalmės. Mane jos išmokė mėgti ir branginti grožį; galbūt pilką ir nežymų kaip jos, bet, kaip jos, nuostabų ir mielą“¹⁸. Panašiai vertina ir gamtovaizdį: „Mane poetu tasai gamtovaizdis ir padarė. Visa buvo gražu, nuostabu ir prasminga. [...] Gal truputį viską suidealinau, sukilninau, pagražinau, kaip tą nudilusio šermuonėlio apykakle kirpyklos mergaitę. Bet argi aš melavau?“¹⁹. Šioje citatoje svarbūs du aspektai: 1) paties poeto nusakyta santykio paradigma – reiškinio sukilninimas, suidealinimas; 2) subjektyvi nuostata, žvilgsnio, pamatymo tiesa – pasaulis yra toks, kokį jį matau. Aistis užsimindamas, kad gal reikėję tapti dailininku, nes jį visad traukusios spalvos, akcentuoja ir subjektyvaus žvilgsnio nuostatą: „Tik man to meno gal reikėjo mokytis kinuose, kur medžiai gali būti baisūs kaip drakonai, švelnūs kaip tarp dangaus ir žemės plaukiančios svajonės“²⁰.

Aistis – antiracionalistas. Galima sakyti, jis iš principo atmata ratio – jis išreiškia ne idėjas, o jutiminį santykį su pasauliu. XX amžiaus pirmoje pusėje sustiprėja gyvenimo antiracionalistinės tendencijos, atsigręžiama į jusles, jutimus. Atsigręžimą į gyvenimo jutimiškumą XX amžiaus pirmaisiais dešimtmečiais svarsto kultūrologai ir filosofai. Jose Ortega y Gassetas šį posūkį pavadina naujuoju jutimiškumu; jo turinį sieja su spontaniškumu ir teigia, kad mūsų epochoje spontaniškumas nėra laisvas laukinis, o gavęs kultūros turinį – kultūra ir prigimtinis spontaniškumas naujajame jutimiškume sudaro vienį²¹. Kultūrologo nuomone, du šimtus metų gyvenimas tarnavo kultūrai, pats savaime tarsi ir neturėjo vertės. Dabartinė epocha, anot jo, kelia savaiminį gyvenimo vertės klausimą.

Lietuvių neoromantikų poezija šiuo požiūriu yra savos epochos reišėja. Kaip tik šitoks naujasis jutimiškumas sudaro neoromantikų pasaulėjautos branduolį, kur kultūra ima tarnauti gyvenimui, o ne atvirksčiai. Gyvenimas mąstomas kultūros simbolių, ženklų, kultūros figūrų, mentalinių tradicijų lauke.

Aisčio lyrikoje akivaizdus spontaniškasis santykis su pasauliu. Jausmingąjį jo poezijos aspektą aprašė Vytautas Kubilius: „Jis [Aistis] tebebuvo jaučiantis, o ne samprotaujantis, pamokslaujantis, žaidžiantis poetas. Jo neištiko emocijų atrofija, kaip daugelį XX a. modernių poetų. Jo eilėraščiuose išliko žmogaus buvimas, siūbuojantis liūdesio ir džiaugsmo bangomis, besiblašantis rutinos pinklėse, bet pilnaviduris, skaudžiai įtemptas“⁴². Viktorija Skrupsckelytė pastebi labai specifinį santykio su pasauliu būdą: „Jei lyrinį polinkį suprasime kaip jausmo projekciją į išorinį pasaulį, Aisčio kūryba į šiuos rėmus netiks, nes joje dažnai randame visiškai priešingos tendencijos: ne emocijų tekėjimą į aplinkinę tikrovę lygiomis, ramiomis linijomis, bet išorės veikimą į poeto vidinį pasaulį. Pasyvus, tačiau nuostabiai jautrios sielos Aistis neužsidaro subjektyvių jausmų rate, nesiriboja siauru savistabos lyrizmu, bet atsiveria pasauliui, pasiduoda jo magikai, tartum paklūsta viliojančių sirenų kvietimui“⁴³. Aisčio poezijoje išties stengiamasi užfiksuoti reiškinį intensyvių veikimą, įspūdingumą („O taip žydėjo margos pievos, / O taip kvepėjo toluma...“, 43). Aplinkos poveikis subjektui stiprus, „užnuodijantis“. Įspūdžio stiprumui išreikšti Aistis dažnai vartoja nepalyginamumo konstrukciją („Nei skliaute, nei tolyje, / Nei mariose, anei linuose / Nebuvo ir nebus tiek melancholijos, / Kiek jos akyse mėlynose“, 19). Augantis ir didėjantis įspūdis bei stipri vaizduotė subjektą užvaldo, nusiaubia ir pareikalauja persikūnijimo. Kalbėtojas pasineria į fantazuojamus siužetus.

Aisčio lyrikoje spontaniškumas reiškiasi itin konkrečiais pojūčiais ir vaizdais, fiksuojamu pirminiu santykiu su reiškiniais. Galėtume tarti, kad Aisčiui būdinga spontaniškumo apoteozė – jis kūryboje išskleidžia spontaniškumo estetiką, įtraukdamas į šį lauką nuostabos, akimirkos, pasakos, „ištikimo“ matmenis. Įspūdžio centras – momentas. Kalbėtojas fantazuodamas stengiasi sulaikyti stebuklą, „ištikusį“ pasaulio atsivėrimą, nes tuo pat metu fiksuojama, kaip stebuklas blėsta ir nyksta.

Įspūdis pateikiamas kaip ekstazė (kurią ironija slopina, bet nepanaikina). Ekstaziškas (kartais netgi desperatiškas) santykis su pasauliu, sugebėjimas nustepti rodo tam tikrą sielos atvirumą, kada pasaulis netikėtai priartėja, „pasirodo“. Tad ir eilutę iš eilėraščio „Peizažas“ – „Šlama liepos tokia laime, / Tokiu liūdesiu savu“ – galėtume perskaityti ir šitokiame kontekste. Lyrinis subjektas kalba ne tiek apie socialinius ar psichologinius dalykus, o apie žmogaus santykį su pasauliu įsibūtoje, artimoje, „pamatytoje“ erdvėje. Daiktai atsiveria, ima kalbėti žmogui. Žmogus ir pasaulis vienas kitą atitaria, atitinka. Atvirumas pasauliui, nuostaba ekstaziškas nusiteikimas leidžia daiktams priartėti, tapti atpažįstamiems.

Aisčio poezijoje itin išplėtotas jutiminio spontaniškumo apvaldymas (kultūros ženklais, KITU, gamtos fantazijomis, ironija). Jo poezijoje atsiveriantis naujasis jutimiškumas pagrįstas gyvybės spontaniškumo ir kultūros sutaptimi. Kultūros siužetai, literatūrinės emblemos yra „gyvenimų“ paliudijimai, leidžiantys išplėsti asmenišką mąstymo apie gyvenimą lauką. Šioje vietoje įmanu nubrėžti Aisčio poetinės gyvenimo filosofijos kontūrus.

Svarbu pastebėti, kad Aisčiui rūpi ne psichinės reakcijos, o spontaniškumas kaip gyvenimo esmė – jo tėkmės ir turinio reiškimosi būdas. Gyvenimas Aisčiui – nelygstama

vertybė. Konkrečiai besireiškiantis jis yra sunkus lažas, bet pats kaip esmė – nepaprastas, įspūdingas. Gyvenimas grūdinamas kaip karšta geležis, grūdinamas žaizdre ir žaizdose, nenustoja būti trapus ir dužus.

Aiščio lyrika nėra išpažintinė tradicine prasme – kalbėtojas siekia atverti ne save, daug labiau siekiama pasakyti pamatytą grožį, įspūdžio šakotumą ir ypač jo procesualumą. Vytautas Kavolis yra pastebėjęs: „Asmeniškiausią emociją reikšdamas, Aistis vengia emociškai dominuoti“²⁴, kalbėtojas visą dėmesį kreipia į objektą. Jutimiškumas intensyviai estetizuojamas. Jei gretinsime Nėries ir Aiščio eilių lyrinio subjekto elgesio su pasauliu modelius, matysime priešingas elgsenas. Nėries eilių kalbėtoja esamą, fantazuojamą pasaulį vartoja: supasi bangose, maudosi, skina žiedus arba žada juos skinti. Aistis šiuo požiūriu yra estetas. Aiščio eilių kalbėtojas pasaulį stebi, bet jo neprisiliečia, „nevartoja“. Gyvenimas kaip „naudojimas“ yra banalus, nuolat nuvilia. Aistis randa naują poziciją – susikurtame poetiniame pasaulyje subjektas dalyvauja ne kūnu, o sąmone. Ugnies ir vandens (ar literatūrinių siužetų) sufantazuotoje realybėje Aiščio lyrikos subjektas dalyvauja kaip tų fantazuojamų siužetų veikėjas. Aiščio poezijos lyrinio subjekto gyvenimas atsiveria kaip turtingos, receptyvios sąmonės gyvenimas. Šia kryptimi toliau eina Henrikas Radauskas.

Aiščiui visada rūpėjo įspūdžio perteikimas, pasakymo jėga. Šią jėga jautė Tukidido pasakojimuose apie marą Atėnuose²⁵. Rimvydas Šilbajoris yra pastebėjęs, kad Aistis „kartoja kai kuriuos vaizdus, metaforas, vis suteikdamas joms kiek kitonišką prasmę, lyg jis jaustųsi dar galutinai neišsėmęs visų vaizde glūdinčių galimybių, lyg tai būtų durys, atsivėrusios į platesnius tolius ir didesnes gelmes, negu pats kūrėjas tikėjosi“²⁶.

Mūsų tiriamu aspektu tai yra svarbi nuoroda į tai, kad gelminiai egzistenciniai Aiščio įspūdžiai susikoncentruoja į keletą pasikartojančių poetinių vaizdinių; leidžia suvokti įspūdžio patirties gyvumą ir gilumą, simbolių gyvybingumą. Tokie pasikartojantys poetiniai įvaizdžiai – simboliai būtų: vylinga naktis (ja reiškiamas vienas iš moteriškumo archetipų), vyšnių pūga (ryškinanti laikinumo, grožio ir tariamybės paradigmas), pasaka apie guldeną, (palaikanti subjekto – tarno, įsimylėjęlio, kurpiaus, pažo – sampratą ir meilės-išmaldos vaizdinį); vanduo, ugnis ir žaizda, kraujas ir rašalas, ir antrinės tikrovės vaizdinija (atvirutė, knyga, Šekspyro dramos, Pietos skulptūra, Lorelei siužetas).

Išvados

Jusliškumas, praeities įspūdžio dabartiškumas, gamtinių, buitinių ir literatūrinių įspūdžių sampyna – kalbėtojo santykio su pasauliu šerdis Aiščio poezijoje.

Libiausiai Aiščio lyrikoje išskleistas naujasis jutimiškumas – juslių chaoso, impresijų nukreipimas į kultūrinius siužetus, juslinio įspūdžio „sukultūrinimas“, estetizavimas. Esteto pozicija dvilypuojasi su tradicinio išpažintinio eilėraščio modeliui įprastu subjekto saviraiškos būdu.

Tai, ką Aistis atranda spontaniškai ir spontaniškai eksplikuoja poezijoje, Alfonsas Nyka-Niliūnas pateikia kaip principą: susieja su Marceliu Proustu ir paverčia poetiniu metodu. Šiuo požiūriu ryškėja poetinio įspūdžio fenomenologijos tradicija lietuvių literatūroje.

Įspūdis Aiščio lyrikoje atvirai dalyvauja kūrybos procese. Kuriančiosios sąmonės susitikimas su pasauliu tampa pagrindiniu eilėraščių turiniu.

- ¹Egon Friedeler, *Kulturgeschichte der Neuzeit*, München: H. C. Beck, 1996, p. 1334.
- ²Gintautas Mažeikis, „Įspūdžio fenomenologija“, in: *Seminarai*, sud. Alvydas Jokubaitis ir Tomas Sodeika, Vilnius, Atviros Lietuvos kolegija: Strofa, 2001, p. 101.
- ³Gintautas Mažeikis, op. cit., p. 113.
- ⁴Gintautas Mažeikis, op. cit., p. 110.
- ⁵Jonas Aistis, *Raštai: Poezija*, t. 1, Chicago: Ateities literatūros fondas, 1988, p. 11. Toliau eilėraščius cituojant nurodomas šio leidinio puslapis.
- ⁶Rimvydas Šilbajoris, *Netekties ženklai*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 111.
- ⁷Gintautas Mažeikis, op. cit., p. 108.
- ⁸Jonas Aistis, *Raštai: Dievai ir smūtkeliai, Apie laiką ir žmones, Milfordo gatvės elegijos*, t. 2, Chicago: Ateities literatūros fondas, 1993, p. 279.
- ⁹Vytautas Kubilius, Jonas Aistis: *Gyvenimas ir kūryba*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999, p. 104.
- ¹⁰Gaston Bachelard, *Svajonių džiaugsmas*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 315.
- ¹¹*Ibid.*, p. 16.
- ¹²„Nebaigtų pasikalbėjimų knyga. Jonas Aistis (1904–1973)“, in: *Pokalbių akiračiai*, sud. Liūtas Mockūnas, Vilnius: Vaga, 1991, p. 69.
- ¹³Daniel Bergez, Pierre Barberis, Pierre-Marc de Biasi, Marcelle Marini, Gisele Valency, *Literatūros analizės kritinių metodų pagrindai*, Vilnius: Baltos lankos, 1990, p. 117.
- ¹⁴Rimvydas Šilbajoris, op. cit., p. 115.
- ¹⁵Algirdas Julius Greimas, *Iš arti ir iš toli*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 110.
- ¹⁶Karl Schlögel, „Wunder des Gleichzeitigen“, in: *Lettre international*, 2002, Heft 56, I, p. 68.
- ¹⁷Rimvydas Šilbajoris, op. cit., p. 119.
- ¹⁸Jonas Aistis, *Raštai: Milfordo gatvės elegijos*, t. 2, p. 274.
- ¹⁹*Ibid.*, 290.
- ²⁰*Ibid.*, p. 286.
- ²¹Jose Ortega Y Gasset, *Mūsų laikų tema ir kitos esė*, Vilnius: Vaga, 1999, p. 180–184.
- ²²Vytautas Kubilius, „Jonas Aistis sugrįžo“, in: *Dienovidis*, 2000, rugsėjo 1–14, Nr. 22, p. 9.
- ²³Viktorija Skrupskelytė, „Egzodo poezijos šuoliai“, in: *Egzodo literatūros atšvaitai*, Vilnius: Vaga, 1989, p. 329.
- ²⁴Vytautas Kavolis, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 496.
- ²⁵Jonas Aistis, *Raštai: Milfordo gatvės elegijos*, t. 2, p. 297.
- ²⁶Rimvydas Šilbajoris, op. cit., p. 114.

Iš knygos: *Jonas Aistis: „Praregėjęs ilgesio akim“*, 2004

Antanas Miškinis

Antanas Miškinis (1905–1983) iškilo tarpukariu su neoromantikų karta, siekusia suderinti avangardo retoriką su lietuvių lyrine tradicija. Tai sudėtingo likimo poetas, kuriam teko patirti ir kritikų, ir skaitytojų pripažinimą, ir priverstinę užmarštį, o atsідūrus totalitarinės sistemos gnaužučiuose, kelis kartus rinktis tarp tiesos sakymo ir prisitaikymo. Jis mėgo būti viešumoje tarp jį suprantančių ir jo eilėraščius skaitančių žmonių. Tarp savųjų, kraštiečių, tarsi atgydavo – garsėjo kaip puikus pasakotojas, mokėjo daug liaudies dainų. Miškinis yra pasitaręs: „Emigracijoje būčiau numiręs iš ilgesio“. Ekstravertiškas poeto charakteris paaiškina kai kuriuos jo apsisprendimus sovietmečiu – Miškinis negalėjo likti nuošalyje, troško būti skaitomas, buvo nuoširdus ir prieškaris, kai ironiškai šaipėsi iš jaunos valstybės valdininkų miesčionėjimo, ir tremtyje, kai poetiniu žodžiu liudijo stalinizmo nusikaltimus. Yra manančių, kad jis buvo nuoširdus ir tada, kai grįžęs iš tremties rašė: „Aš

su tavim, gražuole liaudie“. Alfonsas Nyka-Niliūnas, kuriam Miškinis, kilęs iš to paties krašto, jaunystėje buvo tikra legenda, vėliau tarsi apibendrindamas dienoraštyje lygino du didžiuosius pirmojo Nepriklausomybės dvidešimtmečio poetus: „Aistis – universalus, visuotinis. [...] Miškinis – pabrėžtinai lokalus, vietinis. Todėl sovietinė (,kolūkinė‘ ir ,gamybinė‘) tematika, kaip akivaizdžiai rodo gausūs ,tarybiniai‘ jo eilėraščiai, jam nebuvo taip baisiai svetima, nes visa sovietinė poezija yra tam tikros rūšies patriotika, t. y. esmingai vietinė“.

Poetas gimė 1905 m. vasario 11 d. Juknėnų kaime Utenos rajone, buvo tipiškas atlapaširdis rytų aukštaitis, dar vaikystėje pažinęs senuosius papročius ir gyvosios tautosakos lobius, stebėjęs, kaip keičiasi tradicinė kaimo sankloda, garsėjęs demokratiškais pažiūromis, mokėjęs kaip lygus su lygiais bendrauti ir su profesoriais, ir su kaimo elgetomis. Poeto draugu nuo Kauno „Aušros“ gimnazijos laikų tapo Jonas Aistis (Kossu-Aleksandravičius), su kuriuo studijų metais dalinosi skurdžia pastoge, drauge žengė į literatūrą. Jaunystės dienų bičiulis Aistis stebėjosi Miškinio prisirišimu prie gimtųjų vietų, poetine jo vaizduote, besiremiančia aukštaitiško peizažo pajauta: „Ką jis daugiau mėgo ir mylėjo – tą žemę ar tą poeziją – sunku pasakyti, nes jis tų dalykų neskyrė ir vienos be kitos neaprėpė, nesuprato“.

Kitaip nei uždaras ir labiau į intelektualinius apmąstymus linkęs Aistis, Miškinis nebėgo į estetinės realybės, knygų pasaulį, jo kūryboje aiškiai juntama šviesi šypsena, elegantiška subjekto laikysena, nors ir persmelkta liūdno ironijos. Universitete ypač įstrigo Juozo Tumo-Vaižganto paskaitos apie XIX a. „draudžiamosios gadynės“ literatūrą, įskiepėjusios pagarbą lietuvių šviesuoliams, perėjusiems baudžiatvies, spaudos draudimo laikų ir Nepriklausomybės kovų išmėginimus. Herojiški Vytauto laikai, kurie dar kėlė Maironio entuziazmą, Miškiniui tebuvo knyginė istorija, o iš istorinio pasakojimo paraščių išnirę re-

krūtai, Sibiro tremtiniai ir knygnešiai – skaudi realybė, atgyjanti kaimo senolių atmintyje. Svarbiausiu lietuvių kultūros įvykiu poeto sąmonėje tapo valstietiškosios ir bajoriškosios kultūros atskirtis. Jo įsitikinimu, būtent skurdžiose valstiečių sodybose buvo išsaugota ne tik lietuvių kalba, bet ir išlaikytas tautos kultūrinis pagrindas. Miškinis buvo karštas tėvynės patriotas, net ir apie visuomenę graužiančius skaudulius prabildavęs Maironio satyrų intonacijomis. Pasak jo knygą *Varnos prie plento* recenzavusio Kazio Binkio, Miškinio patriotika – elegantiška, estetiškai įtaigi, jo pasaulėžiūra artima Maironiui: „Tai pesimistas su monokliu. Galantiškai jis lenkiasi prieš savo širdies damą – Lietuvą. [...] Daugeliu temų guodžiasi Miškinis savo knygoje, daugeliu motyvų prabyla. Tačiau vyriausias jis tas pats: „Jau niekas tavęs taip giliai nemylės““.

1934 m. baigęs VDU dirbo mokytoju, o 1936–1940 m. Kauno radiofone vedė laidas apie literatūrą. Būdamas miesto inteligentas, vasarą nuolat viešėdavo gimtajame kaime, nesikratė valstietiškų darbų, buvo dažnas svečias gegužinėse, vestuvėse, bažnytinėse iškilmėse. Prieškariu matė šiek tiek plačiojo pasaulio – lankėsi Paryžiuje, Šveicarijoje, tačiau nesivaikė vakarietiško madų, nesišvalgė j anos epochos modernistų. Jo eilėraščiuose lengvai atpažįstama Sergejaus Jesenino (1895–1925) mokykla, iš šio sudėtingo likimo rusų poeto perimta jautraus, emocingo, bohemiškos prigimties subjekto figūra. Kartu su broliu, garsiu pedagogu ir vertėju Motiejumi Miškiniu, rašė straipsnius ir recenzijas žurnalams *Pjūvis* (orig. *Piūvis*), *Literatūros naujienos*, *Šviesos keliai*, *Akademikas* ir kt. Žurnalistinio darbo patirtis pravertė ir sunkiu pokario laikotarpiu redaguojant partizanų leistą *Laisvės žvalgo* laikraštį – tai tapo svarbiu įkalčiu prieš jį nukreiptoje byloje.

Pirmąjį eilėraštį Miškinis paskelbė 1925 m., o pirmasis rinkinys *Baltoji paukštė* pasirodė 1928 m. Ankstyvuosiuose eilėraščiuose ryškėja motyvai, kurie bus aktualūs visoje prieškarinio neoromantikų lyrikoje: staigūs nuotaikų pokyčiai, socialinio santykio su tikrove pojūtis, stilizuotą romansą primenanti meilės istorija. Pirmajame rinkinyje dar akivaizdūs keturvėjiško avangardizmo motyvai, nemažai miestietiškos civilizacijos ženklų – kabaretas, kavinė, paviljonai, traukiniai, dėmesį traukia nervinga lyrikos forma, kapota intonacija, vaizdų koliažo technika. Tačiau čia ryškus ir simbolizmo palikimas, ir dialoginės, kasdienės kalbos perliukais žibančios situacijos – matyti, kad jaunas poetas dar ieško savo kelio, eksperimentuoja. Subjektas stovi kryžkelėje tarp kaimo ir miesto – urbanizuoto peizažo dekadentiška ir bohemiška kasdienybė jam atgrasi, bet savaip romantiška, o kaimo kultūra jau regima XX a. žmogaus akimis, nekuriama variacijų Antano Vienažindžio ar Antano Strazdo temomis, nors pastarųjų aukštaitiška dainingos lyrikos tradicija glūdi giliajame pasaulėvokos lygmenyje.

Antrasis rinkinys *Varnos prie plento* (1935) – knyga, kurioje visam laikui įsitvirtina folkloro stilizacijos, į sodžių žvelgiama susižavėjusio, kartais ironiškai nusiteikusio esteto

Mūsų naujojo lyrikoj Antanas Miškinis išsiskiria tuo, kad jame labiau negu kituose jaučiamos poezijos gyvosios jėgos – santykis su žeme, su tėvyne, liaudimi. Lietuvių lyrikoj, simbolizmui priešus savo kraštutiniškos ribos, daug kur galėjai pastebėti kažkokį jausmo išsekimą, tuščią formalizmą ir žodžių rankiojimą, o ne tikrą, mąstantį, kenčiantį ar džiūgaujantį žmogų. A. Miškinis stovi reakcijoj prieš kai kurių mūsų poetų sausrą.

Antanas Vaičiulaitis

žvilgsniu, ir pats subjektas skurdžiame tėviškės peizaže pasirodo apsilvkęs nebe trnyčiais, o rudeniniu paltu. Lietuviškas kaimo peizažas paliestas modernizacijos: laukus kerta traukinių bėgiai, ženklina telegrafo stulpai, užmiršusi motiną, kuri per lietų basa kasa bulves, mylimoji persėda į ištaigingą limuziną... Socialinis kriticizmas, kurio gausu rinkinyje, gana skaudus, tačiau jo nesupainiosi su kairiųjų menininkų deklaracijomis, raginančiomis keisti santvarką. Miškinis – nepriklausomos Lietuvos dainius, neabejojantis laisvos valstybės pažanga, pliekiantis tuos, kurie išdavė idealus, „ponus su medaliais“, abejingus vargdienių skausmui. Idealų ir miesčioniškos buities konfliktas – viena svarbiausių Miškinio temų.

Greta liaudies dainoms būdingų statiškų, tam tikrus socialinius santykius atspindinčių situacijų esama ir nemažai kasdieniškų dialogų – Jeseniną primenančių gaudžių pasikalbėjimų su motina, ironiškų ginčų su išpuikusia mylimąja, tiesioginių kreipinių į menamą pašnekovą. Darniai ketureilius rikiuojantis poetas dažniausiai pasitelkdavo laisvą eilėdarą (vadinamą „dolniku“) – jam už eiliavimo schemas svarbesnė emocinė vibracija, spontaniškumas. Tuo, kad poezijos neįmanoma „išmokti“, Miškinis įsitikino susidūręs su savamoksliais liaudies poetais. Būdamas atviras aktualiai tikrovei, Miškinis tapo vienu ryškiausių XX a. tarpukario kultūros veikėjų. Lengvai valdė žodį, iš eilėraščių pluošto be vargo sudėdavo poemą, o atskirų poemų fragmentai būdavo skelbiami spaudoje kaip vientisi eilėraščiai. Savitą Lietuvos viziją jis projektavo poemoje „Keturi miestai“ (1938), kur greta realių, istorines šaknis turinčių lietuvių visuomeninio gyvenimo centrų iškilo ir utopinis Naujapilis – idiliškos ateities miestas. Keitėsi poeto laikysena: kritinis įkarštis silpo, Miškinis pamažu tapo „apdainuotoju“, sukūrė daug proginių eilėraščių, ėmė lygiuotis į oficialiuosius tautos dainius (tokiais buvo laikomi Maironis, Petras Vaičiūnas), tačiau nepamiršo ir asmeniškų, eleginių motyvų.

Prieškariu rašyta gausi poeto vėlesnė lyrika į atskirą rinkinį nebuvo sudėta, ji sutelkta paskui, nedėkingomis sovietmečio sąlygomis. Daug kas pasklido spaudoje (tarp jų ir populiarūs eilėraščiai „Elegantiškai sninga“), virto liaudies dainomis, įkvėpė ištiesą plejadą sekėjų (neoromantiniu keliu suko daug lietuvių poetų, net buvo įprasta manyti, kad lietuvių meninei kūrybai be išlygų būdingas neoromantikų propaguotas eleginis gaudumas, liaudies dainų lyriniai bruožai).

Miškinio, kaip ir daugelio Lietuvos inteligentų, kūrybinius planus sujaukė 1940 m. įvykusi prievartinė sovietizacija. Naująją valdžią poetas sutiko pakiliai, skyrė jai keletą entuziastingų eilėraščių. Demokratinį pokyčių viltys greit išblėso, jas užgesino gresiančių represijų siaubas. Per karą Miškinis skelbė eilėraščius vokiečių okupacinės valdžios kontroliuojamoje lietuvių spaudoje: poezija daugiausia proginė, „kalendorinė“, susieta su religinių švenčių ciklais, kviečianti neramiais laikais gyvenantį skaitytoją grįžti prie to, kas pastovu, atspindinti rūpinimąsi tautinių tradicijų išsaugojimu. Artėjant antrajai sovietinės okupacijos bangai, jis nesvarstė apie pasitraukimą, jautėsi įsipareigojęs savo gimtinei. Už pagalbą pogrindžio rezistentams poetas 1948 m. buvo suimtas ir ištremtas į Mordoviją, vėliau kalėjo Olžeraso, Omsko lageriuose. Sunkiausiomis sąlygomis ant beržo tošies ir cemento maišų rašė „Psalmes“ – visuotiniam nužmogėjimui nepasiduodančio žmogaus vizijas, kuriose fiksuota šurpi barakų kasdienybė, kreiptasi paguodos į Dievą, motiną, tėvynę, maironiškosios poetikos posmais išraudotas gimtosios šalies ilgesys. Tai svarbus dokumentas, poetine kalba liudijantis sovietinių nusikaltimų žmoniškumui mastą. Asmenišką subjektą keičia kolektyvinis veikėjas „mes“, paliekama nuošalyje prieškariu

ištobulinta neoromantinė stilistika, eksperimentai ir formos paieškos – „Psalmėse“ poetas renkasi patį tiesiausią kelią į adresato sąmonę, sukrečia apokaliptiniais vaizdais ir smogiančia neturinčio ko prarasti, ties išlikimo riba balansuojančio kalinio retorika, kurioje nebėra prasminių niuansų, atodūsių, nutylėjimų. Poeto tremtinio eilės anuomet skambėjo tik už lagerio sienų, kur kaliniai mokėsi posmus atmintinai, giedojo juos slaptuose susibūrimuose.

1956 m. sugrįžęs į tėvynę Miškinis turėjo laviruoti, prisitaikyti. Teisingumo šaukęs balsas pritrilo, poetas buvo morališkai palaužtas, įbaugintas. Sovietinėje Lietuvoje pasirodę rinkiniai *Eilėraščiai* (1960), *Arti prie žemės* (1965), poema „Svajonės ir maištas“ (1967) pilni plakatinio optimizmo, sovietinio „laimingo gyvenimo“ butaforijos, šiomis knygomis Miškinis tarsi įteisino savo priklausymą LTSR rašytojų sąjungai, jos leido jam sugrįžti iš kultūrinio gyvenimo nuošalės. Išeivijoje dėl to Miškinis buvo smerkiamas, o kartu jo gailėtasi suprantant, kaip beatodairiškai net ir didžiausius talentus laužo sovietinis režimas. Nuoširdesniu balsu poetas prabilo vėlyvuosiuose rinkiniuose *Dienoraštis* (1972) ir *Klevai prie kelio* (1982), kuriuose sugrįžo prie jaunystėje pamėgtos dainiškosios neoromantinės stilistikos. Senatvėje lyrinė poeto prigimtis prasiveržė atsiminimų knygoje *Žaliaduonių gegužė* (1977), kur autentiški atsiminimai, senojo kaimo likimo apmąstymai dera su eseistiniais svarstymais. Miškinio kūryba Lietuvoje tapo lyrinės poezijos etalonu, juo sekė jaunesni poetai, kuriems nesvetima „kanoninė“ eiliuoto ketureilio forma, agrarinė pasaulėvoka ir simbolika, gyvas ryšys su tautosaka: Paulius Širvys, Alfonsas Maldonis, Justinas Marcinkevičius, Jonas Strielkūnas. Miškinis pripažintas klasikų, apdovanotas viešosios pagarbos ženklais (1978 m. Žemaitės premija, 1981 m. „Poezijos pavasario“ premija). Poetas mirė 1983 m. gruodžio 16 d. Vilniuje.

Jis [Miškinis] buvo ištikimas poezijai ir savo žemei. Ką daugiau mėgo ir mylėjo – tą žemę ar poeziją – sunku pasakyti, nes jis tų dalykų neskyrė ir vienos be kitos neaprėpė ir nesuprato. Jo poezija dėl to yra labai arti tos žemės ir tos dienos, kur jis gyveno.

Jonas Aistis

Siūloma literatūra: Antanas Miškinis, *Rinkiniai raštai*, t. 1–3, Vilnius: Vaga, 1991–1996; Rita Tūtlytė, *Antanas Miškinis*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997; Jonas Aistis, „Antanas“, in: *Raštai*, t. 2, Chicago: Ateities literatūros fondas, 1993, p. 203–222; Vytautas Kubilius, „Gimtosios žemės poetas“, in: *XX amžiaus lietuvių poetai*, Kaunas: Šviesa, 1986, p. 210–223; Alfonsas Nyka-Niliūnas, „Antanas Miškinis“, in: *Temos ir variacijos*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 76–88; Rita Tūtlytė, „Antanas Miškinis“, in: *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė*, II knyga, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 397–406.

Antanas Miškinis

VARNOS PRIE PLENTO

Daug ižo upėm praūžė
Pavasariu plačiu.
Daug prakukuos dar gegužės
Motyvų tų pačių.

Pajusit mano žodžiuose
Žaliuojančias lankas
Ir kaip žmogus vis guodžiasi,
Užlauždamas rankas.

Kaip veržiasi į priekį
Ir plakas laimės link –
Apviltas rėkia rėkia,
Nes tuštuma aplink.

O aš žinau – praeis čia
Ir viskas be žymės.
Kadaise pilys skaisčios
Nugrimzdo į žemes.

APATIŠKAS RUDUO

Kažkur ėjo nutekėjo upės.
Kažkur šunes vasarą nulojo.
Mano gėlą rudens gelsvo ūpo
Šiandien rytą liepų lapai kloja.

Pasakykit, pasakykit, mieli,
Ko tos varnos visa gerkle rėkia?
O man regis, bus šią naktį vėlei
Visos žvaigždės aiškiai pasidriekę.

Eisiu tąsyk – eisiu vienas ašai
Susimąstęs dėlei visa pikta...
Lyg sprendimą kvailą pasirašęs
Nieko gera tyčia nesutikti.

Mano pėdos aiškiai deklamuos jums
Apie meilę, mirtį, apie vargą;
Nes ir žemė, kurią aš dainuosiu,
Iš tikrųjų negaluoja, serga.

Todėl – kas man, jei nubėga upės
Arba vasarą nuloja šunes,
Arba varna ant šakųčių supas
Nuogo beržo pačioje viršūnėj?

Kaip sniegas, kaip žiedai, kaip muzika,
Taip viskas šioje žemėje praidi;
Kaip ir jaunystė dvidešimties metų,
Marias uždegti įsigeidus.

Svajojome net pataisyt pasaulį
Ir laimę susikurt nemarią, didelę.
Taip manėme, bet ar žinojome,
Kad liksim kaip tikri paklydėliai?

Kažin kaip tie, kurie gyventi moka
Ar ilsis pamariuos baltose vilose?
O ką gi aš dabar dainuot galiu
Širdim išvarginta, beveik ir nusivylusia?

Juk mums ir marios, ir pavasariai,
Ir vyšnios žydinčios ne nauja.
Kur einame, ko siekiame, kur plakamės,
Ašai seniai gerai žinau jau...

Kaip sniegas, kaip žiedai, kaip moterys
Taip viskas pamažu nublanksta.
Palieki vienas kaip ant kalno karklas,
Kurį nuo ryto visi vėjai lanksto...

ŽODŽIAI IŠ LAUKO

Tu nematei tokio žydėjimo,
Laukų dainavimo smagaus.
Ne veltui anuomet žadėjome
Žvaigždes nukarstyt nuo dangaus.

O paukščių koks repertuaras! –
Jauties poetas ir žmogus.
Vagas taip tiesiai broliai aria, –
Jie nori vis užverst vargus.

– Klausyk, tu spjauk į tualetus,
Palik maliariją madų!
Vaizduokis: per laukus gėlėtus
Į pačią saulę aš vedu.

Vedu ir pasakyt ryžtuos,
Ko žvaigždės krūpčioja nakčia, –
Kad laimė niekad nesugrižta,
Sugrižta tik viena kančia.

Tu nematei tokio žaliavimo.
Ir nematysi gal daugiau.
Mes ligi šiol ne ten keliavome
Vieni tarp žemės ir dangaus.

Toks nuogas, toks nuogas ruduo.
Stovi klevas liūdnumo kaip aš.
Eisiu – bėga ten upės vanduo,
Sakau – ir mane tegu neš.

Daug vasarų ėjo nuėjo, mačiau,
Laukuose daugel meilės žaliavo.
Ir širdis tartum plaka rečiau,
Kaip linguoja liūdnai nuogas klevas.

Kur tas džiaugsmas pakalnių plačių?
Anei žodžių neliko, nei juoko smagaus.
Tiktai liūdesį didį jaučiu –
Nuo pat žemės juodos ligi balto dangaus!

Dar išeit, pažiūrėt ir pamot, –
Nors ir visas pasaulis tevysta...
Dar su vėtra pašvilpt sutemoj
Taip, kaip lekia ir švilpia jaunystė!

ŽALIO BERŽO STILIUJE

*Siuntė mane anytėlė
Žiemužės šėko, vasaružės sniego.
Liaudies daina*

LIETUVA!

1
Tave papuošt žadėjom
Kaip savo tikrą seserį.
Esi pačioj jaunystėj
Ir pačiame pavasary.

Šiandien dainuot norėtus
Pačiais gražiaisiais rimais.
Paskendo mano mintys
Tavo naujuos arimuos.

Taip staugė vėtra vakar
Po kalną ir pašlaitę,
Kad tu likai be Vilniaus,
Kad palikai našlaitė.

2
Čia būna žalios vasaros.
O dar žalesnės rūtos.
Prisiminė man baudžiavos,
Prisiminė rekrūtai.

Ir tie pilki artojai,
Kada nevalion varė juos;
Vargus jie ėjo keliais,
Kaip Vilniuje kalvarijas.

Ir daug dainų sudėjo
Ant gonkų balto klevo.
Paskui į Prūsų žemę
Jie knygų iškeliaivo.

3

Praėjo metų eisenos.
Tekėjo tykiai upės.
Paskui pakilo nuotaika, –
Pakilęs buvo ūpas.

Ir vieškeliai sudundo,
Beržai žemelėn sviro –
Žagres palikę dirvoj,
Karan išėjo vyrai.

Vieni laisvi sugrįžo.
Kitiems rankas pašovė,
Tretiems ant lygaus lauko
Mediniai kryžiai stovi.

4

Apie tave dūmodams,
Šiandien dainuot panūdau.
Skaičiau iš drobių rašto –
Esi tu lėto būdo.

Kur mes tave nuvesim
Ir dovanų ką duosim?
Šiandieną gilios mintys
įsimetė veiduosin.

Kuriais žiedais papuošim
Tave kaip tikrą seserį?
Esi pačioj jaunystėj
Ir pačiame pavasary.

RUDUO

Išeisime šį rudenį
Su tarbomis per Lietuvą nualintą.
Baudžiovose dar užsigrūdinom
Ir šunimis mokėsime paskalinti.

Vai, linksma buvo ir smagu, kolėjome
Su Lietuva, kai kėlėsi gyvent iš naujo.
Dabar – mes pūstame dienų kalėjime;
Dabar – užmiršome, kad ašaros ir kraujas.

O Dieve, Dieve mano! Kur mūsų upės liejas?
Kur jūs, o broliai, einat užsimerkę?
Ir nedrįsau sakyti, ko tie klevai žalieji
Tėvų pakluonėje visom šakelėm verkia...

Lėtai stumiesi, Lietuva tėvyne,
Tau kelias purvinas arba per grubų gruodą.
Sekminėse nugirdo mus laukų žaliasai vynas.
O rudenį po kaimus geltono prakaito aruodai.

Aš paskandinsiu lyrą Nemuno bangavime,
Nes negaliu dainuot gražiai tėvynės vargo.
Mes dar seniai šunies dalia pakaukti gavome...
Tai kas be jos, be tėviškės, visas toks gražus
pasaulis margas?

ŽIEMA

Iš vargo, gintaro tėvyne,
Iš vargo, o rūtų šalie,
Pašoksi. Pašoksi suktnį
Prie karčemos pakelej.

Praeis čia šimtai autobusų,
Akyse man matysies balta.
Per žiemą kaip nuotaka būsi
Sidabro ledu apkalta.

Seserys drobių priaudžia
Iš sielvarto siūlų plonų.
Byra motinai ašaros gaudžios,
Kai Brazilijoj žūna sūnus.

Tėvas vekselin dūšią įrašo.
Taip ir sako: po vargą vartaus.
Pašoksiu pašoksiu ir ašen
Iš tavo to vargo kartaus.

Bet pavasarį! Vandenis plauksim
Dunojais toli į marias.
Jei laimė tikrai nepalauks mūs,
Tai ir vargas daugiau neberas!

BALADĖ

Kas bus namuos be tavo juoko,
Sutemoje be tavo žodžių?
Keliu prašvilpauja berniokai,
Nueina šaukdami per sodžių.

Atklysta į seklyčią švarią
Daina, kurią bernai sudėjo:
Kaip tėvas dukterį išvarė,
Kam su jaunikiais susidėjo.

Išvarė ją, o saulė leidos,
Prie kelio gluosniai sprogt prabudo.
Kalbėjo kaime – pasileidus,
Ne tėvo ir ne močios būdo.

Kur bus tos draugės bei gerbėjos,
Kurlink palinks margi jurginai,
Kai grįš pavakariais grėbėjos,
Namo dainuodamos merginos?

Kai padainuos širdim ir žodžiais
Apie juokingą josios dalią.
Išgirs ir pamiškės, ir sodai,
Išgirs ir ponai su medaliais.

Sudie, žalioji Lietuva!
Ateina nerimo ruduo.
Tik nuostaba – manoj širdy
Dar žydi žemė ir vanduo.

Kaip tie svajojimai mani,
Taip krinta lapai palengva.
Kas būtų, jeigu taip širdy
Pradėtų vysti Lietuva?

Tada – kam tiktų prie širdies
Klevų palinkusių spalva?
Žaliavus parkuos ir širdy
Gražiai, kaip mano Lietuva,

Kurios nemoku jau paguost
(Susižavėjo pinigais);
Be jos, išvargusios, dabar
Visi išeitų ubagais.

Tada – sudievu, Lietuva,
Ateitų Nemunu ruduo.
Tada visur – visur aplink
Nuliūstų žemė ir vanduo.

LAIMINGA MEILĖ

Aš tave norėjau išnešti iš rudenio,
Iš pasaulio norėjau išnešti ant rankų,
Nes taip gedulingai šakas vėjas judino,
Nes taip gaudžiai varnos prie kapų mums
krankė.

Širdies mano niekad nesotino duona,
Ir akių dar niekad nedžiugino valgis.
Nors, tiesa, be duonos juk išalksta žmonės
Ir papjauna brolių sienapjūtį dalgiais.

Aš žinau daug pasakų apie meilę vakarą –
Kad tavęs nepirkčiau nė už milijoną...
Panašiai kalbėjo kažkas vieną vasarą,
Kai mes gėrėm alų šviesiuos paviljonuos!

Bet kam tave nešti pro rudenio rūką,
Kol ruduo ant veido dar šalnos nesėja.
Dyvinas gyvenime! Tu jauna pabūki,
Nes gyvent ir vargti dar neįpusėjai...

LAIMĖ RUDENINIAM PALTE

*Aš žinau, man sake
Ne sykį mamaitė,
Jog čia mūsų žemė,
Jog aš lietuwaitė.*

M. Daigilėlis

1

Kaip? Nenusibodo žviegiančiam asfalte?
Ar nepasiilgsti tų laukų plačių?
Kokia tavo nuotaika rudeniniam palte?
Sabalų kailiukas tinka ant pečių!..

Ar ateina mintys, kaip mes augom kaime,
Pavyzdžiui, kai sodai pradeda jau balti?
Mes tada svajojom – gal kitokią laimę,
Galgi ir ne šitą, rudeniniam palte...

Toks aplūžęs kryžius, toks nuliūdęs Dievas
Į žemelę žvelgė šalia viešo kelio...
O mūsų dienos greitos – lėkė, ir sudievu!
Dar gerai, kad liko asfaltuotas kelias!

Tik aš vis, keistuolis, negaliu užmiršti:
Ten, ir lapams krintant, gražios gelsvos spalvos;
Būdavo, išėini – penkiais rankos pirštais
Didžiam gervių pulkui susuki tuoj galvas.

Ar ateina mintys, kaip mes augom kaime,
Kaip Sekminių naktį sodai ima balti?
Mes tada svajojom – argi šitą laimę,
Argi šitą laimę rudeniniam palte?..

2

Tau nupirksiu naują limuziną!
Nebereiks klumpėtai vargą bristi,
Mes įliesim kraujo ir benzino, –
Išvažiuosi kaip kino artistė!

Jau užmirški seną tėvo pirkį;
Jau pakanka, miela, sentimentų.
Mūsų meilę pinigais nupirko,
Gal nejuto, kad tai buvo šventa...

Ir užmirški savo seną močią,
Kuri lyjant basa bulves kasa.
Būtų keista, jei aš nežinočia,
Ko padrisko baltai liepai kasos...

Tegu skrenda ir sugrįžta paukščiai;
Tegu paukščiai grįžta šimtą mylių!
Jei norėtum, vasarą pašaukčia
Pažaliuoti žalio beržo stiliuj!

Tik užmirški seną tėvo pirkį,
Jau pakanka, miela, sentimentų.
Mūsų meilę pinigais nupirko
Ir paliko šiaip sau mus gyventi...

3

Turbūt ir austi nebemoki;
Kasdien keistesnė vis darais.
Prašoksi dalią su berniokais
Giliais nedėlių vakarais...

Gal nematei, kaip žvaigždės byra
Kaip linksta uosiai patvoriuos;
Mėnuo, sauluzės atsiskyres,
Sidabrą žeria ežeruos.

Ateina tykiai naktys tykios.
Širdis gyvenimo pilna.
Gal dar gerai būt susitikus,
Bet kad ir soduos jau šalna...

Gal nežinai, kaip baisiai vienas
Esu pasauly ir sapne.
Praeis ir tavo jaunos dienos
Kaip ižas pernai Nemune.

Gal nejauti, ko žvaigždės byra, –
Manai, žvaigždė tu ir pati...
Mėnuo, sauluzės atsiskyres,
Kaip ašai vienas per naktis.

Nebežinau, kas daros.
Vai, ta dalia dalužė!
Ir kas mane nugirdė –
Ar tujen, ar gegužis?

O buvo dienos margos
Ir naktys baisiai gilos –
Gegužis vyšniom linko,
Laukus žiedų pripylė!

Rugiais per lauką plaukėm
Ir vargū netikėjom –
Akim išraižėm dangų,
Kalbas kalbėjom vėjam.

Abu tą džiaugsmą žingsniais
Lygiom dalim dalijom –
Žaibai žiedais žerėjo,
Lietus lelijom lijo!

LAIMINGA MEILĖ

3
Mano meilė laimingai baigės.
Ji nuėjo linksma su kitais.
O man liko ruduo ir snaigės –
Lai ir vasara vėl neateis.

O man liko ruduo geltonuoti,
Žvaigždėti kasdien vakarai.
Ir šios eilės iš mažo bloknoto.
Kad ruduo... ir kažkas negerai.

Vakarais ji dažnai geria vyną.
Juokaudama šaukia – ak dieve!
O man akyse patvinę
Žalios žalios vasaros pievos.

Šoka ji elegantiškai tango;
Dangsto mėlynas vakaro šydas.
O mano širdy kaip ant lango
Baltos vasaros rožės žydi.

Iš jos šilko, pečių, iš jos rankų
Dvelkia stiprūs Coty kvėpalai.
Gal kitiems jie svaiginančiai trenkia,
O jau man ir tatai per vėlai.

Mano meilė laimingai baigės...

ŽALIOJO ILGESIO ŽODŽIAI

Žinai, ta upė tokia mėlyna.
O tokia vasara žalia.
Platumoje šilkinų pievų,
Vai, kokia didelė valia!

Kai tu didžius užarsi plotus,
Žaliuosim vasarą kartu.
Kas bus, jei per anksti jaunystę
Išves pro girgždančius vartus?

Bet neviliok manęs šiąvasar,
Neišviliok dar iš namų.
Aš sudūmojau drobių raštą,
Aš baigsiu saulės audimus.

Gražiau už vasarą rėdysiuos:
Ku kū! – už parugių plačių.
Parneši tu po mano langu
Sidabro žagrę ant pečių.

Tada – tegu sau upės teka,
Tegu pasvyra sau klevai.
Žvaigždė vakarė dar pakrūpčios –
Vai liai žaliai pažaliavai!

Tik neviliok manęs šiąvasar,
Neišviliok dar iš namų –
Žadu išausti margą raštą
Iš saulės krintančių dimų.

PAVASARIS BE MANĖS

Seniai atspėjau tavo vargą.
Dabar žinau atmintinai –
Dar kai ruduo ruduot pradėjo,
Nuraudonavo putinai.

Vėliau dienų dienas prasnigo,
Sumišo dienos su sapnais.
Ir priminė man vyšnių žiedus
Žiema, prasnigdama kalnais.

Tavęs ramint atūš pavasaris,
Gegučių šimtas sukukuos.
Pasūpuos vėjas melsvą ežerą,
Ievų žiedais pasnigs laukuos.

Plačių laukų toks žalias šilkas
Pridengs tau liūdesį žaliai.
Prais ir vasara, ir meilė
Nebesugrįžtančiais keliais.

Tau mėlynas rugių žydėjimas
Suteiks jaunystei dar jėgų,
Nes, aš manau, – gyvent atėjome,
Kad būtų gera ir smagu.

O jeigu bus ilgu be galo,
Širdis iš nerimo drebės,
Nueik, kur beržo rankos bąla,
Gražiau nei aš tau pakalbės.

Tavęs ramint atūš pavasaris,
Gegučių šimtas sukukuos.
Pasūpaus vėtra melsvą ežerą,
Ievų žiedais pasnigs laukuos...

ELEGANTIŠKAI SNINGA

Šiandien taip elegantiškai sninga,
Sninga žemėn medžių žiedais.
Panašiai mano meilė dingo
Su visais visais pažadais.

Dar tada, kai pavasaris trankės,
Visom upėm grūdės ledais,
Mirė meilė ant svetimo rankų,
Išvadinta gražiais vardais.

Kažin kam sužaliavo parkai,
Korės mėnesis naktį vėlai –
O ta meilė užtroško iš karto
Kaip auksinė žuvis po stiklais.

Aš prisiminiau pasakos galą
Iš knygų, skaitytų kadais,
Kaip mergaitė iš baimės pabalo,
Apsimainiusi aukso žiedais.

O dabar elegantiškai sninga,
Sninga parkuos medžių žiedais, –
Tik ta meilė netyčia dingo
Su visais ir visais apžadais.

Antanas Vaičiulaitis

Daugeliui prozininko, poeto, vertėjo, žurnalisto, kritiko **Antano Vaičiulaičio** (1906–1992) kūriniių ir kritikos tekstų būdinga erudicija, literatūrinio konteksto išmanymas, žodžio taupumas ir įtaiga. Alfonsui Nykai-Niliūnui, 1949 m. recenzavusiam kelionių įspūdžių knygą *Italijos vaizdai*, Vaičiulaičio kūriniai atrodė kaip „elegantiškos šventyklos, stovinčios tarp kuklių, šiaudiniais stogais dengtų bakūžėlių“.

Būsimasis rašytojas kilęs iš Suvalkijos – jis gimė 1906 m. birželio 23 d. Didžiųjų Šelvių kaime, Vilkaviškio rajone. Šeimoje, kurioje augo iš viso 11 vaikų (kelių anksti mirė), buvo gyva religinių giesmių giedojimo tradicija, laikyta ir šiek tiek knygų – pakankamai, kad įžiebtų skaitymo aistrą jautrioje, įspūdžiams imlioje sieloje. Darbštumas, pamaldumas, jautrumas kaimo žmonių rūpesčiams, kelionių pomėgis – visa tai galėjo būti perimta iš Onos Tumpaitės, vaikų vadintos Mamuke, su kuria mažasis Antanas lankė didžiuosius atlaidus, matė Kauno katedroje pamokslą sakantį Vaižgantą. Nuo

ankstyvos jaunystės greta lietuvių literatūros Vaičiulaičiui artimas tapo ir prancūziškasis kontekstas: baigęs stipriu prancūzų kalbos mokymu garsėjusią Vilkaviškio „Žiburio“ gimnaziją, jis 1927–1933 m. studijavo romanistiką Kauno Vytauto Didžiojo universitete, o 1936–1938 m. tęsė studijas Sorbonos ir Grenoblio universitetuose.

Jaunojo rašytojo dėmesį stilistikai, kalbos kultūrai lėmė tiesioginės sąlytys su kalbotyros autoritetais: 1929–1930 m. jis įsidarbino sekretoriumi pas žymųjį Joną Jablonskį (kuris tapo romano *Valentina* personažo profesoriaus Žiobro prototipu), vėliau sekretoriavo Lietuvių kalbos draugijos Terminologijos komisijos posėdžiuose, kuriuose patvirtinta daug šiandien įprastų mokslo terminų. Sklandžią Vaičiulaičio prozos kalbą lėmė ypatingas lingvistinis sąmoningumas – jis prisipažino laiką save kaimiečiu, todėl vertinąs žodžio tikslumą, be to, nuolat reikė pagarbą kalbininkams: „Kalbininkams nuo gimnazijos laikų jaučiu prierašumą: jie man buvo kilmingesnis luomas – saugojo lietuvišką žodį“.

Kaune Vaičiulaitį dar studijų metais apsupo žmonės, artimi savo pasaulėžiūra ir kultūrine orientacija – ateitininkai, šatrijiečiai. Katalikiško jaunimo sąjūdis „Ateitis“, leidęs to paties pavadinimo kultūrinį šviečiamąjį moksleivijai skirtą žurnalą, sutelkė apie save daugelį gabių humanitarų, kūrusių į modernizmo iššūkius atsiliepiančios ir krikščioniškajai tradicijai neabejingos Lietuvos ateities modelius. 1929–1932 m. Vaičiulaitis ėjo *Ateities* žurnalo atsakingojo redaktoriaus pareigas, priklausė akademinėi „Šatrijos“ draugijai, kurios dvasiniai vedliai buvo Stasys Šalkauskis, Juozas Eretas, Vincas Mykolaitis-Putinas. Vaičiulaičio draugais tapo literatūros mokslininkas Juozas Ambrazevičius, žurnalistas, būsimasis *Naujosios Romuvos* žurnalo ideologas Juozas Keliuotis, rašytojai Benediktas Babrauskas, Bernardas Brazdžionis, Juozas Grušas. Diplominio darbo vadovas, autoritetingas poetas Vincas Mykolaitis-Putinas skatino Vaičiulaitį gilintis į pasaulinės literatūros

istoriją, ieškoti sąsajų su lietuvių raštija. Iš šių pastangų išaugo studija *Natūralizmas ir lietuvių literatūra* (1936). Puikus skonis ir istorinės vertės kriterijų jutimas, klasikų kūrybos pažinimas lėmė, kad Vaičiulaičio kartu su Ambrazevičiumi ir Jonu Griniumi rašytas vadovėlis *Visuotinė literatūra* (1932) tebebuvo aktualus net po šešiasdešimties metų perleistas vėl nepriklausomoje Lietuvoje.

Studijų Prancūzijoje metais Vaičiulaitis bendravo su prancūzų intelektualinio elito garsenybėmis, pirkto retas knygas bukinistų knygynuose, viešėdamas prieškario Europos miestuose kruopščiai fiksavo smulkiausias detales: pokalbių nuotrupas, muziejuose matytų paveikslų spalvas ir linijas, didmiesčių šurmulį ir ore tvyrančią artėjančio karo nuojautą (Vaičiulaitis lankėsi ir Niurnberge, apžiūrėjo aikštę, kurioje vyko nacių paradai). Ypač buvo sužavėtas Florencija, apie kurią prasitarė: „Tai mano miestas“. Kelionių įspūdžiai sugulė į apybraižų knygą *Nuo Sirakūzų lig šiaurės elnio* (1937). Šio žanro jis nepamiršo ir pokariu, kai rašė *Italijos vaizdus*.

Grįžęs iš užsienio Vaičiulaitis tapo savotišku Vakarų kultūros ir visuomeninio gyvenimo ekspertu: dirbo Lietuvos telegramų agentūros (Elta) vedėju ir redaktoriumi, o 1940 m. pavasarį Užsienio reikalų ministerijos buvo pasiūstas į Lietuvos ambasadą prie Šventojo Sosto, kur ėjo spaudos atstovo pareigas. Vatikane lankė prabangius muziejus ir kopyčias, krintosi, kad dėl prasidėjusio karo uždarytos kitos Italijos įžymybės.

Netrukus iš tėvynės atskriejo žinia apie prasidėjusią okupaciją. Rašytojas visą laiką graužėsi negalįs nieko pakeisti įsisukus istorijos smagračiams, o gavęs entuziastingą buvusio kolegos Petro Cvirkos laišką, net ruošėsi grįžti į Lietuvą – nesvarbu, kad komunistų valdomą. Tačiau netrukus atsidadė dar toliau: gavęs Amerikos lietuvių pasiūlymą, jis išvyko į JAV, dėstė prancūzų kalbą Marianapolio kolegijoje ir Skrantono universitete, redagavo JAV lietuvių leidinius. 1948 m. susituokė su žemininkų kartos filologe Joana Abramikaite, su kuria pragyveno 44-erius metus ir susilaukė trijų dukterų. 1950–1964 m. jam buvo patikėta redaguoti įtakingiausią kultūros žurnalą *Aidai*, kurio beveik kiekviename numeryje galima rasti įžvalgią ir atidžią knygos recenziją ar straipsnį, pasirašytą Aug. Raginio vardu – jau atkūrus Nepriklausomybę šios publikacijos bus sutelktos rinktinėje *Knygos ir žmonės* (1992). 1951–1976 m. dirbo „Amerikos balso“ radijo stoties lietuviškojoje redakcijoje. Nuo 1979 m. triskart lankėsi Lietuvoje, paskutinį kartą – istorinę 1988 m. vasarą, kai tapo svarbių permainų, atvedusių į Atgimimą, liudininku. Pamatęs Vilniaus Katedros aikštėje per Sąjūdžio mitingą vėl plevėsuojančią Trispalvę, jis buvo sujaudintas iki ašarų. Vaičiulaitis mirė 1992 m. liepos 22 d. Poetiniame testamente rašytojas išreiškė tvirtą įsitikinimą: „Kada mano kūnas bus žolė, aš miegosiu savo brangiųjų lygumų krašte“. 1999 m. jo palaikai perlaidoti Vilkaviškio kapinėse.

Kūrybos kelią Vaičiulaitis pradėjo eilėmis. 1925 m. *Krivulėje* paskelbė pirmą eilėraštį, kurį čia pat supeikė vyresnis kolega Kazys Puida. Netrukus pamėgino rašyti prozą, užsirekomendavo kaip novelės virtuozas ir stiliaus meistras. Debiutavo novelių rinkiniu vaikams *Vakaras sargo namely* (1932), vėliau sudarė knygas *Vidudienis kaimo smuklėj* (1933), *Pelkių takas* (1939), išleido romaną *Valentina* (1936, antrasis leidimas 1951), apysaką *Mūsų mažoji sesuo* (1936). Išeivijoje išleista daugiau Vaičiulaičio knygų – novelių, legendų ir pa-

*Vaičiulaičio kūriniai – kaip
„elegantiškos šventyklos,
stovinčios tarp kuklių, šiaudiniais
stogais dengtų bakūžėlių“.*

Alfonsas Nyka-Niliūnas, 1949

Nė vienas tikras kūrėjas negali pasiduoti pozai ar galutinai stabilizuotam vaidmeniui: jis visados turi keistis, ieškoti naujo pasaulio ir naujų, dar negirdėtų giesmių, kurios turėtų būti gražesnės ir prasmingesnės. Ir tame ieškojime jis turi kankintis, gyventi tragediją ir džiaugtis didžiu džiaugsmu, o ne būti patenkintas tuo, ką pasiekė, ir savo laimėjimuose suktis aplink, kaip sugauta voverė narve.

Antanas Vaičiulaitis, 1938

sakų rinkiniai *Kur bakūžė samanota* (1947), *Auksinė korpelė* (1966), *Gluosnių daina* (1966), *Vidurnaktis prie Šeimenos* (1986). Vaičiulaitis nepamiršo, kiek daug liko skolingas poezijos žanrui, ir 1980 m. išleido eilėraščių rinktinę *Ir atlėkė volungė* (1980). Išnykus sienoms tarp dviejų lietuvių literatūros centrų, jo svarbiausia kūrybos dalis pasirodė ir Lietuvoje: 1989 m. išleistos *Pasakos* ir prozos rinktinė *Tavo veido šviesa*.

Skaitytojus nuo seno žavėjo racionalus Vaičiulaičio pasakojimo komponavimas, per prievartą demonstruojamo psychologizmo vengimas, brandžiausią Vakarų novelistų kūrybą primenantį poetinį proza. Vaičiulaitis atsisakė brautis į savo veikėjų jausmų ir psichikos gelmes. Jo prozos pagrindą sudaro ne pasakotojo subjektyviai perteikiami veikėjų bruožai ar aistrų kurstomi konfliktai, bet pati atmosfera, kurioje galioja tvirti moralės principai, o žmonių problemos lengvai išsprendžiamos, jei nesikėsinama pažeidinėti prigimtinių dėsnių.

Vienam iškiliausių jaunųjų prieškarinio intelektualų didelę reikšmę turėjo kūrybą moraliai pagrindžianti ir universalų europinį kontekstą atverianti katalikiškoji pasaulėžiūra, o autoritetai buvo menininkai ir filosofai katalikai, su kuriais teko asmeniškai susidurti studijų Prancūzijoje metais: Žoržas Bernanosas (Georges Bernanos), Fransua Moriakas (François Mauriac), Žakas Maritenas (Jacques Maritain). Prisimindamas jo kūrybą ir asmenybę paveikusius įvykius, Vaičiulaitis dažnai minėjo susitikimus su meno istoriku Bernardu Berensonu (Bernard Berenson), rašytojais Ivanu Buninu, Poliu Klodeliu (Paul Claudel), Sigrida Undset (Sigrid Undset), o jo asmeninė lektūra apėmė daugybę autorių, pradedant vaikystėje didžiulį įspūdį palikusiu Homero *Odisėjos* leidimu ir Jono Balvočiaus-Geručio *Zoologija* ir baigiant Česlovo Milošo (Czesław Miłosz) poezija (vis dėlto Vaičiulaičio literatūrinis skonis neperžengė prieškarinio modernizmo ribos). Ypač didelį įspūdį paliko bendravimas su garsiuoju mistiku Oskaru Milašiumi, kurio kūrybą Vaičiulaitis visą gyvenimą vertė ir itin mėgo. Milašius net pavadavo Vaičiulaičio pasakos „Auksinė korpelė“ vertimą į prancūzų kalbą.

Ankstyvųjų Vaičiulaičio novelių fabulos pagrindą dažnai sudaro netikėti darnos, harmonijos pažeidimai. Neretai pasitelkiamos anekdotinės situacijos, išryškinant kasdienių skriaudų, nuoskaudų menkumą. Pasak Alberto Zalatoriaus, Vaičiulaičio „motyvavimo sistemą teisingiausia būtų vadinti dviplane: vieną planą sudaro moraliniai, psichologiniai, socialiniai, papročių ir įpročių motyvai, kitą – žmogaus sąmonėje glūdinti teisybės nuojauta, nuodėmės baimė, susitaikymas su savimi“.

Prieškariu Vaičiulaitis dėl ypatingo dėmesio kūrinio kalbinei išraiškai buvo laikomas estetu, kosmopolitinės dvasios kūrėju – Kostas Korsakas net prilygino jo *Valentiną* gerai išverstam prancūziškam romanui. Atrodo, jog pačiam rašytojui grynasis literatūrinis estetizmas (Oskaras Vaildas (Oscar Wilde) ir jo sekėjai) nekėlė ypatingų simpatijų. Kritikavo net sau idėjiškai artimus rašytojus, jei įžvelgdavo jų kūryboje piktnaudžiavimą estetizmu

puošmenomis. Vaičiulaičiui nerimą kėlė Jono Aisčio (tuomet Kossu-Aleksandravičiaus) mintis, kad Alpių kalnai jam gražesni paveiksle negu tikrovėje. Kita vertus, šiam rašytojui būdingas vidinis aristokratizmas ir tolerancija skirtingų pasaulėžiūrų kūrėjams – tai atsiskleidė Petro Cvirkos Žemės maitintojos ir Antano Škėmos Baltos drobulės recenzijose, objektyviai ir sąžiningai parodančiose meninę jų vertę.

Su impresionizmo tradicija Vaičiulaičio prozą siejo gamtos reiškinių metaforizacija – taip perteikta veikėjų psichologija, atskleisti konfliktai, nuotaikų pokyčiai. Tai ypač akivaizdu romane *Valentina*, kuriame gamta vaizduojama kaip didysis harmonijos simbolis. Pasaulio regėjimas *Valentinoje* impresionistiškai subjektyvus, sudvasintas ir erotiškas. *Valentina* – tai simboliška vešlios vasaros vizija, kur gamtos žydėjimo šventė ir neišvengiama rudens nuojauta susipina su analogiška situacija žmonių pasaulyje – jaunyste, jausmų branda ir nuojauta, kad visas šis emocinis pakilimas atves į fatališką finalą. „K. Hamsuno ir I. Šeiniaus herojai dar rūsčiai kovoja dėl savo meilės prieš išsiskirdami, o ‚Valentinoje‘ toji grumtis su likimu užgesinama visišku nuolankumu“ (Vytautas Kubilius).

Ankstyvosios Vaičiulaičio novelės iš rinkinio *Vidudienis kaimo smuklėj* stebina situacijų paradoksaliu. Atsiskleidžia įsigalėję pažeisti žmonių santykiai, tačiau pabaigoje beveik visada susitaikoma, atkurama tvarka. Novelių herojai veikia kaimo aplinkoje, ir nesunku pastebėti, kad tai jau modernizmo epochos, XX a. pradžios, kaimas: jo peizažą pakeitė keliuose pasirodę autobusai, o laukus išvagojo geležinkelio linijos.

Rašytojas mąstė apie dinamiškojo modernizmo ir tradicinio realizmo sankirtas, numatė „trečio kelio“ galimybę – *magiškąjį realizmą*: šį terminą vartojo neapibrėžta prasme, tarp panašios estetinės krypties rašytojų minėjo prancūzų prozininką Žaną Žiono (Jean Giono) ir suomių romanistą Fransą Emilį Silanpė (Frans Eemil Sillanpää). Magiškasis realizmas, pasak Vaičiulaičio, „žemę apdainuoja visoje jos įvairybėje“ ir regi „visą žmogų, su visomis jo kūno ir sielos galiomis“. Jis sukūrė ir tokių novelių, kuriose troškimo ir pareigos konfliktas iškyla tragišku aštrumu, o susidariusias situacijas galima lyginti su antikinėmis tragedijomis – kad ir kaip pasielgtų veikėjai, jie neišvengs skausmo, o kartais ir nusikaltimo Dievo arba žmonių akivaizdoje. Tačiau tokių kraštutinių situacijų pasitaiko retai: daugelis Vaičiulaičio novelių moko santarvės su pasauliu ir savimi, tęsia vaižgantišką „deimančiųkų ieškojimo“ tradiciją – atskleidžia gėrio pradą žmogaus sieloje.

Siūloma literatūra: Antanas Vaičiulaitis, *Tavo veido šviesa*, Vilnius: Vaga, 1989; Antanas Vaičiulaitis, *Popiežiaus paukštė*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, 2004; Antanas Vaičiulaitis, *Pasakos*, Vilnius: Žaltvykslės knygos, 2008; *Būties harmonijos ilgesys: Antanui Vaičiulaičiui – 100*, sudarė Laimutė Tidikytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006; Vytautas Kubilius, *Antanas Vaičiulaitis*, Kaunas: Šviesa, 1993; Aušra Liulevičienė, „Antanas Vaičiulaitis“, in: *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, redagavo Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris, Vilnius: Vaga, 1997, p. 225–244; Rimvydas Šilbajoris, „Įspūdžiai iš A. Vaičiulaičio kūrybos“, in: *Netekties ženklai: lietuvių literatūra namuose ir svetur*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 473–490; Albertas Zalatorius, „Dėsniai, kurie niekad negęsta“, in: *Antanas Vaičiulaitis, Tavo veido šviesa*, Vilnius: Vaga, 1989, p. 7–38.

*Kai skaitai Vaičiulaitį, dažnai susidaro
įspūdis, jog autorius ne pasakoja, o
piešia, ir piešia taip, kad kiekvienas
brūkšnelis įstrigtų. Jo meniniai vaizdai
primena ofortus: daug erdvės, švelnių
perėjimų, nutrūkusių linijų, bet kas
įbrėžta, – įbrėžta ryškiai.*

Albertas Zalatorius

Antanas Vaičiulaitis

VIDUDIENIS KAIMO SMUKLĖJ

– Sakyk gi man, ar neturi su savim pinigų?

Leonardas da Vincis

Kaip vakar, kaip šiandien, taip ir anuomet buvo saulėtas, kaitrus vidudienis. Per girią keliavo žmogus. Jis avėjo plačiais aulais pušnis, aksomo kelnes, vilkėjo tokį pat švarką ir kas žingsnis raudona skepetaite šluostėsi veidą.

– Argi jau nė gyvos dvasios nesutiksiu? – atsiduso jis. – Vargas man – už kiaurus metus išsipasninkausiu. Aure šuva sulujo!

Keleivis pajudrėjo. Netrukus pasiekė skynimą su kaimu ir su sena, striegtiniu stogu dengta smukle. Saulėje kaitinosi šeimininkas ir tingiai glostė savo barzdą, ligi juosmens nusidriekusią ir kaip smala juodą.

Jis tarė:

– Malonėkit užsukti. Čia dieną ir naktį jūsų laukia geras stalas, pilnas ąsotis ir pavėsis.

– Nepeiktinus dalykus suminėjai. Doras krikščionis, su apžadais plušas į šventas vietas, niekad neatsisakys nuo gardaus kąsnio ir pilno stiklo.

Žemo, aprūkusio kambario kampe prie grandinės gulėjo prijaukinta lapė. Už stalo, apgulto debesies musių, rymojo pusamžis vienuolis su knygomis rankose.

Įėjusis šūktelėjo:

– Dievo tarnas! Malonu, nes tokiam asmeniui nesigirdamas galiu prisipažinti, kad esu Severinas Šendriškis, dabar gyvenu Kaune, bet esu ir svetur buvojęs. Turiu mieste mūrus, dukterį ir iš žmonos pusės giminiuojusi su šviesiuoju Žemaičių vyskupu, išminties, gerumo ir kitų dorybių paveikslu, kuris mane, kai apsilankau Varniuose, kiekvieną sykį pavaišina taboka iš sidabrinės dėžutės, papuoštos trimis rubiniais, ir patapnoja man per petį sakydamas: „A, mano mielas...“

– Jūsų nuopelnai stebina dangų, – prabilo vienuolis, – ir jų akivaizdoje dar labiau tamsėja mano nedorybės. Vykstu savo nuodėmių apraudoti prieš Aušros vartus...

Jų kalbą nutraukė šeimininkas, taip taręs:

– Ar dar nevalgysit?

– Duok valandėlę kvėptelėti, – atsakė Šendriškis. – Į Aušros vartus? – Juk ir aš ten keliauju. Būsim draugai. Kokie apžadai jus veda į Vilnių?

– Ak, mano apžadai klatingi. Sykį pamačiau su medžio viršūne nulūžus vaiką ir kiek žemiau už marškinių pasikabinus. Šaka jau traškėjo, ir berniukas galėjo bematant atsidurti ant akmenų apačioje. Šokau gelbėti ir prisiečiau, jei pasiseks, aplankyti Aušros vartuose šv. Panelę, kuri aukštam soste sėdi, į mūsų kraštą veizdi, skaito žmonių vargus ir iš ašarų varsto angelams rožančius. Tą rėksnį išvadavau iš mirties nagų. Bet aš galėju šauktis į mūsų ordino papuošalą šv. Antaną, čia pat pašonėje esantį. To nepadariau, nes visą amžių troškau aplankyti Aušros vartus ir niekaip progos neradau. Štai kokia mano klasta. Pasisakiau tėvui provincijolui, o jis mane išleido.

– Jūsų klasta ir jūs patys esat šventi. Aš irgi apžadus padariau. Mano duktė sunkiai sirgo, beveik merdėjo. Niekas, nei daktarai, nei geriausi vaistai, jai negelbėjo. Tada prižadėjau, jei pasveiks, pėsčias eiti į Vilnių, pasimelsti prie Aušros vartų ir šv. Paneli paaukoti penkias gryno sidabro žvakides, užpirkti visose bažnyčiose mišias ir prie ka-

ralaičio šv. Kazimiero grabo pusę metų žibinti vaškinę žvakę, storumo štai sulig mano lazda. Duktė pradėjo taisytis ir jau, garbė Dievui, ima vaikščioti. Šeimininke! Kur jis dingo? Iš mano stuomens lengva įsitikinti, kad nesu linkęs į vienuolių luomą ir pasninkus. E, šeimininke, šeimininke!

- Kuo galiu patarnauti? – iš lauko atsiliepė anas.
- Duok valgyti.
- Ko malonėsit?
- O ką pasiūlysi?
- Mano namuose visko pilna. Nebent gulbės pieno trūksta.
- Tai atnešk du butelius vyno.
- Vyno? Ehe! Vyno...
- Kas?
- Maloningas pone, nors šitie sienojai labai seni, bet vyno jie nė regėte neregėjo.
- O midaus?
- Kiek tik norit... Ko daugiau?
- Gal turi teterviną? Tai gardus paukštis. Ne! Kad taip pamėginus vaisiais iškimštą paršeli? Irgi neturi? Na, ką darysi, – lieka tik paprasta vištiena... Dviejų vištų užteks...
- Ak, paskutinę vakar vanagas nunešė. Kokia višta buvo!.. Vieni taukai...
- Taip... Tik nuo to man skilvys nė kiek ne sotesnis, – tarė Šendriškis ir susiveržė diržą. – Kas ten? Man rodos, kad palangėj gaidys pragydo.
- Tikra tiesa – geriausios veislės gaidys, kokio niekur nerasis, – gyrėsi šeimininikas, dviem pirštais suėmęs barzdos žiupsnį.
- Kam pirma jo nepaminėjai?
- Juk prašėt vištų. Tariau, kad gaidžių nemėgstat.
- Pagauk, bus geras!
- Man jo lyg gailėtų: jau dešimti metai jis atstoja laikrodį.
- Duosiu nors ir visą muštinį... Baisiai alkanas esu ir, atsakančiai nepasidrūtinęs, nevaliosiu toliau krutėti.
- Ką darysi... Muštinis – lengva pasakyti, bet sunku jį paimti. Einu jam sprando nuskuti.

Paskutinius žodžius šeimininikas skyrė ne muštiniui, tik gaidžiui, kuris, apleięs, prasižiojęs, tupėjo pastogėj ir turbūt prieš oro atmainą buvo pragydęs savo pražūčiai. Jo ponas viena ranka susiėmė barzdą, antrą atkišo ir selino prie giesmininko, nepatikimai mirksinčio. Prisiartinęs šeimininikas stvėrė jį ir išsitiesė kaip ilgas. Paukštis stryktelėjo, kudakindamas spruko į daržą ir neketino pigiai atiduoti savo gyvybės. Žmogus pakilo ir persirabazdino per tvorą. Jis šokinėjo per kopūstų galvas, painiojosi agurkuose, keikėsi ir vijosi gaidį, kuris pagaliau atsidūrė ant pašiūrės stogo ir, sparnu rėždamas, narsiai žiūrėjo žemyn.

- O, velnių pripūtes bjaurybė! – niršo šeimininikas. – Aštiš, aitvare. Aštiš, padla! Ar tave perkūnas nešė ten, ar kokios plynios! Avidausa, asile, tu manai – didelis daiktas, jei tave noriu pjauti. Ne tiek ir dar ne tokių gaidžių esu nudaigojęs, o jie taip nekvailiojo... Gal gerumu prisiprašysiu... Pučiukas, pučiukas, put put put! Žiūrėk, neprisileidžia artyn, bestija!

- Aš užėsiu iš užpakalio ir jį tau pakvirkinsiu. Tu tik griebk, – pasisiūlė duryse stovėjęs Šendriškis.

Jis pakėlė kartaitę, pasilypėjo kopėčiomis ir patirškino gaidį ant kraigo. Paukštis paverdėjo, suplasnojo, pro šeimininko galvą plumptelėjo ant žemės ir, kiek staibiai nešė, pasigaikščioldamas nukūrė į čia pat augantį kadugyną.

- Dabar galiu jam į uodegą papūsti, – atsiduso šeimininkas. – Be vakaro jis negriš.

- Kaip bus su valgiu? Žinotum, alkis mane žnaibyte žnaibo.

- Gal malonėtum kumpio, skilandžio, puikiausio skilandžio, su česnakiniais iškimšto... O gal dešrų, riebių, taukais varvančių dešrų... Tik pamanius apie jas, seilė bėga... Paskui žalių lašinių su pipirais...

- Žmogau! – sušuko Severinas, – turi tiek Dievo dovanos ir tyli. Duokše, greičiau!

Tuoj ant stalo stovėjo duona, mėsa, lašiniai, pilvotas ašotis midaus. Šendriškis su įnirtimu puolęs prie dešrų ir skilandžio, dar spėjęs tarti vienuoliui:

- Žinau, kad Dievo tarnui nevalia nieko su savim turėti ir jis minta tuo, ką gauna, kaip koks žiogelis. Prašyčiau neatsisakyti ir užkasti.

- Už gerą širdį jums Viešpats atpildys šimteriopai, – pasakė anas.

Valgė tylėdami. Šendriškis užgulęs tąsė skilandį, į kurį dantys sunkiai lindo. Po valandėlės, užsigėręs ir numalšinęs pirmą kirminą, jis pažvelgė į savo svečią ir nustebo:

- Dievo tarne! Jūs valgot mėšą ir sulaužėt regulą. Tiesa, man tai įdomu, nes Kalvarijoje su domininkonu Fabijonu esu susilažinęs, kad žūt būt savo gyvenime rasiu regulą peržengusį vienuolį. Mat netikėtai laimėjau.

- Maloningas pone, nurimkit: lažybų dar nelaimėjot, ir aš regulai nenusikaltau. Mūsų įstatymuos pasakyta, kad kelionėj mintam išmalda, vis tiek ar ji būtų iš mėsos, ar iš grikių, ar tik gryno vandens.

- Kaip gaila: kad kokios, į dangaus karalystę su laimėjimu pateks domininkonas, ne aš. Bet dešros – kaip pintys. Gali dantis išsisukti, po šimts velnių!

- Nekeikit! – šuktelėjo persižegnodamas vienuolis.

Atsakė Severinas:

- Man rodos, tarti šėtoną nėra nusikaltimas, nes jo vardas tuojau primena pragarą ir liepsnas, ir šitaip dar galutinai nesugedusį atbaido nuo nusidėjimų smagumo.

- Žmogau, sakykit – nusidėjimų bjaurumo!

- Nors nesimokiau teologijos, bet manau, kad žmonės į nuodėmes nepultų lyg patrakę, jei jos būtų bjaurios. Kam reikia bjauraus daikto? Kuris vyras tuokiasi su bjauria moterim ir kuri moteris laksto paskui bjaurų vyrą? Visi puola prie to, kas smagu, malonu. Todėl reikia sakyti – nuodėmių smagumas. Jei jos būtų bjaurios, tik vieni kvailiai nusidėtų.

- Dėl pavyzdžio apie moteris nieko neprisidėsiu, bet jas laikau piktosios dvasios, pinkelėmis dorai sielai sugauti, indu, žudančiu jaunikaičius, vėjiniais gaidžiais ant bažnyčios stogo...

- Jūs pasakytumėt puikiausią pamokslą apie moteris, ir guldau galvą – jos pirmos pavirktų, išvydusios tokį apšėpusį savo vaizdą. Aš – prisipažįstu – jūsų pamokslu netikėčiau.

- Kodėl?

- Juk jūs, Dievo tarne, moterų nepažįstat.

- Taip, bet aš apie jas galiu apibendrintai kalbėti.

- Maža nauda iš to: moteris įdomi tik pavieniui ir konkrečiai.

Taip bylodamas, Severinas valgė daug ir smarkiai, net ausys linko. Midų gėrė stiklą po stiklo; kuklus vienuolis neiškentė ir suniurnėjo:

- Jei jūs ir savo siela taip rūpinatės kaip savo kūnu, tai dangaus vartai jums seniai atverti.

- Lyg bloga savo kūną mylėti?

- Žinoma! Jis – mūsų priešas!

- Viešpats ir liepė mylėti priešus.

- Bet kūnas mūsų neišganys!

- Kodėl ne! Žmogus gali būti išganytas ir per kūno, ne tik per sielos meilę.

- Erezija!

- Atėjus skirtam laikui, kūnai kelsis iš numirusių ir eis į dangų, jei bus to verti. Žmogus, kuris myli savo kūną, nenorės jam amžinos pražūties ir elgsis taip, kad jo numylėtinis patektų į rojus sodus... Bet tie lašiniai kietesni už kanapinę plėškę. Ar ne, šeimninke?

- Ką šnekat! Tik gerai pakramtykit – pamatysit, kokie gardūs ir minkšti.

- Tu ir geležį nukąstum, – tarė Severinas.

- O kas tai?

- Toli giriose sudundo. Pro langą jie pamatė kylant juodą audros debesį.

Medžiai rymojo kaip nulieti. Kaitra šutinė šutino. Visa apylinkė tylėjo, tik erškėtrožės krūme sučipsėjo paukštukas ir vėl nurimo.

Šendriškis baigė valgyti, o vienuolis seniai buvo pasisotinęs, kai pro sąsparas sušvilpė vėjas ir palangėj nulenė kiekčius. Greitai slinko debesys, vėtra artėjo, medžiai sušlamo, sužė. Pirmi stambūs lašai nukrito ir vėl nustojo. Lauke buvo girdėti neaiškūs ošimas. Kregždės, lyg juodi skuteliai, klykaudamos lėkė pavėjui. Paskui susyk, tartum debesys būtų prakiurę, lyg aukštai tvenkiniai būtų atsivėrę, pliūptelėjo smarki liūtis. Perkūnas trenkė po perkūno, žaibas plieskė po žaibo. Lietuje giria atrodė kaip į šėmas marškas įvyniota. Nuo stogo ilgais kutais nusitiesė srovės, o pro lubas ant aslos ėmė varvėti vanduo.

Gerą valandą siautė audra. Severinas, vienuolis ir šeimnininkas nespėjo žegnotis sulig kiekvienu žaibu.

Vėtra greitai atėjo, greitai ir nusidangino.

- Tokio lietučio kaip gyvas nesu matęs, – prabilo šeimnininkas.

Jis atidarė duris.

- Aure, – tarė Šendriškis, ranka rodydamas įtrenktą pušį. – Net sakai kvepia.

Iš debesų išsinėrė saulė, linksma, išprausta. Medžiai, krūmai ir gėlės stovėjo gaivūs, nauji, tokie vaiskūs, lyg tik šiandien sukurti. Prie žemės priplaktos žolės kėlėsi, balos blizgėjo ir upeliūkščiai pasišokinėdami, vingriuodami skubėjo į slėnį.

Oras buvo vėsus, ir Severinas prieš kelionę įsigeidė minučiukę snustelti. Kai jį vienuolis prikėlė, saulė jau linko prie girios krašto.

- Smiltys kaip matai sugėrė vandenį, ir aš net imu pavydėti, kaip smagu bus jums lauke, – tarė šeimnininkas, gavęs žadėtąjį muštinį.

Kai abu keleiviai išėjo pro duris, iš kadugyno atkiūtino pašiurpęs gaidys.

- Na, icliau, gerai tau kailį išpylė, – pasakė šeimnininkas ir atsėdo laukti naujų svečių.

Šendriškis su vienuoliu ėjo per kvepiančią liepyną. Už jo rado upelį. Ne, dabar, po liūtis, čia buvo tikra upė, išsiliejusi į pievas, sukuriuojanti, nešanti šakas, krūmokšnius, šokinėjanti per akmenis ir su įnirtimu puolanti krantus.

- Ir vėl nelaimė! – sudejavo Severinas. – Kaip aš persirisiu per tą balą!

- Ji negili, nebus ligi kelių, - pastebėjo vienuolis.
- Negili tai negili. Bet nuo drėgmės aš gaunu baisią sauggelą dešinėj kojoj. Nesušla-
pęs vis tiek neperbrisiu srovės.
- Aš jus paimsiu ant pečių. Nebijokit, stiprus esu: seniau, bernaudamas, jautį ant
žemės parisdavau.
- Nesipriešindamas Šendriškis užsėdo ant nešėjo, kuris visai lengvai brido per vandenį.
Staiga vidury tėkmės vienuolis išsigandęs sustojo ir paklausė:
- Sakykit man, ar neturit pinigų su savim?
- Žinoma! Kiek tik norit!
- Toliau nekeliu kojos. Lipkit žemyn: man regula draudžia su savim pinigus nešiotis.
- Dievo tarne, pinigus ne jūs, tik aš nešu.
- O ką aš nešu, jei ne jus? Drauge su jumis ir pinigus...
- Bet jūs neturit jų...
- Kaip tik turiu: lyg jie šiek tiek nepasunkina mano naštos? Lyg jie ore laikosi? Ne
ne, lipkit žemyn. Toliau brisdamas, nusižengčiau regulai, ir tai būtų jums proga laimėti
lažybas su domininkonu. Lipkit, lipkit, maloningas pone! Dievas saugėlos šį sykį gal
neužleis.
- Negaliu jūsų vesti į nuodėmę. Dėkui ir už pusę kelio. A, žiūrėk, vandenėlis visai
drungnas, gal nuo tokio nė liga neįsimes.
- Išbridęs į krantą, Šendriškis luktelėjo, ar neims kojos gelti.
- Neskauda, - tarė kiek pastovėjęs.
- Juodu vėl žengė smiltėtu keliu. Saulei leidžiantis, nuo kalvos jie išvydo spindinčius
Vilniaus bokštus toli slėny.
- Išgirdę vakarinius varpus, Severinas su vienuoliu nusilenkė ir sukalbėjo „Angelas
Dievo“ prieš mūsų tėvų miestą.

DIDYSIS IR MAŽASIS PETRAS

Kieme stovėjo šulinys. Jis buvo senas, su apirusiu akmens rentiniu, kurio plyšiuose augo
žolė. Žemai vandeny plūduriavo keletas lentgalių ir, iškišusios galvas, tupėjo varlės.
Jos kartais pasinerdavo ir, priplaukusios prie sienos, žiūrėdavo aukštyn. Ten dar mirko
nukritusių lapų ir gyveno juodų, su rausvomis kojytėmis vabalų.

Aplink šulinį buvo tylu, kol vieną dieną privežė malkų. Jų pjauti atėjo du vyrai. Pir-
masis buvo jau pagyvenęs. Jo kakta sunkiai dribo ant akių, per jo kairį žandą ėjo randas.
Antrasis, jauniklis, nuolat krapštė didelę, atsikišusiu pakaušiu galvą, o jo nosis buvo
taip įlenkta, jog atrodė, kad ją kas tyčia išpaudė per vidurį.

- Pasispjaudyk delnus, mažasis Petrai, kad slidžiau eitų, - tarė senis jaunikliui.

- Tai matai, tai matai, didysis Petrai, - atsakė anas, - ar jau pradėsim?

Ir jis šoko prie darbo. Jo bičiulis buvo ne toks smarkus. Jis iš lėto traukė pjūklą ir
dūmė pypkę. Drožlės biro ant žemės. Kaladė po kaladės lėkė į kertę. Mažasis Petras, taip
narsiai pradėjęs, sušilo, ėmė šniokštuoti, tolydžio šluostytis prakaitą ir pagaliau tarė:

- Tai matai, gal jau kaposim?

- Pailsai?

- Ne. Tik man čia – per alkūnes... na, matai.

Ir mažasis Petras nevykusiai pasiražė. Medžiai buvo nešakoti, skilo dailiai, ir apie pietus jau gulėjo pusėtina malkų krūva. Abu Petrai jas krovė į aukštą kupetą, kur kiekvienas pagalys turėjo savo vietą, galėjo džiūti saulėje, pamaži gelsti arba užauti nuo vėjo ir mirkti lietuje.

Vos juodu baigė šitą darbą, kai atėjo didžiojo Petro žmona.

- Valgyti atnešiau, – pasakė ji. – Ir tau, Petruk, įdavė motina.

- Ir man? – lyg nusistebėjo jaunius.

Jis pasiėmė ryšulį. Jame buvo truputis lašinių, sūrio, o duonos – penkiems vyrams. Abu susėdo stiprintis. Žmona šniukštinėjo po kiemą ir viską matė: jai nepatiko namų stogai – jie esą per lėkšti, ji peikė mūrų plytas, nes jose per daug kalkių turį būti, ji ir apie malkas savo nuomonę turėjo.

- Jos per stambios, – sakė ji. – Klausyk, dieduk, kaip žmogus tokiomis kūrens? Reikia plonesnių, suprant!

Mažasis Petras dėbtelėjo į bobą. Jis mielai būtų jai skersą žodį taręs, tik nieko nesugalvojo. Todėl buvo baisiai patenkintas, leipo nuo juoko, kai jo draugas atsikirto:

- Ką tu suprant! apie malkas! Eik vaikų supti, o ne vyrus mokyti.

- Neprapuls ir vaikai, – ji pažadėjo, – o dėl malkų...

- Na na na, susičiaupk!

- Galiu ir susičiaupti, jei tau taip smagu, – sutiko moteris ir atsisėdo ant žiogo.

Gatvė buvo girdėti vežimai bildant. Aukštai burzgė lėktuvas. Mažasis Petras tąsė lašinius, jo žandai buvo išsipūtę nuo duonos, ir kaip tik dabar jo akys prisimerkė: didysis Petras šalia savęs pasidėjo peilį žalsvai geltonomis kriaunomis. Jose buvo parodyta medžioklė – kaklą ištiesusi, pasišokėdama nērė stirna, o ją vijosi trys šunes. Vienas skalikas jai buvo užbėgęs už akių ir kibo prie krūtinės, kiti du lėkė paskui. „Kaip gražu!“ – galvojo vyrukas ir, kraipydamas galvą, prisislinko artyn. Dabar jis matė, kad stirna turėjo mažus ragučius, kad vienam šuniui ant kaklo buvo diržas, o pačiam peilio gale stovėjo išraižytas medžiotojas su šautuvu prie akies. Mažasis Petras žvilgterėjo į moterį. Ji nūn buvo prie šulinio, o senis nusigręžęs žiūrėjo į sandėlius. Niekas nematys! Berniokas nuleido žemyn plačią savo rankovę, joje paslėpė peilį ir dar kartą apsižvalgė. Niekas nepastebėjo! Jis grobį paslėpė kišenėj ir pirštais apčiupinėjo stirną, šunis, medžiotoją. Koks malonumas!

Jis neiškentė ir nusijuokė.

- Ko čia krykšti, bezmėne? – tarė didysis Petras.

- Tai matai, – atsakė anas, – kai buvai visai mažas...

- Ir dabar tau ne daugiau smegenų, nors užaugai kaip veršis.

- Gudrumo gana man ir tiek, kiek turiu, – kalbėjo mažasis Petras ir nutilo, pamatęs, kad jo draugas grabinėjas aplink save.

- Kurgi peilį nukišau? – susirūpino anas.

Jis atsistojo, išvertė visas savo kišenes, pakėlė skarelę, ant kurios buvo valgio likučiai sudėti, pavertė kaladę.

- Niekur nēr... Onute, gal tu matei? – kreipėsi jis į žmoną.

- O kas, jei mačiau? – tarė ji, sūpuodama kojas. – O kas, jei mačiau?

- Pasakyk! Žinai, toks dailus peilis... Vaikai taip mėgsta juo pasidžiaugti.

- Berniokas jį paėmė.

Ta moteris kaip vanagas: ji viską matė. Ji ten sėdėjo, dievai žino kur spoksojo, o jos akys viską aprėpė.

– Aš... aš? – sumiksėjo mažasis Petras.

Jam ėmė nesisiekti, žodžiai kirtosi, jis daug būtų pasakęs, tik nieko nežinojo.

– Tu, – neskubėdama ji kalbėjo. – Dabar jis guli kairėje kelnių kišenėje.

– Atiduok, Petruk, peilį. Kam tau jo reikia, – prašė senis.

– Neturiu.

– Klausyk, būk žmogus...

Vyrukas tylėjo. Bet kai jo draugas žengė artyn, jis staiga sušuko:

– Nelįsk, sakau tau – nelįsk!

– Ko žviegi? – atsiliepė moteris. – Tu, dieduk, nepasiduok tam paršui. Atimk.

Ji tebesėdėjo ant žiogo ir buvo visai rami. Jos vyras tarė:

– Klausyk, mažiau, duodi peilį ar ne?

– Nelįsk, nelįsk! – spiegė tas.

– Na, savo daiktus aš moku pats atsiimti.

Tuos žodžius didysis Petras ištarė jau supykęs. Randas jo veide paraudo, kakta dar labiau nudribo ant akių. Jis ėjo prie jauniklio. Šis neprisileido, traukėsi atbulas ir pats nepamatė, kaip buvo kampe užspėstas. Jis rėkė „nelįsk!“, spardė kojomis ir skeryčiojo rankomis. Senis per daug jo nespaudė ir patykinęs stvėrė į glėbį. Juodu susikabino. Abiejų būta lygiai stiprių, ir vienas antro nepajėgė parmesti. Tik kyštelėjęs koją, didysis Petras patiesė vaikiną, užgulė jį ir siekė į kairę jo kišenę. Prislėgtasis muistėsi, rėmė keliais, bet nieko nepesė. Tada jis pakėlė galvą ir suleido dantis į dieduko petį. Tas riktelėjo ir žiebė porą antausių mažajam Petručiui, kuris neliko skoloj ir, išsivadavęs ranką, taip smarkiai siūbtelėjo į nosį didžiajam, jog anas loštelejo atgal. To užteko: jauniklis savo priešą nugrūdo į apačią ir ėmė niurkyti jo krūtinę.

Ligi tol moteris tebesėdėjo ant žiogo. Jai nebuvo kokia naujiena, kad vyrai pešasi. Bet dabar, pamačiusi savo diedą bėdoj, ji pakilo ir sušuko:

– Petrai, nepasiduok tam vabalui! Kairėj tavo pusėj guli malka. Paėmęs srėbk jam į valgomąją, kad dantys išlėktų.

Senis ištiesė ranką prie pagalio. Ir mažasis Petras griebėsi ten pat. Taip juodu susikibo į šakalį, pakilo ir tāsėsi vienas antrą. Jaunesnysis jau buvo pailsęs, jo veidas labai išraudo. Tačiau jis kirtosi iš paskutiniosios ir pagaliau sukliko visa gerkle:

– Gelbėkit!

Na, to buvo per daug: jis negalėjo sykiu muštis ir rėkti. Dičkis jį vėl parsikirto ant žemės ir, norėdamas aptramdyti jo kakarinę, sugriebė už gerklės. Ilgai ar trumpai jis spaudė vaikino kosere, kas čia supaisys. Diedas tik tada atitoko, kai pamatė putas ant mažojo Petro lūpų. Nusigandęs pašoko didysis. Vaikėzas betgi nekilo; raudonas jo veidas pasmėlo; jis subūrė kojomis, lyg ieškodamas atsispirti, dešinysis jo žandas trukčiojo, paskui smakras pradėjo tirtėti.

Didžiajam Petručiui vis smarkiau ir smarkiau mušė smilkinuos. Jis jau nematė aplink kiemą stovinčių sandėlių, nei malkų, nei šulinio. „Negyvas“, – šovė jam galvon. Jis atsi-klaupė ir pakrutino mažąjį Petrą.

– Kelkis, kelkis! Klausyk, aš tau palieku peilį, tik kelkis!

Anas nejudėjo. Ūmai suriko žmona:

– Policininkas, policininkas!

Iš tikrųjų! Ar šauksmo nusiklausęs, ar bala žino kokių reikalų kieme prie kirtikų žengė policininkas su gumine lazda ir baltomis pirštinėmis.

– Dabar mane suims ir kalėjime pūdys, kad žmogų užmušiau, – dingtelėjo Petručiui ir svaiguliudamas jis pasitraukė už kupetos malkų. – Geroju nepasiduosiu. Verčiau tegu vietoj pribaižia.

Jis matė, kaip policininkas ramiai priėjo prie mažojo, pajudino jį, paskui atsigręžęs kažką pasakė moteriai. Tas lėtumas, tie neskubūs žingsniai, tingūs pasisukimai tiesiog dusino žmogų anapus šakalių. Jam rodėsi, kad jį jau suėmė, gatve paskui jį grūdasi pulkas vyrų, bobų, vaikų ir bado pirštais: „Ana, į teismą veda; jis pasmaugė mažąjį Petrą.“ Paskui žuvo ir teismas, ir namai, ir minia. Valandėlę jis nieko nematė, tik tą žydro dangaus sklypą ties stogu. Toli kur švilpė sirena.

Ir tuo tarpu girdėti aiškus vyriškio balsas:

– Nu, tėvai, pasirodyk!

Didysis Petras tylėjo. Ir baisu, ir graudu! „Argi dabar mane areštuos?“

Policininkas priėjo prie kupetos ir tarė:

– Ko murksai už malkų?

Nesulaukęs atsakymo, jis gretinosi prie slapuko. Šis traukėsi atgal. Taip abu kurį laiką vaikštinėjo aplink malkas. Policininkas paspaudė žingsnį, žmogus taip pat davė didesnę šuolį. Pagaliau juodu ristele vienas paskui kitą lapsėjo, ir ta pramoga moteriai turėjo patikti, nes ji įsiremė vidury kiemo ir akylai grožėjosi lenktyėmis.

– Stok! – sušuko policininkas.

Bet tų smarkiųjų žodžių didysis Petras nepaisė, ir atrodė, kad jis iš tikrųjų ne juokus krečia. Jis buvo sušilęs, kakta išprakaitavus, o burna buvo pražiota.

Policininkas papūtė švilpuką. Bematant vartuose išdygo jam du padėjęjai.

– Ar iš galvos eina! – suburbėjo Petras, dar labiau nusmelktas, atsargiai stebėdamas pro malkų kūgį.

Ir jo žmona susirūpino. Ji pasitraukė prie šulinio ir tarė:

– Tėvuliuk, nepasiduok! Sugavę jie tave po gyslelę išstampys, – graudeno ji.

Seniui patarimų nereikėjo. Jis nieko daugiau nė nemanė, kaip tik bėgti. Tačiau priešai supo jį iš abiejų šonų. Jam teliko viena: sprukti pro šulinį ir peršokti tvorą. Jis ir pasileido akių tiesumu, nepastebėjęs, kad ir tas kelias paspėstas. Išvydęs tenai policininką, žmogelis staptelėjo ir išgirdo už savęs: „Jau turiu jį.“ Taip, tuos žodžius sakė pagyras, kuris per greit pasigarsino savo laimikiu, nes didysis Petras šoktelėjo pirmyn ir per rentinį puolė į žmonos rankas, tarsi jos glėbys būtų apsauga nuo visų pavojų. Jis nė nepasiekė moters: jo kojos užkliuvo už šulinio, jis pats pasverdėjo, kilstelėjo rankas į viršų ir nusi-ragožino į vandenį.

Petrienė klyktelejo ir sudribo ant pliauskos. Policininkai, pribėgę prie šulinio, nukarino makaulės žemyn. Paviršiuje kyšojo Petro galva, dumblais ir maurais apdrėbta, bet dar gyva, nes lūpos prasivėpusios gaudė orą.

– Kopėčias nuleisti, – tarė vienas policininkas.

– Kur jas gauti?

– Aname kieme mačiau. Tik labai ilgos, man bus sunku pakelti.

– Eisim visi.

Ir jie nužygiavo. Praslinko kelios minutės. Moteris atitoko ir spėjo sužinoti, ar jos Petrelis labai susimušė, ar galvos nesusitrenkė, ar kojos neišsinarino. Viskas gerai, sakė jai balsas iš apačios, tik dumblo daug ir galima nugrimzti, jei tuojau neišgelbės.

Tuo tarpu kieme atsiliepė balsas:

– Kas ten, dėdieniuke?

Tai Petras, mažasis Petras, susikuitęs, pailsęs sėdėjo ant žemės ir trynėsi akis.

– Gyvas! – sušuko moteris.

– Kas gyvas? – skambėjo giliai šuliny.

– Mažius gyvas, diedeli! Mažius! Tik pamanyk! Oi, net akyse žaižaruoja!

– Kas žaižaruoja? – teiravosi myruolis.

– O, vaikeli, kaip tu mus išgąsdinai! Mano vyras...

Mažasis Petras pradėjo kažką atsiminti ir tarė:

– A?

– Jis šuliny. Pačiam dugne. Tai tu gyvas?

– O ko turėčiau būti negyvas! Gi tas nuomarius mane kai kada pusėtinai prismaugia.

– Viešpatie! – žmona rankomis suplojo. – Dieduk, ar girdi, jis nuomariu sirgo! Su-prask – nuomariu! Mes buvom pamiršę tą jo ligą. Tai galvelė, tai galvelė!

Grįžo policininkai. Tikrų tikriausiai jie būtų stebėjęsi mažuoju Petru, bet pirma turėjo gelbėti stambiausią šulinio vabalą. Nuleido kopėčias. Žmogus įsikabino į stipinus ir kapstėsi aukšty. Jis dar pusės kelio nebuvo atpūkštęs, kai jauniklis pasilenkė per rentinį ir atkišo jam peilį.

– Palauk, vyreli, duok man pirma išlįsti, – pasakė tasai.

Pagaliau jis apžergė rentinį, paėmė peilį ir atsistojo ant žemės. Moteris mažąjį Petrą truktelėjo į šalį, jam pakuždėjo išmintingą žodį ir dar pirštu pagrasino.

Tada policininkas paklausė, kas gi čia buvo. Žmona, didžiojo Petro remiama, išaiškino, kad vaikinai nuomariu krito, kad jos vyras ligonį bandęs atgriebti, kad atėjęs valdžios žmogus jį baisiai nugąsdinęs, nes lyg gali žinoti, kas šiandien esąs kaltas, kas teisingas, arba už ką baudžia. Žodžių buvo pasakyta daug, jų tikrai nesigailėta, kartais jie nelabai vieni prie kitų lipo, bet mažasis Petras ties kiekvienu sakiniu taip narsiai linkčiojo, jog nori nenori – reikėjo tikėti.

Policininkai dar kai ko teiravosi, jie buvo smalsūs, norėjo daug žinoti, bet moteris jiems į viską dailiai atsakė. Kai jie su kopėčiomis išstriūgino pro vartus, ji net pagalvojo, kad viskas užsiraukė daug gražiau, negu galėjai viltis.

– Na, mažasis Petrai, ar toliau dirbsim šiandien?

– Tai matai, kaip čia... Gi tu visas pažliugęs, dički!

– Teisingai šneki.

– Tai matai, gal geriau būtų persirengti.

– Judinsimės namo, vyručiai, – tarė žmona. – Juk reikia atsikvėpti. Pas mus, rodos, dar yra šio to kirminui nuraminti...

– Tada, tetule, ir aš nuo jūsų nesiliksiu, – pasisiūlė mažasis Petras, lūpas trindamasis.

– Nieko nepadarysi. Eisim drauge rūpescio pribaugti, – tarė didysis.

Ir jie, pasikišę po pažaste kirvius, paliko kiemą, malkų kupetą ir seną, kerpėmis apaugusį šulinį.

PRALOŠTAS SMUIKAS

Jokūbas išėjo lauk. Žmona dabar tegul sau pirkioj murma, kam jis vakaruškose grojaš, kam laiką niekais leidžiaš. Bet kaip jam atsisakyti, jei vaikinai ima jį už rankos ir mergaitės kalba: „Na, dėduli!“

Lauke jau buvo sutemę. Tarp juodų debesų kartais dar sužėruodavo dangus. Vėjas švilpė ir šiaušė šiaudinių stogą. Ties kojomis šnerėjo lapai. Iš laukų parbėgęs šuva meilinosi prie Jokūbo, kuris pasikišo po apsiaustu smuiką ir pasuko į kelią. Nuleidęs galvą, užsidėjęs suglamžytą kepurę, diržu susiveržęs atbrizgusias kelnes, jis klampojo rudens vakarą, tenai palikęs žmoną, vaikų būrelį ir sklypą žemės – teisybė, smiltėtos ir nenašios.

Neilgai ėjęs tižiu taku, jis patraukė tiesiog dobilienomis, siauromis ežiomis, tarp arimų ir pasiekė Kaiščio namus.

Pirkia buvo dailiai iššluota, vandeniui palaistyta, o langai praviri, kad nebūtų trošku.

Jokūbas pasisveikinęs atsisėdo kertėje. Neilgai laukus, jis jau traukė smičių po stygas ir mušė koja taktą į grindis, bet atsargiai, lyg į stiklą. Prisimerkęs jis žiūrėjo į šokėjus. Jo širdy buvo smagu ir jauku. Jis mušė koja taktą, ir pirmoji styga dabar kalbėjo taip plonai, kad jam atrodė, lyg mažas vaikas kur vėjuje stovėtų ir vienplaukis šauktų. Bet kita styga prabilo kaip jauna, vikri mergaitė, kurios balsas linksmas ir išdykęs. Toliau girdėti jau vyriškai aidint, – skaidriai ir šviesiai atsakinėjant antrajai stygai. O paskutiniuosius jis nemėgo – trumpai brūkštelėjo per ją. Atsiliepė storas, rūškanas virpėjimas, ir muzikantui staiga pasivaidino, lyg koks mieguistas ponas kur aukštai, nuo debesų nukoręs kojas, sėdėtų ir bartų visus: ir vienplaukį vaikutį, ir mergaitę, ir tą gerą bernioką.

Ne, Jokūbui netiko ta rūsti styga, ir jis pažiūrėjo į stalą. Ten ėjo darbas: vyrai metė kortas, žarstė pinigus. Muzikantas mielai būtų prisidėjęs prie jų, tik žinojo, kad šokėjai nepaleis jo. O lošikai lyg tyčia jam mojo slinktis prie jų draugės ir šūkavo: „Dėde, šiandien visiems velniškai sekasi.“ Jis vadžiojo smičių vis greičiau ir greičiau, poros sukosi smarkiau, jų veidai kaito, raudonavo, prakaitas išbėrė kaktą. Štai Užvadžių Juozas su Stebailio Anele metė šokę ir ant suolo vėdinosi skarelėmis. Į juodu nusižiūrėjo vienas, kitas...

Dabar Jokūbas jau turės laiko. Jis tarė:

- Eikit ratelį, o aš pasilsėsiu...
- Sėskit prie mūsų, dėde! – nuo stalo jam atsiliepė balsas.

Dusyk to sakyti nereikėjo. Jis prisigretino prie stalo, išsitraukė pinigų, gavo kortą. Ir žiūrėk: šeimininkas jam pralošė. Žiūrinių Viktoras pralošė, Sekčio Liudvikas pralošė. Paeiliui trys pralaimėjo. Vyrai, aplink apspitę, juokėsi ir šaukė:

- Matai, vos rankas pridėjo – ir visiems lūpas apšluostė!
- Na, palauk, Jokūbėli, kitą sykį tu iš mano saujos nepaspruksi, – sakė šeimininkas.

Šis dabar laikė banką ir padavė kortas. Pirmieji išlošė. Kai atėjo muzikanto eilė, jis tarė:

- Na, Kaisti, gal dar neapiplėši manęs – imu už viską!
- Jokūbai, nedovanosiu! Liksi plonas kaip vėgėlė, – kalbėjo šeimininkas.

Smuikininkas paėmė antrą kortą. Kas čia daros – tik žemukai, damos! Duok dar! O dabar blogiau, – tik septyniolika akių! Žinoma, Kaistis rinks daugiau, jis kaip gyvas nepasiduos.

Šeimininkas ištraukė ir ant stalo padėjo neatvožtą kortą: nori – imk, nori – neimk. Jokūbas abejojo. Gali pasisekti... o jei nepasiseks... Visus pinigų prašvilpčiau. Maži juokai!

Jis pasiseilėjo smilių ir prikišo prie kortos. Ji lipo, bjaurybė, ir kilo aukštyn. Turėtų laimėti. Ne, to dar negana! Jis atkišo pirštus, suko juos vieną aplink antrą ir būrė kartodamas: „Pasiseks, nepasiseks, pasiseks...“

– Pasiseks! – tarė jis garsiai ir atvožė...

Jis atvožė šešias akis.

– Jokūbai, kaip tave sumalė! – šaukė vyrai.

Jis paraudo, atskaitė pinigų – visus, kiek turėjo, – ir mielai būtų pakilęs. Bet kokia negarbė! Paskui visi juoksis, ant dantų nešios tave! Jei nueisi, sau į kišenę įsipylęs skambančių, tada viskas gerai. O dabar kur tu akis dėtum, jei kas tartų: „Dėduli, tai nurakė tave!“ Reikia dar kartą mėginti. Į skolą. Juk vis kada nors pradės sektis. Ir kodėl ne tuojau?

Jis šilo ir susičiaupęs tylėjo. Kai atėjo eilė jam, nė nepasiteiravęs, kiek banke yra, tarė:

– Už viską.

– Tiek daug! Palik mums nors pusę! – kalbėjo kiti.

– Nieko! Imu už viską! – Jokūbas pakartojo.

Jam dabar rodės, kad tikrai jis laimės! Kaip čia kitaip ir begali būti.

Prie karaliaus jis gavo septynakę ir nušvito. Dabar jam gali tekti aštuonakę, devynakę ar net viena akis daugiau. Beveik juokdamasis, jis atvertė naują kortą ir nė nepažvelgė į ją, tik žiūrėjo į šeiminką.

– Tūzas! – pasakė vyrai.

– Tūzas?

Jokūbas tikrai gavo tūzą, ir dar taukuotą!

Tai sudirbo, tiesiog lupte nulupo...

Kaistis buvo žmogus su protu. Jis tarė:

– Na, muzikante, neliūdėk! Duodu atsilošti skolą. Tikrai laimėsi!

Jokūbas paėmė kortą. Tik čia Žiūrinių Viktoras prabilo:

– O ką statai, dėde, jei prakiši?

– Taip taip! – pritarė Sekčio Liudvikas. – Reikia ko nors.

– Ką statau? – pasakė muzikantas ir griebė už kišenių, bet ten buvo tuščia – nė skatiko.

– Ką statau? – klausė jis žvalgydamasis ir pastebėjo smuiką.

Nieko daugiau neliko.

– Štai ką statau, – prabilo jis ir parodė paskutinį savo turtą.

Buvo tai rizika, didelė rizika, bet pagaliau ar amžinai jam nesiseks! Ne, jis nesiskirs su savo mielu instrumentu – kaip galima net galvoti apie tai! Net tada, kai ant stalo gulėjo sutrauktos dvidešimt šešios akys, jis nepajėgė įsivaizduoti, kas atsitiko. Jis sėdėjo, mirkčiojo ir nedrįso nė pajudėti. – Dieve tu mano, tokia pražūtis! Gal jam gražintų? Ne, jis bijojo, – graudu jam buvo prašytis. Taip, smuiko daugiau jis neturės, naują šiais laikais ne jam pirkti! Nebus su kuo vienam pasigraudenti, nebus kam jaunuosius linksminti. O ką žmona pasakys? Ji rėks kaip šarka. Dabar tu jai nė į akis nesirodyk.

Mergaitės ir vaikinai apsupo Jokūbą ir prašė:

– Dėduli, jau pasilsėjai! Griežk, griežk!

– Nepuikuok, dėduli, – sakė jie ir juokėsi.

Griežk! O smuiką jau vartalioja šeiminkas! Tai padaryta kalbų – visam kaimui, visai parapijai. Ištisą mėnesį dabar iš jo šaipysis, nuo liežuvio galo nepaleis.

Jis buvo taip susikrimtęs, kad neįjutė, kaip šeimininkas judino jį už peties. Tik jau gerai stukteltas, jis bailiai pažiūrėjo į Kaistį, kuris kelintą sykį kalbėjo:

– Sakau, man nereik tavo smuiko. Nesėdėk, tik griežk. Matai, šokėjai jau nerimsta.

Jokūbas atsistojo ir nustebeš išskėtė rankas. Jis stovėjo ten suglumęs ir nesusigaudė, kas aplinkui darosi.

Šeimininkas linksmas pasakojo:

– Ką man su juo veikti, su tuo smuiku? Tegu Dievas tau duoda sveikatos, kad ilgai jaunikliams kojas miklintum... Man jo nereikia... Imk ir čirpink...

Jokūbas vis negalėjo atsipeikėti.

Tik kada Kaistis prie jo priėjo, apkabino, taręs „duok ūsą!“, pabučiavo ir atkišo smuiką, jam vėl buvo viskas aišku ir smagu. Jaunieji plojo, šūkavo, gyrė šeimininką ir muzikantą, kuris linksmai tarė, į smuiką rodydamas:

– Aš jį kaip vaiką... kaip vaiką mylėjau... Tuojau griežiu, tuojau...

Kai švintant jis išėjo namo, jam atrodė, kad nuo žvaigždės ligi žvaigždės kažkas ištiesė stygas ir dabar jos ten groja. Ir visas pasaulis skamba ir džiaugiasi: ir gluosnio šakos, ir žolė, ir tas mažas vabaliukas, kur žiemai gilyn į žemę rausiasi.

APAŠTALŲ IŠKELIAVIMAS

1

Klebonas atsistojo, pasitaisė šilkinę stulą su raudonomis rožėmis ir lengvais angelais, paglostė sakyklos aksomą ir persižegnojo. Aukštai, iš abiejų altoriaus pusių, rymojo dvylika apaštalų, gerų, linksmų, saulėj pasinėrusių. Apačioj bažnyčia buvo pilna vyrų, moterų ir vaikų. Pro langą šmėstelėjo kregždė. Toli, ant Apreiškimo kalvos, žydran danguje snūduriavo debesėlis.

Kunigui prabilus, staiga tuščioj gatvėj subildėjo ratai. Kalniečiai atsisuko: prieš duris vežime sėdėjo aukštas senis su odos kepure ant galvos ir, į šoną pasviręs, klausėsi pamokslo. Paskui jis aštriai nusijuokė, sušmigojo arkliui, skabinėjusiam žolę, ir dingo už šventoriaus.

Klebonas pasakojo apie Joną Krikštytoją, nes kaip šiandien jam buvo nukirsta galva. Kalbėjo taip vaizdžiai, jog parapiečiai bastėsi po dykumas, brido per įkaitintą smėlį, gėrė šaltose vermsėse, kopinėjo liepynuose bites ir nakvojo kalnų urvuose. Jie gaudė skėrius, didelius, riebius, sparnais čežančius, ir juos maistui kepino. Paskui jie visi pateko į kalėjimą. Buvo tai klaikūs namai, be šviesos, be oro. Drėgnais mūrais rėpliojo šlykštūs vabalai. Ant grindų šliaužiojo išblyškusios, be saulės augusios varlės, o aplink kojas vinguriavo slidūs žalčiai. Vėliau kalniečiai matė rūmus, kur šoko ji, daili, liekna, lankstų kūną šilku suvyniojusi. Ji plazdėjo, ta tyrulių vaikas, rankas pakeldama, liemeniu vilnydama, ant pirštų sukdamasi. Nuo tokio šokio bažnyčioje mergaitės nerimo, vyrai į taktą lingavo, o berniukų pėdos, mažos pėdelės, kurios laukuose ant akmenų laipiojo ir į medžius sliuogė, dabar neiškentė netrepsėjusios. Ir štai toje linksmybėje klebonas susyk parodė kruviną pranašo galvą. Ji gulėjo ant auksinės lėkštės su išraižytais Romos ciesoriais. Raudoni lašai capsėjo iš jos. Visus apėmė siaubas. Geriems kalniečiams akyse stovėjo jų mažos nuodėmės. Jie labai gailėjosi savo kalčių ir bijojo. Bet klebonas juos nu-

ramino, nes senovėje, kai dar Apreiškimo kalvoj pušys nebuvo iškirstos ir lokiai ramūs ligi bažnytkiemio ateidavo, vienas žmogus aukštai skardžiuose rado paklydusį šventąjį Petrą, parsivedė jį namo, sušildė, pavalgydino ir davė nakvynę. Iškeliaudamas apaštalas pažadėjo pas save priimti visus kalniečius ir su vienuolika savo brolių stovėti čia, aukštumų bažnyčioj, jei gyventojai nebus skaudžiai nusižengę. Ligi šiol jie buvo teisūs, todėl klebonas vikriai juos išvadavo iš pragaro ir įleido į amžiną laimę. Amen.

Po pamaldų, kai išėjo į šventorių, teta Gertrūda tarė:

- Tas keistas vyras nieko gero neneša. Jis taip baisiai nusijuokė, net man ausį nuspen-gė: prieš nelaimę man visados taip esti.

Ir dėdė Morkus prabilo:

- Jis nėra valdžios siūstas, nes mes būtume iš anksčiau pažinoję. Gal kieno giminaitis iš lygumų?

- Ne, - atsakė kalniečiai, - jis nėra mūsų giminaitis.

- Aš kitaip nė netvirtinu, - kalbėjo dėdė, - be to, čia baigiasi kelias aukštyn, tai jis negalėjo toliau nuvažiuoti kaip pas tėvuką Maksimą. Einam pažiūrėti.

- Geram reikale aš visados busiu pirmutinė, dėdė Morkau, - atsiliepė teta Gertrūda ir pasikėlė sijoną, kad einant nesudulkėtų.

Jie paliko šventorių ir saulėta gatve pasuko į viešbutį. Buvo tai medinis namas, kur kalnų gyventojai išgerdavo stiklą vyno. Snieguotais žiemos vakarais, kai pusnys užvers-davo visus kelius, jie čia rūkydavo pypkę ir lošdavo kortomis, o gražiais vasaros orais sustodavo reti keleiviai.

Vyrai, moterys ir vaikai, visa parapija, apsupo smuklę, ir niekas nedrįso žengti į vidų. Dėdė Morkus lazda baksnojo akmenis. Seniai susėdo ant suoliuko prie namo, berniukai ir mergaitės žaidė aikštėj. Teta Gertrūda šlamėjo savo kaimynei:

- Na, Marcele, juk negalima galvoti, kad šis mūsų smalsumas būtų kokia nuodėmė: turim tiesą žinoti, kas pas mus važinėja.

Juos pamatė smuklininkas ir išėjo pasitikti.

- Tėvuk Maksimai, turi svečių? - tarė dėdė Morkus.

- Taigi.

- Kas jis toks?

- Dar nepasisakė.

- Ar jis kalbėjo ką?

- O, taip! Atvažiavęs jis tarė: „Ar turi mudviem su arkliu pastogę?“ Paskui jis ilgai žiūrėjo į kalnus. Klausinėjo apie gyventojus. „A, rodos, jie gerai sutinka su savo šventai-siais...“ Ir jums pridursiu - jis dabar geria seniausią vyną!

- Tai puikus vynas, - tarė dėdė Morkus. - Esu jo ragavęs, kai pernai klebonas savo seserėčią leido už vyro. Koks vynas! Gerklę taip švelniai glosto, vidurius kutena, į galvą maloniai siūbtelia. Kai tik jo į stiklą įsipili, tai iš dugno nusidriekia tokie skaidrūs bur-buliukų stulpai. Tada esti smagu, linksma, gera. Pamiršti, kad esi senas. Nori dainuoti, šalia savęs pasisodinti dailiausią mergaitę...

- Per aukštai sieki, tėvai, - prabilo Brunonas, sėdėjęs šalia Sofijos.

- Aukštai siekti, vaikinė, nėra nuodėmė. Ir kol pasauly nesibaigė vynas, tol apsimoka gyventi. Na, bet dirstelsiu, kaip tas senis gurkšnoja.

- Vyrai, moters, užsukite pas mane, - ragino tėvukas Maksimas, - vietos visiems bus!

Kalniečiai, kurie buvo atėję su vaikais, atsisveikino ir grįžo namo. Kiti paskui dėdę Morkų nusekė į smuklę – žemą, su storomis sijomis kambarį. Kertėje sėdėjo anas žmogus su neišgerta stikline. Jo galvos dabar nedengė nei toji keista kepurė ir nei vienas plaukas, o jo tamsus veidas buvo raukšlėtas kaip džiovinta slyva.

Svečiai susimetė pas duris, nesiryždami eiti gilyn. Tėvukas Maksimas pastūmė jiems suolus ir paklausė, kai jie buvo už stalo:

– Ko gersit?

Čia atsiliepė tas vyras iš kertės:

– Šeimininke...

Visi liovėsi šnabždėjęsi.

– Šeimininke, duok jiems geriausio vyno. Šiandien vaišinu aš.

Paskui jis tarė kalniečiams:

– Kaip laikotės?

– Ačiū, – atsakė dėdė Morkus, – gerai dar stovim.

– Slėnyje man pasakojo apie jus, ir štai apsilankiau – jaukiai gyvenat.

– Ir gražu pas mus, – prie šnekos prisidėjo teta Gertrūda.

Smuklininkas atnešė vyno.

– Nesigailėkit jo, – nusiųokė ateivis.

Atkimšo butelius. Žmonės gėrė tylėdami, iškilmingai. Teta Marcelė susiraukė, lyg didelę kartybę nurijus, ir tarė:

– Jį tik angelams ragauti.

– Jūs man patinkat, – kalbėjo keistasis svečias, – dirbate toli nuo triukšmo, medžiojate stirnas, ganote galvijus.

– Greit įsipyksim, – atsakė Marcelė. – Neturim gardžių valgių nė gėrimų.

– Nors dabar nesnauskit. Dievas nesibars danguj, jei kiek paūšim.

Žmonės pagalvojo: „Čia jis ištarė atbulus žodžius.“ Bet vynas buvo senas ir linksmas, ir buteliai tuštėjo, siklai linko ligi dugno. Teta Gertrūda išraudo, pati smaguriavo ir kitus ragino. Ir nedrąsieji pakėlė balsą, atsirišo jų liežuviai.

– Kai buvau mažas... – skėsciodamas pasakojo daržininkas Paulius, kuris retai kada praverdavo burną.

– Kai buvai mažas, tai buvai nedidelis, – nutraukė jį dėdė Morkus, ir visa smuklė juokėsi.

– Šeimininke, dar butelį! – šaukė kurpius Steponas. – Gal nors sykį ant kojų nenustovėsiu. Nenorėčiau po velėna lįsti, neregėjęs didelių džiaugsmų.

– Po žeme nenusinešim nei vyno, nei žmonos...

– Dėdė Morkau, kas matė pliaukšti! – pakilo teta Gertrūda. – Verčiau dainą užtrauk.

– Ar man rėkauti? Gerai, galiu! Nuo dainos žmogaus siela gražėja, ir šventasis Petras mane į dangų išileis tik dėl balso. O jūs, bjaurūs girtuokliai, pritarkit man! Tėvuk Maksimai, ar nematai, kad mano butelis tuščias?

– Mes garsiai šauksim, – siūlėsi kalniečiai, švarkus atsisagstę.

Iš pradžių daina buvo baugšti, tik vienas kitas pritarė. Paskui prisidėjo naujų balsų. Smuklė sužžė, ir netrukus jos sienos drebėjo. Kai kas ūkė vienodai ir nuobodžiai, kiti traukė dailiai, čia smarkiau, čia lėčiau, o buvo ir tokių, kurie rėkė, kiek tik galėjo, ir nepaisė žodžių ir melodijos – kad tik būtų daugiau triukšmo.

Ateivis sėdėjo prie lango. Jo akys žioravo ir veidas dar labiau susiraukšlėjo. Jis iš eilės žvelgė į kalnietį po kalniečio ir rymojo, kol teta Gertrūda suliepsnojo, metė ant suolo skarelę ir sušuko:

– Nutilkit, rėksniai! Ir aš kai ką galiu. Patraukit status prie sienos. Greičiau, berneliai, greičiau!

Teta nuėjo į vidurį aslos, pasikėlė sijoną ir ėmė šokti. Vyrai plojo delnais ir jai pritarė, o ji trepsėjo, į grindis kojomis mušė, rankomis mosavo. Štai ji pakreips čia vieną šoną, čia antrą, galvą linktels kairėn ar dešinėn, arba ratu apsisuks. Ta senė šėlo kaip apsėsta – ji aukštyn pašoko, kulnimis taukstelėjo ir sušuko „ocha cha!“

– Ocha-cha! – griaudėjo smuklėje ir juokais leipo.

Savo parodžiusi, teta griuvo į suolą, šluostėsi prakaitą ir tarė:

– Vyno, duokit vyno! Baigiu trokšti... O, aš kaip smėlis – visą statinę sugersiu!

Ji ištuštino stiklinę ir kalbėjo:

– Kas sako, kad teta Gertrūda – šapas? Ji visko gali! Ji šoka kaip... oi pailsau, pailsau... šoka kaip stirna. Kada tekėjau...

– Tai savo vyrą ligi mirties nušokinai, – atsiliepė dėdė Morkus.

– Ša! Tegul jie sau miega, tie nabašninkai. Vargšas mano Petrelis...

– Nesigraudink, teta, – guodė Marcelė, – jis jau seniai garbina Viešpatį danguj.

– Priglaudė jį, – kalbėjo teta, – priglaudė jį visagalis Dievas...

Šventus vardus išgirdę, žmonės nutilo. Kertėje svečias sukosėjo ir aštriai tarė:

– Kažin ar Dievas yra visagalis...

– Kaip? – nustebė kalniečiai.

– Ką jis burnoja? Vyrai, namo!

Senis nusijuokė ir linksmai tarė:

– O, ir užsidegėt! Aš tik tyčiomis pasakiau. Na, dar pabandykit vyno.

Žmonės susigėdė savo staigumo. Bet keli pakilo ir išėjo. Kiti liko, aprimo. Jie gėrė ir šnekučiavosi tarp savęs ir su svečiu. Jis pasikvietė visus į savo kambarį. Paskui jį nusekė dėdė Morkus, kurpius Steponas, Brunonas su Sofija, rudas kalvis, ir jis rodinėjo žvėrių kailius, senus pinigus, ginklus, knygas. Brunonas su Sofija atsiliko prie stalo, kur gulėjo plaštakių rinkinys ir maža dėžutė. Ant jos miegojo liūtas; viename jo šone buvo arklių lenktynės, kitame sėdėjo burtininkė su gyvatėmis ant kaklo ir kojų; pryšaky piemenėlė grojo fleita, o kitoj pusėj iš marių tekėjo saulė, prieš kurią klūpojo žmonės. Vaikinas bečiupinėdamas kilsterėjo antvožą ir skrynutėj pamatė... Ten gulėjo... Ak! Kad ji bent mažiausią skarmalą būtų užsimetus! Ten gulėjo moteris, ant šono pasvirusi, rankas už galvos susidėjusi... Daili kaip žvaigždė!

Brunonas greit užvožė dėžutę ir atsisuko. Pro jo petį į paveikslą žiūrėjo Sofija. Abu paraudo, žvilgterėjo vienas į antrą ir nieko nesakę prisidėjo prie būrelio, kuris klausėsi svečio pasakojimo apie bebrų medžioklę.

Pamatę daiktus, kalniečiai ėmė skirstytis. Jie ėjo mažais būreliais, vieni į rytus, kiti į vakarus, ir vėjas gaivino įkaitusias jų galvas.

2

Kai sutemo, Brunonas sėdėjo ant lovos mažam kambarėly. Čia jis užsimerkdavo, čia pro langelį žvelgdavo į pušis, ties stogu ošiančias. Tasai paveikslas! Kaip ugnis! Prieš jį kilo švelnios linijos, lėtai, lyg iš ūkanos, nėrėsi daili ranka, driekėsi juodi plaukai.

„Reikia gulti“ – pamanė vaikas. Jo gyslose kraujas vis labiau plakė. Jis palietė smilkinius – kaip tvinksčioja! Jis girdejo tvaksint širdį – vis greičiau ir greičiau. Orą jis traukė išplėstomis šnirpšlėmis, ir jam atrodė, kad štai ims ir pritrūks krūtineje kvapo.

– Miegokim! – tarė jis, nusiėmė skrybėlę ir pakabino ant stirnos rago. Nusimetė švarką, padėjo ant suolo ir atsiklaupė.

Namuose buvo tylu. Ten, apačioje, sapnavo tėvai ir mažoji sesuo. Medžiai šlamėjo vis lėčiau ir lėčiau, paskui visai nutilo. Jis persižegnojo, pradėjo melstis, krutino lūpas, kartojo žodžius, bet vis paklysdavo. Štai laiptuose kažkas sugirgždėjo. Prasivėrė durys. Jis atsisuko – nieko nematyti. Bet kai vėl užsikniaubė ant lovos, kambarėlio kampuose kažkas ėmė kuždėtis. Jis jautė, kaip aplink jį vaikščioja šešėliai, stiebiasi ant galų pirštų ir žiūri pro jo petį. Sieros kvapas dvilktelėjo jam į veidą. Balsas jam šnabzdėjo: „Viešpačiui nereikia tokių maldų nė tavęs.“ Jis papurtė galvą, delnais sugniaužė kaktą. Kažkas prunkštė, slankiojo iš kampo į kampą, sėdo ant stalo. Jų buvo visur pilna – didelių ir mažų. Vieni jų turėjo žmogaus kūną ir paukščio galvas. Kiti arklio snukius, ožio barzdą. Jų buvo tiek daug, kad vaikas bijojo sukrutėti. Oras darėsi tvankus. Kraujas plakė vis labiau ir labiau. Staiga kuždesiai nutilo. Tik ties pat jo ausim šuktelėjo: „Sofija!“

„Sofija!“ – kartojo balsai. Tie šešėliai puolė pro duris ir išnyko.

Vaikinas pašoko. Nieko nematyti. Jis atsigulė į lovą ir užsimerkė. Dabar pušys šnerėjo ir pasvirusios glostė stogą. Vos Brunonas sudėjo blakstienas, kai toli toli išvydo žalias pievas, kurių nei galo, nei krašto nematyti. Ten vaikščiojo moterys, apsvilkusios baltais rūbais. Jos buvo palaidais plaukais ir basos. Kaip kokie rūkai jos slankiojo palei upelius, skainiojo gėles ir dainavo skaidriu, ilgesio pilnu balsu.

Pušis garsiau sučežėjo į stogą. Brunonas krūptelėjo. Pievos susiūbavo ir dingo. Jis padėjo galvą į vėsesnę vietą. Miegas nėjo. Jis dabar matė šlaitą, kuriame buvo mergina. Ji glostė vyro plaukus. Ir jam pasirodė, kad jis pats ten guli. Jis jautė švelnias rankas. Ilgos kasos kuteno jo veidą. Jis užuodė jos kūno kvapą. Buvo jam svaigu. Jis ištiesė ranką ant jos liemens... Tik štai sutemo. Ligi dangaus iškilo ūkanų stulpas, ir viskas išnyko. Vaikas vėl buvo savo lovoj. Per jo sąnarius sklido maloni negalia. Jis bijojo net krustelėti. Aplinkui glūdėjo naktis. Žmonės ir gyvuliai miegojo. Net kandis sienoj negrikšėjo. O jo smegenyse buvo skaidru kaip dieną, nors juose neliko nei vienos minties, nei vaizdo. Tik pakaušy atkakliai graužėsi jėga, nustelbus visus jausmus, ir stūmė jį pirmyn, vertė nežinia kur eiti... Ir kuždėjo: „Sofija.“

– Sofija! – sušuko jis ir pašoko iš lovos.

Brunonas nulipo žemyn ir pasuko į girią. Dangus buvo aukštas, tamsiai mėlynas. „Taip, žibančios žvaigždės, jūs nežinot jaunystės kraujo!“ Kalnai stūksojo rūstūs, galingi. Brunonas ėjo greitai, vis greičiau, kol pasileido tekinas. Jis bėgo per mišką, pateko į daubą, užkopė kalvą. Vėjas pynėsi į jo plaukus. Viena trobelė liko užpakaly. Štai dunkso antra, prisiglaudus prie uolos.

Kas ten? Kas ten sėdi vėlai naktį prie vartų?

– Sofija!

– Brunonai!

– Verki?

– Ne, aš dabar neverkiu.

Ji šluostosi ašaras, šypsoji ir ima vaikiną už rankų.

3

Aušra paraudo kalnų keterose. Oras atvėso. Brunonas grįžo namo linksmas ir neramus. Šile jis išvydo žmogų, aukštą, su odos kepure.

– Sveikas, – atsiliepė senis, jį pažinęs. – Kur eini taip anksti?

Brunonas nieko neatsakė.

– Suprantu – jaunystė! Ir aš kada toks buvau... Na, bet ko tu nukaitai...

Keistasis vyras nutilo, pagalvojo ir ūmai paklausė:

– Skubi?

– Ne!

– Žinoma, tau nėra dabar ko skubėti! Na, nenuleisk žemyn akių lyg ką tik krikštyta mergaitė. Ne visados apie šventuosius galvojam.

Paskui jis tarė beveik liepiamu balsu:

– Sėskimės čia, ant akmens. Tu manęs nesigėdyk. Nemanyk, kad tie, kurie vaikščioja dailius veidus padarę ir žiūri lyg angelai, yra šviesūs kaip saulė. O, ko tik nemato tie vargšai smegenys! Na, kaip aš tau atrodau?

– Kaip ir visi, – atsakė sumišęs Brunonas.

– Taip kalbėti nepridera, nes kiekvienas žmogus yra kitoks. Aš iš visų skiriuosi tuo, kad esu tobulas nusidėjėlis.

– Ką?!

– Esu tobulas nusidėjėlis, taip. Klausyk, aš tau papasakosiu.

Jis perbraukė ranka per kaktą ir prabilo:

– Esu turtingos kilmės, mačiau daug žemių ir žmonių. Bet visos kelionės, visi miestai ir girios manęs nepatenkino. Tada ėmiau studijuoti ir, begalvodamas apie erdvę ir laiką, vos nepamišau. Tu tik pamanyk, vaikinė: mes negalime suvokti visatos ribų, bet jos neišvaizduojam ir be ribų. Kartais, rodos, švystelia toks jausmas, kad tartum prieini erdvės galą, protas lyg atsimuša į kokią sieną. Tačiau imi ir paklausi: o kas už tos sienos? Visą amžių gali nieko neveikti, tik vis nustatinėti naujas ribas, mūryti naujas sienas, eiti vis tolyn ir vis nepasiekti galo. O mūsų protui, vaizduotei, visiems jausmams nepakeliamas tas amžinas, daugiau negu amžinas tęsinys. Ar matei kada, kaip upėj tarp lyčių skęsta žmogus? Jis stveria vieną ledo gabalą ir mano, kad ant jo atsilaikys. Bet lytis panirsta į vandenį, jis pūškuoja prie kitos, kuri vėl nuo svorio nuskęsta, ir taip trunka, kol pats žmogus nugrimsta. Lygiai taip ir su erdve, ir su laiku. Manai, štai jau mano mintis gali sustoti, toliau nėra kelio. Tik staiga tavo rastoji riba sugriūva, prieš tave atsiveria begaliniai plotai, per kuriuos tu vėl skrieji, be paliovos skubi. Todėl žmogui lieka arba pamišti, arba nieko negalvoti. Bet aš toliau mažčiau: čia kaltas Dievas, jei aš turiu taip kankintis. Ėmiau ant Jo pykti ir ieškoti keršto. Daugelis tokiu atveju paneigia Jį, sako, kad Jo nėra. Bet neigdamas juk Jį teigi, nes to, ko visai nėra, negalima neigti. Ateistai, berneli, yra panašūs į šunis, kurie loja aplink laužą, kol lokio nemato. Tegu žvėris pakyla, visa gauja cypdama išlakstys. O aš tariau sau taip: gerai, žmogus negali suvokti erdvės, jis negali nemirti, bet ir tu, Dieve, nesi visagalis, kadangi neįstengi būti didesnis už save, esi sau riba. Matai, mūsų protas šiuo atžvilgiu gali Jį apimti, seikėti. Aš tuo nepasitenkinau ir, radęs ribą, siekiau aukščiau ir prigalvojau ligi to laipsnio, kada mūsų protas atsisako dar toliau eiti, atsimuša, sparnus nuleidžia. Ir kaip tik šitoj vietoj bus ta viena Būtybė, kurios mes negalim suvokti ir mąstyti. Ji bus didesnė už šitą Dievą, kurį žmonės garbina, ir ją vadinu Hyperos. Taip aš atsikeršijau Dievui ir pasiekiau didžiausią nuodėmę,

nes Jį įžeisti, neigti nėra taip baisus nusizengimas, kaip Jį pripažinti žemesniam laipsny. Todėl, vaicine, aš ir esu tobulus nusidėjėlis. Didžiau dar niekas nėra nusikaltęs.

Tasai vyras nutilo, pažiūrėjo į auštančią dieną, į gėstančias žvaigždes ir tarė:

– Jei tylėtum, aš tau pasakyčiau mažutę paslaptį.

– Gerai, – atsakė vaikas.

– Pakalnė žmonės žiūri tik savęs, jie neklauso mano mokslo. Išgirdau apie jus ir pamaniau: „Juos atversiu, nušviesiu ir paskui ramiai su jais gyvensiu.“ Pradžią jau padariau. Kalniečiai ir toliau rinksis pas mane, nes žadėjau vaišinti, kiek tik jie norės. Taip visus ir prisipratinsiu. Pamatysi, kaip atsisakysit nuo savo Dievo, nuo apaštalų.

– Nuo apaštalų? Niekados! – nustebo Brunonas. – Mes juos mylim!

– Jie turės iškeliauti, – griežtai atsiliepė tasai žmogus. – Arba jie, arba aš turim žūti.

Jis atsistojo ir beveik pikta tarė:

– Tu tylėsi.

Ir, nelaukęs atsakymo, jis apsisuko ir pranyko tarp pušų.

Brunonas pažiūrėjo į kalnuos skraidantį erelį ir grįžo namo.

4

Klebonas lipo iš sakyklos. Jo dvasia liūdėjo ir verkė: bažnyčia buvo apytuštė – visi vyrai linksminosi pas tėvuką Maksimą. Čia dabar, tą šventą dieną, sėdėjo tik vienos moterys ir vaikai. Jis pasakojo apie dangaus grožybes ir apie laimės vainikus klusniems Viešpaties tarnams. Jis bylojo apie gerus apaštalus, kurie globė kalniečius. Vargšas klebonas! Jis galėjo kalbėti dailiai kaip arkangelas, jis galėjo šaukti kaip trimitai pas Jericho sienas – jo balsas nesugriovė širdžių rūstybės. Vienos moterys žiovavo, kitos snaudė, vaikai trukčiojosi už drabužių ir rodėsi vieni kitiems liežuvius. Teta Gertrūda žvairavo į kerdžiaus žmoną Kristiną, su kuria susipyko dėl puodynės pieno. Taip, tie ramūs kalniečiai ėmė skersuotis, ir jie taikūs būdavo tik smuklėj. Jie apsilėjo, neprižiūrėjo savo ūkių ir daržų. Jie vėlinosi nuimti javų derlių, nedirbo žemės kitiems metams. Ko jiems vargti, ko su kastuvais vaikščioti, jei tas nelabasis ateivis žadėjo juos auksu apipilti, vynu girdyti ir pakelti lyg kokiais kunigaikščiais, kuriems nereikia Dievo nė Jo įsakymų. Todėl dabar ganyklose gyvuliai bastėsi neprižiūrimi. Karvių pakaklėse kabantys varpeliai liūdnei skambėjo pačiais staigiais skardžiais, ties juodomis bedugnėmis. Dėdės Morkaus žaloji jau nukrito į tarpekį ir užsimušė. Ir gyvuliai subjuro. Ožiai tapo atkaklūs, per dienų dienas mušėsi ir puolė net žmones. Tik vieni kalnai rymojo kaip rymoję – aukšti, galingi, kurtūs pasaulio triukšmui. Tik viena saulė keliavo per dangų kaip keliavusi – šviesi, maloni piktiesiems ir geriesiems. Ir kregždės skraidė ore kaip seniau. Jos rikteldavo, lėkdamos pro langą, nusileisdavo į pažemę ir vėl šaudavo į orą. Bet kalniečiai, o tie kalniečiai!

Taip galvojo klebonas, lipdamas iš sakyklos ir eidamas į zakristiją. Gelė jam širdį, ašaros krito per jo veidus. Jis atsėdėjo ir jautėsi toks pavargęs, nelaimingas... Kai norėjo pakilti, jo rankos drebėjo, kojos buvo pailsusios ir krūtinėj trūko kvapo.

– Palauksiu valandėlę, – tarė jis sau, – gal atsigausiu ligi mišparų.

Bet vis labiau jis silpnėjo, ir pagaliau vos pasiekė savo kambarį ir sukniubo ant lovos, sunykęs, skaudančiais sąnariais ir dvasia.

Nesulaukusios pamaldų galo, moterys su vaikais išsiskirstė. Bažnyčia liko tuščia, tik vieni apaštalai stovėjo aukštai savo eilėje. Jie taip mėgo mišparus, per kuriuos vargonai meiliai ošdavo, žmonės giedodavo, kad dabar nustebę žiūrėjo, kodėl šiandien niekas

neskardena psalmių, nedumia viškose dumplių, nespaudo klavišų ir nežibina žvakių altoriuje. Jie ten stovėjo ir laukė, kai pro langą vėjelis dvelktelėjo šūkavimus, dainas – kalniečiai smuklėj šoko ir linksminosi. Jie pamiršo ir paniekino gerus savo šventuosius, jie jau nesilankė į Dievo namus, nesivilgė švėstu vandeniu ir neklaupė ant kelių.

Šventasis Petras krustelėjo. Jam suvirpėjo ranka, laikiusi auksinius raktus, ir jis apsižvalgė aplink save. Toli baltavo kalnai, tokie gryni, tokie skaidrūs. Ties langu buvo nutiesta viela, ant kurios dabar tupėjo jauni kregždukai ir dairydami tarėsi, kad greitai turės skristi į šiltesnę žemę. Čia, šalia senojo žvejo, vienas apaštalas glostė karčius liūtui, snaudusiam prie jo kojų; ties kitu šventuoju erelis išskėtė sparnus, pražiojo kumpą snapą, lyg norėdamas surikti ir pakilti į padanges. Visi jie buvo neramūs, lyg strazdų pulkas, kuris žada išskristi.

Apaštalai išgirdo gatvėje klyksmus ir rėkavimus. Tai traukė kalniečiai, dainas šaukdami, švilpaudami ir būgną mušdami. Paskui stojo didelė tyła, lyg aplinkui viskas būtų mirę – ir žmonės, ir medžiai, ir paukščiai.

Šventieji vis laukė ir laukė. Kai įstriži spinduliai sugulė ant grindų, šventasis Petras sujudo, žengė oru ligi lango, o visi apaštalai subruzdavo paskui jį. Jie atrodė seni, suvargę ir keliavo gatve, pasiramsciuodami kas kalaviju, kas pjūklų, kas kirviu, kuriais jie buvo nužudyti.

Niekas jų nematė, niekas jų nesigailėjo ir nemaldavo liktis. Klebonas sirgo ir dūsavo. Kiti žmonės, prisigėrę vyno, prisišūkavę dainų ir atsišokę, sulindo į savo namus, užsidarinėjo langines ir miegojo. Jie nežinojo, kad saikas jau perpildytas, bepročiai!

Iš lėto slinko šventieji dulkėtu keliu. Saulė glostė jų drabužius, žėrėjo jų šilkinėse gėlėse ir branguose akmenyse, kuriais Dievo vyrus išpuošė žilos gadynės tėvai. Liūdna jiesiems buvo atsiskirti su baltaisiais kalnais, su žaliomis ganyklomis, su žmonių meile, jų maldomis ir ošiančiais vargonais. Bet dabar jie buvo pamiršti ir turėjo išeiti sau. Jie pagalvojo apie kalniečius ištikusias nuodėmes, ir pyktis suspaudė jų širdis. Tada jie pakėlė galvas. Jie buvo išdidūs ir galingi. Ir niekas jų nešaukė grįžti. Žmonės gulėjo ir sapnavo nešvarius sapnus. Jų miegas buvo pilnas godumo, girtavimo ir vaidų.

Tą giedrią rudens dieną, kai oras buvo toks skaidrus, kad regėjai Milžino viršūnę dunksant, per kalnus lėkė laukinių žąsų trikampis. Jų vadovas plasnojo pryšaky, ir jo gūžys buvo apsiraizgęs voratinkliais, ten aukštai plaukiojusiais. Jis žiūrėjo aplink, ar neišvys erelio, ir jam gražūs buvo tie juodi tarpekliai apačioje, platūs kloniai ir žemi namai. Staiga jis nustebo, ištiesė kaklą ir sugirgsėjo.

– Gir gir! – jam atsakė tie raibi paukščiai, klausdami, kas atsitiko.

Ir iš mėlynų aukštybių jie pamatė keliaujančius apaštalus, nusileido žemyn ir, sukdamė ratą, šūkavo.

Žąsys girgsėjo vis skardžiau ir skardžiau. Jos nuskrido net ligi miestelio ir ėmė taip triukšmauti, kad teta Gertrūda nubudo ir nusikeikė, kam ją trukdo. Ji pakėlė akis į orą, išvydo paukščius, jos širdis atsileido ir...

Ūmai ji susiėmė už galvos, lyg štai žemė prasivers ir nugarmės jų visų namai ir gyvuliai.

– O, aš nusidėjėlė! – puolė ji laukan šaukdama. – Vargas man, vargas man!

Ji bėgo gatve vienplaukė, išsigandusi ir rėkė:

– Užmuškite mane akmenimis! Vargas man, kad šokau pasikėlusį sijoną, gėriau vyną ir plūdausi.

Žmonės pravėrė langines, iškišo galvas ir žiūrėjo, kas yra. O teta jiems graudeno:
Mes žuvę: apaštalai iškeliauja!

Išgirdę tuos žodžius, žmonės metėsi pro duris ir išsigandę skubėjo paskui tetą Gertrūdą. Visas miestelis sukilo. Juos prisivijo ir nuošaliai kalnuos gyvenantieji. Toli išvydo jie žengiančius apaštalus, ratą sukančias žąsis ir bėgo uždusę, prakaituoti. Baigėsi geras kelias, jie klupo ant skeveldrų, ant skurdžių krūmokšnių. Jie paliko slėnį ir grūmėsi su stačiu šlaitu. Vaikai nestengė aukštyti kopti. Ir daugelio moterų jėgos išgeso, bet teta Gertrūda narsiai kilo skardžiais, raudona kaip saulė. Dėdės Morkaus skvernai plevėsavo, jo lūpos buvo atkakliai sučiauptos, ir senatvėj jis neketino nusileisti jauniems. Brunonas šokinėjo nuo akmens ant akmens, jo kepurė seniai buvo likusi pakelėj ir garbinuoti plaukai gulė ant akių. Visi jie buvo lyg stirnų pulkas, kuri užpuolė vilkų ruja.

Pačioj viršūnėj ten kyšojo didelė uola, pakėlusi galvą, lyg bijodama nupulti į prarają. Šioj aikštėj, kurią vadino Apreiškimo kalva, gražiais vasaros sekmadieniais kalniečiai mėgdavo susieiti, jie grodavo, dainuodavo ir šokdavo. Iš tos vietos žemyn puolė didelė gelmė, ir buvo matyti apačioje kloniai su miestais. Sustoję ant pakraušio, žmonės žiūrėdavo į upės vagą, vingiuojančią lygumų pievose, pasakodavo istorijas apie žemumų gyventojus.

Apaštalai žengė į tą uolą, nes iš ten jiems reikėjo skristi į dangų. Jie ėjo išdidūs, rūstūs, pasiramščiuodami savo pjūklais ir kalavijais. Pabūgę žmonės galvojo, ar spės prisivyti, ir dar labiau skubėjo. Jie gal dar permaldautų savo šventuosius, kurie geri, linksmi stovėjo bažnyčioj ir tiek amžių džiugino tėvų ir jų pačių širdis. Kai žmonės pasiekė Apreiškimo kalvą, dangaus pasiuntiniai buvo pačiame uolos krašte ir žiūrėjo į žydras aukštybes, kurios dabar juos vadino į save. Kalniečiai prisiartino prie jų ir, išvydę kietus šventųjų veidus, taip nusigando, kad nežinojo, kokį žodį tarti, kaip maldauti. Jie tik šaukė nelaimingu balsu:

– Pasigailėkit! Pasigailėkit!

Apaštalai rymojo ten išdidūs, galingi, jie nepažvelgė į klūpančius vyrus ir moteris. Jie buvo kurtūs tam skurdžiam prašymui. O kalniečių žodžiai vis labiau skardėjo, kol kauburiai aidėjo skaudžia nusižeminimo giesmė. „Pasigailėk manęs, Dieve“, – sklido tenai viršūnėse, ir kai sutartinė tapo švelni ir meili, šventasis Petras atsisuko į savo paklydusias avis, liūdnai nusišypsojo ir pakėlė ranką. Giesmė nutilo; žmonės sužiuro į apaštalus, o tenai, už kalnų, jau sėdo saulė. Dideli ir maži laukė, ką pasakys senas žvejys, bet jis nepravėrė lūpų, ir visi stebėjosi ir nežinojo, ką daryti. Jie klūpojo ilgai, nuolankūs, lig teta Gertrūda prabilo:

– Matote, jie nori grįžti pas mus.

Taip, jie vėl buvo virtę senaisiais apaštalais, bet dabar juose nebuvo linksmumo, tik liūdesys.

Kalniečiai sukilo, paėmė šventuosius ant rankų ir, giedodami psalmes, siūbavo namo. Viršum jų žąsys suko ratą ir girgšėjo. Kai pro langą juos išvydo klebonas, staiga jis pašoko nuo lovos, – sveikata jam grįžo į strėnas ir džiaugsmas į širdį. Jis pasitiko procesiją, nuvedė ją į bažnyčią, pastatė apaštalus savo vietose ir išėjo mišparų giedoti. Berniukas suprakaitavęs dirbo prie dumplių viškose, vargonai skardėjo plonais ir stonais balsais, o jiems pritarė visa bažnyčia, seni ir jauni, vyrai ir moterys. Apaštalai mielai klausėsi giesmės žodžių, jiems patiko gražios melodijos, ir klebonui buvo taip smagu, kad jis manė nepragyvensiąs tos linksmybės.

Šventoriuj jį pasitiko Brunonas su Sofija ir tarė:

- Tėveli, mudu norime susituokti.

- Gerai, mano vaikai, Dievas liepė daugintis ir valdyti žemę. Įrašysiu jūdviejų užsakus.

- Mudu norėtume be užsakų - greičiau.

- Kodėl?

- Tėveli, nepykit, kad mudu... - tarė Brunonas ir nuraudo.

- Mudu... - sušnabždėjo Sofija ir nutilo.

- Na, išdykėliai, pasisakysit per išpažintį, - pagrasė klebonas. - Matau, kad jums liežuvis prilipo prie gomurio, kaip sako pranašas Dovydas.

Kai jaunikaičiai išėjo į gatvę, juodu išvydo būrį žmonių, prie jo prisidėjo, ir visi pasuko smuklės link. Juos vedė Gertrūda. Jos veidai liepsnojo, akys žioravo. Ji pirma atplėšė trobos duris ir peržengė slenkstį.

Ateivis sėdėjo kertėje tiesus ir nė nekrustelėjo.

Teta Gertrūda sušuko:

- Kinkykis arklį ir važiuok!

Bet jis žiūrėjo stikliniu žvilgsniu, ramus ir lyg tyčiojosi iš kalniečių.

Teta neteko kantrybės, prisiartino prie jo, paėmė už rankos. Ir atšoko. Ji atsigręžė į žmones išplėtus akis, praverta burna.

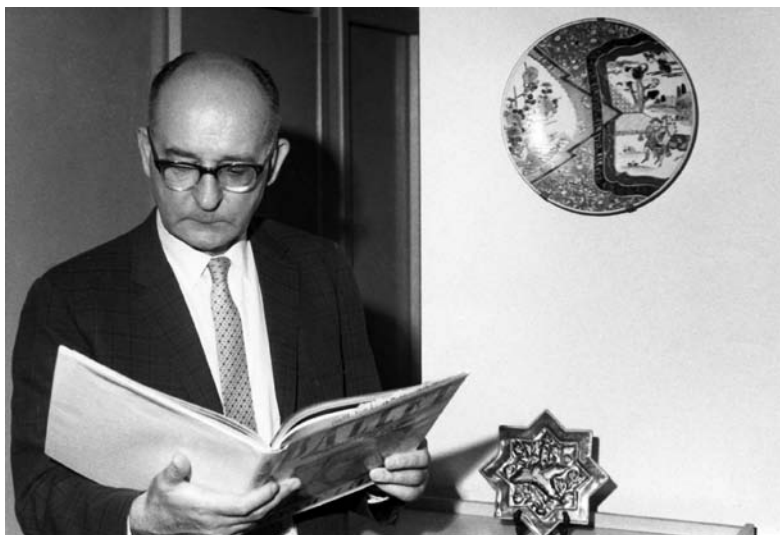
- Miręs... - ji sušnabždėjo ir greit išėjo iš smuklės, o paskui ją grūdosi visi kalniečiai.

Lauke jie matė, kaip ties bažnyčia žąsys apsuko paskutinį ratą ir nulėkė. Jos dar girsėjo kurį laiką, bet jų balsas nyko, silpnėjo, kol visai nutilo.

Henrikas Radauskas

Ypatinga aura gaubia **Henriką Radauską** (1910–1970) – kultinį poetą, sukūrusį hermetišką elitinį pasaulį, valdomą specifinių dėsnių, pasakos burtų bei magijos, atitrūkusį nuo žemiškosios kasdienybės, panirusį į pasaulio kultūrą ir grožio adoraciją. Tokį Radauską matome dabar, tačiau tarpukariu jo poezijos išskirtinumas nebuvo suvoktas. 1935 m. pasirodžius pirmajam eilėraščių rinkiniui *Fontanas* kritikai Radausko nesuprato ir neįvertino, nors Liudas Gira gana taikliai jį pavadino „modernistu neoklasiku“, o jo vaizduotę – tapybiška. Tačiau kai Kazys Binkis ruošė ir 1936 m. išleido poezijos antologiją *Antrieji vainikai*, kuri reprezentavo naują poetų kartą (pirmieji *Vainikai* išleisti 1921 m.), šalia Bernardo Brazdžionio, Jono Kossu-Aleksandravičiaus (Aisčio), Salomėjos Nėries, Antano Miškinio, Stasio Santvaro, Leono Skabeikos, Kazio Borutos, Vytauto Sirijos Giros, Kazio Inčiūros bei kitų nebuvo įtrauktas nė vienas Radausko eilėraštis. Jo legenda formavosi vėliau, jau užjūryje, kai iševijios intelektualai įžvelgė ir išaiškino Radausko kuriamą tautiškumui alternatyvią estetikos programą, raiškos poetinį grožį ir novatoriškumą. Lietuvoje Radausko legenda pasklido tik po 1990 m.

Nors gyvenęs bei lavinęs kartu su ketvirtojo dešimtmečio neoromantikų karta tarpukario Kaune, lankęs Balio Sruogos vedamus Teatro seminarus ir dalyvavęs diskusijose, Radauskas liko nepriklausomas nuo bendrų to meto poezijos tendencijų: gamtos ir kaimo idilės adoracijos, patriotinių ir istorinių temų, išpažintinės intonacijos, asmeninių problemų, folkloro stilizacijos. „Aš nestatau namų, aš nevedu tautos, / Aš sėdžiu po šakom akacijos baltos. / [...] Ir skamba medyje melodija tyli, / O aš klausausi jos ir užrašau smėly“, – šios eilutės dažnai cituojamos kaip Radausko poetinis *credo*, išreiškiantis atsiribojimą nuo visuomeninių aktualijų ir nurodantis poezijos kaip vienkartinio žaidimo pobūdį. Anksčiau panašią strategiją deklaravo keturvėjininkai. Jų, kaip ir Radausko, atspirties taškas didele dalimi buvo ne lietuviška, bet modernistinė Europos kultūra. Su ja Radauskas susipažino anksti. Radausko motina Amalija Kieragga buvo Rytprūsių protestantė ir laisvai skaitė lenkų, rusų bei vokiečių kalbomis. Šeima gyveno dvare Panevėžio apskrityje,

turėjo biblioteką, o per karą persikėlė į Rusijos gilumą, kur Henrikas gerai išmoko rusiškai ir susižavėjo „sidabro amžiaus“ rusų poezija. Kai 1923 m. visi grįžo į Lietuvą, Radauskas mokėsi Panevėžio gimnazijoje ir mokytojų seminarijoje. 1930–1935 m. Vytauto Didžiojo universitete studijavo lietuvių ir vokiečių kalbą bei literatūrą, po to dirbo Klaipėdos radiofone, Švietimo ministerijoje Kaune, karo metu – Valstybinėje leidykloje. 1944 m. pasitraukė į Vakarų, 1949 m. iš Vokietijos persikėlė į JAV. Ten ilgą laiką teko dirbti fizinį darbą fabrikuose, kol 1959 m. draugų pastangomis gavo vietą Kongreso bibliotekoje Vašingtone ir laisvalaikį galėjo leisti savęs vertybių bičiulių Alfonso Nykos-Niliūno bei Jurgio Blekaičio aplinkoje. Ypatingas įvykis biografijoje buvo bibliotekos skirta trejų metų stažuotė Vakarų Europoje 1960–1963 m. Radauskas, pabrėžtinai europinės kultūros žmogus, tikras „menų alkoholikas“, anot Nykos-Niliūno, galėjo kartu su žmona keliauti ir mėgautis dailės bei architektūros šedevrais, rinkti klasikinės muzikos kolekciją, aplankyti svarbiausias kultūros piligrimystės vietas.

Radauskas buvo uždaras, nelengvo būdo, savotiškas keistuolis ir snobas, tikras tarpukario dandis, kurio nuomonei bei pažiūroms visada pritarė vienintelis žmogus – jo žmona Vera Sotnikovaitė. Tai svarbiausias asmuo Radausko gyvenime, mimoziškai jautraus ir pažeidžiamo poeto mūza, globėja ir nepakeičiama atrama. Kai jie susipažino per Teatro seminarus Kaune, Vera buvo didesnė „žvaigždė“ už pradedantį poetą Radauską. Kilusi iš Petrogrado aristokratų, lankiusi imperatoriškąjį baletą, ji spinduliavo elegancija ir tarytum pati buvo aukštosios kultūros įsikūnijimas. Prieš tai Vera buvo įsimylėjusi talentingą skandinavų poetą modernistą Henri Parlandą (Henry Parland), diplomatijos darbuotoją ir Kauno menininkų bohemos dalyvį, Vosylius Sezemano giminaitį, kuris netikėtai mirė Kaune visiškai jaunas. Išleidęs pirmąją savo knygą Radauskas pasipiršo šiai už save vyresnei damai ir netrukus ją vedė. Dviejų kosmopolitų meniniai skoniai sutapo: abu žavėjosi rusų simbolistais bei akmeistais (Osipu Mandelštamu, Borisu Pasternaku, Isaku Babeliu), prancūzų impresionistine daile, baroko bei rokoko muzika, antikos pasauliu, lankė teatrą bei kiną. Radauskas domėjosi kalbos teorijomis, lenkiškai skaitė Julianą Tuvimą (Julian Tuwim), Janą Lechonį (Jan Lechoń), prancūziškai – Stefaną Malarmė (Stephane Mallarmé), Polį Verleną (Paul Verlaine), vokiškai – Rainerį Mariją Rilke (Reiner Maria Rilke), Hugo fon Hofmanštalį (Hugo von Hofmannstahl), rusiškai – Vladimirą Nabokovą, Aną Achmatovą. Tai buvo svarbiausia jo poetinė mokykla ir nuolatinė dvasinė aplinka, kuria pirmiausia dalijosi su žmona, tarpukario Lietuvos baletu ir teatro kritike. Abu buvo reiklūs ir preciziški, ypač nemėgo sentimentalumo, provincialumo, buitinių problemų, rinkosi „amžinąjį“ meną kaip tikrąją sielos buveinę ir užuovėją nuo gyvenimo negandų.

Radausko poezija, kaip ne kartą pastebėta, labai monolitiška. Penkiuose eilių rinkiniuose (*Fontanas*, 1935; *Strėlė danguje*, 1950; *Žiemos daina*, 1955; *Žaibai ir vėjai*, 1965; *Eilėraščiai* (1965–1970), 1978) galioja tos pačios estetiškos nuostatos ir vienodi poetikos dėsniai – evoliucija, nuotaikų kaita yra nežymūs. Poetas tarytum įstrigo laike, pirmuoju rinkiniu lietuvių literatūrą pralenkdamas, vėlesniais jau vėluodamas, taip ir nepadaręs jai reikiamos įtakos, dėl to išlikęs atokiai kaip koks amžinas „užsienietis“. Radausko kūryboje atsiribojimas nuo lokalaus konteksto, orientacija į pasaulinį lygį pasireiškė kultūrinių asociacijų gausa, klasikinio meno adoracija, pastanga kurti laiko ženklų ir vietovardžių nesuterštą „grynąją“ poeziją, reikšti ją juvelyriškai išstobulinta forma, muzikaliai išradiniais asonansais bei aliteracijomis, gražiai sutalpinti į sklandžiai rimuojamą ketureilį. Rinkdamas žodžius, posakius, kurdamas netikėtus palyginimus, metaforas jis preciziškai

konstravo kristalinę savo poezijos šventovę, siekdamas baletiško grakštumo ir lengvumo: „Lietus plonom stiklinėm kojom / Po visą sodą bėginėja. / Lazdyno žalsvos šakos moja, / Džiaugsmingai krūpčioja alėja“ („Lietus“); arba: „Žiema sminga žemėn kristalais / Ir nučiuožia ledo stalais / Ir pabyra brangiais metalais / Ir prabyla apaštalais“ („Žiemos darbai“). Kurį laiką poetas buvo kaltinamas kuriąs besielį, šaltą, tuščią, kiek ironišką pasaulį. Radauskas ir siekė tokio įspūdžio, kuris, žinoma, vienpusiškas. Iššifruoti metaforinį kalbėjimą ir yra vienas įdomiausių žaidimų, kurį jis pasiūlo poezijos skaitytojui. Modernistinė poezija reikalauja intelektualinių pastangų: čia svarbiau „kaip“ pasakyta nei „kas“ pasakyta. Radausko metafora, kartais apimanti visą eilėraščių, dažnai yra surrealistinės „prigimties“ – alogiškos vaizdų sandūros kuria fantastišką, kartais šiurpoką ar „negailęstingą“, bet jaudinantį ir žavų paveikslą: „Žydi rožė, juoda kaip anglis, / Apvalia ir kaitria ugnimi. / Kaip kareivis kovoja širdis / Su gyvenimu ir mirtimi. / Aš žiūriu į žvaigždes nemarias, / Vaikštau žemėj tarp rožių puikių / Ir, kaip upė tiesiog į marias, / Per pasaulį į mirtį plaukiu“ („Rožė ir mirtis“); arba: „Raudonos uogos. Lapai – kaip iš vaško. / Pasaulis miršta, silpnas ir gražus. / Štai vėjas debesį ties kaimu drasko, / Ir rėkia debesis, į žmogų panašus“ („Rudo“). Transformacijos principas, kurį Rimvydas Šilbajoris laiko svarbiausiu Radausko poetinėje alchemijoje, pakeičia mums įprastas formas ir jungtis, išmuša iš suvokimo automatizmo, atveria ligi tol neįsivaizduotą matymo perspektyvą, žavi vaizduotės galia. Perpratę Radausko pasiūlytas žaidimo taisykles pamatome, kad ši poezija nėra nei tuščia, nei šalta ir kad joje klausimas „kas“ ne mažiau svarbus nei „kaip“. Poetą nepaprastai domina ir jaudina žmogaus būties stebuklas, skaudina nemokėjimas juo džiaugtis, tuštybė ir paikumas, istorijos žiaurumas ir mirties neišvengiamybė, tik tuos jausmus jis išsako ne tiesiogiai, ne įaudrintų jausmų ar abstrakčių samprotavimų, bet vaizdų kalba (rusų akmeizmo mokykla), emocijas perkeldamas į daiktus bei siužetą. Kiekvienas eilėraštis – lyg teatro scena, kurioje veikia nematomo režisieriaus sukurti personažai, tarytum atkeliavę iš kino, cirko, lėlių teatro, operetės, ir kurioje stebime jų „dramą“ (lietuvių avangardistų Jurgio Savickio ir Petro Tarulio jau pramintas kelias). „Drama“ gali vykti ir gamtoje, bet ir „gamta“ – lyg kartoninė butaforija. Šis pabrėžtinis atsiribojimas ir sąlyginumas, kurį jau išbandė minėti lietuvių ekspresionistai, – vienas radikaliausių Radausko pasirinkimų, išlaisvinusių kūrėjo vaizduotę, teikusią eilėraščiui dinamikos. Ne būseną ar kontempliaciją, bet intensyvų vyksmą, nuolatinę reiškinių metamorfozė yra dar viena esminė Radausko eilėraščių ypatybė: viskas čia nerimsta, keičia pavidalus ir formas, „teka“, „liejasi“, susijungia ir išsiskiria tarytum sapne ar eksperimentiniame kine: „Jauna šokėja guli prie širdies / Pasenusio pasaulio. Patefonas / Per išsibaigusią plokštelę eina / Šlamėdamas kaip vėjas. O aušra, / Atplaukusi pro šaltą lango stiklą, / Nedrąsiai veidrody pasikartoja / Ir, gėsdama lakuotame stalely, / Ant sienos mato temstančią graviūrą: / Siaurom akim japonų kurtizanę, / Kuriai suknelėj žydi chrizantemos, / O jai už nugaros iš

H. Radauskas į originalią vienovę sulydė simbolistų išpuoselėtas kosmines vizijas, neoromantikų išdailintą kaimo peizažą ir avangardistų ekspresyviais brūkšniais išrašytą techniškosios civilizacijos kraštovaizdį. Tą vaizdų lydinį persmelkia modernaus žmogaus pasaulėjauta, kupina ambivalentiškų emocijų: liūdesio ir džiaugsmo, ironijos ir autoironijos, skepticizmo ir viltingumo, įniršio ir švelnumo.

Juozas Girdzijauskas

Kiekvienas tikras poetas visų pirma sukuria savo, vien tik jam charakteringų metaforų, vaizdų sistemą, savo metoda proziniam daiktų vardams paversti poetiniais simboliais, savo stilių ir savo kalbą. Tame naujo estetinio mikrokosmoso sukūrimo ir glūdi jo reikšmė.

Henrikas Radauskas

gelsvo rūko / Bešaknis medis auga danguje“ („Vakarinė aušra“). Kartu su ekspresyvia transformacija poetas mėgo sinestezijos principą – menų jungtį: „Vizualinis pasaulis čia skambus, melodingas ir judrus, o akustinis pasaulis – judrus ir spalvingas“ (Juozas Girdzijauskas). „Tirštoji, itališkoji dangaus mėlynė / Du medžiai rieda tartum rutuliai, / Ir skamba vėjai slidūs ir stikliniai / Aplink medžius, dainuojančius žaliai“ („Peizažas“). Radausko eilėraštyje šis alogiškas estetinis žaismas, alcheminė spalvų, garsų, vaizdų gamyba, užsisklendimas menų Arkadijoje yra, viena vertus, imanentinis – pats sau tikslas. Kita vertus, jis neatsiejamas nuo gana tvirto siužeto, kur net spalvos ir sąskambiai įgauna semantinę krūvį. Radausko plastiški, tapybiški ir muzikalūs eilėraščiai, kuriuose gamta virsta menu ir atvirkščiai, dažnai yra ir noveliški, kartais –

baladiški. Tai trečias išskirtinis bruožas. Meniniame Radausko kosmose vyksta dviejų jėgų – „pasaulio“ ir „pasakos“ – konfliktas, sudarantis siužeto pagrindą. Gyvenimą žmonės tvarko pagal racionalius dėsnius, įsivaizduodami protingu būdu susikursią laimę žemėje. Tai yra iliuzija, teigia poetas. Viską valdo iracionalusis gamtos, istorijos ir gyvenimo pradas, o žmonės tėra marionetės šiame žemės teatre. Pasaka, kurioje triumfuoja kvailutis trečias brolis, supratusi šį paradoksą, todėl Radauskas renkasi pasaką ir visą jos nelogišką stebuklingumą kaip šio pasaulio tiesą: „Klausau, ką Pasaka man gieda kaip lakštingala, / Pasauli netikiu, o Pasaka tikiu“. Sugalvotai tvarkai ir taisyklėms priešinasi poetinė Radausko prigimtis, kyla nepasitenkinimas, eilėraštyje įgaunantis maišto, kovos, ironiškos katastrofos ar mažos apokalipsės pavidalus. Tai, kas nustumta į periferiją, nuslopinta, išginta, pamiršta, staiga pratrūksta, išsiveržia, griaua viską aplink, ardo taisykles, dėsnius, iš jų pasityčioja, išsilaisvina ir išsipildo: „Pralaužę pasenusią tvorą, / Alyvos išskrido iš sodo / Ir skrenda per čiulbantį orą / Ir nuogos erdvėj pasirodo“ („Stebuklas“). Toks fantastinis sukilimas dažnai sudaro Radausko poezijos grožį. Poetas savo daiktų pasauliui stengiasi suteikti natūralų gyvenimą, kokį gyvena gamta, kur grožis, naivumas ir žiaurumas absoliučiai sutampa. Šiam destruktiniam pradui dažniausiai atstovauja vanduo ir ugnis („Gaisras panoptikume“, „Paklydęs girioje“). Pasakos „mechanizmas“ iškelia visą plejadą „žemojo“ pasaulio subjektų: kaukų, laumių, nimfų, skalbėjų, virėjų, kepėjų, aukšakalių, studentų, arlekinų, akrobatų, lunatikų, prostitučių, šokėjų, kurtizanių, girtuoklių, prie kurių valiūkišku elgesiu dera ir aukštesnio rango mitų bei dramų personažai: Venera, Afroditė, Orfėjas, Otelas, Apolonas, Dzeusas, Panas, undinė. Radauskas mėgsta skatinti šių pradų, apsvaigusį, apgirtusį – nuo vyno ar meilės, – bakchanalią, karnavalinį šėšmą, mugę, turgų, kuria išlaisvintų aistrų stichiją, „jungdamas modernaus poeto sąmoningumą su mitinės pasaulėjautos impulsu“ (Viktorija Skrupskelytė). Scenoje pasirodo antgamtinės deivės, mūzos, jaunos ir senos raganos. Šios Moiros gali ne tik pražudyti naktigonėn išjojusius bernus, nušluoti žvejų kaimą („Kornelija“) ar apversti lekiantį taksį („Senelės darbai“), bet ir valdyti likimus, niekais paversti žmonijos pastangas, rašyti kruviną istoriją („Klio, istorijos mūza“), nes finalinė tiesa visada bus žlugimas, gaisras, naivis ir kartu ciniškos gamtos triumfas, destruktijos pergalė. Radausko pasaulėjauta, kurioje aukščiausia jėga pripažįstamas iracionalus likimas, artima pagoniškam Antikos

menui, siekiamam tobulo grožio ir harmonijos. Tačiau ji persmelkta ir moderniam žmogui būdingo nerimo, prieštaringų emocijų. Nekaltų žaidimų susikurtais ar pasiskolintais žaislais potekstėje glūdi ne tik ironija ar sarkazmas, bet ir autoironija, skepticizmas, siaubas, kylantis nuo minties apie žmogaus vienašę, jo bejėgiškumą ir neišvengiamą mirtį, iliuzinę viltį gyventi amžinai, nes yra tik greitai bėgantis laikas „į džiaugsmą didelį, kurio nėra“. Šių tamsiųjų spalvų gausiausia vėlyvojoje Radausko lyrikoje. Tačiau apskritai jo pasakos pasaulis nėra niūrus. Daugiau šviesus, nes poetas pasiūlo tai, kas įprastoje pasakoje atitinka laimingą pabaigą – viską suvokti kaip žodžio galią, kaip gebėjimą matyti ir jausti pasaulio grožį, kurį geriausiai atskleidžia menas. „Toku būdu H. Radausko poezijoje nejučiom išnyksta riba tarp gyvenimo ir meno, o tas priešybių suderinimas, Pasaulio ir Pasakos susiliejimas čia turi dvejopą prasmę: dorovinę ir estetinę. Dorovinė prasmė ta, kad žmogus, suvokęs, jog jis yra artistas, darosi dvasiškai atsparus visokioms negandoms: jis išmoka pilnakraujiškai gyventi pagal savo prigimtį ir oriai numirti – panašiai kaip tas arlekinas, kuriam „meta tiesiai į širdį / Skambią ietį greita mirtis“ („Arlekino mirtis“). O esteti- nė prasmė ta, kad kūrybinio įkvėpimo valandą pasaulis kaskart atsiveria kaip naujas grožio stebuklas, kuriame susisieja visos tikrovės ir meno galimybės“ (Girdzijauskas).

Radausko poezija, nesunkiai telpanti į vieną tomą, yra lietuvių literatūros pasididžiavimas. Suėmusi savin ankstesnės lietuvių ir pasaulio lyrikos patirtį, ji žengė didelį žingsnį pirmyn, tapo unikalio ir nepakartojama lietuvių elitinės lyrikos reprezentante. „Strėlė, pasiekusi savo taikinį, skrieja amžinai“, – konstatavo Nyka-Niliūnas, kalbėdamas apie poetinę poeto knygą.

Radausko palikime nemažai vertimų (žymiai daugiau išvertęs, nei pats parašęs), vertingų laiškų (atskira knygele išleistas susirašinėjimas su estų poetu ir kritiku Ivaru Ivasku ir latvių poete Astride Ivaska), keletas recenzijų bei straipsnių.

Radauskas mirė 1970 m. rugpjūčio 27 d. Jo palaikai ilsisi Vašingtono Cedar Hill kapinėse.

Siūloma literatūra: *Radauskas: apie kūrybą ir save*, Vilnius: Baltos lankos, 1994; Silvestras Gaižiūnas, „Henrikas Radauskas“, in: *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė*, II knyga, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010; *Henrikas Radauskas: kūrybos studijos ir interpretacijos*, sudarė Jurga Katkuvienė, Vilnius: Baltos lankos, 2001; Vytautas Kubilius, *XX amžiaus literatūra: lietuvių literatūros istorija*, Vilnius: Alma littera, 1995. Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai, 1976–2000*, Vilnius: Baltos lankos, 2003; *Lietuvių egzodo literatūra, 1945–1990*, redagavo Kazys Bradūnas, Rimvydas Šilbajoris, Vilnius: Vaga, 1997; Dalia Satkauskytė, *Lietuvių poezijos kalbinė savimonė: raidos tendencijos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996; Marijus Šidlauskas, „Kas gi sukūrė Radauską?“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos: konceptualioji kritika*, sudarė Aušra Jurgutienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010; Rimvydas Šilbajoris, „Henrikas Radauskas ir jo mirties teatras“, in: *Poezijos skaitymai*, Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 2004; Viktorija Skrupselytė, „Dinamiškoji Radausko poezijos samprata“, in: *Radauskas: Apie kūrybą ir save*, Vilnius: Baltos lankos, 1994.

Henrikas Radauskas

ANGELAS IR SESUO ANGELIKA

Naujagimis angelas, – jis dar negali paskristi, –
Nusilpusiom rankom įkibęs į medžio šakelę,
Vos girdimai rauda. Jis bijo į žemę nukristi,
Jis užverktą veidą į gęstantį debesį kelia.

Našlaičiai, porom surikiuoti, mieguistame parke
Praeina ploni ir geltoni kaip žydinčios pienės.
„Sesute Angelika, medyje angelas verkia.“
„Ir vėl tu pradėsi kliedėti, eime vakarienės.“

BALTI MALŪNAI

Balti malūnai mala laiką,
Ir laikas byra ant kalnų,
Ir gruodžio šaltos rankos laiko
Bažnyčios bokštus už sparnų.

Ir jie paskristi nebegali,
Ir aš paeiti negaliu.
Ir kas dabar pasieks tą šalį,
Kur faunas miega tarp gėlių
Ir mėnuo groja rageliu?

DAINOS GIMIMAS

Aš nestatau namų, aš nevedu tautos,
Aš sėdžiu po šakom akacijos baltos,

Ir vėjas dangiškas į jos lapus atklysta,
Ir paukštis čiulbantis joj suka savo lizdą,

Ir skamba medyje melodija tyli,
O aš klausausi jos ir užrašau smėly,

Ir vamzdį paimu, ir groju, ir dainuoju
Su vėju ir paukščiu ir su medžiu baltuoju,

Ir ūžia debesys nežemiškos spalvos
Virš tos dainuojančios ir grojančios kalvos.

FONTANAS

Ant cementinės urnos guli parke
 Geltonas lapas. Didelis ruduo.
 Fontano liūtui liejasi pro gerklę
 Pasidabruotu upeliu vanduo.

Stambiais geltonais lapais liepos verkia.
 Dvi varnos kranksi nežinia kodėl.
 O liūtui liejasi vanduo pro gerklę,
 Ir aukso klevas dreba kaip žvaigždė.

GĖLĖ IR VĖJAS

Gėlė pasakė vėjui, kad ji pražys rytoj,
 O vėjui pasigirdo, kad ji pasakė „tuoj“, –
 Tas pakuždėjo broliui, o brolis dar kitam,
 Jauniausiam ir linksmiausiam, kvailam ir nerimtam.

Ir tas atvarė debesį ir ėmė pilti lietų
 Ir saulės krosnį išpūtė, kad ji karščiau spindėtų,
 Ir visą kaimą sujaukė ir dūko be galvos
 Ir trunkės klausinėdamas, kurios ji bus spalvos.

Ir nutarė nelaukusi pražyst gėlė gera,
 Ir plyšo drėgno pumpuro žalia skara, –
 Gėlė baltai pražydo, ir baltą gėlę tą
 Lingavo vėjas šaukdamas: „Balta, balta, balta!“

GIRTUOKLIS GRĮŽTA NAMO

Kai tu, šventa šeima, ilsies,
 Girtuoklis vidury nakties
 (Jo klauso liepos ir vežikai
 Ir neužmigę katalikai)
 Dainuoja apie mergeles,
 Ir darželes, ir rūteles.

Jam grindinys kaip ratas sukas,
 Jį stumdo lempų spinduliai,
 Ir mažas auto kaip šuniukas
 Jį puola, lodamas žaliai.

Jis mašinos per snukį duoda:
„Daugiau nebenorėsi lot!“
Bet auto meta jį į juodą
Klaną ir pradeda kvatot.

Jis mašinos juokų neboja,
Klane gulėdamas dainuoja.

Dainuoja apie žirgelius,
Ir mergelius, ir darželius
Girtuoklis vidury nakties,
Kai tamsta, angele, meldies.

HOMERO JAUNYSTĖ

Aš gėriau putojantį pieną,
Aš valgiau nežemišką duoną,
Žiūrėjau į žerincią dieną:
Į žydinčią gėlę raudoną.

Man piemenys grojo vamzdeliais
Pavėsyje aukšto platanu,
Ir bitės auksiniais indeliais
Man kvepiantį medų gabeno.

O, kaip man beprotiškai sekė!
Man vynuogės nokti skubėjo,
Ir sunkios, įsirpusios kekės
Laimingos prie lūpų virpėjo.

Su lyra klajodami dviese,
Mes karą ir kardą giedojom
Ir vasarą aukštą ir šviesią
Ir riedančią bangą po kojom.

O žvaigždės, pradėjusios kilti,
Ant jūros rankas auksines
Uždėjo ir liepė nutilti,
Kad ji neprikeltų manęs.

KAŠTANAS PRADEDA ŽYDĖT

Velniop nueina aukštas menas,
Ir nebegalima liūdėt,
Kada pavasarį kaštanas
Už lango pradeda žydėt.

Jis verčia lyti karštą lietų
Ir pūsti vėjus iš pietų,
Jis žydi taip, kad išsilietų
Kaip upės širdys iš krantų,

Kad nuo stalų nulėktų knygos,
Kad alptų tvankūs vakarai,
Kad imtų siausti tokios ligos,
Kurių nežino daktarai,

Kad viskas degtų ir putotų,
Kad paukščiai švilptų, kol užkims,
Kad naktį motinos raudotų,
Namo negrįžtant dukterims...

O medžiuos dega tylios žvakės –
Baltuos žieduos rausvi taškai, –
Ir pareini namo apakęs,
Ir plunksna rašalą taškai.

KATĖS

Čia gyvena persiškos katės,
Nesirūpinančios vaikais.
Kambarys, jų kūnus pamatęs,
Ėmė klotis lėtais šilkais.

Jos nuėjo per kilimo taką
Ir ištirpo šilko klane.
O nuo sienų muzika teka,
Susikaupus ašočio dugne.

Natiurmorte, sklaidydamas tamsą,
Tyliai liejasi žemas do.
O vandentiekį tragišką Brahmsą
Repetuoja pamišęs vanduo.

Pergamentu apvilktas tomas
Zaratustrą cituoja sapne,
Ir praeina katės fantomas,
Atsimušęs šilko klane.

LIETUS

Lietus plonom stiklinėm kojom
Po visą sodą bėginėja.
Lazdyno žalsvos šakos moja,
Džiaugsmingai krūpčioja alėja.

Miško aikštelėj senas beržas
Iškėlė žalią kiaurą skėtį,
Ir iš vandens purienos veržias
Pasaulį auksu sužavėti.

Geltonu vingiu žaibas liejas,
Nurieda dundesys platus.
Po visą žemę bėginėja
Stiklinėm kojom tas lietus.

MERGAITĖ PAJŪRY

Dvi rausvos mergaitės kojos
Nueina jūros krantu.
Tai jų mano sapnas jieškojo,
Klajodamas tiek naktų.

Jos eina tarp kriauklių, žolelių,
Jos mindo baltas putas,
Ir puola širdis ant kelių
Prieš tas žydinčias radastas.

PASAKA

Pro dūmus traukinio, pro vielas telefono,
Pro užrakintas geležies duris,
Pro šaltą žiburį, beprotiškai geltoną,
Pro karštą ašarą, kuri tuojau nukris,

Pro gervių virtinę, kuri į šiaurę lekia,
Pro gnomų požemiuose suneštus turtus –
Atskrenda Pasaka, atogrąžų karšta plaštakė,
Ir mirga margas spindulių lietus.

Septynias mylias žengia vaiko koja.
Našlaitės neliečia vilkai pikti.
O Eglės broliai dalgiais sukapoja
Jos vyrą Žaltį jūros pakrašty.

Voras su trupiniu į dangų kelias.
Kalba akmuo ir medis nebylys.
Ir jieško laimės, ant aklos kumelės
Per visą žemę jodamas, kvailys.

Pasaulis juokiasi, paspendęs savo tinklą
Ant žemės vieškelių, takelių ir takų.
Klausau, ką Pasaka man gieda kaip lakštingala,
Pasauliu netikiu, o Pasaka tikiu.

PAVASARIO NAKTIS

Skambi lakštingala triukšmingai gieda.
Alyvom kvepia senstanti naktis.
O žalias mėnuo per medžius atrieda
Ir ima šviesti tiesiai į akis.

Atsiminimai skrenda mėnesienoj
Kaip angelai, ir aš nebegaliu
Užmigt nuo liepos silueto sienoj
Ir nuo žalių mėnulio spindulių.

O laikrodys kartoja seną melą,
Kad laimė šypsosi, kad ji gera,
Ir bėga jo tikslėjimas per stalą
Į džiaugsmą didelį, kurio nėra.

RAUDONI MEDŽIAI

Raudonų medžių kaip sargų
 Apstotas nerandu sau vietos.
 Kiekvieną rudenį sergu
 Nostalgija ne šios planetos.

Tu nusiminęs nueini,
 Tu liūdną savo žingsnį lėtini,
 Naktis, galinga ir švelni,
 Tau duoda rūbą fioletinį.

RUDENS VEIDAS

Aš mačiau šandie veidą rudens,
 Liūdną veidą tarp lekiančių lapų.
 Gilumoj geležinio vandens
 Jam nuo ašarų akys sušlapo.

Gilumoj, kur be galo tylu,
 Šitas liūdintis veidas gulėjo,
 Negirdėjo lėtų spragilų
 Nepavargstančio, aklo kūrėjo.

Abejingi, laimingi lašai!
 Visas oras nuo lapų geltonas.
 Tu kaip orkestrą lietų prašai,
 Kad jis lietūsi tirpstančiais tonais

Visada, visada, visada,
 Kad lietus niekuomet nepraeitų.
 Kad stovėtų šita valanda,
 Tartum marmuro deivė balta,
 Tarp užmiegančių, giedančių fleitų.

STRĖLĖ DANGUJE

Aš – kaip strėlė, kurią paleido vaikas
 Į baltą obelį žaliajam pajūry,
 Ir debesis žiedų, tarytum gulbė,
 Mirgėdamas į bangą nusileido,
 Ir stebis vaikas ir negali putų
 Atskirti nuo žiedų.

Aš – kaip strėlė, kurią stiprus ir jaunas
 Medžiotojas į praskrendantį arą
 Paleido, bet į paukštį nepataikė
 Ir sužeidė didžiulę seną saulę
 Ir visą vakarą krauju užpylė,
 Ir numirė diena.

Aš – kaip strėlė, kurią netekęs proto
 Kareivis prieš apsuptyj tvirtovėj
 Paleido naktį į galingą dangų
 Prašyt pagalbos, bet, neradus Dievo,
 Strėlė klajoja tarp šaltų žvaigždynų,
 Nedrįsdama sugrįžt.

ŠVENTĖ PARKE

Šitas klumpantis muzikos ritmas,
 Ir lengva lyg pūkelis širdis,
 Lyg pūkelis, kurs sukasi skrisdamas,
 Ir nežinoma ateitis.

Linksmas vynas putoja ir laistos,
 Plaukia balsas, švelnus ir gilus.
 O žvaigždžių neužgyjančios žaizdos
 Pro pavasarį žiūrį į mus.

Mes nuklystam į juodas alėjas,
 Į pražydusių medžių kvapus,
 Kur mėnulis liūdėdamas liejas –
 Kaip aliejus – į liepų lapus.

VAKARAS

Vakaras. Nereikia nieko,
Tik sėdėti ir žiūrėt,
Kaip ta saulė mus palieka,
Ir lyg vakaras žerėt.

Ir matyt, kaip upėj gluosnis
Atsispindi ir lanka,
Ir kaip žemę ima glostyt
Šilto vakaro ranka.

Ir girdėt ties galva skrendant
Nepažįstamus paukščius,
Ir matyt į naktį brendant
Kažką murmančius medžius.

Taip sėdėti ir žiūrėti
Be jokios, jokios minties
Ir jau nieko nenorėti,
Nieko, nieko, net mirties.

VENEROS GIMIMAS

Žaibas muša į okeaną, įtūžusi banga meta ją iš gelmių į krantą, ir jinai stovi ligi kelių vandenį, visa aplipusi dumbliu, apraizgyta lašančiais žolių tinklais. Maži krabai bėga jos kūnu žemyn, jūros žvaigždės ir jūros ežiai krenta jai nuo galvos ir pečių, grįždami į savo drėgną tėvynę. Iškelusi rankas, ji trinasi smėliu apneštas akis, kurios dar tebemato koralų ir vandens anemonų girias, elektros žuvis ir nutekančių formų, švelniausių spalvų gyvūnus: gelmių plėšikus, apsimesčiusius rojaus gėlėm.

Žaibas muša į žvejų kaimelį, prisiglaudusį tarp uolų, kelios lūšnos nuvirsta į jūrą, – jai nebėra ko bijoti: dangus sunaikino jos gėdingo gimimo liudininkus. Debesis nusileidžia žemyn, kietom srovėm nuplauna dumblą nuo jos kūno, kuris sušvyti perlamutro vaivorykštėm besileidžiančios saulės šviesoj. Išsilijęs, jis pridengia ją permatoma skraiste, ir jinai, atsargiai kvėpuodama neįprastai aštriu žemės oru, šypsodamasi sau pačiai, eina pajūriui į artimiausią smuklę, kur dar šiandakt su pravažiuojančiu pirkliu pradės savo linksną ir purviną, begalinių triumfų kupiną žemės gyvenimą.

VIENARAGIS

Iš flamandiško kilimo, blunkančio oro šilkinio,
 Ar iš pasakos, kur sakalai ir alchemikai miega,
 Jis iššoka, akim kaip žibuoklėm nušviesdamas pievą,
 Ir nubėga per skambantį mišką – gražus vienaragis.

Sakalai, nusigandę, pro virpantį medį pakyla,
 Ir alchemikai braižo ant stiklo ugningą figūrą,
 O heraldiški liūtai nuo skydo nušoka į žemę,
 Ir jų aukso karūnos po pasakos orą pabyra.

Vienaragis įeina į juodą, užnuodytą upę,
 Ir vanduo, tartum stiklas, giedrėja ir plaukdamas gieda,
 O ištroškę žirgai ir lakštingalos vandenį geria,
 Ir su naščiais nuo kalno atbėga prie upės merginos.

Vienaragis, sužvengęs, nuo kailio vaivorykštę krato,
 Ir merginos rieškučiom žaibuojančius deimantus beria,
 O jis grįžta per mišką į niekad nebuvusį laiką,
 Kur kiti vienaragiai po liūdinčiu ažuolu ganos.

ŽIEMOS DAINA

Sūkuriuotom gėlėm, pasiklydusiais paukščiais,
 Nepaeinančiais, griūnančiais sniego kalnais
 Apsitvėrė žiema, – nežiūrimais aukščiais,
 Nepagaunamais, alpstančiais tonais švelniais.

O eilėraštis gimsta – kaip vėjas – iš nieko
 Ir skambėdamas bėga pusnim neramus,
 Bet negali daina prasimušti pro sniegą
 Ir sugrįžta – kaip vėjas – į savo namus.

Marijus Šidlauskas

KAS GI SUKŪRĖ RADAUSKĄ?

Iš sociokultūrinių dirbtuvių žvelgiant

Jį jau įpratome suvokti kaip meno autonomiškumo idėjos riterį, vieną ryškiausių ir originaliausių šios idėjos reprezentantų lietuvių literatūroje. Nusistovėjo jo – nelygstamo poetinės formos meistro – reputacija. XX a. pabaigoje, ypač paskutinįjį dešimtmetį, vyko intensyvus jo kanonizacijos procesas, kurio užsklandai tetrūksta išsamios akademinės monografijos ir pilno, deramai parengto poezijos tomo. Neįtikėtini šio poeto recepcijos pokyčiai (ir jos deformacijų mastai) ypač akivaizdūs, kai palygini su ta dešimčia Henrikui Radauskui skirtų eilučių *Lietuvių literatūros istorijoje* (t. 1, 1979), kur jis pristatomas kaip varganas Kazio Inčiūros, Stasio Anglickio, Jono Graičiūno satelitas. Nūnai klasikas išpopuliarėjo, ėmė „dirbti“ netgi masinei auditorijai, kuriai, švelniai tariant, nesimpatizavo. Tiesą sakant, ir masinei auditorijai jis pirmiausia rūpi (visada rūpėjo) ne kaip poezijos meno *par excellence* įsikūnijimas, bet kaip maloniai sublimuojančios poetinės terapijos šaltinis. Juk „Malda į blondinę“ bardo lūpose leidžia tiesiog palaimingai užmerkti akis ir „atsijungti“.

Būdingoji nepriklausoma laikysena, išdidus nusigrėžimas nuo niekingos tikrovės, pasidarygėjimas „lavonine kvepiančia istorija“, ideologijų atmetimas, įsipareigojimas tik poezijai – visa tai sovietiniais metais įgalino žvelgti į Radauską kaip į kultūrinės rezistencijos simbolį, turintį nedviprasmiškų ideologinių, politinių implikacijų. Radausko vardas paprastai nuskambėdavo kaip Nepriklausomos Lietuvos emblema, o jo eilės – kaip autentiškas Nepriklausomybės epochos balsas. (Nors Nepriklausomybės herojus jis tikrai nebuvo – pirmaisiais sovietinės okupacijos metais dirbo redaktoriumi LTSR valstybinėje leidykloje, *Raštų* žurnale paskelbė straipsnį „Dailiosios literatūros vertimo menas Tarybų Sąjungoj ir LTSR-oj“, o apskritai, anot Aleksio Churgino, „prieš vokiečiams užgriūnant, Henrikas gyveno gerai. Jis buvo labai vertinamas Cvirkos, Venclovos“¹).

Kultūrinėje savimonėje (pirmiausia išėivijos) tokį Radausko vaizdinį autoritetingai įtvirtino Algirdas Julius Greimas ir Tomas Venclova. Vis dėlto tiek Greimo („grynas Nepriklausomos Lietuvos produktas“, 1954²), tiek Venclovos („Radausko poezija, man rodos, tobulai įkūnija vieną itin svarbią lietuvių kultūros epochą – nepriklausomybės epochą“, 1981³) ištarmėse – jau, taip sakant, *post factum* – esama nemenko paradokso. Nes Radausko fenomenas tiesiog deterministiškai siejamas su konkrečia istorine epocha ir politine aplinka, vadinasi, ir su sociumu, o tai išgirdęs pats poetas tikriausiai imtų neramiai vartytis kape.

Radausko socialumas?! O gal to socialumo – kaip atvirktinio socialinio paveikumo, kaip prieštaringos individo ir sociumo sąveikos – vis dėlto būta, ir nemenko? Atvirktinį, nepageidaujamą Radausko „angažuotumą“ sovietmečiu rodo ir užkulisiniai manevrai or-

¹ *Radauskas: Apie kūrybą ir save. Recenzijos ir straipsniai. Henrikas Radauskas atsiminimuose ir kritikoje*, sudarė Giedrius Viliūnas, Vilnius: Baltos lankos, 1994, p. 333.

² *Ibid.*, p. 416.

³ *Ibid.*, p. 457.

ganizuoiant atsiliepiamą į 1980 m. išėjusią jo *Lyrikos* rinktinę – Jono Juškaičio liudijimu, šiai rinktinei reikėję politinės recenzijos ir kito, t. y. ne Juškaičio, recenzento⁴.

Atgavus nepriklausomybę, Radausko mitologija, ilgokai maitinta „teisybės atstatymo“ psichologijos, įgijo ir tam tikros inercijos, o labiau įsijautusiems ėmė atstoti kultinio garbstymo apeigas. Panašu, jog estetų „privatizuoto“ poeto veidą vis labiau uždengia „imidžo“ kaukės, o blaivių akistatą su kūryba atstoja stereo-tipinių burtažodžių žars-tymas. Tokios tendencijos provokuoja kontraveiksmą, ir štai Sigitas Geda nuvainikuoja brangiausią Radausko savastį – jo poetikos modernumą bei originalumą: „Geriausias iš retrogradų – H. Radauskas, mėgdžiojamas ligi šiol. Rusų sidabro amžiaus, poros prancū-zų ir H. Heinės mokinys... Siaubingai geras retro!“⁵ (Priminsime, jog Geda yra siūlęs va-dinti Radauską ir metafizinį siurrealistu, taikęs jam (kartu su A. Nyka-Niliūnu) estetinio hermetizmo sąvoką. Estetinis hermetizmas – išties elastingas konceptas, primenantis sovietmečio receptijos klišę, reiškusią demonizuojantį nuosprendį viskam, kas kėsina si į so-crealistinį liaudiškumą. Gedos tokiomis užmačiomis neapkaltsi, ir tai tik parodo, kad sąvokos yra tai, kokias prasmes į jas įdedame.) Šiaip ar taip, Gedos žodžiai suvoktini kaip Radausko mito revizija (o madingiau tariant – dekonstrukcija) „iš vidaus“, nulemta vei-kiau estetinių psichologinių, o ne socialinių ideologinių paskatų.

Gedos temperamentui būdingas stabų vertimo entuziazmas, žaibuojantis virš klasikų (Maironio, Vinco Mykolaičio-Putino, Salomėjos Nėries, Justino Marcinkevičiaus) galvų, primena antikanoniškas Alfonso Nykos-Niliūno provokacijas ir atsiremia į tokių kultūros maištininkų kaip Juozapas Albinas Herbačiauskas, Balys Sruoga ir kt. tradiciją. Sykiu toji maištinga aistra teikia įdomios medžiagos literatūros sociologui, žvelgiančiam „iš išorės“ ir kartu matančiam išorinės ir vidinės tikrovės sąlyčius bei sąlygiškumus. Šiuo požiūriu rūpėtų ne tiek asmeninės konfliktinės įtampos sureikšminimas, kiek ją modeliuojančios sociokultūrinės prielaidos bei kontekstai. Svarbu visa tai aiškintis be išankstinių nuosta-tų, be-peliascinio kategoriškumo ar pedantiško formalizmo – viso to, ko paties Radausko socialinėje ir kultūrinėje laikysenoje būta pakankamai.

Stabų griovimo patosas nėra vienintelis mitinės sąmonės įveikos būdas, veikia slaptas tokios sąmonės nemarumo patvirtinimas (plg. karalius mirė – tegyvuoja karalius!). Mūsų literatūrai ir kultūrai didesnės pagundos buvo ir tebėra tuos mitus kurti, palaikyti. Kad Ra-dausko (ir ne tik jo) mitas nėra metafizinė duotybė ir buvo kuriamas, kad jo konstravimo laboratoriją būtų ne pro šalį sociologiškai reviduoti, liudija kad ir šios Juškaičio pastabos:

Profesorius iš užsienio, atvykęs į tėvynę, didžiuojasi, kad jam lopšį supo Radauskas, o užmiršta, kad, negalėdamas dar iš tos tėvynės išvykti, yra sakęs, kad tokie kaip Ra-dauskas – „šalia poezijos“. Arba dar įdomiau: išgirsti, kad Radauskas – lyg būtų buvęs Georgijaus Ivanovo amžininkas. Lyg nebūtų buvęs Osipo Mandelštamo amžininkas...⁶

Žinoma, Radauskas, kaip savo galimybes nujaučiantis kultūrinės scenos aktorius, pats palaikė asmeninės mitologijos kūrimą – pirmiausia tuo, jog kūrė gerą poeziją. Čia,

⁴ Jonas Juškaitis, *Lyra ant gluosnio*, Vilnius: Aidai, 1998, p. 8.

⁵ Sigitas Geda, „Šuo šunį džioviną“, *Šiaurės Atėnai*, 2005 04 05, p. 5.

⁶ Jonas Juškaitis, *op. cit.*, p. 162.

taip sakant, „sveikoji“, objektyvioji mito dalis, su kuria kautis būtų juokinga. Nes reikėtų užsimoti apskritai prieš kultūrą kaip pasaulio prijaukinimo, arba sumitinimo, būdą. Mus domina šio mito sociokultūrinė genezė. Kadangi Radausko socialinė laikysena ir poetika susiformavo nepriklausomoje Lietuvoje, o principinės nuostatos nesikeitė, jo sociologinis profilis yra ir iškalbinga nepriklausomos Lietuvos sociokultūrinio peizažo detalė.

Kelti klausimą, kas gi sukūrė Radauską, t. y. ieškoti šiapusinių, o ne anapusinių jo fenomeno prielaidų, provokuoja programiškai antitranscendentinė paties Radausko nuostata. Radauskas tiek poezijos, tiek jos subjekto autonomiškumą paverčia privalomu, absoliučiu principu ir šitai suponuoja jų socialumą. Mat privalėjimas šiapusinėje erdvėje jau reiškia socialinį įsipareigojimą *šiam pasauliui*, kad ir kaip skambiai būtų deklaruojama „pasauliu netikiu, o Pasaka tikiu“. Teigti, jog Radauskas esąs tik pasaulio stebėtojas, reikėtų pripažinti tik vieną, radauskiškąją, tiesos pusę. Pasirinkęs stebėtojo pozą, poetas sykiu tampa šiapusybės, tegu ir utopinės, demiurgu, netgi diktatoriumi – daro griežtą atranką, vertina, tikriau – nuvertina (atmesdamas visas socialines realijas ar politines, tautines aktualijas), tuo pat metu atlikdamas radikalų socialinės tikrovės transformacijos veiksmą, tegu ir simbolinį. Negana to, radauskiškoji logika siūlytų šią socialinę tikrovę apskritai eliminuoti, „nužudyti“, tačiau sociologinė nuovoka (ir blaivus protas) primena, kad lyrinis stebėtojas paties Radausko antitranscendentine valia pasmerktas visus savo stebėjimus atlikti ne Marse (ir ne Pasakos idealybėje), o šiapusiniame ir kol kas vieninteliame mums duotame pasaulyje, kad ir kaip nesinorėtų juo tikėti.

Išdidus abejingumas, ironija (itin retai – saviironija) ir panieka pasauliui slepia begalinį jautrumą ir dirglumą – pamėginkite pasikėsinti į jo Pasaką! Suteikdamas savajai Pasakai kulto, religijos statusą, poetas kuria ir savąją absoliučią teologiją ir ideologiją, kuri neretai padvelkia hipertrofuotu individualizmu, estetiniu solipsizmu. Pasakos iškėlimas pasaulio nužeminimo sąskaita, jų principinis priešinimas paradoksaliai patvirtina Radausko santykį ir žeidžiančią priklausomybę būtent šiam, šiapusiniam, pasauliui, jo socialinei realybei. O toji priklausomybė buvo daugiau nei „reali“ – skaudžiai komplikuoja ir įtempta, nepripažįstanti jokių paliaubų, reikalaujanti vieno iš dviejų aukos. Radauskiškasis pasaulio aukojimas pasakai savaip atkartoja archetipinį natūros – kultūros, sociumo – individo konfliktą ir šiuo požiūriu suvoktinas kaip lietuviškasis Narcizo mito variantas.

Apie Radausko poetinę utopiją kaip asmeninių sąskaitų su pasauliu formą verčia galvoti visa šio poeto gyvenimo išsklotinė. Tereikia jo programines eilutes „nuleisti ant žemės“, tarkim, „Vos liesdamas daiktus ir žmones, /Aš laikausi pats už savęs“ palyginti su žemiškąja asmens buitimi, kur maestro ne mažiau programiškai laikėsi įsikibęs į žmonos Veros Sotnikovaitės parankę. Sociologinį Radausko fenomeno paradoksą būtų galima nusakyti perfrazuojant Friedricho Jacobi'o žodžius, pasakytus apie Immanuelį Kantą: be daikto savaime prielaidos neįmanoma įeiti į Radausko pasaulį, tačiau priėmus šią prielaidą neįmanoma tame pasaulyje pasilikti.

Šį paradoksą savaip patvirtina ir Radausko recepcija anuometinėje nepriklausomoje Lietuvoje. 1935 m. pasirodęs *Fontanas*, nepaisant palankios Liudo Giros recenzijos ir Jurgio Baltrušaičio įvertinimo („tikras ir jau susiformavęs poetas“), liko iš esmės neatpažintas. Kokios tuomet buvo literatūrinės mados bei konjunktūra, galėtų pailiustruoti tais metais išėjusios ryškiausios poezijos knygos: Antano Miškinio *Varnos prie plento*

(„Sakalo“ premija), Jono Kossu-Aleksandravičiaus *Intymios giesmės*, Salomėjos Nėries *Per lūžtantį ledą* (abu, išleidę dar po vieną knygą, susilaukė Valstybinės premijos atitinkamai 1938 ir 1939 m.), Vytauto Sirijos Giros *Mergaitės ir asonansai*, kur dar apstu neoromantinės poetikos. Tai, kad Kazys Binkis neįtraukė Radausko į *Antruosius Vainikus* (1936), galima laikyti kuriozu, tačiau galima ieškoti ir sociologinių tokio ignoravimo motyvų. Principinis antikolektyvistas Radauskas tiesiog neturėjo (o gal ir sąmoningai nesu-sikūrė, tarsi nujausdams, kad vėliau tai „savaime“ padarys pati poezija) savo tapatybės sociokultūrinio konteksto, kai tuo tarpu visi aštuoniolika į antologiją įtrauktų poetų buvo vienaip ar kitaip užsiangažavę „nepriklausomybės vaikai“. Tarkim, nepalyginamai menkesnio talento Gražina Tulauskaitė – „Granito“ dalyvė, Pet-ras Karuža – „Šatrijos“ žmogus, aktyvus neokatalikiškos spaudos bendradarbis, Sirijos Gira – saikingas modernistas, neatsisakęs pirmtakų retorikos, Leonas Skabeika – pakankamai išryškėjęs kaip krikdemų opozicionierius, dar naivaus ir egzotiško socializmo simpatikas. Vien kaltinti, jog tuometinė literatūrinė publika ir visuomenė apskritai neįžvelgė neeilinio talento, reikštų taip pat neįžvelgti objektyvių sociokultūrinio atpažinimo-pripažinimo dėsnų bei mechanizmų. Akivaizdu, jog Radauskas šiuos dėsnius ignoravo, nors nebūtinai sąmoningai. Tai, kad jis skelbė savo eilėraščius *Jaunojoje Lietuvoje* (debiutas 1928 m.), Bernardo Brazdžionio redaguojamose *Pradalgėse*, tautininkų *Vaire* ar Juozo Keliuočio *Naujojoje Romuvoje*, nei vienur, nei kitur netapdamas angažuotu bendradarbiu, t. y. nepritapdamas, tik patvirtina jo neapibrėžtą, „suspenduotą“ padėtį anuometiniame literatūros lauke. (Neatsitiktinai Greimas ir Tomas Venclova šį neapibrėžtumą „atšaukia“, laikydami Radauską nepriklausomos Lietuvos produktu ir šitaip, tegu ir *post factum*, reabilituodami jo sociokultūrinę tapatybę.)

Tai padėčiai apibūdinti pasitelksime prancūzų sociokritiko Dominique Maingueneau *paratopijos* sąvoką. Beje, paratopijos (gr. *para* – prie, šalia, *topos* – vieta) terminą semiotiniuose kontekstuose yra vartojęs ir Greimas, mitinę erdvę skirstydamas į *heterotopinę*, *paratopinę* ir *utopinę*. Plėtodamas Pierre'o Bourdieu sociologinę lauko (*champ*) teoriją, Maingueneau modeliuoja literatūros lauko struktūrą ir sąveikas. Pasak Maingueneau,

[...] socialinis literatūros egzistavimas pirmiausia suponuoja tai, kad ji negali nei užsidaryti savyje, nei ištirpti „paprastoje“ bendruomenėje, ji privalo daryti ir viena, ir kita, išlikdama tuo pačiu tarpinėje būsenoje. [...] Priklausymas literatūros laukui nėra nebuvimas apskritai jokiame vietoje, o veikiau sunkios derybos tarp buvimo vietoje ir ne-vietoje, tai parazito, kuris gyvena iš negalimybės apsistoti, lokalizacija. Šią paradoksalų vietovę pavadinsime *paratopija*.⁷

Kaip matome, tai labai primena jau minėtą sociologinį Radausko fenomeno paradok-są, nusakytą Jacobi'o parafraze. Radausko „negalimybė apsistoti“ ir atitinkamas literatūrinės publikos jo „nematymas“ pirmiausia sietini su radikaliu poeto mitologijos lūžiu. Iš tautinio atgimimo epochos atėjusį ir neoromantikų vis dar pakurstomą poeto – tautos dvasinio vadovo – mitą Radauskas keičia moderniu „susvetimėjusio sociumui“ kūrėjo

⁷ Dominique Maingueneau, *Literatūros kūrinio kontekstas: Sakymas, rašytojas, visuomenė*, iš prancūzų k. vertė Jūratė Skersytė, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 35–36.

mitu. Pastarasis agrarinio paveldo visuomenėje dar negali būti „atpažintas“, juolab „pripažintas“, nes neturi veiksmingos socialinės sankcijos (susvetimėjimas yra industrinės visuomenės reiškinys). Šitai *Fontano* autorius pasijunta ir lieka, Jurgio Blekaičio apibūdinimu, „amžinas svetimasis“. Tiesa, programine deklaracija (eil. „Dainos gimimas“) ši pozicija tapo jau emigracijoje, antrajame rinkinyje *Strėlė danguje* (1950), tačiau tokių nuostatų gemalą nesunkiai nujaučiame jau pirmojo rinkinio eilėraščiuose, tokiuose kaip „Pasaka“, „Žvėris“, „Pasikeitimai“, „Orchidėjos ugnys“.

Paratopinę būseną nesunku įžvelgti ir biografinėje plotmėje – Radauskų šeimoje Henriku teko „parazituojančio“ autsaiderio vaidmuo, o „topinė“ padėtį užėmė brolis dvynys Bruno, įgijęs „normalią“ gydytojo profesiją ir tęsęs šeimos genealogiją. Maingueneau įveda *literatūrinės genties* sąvoką ir kalba apie rašytojus, „kurie, neigdami literatūrinį ‚gentiškumą‘ ir nepripažindami literatūros lauko, norėtų priklausyti tik patys nuo savęs“⁸. Individualistas Radauskas, žinoma, pakliūtų kaip tik į tokios genties kategoriją. Tačiau ar įmanu – jau ne pasakos idealybėje, o realiam pasaulyje – laikytis, Radausko žodžiais, pačiam už savęs? Sociologijos požiūriu tai reikėtų laikyti save pakėlus už batų raištelių arba plaukų, o tai sugebėtų nebent baronas Miunhauzenas...

Rašytojas gyvena, kaupia patirtį, rašo ir skelbia savo kūrinius ne dykumoje, o „tai, kaip rašytojai traktuoja savo priklausymą literatūros laukui, parodo, kokią padėtį jie čia užima“ (išskirta – Maingueneau⁹). Radauskui toji padėtis (vadinasi, ir priklausymas laukui) buvo itin opus, tiesiog gyvybinis tapatybės klausimas. „Jis visuomet jautėsi pažemintas, jeigu kur nors spaudoje rasdavo save pristatytą tik tarp kitko, ne ta eilės tvarka, ne pagal rangą ir be tinkamo epiteto. Ir tai nebuvo tuštybė, bet įgimtas ir visą gyvenimą puoselėtas tvarkos bei normos jausmas. Ponios Radauskienės liudijimu, jis kartais dėl to net pravirkdavęs.“¹⁰ Poeto akivaizdžiai netenkinio jo „nederama“ vieta literatūros lauke ir tame lauke atitinkamai atseikėta simbolinės galios dalis. Psichologiniu požiūriu Radauskas priklausė *genus irritabile*, jautriųjų ir dirgliųjų, sunkaus charakterio kūrėjų kategorijai, ir šių žmonių demonstruojamas „asocialumas“ kaip nesamo socialinio pripažinimo kompensacija yra, galima sakyti, socialinis dėsningumas. Šia prasme Radauskas nėra joks unikumas, greičiau klasikinis atvejis.

Kolektyvinį literatūrinį gentiškumą Radauskas neigia sau įprastu „asocialiu“ būdu – pabrėžtinai teigdamas savo pavaldumą (ir valdžią!) „ekskluzyviniam klubui“ (Blekaičio apibūdinimas), kuriam priklausė jo aukščiausius reikalavimus atitikę literatūros autoritetai ir iš kurio jis beapeliaciškai šalino *betes noires* (Goethe’ę, Stendhalį, Balzacą, Tolstojų, Eliotą, Hesse’ę, etc.). Toji šeimninkiška, netgi savininkiška aistra, su kuria šiame „kišeniniame“ lauke Radauskas atstatinėjo tvarką „pagal rangą ir su tinkamu epitetu“, tik patvirtina, jog tapatinimasis su „teisingu“ literatūros lauku jam reiškė ir asmeninės tapatybės įtvirtinimą.

Kaip matėme, tapęs iš vertintojo vertinamuoju, jis ne mažiau aistringai, kone tragi-komiškai, troško „tvarkos“, t. y. įsitvirtinimo hierarchinėje literatūros lauko piramidėje (Radauskas nebūtų prieštaravęs ir tikslesnei lokalizacijai – šios piramidės viršūnėje). So-

⁸ *Ibid.*, p. 39.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1976–2000*, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 97.

ciologai tai vadina statuso legitimizavimu. Kai dėl „vulgarus“ socialinio profesinio lauko, tai šiam laukui priklausė Radauskas – popierinių gėlių lygintojas, metalinių kėdžių ir stalų lankstytojas, prekių sandėlio pakuotojas, Kongreso bibliotekos tarnautojas. Juolab kad ir fiziniame darbe jis ieškojo estetinių momentų, stengėsi viską daryti „gražiai“, taip netiesiogiai pripažindamas slaptas sankabas, siejančias padūmavusį pasaulį su giedančia lakštingala. Šitaip ryškėja Radausko fenomeną formavusi svarbi paratopinė įtampa: sociume – egzotiškas nepritapėlis, marginalas, o alternatyviajame „ekskluzyviame klube“ – centrinę vietą sau rezervavęs parnasistas su narciziškais polinkiais ir visai nedemokratiškais diktatoriškais manieromis. Čia galėtume įžvelgti simbolinį „skriaudžiamo vaiko“ kerštą sociumui, bet tai labiau susiję su psichoanalitiniais kompensacijos mechanizmais, prie kurių dar grįšime.

Žvelgiant iš atokesnės istorinės distancijos, Radauskas pirmiausia priklausė (ir, suprantama, tebeprisiklauso) bendrajam kultūros laukui. Priklausė prieštaringiau, asmenybiškiau ir vis dėlto esmingiau nei dažnas jo kolega. Vytautas Kavolis mūsų kultūroje yra išskyręs savitą gentį, kurią apibūdino kaip nepriklausomus žmones lietuvių istorijoje: „Nepriklausomiesiems svarbu ir dalyvauti savo laikotarpio problemas sprendžiant, ir likti autonomiškiems nuo tų problemų sprendime dominuojančių tendencijų.“¹¹ Prisiminę Maingueneau aprašytas „sunkias derybas“ tarp rašytojo lokalizacijos ir delokalizacijos, nesunkiai atpažinsime „paradoksalią vietovę“ – lietuviškąją Radausko paratopiją. Šiuo atveju svarbu, kad Kavolis sociologiškai modeliuoja įtampą tarp kūrėjo visuomeninio statuso ir jo asmeninės kūrybinės autonomijos. Įdomu, kad Kavolio schemeje Radausko nepriklausomumas darosi gan problemiškas, nes nepanašu, jog poetui būtų itin rūpėję „dalyvauti savo laikotarpio problemas sprendžiant“ anuometinėje Lietuvoje. Tačiau jei laikotarpio problemas suvoksime sparčiai modernėjančios Europos, arba globaliniu mastu, jo „asocialumas“ natūraliai įsilieja į bendrąjį *laiko dvasios* kontekstą ir yra vaisingesnis už urminio socialumo matricas. Visa tai tik sudramatina, suaktualina Radausko „nepriklausomybės“ sociokultūrinį turinį.

Paranki mums būtų dar viena Maingueneau sąvoka – paratopinė sankaba, giluminis ryšys tarp autoriaus ir jo teksto situacijos. Šį ryšį lemia tai, „kad kūriniui būtina tenka įtraukti į savo fikcijas savo paties sakymo mechanizmą“, o paratopinės sankabos elementai „priklauso drauge ir kūrinyje reprezentuojamam pasauliui, ir paratopinei situacijai, kuri leidžia tą pasaulį kuriančiajam autoriui save apsibrėžti“ (išskirta – Maingueneau¹²). Radausko atveju galėtume kalbėti apie sankabą tarp paratopinės erdvės ir paratopinių personažų. Paratopinę sakymo erdvę pabrėžia antilyrinė nuostata, eilėraščio *aš* buvimas neapibrėžtame *šalia*. Tai gali būti parkas, akacijų pavėsis ar demiurgo, stebinčio pasaulį „pro dūmus traukinio, pro vielas telefono“, buvimas visur ir niekur, ištirpimas „erdvių beribiam teatre“. Radausko mėgstami paratopiniai personažai – paribio, pakraščio gyventojai: arlekinai ir dendžiai, lunatikai ir bepročiai, girtuokliai ir kurtizanės. Taip pat ir socialinės periferijos atstovai: virėjos ir skalbėjos, tarnaitės ir padavėjos, piemenys ir elgetos, kepėjai, kirpėjai ir vežikai. Visi jie yra tik butaforinio pasaulio kaukės ir primena antiką teatrą, kuriame joks žemojo luomo atstovas negali būti pristatytas rimtai, pro-

¹¹ Vytautas Kavolis, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 328.

¹² Dominique Maingueneau, *op. cit.*, p. 171.

blemiškai ar tragiškai. Radauskui ši socialinė smulkmė tėra masuotė, kuri vertinga tik tiek, kiek reikalinga estetinio hedonizmo spektakliui. Kitas paratopinių personažų polius būtų antikos dievų ir dievybių panteonas, princai ir dožai, gnomai, undinės ir faunai, jau nekalbant apie nuolat tarp rojaus ir pragaro kursuojančius angelus. Ir vieni, ir kiti yra to paties poetinio teatro, kuriame „darbai artojo ir kirtėjo“ atrodo beprasmiški („Vakaro stebuklas“), aktoriai, to paties nesibaigiančio karnavalo dalyviai.

Kaip šitas teatras koreliuoja su realybės teatru? Kaip minėta, tikrovėje Radauskas – tvarkos, tvirtos rankos šalininkas, nemėgęs į tą tvarką besikėsinančių *kitų ir kitokių* – įtartinų (neestetišku?) juodaodžių, streikininkų ir protestuotojų, visokių *nešvarėlių ir ilgaplaukių*. O poezijoje, atvirkščiai, jis gali lengvai susitapatinti su pačiais nelabiausiai demimondo tipažais:

Jinai galvoja angelais
Ir akvarelėmis galvoja,
O aš – velniais ir kaliniais
Ir smuklių spiritiniu rojum.

Jos akys žiūri iš skilčių,
Iš korpuso ir iš petito,
Ir baltą šypseną girdžiu
Blondinės, nors ne Margaritos.

„Panelei, kurios nėra“¹³

Velniais ir kaliniais (ar begalima rasti paratopiškesnių personažų?!) svaičiojantis eilėraščio *aš* čia atstovauja profaniškajai tikrovei, t. y. tam pasauliui, kuriuo poetas netiki. Tuo tarpu virtuali panelė su savo dar virtualesniais angelais ir akvarelėmis reprezentuoja numylėtą Pasaką, poeto *sacrum* ir *ens realissimum*. Lengvabūdiškas atsainumas, su kuriuo šios dvi plotmės sumaišomos (poetinės semantikos lygmenyje tai pabrėžiama difuzine metafora „baltą šypseną girdžiu“), ne tik patvirtina paratopinės sankabos intensyvumą, bet ir leidžia spėti, jog pasaulis ir pasaka galėtų panašiai *lengvai* bendradarbiauti ne tik eilėraštyje. Tiesiog smagu žiūrėti, kaip keičiasi vietomis minimalaus (girtuoklis, valkata, kalinys) ir maksimalaus (princas, karalius, galingas vyras) socialinio svorio figūros, sudarydamos foną esminiam – estetiniam – Pasakos veiksmui bei vyksmui:

Įspėk, kas eina? Neįspėjai:
Ateina princai ir kirpėjai,
Balti karaliai ir kepėjai,
Ir šlama medžiai apsnigti.

„Žiemos pasaka“¹⁴

¹³ Henrikas Radauskas, *Lyrika*, sudarė Vytautas Galinis, Vilnius: Vaga, 1980, p. 45.

¹⁴ *Ibid.*, p. 167.

Aptardamas *karaliaus* ir *poeto* paratopinę giminystę, Maingueneau, tarsi numatydamas Radausko atvejį, pastebi: „Abu jie, nors ir skirtingu būdu, *reprezentuoja* socialinį kūną, kurį jie riboja. Karalius tikisi, kad menininkas įamžins jo karaliavimą, sukurdamas paminklą, o menininkas, savo ruožtu, svajoja, kad jo literatūrinis paminklas jam pačiam suteiks karaliaus vainiką.“¹⁵ Radausko paratopinės sankabos kompensacinę (atvirkštinę) logiką paaiškintų tolesnė Main-gueneau pastaba: „Asilas [Radausko sistemoje jį galėtų reprezentuoti ‚asocialai‘] yra karaliaus galimybė; tai svečias, kuris gali pavirsti šeiminku, parazitas, kuris gali užimti valdovo sostą.“¹⁶ Tokios mūsų akyse vykstančios transmutacijos pavyzdys – eilėraštis „Bepročio šokis“, kuriame beprotis, metęs iššūkį pasaulio tvarkai, tampa estetiškos orgijos triumfatoriumi, tegu ir gerokai makabrišku.

Tad objektyvia kūrybine praktika (ne deklaracijomis) Radauskas „išduoda“ paslėptą socialinę savo fenomeno prielaidą – pakylėtąją Pasaką (kūryba) jis susikuria statusą, kurio neteko pasaulyje, apsisprenddamas tapti poetu. Prarastam statusui atkurti reikia titaniškos energijos ir vaizduotės (tarkim, kas įstengtų „ridenti peizažą“?), todėl nereikia stebėtis, kad tikrovės „žudymo“ ir pertvarkymo scenos trykšte trykšta kinematografinė dinamika, diversine išmone bei kosmine ekspresija. Radauskas itin kruopščiai, nuosekliai ir vaisingai socialinės galios santykius projektavo poetinės retorikos lauke ir šitaip, kaip pirmasis „estetinis teroristas“, aktualizavo socialines bei ideologines kalbos išgales. Priartėdamas prie kalbos – simbolinės galios reprezentacijų lauko – sampratos Radausko modernumas įsiveržia jau į postmodernizmo teritoriją.

Radausko paratopinėje sankaboje pastebimai veikia ir psichoanalitiniai svertai, iš kurių išskirtume šį Sigmundo Freudo teiginį: fantazija – tai nepatenkinančios tikrovės korektūra. Ankstyvoje vaikystėje ir paauglystėje šeimoje būta psichosocialinių prielaidų menkavertiškumo kompleksui – pirmiausia slapta rivalizuojančių brolių dvynių situacija, kur pralaiminčiojo vaidmuo ir kreivi tėvo žvilgsniai paprastai tekdavo Henriku. (Būdinga detalė – vėliau Henrikas rado itin originalų būdą su broliu atsiskaityti ir pademonstruoti jau savo pranašumą – grąžindavo jo laiškus pataisęs klaidas, deja ar laimei, nedažnas.) Brolis Bruno, vėliau tapęs psichiatru, buvęs aukštesnis, stipresnis, nagingesnis, tad Henrikuo belikdavę tėvų dėmesį provokuoti atvirkščiai, savo „netikėliškumu“: „Turėjęs jis, pasak brolio, ir mazochistinių bruožų: kartais lyg tyčia įkyrėdavo tėvams, lyg stengtųsi sukelti jų nemalonią reakciją.“¹⁷ Išties, šio poeto tikrovės estetiškoje egzekucijoje įmanu įžvelgti ir mazochistinių potekscių – jas išduoda „smurtinis“ žodynas, brutaliai siautėjančios metaforos, įsukančios į grožio ir siaubo kvaitulį. Tarkim, eilėraštyje „Svečias iš mėnulio“ pasakojama siurrealistinė pasaka, kurios subjektas „atspindžiui nukirto galvą“, paskui „Jis prikalė karalių prie grindų, / Jis demoną prigirdė tvenkiny, / Ties veidrodžiu pakorė karalienę“, o galiausiai, „užšokęs / Ant motociklo, nulėkė dangum“. Vis dėlto psichoanalitinės implikacijos nė kiek nesumenkina žaismingo radauskiškos gamtos „teroro“ žavesio: „Garsiai – kaip granatos – sprogs ta pumpurai. / Jau iš anksto matos: baigsis negerai“ („Gegužis“).

Psichosocialinis nepritapimas prie aplinkos – palanki kūrybiškos asmenybės formavimosi terpė, psichoanalitikų siejama su tėvažudystės ar pavainikio situacija. Simbolinės

¹⁵ Dominique Maingueneau, *op. cit.*, p. 161.

¹⁶ *Ibid.*, p. 162.

¹⁷ Radauskas: *Apie kūrybą ir save*, p. 254.

tėvažudystės paties Radausko atžvilgiu pavyzdys – Aido Marčėno eilėraštis „Radausko nužudymas“, savaip iliustruojantis Haroldo Bloomo teiginį, kad poeto santykis su pirm-takais yra edipinio pobūdžio. Priminsime, jog pats Radauskas iš lietuvių poetų „leido gyvuoti“ nebent Baltrušaičiui ir prieškariniam Brazdžioniui – ir be skrupulų giljotino visą nepriklausomybės poetų korpusą, pirmiausia Nėrį ir Kazį Borutą.

Nevisavertiškumas „normaliame“ pasaulyje verčia ieškoti pasakiško pasaulio, siūlančio patrauklius šios naujosios karalijos valdovo (režisierius, alchemikas, demiurgas) vaidmenis. Šitaip simboliškai realizuojamas kompensacinis troškimas būti stipriam, pirmauti, viešpatauti (įskaitant despotiškus žiaurumo, naikinimo polinkius). Tačiau kadangi „normaliai“ gyventi pasakoje neįmanoma ir tenka nuolat grįžti realybėn, valdovo kompleksas (su jam būdingais didybės manijos ir narciziškumo požymiais) tolydžio kovoja su nevisavertiškumo komp-leksu. Toga apsisiautęs poezijos olimpietis, pedantiškai tikslus ir punktualus dievų patikėtinis – ir užsispyręs, kaprizingas vaikas, audringai reaguojantis į dėmesio stoką – tarp šių vaidmenų Radauskas nebuvo palikęs beveik jokios pereinamosios zonos. Štai čia ir tykojo tas klatingasai socialinės komunikacijos slenkstis, ties kuriuo Radauskas nuolatos kludavo.

Tokioje įelektrintoje paratopinėje erdvėje sąlyčiai su realybe tampa itin nervingi ir skausmingi, juolab kad „prasimušimo gyvenime“ požiūriu Radauskui dažnai tekdavo pripažinti atšiauriojo pasaulio viršenybę (1925 m. tėvo atstatytas iš gimnazijos, nesusiklosčiusi mokytojo karjera, negautas universiteto diplomas, „nepoetiški“ profesiniai užsiėmimai). Beje, mokytojo – pabrėžtinai socialios profesijos – „diktatoriškuoju“ pranašumu jis naudojosi visą gyvenimą ir, būdamas autoritetingas, leisdavo sau elgtis autoritariškai. Taisyti kitų klaidas laikė privilegija, tačiau šiukštu nesileido būti taisomas pats. Galima įsivaizduoti olimpiečio reakciją, jei po jo žodžių „Vienas prancūzas yra pasakęs, kad poezija – tai „geriausi žodžiai, sudėti geriausia tvarka“ [iš Radausko kalbos, pasakytos įteikiant Lietuvių Rašytojų draugijos premiją] koks nors savižudis būtų lepletėjęs – atleiskite, maestro, tai pasakė ne *vienas prancūzas*, o *anglas* Samuelis Tayloras Coleridge’as“...

Apskritai socialinis *kitas*, *kita* jam buvo potencialių priešų teritorija ir galėjo sudominti tik kaip „aš“ sklaidos priemonė ar pretekstas. (Nors būtent kiti – artimieji, geranoriški bičiuliai, t. y. intymioji socialinė aplinka – turėjo neutralizuoti bei kompensuoti jo pažeidžiamumą ir bejėgiškumą, susidūrus su proziška tikrove.) Toji narcistinė trauma daro pažeidžiamą ir įstabųjį Radausko estetinį kosmosą, ir tai yra užčiuopęs Nyka-Niliūnas: „Radausko poezija yra tobula (taisyklinga), bet neoriginali, t. y. ne tokia, kuri tave parblokštų, pakeistų tavo gyvenimą ir dėl kurios galėtum atiduoti viską.“¹⁸ Jeigu jau ir Niliūno neguodžia tobulo daikto savaime solipsizmas... O juk Nyka ilgisi *kito*, tikriau – *Kito*, trokšdamas egzistencinio sukrėtimo ir altruistinės meilės stebuklo. Ar tai nereiškia, kad Radausko programinė (antitranscendentinė ir antisociali) nuostata, neleidžianti egzistencijos argumentų ieškoti *anapusyje* (o Radausko personaliniu atveju – *anapus savęs*), yra ne tik jo poezijos angelo sparnai, bet ir aukso grandinės?

Psichoanalitiniame kontekste nebūtų beprasmiška pažvelgti, kaip koreliuoja dar viena Radausko paratopijos priešprieša – estetinis vaisingumas ir egzistencinis bergždu-

¹⁸ Alfonsas Nyka-Niliūnas, op. cit., p. 13.

mas. Pasistengę ir čia atpažintume kompensacinių mainų santykį. Kaip prisimename, poeto strėlė („Strėlė danguje“) skrieja kosminėje tuštumoje, ji, neradusi Dievo, lekia į niekur. Toks egzistencinis vakuumas, atmieštas šaltu gnosticizmu, primena beprasmišką begalybę simbolizuojančią Mobijaus juostą. Kantas tai vadino *blogąja begalybe*, o Vladimiras Solovjovas (kurį Radauskas yra vertęs) kiek sodriau – *durnąja bezkonečnost’*. Vis dėlto optimizmo nekelianti idėja estetiniame eilėraščio kūne daugeliui interpretatorių atrodo naši ir gyvastinga. Tomo Venclovos žodžiais, „žinome, kad jo strėlė danguje nepaklydo. Kaip mėgdavo kartoti Vladimiras Nabokovas, irgi vienas iš Radausko mokytojų, strėlė, pasiekusi taikinį, skrieja amžinai“¹⁹. Bet ką reiškia poezijos strėlei nepaklysti ir pasiekti taikinį, jei ne smigti į simbolinį suvokėjų kūną, kalbant poetizmais – sužeisti skaitytojų širdis? Ką, jei ne parblokšti, pakeisti tavo gyvenimą taip, kad dėl šio pokyčio galėtum atiduoti viską?

Įdomu, kad Biblijoje strėlė gali būti vaiko metafora, vaikai – strėlės: „Lyg strėlės galiūno rankoje yra jaunystėje žmogui gimę sūnūs. Laimingas žmogus, turintis daug tokių strėlių“ (Ps 127, 4-5). Tai, kad Dievas nedavė Radauskų šeimai vaikų ir šitaip „atsilygino“ poetui už Visatos ištuštinimą, būtų, žinoma, neskoningas kompensacinių mainų supaprastinamas. Tačiau gražinę bevaikiškumo motyvą į kūrybinę plotmę, galėtume jį interpretuoti kaip genealogijos tęsimo negalimybę, reikalaujančią simbolinės kompensacijos eilėraščio kūne. Iškalbingas šiuo požiūriu eilėraštis „Mūza“, kuriame „siuvėja mūza iš Denis paveikslų“ imasi itin radauskiškai dekonstruoti tikrovę (psichoanalizė leistų mūzos siautėjimą suvokti kaip kūrybinio gimdymo aktą). Kaip ir reikia tikėtis, žmogiškiems (jau nekalbant apie motiniškus) jausmams, santykiams bei tvarkai vietos čia nenumatyta:

Pamatę aklą akmeninį veidą,
Vaikai sucypę pradeda blaškytis,
Bet ji pro langą išmeta vaikus
Ir pelargoniją, ir kanarėlę,
Ir kūdikiai, plasnodami sparnais,
Kaip angelai į aikštę nusileidžia.²⁰

Radausko nemeilė žmonėms, pasidygėjimas ir kerštas nepasakiškam pasauliui verčia prisiminti Friedricho Nietzsche’s *ressentiment* sąvoką, kurią pastarasis taikė pykčio, neapykantos, pagiežos kompleksui, kylančiam iš psichosocialinio bejėgiškumo. Iš *ressentiment* dvasios jis kildino krikščionybę, siedamas ją su maištaujančių vergų morale. Ši neapykanta iš bejėgiškumo veši ten, kur esama nepasitenkinimo savo padėtimi vertybių hierarchijoje, ji verčia kaskart išsigalvoti sau priešą, nukreipiantį nuo tikrosios nepasitenkinimo priežasties. Pats Nietzsche, žinia, buvo pykčio filosofas. Simpatijų Nietzsche’i Radauskas neslėpė, o recenzuodamas *Also sprach Zarathustra* lietuviškąjį vertimą, išvardijo abiem bendrą *ressentiment* objektą:

¹⁹ Radauskas: *Apie kūrybą ir save*, p. 461.

²⁰ Henrikas Radauskas, *op. cit.*, p. 241.

Savo veikalu Nietzsche sukyla prieš miesčionišką civilizaciją ir miesčionišką patogumų ieškojimą, prieš minios kvailumą ir inertiskumą, prieš modernišką žmogaus susmulkėjimą, prieš didelių idealų ir didelių asmenybių stoką, prieš moterų emancipaciją...²¹

Ką gi, miesčioniškumo ir snobizmo apraiškų tiek Radausko kūryboje, tiek buityje su žiburiu ieškoti netektų. Mizoginistinių pažvairavimų – taip pat, ir juos dar principingai suregistruos feministiniai diskursai (plati tematinė pasiūla: vyriškasis narciziškumas („Moteris prieš veidrodį“); kreipinio „mergyt“ („Pūga“) mizoginistinės potekstės; vyriškojo cinizmo gaidos ir priegaidės („Krautuvėlės pardavėja“, „Senmergė“, „Mergaitė bėga į mišką“); prie lietuviškojo *mačizmo* ištakų („Liūdna pasaka“). Beje, Radauskas, kaip ir Nietzsche, mokėjo šaipytis, bet nemokėjo juoktis. Ar jis buvo laimingas?

Akivaizdu, kad Radausko fenomenas „išnaudojo“ tuometinio literatūros lauko struktūrinius ypatumus ir galios vektorius – tam tikrą jo inerciją ir ideologinio spektro vienpusiškumą (intelektualiniam diskursui toną davė neokatalikybė, o literatūriniam – neoromantizmas), alternatyvių laikysenų stoką ir šitaip užfiksavo savo priešsrovinę tapatybę. Šis fenomenas formavosi kaip paratopinis modelis (paratopinės koherencijos atvejis), veikiant kompensacinių mainų dėsningumams socialiniame, psichologiniame, estetiniame lygmenyse. Pastarajame neoromantinė lyrika Radausko pastangomis buvo radikaliai keičiama ne klasicistine juvelyrika (su siurrealiniais nuosprūdžiais), o kūrėjo įvaizdintas *pasaulio / pasakos* santykis atspindėjo *iššūkio / atsako* logiką (dažnai atvirkštinę), diktuojamą poeto psichosocialinio komplekso. Galima prielaida, jog socialinio *svetimojo* mitologema veikė ir kaip pozityvus kūrybinis akstinas, padėjęs ginti literatūrinę estetinę tapatybę ir įtvirtinti kūrybinės sąmonės išsilaisvinimo precedentą. Tačiau šio išsilaisvinimo kainos ir vertės disonansai, klausimai, nuo ko ir vardan ko išsilaisvinama, lieka atviri.

Ekonominio ir moralinio drugio krečiamame nūdienos pasaulyje kūrybinės laisvės absoliutinimo tendencijos, išplaunančios atsakingo individualizmo ir liguisto egocentrizmo ribas, akina naujai pažvelgti į Radausko kultūrinį profilį ir jo socioistorinius kontekstus. Apskritai Radausko fenomeną žiedė ne tik ir ne tiek asmens unikalumas (individualybės savitumą bei raiškumą taip pat sąlygoja mitų radimosi konjunkтура bei jų sklaidos technologijos), kiek universaliai veikiantys sociokultūriniai dėsningumai ir sąveikos. Šiandieną šis fenomenas jau nustojo ankstesnės socialinės ideologinės auros, o tai neišvengiamai koreguoja jo mitologijų, įskaitant būsimas, kontūrus bei turinį.

Iš knygos: *XX amžiaus literatūros teorijos: konceptualioji kritika*, 2010

²¹ Radauskas: *Apie kūrybą ir save*, p. 91.

Stasys Šalkauskis

Stasys Šalkauskis (1886–1941) – lietuvių filosofas, pedagogas, visuomenės veikėjas, vienas ateitininkų judėjimo vadų. Gimė Ariogaloje (Raseinių r.), baigė Šiaulių gimnaziją. Joje didžiausią poveikį jam darė būsimieji profesoriai broliai Biržiškos, padėję susiformuoti tautiniams ir intelektualiniams interesams. Tėvas Julijonas Šalkauskis buvo gydytojas, Šiaulių burmistras; motina Barbora Goštautaitė kilusi iš garsios didikų Goštautų giminės. Namuose kalbėta lenkiškai, bet tėvai save laikė lietuviais. Būsimasis mąstytojas 1905–1911 m. studijavo teisę Maskvos universitete. Dėl susilpnėjusios sveikatos ieškojo sauso klimato ir dvejus metus praleido Samarkande (dabar Uzbekijos miestas), kur ruošėsi egzaminams.

Studijuodamas Maskvoje susidomėjo filosofija, ypač žymiojo rusų mąstytojo Vladimiro Solovjovo raštais, dalyvavo religinės filosofinės jo atminimo draugijos veikloje. Universitete išlaikęs egzaminus vėl išvyko į Samarkandą ir dvejus metus dirbo advokato padėjėju. Studijų Maskvoje metu jo draugais buvo skirtingų pasaulėžiūrų atstovai: vienas katalikiško ateitininkų sąjūdžio įkūrėjų Pranas Dovydaitis, paraginęs Šalkauskį bendradarbiauti pradėtame leisti *Ateities* žurnale, ir anksti miręs gabus filosofas Romanas Bytautas.

1913–1914 m. Adomo Jakšto redaguojamame *Draugijos* žurnale Šalkauskis paskelbė kelis straipsnius, pavadintus „Bažnyčia ir kultūra“. Juose pirmą kartą sistemingai išdėstė savo filosofines pažiūras.

Studijoje, kurią vėliau vertino kritiškai, atskleidė Bažnyčios ir kultūros sintezę bei bandė sujungti „prigimtąją ir viršprigimtąją tvarką“. Filosofiją būsimasis mąstytojas laikė asmeninės egzistencijos aktu, savo biografijos dalimi. Filosofijos prasmės klausimą jis susiejo su apokaliptine pažiūra, kurią išreiškė laiške Juozui Tumui-Vaižgantui 1918 m.: „Prigimtojoje tvarkoje pergali blogis, užtat viršprigimtinėje – gėris, tačiau amžinybės tvarka nuveikia prigimtąjį mūsų pasaulį per katastrofingąjį jojo sudužimą. Tai, kas atsitiko Kristaus kūne individualiniu būdu, tur įvykti žmonijos istorijoje visuotiniu būdu per Jojo Bažnyčią, nes tik tuomet viršprigimtinė tvarka pajėgs galutinai įveikti prigimtąją, tik tuomet atpirkimo auka ras savo visuotinąjį įvykdymą. Štai tiesa, – baisi tiesa, kuriai priimti reikia nemaža drąsos, bet tai krikščionies prievolė, – jo gyvenimo kryžius, kurį noroms ar nenoroms jis turi prisiimti“. Šalkauskis krikščionio priedermę „vykdyti gyvenime atpirkimo auką“ suvokė kaip asmeninį pašaukimą ir ją stengėsi įgyvendinti savo filosofijoje bei gyvenime.

Filosofija yra tokia pažinimo sistema, kuri, jungdama pirmutines pasaulio priežastis su paskutiniaisiais gyvenimo tikslais, padeda įsigyti išminties.

Stasys Šalkauskis

Kiekvienas lietuvis privalo gerai įsisąmoninti, kad Lietuvos padėtyje tvirčiausias nepriklausomybės ginklas yra aukšta materialinė ir dvasinė kultūra ir intensyvus kultūrinis aktyvumas.

Stasys Šalkauskis

Įvertinęs jaunojo mąstytojo filosofinius sugebėjimus, Adomas Jakštas jam išrūpino JAV lietuvių katalikų „Motinėls“ stipendiją, kad galėtų tęsti studijas užsienyje. 1916–1920 m. Šalkauskis studijavo filosofiją ir pedagogiką Friburgo (Šveicarijoje) katalikiškame universitete, kur apgynė filosofijos daktaro disertaciją „Pasaulio siela Vladimiro Solovjovo filosofijoje“. Dar prieš disertaciją Šalkauskis kėlė Rytų ir Vakarų sintezės idėją: pirmą kartą 1916 m. Friburgo studentų draugijoje „Lituania“ skaitė dvi paskaitas, gavusias „Tautinės lietuvių idėjos“ pavadinimą. Iš jų paskui atsirado prancūziškai parašyta pirmoji jo knyga – sintetinis esė apie tautinės civilizacijos proble-

mą Lietuvoje *Dviejų pasaulių takoskyroje* (1919).

Grįžęs į Lietuvą filosofas įsitraukė į aukštosios mokyklos kūrimo darbą. Įkūrus Lietuvos universitetą, 1922–1940 m. jis buvo VDU Teologijos-filosofijos fakulteto profesorius, 1939–1940 m. – rektorius. Skaitė filosofijos įvado, bendrosios mokslinio darbo metodikos, kultūros filosofijos, pedagogikos, logikos, estetikos paskaitas. Vienas lietuvių katalikų mokslo akademijos steigėjų, jos pirmininkas (1938–1940). Redagavo žurnalus *Romuva* (1921–1922, du numerius) ir *Židinys* (1932–1934). Mirė ir palaidotas Šiauliuose.

Šalkauskio filosofinių ir pedagoginių pažiūrų formavimąsi veikė Ernesto Hello (Ernest Hello), Vladimiro Solovjovo, Marko de Muninko (Marc de Munnynck), Eženo Devo (Eugène Dévaud) idėjos. Jaunystėje žavėjęsis Solovjovo filosofija, vėliau, studijuodamas Šveicarijoje, ėmė remtis šv. Tomo Akviniečio mokymu – tomizmu.

Šalkauskio asmenybė išsiskiria dviem dalykais: moksline veikla ir idealizmu. Jis yra pirmasis lietuvių mąstytojas, sistemingai kūręs filosofiją. Mąstytojo knygoms ir straipsniams būdinga griežta loginė struktūra, skirstymas į dalis, skyrius, poskyrius. Jis ieškojo ir sudarinėjo naujus lietuviškus terminus filosofiniams reiškiniams nusakyti, ne tik kūrė mokslinę filosofiją, bet stengėsi ją paveikti gyvenimą. Savo filosofinį pašaukimą jis suvokė ne vien kaip abstraktų mąstymą, bet kaip tarnavimą savo tautai: būti filosofu – tai būti tautos auklėtoju. Savo pašaukimą vadino „tautiniu auklėjimu per filosofiją“. Šalkauskis siūlė kurti Lietuvos ateitį, paremtą trimis stulpais: tautiškumu, krikščionyste ir demokratija. Nepriklausomos Lietuvos pilietis su pasididžiavimu prisipažins esąs lietuvis, atsikratęs menkavertiškumo jausmo ir siauro nacionalizmo. Religiškai atgimęs ir krikščionišką pasaulėžiūrą susiformavęs pilietis bus pilnutinis lietuvis. Krikščioniškosios dvasios įkvėpta visuomenė gebės nustatyti tinkamus santykius su artimu, gerbs kiekvieną asmenį, nepaisant luomo, užimamų pareigų, turtingumo ir įsitikinimų. Demokratija leis kiekvienam doram piliečiui dirbti pagal savo gabumus.

Profesorius akylai stebėjo visuomeninį Lietuvos gyvenimą ir ryžtingai reagavo į pavojus šalies Nepriklausomybei. Prastėjant politinei padėčiai Lietuvoje, jis 1935 m. parašė viešą laišką Lietuvos prezidentui: dėl didėjančios prarajos tarp vyriausybės ir visuomenės, dėl visuomenėje plintančio servilizmo (vergiškumo) ir pataikavimo, reikalavo pakeisti tautininkų režimą. Filosofas klausė: „Ko gero galima laukti iš visuomenės, kur viešpatauja serviliškai nusistačiusio žmogaus tipas? Valstybės gyvenime negalima rimtai

pasikliauti vergų psichologija, nes dvasios vergas šiandien gali būti šalininku, o rytoj – spardančiu savo stabą maištininku; jis negali būti visuomeninės santvarkos tvirtumo ir pastovumo garantu“.

Suprasdamas filosofiją kaip savo biografijos dalį, dorovinį tobulėjimą Šalkauskis laikė būtinu dalyku pašaukimui vykdyti. Jis stengėsi vengti ambicijų, neieškoti garbės, žmonių baimę rūpinosi įveikti artimo meile. Mąstytojas savo gyvenimu rodė ir kūriniuose pateikė tikro inteligento pavyzdį – būti tauriu šviesuoliu, kuris pasižymi universaliu išsilavinimu, visuomeniniu aktyvumu, pusiausvyros saugojimu, kultūriniu kūrybingumu. Asmenybė pasireiškia norėdama, pasiryždama ir vykdydama. Asmuo tobulėja, kai nori to, kas geriausiai atitinka jo esmę, ryžtasi savo norus vykdyti pagal idealus ir vykdo pasiryžimą, remdamasis savo valios tvirtumu.

Filosofiją Šalkauskis laikė idėjų kūrėja, o pedagogiką – mokslu, duodančiu priemonių idealams įgyvendinti. Tiesai tarnaujanti filosofija kelia žmogaus sąmoningumą, padaro jį laisvesnį ir lemia asmens pasaulėžiūrą. Savičiausia ir labiausiai išplėtotą Šalkauskio filosofijos dalis – *kultūros filosofija*. Teologijos-filosofijos fakultete skaitytų paskaitų santrauka *Kultūros filosofijos metmens* yra svarbiausias Šalkauskio filosofinis veikalas, išspausdintas jam esant gyvam. Tikrasis mąstytojo praktinės filosofijos objektas yra plačiausiai suprastas gyvenimas.

Žmogaus gyvenimą mąstytojas išdėstė pagal tam tikrą sanklodą, nuosekliai kylančią trimis laiptais iš materialinės srities į aukščiausią dvasios sritį. Gyvenimo filosofija, kurią sudaro gyvenimo pakopos – gamta (prigimtis), kultūra ir religija, atskleidžia pilnutinio gyvenimo idealą. Žemiausioji gyvenimo pakopa yra *gamta (prigimtis)*. Prigimtį lemia neišvengiami gamtos dėsniai. Šalkauskio žodžiais tariant, „tikslingas žmogaus aktyvumas gamtos atžvilgiu ir yra ne kas kita kaip kultūrinė jo veikmė gamtai“. Gamtos tikslas – sąmoningos ir laisvos būtybės sukūrimas.

Antroji gyvenimo pakopa yra *kultūra*. Ją apibrėžia kultūrinis nusiteikimas, kultūrinis veiksmas ir „kultūrinė išdava“. Kultūriniame gyvenime kultūrinis žmogaus veiksmas yra pagrindinis pradas. Gamta yra kultūrinio veiksmo objektas. Kultūrinis veiksmas sąmoningai veikia prigimtį, siekdamas suteikti jai lytį, atitinkančią aukštesnę idėją. Aukštesnė idėja kaip pirmavaizdis, kaip pirminis veiksnys lemia kultūrinį veiksmą. Kultūrinėje žmogaus veikloje tiesos, gėrio ir grožio idealai realizuojami žinijos, doros ir meno priemonėmis. Kultūrinė asmens pažanga priklauso nuo jo „idėjingumo“ didėjimo ir tobulėjimo. „Idėjingumas“ reiškia tiesos, gėrio ir grožio idealų įgyvendinimą. Tačiau kultūros pažanga nepatenkina slapčiausių žmogaus troškimų, nes asmuo negali visiškai išsilaisvinti iš prigimties, blogio, nuodėmės, kančios ir pakeisti priežastinių gamtos dėsnių. Esminis kultūros nepakankamumas reiškia, kad kultūros tikslas nėra galutinis žmogaus gyvenimo tikslas.

Tad filosofas analizuoja trečiąją gyvenimo pakopą – *religiją*, kurioje pagrindinis veikėjas yra Dievas ir kur egzistuoja žmogaus ir Dievo ryšys. Religija panaikina nuodėmę, skelbia kūno prisikėlimą ir amžinąją laimę. Ji perkeičia žmogų pagal dieviškąją idėją ir išvaduoja iš visokio netobulumo. Tad religija tampa kultūros tikslu. Šalkauskio pilnutinio gyvenimo filosofija yra vieninga ir sintetiška. Kiekviena žemesnė pakopa tarnauja aukštesnei. Gamta yra kultūros atrama, o kultūra tarnauja religijai; kultūra papildo gamtą, religija užbaigia kultūrą.

Šalkauskis, kaip filosofas ir pedagogas, sintezės principu ypač rėmėsi tautinio ir visuomeninio ugdymo srityje. Apmąstydamas Lietuvos istoriją ir geopolitiką, jis kėlė Rytų ir Vakarų sintezės idėją. Tai buvo daugiausia atgarsio sulaukusi filosofo idėja. Ją mąstytojas atskleidė, pasinaudodamas vokiečių klasikinės filosofijos dialektine triada (tezė-antitezė-sintezė). Pagal šią formulę Lietuvos istorijoje skiriami Rytų persvaros (tezė), Vakarų persvaros (antitezė) ir tautinio atgimimo (sintezės) laikotarpiai. Pirmuoju laikotarpiu tautinė sintezė pasireiškė XVI a. išleistu Lietuvos Statutu. Antruoju laikotarpiu tautinę raidą geriausiai išreiškė Adomo Mickevičiaus kūryba. Trečiuoju tarpsniu pradėta kurti pilnutinė sintezė – Lietuva yra tarp dviejų skirtingų pasaulių: tarp Rytų, kuriems atstovauja rusai, ir Vakarų, kuriems atstovauja vokiečiai. Rytus jis aprašė kaip gamtos, pasyvumo, jausmo, vaizduotės sferą, o Vakarus – kaip aktyvumo, laisvės, proto, valios sritį. Sąmoningo lietuvių pareiga – atsikratyti svetimų formų, bet neatmesti to, kas rusų bei lenkų kultūrose universalu ir pozityvu. Tautinio pašaukimo uždavinys – įvairius rusų ir lenkų kultūros elementus „sulydyti į vieną organišką visumą, o paskui įtraukti į tautinę sintezę“. Nors ir sulaukusi nemažai amžininkų kritikos, tokia sintezė, filosofo teigimu, turėtų nulemti kultūrinę ir politinę Lietuvos egzistenciją. Tautinė sintezė taip pat yra savitas lietuvių kultūros būdas, jungiantis universalų turinį ir tautinę formą arba stilių.

Su Šalkauskio kultūros filosofija siejasi ir jo pedagogika. Tai gyvenimo filosofijos pritaikymas ugdymui. Tarp visuomenės kultūringumo ir pedagoginės sistemos yra glaudus ryšys. Kultūrinis veiksmas tampa ugdomuoju veikimu – konkrečia ugdytojo ir ugdytinio sąveika, kuri paremta objektyvia ugdomąja gėrybe ir nukreipta į ugdomąjį tikslą. Ugdymo esmę atspindi trys aspektai: auginimas-globojimas, lavinimas ir auklėjimas. Auginimas-globojimas sudaro palankias sąlygas ugdytinio prigimčiai ir jo galioms augti. Lavinimo metu ugdytojas formuoja ugdytinį pagal objektyvią gėrybę (pavyzdžiui, protinis lavinimas, estetinis lavinimas). Auklėjant stengiamasi subrandinti vertingą asmenybę, padaryti ugdytinį tokį, koks jis turi būti.

Šalkauskis taip pat yra žymiausias ateitininkų ideologas, parengęs šio judėjimo ideologinę ir organizacinę struktūrą, suformulavęs pagrindinius sąjūdžio principus: tautiškumą, katalikiškumą, visuomeniškumą, inteligentiškumą. Ateitininkų sąjūdžio tikslas – atnaujinti visą gyvenimą pagal Kristaus pavyzdį. Kiekvienas ateitininkas turįs būti sąmoningas katalikas, veiklus patriotas, aktyvus visuomenininkas ir tikras inteligentas. Šalkauskio įsitikinimu, ateitininkai yra pilnutinės pasaulėžiūros ir pilnutinio gyvenimo sąjūdis, siekiantis keisti Lietuvos visuomenę remdamasis krikščioniškais idealais. Veikdami visuomenėje ateitininkai praplečia savo asmenybę, išmoksta būti solidarūs, branginti tvarką ir mylėti laisvę. Pastebėjęs, kad ateitininkų organizacija slopina jos narių veiklumą, filosofas XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje ėmė skelbti Gyvąją Dvasią – „dvasinę vidaus įtampą, kuri stumia žmogų idealo link“. Gyvosios Dvasios sąjūdis siekė būti ne organizacija, o laisvu vienodos dvasios asmenybių sutarimu. Gyvosios Dvasios asmenys turėjo pasižymėti idealo meile, doriniu jautrumu, proto gyvumu, pasiryžimu tobulėti ir optimizmu. Jei idealas yra gyvas žmogaus sąmonėje, jis skatina asmenį veikti, teikia jam dvasinės energijos, duoda jėgų įgyvendinti aukščiausius tikslus. Idealo niekada visiškai nepasieksime, bet nuolatinis stengimasis, kopimas į „kalnus, į viršūnes“ tobulina žmogaus gyvenimą.

Žymiojo mąstytojo mokinys filosofas Juozas Girnius rašė, kad Šalkauskis savo studentus ir aplinkinius veikė ne tik idėjomis, bet ir savo asmeniu. Jis buvo „nuoširdžiai šiltas,

bet niekada nepataikaujantis – lygiai su visais džentelmenais ir tikrai tolerantus; besąlygiškai tiesus, todėl galintis dėl reikalo, kurį laiko teisingu, ir kietai bei neatlaidžiai kovoti susidūręs su niekšybe ar dvasiniu bukumu; nesutinkantis apsiimti to, ko sąlygos neleidžia, bet skrupulingai vykdamas įsipareigotus darbus; asmeniškai uždaro būdo žmogus, bet visą gyvenimą tarnavęs tautai; gilaus tikėjimo, bet niekada nedemonstravęs savo religinės praktikos; tikras intelektualas ir tauraus gyvenimo žmogus“.

Filosofo Antano Maceinos žodžiais, „Šalkauskis, kaip nė vienas ligtolinis lietuvių mąstytojas, buvo filosofiją pavertęs savo būseną. Kitaip tariant, jis gyveno filosofškai, gyveno tuo, kad filosofavo – darė, kad tiesa būtų gyva ir tvarkytų gyvenimą pagal amžinus dėsnius“.

Amžininkų atmintyje Šalkauskis išliko švento gyvenimo žmogus, patyręs kasdienybės ir idealų dramą, bet kartu mėginęs sujungti realybę ir idealybę bei siekęs idealiojo žmoniškumo. Profesorius Juozas Eretas rašė: „Jei kas manęs klausdavo, kas yra krikščionis, atsakydavau – pažiūrėkite į Stasį Šalkauskį“.

Literatūrai svarbios ne tik Šalkauskio keltos idėjos, bet ir filosofinė terminija, estetikos mokymas, gvildentos tautinio atgimimo problemos, lietuvių tautosakos, Adomo Mickevičiaus, Vydūno, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio, Adomo Jakšto kūrybos nagrinėjimas.

Siūloma literatūra: Stasys Yla, „Priešybių derintojas Stasys Šalkauskis“, in: *Aidai*, 1959, Nr. 8, p. 321–328; Juozas Eretas, *Stasys Šalkauskis, 1886–1941*, New York: Ateitininkų federacija 1960; Antanas Maceina, „Stasys Šalkauskis“, in: *Raštai*, t. 7, Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 513–532; Juozas Girnius, „S. Šalkauskio asmuo, darbai, poveikis“, in: Stasys Šalkauskis, *Raštai*, t. 3, Vilnius: Mintis, 1993, p. 5–44; Arūnas Sverdiolas, „Stasio Šalkauskio filosofija“, in: Stasys Šalkauskis, *Raštai*, t. 1, Vilnius: Mintis, 1990, p. 5–25.

*Bent minimaliai subrendęs
žmogus ir yra tasai, kuris
sugeba pats toliau auklėtis ir
lavintis.*

Stasys Šalkauskis

Ieva Simonaitytė

Ieva Simonaitytė (1897–1978) – Mažosios Lietuvos regiono atstovė, jautusi moralinę pareigą tapti gimtojo krašto metraštininke. Įdomios biografijos ir tvirto charakterio rašytoja papildė lietuvių literatūros spektrą savitomis spalvomis. Sunki jos vaikystė, atkaklumas, nenuolaidus būdas, genuose užkoduotas prūsiškas išdidumas atsispindėjo originaliame pasakojime, kuriuo ji įamžino Mažosios Lietuvos savitumą, apmąstė istorinę lemtį, atskleidė Didžiajai Lietuvai mažai žinomas buitines freskas, nutapė etninių tipažų galeriją, užfiksavo senojo folkloro liekanas.

Simonaitytė save išdidžiai vadino klaipėdiške, pabrėžė pamario ir pajūrio krašto, iš kurio buvo kilusi, savitumą – net tvirtino apie kitų kraštų žmones negalinti rašyti, nes jų nesuprantanti. Mažajoje Lietuvoje, kuri 600 metų gyvavo grėsmingame Vokietijos šešėlyje, susiklostė ypatinga politinė, socialinė ir kultūrinė situacija. Kraštas buvo sparčiai germanizuojamas, nuo didžiavalstybinės nutautini-

mo politikos neapsaugojo nei gausi lietuvių raštija, legaliai spausdinta Tilžės leidyklose, nei lietuviškos giesmės ir pamokslai, skambėję liuteronų bažnyčiose, nei bendruomenės susirinkimų tradicijos. Lietuvių kalba valdančiojo elito buvo toleruojama tol, kol lietuvininkai, senieji krašto gyventojai, buvo ištikimi kaizeriui ir kol neprabiltą apie tautinio savarankiškumo siekius. Šiame krašte, kur, pasak kalbotyros žinovų, buvo išlikusios archajiškiausios lietuvių kalbos formos ir kur pati etninė tapatybė formavosi nepatiriant slavų tautų įtakos, nutautėjimą skatino ir technologinė pažanga, suvokimas, kad pramoninė epocha yra ir centralizuotų valstybių stiprėjimo epocha. Šiame krašte dar 1807 m. buvo panaikinta baudžiava, nutiesti pirmieji plentai ir geležinkeliai, vyko melioracija ir kanalų kasyba, iškilo daug mūrinių gyvenamųjų pastatų, plieninių tiltų, pasikeitė gyvenamoji aplinka – net tolimiausius užkampius pasiekė Vakarų civilizacijos išradimai, iki tol nematyti buities ir žemės ūkio prietaisai, naujos drabužių mados. Šis kraštas išsiskyrė raštingumu, valstiečio troboje galima buvo išvysti ne vien pamaldžių knygelių, bet ir laikraščių, žurnalų, ūkininkams skirtų kalendorių. Rytprūsių gyventojai, lojalūs imperijos piliečiai, pasižymėjo visose karinėse kampanijose, kuriose stengtasi įtvirtinti vokiško ginklo pranašumą. Kultūrinis gyvenimas skilo į elitinį, miestiškąjį, vykstantį vokiečių kalba, ir etnografinį, kaimišką, kuriame dar atsirado vietos lietuviškam žodžiui, tiesa, tariamam su vis ryškesniu akcentu. Veiksmingiausiu germanizacijos įrankiu tapo mokykla – ją baigę, lietuvininkų vaikai vokiečių kalbą imdavo vartoti ne tik tvarkydami viešojo gyvenimo reikalus, bet ir kasdienybėje.

Ievą, nesantuokinį kūdikį, nuo turtingo ūkininko Vanagų kaime pagimdė jos motina Etmė, savo gyvenamosios vietos neturinti padienė uždariautoja, vadinama „liuosininke“. Penkerių metų kūdikiu Ieva tapo raiša – nepavyko išgydyti kojų tuberkuliozės. Su motina keliavo uždariaudama, nuo dešimties metų prižiūrėjo svetimus vaikus, mo-

kyklos nelankė, pradėjo skaityti savarankiškai, vartydama Bibliją. Šventraštis ir psalmės užėmė svarbią vietą protestantiškoje lietuvininkų kultūroje: čia vaikai dažniausiai buvo lavinami ir net migdomi ne liaudies dainomis, o savamokslių eiliuotojų išverstomis giesmelėmis, tarp lietuvininkų buvo paplitusi bendruomeninė Biblijos skaitymo tradicija. Biblinė frazeologija, senovinė kalba vėliau veikė Simonaitytės prozos stilių, o Šventraštyje suformuluoti etiniai principai lėmė moralizuojantį pasakotojos toną.

Vanagų kaimo pastoriaus rūpesčiu Simonaitytė išvyko gydytis į luošų vaikų prieglaudą Angerburge, kur išmoko skaityti vokiškai. Pamėgo sentimentalią bulvarinę vokiečių lektūrą, vadinamuosius „tarnaičių“ romanus. 1914 m. sugrįžusi glaudėsi Vanaguose pas tetą Dūdjonienę, nes motina ištekėjo ir jau turėjo kitą dukterį. Pramokusi siuvėjos amato, leva įstengė pati pragyventi, keliaudama iš kaimo į kaimą, net pelnė geros siuvėjos vardą.

Po karo Lietuvai paskelbus Nepriklausomybę, suaktyvėjo ir lietuvininkai, ėmė steigti draugijas, rašyti į Lietuvos spaudą, svajojo apie susijungimą. Simonaitytė tapo „Eglės“ draugijos raštininke. 1921 m. ji persikėlė į Klaipėdą, čia bendradarbiauti Prūsų *lietuvių* balsų redakcijoje ją pakvietė Ansas Bruožis, istorikas ir almanachų leidėjas. Patriotinių jausmų, Maironio, Vinco Kudirkos, Prano Vaičiūčio poezijos įkvėpta, Simonaitytė rašė eiles, siuntinėjo jas į laikraščius, skaitė sueigose. Dalyvavo 1923 m. Klaipėdos sukilime, kurio įspūdius vėliau aprašė romane *Pavasarių audroj* (parašytas 1928, išspausdintas 1938).

Klaipėdos kraštą prijungus prie Lietuvos, dirbo lietuviškoje „Ryto“ spaustuvėje bei Klaipėdos seimelio raštinėje mašininke ir pamažu garsėjo kaip literatė, nors dėl savo visuomeninės veiklos patyrė giminių priešiškamą – anaipol ne visi lietuvininkai norėjo broliautis su anapus Nemuno gyvenusiais žemaičiais. Stipriai veikė krašto šviesuoliai: jau senatvėje ryškiai prisiminė tautinėje šventėje ant Rambyno kalno kalbantį Vydūną. Klaipėdos krašte tvyrojo politinė įtampa, nes lietuvių administracijai nesisekė įsitvirtinti ir jos valdžia buvo labiau formali: ūkinio gyvenimo svertus kontroliavo vokiškai kalbančios gyventojų daugumos renkamas ir vis labiau į nacionalistinį separatizmą linkęs seimelis, su panieka vertinęs centrinės valdžios pasiuntinius iš laikinosios sostinės, savuosius nutarimus spausdinęs vokiškai. Augančio vokiečių nacionalizmo grėsmę Simonaitytė galėjo įvertinti iš arti, pati dirbdama seimelyje, kai pusiau juokais buvo pravardžiuojama Lietuvos „šnipe“, nes skaitė savo eilivimus viešuose renginiuose, dalyvavo Klaipėdos šaulių būrio susirinkime, priklausė kultūrinei Donelaičio draugijai. Skirtingų tautinių ideologijų sandūros vyko ir literatūros srityje. Tuo metu išpopuliarėjo etnografinė vokiečių prozos kryptis: rašytojai daug dėmesio skyrė urbanizacijos dar nepaliestiems buvusių Vokietijos žemių pakraščiams, idealizavo valstiečių santykius su gamta, gausiai naudojosi egzotiškai skambančia tautosakine medžiaga, tačiau kartu pabrėžė šių teritorijų vokišką dvasią. Greta atvirai šovinistinės literatūros buvo sukurta ir meniškai brandžių kūrinių, kuriuose su simpatija vaizduotos lietuviškos realijos: tautų dialogo kontekste teigiamai vertinamos Hermano Zudermano (Hermann Sudermann) *Lietuviškos apsakos* (1917). Lietuviams taip pat buvo reikalinga literatūra, kuri įtikinamai atskleistų Mažosios Lietuvos istoriją ir jos tautines šaknis.

1925 m. *Lietuvos kelevyje* Simonaitytė paskelbė etnografinę realistinę apysaką *Pikčiurnienė ir jos sesers*. 1933 m. *Lietuvos kelevis* išspausdino apysaką *Tu amžinai mane minėsi*. Tuo metu intensyviai rašė romaną *Aukštųjų Šimonių likimas*. Romanas 1935 m. buvo išspausdintas Klaipėdoje, o po metų kaip geriausias metų kūrinys gavo patį aukščiausią apdovanojimą Lietuvoje – valstybinę 5000 Lt premiją. Savamokslė rašytoja kaipmat išgar-

I. Simonaitytės apysakos, romanai ir autobiografinių knygų ciklas įtvirtino lietuvių literatūroje naują psichologinį tipažą, susijusį savo šaknimis su Mažosios Lietuvos istorine sankloda. Vietoj rezignuojančio svajotojo, liūdinčio melancholiko, viską atleidžiančio geraširdžio, išaukštinto kadaise konservatyvios lietuviybės ideologų, ji iškėlė pagrindinio herojaus pareigoms stiprų, atkaklų, išdidų žmogų, kupiną savigarbos ir nepalaužiamo gyvastingumo, niekam nenusileidžiantį, kartais piktą ir agresyvią. Tai nacionalinio pasipriešinimo bangos išugdytas psichologinis tipažas, susiliečiąs su K. Donelaičio „Metų“ nematomu lyriiniu herojumi.

Vytautas Kubilius

sėjo, Lietuvos Respublika jai paskyrė 300 Lt pensiją, kurią kas mėnesį gaudama galėjo pragyventi ir atsidėti kūrybai. 1938 m. publikavo romaną *Pavasarių audroj*, 1939 m. – autobiografinėmis detalėmis paremtą apysaką *Be tėvo*. Simonaitytė buvo priimta į Rašytojų Sąjungą, kurį laiką gydėsi Šveicarijoje, sugrįžusi gyveno Sofijos Čiurlionienės namuose Kaune. 1939 m. paskelbė stambiausio savo kūrinio, romano *Vilius Karalius*, pirmąją dalį.

1940 m. sovietų valdžios sprendimu gavo butą Kaune, periodikoje spausdino romano *Pikčiurnienė* fragmentus. Per karą buvo areštuota ir tardoma gestapo. Sovietinės armijos laukė kaip išvaduotojos, džiaugėsi, kad prie Lietuvos vėl prijungtas Klaipėdos kraštas, kad iš jo išvyti vokiečiai, publikavo apsakymus apie hitlerinę okupaciją. Romane *Pikčiurnienė* (1953) pagal sovietinę schemą „demaskavo“ vargšų išnaudotojus „buožes“, taip pateisindama deportacijas. Sovietinė valdžia iš žemiausių sluoksnių kilusią ir daug vargo mačiusią rašytoją pavertė reprezentacine figūra – davė nemažą pensiją, nuolat rinko į deputatų tarybą, išleido šešis toms *Raštų*, 1958 m. paskyrė pirmąją Lietuvos SSR valstybinę premiją už romaną *Vilius Karalius*. Simonaitytė parašė autobiografinę trilogiją *O buvo taip* (1960), *Ne ta pastogė* (1962), *Nebaigta knyga* (1965). 1963 m. gavo butą Vilniuje, 1967 m. jai buvo suteiktas LSSR liaudies rašytojos vardas. 1971 m. publikavo romaną *Paskutinė Kūnelio kelionė*.

Nuo 1960 m. rašytoja vasarodavo Priekulėje, netoli gimtųjų vietų, rūpinosi lietuvininkų kultūrinio ir bažnytinio paveldo įamžinimu, protestavo prieš liuteronų dvasininkų persekiojimą. Jos kultūrinė tapatybė nėra vienaprasmė: vokiškai kalbėjusi ne prasčiau nei lietuviškai, ji sąmoningai apsisprendė grožinę kūrybą rašyti tik gimtąja kalba, tačiau nuo vaikystės pamėgta populiarioji

vokiečių kultūra, liaudies dainų plokštelės ir laisvalaikio skaitiniai kėlė gaudžius sentimentus ir senatvėje. Vis dėlto, būdama tiesaus ir kartais šiurkštaus būdo, atvirai reikšdavo nepasitenkinimą vokiškos orientacijos lietuvininkais, kurie pokariu vis dar svajoto apie senųjų Rytprūsių atgimimą. Tapusi oficialia sovietinės literatūros klasike, turėjo prisitaikyti prie socialistinio realizmo dogmatiškos ideologijos, tačiau nepatyrė tokių skaudžių sankirtų su režimu kaip kiti vyresnės kartos rašytojai – Antanas Vienuolis, Vincas Mykolaitis-Putinas. Simonaitytė mirė 1978 m. ir buvo iškilmingai palaidota Antakalnio kapinėse.

Pirmajame reikšmingesniame kūrinyje *Pikčiurnienė ir jos sesers* išryškėja esminiai Simonaitytės prozos bruožai: fragmentiškas pasakojimas, mėgavimasis lietuvininkų šnekamąja kalba, aštrus dinamiškas dialogas, lemiantis siužeto posūkius, pristatantis psichologiniu subtilumu nepasižyminčius charakterius. Teorinių pagrindų neįėjusi ir literatūros mokslu niekad nesidomėjusi Simonaitytė vis labiau įsitraukė į rašymą kaip į tęstinį procesą. Kaupėsi

medžiaga, kuri vėliau įgavo pavidalą ir buvo pavadinta *Aukštųjų Šimonių likimu*. Bruožio patarta rašyti taip, lyg kažkam pasakotų, ji iš atminties atkūrė įvairias girdėtas gyvenimo istorijas, įpynė savo biografijos faktų (romane veikia suvedžiota ir palikta Urtė Šimonytė ir luša jos duktė Roželė, išnaudojama giminių). Knygos pirmieji skyriai nelygūs – patetiškus aprašymus keičia staigūs peršokimai prie dialogų ir įnirtingo ginčo scenų, smulkaus aplinkos ir buities aprašinėjimo, vietinių legendų ir prietarų pasakojimo, Biblijos parafrazių. „Ambicingai užsimojusi stambiam kūriniiui, I. Simonaitytė aiškiai nenutuokė, kas yra romanas. [...] Rašydama pirmąjį, dešimtąjį ar net šimtąjį puslapį, menkai tesuprato, ką kuria – legendą, šeimos kroniką, apsakymų vėrinį, kokia to nepabaigiamo rašymo vertė“ (Vytautas Kubilius). Jos kūrinys – gyvenimų, likimų, portretų mozaika ir įvykių kaleidoskopas, neturintis priežasčių-padarinių grandinės ir vieningo siužeto, tačiau medžiagą į visumą jungia vienos giminės linija ir virš Mažosios Lietuvos tvyranti nepalankaus likimo atmosfera. Beveik kiekvienas romano skyrius prasideda peizažo aprašymu kaip ir Kristijono Donelaičio *Metuose*, tik gamta, tarytum Biblijoje, „nujaučia“, kas nutiks toliau – prieš marą ir kitas didesnes nelaimes danguje rodosi keisti ženklai. Septynios buvusių bajorų Šimonių kartos, du šimtmečius naikinamos karų, marų, kolonizatorių, silpnės ir smuks iki visiško nutautėjimo bei skurdo, perteikdamos gimtojo krašto liūdną likimą. Pagrindinis romano konfliktas, kaip ir Donelaičio poemoje, vyksta tarp žemės senbuvų ir atėjų, visomis priemonėmis siekiančių įsitvirtinti – kalba, įstatymais, madomis. Išdidžios senosios giminės atkakliai gina savo papročius, tikėjimus, kalbą, tačiau jų vaikų tvirtumas blėsta, atakuojamas privilegijų, buitinio komforto, kosmopolitinių pagundų. Simonaitytė neslepia savo simpatijų ir antipatijų, jos pozicija atvira ir aiški, bet istorinė tiesa diktuoja gaudžią minorinę gaidą.

Dešimt metų rašytas kūrinys augo ir plėtojosi, o Simonaitytė brendo kaip rašytoja. Pasak literatūros istoriko Vytauto Kubiliaus, ji „pradėjo vos įvaldžiusi lietuviškos frazės rašybą ir intonaciją, o baigė brandžia poetinių regėjimų ir plastinių vaizdų menininke. [...] Galima sakyti: I. Simonaitytė sukūrė romaną, bet galima sakyti ir atvirkščiai: romanas sukūrė I. Simonaitytę – rašytoją“. Kai baigtas kūrinys pateko profesionalių vertintojų akiratim, jie buvo sužavėti. Liudas Gira, didelis autoritetas to meto literatūros pasaulyje, pirmasis beatodairiškai išliaupsino netrukus pasirodysiantį kūrinį, ėmėsis visų pirma redaguoti daug kur akivaizdžią vokišką sintaksę ir keisti lietuviui nesuprantamą leksiką. Jam talkino ir Antanas Venclova, lietuvių kalbos mokytojas Klaipėdoje. Romanui pasirodžius, pasipylė teigiamos recenzijos: Simonaitytė vadinta Donelaičio darbų tęsėja, Vydūno talkininke, lyginta su skandinavų rašytojomis moterimis, romanas – su Vaižganto *Pragiedruliais*, Tomo Mano (Thomas Mann) *Budenbrokais* bei kitomis šeimų epinėmis sagomis, žavėtasi sodriu etniniu koloritu, savita kalba. Tuo metu gilėjo Klaipėdos krašto politinė krizė, dėl dažnų nacionalsocialistų išpuolių blogėjo Lietuvos ir Vokietijos santykiai. Simonaitytės romanas pasirodė pačiu laiku ir buvo suvoktas kaip to krašto lietuvių balsas, išreiškiantis pagrįstą pasipiktinimą ir išsakantis norą būti su Lietuva.

Kitame romane *Vilius Karalius* Simonaitytė liko ištikima savo svarbiausiai temai – Mažosios Lietuvos ir nutautėjimo problemai, gvildenamai vienos XIX a. pabaigos–XX a. pradžios šeimos ribose. Ji ėmėsi naujo, dar stambesnio epo, kurį rašė apie dvidešimt metų, dabar jau pasitikėdama savo jėgomis, sąmoningai kurdamą psichologinį romaną. Pirmasis pasaulinis karas sudrumsčia tolimo Vokietijos pakraščio ramų gyvenimą – vyrai, karą įsivaizdavę tik iš laikraščių, noriai paklūsta visuotinei mobilizacijai ir romantiškai veržiasi viską pamatyti savo akimis. Tačiau išvysti vaizdai pranoksta bet kokią vaizduotę – Martynui Karaliui ro-

dosi, kad pasaulis nori susinaikinti, jis praranda tikėjimą Dievu ir žmogumi. Iš karo grįžta fiziškai ir dvasiškai suluošintas, nusivylęs gyvenimu, kaip ir „prarastosios kartos“ romanų herojai. Nesugeba mylėti savo žmonos Grėtės, skuba mėgautis malonumais. Šeimos irimas tampa moralinio giminės žlugimo simboliu. Karas demoralizuoja vietinius gyventojus ir Karalių giminę: pasisavinti žuvusiųjų turta, grobti ištuštėjusius namus ar sodybas tampa norma, Dekalogo įstatymai, galioję šimtmečius, pamirštami. Kai griūva gražiausi miestai ir žlunga valstybės, jaunajai Karalių kartai atrodo, kad saugoti savo lietuviškumą naivu ir paika – jie skuba atsistoti ant kojų, gėdijasi lietuvių kalbos, norėdami prilįgti vokiečiams. Šiame romane Simonaitytė daug daugiau vietos skiria herojų mintims, išgyvenimams, savistabai, nuojautoms, minties eiga tampa savarankišku pasakojimo komponentu. Rašytoja jai būdingu stiliumi pereina nuo vieno personažo prie kito, neužbaigdama nei charakterių, nei likimų, derina dialogus bei detalų aprašinėjimą su panoraminiais vaizdais, liaudiškus prietarus, etnografinius motyvus su vokiečių klasikų citatomis, perteikia kalbų maišymąsi – šis judrumas, tekėjimas, bangavimas, kiek amorfiškas moteriškas lyrizmas virsta stipriąja novatoriška jos prozos ypatybe, praturtinančia lietuvių literatūrą.

Autobiografinėje trilogijoje *O buvo taip, Ne ta pastogė, Nebaigta knyga* Simonaitytė dar kartą išgyvena savo likimo vingius, ypač daug dėmesio skirdama vaikystei. Luoša Evikė ir netekėjusi jos motina yra kaimo atstumtosios, ne kartą įžeistos ir paniekintos, tačiau vaiko širdis linkusi mylėti ir tikėti gyvenimu. Dviejų kultūrų sankirta atsiduria ir šios trilogijos dėmesio centre.

Rašytojos meilė savo kraštui pasireiškė ir dokumentine forma – ji parašė kelias apybraižas apie Mažosios Lietuvos miestelius, gamtą, papročius, bažnyčias, tautinius drabužius.

Simonaitytė mėgo vokiečių literatūrą, ypač Hermaną Zudermaną, Heinrichą Heinę (Heinrich Heine). Jai buvo pažįstama ir modernioji vokiečių psichologinė literatūra. Kaip ir Žemaitės, spontaniškas Simonaitytės talentas absorbavo įvairių gyvenimo bei kultūros medžiagą, veržėsi prabilti savo kalba. Simonaitytė – unikalus fenomenas, jos savita kūryba išsiskiria autentiškomis konkretaus regiono detalėmis, dėmesiu folkloriniam jau išnykusios etninės grupės paveldui, psichologizuotais ir kartu melodramatiškais veikėjų portretais, pasakojimo ekspresyvumu ir sklandumu. Simonaitytės ir Vydūno raštai – paskutiniai, talento brandumu išsiskiriantys Mažosios Lietuvos literatūrinės tradicijos, nutrūkusios dėl istorinių aplinkybių, akordai.

Siūloma literatūra: Vytautas Kubilius, *Ievos Simonaitytės kūryba*, Vilnius: Lietuvos TSR mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1987; Vita Gaigalaitė, „Ieva Simonaitytė“, in: *Lietuvių literatūros istorija. XX a. pirmoji pusė*, II knyga, sudarė Rimantas Skeivys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 331–346.

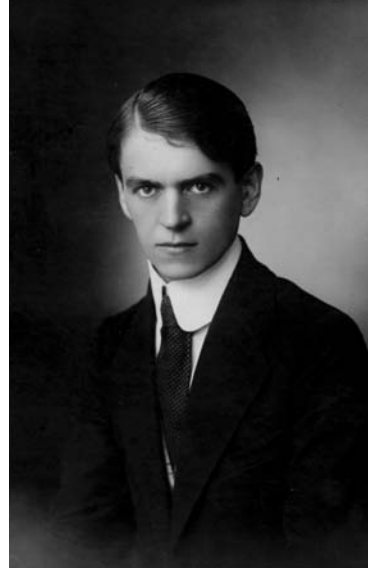
Kazys Binkis

Kazys Binkis (1893–1942) buvo vienas originaliausių ir neramiausių pomaironinės kartos poetų, mėgęs iššūkius ir eksperimentus, jautęs būtinybę atnaujinti poezijos žodyną (įkvėpęs „Keturių vėjų“ sąjūdį), tačiau nesikratęs ir liaudies švietėjo misijos, ir populiarios eiliuotos žurnalistikos. Jo kūryba daugiažanrė, skirta skirtingo išsilavinimo ir įvairaus estetinio skonio skaitytojams. Kūrybai būdingas vitališkas temperamentas, atidus savo epochos stebėjimas, demokratizmas, dėmesys visų pažiūrų ir socialinių sluoksnių žmonėms.

Poetas gimė 1893 m. lapkričio 4 d. Gudelių sodžiuje, netoli Papilio miestelio Biržų apylinkėse. Nuo mažumės garsėjo išdaigomis ir išradingumu, sodiečiai jį praminė vėjavaikiu. Buvo nepastovaus būdo, nebijodavo nerti į naujos veiklos sūkurį, tačiau dažnai mesdavo ką tik pradėtus darbus. Anksti mirus tėvui, trylikametį paauglį prislėgė ūkio darbai, tačiau tai nesumažino jo troškimo lavintis, šviestis. Mokėsi mokytojų seminaruose ir kursuose Papilyje, Kaune, Biržuose, tačiau taip ir neįgijo vidurinės mokyklos atestato – vienur buvo priverstas nutraukti mokslus dėl lėšų stygiaus, iš kitur pašalintas už drausmės pažeidimus.

1912 m. rudenį Binkis pirmąsyk atvyko į Vilnių, ėmė suktis jaunų, bet ambicingų lietuvių inteligentų būryje, dailininko Antano Žmuidzinavičiaus ir kitų inteligentų namuose klausėsi privačiai skaitomų garsių profesorių paskaitų. Binkis tada debiutavo kaip rašytojas ir vertėjas, pirmojo pripažinimo sulaukė 1913 m., pradėjęs spausdintis Liudo Giros redaguotame žurnale *Vaivorykštė*. Pirmojo pasaulinio karo metus praleido mokytojaudamas Papilyje, dėjo daug pastangų lavindamas ne vien pradinukus, bet ir suaugusiuosius. Karui baigiantis įsitraukė į politinę veiklą ir, jausdamas, kad artėja palankus metas krašto nepriklausomybei, svajoto apie demokratinėmis vertybėmis grįstą santvarką, buvo įsitraukęs į eseriškos (socialdemokratinės) krypties Biržų apylinkės tarybą, tačiau nuolat keičiantis valdžioms jautėsi nesaugus ir 1919 m. vėl persikėlė į Vilnių. Čia buvo leidžiama lietuvių spauda, rengiami teatrų spektakliai, kuriuose aktyvios prigimties poetas noriai dalyvavo. Vilniuje Binkis įstojo į aukštuosius mokslo kursus, susipažino su modernistine, avangardine literatūra – rusų futuristų (Vladimiro Majakovskio, Velimiro Chlebnikovo ir kt.) kūryba. Kiek padirbėjęs valstybinėje tarnyboje, Binkis taip pasibodėjo jos rutina, kad nusprendė gyventi kaip tikras rašytojas – vien iš honorarų. Tai buvo nelengva, nes teko imtis poetinei ir vėjavaikiškai prigimčiai nepriimtinių vertimų ir užsakomųjų tekstų.

Akiratį itin išplėtė išvykos į Berlyną, kur 1920 m. pradžioje poetas įstojo į universitetą laisvojo klausytojo teisėmis. Viešnagė Vakarų didmiestyje svaigino Binkį, iki tol leidusį laiką provincijoje. Darė įspūdį ne vien universiteto profesūra, bet ir plačios, ryškiai apšviestos gatvės, iki tol nematyti technikos stebuklai (telefonas, radijas, tramvajus ir kt.),

bohemiška kavinių atmosfera, avangardinio meno pasaulis, pažintys su vokiečių ekspresionistais – tuomet maištingiausio meninio sąjūdžio atstovais. Neramiais ekonominės krizės ir socialinių bruzdėjimų laikais Berlynas Binkiui atrodė dinamiškas, gyvastingas, daug kuo stebinantis organizmas. Nervingas miesto ritmas buvo ekspresionistine maniera įamžintas eilėraštyje „Vokiškas pavasaris“, didmiestis čia lyginamas su aukštyn kojomis drybsančiu gyvūnu.

Kita vertus, 1920 m. Binkis dar nebuvo tvirtai apsisprendęs rinktis radikalią modernistinę poetiką. Tais metais jis išleido pirmąjį lyrikos rinkinį *Eilėraščiai*, į kurį sudėjo improvizacijas liaudies dainų temomis („Gėlės iš šieno“, „Dukružėlė“), trioletu forma parašytus grynosios poezijos šedevrus („Utas“), gamtinę lyriką apie šilkasparnius debesėlius, pavasarinę žalumo bangą, užplūstančią laukus. *Eilėraščiuose* įamžintas technologinės pažangos dar nepaveiktas idiliškas kaimas, kur skamba romansai apie bernelio ir mergelės meilę ir aiškiai juntamas gamtos laikas. Ryškių socialinių kontrastų nejaučiama, tik retkarčiais pereinama į prozinę, donelaiitiškai rupią kalbą, teikiančią peizažui vėjavaikiškos energijos: „Apvilta plačia rudine piemenaitė / Pakluonėmis karves gainiojas ir griūva. / Kelniūkštes lig kelių vaikai atsiraitę / Suvirto valkoje į klykiančią krūvą“ („Pavasariška“). Dažnas pirmojo rinkinio eilėraštis – lyg dailus ornamentas: juo įamžinama subtili emocija, grožimasi žodžių skambesiu, išgrynintomis gamtos spalvomis. Galima įžvelgti paralelių su XX a. pradžioje meno pasaulyje klestėjusiu „jugendu“ – stiliumi, kuriam taip pat būdinga gausi ornamentika, grakščios formos, perdėtas emocionalumas, įmantrumas. Rinkinį Binkis ruošė labai atsakingai – iš tuo laikotarpiu spaudoje skelbtų eilėraščių atrinko meniškiausius.

1921 m. nurimus Lietuvos ir Lenkijos mūšiams dėl Vilniaus Binkis grįžo iš savanoriškos tarnybos „menininkų batalione“ (kartu su dainininku Kipru Petrausku, kompozitoriumi Stasiu Šimkumi ir keliais kitais scenos žmonėmis jis rengė koncertus besikuriančios Lietuvos kariuomenės daliniuose). Netrukus išvyko į Leipcigą, menininkų pamėgtose aludėse ir kavinėse susipažino su neramiais maištininkais, pirko ekspresionistų žurnalus, godžiai skaitė jų manifestus ir kovingus tekstus.

Teoriniuose manifestuose ekspresionistai daug dėmesio skyrė vaizduotei, jusliniam pasaulio patyrimui, laužė miesčioniškas skonio normas. Buvo skelbiama meninės pasaulio vizijos autonomija: „Niekas neabejoja, kad tai, kas atrodo kaip išorinė realybė, negali būti tikra. Tikrovę turime susikurti mes patys. Reikia atrasti daiktą esmę. Negalima pasitenkinti tikėtinu, paminėtinu, užrašytu faktu; pasaulio vaizdą reikia perteikti tikrą ir neiškraipytą. Bet jis slypi tik mumyse pačiuose. Taip visa menininko ekspresionisto erdvė tampa vizija. Jis žiūri ne akimis, o įžvelgia intuityviai. Jis ne vaizduoja, o patiria. Ir ne perteikia, o pats sukuria. Ne ima, o ieško“. Pokarinėje Vokietijoje ekspresionizmo banga jau slūgo, o Lietuvoje dar trūko impulso, kuris sujungtų klasikinių formų ir neoromantinės stilistikos literatūrą, įvartytų baimės pripažintiems autoritetams, sukeltų kritikos audrą. Audra ir veiksmas – dažniausiai ekspresionistų kartojami žodžiai: neatsitiktinai taip buvo pavadinti reikšmingiausi šio sąjūdžio žurnalai *Der Sturm* ir *Die Aktion*. Tokios audros nuojauta buvo užsidegęs Binkis, dar Leipcige ir Berlyne parašęs daug avangardinės krypties eilėraščių.

Nuo 1922 m. poeto bute Kaune reguliariai rinkosi jaunų žmonių draugija, vėliau sudariusi žurnalo *Keturi vėjai* branduolį. Save jie vadino „broliais paldieninkais“, o Binkį, kuris

tarp jų buvo vyriausias, titulavo „Maestro“. 1922 m. pasirodė naujos literatų grupuotės idėjas skleidžiantis *Keturių vėjų pranašas*, kurį pradėjo Binkio eilėraštis „Salem Aleikum!“, kviečiantis jaunimą griebti plakatus ir traukti „į gatvę, / Į laisvę alėjų“. Eilėraštyje pasišaipyta iš vyresnės kartos, kuri temoka senatviškai kalbėti apie širdies ir dvasios sopulius: „Gana sacharininti širdis / Ir į skaudžiamas vietas / Kompromisų kloti kompresus. / Kam širdis susirietus, / Dvasia kam padvėsus, – / Tam į krūtinę tejrėta / Nors bosą spirito – / Vis tiek nebepadėsi“. Bet maištauti prieš kokius nors konkrečius asmenis keturvėjininkas Binkis nekvietė, nešaukė kovon už teisybę. Jo revoliucija – veikiau žaidimas, butaforija, net ir pats šūkis „Salem Aleikum“ – tik komercinė vokiškų cigarečių reklama. Jaunesni kūrėjai kalbėjo apie būtinybę sukilti prieš Maironį, tačiau Binkis vieną tokį karštakošį piktai tramdė: „Vaikine, mes nė vienas čia nesame verti nuvalyti Maironiui batų...“

Binkis tada buvo užsiėmęs ne vien literatūriniais ginčais. Poetui vis trūko lėšų, sunkiai sekėsi gyventi vien iš kūrybos, nors nuolat buvo įnikęs į operų libretų arba detektyvinių romanų vertimus ir proginius tekstus. Svajonė tapti žemvaldžiu skolon įsigijus buvusio Rusijos ministro pirmininko Petro Stolypino dvarą Kalnaberžėje greitai žlugo – Žemės ūkio bankas privertė Binkį išsikraustyti.

Antrasis eilėraščių rinkinys *100 pavasarių* 1923 m. buvo spausdinamas Berlyne, deja, didelė dalis jo tiražo Lietuvos taip ir nepasiekė. Binkis matė, kokią baisaus priešiško bangą sukėlė „Keturi vėjai“, ir suprato, kad jam, kaip nuolat užsakomuosius tekstus rašančiam, reprezentacinius leidinius apie prezidentą Antaną Smetoną ar Vilniaus įkūrimo 600-ąsias metines rengiančiam literatui, toks puolimas labai nuostolingas. Kritikos sulaukta ne vien iš konservatyviųjų katalikų (ypač griežtas buvo Adomo Jakšto nuosprendis), bet ir iš bendraminčių modernistų Balio Sruogos, Juozapo Albino Herbačiausko, kuriems keturvėjiškas maištas atrodė pernelyg nerimtas, nesolidus. Vakarų Europoje modernistinė revoliucija buvo iššūkis klasiškai kultūrai, o ką tik Nepriklausomybę apgyvusioje Lietuvoje kultūrinio pamato dar būta pernelyg trapias, nebuvo ką griauti ir prieš ką sukilti. Didmiesčių poetika eiliniam lietuvių skaitytojui atrodė egzotiška keistenybė, prasilenkianti su „šiaudinės pastogės“ tikrove. Binkis – bene originaliausias keturvėjininkas (mažiausiai paveiktas Majakovskio futuristinės retorikos, kurios įtaka jaunesniems kolegoms buvo didesnė negu ekspresionistų), tačiau jis taip pat neilgai laikėsi avangardinės literatūros kurso.

Gana palankiai kritika įvertino Binkio rinkinį *100 pavasarių*, kurio antrasis leidimas publikuotas 1926 m. Pripažintas autoriaus poetinis talentas, anot konservatyvių recenzentų, neleidžiantis nusiristi iki visiško „dekadentizmo“ (Jakštas dekadentais pravardžiavo visus modernistus). Šio laikotarpio Binkio poezija daiktiškai konkreti, pilna prozaizmų, stačiokiškos intonacijos šūksnių: „Gulbės – kelią! / Gervės – kelią! / Debesų keliu didžiuoju / Aš važiuoju!“ („Vėjavaiškis“). Greta vakarietiško didmiesčio su jo prijaukinta, sukultūrinta gamta (botanikos sodai, gatvėse apkarpyti medžiai, narcizai už lango vazone)

*Galvon suaužę baras profesoriai,
Kad vietoms gabus, bet nerimtas.
O man – kur pažiūriu – visur pavasariai,
Kiekvienoj kišenėj pavasarių šimtas.*

Kazys Binkis, 100 pavasarių

*Iš prigimties baises nenuorama,
nelyginant tas Vaižganto Napalys
Šešiaivilkis, mokęsis daugely mokyklų, bet
nė vienos nebaigęs, dirbęs devynis darbus,
turėjęs daugelį didelių sumanymų, bet
nė vieno jų visai nerealizavęs, poetas su
genialumo žymėmis, savo talentą herojiškai
paaukojęs literatūrinėms revoliucijoms ir
kaimiškos poezijos žanrui, Kazys Binkis
lietuvių literatūros ir kultūros istorijoje
užims vieną reikšmingiausių vietų. Jis
visada mums bus nelyginant François
Villon prancūzams, kad ir nepasižymėjęs
tokiomis didelėmis nedorybėmis, kaip
minėtas Vidurinių amžių pabaigos poetas.*

Alfonas Nyka-Niliūnas, 1949

vėl švystelėjo lietuviškas sodžiaus peizažas, stebinantis pavasarinio sprogdimo ekspresyvumu: „Pavasaris aukštiekninkas nugriuvo žemėn“; „Purienai papieviuos papuro“; „Lenda į akis papieviai“. Eksperimentuojama radikalaus modernizmo išraiškos priemonėmis, kaip tai buvo įprasta Vakarų poezijoje: konstruojamas karščiuojančio ligo pasąmonės impulsų, dialoginių nuotrupų kolažas (eilėraštyje „C 40⁰⁴“: „Suliepsnojo žodžių zigzagai: / ...Dar lentas atnešim... / ...Dega ir dega... / ...Ir rytą, ir vakarą keturiasdešim... / Žodis po užkampius vaikosi žodį“), smagiai žaidžiama nesąvokinės kalbos sąskambiais („Bus ir pas mus Eldorado. / Aldorijo adrijo ada“).

Binkis mokėjo meistriškai prisitaikyti prie skaitytojų auditorijos, keisti stilių ir tematiką. Vykstant kovoms su lenkais (1920), eiliavo karo maršus, nuo 1927 m., bendradarbiaudamas su *Mūsų rytojaus* laikraščio redakcija, užsiėmė tuo, ką pats juokais vadino „perdirbamąja pramone“: rašė tarp sodiečių išpopuliarėjusius eiliuotus feljetonus, išaugusius iki šmaikščių poemų apie Tamošių Bekepurį, kriaučių Motiejų, Raulą keliauninką ir kitus neramos sielos herojus. Alijošiaus vardu skelbti tekstai pasižymėjo skambumu, minties paprastumu, pagaulia sodiečio psichologijos jausena. Kolegos pašiepdamo „alijošines“ dainuškas dėl lėkštumo ir tiesmuko humoro, o pats Binkis įsivaizdavo tęsiasi švietėjiškas Motiejaus Valančiaus tradicijas, formuojąs ateities Lietuvą. Dėl Binkio liaudiškųjų eiliavimų sodžių pasiekė vienas iš miesto kultūros simbolių – spauda. Pasak vieno tų laikų žurnalisto, „Maironis išmokė kaimą dainuoti, o Binkis pripratino kaimietį skaityti“.

1928 m. *Mūsų rytojuje* Binkis ėmė skelbti eilėraščius ir poemėles vaikams. Puikiai jautęs, ko iš jo tikisi reikliausi skaitytojai, mažiesiems ir kiek paaugusiems vėjavaikiams jis skyrė vienas meniškiausių poezijos knygų: *Meškeriotojas* (1935), *Dirbk ir baiki* (1936), *Kiškių sukilimas* (1937) ir kt.

Binkis ir teatras. 1919 m. Binkis aktyviai dalyvavo „Vilkolakio“ veikloje Kaune, rengė „Veltos“ žinias (parodijavo „Eltą“), atidžiai sekė Valstybės teatro spektaklius, 1925–1927 m. paskelbė dramos ir operos recenzijų, gilinosi į dramos žanrą – vertė dramas, operų libretus. Stengėsi Lietuvoje įkurti profesionalų teatrą vaikams. Vaikų draugijos užsakymu sukūrė trijų paveikslų pjesę ikimokyklinio amžiaus vaikams *Kalėdų senelis* (1930, pastatyta Valstybės teatre), atsiliepdamas į Žemės ūkio rūmų iniciatyvą ugdyti jaunųjų ūkininkų ratelius parašė jaunimui skirtą pjesę *Pradedam!* (1932). Savo kraštiečio Boriso Dauguviečio skatinamas, 1937 m. Valstybės teatrui įteikė pjesę iš moksleivijos gyvenimo *Atžalynas* (1938). Dauguviečio režisuotas spektaklis sulaukė didelio pasisekimo, pjesė buvo pasta-

Binkis buvo poetas iki kaulo smegenų. [...] Ne Kirša, ne Sruoga, bet jis buvo ateinančių poetų stabas. Gal tik dvi pirmąsias knygas jis parašė reikalų nespaudžiamas. O reikalai jį spaudė, ir spaudė hidraulinio preso jėga. Bet jis į tuos dalykus žiūrėjo nerūpestingai ir linksmai.

Jonas Aistis

tyta Klaipėdos, Panevėžio ir kituose Lietuvos, Latvijos, Estijos teatruose.

Atžalynas, pirmoji meniškai brandi pjesė jaunimui lietuvių literatūroje, pasižymi nesudėtingu siužetu, joje sprendžiamas moralinis konfliktas, linkstama į didaktizmą. Išskirtinę vertę pjesei suteikia psichologiškai motyvuotai plėtojama intriga, spalvingi tipažai, gyvi dialogai, jaunų žmonių gyvenimo tikroviškumas. Binkis sukūrė optimistinį herojaus paveikslą, dėl kurio buvo kritikuojamas, tačiau iš tikrųjų praplėtė lietuvių dramaturgijoje ir teatre vaizduojamo gyvenimo ribas. Greta miesčioniškos aplinkos, pažįstamos iš Petro Vaičiūno, Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės komedijų, jis pavaizdavo jauniosios kartos – gimnazistų gyvenimą. Atžalyno tikslas – parodyti pasitikėjimą jaunu žmogumi, nes, pasak Binkio,

gero žmogaus negali pakeisti jokios gyvenimo aplinkybės.

Generalinė repeticija buvo rašoma 1939–1940 m. sandūroje, ją inspiravo prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas, tačiau „dėl sąlygiškos formos konkrečios ano meto realijos čia įgyja apibendrinantį turinį“ (Reda Pabarčienė). *Generalinė repeticija* parašyta moderniosios dramos ir teatro kalba, sukurta rašytojui orientuojantis į naujausią pasaulio dramaturgijos kontekstą, gerai pažįstant Karelo Čapeko (Karel Čapek), Georgo Kaizerio (Georg Kaiser) dramaturgiją, Luidži Pirandelo (Luigi Pirandello) dramą *Šeši personažai ieško autorius* (1921). Pasak Antano Škėmos, Binkis nėra tik ekspresionizmo pamėgdžiotojas. Šalia ekspresionizmui būdingo *sarkastiško stiliaus* įsiterpia *lyrinis realizmas* (Kareivių scenos ir Žmonos, Vyro, Dukters scenos). Sarkazmo ir lyrizmo derinys – vienas originaliausių Binkio pjesės *Generalinė repeticija* bruožų.

Pirmą kartą lietuvių dramaturgijoje gvildenami klausimai apie teatro ir dramaturgo, meno ir tikrovės santykį, meno galimybes. Dramos personažo Zajončekas lūpomis atskleidžiamas Binkio požiūris į meno, ypač teatro, vaidmenį žmogaus sąmoningumui. Rašytojas tiki, kad menas gali sužadinti pasipriešinimą ir žmonės nesiduos varomi į naujas karo žudynes. Zajončekas, svarstydamas, kas gi sukelia karus, prieina prie išvados, jog karai vyksta todėl, kad „maži žmonės“ yra pasyvūs, pasitiki tais, kurie „viršuje sėdi“ ir tampa jų beprotiškų aferų įrankiu. Jis ryžtasi parašyti pjesę apie savo šeimos suluošintą gyvenimą, viliasi, kad milijonai tų, kurie kenčia, ir milijonai tų, kurie laukia savo eilės eiti į karą, „pamatys [teatro spektaklį], gal susipras. Gal pajus pasaulį apsėdusio pamišimo visą baisybę. Žmogaus protas nugalės pamišėlių tvaiką...“

Binkis yra ryškus dramos modernizuotojas. Skirtingų stilių samplaika pirmą kartą panaudota Sruogos istorinėje kronikoje *Milžino paunksmė*. Binkis dramoje pasitelkia Sruogos atradimus, bet, dar labiau sustiprina skirtingų stilių kontrastą, pasiūlo teatrui konkretesnius išraiškos būdus, tikroviškumo ir sąlygiškumo derinį. Psichologinis dramos lygmuo (lyriškumas, sentimentalumas, jausmingumas) gretinamas su formalistinio teatro estetika (groteskas, ironija), tikroviškumo įspūdį kelia psichologinio teatro stilius, pasitelkiamos tikrovę deformuojančio, kiek klouniško teatro galimybės.

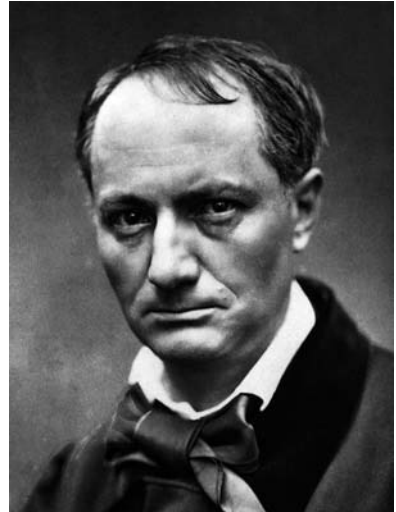
1940 m. Binkis įteikė pjesę Valstybės teatro repertuaro komisijai, bet komisijos nariai neišdrįso jos įtraukti į kito sezono teatro repertuarą. 1948-aisiais pjesę iš rankraščio pastatė Vokietijoje Hanau sugriautose kareivinėse įsikūręs karo pabėgėlių teatras, pavadintas pirmojo ir plačiausiai pagarsėjusio Binkio kūrinio pavadinimu „Atžalynas“ (režisierius Jurgis Blekaitis). Lietuvoje *Generalinė repeticija* parodyta teatro scenoje tik 1959 m. Kau-no dramos teatre (rež. Henrikas Vancevičius), pirmą kartą publikuota 1958 m.

Sulaukęs brandesnio amžiaus poetas daug laiko leido ūkininkaudamas, dirbdamas redakcijose ir Lietuvos rašytojų draugijoje (ėjo jos sekretoriaus pareigas). Vis sunkėjant tarptautinei padėčiai tebesilaikė demokratiškus pažiūrus, skaitė paskaitas ir socialdemokratams, ir jaunlietuviams. Jo autoritetas veikė ne tik keturvėjininkų, bet ir vėlesnę neoromantikų kartą: Jonas Aistis savo atsiminimuose Binkį pagarbiai vadino „Papilio aru“. Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai, poetas greitai perprato komunistinio režimo pavojų, tačiau būdamas silpnos sveikatos nedrįso prieš jį protestuoti. Neturėjo jokių iliuzijų ir dėl grobikiškų nacistinės Vokietijos užmačių. Antrojo pasaulinio karo metais Binkio namuose buvo slepiami žydai, todėl kartu su žmona jis vėliau pelnė garbingą Pasaulio teisuolių vardą. Poetas mirė 1942 m. balandžio 27 d. nacių okupuotame Kaune.

Siūloma literatūra: Kazys Binkis, *Moderniškas pavasaris*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011; Jonas Aistis, „Papilio aras“, in: *Raštai*, t. 2, Chicago: Ateities literatūros fondas, 1993, p. 185–202; Adolfas Juršėnas, „Kazys Binkis“, in: *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė*, II knyga, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 279–307.

Šarlis Bodleras

Prancūzų poezijos reformatorius, europinio modernizmo pranašas **Šarlis Bodleras** (Charles Baudelaire, 1821–1867) gimė Paryžiuje šešiasdešimtmečio tėvo ir dvigubai jaunesnės motinos šeimoje. Iš tėvo, intelektualo laisvamanio, didelio meno mylėtojo, poetas paveldėjo skepticizmą ir potraukį dailei; iš motinos, jautrios, linkstančios į mistiką, pamaldžios ir skrupulingos moters, perėmė savotišką misticismą. Berniukas garbino jautrią ir elegantišką motiną, tačiau ilgai negalėjo atleisti, kai, tėvui mirus (Bodlerui buvo šešeri), motina po metų ištekėjo. Iškart ėmęs maištauti prieš patėvį, buvo išsiųstas į Liono pensoną, o šeimai grįžus į Paryžių, mokėsi Liudviko Didžiojo licėjuje. Užsispyręs, maištingas ir dažnai ciniškas paauglys būdavo slegiamas niūrios melancholijos, jam stigo šeimos židinio šilumos.

Nuo aštuoniolikos metų Bodleras įsitraukė į Lotynų kvartalo literatūrinės bohemos gyvenimą, susipažino su žymiais poetais, tapo *menas menui* (*l'art pour l'art*) šalininko, tobulų ritmų kūrėjo Teofilio Gotjė (Théophile Gautier) mokiniu. Siekdami atitraukti nuo bohemiško, skandalingo gyvenimo, tėvai išsiuntė jaunuolį tolimon kelionėn į Indiją. Tačiau demonstratyviai abejingas viskam, kas nėra literatūra, Bodleras grįžo namo, nukeliavęs tik iki Burbonų salos. Vis dėlto kelionė jūra buvo ne veltui, praturtino Bodlero kūrybą egzotiškomis spalvomis ir temomis. Grįžęs gavo tėvo palikimo dalį, pasinėrė į bohema, rašė eiles, susipažino su mulata Žana Diuval (Jeanne Duval), savo „juodąja Venera“, su kuria audringų santykių nenutraukė beveik iki pat mirties.

Bodleras pirmiausia pasireiškė kaip talentingas meno kritikas, spausdino atsiliepimus apie dailės parodas Luvre (1845, 1846, 1855, 1859); labiausiai išgarsėjo 1846 m. straipsnis, kritikų pavadintas „modernios tapybos katekizmu“. Didžiųjų romantikų Alfonso de Lamartino (Alphonse de Lamartine), Viktoro Hugo (Victor Hugo) pavyzdžiu per 1848-ųjų revoliuciją metėsi į politiką: dalyvavo gatvių mūšiuose, įsteigė respublikonišką laikraštį, skelbė maištingus straipsnius. Tačiau įkarščiui atvėsus greitai suprato, kad jo vieta literatūros pasaulyje. Čia Bodleras susirado dvasios brolių – amerikiečių rašytoją Edgarą Alaną Po (Edgar Allan Poe), vertė jo kūrybą, be to, rašė ir spausdino savo eiles. Nešykštėjo kritikos garsiems tėvynainiams – Hugo, Lamartinui ir net Gotjė. Matydamas romantinės estetikos ribas, Bodleras ėmė skelbti naujojo romantizmo programą, kurios svarbiausia tezė – modernumo raiška. Rašytojas turi semtis įkvėpimo iš šiuolaikinio gyvenimo, jo dėmesio objektas – ne praeitis, bet dabartis ir ateitis. Be to, autorius privalo atsakyti nesaikingo savojo „aš“ demonstravimo ir likti už kūrinio. Bodleras siūlo metodą, kurį ankstesnieji romantikai ignoravo: kad greitai rašytum, prieš tai turi ilgai galvoti. Įsisažmoninęs realizmo pamokas, jis pabrėžia, koks svarbus yra pastabumas, ir nurodo tris kūrybos kelio etapus: stebėjimą, vaizduotę, apibendrinimą. Kad suvoktų modernų gyvenimą, naujasis romantikas turi

gebėti analizuoti ir giliai jausti pasaulį, jo uždavinys ne kopijuoti, o interpretuoti. Skirtingai nuo realistų, jis privalo peržengti tikrovės daiktų ir reiškinių ribas. Iš materijos reikia ištraukti slaptą jos grožį, tik tada „reali gyvenimo fantastika taps estetiškai ideali“. Šiam tikslui tinka visos meno formos: dailė, muzika, poezija, nes visi menai susiję. Taigi, „kas teigia romantizmą, – rašo Bodleras, – teigia modernų meną, tai yra intymumą, dvasingumą, spalvą, begalybės siekimą, reiškiamus visomis įmanomomis meno priemonėmis“.

1857 m. išeina ilgai brandintas Bodlero eilių rinkinys *Piktybės gėlės*, tačiau jis tuojau pat sustabdomas – administracinis teismas pasmerkia už amoralumą, leidėjas turi sumokėti baudą. Tais pačiais metais poetas ima skelbti ir eilėraščius proza, kurie vėliau buvo sudėti į rinkinį *Paryžiaus splinas*. Pertvarkius šešis labiausiai sukritikuotus eilėraščius, 1961 m. pasirodo naujas *Piktybės gėlių* leidimas ir padaro perversmą prancūzų poezijoje.

Bet Bodlero kūrybines galias jau sekina liga, žalingi įpročiai, karštligiškas darbas. 1864 m. jis vyksta į Belgiją, ten skaitydamas paskaitas viliasi užsidirbti, deja, Briuselyje parašo tik kelis eilėraščius proza. Neilgai trukus, pakirstas ligos, pusiau paralyžiuotas parvežamas į Paryžių ir miršta 1867 m.

Bodleras vadinamas vieno rinkinio poetu pažymint, kad poemos proza tik kartoja eilėraščių temas. Tačiau kiekybė nieko nereiškia – rinkinys nepaprastai originalus. Pavadinime *Piktybės gėlės* poetinis gėlių vaizdas supinamas su moraline blogio kategorija; Bodleras siekia pamatyti grožį blogyje, nes jam grožis – tai gėrio ir blogio buvimas kartu. Žmogus yra amžino konflikto tarp dangaus ir pragaro objektas. „Kreipimasis į Dievą, arba dvasingumas, – tai troškimas pakilti bent kiek aukščiau; kreipimasis į šėtoną, arba gyvuliškumas, – tai džiaugsmas nupulti“, – rašo poetas. Šiuo konfliktu grindžiama rinkinio kompozicija. Eilės, kuriose atsispindi idealo siekis, kaitaliojasi su eilėmis, atveriančiomis moralinio blogio, vadinamo *splinu*, šaltinius. Poetas nori išgydyti sielą meile, stebi miesto spektaklį, ieško bendrumo su žmonėmis, kuria *dirbtinį rojų*, o nusivylęs griebiasi juodosios mistikos (meldžiasi šėtonui), kol pagaliau telieka kelionė į kitą pasaulį, „į Nežinomybės gelmę, kad tenai surastume naują“ – tai, ko žemėje troško širdis.

Svarbiausia, kad Bodleras suformavo naują lyrikos stilių, kuriame susipynė konkretumas ir simbolika, griežta forma ir veržlus, netikėtas vaizdas. Poetas įveikė prieštarą tarp realizmo ir idealizmo, suradęs paslaptį tarp *atitikmenis* tarp jutiminio ir viršjutiminio pasaulio. Poezija paliauja buvusi aprašomoji arba vien plastiška, ji tampa muzikali ir magiška. Bodlero kūryba davė pradžią prancūzų simbolizmui – Stefano Malarmė (Stéphane Mallarmé), Polio Verleno (Paul Verlaine), Artūro Rembo (Arthur Rimbaud) poezijai.

Pasak Vytauto Kubiliaus, Bodlero lyrika turėjo didelės įtakos visoms XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios poetinėms mokykloms: vokiečių neoromantikams, lenkų „Młoda Polska“ atstovams, belgų, vengrų, čekų, estų bei latvių poetams. Paskutinio prancūzų romantiško ir pirmojo simbolisto kūryba auklėjančią ir kovojančią lietuvių literatūrą pasiekė XX a. antrojo dešimtmečio pradžioje ir sukurstė polemiką tarp modernizmo gynėjų (Sofija Čiurlionienė) ir priešininkų (Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Adomas Jakštas, Maironis). Pastarieji idealizmui priešino Bodlero cinizmą ir nuopuolio paveikslus, net nepaminėdami idealo siekių jo poezijoje. Reikėjo Pirmojo pasaulinio karo sukrėtimų, kad *Piktybės gėlės* būtų pripažintos kaip „originaliausias pasaulinės lyrikos kūrinys“ (Kostas Korsakas), kuriame įžiūrėtas „dabarties mūsų kultūros komplikotumas ir liguistumas“ (Juozas Keliuotis). Kai

1926 m. Kauno universiteto profesoriaus Vlado Dubo specialusis kursas išpopuliarino rinkinį tarp jaunųjų literatų, laikraščiuose ir žurnaluose pasirodė eilėraščių vertimai. Iki pilnų rinkinių leidimų (*Paryžiaus splinas*, 1995, vertė Alfonsas Nyka-Niliūnas, ir *Piktybės gėlės*, 2005, vertė Sigintas Geda) periodikoje paskelbta per trisdešimt eiliuotų kūrinų ir keliolika eilėraščių proza. Tarp jų geriausi – Vytauto Mačernio ir Tomo Venclovos vertimai.

Sunku pasverti modernizmo apaštalo poveikį lietuvių kultūrai – Bodlero pėdsakų aptinkama įvairiuose mūsų literatūros kelio vingiuose. Pavyzdžiui, romantikas ir simbolistas Vincas Mykolaitis-Putinas dar 1927 m. rinkinyje *Tarp dviejų aušrų*, pasak Kubiliaus, konstravo erdvę pagal antitezinį *atitikmenų* principą, o kūrybinį kelią užbaigiančioje eilėraščių knygoje *Langas* (1966) pateikė ciklą „Bodlero temomis“ – originalias keturių eilėraščių interpretacijas, liudijančias lietuvių poeto dvasinės bei kūrybinės laisvės siekį. Atskirus Bodlero eilėraščius interpretavo skirtingi lietuvių poetai: Vytautas Mačernis „Pašnekesj“, Jonas Aistis ir Almis Grybauskas „Kelionė“, Alfonsas Nyka-Niliūnas „Skausmo alchemiją“, Juozas Grušas „Švyturius“, Mykolaitis-Putinas ir Almis Grybauskas „Albatrosą“. XX a. aštuntajame dešimtmetyje Bodlerui skirtas eiles rašė Grybauskas, Gražina Cieškaitė, Onė Baliukonytė, Gintaras Patackas. Sovietmečiu jauniems lietuvių kūrėjams darė įspūdį dvilypė bodleriško grožio samprata, bohemiška kultūra ir parabolinėmis priemonėmis reiškiamą visuomenės kritika. Bodlero kūryba padėjo išsakyti visos kartos literatūrinę poziciją ir formuoti mūsų poezijai naują kultūros kontekstų kryptį, kuri šiandien garantuoja maištingajam prancūzų dainiui svarbią vietą modernioje Lietuvos ir visos Europos kultūroje.

„Muzikali ir magiška“ Bodlero poezija pasižymi skvarbia mintimi, netikėtais vaizdo ju-desiais, originalia pasaulėjauta. Antai eilėraštyje „Albatrosas“ paukščio nuotykis ir poeto būseną yra du lygiagretūs vaizdai, formuojantys parabolę. Čia svarbi erdvės struktūra, daugiareikšmė situacija ir žmogaus-paukščio alegorija. O programinis Bodlero eilėrašties „Atitikmenys“ pagrįstas filosofine idėja: išoriškai inertiški, nepažinūs žemės daiktai yra gyvi ir turi savo kalbą; regimos formos – neregimos tikrovės simboliai. Kadangi pasaulis – dvasinga vienybė, jame matome *atitikmenis* tarp garsų ir formų, kvapų ir spalvų. Eilėraščio lyrinį vyksmą vainikuoja mintis, kad kai kurie *atitikmenys* gali mus pakylėti į tyrumo, nekaltumo pasaulį, o kai kurie pastūmėti į nuodėmes, moralinį nuopuolį. Mus kankina troškimas išsiveržti už žemiškos būties ribų (tegu ir naudojantis kvapais), praregėti, ir čia dvasios skrydžiui akompanuoja eilių muzika. Kitas iš muzikos dvasios gimęs tobulos ritmikos eilėrašties „Vakaro harmonija“ sukonstruotas taip, kad besikartojančios eilutės, dviejų rimų variacijos sukuria vingrią ir melancholišką valso melodiją. Smuiko virpėjimas išryškina būties akimirkų moralinį reikšmingumą – skaudi patirtis stingsta kruviname saulėlydyje, įšventintas prisiminimas įgyja amžinumo vertę. Šie trys eilėraščiai atskleidžia įvairiapusį poeto talentą. „Kelionė“, Bodlero rinkinį užbaigianti ilga poema, apibendrina *Piktybės gėlių* lyrinio subjekto kelią, jo paklydimus ir ieškojimus.

Siūloma literatūra: „Albatrosas“, vertė Sigintas Geda, in: Charles Baudelaire, *Piktybės gėlės*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 15; „Atitikmenys“, ten pat, p. 17. „Vakaro harmonija“, vertė Vytautas Mačernis, in: Vytautas Mačernis, *Po ūkanotu nežinios dangum*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 271; „Kelionė“, vertė Tomas Venclova, in: Tomas Venclova, *Pašnekesys žiemą*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 153–158; Vytautas Kubilius „Šarlio Bodlero kelias į Lietuvą“, in: *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 256–272; Nijolė Vaičiulėnaitė-Kašėlionienė, „Putinas ir Baudelaire'as“, in: *Putinas – gyvenimo ir kūrybos akiračiai*, Vilnius: Vaga, 1996, p. 178–190.

Šarlis Bodleras

PARYŽIAUS SPLINAS

DVIGUBAS KAMBARYS

Kambarys, panašus į svajonę, tikras *dvasios* kambarys, kurio sustingęs oras lengvai nusidažęs rausvais ir melsvais atspalviais.

Siela jame maudosi tingulio vonioje, iškvėpintoje gailiesiu ir geismu. Tai kažkas prieblandiška, melsva ir rausva; gašli svajonė užtėmio metu.

Baldai jame ištįsusių formų, suglebę ir bejėgiai, ir atrodo tarytum sapnuotų; lyg jie būtų apdovanoti miegeivišku gyvenimu, – kaip metalai ir augmenija. Audeklai kalba nebyle kalba, – kaip gėlės, kaip dangus, kaip besileidžiančios saulės.

Jokių meninių baisenybių sienose. Lyginant su tyra svajone, su neanalizuotu išpūdžiu, griežtai apibrėžtas, pozityvus menas yra piktžodžiavimas prieš Dievą. Viskas čia dvelkia pakankama darnos šviesa ir žavinčia jos tamsybe.

Vos vos juntamas puikus rinktinis kvapas, sumišęs su lengva drėgme, plūduriuoja ore, kur snūduriuojančią dvasią sūpauja šiltnamio pojūčiai.

Muslino lietus gausiai krinta prieš langus ir prieš lovą, liejasi sniego kriokliais. Lovoje guli Stabas, mano svajonių valdovė. Bet kodėl ji čia? Kas ją čia atvedė? Kokia jėga pasodino ją šiame džiaugsmų ir svajonių soste? Bet argi tai svarbu? Štai ji čia, ir aš ją atpažįstu!

Štai tos akys, kurių liepsna perveria prieblandą; tos subtilios ir baisios *žvalguonės*, kurias aš atpažįstu iš gąsdinančios jų piktybės. Jos vilioja, jos pavergia, jos ryja neatsargų žvilgsnį. Aš dažnai studijavau jas, tas juodas žvaigždes, keliančias nuostabą ir smalsumą.

Kokio gerojo demono dėka aš gyvenu apsuptas tylos paslapties, kvėpalų ir ramybės? O palaima! Tai, ką mes apskritai vadiname gyvenimu, net pačioje laimingiausioje jo plėtimosi studijoje neturi nieko bendra su tuo aukščiausiuoju gyvenimu, kurį aš dabar pažįstu, kuriuo gardžiuojuosi minutė į minutę, sekundė į sekundę.

Ne! Nebėra minučių, nebėra sekundžių! Laikas išnyko; įšviešpatavo Amžinybė, džiaugsmo amžinybė!

Bet pasigirdo stiprus, šiurpulingas smūgis į duris, ir aš, kaip savo pragariškuose sapnuose, pasijutau, lyg būčiau gavęs kauptuvu į pilvą.

Ir tada įėjo Šmėkla. Tai antstolis, ateinąs įstatymų vardu manęs kankinti; gėdinga sugulovė, atėjusi išrėkti savo skurdą ir kasdienio gyvenimo smulkmenomis prisidėti prie manojos skausmo; arba laikraščio redaktorius vaikėzas, atsiųstas išreikalauti rankraščio tęsinį.

Paradžiškas kambarys, stabas, mano sapnų valdovė, *Silfidė*, kaip sakydavo didysis René, visa ta magija, – išnyko kartu su grubiu Šmėklos smūgiu į duris.

Siaubas! Dabar aš atsimenu! Taip, atsimenu! Ši nešvari landynė, šis amžinojo nuobodulio būstas, yra mano. Štai čia dulkėti ir apdaužyti baldai; apspjaudytas židinytis be ugnies ir be žarijų; liūdni langai su lietaus išraustomis vagutėmis dulkėse; subraukyti arba nebaigti rankraščiai; kalendorius su pieštuku pažymėtomis negandą lemiančiomis datomis.

O tuos kito pasaulio kvapus, kuriais aš su ištobulintu jautrumu svaiginausi, pakeitė dvokiančio tabako tvaikas, sumišęs su kažkokiais vėmti verčiančiais pelėšiais. Dabar čia kvėpuojama apgizusiu beviltiškumu.

Šiame ankštame pasaulyje, kur tiek daug kas kelia šleikštulį, vienas vienintelis daiktas man šypsosi: tai opiumo bonkutė, sena ir gąsdinanti draugė; kaip visos draugės, deja! derli glamonėjimų ir išdavysčių.

O! Taip! Laikas vėl pasirodė; jis dabar viešpatuoja suvereno teisėmis. Su šiuo šlykščiu seniu grįžo visa jo demoniškų palydovų eiseną: Atminimai, Gailiesiai, Mėšlungiai, Baimės, Košmarai ir Neurozės.

Aš užtikrinu jus, kad sekundės dabar tvirtai ir iškilmingai akcentuojamos, ir kiekviena jų, trykšdama iš laikrodžio, šaukia: „Aš esu Gyvenimas, nepakeliamas, nepermdaujamas Gyvenimas!“

Yra tik viena Sekundė žmogaus gyvenime, kurios užduotis – paskelbti gerą naujieną, *gerąją naujieną*, sukeliančią neišaiškinamą baimę kiekvienam.

Taip, Laikas viešpatauja; grįžo brutali jo diktatūra; ir jis mane varo, badydamas dvišakiu akstinu, lyg aš būčiau jautis. „Tad nuo! Į dešinę, asile! Gyvenk tad, pasmerktasis!“

Vertė Alfonsas Nyka-Niliūnas

GULBĖ

Victorui Hugo

I
Apie jus aš mąstau, Andromache! Upokšnis,
Vargšas, liūdintis veidrodis, švietęs kadais
Ir našlės graudulingoj didybėje šniokštės,
Simeontas, nuo verksmo apsemtais krantais,

Apvaisino staiga mano atmintį našią,
Kai skliautus Karusėlio¹ galėjau išvyst.
Jau ankstesnio Paryžiaus nėra (formos gražios
Keičias žymiai greičiau, nei mirtinga širdis);

Vien tik dvasioj regiu visą lauką barakų,
Šėtras, tik ką iškeltas, eiles statinių,
Žolę, blokų krūvas, jos žalėsiais aptekę,
O ir šlamštas beformis ryklėj grindinių.

Kitados ten dryksodavo ilgas žvėrynas,
Ten iš ryto mačiau, kaip danguj su aušra
Šaltas Darbas išbunda, šviesus, o šiukšlynas
Slenka tartum juodi uraganai ore.

Gulbė sunkiai ištrūko iš purvino groto
Ir plėvėtomis kojom patraukė gatve,
Kietu grindiniu vilko ji kūną plunksnotą
Linkui sausvagės ir – anei lašo snape,

Merkė savo sparnus ji į dulkes nervingai
Ir kalbėjo širdim ežerynų gimtų:
„Vandenie, kur esi? Kur, o žaibe, pradingai?“
Ji vaidenas lemtingų nelaimių mitu,

Ji į dangų dažnai, kaip Ovidijus sako,
Ji ironiškam dangui, spalvom mėlynom
Kelia galvą aukštyn ant konvulsiško kaklo,
Tarsi rykautų priekaištą Dievui, vienam!

¹ Carrousel – arka Paryžiuje.

II
Paryžius keičiasi, o nuliūdimas mano
Anei iš vietos! Rūmai, pastatai nauji,
Senieji priemiesčiai, – jau viskas kaip iš meno,
Bet atminimai net už uolą sunkesni.

Todėl prieš Luvrą stovint slegia vienas vaizdas:
Galvoju apie gulbės judesius keistus,
Kaip tremtiniai, kurie didžiuojasi ir vaipos,
Troškimų graužiama... O paskui apie jus,

O Andromache, tu iš glėbio sutuoktinio
Kaip gyvulys šlykštus nupuolei po Piru,
Prie tuščio kapo stovi ekstazėj, nusiminus;
Tik Hektoro našlė! O kitkas nešvaru.

Galvoju apie juočkę, ją džiova pagrauzė,
Ji murkdosi purve, akiduobėm tuščiom
Gražiosios ieško Afrikos, kur palmės apsiaute
Begaliniu rūku ir nesančiom miglom;

Ir apie tą, kurį tiek netekčių nutvilkė
Jau amžiams, amžinai! Kitus graudžius verksmus,
Kurie pažindo Gėlą kaip gerą savo vilkę!
Apie vaikus, kur džiūsta kaip gėlės prie namų!

Todėl miške, kur mano siela pasitraukia,
Senieji Atminimai pūsteli ragu!
Man jūrininkai menas, užmirštieji, daugel,
Belaisviai, nugaltėti!.. Dar daugelis kitų.

Vertė Sigitas Geda

KELIONĖ

Maxime'ui Du Camp

I

Berniūkščiui, kurs auka žemėlapių, estampų,
Šis universumas – tik potroškių suma.
O! koks jis didelis, svajojančiam prie lempų,
Koks mažas po daugybės metų mintyse.

Išvykdam vieną rytą, galvoj mūs liepsnos dega,
Širdis pilna pagiežos, geismo pelenų,
Keliaujam tuo ritmu, kur ašmenys pasako,
Beribę supdami ant marių baigtinių;

Vieni linksmi, apleidę tėviškę nedorą,
Kiti – nuo lopšio siaubo sprunka, dar apstu
Spėliotojų, kur moters vyzdžiuos plūduriuoja, –
Nuo Kirkės tironijos su grėsliu kvapu.

Kad žvėrimis nevirstų, jie visi svaiginas
Erdve, šviesa, paskliaučių spindesiu skaisčiu;
Ledai, kurie juos kanda, karštas saulės vynas
Lėtai jiems valo veidą, ženklus bučinių.

Tačiau tikri keleiviai – tie, kurie išvyksta,
Kad vyktų; pūslės, kur lengva širdim plevens,
Lemties neneigia jie, o priima iš viso,
Neklausia nieko jie, kartodami: „Tai bent!“

Šitie, kurių troškimai debesų formato,
Svajoja, kaip naujokas iš patrankos šaut,
Apie geismus, kurių nei žino, anei mato,
Kurie neturi vardo net prote žmogaus!

II

Mes mėgdžiojam, o siaube, tą kamuolį, sukutį,
Jų valsa ir jų šuolius; netgi pro miegus
Smalsumas gniuždo mus, neliauja vartalioti
Kaip Angelas beširdis saulį vainikus.

Tokia keista lemtis, kur tikslas keičia vietą,
Nebūna niekur jis, o gali būt visur!
Žmogus, kurio viltis neilsta, nepalieka,
Sau ieško atilsio be proto, o vikrus!

Tristiebė mūs dvasia Ikarijos sau ieško;
Iš denio balsas: „Ei, atmerkite akis!“
Beprotiškas ir karštas balsas mus aptaško:
„Šlovė... ir meilė... laimė! Akmenys akli.“

Salelė kiekviena, nurodyta sargybos,
Tai Eldoradas, mums žadėtasai Lemties,
Vaizduotė, kurioje jos orgija sužibo,
Suranda vien tik rifą švintant po nakties.

Varguolis, kur šalis vaiduokliškas mylėjo!
Grandinėm perjuostą jį teks į jūrą mest,
Jūreivį girtą, tą amerikų radėją,
Kurios kaip šmėklos mums apkartinio gelmes.

Nelygu vagabundas, pėdinąs per purvą,
Svajoja apie Rojų nosis iškelta,
Užburtos akys randa Kapują sau, urvą
Visur, kur žvakė žybo, lūšnoj įziebta.

III

O stulbiną keleiviai! Kiek kilnių idėjų
Išskaitom akyse, pranokstančių marias!
Atverkit dėželes, kur atmintį sudėję,
Kur eteris, akmuo žvaigždėtom skiauterėm.

Mes trokštame keliaut ne burėm apsigobę!
Užburkite, lai džiaugsmas kali su mumis,
Kad keltų mūsų dvasioj, įtemptoj kaip drobė,
Jūs atmintys su savo rėmais – dangumi.

Ką matėte tenai?

IV

„Žvaigždynai mirguliavo

Ir bangos, ir smilčių čėžėdavo kalnai,
Nepaisant sukrėtimų ir nelaimių savo,
Dažnai mes nuobodžiavom, kaip čionai.

Ir sauliška šlovė, ir jūros violetas,
Ir miestų gloria, vos saulė ima pult,
Uždegdavo širdy troškimą negirdėtą, –
Paskęsti danguje su atspindžiu alpiu.

Turtingi miestai, didingiausiai peizažai
Nėra turėję niekad tiek žavios slapties,
Kaip tie, kurie danguj savaime pasidaro.
Troškimas nuolat ugdė nerimą širdies!

– O saldūs pomėgiai tik stiprina troškimą.
Jo medis tręšiamas tiktai bujos sparčiau,
Tačiau storėjant ir kietėjant žievei,
Į saulę šakos nori žvelgti iš arčiau!

Ar augsi visados aukščiau nei kiparisas,
Didysis medis? Mes su kruopštumu
Rajam albumui brėžiam keletą eskizų,
O broliai, jums patiks vaizdai iš tolumų!

Stabus pasveikinome puolę trimituoti;
Štai sostai, išpuošti drambliakauliu sunkiu,
Štai dailūs rūmai, juos sunku įsivaizduoti,
Jūs savo bankuos juos įpirktumėt vargu.

Kostiumų šnaresiai, akis svaigina klostės,
Ir moterys, dantų dažytų bei nagų,
Ir magai išmoningi, juos gyvatė glosto.“

V
O kas po to, po to?

VI
„O sąmonė vaikų!

Kad nepamirštume pranešt tatai, kas reikalinga,
Regėjome visur, bodėjomės seniai, –
Nuo pat viršaus žemyn tų kopėčių lemtingų
Senujų nuodėmių įkyrūs reginiai!

Šlykšti ir pasipūtus moteriškė, vergė,
Sudievinus save, be šleikštulio, grubi,
Rajus tironas, vyras, gobšas, apsidergęs,
Jis vergės vergas, srutos nuotekų griovy.

Žudikas besimėgaujās, auka, kuri užspringo;
Šventimai tie, kurie paskaninti kraujais;
Valdžios nuodai, despota ugđantys nervingą,
Ir liaudis, nuo botago virtus gyvuliais;

Religijų gausa, kur panaši į mūsų,
Šturmu jos ima dangų visos; Šventuma,
Lyg pūko pataluos vartytųsi lepusis, –
Jam viny, ašutai – goslybė geidžiama.

Ir žmonija plepi, nuo genijaus apgirtus,
Pamišusi dabar, kaip andai praeity,
Ji šaukias Dievo sau, agonijoje įmiršus:
– Paveiksle panašus, žūk mano prakeikty!

Kiti, mažiau kvaili, meiluziai Beprotybės,
Apleido bandą, bėga nuo genamų Lemties,
Jie slepiasi aguonpieny, į opijaus beribę!
– Štai Žemės biuletėnis. Visos amžinasties.“

VII
Karčioji patirtie, kelionė atsiskleidus!
Pasaulis vis tas pats, matavimų smulkių,
Vakar, rytoj, visad mums rodo mūsų veidus:
Oazę siaubo – dykroje nuobodulių.

Ar išvažiuot? ar likt? Tai lik, jei tik įstengi,
Važiuk, jei reikia to. Tas bėgs, tas susigūš,
Kad tik apgautų priešą, paspendusį žabangas,
Jis – Laikas. Daug tokių, kur spruks be atvangos,

Kaip žydas amžinas, apaštalai išklydę,
Kuriems pritrūksta amžiais vagonų ir laivų
Pabėgti nuo žudiko apgaulaus; kiti dar
Užmušt jį moka, neišlipę iš lopšių.

Kai pagalios batu nugarkaulį prispaus mum,
Galėsime tikėtis ir šaukti: „Na tai smeik!“
Taip Kinijon kadais mes plaukdavom prekiauti,
Akis išmeigę tolin, sušiauštais plaukais,

Mes eisime į jūrą temstančių Šešėlių
Jaunučio keliauninko širdimi, džiugaus.
Ar girdit daug žavių balsų, jie slepia gėlą,
Jie gieda: „Štai čionai! Kas norit paragaut

Lotoso kvepiančio! Čia pasiskinti leista
Mums stebuklingų vaisių, kurių širdis stokos;
Ateikite apsvaigt nuo to saldumo keisto
Šios popietės, kuri neturi pabaigos!“

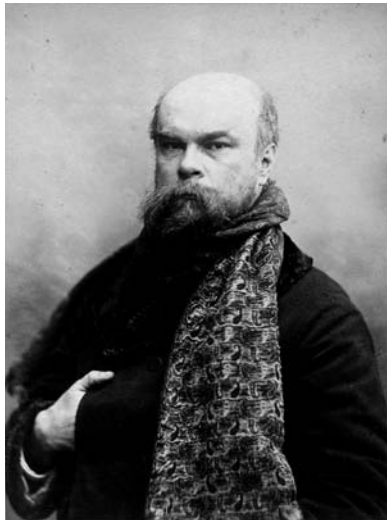
Iš įprasto akcento mes atpažįstam šmėklą;
Piladai, mūsų sūnūs, mums ties pirštų galus:
„Tam, kad atgautum širdį, nuplauki pas Elektrą!“
Mums tarė ta, kuriai bučiavome kelius.

VIII
Mirtie, senasis kapitone, metas! Judam!
Pabodo ši šalis! Pirmyn kitu keliu!
O jei dangus ir jūra kaip rašalas pajuodo,
Mūs širdys, pats žinai, pritvinkę spindulių!

Įpilk savų nuodų, suteik stiprumą brangų,
Mes trokštam, ši ugnis liepsnoja smilkinuios,
Panert į bedugnes, į Pragarą ir Dangu,
Gelmėj Nežinomybės atrasti naujut naujos!

Vertė Sigitas Geda

Polis Verlenas

Polis Verlenas (Paul Verlaine, 1844–1896) gimė Mece (Metz), vaikystėje buvo jautrus, svajingas berniukas, trokštantis švelnumo ir meilės; vaikystės nostalgiją jautė visą gyvenimą. Paaugęs ėmė jausti sielos dvi-lypumą – būseną tarp dviejų traukos centrų, apie kuriuos kalba Šarlis Bodleras (Charles Baudelaire), – Dievo ir Šėtono. Įstojęs į Bonaparto (šiandien – Condorcet) licėjų Paryžiuje, 1862 m. gavo bakalauro laipsnį ir pradėjo dirbti miesto Rotušėje administracijos darbuotoju. Šiai tarnybai nereikėjo atiduoti visų jėgų, tad likdavo laiko poetinio talento puoselėjimui. Verlenas rašė eiles ir lankė literatų kavines, kur susipažino su žinomais poetais ir prozininkais. Literatūrinę karjerą pradėjęs kritiniais straipsniais apie Barbė Dorevili (Barbey d’Aureville) ir Bodlerą, 1866 m. išspausdino eilių garsiaame leidinyje *Šiuolaikinis Parnasas* ir išleido pirmąjį savo rinkinį *Saturniški eilėraščiai*.

Nors tikėjo ir rėmėsi parnasiečių idealais (tobula eilių technika, griežta logika, klasikiniais siužetais), pasireiškė originalūs Verleno kūrybos bruožai: neramus, subtilus jausmingumas ir įtaigus, retas muzikalumas.

Grumdamasis su nuolatiniu liūdesiu, Verlenas ėmė išgėrinėti, dėl to jį neretai ištikdavo įniršio priepuoliai. Tėvui 1865 m. mirus, kartais šiurkščiai elgdavosi su motina. Tuo pat metu Verlenas rengė eilių rinkinį *Galantiškos šventės* (1869), kupiną elegantiškų, rafinuotų pojūčių raiškos, savotiško įmantrumo, *menas menui* (*l’art pour l’art*) apraiškų. Galantiškos rinkinio scenos – tai vidiniai peizažai; poetas atskleidė eilėse savo siekius, kartu išlaikydamas dviprasmybę: kartais neaišku, ar lyrinis subjektas nori pabėgti nuo savęs, ar save iš naujo atrasti, o kartais į eiles persismelkia nuoširdaus ir stipraus jausmo ilgesys. Lyrinio subjekto troškimai ėmė pildytis tikrovėje – Verlenas sutiko jauną merginą Matildą (Mathilde), kuri nušvietė sudėtingą jo būtį. Poetas vedė ir kūrė lyrinis eilėraščius, kupinus žavaus paprastumo. Tačiau idilė truko neilgai. 1870 m. Paryžiaus apsiausties metu Verlenas neteko darbo, vėl įniko į alkoholį, o po metų Paryžiuje pasirodžius jaunam genijui Artūriui Rembo (Arthur Rimbaud) paliko šeimą ir išvyko klajoti su Rembo į Angliją ir Belgiją. Tuo metu rašė puikias eiles, kurias sudėjo į rinkinį *Romansai be žodžių*, – jose jaučiama daug jaunesnio kolegos įtaka. Deja, nuotykis baigėsi tragiškai: po audringo kivrčio Verlenas šovė į savo draugą, jį lengvai sužeidė ir buvo nuteistas dvejus metus kalėti. Kalėjime išgyveno skaudžią sąžinės dramą, atsivertė į tikėjimą, kūrė mistinius eilėraščius, kuriuos vėliau paskelbė rinkinyje *Branda* (1881). Išėjęs iš kalėjimo, kelerius metus gyveno vadovaudamasis krikščioniškais idealais, dėstė koledžuose Anglijoje ir Prancūzijoje, pasikui nesėkmingai mėgino užsiimti žemės ūkiu. Nebepakędamas nuobodulio grįžo prie ankstesnių ydų, o kūryboje derino mistinius polinkius ir kūnišką juslingumą – tai atsispindi rinkinyje *Kadaise ir neseniai* (1885). Po motinos mirties 1886 m. liko be finansinės para-

mos. Kaip tik tada apsižiūrėta, kad Verlenas – didelis poetas. Jis kviestas skaityti paskaitų, trokšta išgirsti jo prisiminimus. Tik kūrėjo jėgos jau seko, o gyvenimo pabaigą vėl lydėjo kontrastai: Verlenas mirė skurde, tačiau visa minia literatų, rašytojų ir jo talento gerbėjų lydėjo poetą į amžinojo poilsio vietą.

Kartais Verlenui prikišama intelekto stoka – jo poezija, autorius jautrumo įkvėpta, veikia skaitytojo jausmus, įsismelkia iki sielos gelmių. Toks konfidencialus lyrizmas dažniausiai reiškiamas pustoniais, atsiveria pusbalsiu skaitant eiles – tarp Verleno ir jo skaitytojo mezgasi intymus dvasinis ryšys. Poetui negana išsakyti, ką pats jaučia, bet svarbu *leisti*, kad tai *pajustų* skaitytojas, gebėti perteikti įspūdžius simboliniais vaizdais: taip pagunda virsta švininiu dangumi, o Dievo meilė kelia aukštyn kartu su sakalu, snape įsikan-dusiu kiškį. Verleno impresionistinis peizažas švarus, tyras, jis įgyja ir mistinę reikšmę; dar vadinamas „primityviu“ – lyg pirmykštė gamta iki nuopuolio. Tačiau labiausiai poetinę įtaigą kuria eilių muzika. „Muzika virš visko, / Dėl jos pamėgau nelyginę eilutę“, – taip poetas pradeda savo eilėraščių „Poezijos menas“. Taigi Verleno kūrybos instrumentas – nelyginė eilutė (dažnai kaitaliojamos trijų, penkių, septynių, devynių skiemenų eilutės). Jokios retorikos, dirbtinių pauzių. Lengvi, subtilūs ritmai kuria sielos judėjimo įspūdį, eilės banguoja tai pailgėdamos, tai susitraukdamos. Verlenas atsisako vyriško ir moteriško rimų kaitaliojimo, jo eilėraščiuose pulsuoja vidinis rimas, aliteracijos, subtilūs disonansai. Lankstūs rimai, garsiniai elementai elegantiškai atskleidžia akimirkos įspūdžius, pusiau sąmoningas svajonės, nostalgijos, laimės ir nelaimės būsenas.

XX a. pradžioje Europoje įsitvirtinęs modernizmas pirmiausia reikėsi poezijoje. Čia plačiai įsigalėjo vadinamasis impresionistinis lyrizmas. Rusijoje, Lenkijoje, Vokietijoje, Skandinavijos kraštuose simbolistų kūryba neatsiejama nuo impresionistinio metodo. Pasak Vytauto Kubiliaus, tą pačią reformą, kurią prancūzų lyrikoje buvo padaręs Polis Verlenas, lietuvių poezijoje padarė Balys Sruoga; jis sukūrė verleniško tipo eilėraščių, kuriame negali būti šiurkščių spalvų ir garsaus riksmo, kuriame kalbama pustoniais ir niuansais, kompozicija remiasi emocinių asociacijų žaismu, o potekstei atitenka plačiausia erdvė, kuriame solinę partiją atlieka pasikartojantys žodžiai ir muzikinis tonas. Ne veltui Sruogos eilėraščiai perša paraleles su prancūzų dainiaus kūryba – lietuvių poetas yra išvertęs Verleno eilių.

Intymi Verleno lyrika imponavo daugeliui lietuvių poetų: neoromantikams ir simbolistams, ypač Jonui Aisčiui, kuris save laikė tikru impresionistu. Tačiau vertimų kraitis kuklus. Balys Sruoga, Kazys Boruta, Alfonsas Tyruolis, Vaclovas Šiuigždinis, Jonas Juškaitis, dar keli autoriai mėgino išversti keletą populiariausių prancūzų poeto eilėraščių. Tačiau akivaizdu, kad atkurti vingrias jų melodijas ir originalo dvasių itin sudėtinga (gal geriausiai pavyko Sruogai ir Juškaičiui). Bet svarbiausia, kad lietuvių poezijos kelyje Verleno poezija tebėra tobulos poetinės meistrystės ir estetinės normos pavyzdys.

Nagrinėjant Verleno eilėraščius, į akis krenta grafinis jų pavidalas – jis sukelia simetrijos įspūdį. Rimavimo tvarka, eilėdara, metrinė organizacija kuria subtiliai įvairuojančią melodiką. Poetinė sintaksė, akcentuojanti kylančias, tarsi pabrėžtinai ramiai, sulėtintai tekančias ar besileidžiančias intonacijas, išryškina eilėraščio emocijų skalę. Dažni sintaksiniai paralelizmai pabrėžia būties monotoniją. Leksika tarnauja muzikiniam vaizdui, vylia introspekcija, svarbu ne siužetas, o sielos peizažai.

Daugiausia lietuvių vertėjų dėmesio sulaukusiame eilėraštyje „Rudens daina“ eilių muzika išreiškiamas sielos nerimas. Liūdesio šaltinis – praeities nostalgija, baimė, kad tave nuneš vėjas, o tu nespėsi pasipriešinti. Sudėtinga aplaidumo ir nerimo būseną reiškama lengvai varijuojančiomis eilutėmis (originale – keturių ir trijų skiemenų), kuriančiomis įtaigų ritmą. Iš sąmonės kylanti netikrumo jausena smelkiasi į skaitytoją ir jį užburia savo melodija. Taip išreiškiamas simbolistų idealas – paslaptis ir įtaiga.

Siūloma literatūra: „Smuiko raudojimas“, vertė Balys Sruoga, in: *Veidai: jaunųjų kūrybos almanachas*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 132–133; „Lakštingala“, „XXX“, vertė Jonas Juškaitis, *Ne laikas eina: iš pasaulio poezijos*, Vilnius: Aidai, 2004, p. 157–159; „Sentimentalus pasivaikščiojimas“, vertė Vaclovas Šiugždinis, in: *Birželio naktys: iš prancūzų lyrikos*, Vilnius: Vaga, 1973, p. 24; Vytautas Kubilius, *XX amžiaus lietuvių lyrika*, Vilnius: Vaga, 1982; Nijolė Vaičiulėnaitė-Kašėlionienė, „Prancūzų simbolizmo atšvaitai Jono Aisčio eilėraščių rinkinyje *Imago mortis*“, in: *Jonas Aistis: „Praregėjęs ilgesio akim“*, sudarė Rūta Brūzgienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 66–78.

Polis Verlenas

SAULĖLEIDŽIAI

Saulė į žaras
Miego prie krantų
Leidžias: žaižaras
Toliuos pajuntu.
Saulė širdį ras
Užsimiršt ant tų
Per žaras geras
Supančių krantų.
Saulė lyg didės,
Liūdesio dvasia
Svajones lydės:
Purpuro gaise
Šmėklos iš erdvės
Slenka man tuose
Smėlio krantuose,
Saulės didelės.

RUDENS DAINA

Raudos rudens
Smuikų graudens,
Tonai vienodi.
Varsto ruduo
Širdį su tuo
Skausmu vaitoti.

Muša valanda,
Gerklę spaus visada
Skundas anas.
Drėgna ant akių,
Blykšdamas apverkiu
Būtas dienas.

Nuo jų einu
Tai šen liūdnu
Vėju, kuris
Tai ten piktai
Kaip mirusį lapą tiktai
Neša, kol kris.

LAKŠTINGALA

Mėnuo koks
 Baltas su mišku.
 Nuo šakos
 Balsas tarp šakų
 Per tylumą...

O, mylima.

Juodas ties
 Veidrodžiu vandens
 Iš nakties
 Gluosnis vis šlamens
 Vėjo raudų...

Svajot saldu.

Šviesuliu
 Toks dangus ramus.
 Spindulių
 Leidžianti į mus
 Laimės visata...

Būt visada.

XXX

Begalinė plynė
 Nykiai toliais plyti,
 Snaigės vos matyti
 Blikinčios smėlyne.

Dangų be spalvų
 Mėnuo neskaidriu
 Užpila savu
 Mirusiu variu.

Iš miškų po vieną
 Blausiai lyg pro dūmą
 Debesų pilkumo
 Ažuolai plevena.

Dangų be spalvų
 Mėnuo neskaidriu
 Užpila savu
 Mirusiu variu.

Pučia, nors sušalki,
 Žiemvėjis nuo šiaurės,
 Kaip jums, varnos niaurios,
 Jums, vilkai išalkę?

Begalinė plynė
 Nykiai toliais plyti,
 Snaigės vos matyti
 Blikinčios smėlyne.

XXX

Aukštai dangus virš stogo štai
 Melsva taika!
 Štai medis supasi aukštai
 Palmės šaka.

Varpas danguj, kurį regi,
 Dievo šnekoj.
 Paukštis virš stogo, kur žvelgi,
 Skundžias šakoj.

Ten, mano Dieve, paprastai
 Gyvent ramu.
 Tas miestas gaudžia apie tai
 Tykiu gausmu.

- Tu pasakyk, tu jau verkte
 Verki švariai,
 Ką tu su savo jaunyste,
 Ką padarei?

Vertė Jonas Juškaitis

Filipas Tomazas Marinėtis

Filipas Tomazas Marinėtis (Filippo Tommaso Marinetti, 1876–1944) yra vienas pirmųjų avangardizmo ideologų. Gimė turtingo advokato šeimoje, rašė italų ir prancūzų kalbomis. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą įkūrė meninį futurizmo judėjimą, kurį aktyviai būrė ir populiarino Italijoje ir visoje Europoje. Marinėtis turėjo ryšių su daugeliu reikšmingų avangardo rašytojų: anglu Vindamu Luisu (Wyndham Lewis), prancūzu Gijomu Apolineru (Guillaume Apollinaire), rusais Velimiru Chlebnikovu ir Vladimiru Majakovskiu. Paryžiuje su juo bendravo ir keturvėjininkas Juozas Tysliava – išlikęs Marinečio jam padovanotas futurizmo manifestas su dedikacija. Trečiajame XX a. dešimtmetyje Marinėtis prisidėjo prie Musolinio vadovaujamo fašistinio judėjimo, ėjo kultūros ministro pareigas ir tapo menų akademijos nariu.

Paties Marinečio literatūrinis palikimas dabar įdomus tik istoriniu požiūriu – kaip avangardo laikotarpio, datuojamo pirmuoju XX a. trečdaliu, dokumentas. Laikotarpio bruožas – bendrus estetinius ir pasaulėžiūrinius principus išpažįstančių menininkų grupių, įteisinančių meninį eksperimentą ir kolektyvinę kūrybą, gausa. 1909 m. pasirodžiusiame Marinečio manifeste – keletas temų, reikšmingų ne tik avangardinėms srovėms, bet ir visai moderniajai literatūrai: tai susižavėjimas technika ir moderniuoju metropoliu, reikalavimas naująjį pasaulį perteikti adekvačiomis meninėmis priemonėmis (savo kūryboje Marinėtis tai stengėsi realizuoti ekscentriškomis metaforomis ir „telegrafiniu stiliumi“). Erdvę ir laiką greičiu įveikiančio naujojo žmogaus kultą bus paskatinusi Nyčės (Nietzsche) antžmogio koncepcija. Kategorišku manifesto tonu, kultūrinės tradicijos neigimu stengtasi provokuoti visuomenę ir „gąsdinti buržua“. Anaiptol ne visų avangardinių grupių bei menininkų įsitikinimus atspindi šiame manifeste išreikštas karo ir militarizmo teigiamas vertinimas bei „panieka moteriai“.

1909 metų vasario 20 dieną italų poetas Filippo Tommaso Marinetti (1876-1944) Paryžiaus dienraštyje *Le Figaro* paskelbė „Futurizmo manifestą“, kuriame buvo pasirašytas nuosprendis senajai kultūrai, tradicinėms vertybėms, aukštinamas ateities menas (il Futurismo), šlovinantis technikos pažangą, didmiesčių grožį, suvis naujas atsiveriančias perspektyvas, dinamiškumą, greitį, agresyvumą, riziką, narsą. Futuristai, ateities garbintojai ir kūrėjai, pasisakė už kišimosi politiką, nacionalizmą, karą, su panieka žiūrėjo į jiems nuobodulį kėlusią akademinę literatūrą, o profesorius, archeologus vadino dvokiančia gangrena. Pasak futuristų, ilgainiui Italija tapo sendaikčių turgumi, jie nori šią šalį išvaduoti iš begalės muziejų, pavertusių ją bekrasčėmis kapinėmis.

FILIPO TOMAZO MARINEČIO FUTURIZMO MANIFESTAS

1. Mes norime apdainuoti meilę rizikai, veiklumą ir nutrūktgalviškumą.
2. Drąsa, įžūlumas ir maištas – tai pagrindiniai mūsų poezijos elementai.
3. Lig šiolei literatūra buvo sustabarėjusi, šlovino ekstazę ir svajonę. Mes norime kelti į padanges agresyvų judėjimą, karštligišką veiklumą, bėgimą, *salto mortale*, mes už antausį ir kumštį.
4. Mes teigiame, kad pasaulį užkariavo naujas grožis, greičio grožis. Lenktynių automobilis su savo dailiu kapotu, storais gyvatiškais išmetamųjų dujų vamzdžiais, riaumojantis automobilis, lekiantis tarsi artilerijos sviediniai yra žymiai gražesnis už *Vittoria di Samotracia* [Nikė – vert. pastaba].
5. Mes norime kurti himnus žmogui, sukiojančiam idealų vairakotį, skriejančiam žaibišku greičiu per Žemę, tiksliau sakant, ratu apie jos orbitą.
6. Poetas su užsidegimu prašmatniai ir dosniai turėtų šlovinti svaigulį keliančius pirminius elementus.
7. Tikras grožis yra kovojantis grožis. Joks neagresyvaus charakterio kūrinys negali būti laikomas šedevru. Poezija turi gimti kaip veržli ataka prieš nežinomas galingas jėgas.
8. Mes esame ant amžių slenkščio!.. Kodėl turėtume dairytis atgalios, jeigu norime išlaužti paslaptingas duris, vardu Neįmanoma. Laikas ir Erdvė mirė vakar. Mes jau gyvename absoliute, kadangi jau sukūrėme visur esantį amžinąjį greitį.
9. Mes norime šlovinti karą – vienintelį pasaulio sanitarą – militarizmą, patriotizmą, griaunamąjį anarchistų gestą, gražias idėjas, dėl kurių mirštama, ir panieką moteriai.
10. Mes norime naikinti muziejus, bibliotekas, visokio plauko akademijas, kovoti prieš moralizmą, feminizmą, prieš menkiausią oportunistinę ar utilitarinę niekšybę.
11. Mes apdainuosime dirbančias, pramogaujančias ir maištaujančias žmonių mases; apdainuosime įvairiaspalves ir polifoniškas revoliucijų jūras šiuolaikinėse sostinėse; apdainuosime vibruojantį nakties karštį, sklindantį nuo ryškiais elektros mėnuliais apšviestų arsenalų ir uostų; godžias stotis, praryjančias rūkstančias gyvates; dangų remiančius gamyklų kaminus, susivijusiais dūmų lynais prisirišusius prie debesų; upes apžergusius tiltus, panašius į milžiniškus gimnastus, šokančius saulėje kaip peilio ašmenys; horizontą šniukštinėjančius ir nuotykių ieškančius garlaivius; bėgiais dundančius lokomotyvus plačiomis krūtinėmis, panašius į didžiulius vamzdžiais pažabotus plieno žirgus; svaigius skrydžius aeroplanų, kurių propeleriai plaikstosi vėjyje kaip vėliavos ir atrodo, kad jiems ploja minia entuziastų.

1912 metų gegužės 11 dieną pasirodė „Futuristų literatūros techninis manifestas“, kuriame raginama nepaisyti gramatikos taisyklių, laužyti sintaksės normas, vartoti nekaitomas veiksmažodžio formas, kurti semantines analogijas, duoti žodžiui laisvę, panaikinti literatūroje „aš“ ir kt.

FUTURISTŲ LITERATŪROS TECHNINIS MANIFESTAS

1. Reikia sugriauti sintaksę, daiktavardžiais disponuoti savo nuožiūra.
2. Reikia vartoti veiksmažodžio *infinityvoq*, kadangi veiksmažodžiai glaudžiai prilimpa prie daiktavardžių ir taip leidžia stebinčiam ar vaizduojančiam rašytojui išvengti *aš*. Infinityvas pats vienas be niekieno pagalbos gali suteikti gyvenimo tęstinumo ir intuicijos, kad jį suvokia, prasmę.
3. Reikia pašalinti būdvardį, kadangi nuogas daiktavardis visiškai išlaiko savo pagrindinę spalvą. Būdvardis, turėdamas neryškų charakterį, suponuojantis poilsį, meditaciją, visiškai nedera su mūsų dinamiška vizija.
4. Reikia pašalinti *prieveiksmį*, tą pasenusią sagtį, segančią vieną žodį prie kito. Prieveiksmis frazėje išlaiko varginantį stiliaus vieningumą.
5. *Dvigubinti kiekvieną daiktavardį*, tai yra paskui daiktavardį turi sekti, be jokio jungtuko, kitas analogiškai su juo susijęs daiktavardis. Pavyzdžiui, vyras-torpedinis kate-ris, moteris-įlanka, minia-mūša, aikštė-piltuvėlis, durys-čiaupas.
6. *Taip pat panaikinti skyrybos ženklus*. Nevartojant būdvardžių, prieveiksmių ir jungtukų, skyrybos ženklai savaime netenka jokios prasmės tekste, kurio gyvas stilius gimsta pats iš savęs, be jokių absurdiškų pauzių, kurias jas verčia daryti kableliai ir taškai. Norėdami pabrėžti tam tikrą ekspresiją, dinamiką, taikykime matematikos ženklus, pavyzdžiui, + - x : = > <, arba muzikos.
7. Rašytojai vis dar niekaip negali pabėgti nuo tiesioginės analogijos. Pavyzdžiui, gyvūną jie lygina arba su žmogumi, arba su kitu gyvūnu, beveik tokiu pat, vienas į vieną, kaip kokioje fotografijoje... (Pavyzdžiui, foksterjerą jie lygina su mažutyčiu grynakrauju žirgu. Kiti, kiek pažangesni, tą patį foksterjerą lygina su mažu Morzės aparatu. O *aš* jį lyginu su kunkuliuojančiu vandeniu. Mes už tai, kad analogijų gradacija būtų kuo platesnė, mes už gilius ir tvirtus ryšius, nors ir gana tolimus.)

Analogija yra ne kas kita, o gili meilė, jungianti tolimus, iš pažiūros visai skirtingus ar net priešiškus dalykus. Tik pačios plačiausios analogijos kūrinyje, kurį galime palyginti su sutartinais grojančiu orkestru, padeda aprėpti materijos gyvenimą polichromiškai, polifoniškai ir polimorfiškai.

Kūrinyje *Tripolio mūšis (Battaglia di Tripoli)* palyginęs durtuvų sklidiną tranšėją su orkestru, o kulkosvaidį – su fatališka moterimi, nedideliame afrikiečių mūšio epizode *aš* intuityviai supratau didžiąją dalį universo.

Vaizdai – tai ne gėlės, rūšiuojamos ir renkamos itin kruopščiai, kaip teigė Voltaire. Vaizdai – tai poezijos kraujas. Poezijoje turi rikiuotis nepertraukiama virtinė naujų vaizdų, nes be jų poezija yra tik anemija ir chlorozė.

Kuo daugiau asociacijų sukelia vaizdai, tuo ilgiau jie turi galios išlaikyti nuostabą. Sakoma, kad reikia tausoti skaitytojo susižavėjimą. Šalin visa tai! Geriau rūpinkimės

fatališka laiko korozija, naikinančia ne tik šedevro ekspresyvią reikšmę, bet ir jo galią žavėti. Ar mūsų senos ausys dar nesužalotos Beethoven ir Wagner? Taigi reikia šveisti lauk iš kalbos visus stereotipus, nuvalkiotas metaforas, tai yra beveik viską.

8. *Vaizdai negali būti skirstomi* į kilnius ir nešvankius ar vulgarius, ekscentriškus ir natūralius. Intuicija, padedanti juos suvokti, neturi nei preferencijų, nei išankstinių nuomonių. Analogijos – absoliutus šeimininkas visos materijos ir viso intensyvaus gyvenimo.
9. Kiekvienas objektas turi kelti, žadinti analogijų grandinę, kondensuotą, besiremiančią esminiu žodžiu.

Štai pateiksiu ekspresyvų analogijų grandinės pavyzdį, dar su tradicinės sintaksės „karnavalo kostiumais“:

„O taip! Jūs esate nedidukas kulkosvaidis, žavi moteris, ir grėsminga, ir dieviška, nešama nematomų šimtakojų žirgų, staugianti iš nekantrumo. Ak! Netrukus suksitės giltinės rate, keliausite triuškinančio kracho arba pergalės link!.. Trokštate, kad jums giedočiau karštus meilės madrigalus? Jūsų sinjorai... Man jūs panaši į ginamąją kalbą sakantį tribūną, iškalbingą, nenuvargstantį, kurio žodžiai smigte sminga tiesiai į širdis ratu sustojusiems susijaudinusiems klausytojams... Esate šią akimirką visagalis gražtas, smingantis į kaukolę, pernelyg kietą šiai atkakliai nakčiai... Esate taip pat valcavimo staklės, elektrinės tekinimo staklės, kas dar? Didelis oksidu dengtas svilinantys vamzdis, degantis, kalantis, pamažėle tirpdantis metalinius paskutinių žvaigždžių taškus!..“
(*Battaglia di Tripoli*)

10. Kadangi bet kokia tvarka jau fatališkai yra atsargaus ir budraus proto produktas, reikia orkestruoti vaizdus disponuojant kuo didesne tvarka.
11. Vyti lauk iš literatūros įvardį „aš“, tai yra panaikinti visą psichologinę raišką. Visiškai bibliotekų ir muziejų sugadintas žmogus, vadovaudamasis logika ir neišmatuojama išmintimi, nieko įdomaus jau nebegali pasiūlyti. Taigi turime jį šveisti iš literatūros; galų gale jį turi pakeisti materija, suvokiama išsyk intuityviai, o tai ne fizikų ir ne chemikų nosiai.

Iš italų kalbos vertė Veronika V. Vilytė

Francas Kafka

Francas Kafka (Franz Kafka, 1883–1924) – žydų kilmės vokiškai rašęs prozininkas. Pragyvenęs vos keturiasdešimt vienerius metus, jis laikomas vienu reikšmingiausių XX a. pirmosios pusės, o gal ir viso šimtmečio autorių.

Kafka gimė ir augo Prahoje, pasiturinčioje buržua šeimoje. Valdingas tėvas, nepripažinęs nieko kito, išskyrus materialinę sėkmę ir kilimą visuomeniniais laipteliais, tapo viena svarbiausių ir Kafkos gyvenimo, ir kūrybos figūrų. Tėvas rašytojui buvo didelis autoritetas, „milžiniškas žmogus“, kita vertus, Kafka laikė tėvą atsakingu už tai, kad, priešiškažiūrėdamas į jo norą tapti menininku, įdiegė jam kaltės ir netikrumo jausmus.

Skirtingai nuo kito žymaus prahiečio Rainerio Marrijos Rilke (Rainer Maria Rilke), Kafka liko ištikimas gimtajam miestui. Baigęs teisę Prahos universitete, jis dirbo keliose draudimo įstaigose. Nors rašytojas skaudžiai išgyveno dėl tokio „dvigubo gyvenimo“, kai atsiduoti savo pašaukimui – kūrybai gali tik naktimis ir savaitgaliais, tarnyboje jis buvo iniciatyvus, bendradarbių mėgstamas ir gerbiamas darbuotojas. Prieštaringa buvo ir jo tautinė bei kultūrinė identifikacija. Gimęs asimiliuotoje, judaizmo tik formaliai besilaikiusioje žydų šeimoje, Kafka jautėsi nutolęs nuo tradicinės žydų bendruomenės (nors domėjosi Rytų Europoje paplitusia žydų tikėjimo forma – chasidizmu, jo papročiais, menais ir tautosaka). Kafka simpatizavo čekams ir mokėjo čekiškai, tačiau to meto Prahoje dominuojančią padėtį užėmė vokiečiai (situacija, turinti panašumų su lietuvių ir lenkų santykiais XX a. pirmosios pusės Vilniuje). Kalba ir kultūrinė tradicija siejo jį su vokiečiais, bet žydiškos šaknys trukdė būti priimtam vokiškoje visuomenėje.

Todėl vienatvė ir supratimo troškimas, bendrystės siekis ir baimė prarasti savo laisvę yra svarbios Kafkos kūrinii temos. Jau pirmuosiuose jo parašytuose tekstuose, pavyzdžiui, *Vienos kovos aprašyme* (1904), subtilaus ir pažeidžiamo herojaus būsenos (viena iš Kafkos mylimųjų apibūdino jį kaip „nuogą tarp apsirengusių“) perteikiamos sudėtingais ir staigiai besikeičiančiais monologais, kurie bemaž lygiai paženklinti ir išorinio pasaulio parodijavimo, ir saviironijos.

Rašytojas visą gyvenimą buvo akylas žmonių charakterių, atsiskleidžiančių mažiausiomis detalėmis (pavyzdžiui, gestais ar naudojamais kasdienės apyvokos daiktais), santykių, juokingų socialinių vaidmenų, banalių troškimų, pridengiamų aukštomis vertybėmis, stebėtojas. Be abejo, svarbiausias stebėjimo objektas buvo jis pats – negailestinga savitaba pasižymintis rašytojo dienoraštis ne mažiau įdomus nei prozos kūriniai.

Šitai grindė kelių brandiems Kafkos kūriniams, kurie apibūdinami kaip „fantastinis realizmas“ – ypač skaidriu ir taupiu stiliumi vaizduojami tarsi iš sapno atėję, paradoksaliūs, bet didelio simbolinio krūvio persmelkti dalykai. Žinomiausiam „tėvo ir sūnaus“ temos

kūriniams priklausančiame apsakyme „Metamorfozė“ (1915) stropus, šeimai visa širdimi atsidavęs jaunuolis Gregoras atsibunda pavirtęs milžinišku vabalu. Kafka meistriškai vaizduoja ne tik Gregoro dvasinę sumaištį, bet ir fizinio būvio pasikeitimą (kaip žmogui vabalas kūne atsikelti iš lovos, kaip išmokti vaikščioti daugybe kojų ir t. t.). Nuodugnai atskleidžiama šeimos bei visuomenės reakcija į šį virsmą: Gregoras griauna jų ribotą požiūrį į gyvenimą ir žmogų, kelia gėdą ir grėsmę geram vardui, be to, ir materialinei gerovei. Nors rašytojas aiškiai solidarizuojasi su pažemintu ir atstumtu herojumi, vilties tai jam neteikia: atgrasiu ir nenaudingų padarų tapęs Gregoras šeimos pasmerkiamas mirti, maža to, sielodamasis dėl nepateisintos atsakomybės, to ima trokšti ir pats.

Iš trijų didesnės apimties Kafkos kūrinių – romanų *Amerika* (1912–1914), *Procesas* (1915) ir *Pilis* (1922) – du paskutiniai psichologinę ir socialinę linijas tęsia metafizinių temų link. Pagrindinis personažas K. susiduria su paslaptiną galia, Teismu arba Pilimi ir ilgainiui suvokia, kad ji, nors ir besireiškianti groteskiškais arba iliuziškais pavidalais, nors ir besivadovaujanti labai neaiškiais principais, yra svarbiausias jo gyvenimo veiksnys, beveik jo lemtis. Daugelis kritikų interpretavo tai kaip religinės krizės laikams adekvačias Dievo nesuvokiamumo, rūstybės ir malonės paraboles, be to, ypač *Procese*, pavaizduota iš absurdiškų kaltinimų išplaukianti griežčiausia bausmė akino manyti, kad istoriją galima laikyti masinio nekaltų gyventojų naikinimo, kurio netrukus imsis totalitariniai režimai, pranašyste (nacistiniuose konclageriuose žuvo visos trys Kafkos seserys).

Vėlyvojoje Kafkos kūryboje (apsakymuose „Bado meistras“, „Jozefina, dainininkė, arba pelių padermė“ ir kt.) centriniu tampa meno esmės ir prasmės klausimas. „Knyga turi būti kirvis, kuris iškapotų mumyse užšalusią jūrą“, – menas gali išganyti modernųjį žmogų. Tačiau tokią kokybę įmanoma pasiekti tik nesvyruojamai tikint išganinga jo priimtimi; socialinėje plotmėje tai reiškia menininko atsiskyrimą nuo visuomenės ir visišką atsidėjimą kūrybai (kurio dažniausia metafora Kafkos, kaip ir daugelio kitų rašytojų modernistų, tekstuose yra liga). Šiuos maksimalius reikalavimus rašytojas taikė ir sau. Matyt, todėl jis liko nevedęs, todėl daugelis jo tekstų buvo nebaigti, todėl savo bičiuliui Maksui Brodai (Max Brod) testamentu liepė sunaikinti nespausdintus jo rankraščius. Laimė, Brodas šio reikalavimo netesėjo, taip išsaugodamas daug svarbiausių Kafkos kūrinių.

Pasak Tomo Venclovos, vienintelis Kafkos testamentą įvykdė vienas sovietinės Lietuvos knygynas, sudeginęs per klaidą į jį patekusius rašytojo raštus. Lietuvoje pirmasis Kafkos vertimas išspausdintas dar prieškarinėje *Naujojoje Romuvoje*. Sovietmečiu nedidelis rašytojo tekstas pirmą kartą pasirodė per „atlydį“, vėliau, jau devintajame dešimtmetyje, publikuota ir daugiau. Tačiau ir sunkiai prieinamas, kitomis kalbomis skaitomas Kafka buvo vienas iš moderniosios Vakarų literatūros „magiškų vardų“, skatinęs lietuvių rašytojus imtis parabolės, fantastinio pasakojimo, individo ir valdžios santykių nagrinėjimo.

Siūloma literatūra: Francas Kafka, *Pataisos kolonijoje*, Kaunas: Europa, 1994; Franz Kafka, *Pražuvėlis (Amerika)*, Vilnius: Vaga, 1997; Franz Kafka, *Šakalai ir arabai: pasakojimai apie gyvūnus*, Vilnius: Vaga, 1999; Franz Kafka, „Procesas“: novelės, Vilnius: Baltos lankos, 2001; Franz Kafka, *Pilis*, Vilnius: Tyto alba, 2006; Franz Kafka, *Laiškai tėvui*, Vilnius: Alma littera, 2009; Franz Kafka, *Dienoraščiai 1910–1923*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011.

Francas Kafka

METAMORFOZĖ

Pabudęs vieną rytą iš neramaus miego, Gregoras Zamza pasijuto paverstas baisingu vabalu. Jis gulėjo lovoje ant kietos kaip šarvas nugaros ir, mažumą kilstelėjęs galvą, matė savo išgaubtą rudą suragėjusių lankų padalintą pilvą, pridengtą vos besilaikančios antklodės. Daugybė palyginti su visu kūnu pasigailėtinais plonų kojų bejėgiškai mirgėjo jam prieš akis.

„Kas man atsitiko?“ – suko galvą jis. Tai juk visai ne sapnas. Jis savo kambaryje, pažįstamoje, kiek per mažoje vienam žmogui kamaraitėje. Prie stalo, ant kurio paskleisti medžiagų kolekcijos pavyzdžiai, – Zamza buvo komivojažierius, – ant sienos kabo jo neseniai iš iliustruoto žurnalo iškirptas ir įstatytas į dailius paaukuotus rėmus paveikslas. Jame pavaizduota sėdinti dama su kailine kepure ir kailiniu boa. Pakėlusį sunkią kailinę movą, kurion ranka buvo sukišta beveik ligi alkūnės, ji tarsi sveikino žiūrovą. Paskui Gregoro žvilgsnis nukrypo į langą, ir apsiniaukęs oras – buvo girdėti, kaip lietaus lašai teška į stogo skardą, – jį galutinai nuliūdino.

„Gal man dar nusenūsti ir pamiršti visas tas kvailystes“, – manė jis, tačiau kaip tai padaryti – jis buvo įpratęs miegoti ant dešinio šono, o šitaip dabar neįsitaisysi. Kad ir kiek blaškėsi, besistengdamas atsigulti ant dešinio šono, vis tiek tuojau atvirsdavo atgal. Gal šimtąsyk bandė, užsimerkęs, kad nematytų kirbančių kojų, ir liovėsi tik tada, kai šone pajuto ligi tol nepatirtą nestiprų maudulį.

„Dieve, – galvojo jis, – kokį sunkų darbą aš išsirikau! Per dienų dienas kelionėje. Nusiplūki daug labiau negu kontoroj, o kur dar kelionių nepatogumai, rūpestis nepavėluoti į traukinį, nereguliarus prastas maistas, vis kiti žmonės, nė su vienu ilgiau nepabendrausi, nuoširdžiai neįsiskėsi. Kad jį kur galas tokį gyvenimą!“

Jis pajuto, jog truputį panižo pilvas; pamažu aukštiełninkas pasistūmėjo link lovos galo, kad būtų patogiau pakelti galvą; rado niežtimą vietą, nubertą mažais, baltais, nežinia iš kur atsiradusiais taškeliais; norėjo viena koja tą vietą apsičiupinėti, bet tuojau atitraukė, nes kai prisilietė, per visą kūną nuėjo šiurpuliai.

Vėl atsigulė kaip pirma.

„Taip anksti keldamasis, – galvojo jis, – visai iškvaišti. Žmogui reikia išsimiegoti. Kiti komivojažieriai gyvena be rūpesčių kaip haremo gražuolės. Kai aš, pavyzdžiui, prieš pietus grįžtu į viešbutį persirašyti užsakymų, jie dar tiktai pusryčiauja. Kad aš taip pabandyčiau, šefas kaipmat išgrūstų iš darbo. Beje, ką gali žinoti, gal man tai būtų į naudą. Jeigu ne tėvai, jau seniai būčiau pats spjovęs į tą kontorą, ateičiau pas šefą ir į akis iškločiau, ką apie jį manau. Nuo pulsto nusiverstų išgirdęs! Keistas įprotis atsisėsti ant pulsto ir iš aukščiau kalbėtis su tarnautoju, o tas turi prie jo prisikišti, nes šefas neprigirdi. Ką gi, vilčių dar yra; kai tiktai surinksiu tiek pinigų, kad galėčiau atiduoti tėvų skolą, – tai truks kokius penkerius šešerius metus, – būtina taip padarysiu. O paskui pinigus kibirais semsiu. Bet dabar jau laikas keltis, nes traukinys išvažiuoja penktą.“

Jis pasižiūrėjo į žadintuvą, tiksintį ant komodos.

„Viešpatie šventas!“ – persigando. Buvo pusė septynių, jau net po pusės, greit be penkiolikos, ir rodyklės ramiai sukosi toliau. Nejuo žadintuvas neskambino? Iš lovos buvo matyti, kad jo nustatyta teisingai – ketvirtai valandai; be abejonės, žadintuvas skambėjo. Taip, bet kaip tu pramiegosi, jei nuo jo čirškimo net baldai dreba? Kas be ko, miegojo

neramiai, bet, matyt, labai kietai. Tačiau dabar ką daryti? Kitas traukinys išeina septintą valandą; kad spėtųm į jį, reikėtų beprotiškai skubėti, o kolekcija dar nesudėta, ir jis pats ne per geriausiai jaučiasi. Net jeigu ir spėtų į traukinį, vis tiek gautų nuo šefo pipirų, nes firmos pasiuntinys laukė prie penktos valandos traukinio ir apie jo prasižengimą seniai pranešė. Tai juk šefo šunelis, be stuburo ir galvos. O ką, jeigu apsiselbtų sergas? Tai būtų be galo nemalonu ir gali pasirodyti įtartina, nes Gregoras per visus penkerius savo tarnybos metus dar nėsyk nesirgo. Šefas, be abejonės, ateitų su ligonių kasos gydytoju, apipiltų priekaištais tėvus, kad užaugino tokį tinginį sūnų, ir nepriimtų jokio pasiteisinimo, remdamasis ligonių kasos gydytojo diagnoze, o tam visi žmonės sveikutėliai ir vengia darbo. Ir šiuo atveju turbūt neklystų? Gregoras iš tiesų jautėsi visiškai sveikas ir net labai norėjo valgyti, tik po tokio ilgo miego kažkodėl buvo apsnūdęs.

Kai jis visa tai karštligiškai svarstė, nesiryždamas lipti iš lovos – laikrodinis tuo metu kaip tik išmušė be penkiolikos septynias, – palei jo galvą pasigirdo atsargus beldimas į duris.

– Gregorai, – šūktelėjo motina, – jau be penkiolikos septynios. Ar tu neketinai važiuoti?

Koks švelnus balsas! Paskui Gregoras išsigando išgirdęs savo atsakymą. Balsas, be abejonės, buvo tas pats, bet sumišęs su tarsi iš apačios sklindančiu nevalingu graudžiu piepsėjimu. Jo žodžiai tik iš pradžių atrodė aiškūs, o paskui tas piepsėjimas juos taip sudarkydavo, kad jau negalėdavai suprasti. Gregoras norėjo viską smulčiau paaiškinti, bet paskui tiek tepasakė:

– Taip, taip, mama, tuojau keliuos!

Per medines duris motina, matyt, nesuprato, kad Gregoro balsas pasikeitęs, nes pasitenkino tokiu atsakymu ir nušlepsėjo šalin. Tačiau dabar jau kiti namiškiai atkreipė dėmesį, kad Gregoras kažkodėl dar namie, ir į kitas duris pabeldė tėvas, tiesa, nesmarkiai, bet kumščiu.

– Gregorai, Gregorai, – pašaukė jis, – kas čia dabar?

O po valandėlės darsyk paragino duslesniu balsu:

– Gregorai! Gregorai!

Kitoje pusėje prie durų tyliai suaimanavo sesuo:

– Gregorai! Kas tau! Gal susirgai? Gal ko reikia?

– Aš jau einu, – atsakė į abi puses Gregoras, stengdamasis kuo aiškiau tarti ir daryti tarp žodžių ilgas pauzes, kad balsas nepasirodytų įtartinas. Ir tėvas grįžo prie pusryčių stalo, tik sesuo sušnibždėjo:

– Gregorai, atidaryk, aš maldauju tave.

Bet Gregoras nė nemanė atidaryti ir džiaugėsi, kad nepamiršo keliaujant išsiugdyto įpročio ir namuose nakčiai užsirakino abejas duris.

Pirmiausia jis norėjo ramiai, niekieno netrukdomas atsikelti, apsirengti, papusryčiauti ir tik tada apsvarstyti visa kita, nes gulint, žinoma, nieko protingo galvon nešaus. Prisiminė, jog lovoj dažnai jusdavo nesmarkų, galimas daiktas, nepatogaus gulėjimo keliamą skausmą, paskui, atsikėlus, jis praeidavo kaip nebuvęs, ir dabar nekantriai laukė, kad pamažėle išsisklaidytų šios dienos apžavai. Jis nė kiek neabejojo, kad balsas pasikeitęs vien nuo smarkaus peršalimo, profesinės komivojažierių ligos.

Nusimesti antklodę buvo visai nesunku; reikėjo tik truputį išpūsti pilvą, ir ji nukrito. Tačiau paskui jau prasidėjo vargai, ypač dėl kūno platumo. Kad atsistotų, jam būtų

reikėję pasitelkti pagalbon rankas ir kojas; o turėjo tik daugelį kojųčių; jos visą laiką be jokios tvarkos nesuvaldomai kirbėjo. Kai pabandė vieną sulenkti, ji pirmiausia išsitiesė, o kai pagaliau su ta koja susitvarkė, tai kitos tuo metu, tarsi ištrūkusios laisvėn, greitai ir karštingai sujudo.

„Tik be reikalo nedrybsok lovoje“, – tarė sau Gregoras.

Pirmiausia jis norėjo nuleisti iš lovos apatinę kūno dalį, bet toji apatinė dalis, kurios, beje, dar nebuvo matęs ir gerai neįsivaizdavo, kokia ji, pasirodė sunkiai pajudinama; viską darė labai lėtai, o kai galų gale, beveik įdūkęs, sukaupe jėgas ir be jokios atodairo pasistūmėjo į priekį, tai atsitrenkė į lovos galą, ir skausmas jį tiesiog nutvilkė; tada pamanė, kad kaip tik apatinė kūno dalis galbūt pati jautriausia.

Todėl pabandė pirma pasiekti grindis viršutine kūno dalimi ir atsargiai pakreipė galvą lovos krašto link. Tatai nesunkiai pavyko, pagaliau ir visas kūnas, kad ir koks platus ir sunkus, lėtai pasisuko paskui galvą. Bet kai galų gale iškišo ją per lovos kraštą ir ji pakibo ore, tai pabijojęs toliau taip stumtis, nes nukritęs būtinai susitrenks galvą. O sąmonės dabar jokių būdu negalima prarasti, tad nusprendė geriau jau likti lovoje.

Bet kai paskui tiek pat prisikamavęs vėl atsigulė kaip pirma ir vėl pamatė savo kojeles dar pasiūčiau viena su kita pešantis ir niekaip nesuvokė, kaip jas sutvarkyti ir nuramdyti, tai vėl nusprendė, kad negalima ilgiau gulėti ir protingiausia bus numoti į viską ranka, jei tik yra bent truputis vilties išsiropšti iš lovos. Bet tuo pat metu nepamiršo, kad ramūs ir apgalvoti veiksmai visada geriau už neviltingus protrūkius. Ir vis nukreipdavo sutelktą žvilgsnį į langą, tačiau ryto migla, užgožusi ir kitą siauros gatvės pusę, menkai teramino ir teikė jėgų.

– Jau septynios valandos, – tarė jis sau, vėl išmušus laikrodžiui, – jau septynios, o vis dar tokia migla.

Ir valandėlę ramiai pagulėjo vos kvėpuodamas, tarsi laukdamas, kad visiškai tylą galbūt padės grįžti suprantamam ir įprastam tikrovėn.

O paskui įsakė sau:

– Kol išmuš penkiolika aštuntos, turiu žūt būt išsikrapštyti iš lovos. O iki tol kas nors jau ateis iš kontoros pasiteirauti manęs, nes kontora atidaroma prieš septynias.

Ir jis pradėjo, tolygiai siūbuodamas visu kūnu, po trupučiuką slinktis. Jeigu šitaip grius iš lovos, tai krisdamas staigiai kilstelės galvą į viršų ir galbūt nesusitrenks jos. Nugara, atrodo, kieta; jai turbūt nieko neatsitiks brinktelėjus ant kilimo. Labiausiai nerimavo dėl bildesio, jo, matyt, neišvengs. Kai nukris, bus girdėti per visas duris. Namiškiai tegu ir neišsigąs, bet tikrai susirūpins. Tačiau reikėjo rizikuoti.

Jau beveik persisvėręs per lovos kraštą – naujasis būdas buvo tiesiog juokingai lengvas, reikėjo tiktai siūbuotis, ir kūnas po trupučiuką slinko, – staiga pamanė, kaip viskas būtų paprasta, jeigu susilauktų pagalbos. Dviejų stiprių žmonių – jis turėjo omenyje tėvą ir tarnaitę – visiškai užtektų; jiems tiktai reikėtų pakišti rankas po išgaubta nugara, iškelti jį iš lovos, pasilenkti su ta našta ir tada kantriai palaukti, kol jo kojos, reikia tikėtis, liautųsi beprasmiškai kirbėjusios ir susiprastų, ką turi daryti. Bet negi iš tiesų šauktųsi pagalbos, nors durys ir nebūtų užrakintos? Ši mintis jį dabar net pralinksmino.

Gregoras jau tiek pasistūmėjo, kad smarkiau pasisiūbavęs vos nulaikė pusiausvyrą, ir tuoj tuoj turėjo galutinai apsispręsti, nes ligi ketvirčio aštuntos liko tik penkios minutės, bet čia pasigirdo skambutis.

- Kas nors iš kontoros atėjo, - tarė jis sau ir tiesiog nustėro, o jo kojytės ėmė dar pa-siučiau kirbėti. Akimirką buvo tylu tylu.

- Neatidaro, - tarė sau Gregoras, apimtas nesuprantamos vilties. Bet paskui tarnaitė, žinoma, priėjo prie durų, kaip visada, tvirtu žingsniu ir atidarė. Gregoras išgirdo tiktai pirmą svečio žodį ir jau suprato, kas atėjo, - pats prokuristas. Ir kodėl likimas jam lėmė tarnauti tokioj firmoj, kur dėl menkausio nieko tave tuojau ima kaltinti mirtinom nuodė-mėm? Ne jau visi tarnautojai ten paskutiniai niekšai, ne jau tarp jų nėra nė vieno ištikimo, atsidavusio žmogaus, tokio, kuris, tiktai keletą valandų nepanaudojęs firmos reikalams, pakvaišta nuo sąžinės priekaištų ir tiesiog negali išlipti iš lovos? Ne jau iš tikrųjų nega-na pasiūsti mokinio paklausti, kas atsitiko, jei išvis toks klausinėjimas reikalingas, ne jau turėjo ateiti pats prokuristas, kad visai nekaltiems namiškiams parodytų, jog išaiškinti šį įtartiną atsitikimą gali tiktai jis? Ir labiau sujaudintas savo paties minčių, negu tvirtai apsisprendęs, Gregoras ryžtingai virstelėjo ir griuvo iš lovos. Į grindis trenkėsi smarkiai, tačiau didelio triukšmo nesukėlė. Jį prislopino kilimas, ir nugara pasirodė elastingesnė, negu Gregoras buvo manęs, todėl taip dusliai ir šlumstelėjo. Tiktai galvos nenusaugojo ir gerokai susitrenkė; iš pykčio ir skausmo jis ėmė sukioti ją į šalis ir trinti į kilimą.

- Tenai kažkas nukrito, - pasakė prokuristas kambaryje po kairei. Gregoras pabandė įsivaizduoti, ar negalėtų prokuristui kada nors kažkas panašaus nutikti kaip dabar jam; ir priėjo išvadą, kad galėtų, kodėl ne. Tuo tarpu pats prokuristas, tarsi šurkščiai pa-neigdamas jo mintis, gretimame kambaryje žengė kelis žingsnius, girgždindamas savo lakuotus batus. Iš kito kambario, po dešinei, atsklido sesers šnibždesys:

- Gregorai, prokuristas atėjo.

- Žinau, - sumurmėjo Gregoras, bet garsiai, kad išgirstų sesuo, atsakyti nediršo.

- Gregorai, - tarė tėvas kambaryje po kairei, atėjo ponas prokuristas pasiteirauti, kodėl tu neišvažiavai ankstyvuoju traukiniu. Mes nežinom, ką jam atsakyti. Be kita ko, jis nori su tavim pačiu pakalbėti. Tad prašau atidaryti duris. Jis jau atleis už netvarką.

- Labą rytą, pone Zamza, - maloniai šūktelėjo prokuristas.

- Jis blogai jaučiasi, - pasakė motina prokuristui, o tėvas, tebestovėdamas prie durų, paaiškino:

- Sūnus prastai jaučiasi, patikėkite manim, pone prokuriste! Dėl ko kitaip būtų pra-leidęs traukinį! Berniukui vien tiktai kontoros reikalai rūpi, daugiau niekas. Man kartais net pikta, kad vakarais niekur neina: štai kad ir dabar - net aštuonias dienas buvo mieste ir visus vakarus prasėdėjo namie. Gunkso pas mus prie stalo ir tyliai skaito laikraštį arba studijuoja tvarkaraščius. O laisvalaikiu mėgsta pjaustyti pjūkliuku. Andai, pavyzdžiui, per du tris vakarus išpjovė rėmelius; pamatysit, kokie jie gražūs; jie kabo jo kambaryje; jūs tuojau juos pamatysite, kai Gregoras atidarys duris. Aš, beje, džiaugiuosi, kad jūs atėjote, pone prokuriste; mes vieni nebūtume įstengę prikalbėti Gregorą, kad atidarytų duris; jis toks užsispyręs; ir jis tikrai prastai jaučiasi, nors rytą ir sakė, kad ne.

- Aš tuojau, - lėtai ir atsargiai ištarė Gregoras, bet net nekrustelėjo, kad nepraleistų nė žodžio.

- Aš ir nemanau kitaip, maloningoji ponია, - atsakė prokuristas, - tikėkimės, kad nie-ko rimta. Nors, kita vertus, turiu pasakyti, jog mes, verslo žmonės - laimė tai ar nelaimė, čia jau jūsų valia spręsti, - menkus negalavimus turim tiesiog pergalėti.

- Tai ar gali jau ponas prokuristas pas tave įeiti? - nekantriai paklausė tėvas ir vėlei pabeldė į duris.

- Ne, - atsakė Gregoras.

Kambaryje po kairei įsiviešpatavo nejuoki tylą, o kitame, po dešinei, ėmė kūkčioti sesuo.

Kodėl sesuo neina pas juos? Ji, matyt, dar tiktai išlipusi iš lovos ir nepradėjusi rengtis. O kodėl ji verkia? Kad jis nesikelia ir neįleidžia prokuristo, kad gali prarasti vietą ir kad šefas vėl pateiks tėvams senas sąskaitas? Galbūt dėl to kol kas dar anksti graužtis. Gregoras dar čia ir visai neketina apleisti šeimos. Kol kas jis gulėjo ant kilimo, ir niekas, žinodamas jo būklę, negalėjo rimtai reikalauti, kad įsileistų prokuristą. O dėl tokio menko netakto, kurį vėliau nesunku bus kaip nors protingai pateisinti, jo iš darbo nieks neišvarys. Ir Gregorui atrodė, kad daug protingiau būtų jam dabar duoti ramybę, o ne įgristi verksmais ir įkalbinėjimais. Tiesa, jie nežino, kas jam yra, ir todėl taip atkakliai neatstoja.

- Pone Zamza, - sušuko prokuristas pakeltu balsu, - kas atsitiko? Jūs užsibarikavote savo kambaryje, atsakinėjate tiktai „taip“ arba „ne“, verčiate tėvus be reikalo jaudintis ir nevykdote - aš tai sakau tik tarp kitko - savo pareigų, neįtikėtinai lengvabūdiškai nevykdote. Aš čia kalbu jūsų tėvų ir jūsų šefo vardu ir kuo rimčiausiai prašau tučtuojau viską paaiškinti. Aš nustebintas, aš nustebintas. Maniau, kad esate ramus, protingas žmogus, o jūs staiga pradėjote rodyti keisčiausius kaprizus. Šefas man, tiesa, užsiminė, kodėl jūs galėjote pavėluoti į traukinį, - kad neseniai gavote teisę inkasuoti, bet aš beveik galiu duoti garbės žodį, jog tai neteisybė. Bet dabar štai pamačiau jūsų nesuprantamus kaprizus ir praradau bet kokį norą jus užtarti. O jūsų padėtis ne tokia jau tvirta. Iš pradžių aš norėjau tai pasakyti jums vienam, bet kad taip be reikalo mane gaišinate, tai nematau reikalo to slėpti nuo jūsų gerbiamų tėvų. Paskutiniu metu jūs dirbote labai prastai, tiesa, metų laikas toks, kad didelio biznio nepadarysi, mes tai suprantame; bet tokio metų laiko, kai išvis nieko nepadaro, nebūna, pone Zamza, neturi būti.

- Pone prokuriste, - sušuko Gregoras nebesivaldydamas ir iš susijaudinimo viską pamiršęs, - aš kaipmat, tučtuojau atidarau. Mane ištiko menkas negalavimas, silpnumo priepuolis, šit ir nepajėgiau atsikelti. Aš dar tebeguliu lovoje. Bet dabar man jau geriau. Kaip tik lipu iš lovos. Prašau valandėlę kantrybės! Man dar nelengva atsikelti. Bet jau gerai jaučiuosi. Ir kaip taip atsitinka! Vakar jaučiausi kuo puikiausiai, mano tėvai neduos meluoti, tiksliau, jau vakar vakare truputį nujaučiau, kad taip bus. Užteko vien į mane pasižiūrėti. Ir kodėl nieko nepasakiau kontoroj! Bet žmogus visada manai, kad įveiksi ligą neatgulęs. Pone prokuriste! Pagailėkite mano tėvų! Visi tie priekaištai, kuriuos man dabar išsakėte, neturi jokio pagrindo; aš anksčiau nė žodžio nesu girdėjęs, kad blogai dirbu. Jūs tikriausiai nematėte paskutinių mano užsakymų. Beje, aš išvažiuosiu aštuntos valandos traukiniu, tos kelios valandos man padėjo atgauti jėgas. Negaiškite, pone prokuriste; aš tuojau pats ateisiu į kontorą, malonėkite tai pasakyti šefui!

Skubiai berdamas žodžius ir beveik nesuvokdamas, ką šneka, Gregoras nesunkiai, matyt, jau įgudęs lovoje, prisiartinio prie spintos ir bandė palei ją atsistoti piestu. Jis iš tiesų norėjo atidaryti duris, išeiti ir pakalbėti su prokuristu; jam rūpėjo sužinoti, ką pasakys jie, taip nekantravę, kai pamatys, kaip jis atrodo. Jeigu išsigąs, tai Gregorui nukris nuo pečių atsakomybės našta ir jis galės būti ramus. O jeigu jie į viską ramiai žiūrės, tai ir jam nebus ko jaudintis, tada iš tiesų galės paskubėjęs spėti į aštuntos valandos traukinį. Iš pradžių jis kelis kartus nuslydo nuo lygios spintos, bet galų gale sukaupe jėgas ir atsistojo; nors ir labai sopėjo apatinę kūno dalį, nekreipė į tai dėmesio. Paskui griuvo

ant netoli stovinčios kėdės atkaltės ir įsikibo į jos kraštus kojytėmis. Kartu susitvardė ir nutilo, nes kaip tik prabilo prokuristas.

- Ar jūs supratote bent žodį? - paklausė tas tėvų. - Tikiuosi, kad jis nesišaiपो iš mūsų?

- Apsaugok viešpatie, - sušuko motina jau verkdamą, - jis turbūt sunkiai serga, o mes jį kankinam. Grėte! Grėte! - šūktelejo paskui.

- Ką, mama? - atsiliepė sesuo kitoje pusėje.

Jiedvi kalbėjosi per Gregoro kambarį.

- Tučtuojau lėk pas daktarą. Gregoras serga. Kuo greičiau atvesk daktarą. Ar girdėjai, kaip Gregoras kalba?

- Tai buvo ne žmogaus balsas, - pasakė prokuristas itin tyliai, ir po motinos riksmo jo žodžius visi labai aiškiai suprato.

- Ana! Ana! - šūktelejo iš prieškambario virtuvėn tėvas ir suplojo rankomis, - tučtuojau atvesk šaltkalvį!

Ir abi merginos perbėgo šlamėdamos padurkais per prieškambarį - kada sesuo spėjo taip greitai apsirengti? - ir atlapojo buto duris. Kad jos užsitrenkė, nebuvo girdėti; matyt, paliko atdaras, taip visada, kai atsitinka didelė nelaimė.

Tuo tarpu Gregoras apsiraminio. Jo žodžių kiti nebesuprato, o jam jie buvo aiškūs, aiškesni negu anksčiau, matyt, todėl, kad priprato ausis. Šiaip ar taip, namiškiai jau tikėjo, kad jam kažkas atsitiko, ir buvo pasiruošę padėti. Kaip greitai susigaudė motina su tėvu, ką pirmiausia reikia daryti. Jis vėl pasijuto kaip žmogus ir tikėjosi iš gydytojo ir šaltkalvio, gerai neskirdamas, ką kuris gali, netikėtos pagalbos. Kad per būsimus lemtingus pokalbius balsas būtų kuo aiškesnis, truputį krenkštelėjo, kas be ko, kuo tyliau, nes, galimas daiktas, ir krenkšėjo jau kitaip negu žmogus. Pats apie tai spręsti nebesiryžo. Šalimais esančiame kambaryje tuo tarpu tapo tylu tylu. Galbūt tėvai sėdėjo su prokuristu prie stalo ir kuždėjosi, o gal stovėjo prisiglaudę prie durų ir klausėsi.

Gregoras lėtai pasislinko su krėslu prie durų, atsistūmė nuo jo, griuvo ant durų, išsilaukė stačias - jo letenėlės buvo šiek tiek lipnios - ir taip valandėlę ilsėjosi. Paskui ėmėsi burna sukti spynoje esantį raktą. Deja, pasirodė, kad jis neturi dantų - kuo gi suimti raktą? - tiesa, žandikauliai buvo gan stiprūs; jais iš tiesų pajudino raktą, nekreipdamas dėmesio į tai, kad sau tuo pakenkė, mat iš burnos pasirodė rudas skystis, jis tekėjo ant rakto ir lašėjo ant grindų.

- Pasiklausykit, - tarė prokuristas gretimame kambaryje, - jis suka raktą.

Gregorui tai buvo didelis paskatinimas; bet visi turėjo jį paraginti, tėvas su motina irgi; „Žvaliau, Gregorai, - turėjo su sukuti, - nepasiduok, kas tau ta spyna!“ Ir įsivaizduodamas, kad visos jo pastangos įdėmiai sekamos, jis iš visų jėgų, apie nieką kitą negalvodamas, įsikando raktą. Sukdamas raktą, jis trypinėjo apie spyną, laikydamasis stačias tiktai burna, jei reikėdavo, pakibdavo ant rakto arba spausdavo jį visu savo svoriu žemyn. Skambus pagaliau atšokusio atgal liežuvėlio trakstelėjimas tiesiog pažadino Gregorą. Atsipūtęs jis tarė sau: „Vadinasi, apsiėjau be šaltkalvio“, ir padėjo galvą ant rankenos, norėdamas visiškai atidaryti duris.

Kadangi durys atsidarė šitaip, tai joms jau gana plačiai prasivėrusi paties, Gregoro dar nebuvo matyti. Jam reikėjo lėtai ir labai atsargiai apsisukti apie vieną jų sąvarą, jei nenorėjo prieš pasirodydamas svetainėje nevykusiai žnektelėti ant nugaros. Jis buvo kaip tik užsiėmęs tuo sunkiu manevru ir neturėjo kada kreipti dėmesio į ką kita, tik

staiga išgirdo garsų prokuristo aiktelėjimą – panašų į vėjo šuorą – ir išvydo jį patį, kaip jis, stovėjęs arčiausiai durų, užsidengė ranka pražiotą burną ir lėtai atsitraukė atgal, tarsi stumiamas nematomos tolygios jėgos. Motina – nesivaržydama prokuristo, ji stovėjo svetainėje su išsidraikiusia po nakties, pasišiaušusia galva – pasižiūrėjo pirmiausia, susiėmusi ant krūtinės rankas, į tėvą, paskui žengė du žingsnius Gregoro link ir susmuko tarp savo išsiplaikščiusių sijonų, nukardama ant krūtinės galvą. Tėvas, nutaisęs pikta veidą, sugniaužė kumštį, tarsi būtų norėjęs įstumti Gregorą atgal į jo kambarį, paskui sutrikęs apžvelgė svetainę, užsidengė rankom akis ir pravirko, net jo plati krūtinė drebėjo.

Gregoras visai net nėjo į kambarį, jis stovėjo atsirėmęs į iš vidaus užsklęstą durų pusę, ir namiškiei matė tiktai dalį jo kūno ir truputį į šoną pakreiptą galvą, žiūrinčią į juos. Į tą laiką smarkiai prašvito; kitoje gatvės pusėje jau galėjai įžvelgti priešais stovintį, be galo ilgą, tamsiai pilką namą – jame buvo ligoninė – su griežtai fasadą dalijančiais taisyklingais langais; lietus tebelijo, tačiau krito ant žemės dideliais, atskirai matomais lašais. Daugybė indų stovėjo ant stalo, nes pusryčius tėvas laikė svarbesniais už pietus ir vakarienę; skaitydamas įvairius laikraščius, jis pratęsavo juos ligi kelių valandų. Kaip tik priešais ant sienos kabėjo Gregoro kariuomenės laikų nuotrauka, jis buvo su leitenanto uniforma, stovėjo uždėjęs ranką ant kardo rankenos, nerūpestingai šypsodamasis, visa savo povyza ir apranga reikalaujantis sau pagarbos. Durys į prieškambarį buvo praviros, ir pro jas Gregoras matė, kad buto durys taip pat neuždarytos, už jų buvo laiptų aikštelė ir žemyn vedantys laiptai.

– Dabar, – tarė Gregoras, puikiai suvokdamas, kad jis vienintelis išliko ramus, – aš tuojau apsirengsiu, susidėsiu kolekciją ir išvažiuosiu. Ar leisit, ar leisit man važiuoti? Štai, pone prokuriste, pats matote, kad aš nesiožiuoju ir mėgstu darbą; važinėti sunku, tačiau be to aš negalėčiau gyventi. Kurgi jūs einate, pone prokuriste? Kontoron? Taip? Ir viską ten kaip yra pasakysit? Būna momentų, kai negali dirbti, bet tada reikia prisiminti, kas žmogaus padaryta, ir turėti omenyje, jog paskui, pašalinus kliūtį, jis bus dar kruopštesnis ir uolesnis. Aš jaučiuosi labai skolingas šefui, jūs pats tai gerai žinote. Kita vertus, man rūpi tėvai ir sesuo. Mano padėtis nepavydėtina, bet kaip nors išsikapstysiu, pamatysit. Tik nesunkinkit mano padėties. Palaikykite kontoroj mano pusę! Komivojažierių niekas nemėgsta, aš žinau. Visi mano, kad jie bala žino kiek uždirba ir gyvena kaip dievo ausyje. Žmonės tai įsikala galvon ir nemano keisti nuomonės. Bet jūs, pone prokuriste, geriau viską matote negu kiti, atvirai šnekant, net geriau negu pats šefas, nes jis, kaip firmos savininkas, leidžiasi lengviau suklaidinamas savo tarnautojų nenaudai. Jūs puikiai žinote, kad komivojažierius, beveik nesirodantis firmoj ištisus metus, pasmerktas visokiems atsitiktinumams, jį lengva apkalbėti ir be pagrindo apšmeižti, o jis negali net apsiginti, nes nieko nežino apie apkalbas ir patiria jų pasekmes savo kailiu tiktai tada, kai pavargęs grįžta namo ir nesupranta nei už ką, nei kodėl baudžiamas. Pone prokuriste, neišėikite nepasakęs man nė žodžio, neparodęs, kad bent truputį mane suprantate! Bet prokuristas nusigrėžė jau sulig pirmais Gregoro žodžiais ir žiūrėjo į jį atvėpęs lūpa pro trūkčiojantį petį. Gregorui kalbant jis nė akimirkos nestovėjo vietoje, vis traukėsi prie durų neišleisdamas Gregoro iš akių, bet labai pamažu, tarsi kas slaptas būtų uždraudęs jam išeiti iš kambario. Jis buvo jau beveik prieškambaryje ir taip staigiai žengė paskutinį žingsnį iš svetainės, jog atrodė lyg būtų nusideginęs padą. O laiptų aikštelėje taip iš tolo siekė dešine ranka turėklų, tarsi juos paliesti būtų tiesiog nežemiška palaima.

Gregoras suprato, kad prokuristo jokia mada negalima išleisti taip nusiteikusiai, jeigu nenori galutinai susikompromituoti darbe. Tėvai to taip gerai nesuvokė; per tuos ilgus metus jie buvo spėję susidaryti nuomonę, kad Gregoras savo kontorj apsidraudęs ligi gyvenimo galo, be to, jie buvo taip užsiėmę akimirkos rūpesčiais, kad visai neįstengė numatyti ateities. O Gregoras įstengė. Prokuristą reikėjo sulaukyti, nuraminti, įtikinti ir galų gale palenkti savo pusėn; juk nuo to priklausė Gregoro ir visų namiškių ateitis! Kad bent sesuo būtų čia! Ji protinga mergina, jau tada verkė, kai Gregoras ramiai gulėjo ant nugaros lovoje. Ir prokuristas, didis damų gerbėjas, tikrai būtų leidęsis jos palenkiamas; ji būtų uždariusi buto duris ir prieškambariye išblaškiusi jam visą išgastį. Bet sesers nebuvo, ir Gregoras turėjo veikti pats. Nė nepagalvojęs, ar sugebės vaikščioti ir kad jo kalbos tikriausiai vėl niekas nesupras, jis ėmė sprautis pro duris; norėjo prieiti prie prokuristo, jau stovinčio laiptų aikštelėje ir juokingai įsitvėrusio į laiptų turėklus; bet praradęs atramą tuojau nugriuvo ant savo daugelio kojųčių ir negarsiai šūktelėjo. Ir kaipmat pirmusyk tą rytą pasijuto gerai; kojųčių pajuto tvirtą pagrindą; Gregoras patenkintas pastebėjo, kad jos kuo puikiausiai klauso, stengiasi nešti ten, kur jis nori, ir net patikėjo, kad visos kančios netrukus baigsis. Bet tą pačią akimirką, kai svyruodamas stabtelėjo netoli motinos, kaip tik priešais ją, motina staiga pašoko, nors atrodė nieko nei girdi, nei mato, ir suriko, atmetusi į šalį rankas, plačiai išskėtusi pirštus: „Gelbėkit, dėl dievo meilės, gelbėkit!“, palenkė galvą, tarsi norėtų geriau išžiūrėti į Gregorą, bet kažkodėl be jokio reikalo ėmė trauktis atbula; pamiršo, kad užpakaly jos stovi padengtas stalas; tarsi per išsiblaškimą skubiai klestelėjo ant jo; ir atrodė visai nė nepastebi, kad greta jos iš apversto kavinuko stora čiurkšle ant kilimo liejasi kava.

– Mama, mama, – tyliai kalbėjo Gregoras ir žiūrėjo iš apačios į ją.

Prokuristas akimirką jam visai išgaravo iš galvos; o matydamas bėgančią kavą nesusivaldė ir kelis kartus čekštelėjo žandikauliais. Tada motina vėl sukliko, nušoko nuo stalo ir puolė į glėbį prie jos skubančiam tėvui. Bet Gregoras neturėjo kada domėtis tėvais; prokuristas jau lipo laiptais; pasidėjęs ant turėklų smakrą, paskutinįsyk atsigrėžė. Gregoras išibėgėjo, norėdamas jį kuo greičiau pasivyti; bet prokuristas, matyt, suprato jo ketinimus, nes šoko per kelis laiptelius ir dingo; „Ū!“ – dar sukliko, kad net per visą laiptinę nuaidėjo. Prokuristo pabėgimas, deja, visiškai išmušė iš pusiausvyros tėvą; kol kas jis elgėsi palyginti ramiai, o dabar, užuot vijęsis prokuristą arba bent jau netrukdęs Gregorui jį vyti, nutvėrė dešine ranka prokuristo lazda, mat tas buvo palikęs ją ant krėslo sykiu su skrybėle ir apsiaustu, kaire nutraukė nuo stalo didelį laikraštį ir trypdamas kojomis, mojuodamas lazda ir laikraščiu ėmė varyti Gregorą į jo kambarį. Nepadėjo jokie Gregoro prašymai, jų niekas nė nesuprato, kad ir kaip nuolankiai jis sukiojo galvą, tėvas tiktai dar labiau trypė. Kitoj kambario pusėj motina dar atlapojo langą, nors lauke buvo vėsu, ir smarkiai persisvėrusi užsidengė rankom veidą. Pakilo didelis skersvėjis: langų užuolaidos ėmė pleventi, ant stalo sušlamėjo laikraščiai, keli nusklendė ant grindų, o tėvas atkakliai varė jį šnypsdamas kaip koks laukinis. Gregoras buvo dar neįgudęs trauktis atatupstas, jam tai išties sunkiai sekėsi. Jei tiktai būtų galėjęs apsigrėžti, tai tuojau būtų atsidūręs savo kambariye, bet bijojo, kad tėvas, jam nerangiai grėžiantis, neteks kantrybės, dar trenks lazda per nugarą arba galvą ir užmuš. Bet pagaliau Gregorui neliko nieko kita, nes baisėdamasis pastebėjo, kad traukdamasis atbulom net nesugeba laikytis krypties; tad ėmė grėžtis, be perstogės bailiai šnairuodamas į tėvą, labai stengėsi, o iš tikrųjų vos judėjo. Galimas daiktas, jog tėvas suprato jo gerus norus, nes netrukdė

ir net iš tolo lazdos galu padėjo. Bet ko jam taip nepakenčiamai šnypšti! Gregoras per tai visai prarado galvą. Jis buvo jau beveik apsigrėžęs, bet suklaidintas tėvo šnypštimo susimėtė ir vėl trupučiuką atsigrėžė atgal. Kai pagaliau laimingai atsidadė prie durų, tai pasirodė, jog jo kūnas per platus, kad be niekur nieko pralįstų pro jas. Tėvui tokiam susijaudinusiame, žinoma, nė neatėjo į galvą atidaryti kitą jų pusę, kad Gregorui užtektų vietos. Jam rūpėjo tik tai kuo greičiau įvartyti Gregorą į jo kambarį. Jis nė už ką nebūtų laukęs, kol Gregoras atsistos piestu ir galbūt taip prasispraus pro duris. Tik tai varė Gregorą, tarsi jam nebūtų buvę jokių kliūčių, ir dar garsiau šnypštė; Gregoras už nugaros girdėjo jau visai nebe tėvo balsą; dabar jau nebuvo kada juokauti, ir Gregoras – kas bus, tas bus – ėmė spraustis pro duris. Viena jo kūno pusė pakilo, jis visas persikreipė, nusibrozdino šoną, ant baltų durų liko bjaurios dėmės, netrukus visai įstrigo ir vienas nebūtų įstengęs nė krustelėti, kojytės vienoj pusėj drebėdamos kabojo ore, kitoj skaudžiai prispaustas prie grindų, – tada tėvas iš užpakalio smarkiai riūktelejo padarydamas galą visoms kančioms, ir jis visas kruvinas lėkte įlėkė savo kambarin. Durys buvo užtrenktos su lazda, ir pagaliau viskas nutilo.

II

[...]

Ir jis išlindo – motina su seserimi kaip tik stovėjo gretimame kambaryje atsirėmusios į rašomąjį stalą ir ilsejosi, – pabėginėjo į šalis, nežinodamas, ką pirmiausia gelbėti, paskui pastebėjo ant sienos kailiais apsidariusios damos portretą, greitai užsiropštė į viršų ir prisiplojo prie stiklo, maloniai vėsinančio įkaitusį pilvą. Bent jau to paveikslo, Gregoro visiškai uždengto kūnu, dabar jau niekas nepaims. Jis atsuko galvą į svetainės duris, kad matytų grįžtančias moteris.

Jos ilgai negaišo ir netrukus vėl pasirodė; apkabinusi motiną per liemenį, Grėtė beveik nešė ją.

– Tai ką dabar gabenam? – tarė Grėtė ir apsidairė.

Čia jos žvilgsnis susitiko su prie sienos prisiplojusio Gregoro žvilgsniu. Ji susitvardė, matyt, dėl motinos, palenkė prie jos galvą, kad ta nieko nematytų, ir drebančiu balsu pasakė nei šį, nei tą:

– Grįžtam dar trupučiuką į svetainę.

Gregoras suprato seserį, – nuves saugion vieton motiną, o paskui nuvarys nuo sienos jį. Ką gi, tegu pabando! Jis tupės ant savo paveikslo ir neatiduos jo. Greičiau jau šoks Grėtei ant galvos.

Tačiau motina tik tai dar labiau sunerimo, ji žengė žingsnį į šalį, išvydo milžinišką rudą dėmę ant gelėtų tapetų, net nespėjusi suvokti, jog tai Gregoras, sukliko garsiu, kимиu balsu: „O dieve, dieve!“, griuvo išskėtusi rankas, tarsi atsisakydama visko, ant kanapos ir taip sustingo.

– Gregorai! – sušuko sesuo, iškėlusį kumštį ir įsmeigusį į jį piktą žvilgsnį.

Tai buvo pirmas kartas po pavirtimo, kai kreipėsi tiesiogiai į jį. Ji išbėgo į gretimą kambarį atsinešti kokios nors gaivinančios esencijos apalpusiai motinai; Gregoras irgi norėjo pagelbėti – paveikslas nepabėgs, – bet užgaišo, nes buvo stipriai prilipęs prie stiklo ir turėjo jėga atplėšti letenėles; paskui jis taip pat išbėgo į gretimą kambarį, tarsi būtų galėjęs, kaip anksčiau, seseriai ką nors patarti, tačiau tik tai veltui karksojo jai už nugaros ir dar išgąsdino, kai besirausdama tarp visokiausių buteliukų atsigrėžė; vienas buteliu-

kas nukrito ant grindų ir sudužo; jo skeveldra įsmigo Gregorui į galvą, ant jo šliūkštelėjo kažkoks gailus skystis; kad būtų greičiau, Grėtė suėmė rieškėm daugybę buteliukų ir nubėgo su jais pas motiną, užtrenkusi koja duris. Gregoras liko atskirtas nuo motinos, per jo kaltę galbūt visai besigaluojančios; durų nevalia atidaryti, jei nenori išgąsdinti motiną gaivinančios sesers; jam liko tiktai laukti; ir susirūpinęs, kamuojamas sąžinės, jis ėmė visur lakstyti – sienomis, baldais ir lubomis, – pagaliau, kai visas kambarys ėmė sukstis akyse, iš nevilties šleptelėjo ant didelio svetainės stalo.

Praėjo valandėlė, Gregoras gulėjo priilsęs ir negirdėjo nė garso, galimas daiktas, tai buvo geras ženklas. Paskui pasigirdo skambutis. Tarnaitė, žinoma, buvo užsirakinusi virtuvėje, tad atidaryti turėjo Grėtė. Pargrižo tėvas.

– Kas atsitiko? – pirmiausia paklausė, iš Grėtės išvaizdos, matyt, jau viską supratęs.

Grėtė atsakė dusliu balsu, tikriausiai prispaudusi veidą prie tėvo krūtinės:

– Mama buvo apalpusi, bet jai dabar jau geriau. Gregoras pabėgo.

– Aš to ir tikėjau, – pasakė tėvas, – visada sakiau, kad jis pabėgs, bet jūs nenorėjot klausyti.

Gregoras suvokė, jog tėvas, seseriai taip trumpai atsakius, pamanė, kad Gregoras iškrėtė piktą šunybę. Jį reikėjo kaip nors nuraminti, nes paaiškinti nebuvo nei kada, nei kaip. Tad jis nubėgo prie savo kambario durų ir prisispaudė prie jų, kad tėvas, vos įžengęs svetainėn, pamatytų, kad Gregoras nieko daugiau nenori, tiktai smukti savo kambarin, ir kad nereikia jo varyti, užtenka vien atidaryti duris, ir jisai kaipmat vėl grįš savo vieton.

Bet tėvas buvo ne taip nusiteikęs, kad pastebėtų tokias smulkmenas.

– A! – suriko jis įžengęs tokiu balsu, tarsi tuo pat metu būtų ir niršęs, ir džiaugęsis. Gregoras atitraukė galvą nuo durų ir pakėlė akis į tėvą. Tėvo išvaizda jį tiesiog pritrenkė. Pastaruoju metu jis liovėsi domėjęsis tuo, kas vyksta namuose, nors iš tikrųjų turėjo būti pasiruošęs permainoms. Nejau, nejau čia tėvas? Tas pats žmogus, kuris gulėdavo įsiknišęs lovoje, kai Gregoras anksčiau išvažiuodavo iš namų, o vakarais grįžęs rasdavo sėdintį krėslė su šlafroku; jis net neįstengdavo atsistoti, tiktai pakeldavo į viršų rankas, parodydamas, kad džiaugiasi, o kai porąsyk per metus sekmadieniais ar per didžiausias šventes išeidavo sykiu pasivaikščioti, tai tipendavo tarp Gregoro ir motinos, jau ir taip lėtai einančių, vis atsilikdamas, apsisiautęs savo senu paltu, atsargiai grabaliodamas žemę lazda ir, jeigu norėdavo ką nors pasakyti, tai beveik visada sustodavo ir sulaikydavo kitus? O dabar jis visai išsitiesęs, apsirengęs paprastai pasiūta mėlyna uniforma su auksinėmis sagomis, kokias nešioja bankų tarnautojai, viršum aukštos kietos švarko apykaklės susimetęs tvirtas dvigubas pagurklis, juodos akys iš po vešlių antakių žvelgia žvaliai ir įdėmiai, paprastai visada susivėlę žili plaukai kruopščiai sušukuoti ir perskirti lygiu kaip strėlė sklastymu. Jis numetė per visą kambarį ant kanapos savo kepurę su auksine, matyt, kokio nors banko, monograma ir žengė prie Gregoro, piktas, atmetęs atgal ilgus uniforminio švarko skvernus, susigrūdęs rankas į kišenes. Jis, matyt, nežinojo, ką daryti, kojas kėlė neįprastai aukštai, ir Gregoras nusistebėjo, kokie didžiuliai jo auliniai batai. Tačiau Gregoras nestovėjo vietoj, jis nuo savo naujojo gyvenimo pradžios žinojo, kad tėvas su juo nesiterlios. Todėl spruko nuo jo. Jis stabteldavo, kai tėvas sustodavo, ir vėl leisdavosi bėgti, kai tiktai jis pajudėdavo. Taip jie daugsyk apsuko kambarį. Net neatrodė, kad vienas bėga, o kitas vejasi, – Gregoras rėpliojo palyginti lėtai. Jis kol kas nelipo ant sienų, nes bijojo, jog tėvą tai gali labai supykinti. Be to, juto, kad ir taip ne-

ilgai tvers, nes vienas tėvo žingsnis atstojo jo šimtą. Gregorui pradėjo trūkti kvapo, mat ir anksčiau negalėjo pasigirti gerais plaučiais. Jam taip tursenant, beveik nemačiom, sutelkus visas jėgas į kojas, negalvojant apie jokią kitą išsigelbėjimą ir beveik pamiršus, jog dar yra sienos, nors jos ir apstatytos rūpestingai išpjaustytais baldais su daugybe kampų ir smailių, kažkas pralėkė pro patį ir nusirito priešais. Tai buvo obuolys; tučtuojau iš paskos atlėkė kitas; Gregoras persigandęs sustojo; toliau bėgti buvo beprasmiška, nes tėvas ėmė jį bombarduoti. Prisikrovęs iš stovėjusios ant bufeto vazos kišenės obuolių, jis mėtė juos į jį vieną po kito kol kas gerai nesitaikydamas. Tie maži raudoni obuoliai tarsi įelektrinti ridinėjosi grindimis ir daužėsi į kits kitą. Vienas nesmarkiai sviestas kliudė Gregorui nugarą, bet nuslydo nieko bloga nepadaręs. O jau tuoj pat paleistas kitas tiesiog įsirežė nugaron; Gregoras bandė vilktis toliau, tarsi tikėdamasis, jog už kelių žingsnių staigus neįtikėtinas skausmas praeis; tačiau jautėsi lyg prikaltas prie žemės ir susmuko vietoj, prarasdamas bet kokią nuovoką. Tiktai paskutinę akimirką dar spėjo pamatyti, kaip staiga atsidarė jo kambario durys ir priešais šaukiančią seserį išbėgo vienmarškinė motina, Grėtė buvo ją nurengusi, kad būtų lengviau kvėpuoti. Motina puolė prie tėvo, jos atleisti sijonai viens po kito nukrito, ir ji klupdama užgriuvo tėvą, apkabino, lipte prilipo prie jo, – čia Gregoro akys galutinai aptemo, – apglėbė rankom jo galvą ir ėmė maldauti, kad paliktų Gregorą gyvą.

III

Po to sunkaus sužeidimo Gregoras kankinosi daugiau kaip mėnesį, – obuolys taip ir liko tarsi atminimas nugaroje, nes niekas nedrįso jo išimti, – bet tėvas, atrodo, atsipeikėjo ir suvokė, kad Gregoras, nors ir toks baisus, vis dėlto jų šeimos narys, su kuriuo nevalia elgtis kaip su priešu, reikia prisiminti šeimos pareigą, įveikti pasibjaurėjimą ir kęsti, kęsti.

Tas obuolys, ko gero, visam laikui atėmė jam kojas, kol kas jis lyg koks senas invalidas peršliauždavo kambarį tiktai per kelias be galo ilgas minutes – apie laipiojimą sienomis nebuvo ko nė galvoti, bet Gregoras vis dėlto įsivaizdavo, kad už skriaudą jam pakankamai atsilyginta, mat dabar pavakare būdavo atidaromos svetainės durys, nuo kurių jau pora valandų prieš tai nenuleisdavo akių, ir jis, gulėdamas savo kambario tamsoje, iš svetainės nematomas, galėdavo stebėti prie apšviesto stalo sėdinčius namiškus ir su tyliu visų sutikimu klausytis jų kalbų.

Tiesa, jos buvo nebe tokios gyvos kaip anksčiau, kai Gregoras jų ilgėdavosi gulėdamas viešbučių kambarėlių drėgnuose pataluose. Dabar kalbos paprastai būdavo labai tylios. Tėvas tuojau po vakarienės užsnūsdavo savo kėrsele; motina su seserimi vis tildydavo viena kitą; motina, palinkusi prie lempos, siūdavo madingai parduotuvei baltinius; sesuo, dabar dirbanti pardavėja, vakare mokydavosi stenografijos ir prancūzų kalbos, tikėdamasi, kad vėliau galbūt gaus geresnę vietą. Kartais tėvas pabusdavo, tarsi nesuprasdamas, kad buvo užmigęs, tardavo motinai: „Kiek tu šiandien dar čia siūsi!“ ir vėl tuojau užmigdavo; tada motina su seserimi susižvalgydavo ir nelinksmiai šyptelėdavo viena kitai.

Tėvas kažkodėl atkakliai ir namie nenusivilkdavo uniformos; šlafrokas be naudos kabėdavo ant vagio, o tėvas visas galionuotas snausdavo kėrsele, tarsi būtų visada pasiruošęs tarnybai ir tiktai laukęs viršininko komandos. Todėl uniforma, jau iš pat pradžių nenauja, nepaisant visų motinos ir sesers pastangų, greitai visai apsilėlė. Gregoras dažnai ištisis vakarus apžiūrinedavo tą dėmėtą nusėtą, visuomet nušveistom auksinėm sagom drabužį, su kuriuo senis nepatogiai, bet ramiai miegodavo.

Kai laikrodis išmušdavo dešimtą, motina bandydavo tyliai pažadinti tėvą ir prišneinti, kad eitų į lovą, nes koks čia miegas, o išsimiegoti tėvui labai reikėdavo, mat šeštą valandą jau turėdavo būti tarnyboj. Tačiau jis vis aiškino, kad niekur neisiąs, toks priešgina pasidarė pradėjęs tarnauti, – kad dar pasėdėsiąs prie stalo, nors čia vien knapsėdavo nosim ir tiktai su didžiausiais vargais leisdavosi perkalbamas krėslą pakeisti į lovą. Kad ir kaip motina su seserim stengdavosi, kad ir kaip švelniai šnekėdavo, jis tik purtydavo galvą, sėdėdavo užsimerkęs ir nesikeldavo. Motina tapydavo jį už rankovės, šnabždėdama į ausį meilūs žodžius, sesuo mesdavo savo darbus ir talkindavo motinai, o tėvui nė motais, jis dar labiau nugrimzdavo į krėslą. Tiktai kai jiedvi nutverdavo už pažastų, jis atsimerkdavo, pavedžiodavo akis nuo vienos prie kitos ir tardavo: „Tai gyvenimas. Tai ramybė sulaukus senatvės.“ Ir pakildavo remdamasis į abi, lėtai, tarsi pats sau būtų buvęs didžiausia našta, leisdavosi nuvedamas prie durų, tenai pamodavo moterims ir eidavo toliau pats, bet motina ir sesuo vis tiek bėgdavo jam iš paskos, kad padėtų atsigulti.

Tad ar keista, kad nusidirbę, pervargę namiškiai Gregorui skyrė dėmesio tik tiek, kiek būtina? Šeima pradėjo gyventi dar kukliau, atleido tarnaitę; dabar rytais ir vakarais ateidavo milžiniško ūgio kaulėta moteriškė baltais besiplaikstančiais plaukais, kad padėtų nuveikti sunkiausių darbus; visa kita padarydavo siuviniais apsivertusi motina. Kartais namiškiai parduodavo vieną kitą šeimos brangenybę, motinos ir sesers su tokiau džiaugsmu nešiotą išėigai ir per šventes. Gregoras apie tai sužinodavo vakarais, kai būdavo kalbama, kiek gauta pinigų. Bet labiausiai visi bėdodavosi tada, kai sušnekėdavo apie butą – jis, girdi, per brangus, bet kaip tu kitur persikelsi su Gregoru. Gregoras puikiai suprato, jog ne vien dėl jo kitur nesikeliama, jį būtų buvę nesunkiai galima pervežti tam tikro dydžio dėžėje su keliom skylėm orui; keltis kitur iš esmės trukdė visiška nevilintis ir mintis, jog jie dabar nelaimingesni už visus savo gimines ir pažįstamus ir yra tikri vargšai – tėvas nešioja smulkiems banko tarnautojams pusryčius, motina plūkiasi su svetimų žmonių baltiniais, sesuo bėgioja už prekystalio, tenkindama klientų užgaidas, ir daugiau niekam kitam nelieka jėgų. Gregorui vėl imdavo mausti sužeista nugara, kai motina su seserimi, paguldžiusios tėvą lovon, grįždavo atgal, susėdavo greta, skruostas prie skruosto, ir nieko neveikdavo; tada motina parodydavo ranka į Gregoro kambarį ir tardavo: „Uždaryk tas duris, Grėte.“ Ir kai Gregoras vėl atsidurdavo tamsoje, jiedvi sėdėdavo šalia prie stalo, liedamos ašaras arba sausomis akimis žiūrėdamos į stalą.

Gregoras dabar beveik nemiegodavo nei dieną, nei naktį. Kartais jis pamanydavo, kad vėl išvydęs namiškius šeimos reikalus suvoks kaip anksčiau; po ilgo laiko vėl ėmė prisiminti šefą ir prokuristą, komivojažierius ir mokinius, nesusigaudantį pasiuntinį, du tris draugus iš kitų kontorų, probėgšmais vieno provincijos viešbučio kambarinę, vienos skrybėlių parduotuvės kasininę, kurią rimtai, bet pernelyg neryžtingai mergino, – jie iškildavo jo atmintyje sykiu su svetimais arba jau užmirštais žmonėmis, ir visi buvo neprieinami, nieko negalėjo padėti jam ir jo šeimai, ir jis džiaugėsi juos užmiršęs. Netrukus jam vėl praeidavo ūpas rūpintis šeima, tada tiktai nirsėdavo, kad blogai prižiūrimas, ir vaizduodavosi, kaip įlįs kamaraitėn ir pasiims, kas jam, šiaip ar taip, priklausos, nors ir visai nejausdavo alkio. Rytais ir per pietus sesuo, prieš išbėgdama į parduotuvę, dabar skubiai įstumdavo koja kokio valgio, visiškai nesistengdama Gregorui įtikti, o vakare abejingai, nepažiūrėjusi, ar bent ragauta, – Gregoras dabar dažnai apskritai nieko nevalgė, – iššluodavo maistą laukan. Kambarį tvarkydavo paprastai vakarais ir taip

greitai, kad to ir tvarkymu nelabai galėjai pavadinti. Sienomis nusidriekė purvo ruožai, vietomis susikaupė dulkių ir išmatų krūvos. Iš pradžių, pasirodžius seseriai, jis atsistodavo į tokį šiukšliną kampa tarsi gyvas priekaištas. Bet būtų galėjęs tenai stovėti ištisas savaites, sesuo nuo to nebūtų pasikeitusi; ji matė šiukšles ne blogiau už jį, bet nė nemanė kuopti, vis dėlto labai jautriai sekdamo, apskritai visa šeima dabar buvo labai jautri, kad Gregoro kambario niekas kitas nevalytų. Sykį motina iš pagrindų jį sutvarkė, išplėvė grindis keliais vandenimis – beje, drėgmė Gregorui nepatiko, jis piktas ir nejudėdamas gulėjo ant kanapos – ir netruko už tai susilaukti bausmės. Mat vos tik tai pastebėjusi, kas padaryta, sesuo baisiausiai išsižeidė, atlėkė į svetainę ir nepaisydama maldaujamai išskeltų motinos rankų ėmė garsiai raudoti; tėvai – tėvas išsigandęs pašoko iš savo krėslo – iš pradžių net nežinojo, ką daryti; bet paskui ir jie sukrucho – tėvas iš dešinės priekaištavo motinai, kam kėlė koją į Gregoro kambarį, sesuo kairėje šaukė niekada daugiau jo nevalysianti, motina bandė ištempti į miegamąjį iš susijaudinimo nebesivaldantį tėvą, sesuo raudodama savo mažais kumšteliais daužė stalą, o Gregoras garsiai šnypštė iš pykčio, kad niekam neatėjo į galvą uždaryti durų ir apsaugoti jį nuo tos bjaurios scenos. Nors darbo nukamuotai seseriai ir įgriso rūpintis Gregoru, motinai vis dėlto nereikėjo jos vaduoti, nes tuo užsiimdavo tarnaitė. Toji sena našlė, savo tvirtais kaulais atlaikiusi ne vieną likimo smūgį, visai nesibjaurėjo Gregoru. Ji sykį netyčia pravėrė Gregoro kambario duris ir pamačiusi jį, iš netikėtumo pradėjusį visai be reikalo blaškytis, sustingo ant slenkščio susidėjusi ant pilvo rankas. Nuo to laiko visada rytą ir vakare įkišdavo galvą pas Gregorą. Iš pradžių šaukdavo jį: „Eikš čionai, senas mėšlavabali!“ arba „Jūs tik tai pažiūrėkit į tą seną mėšlavabali!“, matyt, šisivaizduodavo, jog tai malonūs žodžiai. Gregoras taip šnekinamas tylėdavo ir nejudėdavo iš vietos, tarsi jos čia nė nebūtų buvę. Geriau jau namiškiai tai tarnaitėi būtų liepę kasdien valyti jo kambarį, o ne įžeidinėti! Sykį anksti rytą, – smarkus lietus, galimas daiktas, ateinančio pavasario pranašas, beldė į langus, – tarnaitėi vėl pradėjus savo litaniją, Gregoras taip įniršo, kad pasisuko į ją tarsi norėdamas pulti, tiesa, labai lėtai ir nevikriai. Tačiau tarnaitė, užuot išsigandusi, tikrai iškėlė į viršų šalia durų stovėjusį krėslą ir sustingo plačiai išsižiojusi. Gregoras suprato, jog ji susičiaups tikrai tada, kai trenks jam krėslu per nugarą.

– Na, jau viskas? – paklausė ji, Gregorui vėl nusigręžus, ir ramiai pastatė krėslą atgal į kampa.

Gregoras dabar jau beveik nieko nevalgydavo. Tikrai atsitiktinai atsidūręs prie maisto paimdavo kąsnį burnon, laikydavo jį tenai valandų valandas ir paskui beveik visada vėl išspjaudavo. Iš pradžių jis manė, jog prarado apetitą dėl to, kad ištuštėjo kambarys, bet su tuo labai greitai susitaikė. Namiškiai įprato visus atliekamus daiktus nešti jo kambarin, o dabar jų atsirado ištis daug, mat vieną kambarį tėvai išnuomojo trims vyrams. Tie rimti ponai – visi trys su barzdom, kaip Gregoras sykį per durų plyšį pastebėjo, – buvo dideli tvarkos mėgėjai; ne vien tikrai jų kambaryje turėjo būti tvarka, bet ir visame bute, jeigu jau čia apsigyveno, o ypač virtuvėje. Nereikalingų rakandų negalėdavo pakęsti, juo labiau nešvarių. Be to, jie atsigabeno nemaža savo mantos. Todėl daug kas atliko. Tų daiktų negalėjai parduoti, bet išmesti taip pat buvo gaila. Ir visi jie atsidūrė Gregoro kambaryje. Lygiai kaip pelenų ir šiukšlių dėžės iš virtuvės. Kas tikrai tąsyk būdavo nereikalinga, visada labai skubanti tarnaitė įmesdavo Gregoro kambarin; Gregoras, laimė, paprastai matydavo tikrai tą daiktą ir jos ranką. Tarnaitė, matyt, ketino, radusi progą ir laiko, juos visus sykiu išnešti arba išmesti, bet iš tikrųjų jie likdavo gulėti

ten, kur būdavo numesti, jeigu Gregoras jų nepajudindavo ropšdamasis per viršų; iš pradžių ropinėdavo per juos neturėdamas kitos išeities, paskui su vis didesniu malonumu, nes daugiau nebuvo kur, nors po to jausdavosi mirtinai pavargęs ir liūdnas vėl tūnodavo valandų valandas.

Įnamiai kartais ir vakarieniaudavo svetainėje, tada durys būdavo uždaromos, tačiau Gregoras lengvai su tuo susitaikė, mat jau ir taip kartais likdavo tūnoti tamsiausiame savo kambario kampe. Bet šit kartą tarnaitė paliko svetainės duris truputį praviras, niekas jų neuždarė ir vakare, įėjus įnamiams ir uždegus šviesą. Jie susėdo prie stalo, kur anksčiau sėdėdavo tėvas, motina ir Gregoras, išskleidė servetėles ir paėmė į rankas valgymo įrankius. Tučiuojau tarpduryje pasirodė motina su mėsa, o netrukus ir sesuo su pilnu puodu bulvių. Abu puodai smarkiai garavo. Nuomininkai palinko prie jų, tarsi prieš valgį būtų norėję patikrinti, ir še tau, tas, kuris sėdėjo viduryje ir atrodė esąs kitų dviejų labai gerbiamas, perpjovė vieną gabalą mėsos dar puode, matyt, kad pažiūrėtų, ar ji pakankamai minkšta ir ar nereikėtų jos gražinti virtuvėn. Jis liko patenkintas, ir motina su seserimi lengviau atsidususios nusišypsojo.

Patys namiškiai valgė virtuvėje. Vis dėlto, prieš eidamas tenai, tėvas užsuko svetainėn ir linktelėjęs galva su kepure rankoje apėjo aplink stalą. Nuomininkai visi pakilo ir kažką sumurmėjo į barzdas. Likę paskui vieni, valgė beveik visiškoje tyloje. Gregoras nusistebėjo, kad girdi tik kramtymą, tarsi tuo jie būtų norėję jam parodyti, kad valgant reikia dantų, vien su žandikauliais, kad ir puikiausiais, čia ne ką tepaveiksi. „Ir aš valgyčiau, – tarė sau Gregoras liūdnai, – bet ne mėsą su bulvėm. Kaip tie įnamiai kerta, o aš žūstu!“

Kaip tik tą vakarą – Gregoras nebepresiminė, kad per visą tą laiką būtų girdėjęs seserį griežiant, – iš virtuvės atsklido violončelės garsai. Nuomininkai kaip tik baigė vakarieniauti, vidurinysis išsitraukė laikraštį, padavė abiem kitiems po lapą, dabar jie atsilošę skaitė ir rūkė. Pradėjus griežti violončelei, visi sukluso, pakilo nuo stalo ir ant galų pirštų nuėjo į prieškambarį, kur sustojo susigrūdę krūvon. Matyt, jų brazdėjimą išgirdo namiškiai, nes tėvas šūktelėjo:

– Galbūt ponams griežimas trukdo? Tada sakykit, aš liepsiu dukrai liautis!

– O ne, – atsakė vidurinysis ponas, – gal panelė malonėtų ateiti pas mus ir svetainėje pagriežti, čia juk daug patogiau ir jaukiau?

– O, prašom, – sušuko tėvas, tarsi pats būtų griežęs.

Ponai grįžo į svetainę ir ėmė laukti. Netrukus atėjo tėvas su natų pultu, motina su natomis ir sesuo su violončele. Sesuo ėmė ramiai ruoštis griežti; tėvai, niekada anksčiau nenuomoję kambario, su įnamiais elgėsi perdėtai mandagiai, todėl nediršo sėstis į savo krėslus; tėvas atsirėmė į duris, užsikišęs ranką tarp livrėjos sagų; motinai vienas ponas pasiūlė savo krėslą, ir ji atsėdė toli kampe, nes nediršo judinti iš vietos.

Sesuo pradėjo griežti; tėvas su motina, kiekvienas iš savo kampo, įdėmiai sekė jos rankas. Gregoras, muzikos suviliotas, išdrįso prišliaužti prie durų ir įkišo galvą į svetainę. Jis beveik nesistebėjo, kad pastaruoju metu taip menkai tepaiso kitų, o juk anksčiau buvo toks atidus. Dabar tai tikrai reikėjo nesirodyti, mat jo kambarioje buvo pilna dulkių, tuoj pakylančių bent kiek pajudėjus, todėl jis ir pats buvo visas dulkinas; nugara ir šonai aplipę siūlais, plaukais ir maisto likučiais; jis buvo pasidaręs toks abejingas viskam, kad jau nebesiguldavo, kaip anksčiau, po kelis kartus per dieną aukštiekninkas ir nesibrūžuodavo į kilimą. Šit ir dabar išlindo ant švarutėlių svetainės grindų.

Beje, į jį niekas nekreipė dėmesio. Tėvus buvo pakerėję violončelės garsai; o nuomininkai, susikišę rankas į kelnių kišenes, iš pradžių sustojo pernelyg arti sesers, kad galėtų sekti natas, seseriai, be abejonės, tai trukdė, paskui, nuleidę galvas, pusbalsiu šnekėdamiesi, sugrižo prie lango ir ten sustojo, tėvo neramiai stebimi. Dabar jau buvo kuo aiškiausiai matyti, kad jie gailisi užsimanę pasiklausyti griežimo, kad tas spektaklis jiems jau pakyrėjo ir kad tiktai iš mandagumo nieko nesako. Ypač aiškiai tai rodė atsainiai pro nosį ir burną leisdami į viršų cigarų dūmus. O juk sesuo puikiai griežė. Pakreipusi galvą į šoną, ji įdėmiai ir liūdnai sekė akimis natų eilutes. Gregoras dar truputį pašliaužė į priekį. Jis laikė galvą prie pat žemės, tikėdamasis sutikti jos žvilgsnį. Argi gyvulį būtų taip jaudinusi muzika? Gregorui atrodė, jog rado trokštamą peną. Jis nušliauš prie sesers, truktelės jai už sijono ir duos ženklą, jog nori, kad ji ateitų su violončele į jo kambarį, nes niekas čia nevertina jos griežimo taip kaip jis. Jis nebeišleis jos iš savo kambario, bent jau kol gyvas bus; pirmusyk pasinaudos savo klaikia išvaizda; bėgios nuo vienu kambario durų prie kitų ir šnypš ant puolančiųjų; tačiau tegu sesuo liks pas jį ne prievarta, o savo valia; ji sėdės šalia jo ant kanapos, palenkusi ausį žemyn, o jis pasakos, kad rimtai ketino leisti ją į konservatoriją, kad būtų, jeigu ne nelaimė, visiems tai pasakęs per praėjusius Kalėdas – Kalėdos jau turbūt praėjo? – ir išlaikęs žodį. Tada sesuo apsipils ašarom, o Gregoras pasistos ir pabučiuos jai į pliką kaklą, mat pradėjusi dirbti parduotuvėje sesuo vaikščiojo pliku kaklu.

– Pone Zamza! – šūktelėjo vidurinysis ponas tėvą ir, nieko daugiau nesakydamas, parodė pirštu į pamažu priekin šliaužiantį Gregorą. Violončelė nutilo, vidurinysis ponas nusisypsojo, purtydamas galvą, savo draugams ir vėl nukreipė akis į Gregorą. Tėvas manė, jog, prieš išvarant Gregorą, pirma reikia nuraminti ponus, nors tie visai neišsigando ir, matyt, labiau domėjosi Gregoru negu sesers griežimu. Tėvas pribėgo, išskėtęs į šalis rankas, prie ponų ir bandė išstumti juos iš svetainės, tuo pat metu stengdamasis užstoti kūnu Gregorą. Tada jie truputį pyktelėjo, tik nežinia, ar dėl tokio netinkamo tėvo elgesio, ar supratę, jog turėjo tokį kaimyną. Jie reikalavo pasiaiškinti, patys kilnojo į viršų rankas, nervingai pešiojosi barzdas ir lėtai atbulomis ėjo prie savo kambario durų. Tuo tarpu sesuo įveikė stingulį, apėmusį ją taip staiga nutraukus griežimą, liovėsi stovėjusi su stryku ir violončele nuleistose rankose ir žiūrėjusi į natas, tarsi dar būtų tebegriežusi, staiga atsitokėjo, padėjo instrumentą ant kelių motinai, kuri sunkiai gaudydama kvapą tebesėdėjo krėsele, ir nubėgo į gretimą kambarį, kurį jau beveik pasiekė tėvo spiečiami įnamiai. Buvo matyti, kaip sesuo igudusiom rankom purto pagalves ir patalus. Ponams dar nepriėjus durų, ji paklojo patalus ir išsmuko iš kambario. Tėvas, atrodo, vėl užsispyrė ir pamiršo, kad su įnamiais vis dėlto reikia elgtis pagarbiai. Jis stūmė ir stūmė juos, bet pagaliau jau prie pat kambario durų vidurinysis ponas smarkiai treptelėjo koja ir taip sustabdė tėvą.

– Aš esu priverstas pareikšti, – pasakė jis, pakėlė ranką ir susirado žvilgsniu motiną su seserimi, – jog negaliu ilgiau gyventi tokiaime bjauriame bute ir tokioje šeimoje, – čia jis ryžtingai nusišplovė ant grindų, – ir tuojau pat atsisakau kambario. Aš žinoma, ničnieko nemokėsiu už tas dienas, kur čia gyvenau, ir dar pagalvosiu, ar nepareikšti kokių nors pretenzijų, patikėkite, pagrindą tam būtų nesunku rasti.

Jis nutilo ir išmeigė akis priešais save, tarsi kažko laukdamas. Ir abu draugai jam tuojau pritarė:

– Mes irgi tuojau pat atsisakom.

Tada jis suėmė rankeną ir garsiai užtrenkė duris.

Tėvas grabaliodamas rankomis nusvyravo prie savo krėslo ir krito į jį; tarsi ruošėsi, kaip visada vakare, numigti, tiktai iš smarkaus galvos kretėjimo galėjai suprasti, kad tikrai nemiega. Gregoras visą laiką tyliai gulėjo toje vietoje, kur jį pastebėjo įnamiai. Nusivylęs, kad neišdegė jo planas, o gal ir nusilpęs nuo ilgo badavimo, jis neįstengė pajudėti. Beveik neabejojo, kad netrukus ant jo visi ims giežti pyktį, ir laukė to. Jis neišsigando, net kai violončelė, išsprūdusi iš drebančių motinos rankų, nukrito nuo kelių ir gūdžiai sugaudė.

– Mieli tėvai, – tarė sesuo ir sudavė ranka į stalą, – daugiau negalima kęsti. Jeigu jūs to nesuprantat, tai aš suprantu. Aš nenoriu prie šito pabaisos minėti brolio vardo ir pasakysiu tik tiek: mes turime juo atsikratyti. Mes darėme viską, kas įmanoma, ir niekas mums nieko negalėtų prikišti.

– Ji šimtąsyk teisi, – burbtelėjo sau panosėj tėvas.

Vis dar neatgaunanti kvapo motina prisidėjo prie burnos ranką ir ėmė dusliai kosėti paklaikusiu veidu.

Sesuo pribėgo prie motinos ir pridėjo jai prie kaktos ranką. Tėvui sesers žodžiai, matyt, sukėlė tam tikrų minčių, nes jis išsitiesė krėslė ir, žaisdamas ant vis dar nenu dengto stalo su savo tarnybine kepure, vis dirščiojo į ramiai gulintį Gregorą.

– Mes turime juo kaip nors atsikratyti, – pasakė sesuo dabar jau vien tiktai tėvui, nes motina per savo kosėjimą nieko negirdėjo, – nes jis jus abu pražudys, aš tai matau. Šitaip sunkiai dirbant bent namie reikia turėti ramybę. Aš jau daugiau nebegaliu. Ir pratrūko taip smarkiai verkti, kad jos ašaros tekėjo motinai ant veido, ir ji braukė jas tarsi nesavom rankom.

– Bet ką mums daryti, vaike? – paklausė tėvas puikiai ją suprasdamas ir užjausdamas.

Sesuo tiktai trūktelejo pečiais, parodydama, kad nežino, o juk prieš pravirkdama buvo tokia ryžtinga.

– Kad jis mus suprastų, – lyg klausdamas tarė tėvas; sesuo tiktai numojo ranka tebediedama ašaras, apie tai, girdi, nėra ko nė galvoti.

– Jeigu jis mus suprastų, – pakartojo tėvas ir užsimerkė, persiimdamas sesers įsitikimu, jog tai neįmanoma, – tai gal ir galėtume kaip nors susitarti. Bet dabar...

– Reikia juo atsikratyti, – sušuko sesuo, – kitos išeities nėra, tėve. Tu tiktai pasistenk negalvoti, kad jis Gregoras. Mūsų pačių bėda, kad taip ilgai tuo tikėjome. Kaipgi jis gali būti Gregoras? Jeigu jis būtų Gregoras, tai seniai būtų supratęs, kad gyventi su žmonėmis tokiam padarui neįmanoma, ir pats būtų išėjęs. Mes tada neturėtume brolio, bet ramiai gyventume ir gražiai jį minėtume. O dabar tas pabaisa neduoda mums ramybės, atgrasina įnamius ir, matyt, nori užsigrobtį visą butą, o mus pačius išvaryti į gatvę. Žiūrėk, tėve, – staiga sukliko ji, – jis jau vėl pradeda!

Ir, Gregorui visai nesuprantamo išgaščio apimta, paliko motiną, tiesiog atšoko nuo jos krėslo, tarsi būtų verčiau pasiryžusi paaukoti motiną negu likti greta Gregoro, ir pasislėpė už tėvo, o tas, jos elgesio sužadintas, atsistojo ir kilstelėjo rankas, tarsi gindamas seserį.

Tačiau Gregoras visai neketino ko nors gąsdinti, juo labiau sesers. Jis tiktai pradėjo suktis, norėdamas grįžti į savo kambarį, kas be ko, tai atrodė gan savotiškai, nes dabar, taip nusilpęs, gręždamasis padėjo sau galva, staigiai kilnodamas ją į viršų ir daužydamas į žemę. Jis sustojo ir apsidairė. Namiškiai, matyt, suprato jo gerus ketinimus; išgąstis buvo tik laikinas. Visi vėl tylomis ir liūdnam žiūrėjo į jį. Motina, ištiesusi ir suglaudusi

kojas, gulėjo krėsele, iš nuovargio vos benulaikydama atmerktas akis; tėvas ir sesuo sėdėjo greta, sesuo buvo apkabinusi tėvo kaklą.

„Dabar jau turbūt galiu nieko nebijoti“, – pamanė Gregoras ir vėl sukruoto. Gręžėsi sunkiai, šnopšdamas ir vis sustodamas pailsėti. Jo niekas neragino, visa darė savo valia. Vos tiktai apsigręžęs, tuojau patraukė į savo kambarį. Nusistebėjo, kaip pirma taip greit ir taip toli nuropojo. Tiktai jau visai prie durų atsuko galvą, truputį grįžtelėjo, nes nutirpo kaklas, ir pamatė, kad už jo nugaros niekas nepasikeitė, tik sesuo buvo atsistojusi. Paskutinį žvilgsnį metė į motiną, spėjusią jau užmigti.

Vos tiktai atsidūrė savo kambaryje, durys už nugaros tuojau užsitrenkė, brakštelėjo spyna ir sužvangėjo sklendė. Tie netikėti garsai Gregorą taip išgąsdino, kad jo kojytės bejėgiškai sulinko.

Tai sesuo taip paskubėjo. Jau pirma stovėjo ir laukė, o paskui tyliai pribėgo, Gregoras net neišgirdo jos žingsnių, ir sukdamą spynoje raktą šūktelėjo tėvams:

– Pagaliau!

„O kas dabar?“ – pamanė Gregoras ir apsidairė tamsoje. Netrukus pastebėjo, kad išvis nebegali pajudėti. Dėl to jis visai nenustebo, greičiau jam pasirodė keista, kad ligi šiol ropinėjo, turėdamas tokias plonas kojas. Apskritai jautėsi visai neblogai. Tiesa, skausmai varstė visą kūną, tačiau atrodė, jog jie vis silpnėja ir silpnėja ir galų gale visai atlėgs. Supuvusių obuolių nugaroje ir uždegimo paliestą vietą, nuklotą minkštomis dulkėmis, jau beveik pamiršo. Apie namiškius galvojo su gauduliu ir meile. Kad jam reikia išnykti, buvo net tvirčiau įsitikinęs negu sesuo. Taip beprasmiškai ir taikiai svarstydamas pratūnojo ligi trečios valandos ryto. Dar matė, kaip lauke už lango pradėjo švisti. Paskui nuleido nebeklausančią galvą ant žemės ir tyliai išleido paskutinį kvapą.

Atėjusi kitą rytą tarnaitė, – per skubėjimą ir neturėdama, kur dėti jėgų, nors ir kiek syk perspėta, ji ėmė taip trankyti duris, kad visus tuojau prižadino, – kaip paprastai, trumpam įkišo galvą pas Gregorą ir iš pradžių nieko nepastebėjo. Pamanė, kad jis tyčia taip nejudėdamas guli ir dedasi išsižeidęs; mat buvo tikra, kad proto jam netrūksta. O kad atsitiktinai turėjo rankoje ilgą šluotą, tai pabandė su ja pakutenti Gregorą. Kai jis ir tada nė nekrustelėjo, supyko ir truputį bakstelėjo, o negera pajuto tik nesunkiai pastūmėjusi jį į šoną. Tada suprato, kas atsitiko, išvertė akis, švilptelėjo sau panosėj, bet ilgai negaišo – nubėgo prie miegamojo, atlapojo duris ir garsiai suriko tamson:

– Jūs tik pažiūrėkit, jis nudvėsė; antai guli nusibaigęs!

Sutuoktiniai Zamzos sėdėjo savo dvigulėj lovoj, markstėsi tarnaitės išgąsdinti ir tik po kiek laiko suvokė jos žodžių prasmę. Tada ponas ir ponija Zamzos, kiekvienas savo pusej, skubiai išlipo iš lovos, ponas Zamza su antklode ant pečių, ponija Zamza vienmarškinė; taip jie ir įžengė Gregoro kambarin. Tuo tarpu atsidarė ir svetainės durys, svetainėje, atsikrausčius įnamiams, dabar miegojo Grėtė; ji buvo apsirengusi, tarsi nė nebūtų atsigulusi, taip, beje, ir iš veido atrodė.

– Negyvas? – paklausė ponija Zamza ir pasižiūrėjo į tarnaitę, nors pati būtų galėjusi patikrinti arba ir taip suvokti.

– Aš manau, – atsakė tarnaitė ir įrodymui dar stumtelėjo šluota Gregorą į šalį. Ponija Zamza kilstelėjo ranką, tarsi norėdama sulaukyti šluotą, bet nesulaukė.

– Tuomet, – tarė ponas Zamza, – galim dėkoti dievui.

Jis persižegnojo, ir visos trys moterys pasekė jo pavyzdžiu. Grėtė neatitraukdama nuo lavono akių tarė:

– Jūs tiktai pažiūrėkit, koks jis buvo liesas. Mat jau kuris laikas nieko nevalgė. Maistą visada rasdavau nepaliesatą.

Gregoro kūnas iš tiesų buvo pasidaręs visai plokščias, sukritęs, tatau visi pamatė tik dabar, kai jis gulėjo paslikas ir nejudėjo.

– Užei, Grėte, trupučiuką pas mus, – pasakė ponias Zamza graudžiai šypsodamasi, ir Grėtė, nėsyk neatsigrėžusi į negyvą Gregorą, nuėjo paskui tėvus į miegamąjį. Tarnaitė uždarė duris ir plačiai atlapojo langą. Oras ir tokią ankstyvą valandą rodėsi tvankokas. Buvo jau kovo pabaiga.

Iš savo kambario išėjo visi trys įnamiai ir nustebę ėmė dairytis pusryčių; apie juos niekas net nepagalvojo.

– Kur pusryčiai? – niūriai paklausė vidurinis ponas tarnaitė.

Tačiau toji tik prisidėjo prie lupų pirštą ir skubiai tylomis pamojo ponams ranka, kad užeitų į Gregoro kambarį. Jie paklausė ir, susikišę rankas į savo truputį apnešiotų švarkelių kišenes, sustojo jau visai prašviesėjusiam kambaryje apie Gregoro kūną.

Tuo metu prasivėrė miegamojo durys, ir svetainėn įžengė livrėja apsirengęs ponas Zamza su žmona ir dukterimi iš šonų. Visi buvo truputį apsiašaroję; Grėtė tarpais vis įsikniaubdavo tėvui į rankovę.

– Išei, tučtuojau iš mano buto! – pasakė ponas Zamza ir parodė ranka į duris, nepaleisdamas moterų.

– Kaip tai suprasti? – paklausė vidurinis ponas truputį suglumęs ir salsvai šyptelėjo.

Kiti du laikė rankas už nugarų ir be perstojo jas trynė, tarsi nekantriai laukdami smarkaus ginčo, kurį tikrai laimės.

– Ogi taip, kaip buvo pasakyta, – atšovė ponas Zamza ir žengė su savo dviem palydovėmis tiesiai prie įnamio. Tas kol kas ramiai stovėjo ir žiūrėjo į grindis, tarsi iš pagrindų perrikiuodamas savo mintis.

– Tada mes einam, – tarė jis ir pasižiūrėjo į poną Zamzą, staiga virtęs ramiu avinėliu ir tarsi prašydamas leidimo.

Ponas Zamza tiktai palinkėjo galva, žiūrėdamas plačiai išplėstomis akimis. Tada ponas iš tiesų ilgais žingsniais leidosi į prieškambarį; abu jo draugai jau pirma klausėsi nustėrę ir dabar tiesiog nudulkėjo jam iš paskos, tarsi bijodami, kad ponas Zamza gali išeiti į prieškambarį ir neleisti jų pas bičiulį. Prieškambaryje visi nusitvėrė iš stovo lazdas, tylomis nusilenkė ir smuko pro duris. Visiškai be pagrindo jais nepasitikėdamas, ponas Zamza su abiem moterimis išėjo net į laiptų aikštelę; persisvėrę per turėklus, jie žiūrėjo, kaip ponai lėtai, bet nesustodami lipa ilgais laiptais, kiekviename aukšte ties posūkiu išnykdami ir po kelių akimirku vėl pasirodydami; juo žemiau lipo, tuo mažiau Zamzos jais domėjosi, o kai pro juos praėjo ir išdidžiai ėmė kopti viršun mėsininko parankinis su našta ant galvos, ponas Zamza su savo moterimis išvis atsitraukė nuo turėklų, ir visi, tarsi pajutę palengvėjimą, sugrįžo į butą. Tą dieną jie nutarė pailsėti ir prasiblaškyti; tokios pramogos buvo tikrai užsitarnavę, be to, ji buvo jiems tiesiog būtina. Tad atsisėdo prie stalo rašyti laiškelių, kuriais atsiprašė nuo darbo, – ponas Zamza rašė savo direkcijai, ponias Zamza darbdaviui, o Grėtė parduotuvės savininkui. Tuo metu įėjo tarnaitė, norėdama pasakyti, kad jau viską padariusi ir išeina. Visi trys rašantys iš pradžių tikrai linktelėjo nepakeldami nuo popieriaus akių, o kad ji vis dar trypinėjo ir delsė, tai piktai sužiuro į ją.

- Na, kas yra? - paklausė ponas Zamza.

Tarnaitė šypsodamasi stovėjo tarpduryje, visa savo povyza rodydama, kad gali jiems pranešti labai malonų dalyką, tik ją reikia gerai pakamantinėti. Beveik statmenai jos skrybėlėn įsmeigta stručio plunksna, visą laiką taip erzinusi poną Zamzą, švelniai siūbavo į šalis.

- Ko gi jūs norite? - paklausė ponia Zamza, kurią tarnaitė bent kiek gerbė.

- Tai va, - atsakė tarnaitė, taip smagiai šypsodamasi, kad negalėjo toliau kalbėti, - dėl to, kaip anąjį iš tenai išgabenti, galite nebesirūpinti. Viskas jau sutvarkyta.

Ponia Zamza ir Grėtė palinko prie savo laiškų, tarsi ketindamos toliau rašyti; ponas Zamza, pastebėjęs, kad tarnaitė nori pradėti viską kuo plačiausiai dėstyti, ryžtingai sustabdė ją ranka. Tada ji prisiminė, jog labai skuba, šūktelėjo aiškiai išsivedusi: „Sudie visiems!“ - ryžtingai apsigrėžė ir išėjo trenkusi durimis taip, kad net sienos sudrebėjo.

- Vakare aš ją atleisiu, - tarė ponas Zamza, bet nesulaukė atsakymo nei iš žmonos, nei iš dukters, nes tarnaitė tarsi vėl sudrumstė atgautą ramybę. Moterys pakilo, priėjo prie lango ir liko tenai apsikabinusios stovėti. Ponas Zamza pasigrėžė kėrsle į jas ir vandėlę tylomis sėdėjo. Paskui šūktelėjo:

- Eikit čionai. Pamirškite pagaliau, kas buvo. Ir skirkit truputį dėmesio man. Moterys tuojau jo paklausė, pribėgo, pamylavo ir prisėdusios greitai pabaigė laiškus. Paskui visi trys drauge, pirmą kartą per paskutinius tris mėnesius, išėjo iš namų ir nuvažiavo tramvajum už miesto į gamtą. Vagonas buvo visas nutviekstas šiltos saulės, jame jie sėdėjo vieni. Patogiai atsilošę sėdynėse, aptarinėjo ateitį, ir atidžiai išigilinus pasirodė, kad ji ne tokia jau beviltiška, nes visų trijų vietos, apie tai dar niekada nebuvo išišnekę, buvo geros ir ypač daug žadančios. O labiausiai palengvės, kai jie pakeis butą, ir tai padarys tuojau; jis bus mažesnis ir pigesnis, bet geresnė vietoj ir praktiškesnis negu dabartinis, Gregoro surastas. Šitaip jiems šnekantis, ponas ir ponia Zamzos žiūrėjo į savo vis gyvėjančią dukterį ir beveik vienu metu pagalvojo, kad jinau pastaruosiu metu, nepaisant visų išblyškinusių skruostus vargų, virto dailia, žydinčia mergina. Pritilę ir nejučiom kalbėdamiesi vien žvilgsniais, jie galvojo apie tai, kad atėjo laikas pasidairyti jai tinkamo jaunikio. Ir tarsi patvirtindama šias jų viltis, tramvajui sustojus, duktė pakilo pirma ir išsitiesė visu savo jaunu kūnu.

Raineris Marija Rilke

Raineris Marija Rilke (Rainer Maria Rilke, 1875–1926) – poetas, prozininkas, dramaturgas, vienas svarbiausių vokiečių literatūros modernių klasikų. Ryškus ir jo „biografinis tekstas“ – galima sakyti, kad Rilke gyvenimas yra tapęs poeto likimo moderniajame pasaulyje provaizdžiu.

Rilke gimė ir augo Prahoje, kuri tuo metu priklausė Austrijos-Vengrijos imperijai. Rilke motina buvo nelengvo būdo moteris, turėjusi aristokratiškas ambicijas, nors tėvas buvo eilinis valdininkas. Tėvų pageidavimu Rilke lankė karinį internatą, tačiau dėl blogos sveikatos mokslų nebaigė. Keliose novelėse jis pavaizdavo jautriam vaikui itin slogią mokyklos atmosferą. Rilke anksti pradėjo rašyti ir 1894 m. išleido pirmąją poezijos knygą. Jis studijavo Prahoje, paskui išvyko į Miuncheną.

Ankstyvieji neoromantiniai Rilke eilėraščiai šiandien nėra aukštai vertinami. Tikroju kūrybiniu proveržiu ir pats poetas laikė trijų dalių eilėraščių ciklą *Valandų knyga* (1905). Pavadinimas – aliuzija į viduramžišką maldų knygą, poetinis subjektas čia yra jaunas vienuolis, kuris norėdamas perprasti pasaulį tiesiog apipila Dievą savo maldomis. Dievas suvokiamas kaip „gyvenimo“ įsikūnijimas, kaip tvirčiausias visų daiktų pagrindas, žmogus su juo susijęs labai intymiais ir abipusiais ryšiais: „Ką veiksi, Dieve, jei numirsiu? / Aš tavo indas (jei subirsiu)? / Ir vynas (jei actu pavirsiu)? / Aš tau drabužis – jei iširsiu, / Kas džiaugsis tavo didumu?“ Kita svarbi *Valandų knygos* tema – moderniosios civilizacijos, užgožiančios Dievą, kritika. Rinkinyje vyrauja nelygus ritmas, rafinuotas melodingumas, neįprasti rimai, o plastiški įvaizdžiai tarsi naikina skirtumą tarp konkretybių ir abstrakcijų.

Rilke ne tik daug keliavo po Europą ir Šiaurės Afriką (ypač didelį įspūdį jam padarė dvi kelionės į Rusiją), bet ir ilgiau apsistodavo menininkų bendruomenėse, pas mecenatus, bičiulius arba drauges. Paskaičiuota, kad tarp 1896 ir 1919 m. jis pakeitė apie šimtą gyvenamųjų vietų, nes „dėl vieno posmo reikia pamatyti daug miestų, žmonių ir daiktų, reikia pažinti žvėris, reikia pajusti, kaip skrenda paukščiai“.

Tačiau svarbiausias gyvenimo centras pirmajame XX a. dešimtmetyje Rilkei buvo Paryžius. Čia jis susipažino su šiuolaikine prancūzų tapyba ir skulptūra, dirbo skulptoriaus Ogiusto Rodino (Auguste Rodin) sekretoriumi. Gilinimasis į vaizduojamąjį meną paskatino Rilke plėtoti vadinamąjį „daikto eilėraščių“ (*Ding-Gedicht*). Poetas ieško nebe visuotinio pasaulio pagrindo, o stengiasi perteikti unikalią plačiausia prasme suvokiamo daikto esmę. Atidaus stebėjimo, kuriam antrina lakoniška, klasikinė eilėraščių forma, užuomazgos matyti jau *Vaizdų knygoje* (1906), o labiausiai išryškėja *Naujuosiuose eilėraščiuose* (1907–1908).

Vieninteliame Rilke romane *Maltės Lauridso Brigės užrašai* (1910) nusigyvenęs danų aristokratų šeimos palikuonis stebi moderniojo didmiesčio gyvenimą. Romane nebėra

realistinio pasakojimo ir nuoseklios chronologijos, tekstas komponuojamas kaip dienoraštis arba laišakai nesamam adresatui, fragmentai jungiami asociacijų bei kontrastų principu. Betikslių klajonių, melancholijos ir skurdo vaizdus keičia vaikystės prisiminimai, knygų ir paveikslų pažadinti įspūdžiai arba pasakojimai apie istorinių sukrėtimų laikais gyvenusius žmones. Ir dėl novatoriškos formos, ir dėl egzistencialistinių vienatvės ir mirties artumo temų *Užrašai* laikomi pirmuoju vokiečių kalba parašytu modernistiniu romanu.

Po vaisingo laikotarpio prasidėjo atoslūgio ir dvasinio išsekimo, kurį ypač aštrino Pirmasis pasaulinis karas, metai. Tik trečiojo dešimtmečio pradžioje, atradęs paskutinę iš „pasirinktinių tėvynių“ – Šveicariją, Rilke įveikė krizę, vos per kelias savaites pabaigė du poetinius ciklus *Duino elegijos* ir *Sonetai Orfėjui* (abu 1923), kurie laikomi jo kūrybos viršūnėmis. Atmesdamas tradicinės metafizikos dualizmą, Rilke skelbia būties nedalumą, asmens ir pasaulio ryšį „vidinėje visatoje“ (*Weltinnenraum*). Baimė, vienatvė, mirtis yra ne kas kita, kaip gyvybės ir džiaugsmo prielaida, todėl ir poetinėje kūryboje „rauda“ turi būti neatsiejama nuo šiapusybės „šlovimo“. Mitinis graikų dainius Orfėjas, užbūręs net mirties karalystės valdovus, tampa poeto (ir apskritai žmogaus) lemties simboliu: savo kūrybine galia, „giesme“ galima išsaugoti nykstantį regimąjį pasaulį. Sudėtingos, talpios metaforos kai kur virsta užuominomis, kurios suprantamos tik iš viso ciklo ar apskritai tik iš visos poeto kūrybos konteksto.

Paskutiniais gyvenimo metais Rilke susilaukė nemažo populiarumo, kurį liudija didžiulis laiškų srautas jam. Šalia gausios privačios korespondencijos esama ir eseistiniais svarstymais virtusių laiškų, iš kurių pirmiausia minėtini *Laiškai jaunam poetui*.

Lietuvą Rilke pasiekė dar Pirmosios Respublikos laikais ir iki mūsų laikų yra vienas labiausiai lietuvių literatūrą (taip pat ir filosofinę mintį) veikusių XX a. Europos autorių. Jo kūrybos atgarsių rasime Henriko Radausko, Alfonso Nykos-Niliūno, Henriko Nagio, Antano Maceinos, Marcelijaus Martinaičio, Jono Juškaičio, Juditos Vaičiūnaitės, Sigito Gedos, Antano A. Jonyno ir daugelio kitų rašytojų tekstuose.

Siūloma literatūra: Rainer Maria Rilke, *Poezija*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996; Rainer Maria Rilke, *Maltės Lauridso Brigės užrašai*, keli leidimai; Rainer Maria Rilke, *Laiškai jaunam poetui*, Vilnius: Regnum, 1992.

Raineris Marija Rilke

ALYVŲ SODAS

Tarp medžių visas pilkas kopė jis į kalvą,
paskendęs pilkumoj alyvų dulkinų,
ir panarino dulkių pilną galvą
į karštas dulkes degančių delnų.

Galiausiai tai. Jau paskutinis mirksnis.
Turėsiu eit – dabar, kai apanku.
Kodėl tu nori iš manęs išgirsti, –
esi tu, jei tavęs nebetenku.

Neberandu tavęs. Nesi tu manyje
nei kituose. Nei šitame akmenyje
nėra tavęs. Aš vienas kelyje.

Aš vienišas likau, žmonių suėmęs gėlą, –
ją per tave sumažinti norėjau.
Tavęs gi nebėra. Bevardė gėda...

Sakys vėliau, kad angelas atėjo.

Kodėl gi angelas? Ak, tai naktis
atėjo medžių lapais iškilniai,
per sapną sujudėjo mokiniai.
Kodėl gi angelas? Ak, tai naktis.

Nebuvo ta naktis nepaprasta –
jų praslenska šimtai nepastebėtų.
Miegojo šunes, vėjo akmenys greta.
Ak, laukė ji, liūdna ir prislėgta,
kol vėlei rytas ją pakeis iš lėto.

Nelanko angelai tokių meldėjų,
ir neateina didžios naktys pranašysčių.
Prapuolantiems dar niekas nepadėjo,
nusigręžia tėvai atsižadėję,
ir išgena juos motinos iš iščių.

Vertė Antanas Daniellius

KARUSELĖ

Liuksemburgo parkas

Su stogu skrieja apvalus šešėlis,
žirgai spalvoti sukasi ratu,
visi visi iš tų keistų kraštų,
kur atilsio nėra nė valandėlės.
Nors įkinkytas į vežimą tas arklys,
vienok prarast žvalumo nesirengia.
Šalia raudonas piktas liūtas žengia
ir baltas baltas atsargus dramblys.

Ir elnias čia, visai tarsi miške,
tik pabalnotas, o nuo balno moja
maža mergytė, mėlyna tokia.

Ant liūto gi berniukas baltas joja,
rankutėm karčių laikos, nes žvėris
dantis jam rodo ir, berods, riaumoja.

Ir baltas baltas atsargus dramblys.

Ir sukasi, ir lekia ant žirgų
mergaitės šviesios, jau beveik išaugę
iš tų linksmybių; ir tarytum laukia,
žvilgsniu ieškodamos kažko kažkur...

Ir baltas baltas atsargus dramblys.

Ir viskas mirga, sukasi ir skrieja
beprasmiškai visai – be atvangos.
Raudona, žalia, pilka susilieja –
ūmai sušvinta profilis blyškus,
ir šypsena tai mirga – priartėja,
tai vėl nutolsta... Aklas vėjas –
žaidimas, kvapą gniaužiantis, svaigus...

Vertė Janina Degutytė

POETAS

Jau tolsti, akimirka, tolsti...
Tu sparnais baigi mane užplakti.
Kam burna, kam žodžiai palikti?
Kur man dėt savo dieną ir naktį?

Nei namų, nei meilės – ir kame
žemėje vieta man ir paguoda?
Jei save daiktams atiduodu,
tai jie vėl gražina mane.

Vertė Janina Degutytė

Rievėm besivijančiom gyvenu –
per daiktus jos plyti.
Gal paskutinė ir nepalies delnų,
bet geidžiu išbandyti.

Ir skrieju į Dievą, tą kuorą aukštą,
virš tūkstantmečių visų.
Ir nežinau, kas – audra ar paukštis,
ar giesmė esu.

Vertė Janina Degutytė

RUDUO

Tie lapai krenta krenta iš skliautų,
lyg vystų danguose didžiuliai sodai;
jie krenta ir likimui pasiduoda.

Ir naktimis apsinkus žemė puola
vienatvėn iš visų visų žvaigždžių.

Visi mes puolam. Ir šita ranka.
Ir jų visų, pažvelk, toks pat likimas.

Bet Vienas tą visuotiną kritimą
prilaiko nuostabiai švelnia Ranka.

Vertė Henrikas Nagys 1940–1995

POETAS

Tu palieki mane, valanda.
Tavo sparnai man veria žaizdas.
Ką dabar vienas – su savo burna?
savo naktim? ir savo diena?

Neturiu mylimos nei namų
pasaulyje visame.
Kiekvienas daiktas, kurį imu,
tampa brangus ir išduoda mane.

Vertė Henrikas Nagys 1995

RUDUO

Vis lapai krenta, krenta, lyg plačių
dangų tolybėj vystų sodai: mestas
kiekvienas lapas kaip neigimo gestas.

Ir žemė krenta į naktis ramias tas
sunki vienatvėn iš visų žvaigždžių.

Visi mes krentam. Ši ranka štai kris.
Ir kur tik žvelk, visur kiti krist ima.

Ir visgi Vienas laikos: tą kritimą
visų taip švelniai laiko rankom Jis.

Vertė Jonas Juškaitis

VIENATVĖ

Tartum lietus yra vienatvė.
 Ji keliasi nuo jūros prieš pat naktį,
 nuo lygumų, nuo tolimų, į platų,
 į savo dangų – į namus tikrus.
 Tada ant miesto krenta kaip lietus.

Apyaušrio valandomis jis ima lyti,
 kai visos gatvės pasitinka rytą,
 kai kūnai nieko neatradę tyliai
 atsiskiria liūdni ir nusivylę,
 kai žmonės neapkenčią vienas kito turi
 lovoj bendroj miegot, – tada į jūrą

atgal su upėmis vienatvė srūva.

Vertė Henrikas Nagys 1947–1995

VIENATVĖ

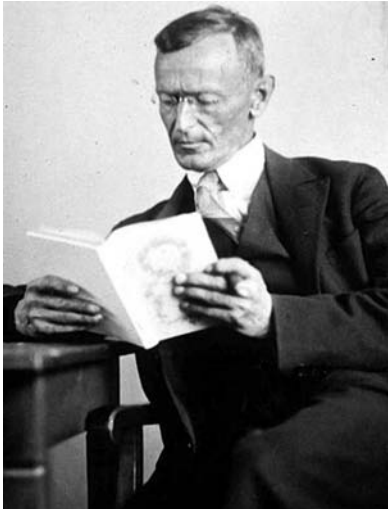
Vienatvė kaip lietus per tylą.
 Prieš vakarą nuo jūros ji pakyla
 aplink po lygumų platybę plyną
 į dangų, kur vienatvei visada vieta.
 Tik iš dangaus į miestą krinta visada.

Pratrūksta lyti tą dvilytį laiką,
 kai visos liūdnos gatvės laukia ryto
 ir kūnai, apkabintus kūnus laikę,
 neradę nieko, nusivylę krito,
 kai žmonės neapkenčia vienas kito
 ir lovoj du *vienoj* miegoti turi:

tada su upėmis vienatvė teka jūrai...

Vertė Jonas Juškaitis 1995

Hermanas Hese

Hermanas Hese (Hermann Hesse) gimė 1877 m. liepos 2 d. Kalve (Vokietija), mirė 1962 m. rugpjūčio 9 d. Montanjoloje (Šveicarija). Vokiečių ir šveicarų romanistas, poetas, dailininkas, intelektualiosios filosofinės prozos kūrėjas, Nobelio premijos laureatas (1946). Augo protestantų pietistų misionierių šeimoje, daugiakultūrėje intelektualioje aplinkoje (tėvas – Estijos vokietis, motina gimė misijos metu Indijoje, senelė priklausė prancūzų-šveicarų kultūrai). Į Maulbrono vienuolyno evangelikų teologijos seminariją įstojo būdamas keturiolikos, tačiau neištvėręs slegiančios atmosferos iš jos pabėgo, dėl to konfliktavo su tėvais. Skausmingus savo vietas ieškojimus aprašė apysakoje *Po ratu* (1906). Buvo linkęs į menus, muziką, dirbo laikrodžių dirbtuvėje, prekiaavo knygomis, domėjosi teologija, vokiečių Romantizmu, filosofija.

Pirmosios Hesės poezijos knygelės (abi pasirodė 1899) pripažinimo nesulaukė, o štai romanas *Pėteris Kamencindas* (1904) išpopuliarėjo visoje Vokietijoje, Hese galėjo išgyventi iš rašymo. 1904 m. vedė, apsigyveno prie Bodeno ežero Gajenhofene, parašė romanus *Kaimynai* (1908), *Gertrūda* (1910) – pastarąjį baigdamas patyrė kūrybinę krizę. Vėl atgimė jo susidomėjimas budizmu, teosofija. 1911 m. išvyko į kelionę po Šri Lanką, Indoneziją, 1912 m. apsigyveno Šveicarijoje. Pirmojo pasaulinio karo metais rūpinosi vokiečių karo belaisvių švietimu, vokiečių intelektualus kreipė ne patriotizmo, o bendros Europos kultūros išsaugojimo linkme. Dėl tokių pažiūrų įsivėlė į politinį konfliktą, tapo feljetonų taikiniu, neteko senų draugų, tačiau susibičiuliavo su prancūzų rašytoju Romenu Rolanu (Romain Rolland). 1916–1919 m. Hese ištiko emocinę krizę. Psichoanalizės idėjos ir asmeninė pažintis su Karlu Gustavu Jungu (Carl Gustav Jung) Hesei buvo naujas kūrybinis postūmis – per tris savaites parašė romaną *Demianas* (1919). Išsiskyręs su žmona, persikėlė į Montanjolą, bendravo su menininkais. Ėmė tapyti, ši veikla įkvėpė apysaką *Paskutinė Klingzoro vasara* (1920). Rytų įspūdžiai ir simpatijos budizmui atsispindi romane *Sidharta* (1922). 1924 m. vedė antrąkart, 1927 m. – trečią. Uždarą, jautrų ir gabų Hese visą gyvenimą slėgė socialinė atskirtis – jis negalėjo kaip lygus konkuruoti su aukštąjį išsilavinimą turinčiais bendramžiais, buvo ignoruojamas dėl politinių pažiūrų. Toks ryšių su visuomene nerandantis menininkas vaizduojamas ir romane *Stepių vilkas* (1927). Dvasinio ir jutiminio pradų temą tęsia romane *Narcizas ir Auksaburnis* (1930), o visų Hesės dvasinių ieškojimų, Rytų ir Vakarų kultūrų filosofine sinteze vadinamas brandžiausias jo romanas *Stiklo karoliukų žaidimas* (1943), kurio sumanymas ryškus vadinamoje įžanga į romaną novelėje „Kelionė į Rytus“ (1932). Dualistinis pasaulio, į kurio įvairias apraiškas ankstesniuose kūriniuose gilinosi Hese, suvokimas šiame romane yra ta pati neišsprendžiama mįslė. Utopinėje Kastalijoje, meno ir dvasinių vertybių karalystėje, muzikos harmonijos principais grįstas *Žaidimas* idėjomis, kurios jau seniai žinomos kuriančiajai žmonijai, atspindi kilnų užsiėmimą, turintį žavesio

ir galios tik Kastalijoje, o už jos ribų teka gyvenimas, istorija, dažnai pragmatiškai ignorojanti dvasios principus. Tačiau utopinė karalystė svarbi kaip erdvė, kurioje per muziką artėjama į vidinę laisvę, tobulybę, aukščiausią žmogaus tikslą, tolstama nuo prievartos ir garbėtroškos. Idėjomis, o ne daiktais domėjęsis Hesė romane subtiliai sprendžia tarnavimo ir individualumo, tikėjimo ir artėjimo Dievop klausimus, stengdamasis nesiaurinti žmogiškosios prigimties. Romano protagonisto pasirinkimas skleisti kastališkąją dvasią pasaulyje yra tarsi autoriaus atsakas į ilgametį tėvų skiepytą religinį kaltės jausmą, suvokus, kad „nei konfesijos, nei bažnyčios“ nežinančiame gyvenime jis ieškojo aukštojo matmens. Šis romanas buvo paskutinis didelis Hesės kūrinys. Hesė priešinosi nacių ideologijai, nors jos atvirai ir nepasmerkė, spaudoje rėmė žydų tautybės asmenis, už tai buvo persekiotas, o baigiantis ketvirtajam dešimtmečiui jo kūryba vokiečių spaudoje uždrausta. Vėliau parašė trumpų novelių, vaikystės prisiminimų, poemų, ironiškų esė apie savo nerašymo periodus, tapė. Hesės kūryba buvo itin svarbi XX a. šeštojo dešimtmečio hipių judėjimui, *Sidharta*, *Narcizas ir Auksaburnis*, *Kelionė į Rytus*, *Stepių vilkas* tapo kultiniais kūriniais. 1967 m. San Franciske įkurtas „Magiškas teatras“, kuris veikia iki šiol.

Daugelyje Hesės kūrinių atsispindi autobiografiniai motyvai ir laikotarpio idėjos. *Stepių vilke* matome autoriaus amžininką, vienišą, vidinių prieštaravimų nualintą, rezignavusį herojų. Gana paini romano kompozicija, keli jo pasakotojai perteikia požiūrius į pagrindinę romano problemą – laisvo intelektualo ir miesčionio gyvenimo būdų nesutapimą ir iš to kylantį susvetimėjimą. Šis tekstas svarbus kaip asmens savęs pažinimo dokumentas, herojų plejada yra skirtingų asmenybės pusių, kaukių ir šešėlių realizacijos. *Stepių vilkas* polemizuoja su vokiečių idealistine filosofija ir kritiška romantikų kultivuoto genijaus mito variacija, kurią stipriai veikė po Pirmojo pasaulinio karo sumaištis itin aktualūs Frydricho Nyčės (Friedrich Nietzsche), Artūro Šopenhauerio (Arthur Schopenhauer) ir Jungo teiginiai – aukštintas iracionalusis asmenybės pradas, menininko prigimtis. Romanas sudarytas iš trijų dalių – protagonisto Hario Halerio, rašytojo, save vadinančio stepių vilku, išpažintinių užrašų, į juos įsiterpiančios mažos knygelės „Traktatas apie Stepių vilką“ ir „Leidėjo pratarinės“, kuri ir pradeda romaną, iš šalies, tariamai objektyviai pristato jo veikėją. Hesė romane iškelia daugybę prieštarų tarp intelektualo ir buržua, racionalaus ir intuityvaus, žvėriško prado žmoguje, intelekto ir juslingumo, intensyvių jausmų ir abejingo vidutiniškumo – šiomis prieštaromis apibrėžia komplikuoatą pripažinimo troškusio individo ir jį atstūmusios visuomenės sąveiką. Ketinimas nusižudyti ir panieka sau, kurią jaučia socialinę atskirtį išgyvenantis „kančios genijus“ Haris Haleris, nusivylimas kilniomis idėjomis (galima prisiminti ir Hesės pareiškimus spaudoje apie intelektualų vaidmenį po Pirmojo pasaulinio karo ir juos sekusius viešus puolimus) bei kultūrine veikla, žlugusios pastangos būti naudingam atveria vidinę tuštumą, kuri romane pristatoma kaip epochos liga, generacijos neurozė – ja serga gabiausieji. Harį drasko nesutaikomos priešybės, jo individualizmas, maksimalizmas, puikus poezijos, muzikos, filosofijos išmanymas (atpažįstame romantikų menų hierarchiją) tampa kliūtimi gyventi miesčioniškoje vidutinybių visuomenėje ir išsviedžia jį į išretintą vienišųjų erdvę, o nuslopes instinktyvus gyvenimo geismas, kuriuo pasižymėtų vitališkasis žmogus, skatina vienintelę išeitį – pasitraukimą, savinaiką, sugrįžimą į naują pradžią ir naują tapsmo ratą. Hesė šį budistinį troškimų atsiskykimą romane galėjo siūlyti kaip išeitį. Svarbu ir tai, kad daugialypės atgimimų grandinės idėja veikė ir romano kompoziciją. Haris, jo jaunystės draugas Hermanas (aliuzija į paties autoriaus asmenį), atpažįstamas iš profilio, kai Haris sutinka Herminą, muzikantas Pab-

las, Mocartas ir radiją sukonstravęs kambario savininkės sūnėnas, kurio vardą parašyti „Leidėjo užrašai“, – šios veikėjų triados įkūnija iliuzišką, besikeičiantį savo ir kito veidų kaleidoskopą magiškajame teatre, skirtame „tik bepročiams“, į kurį Haris pakviečiamas. Magiškajame teatre jam atskleidžiamos galimybės būti savo gyvenimo šeimininku ir, įsiklausant į prigimtį, atsiduodant troškimams, susikurti džiaugsmo kupiną gyvenimą. Sąlygiškame magiškajame teatre atsiskleidžia laiko reliatyvumas, o daugybėje vis priartinančių veidrodžių Haris regi gyvenimą kaip žaidimą šachmatų figūromis, kurios yra žmonės; to žaidimo baigtis, svajonių įkūnijimas priklauso tik nuo jo. Šioje sferoje viskas įmanoma, čia nėra kaltės, aukštinamas juslinis žmogaus pradas, rimtumas traktuojamas kaip priešybė visavaldžiam juokui. Šioje svaigulio karalijoje žmonijos ydos (aistra žudyti, pirmauti, valdyti, seksualinės orgijos) pasirodo kaip nesutramdoma žmogiškoji prigimtis, kurią galima dresuoti kaip žvėrį žmoguje, bet neįmanoma sunaikinti. Prieš patekdamas į šį teatrą atskalūnas Haris pramoksta šokti, skatinamas atsikratyti kultūros peršamų suvaržymų. Aistra pralaužia spragas jo estetikos suvokime, jis atsigręžia į juslinių malonumų ir dekadentinių nuotaikų kupiną savo epochą, tačiau sutapti su ja nepajėgia – sąmonės kontrolė, kultūros diktatas yra stipresni, gyvenimo humoras nesuvokiamas. Magiškajame teatre Haris padaro lemiamą klaidą – iš persekiojusio jį liūdesio į džiaugsmą neišsiveržia, supainioja realųjį ir atspindėtą pasaulius ir nužudo meilę, per kurią patyrė mistinį būties vientisumo slėpinį. Epizodas su transliuojamu per radiją Hendelio koncertu idealizmo ir gyvenimiškos realybės konfliktą pateikia kaip laiko ženklą. Muzika, vokiečių kultūroje laikyta tauriausia veikla, metafizine substancija, prasiskverbianti į būties gelmes, sklisdama per radiją, simbolizuoja atsitraukiančią aukštąją kultūrą, nykstantį idealų pasaulį. Tačiau dėl radijo galimybių ne tik aukštosios akimirkos įsiskverbia į gyvenimo tirštį, bet ir tikrovės pilnatvės išgyvenimai papildo meno potyrius. Ignoruoti meno ir tikrovės suartėjimo neįmanoma ir tik visiškai kvailiai galį iš to daryti tragediją, užuot juokėsi. Mocartas, džiaugsmo muzikoje genijus, moko Harį juoktis – pakilti virš neįveikiamų prieštaravimų, ramiai stebėti jų kaitą. Šis juokas – atpažįstama romantikų ironija, chaotiškus pasaulio procesus leidžianti stebėti kaip tikrovės regimybes, teigianti, kad nieko nėra pastovaus ir nekintamo, pabrėžianti nuolatinį neuztikrintumą, kad tikrovėje esi ne veikiantysis, o tik stebintysis. Štai čia vis rodomi subjekto savikūros problema. Šachmatų figūrų kombinacijos magiškajame teatre siūlo Hariui skirtingas tapsmo savimi galimybes, žaidimas priimena menininko laisvę kuriant viską saistytį naujais ryšiais, rinktis tempą ir tonaciją (vėl aliuzija į muziką), skirtinga partijų baigtis – tarsi subtilus idėjos apie daugialypį, suskilusį „aš“ aidas – viskas įmanoma kiek atsiplėšus nuo tikrovės. Nerealumo plotmė romane realizuojama ir konkrečiais svaiginimosi epizodais, ir siautuly išnykstančiu laiko pojūčiu, tačiau Hario gyvenimo vaidmenų ieškojimai atskleidžia ir asmenybės suskilimą, beprotybę, genančią jį stepių vilko keliais, o romane vadinamą viso meno, visos fantazijos pradžią. Menininkas Haris daugialypėse savojo „aš“ projekcijose atsiduria ieškodamas sielų draugystės (vyriškos romantikų draugystės), androginiško ryšio (Hermina), genijų nemarumo atšvaitų šalčioje visatos sferų muzikoje – pakludamas demoniškam Mocarto juokui, darsyk mėginsiantis save sulipdyti iš naujo ir dėl to vis dar gyvas savižudis.

Siūloma literatūra: Hermann Hesse, *Stepių vilkas*: romanas; iš vokiečių kalbos vertė Zita Mažeikaitė, Vilnius: Alma littera, 2009; Hermann Hesse, *Stiklo karoliukų žaidimas*: romanas; iš vokiečių kalbos vertė Vytautas Petrauskas, Dominykas Urbas, Vilnius: Alma littera, 2001; Hermann Hesse, *Narcizas ir Auksaburnis*: romanas; iš vokiečių kalbos vertė Teodoras Četrauskas, Vilnius: Alma littera, 2010.

Hermanas Hese

STEPIŲ VILKAS

LEIDĖJO PRATARMĖ

Šioje knygoje spausdinami mums likę užrašai žmogaus, kurį mes, naudodamiesi jo paties ne kartą pavartotu posakiu, pavadiname „Stepių Vilku“. Sunku pasakyti, ar reikia jo rankraščiu įvadinio žodžio; aš, šiaip ar taip, jaučiu poreikį prie Stepių Vilko lapų pridėti keletą savų, kuriuose mėginu užrašyti savo prisiminimus apie jį. Aš nedaug apie jį nežinau, o jo praeitis ir kilmė man visai nežinoma. Bet jo asmenybė man padarė stiprų ir, turiu pasakyti, malonų įspūdį.

Stepių Vilkas buvo arti penkiasdešimties metų žmogus, kuris kartą prieš keletą metų užėjo į mano tetos namus, ieškodamas mebliuoto kambario. Išsinuomojęs palėpėje mansardą ir gretimą miegamąjį kambarėlį, jis po kelių dienų vėl pasirodė su dviem lagaminais bei didžiule knygų dėže ir išgyveno pas mus devynis ar dešimt mėnesių. Gyveno jis labai tyliai, užsisklendęs, ir jei mūsų miegamieji nebūtų buvę greta, jei dėl to mums nebūtų reikėję kai kada susitikinėti ant laiptų ir koridoriuje, mes galbūt ir nebūtume susipažinę, nes bendrauti šis žmogus nemėgo, taip nemėgo, kaip aš iki tol iš viso nebuvau matęs, jis buvo iš tiesų, kaip retkarčiais save vadindavo, Stepių Vilkas, svetima, laukinė ir baugšti, netgi labai baugšti būtybė iš kitokio pasaulio, negu mano. Su koku vienišumu jis buvo apsipratęs dėl savo charakterio ir savo likimo ir kaip sąmoningai suvokė šį vienišumą tarsi savo likimą, aš sužinojau, beje, tik iš jo čia paliktų užrašų; bet vis dėlto jau anksčiau, trumpų susitikimų ir pokalbių dėka, aš jį šiek tiek pažinau ir manau, kad paveikslas, kurį susikūriau iš jo užrašų, iš esmės sutampa su tuo, tiesa, blyškesniu ir ne tokiu pilnu vaizdu, kurį susidariau iš mūsų asmeninės pažinties.

[...]

Dėl Halerio užrašų, šių keistų, iš dalies liguistų, iš dalies gražių ir giliaminčių fantazijų, tai turiu pasakyti, kad šiais lapais, jei jie būtų atsitiktinai pakliuvę į mano rankas ir jei nebūčiau pažinojęs jų autoriaus, būčiau, žinoma, pasipiktinęs ir juos išmetęs. Bet dėl savo pažinties su Haleriu galiu juos iš dalies suprasti, net pateisinti. Aš nebūčiau ryžęsis jų atskleisti kitiems, jei čia būčiau matęs vien patologines kažkokio vienišo, nelaimingo psichinio ligonio fantazijas. Bet jose aš įžvelgiu kažką daugiau, epochos dokumentą, nes Halerio sielos liga – šiandien aš tai žinau – ne kažkokio pavienio žmogaus kaprizas, bet pačios epochos liga, tos generacijos, kuriai priklauso Haleris, neurozė, kuria, rodos, serga anaip tol ne silpni ir menkaverčiai individai, o kaip tik stiprūs, protingiausi, gambiausi.

Šie užrašai – nesvarbu, kiek jie pagrįsti realiais įvykiais, – yra mėginimas įveikti didžiulę epochos ligą, ne išsilenkiant jos ir ją pagražinant, bet bandant pačią tą ligą paversti vaizdavimo objektu. Jie reiškia, tikrąją šio žodžio prasmę, žengimą per pragarą, čia baimingą, čia drąsų žengimą per aptemusią sielų pasaulio chaosą, žingsniuojant su viltimi pereiti pragarą, pasigalynėti su chaosu, iki galo iškentėti blogi.

Raktą šiam supratimui man davė viena Halerio pastaba. Kartą po mūsų pokalbio apie vadinamuosius viduramžių žiaurumus jis man pasakė:

– Iš tiesų tai jokie žiaurumai. Viduramžių žmogus pasibjaurėtų visu mūsų šiandieninio gyvenimo būdu, kuris jam atrodytų ne vien tik žiaurus, o pasibaisėtinas ir barba-

riškas! Kiekviena epocha, kiekviena kultūra, kiekvienas paprotys ir tradicija turi savo būdą, turi jai tinkantį švelnumą ir griežtumą, grožį ir žiaurumą, tam tikras kančias laiko natūraliu dalyku, kantriai pakelia tam tikras blogybes. Tikra kančia, pragaru žmogaus gyvenimas virsta tik tuomet, kai susikerta dvi epochos, dvi kultūros ir religijos. Jei antikos žmogus būtų turėjęs gyventi viduramžiais, jis, vargšas, būtų užtroškęs, lygiai taip pat užtrokštų laukinis žmogus mūsų civilizacijoje. Bet būna epochų, kai visa karta taip pakliūna tarp dviejų epochų, tarp dviejų gyvenimo būdų, kad praranda visokį natūralumą, visokius papročius, visokį saugumą ir nekaltumą. Žinoma, ne kiekvienas vienodai stipriai tai jaučia. Toks žmogus, kaip Ničė, mūsų dienų bėdą iškentėjo daugiau kaip viena karta anksčiau, negu kiti, – tai, ką jis, vienišas ir niekieno nesuprastas, patyrė, šiandien kenčia tūkstančiai.

Skaitydamas šituos užrašus, aš dažnai prisimindavau šiuos žodžius. Haleris yra iš tų, kurie atsidūrė tarp dviejų epochų, kurie nebuvo saugūs ir prarado nekaltumą, iš tų, kurių likimas – ypač stipriai patirti visą žmogaus gyvenimo abejotinumą kaip asmeninę kančią ir pragarą.

Čia, man atrodo, ir yra ta prasmė, kurią mums turi jo užrašai, ir todėl ryžausi juos paskelbti. O apskritai aš nenoriu nei jų ginti, nei jų smerkti, tegu kiekvienas skaitytojas padaro taip, kaip jam liepia sąžinė!

HARIO HALERIO UŽRAŠAI

Tik bepročiams

Diena praėjo, kaip apskritai ir praeina dienos; aš ją prastūmiau, švelniai nustūmiau į nebūtį savo primityviu ir droviu gyvenimo menu; keletą valandų dirbau, rausiausi senose knygoose, dvi valandas kenčiau skausmus, kokius apskritai kenčia senyvi žmonės, išgėriau miltelių ir apsidžiaugiau, kad apgavau skausmą, pagulėjau karštoje vonioje, traukdamas į save malonią šilumą, tris kartus gavau paštą ir peržiūrėjau visus tuos man nereikalingus laiškus ir spaudinių banderoles, padariau kvėpavimo pratimus, o mąstymo pratimus šiandien praleidau iš tingumo, valandą buvau išėjęs pasivaikščioti ir danguje mačiau nupieštą gražų, švelnų, nuostabų plunksninių debesų raštą. Tai buvo labai žavu, kaip ir senų knygų skaitymas, kaip gulėjimas šiltoje vonioje, bet, apskritai paėmus, tai buvo visai ne puiki, ne spindinti laimės ir džiaugsmo diena, o būtent viena tų dienų, kurios man jau seniai normalios ir įprastos: saikingai malonios, visiškai pakenčiamos, pusėtinios, abejingos senyvo, nepatenkinto pono dienos, dienos be ypatingų skausmų, be ypatingų rūpesčių, be tikro sielvarto, be nevilties, dienos, kuriomis net klausimas, ar ne metas pasekti Adalberto Štifterio pavyzdžiu ir besiskutant mirtinai įsipjauti, apsvartomas dalykiškai ir ramiai, be jaudinimosi ir baimės.

Kas yra matęs kitokių dienų, nelemtų, su podagros priepuoliais arba baisiu galvos skausmu, įsimetusiu už akių obuolių ir savo velniškais burtais iš džiaugsmo paverčiančiu kančia kiekvieną veiklą, kuriai reikalingos rega ir klausa, arba tų dvasinės mirties dienų, tų bjaurių vidinės tuštumos ir nevilties dienų, kai vidur nuniokotos ir akcinių bendrovių iščiulptos žemės žmonių pasaulis ir vadinamoji kultūra savo melagingu ir pigiu mugių blizgesiu mus verčia vėmti kiekviename žingsnyje, kaupiasi ir pasiekia nepakenčiamą laipsnį mūsų pačių sergančioje sieloje, – kas yra matęs tų pragariškų dienų, tas labai patenkintas tokiomis paprastomis, pusėtinomis dienomis, kaip ši diena, jis dėkingas sėdi prie šiltos krosnies, skaitydamas rytinį laikraštį, dėkingai konstatuoja, kad

šiandien vėl nekilo jokio karo, neižvesta naujos diktatūros, neišaiškinta jokios ypatingai ryškios kiaulystės politikoje ir ekonomikoje, savo surūdijusios lyros stygas jis dėkingai suderina santūriai, saikingai džiučiai, kone linksmai padėkos psalmei, kuria įvaro nuobodulį savo tyliam, švelniam, šiek tiek bromu apkvaitintam pusėtinam pasitenkinimo dievui, ir tvankiame šio patenkinto nuobodulio, šio labai dėkingo neskausmingumo ore abu jie, tuščiai linksintis pusėtinasis dievas ir žilstelėjęs, tylią psalmę giedantis pusėtinasis žmogus, atrodo panašūs vienas į kitą tarsi dvyniai.

Puikus dalykas – pasitenkinimas, neskausmingumas, šios pakenčiamos, romios dienos, kai nei skausmas, nei džiaugsmas nediršta suklykti, kai viskas vien šnabzdasi ir sėlina ant pirštų galų. Bet man, deja, taip atsitinka, kad aš visiškai nepakenčiu kaip tik šio pasitenkinimo, kad neilgai trukus jis man pasidaro bjauriai nepakenčiamas ir koptus, ir aš nusiminęs turiu bėgti į kitų temperatūrų juostas, geriausiu atveju džiaugsmų keliu, o blogiausiu – skausmų keliu. Tereikia man valandėlę pabūti be džiaugsmo ir be skausmo ir pakvėpuoti drungnu, nuobodžiu vadinamųjų gerų dienų pakenčiamumu, ir mano vaikiška siela taip prisipildo begalinės gėlos, jog aš sviedžiu surūdijusią dėkingumo lyrą mieguistam pasitenkinimo dievui į patenkintą veidą, ir manyje degantis tikrai pragariškas skausmas man mielesnis, negu ši sveika kambario temperatūra. Tuomet manyje suliepsnoja klaidus noras stiprių jausmų, sensacijų, įtūžis ant šio nusistovėjusio, banalaus, normuoto ir sterilizuoto gyvenimo ir pašėlęs troškimas ką nors sudaužyti į šipulius, – sakysim, kokią universalinę parduotuvę, katedrą ar patį save, – iškrėsti kokią nutrūktgalvišką kvailystę, nuplėsti perukus nuo kokių nors garbinamųjų stabų, parūpinti geidžiamus bilietus iki Hamburgo kokiems nors maištingiems mokinukams, suvedžioti mergaitę ar nusukti sprandą keliems miesčioniško gyvenimo būdo atstovams. Juk kaip tik tai aš kuo nuoširdžiausiai niekinau ir keikiau – šį pasitenkinimą, šią sveikatą, jaukumą, šį išpuoselėtą miesčionio optimizmą, šį trąšų, tarpų pusėtinumą, normalumą, vidutinybės ugdymą.

Štai tokios nuotaikos apimtas, slenkant sutemoms, užbaigiau šią pakenčiamą eilinę dieną. Užbaigiau ją ne taip, kaip priderėtų ir būtų naudinga liguistam žmogui: nesusiviliojau paklota lova, į kurią tarsi jaukas mane traukė šildomoji pūslė, bet, nepatenkintas ir pasišlykštėjęs savo nedideliu dienos darbu, paniuręs apsiaviau batus, apsilikau palatą ir per sutemas ir rūką patraukiau į miestą – išgerti „Plieno šalmo“ viešbutyje tai, ką geriantys vyrai pagal seną paprotį vadina „stikleliu vyno“.

Taigi iš savo mansardos ėmiau leisti laiptais, šiais sunkiai užkopiama svertimais laiptais, šiais perdėm miesčioniškais, išblizgintais, švariais laiptais itin padoraus trijų butų nuomojamojo namo, kurio palėpėje buvo mano būstas. Nežinau, kodėl taip atsitinka, bet aš, benamis Stepių Vilkas ir vienišas miesčioniško pasaulio priešas, visada gyvenu tikruose miesčioniškuose namuose, tai mano sena silpnybė. Aš gyvenu ne rūmuose ir ne proletarų namuose, bet kaip tyčia vis šiuose labai padoriuose, labai nuobodžiuose, nepriekaištingai laikomuose miesčioniškuose lizduose, kur truputį kvepia terpentinu ir muilu ir kur išsigąsti, jei kada garsiai trinkteli laukujėmis durimis arba įeini purvinais batais. Aš mėgstu šią atmosferą, be abejo, nuo vaikystės, ir mano slaptas ilgėjimasis kažko nelyginant tėvynės kaskart beviltiškai mane veda šiais senais kvailiais keliais. Bet man ir patinka kontrastas tarp mano gyvenimo, tarp mano vienišo, rūstaus, užguito, perdėm netvarkingo gyvenimo ir šios šeimyniškos, miesčioniškos aplinkos. Man patinka ant laiptų įtraukti į krūtinę šio tylos, tvarkos, švaros, padoro ir romumo kvapo, kuris, kad ir kaip neapkenčiu miesčionių, visada mane kažkaip jaudina, ir man patinka peržengti

savo kambario slenkstį, kur visa tai pasibaigia, kur tarp knygų šūsnių mėtosi cigarų nuorūkos ir stovi vyno buteliai, kur viskas netvarkinga, nejauku ir apleista ir kur viskas – knygos, rankraščiai, mintys – paženklinta ir prisigėrę vienišųjų bėdų, žmogaus būtis problematikos, troškimo iš naujo įprasminti žmonių gyvenimą, pasidariusį beprasmišką.

Ir štai aš praėjau pro araukariją. Kaip tik antrajame šio namo aukšte laiptai sukasi pro nedidelę aikštelę priešais vieną butą, kuris, be abejonės, yra dar nepriekaištingesnis, švaresnis ir labiau iššveistas, negu visi kiti, nes ši nedidelė aikštelė spindi antžmogiška priežiūra, tai – mažytė šviečianti tvarkos šventovė. Ant parketo grindų, kuriomis bijai žengti, stovi ten du dailūs suoleliai, o ant kiekvieno suolelio – po didelį gėlių puodą, viename auga azalija, kitame – gan graži araukarija, sveikas, tiesus, be galo tobulas medelis, ir kiekvienas spygliukas, kiekviena šakelė spindi šviežiai nuplauti. Kartkartėmis, kai žinau, jog niekas manęs nemato, aš naudojuosi šia vieta tarsi šventykla, sėduosi ant pakopos virš araukarijos, truputį pasilsiu, susineriu pirštus ir pagarbiai žvelgiu žemyn į šį tvarkos sodelį, kurio jaudinantis vaizdas ir juokingas vienišumas kažkaip graudina man širdį. Už šios aikštelės, tarsi šventajame araukarijos šešėlyje, aš įsivaizduoju butą, pilną spindinčio raudonmedžio, gyvenimą, trykstantį padorumu bei sveikata; čia žmonės anksti keliasi, atlieka savo pareigas, santūriai linksminasi šeimos šventėse, sekmadieniais eina į bažnyčią ir anksti gula.

Dėdamasis žvalus, skubėjau drėgnu skersgatvių asfaltu, ašarojančios ir blandžios žibintų šviesos žvelgė pro vėsią, rūškaną dulksną ir siurbė blausius atspindžius iš šlapios žemės. Prisiminiau pamirštus jaunystės metus – kaip tuomet mėgau tokius tamsius ir rūškanus vėlaus rudens ir žiemos vakarus, kaip godžiai ir svaigiai tuomet sugerdavau vienišumo ir melancholijos nuotaikas, kai iki pusiaunakčių per lietų ir audrą klaidžiodavau, susisiautęs palta, po priešišką, belapę gamtą, vienišas jau ir tuomet, bet kupinas didelės laimės ir sklidinas eilių, kurias vėliau užrašydavau prie žvakės, sėdėdamas ant lovos krašto savo kambarėlyje! Ką gi, tai praėjo, ši taurė buvo išgerta, ir daugiau niekas man jos nebeprisipylė. Ar buvo šito gaila? Man šito nebuvo gaila. Man nieko nebuvo gaila, kas praėjo. Gaila buvo dabarties ir šios dienos, visų tų nesuskaičiuojamų valandų ir dienų, kurias praradau, kurias tik iškentėjau, kurios man neatnešė nei dovanų, nei sukrėtimų. Bet, ačiū dievui, būdavo ir išimčių, būdavo kai kada, tiesa, retai, ir kitokių valandų, jos atnešdavo sukrėtimų, atnešdavo dovanų, pralauždavo sienas ir gražindavo mane, paklydėlį, prie gyvos pasaulio širdies. Nuliūdęs ir vis dėlto didžiai susijaudinęs stengiausi prisiminti paskutinį tokį išgyvenimą. Tai atsitiko viename koncerte, buvo atliekama puiki senoviška muzika, ir tarp dviejų piano taktų, pagrotų medinių pučiamųjų, man staiga vėl atsivėrė durys į aną pasaulį, aš perskridau dangų ir pamačiau dirbantį dievą, kenčiau palaimingus skausmus ir nuo nieko daugiau pasaulyje nesigyniau, nieko daugiau pasaulyje nebijojau, su viskuo sutikau, viskam atidaviau širdį. Tai truko neilgai, gal kokį ketvirtį valandos, bet tą pačią naktį sugrįžo sapne ir nuo tol kartkartėmis paslapčia sublyksėdavo per visas tas tuščias dienas, kartais aš tai ryškiai matydavau keletą minučių tarsi auksinį dievišką pėdsaką, einantį per mano gyvenimą: jis beveik visada apdrabstytas purvu ir apneštas dulkėmis, bet vėl sutviska auksinėmis kibirkštimis, ir tuomet atrodo, kad jo niekada daugiau nebepamesi, o jis vis dėlto vėl greitai pranyksta. Kartą naktį, negalėdamas užmigti, aš staiga prakalbau eilėm, perdaug gražiom ir keistom eilėm, kad dingteltų mintis jas užrašyti, o rytą aš jų visai neatsiminiau, bet jos vis dėlto manyje tūnojo tarsi sunkus riešutas sename, suaižėjusiame kevale. Kitą kartą tai užeidavo beskaitant kokį poetą, begalvojant apie kokią Dekarto, Paskalio

mintį, o kitą kartą tai vėl suspindėdavo ir auksine gija vesdavo tolyn į padebesius, kai būdavau pas mylimąją. Ak, sunku rasti šį dievišką pėdsaką tokiame gyvenime, kuriį mes gyvename, tokioje patenkintoje, tokioje miesčioniškoje, tokioje pilkoje epochoje, matant šią architektūrą, šiuos verslus, šią politiką, šiuos žmones! Ir kaip aš nebūsiu Stepių Vilkas ir pasigailėtinas atsiskyrėlis šiame pasaulyje, kurio tikslams nepritariu, kurio jokie džiaugsmai manęs nejaudina! Aš negaliu ilgai ištvirti nei teatre, nei kine, vos įstengiu paskaityti laikraštį, retai perskaitau šiuolaikinę knygą, aš nesuprantu, kokio malonumo ir džiaugsmo žmonės ieško perpildytuose traukiniuose ir viešbučiuose, sausakimšose kavinėse, skambinant kvaitinančiai, įkyriai muzikai, elegantiškų, ištaigingų miestų baruose ir varjetė, pasaulinėse parodose, korsuose, paskaitose smalsuoliams, dideliuose stadionuose – visų šių džiaugsmų, kurie man juk būtų pasiekiami ir dėl kurių tūkstančiai kitų grumiasi ir stumdomi, aš nesuprantu, jiems nepritariu, O tai, kas man atsitinka retomis mano džiaugsmo valandomis, kas man yra palaima, įvykis, ekstazė ir pakilumas, – pasaulis tai žino, to ieško ir tai mėgsta daugių daugiausia poezijoje, o gyvenime tai laiko pamišimu. Ir iš tiesų, jei pasaulis teisus, jei ši kavinių muzika, šios masinės pramogos, šie suamerikonėję, tokiu nedideliu trupučiu patenkinti žmonės teisūs, tuomet aš – neteisus, tuomet aš – pamišėlis, tuomet aš iš tikro esu tas Stepių Vilkas, kuriuo save dažnai vadindavau, žvėris, pasiklydęs jam svetimame ir nesuprantamame pasaulyje ir nerandantis nei savo tėvynės, nei oro, nei maisto.

Apniktas šių įprastų minčių, ėjau tolyn šlapia gatve, vienu tyliausių ir seniausių miesto kvartalų. Priešais, kitoje skersgatvio pusėje, tamsoje dunksojo sena, pilka mūrinė siena, į kurią aš visada mėgau žiūrėti, ji visados ten dunksojo, tokia sena ir nerūpestinga tarp nedidukės bažnyčios ir senos ligoninės, jos grublėtame paviršiuje dienomis dažnai ilsėdavosi mano akys, juk nedaug buvo tokių tylių, gerų, nebylių vietų miesto centre, kur paprastai kas pusė kvadratinio metro rėkia savo vardus tai krautuvė, tai advokatas, tai išradėjas, tai gydytojas, tai barzdaskutys ar nuospaudų gydymo meistras. Ir dabar mačiau šią seną, tylios ramybės apgaubtą sieną, ir vis dėlto kažkas joje buvo pasikeitę, aš suglumau, ties sienos viduriu pamatęs nedidelį gražų portalą su gotiniu skliautu, nes iš tikrųjų nebežinojau, ar tas portalas ten buvo visada, ar pastatytas dabar. Jis atrodė, be abejo, senas senas, tikriausiai šie užrakinti varteliai su tamsiomis medinėmis durimis jau prieš šimtmečius vedė į kažkokį apsnūdusį vienuolyno kiemą, ir šiandien dar ten tebeveda, nors vienuolyno jau seniai nebėra, ir galbūt aš šimtus kartų mačiau šiuos vartus, bet tik niekada jų nepastebėjau, tikriausiai juos naujai nudažė, ir todėl jie man krito į akis. Vis dėlto sustojau ir ėmiau atidžiai juos apžiūrinėti, bet kiton pusėn nepereėjau – gatvė buvo be galo šlapia ir pažliugusi; aš stovėjau ant šaligatvio ir tiktai žvelgiau ton pusėn, buvo jau labai tamsu, ir man pasirodė, jog vartai apipinti vainiku ar kažkuo margu. Ir, geriau išsižiūrėjęs, pamačiau virš vartų šviesią iškabą, kurioje, man atrodė, buvo kažkas parašyta. Aš įtempiau akis ir galų gale, nepaisydamas purvo ir balų, perėjau į kitą pusę. Čia, virš portalo, ant senos, pilkai žalios sienos pamačiau blausiai apšviestą dėmę, kuria greitai bėgiojo margos raidės, jos tuoj pat pradingdavo, vėl pasirodydavo ir išnykdavo. Še tau, pagalvojau, dabar ir šią seną gerą sieną subjaurojo šviečiančia reklama! Tuo tarpu skaičiau keletą švystelėjančių žodžių, juos buvo sunku perskaityti, reikėjo kone spėlioti, raidės pasirodydavo nevienodais atstumais, tokios blyškios ir vos įžiūrimos, ir labai greitai užgesdavo. Žmogus, ketinęs iš to padaryti biznį, sumanumu nepasižymėjo, jis buvo Stepių Vilkas, vargšelis; kodėl turėjo jo raidės žaisti čia, ant šios

sienos, tamsiausioje senamiesčio gatvelėje, šiuo paros metu, lietingu oru, kur niekas čion neužklysta, ir todėl jos buvo tokios bėglios, tokios skraidžios, tokios aiškingos ir neišskaitomos? Bet štai pagaliau man pavyko, paeiliui sugavau keletą žodžių, kurie reiškė:

Magiškasis teatras

Įeiti leidžiama ne visiems

- ne visiems

Aš pamėginau atidaryti vartus, sunki sena rankena, kad ir kiek spaudžiau, nepajudėjo. Raidžių žaismas pasibaigė, liovėsi jis staiga, liūdnei įsitikinęs savo nereikalingumu. Aš žengtelejau keletą žingsnių atgal, giliai nuklimpau į purvą, raidės daugiau nebeapsirodė, jų žaismas užgeso, aš ilgai stovėjau purve ir laukiau, bet veltui.

Ir tuomet, kai lioviausi laukęs ir vėl grįžau ant šaligatvio, priešais mane, atsispindėdamos asfalte, nuvarvėjo keletas spalvotų šviečiančių raidžių.

Aš perskaičiau:

Tik -- be -- pročiams!

Peršlapau kojas ir sušalau, bet dar ilgokai pastovėjau, palaukiau. Daugiau nieko. Ir kol aš stovėjau ir galvojau, kaip gražiai ant drėgnos sienos ir juodo žvilgančio asfalto šmėsčioja klaidžiojančių trapių margų raidžių žiburėliai, man staiga vėl atėjo į galvą ankstesnių minčių nuotrupa – palyginimas su auksiniu šviečiančiu pėdsaku, kuris vėl taip greitai tolsta ir išnyksta.

Sušalau ir patraukiau tolyn, svajodamas apie šį pėdsaką, ilgėdamasis vartų į stebuklingąjį teatrą, skirtą tik bepročiams. Tuo tarpu įėjau į turgaus rajoną, kur netrūko vakarinių pramogų, kas žingsnis kabojo plakatai ir masino užrašai: moterų kapela – varjetė – kinas – šokiai, – bet visa tai buvo ne man, tai buvo „visiems“, normaliems, kurie iš tikrųjų visur, kaip mačiau, miniomis grūdosi pro vartus. Vis dėlto mano liūdesys truputį praskaidrėjo, mane juk palietė kito pasaulio sveikinimas, keletas spalvotų raidžių šoko ir grojo mano sieloje ir užgavo slaptas stygas, vėl sužerėjo auksinis pėdsakas.

[...]

Mane išgąsdino, prieš pat mane iš tamsaus skersgatvio tarpeklio išniręs kažkoks žmogus, kažkoks vienišas vėlyvas naktibalda pavargusiu žingsniu, su kepure ant galvos, mėlyna palaidine, ant peties jis nešėsi kartį su plakatu, ties pilvu ant dirželio – atdarą skrynutę, kokias nešiojasi turgų prekiautojai. Pavargęs jis žingsniavo pirma manęs, neatsigrėžė, šiaip aš būčiau pasisveikinęs ir pasiūlęs cigarą. Artimiausio žibinto šviesoje pamėginau perskaityti jo štandartą, raudoną plakatą ant lazdos, bet plakatas siūbavo, aš nieko negalėjau perskaityti. Tuomet jam šūktelėjau ir paprašiau parodyti plakatą. Jis sustojo ir šiek tiek tiesiau palaikė savo lazdą, ir tada aš galėjau perskaityti šokinėjančias, svyrinėjančias raides:

Anarchistinės vakaro pramogos!

Magiškasis teatras!

Įeiti leidžiam ne vi...

– Aš jūsų kaip tik ir ieškojau, – sušukau džiaugsmingai. – Kokios tos jūsų vakaro pramogos? Kur jos bus? Kada?

Jis vėl žengė tolyn.

– Ne visiems, – tarė jis abejingai, mieguistu balsu ir nuskubėjo tolyn. Jam buvo gana, jis norėjo namo.

– Palaukit, – sušukau ir pasileidau jam iš paskos. – Ką ten turite savo dėžėje? Aš noriu ką nors nusipirkti.

Nesustodamas žmogus mechaniškai kyštelėjo ranką į savo dėžę, ištraukė kažkokią knygutę ir atkišo man. Aš ją greitai čiupau ir įsidėjau į kišenę. Kol atsisegiojau palta, norėdamas surasti pinigų, jis pasuko į šoną, į kažkokią tarpuvartę, uždarė paskui save vartus ir dingo. Kieme suaidėjo sunkūs jo žingsniai pirmiausia akmeniniu grindiniu, toliau mediniais laiptais, o po to nutilo. Ir staiga aš taip pat pasijutau labai pavargęs ir pamačiau, jog jau labai vėlu ir būtų gerai dabar eiti namo. Paspartinau žingsnį ir netrukus miegančiu priemiesčio skersgatviu pasiekiau savo rajoną tarp pylimo skverų, kur nedideliuose, švairiuose nuomojamuose namuose už gazonų ir gebenių gyvena tarnautojai ir smulkūs pensininkai. Pro gebenę, veja, pro nedidukę eglaitę priėjau laukujes duris, radau rakto skylutę, radau mygtuką šviesai, prasėlinau pro stiklines duris, pro poliruotas spintas ir puodus su augalais ir atsirakinau savo kambarį, savo mažutę tariamą tėvynę, kur manęs laukė krėslas ir krosnis, rašalinė ir etiudininkas, Novalis ir Dostojevskis, laukė taip, kaip laukia kitų, tikrų žmonių, grįžtant namo motina ar žmona, vaikai, tarnaitės, šunys, katės.

Kai vilkausi šlapią palta, man vėl į rankas pakliuvo maža knygutė. Aš ją ištraukiau, tai buvo plona, prastame popieriuje prastai atspausdinta turgaus knygūkstė, panaši į brošiūrą „Žmogus, gimęs sausio mėnesį“ arba „Kaip per savaitę atjaunėti dvidešimčia metų?“

Tačiau, atsisedęs krėslė ir užsidėjęs akinius, nustebeęs ir apimtas staiga plykstelėjusios nuojautos, jog čia pats likimas, šios turgaus knygutės aplanke perskaičiau: „Traktatas apie Stepių Vilką. Ne visiems.“

Štai kas buvo parašyta knygelėje, kurią aš, vis labiau domėdamasis, perskaičiau tuo pradėjimu:

TRAKTATAS

APIE

STEPIŲ VILKĄ

Tik bepročiams

Kartą gyveno toks padaras, vardu Haris, pramintas Stepių Vilku. Jis vaikščiojo dviem kojom, nešiojo drabužius ir buvo žmogus, bet iš tikrųjų vis dėlto buvo stepių vilkas. Jis daug ko išmoko iš to, ką gali išmokti galvoti žmonės, ir buvo gana protingas. Bet neišmoko vieno dalyko: būti patenkintas savimi ir savo gyvenimu. Tas jam nepavyko, jis buvo nepatenkintas žmogus. Tai atsitiko tikriausiai todėl, kad širdies gilumoje jis visada žinojo (arba tarėsi žinąs), jog iš tikrųjų esąs visai ne žmogus, o vilkas iš stepės. Tegul protingi žmonės ginčijasi, ar jis tikrai buvo vilkas, ar kadaise, galbūt dar prieš gimimą, iš vilko paverstas žmogum arba gimė žmogum, bet buvo apdovanotas stepių vilko siela ir jos apsėstas, ar šitas įsitikinimas, kad jis iš tikrųjų esąs stepių vilkas, buvo vien jo vaizduotės ir ligos vaisius. Juk, pavyzdžiui, visai galimas dalykas, kad šis žmogus gal savo vaikystėje buvo laukinis, nesuvaldomas ir netvarkingas, kad jo auklėtojai mėgino jame užmušti žvėrį ir tuo pačiu kaip tik jį privertė įsivaizduoti ir patikėti, kad jis iš tikrųjų žvėris, tik prisidengęs plonu auklėjimo ir žmoniškumo apvalkalu. Apie tai galima ilgai ir įdomiai kalbėti ir netgi šia tema parašyti knygų; tačiau Stepių Vilkui visa tai ničnieko neduotų, nes jam buvo visiškai tas pat, ar jame pabudino vilką kerai, mušimas ar jo paties vaizduotė. Kad ir ką apie tai galvotų kiti, kad ir ką apie tai galvotų jis pats, visa tai jam neturėjo jokios reikšmės, nes juk tuo vilko iš jo neišvairysi.

Taigi Stepių Vilkas turėjo dvi prigimtis, žmogišką ir vilkišką; toks buvo jo likimas, ir galbūt šis likimas nebuvo jau toks ypatingas ir retas. Sakoma, kad jau yra pasitaikę nemažai žmonių, turėjusių daug šunies ar lapės, žuvies ar gyvatės savybių, bet jie dėl to neturėję jokių ypatingų sunkumų. Šiuose žmonėse žmogus ir lapė, žmogus ir žuvis gyveno vienas greta kito, ir nė vienas neskriaudė kito. Jie net vienas kitam padėdavo, ir ne vienam žmogui, kuris nemažai pasiekė ir kuriam visi pavoydi, laimę dažniau atnešdavo lapė ar beždžionė, o ne žmogus. Tai juk žino kiekvienas. O Hariui darėsi kitaip, žmogus ir vilkas jame negyveno vienas greta kito ir dar mažiau padėdavo vienas kitam, bet nuolat mirtinai vaidijosi ir tik kankino vienas kitą, o kai viename kraujuje ir vienoje sieloje yra du mirtini priešai, tuomet gyvenimas prastas. Ką gi, kiekvienam sava dalia, ir niekam ji nėra lengva.

Nors mūsų Stepių Vilkas jautėsi ir gyveno čia tarsi vilkas, čia tarsi žmogus, kaip ir visi mišrūs padarai, tačiau, kai jis būdavo vilkas, jame nuolat budėdavo žmogus, stebėdamas, spręsdamas ir smerkdamas – o tuo metu, kai jis būdavo žmogus, lygiai taip pat elgėsi vilkas. Pavyzdžiui, jei Hariui kaip žmogui atėdavo į galvą graži mintis, jei jam kildavo subtilus, kilnus jausmas arba jei jis atlikdavo vadinamąjį gerą darbą, tuomet vilkas jame šiepdavo dantis ir juokdavosi ir kruvina patyčia rodydavo, koks juokingas, koks nederantis visas šis kilnus spektaklis stepių žvėriui, vilkui, kuris juk širdyje kuo puikiausiai žino, kas jam patinka, būtent – vienišam risnoti stepėmis, kartais lakti kraują ar vytis vilkė, – ir tuomet kiekvienas žmogiškas poelgis, žiūrint vilko akimis, pasidarydavo baisiai komiškas ir nepatogus, kvailas ir tuščias. Bet visiškai taip pat būdavo, kai Haris jausdavosi ir elgdavosi kaip vilkas, kai jis kitiems rodydavo dantis, kai jausdavo neapykantą ir mirtiną priešišumą visiems žmonėms, jų melagingoms ir išsigimusioms manieroms, jų papročiams. Tuomet jame budėdavo žmogus, jis stebėdavo vilką, vadindavo jį gyvuliu ir žvėrim ir gadindavo bei nuodydavo visus jo paprastus, sveikus ir laukinius vilkiškos būtybės džiaugsmus.

Tai tokie buvo Stepių Vilko reikalai, ir galima įsivaizduoti, kad Hario gyvenimas nebuvo per daug malonus ir laimingas. Bet tai dar nereikia, kad jis buvo pernelyg nelaimingas (nors jam pačiam, tarp kitko, taip atrodė, bet juk kiekvienas žmogus jam tekusias kančias laiko didžiausiomis). Taip nepasakysi apie joki žmogų. Netgi tas, kuriame nėra vilko, dėl to nebūtinai bus laimingas. Ir netgi nelaimingiausiam gyvenime pasitaiko saulėtų valandų ir mažyčių laimės gėlių tarp smėlio ir akmenų. Taip buvo juk ir Stepių Vilkui. Jis dažniausiai būdavo labai nelaimingas, šito nepaneigsi, ir galėdavo nelaimingus padaryti kitus – kai jis juos mylėdavo, o jie jį. Mat, visi, kurie jį pamildavo, visada matydavo tik vieną jo pusę. Daugelis jį mylėjo kaip subtilų, protingą ir savotišką žmogų, o paskui pasibaisėdavo ir nusivildavo, kai staiga atrasdavo jame vilką. O neaptikti jo negalėdavo, nes Haris, kaip ir kiekviena būtybė, norėjo, kad jį mylėtų visą, ir todėl negalėdavo nuneigti ir paslėpti vilko kaip tik nuo tų, kurių meilė labai brangino. Tačiau būdavo ir tokių, kurie jame mylėjo kaip tik vilką, kaip tik laisvę, laukinumą, nesuvaldomumą, pavojingumą ir stiprumą, ir jie vėlgi nepaprastai nusivildavo ir susisielodavo, kai staiga pasirodydavo, kad laukinis, piktas vilkas yra dar ir žmogus, kad jis dar ilgisi gėrio ir švelnumo, dar nori klausytis Mocarto, skaityti eiles ir turėti žmonijos idealų. Kaip tik pastarieji dažniausiai būdavo ypač nusivylę ir pikti, ir todėl Stepių Vilkas įmiešdavo savo dvilypumo ir prieštaravimo taip pat į visus soetimus likimus, su kuriais susiliesdavo.

Bet kas dabar mano, jog pažįsta Stepių Vilką ir gali įsivaizduoti jo gaudų, prieštaravimų suardytą gyvenimą, tas vis dėlto klysta, jis toli gražu visko nežino. Jis nežino, kad (juk nėra taisyklės be išimties, ir vienas nusidėjėlis tam tikromis aplinkybėmis mielesnis dievui, negu devyniasdešimt devyni teisuoliai) – kad ir Hariui vis dėlto taip pat pasitaikydavo išimčių ir laimingų dienų, kad jame kartais vilkas, o kartais žmogus lygiai ir netrikdomas kvėpuodavo, mąstydamas ir

jausdavo, kad kartkarčiais, labai retom valandėlėm, jie sudarydavo taiką ir gyvendavo vienas su kitu santarvėje, ne vien tik vienas miegodavo, o kitas tuo tarpu budėdavo, bet vienas kitą stiprindavo ir vienas kitą paremdavo. Kartais šio žmogaus gyvenime, kaip ir visur pasaulyje, visa, kas įprasta, kasdieniška, pažįstama ir dėsninga, rodės, teturėjo vienintelį tikslą – akimirką atsikovėti, nutrūkti ir užleisti vietą kažkokiai nepaprastybei, stebuklui, malonei. Ar šios trumpos, retos laimės valandos palengvindavo, ar sušvelnindavo varganą Stepių Vilko dalią ir laimė pagaliau atsverdavo kančią, o gal trumpa, bet stipri tų nedaugelio valandų laimė sugerdavo ir viršydavo visą kančią, bet tai vėlgi kitas klausimas, ir tegu apie jį lig valios pamąsto žmonės, neturintys ko veikti. Stepių Vilkas irgi dažnai apie tai mąstydavo, ir tos jo dienos būdavo beprasmiškos ir nenaudingos.

Čia reikėtų pasakyti dar vieną dalyką. Tokio tipo žmonių, kaip Haris, yra gana daug, šiam tipui priklauso ypač daug menininkų. Visi šie žmonės savyje turi dvi sielas, dvi esybes, dieviškas ir velniškas pradus, motiniškas ir tėviškas kraujas, sugebėjimas džiaugtis ir sugebėjimas kentėti juose susimaišę ir susiraizgę lygiai taip pat priešiskai ir padrikai, kaip Haryje vilkas ir žmogus. Ir šie žmonės, kurių gyvenimas labai neramus, kartais, retomis savo laimės akimirkomis, pajunta tokią jėgą ir toki neapsakomą grožį, akimirkos laimės puta kartais ištykšta virš kančių jūros taip aukštai ir akinamai, jog šie trumpai blykstelėję laimės spinduliai paliečia taip pat kitus ir juos užburia. Taip tarsi brangi, skraji laimės puta virš kančių jūros gimsta visi tie meno kūriniai, kuriuose vienas kenčiantis žmogus vienai valandai taip aukštai pakilo virš savo likimo, jog jo laimė spinduliuoja tarsi žvaigždė, ir visiems, kas ją mato, atrodo tarsi kažkas amžina, tarsi savo paties laimės sapnas. Visi šie žmonės, kad ir kaip vadintųsi jų darbai ir kūriniai, iš esmės visai neturi gyvenimo, tai yra jų gyvenimas nėra būtis, jis neturi pavidalo, jie nėra herojai, menininkai, mąstytojai ta prasme, kaip kiti yra teisėjai, gydytojai, batsiuviai ar mokytojai, bet jų gyvenimas – amžinas, sopulingas judėjimas ir vilnijimas, jis nelaimingas ir skausmingai sužalotas, jis baisus ir beprasmiškas, jei nelaiksime prasme kaip tik tų retų įvykių, darbų, minčių ir kūrinių, kurie sublyksi viršum tokio gyvenimo chaoso. Tarp šio tipo žmonių kilo pavojinga ir baisi mintis, kad galbūt visas žmogaus gyvenimas tėra didelė klaida, ūmus ir nepasisėkęs promotės priešlaikinis gimdymas, klaidus ir šurpiai nepavykęs gamtos eksperimentas. Bet tarp jų kilo ir kitokia mintis – kad žmogus galbūt yra ne vien tik pusiau protingas gyvulys, bet ir dievų vaikas, kuriam skirtas nemirtingumas.

Kiekvienas žmonių tipas turi savo požymių, savo skiriamųjų bruožų, kiekvienas turi savo dorybių ir ydų, kiekvienas – savo mirtiną nuodėmę. Vienas Stepių Vilko bruožų tas, kad jis buvo vakaro žmogus. Rytas jam buvo netikęs paros laikas, kurio jis bijodavo ir kuris jam niekada nieko gero neatnešdavo. Niekada, nė vieną savo gyvenimo rytą jis nebuvo tikrai linksmas, nė karto priešpiečio valandom nepadare nieko gero, neturėjo gerų sumanymų, nesuteikė džiaugsmo nei sau, nei kitiems. Tik popiečiais iš lėto atšildavo ir atgydavo ir tik į vakarą, geromis savo dienomis, jis būdavo vaisingas, veiklus, o kartais karštas ir linksmas. Su tuo buvo susijusi ir jo vienatvės bei nepriklausomybės reikmė. Nė vienas žmogus niekada neturėjo didesnio, aistringesnio nepriklausomybės poreikio, kaip jis. Jaunystėje, kai dar buvo neturtingas ir sunkiai pelnydavo duoną, jis vėčiau badaudavo ir vaikščiodavo nuplyšusiais drabužiais, kad tik išgelbėtų truputėlį nepriklausomybės. Jis niekada neparsidavė nei už pinigus, nei dėl gerovės, nei moterims, nei šio pasaulio galingiesiems ir, kad išsaugotų savo laisvę, tūkstančius kartų atmesdavo ir paneigdavo tai, ką visi laikė jo nauda ir laime. Nieko jis taip neapkentė ir nesibaisėjo, kaip minties eiti kažkokias pareigas, laikytis kažkokio dienos ir metų suskirstymo, paklusti kitiems. Kontoros, kanceliarijos, raštinės jis neapkentė lyg mirties, o baisiausia, kas jam galėjo prisisa-

pnuoti, buvo kareivinių nelaisvė. Jis mokėjo išvengti visų tų dalykų, dažnai didelėmis aukomis. Čia slypėjo jo jėga ir dorybė, čia jis buvo nepalenkiamas ir nepaperkamas, čia jo charakteris buvo tvirtas ir tiesmukas. Tačiau su šia dorybe vėlgi buvo glaudžiausiai susijusi jo kančia ir likimas. Jam klojosi taip, kaip klojasi visiems: tai, ko atkakliausiai ieškojo ir siekė visu savo esybės potraukiu, – tai gaudavo, bet tokiu dideliu kiekiu, kuris žmogui jau nebeeina į sveikatą. Iš pradžių tai buvo jo svajonė ir laimė, vėliau – jo kartus likimas. Trokštantis valdžios žūsta nuo valdžios, piniguočius – nuo pinigų, vergas – nuo vergovės, trokštantis malonumų – nuo malonumų. Taip ir Stepių Vilkas žuvo nuo savo nepriklausomybės. Jis pasiekė savo tikslą, jis darėsi vis nepriklausomesnis, niekas negalėjo jam įsakinėti, prie nieko jam nereikėjo taikytis, pats vienas laisvai apspręsdavo savo poelgius. Juk kiekvienas stiprus žmogus neišvengiamai pasiekia tai, ko verčia ieškoti tikras jo esybės potraukis. Tačiau, pasiekęs laisvę, Haris staiga pajuto, kad jo laisvė – mirtis, kad jis vienas, kad pasaulis kažkaip kraupiai davė jam ramybę, kad jam daugiau neberūpi nei žmonės, nei jis pats, kad jis pamažu dūsta, vis labiau ir labiau retėjant izoliuotumo ir vienatvės orui. Dabar pasirodė, kad vienatvės ir nepriklausomybės jis jau nebetrokšta ir nebesiekia, kad tai – tik jo lemtis, jo pasmerkimas, kad magiškas troškimas sumanytas ir jau nebeatšaukiamas, kad niekas nebepadės, nors ir kaip ilgesingai ir kupinas geriausios valios jis tiestų rankas ir būtų pasiruošęs jungtis ir bendrauti: dabar jį paliko vienią. Kartu žmonėms jis visai nekėlė neapykantos ir pasibjaurėjimo. Atvirkščiai, jis turėjo labai daug draugų. Daugeliui jis patiko. Bet visada susilaukdavo tiktai simpatijos ir draugiškumo, būdavo kvoiečiamas, jam dovanodavo dovanas, rašydavo mielus laiškus, bet niekas su juo nesuartėdavo, niekada neatsirasdavo saitų, niekas nenorėjo ir nesugebėjo dalytis su juo gyvenimu. Dabar jį gaubė vienišųjų oras – toji tyli atmosfera, tas išslydimas iš aplinkos, tas nesugebėjimas bendrauti, prieš kurį ir valia, ir troškimas buvo bejėgiai. Tai ir buvo vienas reikšmingiausių jo gyvenimo bruožų.

[...]

Dar lieka individualų Stepių Vilko fenomeną, o ypač jo savotišką santykį su miesčionija, vadinasi, abu šiuos reiškinius, paaiškinti jų pagrindiniais dėsniais. Imkime išeities tašku, kadangi tai savaimė prašyte prašosi, kaip tik jo santykį su „miesčioniškąja“ sfera!

Jo paties supratimu, Stepių Vilkas gyveno visiškai už miesčioniško pasaulio ribų, nes neturėjo šeimyninio gyvenimo ir nepažino socialinio garbės troškimo. Jis jautėsi kartais esąs tik vienišius, kartais originalas ir liguistas atsiskyrėlis, kartais pernelyg normalus, turįs genijaus duomenų, pakilęs virš mažučiu eilinio gyvenimo normų individas. Jis sąmoningai niekino miesčionį ir didžiavosi, jog pats ne toks. Vis dėlto tam tikra prasme gyveno visiškai miesčioniškai: turėjo banke pinigų ir rėmė neturtingus giminaičius, rengėsi nors ir nerūpestingai, bet padoriai, taip, kad nekristų į akis, stengėsi sugyventi su policija, mokesčių valdybomis ir kitokiais valdžios organais. O be to, kažkokia stipri, paslaptinga aistra jį nuolat traukė į siaurutį miesčionišką pasaulį, į tylius, padorius šeimyninius namus su švariais sodeliais, išblizgintomis laiptinėmis ir visa jų kuklia toarkos ir padorū atmosfera. Jam patiko turėti nedidelių ydų ir būti ekstravagantiškam, jaustis pašaliniu miesčioniškoje sferoje, keistuoliu arba genijum, tačiau jis niekada nebuvo įsikūręs ir negyveno, jei taip galima pasakyti, gyvenimo provincijose, kur nebėra miesčioniškumo. Jis laisvai nesijautė nei tarp žmonių, sudarančių išimtis ir vartojančių prievartą, nei tarp nusikaltėlių ar beteisių, bet niekada nepaliko miesčionių provincijos, visada buvo susijęs su jų normomis ir atmosfera, nors šis ryšys ir reiškė prieštaravimą ir maištą. Be to, jis buvo smulkiaburžuaziškai auklėjamas ir nuo tada išlaikė daugybę sąvokų ir šablonų. Teoriškai jis nė kiek nebuvo nusistatęs

prieš prostituciją, bet pats nebūtų galėjęs rimtai žiūrėti į prostitutę ir iš tikrųjų laikyti ją sau lygia. Politinį nusikaltėlį, revoliucionierių ar dvasinį suvedžiotoją, kurį boikotudavo valstybė ir visuomenė, jis galėjo pamilti kaip brolių, bet vagiui, įsilaužėliui, žudikui jis nebūtų pajutęs nieko daugiau, kaip tik gana miesčionišką gailestį.

Taigi viena savo esybės ir elgsenos dalimi jis nuolat pripažino ir teigė tai, su kuo antrąja kovojo ir ką neigė. Užaugęs išpuoselėtuose miesčioniškuose namuose, kur tvirtai laikytasi formos ir papročių, jis viena savo sielos dalimi visada buvo ištikimas šito pasaulio tvarkai, nors jau seniai individualizavosi, peržengdamas galimą miesčioniškumo ribą, ir seniai išsivadavo nuo miesčioniško idealo ir miesčioniško tikėjimo esmės.

O „miesčioniškumas“, ši nuolat egzistuojanti žmogaus būseną, yra ne kas kita, kaip mėginimas rasti kompromisą, kaip siekimas pusiausviuro vidurio tarp daugybės kraštutinumų ir prieštaringų žmogaus elgesio polių. Panagrinėkime kaip pavyzdį vieną šių polių, kad ir priešingumą tarp šventojo ir ištvirkėlio, ir mūsų palyginimas greitai bus suprantamas. Žmogus gali visiškai atsiduoti dvasiniam gyvenimui, priartėti prie dieviško prado, šventojo idealo. Jis, atvirkščiai, gali visai atsiduoti savo instinktams, savo jusliniams norams ir sutelkti visas savo pastangas akimirksni trunkančiam džiaugsmui pasiekti. Vienas kelias veda link šventojo, link dvasios kankinio, link atsidavimo dievui. Kitas kelias veda link ištvirkėlio, link instinktų kankinio ir link atsidavimo dūlėjimui. Taigi miesčionis stengiasi gyventi tarp abiejų kelių, saikingam vidury. Jis niekada savęs neišsižadės, neatsiduos nei svaiguliui, nei askezei, jis niekada nebus kankinys, niekada nesutiks žūti – atvirkščiai, jo idealas – ne atsidavimas, bet savojo „aš“ išlaikymas, jis nesiekia nei šventumo, nei jo priešybės, būtinybė jam nepakenčiama, jis, tiesa, nori tarnauti dievui, bet nori tarnauti ir svaiguliui, jis, tiesa, nori būti dorybingas, bet ir žemėje nori truputėlį pagyventi savo malonumui. Trumpai tariant, jis mėgina įsikurti viduryje, tarp kraštutinumų, nuosaikioje ir sveikoje zonoje, be smarkių vėtrų ir audrų, ir tai jam pasiseka, tačiau tik atsiskius gyvenimo ir jausmo intensyvumo, kurį teikia į būtinybę ir kraštutinumus atgręžtas gyvenimas. Intensyviai gyventi galima tik savojo „aš“ kaina. O miesčionis nieko labiau nevertina, kaip savojo „aš“ (tarp kitko, tik rudimentiškai teišsivysčiusį „aš“). Vadinasi, intensyvumo kaina jis laimi išsilaikymą ir saugumą, vietoj atsidavimo dievui gauna sąžinės ramybę, vietoj džiaugsmo – pasitenkinimą, vietoj laisvės – patogumą, vietoj mirtinos kaitros – malonią temperatūrą. Todėl miesčionis iš esmės yra būtybė su silpnu gyvenimo impulsu, baugšti, bijanti bent kiek savęs išsižadėti, lengvai valdoma. Todėl ir vietoj valdžios jis pastatė daugumą, vietoj prievartos – įstatymą, vietoj atsakomybės – balsavimo procedūrą.

Aišku, kad ši silpna ir baugšti būtybė, nors ir kažin kiek jų tokių būtybių, negali išsilaikyti, kad dėl savo ypatybių ji pasaulyje negali atlikti kito vaidmens, kaip ėriukų banda tarp besibastančių vilkų. Vis dėlto matome, kad, nors tais laikais, kai valdo labai stiprios natūros, miesčionis tučtuojau priremiamas prie sienos, tačiau jis niekada nežūva, retkarčiais, regis, net viešpatauja pasaulyje. Kaipgi taip atsitinka? Nei gausi jo banda, nei dorybė, nei sveikas protas, nei organizacija neįstengtų išgelbėti jo nuo pražūties. Tiems, kurių gyvenimo intensyvumas nuo pat pradžių labai susilpnintas, neišlaikys gyvybės jokie pasaulio vaistai. Ir vis dėlto miesčionija gyvena, ji stipri, ji klesti. Kodėl?

Atsakymas: dėl stepių vilkų. Iš tikrųjų, gyvybinė miesčionijos jėga visiškai priklauso ne nuo normalių jos narių savybių, bet nuo gausybės autsaiderių, kuriuos ji prisitraukia savo idealų miglotumo ir begalinio lankstumo dėka. Miesčionijoje visuomet gyvena daugybė stiprių ir laukinių natūrų. Mūsų Stepių Vilkas Haris – charakteringas pavyzdys. Nors jo individualybės išsivystymas gerokai peržengė galimą miesčioniui ribą, nors meditacijos palaima jam žinoma ne blogiau, kaip

niūrus neapykantos ir savęs nekentimo džiaugsmas, nors jis niekina įstatymą, dorybę ir sveiką protą, vis dėlto jis yra miesčionijos kalinyš ir negali nuo jos pabėgti. Taigi tikrosios miesčionijos masę supa platus žmonijos sluoksnių, daugybė tūkstančių gyvybių ir intelektų, nors ir peraugusių miesčioniją ir linkusių laisvai gyventi ir siekti absoliuto, bet prisirišusių prie miesčionijos infantilišiais jausmais ir truputį per daug užsikrėtusių jos gyvenimo intensyvumo silpninimu, tačiau vis dėlto kažkaip sustingusių miesčionijoje, kažkaip jai priklausomų, išpareigojusių ir jai tarnaujančių. Mat, miesčionija laikosi principo, priešingo didžiųjų principui: kas ne prieš mane, tas už mane!

Jei, tuo remdamiesi, panagrinėsime Stepių Vilko sielą, tai pasirodys, kad jis jau vien dėl aukšto jo individualybės lygio nėra miesčionis – nes bet kokia labai išsivysčiusi individualybė atsigrežia prieš savąjį „aš“ ir linksta vėl jį sunaikinti. Mes matome, kad jame glūdi vienodai stiprūs ir šventojo, ir ištvirkėlio impulsai, tačiau dėl kažkokių silpnųjų ar vangumų jis negalėjo nusukti į laisvą laukinę visatą, negalėjo įveikti sunkios, motiniškos miesčionijos žvaigždės traukos. Tai tokia jo padėtis pasaulio erdvėje, tai toks jis suvaržytas. Daugelis intelektualų, didžiūma menų žmonių priklauso šiam tipui. Tik stipriausi iš jų išsiveržia iš miesčioniškos žemės atmosferos ir patenka į kosmosą, o visi kiti rezignuoja arba eina į kompromisus, nekenčia miesčionijos ir vis dėlto jai priklauso, ją stiprina ir šlovina ir galų gale turi ją pripažinti, kad kaip nors galėtų gyventi. Tragizmui šios nesuskaičiuojamos egzistencijos dar nepribrendusios, bet jos pribrendusios vis dėlto gana didelei nesėkmei ir piktai lemčiai, kurios pragare talentai visai išverda ir pasidaro vaisingi. Tie nedaugelis, kurie išsiveržia, pasiekia absoliutą ir šlovingai žūva, jie tragiški, jų skaičius nedidelis. O kitiems, neišsiveržusiems, kurių talentus miesčionija dažnai labai pagarbiai vertina, atdara trečioji karalystė, išvaizduojamas, bet suverenus pasaulis – humoras. Nerimastingi stepių vilkai, šie nuolat ir baisiai kenčiantys, kuriems neskirta galios, būtinos tragizmui, išsiveržimui į žvaigždėtą erdvę, kurie jaučia pašaukimą absoliutui ir vis dėlto absoliute negali gyventi, – jiems, jei jų dvasia užsigrūdino kančiose ir pasidarė elastinga, yra taiki išeitis – humoras. Humoras kažkodėl visuomet lieka miesčioniškas, nors tikras miesčionis nesugeba jo suprasti. Jo išvaizduojamoje sferoje įsikūnija painus, daugialypis visų stepių vilkų idealas: čia galima tuo pačiu metu ne tik pritarti šventajam ir ištvirkėliui, prilenkti polių prie vienas kito, bet ir miesčionijai jungti į šį pritarimą. Juk atsidavusis dievui visiškai gali pritarti nusikaltėliui, ir atvirkščiai, bet jie abu, o ir visi kiti žmonės absoliutai, negali pritarti netgi tam neutraliam, abejingam viduriui, miesčioniškumui. Tik vienas humoras, puikiausias išradimas tų, kurių maksimalizmas sukaustytas, tų, kurie beveik tragiški, tų, kurie labai gabūs, bet nelaimingi, tik vienas humoras (galbūt savičiausias ir genialiausias žmonijos laimėjimas) pasiekia tai, kas neįmanoma, aprėpia ir sujungia savo prizmių spinduliavimu visas žmonijos gyvenimo sritis. Gyventi pasaulyje, tarsi tai nebūtų pasaulis, gerbti įstatymą ir vis dėlto jį pranokti, turėti, „tarsi neturėtum“, atsisakyti, tarsi tai būtų joks atsisakymas, – įgyvendinti visus šiuos mėgstamus ir dažnai formuluojamus didžios gyvenimo išminties reikalavimus tegali vien humoras.

Ir įsigu tik Stepių Vilkiui, kuris tam turi ir talentą, ir polinkį, tvankiame savo pragaro chaose pasisektų išspausti, išsunkti šį stebuklingą gėrimą, jis būtų išgelbėtas. Bet jam dar daug ko trūksta. Tačiau galimybė, viltis yra. Kas jį myli, kas jį užjaučia, tepalinki jam šio išsigelbėjimo. Tuomet jis, žinoma, visam laikui sustingtų miesčioniškume, bet jo kančios būtų pakenčiamos, būtų vaisingos. Jo santykis su miesčionišku pasauliu, ir meilėje, ir neapykantoje, netektų sentimentalumo, ir jo susijimas su šiuo pasauliu nustotų jį nuolatos kankinęs tarsi gėda.

Kad tai pasiektų arba galų gale galbūt vis dėlto ryžtųsi šuoliui į visatą, toks Stepių Vilkas vieną kartą turėtų stoti akistaton pats su savimi, turėtų giliai pažvelgti į savo sielos chaosą ir visiškai suvokti patį save. Tuomet jo abejotina egzistencija jam atsikleistų visu savo nepakeičia-

mumu, ir ateityje jis jau nebegalėtų pabėgti iš savo instinktų pragaro į sentimentalią paguodos filosofiją, o iš jos – vėl į aklą savo vilkiškumo svaigulį. Žmogus ir vilkas būtų priversti atpažinti vienas kitą be apgaulingų jausmo kaukių, tiesiai pasižiūrėti vienas kitam į akis. Čia jie arba sprogtų ir amžinai išsiskirtų, tad nebeliktų Stepių Vilko, arba, nušviesti humoro šviesos, sukurtų santuoką iš išskaičiavimo.

Galimas daiktas, kad Hariui vieną dieną pasitaikys ši paskutinė galimybė. Galimas daiktas, kad jis vieną dieną išmoks save pažinti, arba gavęs vieną iš mūsų mažųjų veidrodžių, arba susitikęs nemirtingąjį, arba galbūt viename iš mūsų magiškujų teatrų suradęs tai, ko jam reikia, kad galėtų išlaisvinti savo apleistą sielą. Jo laukia tūkstančiai tokių galimybių, jo likimas jas magiškai traukia, visi šie miesčionijos autsaideriai gyvena šių magiškų galimybių atmosferoje. Tereikia menkniekio, ir žaibas trenkia.

Ir visa tai labai gerai žinoma Stepių Vilku, net jeigu jis niekada neišvys šių savo vidinės biografijos metmenų. Jis jaučia savo padėtį visatoje, jis jaučia ir pažįsta nemirtinguosius, jis jaučia, jog gali susitikti su pačiu savimi, ir bijo to, jis žino, kad yra veidrodis, į kurį jam taip reiktų žvilgtelti ir į kurį pažvelgti jis taip mirtinai bijo.

Baigiant savo studiją, belieka atskleisti dar vieną, paskutinę fikciją, vieną principinę apgavystę. Visokie „paaiškinimai“, visokia psichologija, visokie mėginimai suprasti reikalauja juk pagalbinių priemonių, teorijų, mitologijų, melo; ir padorus autorius, jei galima, savo dėstymo pabaigoje turėtų neužmiršti atskleisti šio melo. Jei aš sakau „viršuje“ arba „apačioje“, tai čia juk jau bus tvirtinimas, kurį reikia paaiškinti, nes viršus ir apačia egzistuoja tik mąstyje, tik abstrakcijoje. Pasaulis savaimė nežino nei viršaus, nei apačios.

Trumpai tariant, „Stepių Vilkas“ – taip pat fikcija. Jei Haris jaučiasi esąs vilkžmogis ir tariasi esąs sudarytas iš dviejų priešišku ir priešingų būtybių, tai tas viso labo tėra supaprastinta mitologija. Haris visai ne vilkžmogis, ir jei mes tartum patikėjome melu, kurį jis pats sugalvojo ir kuriuo tiki, ir jei iš tikrųjų mėginome jį nagrinėti ir interpretuoti kaip dvilybę būtybę, kaip Stepių Vilką, tai mes, vildamiesi, kad mus bus lengviau suprasti, pasinaudojome apgaule, kurią dabar bandysime atitaisyti.

Padalijimas į vilką ir žmogų, į instinktą ir dvasią, kurio Haris griebiasi, stengdamasis savo likimą padaryti suprantamesnį, – tai labai grubus supaprastinimas, tai tikrovės išpriešartavimas, mėginant įtikinamai, bet klaidingai paaiškinti prieštaravimus, kurių šis žmogus suranda savyje ir kurie, jam atrodo, yra jo nemenkų kančių šaltinis. Haris randa savyje „žmogų“, tai yra minčių, jausmų, kultūros, sutramdytos ir rafinuotos prigimties pasaulį, šalia to jis savyje taip pat randa ir „vilką“, tai yra tamsų instinktų, atšiaurumo, žiaurumo, nerafinuotos, grubios prigimties pasaulį. Nors iš pažiūros jo esybė buvo aiškiai padalyta į dvi viena kitai priešiškas sferas, jis nuolat pastebėdavo, kad vilkas ir žmogus kažkiek laiko, kažkokią laimingą akimirką sugyvena vienas su kitu. Jei Haris pamėgintų nustatyti, kiek dalyvauja žmogus ir kiek dalyvauja vilkas kiekvienu jo gyvenimo momentu, kiekviename jo poelgy, kiekviename jo pojūty, jis iš karto patektų į aklavietę, ir visa jo žaivi vilko teorija nueitų vėjais. Juk nė vienas žmogus, net primityvus negras, net idiotas nėra taip maloniai paprastas, jog galima būtų paaiškinti, kad jo prigimtis sudaryta tik iš dviejų ar trijų pagrindinių elementų sumos; o jau paaiškinti tokį diferencijuotą žmogų, kaip Haris, naiviai jį dalijant į vilką ir žmogų, yra visai beviltiškai vaikiškas bandymas. Haris sudarytas ne iš dviejų būtybių, o iš šimtu, iš tūkstančių. Jo gyvenimas (kaip ir kiekvieno žmogaus gyvenimas) vyksta ne tik tarp dviejų polių, maždaug tokių, kaip instinktas ir dvasia arba šventasis ir ištvirkėlis, jis vyksta tarp tūkstančių, tarp galybės porų polių.

Nesistebėkime, kad toks išmaningas ir protingas žmogus, kaip Haris, laiko save „Stepių Vilku“, kad jis tariasi išreiškiąs turtingą ir sudėtingą savo gyvenimo sandarą tokia paprasta, tokia grubia, tokia primityvia formule. Žmogus tesugeba mąstyti labai nedideliu mastu, ir net intelektualiausias ir labiausiai išsimokslinęs žmogus pasaulį ir save visada mato pro labai naiivių, supaprastinančių ir melagingų formulių akinius – bet dažniausiai save! Juk tai, matyt, įgimtas ir visiškai natūraliai kylantis kiekvieno žmogaus poreikis – įsivaizduoti save kaip vienovę. Nors ir labai dažnai, nors ir labai stiprių smūgių yra susilaukusi ši iliuzija, ji vėl ir vėl atgyja. Teisėjas, sėdintis priešais žudiką ir žiūrintis jam į akis, akimirką išgirsta žudiką kalbant jo (teisėjo) balsu ir savo viduje taip pat atranda visus žudiko polėkius, sugebėjimus, galimybes, – o jau kitą akimirką jis vėl vienovė, vėl tampa teisėju, ištraukia į savo įsivaizduoto „aš“ kiautą, atlieka savo pareigą ir nuteisia žudiką mirti. O jeigu ypač gabiose ir jautriai organizuotose žmonių sielose blykstelė daugialypumo nuojauta, jeigu jie, kaip ir kiekvienas genijus, sugriauna asmenybės vienovės iliuziją ir pasijunta esą daugialypiai, pasijunta tarsi daugelio „aš“ kamuolys, ir tereikia tik jiems apie tai išsitarti, ir dauguma juos tučtuojau įkalina, pasišaukia į pagalbą mokslą, konstatuoja šizofreniją ir apsaugoja žmoniją, kad neišgirstų tiesos šauksmo iš šių nelaimingųjų lūpų. Tačiau kam čia aušinti burną, kam sakyti dalykus, kurie kiekvienam mąstančiam ir taip žinomi, bet kuriuos neįprasta sakyti? Taigi, jeigu jau koks nors žmogus ryžtasi įsivaizduotą „aš“ vienovę praplėsti iki dualizmo, tai jis jau beveik genijus, šiaip ar taip, reta ir įdomi išimtis. Bet iš tikrųjų joks „aš“, net naiviausias, nėra vienovė, o labai įvairiapusis pasaulis, nedidelis žvaigždėtas dangus, formų, pakopų ir būsenų, paveldėjimų ir galimybių chaosas. O kad kiekvienas skyrium stengiasi šį chaosą laikyti vienove ir kalba apie savo „aš“, tarsi tai būtų paprastas, tvirtai suformuotas ir aiškiai apibrėžtas reiškiny, tai ši apgaulė, įprasta kiekvienam žmogui (netgi turinčiam didžiausių siekimų), atrodo tokia pati būtinybė, toks pat gyvenimo reikalavimas, kaip kvėpavimas ir valgis.

Apgaulė ši pagrįsta paprasta metafora. Kūnu kiekvienas žmogus vientisas, o siela – ne. Ir poezijoje, net rafinuočiausioje, pagal tradiciją nuolat operuojama tariamai vientisais, tariamai vieningais veikėjais. Ligšiolinėje poetinėje kūryboje specialistai, žinovai labiausiai vertina dramą, ir teisėtai, nes ji teikia (arba galėtų teikti) didžiausią galimybę pavaizduoti „aš“ kaip kažkokią daugybę – jei tam neprieštarautų grubi išorė, kuri kiekvieną dramos veikėją apgaulingai parodo kaip vienovę, kadangi jis glūdi neabejotinai unikaliame, vieningame, užbaigtame kūne. Labiausiai naiivoji estetika vertina vadinamąją charakterių dramą, kurioje kiekvienas veikėjas reiškiasi kaip kažkokia gana išryškinta ir izoliuota vienovė. Tik neaiškiai ir pamažu kai kuriems smilkтели nuojauta, kad visa tai galbūt tėra pigi ir paviršutiniška estetika, kad mes klystame, taikydami didiesiems mūsų dramaturgams puikias, bet mums neįgimtas, o vien įbruktas grožio sąvokas, antiką, kuri, visur remdamasi matomu kūnu, iš tikrųjų ir pramanė „aš“ fikciją, veikėjo fikciją. Poetiniuose senovės Indijos kūriniuose ši sąvoka visiškai nežinoma, indų epų herojai – ne veikėjai, o minios veikėjų, eilės inkarnacijų. Ir mūsų šiuolaikiniame pasaulyje yra poetinių kūrinių, kuriuose, prisidengiant veikėjų ir charakterių žaismu, mėginama, autoriui galbūt ir ne visiškai tai įsisąmoninus, pavaizduoti sielos įvairumą. Kas nori tai suprasti, turi vienąkart ryžtis pažvelgti į tokio poetinio kūrinio veikėjus ne kaip į atskiras būtybes, bet kaip į kažkokią aukštesnės vienovės (kad ir poeto sielos) dalis, puses, įvairius aspektus. Kas šitaip vertins, sakysim, „Faustą“, tam Faustas, Mefistofelis, Vagneris ir visi kiti bus kažkokia vienovė, kažkoks superveikėjas, ir tik šioje aukštesniojoje vienovėje, ne atskiruose personažuose, yra kažkokia tikrosios sielos esmės užuomina. Kai Faustas ištaria posakį, pagarsėjęs tarp mokytojų, keliantį baimę susižavėjusiam filisteriui: „Deja, dvi sielos manyje gyvena!“, tuomet pamiršta Mefistofelį ir daugelį kitų sielų, kurios taip pat yra jo krūtinėje. Juk ir mūsų Stepių Vilkas mano, kad savo krūtinėje nešiojasi dvi sielas (vilko

ir žmogaus) ir kad dėl to jo krūtinėje jau baisiai ankšta. Krūtinė, kūnas juk visada vienas, bet sielų juose gyvena ne dvi ar penkios, o nesuskaičiuojama daugybė; žmogus – svogūnas, susidedantis iš šimtų lukštų, audinys, susidedantis iš daugybės siūlų. Tai suprato ir tiksliai žinojo senieji azijiečiai, o budistų jogai yra išradę tikslių techniką, kaip demaskuoti asmenybės iliuziją. Linksmas ir įvairiapusis žmonijos žaidimas: iliuzija, kuriai demaskuoti Indija plūkėsi tūkstantį metų, – tai ta pati iliuzija, kuriai stiprinti ir palaikyti tiek pat pastangų reikėjo Vakarams.

Jeigu šiuo požiūriu panagrinėsime Stepių Vilką, tai mums bus aišku, kodėl jis taip kenčia dėl savo juokingo dvilypumo. Jis, kaip ir Faustas, mano, kad dviejų sielų vienai vienintelei krūtinei esą jau per daug ir kad nuo jų krūtinė turėtų plyšti. Bet jų, priešingai, jam dar per maža, ir Haris baisiai prievartauja savo vargšę sielą, mėgindamas ją suvokti kaip toki primityvų vaizdą. Haris, nors ir labai išsilavinęs žmogus, elgiasi lyg koks laukinis, temokantis suskaičiuoti tik iki dviejų. Vieną dalį savęs jis vadina žmogum, kitą vilku ir mano, kad tai jau viskas ir nieko nebepridursi. Į „žmogų“ jis kemša visa, ką randa savyje dvasiška, rafinuota arba bent kultūringa, o į vilką – visa, kas instinktyvu, atšiauru ir chaotiška. Bet gyvenime ne taip jau paprasta viskas, kaip mūsų mintyse, ne taip grubu, kaip mūsų skurdžioje idiotų kalboje, ir Haris dvigubai apsigauja, naudodamasis šiuo laukiniu vilko metodu. Haris, nuogastaujame, jau priskiria „žmogui“ ištisas savo sielos sritis, kurioms dar toli iki žmogaus, o vilkui priskiria tokias savo būdo dalis, kurios seniai pranoko vilką.

Kaip ir visi žmonės, Haris mano gana gerai žinąs, kas yra žmogus, tačiau iš tikrųjų visiškai šito nežino, nors neretai, sapnuose ir kitose, sunkiai sukontroliuojamose sąmonės būsenose, tai nujaučia. O kad jis neužmirštų šių nuojautų, kad jas kaip galima geriau įsimintų! Juk žmogus – ne sustingęs ir pastovus pavidalas (toks buvo antikos idealas, nors jos išminčiai ir kitaip spėliojo), o greičiau kažkoks mėginimas, kažkoks perėjimas, jis ne kas kita, kaip siauras, pavojingas tiltas tarp gamtos ir dvasios. Link dvasios, link dievo stumia jį slapčiausias pašaukimas, atgal prie gamtos, prie motinos traukia nuoširdžiausias ilgesys: tarp abiejų jėgų, baugščiai virpėdamas, šovtuoja jo gyvenimas. Tai, kaip kiekvienu momentu žmonės supranta sąvoką „žmogus“, visada tėra vien laikinas miesčioniškas susitarimas. Ši konvencija neigia ir smerkia kai kuriuos grubiausius instinktus, reikalauja kažkiek sąmonės, kultūros, reikalauja įveikti gyvuliškus pradus, ne tik leidžia truputį dvasios, bet ir reikalauja. Šios konvencijos „žmogus“, kaip ir kiekvienas miesčioniškas idealas, yra kompromisas, drovus ir naiiviai gudrus mėginimas apgauti ne tik pikčiurną gamtą, bet ir įkyruolę dvasią ir pagyventi tarp jų abejingame viduryje. Todėl miesčionis leidžia ir pakenčia tai, ką jis vadina „asmenybe“, bet kartu atiduoda asmenybę „valstybės“ Molochui ir nuolat kiršina abu vienas prieš kitą. Todėl šiandien miesčionis degina tarsi eretiką, karia tarsi nusikaltėlį tą, kuriam poryt statys paminklus.

Nuojauta, kad „žmogus“ dar ne visiškai sukurtas, o tėra dvasios reikalavimas, tolma, tiek pat trokštama, kiek ir baugi galimybė ir kad tas kelias į ją nueinamas visada tik labai palengva ir baisių kančių bei ekstazių kaina, ir keliauja ten tie reti pavieniai žmonės, kurių šiandien laukia ešafotas, rytoj paminklas, – ši nuojauta gyvena ir Stepių Vilko širdyje. Bet tai, ką jis, priešingai savo „vilkui“, vadina savyje „žmogum“, tai iš esmės ne kas kita, o kaip tik tas pats vidutiniškas miesčioniškos konvencijos „žmogus“. Taip, Haris gana gerai jaučia, kad yra kelias į tikrąjį žmogų, kelias į nemirtinguosius, retkarčiais jis nedrąsiai paeina šioki toki galelį šiuo keliu ir už tai moka sunkiom kančiom, skaudžiu vienišumu. Bet pripažinti tą aukščiausiąjį reikalavimą ir siekti tikro, sielos trokštamo sužmogėjimo, eiti vieninteliu, siauru keliu į nemirtingumą – šito jis vis dėlto širdies gelmėse bijo. Jis labai gerai jaučia: tai lems dar didesnes kančias, ištrėmimą, išsižadėjimą visko, galbūt ešafotą, – ir nors šio kelio gale vilioja nemirtingumas, jis vis dėlto nenori

kentėti visų tų kančių, mirti visom tom mirtim. Nors žmogėjimą kaip tikslą jis suvokia labiau, negu miesčionys, vis dėlto užmerkia akis ir nenori žinoti, kad padūkusiai kabintis į savąjį „aš“, padūkusiai nenorėti mirti yra tikriausias kelias į amžiną mirtį, o tuo tarpu mokėjimas numirti, nusimesti apvalkalą, amžinai išsižadėti savojo „aš“ kitimo labai artina nemirtingumą. Tarp nemirtingųjų garbindamas savo numylėtinius, sakysim Mocartą, jis galų gale žiūri į jį vis dėlto dar miesčionio akimis ir, visai kaip mokyklos mokytojas, Mocarto tobulumą yra linkęs aiškinti vien dideliu specialisto talentu, o ne jo pasiaukojimo didybe, pasiruošimu kentėti, abejingumu miesčionių idealams ir pakentimu tos didžiulės vienatvės, praretinančios, paverčiančios lediniu visatos eteriu visokią miesčionišką atmosferą aplink tuos, kurie kenčia, kurie žmogėja, tos Getsemanės sodo vienatvės.

Vis dėlto mūsų Stepių Vilkas savyje atrado bent Fausto dvilypumą, jis aptiko, kad jo kūno vienybei nebūdinga sielos vienybė, kad jis geriausiu atveju tik tebekeliauja ilgą piligrimo kelią link šios harmonijos idealo. Jis norėtų arba savyje nugalėti vilką ir visiškai tapti žmogumi, arba išsižadėti žmogaus ir bent jau kaip vilkas gyventi vieningą, ne dvilypi gyvenimą. Tikriausiai jis niekada kaip reikiant nestebėjo tikro vilko – galbūt tuomet būtų pamatęs, kad ir žvėrys neturi vieningos sielos, kad juose po gražia, stamantria kūno forma gyvena daugybė siekimų ir būsenų, kad ir vilkas savyje turi vidinių bedugnių, kad ir vilkas kenčia. Juk sakydamas: „Atgal į gamtą!“, žmogus visada eina skausmingu ir beviltišku klystkeliu. Haris niekada vėl nebus perdėm vilkas, o jei juo ir būtų, pamatytų, kad ir vilkas vėlgi nėra paprasta ir elementari būtybė, o net labai daugialypė ir sudėtinga. Ir vilkas savo vilkiškoje krūtinėje turi dvi ir daugiau negu dvi sielas, ir kas trokšta tapti vilku, tas lygiai toks pats užuomarsa, kaip žmogus, kuris dainuoja: „O kokia laimė dar kartą būt vaiku!“ Simpatingas, bet sentimentalus žmogus, dainuojantis dainą apie laimingą vaiką, irgi norėtų grįžti į gamtą, į nekaltumą, prie pradžios, tačiau jis visiškai pamiršo, kad vaikais anaiptol nėra laimingi, kad jie sugeba turėti daug konfliktų, daug prieštaravimų, daugybę visokiausių kančių.

Atgal nėra apskritai jokio kelio – nei į vilką, nei į vaiką. Daiktų pradžia neturi nei nekaltumo, nei paprastumo; visa, kas sukurta, net tai, kas iš pažiūros paprasčiausia, jau yra kalta, jau yra įvairu, įmesta į purviną tapsmo srovę ir niekad, niekad negali plaukti prieš srovę. Kelias į nekaltumą, į tai, kas nesukurta, į dievą veda ne atgal, o pirmyn, bet ne į vilką ar vaiką, o vis toliau į kaltę, vis giliau į žmogėjimą. O savižudybė tau, varganas Stepių Vilke, irgi rimtai nebepadės, tu eisi tik ilgesnį, sunkesnį ir labiau varginantį žmogėjimo kelią, tu dar dažnai būsi priverstas didinti savo dvilypumą, dar labiau komplikuoti savo sudėtingumą. Užuoat siaurines savo pasaulį, prastines savo sielą, turėsi skaudžiai ją išplėsti, vis labiau atverti pasauliui ir galų gale į ją priimti visą pasaulį, kad galbūt kažkada pasiektum pabaigą ir ramybę. Šiuo keliu ėjo Buda, juo ėjo kiekvienas didelis žmogus, vienas sąmoningai, kitas nesąmoningai, nelygu, kaip kam pavykdavo išdrįsti. Kiekvienas gimimas yra atitolimas nuo visatos, atsirbojimas, atsiskyrimas nuo dievo, skausmingas tapsmas iš naujo. Grįžti atgal į visatą, atsisakyti skausmingo individualumo, tapti dievu – tai reiškia taip išplėsti savo sielą, kad ji vėl pajęgtų aprėpti visatą.

Čia kalbama ne apie žmogų, kuriuo domisi mokykla, nacionalinė ekonomika, statistika, ne apie žmogų, kurių milijonai vaikščioja gatvėmis, apie kurį galima pasakyti tą patį, ką ir apie smėlį prie jūros arba bangų mūšos purlus: milijonu kitu daugiau ar mažiau – jokio skirtumo, jie – medžiaga, ir daugiau niekas. Ne, mes čia kalbame apie žmogų didžiąja prasme, apie ilgo žmogėjimo kelio tikslą, apie karališkąjį žmogų, apie nemirtingąjį. Genialumas – ne toks jau retas reiškinys, kaip mums dažnai atrodo, žinoma, ir ne toks dažnas, kaip mano literatūros ir pasaulio istorija, o juo labiau laikraščiai. Stepių Vilkas Haris, mūsų akimis, pakankamai genialus, kad galėtų ryžtis

mėginimui sužmogėti, užuot dėl kiekvieno sunkumo verksmingai atsikalbinėjęs, nurodinėdamas savo kvailą stepių vilką.

Jeigu tokių galimybių žmonės išsiverčia su nuorodomis į stepių vilkus ir į „deja, dvi sielos“, tai šitai lygiai taip pat keista ir liūdna, kaip ir jų dažnai baili meilė miesčioniškumui. Žmogus, sugebantis suvokti Budą, žmogus, nusimanantis apie žmonijos aukštynes ir bedugnes, neturėtų gyventi pasaulyje, kuriame viešpatauja sveikas protas, demokratija ir miesčioniškas švietimas. Jis gyvena jame vien iš bailumo, ir kai jį slegia jo dimensijos, kai jam ankštas miesčioniškas kambarys pasidaro per ankštas, tada jis visą kalbę suverčia „vilkui“ ir nenori žinoti, kad vilkas kartais yra geriausia jo dalis. Visa tai, kas jame atšiauru, jis vadina vilku ir pajunta tai kaip kažką pikto, pavojingo, kaip miesčionišką baimę – ir nors jis laiko save menininku, nors yra įsitikinęs savo jausmų subtilumu, jam nė į galvą neateina, kad be vilko, už vilko jame dar gyvena ir daug kas kita, kad ne viskas vilkas, kas kandžiojasi, kad ten dar gyvena lapė, drakonas, tigras, beždžionė ir rojaus paukštis. Jam nė į galvą neateina, kad visą šį pasaulį, visą šį žavių ir baisių, didelių ir mažų, stiprių ir silpnų kūrinių rojaus sodą nuslopina ir paima į nelaisvę pasaka apie vilką lygiai taip pat, kaip žmogų jame nuslopina ir paima nelaisvėn tariamas žmogus, miesčionis.

Įsivaizduokime sodą su šimtais visokiausių medžių, tūkstančiais visokiausių gėlių, šimtais visokiausių vaismedžių, šimtais visokiausių žolių. Ir jeigu šio sodo sodininkas nežino jokio kito botaninio skirtumo, kaip tik „valgomas“ ir „piktžolė“, jis neišmanys, ką daryti su devyniomis dešimtosiomis savo sodo, išraus nuostabiausias gėles, iškirs tauriausius medžius arba galų gale jų nekės ir į juos šnairuos. Taip elgiasi Stepių Vilkas su tūkstančiais savo sielos gėlių. Kas netinka rubrikoms „žmogus“ arba „vilkas“, to jis tiesiog nemato. Ir ko tik jis nepriskiria „žmogui“! Visą bailumą, visą beždžioniškumą, visą kvailumą ir smulkmeniškumą, jei tik tai ne vilkiška, jis priskiria „žmogui“, o visą stiprybę ir taurumą, vien dėl to, kad jam dar nepavyko savęs įveikti, jis priskiria vilkiškam savo pradui.

Mes atsiveikiname su Hariu, paliekame jį vieną eiti toliau savo keliu. Jei jis būtų atsidūręs tarp nemirtingųjų, jei jau būtų ten, kur, atrodo, suka jo sunkus kelias, kaip nustebęs žvelgtų į šiuos vingius, į šį klaiką, neryžtingą savo kelio zigzagą, kaip drąsinamai, priekaištingai, užjaučiamai, linksmai šypsotųsi šiam Stepių Vilkui!

Konstantinas Kavafis

Konstantinas Kavafis (Κωνσταντίνος Καβάφης, 1863–1933) – vienas žymiausių graikų ir viso pasaulio modernių poetų. Gimė Aleksandrijoje, Egipte, buvusioje helenistinės kultūros sostinėje, garsėjusioje savo biblioteka ir meno lobiais. Turtinga ir aristokratiška graikų šeima kurį laiką gyveno Anglijoje, ten jaunuolis pradėjo mokytis ir visiems laikams pamilo anglų literatūrą, ypač Šekspyro dramas. Vėliau šeima grįžo į Aleksandriją, tačiau 1882 m. dėl Egipte prasidėjusių išpuolių prieš krikščionis Kavafis su motina turėjo bėgti į Konstantinopolį ir kurį laiką gyventi senelių namuose. Šiame mieste jis ypač pasinėrė į antikinę Graikijos ir Bizantijos istoriją, intensyviai mokėsi kalbų – angliskai ir prancūziškai kalbėjo kaip gimtosiomis, itališkai skaitė Dantę, išmoko senąją graikų, lotynų ir arabų kalbas. Konstantinopolyje pradėjo rašyti ir pirmuosius eilėraščius.

1885 m. šeima dėl įvairių nesėkmių prarado didžiąją dalį savo turto, ir Kavafis turėjo grįžti į Aleksandriją dirbti paprastu valstybės tarnautoju. Jo darbovietės pavadinimas skambėjo lyg iš Dantės *Pragaro* – Trečiasis irigacijos ratas (Kavafis rūpinosi Nilo irigacinėmis sistemomis). Šeimos socialinės padėties žlugimas, viena po kitos sekusios artimųjų mirtys, svetimumas buvusiuose, bet prarastuose namuose Kontantinopolyje, Londone ir Aleksandrijoje prisidėjo prie vis didesnio Kavafio traukimosi į poetinės ir istorinės vaizduotės pasaulį, į dingusią Antikos ir helenizmo, ypač Aleksandro Makedoniečio ir Bizantijos, epochą. Likęs vienišas, tuščiuose namuose, apšviestuose žvakių, mintyse kalbėjosi su dingusių laikų figūromis. Gyvenime praradęs kone viską, jis vis dėlto nusprendė neišduoti dviejų amžinų vertybių – meno ir sielos aristokratizmo.

Tai poetas, kuris XX a. netikėtai atgaivino istorijos žavesį. Jis atskleidė antikos laikus ne kaip istorinę dekoraciją, o kaip žmogaus dvasinių ir kūniškųjų troškimų, pilnatvės ilgesio bei neišsipildymo dramą. Jo poezija – tai aistrų, praradimų, tremčių, žlungančių imperijų ir meilės išsiskyrimų, senovės miestų klestėjimo ir nuopuolio kronika, kurios įvykiams maždaug du tūkstančiai metų, tačiau jie papasakoti taip, lyg vyktų čia ir dabar, kartotūsi amžinai. Istorijos ir epo personažai, išskylančios Kavafio eilėse, – Antonijus, praradantis Kleopatrą ir savo mylimą Aleksandrijos miestą, Odisėjas, ilgose klajonėse po pasaulį ištikimas savo skurdžiai Itakei, paskutiniai romėnai, laukiantys barbarų įsiveržimo, – atskleidžia sudėtingas žmogiškąsias būsenas, kai svyruojama tarp nevilties ir tikėjimo, suvokiamas savo netobulumas ir trokštama amžinojo tobulumo. Jie kalba apie save, bet ir apie mus, pavyzdžiui, eilėraštyje „Itakė“ iki šiol galima skaityti kaip labai aktualų tekstą apie kilmės reikšmę žmogui visose jo klajonėse ir emigracijose – tik po jų suprantama, ką gi iš tiesų reiškia gimtinė („jei jos nebūtų, nevertėtų plaukti“). Viena pagrindinių Kavafio temų – jaunas, gražus, aistringas, tačiau mirtingas žmogaus kūnas, kuris eilėse kalbina-

mas su meile, grauduliu ir ironija. Likimo absurda, praradimus ir mirtį Kavafio žmogus pasitinka oriai kaip tikras antikos graikas. Poeto perteikta istorija tapo įsmeinta, žmogiška, kūniška ir dvasinga – tartum gyvas, virpantis žmogaus balsas. Jo eilės parašytos iš pažiūros griežtu ir lakonišku klasikiniu stiliumi, ypač rūpinantis formos ir detalės tikslumu, kalbos žaisme (todėl jos atrodo aiškios, bet yra sunkiai išverčiamos). Kaip tik dėl surastos gyvumo ir disciplinos dermės, dėl labai koncentruotos prasmės jos tapo poezijos grynuoliais ir darė tokį didelį poveikį moderniajai literatūrai, ieškančiai savo santykio su tradicija ir nepastovia XX a. tikrove.

Pasaulinio garso graikų rašytojas Nikos Kazantzakis (žymiųjų romanų *Paskutinis Kristaus gundymas*, *Graikas Zorba* autorius) šitaip liudijo Kavafio asmenybės savitumą: „Jis turėjo gimi penkioliktojo amžiaus Florencijoje, gal būti kardinolu, slaptu popiežiaus patikėtiniu... Kavafis turėjo visus būtinus dekadanso asmenybės bruožus – buvo išmintingas, ironiškas, hedonistiškas burtininkas su neišsėmiama atmintimi...“ Nors ir tapęs vienu didžiausių pasaulio poetų, pelnęs didžiulį pripažinimą Vakarų Europoje, Kavafis per savo gyvenimą sąmoningai atsisakė skelbti eilėraščių knygas, norėdamas išlaikyti asmenybės slaptumą ir distanciją nuo aplinkinio modernaus pasaulio. Jis manė, kad poetas turi nedaryti trijų dalykų: nedalyti interviu, neskaityti viešų paskaitų ir nerašyti prozos. Nedidelius savo paties sudarytus eilių rinkinius dovanodavo tik tiems, kuriems, jo manymu, iš tiesų reikėjo poezijos. Jo tekstai sklisdavo tarp artimiausių draugų kosmopolitiškame Aleksandrijos mieste, kur Kavafis karaliaudavo kavinėse susiburiančiame savame poezijos gerbėjų rate. Vienas iš draugų paliudijo tokius Kavafio žodžius: „Daugelis poetų yra tiktai poetai... Bet aš esu poetas istorikas. Aš niekada negalėčiau parašyti romano ar pjesės, tačiau savyje girdžiu gal šimtą dvidešimt penkis skirtingus balsus, kurie sako, kad galėčiau užrašyti jų istorijas“. Vis dėlto per draugų rankas jo užrašytos „istorijos“ pasiekė itin žymias literatūros figūras, ypač Anglijoje: poetus Tomą Sternsą Eliotą (Thomas Stearns Eliot) ir Ezrą Poundą (Ezra Pound), prozininkus Edvardą Morganą Forsterį (Edward Morgan Forster) ir Deividą Herbertą Lorenčą (David Herbert Lawrence), kurie liudijo patyrę didžiulę jo eilių įtaką, skelbė pasauliui apie nepaprastą, bet nedaug kam žinomą graikų talentą. Tačiau nepaisydamas daugelio leidėjų prašymų Kavafis atsisakė skelbti anglišku savo vertimų rinkinį – esą tam dar neatėjęs laikas. Eilėraščių knygos tiek graikų, tiek kitomis pasaulio kalbomis pradėtos leisti tik po jo mirties.

1932-aisiais Kavafis susirgo gerklų vėžiu, ilgą laiką atsisakė gydytis ligoninėje, visiškai prarado balsą. Prieš pat mirtį kaip paskutinę žinią savo draugams nupiešė apskritą ratą ir padėjo tašką jo viduryje. Mirė savo gimimo dieną.

Siūloma literatūra: Konstantinas Kavafis, *Dionizo eisena*, vertė Vytautas Bložė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998, 133 p. (Vytautas Bložė, „Menas išteisina, arba kaip ir kodėl aš verčiau Konstantiną Kavafį“, in: Konstantinas Kavafis, *Dionizo eisena*, p. 119–133); Mindaugas Strockis, „Konstantinas Kavafis“, *Naujasis židinys*, 1993, Nr. 5, p. 31–37.

Konstantinas Kavafis

TERMOPILOI¹

Šlovė ir atminimas tam, kas budi,
kol gyvas, prie savųjų Termopilų;
kas niekad neužmiršta pareigos;
kam žemėje mieliausias teisingumas,
bet ir užuojauta nesvetima;
tam, kas dosnus varguoliams, o nuskurdęs
išlieka nešykštus
ir paremia kiekvieną, kol įstengia;
kas sako tiesą, neapkęsdamas melų,
tačiau atleidžia tiems, kurie melavo.

Ir dviguba šlovė, jei jis nujaučia
(o dažnas tai nujaučia), kad kalnuos
parodys priešui taką Efialtas²
ir kad vis viena medai prasiverš.

Vertė Tomas Venclova

BARBARŲ BELAUKIANT

Ko laukiam, susirinkę aikštėje?

Šiandieną barbarai įžengs į miestą.

Kodėl senatas nesirūpina įstatymais?
Kodėl senatoriai dykaduoniauja?

Nes šiandien barbarai įžengs į miestą.
Ar verta besirūpinti įstatymais?
Atėję barbarai išleis naujus.

Kodėl gi imperatorius, anksti nubudęs,
ties miesto vartais sėdi soste
su prašmatniu rūbu ir karūna?

Nes šiandien barbarai įžengs į miestą,
ir imperatorius nekantriai laukia
jų vado. Jis jau parengė
jam sveikinimą. Jaučio odoj surašyta
daug titulų ir daug garbės vardų.

Kodėl gi pretoriai ir konsulai šiandieną vilki
raudonom išrašytom togom
ir dėvi antrankius su ametistais,
ir mūvi žiedus, inkrustuotus smaragdu?
Kodėl jie kelia brangias krivūles,
išgražintas ir sidabru, ir auksu?

Nes šiandien barbarai įžengs į miestą,
o, sako, prabanga pritrenkia barbarus.

Kur slepiasi šauniesieji oratoriai?
Kodėl nebegirdėti jų balsų?

Nes šiandien barbarai įžengs į miestą,
o barbarams apkarto gražbylstė.

Kodėl toks nerimas ir sujudimas?
(Žiūrėk, visų veidai iškart paniuro.)
Kodėl tuštėja skersgatviai ir aikštės,
ir žmonės susimąstę grįžta į namus?

Nes jau naktis, o barbarų nėra.
Kažkas, atvykęs iš pasienio, pranešė,
kad jų iš viso niekur nematyti.

Ką veiksime dabar, kai dingo barbarai?
Juk, šiaip ar taip, jie buvo išeitis.

Vertė Tomas Venclova

¹ Termopilai – kalnų pėreja, ties kuria 480 m. prieš Kristų įvyko garsus mūšis tarp graikų ir persų kariuomenių. 300 spartiečių čia herojiškai paaukojo gyvybes, kad sulaukėtų persų puolimą į Atėnus.

² Efialtas – graikų išdavikas, vedęs per kalnus persų kariuomenę.

ITAKĖ

Kada išplauksi praraston Itakėn,
 prašyk dievus, kad kelias būtų ilgas,
 klaidus ir pilnas paslapčių.
 Nepaisyk lestrigonų nei kiklopu³,
 nepaisyk Poseidono rūščio.
 Jie niekad neužklups tavęs, jei skaisčios
 bus tavo mintys, jeigu sieloj
 ir kūne viešpataus kilni aistra.
 Tu niekad nesutiksi lestrigonų,
 kerštingo Poseidono ir kiklopu,
 jei tavo dvasioj jų nėra, jei pats
 neišviliosi jų iš nebūties.

Todėl prašyk, kad kelias būtų ilgas,
 kad vasaros rytais tau būtų lemta
 įplaukt į nematytus uostus,
 kad jie džiaugsmingai sveikintų tave.
 Svečiuokis finikiečių mugėse
 ir įsigyk jų prekių –
 koralų, perlamutro, gintaro ir juodmedžio;
 įvertink nuostabią kvapių aliejų įvairovę;
 pirk tiek kvapių aliejų, kiek įstengsi;
 lankyk šimtus Egipto miestų
 ir mokykis iš tų, kurie pranoksta mus.

Ir visada mąstyk apie Itakę.
 Ji – tavo tikslas, kur bebūtum.
 Bet įvykių neskubink.

Tegul kelionė trunka daugel metų;
 atplauk į tėviškę visai pasenęs,
 įgijęs išminties ir patyrimo,
 nes ji neduos tau jokio turto.

Itakė dovanojo tau kelionę.
 Jei jos nebūtų, nevertėtų plaukti,
 bet šiaip Itakė – nežymi sala.

Nors ji skurdi, ji neapgaus.
 Kada įgysi išminties ir patyrimo,
 tikrai suprasi, kas gi tos Itakės.

Vertė Tomas Venclova

MENUI ATIDAVIAU

Sėdžiu, mąstau.
 Pojūčius ir troškimus
 Menui atidaviau –
 pusiau pribrandintus kūrinius.
 Menui paklusu.
 Jis vienas žino, kaip kurti
 Grožio Pavidalą.
 Beveik nematomai
 pildo jis gyvenimą,
 su įspūdžiu jungdamas įspūdį,
 dieną jungdamas su kita diena.

Vertė Vytautas P. Bložė

³ Lestrigonai ir kiklopai – mitiniai milžinai žmogėdros, kuriuos Odisejas sutiko grįždamas į Itakę.

Ana Achmatova

Ana Achmatova (1889–1966) buvo peterburgietė, gimusi Odesoje Andrejaus ir Inos Gorenko šeimoje. Nuo 1910 m. ji pradėjo pasirašinėti Achmatovos – prosenelės iš motinos pusės pavarde. Pirmasis rinkinys *Vakaras* (1912) pelnė jai šlovę, po dvejų metų, 1914 m., išėjo rinkinys *Rožinis*. Tai buvo tas retas atvejis, kai ir kolegos (Marina Cvetajeva, Vladimiras Majakovskis, Borisas Pasternakas ir kt.) pripažino naują žodį poezijoje, ir gimnazistės dievino autorę ir mėgdžijo ją. Tuo metu Achmatova kartu su vyru Nikolajumi Gumiliovu ir Osipu Mandelštamu buvo svarbiausios akmeizmo figūros. Achmatovos poezijoje žavėjo griežtas, analitiškas ir kartais negailestingas kalbėjimas apie pačius privačiausius dalykus.

Rinkinys *Baltųjų paukščių pulkas* (1917) pradėjo visai kitą Achmatovos poezijos laikotarpį. Tai poe-

zija, suvokianti gyvenimo ir istorijos tragizmą, kurį atlaikyti galima tik asmeninės ir kultūrinės atminties pastangomis. Rašantieji apie Achmatovos poeziją paprastai pastebi, kad būtent šiais eilėraščiais pradedama nutolti nuo postsymbolistinio poetinio mąstymo. Rinkiniuose *Trauklapis* ir *Anno Domini. MCMXXI* (abu 1921) Achmatova priartėjo prie klasicizmo, kuriam paprastai būdinga skaidri sintaksė, griežta forma bei tradicinis metras.

1940–1965 m. Achmatova rašė *Poemą be herojaus*, kurioje kalbama apie dingusią XX a. antrojo dešimtmečio kultūrą – teatrališką, maskaradinę, su paslaptimis ir nuojautomis. *Poema* buvo išspausdinta jau po Achmatovos mirties ir pasižymėjo hermetinio kalbėjimo maniera. Kūrinyje reikalavo ne tik biografinio rakto herojams ir situacijoms atpažinti bei susieti. Jai suprasti taip pat reikėjo atpažinti aliuzijas, kitų tekstų citatas – taip pinamas tankus, keliasluoksnis teksto audinys.

Po 1921 m. sekė pirmoji ilga pauzė – iki pat 1940 m., kai išėjo knyga *Iš šešių knygų*. Po to prasidėjo antroji „tyla“, trukusi iki 1965 m., kai buvo išleista *Laiko tėkmė*. Abi pertraukos lėmė rašytojos ir valdžios nesutarimas. Achmatovos nespausdino, jos poezija visiškai netiko porevoliucinei ir stalininei Rusijai. Netiko ir jos gyvenimas. Pirmasis vyras Nikolajus Gumiliovas buvo sušaudytas. Nikolajus Puninas, su kuriuo gyveno beveik dešimt metų, du kartus areštuotas, gavo dešimt metų kalėti lageryje, ten ir mirė. Sūnus Levas Gumiliovas, sukūręs tuomet madingą etnogenezės teoriją, 1938 m. gavo aštuonerius metus pataisos darbų kolonijoje.

Poemoje *Requiem* (1935–1940) rašoma apie laikotarpį, kai Achmatova stovėjo eilėse į kalėjimus perduoti daiktų arba gauti žinių apie artimuosius kartu su tūkstančiais kitų žmonių.

1946 m., prasidėjus antrajai persekiojimų bangai, įtakingas komunistų partijos funkcionierius Andrejus Ždanovas paskelbė pranešimą apie žurnalus *Žvaigždė* ir *Leningradas*,

o pagrindiniais kritikos objektais tapo Achmatova ir Michailas Zoščenka, kurių kūriniai šie žurnalai spausdino. Ždanovas išvadino Achmatovą poniute, kuriai terūpi siauruti intymus pasaulis bei religinė mistinė erotika. Tai buvo aiškus nuosprendis – nespausdinti, ignoruoti, persekioti.

Tačiau puolant literatūrinei ir politinei valdžiai, nedalyvaujant oficialioje literatūroje vyko ir kitas gyvenimas. Pamažu Achmatova tapo viena iš vos kelių, o vėliau ir paskutini didžiosios „sidabro amžiaus“ rusų literatūros atstove, kurios įvertinimo ir palaiminimo siekė jaunieji poetai. Žymiausias iš šios „Achmatovos berniukų“ kartos buvo Josifas Brodskis. Achmatova žinojo ir sėkmės, ir nesėkmės kainą (Mandelštamo biografiją vadino idealia poetui), o Tirono ir Poeto kovą laikė kone privaloma tikrojo poeto dalia. Todėl kai prasidėjo teismo procesas prieš „dykaduonį“ Brodskį, ji tarė apokrifinę frazę „Kokią biografiją mūsų raudonplaukiui kuria!“ Pati Achmatova taip pat gerai suvokė savo vietą poezijoje ir rusų poezijos likime. Ji buvo ir arbitras, ir viena paskutiniųjų žmonių iš šlovingo, turtingo, margo XX a. pradžios rusų literatūros pasaulio, bandžiusių išgyventi sustabarėjusioje oficialioje sovietinėje kultūroje.

Leningrade (dab. Sankt-Peterburgas), ant namo, kuriame gyveno Achmatova (buvusių grafo Šeremetjevo rūmų, virtusių butais), iškalti žodžiai, tapę *Poemos be herojaus* epigrafu: „Deus conservat omnia“ – „Dievas išsaugoja viską“. Po daugelio metų Josifas Brodskis, rašydamas eilėraščių Achmatovos šimtmečio proga, pratęsė juos: „Dievas išsaugoja viską, ypač žodžius / atleidimo ir meilės“. Brodskis dar kartą suformulavo mintį apie Achmatovai svarbią individualios atminties pastangą, kurią paliudyti gali tik (poezijos) žodžiai: „Iš mirtingųjų lūpų / jie skamba aiškiau nei iš dangiškos vatos“.

Siūloma literatūra: Ana Achmatova, *Erškėtis žydi*, Vilnius: Vyturys, 1994; Ana Achmatova, *Poezija*, Vilnius: Vaga, 1964; Josif Brodskij, „Raudanti mūza“, in: Josif Brodskij, *Poetas ir proza*, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 18–31.

Ana Achmatova

PILKAAKIS KARALIUS

Gėla bevilte, skambėk eilėmis!
Mirė karalius pilkom akimis.

Vakarą tą buvo karšta, alsu,
Vyras ramiu man pasakė balsu:

„Jis iš medžioklės negrižo, žinai,
Rado negyvą prie medžio tarnai.

Gaila man jo karalienės. Jauna!..
Plaukus per naktį apkrito šalna.“

Pypkę suradęs, pradėjo rūkyt
Ir išskubėjo darbuotis ligryt.

Savo dukrelę prikelsiu greičiau,
Pilkosios akys, ir vėl pamačiau.

O palei langą tik tuopos šnarž:
„Tavo karaliaus pasauly nėra...“

1910
Vertė Jolanta Jonynaitė

VAKARE

Skambėjo muzika sode,
Tokia gūdi gėla sudūrė.
Šviežiai ir aitriai dvelkė jūra
Mums austrės dubenio lede.

Jis tarė man: „Aš draugas tau!“
Ir palietė suknelės šilką.
Tas palietimas nenutvilkė,
Jame glamonės nejutau.

Taip glosto katę, paukščiukus,
Taip stebi jojikes liekniausias...
Pro virpantį blakstienų auksą
Jo akyse šypsnyš tykus.

O smuikai gildančiu balsu
Pro dūmų draikanas dainuoja:
„Esi palaiminta dausų –
Tu pirmąkart su mylimuoju.“

1913
Vertė Judita Vaičiūnaitė

REQUIEM

1935–1940

Ne, ir ne po svetima padange,
Svetimų sparnų neapgobta, –
Aš buvau tada su liaudim brangia,
Ten buvau, kur negandoj tauta.

1961

VIETOJ PRATARMĖS

Siaubingais Ježovo metais septyniolika mėnesių aš praleidau eilėse prie Leningrado kalėjimų. Kartą kažkas mane „atpažino“. Tuomet stovinti už manęs moteris melsvom lūpom, kuri, žinoma, niekuomet nebuvo girdėjusi mano vardo, prabudo iš mums visiems būdingo sustingimo ir paklausė manęs į ausį (ten visi kalbėdavo pašnibždom):

– O šitai jūs galite aprašyti?

Ir aš atsakiau:

– Galiu.

Tuomet kažkas panašu į šypseną suvirpino tai, kas kadaise buvo jos veidas.

1957 m. balandžio 1 d.

Leningradas

PASKYRIMAS

Šitam skausmui lenkiasi kalnynai,
Ir nebeteka tėkmė didi,
Bet kalėjimuose tvirtos spynos,
O už jų tik „katorgos lindynės“
Ir beribis ilgesys širdy.
Gal kas nors dar junta šviežią vėją,
Gal kam nors žara spalvų švelnių –
Mes nežinom, mes suvienodėję,
Mums tik raktai nepalšiaus girgždėję,
Tik kareiviai žengs sunkiu žingsniu.
Lyg ankstyvosioms mišioms, lyg sesės
Sostine nykiąja lyg namo
Ėjom ten, už mirusius tylesnės,
Saulė vis žemiau, Neva blausesnė,
O viltis vis gieda tolumoj.
Nuosprendis... Ir ašarų vėl srautas,
Nuo visų lyg siena aklina,
Lyg gyvybę iš širdies kas rautų,
Lyg ūmai aukštelninką pargriautų,
Bet dar eina... Sverdėja. Viena.

Kur dabar tos priverstinės draugės
Šito meto žvėriškų kančių?
Ką gi Sibiro pūga joms staugia,
Kas joms šmėkšo mėnesienoj baugiai?
Joms aš savąjį sudie siunčiu!

1940 m. kovas

IX

Jau beprotybė man sparnu
Užklojo didžią sielos dalį
Ir girdo ugniniu vynu,
Ir kviečia eit į juodą šalį.

Ir teks man pripažinti sau,
Kad jau esu jos nugalėta,
Dabar pati savęs klausau,
Tarytum svetimas kliedėtų.

Ir pasiimti nebeleis
Ji nieko, kas brangu man šičia

(Kaip bemaldaučiau atkakliai,
Kaip įkyriai jos beprašyčiau):

Nei tų sūnaus akių baisių –
Suakmenėjusių, miglotų,
Nei ryto su audros gūsiu,
Nei pasimatymo už gročių,

Nei mylimų delnų vėsos,
Nei liepų mirgesio rytinio,
Nei nykstančių jau iš klausos
Paguodos žodžių paskutinių.

1940 m. gegužės 4 d.

EPILOGAS

1

Aš sužinojau, kaip veidai sukrinta,
Kaip siaubas dirščioja iš po vokų,
Kaip sielvartas jiems skruostus iškankin-
tus
Dantiraščiu išrašo nelaiku,
Kaip garbanos, geltonos arba juodos,
Pavirsta sidabrinėm akyse,
Kaip šypsena nuvysta be paguodos,
Kaip virpa baimė nuolankiam balse.
Ir aš ne vien tik dėl savęs meldžiu,
Bet dėl visų, stovėjusių kas dieną
Ir speige, ir karštymečiu didžiu
Čia, priešais akliną raudoną sieną.

2

Jau išmuša vėl atminų valanda.
Regiu jus, girdžiu jus, jaučiu kaip tada:
Ir tą, kurią nešė prie lango kiti,
Ir tą, kurios žingsniai seniai užmiršti,
Ir tą, tokią gražią, didingą mostu
Pasakiusią: „Čia lyg namo sugrįžtu.“
Norėtus po vieną pašaukt jas vardu,
Bet atėmė sąrašą, neberandu.
Drobulę išaudžiau visoms joms kartu
Iš žodžių skurdžiausių, jų lūpom tartų.
Prisimenu jas aš visur, visada,
Užmiršt neprivers jų nauja neganda,
Jei bus iškamuota burna užčiaupta,
Kuria milijoninė klykia tauta,
Tegu ir mane jos minės lig vienos,
Kai varpas man muš pakasynų dienos,
Ir jeigu šaly šitoje kada nors
Paminklą ir man pastatyti panors,
Sutiksiu su pagerbimu tuo didžiu,
Bet sąlyga bus – nestatykit, meldžiu,
Nei jūros pakrantėj, kur mano lopšys:
Nutrauktas ir tas paskutinis ryšys,
Nei parke prie kelmo pamėgto, tenai
Manęs tebeieško šešėlis liūdnei,
O čia – tris šimtus valandų kur stačia
Stovėjau ir liko man velkė kurčia.
Nes net mirdama aš jėgų nerandu
Užmiršti burzgimo mašinų juodų.
Užmiršti, kaip užtrenkė amžiams duris
Ir senė lyg sužeistas staugė žvėris.
Tegu nuo vokų mano bronzinių srus
Kaip ašaros tirpstantis sniegas skaidrus,
Vienutės balandis teulba laisvai,
Ir tykiausiai Neva tegu plaukia laivai.

1940, kovas
Fontanų Rūmai
Vertė Judita Vaičiūnaitė

AMATO PASLAPTYS

1. KŪRYBA

O būna – slegiantis, neaiškus jausmas,
 Lyg alpuls, ir aš girdžiu kažką:
 Nuaidi laikrodis, nurieda griausmas;
 Nepatirta, supančiota šneka
 Vaidenas: kuždesys, dejonė, skundas.
 Slapta riba virš augančių balsų...
 Bet skambesio bedugnėje nubunda
 Ir kyla garsas – vienas iš visų.
 Neatitaisoma tylą aplinkui –
 Aš net žolės augimą nugirstu,
 Girdžiu, kaip vargas po krepšiu sulinko...
 Bet štai pirmasis žodis. Štai jau du,
 Ir rimo aliarmuojantis skambutis,
 Kurį suprast aš pradėdau staiga,
 Ir padiktuotos tolimos eilutės
 Išsirikiuoja puslapio sniege.

Vertė Tomas Venclova

2

Ne, man nepridera ginkluotos odės,
 Eleginių žaidynių žavesys.
 Tegul eilėraštis keistai atrodyt
 Ir bus – ne kaip visi.

O kad žinotumėt, kur eilės tūno,
 Iš kokio šlamšto dygsta jų daigai!
 Taip kalas palei tvorą balandūnė,
 Geltonos pienės ir dagiai.

Staigus deguto kvapas, piktas šauksmas,
 Pelėšiai, sienoj brėžiantys raštus...
 Ir eilės, ir aišktingas mano džiaugsmas,
 Pradžiuginąs kitus.

Vertė Tomas Venclova

3. MŪZA

Kaip nešiot tą naštą švinię,
 O dar Mūza ją pavadinę,
 Sako: „Ji su tavim visur...“
 Sako: „Dieviškas šitas burtas...“
 Dar skaudžiau nei drugys nupurtys,
 Ir visus metus nė mur mur.

Vertė Jolanta Jonynaitė

Osipas Mandelštamas

Osipas Mandelštamas (1891–1938) gimė Varšuvoje, kuri tuo metu priklausė Rusijos imperijai. Motina Flora Mandelštam buvo muzikė, tėvas Emilis Mandelštamas priklausė pirmajai pirklių gildijai, o tai reiškia, kad šeima galėjo gyventi ne tik žydų sėslumo ribose – teritorijose, kur žydams buvo leista gyventi ir iš kurių net laikinas išvykimas buvo labai keblus. Kai Mandelštamui buvo keleri metai, šeima įsikūrė Peterburge. Mandelštamas studijavo Peterburgo, Heidelbergo ir Sorbonos universitetuose. Pirmąjį rinkinį *Akmuo* išleido 1913 m., paskutinį *Eilėraščiai* – 1928 m., tais pat metais išėjo ir straipsnių rinkinys *Apie poeziją*. Tolesnį jo likimą galima atspėti iš mirties datos – 1938 m. buvo didžiojo teroro laikas. Paskutiniajame gyvenimo dešimtmetyje Mandelštamas nenustojo rašyti, bet buvo atvirai kritiškas naujajai valdžiai, taip pat ir poezijoje. 1934 m. jį areštavo pirmą kartą ir ištrėmė už Uralo, vėliau leido persikelti į Voronežą, kur buvo

parašyti *Voronežo sąsiuviniai*. Po trejų metų tremties jam leista sugrįžti. 1938 m. Mandelštamas buvo suimtas antrą kartą, ištrėmtas į Sibirą. Mirė lageryje netoli Vladivostoko. Jo kapas nežinomas.

Mandelštamas tikėjo, kad kultūra yra reikšmių rezervuaras, galintis sutramdyti gyvenimo ir gamtos chaosą. Kultūra buvo ir architektūra, kuriai jau pirmajame rinkinyje skirta nemažai eilėraščių, ir muzika, ir, žinoma, poezija, kuri, jo žodžiais iš esė „Žodis ir kultūra“ tariant, yra „plūgas, ariantis laiką ir verčiantis jo vagą taip, kad giluminiai laiko sluoksniai, jo juodžemis iškyla į paviršių“. Bet nereikia manyti, kad poezija tik sutvarko chaosą ir prirena apie ankstesnius klodus. Ji pati kuria savo prasmių pasaulius. Programinėje 1933 m. esė „Pokalbis apie Dantę“ Mandelštamas rašo: „Reikia perbėgti skersai visą upę, užtvindyta nenustygstančiomis ir įvairiakryptėmis kinų valtelėmis, – taip kuriasi poetinės šnekos prasmė. Jos, kaip maršruto, negali atkurti apklausdamas valtininkus: jie nepapasakos, kaip ir kodėl mes šokinėjome iš vienos valtelės į kitą“.

Literatūrinio kelio pradžioje jis priklausė akmeistų grupei – vienai iš daugelio post-simbolistinių grupių, kurios veikia formuluavo savo skirtingumą nuo vyresnės simbolistų kartos nei tiksliai poetinę programą. Akmeizmas (kildinamas iš graikų žodžio *ἀκμη* – „viršūnė“, „klestėjimas“, „žydėjimo metas“) apibūdinamas kaip literatūrinė mokykla, išsižadanti simbolistų misticizmo ir sugrįžtanti prie pasaulio daiktiškumo ir konkretumo, ieškanti prasmės ne anapus materialaus pasaulio šydo, o juslinėje ir emocinėje patirtyje. Su šio daiktų ir kultūros pasaulio pasirinkimu kartais siejama pirmojo Mandelštamo rinkinio *Akmuo* pavadinimo istorija. Iš pradžių jis turėjo vadintis *Kriaukle*, bet galiausiai Mandelštamas pasirinko „architektūrinį“, o ne „gamtinį“ pavadinimą. Šio rinkinio eilėraštis „Notre Dame“ apie Paryžiaus katedrą laikomas akmeizmo manifestu.

Akmeizmo pradininkai – poetų susivienijimas „Poetų cechą“, kurio lyderiai buvo Nikolajus Gumiliovas ir Sergejus Gorodeckis. Jam priklausė Ana Achmatova (tuo metu Gumiliovo žmona), Osipas Mandelštamas, Vladimiras Narbutas, Michailas Zenkevičius, Georgijus Ivanovas ir keli kiti autoriai. Formaliai jis gyvavo vos porą metų (1912–1914), tačiau bendrumų tarp ryškiausių poetų (pirmiausia tarp Mandelštamo ir Achmatovos¹) buvo įžvelgiama ir vėliau, siūlyta šio tipo poeziją vadinti „semantine“. „Semantinės poetikos“ pagrindiniai bruožai: kiekvienas pasaulio elementas suvokiamas kaip priklausantis istorijai ir kultūrai; kalba nėra vien poezijos medžiaga – poezija pati kuria kalbą; poezija nesikrato siužeto, bet jis netenka linijinės tvarkos, yra skaidomas ir gali būti atkurtas iš fragmentų tik po daugkartinio skaitymo; poetinis žodis vienu metu dalyvauja daugybėje santykių ir jungčių, pro jį šmėžuoja visos pluoštas reikšmių, nurodančių skirtingus kultūros reiškinius, o visą tekstą saisto šios daugialypės ir itin tankios reikšmių gijos.

Nuo pirmojo rinkinio (1913) iki paskutinio (1928) išėjo dar keli: *Tristia* („sielvarto knyga“, pavadinimas – iš Ovidijaus kūrybos, 1922), *Tristia* variantas *Antroji knyga* (1923). Taip pat dvi prozos knygos: autobiografija *Laiko gaudesys* (1925), *Pašto ženklas iš Egipto* (1928). Kaip ir dauguma rašytojų, Mandelštamas uždarbiavo versdamas. Vėliau įvyko pirmas rimtas nesutarimas su literatūrine valdžia, virtęs atviru konfliktu su režimu. Tiesa, kartais Mandelštamas bandydavo „įsikalbėti“ lojalumą: 1933 m. jis slapta skaitė Borisui Pasternakui akivaizdžiai antistalininį eilėrašį apie „riebaluotus Kremliaus kalniečio pirštus“, o 1937 m. parašė tam pačiam kalniečiui, Stalinui, odę. Tačiau ji poeto neišgelbėjo. Liko nepublikuoti tekstai *Ketvirtoji proza*, *Armėnija*, *Kelionė į Armėniją*, *Voronežo sąsiuviniai* ir daug pavienių eilėraščių.

Mandelštamas sugrįžo pas skaitytojus XX a. septintojo dešimtmečio viduryje–aštuntojo pradžioje. Sugrįžo į savo vietą – į didžiųjų poetų gretas. Nepublikuotus jo eilėraščius išgelbėjo ir išsaugojo žmona Nadežda Mandelštam, Vakaruose išleidusi dvi prisiminimų knygas kaip tik tais „sugrįžimo“ laikais. Žymus italų kino režisierius Pjeras Paolo Pazolinis rašė apie Mandelštamą: „Tai, ką mums padovanojo Mandelštamas – lengvas, protingas, aštrialiežuvis, elegantiškas, tiesiog grakštus, gyvybingas, jausmingas, visada įsimylėjęs, atviras, aiškiaregys, laimingas net savo nervų ligos ir politinio košmaro sutemose, jaunas ir, galima sakyti, jaunatviškas, įmantrus ir rafinuotas, ištikimas ir išradingas, šypsantis ir kenčiantis, – priklauso patiems laimingiausiems XX a. poetiniams atradimams“.

Siūloma literatūra: Josif Brodskij, „Civilizacijos vaikas“, in: Josif Brodskij, *Poetas ir proza*, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 40–56.

*Poezija – tai plūgas, ariantis
laiką ir verčiantis jo vagą taip,
kad giluminiai laiko sluoksniai, jo
juodžemis išskyla į paviršius. Bet
pasitaiko epochų, kada šia diena
nepatenkinta žmonija ima ilgėtis
giluminių laiko sluoksnių – tarsi
artojas trokšta dar neįdirbtos
praeities žemės.*

Osipas Mandelštamas, *Žodis ir kultūra*

¹ 1921 m. Gumiliovas buvo sušaudytas dėl įtarimo dalyvavus sąmoksle.

Osipas Mandelštamas

XXX

Priimki džiaugsmą iš manųjų rankų –
Truputį korio ir truputį saulės,
Kaip mums įsakė Persefonės bitės.

Nepirakintos valties neatrishi,
Švelnių šešėlio žingsnių neišgirsi,
Būties tamsybėj siaubo neįveiksi.

Mums lieka pabučiavimai – pūkuoti,
Vieninteliai, tarytum mažos bitės,
Kurios numiršta, skrisdamos iš lizdo.

Jos perveria skaidrių naktų tankynę,
Jų tėviškė – tamsus Taigeto miškas,
Jų penas – laikas, liepžiedžiai ir mėtos.

Štai atšiauri, džiaugsminga mano duoklė,
Sausi karoliai, nebegyvos bitės –
Jų kūnuose medus pavirto saule.

Vertė Tomas Venclova

XXX

Už tai, kad nesaugojau tavo delnų dovanos,
Už tai, kad paniekinau gležnąjį lūpų sūrumą,
Akropolio šaltyje laukiu išauštant dienos.
Kaip aš nekenčiu to sakuoto senovinio rūmo.

Danajai tamsoj prie ginkluojamo žirgo budės –
Jie pjūklus galanda ir sienoje platina žaizdą.
Nebesuvaldau savo kraujo sausos maišaties,
Ir tau neturiu pavadinimo, garso ir vaizdo.

Kodėl patikėjau, kad mus tebejungia grandis?
Per greitai tavęs netekau ir nemoku surasti.
Dar neišsisklaidė naktis, negiedojo gaidys,
Dar kaistantis kirvis nebuvo nugrimzdęs į rąstą.

Migloj savo šonkaulių medį pajunta pilis,
Ant sienų išbloškusi skaidrią lyg ašaros dervą,
Bet kopečias kraujas užplūdo, lyg upė gili,
Ir trissyk kariai susapnavo viliojantį vardą.

Kur moterų menė pas mylimo miesto vartus?
 Aukštų inkilų nebeturi karalius Priamas.
 Ir strėlės pabyra lyg sausas medinis lietus,
 Ir kitos išdygsta – sakytum, lazdynai iš žemės.

Į langą pabeldžia pilka nei kregždė valanda,
 Žvaigždynas užgęsta lyg dūris, nežeisdamas nieko,
 Ir pergalės laikas – šiauduos atsibudus banda –
 Gruoblėtose gatvėse kelias iš vargano miego.

Vertė Tomas Venclova

X X X

Man duotas kūnas, visas dovanų,
 Ką veikt su tokiu vienu ir manu?

Ir kam dėkot, kad su džiaugsmu tykiu
 Galiu kvėpuoti ir gyvent sykiu?

Aš ir gėlė, ir sodininkas aš,
 Pasaulyje ne vienišas nėraž.

Jau amžinybės langą nuo šiltų
 Alsavimų išmarginu raštu.

Jis atsispaudžia nei pažintas, nei
 Pats atpažintas dar taip neseniai.

Nors mirksnio drumzlės bėgti nenustos,
 Neperbrauks mielo rašto niekad.

Vertė Jonas Juškaitis

X X X

Pro miglas skausmingo tavo veido
 Aš neįžiūrėjau, ar jisai.
 „Viešpatie!“ – tepasakiau per klaidą,
 Tarti negalvodamas visai.

Dievo žodis iš manos krūtinės
 Išlėkė lyg dideliu paukščiu.
 Priešais veidą miglos kamuolinės,
 Ir narvelis tuščias už pečių...

Vertė Jonas Juškaitis

XXX

Už vaikus, kur užgimt grynakraujais turės,
 Už laikus, prieš kuriuos šie gal blės,
 Aš tėvų puotoje netekau ir taurės,
 Ir linksmumo, ir savo garbės.

Amžius puola pečius man šunim vilkiniu,
 Bet aš ne širdimi vilkine:
 Rankovėn sibirietiškos stepės karštų kailinių
 Kimšk verčiau, kaip kepurę, mane.

Kad bailių nematyčiau dumblyje klampiam
 Nei sukruvintų kaulų rate,
 Kad šiaurietiškos lapės naktų puikume
 Sumelsvuodamos šviestų švieste.

Išsiveski naktin, kur pušis ties srauju
 Jėnisiejumi siekia žvaigždės,
 Nes ne vilkas esu aš su savo krauju
 Ir mane tik man lygus nudės.

Vertė Jonas Juškaitis

XXX

Su didelėm akim žlibų vapsvų,
 Kur siurbia žemės ašį, žemės ašį,
 Jaučiu, ką tik mačiau žvilgsniu savu,
 Ir atmenu tuščiai ligi mažiausiam lašui.

Ir nepiešiu, ir nebetrūkiau prie dainos,
 Stryku nevirpinu stygos galingos.
 Aš į gyvenimą vien kabinuos
 Ir mėgstu pavydėt gudrioms vapsvoms galingoms.

O, kad ne nuo mirties, kai neminės gal nieks,
 Kad būčiau priverstas kur nors ir ašai
 Nuo vasaros šiltos ir oro geluonies
 Išgirsti žemės ašį, žemės ašį.

Vertė Jonas Juškaitis

Borisas Pasternakas

Borisas Pasternakas (1890–1960) – maskvietis, gimęs žymaus dailininko, Dailės akademijos akademiko Leonido Pasternako ir pianistės Rozalijos Pasternak šeimoje, kurios namuose lankydavosi rašytojai Levas Tolstojus, Raineris Marija Rilke (Rainer Maria Rilke), dailininkai Valentinas Serovas, Dmitrijus Vrubelis ir kt. Turėjo brolių Aleksandrą, seseris Žozefiną ir Lidiją. 1921 m., jau po 1917 m. rusų revoliucijos, Pasternako tėvai su dukterimis dėl tėvo sveikatos išvyko pirmiausia į Vokietiją, o vėliau persikėlė į Angliją ir gyveno Oksforde. Broliai Aleksandras ir Borisas liko Rusijoje, Aleksandras tapo architektu, Borisas – vienu žymiausių rusų poetų, didžiosios Vakarų klasikos ir Gruzijos poezijos vertėju, Nobelio premijos laureatu, kartais šlovinamu, kartais ignoruojamu, o kartais laikomu per plauką nuo tremties ir Stalino laikais, ir net jiems pasibaigus.

Pirmasis Pasternako poezijos rinkinys *Dvynys debesyse* išėjo 1914 m. Pats poetas jo nelaikė sėkmingu, dalį eilėraščių atmetė, o dalį perdarė ir įtraukė į 1928 m. ciklą „Pradžios metas“. Tačiau pirmasis rinkinys žymi literatūrinio darbo pradžią po teisės ir filosofijos studijų bei bandymų tapti pianistu ir kompozitoriumi. Pirmieji literatūrinės veiklos metai daugiausia buvo susiję su futuristinės pakraipos grupėmis, bet jau greitai, trečiojo dešimtmečio pradžioje, Pasternakas nutolo nuo estetiškai ir politiškai angažuotų grupių. Nuo to laiko jis buvo nepriklausomas poetas, kurio statusas sovietinėje kultūroje svyravo tarp įtarumo, „pirmojo poeto“ titulo ir paniekos.

Ankstyviesiems eilėraščiams būdingas formos įmantrumas (rinkiniai *Virš barjerų*, 1917; *Sesuo mano – gyvenimas*¹, 1922), vėliau Pasternakas perėjo prie epinių kūrinų. Poemomis „Devyni šimtai penktieji metai“ (1925–1926) ir „Leitenantas Šmitas“ (1926–1927) apie pirmąją rusų revoliuciją jis pradeda temą, kurią užbaigs romanas *Daktaras Živaga* (1945–1955): kaip žmogus gali išlikti, veikti, dalyvauti arba nedalyvauti didžiojoje istorijoje ir kaip poezija gali surasti „istorijos kalbą“. Rinkinys *Antrasis gimimas* (1931) rodo Pasternako poetikos kaitą. Tačiau jis yra pasakęs, kad nemėgsta savo iki 1940 m. parašytos poezijos. Vėlyvuosiuose rinkiniuose *Ankstyvais traukiniais* (1943) ir *Kai išsigiedrys* (1961) eksperimentai užleidžia vietą „paskutiniams klausimams“, Pasternakas tarsi įgyvendina savo ankstyvosios poezijos tikslą „įkristi į neregėtą paprastumą“.

Pasternako poetikos tyrinėtojas Aleksandras Žolkovskis yra taip suformulavęs pagrindinę tekstų temą: „Jausmas, kad žmogus kasdienėje egzistencijoje ir apskritai visi maži ir įprasti dalykai dalyvauja vieningame, amžiname ir be galo dideliame būties stebukle“. Todėl Pasternako poezijos lyrinis subjektas yra veikiau pasyvus, stebintis, klausantis, atsiveriantis pasauliui, nei jį keičiantis ar nuogaštaujantis dėl jo netobulumo: pasaulis stulbinamai gražus ir didingas net ir kasdienybėje ar nelaimėje. Šio subjekto likimas – ne rinktis tarp priešybių, o jas krikščioniškai taikyti, jungti „pakylėtumą ir buitį“.

¹ Rusų k. „gyvenimas“ (жизнь) – mot. giminės žodis.

Pasternakas – ne tik didis poetas, bet ir prozininkas, vertėjas, „prakalbinęs“ ir Vakarų klasikų, ir tuo metu mažai žinomus autorius, pavyzdžiui, gruzinų poetus Ticianą Tabidžę ir Paolą Jašvilį. Tos Gėtės (Goethe) *Fausto* ir Šekspyro (Shakespeare) *Hamleto* arba *Karaliaus Lyro* eilutės, kurias dažnas rusas moka nuo mokyklos laikų, verstos būtent Pasternako. Nors yra ir kitų vertimų, kartais net tikslesnių, bet jie ne tokie artimi laikotarpiui, kuriame buvo sukurti.

1971 m. Maskvos Tagankos teatre režisierius Jurijus Liubimovas pastatė legendinį Šekspyro spektaklį *Hamletas*. Liubimovui prireikė ne tik Pasternako vertimo, bet ir eilėraščio „Hamletas“, parašyto daktaro Živagos vardu ir įeinančio į to paties pavadinimo Pasternako romaną *Daktaras Živaga*. Hamleto vaidmenį atliko aktorius, poetas ir bardas Vladimiras Vysockis. Pasternako eilėraščių jis deklamavo spektaklio pradžioje, stovėdamas vienas avanscenoje ir vilkėdamas kasdienį juodą megztinį. Taip *Hamletas* buvo susietas su *Daktaru Živaga* – romanu apie inteligentijos likimą ir paskirtį didžiųjų istorijos lūžių metu, o aktorius, tada pusiau oficialaus sąstingio epochos inteligentų numylėtinio pakvietimas atlikti pagrindinio vaidmens, jo apranga ir būtent Pasternako vertimo pasirinkimas darė spektaklį kūriniumi apie inteligentijos vietą ir laikyseną sustabarėjimo epochoje, kurios, Šekspyro žodžiais tariant, „sąnariai išniro“.

Už šį romaną 1958 m. Pasternakui skirta Nobelio premija, tačiau jos buvo priverstas atsisakyti, nes romanas pirmiausia išleistas Italijoje 1957 m., ir nors leidykla buvo marksistinė, romanas išėjo nesuderinus su Rusijos valdžia. Per pusmetį jis išverstas į daugiau nei dvidešimt kalbų. Romano skelbimas užsienyje buvo laikomas akibrokštu, o Nobelio premija tik pakurstė ugnį. Spauldoje prasidėjo kampanija prieš Pasternaką, iš kurios iki šiol liko liūdnei pagarsėjusi frazė „aš romano neskaičiau, bet manau, kad...“

Tikriausiai nė viena Nobelio premija rusų autoriui nebuvo skirta vien už kūrybą. Ivanui Buninui (1933), Michailui Šolochovui (1965), Aleksandrui Solženycynui (1970) ir Josifui Brodskiiui (1987) skirtos Nobelio premijos susijusios ne tik (arba visai ne) su literatūriniais nuopelnais, bet ir su politine konjunkture. Ir šį kartą atsitiko iš dalies taip pat – premija rusų autoriui, kurio nuopelnai literatūrai neginčijami, atiteko tada, kai Vakarų santykiai su Sovietų Sąjunga šiek tiek atšilo. Nobelio komitetas buvo pasirengęs atsigręžti į ją, bet ši norėjo visai kito kandidato – Šolochovo ir tikrai nenorėjo Pasternako, kurio romanas papasakojo, kaip Spalio revoliucija pražudė inteligentą ir poetą. Romanas nemenka dalimi buvo ir apie paties Pasternako santykį su negailestinga istorija, valdžia ir valdovais.

Pasaulinio pripažinimo istorija baigėsi tragiškai – Pasternaką išvijo iš Rašytojų sąjungos, jis tapo *persona non grata*, jam siūlė palikti šalį, ketino atimti pilietybę, buvo rengiami viešo plakimo susirinkimai, plūdo pamokantys ir prakeikiantys laiškai. Pasternakas atsisakė premijos, tačiau romano neišsižadėjo. Bet tai nenutraukė nei puolimo, nei izoliacijos, ypač kai britų laikraštis *Daily Mail* išspausdino eilėraščių „Nobelio premija“, kuriame kalbama apie poeto persekiojimą ir nelaisvę.

Po pusantrų metų, baigiantis 1960 m. gegužei, Pasternakas mirė nuo plaučių vėžio. 1988 m. Pasternako sūnus Jevgenijus Pasternakas atsiėmė Stokholme Nobelio premijos medalį, skirtą tėvui.

Borisas Pasternakas

XXX

Čia pabrėžta nagu. – Slėpiningąją tiesą
Ryt, nubudęs, suprasiu. Dabar jau vėlu.
O kol dar ne vėlu, aš tave palytėsiu.
Kaip tik aš palytėt tegaliu.

Kaip tragedija liečia nutirpusią salę,
Aš liečiau tave tirpstančių lūpų variu.
Pabučiavimas buvo toks lėtas, kaip saulė
Liepos mėnesį, pilną audrų.

Aš jį siurbisiu lyg paukštis. Pritrūkdamas kvapo.
Žvaigždės perplauks burną ir stemplę užgaus.
O lakštingalos dusdamos virpa tarp lapų
Ir kas mirksnis atsigeria juosvo dangaus.

HAMLETAS

Štai, aš čia. Aš išėjau į sceną.
Stoviu, pasirėmęs į duris,
Ir aidais atsimuša nuo sienų
Ta drama, niūri ir nemari.

Į mane pažvelgs naktis nustėrus
Pro tuščias žiūronų stiklines...
Jei pajėgsi, Visagali Tėve,
Atitolink taurę nuo manęs.

Aš gerbiu sumanymą atkaklų
Ir priimt šią rolę sutinku,
Bet dabar kitoniški spektakliai,
Ir vaidinti man labai sunku.

Bet palaiptams veiksmai įpusėja –
Kuo jis pasibaigs, aš jau žinau.
Vienas aš. Aplinkui – fariziejai.
Netuščiai klajojau. Gyvenau.

POEZIJOS APIBRĖŽIMAS

Tai – švilpimas, aštrus ir lakus,
Tai – suirusios ledo grandinės,
Tai – naktovidis, stingdąs lapus,
Tai – lakštingalų skardžios grumtynės.

Tai – pasaulis prie sodo tvoros
Savo ašaras ankštyse skaito,
Tai – daržan, it kruša, Figaro
Garsiai garma iš pultų ir fleitų.

Tai – tamsybė, išnaršius gėlmes,
Pakylės į maudyklės paviršių
Ir žvaigždyną į skiaurę atneš,
Jį sugniauzus tarp virpančių pirštų.

Koks tvankumas virš liepto lentos!
Horizontas užgrūva lyg alksnis,
O žvaigždė, rodos, nusikvatos –
Bet pasaulis, taip sakant, bebalsis.

TERMINŲ ŽODYNĖLIS*

Absurdo drama (lot. *absurdum* – beprasmis, neskambus, nemalonus), viena svarbiausių XX a. dramų krypčių, susiformavusi po II pasaulinio karo Europoje. Ją kūrė Paryžiuje susitikę prancūziškai rašę airis S. Beketas (Beckett), rumūnas E. Jonesko (Ionesco), prancūzas Ž. Ženė (Genet), armėnas A. Adamovas. Δ pirmtakais laikomi A. Žary (Jarry) (*Karalius Ūbas*, 1888, past. 1896), G. Apolineras (Apolinaire). Δ pasaulėvaizdžiui artimos egzistencializmo nuostatos, būties beprasmiškumo dramatiškumas, ryškiausiai išreikštas A. Kamiu (Camus) esė *Sizifo mitas* (1942). Δ kalbama apie žmogaus bejėgiškumą keisti nusistovėjusią tvarką, individo vienatvę ir žmonių nekomunikabilumą. Δ autoriai pasitelkė komizmo priemonę, iš siurrealizmo, dadaizmo, ekspresionizmo dramų perimtą alogiškumo principą, ironiją, groteską, parodiją, sąmoningai atmetę pagrindinius klasikinės dramos požymius: nuoseklų veiksmą, konfliktą, charakterius. Δ sąvoką įtvirtino kritiko M. Esslino studija *Absurdo teatras* (1961). Lietuvių literatūroje pirmąją Δ laikoma K. Ostrausko *Gyveno kartą senelis ir senelė* (1963, past. 1969). Jo dramai būdingas žaidimo principas, charakterių alegoriškumas, minties, o ne draminio veiksmo akcentavimas, dialogo virsmas antialogu, veiksmo vietos ir laiko neapibrėžtumas, intertekstualumas, paradoksas, ironija, sarkazmas, groteskas.

Alegorija (gr. *allegorein* – vaizdingai kalbėti), perkeltinės reikšmės (arba reikšmių) sukūrimo būdas, metaforos atmaina, už kurios tiesioginės pažodinės prasmės slypi kita, pasižyminti konkretumu ir viena reikšmiškumu (pvz., Baroko epochoje populiaru labirinto Δ vaizduoja pasaulį, žemiškąjį gyvenimą). Δ reikšmę gali turėti žodis, posakis ar net visas kūrinys. Situacijas, įvykius, abstrakčias idėjas alegorijos žymi kokiais nors konkrečiais objektais, asmenimis arba veiksmais. Kaip literatūros išraiškos priemonė Δ buvo žinoma Antikoje, tačiau labiausiai ji išpopuliarėjo Viduramžiais; ypač išplito alegorinė personifikacija, t. y. tokia Δ, kuomet kūrinio herojus sykiu reprezentuoja kokią nors idėją arba koncepciją (pvz., *Rožės romane* (*Roman de la Rose*) – viduramžių prancūzų alegorinėje meilės poemoje). XVI–XVIII a. lit-roje daugybė abstrakčių sąvokų (pvz., gėris, blogis, išganymas, mirtis), žmogaus charakterio savybių (pvz., godumas, puikybė, kuklumas, pamaldumas) buvo išreiškiamos Δ.

Δ buvo išplitusi XVI–XVIII a. Lietuvos lotyniškoje ir lenkiškoje literatūroje, ypač poezijoje, tačiau alegorinių figūrų yra ir M. Daukšos, K. Sirvydo bei kituose senesniuose lietuviškuose raštuose. Alegoriniai personažai veikia daugelyje pasakėčių (pvz., pirmoji lietuviška verstinė grožinės lit-ros knyga – J. Šulco antikinių pasakėčių vertimas *Ezopo pasakėčios*, 1706

(*Die Fabeln Aesopi*) arba K. Donelaičio pasakėčios (paskelbtos 1824), kuriose vilkas („Vilks provininks“) yra amtmonas, šuo įkūnija vokiečių teisumą („Šuo Didgalvis“), ažuolas („Aužuols gypelnys“) – dvarininką ir t. t. Romantizmo epochoje dėl savo vienareikšmiškumo ir konvencionalumo Δ buvo vertinama kritiškai. XX a. lit-roje Δ sutinkama, tačiau palyginti retai. Alegorinių įvaizdžių yra XX a. pirmosios p. lietuvių lit-roje (M. Gustaičio poema *Aureolė*, 1914, Vaižganto proza). Vienas ryškiausių šiuolaikinės Δ pavyzdžių pasaulinėje lit-roje – Dž. Orvelo (G. Orwell) romanas *Gyvulių ūkis*, 1945, kuriame, pasitelkus naminių gyvulių įvaizdžius, vaizduojama tironiška bolševikinė Rusijos valdžios sistema. Nuodugnus Δ ypatybių pažinimas iš esmės yra susijęs su senųjų epochų meno istorijos studijomis.

Aliuzija (lot. *allusio* – užuomina), literatūros kūrinyje esanti užuomina, nuoroda į kitą literatūros kūrinį, kultūrinį kontekstą, konkretų asmenį ar įvykį, pvz., į B. Brazdžionio „Šaukiu aš tautą“ H. Radausko eilėraštyje „Dainos gimimas“; dviguba Δ T. Venclovos cikle „1956 metų eilėraščiai“ – į Maironio poemą *Tarp skausmų į garbę* ir 1956 m. Vengrijos įvykius. Δ – vienas mėgstamiausių Europos ir Lietuvos Renesanso bei Baroko lit-ros stilistinės ir minties raiškos būdų. Itin gausi pasaulinės kultūros ir literatūros Δ A. Nykos-Niliūno poezija. Δ gali sudaryti ir į kūrinį įjungta kito kūrinio citata, pvz., A. Baranausko *Anykščių šilelyje*: „Čia kazlėkai pakrūmėm ant piemenų tako, / Tartum kupkeliai kniūpšti, kaip Mickevičius sako“. *Imitacinė* Δ dažniausiai yra parodijos pagrindas (pvz., K. Binkio „Penki pavasariai“). Dž. Džoiso (Joyce) romanas *Ulisas* 1922 yra struktūrinis Δ pavyzdys, atkartojantis Homero *Odisėjos* struktūrą. Per Δ rašytojas tiesiogiai ar netiesiogiai išsako savo santykį su literatūros tradicija, kviečia skaitytoją dialogui – t. y. aptažinti ir interpretuoti pateiktą užuominą.

Almanachas (lot. *almanachus* – pranašysčių rinkinys < arab. *al-manah* – kalendorius), istorine reikšme – kalendorius-žinynas, kuriame pateikiami įvairių astronominių reiškiniių aprašymai, meteorologinės prognozės, patarimai žemdirbiams ir pan. Tokie Δ atsirado drauge su astronomijos pradžia, jų būta įvairiose senovės kultūrose (sen. Rytų, graikų, romėnų). Pirmieji spausdinti Δ pasirodė XV a. 1533 prancūzų rašytojas F. Rablė (Rabelais) išleido Δ – prognozių parodiją *Pantagruelio pranašavimai*. Ilgainiui Δ atsiranda istorijos, ekonomikos žinių, vėliau – pasakojimų, anekdotų, eilėraščių. XVIII a. Δ tampa modernaus žurnalo prototipu.

Δ moderniąja reikšme – tai neperidininis literatūros rinkinys, kuriame medžiaga pateikiama remiantis koku nors principu (teminiu, teritoriniu, žanriniu); juo-

* Žodynelis pateikiamas iš knygos: *Literatūros enciklopedija mokyklai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.

se publikuojama grožinė kūryba, literatūros kritika, publicistika, vertimai. Lietuviškų Δ pradžia – L. Ivinskio leisti *Metskaitliai*. Tai kalendorius-žinynas, kuriame, be ūkinių patarimų, skelbimų, buvo publikuojami ir tautosakos, grožinės literatūros tekstai. Pirmieji literatūriniai Δ – Gabija (1907), Švyturys (1911–1912), Pirmasai baras (1915). Iš dabartinių Δ žinomiausias *Poezijos pavasaris*. Kiti naujaisi Δ – *Atodangos* (vertimų), *Veidai* (jaunųjų kūrybos), *Baltija, Varpai* (atskirų regionų – Klaipėdos, Šiaulių krašto).

Anotacija: 1. trumpas knygos ar lit-os kūrinio pristatymas spaudoje. 2. paaiškinamasis komentaras šalia teksto, parašytas paties autoriaus arba redaktoriaus.

Antologija (gr. *anthologia* – gėlių rinkinys), įvairių autorių rinktinių kūrinių arba jų ištraukų knyga. Δ buvo sudarinėjamos jau Antikoje. Pirmoji graikų poezijos Δ sudaryta Meleagro (II a. pr. Kr.).

Pirmoji Δ lietuvių k. – L. Jucevičiaus parengtas vertimų rink. *Ištraukos iš naujųjų lenkų poetų* (1837). Lietuvių lit-ros Δ pradėtos sudarinėti XX a.: L. Giros sudaryta gamtinės poezijos Δ *Lietuva pavasarį, vasarą ir rudenį* (1911, 2 leid. 1920), K. Binkio *Vainikai* (1921), *Antrieji vainikai* (1936), J. Tysliavos *Sūduva* (1924). Δ sudaromos norint pateikti vienos ar kitos lit-ros rūšies ar žanro iškiliausius pavyzdžius ir sykiu atspindėti jos visumą. Tokios yra V. Vanago ir V. Galinio sudaryta *Lietuvių poezija* (2 t., 1967, 1969), A. Zalatoriaus parengtos *Lietuvių tarybinė novelė* (1969), *Už saulę gražesnis* (1978), *Žalios laiko vingis* (1981), išėvijoje parengtos J. Aiščio ir A. Vaičiuliaičio *Lietuvių poezijos antologija* (1951), K. Bradūno sudarytos naujosios lietuvių poezijos Δ *Žemė* (1951) bei *Lietuvių poezija* (1971, t. 3), L. Mockūno sudaryta išėvijos literatūros kritikos Δ *Egzodo literatūros atšvaitai* (1989) ir kt. Δ gali būti sudarinėjamos ir grynai žanrinio principu: V. Vanago parengtos *Lietuvių pasakėčia* (1978), *Lietuvių didaktinė proza* (1982), H. Bakano *Lietuvių sonetas* (1985), A. Žalio *Lietuvių baladė* (1979), D. Pociūtės-Abukevičienės ir M. Vaicekausko *Giesmės dangaus miestui: XVI–XVIII a. lietuvių bažnytinių giesmių antologija* (1998). Sudaromos ir specializuotos Δ: vaikų lit-ai skirtos V. Aurylos *Lietuvių vaikų proza* (1977), *Lietuvių vaikų poezija* (1980), *Lietuvių vaikų dramaturgija* (1984).

Apysaka, prozos žanras, pagal apimtį, siužeto struktūrą, kompozicinius principus užimantis tarpinę padėtį tarp apsakymo ir romano. Δ žanras apibrėžiamas gana sąlygiškai, o terminas daugelyje literatūrų neturi adekvataus atitiktens ir nėra populiarus (anglai vartoja terminus *tale, novelette*, vokiečiai – *Erzählung, Geschichte*). Tie patys kūriniai sinonimiškai vadinami Δ ir apsakymais, dažniau – mažaisiais romanais, tiesiog romanais. Δ terminas populiariausias rusų literatūroje (*povest'*), Δ žanras čia turi seną tradiciją. Pirmine reikšme Δ – metrašti-

nio pobūdžio pasakojimas (pirmasis rusų metraščių sąvadas vadinamas Δ – *Povest' vremennykh let*, 1113). Δ žanro užuomazgų galima įžiūrėti viduramžiniuose senųjų graikų romanų (Longo *Dafnis ir Chlojė*, Charitono *Chairėjas ir Kaliojė* ir kt.) vertimuose į Europos kalbas. Kartais Δ vadinami Viduramžių riterių romanai, jai priskiriami romantikų prozos kūriniai – F. R. de Šatobriano (Chateaubriand) *Renė*, Ž. de Nervalio (de Nerval) *Ugnies dukros* ir kt. Klasikiniai Δ pavyzdžiai – A. Puškino *Kapitono duktė*, L. Tolstojaus *Sevastopolio apysakos*, E. A. Po (Poe) *Auksinis vabalas*, E. Hemingvėjaus (Hemingway) *Senis ir jūra*.

Lietuvių literatūroje Δ gana populiarai. Δ tipo kūriniams pavadinti XIX a. vartotos įvairios sąvokos – vaizdelis, paveikslas, apysakaitė, istorija, apysaka ir kt. Pirmosios lietuviškos Δ – didaktinės, dažnai verstos ar perdirbtos (J. Chodzkos *Jonas iš Svisločės*, J. Dovydaičio *Šiaulėniškis senelis*). Ryškiausias ankstyvojo laikotarpio Δ pavyzdys – M. Valančiaus *Palangos Juzė*. Svarbi Δ žanro raidai I. Šeinius (*Vasaros vaisės*), Šatrijos Raganos (*Sename dvare*), Vaizganto (*Dėdės ir dėdienės*), P. Andriūšo (*Anoj pusėj ežero*) ir kt. autorių kūryba. XX a. II pusėje Δ išlieka populiarai. Ryškesni pavyzdžiai – K. Borutos *Jurgio Paketurio klajonės*, E. Mikulėnaitės *Ona*, R. Granausko *Gyvenimas po klevu*, S. Šaltenio *Duokiškis*.

Apsakymas, mažoji epinė forma, glausto pasakojimo laiko ir nedidelės erdvės prozos kūrinys, koncentruojantis dėmesį į vieną įvykį, turintis nedaug veikėjų, bet sukuriantis gyvenimo visumos ir apibendrinimo įspūdį. Modernaus Δ pradininku laikomas E. A. Po (Poe), žanro meistrais vadinami A. Čechovas, G. de Mopasanas (Maupassant), Dž. Londonas (London), F. Kafka ir kt. Lietuvių Δ pradžia – XIX a. didaktinėje prozoje (A. Tatarė, M. Valančius), L. Ivinskio kalendoriuose. Žanrinės kategorijos prasmę Δ ėmė įgyti paskelbus A. Kriščiukaičio-Aišbės, V. Pietario, Žemaitės, G. Petkevičaitės-Bitės ir kt. kūrinius. Personazo išgyvenimu pagrįsto Δ tradiciją pradėjo J. Biliūnas, Šatrijos Ragana, I. Šeinius. Dinamiškumo stoka, silpnai išvystyta fabula ir aprašomojo informacinio elemento perteklius skiria Δ nuo novelės, kuri yra kompaktiškesnė. Tikroviškumo iliuzija, natūralūs daiktų ir reiškinių pavidalai – realistinės prigimties apsakymo bruožai, būdingiausi lietuvių mažajai epikai (M. Katiliškis, A. Pocius, R. Kašauskas ir kt.). Lietuvių prozai modernėjant, mažėja pasakojimo anarchijos; konstruktyvumas, psichologizmas arba sąlygiški, fantastiniai vaizdai artina Δ prie novelės formos.

Autobiografija, autoriaus pasakojimas apie save. Δ yra įvairių formų, nebūtinai skirtų publikuoti (šiam žanrui gali priklausyti ir intymūs pasakojimai, laiškai, dienoraščiai, memuarai, kelionių atsiminimai, taip pat formalios Δ). Atsirado Antikoje ir ankstyvaisiais Viduramžiais, tačiau Δ pavyzdžių iš šio laikotarpio liko labai mažai. Pagrindinė Δ tema – vidinis žmogaus gyvenimas, jo „dvasios istorija“, todėl klasikinės Δ

dažnai yra tarsi nuoseklios ir plačios išpažintys. Viena žymiausių ankstyvųjų Δ – šv. Augustino *Išpažinimai* (IV a.). V. Europos lit-roje Δ ypač išplito nuo XVI a. Dažnai Δ rašė žymūs menininkai ir rašytojai (pvz., B. Čelino (Cellini) *Benvenuto Čelino gyvenimas*, 1568, liet. 1961; Ž. Ž. Ruso (Rousseau) *Išpažintis*, 1770, išl. 1782, liet. 1967). Δ populiarė ir XX a. lit-roje, įgauna vis savitesnes (poetiškas, eseistines) formas. XX a. susiformuoja intelektualinė Δ , fiksuojanti autoriaus filosofinių, mokslinių pažiūrų evoliuciją.

Daug autobiografinių elementų turi dienoraščiai ir atsiminimai, Lietuvoje pradėti rašyti XVI a. pab. – XVII a. pr. žymių Lietuvos visuomenės, politikos veikėjų (pvz., A. S. Radvilos Δ lenkų k. *Atsiminimai*, 1632–1653, 2 d. išsp. 1839), taip pat smulkesnių bajorų ar miestiečių (pvz., T. Jevlaškausio (1546–1619) XVI a. pab. – XVII a. pr. rašyti *Atsiminimai* sen. gudų kalba, vert. į liet. k. 1998). Juose autorių vidinis gyvenimas, autobiografiniai faktai siejami su fiksuojamais istoriniais įvykiais. XIX–XX a. parašytos pirmosios Δ lietuvių k. (J. Basanavičiaus, 1922, išsp. 1936; V. Pieterio, 1905; Žemaitės, 1921; J. Šliūpo, 1927). Iš šiuolaikinių Δ išsiskiria semiotiko A. J. Greimo Δ (1994) – intelektualinės Δ pavyzdys.

• **Autobiografinė proza**, grožinės lit-ros kūriniai, dažniausiai romanai arba apsakos, turintys daug autobiografinių elementų. Autorius juose nėra pagrindinis herojus, tik aplinkos fiksuotojas, laikmečio liudytojas. Tokia yra I. Simonaitytės trilogija (...o buvo taip, Ne ta pastogė, *Nebaigta knyga*, 1960–1965), J. Baltušio dilogija (*Su kuo valgyta druska*, 1973, 1976). |

Avangardizmas (pranc. *avant-garde*, karinis terminas, reiškias priekyje einantį būrį, karinę saugą) apima įvairias novatoriškas, antitradicines kryptis, gyvavusias Europos mene XX a. I ketvirtyje (lit-roje, dailėje, muzikoje, teatre, kine). Δ formavosi veikiamas politinių, socialinių įvykių (I pasaulinio karo, revoliucijų Rusijoje ir Vokietijoje, Austrijos-Vengrijos imperijos žlugimo), kurie jaunąją menininkų kartą vietoje prarastų vertė ieškoti naujų idealų. Plačiai suprantamam Δ priklauso futurizmo, ekspresionizmo, imazinizmo, kubizmo (dailėje), dadaizmo srovės. Jas sieja radikalus antitradiciškumas, nusigrėžimas nuo realizmo ir natūralizmo, naujų išraiškos priemonių paieškos. Δ būdinga stipri meninė savimonė – į kūrybą žiūrima kaip į laboratoriją, kurioje menininkas eksperimentuodamas išbando įvairias technikas. Kartais terminas *avangardas*, kaip stiliaus charakteristika, vartojamas apibūdinti bet kuriam menui, kuris priešinasi tradicijai.

Į Lietuvą Δ atėjo pavėlavęs dešimtmečių. Pradininkai – Keturių vėjų (pagal to paties pavadinimo žurnalą) sąjūdis, gyvavęs 1922–1928, nuo *Keturių vėjų pranašo* pasirodymo iki paskutinio *Keturių vėjų* numerio. Sąjūdžiui vadovavo K. Binkis ir J. Petrėnas (slap. P. Tarulis), svarbūs buvo Binkio namuose vykę

pirmadieniniai keturvėjininkų susibūrimai – *paldie-ninkai*. Keturvėjininkai užėmė tipišką Δ maištininkų poziciją – protestavo prieš romantinę lietuvių lyrikos tradiciją (jos simbolis buvo Maironis), propagavo techninį progresą, miesto kultūrą (vis dėlto kūryboje teberyškus valstietiškas paveldas), aktyvų, vitališką santykį su pasauliu, garbino masines komunikacijos priemones (atsirado naujas žanras – radijo poema – J. Tysliavos *Tysliava Paryžiuje*). Niekino provincialų uždaramą, orientavosi į pasaulinę kultūrą (J. Tysliava Paryžiuje įsitraukė į tarptautinius avangardistinius sambūrius, publikavo eil. rink. prancūzų k., leido žurnalą *Muba*). Iš lietuvių literatūros keturvėjininkai autoritetu renkasė Donelaitį ir jo sodrią kalbą. Pabrėžia amatininkiskąją kūrybos pusę, deklaruoja laisvą santykį su žodžiu. Jų kūrybai būdingas manieringumas, mėgo kalambūrą, ironiją, parodiją, groteską. Vietoje lyrinei tradicijai būdingo epiteto, gamtinės metaforos ima dominuoti ekspresyvus veiksmažodis, subjekto būsenos išsakymą keičia agitacija veikti, imperatyvios programos. Avangardistinė stilistika būdinga keturvėjininkų J. Žlabio-Žengės, J. Tysliavos, S. Šemerio poezijai, P. Tarulio prozai. Ekspresionizmo poetika ryški su joku sąjūdžiu nesusijusio J. Savickio kūryboje. Dadaizmo, imazinizmo bruožų esama P. Morkūno rinkinyje *Dainuoja degeneratas* (1933). Δ poziciją užima žurnalo Trečias frontas (1930–1931) autoriai: K. Boruta, A. Venclova, K. Korsakas, J. Šimkus, B. Raila (debiutavęs paskutiniajame *Keturių vėjų* numeryje). Δ įtaka pastebima ankstyvojoje B. Brazdžionio, V. Sirijos Giros poezijoje. Δ atšaka galima laikyti poetų, gyvenusių ir kūrusių Vilniuje prieš II pasaulinį karą, kūrybą (A. Žukauskas, vėliau žemininku tapęs J. Kėkštas). Avangardistinės priešimosi tradicijai stilistikos esama ir vėlesnių rašytojų kūryboje – A. Mackaus, J. Meko, S. Gedos, V. Bložės, G. Patacko poezijoje, K. Ostrausko, A. Landsbergio dramaturgijoje. Panašią į keturvėjininkų poziciją tradicijos atžvilgiu užima almanacho *Svetimi* (1993) autoriai V. Gedgaudas, D. Dirgėla ir kt., deklaratyviai nuvainikuodami autoritetus, visų pirma vėl Maironį, teigdami savo išskirtinumą.

Baladė, poezijos žanras, atsiradęs Viduramžiais. Kanoninė Δ susideda iš 28 eilučių (3 strofos po 8 eilutes ir baigiamasis kreipinio ketureilis) ir turi gana sudėtingą rimą. Tokių Δ daug F. Vijono (Villon) kūryboje. Mažiau kanonizuotos rusų, anglų Δ . Šį žanrą ypač išplėtojo romantikai (anglų – V. Vordsvortas (Wordsworth), S. T. Kolridžas (Coleridge), vokiečių – F. Šileris (Schiller), H. Heinė, prancūzų – V. Hugo). Δ turi epinių, draminių elementų, neretai išplėtotų iki siužeto, kuris dažniausiai baigiamas pagrindinio veikėjo mirtimi. Nerimo, baimės nuotaika auga nuo baladės pradžios iki pabaigos.

Lietuvių literatūroje Δ atsirado XIX a. pr. Klasikinės Δ pavyzdys – Maironio „Jūratė ir Kastytis“. Šiuolaikinėje poezijoje baladiniai eilėraščiai gana dažnai yra nutolę nuo klasikinės baladės ir išlaiko tik kai kuriuos

jos bruožus („baisaus“ siužeto elementai, kraupumo, baimės pojūtis), pvz., Just. Marcinkevičiaus baladžių poema *Devyni broliai*, kai kurie J. Strielkūno, P. Širvio eilėraščiai.

Bibliografija (gr. *biblion* – knyga + *graphō* – rašau), knygų ar straipsnių konkrečia tema sąrašas, kuriame tiksliai nurodoma knygos autoriaus vardas ir pavardė, knygos pavadinimas, jos išleidimo vieta, leidykla ir data, puslapių skaičius. Δ vadinamas ir periodinių leidinių skyrius, kuriame pristatomos naujai išėjusios knygos. Sudarinėjamos bibliografinės rodyklės, katalogai, skirti konkrečiam autoriui, temai ar periodui, pvz. V. Žukas, *Julius Janonis. (Bibliografinė rodyklė)*, 1965; V. Vilnonytė, A. Lukošius, *Petras Cvirka. Bibliografija (1924–1970)*, 1974; M. Ivanovič, *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos: kontrolinis sąrašas*, 1998 ir pan.

Δ yra ir mokslas, apimantis Δ teoriją, istoriją, metodiką, vadybą.

Cenzūra (lot. *censeo* – vertinu), institucinė kontrolės forma, taikoma meno, lit-ros, publicistikos, mokslo darbų viešam paskelbimui, demonstravimui. Pagal kontrolės būdą skiriama išankstinė (prevencinė), taikoma dar nepaskelbtiems kūriniams, ir paskesnioji (represinė) Δ – bausmės už paskelbtus kūrinius arba jų naudojimą bei laikymą. Δ gali būti reguliuojama Bažnyčios, valstybės, partijos ir pan. Valstybinės Δ užuomazgos pastebimos jau Antikoje. Pradedant ankstyvaisiais Viduramžiais, galingiausia Δ institucija darėsi Bažnyčia, jau IV a. draudus skaityti kai kuriuos veikalus, laikomus eretiškais (pvz., I Nikėjos Susirinkimas, įvykęs 325 metais, uždraudė skaityti Arijaus veikalus, kuriuose buvo pasisakoma prieš Švč. Trejybę). Bažnytinė Δ vadovavosi kanonų teisės normomis bei popiežiaus instrukcijomis. Viduramžiais bažnytinė Δ įgavo platesnį mastą, kontroliavo ne tik religinę, bet ir pasaulietinę lit-rą. Popiežius Inocentas VIII 1487 oficialiai įvedė visuotinę Δ. XVI a. Europoje kilus reformaciniam judėjimui, imtos leisti knygos, kritikuojančios Katalikų bažnyčią arba skelbiančios nesuderinamas su jos ideologija pažiūras, Katalikų bažnyčia ėmė skelbti *Draudžiamųjų knygų sąrašus (Index librorum prohibitorum)*. Pirmą tokį sąrašą 1559 paskelbė popiežius Paulius IV. Katalikų bažnyčios Tridento susirinkimas, sušauktas kovai su Reformacija sustiprinti (1545–1563), patvirtino aukščiausią Δ instanciją, kuri sudarydavo šiuos nuolat atnaujinamus ir papildomus sąrašus. Į „Draudžiamųjų knygų sąrašus“ 1586 įtrauktas Mikalojus Radvila Juodasis, vienas pirmųjų lietuvių, kurio viešas laiškas, nukreiptas prieš katalikybę, buvo išspausdintas 1556. 1603 išleistas pirmasis Lenkijai ir Lietuvai skirtas *Draudžiamųjų knygų sąrašas*, į kurį buvo įtraukti Lietuvos kalvinistų (A. Volano) bei antitrinitorių (S. Budno, M. Čechovico, Petro Gonenziečio ir kt.) veikalai. Į tokius sąrašus yra patekę daug XVI–XX a. Europos žymių rašytojų, mokslininkų, filosofų (Dž. Brunas (Bruno), R. Dekartas (Descartes),

B. Paskalis (Pascal), D. Didro (Diderot), Ž. Ž. Ruso (Rousseau), Volteras (Voltaire), I. Kantas, E. Zola, A. Mickevičius ir kt.). „Draudžiamųjų knygų sąrašas“ nebesudaromas nuo 1966, kartu panaikinus su juo susijusią represyvinę Bažnyčios Δ. Nuo to laiko Bažnyčia gali tik pasmerkti kai kuriuos veikalus ir jų skaitytojus, bet ne bausti. Δ egzistavo ne tik Katalikų, bet ir Protestantų bažnyčiose. Protestantų kūrinius vertindavo, tikrindavo ir cenzūrodavo jų sinoduose sudarytos komisijos. Nemažai lietuviškų knygų nebuvo spausdinamos dėl to, jog šios komisijos nesuteikdavo tam leidimo. Tokio liuteronų komisijos leidimo negavo pirmoji lietuviška Biblija, 1590 išversta J. Bretkūno, taip pat ir vėlesnė evangelikų reformatų Biblija, 1660 į lietuvių k. išversta B. Chilinskio. Protestantų Δ ypatingą dėmesį skirdavo kalbinei religinių veikalų raiškai.

1795 carinei Rusijai okupavus Lietuvą, pradėjo veikti okupacinės valdžios Δ, kurios vykdymas 1802 buvo pavestas VU. Ji uždraudė A. Strazdo knygos *Giesmės švietiškos ir šventos (1824)* leidimą. 1829 buvo įsteigtas Švietimo ministerijai pavaldus Δ komitetas, kontroliavęs Katalikų bažnyčios aprobuotų religinių knygų leidybą, draudęs specifinius, būdingus katalikybei šių leidinių akcentus. Carinė Δ draudė minėti daugybę istorinių Lietuvos realiųjų, kritikuoti valdžią, socialinę nelygybę. 1864–1904 Lietuvoje caro valdžia įvedė ypatingai griežtą Δ, draudė spausdinti, įvežti iš užsienio ir platinti Lietuvoje bei Rusijos europinės dalies gubernijose lietuvišką spaudą lotyniškomis raidėmis.

Nepriklausomoje Lietuvoje 1919 buvo įvesta vad. Karo Δ, ypač intensyviai veikusi nuo 1926 valdant tautininkams, uždariusiems 15 įvairių periodinių leidinių. Nuo 1933 spaudos ir knygų leidybos priežiūra pavesta apskričių viršininkams. Draudžiami buvo komunistinio pobūdžio veikalai (1936 uždarytos komunistų partijos finansuotas žurnalas *Literatūra*).

1940 sovietams okupavus Lietuvą įvesta sisteminga visuotinė Δ, kuri absoliučiai kontroliavo ne tik visus naujai leidžiamus leidinius, bet ir didžiąją Lietuvos Respublikos kultūrinio palikimo dalį sunaikino ar uždarė į laisvai neprieinamus specialiuosius bibliotekų fondus. Buvo griežtai kontroliuojami įvežami užsienio leidiniai, egzistavo draudžiamų užsienio autorių sąrašai. Buvo sukurta Δ įstaiga *Vyriausioji valstybinių paslapčių saugojimo valdyba* (pagal rusų k. – abreviatūra *Glavlit*) su centru Maskvoje, turinčiu padalinius didžiosios Lietuvos miestuose. *Glavlit* buvo pavaldus Lietuvos komunistų partijos Centro komitetui ir valstybės saugumo komitetui (pagal rusų k. – abreviatūra KGB). Spaudos ir leidyklų redaktoriai turėjo vykdyti griežtą prevencinę Δ, už ideologines ar net korektūros klaidas būdavo baudžiami. Įvairūs knygų tiražai dėl vienos ar kitos pastebėtos „klaidos“ ar paminėtos draudžiamos pavardės būdavo naikinami. Ypatingai uoliai sovietinė Δ naikino tautinės ar religinės minties pasireiškimus, nepraleido net menkiausių užuominų apie sovieti-

nės ar carinės Rusijos Lietuvos okupavimo faktus, įsakmiai skatino neigiamą nepriklausomos Lietuvos vertinimą, kartais draudė net minėti Lietuvos vardą. Dėl sovietinės Δ kai kurie autoriai buvo priversti emigruoti (I. Meras, T. Venclova). Δ Lietuvoje panaikinta 1990 atkūrus nepriklausomybę.

Dialogas (gr. *diálogos* – dviejų žmonių pokalbis):

1. lit-ros žanras – eiliuotas ar prozos kūrinys, parašytas pokalbio forma. Susiformavo Antikoje (Platonas, Lukianas, Seneka), atgijo Renesanso laikais Erazmo Roterdamiečio, U. fon Hutteno (von Hutten) ir kt. satyrinėje kritikoje, išpopuliarėjo XVIII a. J. G. Herderio, G. E. Lesingo (Lessing), D. Didro (Diderot), F. Fenelono (F. de Salignac de la Mothe-Fenelon), B. Paskalio (Pascal), Dž. Berklio (Berkeley) ir D. Hjumo (Hume) kūryboje. Lietuvos raštijoje pirmasis reikšmingas Δ – A. Rotundo politinės publicistikos kūrinys *Pasikalbėjimas lenko su lietuviu* (1564, lenkų k.). Eiliuotą Δ parašė A. Baranauskas „Pasikalbėjimas giesminyko su Lietuva“. Polemišose brošiūrose Δ vartojo A. Maliauskis, kai kuriuose filosofiniuose veikaluose – A. Jakštas. Sovietiniais laikais Δ formos eilėraščių parašė V. Mykolaitis-Putinas („Pasikalbėjimas giedrią dieną... ir tamsią naktį“, „Rytų motyvai“), E. Miežlaitis („Apokalipsinis dialogas“).

2. Δ – pagrindinė ir svarbiausia dramatinės kalbos forma, kuri yra gyvenimiškos kalbos meninis atitikmuo. Δ atlieka trejopas funkcijas: informacinę (perteikia žinias, be kurių dramos veiksmo nebūtų galima suprasti), charakterizuojančią (per Δ išryškėja personažų pozicijos, jų charakteris) ir svarbiausia – dramatiškąją (kuria susidūrimo situacijas). Draminis Δ iš esmės yra konfliktiškas. Dialogiškas savo esme yra net dramos kūrinio monologas – ginčas su pačiu savimi. Antikinėje dramoje ir Viduramžių misterijose bei moralitė daugiau vietos buvo skiriama monologams, o ne Δ. Renesanso, klasicistinėje ir romantinėje dramoje Δ buvo toks pat dažnas, kaip ir monologai. Komedijoje Δ visuomet yra dominuojantys; realistinėje dramaturgijoje Δ taip pat vyrauja. Čia Δ priartėja prie kasdieninio pokalbio, kuria natūralios kalbos iliuziją, pasižymi impulsyvumu, fragmentiškumu, inversijomis ir pakartojimais, nutolimu nuo gramatinių normų, eliptiškumu, nukrypimais nuo draminio pokalbio eigos. Moderniojoje dramaturgijoje, kurioje poetektė tampa vienu pagrindinių dramos teksto kontrastavimo principų, būdingas Δ daugiaplaniškumas (J. Grušas). Dauguma lietuvių dramų (V. Mykolaičio-Putino, B. Sruogos, Just. Marcinkevičiaus) yra eiliuotos, parašytos penkiapėdžiu jambu, pradedant M. Šikšnio „Pilėnų Kunigaikščiu“, iki šių dienų. Δ daugiaprasmiškumo pagrindas yra ne metafora, o žodžio prasminis emocinis kontekstas. Semantinė teorija skiria tris Δ tipus: 1. dialogas – dvikova, kuriam būdinga tai, kad Δ subjektai turi dalį bendrų kontekstų; 2. „kurčiųjų dialogas“, kai išlaikoma tik išorinė Δ forma, o subjektų kontekstai vienas kitam visiškai svetimi (K. Ostrauskas); 3. kontekstai iš esmės identiški; dialogo dalyvių

replikos ne kovoja tarp savęs, o tarsi išplaukia viena iš kitos (kai kurie Vydūno, Sruogos „Pavasario giesmės“ dialogai).

Dienoraštis, daugiau ar mažiau sistemiškas, datuotas autobiografinis pasakojimas, išsiskiriantis informatyvumu, refleksija, kuriame autorius fiksuoja savo paties kasdienybę, istoriją. Senojoje kultūroje Δ ir memuarų žanrai persipynę. Daug Δ elementų turi senąja gudų k. parašyti T. Jevlašauskio (1546–1619) *Atsiminimai* (liet. 1998). LDK bajoras juose aprašė ne tik išorinę socialinę XVI–XVII a. sandūrų LDK tikrovę, bet ir savo asmeninę, intymią aplinką, ypatingus, netikėtus gyvenimo momentus (pvz., neaiškią ligą), kurie tarsi nepažinios, anonimiškos jėgos reguliuoja jo gyvenimą, vidinę būseną. Šie memuarai – autentiška žmogaus gyvenimo istorija, kupina lūkesčių, žemiškų džiaugsmų, netekčių, melancholijos ir nevilties. Δ dažniausiai rašomas sau pačiam, tačiau svarbių asmenų Δ dažnai publikuojami kaip kultūros istorijos paminklai.

Δ pobūdžio įrašų, detalizuojančių paties autoriaus santykį su pasauliu, vokiškai yra palikęs K. Donelaitis Tolminkiemio bažnyčios krikšto metrikų knygoje (1743–1779), M. Valančius *Namų užrašuose*. Pirmas ryškus romantinis Δ, formuojantis maksimalistinius idealus, pasižymintis kritiška savianalize – lenkiškas A. Baranausko (1853–1855) Δ. Lietuviški Δ žinomi iš XX a. pr. (I. Šeiniaus Δ – 1909, išsp. *Metuose*, 1998, Nr. 12; G. Petkevičaitės-Bitės *Karo metų dienoraštis*, t. 1–2, 1925, 1935). Intymumu išsiskiria sau pačiai rašytas S. Nėries Δ (Raštai, 1957, 1984), intelektualine ir menine branda – A. Nykos-Niliūno Δ tritomis (*Dienoraščio fragmentai 1938–1970*, 1998; *Dienoraščio fragmentai 1971–1998*, 1999; *Dienoraščio fragmentai, 2001–2009 ir papildymai, 1940–2000*, 2009), perleistas Vilniuje 2002, 2003. Sovietmečio refleksija pasižymi V. Kubiliaus Δ (*Dienoraščiai, 1945–1977*, 2006; *Dienoraščiai, 1978–2004*, 2007).

Drama (gr. *drao* – veikti): 1. literatūros rūšis, greta lyrikos ir epo. Δ būdinga išskirtinė įvykių koncentracija (įvykiai vaizduojami „čia“ ir „dabar“), intensyvus išorinis ir vidinis veiksmas, nukreiptas į dramos veikėjo (-ų) valingai siekiamą tikslą. Δ kūriniai yra skirti vaidinti scenoje arba skaityti (Lėzedrama). Δ išsivystė iš religinio ritualo, kuriame pynėsi žodis, muzika, šokis. Ilgainiui Δ vis didesnę reikšmę įgijo žodis. Šiuolaikinės Δ ištakos siekia senovės Graikiją, kur drama buvo suvokiama kaip kūrinys, kuriame vaizduojami aktyviai veikiantys žmonės. Δ teatriškumas – jos paskyrimas teatrui – lemia įvykių, laiko, vietos koncentraciją dramos kūrinyje. Klasifikuoti Δ galima pagal žanrus (tragedija, komedija, tragikomedija, farsas ir kt.), laikotarpis (Antikinė, Viduramžių, Renesanso ir kt.), tipus bei meninių principų modelius: aristoteliškasis, arba klasikinis, kanoniškas modelis; netradicinis, nekanoniškas (Naujoji drama); antidrama, arba absurdo dramos modelis (Antidrama). Aristoteliškasis Δ modelis ap-

ima įvairių epochų, tautų, autorių, žanrų dramos kūrinis, parašytas pagal tuos pačius universalius meninius principus: Δ fabula paprastai sukoncentruota ties viena dėstoma, rodoma istorija, personažų santykių kaita grindžiama priežasties ir pasekmės ryšiais, kurie dramos veiksmui suteikia tikslingo kryptingumo.

2. dramaturgijos žanras, susiformavęs XVIII a. pab. Δ žanro savybės tiksliai neapibrėžtos, vadinama įvairiais vardais: buržuazine, miestelėnų (XVIII a.), romantine, poetine (XIX a.) drama, XX a. – pjesė.

• **Veiksmas:** 1. dramos kūrinio tikrovės vaizdavimo pagrindas, personažų poelgių ir santykių raida, kurią skatina skirtingi interesai bei tikslai. Draminiam Δ būdinga kryptinga įvykių koncentracija (išorinis veiksmas) ir intensyvus vidinis personažų gyvenimas (vidinis veiksmas). Įvykiai siejami priežasties ir pasekmės ryšiu. Išorinis ir vidinis veiksmas atskleidžia giluminę fabulos motyvaciją, vidinę personažų dramą. Įvykių ir išgyvenimų įtampa atsiranda dėl veikėjų tarpusavio susidūrimų, priešingų nuomonių, skirtingų siekių, vidinių konfliktų. Draminio Δ dinamiką lemia intensyvėjanti personažų veikla, peripetijos, intrigos. Draminį Δ pradeda herojus, siekiantis konkretaus tikslo, tačiau atsiranda jam trukdanti jėga: susidaro kolizija, išauganti į konfliktą. Išskiriamieji šie dramatinio Δ etapai: 1) ekspozicija (išsidėsto priešingos jėgos), 2) užuomazga (pirminis postūmis, kolizija), 3) veiksmo vystymasis (raidą, eigą), 4) kulminacija (aukščiausias įtamos taškas), 5) atomazga (katastrofą lydintis konflikto sprendimas). Absurdo dramaturgija, vadinama antidrama arba statiškąja drama, atmėta veiksmą kaip pjesės pamatą – atsisako intensyvios ir dinamiškos įvykių kaitos; jos pagrindas – pasikartojančių, statiškų situacijų vaizdavimas (S. Beketo (Beckett) *Belaukiant Godo*, 1952 ir kt.).

2. dramos kūrinio struktūrinis vienetas. Drama skaidoma į lygiavertės reikšmės ir laiko trukmės dalis – veiksmus ir mažesnius struktūrinius vienetus – scenas.

• **Draminė situacija,** skiriamasis dramos žanro bruožas. Δ sąlygoja dinamišką veiksmą, atskleidžia konflikto motyvus, parodo personažo charakterį. Δ atsidūręs personažas turi veikti, ieškoti išeities iš beviltiškos padėties čia ir dabar, nes delsiant veikti bus dar blogiau. Δ personažas susiduria su antagonistu, prasideda konfliktas. Δ personažą veikti skatina išoriniai ir vidiniai veiksniai, jis turi įveikti kliūtis, kad pasiektų savo tikslą. Δ sudaro trys dalys, kurios atspindi viso dramos kūrinio struktūrą (Δ yra struktūra struktūroje). I dalyje numatomas konfliktas, pristatomi veikėjai, pabaigoje atsitinka netikėtas įvykis, kuris veiksmą pasuka nenumatyta kryptimi, komplikuoja pagrindinio veikėjo situaciją (veiksmas – netikėtas įvykis). II dalyje personažas tampa vis aktyvesnis, stiprėja konfliktas, personažai pavyksta įveikti kliūtis, tačiau dalies pabaigoje atsitinka antras netikėtas įvykis, kuris dar labiau sukomplikuoja herojaus situaciją (veiksmas-netikėtas įvykis). III dalyje herojui gresia visiška katastrofa, auga įtampa, kulminacijoje hero-

jus randa išeitį arba žūsta. Konfliktas išsprendžiamas aukščiausiam įtamos taške. Dramą sudaro Δ grandinė, nes personažas, suradęs išeitį iš vienos Δ, įveikęs kliūtį, susiduria su kita, dar sudėtingesne kliūtimi.

• **Intriga** (lot. *intricare*, it. *intrigo* – painioti), klasingi, slapti, gudrūs ir išradingi veiksmai, kuriais siekiama pakenkti savo priešininkams. Δ komplikuoja personažų santykius, sukelia peripetijas ir tuo būdu sustiprina veiksmo įtampą, žadina skaitytojo ar žiūrovo susidomėjimą.

• **Kolizija,** priešingų jėgų, siekimų ar interesų susidūrimas, pradedantis draminiį veiksmą. Iš dramos veikėjų priešingų interesų kyla konfliktas, kuris dramoje turi būti išspręstas.

• **Konfliktas,** atsiranda dramos herojui pasirinkus vienokį ar kitokį veiklos kelią ir būdą. Dramos pradžioje atsiradusi kolizija perauga į Δ. Δ priežastys dažnai būna atsiradusios seniau (dramos priešistorėje), tačiau tik dabartyje perauga į atvirus personažų (išorinis Δ) arba dramos herojaus minčių susidūrimus (vidinis Δ). Δ iš esmės išsprendžiamas dramos kūrinyje.

• **Peripetija** (gr. *peripeteia* – netikėtas posūkis), staigus draminio veiksmo pasikeitimas, nelaukta įvykių komplikacija. Δ keičia personažų sprendimus ar poelgius, lemia veiksmo dinamiką, judėjimą į priekį.

• **Scena:** 1. vaidinimo aikštelė.

2. struktūrinis dramos kūrinio vienetas, dramos veiksmo dalis, kuriai būdinga nesikeičianti personažų sudėtis. Δ ribas apibrėžia personažo atėjimas ir išėjimas iš scenos.

Dramos kalba, jos pagrindas – pačių veikėjų kalba. Ji charakterizuoja veikėjus ir stumia į priekį draminiį veiksmą. Δ struktūrą sudaro personažų dialogai, monologai, replikos (aparte) bei teatrinio veiksmo nuorodos – remarkos.

• **Dialogas,** dramos kalbos struktūros vienetas greta monologo ir remarkų. Δ – personažų pokalbis, keičiantis trumpomis replikomis arba ilgesniais samprotavimais – tiradomis. Δ iš esmės yra konfliktiškas – tai ginčas, kuriame susiduria priešingos nuomonės. Δ metu keičiasi veikėjų santykiai ir situacijos. Dialogiškas yra ir dramos monologas – čia veikėjas ginčijasi pats su savimi, svarsto, abejoja.

• **Monologas,** dramos kalbos struktūros vienetas greta dialogo ir remarkų. Δ stabdo dramos veiksmą, bet kartu jį paaiškina, pagilina, išreiškia herojaus mintis, jausmus, požiūrį į pasaulį. Δ veikėjai prabyla lemtingais savo gyvenimo momentais, kada ima svarstyti visuotinesnes, universalesnes problemas. Δ būdinga poetinė kalba.

• **Remarka,** dramos teksto dalis, pateikianti glaustą informaciją apie veikėjus (jų amžių, išvaizdą, tarpusavio santykius ir pan.), scenovaizdą, rekvizitą. Δ laikomos pasakotojo kalbos rudimentu dramos tekste.

• **Replika**, sudėtinė dialogo dalis, žodis ar sakiny, kurį kalbantysis ištaria savo partneriui laukdamas jo atsakymo.

• **Apartė**, dialogą pertraukianti trumpa replika, tariama į šalį. Δ skiriama žiūrovams, jos negirdi dialogo partneris. Δ suteikia informacijos apie slaptus personažo sumanymus, vertinimus. Dažniausiai sutinkama komedijos žanro kūrinuose.

• **Tirada**, ilgesnė herojaus replika viena ar kita tema, pasižyminti ypatingu ekspresyvumu, susidedanti iš klausimų ir argumentų grandinės, kur herojus Δ atsako į kito herojaus Δ.

Pagrindiniai dramos žanrai

Tragedija (gr. *tragōdia* – ožių giesmė), vienas pagrindinių dramaturgijos žanrų. Vaizduoja aštrius, nesutaikomus, visuomeniškai reikšmingus prieštaravimus. Δ veikėjai – iškilios, herojiškos, valingos asmenybės. Herojaus apsisprendimas ir vidinė kova lemia dramatinį Δ veiksmą. Δ susiformavo senovės Graikijoje iš dievo Dioniso kulto, tobuliausių išraišką įgijo V a. pr. Kr. Aischilo, Sofoklio, Euripido kūryboje. Δ žanras atgimė Renesanso epochoje (V. Šekspyro (Shakespeare) tragedijos). Klasicizmo epochoje N. Bualo (Boileau-Despreaux) eiliuotame traktate *Poezijos menas* (1674) pagal Aristotelio *Poetiką* sukūrė normatyvinę Δ poetiką, kuri reglamentavo populiariausius dramos žanrus tragediją ir komediją, reikalavo laikytis trijų vienumų taisyklės: vietos, laiko ir veiksmo, t. y., veiksmas turi vykti vienoje vietoje (nekeičiant dekoracijų), trukti ne ilgiau kaip 24 valandas, išlaikyti vieną siužetinę liniją („vienas įvykis“). Dramos kūriniai turėjo būti eiliuoti. Δ neleistinos komiškos scenos bei personažai, o komedijoje – tragiškos. Todėl klasicistai nevertino Šekspyro, kurio kūryboje susipina tragiški ir komiški motyvai. Δ išryškinamas vienas herojaus bruožas, veiktas įkūnija moralinę idėją, aistrą ar ydą, personažai nesikeičia. Δ privalėjo sudaryti 5 veiksmai, siužetas rėmėsi istorija ir mitais, buvo reikalaujama, kad pasakojimai atspindėtų XVII a. aktualijas, Prancūzijos istoriją. Klasicistinei komedijai nekelti tokie griežti reikalavimai, kartais jos rašytos ir proza, bet pramoga būtinai turėjo būti susieta su didaktika, padedančia taisyti visuomenės papročius.

Δ iki šiol išlaikė pagrindinius tipologinius bruožus, suformuluotus IV a. pr. Kr. Aristotelio *Poetikoje*. Δ sandaroje svarbiausia – fabula ir monologas. Fabulų šaltiniai – mitai, istorija. Δ esmė – herojaus pasaulėjautos ir filosofijos atskleidimas (dėl to daugelis Δ pavadintos protagonisto, t. y. pagrindinio veikėjo, vardu). Δ herojus išgyvena *vidinį* konfliktą ir atsiskleidžia *tragiškoje situacijoje*, kurios negali nei išvengti, nei pakeisti. Tragiškąją situaciją leidžia sukurti stiprus herojaus priešininkas – antagonistas. Juo gali būti ir likimas, Dievas, valdovas, visuomenė, valstybė ir pan. Antagonistas taip pat turi savo tikslą ir jo besąlygiškai siekia. Δ protagonisto ir an-

tagonisto siekiai turi objektyvios tiesos, jų maksimalizmas sukuria nesutaikomą konfliktą. Δ įvyksta, nes padaroma *tragiškoji klaida*: herojus, nežinodamas kokių nors svarbių aplinkybių, pasielgia taip, kad tas poelgis tampa neišvengiamas jo žūtis ar kančios priežastimi. Lemtingą klaidą paprastai padaro ir antagonistas, jis sulaukia ne tų rezultatų, kurių tikėjosi. *Tragiškoji klaida* dažnai siejama su *tragiškąja kalte*, dvilype sąvoka, apimančia ir herojaus nekaltumą, ir atsakomybę už savo poelgius („kaltas be kaltės“). Δ poveikis žiūrovui įvardijamas katarsio sąvoka, kurią įvedė Aristotelis, „Poetikoje“ kalbėjęs apie Δ gebėjimą sužadinti gailėsčio ir baimės emocijas. Lietuvių lit-roje pirmą kartą tragedijos žanrą pasirinko M. Šikšnys-Šiaulėniškis *Pilėnų kunigaikštyje* (1905), tačiau pirmąją visavertę Δ laikoma V. Krėvės-Mickėvičiaus *Skirgaila* (rusų k. 1916, liet. 1924).

Komedija (gr. *kōmōdia* – linksmos, triukšmingos minios daina), dramos žanras, situacijomis ir personažų charakteriais siekiantis sukelti juoką. Δ žanras susiformavo Antikos laikais Aristofano, Plauto, Terencijaus kūryboje. Komizmo raiškos priemonių pasirinkimas lemia *aukštosios* (aukštojo stiliaus) ir *žemosios* (žemojo stiliaus) Δ skirtį. Žemojoje Δ pasitelkiami farso, bufonados elementai, sukeliantys atvirą, grubesnę juoką, aukštojoje Δ dominuoja subtili kalba, aliuizijos, žodžių žaismas, šmaikščios situacijos, ji sukelia šypseną, apeliuoja į rimtus ir reikšmingus dalykus. Δ objektas dažniausiai – visuomenei reikšmingos problemos (Aristofanas), „amžiaus ydos“, pašaipos strėlės nukreiptos prieš turinčius galios kitiems Ž. B. Moljero (Molière) *Tartuifas*, 1664, P. O. de Bomaršio (de Beaumarchais) *Figaro vedybos*, 1784, N. Gogolio *Revizorius*, 1836). Nors išjuokiami personažai pralaimi, tačiau jie yra ne tiek juokingi, kiek grėsmingi savo niekšiškumu.

Δ būdingos pastovios, nuolat modifikuojamos komiškųjų fabulų teminės grupės: moterų kova už savo laimę (Žemaitės *Trys mylimos*, 1897), turtingo gimnainičio mirties ir testamentą laukimas (S. Čiurlionienės-Kymantaitės *Pinigėliai*, 1919), įvairaus rango valdininkų savivaliavimas (P. Vaičiūno *Patriotai*, 1926), apsimėtinė liga siekiant naudos (Moljero *Tiriamas lignonis*, 1673), meilės ir draugystės išbandymas (Menandro *Bambeklis*, IV a. pr. Kr.), jaunųjų pastangos apginti savo teises (V. Šekspyro (Shakespeare) *Vasarvidžio nakties sapnas*, 1594–1596) ir kt. Δ fabulos dažnai atskleidžia konkretaus laikotarpio aktualijas (iš Aristofano komedijų galime daug ką sužinoti apie gyvenimą Atėnuose V a. pr. Kr., iš P. Vaičiūno dramų – apie tarpukario Lietuvos tikrovę, ir pan.). Δ visada turi laimingą pabaigą, nes jose ne tik išjuokiamos blygybės, bet ir teigiama gėrio pergalė.

Komišką situaciją paprastai sudaro įvairūs klaidinimai, provokacijos, apgavystės, apsimėtinėjimai, slapti pasiklausymai, svetimų laiškų skaitymas, persirenginėjimai, netikėtas atvykimas, keičiantis personažų planus ir t. t. Intrigą dažniausiai inicijuoja Δ personažai, vadinami *rezonieriais*: tai aktyvūs ko-

miškų situacijų kūrėjai, įtraukiantys į jas neigiamus personažus, kurie tokiu būdu sumenkinami, netenka įsivaizduoto reikšmingumo (siuvėjas Vincas pirmoje lietuviškoje A. Vilkutaičio-Keturakio *Δ Amerika pirtyje*, 1895). Per keliolika amžių išsikristalizavo tradicinis *Δ* personažas, kuris dažnai yra vienpusiškas, primenantis komišką kaukę, bei komiškų tipų opozicijos (Moljero personažų pora – gudrusis Tartiufas ir navišius Orgonas). Komiškojo personažo vardas – savotiška jo charakteristika (Aristofano Strepsiadas – išsikusinėtojas, Šekspyro Malvolijus – piktavalis). *Δ* ypač mėgstami „kolektyviniai portretai“ (biurokratai P. Vaičiūno *Δ Patriotai*, M. Gogolio *Δ Revizorius*). Pagal komizmo priemones ir juoko pobūdį skiriami *Δ* tipai: satyrinė, intrigos, charakterių, saloninė, groteskinė, juodoji komedija ir kt.

Tragikomedija daugelį amžių buvo vadinami griežtų žanro kanonų nesilaikę kūriniai, kuriuose pynėsi aukštasis ir žemasis stilius arba tragiški įvykiai nesibaigdavo herojaus mirtimi. *Δ* žanras apibrėžiamas trimis tragikomiškumo kriterijais, nusakančiais personažų, dramatinio veiksmo, stiliaus savitumą: personažai priklausau ir aukštiesiems, ir žemesiems visuomenės sluoksniams; veiksmas – rimtas, dramatiškas, tačiau nesibaigia katastrofa (gr. *katastrophē* – perversmas), herojus nežūva; derinama aukštoji ir žemoji kalbėjimo intonacija, patetiška tragedijos ir kasdieniška, vulgari komedijos kalba.

Pirmą kartą *Δ* terminą (*tragico-comoedia*) pavartojo romėnų autorius Plautas *Amfitriono* prologe (III a. pr. Kr.), nurodydamas kūrinio žanro negrynumą: kartu su dievais ir karo vadu čia veikė tarnaitė, vergas, pagal Antikos estetiką priklausantys komedijos sferai. Manoma, kad *Δ* – seniausia dramatinio meno forma, iš kurios išsivystė tragedija ir komedija. *Δ* išpopuliarėjo Renesanso epochoje, tapo klasicistinės tragedijos pirmtake, o vėliau ir varžove (klasicizmo laikotarpiu buvo vadinamos tragedijos su laiminga pabaiga, pvz., P. Kornelis (Corneille) *Sidq* (1637) iš pradžių buvo pavadinęs *Δ*.

XX a. *Δ* susiformavo kaip savarankiška, sudėtinga ir labai paslanki meninė struktūra. Žanrinį pavidalą įgavo L. Pirandelo (Pirandello) kūryboje (str. „Humorizmas“, 1908). Pagrindinės meninės raiškos priemonės – groteskas, paradoksas. Fabulose jungia fantastiką, metaforas, natūralistines detales, žmogaus – gyvulio – daikto paralelę, kalba gretina primityvų komizmą ir patetiką, dažnas bėprotybės motyvas (F. Diurenmato (Dürrenmatt) *Fizikai*, 1961, *Senos damos vizitas*, 1955; J. Grušo *Pijus nebuvo protingas*, past. 1974, išsp. 1976). *Δ* erdvė beveik visada uždara: lageris, psichiatrinė ligoninė ir pan. Personažai veikia specialiai sukurtose eksperimentinėse situacijose. *Δ* pabaigos visada atviros, jose suskoncentruojamas tragikomiškumo efektas – atskleidžiama nelaukta reiškinių ar žmogaus prigimties pusė, dvilypumas, „juokingumo tragizmas“. *Δ* juokas pagilina ir sustiprina tragizmą. Terminas *Δ* kartais keičiamas terminu *tragifarsas*.

Pirmąja lietuviška *Δ* laikoma B. Sruogos *Pajūrio kurortas* (1957); *Δ* žanro bruožų turi J. Glinškio *Grasos namai* (1971, past. 1970), *Cikuta – Sokratui* (1981), S. Šaltenio vienaveiksmis groteskas *Giljotina* (1968), K. Sajos parabolinė pjesė *Mamutų medžioklė* (past. 1968, išsp. 1969) ir kt.

Smulkieji dramos žanrai

Farsas (pranc. *farce* < lot. *farcio* – įdarau; prieskoniais pagardintas įdaras): 1. viduramžių teatro vaidinimas, atsiradęs iš komiškų misterijų intarpų. *Δ* fabulos buvo anekdotiškos, imamos iš realios to meto buities, veikėjai – visų socialinių sluoksnių atstovai: didikai, dvasininkai, miestelėnai. *Δ* pikantiškai pajvairindavo „aukštąją“ misteriją.

2. žanras, vaizduojantis kasdieninio gyvenimo situacijas, ypač – kontrastus tarp rimto ir juokingo, išorės ir vidaus. *Δ* herojai demaskuoja išorinį padarumą ar tvarką. *Δ* būdingas groteskas, juokdarsiškumas, grubus juokas, išorinis komizmas – muštynės, plūdimasis ir pan. *Δ*, kaip ir tragedija, perteikia kraštutinumų kvintesenciją: linksma betvarkė, viešpataujanti *Δ*, atlieka tragedijos fatumo, likimo, vaidmenį, tačiau įkūnija ne teisingumo triumfą, o nebaudžiamą, nepakaltinamą agresiją. *Δ* personažai stokoja intelekto, yra pertekę fizinės jėgos ir nevengia ją pasinaudoti. *Δ* veiksmė slypinti agresija nereikalauja jokio moralinio pateisinimo. *Δ* teikia galimybę sugrįžti į nerūpestingą vaikystę, priešingai nei komedija, kurioje susiduriame su kasdieniais rūpesčiais ir atsakomybe, privaloma suaugusiam žmogui. Žiūrovo gailėstis vaizduojamoms aukoms *Δ* neskatinamas, aukos persekiojimu mėgaujamasi. *Δ* fabula nesudėtinga, veikėjai schematiški, tarpusavio santykiai aiškinamiesi daugiau agresyviais fiziniais veiksmais nei kalba. Pasitelkiama improvizacija, su žiūrovais užmezgamas juokingas, nelabai padorus dialogas.

Δ turėjo įtakos V. Šekspyro (Shakespeare), Ž. B. Moljero (Molière) komedijoms; itališkoji *Δ* tradicija tapo improvizacinės kaukių komedijos – *commedia dell'arte* – žanro pagrindu. XIX–XX a. farsinė bufonada pasitelkiama daugelyje aštrių satyrinių kūrinių: A. Žari (Jarry) *Karaliuje Ūbe* (1896), B. Brechto komedijoje *Šveikas Antrajame pasauliniame kare* (1943), *Ponas Puntila ir jo tarnas Matis* (1948) ir kt. XX a. 1912–1927 metų laikotarpis laikomas didžiąja *Δ* epocha kine (Č. Čaplino (Chaplin), brolių Marksų farsai). *Δ* įgavo naują kokybę žanrinėje savo atmainoje – *tragifarse*, supinančiame tragedijos ir farsio elementus (tragikomedija).

Lietuvių dramaturgijos istorijoje žanrinę *Δ* paantraštetę pirmą kartą panaudojo P. Pundzevičius-Petliukas *Neatmezgamame mazge* (1901). Moderniai šio žanro atmainai priskiriamas K. Binkio tragiškas farsas *Generalinė repeticija* (1940). *Δ* kūrė A. Landsbergis (*Barzda*, 1966), K. Ostrauskas (*Gundymai*, 1963), *Δ* elementų yra S. Šaltenio groteske *Giljotina* (1968), K. Sajos, H. Kunčiaus pjesėse.

Melodrama (gr. *melōdia* – daina), XVIII a. atsiradęs žanras, orientuotas į masinio žiūrovo emocijas ir etines nuostatas. Δ būdinga paprastos ir suprantamos situacijos, personažų konfrontacija, teigiamų personažų idealizavimas ir neigiamų juodinimas, vyrauja moralinė problematika, dinamiška intriga, laiminga pabaiga. Publikos dėmesį Δ palaikydavo kvapą gniaužiantys scenos efektai: gaisrai, potvyniai, žemės drebėjimai ir pan. Δ perteikia svarbius žmogaus prigimties bruožus, tačiau jai trūksta brandumo, turtinga vaizduotė čia stokoja intelekto; melodrama lyginama su tuo vaiko brendimo etapu, kai vaizduotėje kuriami pasakiški pasauliai, mintis atrodo visagalė, kai nejuočiamą skirtumo tarp *aš noriu* ir *aš galiu*.

Ketvirtajame XX a. deš. Δ, patį populiariausią bulvarinių teatrų žanrą, Ž. Kokto (Cocteau) poetizavo savo pjesėse naudodamasis Δ būdingais persekiojimo, herojiui priešiškos aplinkos motyvais (*Orfėjas*, 1925, *Žmogaus balsas*, 1930, *Sunkūs tėvai*, 1938, *Rašomoji mašinėlė*, 1940). Lietuvoje pirmąją Δ laikoma A. Fromo-Gužučio *Ponas ir muzikai* (išsp. 1893), Δ bruožų yra istorinėse dramose (M. Šikšnio-Šiaulėniskio *Pilėnų kunigaikštis*), P. Vaičiūno dramaturgijoje. Vaičiūno pjesių situacijos, sceninės intrigos ir emocinio išraiškumo priemonės daugiausia yra komedijinės ir melodramatinės, jo kūriniais labiausiai tinka komiškos Δ vardas.

Misterija (gr. *mysterion* – paslaptis, slapta tiesa): 1. apeigos, siejamos su senovės dievų kultu, kuriose galėjo dalyvauti tik įšventintieji (sen. Graikijoje minios Eleusino Δ).

2. viduramžių religinės dramos žanras (XIV–XVI a.). Δ buvo vaidinamos religinių bei miesto švenčių metu, vaidinimą organizuodavo miesto valdžia (municipalitetai) kartu su amatininkų cechais, vaidindavo aktoriai mėgėjai, pasirodydavo imimai, žonglieriai.

Δ paprastai sudarydavo serija epizodų, sukurtų pagal Senojo bei Naujojo Testamento siužetus ar šventųjų gyvenimo temomis. Religinio turinio scenas keisdavo komiškos, buitinės intermedijos, farsai. „Vaidinimo vadovai“ rūpindavosi tik atskirų scenų (o ne Δ visumos) pastatymu. Δ buvo vaidinamos keletą dienų. Δ vaidinimai ėmė įgyti *burleskos* bruožų, todėl sunerimusį Bažnyčia apie XVI a. vidurį Δ uždraudė. Δ žanrą atgaivino romantikai (Dž. Bairono (Byron) *Kainas*, 1821, A. Mickevičiaus *Vėlinės* 1823–1832); epizodinė, atvira Δ kompozicija imponavo simbolistams, ekspresionistams, neoromantikams, siurrealistams. Lietuvoje XX a. pr. Δ buvo vadinami dramos kūriniai, alegoriniais vaidais atskleidžiantys tautos istorijos kelį: trečioji Vydūno *Probočių šešėlių* dalis „Šventa ugnis“ (1900), *Jūrų varpai* (1914), V. Mykolaičio-Putino *Nuvainikuota Vaidilutė* (1927), L. Giros *Beauštanti aušrelė* (1913), *Paparčio žiedas* (1928), V. Krėvės-Mickevičiaus *Likimo keliais* (t. 1–2, 1926, 1929). Lietuvoje nuo 1923 m. daugiausiai ateitininkų draugijos iniciatyva įvairių švenčių proga pradėti rengti masiniai Δ vaidinimai po atviru dangumi – Kaune ant Ažuolyno

kalno, Palangoje ant Birutės kalno, ant Rambyno kalno.

Miraklis (iš lot. *miraculum* – stebuklas), viduramžių religinės dramos žanras, kurio siužeto šaltinis – stebuklas, padaromas šventojo arba mergelės Marijos, gelbstint atgailaujantį nusidėjėlį. Δ paprastai susidėdavo iš dviejų dalių: pirmoji vaidavo nusidėjėlio nuodėmingą gyvenimą, o antroji – stebuklus, atgailą ir dorybės kelio suradimą. Pirmasis žinomas Δ žanro kūrinys – prancūzų truvero Žano Bodelio (Bodel) *Vaidinimas apie šv. Mikolajų* (1200), siužetas susijęs su XII–XIII a. kryžiaus žygiais. Dažnai Δ buvo kuriami pagal lotyniškų avantiūrinų apysakų, miestiečių fablio ir epinių poemų siužetus. Buitinių scenų gausėjimas Δ priartino prie buitinės dramos, kurioje išliko krikščioniškas moralas.

Δ išliko ir Renesanso epochoje: XV–XVII a. Ispanijoje buvo ypač populiarios „pjesės apie šventuosius“ (Lope de Vegas, T. de Molinos, P. Calderon (Calderon) kūriniai). XVII–XVIII a. jėzuitų mokyklinių teatrų repertuaruose išsaugotos kanoniškosios Δ savybės. Simbolizmui atgaivinus susidomėjimą religine tematika, darsyk buvo prisimintas ir viduramžių Δ. Kai kuriuose kūkiniuose „stebuklas“ įgavo satyrišką interpretaciją (M. Meterlanko (Maeterlinck) *Švento Antano stebuklas*, 1904). Lietuvių dramaturgijoje Δ bruožų yra A. Kairio dramoje apie karalaitį Kazimierą *Šventasis princas* (1984), A. Lansbergio diptiche apie šv. Kazimierą *Vėjas gluosniuose* (1956) ir *Gluosniai vėjuje* (1973), K. Ostrausko paradoksaliajoje biblinėje saktmėje apie prikėlimo iš mirusiųjų stebuklą *Lozorius* (1971).

Moralitė (lot. *moralis* – dorovingas), viduramžių didaktinės dramos žanras. Δ situacijos ir konfliktai vaidavo realų gyvenimą, temos perteikdavo amžiną konfliktą tarp gėrio ir blogio, kūno ir dvasios. Δ veikėjai – alegorinės abstrakcijos, kurios išreiškė ydas ir dorybes, kovojančias dėl žmogaus sielos. Personažai neindividualizuoti, jų alegorinę prasmę žiūrovai suvokdavo iš akivaizdžių detalių (Savimeilė prieš save rankose laikydavo veidroį, Pasitenkinimas neišjosi apelsiną ir t. t.). Intriga nežymi, perteikta patetiškai, jaudinanti. Žmogaus gyvenimas Δ paprastai būdavo lyginamas su kelione, kurioje neišvengiamai susiduriama su nenutruškančia kova tarp gėrio ir blogio. Δ moralas dažniausiai būdavo tas pats: protingi žmonės eina gėrio keliu, o neprotingi tampa ydų aukomis. Populiarus visoje Europoje tapo Δ siužetas apie žmogų, kurį aplanko Mirtis. Nesulaukęs pagamos iš Draugystės, Giminytės ir Turtingumo, žmogus kreipiasi į savo Gerus darbus, ir šie jį atveda prie dangaus vartų (ši Δ, pavadinta *Visi žmonės*, buvo pastatyta ir Lietuvoje Tautos teatre 1919 ir 1924, inscenizacijos autorius ir rež. A. Sutkus). XV–XVI a. vaidintos Δ laikomos grandimi, jungusia viduramžių dramą su naujųjų laikų dramaturgija. Alegoriniai Δ personažai išliko Renesanso epochos dramaturgijoje (V. Šekspyro (Shakespeare) *Žiemos pasaka* (1610–1611) ir kt.), jėzu-

itų mokyklinėje dramoje. XIX–XX a. bandyta Δ žanrą atgaivinti poetinėje dramoje H. von Hofmanstalo (Hofmanstahl) *Kiekvienas žmogus* (1911), T. S. Elioto poetinėse dramose), epiniame B. Brechto teatre.

Vodevilis (pranc. *vaudeville* < *voix de ville* – miesto balsas), lengvos komedijos žanras, kuriame dialogai ir dramatis veiksmas grindžiamas intriga, anekdotiniu siužetu, papildomi muzikiniai intarpai, dainomis – kupletais, šokiai. Iš pradžių Δ buvo vadinamos dainelės – kupletai XV–XVI a. nedidelėse komiškose pjesėse, vaidinamose Paryžiaus mugių teatrų. Δ žanras suklestėjo XVIII a. antroje pusėje, Prancūzijos revoliucijos metais, kai kandūs kupletai, lydimi jiems pritaikytos lengvai įsimenamos melodijos, plačiai pasklido po Paryžių ir jo apylinkes (1792 Paryžiuje *commedia dell'arte* tradicijas saugojusio „Comédie – Italienne“ aktoriai įkūrė teatrą „Vaudeville“). XIX a. Δ tapo neilga, intriguojančios fabulos pramogine pjesė, kurioje veiksmas ir dialogas keisdavosi su muzika, šokiais ir dainomis (E. Skribo (Scribe), E. Labišo (Labiche) dramos). Prancūzų Δ tradicija veikė XIX a. komediją, Δ pradėjo kurti įvairių šalių autoriai (Δ žanrai artimos vienaveiksmės A. Čechovo pjesės *Meška*, *Jubiliejus*, *Piršlybos* ir kt.). Δ tradicijas tęsia pramoginis bulvarinis teatras ir jam kuriantys dramaturgai. Lietuvoje Δ žanro pjesių sukūrė S. Čiurlionienė-Kymantaitė (*Kuprotas oželis*, 1919), J. Grušas (*Nenuorama žmona*, 1956). | AUŠRA MARTIŠIŪTĖ

Dramos tipai

Lėzedrama (vok. *Lesedrama*, *lesen* – skaityti), dramos tekstas, skirtas skaityti, o ne vaidinti scenoje. Dar vad. „literatūrinė“ dramaturgija, „teatru krėsle“. Δ ypač išpopuliarėjo XIX a. Šiuolaikiniame teatre laikomasi požiūrio, jog scenoje gali būti pastatytas bet koks tekstas, todėl Δ terminas nebetenka aktualumo, lėzedrama vadinama poetine drama.

Pirmuoju Δ autoriumi laikomas Seneka. Romoje buvo populiarūs vieši rašytojų kūrybos skaitymai (recitacijos), pradėti Azinijaus Poliono (76–5 m. pr. Kr.); tikėtina, kad Senekos tragedijos buvo rašomos klausytojams. 1499 Ispanijoje pasirodė F. de Rojas dramatinės formos prozos kūrinys *Selestina*, pašiepiantis riterinę bei romantinę tradiciją. Kūrinys nebuvo skirtas vaidinti scenoje (sudarytas iš 21 veiksmo), tikriausiai skaitytas balsu kaip ir Terencijaus bei Senekos dramos. XIX a. lėzedramas kūrė A. de Miusė (*Spektaklis krėsle*, 1832), P. B. Šelis (Sheley) (*Čenči šeima*, 1819, *Išlaisvintasis Prometėjas*, 1820); Dž. Baironas (Byron) (*Manfredas*, 1817). Dauguma sudėtingų romantinių dramų buvo laikomos nepritaikomomis scenoje (L. Tyko (Tieck), V. Hugo, A. de Miusė (Musset), K. D. Grabės (Grabbe), A. Mickevičiaus ir kt. kūriniai). Lietuviškoji lėzedrama – V. Krėvės *Šarūnas* (1911), epopėjinis kūrinys, sujungęs dramaturgijos, epo ir lyrikos bruožus. Lietuvoje vad. „lėzedramos“ teisėmis į viešumą išėjo pagrindiniai Vydūno, V. Krėvės, V. Mykolaičio-Putino, kai kurie K. Puidos, P. Vaičiūno, S. Santvaro ir kt. kūriniai. Jų pasirodymas mėgėjų

teatro saulėlydžio ir profesionaliojo teatro saulėtekio metu žymi lietuviškos dramaturgijos atotrūkio nuo vaidybos ir dramos teatro momentą. Į teatrą šie kūriniai gali būti grąžinami arba naujai pritaikyti scenai, arba siekiant kitokių, nebe grynai vaidybinio, dramatinio meno tikslų (S. Čiurlionienės- Kymantaitės *Mūsų jauja* (1910), K. Jurgelio dramatinė baladė *Uždraustas geismas* (1917) ir kt.).

Monodrama, drama, kurioje vieno asmens kalbėjimas, monologas, tampa užbaigtu kūriniumi. Δ išryškėja dramos monologo dialogiškumas: nors čia kalba vienas veikėjas, bet jo kalbėjimas skirtas kitam žmogui norint jį prakalbinti, paveikti, išjudinti. Δ pradininkas – prancūzų rašytojas ir kino režisierius Ž. Kokto (Cocteau) (*Žmogaus balsas*, 1930, *Abejingas gražuolis*, 1946). Δ populiarai ir absurdo teatro kūrinuose (S. Beketo (Beckett) *Laimingos dienos*, 1961, *Paskutinė Krepo juosta*, 1958 ir kt.).

Lietuvių Δ turi savitą istoriją. XX a. pradžios lietuviškųjų vakarų monologai gali būti laikomi lietuviškosios Δ užuomazga (Žemaitės *Monologas caro tarno*, *Klebono gospadinė*, *Vaižganto Negryna sąžinė*, *Paskutinį kartą*, *Rašėjas*, L. Giros *Dekoracijos ir teatras*, *Ir mazgelis nepadėjo*). Po keleto dešimtmečių pasirodė gerokai pakitusios Δ: V. Juknaitės *Vainuto raštininkas* (1996) – poeto A. Baranausko jaunystės metų mintys ir svajonės; K. Ostrausko koliažas *Vaižgantas* (1994), sudarytas iš Vaižganto raštų, išradingai pasinaudojant jo beletristiniais kūriniais, publicistiniais rašiniais, atsiminimais, laiškais, autobiografinių dokumentų tekstais, kitų autorių užrašytais rašytojo pasisakymais.

Naujoji drama (nekanoniškasis dramos modelis): 1. aristoteliškojo dramos modelio taisyklių nesilaikanti Viduramžių, Renesanso (V. Šekspyro (Shakespeare) ir kt.), Romantizmo dramaturgija, pagrįsta laisva kompozicija, tragizmo ir komizmo, prozinės ir eiliuotos kalbos, fantastikos ir tikroviškumo jungtimis.

2. XX a. susiformavęs modernios dramos modelis (H. Ibseno, A. Strindbergo, A. Čechovo, M. Meterlinko (Maeterlinck) ir kt. dramaturgija).

Δ pakito požiūris į dramatinio veiksmo (konflikto) turinį ir šaltinius, fabulos reikšmę dramos struktūroje. Dramos veiksmą gali sudaryti kelios fabulos, vietoj „tikrovės imitavimo“ (mimezės) kuriama „tikrovės vizija“. Δ personažus sunku skirstyti į protagonistus ir antagonistus: čia nėra įprasto konflikto ir aiškiai susiskaldžiusių priešiškių jėgų, personažų santykiai – daug gilesnių ir sudėtingesnių dalykų išraiška. Δ konflikto ribas išplėtė A. Čechovas, savo pjesėse vaizdavęs žmogaus siekimų susidūrimus su neįvardintomis jam priešiškomis jėgomis. Δ būdinga atvira struktūra. Laikas, kitaip nei įprastoje dramoje, iš veiksmo fono čia tampa svarbiu kūrinio sandaros ir prasmės komponentu: laiko kaista vyksta suvokėjo akivaizdoje, laikas sustabdomas, komentuojamas (M. Frišo (Frisch) *Biografija: vaidinimas*, 1968; J. Grušo *Adomo Brunzos*

paslaptis, 1967). Δ atgaivintas ir išplėtotas „pjesės pjesėje“ principas (L. Pirandello *Šeši personažai ieško autoriaus*, 1921, K. Binkio *Generalinė repeticija* (1940); J. Grušo *Pijus nebuvo protingas* (past. 1974, išsp. 1976).

Δ atsiskleidžia naujas psichologizmo pobūdis: gilnamasi į žmogaus sąmonės sferą, prigimties dvilypumą bei sąmonės reiškinius, vidinių konfliktų raidą (A. Strindbergo *Sapnas*, 1902, *Į Damaską*, 1904; J. O'Nilo (E. O'Neill) *Imperatorius Džonas*, 1921, Vydūno *Probočių šešėliai*, 1908, *Jūrų varpai*, 1914; J. Glinskio *Grasos namai*, 1970). Δ personažas „suskaidomas“ (Adomas ir Brunza J. Grušo pjesėje *Adomo Brunzos paslaptis*, 1967, A. Vienažindys – kunigas ir poetas – R. Granausko Rožės pražydyjimas *tamsoj*, 1978); naudojamos kaukės (B. Brechto *Gerasis žmogus iš Sezuano*, 1943, M. Frišo *Kinų siena*, 1946, Vydūno *Jūrų varpai*). Kartais personažas tampa apibendrinta socialine, moraline ar idėjine kategorija, vadinamas bendrinium vardu (Šviesveidis Moksleivis, Kareivis, Pranašas Vydūno *Pasulvio gaisre*, 1928, Autorius, Senelis, Senelė K. Ostrausko pjesėje *Gyveno senelis ir senelė*, 1963). Kalbėjimas dažniausiai liudija ne personažo valią ir siekimus, o jo būseną, nuotaiakas (Vydūno *Jūrų varpai*, A. Škėmos *Ataraxia*, 1961, K. Ostrausko *Eloiza ir Abelardas*, 1985).

Simbolistinė drama, XIX a. pab. – XX a. pr. drama, siekusi atskleisti intuityvų suvokimą ir jutimą, iracionalų gyvenimo pradą. Simbolistai į dramaturgiją įvedė daugiaprasmią monologą, simbolines figūras, potekstę. Δ ir teatras ieškojo muzikos, dailės, poezijos, choreografijos sintezės. Δ kūrė M. Meterlinkas (Materlinck) – *Nekviestoji viešnia*, 1890, *Žydroji paukštė*, 1908, H. fon Hofmanstalis (von Hofmannstahl), O. Vaildas (Wilde), G. D'Anuncijus (D'Annunzio), A. Blokas, L. Andrejevas, V. Briusovas, S. Vyspianski (Wyspiański) ir kt.

Lietuvių dramaturgiją simbolizmo linkme orientavo S. Čiurlionienė-Kymantaitė knygoje *Lietuvoje: kritiškas žvilgsnis į Lietuvos inteligentiją* (1910), režisierius A. Sutkus, kūręs simbolistinės dramaturgijos spektaklius Tautos teatre. Prie lyrinio simbolinės dramos modelio priartėjo tik V. Mykolaitis-Putinas dramose *Valdovo sūnus* (1920), *Žiedas ir moteris* (1925), misterijoje „Nuvainikuota Vaidilutė“ (1927). Δ bruožų yra Vydūno misterijose, M. Šikšnio-Šiaulėniškio (*Sparnai*, 1907, *Likimo bausmė*, 1911), K. Puidos (*Undinė*, 1911), *Rudens gaisrai*, 1924), ankstyvosiose P. Vaičiūno pjesėse (*Milda meilės deivė*, 1920, trilogija *Mano taurė*, 1920), kitų XX a. pr. dramaturgų kūrinuose.

Ekspressionistinė drama, lit-ros ir teatro istorijos reiškinys, klestėjęs tris pirmuosius XX a. deš. Δ formavosi kaip reakcija į XIX a. pab. – XX a. pr. meno tendencijas – neoklasicizmą, neoromantizmą, natūralizmą bei impresionizmą.

Δ objektas – krizinis visuomenės bei pasaulio būvis. Pabrėžiama būtinybė atsinaujinti žmonijai, rodomas

pražūtingas techninės civilizacijos poveikis žmogui. Žmogaus esmę dažniausiai perteikia depersonalizuoti veikėjai (Bankininkas, Tėvas, Sūnus ir pan.). Δ reiškia tikėjimą, jog sukurti naują pasaulį galima tik keičiant ir tobulinant patį žmogų. Pagrindinė problema – žmogaus kitėjimas (iškeliamas protagonisto – Naujojo Žmogaus samprata). Pagrindinė Δ herojų saviraiškos priemonė – monologas.

Ekspressionistai pasisakė prieš meno ir realybės sutapatinimą, dramoje ir scenoje daug dėmesio skyrė ekspresyviai išraiškai (lot. *expressio* – išraiška): naudojo įvairius sceninius efektus (kaukės, pantomima, abstraktus scenovaizdis), retorines kalbos priemones (scena – sakykla ar kalbėtojo tribūna). Δ primena misteriją (teminė ir struktūrinė paralelė: Δ vadinama „išganymo“ drama, joje kuriama protagonisto paralelė su Kristumi, rodomas herojaus kančių kelias – „stotys“), jai būdinga atvira dramatinė kompozicija.

Ekspressionizmo pirmtaku laikomas A. Strindbergas (*Sapnas*, 1902, *Į Damaską*, 1893–1903). Δ rašė F. Vedekindas (Wedekind) (*Pavasario pabudimas*, 1891, dilogija *Lulu (Žemės dvasia*, 1895 ir *Pandoros skrynia*, 1902), R. J. Zorgė (Sorge) (*Elgeta*, 1912), E. Toleris (Toller) (*Pasikeitimas*, 1919, *Masė – žmogus*, 1921), G. Kaizeris (Kaiser) (*Kalė miesto piliečiai*, 1914; trilogija *Koralas. Dujos I. Dujos II*, 1917–1920; *Pragaras. Kelias. Žemė*, 1919) ir kt. Lietuvių dramaturgijoje ekspresionizmo bruožų yra V. Bičiūno pjesėje *Brolio Vitolio naktys*, 1928, P. Gintalo *Dinamo 1000 H. P.*, 1930, S. Šemerio *Mirties mirtis*, 1924, Vydūno dramaturgijoje (misterija *Jūrų varpai*, 1914, tragedija *Pasulvio gaisras*, 1928 ir kt.).

Poetinė drama, XIX a. pab. susiformavęs dramos tipas, perteikiantis poetinę pasaulio sampratą. Δ perėmė romantizmo, simbolizmo patirtį, atsirado kaip priešprieša natūralistinei pasaulio raiškai. Δ priklauso iškart dviems literatūros rūšims – poezijai ir dramai. Tai XX a. literatūrai ir teatrui būdingas formų integracijos reiškinys.

Δ esmę ir giluminį struktūros pagrindą sudaro *vidinis veiksmas* – poetinė kalba išsakytas žmogaus dvasinio pasaulio dramatismas. Laikas ir erdvė gali tapti personažo būsenų ar nuotaikų metafora. Pagrindinė personažų kūrimo priemonė – monologai, lyriškesni ir mažiau susiję su išoriniu veiksmu negu tragedijoje, jiems atsirasti kartais reikia labai nežymaus išorinio postūmio. Δ reikšminga vieta skiriama muzikai – dainoms, giesmėms, chorams, kurie paspartina dramini veiksmo eigą, metaforiškai įvertina ar apibendrina vaizduojamus įvykius, tampa idėjiniais ir emocijiniais akcentais.

Nėra vientisos ir išbaigtos Δ teorijos. T. S. Eliotas, Δ teoretikas ir kūrėjas, teigė, kad teatras yra idealus poezijos mediumas, o Δ, kaip ir muzika, gali išreikšti ypatingą, paprastai neįvardijamą jausmų sferą, tačiau XX a. Δ dar tebėra eksperimentas („Dialogas apie dramatinę poeziją“ 1928, „Poetinės dramos poreikis“, 1936 ir kt.). Δ kūrė T. S. Eliotas (*Žmogžudystė katedroje*, 1935), O. Milašius (*Migelis Manjara*, 1913)

ir kt. Lietuvių dramaturgijoje Δ pradininku laikomas B. Sruoga (*Milžino paunksmė*, 1932 ir kt.). Klasikinį Δ modelį sukūrė Just. Marcinkevičius (trilogija *Mindaugas. Mažvydas. Katedra*, 1968–76). Lietuvoje Δ kūrėjai ieškojo naujų raiškos priemonių: J. Marcinkevičiaus *Čičinske* (1975) panaudojama bufonados ir parodijos stilistika; V. Palčinskaitės *Kristiano Anderseno rožė* (1978) – pasakos elementai, J. Vaičiūnaitės pjesėse (*Kasandra, Apsiaustis, Dialogai su Emilija*, 1980) modernizuojamas blokiškasis Δ tipas. Δ bruožų esama ir šiuolaikinėje dramaturgijoje (S. Parulskio, L. S. Černiauskaitės, M. Ivaškevičiaus, G. Grajausko pjesės).

Epinė drama, 1. B. Brechto epinio teatro koncepcija ir dramaturgija. Δ padarė didžiulę įtaką pasaulinei dramai ir teatro raidai. Δ susijusi su specifiniu požiūriu į autoriaus, vaizduojamojo pasaulio ir adresato santykius. Įprastas dramatinės raiškos priemonės, veiksmą ir dialogą, Δ keičia *pasakojimas*. Vietoje tradicinės dramos kompozicijos, kurioje kiekvienas veiksmas yra išbaigtas ir logiškai paruošia toliau einantį, atsiranda savarankiški epizodai, scenos. Δ parodo skirtingas socialinės tikrovės puses, fabula organizuojama pagal kronikinę kompoziciją. Atsisakoma klasikinėje dramai būdingos atomazgos, kurioje herojus praregi ir pripažįsta savo klaidas. Δ palieka pačiam žiūrovui / skaitytojui kritiškai vertinti herojų (B. Brechto *Motušė Kuraž*, 1939).

Epinės dramos elementų yra antikiniame, viduramžių, Rytų Azijos teatre (kaukės, choras, muzikiniai efektai, pantomima). Į Δ įvedami komentarai, „zongai“ – dainos, baladės, pasakotojo samprotavimai. Atsiribojimo efektą padeda sukurti žinomos fabulos: parabolės, mitai, Rytų legendos, žinomų literatūros kūrinių siužetai. Δ bruožų turi XIX a. sukurtas G. Büchnerio (Büchner) *Voicėkas* (drama sudaryta iš epizodų, demonstruojančių, kaip žmogus stumiamas į nusikaltimą), H. Ibseno *Peras Giuntas* (1867), T. Vailderio (Wilder) *Ilgą Kalėdų vakarienę* (1931).

2. misterijų, romanų, apysakų, novelių dramatinizacija (inscenizacija), pritaikymas vaidinimui. Inszenizuojant (dramatizuojant) kito žanro kūrinių, paprastai išsaugoma autoriaus mąstymo bei epinio kūrinio stiliaus savitumas (R. Samulevičius, dramatizuodamas Vaižganto *Nebylį*, pasirinko „epiškai lyrinės dramaturgijos formą“; A. Sluckaitė J. Bobrovskio romano *Lietuviški fortepijonai* motyvais sukūrė „poetišką teatrinę polifoniją“ „Smėlio klavyrai“). Romanas ar apysaka gali būti pritaikomi scenai neperrašant teksto, o skaitant jį publikai ir suvaidinant atskiras ištraukas. Scenai gali būti pritaikomi ir dokumentai bei publicistika (istorinės dramos atmaina): prancūzų rež. Ž. Vilaras (Vilard) spektaklyje panaudojo atominės bombos išradėjo R. Openhaimerio (Oppenheimer) bylos dokumentus, vokiečių „Berlyno ansamblis“ inscenizavo B. Brechto teorinius straipsnius, P. Brukas (Brook) sukūrė „US“ – spektaklį apie Vietnamo karą.

Antidrama (absurdo, paradokso drama), moderniosios dramos tipas, paneigęs tradicinės dramos modelį. Δ atsirado kaip priešprieša XX a. 5–6 deš. prancūzų teatre vyravusiai bulvarinei ir intelektualinei dramai. Absurdo koncepcija perimta iš egzistencializmo filosofijos (A. Kamiu (Camus) *Sizifo mitas*, 1942). Δ parodo žmogaus egzistencijos beprasmiškumą, siekia įkūnyti absurda scenos vaizdiniais, sukurti scenoje absurdo pojūtį: visaverčiam Δ egzistavimui būtina specifinė teatrinė raiška. Pirmoji Δ – 1950 Paryžiuje suvaidinta E. Jonesko (Ionesco) *Plikagalvė dainininkė*, autoriaus pavadinta antipjese.

Δ ištakų randama antikos mimų, viduramžių farso, italų *commedia dell'arte*, XX a. dadaizmo, siurrealizmo bei ekspresionizmo tradicijose, A. Arto (Artaud) „žiaurumo teatro“ koncepcijoje. Δ pasitelkia paradoksa, groteską, gretina didybę ir profaniškumą (M. Frišo (Frisch) *Bydermanas ir padegėjai*, 1957–1958). Δ vaizduoja atsitiktines, nemalonias situacijas, kuriose personažai neslepia susvetimėjimo sau, išgyvena tapatybės krizę (Ž. Ženė (Genet) *Kambarinės*, 1947; M. Frišo *Grafas Ederlandas*, 1951). Δ kuriamas personažas – marionetė, niveliuojama atskiro žmogaus asmenybė, vardą atstoja bendrinis žodis, raidė, skaičius (Bobi Vatson vadinami visi šeimos nariai E. Jonesko *Plikagalvėje dainininkėje* ir pan.). Individualumo nykimą perteikia nykstantis ar deformuotas kūniškumas (S. Beketo (Beckett) *Laimingos dienos*, 1960, *Žaidimo pabaiga*, 1957, *Vaidinimas*, 1963). Personažų santykiai pakeičiami personažo ir daikto santykių problematika, pabrėžiamas nuolat kylantis daiktų invazijos pavojus (E. Jonesko *Kėdės*, 1952, *Naujasis nuomininkas*, 1953). Viena pagrindinių Δ temų – kalba (Δ kalba praranda infomacijos perdavimo funkciją, išryškina kalbos muzikalumas, dramaturgai užsimena apie totalios tylos grėsmę). Rytų Europos Δ dominuoja politinės temos (Čeko V. Havelo *Vakarėlis sode*, 1963; *Memorandumas*, 1965, lenko S. Mrožeko *Policija*, 1958, *Stripitizas*, 1961, *Atviroje jūroje*, 1961, parodija, parafrazė *Hamleto* tema – *Tango*, 1965, T. Roževičius (Różewicz) *Kartoteka*, 1960, *Laokoono grupė*, 1962, *Juokingas senis*, 1964, *Nutrauktas veiksmas: nesceniška komedija*, 1965). Rytų Europos Δ artima E. Jonesko pjesė *Raganosiai*, 1958, kurią savitai parafrazavo K. Saja *Mamutų medžioklėje*, 1968.

Δ kūrė E. Jonesko (*Pamoka*, 1951, *Kėdės*, 1952, *Raganosiai*, 1959), S. Beketas (*Belaukiant Godo*, 1953, *Laimingos dienos*, 1961, *Paskutinė Krepo juosta*, 1958, *Žaidimo pabaiga*, 1957), Ž. Ženė (*Kambarinės*, 1947, *Balkonas*, 1956), A. Adamovas (*Parodija, Invazija* (abi 1950), *Ping – pong*, 1955), anglų „naujosios bangos“ dramaturgai H. Pinteris (*Sargas*, 1960) ir kt., šveicaras M. Frišas (*Bydermanas ir padegėjai*, 1957–1958), amerikietis E. Olbis (Albee) (*Atsitikimas Zooparke*, 1959, *Smėlio dėžė*, 1960, *Amerikietiška svajonė*, 1961). Lietuvių dramaturgijoje Δ priskirtinos A. Ambraso ir R. Midvikio (*Duobė, Maratonas, Pirmadienio popietė*, 1968–1970),

S. Šaltenio (*Giljotina*, 1968), K. Sajos (*Klaustrofobija, arba pasivažinėjimas liftu*, 1989), K. Ostrausko (*Gyveno kartą senelis ir senelė*, 1963, *Lozorius*, 1971 ir kt.) dramoms.

Groteskas (< pranc. *grotesque* – keistas, įmantrus, juokingas): 1. meninio vaizdavimo tipas (vaizdas, stilius, žanras), grįstas fantastika, komizmu, hiperbole, netikėtai gražaus ir bjauraus, juokingo ir baisaus, tikroviško ir neįtikėtino deriniais. 2. grotesko drama – XX a. dramoms tipas, susijęs su absurdo teatru (žr. *Antidrama*).

Lietuvių teatrologijoje Δ esmę pirmasis apibrėžė rež. A. Sutkus, rašydamas apie Vilkolakio teatro spektaklius. Δ esmė glūdi priešybų, kraštutinių gretinime bei jų derinime. Δ būdingas netikėtas posūkis nuo rimto į juokingą, groteskinius vaizdus neišvengiamai lydi kandus juokas. Δ, priešingai nei alegorijai, būdinga perkeltinė prasmė, nevienareikšmiškumas. Su Δ susijęs liaudiškas, gyvenimą teigiantis, karnavalinis juokas. Δ populiarus viduramžių misterijų intermedijose, farsuose, Renesanso (E. Roterdamietis, F. Rablé (Rabelais), Apšvietos (Dž. Sviftas (Swift)), romantizmo (V. Hugo, E. T. A. Hofmanas (Hoffmann)), T. Gotjė (Gautier) *Groteskai*, 1844) lit-roje. XIX a. realizme Δ įgijo socialinio konkretumo (N. Gogolis). XX a. modernistai (ekspresionistai, siurrealistai ir kiti) Δ reiškė pasaulio absurdiškumo, priešiško žmogui idėjas (F. Kafka, E. Jonesko (Ionesco), S. Beketas (Beckett), J. Hašekas, B. Brechtas, V. Majakovskis ir kt.). Δ – viena pagrindinių tragikomedijos meninės raiškos priemonių.

Lietuvių literatūroje Δ stilistikos elementų yra K. Binkio dramoje *Generalinė repeticija* (1940), kai kuriuose J. Grušo (*Pijus nebuvo protingas*, past. 1974, išsp. 1976; *Cirkas*, 1976), K. Sajos (parabolių triptikas *Oratorius, Maniakas, Pranašas Jona*, 1967, *Mamutų medžioklė*, 1968, groteskinis vienaveiksmių pjesių diptichas *Poliglotos ir Abstinentas*, 1970; liaudiška parabolė *Devynbėdžiai*, 1974 ir kt.), K. Ostrausko (*Gundymai*, 1970; *Čičinskas*, 1974, *Jūratė ir Kastytis*, 1977, *Ars amoris*, 1991), A. Landsbergio (*Meilės mokykla*, 1965, *Barzda*, 1966, *Komedijantai*, 1994) kūrinuose.

Egzistencializmas, literatūros sąjūdis, glaudžiai susijęs su egzistencinės filosofijos kryptimi. Filosofijoje Δ pirmtaku laikomas XIX a. I pusės danų filosofas S. Kirkegoras (Kierkegaard), nors kaip atskira kryptis Δ susiformavo XX a. 3–6 deš. Žymiausi Δ filosofai – vokiečiai M. Haidegeris (Heidegger), K. Jaspersas, prancūzai G. Marselis (Marcel), M. Merlo-Pontis (Merleau-Ponty), Ž. P. Sartras (Sartre), A. Kamiu (Camus), rusai L. Šestovas, N. Berdiajevas. Paprastai skiriamos dvi filosofinio Δ atšakos – religinis, krikščioniškas Δ, teigiantis, kad žmogus gali tapti laisvas per Dievą (svarbiausias atstovas – G. Marselis), ir ateistinis Δ. Pagrindiniai šio Δ atstovai – Sartras ir Kamiu. Jų filosofiniai veikalai (visų pirma Sartro) ir literatūrinė kūryba darė didžiulį poveikį 5–6 deš. intelektualinei atmosferai ne tik Prancūzijoje, bet ir visoje Vakarų

Europoje. Δ filosofijai rūpi ne loginė būties analizė, o žmogaus situacija pasaulyje. Žmogaus būtis yra sąlygota jo egzistencijos. Tai reiškia, kad žmogaus esmė ir vertybės nėra iš anksto duotos; žmogus priverstas pats surasti tas vertybes, surasti prasmę pasaulyje, kuris iš esmės yra neprasmingas. Žmogus Δ filosofijoje yra ne tiek žinantis, kiek jaučiantis, geidžiantis, besirūpinantis, o visų pirma – besirenkantis. Žmogaus egzistencija suvokiama kaip tapsmas, laisvėjimo kelias ir kelias autentiškumo (viena svarbiausių Δ sąvokų) link. Anot Sartro, žmogus paradoksaliai yra „pasmerkta laisvei“, o drauge ir nerimui bei neviltčiai, kuriuos kelia būtinybė rinktis vertybes, susiduriant su pasaulio absurdiškumu. Sartras šią laisvės ir rinkimosi koncepciją išdėstė filosofiniame veikalė *Būtis ir niekas*, 1943. Ir filosofiniuose veikaluose, ir lit-ros kūriniuose Δ evolucionavo nuo individualaus, nihilistinio maišto (Kamiu romanas *Svetimas*, 1942, Sartro romanas *Šleikštulys*, 1938 ir drama *Musės*, 1943) į žmogiškojo solidarumo paieškas (Kamiu romanas *Maras*, 1947) ir socialinio angažuotumo idėją (Sartro *Egzistencializmas yra humanizmas*, 1946). Šią raidą paliudija ir egzistencialistų visuomeninė laikysena – II pasaulinio karo metais jie dalyvavo pasipriešinimo judėjime, pokariu – kairiųjų partijų (taip pat ir komunistų) veikloje.

Lit-ros kūriniuose egzistencialistai derina realistinį vaizdavimo būdą ir filosofinę refleksiją (Kamiu *Svetimas, Krytis*, 1956), naudoja parabolę (Kamiu *Maras*, Sartro pjesės). Egzistencialistų literatūrinei kūrybai neabejotiną reikšmę turėjo anksčiau rašiusio F. Kafkos kūryba. Su Δ susijusi prancūzo A. Malro (Malraux), lenko V. Gombrovičiaus (Gombrowicz) ir kt. rašytojų kūryba. Δ idėjų atgarsių pastebima ir vėliau rašiusių autorių darbuose – pvz., anglų romanisto Dž. Faulzo (Fowles) kūriniuose. Religinio Δ bruožų esama vėlyvojoje A. Maceinos studijoje *Jobo drama*, 1950. Δ įtaką galima pastebėti V. Mačernio, ankstyvojoje Alf. Nykos-Niliūno, A. Mackaus poezijoje, A. Škėmos prozoje ir dramose.

Eilėdara, eiliuotos kalbos garsinė sandara ir ją tyrinėjanti poetikos šaka. Eilėdaroje išskiriami ir akcentuojami tie kalbos organizavimo elementai, kurie skiria eiliuotą kalbą nuo prozinės kalbos ir kitų kalbos vartojimo sričių.

• **Ritmas**, reiškinio, proceso (eilėdaroje – kalbos garso) netolydumas, kintamumas ir kartu tęstinumas. Ritmiškas procesas kartojasi – nutrūksta ir vėl atsinaujina, pvz., laikrodžio tikėjimas ar radijo pypsėjimas. Ritmo priešingybė – tolydumas (pvz., sirenos kauksmas). Δ gali būti nemetriškas – kai ritmo vienetai kartojasi be aiškios tvarkos (toks yra prozinės kalbos ritmas). Eiliuotai kalbai būdingas *metriškas* Δ – ritmo vienetai joje kartojasi dėsningai.

• **Metras**, bendras dėsnis, pagal kurį vienai ar kitaip išsidėsto ritmo vienetai. Δ yra eiliavimo principas, o ritmas – konkreti jo realizacija tekste. Metriško ritmo vienetai (žodžių junginiai, eilutės) būna garsiniu atžvil-

giu kuo nors panašūs – juose sistemingai kaitaliojasi ilgį ir trumpį, kirčiuoti ir nekirčiuoti skiemenys ir pan.

• **Eilutė**, pagrindinis metro vienetas. Eilutėje išryškėja ritmo metriškumas; ji pasižymi intonaciniu vieningumu ir dažniausiai grafiškai fiksuojama kaip savarakiška kalbos atkarpa (tačiau metrinė eilutė gali ir nesutapti su grafine). Δ pradžia iki pirmo kirčiuoto (arba ilgo) skiemens vadinama *anakrūze*, o Δ pabaigoje esantis paskutinis kirčiuotas skiemuos ir po jo einantys nekirčiuoti skiemenys vadinami *klauzule*, arba *kadencija*. Vieną Δ nuo kitos skiria *kadencinė pauzė*. Pastovi Δ viduryje esanti pauzė vadinama *cezūra*.

• **Strofa**, pasikartojantis eilučių derinys, pasižymintis metro, intonacijos bei sintaksės vienove. Paprastai viena Δ nuo kitos atskiriamos grafiškai (tarpu). Δ rūšys skiriamos pagal ją sudarančių eilučių skaičių, pvz., *distichas* (dvielis), *tercetas* (trielis), *katrenas* (ketureilis), *kvintilė* (penkiaeilis), *sestetas* (šešiaeilis) ir t. t. Δ variantai skiriami pagal rimavimo būdus.

• **Rimas, rimavimas**, pastovią poziciją, dažniausiai eilutės gale, turintis garsų sąskambis (eilučių pradžioje ar viduryje esantys rimai būdingi Rytų – arabų, persų – poezijai). Pagal kirčio vietą eilutės gale skiriami vyriški (kirčiuojamas paskutinis skiemuos, pvz., *basa / rasa*), moteriški (kirčiuojamas priešpaskutinis skiemuos, pvz., *skyla / kyla*), *daktiliniai* (kirčiuojamas trečias nuo galo skiemuos, pvz., *šviėsdamas / kvieėsdamas*), *hiperdaktiliniai* (kirčiuojamas ketvirtas nuo galo skiemuos) rimai. Pagal garsų sutapimą skiriami *tikslūs ir netikslūs* rimai. Rimas, kurių sutampa ne tik klauzulės, bet ir prieš jas einantys garsai, vadinamas *gilioju* (pašlaičių / našlaičių). Jei rimuojamoje žodžio dalyje sutampa balsiai, bet nesutampa priebalsiai, rimas yra *asonansinis* (gėlė / gėrė). Jei sutampa priebalsiai ir nesutampa balsiai, rimas yra *konsonansinis* (rankom / renkam). *Instrumentiniu* laikomas rimas, apimantis daugiau nei klauzulę (pvz., visą žodį) ir pagrįstas garsų sekos panašumais, kontrastais ir pan. (pvz., raudót / ruduo). Rimų pasiskirstymas strofoje vadinamas *rimavimu*. Pvz., populiariausioje strofoje, katrene, eilutės gali būti kryžminio (ABAB), gretutinio (AABB) arba gubiamojo (ABBA) rimavimo. Rimas yra svarbus ne tik garsiniu požiūriu – rimuoti žodžiai būna susiję ir semantiškai.

• **Intonacija**, ritminė, dinaminė ir melodinė kalbos srauto slinktis; konkretus kalbos skambėjimas. Eiluotos kalbos Δ sukuria ritmas, metras, rimas, strofos ir sintaksės pobūdis, instrumentavimo priemonės, eilėdaros sistema. Δ glaudžiai susijusi su teksto reikšme, pvz., B. Brazdžionio eilėraščiuose apokaliptinio pranašavimo situaciją patvirtina ir monotoniškai pakili intonacija.

Eilėdaros sistemos

Antikinė eilėdara, pagrįsta ilgų ir trumpų skiemenų tvarkinga kaita eilutėje. Trumpo skiemens ištarimo trukmė yra laiko matas, vadinamas *mora*. Smulčiau-

sias metro vienetas – *pėda*. Tai eilutėje pasikartojantis trumpųjų (Ė) ir ilgųjų (–, dvi moros) skiemenų derinys. Pagrindinės pėdos yra šios:

pirichis V V

chorėjas, arba trochėjas – V

jambas V –

spondėjas – –

daktilis – V V

amfibrachis V – V

anapestas V V –

Šiuos pėdų pavadinimus vėliau perėmė silabotoninė eilėdara, kurioje trumpų ir ilgų skiemenų derinius pakeitė kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų deriniai.

Manoma, kad Δ kiekviena pėda turėjo kirtį (iktą). Eiluotos kalbos kirčiavimas nepaisė natūralių kalbos kirčių. Δ rimas nebūdingas. Eilutę paprastai sudaro vienos ar kelių rūšių pėdos, kurių kombinacijos vadinamos metrais. Δ pasižymi metrų gausa. Iš jų žinomiausi

– hegzametras

– V V / – V V / – // V V / – V V / – V V / – V

ir pentametras

– V V / – V V / – // – V V / – V V / –

Hegzametru dažniausiai buvo rašomas epas. Vienas pentametras buvo vartojamas retai. Vartojamas drauge su hegzametru eilute jis sudarė eleginį distichą. Juo dažniausiai buvo rašomos elegijos ir epigramos.

Verčiant į modernias kalbas, taip pat ir į lietuvių, antikinę eilėdarą būdingi ilgų / trumpų skiemenų deriniai keičiami kirčiuotų / nekirčiuotų skiemenų deriniais. Taip transformuotas hegzametras vadinamas toniniu. Toniniu hegzametru parašyti K. Donelaičio *Metai*. Antikinės eilėdaros transformacijų pasitaiko ir moderniojoje poezijoje (pvz., K. Platelis yra parašęs eilių eleginiu distichu).

Sintaksinė-intonacinė eilėdara pagrįsta panašia eilučių sintaksine struktūra. Panaši sintaksinė struktūra sukuria panašią intonaciją. Tokia eilėdara būdinga lietuvių tautosakai. Ja parašytas ir pirmasis lietuviškas eilėraštis – M. Mažvydo *Katekizmo* prakalba. Nors sintaksine-intonacine eilėdara parašyti kūriniai nėra rimuoti, panašios gramatinės formos eilučių pabaigoje sudarė prielaidas formuotis rimui.

Silabinė eilėdaros pagrindas – apytikris (silabizmas, senesnis variantas) arba tikslus skiemenų skaičius eilutėse (izosilabizmas, vėlesnis variantas) ir pastovus kirtis eilutės pabaigoje (paskutiniame ar priešpaskutiniame skiemenyje). Metrai nusakomi skiemenų skaičiumi – aštuoniaskiemenis, vienuolikaskiemenis. Vienas populiariausių metrų – trylikaskiemenis su cezūra po septintojo skiemens. Juo parašytas A. Baranausko *Anykščių šilėlis* (tik pirmosios 18 eilučių vienuolikaskiemenės). Silabinė eilėdara būdinga daugeliui liaudies dainų. Lietuvių rašytinėje literatūroje ši eilėdara pradėjo formuotis XVI a., daugiausia verstinėse giesmėse. Ji buvo populiari maždaug iki XIX a. vid., kada buvo sukurti ryškiausi

jos pavyzdžiai (A. Strazdo, A. Baranausko, S. Stanevičiaus kūryboje).

Silabotoninė eilėdara grindžiama dėsningu kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų kaitaliojimu eilutėje. Pagal antikinės eilėdaros modelį, skiriami dviskiemeniai (jambas ir chorėjas) ir triskiemeniai (daktilis, amfibrachis, anapestas) metrai, tačiau juose kaitaliojasi ne ilgi ir trumpi, bet kirčiuoti ir nekirčiuoti skiemenys. Silabotoninė eilėdara pagrįsta natūraliu kalbos kirčiu, ir tiksliai šie metrai retai kada realizuojami. Dažnos šioje eilėdaroje mišrios strofos – jose kaitaliojasi skirtingo metro eilutės. Lagaedu vadinama mišrių metrų atmaina, kai skirtingi – dviskiemeniai ir triskiemeniai – metrai kaitaliojasi ne vien strofos, bet ir eilutės viduje. Silabotoninei eilėdarai būdingas rimas, tačiau gali būti ir nerimuotų ja parašytų eilių (vadinamosios baltosios eilės, verlibras).

Sinkopis, kaip ir silabotoninė eilėdara, remiasi dėsningu kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų išsidėstymu, tačiau sinkopio atveju daug laisvesni tarpkirtiniai intervalai. Bendro sinkopio schema galėtų būti tokia

$X / - X - X - / X$; – kirčiuotas skienuo, X – nekirčiuotų skiemenų skaičius nuo nulio iki penkių (ir daugiau, jei leidžia kalbos galimybės). Populiariausias metras – vienskiemenio ir dviskiemenio intervalo laisva kaita. Rimuoti sinkopio variantai artimi silabotonikai, nerimuoti – verlibrai.

Verlibras (pranc. *vers libre* – laisva eilutė), tarpinė grandis tarp eiliuotos (metrinės) ir prozinės (nemetrinės) kalbos. Verlibras neturi aiškaus metro ir drauge turi intonacinių ypatybių, skiriančių jį nuo prozinės kalbos. Verlibras remiasi kitų eilėdarų principais, bet juos laisvai traktuoja. Būdingas moderniajai poezijai.

Ekspresionizmas, terminas, vartojamas apibūdinti pasaulio supratimą ir raiškos būdą teatre, dailėje, kine, lit-roje. Δ susiformavo vokiškai kalbančiose šalyse 1910–1924, nors kai kurie teoretikai ištakas žiūri XIX a. I pusės vokiečių rašytojo G. Briuchnerio (Brüchner) pjesėse, olandų tapytoju V. van Gogo (van Gogh), norvegų dailininko E. Munko (Munch) kūryboje, švedų rašytojo A. Strindbergo dramose. Ekspresionistai protestavo prieš realistinį, natūralistinį vaizdavimo būdą. Pasaulis ekspresionistinėje vaizduotėje matomas nuotaikų, asmeninės patirties, nesąmoningų būsenų (transo, sapno) suintensyvintu pavidalu. Jis išreiškiamas deformuotomis formomis, sukeistomis proporcijomis, grotesku, skirtingų stilistikų (tragizmo-komizmo, patoso-banalumo) deriniais. Svarbiausi ekspresionistai – vokiečių dramaturgai E. Toleris (Toller), G. Kaizeris (Kaiser), V. Hazenklėveris (Hasenclever); Δ įtaka ryški B. Brechto dramaturgijoje. Kino klasika tapo ekspresionistiniai filmai – F. W. Murnau *Nosferatu* (1922), R. Vynės (Wiene) *Daktaro Kaligario kabintatas* (1920) ir kt. Dailėje Δ transformavosi į kubizmą, siurrealizmą. Prozoje, poezijoje ekspresionistinis

vaizdavimo būdas tapo pagrindu avangardistiniams judėjimams (dadaizmui, futurizmui), Δ poetikos įtaka pastebima F. Kafkos prozoje, G. Traklio, G. Benno, T. S. Elioto, V. H. Odeno (Auden) ir kt. poezijoje. Lietuvių lit-oje Δ bruožai ryškiausiai keturvėjininkų bei trečiafrontininkų kūryboje. Ekspresionistinės dailės, teatro įtaka ir organiška ekspresionistinė pasaulio vizija bene savičiausia J. Savickio prozoje. Δ stilistikos esama B. Sruogos poezijoje.

Esė (pranc. *essai* – bandymas), mokslo, lit-ros kritikos, publicistikos kūrinys, kuriam būdingas kompozicinis ir stilistinis laisvumas, subjektyvumas, nedidelė apimtis. Δ žanro pradžia laikomas M. de Montenio (Montaigne) veikalas *Esė* (3 kn., 1580–1588). Lietuvių kritikoje Δ terminą pirmą kartą pavartojo B. Sruoga 1923. Lietuvių lit-ros istorijoje minėtini Δ rinkiniai: J. A. Herbačiausko *Dievo šypsenos* (1929), J. Kossu-Aleksandravičiaus (*Aisčio*) *Dievai ir smūtkeliai* (1935) ir kt. Šiuolaikinė eseistika įsitvirtino XX a. 7–8 deš. (E. Mieželaičio *Lyriniai etiudai*, 1964, *Antakalnio barokas*, 1971; Just. Marcinkevičiaus *Dienoraštis be datų*, 1981). Δ žanras tapo ypač populiarus Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę (M. Martinaičio *Papirusai iš mirusiųjų namų*, 1992; T. Venclovos *Vilties formos*, 1992; S. Parulskio *Nuogi drabužiai*, 2002; G. Radvilavičiūtės *Suplanuotos akimirkos*, 2004; *Šignakt aš miegosiu prie sienos*, 2010; A. Andriškevičiaus *Rašymas dūmais*, 2004; K. Navako *Du lagaminai sniego*, 2008; G. Beresnevičiaus, S. Gedos, D. Kajoko ir kt. knygos).

Estetinė distancija, tarp skaitytojo (ar kito meno suvokėjo, pvz., žiūrovo) ir meno kūrinio esantis santykis, nepriklausantis nuo suvokėjo asmeninės patirties, interesų ar skonio. Pz., skaitytojas gali nemėgti eilėraščio, bet objektyviai pripažinti jo meninę vertę. Kita vertus, Δ yra esminis dalykas, padedantis suvokti kūrinį kaip estetinį faktą ir nepainioti jo su realybe. Šiame santykiyje tarp skaitytojo ir kūrinio dalyvauja ir rašytojas, kuris naudoja įvairias priemones, literatūrinės „strategijas“ Δ sukurti. Tokių priemonių pavyzdžiu galėtų būti vadinamoji defamiliarizacija (sukeistinimas) ar H. Radausko eilėraščiams būdingas realybės transformacijos principas, lyrinio subjekto nebuvimas. Δ konceptas suformuotas XX a., nors jo užuomazgų esama jau I. Kanto meno nesuinteresuotumo teorijoje. Δ sąvoką įtvirtino E. Bulou (Bullough) 1912 publikuotame str. „Psichinė distancija“ kaip meno faktorius ir kaip estetinis principas“.

Ezopinė kalba, graikų pasakėtininko Ezopo (*Aisōpos*) vardu vadinamas ypatingas kalbėjimas potekstėmis ir užuominomis, kurio dažniausiai griebiasi nedemokratiškų kraštų, kur egzistuoja griežta cenzūra, rašytojai. Δ būdinga alegorija, perifrazė, ironija, metonimija, naudojamos įvairios aliuizijos ir simboliai. Giliausias tradicijas jį turi Rytų Europos šalyse ir Rusijoje (A. Puškinas, M. Saltykovas-Ščedrinas, M. Bulgakovas, K. Čapekas ir kt.). Ją naudojo ir

kiti Europos autoriai, pvz., A. Fransas (France). Lietuvoje Δ buvo plačiai naudojama sovietinių metų lit-roje. Jos ženklų esama J. Grušo, K. Sajos, R. Lan-kausko, M. Martinaičio, S. Gedos ir kt. kūrinuose.

Groteskas (pranc. *grotesque* < it. *grottesco* – keistas, jmantrus, fantastiškas), komišky, absurdišky, tragišky ir fantastišky pradų jungtimis grindžiamas vaizdavimo būdas, kuriuo sukuriami deformuoti, iškreiptų dydžių ir pavidalų meniniai vaizdai, dažniausiai – tapyboje ir literatūroje.

Jau Antikos mene sutinkami fantastiški dekoratyviniai ornamentai ir piešiniai, su keisčiausiai susipynusiomis gyvūnų, augalų ir žmonių figūromis, tapo populiarūs Renesanso ir Klasicizmo dailėje ir architektūroje. Labai dažnai grotesko priemonės naudoja modernių laikų dailininkai (pvz., P. Pikasas (Picasso), lietuviai R. Sližys, Š. Sauka ir kt.).

Literatūroje Δ reiškiasi kaip prieštarų stilių (pvz., aukštojo ir žemojo, pakilaus ir pašaipaus, jausmingo lyrinio ir tragiškai liūdno, sentimentalaus ir pabrėžtinai šiurpau), taip pat – kaip skirtingų dydžių, konvencijų (pvz., tikroviškos ir fantastinės), sąmoningų hiperbolių ir deformacijų, iracionalių veiksmų, absurdiškų situacijų sanklodos ir jungtys. Δ įprasminamas įvairiais žanrais ir žanrinėmis formomis, įvairios tematikos veikaluose bei kone visuose meninės struktūros lygmenyse: plėtojant diskursą (pasakojimą, dialogus), vaizduojant herojus, modeliuojant scenas ir situacijas. Vieni žymiausių kūrinių – F. Rable (*Rabalais*) *Gargantua ir Pantagruelis*, Dž. Svifto (*J. Swift*) *Guliverio kelionės*. Δ išplito Baroko ir Romantizmo laikais, tapo labai populiarus XX a. autorių kūryboje. Tarp žinomiausių Δ priemonės naudojančių rašytojų – E. A. Po (Poe), E. T. A. Hofmanas (Hoffmann), N. Gogolis, M. Saltykovas-Ščedrinas, F. Kafka, B. Brechtas, Dž. Orvelas (G. Orwell), K. Vonegutis (Vonnegut), absurdo teatro atstovai – S. Beketas (Beckett), E. Jonesko (Ionesco).

Lietuvių lit-je Δ kūrė V. Kudirka (satyrinės apysakos), I. Šeinius (romanas *Siegfried Imerselbe atsijaunina*), K. Binkis (pjesė *Generalinė repeticija*); itin įtaigus, šiurpulinga ironija permelktas B. Sruogos pasakojimas *Dievų miške*; absurdiškomis scenomis, paraboliskais sugretinimais pasižymi A. Landsbergio, K. Ostausko, J. Grušo, K. Sajos, J. Glinško groteskinės pjesės; tokio pobūdžio meninės priemonės naudoja satyrikai V. Žilinskaitė, J. Erlickas, J. Gimberis ir kt.

Hagiografija (gr. *hagios* – šventas + *grapho* – rašau), šventųjų gyvenimas, religinės krikščionių lit-ros rūšis, šventųjų gyvenimų aprašymai, fiksuojantys jų šventumo pasireiškimo, dažnai ir kankinystės istoriją. Pirmuoju Δ kūriniu laikomas šv. Atanazo (IV a.) parašytas šv. *Antano gyvenimas*. Iš V a. yra išlikusios Egipto ir Sirijos dykumų vienuolių asketų biografijos. Viduramžiais hagiografinės medžiagos rašytojai rėmėsi iš vad. *acta martyrum* (kankinių darbų) – teisminių protokolų apie pirmųjų krikščionių teismų

nuosprendžius, mirties bausmes; pranešimai dažnai būdavo užrašyti romėnų teismo raštininkų, o vėliau, patekę į krikščionių rankas, papildomi ir perdurbami. Δ kūriniai Viduramžiais turėjo *legendų* (lot. *legenda* skaitytini dalykai) pavadinimą, o iš jų sudarytos rankraštinės knygos vadinosi *legendų* (*Liber legendarius*) ir *kančių* (*Liber passionarius*) knygomis. Vienas žymiausių Viduramžių Δ paminklų – *Aukso legenda, arba Šventųjų skaitiniai* (*Legenda aurea*, liet. 2008) – 1263–1273 dominikono Jokūbo Voraginiečio parašytas *legendų* rinkinys lotynų k., kurio pasakojimai išdėstyti pagal liturginį kalendorių. Nuo 1643 jėzuitai leidžia visuotinius *Šventųjų darbus* (*Acta Sanctorum*), į kuriuos įtraukti ir Lietuvos šventieji. Lietuvos Δ pasakojimų tradicija yra susijusi su pirmųjų į Lietuvą vykusių misijonierių vardais ir veikla, užfiksuota užsienio kronikininkų. Hagiografinio pobūdžio pasakojime apie šv. Brunoną 1009 pirmą kartą paminėtas ir Lietuvos vardas. XIV a. gimė Vilniaus pranciškonų kankinių (Ulricho ir Martyno), nukankintų kunigaikščio Gedimino įsakymu tarp 1338–1342, legendos, kurią ankstyviausias variantas užrašytas vienoje XIV a. Prancūzijos pranciškonų kronikoje.

XIV a. atsirado legenda apie tris Lietuvos stačiatikių kankinius (Joną, Antaną ir Eustachijų), tarp 1354–1377 paskelbtus Stačiatikių bažnyčios šventaisiais. Pirmasis teksto variantas, bylojantis apie šiuos tris kankinius, priėmusius krikščionybę ir dėl to kunigaikščio Algirdo nukankintus, buvo sukurtas graikų k. Konstantinopolyje. Iš XVI a. apie tai yra išlikęs LDK stačiatikių Supraslio vienuolyno Δ pasakojimas bažnytine slavų k. XVI a. Lietuvos metraščiuose (Bychoveco kronikoje), vėliau M. Strijkovskio, A. Vijūko-Kojalavičiaus darbuose užrašyta legenda apie 14 Vilniaus pranciškonų, kurie taip pat buvę nužudyti kunig. Algirdo įsakymu, septyniems nukirtus galvas, o kitus, prikaltus prie kryžių, numetus nuo Plikojo kalno į Nerį. Jų garbei tarp 1613–1636 ant kalno buvo pastatyti trys kryžiai, o kalnas įgijo Trijų kryžių kalno vardą. Visi Δ kankinių pasakojimai pasižymi detaliu žiaurių kankinimo metodu aprašymu, turi daug „bendrųjų vietų“ (pvz., baudėjų reikalavimas išsižadėti krikščionybės ir kankinių pasiryžimas laikytis tikėjimo bet kokia kaina).

Prasidėjus Lenkijos ir Lietuvos karaliai šv. Kazimiero (1458–1484) kanonizacijos procesui XVI–XVII a. išplito hagiografiniai pasakojimai, liudijantys karaliai šventumą.

Pirmas stambus Lietuvos Δ paminklas lenkų k. – jėzuito Petro Skargos *Šventųjų gyvenimai* (1579), kuriame pateikta beveik 400 pasakojimų. A. Vijūkas-Kojalavičius *Įvairenybėse apie Bažnyčios padėtį ir būklę Lietuvoje* (1650) hagiografiniu stiliumi aprašė žymiausių Lietuvos jėzuitų biografijas ir nuopelnus, minėjo kitų konfesijų tikėjimo kankinius. Pirmi reikšmingi Δ kūriniai lietuvių k. yra M. Valančiaus veikalai *Žyvatai šventųjų* (1858) ir *Gyvenimai šventųjų Dievo* (1868).

Idioma, nemotyvuotas frazeologizmas, sustabdrėjęs desemantizuotas žodžių junginys. Nuo frazeologizmo skiriasi tuo, kad Δ , kaip vientiso žodžių junginio, prasmė yra nutolusi nuo jį sudarančių žodžių reikšmių, pvz., *griežti dantį* – pykti, *lupti ožius* – vėmti. Δ – vaizdingas, subjektyvų kalbančiojo santykį su tikrove, emocinį vertinimą rodantis žodžių junginys, kalbos gyvumo, stilistinės įvairovės šaltinis.

Imitacija (lot. *imitatio* – sekimas, mėgdžiojimas), ko nors pakartojimas, pasirinkto pavyzdžio kopijavimas; nuo Antikos iki XVIII a. pab. mimizė – įprastas meno kūrimo principas. Δ ypač būdinga Klasicizmo epochai, iš Antikos perėmusiai daugelį kanonų ir taisyklių. Romantizmui iškėlus originalumo reikalavimą Δ , kaip kūrybos principas, tapo nepopuliari. Modernizmas Δ vertina taip pat griežtai neįgijamai. Šiuolaikiniame mene ir lit-roje Δ virsta sąmoninga stilistine laikysena – kitų stiliaus imitavimas turi tikslą pasišaipyti (parodija) ar tiesiog kurti stilistinę kaukę (pastišas).

XIX a. pr. lietuvių lit-roje esama sekimų Antikos, vokiečių, lenkų autorių kūriniams (K. Donelaičio *Metų hegzametras*, pasakėčios).

Šiuolaikinėje lietuvių lit-roje imitacijos ir pastišo pavyzdys – M. Ivaškevičiaus pjesė *Madagaskaras*, 2004, kurioje imituojama tarpukario Lietuvos kalbinė stilistika.

Impresionizmas, dailės, muzikos, iš dalies lit-ros kryptis, atsiradusi XIX a. 8 deš. Prancūzijoje. Pavadinimą šiai krypčiai davė K. Monė (C. Monet) paveikslas „Impresija: Saulėtekis“ (1872). Pirmoji dailininkų impresionistų paroda surengta 1874. Δ protestavo prieš akademinę tapybai būdingą požiūrį į dailę kaip į tikrovės kopijavimą, iškėlė siekinį perteikti akimirkos įspūdį, nuotaiką, spalvų, šviesos ir šešėlių žaisimą. Δ suabejojo vieningos tikrovės buvimu ir į dėmesio centrą iškėlė kuriančiojo poziciją, požiūrio tašką, iš kurio vienaip ar kitaip matomas pasaulis. Žymiausi dailininkai-impresionistai: K. Monė, O. Renuaras (Renoir), E. Mane (Manet), K. Pissaro (Pissaro), E. Degas (Degas).

Iš dailės Δ terminą perėmė lit-ros kritika, tačiau literatūrinio Δ sąvoka nėra aiškiai apibrėžta. Impresionistais vadinami atskiri poetai (prancūzų – P. Verlenas (Verlaine), rusų – K. Balmontas), belgų rašytojas M. Meterlinkas (Maeterlink). Tačiau impresionistais neretai laikomi ir prancūzų simbolistai ar, pvz., anglų rašytojas O. Vaildas (Wilde). Δ dažniau siejamas su lyrika – jai, kaip ir dailei, būdingas įspūdžių fiksavimas, subjektyvaus santykio su gamta reiškimas; taip pat asociatyvus garsinių, regimųjų, kvapų ir kt. pojūčių jungimas, fragmentiška kompozicija, melodinga kalba. Vyraujanti impresionistinės poezijos nuotaika – liūdesys, melancholija. Δ terminas taip pat vartojamas apibūdinti prozai, kurioje vaizduojamas vidinis žmogaus gyvenimas, išorinis pasaulis ne aprašo-

mas, o parodomas per veikėjo ar pasakotojo psichikos prizmę. Šiuo atžvilgiu Δ bruožų esama M. Prusto (Proust), Dž. Džoiso (Joyce), Dž. Konrado (Conrad), V. Vulf (Woolf), K. Hamsuno ir kt. prozininkų kūryboje.

Lit-roje Δ terminas vartojamas ne krypčiai, o vaizdavimo būdui, pasaulėjautai nusakyti.

Lietuvių lit-roje Δ apraiškos susijusios su romantinėmis, simbolistinėmis tendencijomis. Ryškiausi Δ bruožai I. Šeinaus kūryboje (romane *Kuprelis*, apysakoje *Vasaros vaisės*), B. Sruogos poezijoje (ypač rink. *Dievų takais*, kur jausmo istorija išskaidoma į atskiras akimirkas). Δ stilistikos esama Šatrijos Raganos (apysaka *Viktutė*), A. Vaičiuliaičio, J. Jankaus ir kai kurių kt. autorių kūryboje.

Instrumentuotė (orkestruotė), nekanonizuoti kalbos, dažniausiai eiliuotos, sąskambiai (kanonizuotas sąskambis yra, pvz., rimas), padedantys sukurti stilistinį, estetinį, semantinį literatūrinio teksto savi-tumą.

- **Aliteracija**, raiškus, tikslingas priebalsių pakartojimas nedidelėse teksto atkarpose, pvz., „mėnuliu žalias obuolys“ (A. Marčėnas).

- **Asonansas**, vienodų ar to paties tipo balsių tikslingas pakartojimas, pvz., „Supasi, supasi lapai nubudinti“ (B. Sruoga).

Aliteracija ir asonansas dažnai vartojami kartu, pvz., „Mėlynų melodijų melai“ (H. Radauskas).

- **Eufonija**, kalbos skambesio darna, kurią sukurti padeda ir instrumentavimo (fonizavimo) priemonės.

- **Onomatopėja**, aliteracijos ar asonanso atmaina – tikrovės garsų pamėgdžiojimas kalbos garsais, pvz., J. Baltrušaičio eilėraštyje imituojamas varpo skambėjimas: *Vis gaudžia ir gaudžia, vis dunda ir dunda / Ir didina, daugina dovaną duotą.*

Interpretacija (lot. *interpretatio* – aiškinimas), teksto prasmės aiškinimas, komentavimas. Kiekviena Δ yra paremta perspektyvos perkėlimo principu (kai tekstas rašomas iš autoriaus perspektyvos, o suprantamas iš skaitytojo perspektyvos), bet tai nėra visiškai subjektyvi veikla. Lit-ros kūrinio prasmė randasi kaip teksto ir skaitytojo sąmonės sąveikos rezultatas. Interpretatoriaus subjektyvumą riboja teksto duomenys. Kita vertus, Δ svarbus ir socialinis, istorinis, biografinis kontekstas, padedantis suvokti kūrinio visumos prasmę.

Intertekstualumas, ryšys, kurį vienas ar kitas tekstas turi su kitais tekstais, pvz., Dž. Džoiso (Joyce) *Ulisas* su Homero *Odisėja* ar A. Mackaus eilėraštis „Triumfališkoji“ su D. Tomo (Thomas) eilėraščiu „Ir nebus mirties karalijos“. Δ gali reikštis kaip citata, anagrama, aliuizija, parodija, imitacija, pastišas ir pan. Struktūralizmo ir poststruktūralizmo

teorijos, įvedusios Δ terminą, pabrėžia, kad Δ nėra visai tas pats, kas vieno kūrinio įtaka kitam ar kūrinio šaltiniai. Δ susijęs su esminiu šių teorijų teiginiu, kad tekstas veikiau yra ne nuoroda į išorinį pasaulį, o į vidinius savo paties ryšius ir į kitus tekstus.

Ironija (gr. *eirōneia* – apsimetimas), perkeltinis reikšmės vartojimas, kai žodis ar žodžių junginys įgyja priešingą reikšmę. Kaip literatūrinis tropas Δ yra metaforos ir metonimijos paribio zonoje, nors labiau linkstama Δ priskirti metonimijos tropams. Δ reiškiasi įvairiausiomis formomis: nuo subtilaus pasiūlymo iki sarkazmo; satyrinėje literatūroje Δ tampa dominuojančia išraiškos priemone. Visas Δ spektras priklauso jau ne vien stilistikos, bet ir pasaulėvaizdžio sferai. Vokiečių Jenos mokyklos atstovai (A. Šlegelis (Schlegel) buvo sukūrę romantinės Δ teoriją, pagrindžiančią visapusiškai ironišką požiūrį į būtį. Egzistencinė arba kosminė Δ itin būdinga moderniai lit-rai, kur Δ yra vienintelė įmanoma racionali santykio su nežmoniška tikrove forma (pvz., B. Sruogos *Dievų miškas*, kai kurie A. Škėmos *Baltos drobulės* fragmentai). Δ gali būti nukreipta ir į pačią lit-ros istoriją, kai neva rimtai naudojamos literatūrinės klišės, nusidėvėję poetizmai ir pan. (H. Radausko poezija, J. Savickio novelės).

Be žodinės Δ dar išskiriamos dramatinė ir situacijos Δ. Dramatinė Δ atsiranda tuomet, kai žiūrovai žino tai, ko pagrindinis pjesės personažas žinoti negali. Situacijos Δ sukuria neatitikimas tarp personažo veiksmų ir jo lūkesčių. Pvz., Sofoklio tragedijoje *Karalius Oidipas* herojus, norėdamas išvengti orakulo pranašystės, jog jam lemta nužudyti savo tėvą ir vesti motiną, bėga, palikdamas namus, bet galop taip ir atsitinka.

Katekizmas (gr. *katēchēsis* – pamokymas), glaudtas krikščionių tikybos išdėstymo vadovėlis, vienas iš bažnytinės lit-ros žanrų. Išpopuliarėjo XVI a., kai reformacijos, o vėliau ir Katalikų bažnyčios reformos atstovai ėmė stengtis kuo plačiau tautinėmis kalbomis skleisti savas tikėjimo tiesas. Pirmas žymus protestantų (liuteronų) Δ buvo parašytas M. Liuterio (1529), juo vėliau naudojosi daugelio šalių protestantų Δ sudarytojai. Pavyzdinis XVI a. katalikų Δ, parengtas Tridento susirinkimo nutarimu, buvo išleistas 1566. Senojoje lietuvių lit-roje Δ – vertingi kalbos ir religinės minties istorijos paminklai. Pirmąjį lietuvišką Δ sykiu su kitais tekstais, sudėtai į pirmąją lietuvišką knygą, paruošė M. Mažvydas (*Katekizmo prasti žodžiai*, 1547). Jis buvo skirtas pasauliečiams, sudarytas remiantis dviem lenkiškais Karaliaučiuje išleista liuteronų Δ – 1545 J. Seklucjano ir 1546 J. Maleckio, bei lotynišku J. Vilicho (Willich) Δ. Jį sudarė 5 dalys: Dešimt Dievo įsakymų, Credo (apaštališkasis krikščionių tikėjimo išpažinimas), „Tėve mūsų“, Sakramentų aiškinimas, krikščioniškos doros įstatymai Bažnyčios atstovams ir pasauliečiams. Manoma, kad pirmasis lietuviškas katalikų Δ, sudarytas pagal vo-

kiečių jėzuito P. Kanizijaus (Canisius) Δ, buvo išleistas 1585, tačiau nė vienas šios knygos egz. nežinomas. 1595 M. Daukša išleido antrą lietuvišką katalikų Δ (*Katekizmas, arba mokslas kiekvienam krikščioniui privalus*, Vilnius), verstą iš lenk k., kuris yra pirmoji žinoma LDK lietuviška knyga. Krokuvėje išleisto ispanų jėzuito J. Ledesmos dialoginio Δ vertimas gana laisvas, su originaliais intarpais. Pirmą lietuvišką kalvinistų Δ 1598 parengė M. Petkevičius *Poliskí z litewskim katechizm* (*Lenkiškas ir lietuviškas katekizmas*, Vilnius). Jis buvo pažodžiui verstas iš 1594 Vilniuje išleisto lenkiško LDK kalvinistų Δ, kurio parengėju laikomas Vilniaus kalvinistų kunigas J. Sudrovijus. Petkevičiaus Δ tekstas buvo išspausdintas dviem – lenkų ir lietuvių k., sudarytas kalvinistų Δ būdinga klausimų ir atsakymų forma. Lenkų k. kalvinistai jau nuo 1554 įvairiuose LDK miestuose spausdino savo Δ Vėlesnius lietuviškus Δ yra rengę B. Vilentas, S. Minvydas ir J. Božimovskis, J. Želzavičius, M. Valančius ir kt. XIX–XX a., įsigalint įvairiems pasaulietinės lit-ros žanrams, Δ praranda savo, kaip lit-ros objekto, reikšmę.

Kelionių literatūra, lit-os kūriniai, kuriuose aprašomos kelionės. Neturi griežtesnių žanrinių rėmų nei turinio, nei formos atžvilgiu. Tai gali būti kelionės ir jos nuotykių arba egzotiškų, nežinomų kraštų, žmonių, papročių, religijų ar kultūros paminklų aprašymas atsiminimų, dienoraščio, laiškų, reportažo ar kt. formomis. Nėra griežtos ribos tarp publicistinės bei grožinės Δ. Grožiniame kūrinyje labiau išryškinama vidinė, dvasinė kelionės prasmė ir patiriami herojaus išgyvenimai. Jau antikinėje Graikijoje žinytų pobūdžio Δ buvo vienas iš grožinės prozos šaltinių, pateikiančių daug informacijos apie pasaulį (graikų geografo ir keliautojo Pausanijaus *Vadovas po Heladę*, II a. pr. Kr.). Δ Antikoje turėjo itinarijų (lot. *iter* – kelias, kelionė) pavadinimą, prigijusį ir Viduramžių krikščionių piligrimų į šventąsias vietas aprašymams. Vienas pirmųjų tokių kūrinių – *Burdigalos, arba Jeruzalės žinytas* (IV a.), pateikiantis išsamius duomenis apie Jeruzalę, bei *Žinios apie 14 miesto regionų* (IV a.), aprašantis šventąsias Romos vietas. Viduramžiais egzistavo ir kelionių į egzotiškų, nežinomų šalių aprašymai. Populiariausias tokio žanro pavyzdys – M. Polo, 1271 išvykusio į Kiniją ir ten praleidusio 17 metų, *Pasaulio aprašymas* (1298). Itin populiarūs Δ buvo Renesanso ir Baroko epochose, kuomet sukurti ir pirmieji šios rūšies lit-os kūriniai Lietuvoje, daugiausia lotynų ir lenkų k. Ankstyvajai Lietuvos Δ būdinga dienoraščio forma: J. Radvilos (1556–1600) *Kelionės į Italiją 1575 m. aprašymas* (išl. tik XX a.), jo brolio M. K. Radvilos Našlaitėlio (1549–1616) *Kelionė į Jeruzalę* (lot. 1601, liet. 1990) ir kt. Pastarasis kūrinys išleistas daugelį kartų įvairiomis k. (lotynų, lenkų, vokiečių, rusų) tapo XVII a. Europos bestselleriu. M. K. Radvila Našlaitėlis jame aprašė savo piligriminę kelionę į šventąją žemę ir Egiptą 1582–1584, didžiausią dėmesį skirdamas detaliam įvairių šalių etnografinių,

religinių papročių išryškiniui, geografijos, istorijos, socialinės aplinkos faktams.

XVIII a. Δ ryškėjo vis daugiau publicistinio traktato bruožų (pvz., rusų rašytojo A. Radiščevo *Kelionė iš Peterburgo į Maskvą*, 1790, liet. 1950), XIX a. išpopuliarėjo meno ir kultūros paminklų sukeltų įspūdžių fiksavimas (pvz., J. V. Gėtės (Goethe) *Kelionė į Italiją*, t. 1–3, 1816–1829), istorijos ir esamojo meto santykio apmąstymas. Dienoraštinės Δ pavyzdys, parašytas išraiškingu beletristiniu stiliumi – Prūsų Lietuvos mokslininko ir rašytojo, kunigo L. Rėzos vokiečių k. parašyta *Žinios ir pastabos apie 1813 ir 1814 metų karo žygius* (1814, liet. 1999), kurioje aprašomi paties L. Rėzos, Prūsijos armijos pamokslininko, Napoleono karų metu atsidūrusio įvairiose šalyse (Lenkijoje, Čekijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje, Anglijoje), patirti įspūdžiai. L. Rėzos dienoraštyje vertinami politiniai įvykiai, smerkiama Napoleono tironija, iškeliamos patriotinės Prūsijos idėjos, tačiau svarbiausias dėmesys skiriamas tautų ir kultūrų lyginimui, jų privalumų ir trūkumų, kultūrinių vertybių charakteristikai.

Naujieji kelionių aprašymai dažniausiai susiję su siekiu pažinti egzotiškus kraštus, įvairių kultūrų prigimtį ir savitumą, todėl įgauna populiarių kulturologinių pasakojimų pobūdį. Autentiškais patyrimais išsiskiria J. Ivanauskaitės knygos *Ištrėmtas Tibetas* (1996) ir *Kelionė į Šambalą* (1997), kuriose kelionės pateikiama kaip svarbus herojės vidinės istorijos momentas ir bandymas atrasti tikruosius dvasios namus.

Klasicizmas (lot. *classicus* – pavyzdinis):

1. antikinės Graikijos ir Romos estetikos, retorikos principų laikymasis lit-roje ir mene.
2. meno stilius, reiškęsis XVII–XVIII a. lit-roje, XVII–XIX a. vaizduojamajame mene, XVIII–XIX a. pr. muzikoje. Δ gimtine laikoma XVI a. pab. Italija, tačiau labiausiai jis išplito XVII a. Prancūzijoje. Δ pabaiga susijusi su Romantizmo estetinių kriterijų įsigalėjimu. Δ lit-ros teorija rėmėsi antikinė retorika (Aristotelis) ir savo meto racionalistine filosofija, suformulavusia protu pažinios gamtos ir pasaulio principus, teigusia loginio mąstymo prioritetą (R. Dekartas (Descartes)). Δ meno principas buvo dviejų svarbiausių ir amžinųjų vertybių – grožio ir tiesos – dermė. Kadangi pasaulis buvo suvokiamas kaip valdomas pusiausvyros ir harmonijos dėsniais, tai ir menas turėjo būti šios sąveikos pažinimo priemonė, pagrįsta ne fantazija ir išmone, bet tikrovės atspindėjimu. Tikrovės vaizdavimas turėjo būti ne detalus, „veidrodinis“ jos pakartojimas, bet tam tikrų jos dėsnų, lemiančių grožį, išryškiniams; meno išraiškos priemonės – pavaldžios protui. Δ menininkai savo meno sampratos idealą matė antikiniuose meno kūriniuose, todėl propagavo sekimą jų estetinėmis normomis, remiantis jomis formulavo savo lit-ros kūrinio turinio ir formos taisykles. Viena pagrindinių taisyklių reikalavo laikytis stiliaus tinkamumo teorijos: aukštasis stilius naudojamas odėje, epe, tragedijoje, vidurinis – elegijoje, poemoje, dialoge; žemasis – satyroje ir komedijoje. Δ stiliaus

teorija reikalavo laikytis saiko, harmonijos, padomumo, įprastumo, įtikinamumo normų. Neigiamai vertintas stilių ir žanrų maišymasis. Egzistavo žanrų hierarchija: lyrikoje aukščiausia vietą užėmė odė ir himnas, epikoje – epas ir aprašomoji poema, dramaturgijoje – tragedija. Pastarojoje reikalauta laikytis trijų vienūmų – veiksmo, laiko ir vietos – principo. Žymiausias Δ teorinių principų apibendrintojas – N. Bualo (Boileau, *Poezijos menas*, 1674, liet. 1981).

Tipiškiausi Δ atstovai Prancūzijoje – dramaturgai: tragedijų autorius P. Kornelis (Corneille) (*Sidas*, 1636) ir Ž. Rasinas (Racine) (*Fedra*, 1677), komedijų autorius Ž. B. Moljeras (Molière) (*Šykštuolis*, 1668), pasakėtininkas Ž. de La Fontenas (de La Fontaine), XVIII a. – filosofas ir rašytojas Volteras (Voltaire). Kitose šalyse Δ stilius reiškęsi žymiai silpniau. Vokietijoje jis siejamas su vėlyvąja J. V. Gėtės (Goethe) (*Hermanas ir Drotėja*, 1798) ir F. Šilerio (Schiller) (*Mesinos nuotaka*, 1804) kūryba.

Lietuvoje (ir Prūsų Lietuvoje) Δ reiškęsi Apšvietos epochos (XVIII a. vid. – XIX a. pr.) lit-roje, kurioje gyvavo Δ būdingi žanrai (aprašomoji ir didaktinė poema, odė, pasakėčia, eiliuota satyra, idilė, literatūrinis laiškas ir kt.). Δ stilius dominavo lotyniškoje, lenkiškoje ir vokiškoje (pvz., A. Strazdo, L. Rėzos) poezijoje, ryškių šio stiliaus apraiškų yra lietuviškoje K. Donelaičio, A. Klemento, D. Poškos, S. Stanevičiaus, S. Valiūno kūryboje.

Kompozicija, literatūros kūrinio elementų, jo dalių išdėstymas. Δ yra sąlygota lit-ros rūšies (drama skirstoma veiksmais, epizodais, prozos kūrinys – dalimis, skyriais, poetinis tekstas – strofomis), žanro, krypties (klasicizmas kėlė griežtas Δ taisykles, romantizmas įtvirtino fragmentišką Δ), taip pat priklauso nuo konkrečios kūrinio medžiagos ir individualaus autoriaus pasirinkimo. Nuo Antikos buvo įsigalėjęs Δ kaip kūrinio dalių sutvarkymas pagal harmonijos ir simetrijos principus, supratimas. Svarbiausi Δ atskaitos taškai yra *pradžia* ir *pabaiga*. Jie gali būti akcentuoti, atitikti tam tikras taisykles. Tokie pradžios ir pabaigos akcentai yra, pvz., *prologas*, įžanga, tiesiogiai nesusijusi su kūrinio veiksmu, bet nurodanti jo priežastis, *epilogas* – papasakotos istorijos apibendrinimas, autoriaus kreipimasis į skaitytoją ir pan. Be prologo ir epilogo, kūrinys gali turėti atskiras dalis – pratarmę ir *pabaigos žodį*, kurie dažnai taip pat būna parašyti kreipimosi į skaitytoją forma, išsako autoriaus tikslus ar apibendrina kūrybinį rezultatą. Atskiras pabaigos variantas yra vadinamasis *happy end*, „laiminga pabaiga“, būdinga pasakai, komedijai, melodramai. Priklausomai nuo atskirų kūrinio elementų jungimo griežtumo, skiriama griežta, arba uždara, Δ (pvz., soneto) ir laisva, arba atvira, Δ (modernaus, pvz., M. Prusto (Proust), romano).

• **Architektūra**: 1. kompozicijos sinonimas, 2. kompozicijos aspektas, kai žiūrima teksto elementų sugrupavimo, pvz., pagal simetriškumo ir asimetriškumo, statiškumo ir dinamiškumo ir pan. principus.

• **Ciklas**, keletas lit-ros kūrinių (eilėraščių, apsakymų, romanų), sujungtų į vieną bendrą kūrinių. Δ paprastai turi bendrą pavadinimą, o atskiri jo kūriniai – savus pavadinimus arba vietą Δ nurodantį skaičių. Atskirus Δ kūrinius dažnai sieja panašūs kompoziciniai principai, o atskirų Δ dalių išsidėstymas gali sudaryti savitą kompoziciją (pvz., V. Mykolaičio-Putino „Viršūnės ir gelmės“). Jungiamuoju principu gali būti tas pats herojus (K. Majaus romanų Δ apie indėnus), atmosfera ir pasakotojo pozicija (J. Apučio „Trys novelės su šunimi“) ar būtinybė per atskirus fragmentus išreikšti visumą (B. Sruogos eil. Δ *Dievų takais*, kur vienas jausmas tarsi išskaidomas į atskirus fragmentus). Televizinis Δ atitikmuo yra *serialas*.

• **Dilogija**, dviejų draminių ar stambiosios prozos kūrinių grupė, kurių kiekviena dalis turi atskirą pavadinimą, o kartais – ir abi dalis jungiantį pavadinimą. Δ galėtume laikyti B. Pūkelevičiūtės romanus *Aštuoni lapai* ir *Devintas lapas*.

• **Trilogija**, pagal tuos pačius principus kaip ir dilogija sudarytas ciklas ar grupė, susidedanti iš trijų kūrinių, pvz., J. Paukštelio romanų Δ *Netekėk saulele, Čia mūsų namai, Kaimynai*.

• **Tetralogija**, pagal tuos pačius principus kaip dilogija ar trilogija sudarytas ciklas ar grupė, susidedanti iš keturių kūrinių (pvz., T. Mano (Mann) tetralogija Senojo Testamento motyvais *Juozapas ir jo broliai*, par. 1925–1943, liet. 1996–2003. Buvo populiarī anti-kiniame teatre – vienos dienos repertuarą sudarydavo trys tragedijos ir satyrinė drama.

Kontekstas, teksto dalys, esančios konkrečios jo atkarpos kaimynystėje (prieš ar po tos atkarpos); visa, kas nėra vieno ar kito teksto dalis, t. y. biografines, socialines, kultūrinės teksto sukūrimo aplinkybės, kūrinių leidybos ir funkcionavimo visuomenėje istorija, skaitytojo intencijos kūrinių atžvilgiu ir pan. Vienos lit-ros teorijos linksta griežtai atskirti tekstą kaip uždarą, savus dėsnius turinčią sistemą, nuo to, kas yra už tos sistemos ribų (Naujoji kritika, struktūralizmas, poststruktūralizmas, semiotika); kitos, atvirkščiai, kūrinių linkusios aptarti būtent susiejant jį su Δ (psichoanalitinė, genetinė kritika, literatūros sociologija). Naujausiose komunikacijos teorijose linkstama griežtai nebeatskirti teksto ir Δ, pastarąjį laikant pranešimo (teksto) dalimi.

Kontrafakcija (lot. *contrafactio* – klastojimas): 1. sąmoningai neteisingas knygos išleidimo vietas, laiko arba autorystės nurodymas, norint nuo cenzūros nuslėpti tikruosius faktus. Pirmoji žinoma liet. knygos Δ – LDK evangelikų reformatų *Knyga nabažnytės krikščioniškos* – 1684 išspausdinta pakartotinai Karaliaučiuje, nurodant pirmojo leidimo datą (1653) dėl sustiprėjusio katalikų Bažnyčios draudimo. Daug kontrafakcinių knygų išėjo liet. spaudos draudimo laikotarpiu (1864–1904), kuriose, klaidinant carinę

cenzūrą, buvo neteisingai nurodomi leidimo metai ir spausdinimo vietos.

2. autorinių teisių pažeidimas – veikalo perspausdinimas ir platinimas be autoriaus žinios ir sutikimo.

Laikas, vaizduojamojo pasaulio matmuo, apibūdinantis personažų išsidėstymą laiko atžvilgiu: kokio nors veiksmo pradžios, tęstinumo ir pabaigos nuorodos tekste; pasakojimo Δ – santykiai tarp įvykių istorijoje ir jų papasakojimo tekste: pateiktų įvykių tvarka, trukmė (greitis) ir dažnis.

Skiriamas papasakotos istorijos Δ ir pasakojimo Δ. Paprastai epiniuose kūriniuose pasakojama būtuojų laiku apie tai, kas jau įvyko. Vidinio monologo romanuose esama bandymų papasakoti esamuojų laiku tai, kas vyksta tarsi dabar. Kartais (dienoraštyje ar kitur) įvykių pasakojimo Δ gali būti apibrėžtas. Δ, kaip kūrinių tema, aiškinamas arba kaip kaita (linijinis), arba kaip pasikartojimai (ciklinis). Manoma, kad lietuvių poezijoje linijinio laiko sampratą įtvirtino Maironis. Metų arba paros Δ gali simbolizuoti žmogaus gyvenimo tarpsnius (gyvenimo rytas, ruduo). Svarbus pasakotojo ir veikėjo santykis su praeitimi, dabartimi ir ateitimi, atminties ir užmaršties problemos.

Įvykių pateikimo tvarka nustatoma lyginant įvykių seką papasakotoje istorijoje ir jos pasakojime: gali būti „užbėgama įvykiams už akių“ ir papasakojamas vėlesnis įvykis (prospekcija) ir gali būti papasakojamas ankstesnis įvykis (retrospekcija). Tradicinė proza stengiasi palaikyti įvykių nuoseklumą, chronologijos įspūdį. Pasakojimas pagreitėja arba sulėtėja priklausomai nuo to, kiek nesutampa įvykių ir jų pasakojimo trukmė: pasakojimas greitas tada, kai įvykiai tik nurodomi, trumpai aptariami, o lėtas – kai įvykiai išsamiai pateikiami. Sulėtėjęs pasakojimo tempas išryškina svarbesnes istorijos dalis. Pasikartojantys įvykiai istorijoje gali būti nekartojami jos pasakojime, ir atvirkščiai – tai įvykių dažnumo problema. Modernioje prozoje svarbu ne palaikyti Δ nuoseklumo įspūdį, o sukurti subjektyvų jo išgyvenimą.

Laiškas, raštiškas, dažniausiai privatus, kreipimasis į konkretų adresatą. Šalia privataus Δ egzistuoja kitos Δ formos: politinis įsakymas arba kreipimasis, adresuotas kokioms nors visuomenės grupėms, ganytojiškas Δ (vyskupo kreipimasis į parapijiečius), atviras Δ (viešas kreipimasis į konkretų adresatą, norint atkreipti visuomenės dėmesį į jame keliamas problemas). Δ forma yra plačiai naudojama įvairių laikotarpių ir žanrų raštijoje. Δ forma sukurta lit-ra vadinama epistolografine (lot. *epistula* – laiškas). Epistolografija taip pat vadinama Δ rašymo teorija, susiformavusi jau Antikoje, iki pat XVIII a. pab. Europoje, taip pat ir LDK, buvusi mokyklinių retorikos studijų dalis. Antikiniai, ypač sen. Romos (Platono, Cicerono, Epikūro) Δ žymiai paveikė tolesnę Δ teoriją ir praktiką. Δ forma vartota ir Biblijoje, Naujajame Testamente (Apaštalu laiškai), ji buvo mėgstama

daugelio Viduramžių autorių (šv. Augustinas). Ypačingą vietą Δ užėmė XVI–XIX a. Europos lit-ros istorijoje. Žymūs Δ rašytojai buvo F. Rablė (Rabelais), B. Paskalis (Pascal), Ž. Ž. Ruso (Rousseau), D. Didro (Diderot), Volteras (Voltaire) Prancūzijoje, Dž. Lokas (Locke) Anglijoje, J. V. Gėtė (Goethe), F. Šileris (Schiller), T. Manas (Mann) Vokietijoje, I. Turgenevas, F. Dostojevskis Rusijoje ir kt. Δ forma lit-roje ypač išpopuliarėjo XVIII a. (pvz., J. V. Gėtės romanas *Jaunojo Verterio kančios* parašytas laišku forma). Δ rašymo teorijos elementai buvo svarbus pagrindas XVIII a. Europoje išplisusiai periodinei publicistikai – laikraščiams ir žurnalams (Lietuvoje nuo 1790).

Δ yra ankstyviausi Lietuvos rašto paminklai. Lietuvos karalius Mindaugas XIII a. įkūrė valstybės raštinę, iš kurios siuntė laiškus popiežiui bei rašė donacinius (dovanojimo) aktus Vokiečių ordinui. Yra išlikę šeši Didžiojo kunigaikščio Gedimino lotyniškų Δ, rašytų 1323–1324 Vilniuje, nuorašai, adresuoti popiežiui Jonui XXII bei Vokietijos miestams. Žinoma ir daugiau Viduramžių reikšmingų politinio pobūdžio Δ (pvz., 1416 žemaičių laiškas-skundas Konstanco bažnytiniam susirinkimui). Renesanso humanistai sukūrė ir vystė naujas Δ rašymo tradicijas, paremtas humanistine iškalba, pasaulėžiūros elementų deklaracija, autobiografinių detalių gausa. Viešo Δ. forma buvo parašytas pirmasis Lietuvos protestantų manifestas – A. Kulviečio *Tikėjimo išpažinimas* (1543). Daugybė išlikusių Renesanso, Baroko ir vėlesnių epochų Δ (pvz., M. Mažvydo 13 lotyniškų Δ (liet. 1974), gausi LDK didikų Radvilų korespondencija, karaliaus Žygimanto Augusto ir Barboros Radvilaitės Δ (liet. 2001) yra reikšmingi ne tik kaip LDK raštijos palikimas, bet ir kaip svarbūs, dažnai vieninteliai, istoriniai šaltiniai ir dokumentai. Δ rašymo tradicija lietuvių k. susiformavo XIX a. pr., kada eiliuotus Δ ėmė rašyti žemaičiai A. Klementas, D. Poška, S. Valiūnas. Susirašinėjimas laiškais išplito tarp XIX a. pr. rašytojų ir inteligentų (Žemaitės, P. Višinskio, Šatrijos Raganos, J. Biliūno ir kt.). Δ laikomi savita ir vertinga rašytojų kūrybinio palikimo dalimi ir leidžiami atskiromis knygomis (Šatrijos Raganos *Laiškai*, 1986; J. Lindės-Dobilo *Laiškai*, 1999; Vaižganto *Laiškai Klimams*, 1998, J. Aisčio *Laiškai 1929–1973*, 2004).

Lietuvos tarpukario lit-roje Δ tapo ir grožinės lit-ros žanrine forma (T. Tilvyčio romanas *Ministerijos Rožė*, 1931, parašytas mašininkės laišku forma). Gana dažna Δ forma ir šiuolaikinėje lit-roje (E. Liegutės pjesė *Povilas ir Marija*, 1983, sukurta iš P. Višinskio ir Šatrijos Raganos laišku; R. Gavelio romanas *Jauno žmogaus memuarai*, 1991).

Literatūrinė spauda

Aidai, kultūrinis lietuvių išėivijos žurnalas, atstovavęs krikščioniškajai pasaulėžiūrai, ėjęs 1944–1991. Pradėtas leisti Miunchene: du pirmieji numeriai – rotatoriumi, vėliau spaustuvėje. Spausdintas keliuose Vokietijos miestuose, redagavo K. Bradūnas, J. Grinius, P. Jurkus, nuo 1949 leido JAV lietuviai pranciškonai

Kennebunkporte, vėliau – Bruklina. Amerikoje 1950–1964 žurn. redagavo A. Vaičiulaitis, 1965–1980 – dr. J. Girnius, nuo 1980 – poetas pranciškonas L. Andriekus. Žurn. struktūra beveik nesikeitė, tematika buvo labai universali, tačiau vyravo str. visuomenės gyvenimo, grožinės literatūros, meno, religijos klausimai. Kiekviename numeryje (per metus išėidavo 10) buvo publikuojama grožinė lit-ra – pripažintų lietuvių literatūros meistrų ir pradedančiųjų kūriniai. Nuo 7 deš. pab. pradėta spausdinti ir okupuotos Lietuvos poetų kūriniai (A. Baltakio, S. Gedos, J. Juškaičio, M. Martinaičio, Eug. Matuzevičiaus, J. Vaičiūnaitės, R. Mikutavičiaus). Publikuota daugelio iškilių išėivijos prozininkų (V. Krėvės, M. Katiliškio, L. Dovydėno, A. Vaičiulaičio ir kt.) kūryba, iš Lietuvos pasirodė J. Apučio, J. Grušo, R. Lankausko, J. Mikelinško tekstai. Paskelbta vienaveiksmių pjesių ar jų ištraukų (V. Alanto, F. Kiršos, K. Ostrausko, B. Pūkelevičiūtės), keletas daugiaveiksmių pjesių (J. Griniaus, A. Landsbergio, V. Mykolaičio-Putino, A. Škėmos, A. Sluckaitės-Jurašienės). Išspausdinti net 150 poetų, 61 prozininko ir 13 dramaturgų kūriniai. Kritikos baruvos darbuosvi J. Girnius, L. Andriekus, A. Baronas. Nemaža vietos skirta užsienio lit-rai: su ispaniškai kalbančių šalių lit-ra supažindindavo B. Cipliauskaitė ir P. Gaučys, apie vokiečių, anglų ir italų lit-rą daugiausia rašė Alf. Šešplaukis. Atgimimo metais žurnalas sustojė ėjęs, nuo 1992 Vilniuje leidžiamas jungtinis žurn. Naujasis židinys–Aidai.

Akiračiai, kultūrinis, visuomeninis ir politinis liberalios pakraipos išėivijos mėnraštis, ėjęs 1968–2005 iš pradžių Čikagoje, nuo 2005 vasario 16 iki 2010 balandžio – Kaune. JAV leidinį tvarkė redakcinė kolegija: K. Drunga, L. Mockūnas, Z. Rekašius, T. Remeikis, J. Šmulskštys, V. Zalatorius ir kt. Čikagoje išėjo 365 mėnraščio numeriai, kuriuose išspausdinta 4060 publikacijų įvairiausiomis temomis. Bendradarbiavo skirtingų ideologinių srovių ir įsitikinimų žmonės, skelbė neretai kontroversines mintis, tačiau ieškoję optimalių būdų palaikyti išėivijos ryšius su Lietuva. Kaune leidinį faktiškai redaguoja E. Aleksandravičius.

Ateitis, moksleivių ateitininkų katalikiškas mėnesinis žurnalas. Pradėtas leisti kaip žurn. *Dragija* priedas, 1913–1940 ėjo kaip savarankiškas mėnraštis Kaune. Redagavo P. Dovydaitis, K. Kecioris – Zupka, K. Bradūnas ir kt. Pirmus kūriniai čia paskelbė V. Mykolaitis-Putinas, S. Nėris, J. Paukštėlis ir kt. 1946–1949 leistas karo pabėgėlių stovyklose Vokietijoje, 1950–1994 Niujorke ir Čikagoje. Redagavo V. Žvirgzdys (tikr. Vardys), P. Jurkus, J. Petrėnas, K. Trimakas, D. Bindokienė, kt. Žurnale buvo publikuojama jaunųjų literatų kūryba, vėliau ne vienas jų tapo žymiu rašytoju.

Aušrinė, liberaliosios krypties žurnalas moksleivijai, pradėjęs eiti 1910 kaip laikr. *Lietuvos žinios* priedas. Redagavo Maskvos, nuo 1914 – Peterburgo aukštųjų

mokyklų studentai lietuviai. Iniciatoriai – studentas teisininkas, perspektyvus lit-ros kritikas (vėliau tapęs politiku) S. Šilingas, pasaulėžiūros gaires braižė studentas filosofas R. Bytautas. Žurn. epigrafas – Maironio žodžiai: „Į darbą, broliai, vyrs į vyrą, / Šarvuoti mokslu įstabiui! / Paimsme arklą, knygą, lyrą / Ir eisme Lietuvos keliu“, reiškę žurnalo programą (demokratizmas, nepartiškumas, tautiškumas). Δ skatino jaunimą imtis visuomeninės veiklos, lavintis kuopelėse: studijuoti gimtąją kalbą, istoriją, lit-rą, rinkti tautosaką. Ryškiausi Δ literatai – Z. Gaidamavičius-Gėlė ir A. Žukauskas-Vienulis. Bendradarbiau B. Sruoga, K. Binkis, I. Šeinius ir kt. Iki I pasaulinio karo išleista 31 numeris, dalis jų turėjo priedus, pvz., *Vasaros darbai* (spausdino moksleivių surinktą tautosaką). Karo metu žurn. nebuvo leidžiamas. 1917 Voroneže išspausdinti dar 5 numeriai. 1919–1926 Δ leidžiama Marijampolėje, vėliau Kaune jau kaip aušrininkų organizacijos – socialistinės moksleivijos leidinys. Bendradarbiau aušrininkai K. Boruta, K. Jakubėnas, V. Montvila, kt.

Gabija, pirmasis literatūros almanachas, pasirodęs Krokovoje (Lenkija) 1907 J. A. Herbačiausko pastangomis ir skirtas A. Baranauskui atminti. Pratarmėje J. Basanavičius pasakoja apie savo draugystę su Baranausku, jo pažiūras, vidinį poeto ir kunigo konfliktą. Spausdinami straipsniai ir eilėraščiai, skirti Baranauskui, ir jaunų literatų kūryba. Δ autoriai – A. Jakštas, K. Sakalauskas-Vanagėlis, M. Gustaitis, Jovaras ir kt. Ypač svarbūs S. Kymantaitis (eil. „Vėlė – kibirkštėlė“, grotieskiškas prozos vaizdelis) ir J. A. Herbačiausko (metaforiškas etiudas „Genijaus meilė“, rafinuota misterija „Lietuvos griuvėsių himnas“) kūriniai. Ši kūryba liudijo naujų kelių ieškojimus – modernistinių krypčių (neoromantizmo, impresionizmo, simbolizmo) pradžių lietuvių lit-roje.

Granitas, vienkartinis lit-ros almanachas. Pasirodė 1930 Kaune, redagavo J. Keliuotis, grįžęs iš Paryžiaus ir nusiteikęs ugdyti modernią lit-rą. Straipsnyje „Poezijos meno problema“ teigė, kad leidinys bus modernus, nes „konservatyvizmo kelias tinka tik lepšiams ir tinginiams“, ir laikysis „didžiųjų katalikybės principų“. Subūrė jaunus kūrėjus, publikavo B. Brazdžionio, S. Anglickio, S. Nėries, P. Orintaitės, A. Dičpetrio ir kt. eil., A. Vaičiulaičio, J. Banaičio, A. Briedžio prozą, J. Griniaus str. „Romantizmas ir moderniosios literatūros srovės“. Almanachas pažindino ir su moderniąja Vakarų lit-ros, spausdino Š. Georgės (S. George), F. Werfelio (Werfel), R. M. Rilksės, O. Milašiaus, P. Klodelio (Claudel) kūrinių vertimų, J. Keliuotio str. „Moderninės prancūzų literatūros estetika“. Δ skelbtą meno atnaujinimo programą vėliau plėtojo žurn. Naujoji romuva, vadovaujamas to paties red. Keliuotio.

Keturi vėjai, 3 deš. avangardistinis lit-ros sąjūdis ir jo leistas to paties pavadinimo žurnalas. Sąjūdžio pra-

džia – apie 1922, kai išėjo vienkartinis leidinys *Keturių vėjų pranašas* su programiniu K. Binkio eil. „Salem aleikum“ ir manifestiniu *Keturių vėjų* kurijos pareiškimu. Savotišką manifesto vaidmenį atliko ir Binkio eil. rink. *Šimtas pavasarių* (1923, 2 leid. 1926). Nuo 1922 Binkis, sąjūdžio vadovas, ėmė organizuoti ir jaunųjų menininkų pirmadienines sueigas, vadinamuosius „paldieninkus“. Žurnalas leistas 1924–1928, išėjo 4 nr. Redagavo J. Petrėnas (J. Tarulio slp. pasirašinęs žymiausias keturvėjininkų prozininkas), sąjūdyje dalyvavo S. Šemerys-Šmerauskas, J. Tysliava, J. Žlabys-Žengė, T. Tilvytis, A. Rimydis, A. Šimėnas, J. Švais-tas, A. Gričius, paskutiniame numeryje debiutavo B. Raila ir kt. Keturvėjininkai taip pat rengė lit-ros vakarus, radijo valandėles.

Δ sąjūdyje jungėsi kelių avangardistinių krypčių – ekspresionizmo, futurizmo, dadaizmo – bruožai. Akivaizdi orientacija į pasaulinę kultūrą. Svarbiausias keturvėjininkų bruožas – radikaliai polemiskas santykis su lit-ros tradicija, pirmiausia – tautiniu romantizmu, simbolizmu. Δ nusigręžė nuo lietuvių lit-roje dominavusio kaimo, gamtos poetizavimo. Propagavo „miestietiškas“ vertybes. Žavėjosi techniniu progresu, masinės komunikacijos priemonėmis (kūrė „radijo poemas“, į laikraštį žiūrėjo kaip į knygos modelį). Bandė peizažą pakeisti urbanistiniu vaizdu. Miestietišką orientaciją derino su tautosakos ir K. Donelaičio, A. Strazdo sodrios, tiesmukos vals-tietiškos kalbos tradicija. Tačiau pro deklaruojamą miestietiškomą keturvėjininkų kūryboje dažnai tebe-matyti kaimietiška patirtis (pvz., Binkio eil.). Δ kūrė akcijos, dinamizmo, tempo kultą, jausmingą lyrikos sentimentalumą siūlė keisti juslingumo poetizavimu. Lietuvių lit-ros raidai svarbus Δ siūlytas poetinės kalbos traktavimas: deklaruotas laisvas, amatininkiškas santykis su žodžiu (j žodį žiūrima kaip į daiktą), demonstruota eilėraščio „padarymo“ technika. Eksperimentuota garsu, gramatika, eilėraščio grafiniu pavidalu. Mėgstamas kalambūras, ironija, groteskas. Iš kalbos dalių keturvėjininkai dažniausiai vartojo veiksmažodį, retai emociškai neutralų.

1927 Lietuvos u-te buvo suorganizuotas literatūrinis Δ teismas, nuteisęs juos „sunkiems literatūros darbams“. Toks dėmesys buvo savotiškas Δ pripažinimas. Δ, pirmasis organizuotas lietuvių lit-ros sąjūdis, reikšmingas ne tik sukurtais tekstais, bet, svarbiausia, polemine dvasia, iškelto poreikiu atnaujinti literatūrą, meno autonomiškumo teigimu. Δ pėdsakas akivaiz-dus visoje iki 1940 kurtoje lit-roje – jų siūlytos stilisti-kos rasime net visai kitos pakraipos autorių, pvz., B. Brazdžionio, J. Aisčio, poezijoje. Δ programos aidų galima pastebėti ir vėlesnių kartų avangardistiškai nusiteikusių poetų kūryboje (ryškiausias pavyzdys – almanachas *Svetimī*, 1994).

Kūryba, iliustruotas lit-ros, kultūros ir meno žurnalas, leistas sudėtingu karo metu – 1943 (Nr. 1) ir 1944 (Nr. 1–5), iš viso 6 numeriai. Redaktoriai S. Leskaitis (1 nr.) ir J. Keliuotis (kitų). Bendra-

darbiavo žinomi ir dar tik pradedantys rašytojai, kritikai, žurnalistai. Žurnalas spausdino poeziją – originalią (V. Mykolaičio-Putino, J. Baltrušaičio, J. Aisčio, H. Nagio ir kt.) ir verstinę (R.M. Rilksės, F. Helderlino (Hölderlin), O. Milašiaus ir kt.), prozą (Alb. Vaitkaus – būsimojų M. Katiliškio ir kt.), dramas, kritikos str. (M. Indriliūno, B. Krivicko ir kt.), kultūrinio gyvenimo apžvalgas, recenzijas, tautosakos, kalbos, istorijos problemoms skirtus str.

Literatūros lankai, 1952–1959 neperiodiškai (dėl finansinių nesklandumų) Buenos Airėse (Argentina) leistas lit-ros žurnalas; išėjo aštuoni numeriai. Redagavo K. Bradūnas. Bendradarbiavo J. Girmius, A.J. Greimas, V. Janavičius, J. Kaupas, A. Landsbergis, A. Maceina, A. Mackus, K. Ostrauskas, A. Nyka-Niliūnas, A. Škėma ir kt. Tai poetų žemininkų spaudos tribūna, spausdino jų kūrybą, ypač stipri buvo lit-ros kritika, daug pasaulinės lit-ros vertimų. Deklaravo atvirumą Vakarų Europos kultūrai, atsisakė atviro patriotizmo deklaravimo, nelaiškė savęs atskira srove, teigė, jog reikia remtis atskirų žmonių kūrybiniais nusiteikimu. Δ programinis siekis buvo laisva kūryba, lit-ros meniškumas, mąstymo kultūra.

Metmenys, nuo 1959 iki 2006 JAV leistas liberalaus išėivijos sparno kultūrinis žurnalas. Leidėjas – *Am & M Publications*, išeidavo du kartus per metus. (1996) Žurnalą redagavo jo iniciatorius V. Kavolis iki pat savo mirties (1996), nuo 1997 (72 Nr.) – V. Kelertienė ir R. Šilbajoris. Δ programa išdėstyta 1 nr.: nesiangažuoti niekam, tik pačiai kultūrai, siekti integralumo visų krypčių kultūrinių ir visuomeninių vertybių atžvilgiu, skatinti lietuvių kūrybines pastangas bei kritišką žvilgsniu komentuoti lietuvių gyvenimą. Spausdinami str. iš įvairių humanitarinių ir socialinių mokslų sričių, originalioji poezija, proza, dramaturgija, pasaulinės lit-ros vertimai, abiejose Atlanto pusėse išeinančių knygų recenzijos, dailės kūrinių reprodukcijos. Kadangi dauguma bendradarbių yra Santaros-Šviesos federacijos, skelbusios šūkį „veidu į Lietuvą“, nariai, jame nuolat apžvelgiamas Lietuvos kultūrinis gyvenimas, spausdinama Lietuvoje gyvenančių autorių kūryba. Jos ėmė daugėti braškant „geležinei uždangai“ – apie 1986–1987. Nors žurn. orientuotas į lietuvišką medžiagą, jame jaučiamas vakarietiškas akademinis teorinis kontekstas, kurį priartino pasaulyje pripažintų mokslininkų – kultūros sociologo V. Kavolio, mitologijos tyrinėtojos M. Gimbutienės, filosofo A. Mickūno, semiotiko A. J. Greimo publikacijos, lit-ros tyrinėtojų V. Kelertienės, R. Šilbajorio, I. Maziliauskienės ir kt. autorių darbai.

Naujoji Romuva, savaitinis iliustruotas kultūros žurnalas, leistas dideliu (iki 5 tūkst.) tiražu Kaune 1931–1940. Redaktorius ir ideologas – žurnalistas J. Keliuotis. Δ propagavo neokatalikybės, sintetiško – tautiško ir drauge universalaus – meno idėjas, vakarietišką kultūros orientaciją. Leidinyje buvo spausdinamos

žymiausių modernių Vakarų dailininkų (P. Sezano (Cezanne), V. van Gogo (Gogh), P. Pikaso (Picasso), taip pat jaunų Lietuvos menininkų (A. Gudaičio, J. Mikėno, V. Vizgirdos) darbų reprodukcijos; palaikomos Lietuvos dailininkų pastangos atsinaujinti (1932 publikuotas ARS grupės manifestas). Daug pasaulinės poezijos ir prozos vertimų (F. Kafkos, Dž. Džoiso (Joyce), M. Prusto (Proust), P. Valeri (Valéry). Žurn. bendradarbiavo žymiausi tarpukario intelektualai – S. Šalkauskis, A. Maceina, J. Aistis, J. Miltinis, kūrybinį kelią pradėjo M. Katiliškis, K. Bradūnas, H. Nagys ir kt. 1940 Lietuvą okupavus sovietams Δ uždaryta, žurnalas atnaujintas 1994 (red. V. Daunys, nuo 1996 – A. Juozaitis, nuo 2000 – A. Konickis).

Pirmasai baras, literatūros almanachas, išėjęs 1915 Vilniuje viena knyga. Redagavo S. Šilingas, medžiagą jam telkė I. Šeinius ir R. Bytautas, bendradarbiavo V. Bičiūnas, K. Binkis, M. Biržiška, S. Kymantaitė-Čiurlionienė, V. Krėvė, A. Lastas, B. Sruoga, iliustravo dailininkas A. Varnas. Δ išspausdinta beveik pusė šimto eilėraščių, du stambūs prozos kūriniai, kelios impresijos, trys ilgi str. apie literatūrą. Almanache, atmetus realizmą, buvo atstovaujama neoromantišiam modernizmui – tai deklaruojama str., atsispindi kūriniuose. 1916 Petrograde buvo rengiama spaudai antroji knyga, tačiau ji neišėjo.

Pjūvis, lit-ros žurnalas, leistas Kaune 1929–1931. Išėjo 3 nr. Redaktorius, leidėjas, daugumos programinių str. autorius – P. Juodelis. Bendradarbiavo M. Miškinis, V. Katilius, J. Tumėnas ir kt.; spausdinta J. Kossu-Aleksandriškio (būsimojų J. Aisčio), F. Kiršos, A. Miškinio ir kt. autorių poezija. Žurn. turėjo paantraštę „Laikraštis einamiesiems kultūros ir meno klausimams“, buvo skirtas ne tik pačiai kūrybai, bet daugiau kūrybos paskirties, jos situacijos apmąstymui, jame buvo apžvelgiamos Lietuvos ir užsienio lit-ros naujienos. Pjūvininkai atmetė ir formalizmą (pagrindiniai lietuvių formalistai – keturvėjininkai jiems nepriimtini ir dėl materialistinės kūrybos sampratos), ir pasenusiu laikomą tautinį romantizmą. Propagavo idėjas ir formos sintezę, atvirumą pasauliui. Drauge su *Naująja Romuva* Δ formavo 4 deš. lit-ros estetinę programą, davė impulsą vadinamajai antrajai neoromantizmo bangai.

Trečias frontas, avangardistinės pakraipos žurnalas, 1930–1931 leistas kairiosios politinės orientacijos rašytojų Kaune. Išėjo 5 numeriai, po to cenzūra žurnalą uždraudė. Leidinio iniciatorius K. Boruta, redagavo A. Venclova, redakcijos kolektyvas – J. Šimkus, B. Raila, P. Cvirka, K. Korsakas, V. Drazdauskas ir kt. Sensacija tapo 5-ame nr. išspausdintas S. Nėries pareiškimas apie įsijungimą į kairiųjų gretas (jį parašė patys trečiafrontininkai), ir keli jos „proletariniai“ eilėraščiai. Δ programos pagrindą bent iš pradžių sudarė aktyvizmas, berno kultas ir naujas literatūros metodas – realizmo, ekspresionizmo ir futurizmo

derinys (manifestas „Mes pasiryžom“, Nr. 1). Trečiafrontininkai skelbėsi esantys trečioji lietuvių lit-ros karta, ateinanti po romantikų simbolistų ir keturvėjininkų. Tačiau daug kuo tęsė Keturių vėjų pradėtą liniją: kalbėjo kolektyvo vardu, sąmoningai siekė šokiruoti publiką (miesčionis, kaip jie teigė), demonstravo poetinius eksperimentus. Tačiau daug ryškesnis jų politinis angažavimasis, ypač paskutiniuose numeruose, kur stiprėja orientacija į proletarinės literatūros kūrimą (Korsako-Radžvilo str. „Tendencija ir literatūra“, Nr. 4; kompiliacinis A. Ragailos (Railos) str. „Proletarinės literatūros prasidejimas“, Nr. 5). Žurnale publikuota originalioji poezija ir proza, kritikos str., vertimai. Iškelta Baltijos šalių artimesnio bendradarbiavimo idėja (artimiausi ryšiai buvo palaikomi su latviais, spausdinami jų rašytojų vertimai), bandyta įstoti į Tarptautinį revoliucinių rašytojų susivienijimą. Tarybiniais metais Δ traktuotas kaip revoliucinis, išreiškęs pagrindinę prieškarinio kūrėjų liniją. Dauguma buvusių trečiafrontininkų tapo oficialiais sovietiniais rašytojais, tik Raila buvo pasukęs dešinėn ir pasitraukė į Vakarus, o maištingasis Boruta negalėjo susitaikyti su ideologine prieda ir pokaryje pateko į sovietų kalėjimą.

Vaivorykštė, pirmasis lietuvių lit-ros ir dailės žurnalas, leistas 1913–1914 Vilniuje, išėjo 5 nr., vadinti knygomis. Redagavo L. Gira. Δ sutelkė įvairių kartų ir skirtingų ideologinių įsitikinimų kūrėjus. Dalyvavo vyresnieji (Maironis, Vaižgantas, M. Gustaitis), atsiskleidė jauni poetai B. Sruoga, V. Mykolaitis-Putinas, K. Binkis, F. Kirša. Programiniai reikalavimai – atriboti lit-rą nuo lig tol vyravusio visuomeniškumo, toleruoti įvairias lit-ros kryptis, vertinti tik meniškumo požiūriu (praktiškai nuoseklumo pritrūkdavo). Δ spausdino poeziją, prozą, lit-ros kritiką, vertimus. Poezijoje atsiskleidė pomaironinis lyrikos formavimosi procesas, nauji formos ieškojimai. Prozoje šalia realistinių Vaižganto „Aukštaičių vaizdėlių“ vyravo neoromantizmo, impresionizmo tendencijos (V. Krėvės orientalistiniai kūriniai, I. Šeinius apysakos). Lit-ros kritikoje ryškiausias buvo E. Radzikausko slp. pasirašinėjęs L. Gira.

Židiny, kultūrinis ir visuomeninis žurnalas, leistas Kaune 1924–1940 Ateitininkų federacijos. Redagavo V. Mykolaitis-Putinas (iki 1932), S. Šalkauskis (1932–1934), I. Skrupskelis (1939–1940). Nors žurnalas atstovavo katalikiškajam kultūriniam sparnui, tačiau atsiribojo nuo dogmatizmo, jame buvo stipri demokratijos dvasia. Buvo spausdinami straipsniai iš įvairių kultūros sričių – filosofijos, sociologijos, literatūros, lingvistikos, apžvelgiamos naujos knygos, kultūrinis, politinis, ekonominis gyvenimas. Bendradarbiavo daug žinomų rašytojų (V. Mykolaitis-Putinas, V. Krėvė, J. Tumas-Vaižgantas, S. Nėris, J. Grušas, B. Brazdžionis, A. Vaičiulaitis, J. Girmius ir kt.). Estetinės minties istorijai reikšmingos 1926–1927 vykusios diskusijos: A. Jakšto ir V. Mykolaičio-Putino apie

meno prigimtį ir paskirtį, Vaižganto ir Putino – apie romantizmą lietuvių lit-roje. 1991 žurnalo leidimas atnaujintas – pasirodė *Naujasis židiny*. Prisijungus JAV ėjusiam žurnalui *Aidai*, *Katalikų pasaulis* leidžia jungtinį *Naujasis židiny–Aidai*. Publikuojami straipsniai kultūros, religijos, visuomeninio gyvenimo temomis, recenzuojamos ir apžvelgiamos naujos knygos.

Literatūros kryptis, tam tikrame lit-ros raidos tarpsnyje dėsningai susiformavusi giminųjų dvasiūnių ir estetinių reiškinų visuma, kūrybos bruožų bendrumas.

Lit-ros raida skirstoma pagal epochas (Antikos, Viduramžių, Renesanso, Baroko), o XVIII, XIX, XX a., kai lit-ra vis labiau įgyja specifinių dėsningumų, – pagal atsirandančias lit-ros kryptis (klasicizmo, romantizmo, realizmo, neoromantizmo, modernizmo, postmodernizmo). Pirmasis skirstymas yra istoriniu požiūriu, o antrasis, vėlesnių laikų, – ne tik istoriniu, bet labiau tipologiniu, t. y. pagal susidariusį meninio vaizdavimo būdą, pagal kūriniųose įsivyravusius estetinius bendrumus. Δ susiformuoja tam tikros filosofijos pagrindu ir, veikiant įvairioms sąlygoms bei aplinkybėms, išplinta daugelyje šalių, įdiegia iš principo kitą nei lig tol literatūrinę kultūrą (kitoks žmogaus ir pasaulio suvokimas, naujos estetinės pažiūros, savita poetika). Nebūtinai Δ yra epochinė, kartais įsitvirtina tik keliems dešimtmečiams. Dažnai kelios Δ susipina to paties autoriaus kūryboje ar net konkrečiame kūrinyje. Skirtingose šalyse Δ dar įgauna tautinių ypatumų. Po kurio laiko jų estetiniai principai pasensta ir nyksta ar palaipsniui transformuojasi į kitas Δ. Lietuvių lit-roje kai kurios jų (pvz., klasicizmas, natūralizmas, impresionizmas) reikšėsi ne kaip savarankiškos kryptys, o tik tam tikrais savo ypatumais, atgarsiais. Δ pažinimas leidžia atskirti reiškinį vertinti kaip bendresnės europinės visumos dalį, tipologiškai gretinti, suvokti atramas ir sąsajas. Bet kūrybos rezultatą lemia talentas, o ne priklausymas Δ. Lit-ros kryptis kartais vadinama lit-ros srove.

Literatūros srovė, lit-ros krypties viduje funkcionuojanti smulkesnė atšaka (kūrėjų grupės susitelkimas ir veržlesnis savitesnių estetinių principų demonstravimas). Kartais viena kryptis aprėpia daug įvairių srovių: XX a. pr. viena po kitos atsiradusios futurizmo, ekspresionizmo, dadaizmo, konstruktyvizmo, imažizmo, siurrealizmo srovės priklauso tai pačiai modernizmo (konkrečiau – avangardizmo) krypčiai.

Terminas Δ kartais vartojamas vietoj literatūros krypties.

Lyrika, sen. Graikijoje Δ vadintos dainos, atliekamos pritariant muzikiniu instrumentu – lyra. Šiuo metu terminas vartojamas visų pirma vienai iš lit-ros rūšių (greta dramos ir epikos) įvardinti, taip pat kaip poezijos (eiliuotai parašytų kūrinių) sinonimas. Δ kūrinys paprastai yra nedidelės apimties, jame domi-

nuoja subjektyvūs jausmai, apmąstymai. Jie gali būti reiškiami tiesiogiai, kaip kalbančiojo asmens (lyrinio „aš“) monologas, arba netiesiogiai. Pastaruoju atveju Δ kūrinys gali turėti epikos (pasakojimas, aprašymas) ar dramos (dialogas) elementų; tuomet lyrinis subjektas panašus į pasakojimo veikėją, pasakotoją ar dialogo partnerį.

Δ dažniausiai rašoma eilėmis, nors ne visi eiliuoti kūriniai laikytini Δ (pvz., poetinės dramos, senovėje rašyti filosofiniai ar moksliniai traktatai). Iš kitų litros rūšių Δ išsiskiria ypatinga kalbos organizacija. Joje dominuoja poetinė kalbos funkcija – skaitytojo dėmesys kreipiamas ne į tekstą perduodamą informaciją apie išorinį pasaulį, bet į patį tekstą, vidinius jo ryšius. Įvairūs kalbos lygmenys – sintaksė, semantika, fonetika čia glaudžiai susiję. Labai svarbi fonetinė, muzikinė kalbos pusė – Δ sąmoningai siekiama muzikalumo (kai kurių literatūrinių sąjūdžių, pvz., simbolizmo, – pabrėžtinai); garsas atkuria teksto nuotaiką, sukuria specifinę intonaciją, dalyvauja reikšmės formavimesi (ištakose Δ buvo itin glaudžiai susijusi su muzika).

Δ išsivystė iš religinio ritualo, kuriame pynėsi žodis, muzika, šokis. Δ pradžia galima laikyti piramidėse rastus senovės Egipto tekstus (III–II a. pr. Kr.). Laidotuvių giesmėse, karalių pašlovinimuose, meilės dainose esama elegijos, odės, meilės Δ užuomazgų. Iš ritualo kilo ir senovės graikų (Sapfo, Alkajo) bei romėnų (Katulo, Ovidijaus, Vergilijaus) Δ. Viduriniais amžiais Δ (dažniausiai kuriama lotyniškai) buvo stipriai susijusi su religine tradicija, joje ryškiai senovės žydų (Senojo Testamento), graikų poetikos įtaka. Tuo pačiu metu Rytuose (Kinijoje, Japonijoje) formavosi savita Δ mokykla. Kuriama visais laikais, Δ ypač buvo išpopuliarinta romantikų XIX a.

Δ galima klasifikuoti pagal tematiką (filosofinė, religinė, meilės, gamtinė), subjekto raišką (išpažintinė, meditacinė, manifestinė, aprašomoji), žanrus (elegija, odė, eilėraštis ir kt.).

• **Lyrinis subjektas**, arba lyrinis „aš“, ir kūrinio autorius nėra tas pats. Δ – tai meninė konstrukcija, reikšminis ir kompozicinis lyrikos centras, balsas, kuriam autorius „patiki“ savo mintis ir idėjas. Lyrikoje labiau nei kitose litros rūšyse parodoma pati sakymo, kalbėjimo situacija (aš – čia – dabar), kurios aktyvusis pradai ir yra Δ. Jo raiška priklauso nuo daugelio aspektų – literatūrinės tradicijos, žanro, individualaus autoriaus pasirinkimo ir kt. Pz., romantizmas įtvirtino išpažintinę lyriką, kurioje dominuoja intymus kalbėjimas pirmu asmeniu, neretai pabrėžiama asmeninė patirtis ar net pateikiamos konkrečios biografijos detalės. Tokiu atveju labiausiai ir kyla pagunda tapatinti Δ ir teksto autorių. Moderniojoje poezijoje distancija tarp autoriaus ir Δ ryškesnė, – Δ konstruojamas kaip kaukė ar vaidmuo (J. Degutytės „Antigonė“, M. Martinaičio „Kukučio baladės“), tampa poetinio pasakojimo dalyviu (A. Nykos-Niliūno „Orfėjaus medis“) ar tiesiog pasakotoju (H. Radausko poezija). Δ gali reikštis ir kaip kelių balsų, kelių vaidmenų jun-

gins (V.P. Bložės lyrika), kaip į konkretų adresatą (pvz., skaitytoją) besikreipiantis pranešėjas (J. Baltrušaičio, B. Brazdžionio kūryba).

• **Lyrizmas**, grupė bruožų, tradiciškai laikomų būdingais lyrikai. Δ bruožai gali pasireikšti ir kitose litros rūšyse (dramoje, epikoje) – išpažinties struktūra, pasakojimas pirmuoju asmeniu, pasakojimo subjektyvumas, emocionalumas ar pakilumas, vaizdinga, turtinga tropų kalba, muzikalumas ir kt.

• **Daina**, rašytinės lyrikos žanras, dažnai besiremiantis dainuojamosios tautosakos stilistika (pvz., Just. Marcinkevičiaus „Oi, užkliokit vartelius“). Tokios Δ neretai sulaukia muzikinės interpretacijos. Kartais tokia literatūrinė, autorinė Δ ir suvokiama kaip folkloro kūrinys. Moderniojoje poezijoje Δ gali būti pavadintas eilėraštis, modeliuojantis lyrinio subjekto ar personažo išsakykamo situaciją, tačiau nei stilistiškai, nei kompoziciškai nesusijęs su tautosaka (pvz., A. Nykos-Niliūno „Mergaitės daina“).

• **Sonetas**, kanoniškos strofinės sandaros ir kanoniško rimavimo 14 eilučių eilėraštis, kurį sudaro du ketureiliai ir du trieiliai (itališkasis, arba Petrarkos (Petrarca) Δ), arba trys ketureiliai ir dveilias (angliškas, arba Šekspyro (Shakespeare) Δ). Ketureiliai paprastai būna aprašomieji, arba pasakojamieji, o trieiliai ir dveilias – apibendrinamojo, filosofinio pobūdžio. Δ susiformavo XIII a. italų poezijoje, manoma, veikiant arabų ir provansalų poezijos žanrams. Klasikinį itališką Δ sudaro du gaubiamojo rimo ketureiliai (arba katrenai) (ABBA ABBA) ir du trieiliai (tercenai) (CDC DCD arba CDE CDE). Šekspyro įtvirtintas Δ variantas: trys kryžminio rimo ketureiliai (ABAB CDCD EFEF) ir gretutinio rimo dveilias (GG). Atgijęs romantizmo laikais, Δ iki šiol lieka viena populiariausių kanoninių eilėraščių formų. Lietuvių litroje itališko tipo Δ gausu V. Mačernio kūryboje (keturių dalių ciklas „Metai“). Angliško Δ kanonu parašyti V. Mykolaičio-Putino „Sonetai“ 15 Δ ciklas vadinamas sonetų vainiku, kurio kiekvienas Δ pradedamas prieš jį einančiojo baigiamąja eilute, o paskutinis Δ (magistralas) sudarytas iš visų sonetų paskutinių pirmųjų eilučių (A. A. Jonyno, A. Marčėno sonetų vainikai).

• **Odė**, iškilmingas aukštojo stiliaus kūrinys, šlovinąs žymų asmenį, įvykį ar idėją. Sen. Graikijoje – chorinė šlovinančio ar gedulingo pobūdžio giesmė. Vienas iš Δ žanro kanonizuotojų – graikų poetas Pindaras (V a. pr. Kr.). Romėnų poetas Horacijus (I a. pr. Kr.) įtvirtino Δ kaip grynai literatūrinį žanrą, atskyręs jį nuo muzikos. Ypač populiarį Δ tapo XVI–XVII a. prancūzų (P. de Ronsaro (Ronsard), F. Malerbo (Malherbe), N. Bualo (Boileau), sukūrusio ir šio žanro teoriją), anglų, vokiečių, ispanų, lenkų ir kt. litrose. Šio klasicizmo itin pamėgto žanro nevengė ir romantikai – vienos žymiausių Δ pasaulinėje literatūroje yra F. Šilerio (Schiler) „Odė džiaugsmui“ (ją L. van Bethovenas panaudojo IX simfonijos finale), A. Mickevičiaus „Odė jaunystei“. Lietuvių litroje klasicistinės Δ pa-

vyzdžiu galima laikyti A. Strazdo „Giesmę Rygos miestui pagerbti“, romantinės – S. Stanevičiaus „Slovė žemaičių“. Modifikuotas Δ žanras išliko ir moderniojoje poezijoje (pvz., lenkų poetės V. Šimborskos (Szymborska) „Ode Kasandrai“, T. Venclovos „Ode miestui“).

Manierizmas, lit-ros stilius arba srovė. Samprata nėra vienareikšmė ir nusistovėjusi. Bendriausia prasme Δ , kaip stilistinių ir idėjinių meninės raiškos priemonių visuma, priešinamas klasicistiniams stiliui. Δ būdingas sąlygiškumas, siekis kurti nerealaus, kito pasaulio įvaizdį, subjektyvumas, rafinuotumas. Δ atsirado XVI a. pab., kai prasidėjo renesansinių idealų krizė, plėtojosi veikiamas Baroko meno koncepcijų. Kartais Δ laikomas net atskira lit-ros epocha tarp Renesanso ir Baroko, siejamas su konceptizmu, kultizmo, marinizmo literatūrinėmis srovėmis, kartais – tapatinamas su pačiu Baroku. Iš esmės Δ teorijos šalininkai manieristais dažniausiai laiko Baroko, pradėdant pačiu ankstyviausiu laikotarpiu, lit-ros teoretikus ir poetus (pvz., italų mokslininką E. Tesaurą, lietuvių ir lenkų lit-ros teoretiką M. K. Sarbievijų, italų poetus T. Tassą, G. Mariną, ispanų rašytoją M. de Servantesą (Cervantes) ir kt.). Kartais Δ traktuojamas kaip dekadentinė bet kurios kultūrinės epochos pabaigos raiška. Δ koncepcija dažnai vertinama kritiškai ir yra pripažįstama tik kai kurių šalių literatūrologinės tradicijos.

Metafora, kalbos figūra, kurioje vienas dalykas aprašomas kito dalyko terminais. Δ paprastai sudaro žodžių junginys, kurio bent vienas narys, atsidūręs netipišrame sau kontekste, įgauna naują, perkeltinę reikšmę (pvz., karštas pienas – tiesioginė reikšmė; karštas jausmas – perkeltinė reikšmė). Ši figūra grindžiama asociatyviu dviejų reiškinų (labai dažnai – gamtos ir žmogaus) ryšiu, dviejų reiškinų panašumu, ir iš to sekančia galimybe vienam žodžiui pakeisti kitą. Pvz., atšiaurus, piktas žvilgsnis asocijuojasi su ledo šalčiu (abu reiškiniai sietų nemalonus pojūtis su jais susidūrus, ir tokį žvilgsnį mes pavadiname lediniu žvilgsniu). Palyginime ryšys tarp dviejų reiškinų yra eksplicitinis, akivaizdus (pvz., „žvilgsnis šaltas kaip ledas“), o Δ – implicitinis, numanomas. Δ yra bene labiausiai paplitęs kalbinės raiškos būdas, toks dažnas, kad kasdienėje kalboje jo beveik nepastebime (pvz., laikrodis eina, širdis kala). Jau nuo Antikos metaforiškumas laikomas esmine poetinės kalbos ypatybe. Šis teiginys dar kartą buvo aktualizotas XX a. 6 deš. rusų formalisto R. Jakobsono. Jis Δ išskyrė kaip dominuojančią poezijoje, o metonimiją – prozoje. Skirtingai nuo kasdienės šnekamosios kalbos, poezijoje Δ būna neįprastos, naujos, netikėtos, jos aktyviai dalyvauja atskiro žodžio, frazės ir viso teksto reikšmės formavimosi procese. Eilėraštyje Δ dažnai būna viena nuo kitos sunkiai atskiriamos, susilieja viena su kita ir sudaro vientisą teksto audinį, pvz., H. Radausko eilėraštyje:

Pablyškęs vakaras, pavirsdamas į miglą,
Iš tylinčio dangaus pro žalsvą lapų stiklą
Į sodą sunkiasi, šlamėdamas žolėį,
Kur verkiančioj šviesoj balčiausi gyvuliai,
Palikę pasakas, klajoja realybėj,
Bijodami, kad tuoj dangaus skliautai beribiai
Užges ir kailiai jų putodami ištirps,
Ir rankos dieviškos jiems vilnų nenukirps.

Stilistika skiria Δ rūšis, tačiau jų ribos nėra visai aiškios ir griežtos.

- **Animizacija**, viena labiausiai paplitusių Δ rūšių. Tai gyvo daikto savybių suteikimas negyviems daiktams, reiškiniams ar abstrakčioms sąvokoms (pvz., Maironio „Užmigo žemė. Tik dangaus / Negęsta akys sidabrinės [...]“). Animizacijos atmainomis galima laikyti antropomorfizaciją, personifikaciją ir prozopopėją.

- **Antropomorfizacija**, žmogiškų savybių suteikimas negyviems daiktams, reiškiniams ar pan. (pvz., J. Aiščio „Atėjo vakaras, suraukęs antakius [...]“).

- **Katachrezė**, žodžių, siejančių objektyviai nesuderinamas tikrovės sritis, gretinimas (S. Gedos „Be žado šlama žydintis akmuo“).

- **Oksimoronas**, dviejų žodžių, kurių reikšmės neigia viena kitą, sugretinimas (pvz., Just. Marcinkevičiaus „šviečia akla tamsa“).

- **Personifikacija**, arba įsameninimas, dažnai laikoma animizacijos sinonimu. Kartais teigiama, kad personifikacija nuo animizacijos skiriasi didesniu sąlygiškumu – tai sąvokų, idėjų vaizdavimas, suteikiant jiems gyvų daiktų ypatybes (pvz., H. Radausko „Purpuriniai išsiskleidė metai – / Sidabrinų erdvių augalai“).

- **Prozopopėja**, žodžiai, suteikiami daiktams, reiškiniams ar personifikuotoms sąvokoms (pvz., V. Kudirkos „Užgaudė varpas liepimu aiškiausiu, / Tartum įsiai žmogaus lūpas gavo, / Kelkite, kelkite, kelkite [...]“).

- **Sinestezija**, skirtingų pojūčių pateikimas viename metaforiniame junginyje. Sinestezijos pavyzdžių gausu H. Radausko poezijoje (pvz., „Vanduo apsi- rengė melodija kuklia, / Pabudusi šviesa į šaltą srovę metės“).

Metonimija, daikto ar reiškinio pavadinimo pakeitimas kito daikto ar reiškinio pavadinimu, kai abu jie tarpusavyje yra susiję gretimumo ryšiu. Taip knygą pakeičia jos autorius (skaitau *Maironį*), daiktą pakeičia medžiaga, iš kurios jis padarytas (žvanga geležis), žmonės – jų gyvenamoji vieta (visas *kaimas* jau buvo atsikėlęs), padarinys pavartojamas vietoj priežasties (gražiai *duonelė* auga). Esama nuomonės, kad Δ būdingesnė prozeinei kalbai.

• **Antonomazija**, metonimijos atvejis, kai tikrinis vardas vartojamas bendrine prasme, pvz.:

Negrįš *odisėjai*, šį kartą atgal nebegriš...
Penelopės nelauks su verpstėm –
 pro vienodą ratelio dūzgėjimą.
 (J. Degutytė)

• **Hiperbolė**, vaizduojamo daikto ar reiškinių, kurios nors ypatybės padidinimas, pvz., pasakyme *mirti iš juoko*, patarlėje *geras artojas ir žąsiniu paaria*. Δ dažnai sudaro ne atskira frazė, o didesnė teksto atkarpa (pvz., dvariškių puotos aprašymas K. Doneičio *Metuose*).

• **Litotė**, kurios nors daikto ar reiškinių savybės sumažinimas, pvz., posakiuose *šaukšte prigerti*, *mažesnis už aguonos grūdą* ir pan.

Hiperbolė ir litotė metonimijai skiriamos gana sąlygiškai – jos yra tarpinėje pozicijoje tarp metaforos ir metonimijos, o kai kurių teoretikų net skiriamos metaforos grupei.

• **Sinekdocha**, metonimijos rūšis, pagrįsta kiekybiniu principu – vienaskaita vartojama vietoje daugiskaitos, dalis vietoje visumos, pvz., apie alų sakoma *gardi putelė*. Dažnas Δ atvejis – kai žmogaus kūno dalys (širdis, krūtinė, akys) vartojamos vietoje visos žmogiškos būtybės (pvz., Maironio eil. „Nuo Birutės kalno“: „Ar tą galią suteik, ko ta trokšta širdis“).

Mitas, (gr. *mythos* – žodis, sakmė, padavimas), pasakojimas apie praeitį, alegoriškai ir simboliškai aiškinantis kokių nors reikšmių prasmę. Paties Δ kilmė dažniausiai tiksliai nežinoma. Δ pateikia kieno nors, dažniausiai pasaulio, dievų, žmonių, tautų ir valstybių atsiradimo, istorijos pradžios versiją. Δ herojai dažniausiai yra dieviškos arba nepaprastų galių turinčios asmenybės. Δ tikslas – pateikti vienokią ar kitokią pasaulio sampratą, rasti realybės prasmę, pagrįsti kasdieniškojo ir transcendentinio pasaulio ryšį, motyvuoti žmonių veiklos, papročių, ritualų priežastis. Δ susiformavimas neatsiejamas nuo žodinės kultūros. Lit-roje Δ įgauna daugiau retorinių elementų variacijų, gali būti net parodijuojamas. Δ sąvokos turinys ir prasmė yra istoriškai kintantys. Klasikiniai senieji tautų Δ, neatsiejami nuo magijos ir kulto, iš esmės skiriasi nuo vad. modernių visuomenių Δ – sunkiai kontroliuojamų masinių „nuomonių“, formuojamų daugelio veiksmų. Δ elementų turi XX a. ideologinės sistemos – fašizmas, komunizmas. Δ gali būti paneigtas elitinių visuomenės grupių (demitologizacija). Δ tyrimu užsiima įvairios mokslo šakos – etnologija, religijotyra, sociologija, kultūros istorija. Atskira mokslo šaka – *mitologija* – tyrinėja senųjų tradicinių Δ sklaidą tautosakoje. Lietuvių mitologijos rekonstrukcijos metodologiją sukūrė A. J. Greimas (stud. *Apie dievus ir žmones*, 1979; *Tautos atminties beiėškant*, 1990), senovės baltų mitologiją ir religiją tyrinėjo G. Beres-

nevičius, N. Vėlius. Su Δ susiję įvairūs pasakojamosios tautosakos žanrai – sakmės (etiologinės – apie pirmųjų žmonių, gyvūnų, augalų sukūrimą; mitologinės – apie mitinių būtybių atsiradimą ir veiklą), padavimai, stebuklinės pasakos. Mitinės mąstysenos fragmentai atsiveria ir dainuojamojoje tautosakoje, ypač seniausiose apeiginėse dainose, bei smulkiojoje tautosakoje (dažniausiai – keiksmuose, užkalbėjimuose).

Δ literatūroje reiškiasi tiek kaip senųjų archainių Δ panaudojimas, interpretavimas kokiame nors kūrinyje, tiek kaip vidinė pačios lit-ros, kuriančios mitologizacinį procesą, tendencija. Lit-ros ir Δ sąsajos yra glaudžios, o jų sąveikos procesas – labai sudėtingas. Lit-ra gimsta iš Δ, kuomet šis nustoja būti sakralinis, tikėjimo objektas ir įgyja moralinę, pažintinę, estetinę vertę. Tautosakinė ir rašytinė lit-ra gausiai naudoja Δ detales ir formas sykiu perkurdama ir transformuodama pirmąjį Δ, kurį rekonstruoti dažnai sudėtinga. Mus pasiekusi senoji mitologija yra jau literatūrinių interpretacijų, racionalizacijos rezultatas.

Lietuvių Δ reliktai aptinkami įvairiuose senuosiuose rašytiniuose šaltiniuose. Vienas seniausių – Sovijaus Δ, užrašytas Jono Malalos kronikoje (1261). Svarbūs Lietuvos Δ, užfiksuoti metraščiuose: tai Δ apie lietuvių kilmę iš romėnų – vadinamoji Palemono legenda, užrašyta platesniajame metraščių sąvade (XVI a. pr.). Δ apie Šventaragį ir kiti Lietuvos metraščiuose, istoriniuose veikaluose užrašyti Δ buvo ypatingai svarbūs valstybės kūrimo ir stiprinimo ideologijai, pilietiškumo ir tautiškumo ugdymui, turėjo reikšmės atremiant imperialistinę užsienio valstybių politiką. Grožinėje Lietuvos lit-roje, pradedant XVI a. lotyniškais tekstais, Δ buvo ir tebėra plačiai parafrazuojami (pvz., Antikos Δ detalės J. Vaičiūnaitės, T. Venclovos, K. Platelio poezijoje arba liet. Δ simbolika pagrįsti S. Gedos, M. Martinaičio poezijos tekstai).

Modernizmas (pranc. *moderne*, vok. *die Moderne* – šiuolaikinis, šiuolaikiškas), nuo XIX a. pab. iki XX a. vidurio Europoje ir Amerikoje vyravusių lit-ros stilių ir estetikos teorijų kompleksiška visuma, kuriai priklauso gausūs ir įvairūs skirtingų tautų literatūriniai judėjimai, siekę įtvirtinti radikalias estetines naujoves, atsiskirti nuo ankstesnių literatūrinių kūrybos normų, transformuoti arba atmesti visas ligtolines tradicijas. Estetinio modernumo ir literatūrinio modernizmo samprata Vakarų Europoje ypač išplito apie 1890 ir pirmiausia buvo siejama su skandinavų rašytojų H. Ibseno, A. Strindbergo, K. Hamsuno, belgų poeto ir dramaturgo M. Meterlino (Maeterlinck), amerikiečių poeto V. Vitmeno (Whitman) kūryba, filosofų F. Nyčės (Nietzsche) ir S. Kirkegoro (Kierkegaard) idėjomis. Tačiau modernizmo raida prasidėjo anksčiau iki šio prozeržio. Jau XIX a. viduryje, kai Europą ir JAV, ypač didžiuosius miestus, ėmė ypač smarkiai keisti technikos progresas ir socialiniai poslinkiai (moderniosios buržuazijos kilimas), o mokslą

ir religiją sukretė Č. Darvino (Darwin) atrasti gamtos evoliucijos dėsniai, tokie autoriai kaip prancūzų poetas Š. Bodleras (Baudelaire) ar amerikiečių rašytojas E. A. Po (Poe) deklaravo, kad modernus gyvenimas reikalauja pereiti nuo klasikinės grožio sampratos ir sustingusių senųjų literatūros formų prie eksperimentinių paieškų, kaip išreikšti radikalai kintančią žmogaus sąmonę ir tikrovę. Modernizmo raida – tai viena po kitos kilusių literatūrinių krypčių, grupių, programų, kurios dažnai konkuravo tarpusavyje skirtingomis idėjomis, seka. Apytikslis laikotarpis tarp 1890 ir 1910, kai kur – iki I pasaulinio karo pradžios, laikomas ankstyvojo modernizmo etapu. Jam priskiriami tokie judėjimai kaip simbolizmas, dekadentizmas, impresionizmas, neoromantizmas, ankstyvieji ekspresionizmo kūriniai, įvairiais aspektais tebesusiję su romantizmo ir romantinio idealizmo tradicija, tačiau vis sudėtingiau reaguojantys į patiriamą kalbos, asmens, visuomenės ir pasaulėžiūros krizę. Laikotarpis iki II pasaulinio karo laikomas brandžiojo modernizmo periodu. Tuo metu pasirodo svarbiausi modernizmo, kaip elitinio, „aukštojo“ lit-ros stiliaus, kūriniai – Dž. Džoiso (Joyce) *Ulisas*, R. M. Rilke's *Duino elegijos*, T. S. Elioto *Bevaisė žemė* ar T. Manno *Užburtas kalnas*. Kita vertus, susiformuoja ryški atsvara „aukštajam modernizmui“ – tai literatūrinio avangardo kryptys: italų ir rusų futurizmas, vokiečių ekspresionizmas, dadaizmas, siurrealizmas, kurios literatūrą suvokė ne kaip elitinį meną, o kaip atvirą visuomenės normų ir skaitytojo mąstysenos provokaciją. Svarbiausios XX a. 5 ir 6 deš. modernizmo kryptys – egzistencializmas, absurdo teatras, JAV bytnikų kartos lit-ra – liudijo vis gilesnį Vakarų kultūros ir pačios moderniosios lit-ros vertybių perkainojimą po II pasaulinio karo ir atsivėrusios žmogaus egzistencinės tuštumos problemą. Tokie pokario rašytojai kaip S. Beketas (Beckett) ar Dž. Keruakas (Kerouac) jau laikomi modernizmo ir jį palaipsniui keičiančio postmodernizmo ribos autoriais. Nepaisant šių pokyčių, modernizmo estetika iki pat šių dienų išlieka tarp esminių dabartinės lit-ros stiliaus atramų.

Neinforminė poetinė leksika, žodžių grupės, vartojamos grožinėje lit-roje teksto ekspresijai stiprinti, istoriniam, socialiniam koloritui pabrėžti ir pan.

- **Archaizmai**, pasenę, iš aktyvios vartosenos pasitraukę žodžiai ar jų gramatinės formos. Δ gali būti vartojami kaip priemonės istorinei aplinkai atkurti (pvz., tokių Δ gausu V. Krėvės, A. Vienuolio prozoje), kaip estetinį efektą, archaiškumo įspūdį kuriantis faktorius (pvz., „dovis“, „orė“, „todrin“ ir kt. Δ J. Baltrušaičio poezijoje).

- **Neologizmai** arba **naujadarai**, naujai sudaryti žodžiai, kurių tikslas lit-roje – raiškiai apibūdinti daiktą ar reiškinį, o neretai – tiesiog „sužaisti“ kalba. Δ gausu B. Sruogos poezijoje ir prozoje (pvz., „naktumas“, „mušeikizmas“), Alb. Žukausko eilėraš-

čiuose (pvz., „būviabūvis“). Δ ypač dažni avangardizmo, ekspresionizmo stilistikos kūrinuose, pvz., P. Morkūno eilėrašty „šaipėrantas“ sudaro beveik vieni Δ („žiemarės šaltupiu paližęs / važiuokliauju pasidanguravęs“).

- **Barbarizmai**, svetimų kalbų žodžiai, bendrinėje kalboje turintys savo atitikmenis (pvz., „svietas“ – pasaulis, „kupčius“ – pirkėjas). Δ dažni poetinėse stilizacijose, literatūrinėse aliuzijose, pvz., M. Martinaičio eilėraštyje aliuziškai atkuriama A. Vienažindžio poezijos atmosfera: „Sudiev lelija / dangaus baltoji / lenciūgai skamba – jau smertis stoja.“

- **Dialektizmai** arba **tarmybės**, kurios nors tarmės žodžiai, gramatinės formos ar sintaksinės konstrukcijos, vartojami grožinėje lit-roje. Iki lietuvių kalbos sunorminimo daugelis rašytojų kūrė gimtąją tarmę (pvz., Žemaitė – žemaičių, A. Strazdas, A. Baranauskas – rytų aukštaičių). Vėliau tarmybės vartotos (ir vartojamos) labiau stilistiniam efektui išgauti. Δ gausu Alb. Žukausko poezijoje. Jų esama S. Gedos, M. Martinaičio eilėraščiuose, J. Apučio ir kt. autorių prozoje. V. Braziūnas išleido aukštaičių (šiaurės panevėžiškių) tarmę parašytą poezijos knygą *Saula prė laidos* (2008).

- **Žargonizmai**, **slengas**, šnekamosios, kasdieninės kalbos žodžiai ar kalbėjimo maniera, kuri paplitusi tam tikrose socialinėse, profesinėse grupėse (pvz., jaunimo, kalinių, menininkų bohemos slengas, medikų žargonas). Δ elementų gausu J. Ivanauskaitės, R. Gavelio ir kt. autorių prozoje.

Neoklasicizmas, konservatyvioji XX a. literatūrinio modernizmo tendencija, būdinga nemažai daliai klasikinio („aukštojo“) modernizmo autorių. Neoklasicistai, pesimistiškai vertindami moderniąją epochą kaip vertybių krizės laiką, atsigręžia į lit-ros tradiciją, jų suvokia kaip autoritetą, atramą ir pavyzdį kurti aukštos vertės menui šiuolaikiniame pasaulyje. Kūryba išsiskiria dėmesiu praeities kultūros epochoms – ne tik Antikai ar Klasicizmui, bet ir Viduramžiams, Renesansui, Barokui, literatūros klasiškai ir kultūrinei atminčiai plačiąja prasme. Naujai suaktualinami praeities epochų stiliai, lit-ros motyvai, siužetai, filosofinės ar religinės idėjos, perimami ir naujai pritaikomi tradicinės lit-ros žanrai (pvz., antikinė elegija ar sonetas). Individualus kūrėjo talentas suvokiamas kaip tradicijos tąsa ir jos transformavimas (T. S. Eliotas), todėl iš kūrėjo (bei skaitytojo) reikalaujama didelės literatūrinės erudicijos, meno kaip aukštos meistrystės, kurios reikia išmokti, suvokimo. Vertinant lit-rą ir visuomenę laikomasi hierarchijos ir elitiškumo principo, priešinamasi populiarizmui kultūrai ir avangardui kaip chaotiškam menui. Lit-roje siekiama klasikinės pušiausvyros – grožio ir tiesos vienovės, poetinio vaizdo objektyvumo, techninės disciplinos, intensyvios kūrybinės savirefleksijos. Poezijos kūrinys turįs būti

toks pat meistriškas, įtemptas, sudėtingas ir paveikus kaip didieji Europos muzikos šedevrai ar gotikinė architektūra (O. Mandelštam, E. Paundas (Pound)). Svarbiausia – kūryboje siekti viršlaikinio ir viršasmėninio estetinio idealo, nors moderniojoje epochoje toks tikslas pačių neoklasicistų dažnai vertinamas pesimistiškai. Neoklasicistų visuomeninės pažiūros dažnai – konservatyvios.

Δ ryškiai realizuotas XX a. anglų, vokiečių, graikų, Vidurio ir Rytų Europos tautų, rusų poezijoje. Svarbiausi neoklasicistiniai poezijos sąjūdžiai – XX a. 2 deš. anglų imažizmas ir su juo susijusi E. Paundo, T. S. Elioto kūryba bei rusų akmeizmas (A. Achmatova, O. Mandelštam, N. Gumiliovas). Lietuvoje Δ tendencija išryškėjo XX a. 4 deš. – H. Radausko kūryboje (susipynusi su estetizmu), V. Mačernio, A. Nykos-Niliūno, B. Krivicko poezijoje (sujungta su egzistencializmo filosofija). Vėliau lietuvių Δ savitai atstovauja atskiri poetai – visų pirma T. Venclova, K. Platelis, V. Daunys, jo problematika išlieka svarbi A. Marčėnui.

Neoromantizmas (naujasis romantizmas), diskutuotinas terminas, ne visose lit-ros istorijose vienodai paplitęs, taikomas 1890–1920 antipozityvistinėms kryptims, pasisakiusioms prieš racionalizmą ir natūralizmą. Juo nusakomas lit-ros sugrįžimas su nauja realizmo ir modernizmo patirtimi „prie dvasios“ – romantinio vaizdavimo būdo, romantizmo kūrybos ir estetikos.

Vakarų Europos lit-rose, kuriose modernizmas formavosi ne tik kaip antirealizmas, bet ir kaip antiromantizmas, Δ kūryba aiškiau atsiskyrė nuo modernistų. Tokio tipo Δ labiausiai pasireiškė Anglijoje (R. Kiplingo, Dž. Konrado (Conrad), R. L. Stivensono (Stevenson), G. K. Čestertono (Chester-ton) kūryboje); Prancūzijoje – suklestėjusiam herojinės dramos žanre, ypač E. Rostando kūryboje. Vokiečių lit-roje Δ ryšys su modernizmu (simbolizmu, impresionizmu) daug glaudesnis, jam priskiriami kai kurie Š. Georgės (George), H. Hofmanstalo (Hofmannsthal), G. Hauptmanno kūriniai.

Rytų ir kitose Europos lit-rose, kuriose modernizmo pradžia sutapo su tautų nacionaliniu ir kultūriniu išsilaisvinimu (įgavusiu „Jaunosios Lenkijos“, „Jaunosios Švedijos“, „Jaunosios Suomijos“, „Jaunosios Estijos“ ir pan. kultūrinių sąjūdžių išraišką) ir kur vėl aktualus tapo kūrybos sąlytis su folkloru, modernizmas buvo suprastas ir perimtas kaip romantizmo tąsa, arba *romantizmo atnaujinimas*. Tokiose lit-rose Δ tipologiškai sunkiai atskiriamas nuo modernistinės kūrybos. Δ jose susiformavo kaip stipriai romantizuotas modernizmas, konfrontuojantis su formalistinėmis estetinėmis tendencijomis. Tokios kūrybos ryškiaisiais reprezentantais laikomi: S. Wyspianskis, J. Kasprovičius (Kasprowicz), K. Tetmajeris, V. B. Jeitšas (Yeats), M. Meterlinkas (Maeterlinck), O. Milašius (Milosz), S. Lagerliof (Lagerlöf), H. Ibsenas, K. Hamsunas, D. Merežkovskis, K. Balmontas, K. Skalbė, J. Jaunsudrabinis, G. Garsija Lorka, J. R. Chimene-

zas (Jimenez), A. Mačadas (Machado), Dž. Londonas (London), A. Birsas (Bierce) ir kt.

Lietuvoje Δ pasireiškė antruoju stipriai suromantinto modernizmo tipologiniu variantu, prasidėjusiu su J. A. Herbačiausko ir S. Kymantaitės-Čiurlionienės publikacijomis Gabijoje (1907), suklestėjusiu visoje XX a. I pusėje, kol ji išstūmė sustiprėjusi antiromantinė avangardo kūryba (1922), „grynąjį meną“ teigianti estetika ir po krašto okupacijos ideologine prievarta diegtas socrealizmas.

Neoromantinė kūryba – simbiozinis romantizmo ir modernizmo (realizmas čia egzistuoja tik kaip papildomas, foninis vaizdavimo būdas) tipologinis reiškinys, susiformavęs jų sąlyčio riboje ir nė viena neapibrėžiamas. Pamažu rašytojams vis drąsiau perimant modernistinės kūrybos nuostatas, kito ir tipologinių pradų santykis neoromantinėje kūryboje, todėl išskirtini trys jo raidos etapai, atstovaujami trijų rašytojų kartų: 1) modernistinis romantizmas – J. A. Herbačiauskas, S. Kymantaitė-Čiurlionienė, Vydūnas, V. Krėvė, L. Gira, J. Tumas-Vaižgantas, Šatrijos Ragana; 2) romantiškas modernizmas (simbolizmas, impresionizmas) – B. Sruoga, F. Kirša, V. Mykolaitis-Putinas, I. Šeinius, J. Lindė-Dobilas; 3) romantiškas post-avangardizmas – B. Brazdžionis, J. Aistis, A. Miškinis, K. Boruta, iš dalies S. Nėris.

Neoromantinėje kritikoje ir estetikoje pirmą kartą lietuviškai buvo reflektuota kūrybos esmės, estetinio vertingumo ir nacionalinio savitumo problemos.

Neoromantinė kūryba – bene didžiausias lietuvių lit-ros klasikos šaltinis, sugestionavęs mitą apie lietuvius kaip lyrikų tautą ir davęs nacionalinio charakterio – intuityvisto ir mistiko – meninį portretą. Δ – tai kosminio vizionizmo ir dainiškos lyrikos, poetinės istorinės dramos, kaimiškos, padavimų prozos suklestėjimo metas. Jai būdinga lyrizmas, gamtos poetizacija, folkloro stilizacija, psichologinės meilės jausmo atodangos, transcendentinės pasaulėjautos, prigimties balso ir grožio, neatsiejamo nuo dvasingumo, manifestacijos bei laisvos meninės formos, improvizacijos, spontaniško intuityvumo, melodinio, muzikinio prado akcentavimas.

Novelė (it. *novella* – naujiena), grožinės prozos žanras. Neilgas kūrinys, kuriam būdinga griežtesnė nei apsakymo struktūra, dažn. dramatiška, staigi atomazga, netikėtas posūkis. Kai kurie lit-ros tyrinėtojai Δ ir apsakymo terminus vartoja sinonistiškai, kiti novelę laiko apsakymo atmaina. Nacionalinėse lit-rose termino reikšmė nevienoda: vokiečiai skiria novelę (*Novelle*) nuo apsakymo (*Kurzgeschichte*), prancūzų *nouvelle* panaši į apsakymą (kaip ir *récit*), rusai skiria apsaką (*povest'*), apsakymą (*rasskaz*), novele (*novella*) vadina labai trumpą apsakymo formą, lenkai t.p. skiria apsakymą (*opowiadanie*) ir novelę (*nowela*). Anglų k. terminas *novella* vartojamas retai, dažn. Δ neskiriama nuo apsakymo (*short story*).

Δ pavadinimo etimologija liudija, kad Δ pradžioje reiškę pasakojimą apie naujus įvykius, kuriuos žmo-

nės perpasakodavo pasilinksminti ar pamokyti. Novelių ciklų užuomazgos įžvelgiamos *Tūkstančio ir vienos nakties* pasakojimuose (anksčiausi variantai arabų k. iš ~IX a., pirmasis vertimas į europiečių – pranc. kalbą – 1704). Europos tradicijoje Δ ištakos siejamos su trumpais pasakojamaisiais žanrais – pasakomis, anekdotais, pamokslų intarpais. Renesanso laikotarpiu Europoje suklestėjo pramogai skirti pasaulietinių pasakojimų rinkiniai (italo Dž. Bokačo (Boccaccio) *Dekameronas*, par. 1349–1353, išl. 1471, prancūzės Margaritos Navarietės (Marguerite de Navarre) *Heptameronas*, 1558–1559, anglo Dž. Čoseerio (Chaucer) *Kentenberio pasakojimai*, par. ~1387–1400, išsp. 1478) ir praktiniai rinkiniai kunigams. Šalia egzistavo ir kiti iš vid. amžių lit-ros atėję panašūs žanrai – fablijo, *švankas*. Renesanso novelei būdinga šios epochos lit-ros bruožai: vitališkumas, neretai pereinantis į nešvankumą, optimizmas. Galutinai Δ žanro kanonai susiklostė XIII a. pab. – XIX a. pr.; Δ buvo labai populiaru Vokietijoje (K. Brentano (Brentan), L. J. fon Arnim (von Arnim). Kūrinio ilgis – nuo kelių iki kelių šimtų puslapių, fabulos centre paprastai buvo vienas paslaptingas įvykis ar konfliktas, vedantis į nelauktą posūkį ir logišką, bet netikėtą pabaigą. Romantikai suteikė novelei filosofinį, mistinį pobūdį (J. L. Tykas (Tieck), E. T. A. Hofmanas (Hoffmann), E. A. Po (Poe)). XIX a. su realizmo lit-ra susiformavo ir realistinė Δ, labiau pabrėžianti racionalius socialinius, moralinius aspektus (G. de Mopasanas (Maupassant), A. Čechovas).

Lietuvių lit-roje Δ užuomazgų įžvelgiama XIX a. vid. didaktinėje prozoje. Δ terminas pradėtas vartoti XIX a. pab. Aiškesnius bruožus įgijo atsiradus liet. periodikai, kurioje spausdinta trumpoji proza. XX a. pr. Δ terminą bandė apibrėžti K. Bizauskas, J. Brazaitis, V. Mykolaitis-Putinas ir kiti. Pirmasis Δ formą išstobulino J. Savickis (rink. *Ties aukštu sostu* 1928). Brandžia novelistika išsiskiria XX a. 4 deš. (P. Cvirka, J. Grušas ir kt.), išėivijos autoriai (A. Škėma, A. Landsbergis, B. Pūkelevičiūtė). Δ suklestėjo Lietuvoje XX a. 7–9 deš. (intelektuali R. Lankausko, J. Mikelinško, I. Mero kūryba). Stiprėjo lyrinė tradicija (R. Granauskas, J. Aputis, B. Radzevičius), ironiška pasaulėjauta (S. Šaltenis), pasaulio iracionalumo, paslapties pojūtis (S. T. Kondrotas, 10 deš. J. Skablauskaitė). Trumpos Δ meistrė – B. Vilimaitė. XXI a. Δ žanro kūrybą parašė D. Kalinauskaitė ir kiti.

Parabolė (gr. *parabolē* – palyginimas), trumpas lit-ros, dažniausiai prozos, kūrinys, kurio turinys šalia konkrečios prasmės apibendrina žmonijos egzistencijos, religijos, moralės vertybines problemas. Δ artima pasakėčiai, tačiau skiriasi nuo jos meninio pasakojimo įtikinamumu ir antropomorfizavimu atsisakymu. Analogijos, konkretų žmogaus poelgį komentuojančios universaliu aspektu, suteikia Δ ypatingos sugestijos.

Nuo seno Δ vaidina išskirtinį vaidmenį senųjų religinių sistemų – sufizmo (islamo misticizmo), zen

Budizmo, žydų egzegetinės lit-ros ir kt. tekstuose. Klasikinės Vakarų kultūros Δ, esančios Naujajame Testamente (pvz., evangelinės Δ apie sėjėją, apie rauges ir kt.) iliustruoja daugiareikšmes, savotiškai užkoduotas krikščionybės tiesas, kurių interpretacija paremta visa vėlesnė krikščioniškoji lit-ra. Platūs Δ komentarai randami ir senojoje lietuvių lit-je (pvz., K. Sirvydo *Punktuose sakymų* (1621) apmąstymai apie laisvą žmogaus valią, paremti Naujojo Testamento Δ apie darbą Kristaus vynuogyne ir užmokestį už tai). XIX–XX a. lit-roje Δ išplinta įvairiuose žanruose ir karštais tampa pagrindiniu viso kūrinio meninės tiesos konstravimo principu (pvz., B. Brechto, S. Mrożeko dramos).

Δ vaizduoja istorinį praeities arba esamąjį laiką, daugiau ar mažiau susijusį su konkrečiais įvykiais ir vietą, tačiau joje akcentuojamos nepriklausomos nuo laiko ir vietos idėjos. Tai gali būti moralinių vertybių akcentai (pvz., V. Krėvės *Indas, kuriame karalius laiko geriausią savo vyną*), žmogaus ir pasaulio santykio apibendrinimas (vienatvės svetimame ir priešiškame pasaulyje išraiška F. Kafkos romane *Procesas*), žmogaus prigimties analizė H. Hesės (Hesse) romanuose (*Stepių vilkas, Narcizas ir auksaburnis*).

Pasakojimas (naracija), įvykio arba įvykių pateikimas (žodžiu, raštu, vaizdu ar kitaip). Įvykis reiškia pradinės situacijos įveikimą ar būsenos pakeitimą į jai priešingą būseną: įprasta, kad Δ prasideda trūkumo konstatavimu ir pasibaigia jo pašalinimu. Ši sąvoka vartojama nevienareikšmiai, nes ji gali reikšti ir papasakotus įvykius (istoriją, kas yra papasakota), ir įvykius pateikiantį tekstą (pasakotojo kalbos formą šalia aprašymo ir samprotavimo), ir patį pasakojimo aktą (naraciją, kaip papasakojama). Visos šios trys reikšmės yra viena su kita susijusios: naracija įsteigia sykiu ir istoriją, ir pasakojimo tekstą, kurių santykis primena turinio ir raiškos santykį. Kai kuriems teoretikams (A. J. Greimui) Δ plačiąja prasme yra ne tik tai įvykių jungimas, būdingas tam tikriems tekstams, bet ir reikšmės apskritai sukūrimo principas, visuotinis reiškinys.

Δ gali būti būdingas ne tik prozeinei kalbai, bet ir eiliuotai. Aristotelis „Poetikoje“ mokė nuosekliai išdėstyti įvykius dramoje, neiškreipti natūralios įvykių eigos. Buvo siūloma imti pasakoti nuo ekspozicijos, veiksmo užuomazgos, pateikti veiksmo vystymą iki kulminacijos ir atomazgos. Klasikinis Δ yra nuoseklus (vadovaujamas fabula, įvykiai bandomi pateikti pagal priežasties ir pasekmės santykį, chronologiškai). Modernusis Δ nepaiso fabulos logikos, nuoseklumo išdėstant įvykius, išryškindamas veikėjo dvasios būsenas ir išgyvenimus, problemų svarstymą. Klasikinis Δ yra nuotykių Δ, o modernusis tampa Δ nuotykiu.

Pasakotojas (naratorius) – pasakojantis subjektas, istorijos sakytojas. Jis yra atsakingas už informacijos reguliavimą tekste, siūlo tam tikrą požiūrį į pasakojamus įvykius. Grožiniame tekste Δ nėra tapa-

tus autoriui: net ir pirmojo asmens pasakojimuose Δ yra vaizduojamo pasaulio dalis, autoriaus vaizduotės tvarinys. Δ figūros ryškumas dažniausiai priklauso nuo to, ar tekste yra išryškinta pati pasakojimo situacija (Δ ir jo adresato santykis, pasakojimo aplinkybės), pvz., J. Biliūno prozoje Δ yra labiau pastebimas nei Žemaitės prozoje, nes aiškesnė pasakojimo situacija. Viename kūrinyje gali susitikti skirtingo lygmens Δ : apie vieną Δ gali papasakoti kitas Δ (J. Biliūno „Vagis“). Δ gali būti daugiau ar mažiau juntamas tekste, patikimas arba nepatikimas, anonimiškas arba įvardytas, „objektyvus“ (kalbantis trečiuoju asmeniu) arba „subjektyvus“ (kalbantis pirmuoju asmeniu), susijęs arba nesusijęs su pasakojama istorija, vienvaldis arba demokratiškas, žodį suteikiantis personažui, kitam pasakotojui. Polifoniniame (daugiabalsiame) pasakojime Δ ir personažo požiūriai išsiskiria, bet yra vienodai svarbūs (F. Dostojevskio *Nusikaltimas ir baismė*, V. Folknerio (Faulkner) *Kai aš gulėjau mirties patale*).

Literatūroje dažniausiai pasakojama būtuojų laiku apie tai, kas įvyko anksčiau (vėlesnis pasakojimas), o rečiausiai – būsimoju laiku apie tai, kas dar bus (ankstesnis pasakojimas), kaip pranašysčių tekstuose. Gali būti pasakojama esamuojų laiku apie tai, kas tuo pat metu vyksta (lygiagretus pasakojimas), kaip vidinio monologo romanuose, reportažuose. Dažnai tekste yra derinami skirtingi pasakojimo tipai (įterptinis pasakojimas): vėlesnis pasakojimas derinamas su lygiagrečiuoju dienoraščio arba laiško formos kūriniuose.

Δ santykis su savo paties papasakota istorija gali būti dvejopas: arba jis joje nedalyvauja (Žemaitės prozoje, kurioje pasakojama trečiuoju asmeniu), arba dalyvauja (J. Biliūno prozoje, kurioje pasakojama pirmuoju asmeniu) ir prisiima pagrindinio arba šalutinio veikėjo vaidmenį. Pagrindinė Δ funkcija yra pasakoti, pateikti įvykius, tačiau tuo pat metu jis gali atlikti ir kitokias funkcijas: metapasakojimo (paaiškinti savo pasakojimo tvarką, pasirinktą stilių), bendravimo (kreiptis į adresatą), liudijimo (įrodinėti, kad istorija yra tikra, atskleisti savo santykį su ja), imtis didaktikos, ideologinės funkcijos (pateikti istorijos ir personažų vertinimą, moralą). Δ savo požiūrį į istoriją perteikia tiesiogiai, ją pakomentuodamas, arba netiesiogiai: jo nuomonę ir simpatijas išduoda personažo apibūdinimas, padidintas dėmesys tam tikriems personažams ir įvykiams, komentarai užsidėjus personažo kaukė, ironija, emociniai ir vertinamieji epitetai ir pan.

Δ nebūtinai sutampa su aplinkos stebėtoju (J. Biliūno „Brisiaus galas“). Pagal Δ užimamą poziciją stebėjime skiriami trys žiūros taškai: nulinis (visažinis Δ , žinantis daugiau nei personažas, pvz., Žemaitės pasakotojas), vidinis (pateikiama tik tokia informacija, kurią galėtų žinoti personažas, Δ žino tiek, kiek žino personažas, pvz., J. Biliūno Δ) ir išorinis (personažo matymas tik iš šalies, nesistengiant įžvelgti jo vidaus, kai Δ atrodo žinantis mažiau nei personažas, pvz., E.

Hemingvėjaus proza). Modernioje prozoje gali būti pasakojama ir antruoju asmeniu pabrėžiant vidinį konfliktą arba Δ artimumą personažui (R. Granausko *Jaučio aukojimas*).

XIX–XX a. sandūroje Europoje modernėjantis pasakojimas išpopuliarino prozoje subjektyvų Δ , pirmojo asmens pasakojimą ir dar daugiau dėmesio skyrė personažo būsenoms. Lietuvių lit-roje subjektyvus pasakojimo pradininkais laikomi Šatrijos Ragana ir J. Biliūnas.

Personažas (veikėjas), kūrinio vaizduojamo pasaulio būtybė. Lit-roje gali būti vaizduojamas veikiantis, galvojantis ir jaučiantis ne tik žmogus, bet ir gyvūnas, daiktas ar reiškiny. Kūrinyje pasirodo ir mitologiniai, istoriniai veikėjai. Δ yra skaitytojo vaizduotės padarinys, todėl netapatintinas su kūrinio autoriumi. Ši „popierinė būtybė“ yra būtina pasakotojo pasakojamos istorijos dalis. Δ skaitytojui gali kelti simpatiją arba antipatiją, įkūnyti visuomenės lūkesčius, vertybes ir pats daryti jai poveikį.

Pasakotojas Δ pristato savo vardą, jį pristato kiti Δ arba jis pats prisistato. Kūrinyje esama tiesioginių (vardai, portretas, biografija) ir netiesioginių (emocinė reakcija, poelgiai) Δ buvimo ženklų: O. Balzako (Balzac) ir E. Zolia (Zola) Δ tenka žymiai daugiau tiesioginių ženklų nei G. Flobero (Flaubert) ir G. de Mopasano (Maupassant) Δ . Vienu ar kitu būdu Δ priskirtas teminis vaidmuo apibendrina jo atliekamus veiksmus: karalius, piemuo, našlaitė ir pan. Intriguojai netikėti teminiai vaidmeniai poelgiai: karalius persirengia elgeta, piemuo neišeina ganyti ir pan. Δ gali aiškiai įkūnyti kokią nors idėją, savybę (simboliški veikėjų vardai V. Kudirkos satyroje) arba gali būti sunkiau apibūdinamas ir nuspėjamas, net suskaidytas į prieštarigus balsus.

Δ prozos kūrinyje paprastai nėra vieniši, jie sudaro tam tikrą sistemą. Tik toje sistemoje, nuolat lyginant yra suvokiami jų teminiai vaidmenys, mokėjimas arba galėjimas veikti, būti, kalbėti ir pan. Neigiami Δ kontrastuoja su teigiamais (M. Valančiaus didaktinė proza). Pagrindinį Δ padeda atpažinti šalutiniai (mažiau svarbūs pasakojimui) arba epizodiniai (tik viename kitame epizode pasirodantys) Δ . Vieni yra pasyvūs, patiriantys veiksmą, kiti – aktyvūs, veikiantys. Skiriami taip pat daugiau ar mažiau tikroviški Δ . Turintis aiškių individualių bruožų Δ kartais vadinamas charakteriu. Charakteriu gali būti laikoma ir pati Δ psichologijos ir elgesio skiriamųjų bruožų visuma. Charakteriai gali būti statiški, nesikeičiantys (paprastai nuotykių, riterių romanų herojai) arba dinamiški, dėl vienokių ar kitokių priežasčių patiriantys kaitą. Renesanso epochoje Δ įgyja daugiau individualių bruožų, bet dar iki Apšvietos ir Romantizmo laikmečio daugiau dėmesio pasakojimuose skiriama ne charakterio, o veiksmo kūrimumi. Charakterio kūrimas tapo itin svarbus XIX a. realistinėje prozoje. Realistinis (O. Balzako (Balzac), Č. Dikensio (Dickens) ir kt.) Δ turi ne tik vardą ir pavardę, profesiją, kilmę, bet

ir įpročius bei priklausomybę tam tikram visuomenės sluoksniui atspindinčią išorę, kalbą, charakterio bruožus (tipiškas veikėjas tipiškoje situacijoje). XX a. vis dažniau pasigirsta raginimų nuversti Δ nuo pje-destalo, ant kurio jį užkėlė XIX a. romanistai, atsisa-kyti tipiško Δ jungo, paneigti tariamą Δ tikroviškumą, vientisumą ir jo aiškią psichologiją. Modernioje pro-zoje išorinį veikėjų susidūrimą keičia veikėjo vidinis konfliktas, o vaizduojamasis pasaulis gali būti patei-kiamas per tokio veikėjo sąmonę. Kartais (prancūzų „naujajame romane“) iš personažo telieka tik į aplin-ką reaguojanti jo sąmonė.

Poema, ilgą laiką taip buvo vadinamas bet koks didesnės apimties poezijos kūrinys, šiuo metu Δ laikomas stambiausias poezijos žanras, kuriame su-sipina epas, dramatis ir lyrikos bruožai. Δ išsivystė iš herojinio epas ir kartais suvokiama kaip jo sinonimas. Jai būdingi epas bruožai – beasmenis pasakojimas, ryški sužetinė linija, išvystyti charakteriai (A. Mic-kevičiaus *Grażina*), dramatinė kompozicija (Just. Marcinkevičiaus *Heroika*, arba *Prometėja pasmerkimas*); romantizmas į dramą įvedė lyrinį elementą – lyrinio subjekto emocijų raišką, fragmentišką kompozici-ją ir pan. Δ pobūdis, struktūra, stilistinės ypatybės priklauso nuo epochos, literatūrinės krypties, au-toriaus individualybės (pvz., Klasicizmo epochoje populiari didaktinė, aprašomoji Δ, simbolizmo es-tetika pastebima V. Mykolaičio-Putino Δ *Vergas*). XX a. Δ, be žanrinės sintezės, būdinga sudėtinga vaizdų struktūra, filosofiniai, istoriniai apibendri-nimai (T. S. Elioto *Bevaisė žemė*, Č. Milošo (Miłosz) *Kur saulė pateka ir kur nusileidžia*). Δ – K. Donelaičio *Metais* – prasidėjo lietuvių grožinė lit-tūra. Apraš-osmos klasicitinės Δ bruožų ir romantinio lyrizmo esama A. Baranausko *Anykščių šilvelyje*, epas ir lyrikos sintezė pastebima Maironio *Jaunojoje Lietuvoje*. Δ tebėra populiari tarp šiuolaikinių lietuvių poetų (Δ parašė K. Bradūnas, S. Gedas, V. Bložė, G. Cieškaitė ir kt.). Just. Marcinkevičius, daugelio Δ autorius (*Sie-na*, *Donelaitis*, *Pažinimo medis*, *Devyni broliai* ir kt.), Δ pavadino „žanrų žanru“, kuris savo išraiškos įvai-rove prilygsta simfoniniam orkestrui.

Poetika, seniausia lit-ros teorijos šaka, kurios tyri-nėjimo objektu tradiciškai laikomos lit-ros formos. Tokios poetikos ištakos – graikų filosofų Platono ir Aristotelio veikaluose. Tačiau šiuolaikiniai lit-ros teo-retikai pabrėžia, kad šis poetikos apibrėžimas yra nepakankamas, kadangi bet kuri poetika svarsto ir li-teratūriškumo, arba lit-ros specifškumo, ir lit-ros bei tikrovės santykio klausimus. Šie du aspektai ryškūs jau seniausioje žinomoje sisteminėje Aristotelio *Po-etikoje* (mimezės ir katarsio sąvokos), nors laikoma, kad svarbiausia vieta jiems tenka XX a. poetikos tyri-nėjimuose (struktūralizmas, semiotika). Pagal tai, kuriems literatūrinių formų ar paties literatūriškumo klausimo aspektams skiriamas didžiausias dėmesys, galima išskirti keletą poetikos tipų. Bene žinomiau-

sia iš jų – vadinamoji *normatyvinė* poetika, kuri sie-kė suformuoti poezijos meno taisykles ir pagal jas bandė nustatyti kūrinio vertę. Tokios yra, pavyzdžiui, Horacijaus (I a. pr. Kr.) ir N. Bualo (Boileau) (1674) poetikos (abi vadinasi *Poezijos menas*). Kita rūšis – *aprašomoji* poetika, kurioje, kaip jau rodo pats pavadinimas, aprašomos literatūrinių tekstų ar jų grupių formos ypatumai. Istorinė poetika tyrinėja literatū-rinių formų formavimąsi, raidą, istorinį kitimą. Nuo XX a. poetikos tyrinėjimai vystėsi dviem kryptim. Pirmoji kryptis išlaikė vadinamąjį metadiskursyvinį, arba teorinį, pagrindą ir savo tyrinėjimus vienai ar kitaip siejo su R. Jakobsono iškelto klausimu „Kas žodinį pranešimą daro literatūros kūrinium?“ bei reikš-mės problema. Pastarojo tipo tyrinėjimams priklaus-o įvairių lit-ros teorijos krypčių (struktūralizmo, semiotikos, mitografinės kritikos, teminės kritikos, iš dalies psichoanalitinės kritikos) bandymai svars-tyti poetikos klausimus. Antroji kryptis – konkrečių kūrinų poetikos tyrinėjimai, poetiką suprantant kaip vidinės kūrinio sandaros (struktūros, kompozicijos, įvaizdžių sistemos ir pan.) analizę, aiškinimą, pade-dantį atskleisti, kuo vienas kūrinys skiriasi nuo kito. Būtent šiuo aspektu galima kalbėti, pavyzdžiui, apie K. Donelaičio *Metų* ar S. T. Kondroto *Žalčio žvilgsnio* poetiką. Tarpiniu variantu galima laikyti konkrečių lit-ros krypčių, literatūrinių epochų (pavyzdžiui, roman-tizmo), konkrečių žanrų (A. Zalatoriaus *Lietuvių apsakymo raida ir poetika*), tekstų grupės ir pan. po-etikos tyrinėjimus.

Poezija, eiliuota kalba parašyti lit-ros kūriniai; vie-nas iš pagrindinių (greta prozos) kalbos organiza-vimo būdų, kuriam būdinga ritminė struktūra. Iki Naujųjų amžių Δ apskritai buvo vadinamas žodžio menas. Eiliuota kalba buvo privaloma įvairioms lit-ros rūšims – ne tik lyrikai, bet ir epui, tragedijai, ko-medijai. Kai proza tapo pripažinta kaip atskira lit-ros rūšis, Δ terminas pradėtas vartoti dažniausiai kaip lyrikos sinonimas. Tačiau Δ yra platesnės reikšmės nei lyrika – Δ priskiriama poema, kurioje, be lyriniių, esama draminių bei epinių elementų.

Postmodernizmas, bendro pobūdžio terminas, vartojamas kalbant apie šiuolaikinę visuomenę, kul-tūrą, meną, lit-rą, architektūrą. Chronologiškai eina po modernizmo, tačiau dėl Δ santykio su moderniz-mu esama labai įvairių nuomonių. Diskutuojant apie Δ sampratą, viskas lieka kontroversiška: ar tai yra pe-riodas, ar srovė, ar bendras kultūros „būvis“; kada jis prasidėjo, baigėsi ar tęsėsi ir t. t. Δ terminas pir-mą k. pavartotas 1947 kalbant apie architektūrą. Lit-ros kritikos pradėtas vartoti XX a. 6 deš., norint at-skirti pokarinę eksperimentinę S. Beketo (Beckett), Ch. L. Borcheso (Borges), Dž. Barto (Barth), D. Bartel-mo (Barthelme), T. Pinčono (Pynchon) ir kitų kūrybą nuo aukštojo modernizmo klasikų.

Bendrijų postmodernizmo teorijų yra labai daug; ke-lios įtakingiausios: Ž. F. Liotaro (Lyotard), Fr. Džeimso-

no (Jameson) ir Ž. Bodrijaro (Baudrillardo). Liotaras teigia, kad Δ atspindi ne(pasi)tikėjamą didžiaisiais progreso, apšvietos ir žmonijos išlaisvinimo naratyvais, tarnavusiais tam, kad įteisintų moderniąją kultūrą. Sudedamosios postmodernizmo savybės yra kultūros „negilumas“, pagrįstas simuliacija ir įvaidžių cirkuliacija; istorijos pojūčio silpnėjimas, „šizofreniškas“ nerišlumas, padrikumas ir sustiprinta koliažo forma; naujas „didingumo“ patyrimas, tapatinamas ne su gamta, o su technologija; naujas architektūrinės erdvės, vadinamosios „hipererdvės“, patyrimas. Δ technologija, priešingai nei modernistinėje gamybos paradigmoje, orientuota į atgaminimą, perdirbimą. Ž. Bodrijaras šiuolaikinę Vakarų civilizaciją apibūdina kaip simbolių laiką, kai ženklas nebeturi jokio ryšio su realybe, o nurodo tik į save patį. Tai „virtuali tikrovė“ arba „hiperrealybė“, kuri yra savo pačios atvaizdas. Tai tampa įmanoma tada, kai realybės vietą užima medija. Δ pereinama prie kasdienio gyvenimo estetikos, ir meno spektras labai praplečiasi. Vietoje užgimstančio kūrybinio akto yra intertekstai, surinkti iš nesuskaičiuojamų kultūros tekstų. Pasak Č. Dženko (Jencks), Δ charakterizuoja „dvigubas kodavimas“: kūriniai komunikuoja dviem skirtingais lygmenimis – ir masėms, ir žinovui, pvz., U. Eko romanai yra tuo pat metu ir populiarūs, ir avantgardiniai. Postmodernus pasakojimas, anot L. Hatčeno (Hutcheon), – tai „istoriografinė metafikcija“: pvz., Dž. Faulzo (Fowleso) *Prancūzų leitenanto moteris*, U. Eko *Rožės vardas*, E. L. Doktorou (Doctorow) *Regtaimas*, S. Rušdi (Rushdie) *Vidurnakčio vaikai*, M. Ivaškevičiaus *Madagaskaras*, G. Beresnevičiaus *Paruzija*, aiškiai, eiliniam skaitytojui prieinamais būdais pasakoja istorijos versijas, bet tuo pat metu šie tekstai kritiškai ir ironiškai reflektuoja jų atliekamą istorinės rekonstrukcijos veiksmą. Priešingai negu modernistai, kurie siekė kurti kažką nauja, postmodernistai dirba su kultūros duotybėmis, kuičiasi kultūros palėpėse, kur suverstos praeityje naudotos priemonės, stiliai, žanrai, tekstai, juos perdirbdami parodijos, pastišo ir kitais būdais. Daugelį postmodernių technikų, kurios atrodo labai novatoriškos, galima rasti ankstesnėse meno epochose. Postmodernioje lit-roje išlieka tai, ką iki kraštutinumo įvairiais eksperimentiniais rašymo būdais pasiekė modernistai, bet modernistiniai bruožai čia pajungti kitai dominantei: modernistai tyrinėjo suvokimo ir pažinimo, perspektyvos, subjektyvaus laiko patyrimo, žinių cirkuliacijos ir patikimumo problemas (klausė „Ką galiu sužinoti apie save ir pasaulį?“), o postmodernistai tiria fiktyvumo, būties būdų ir jų skirtumų problemas, pasaulių prigimtį ir pliuralumą, tai, kaip tokie pasauliai sukuriami ir suardomi (klausia „Kas yra pasaulis?“, „Kas padaro pasaulį realų?“, „Ar yra skirtumas tarp tekstinų pasaulių egzistencijos ir pasaulių, kuriuose gyvenu, o gal visi pasauliai sukurti kalbos?“). Modernizmas rėmėsi aiškiu skirtumu tarp subjekto ir objekto, o Δ riba tarp subjekto ir objekto tampa nebeaiški.

Fantazija, absurdiškumas, pastišas, parodija, intertekstualumas, neužbaigtumas ir tradicinės naratyvo struktūros laužymas būdingi daugeliui postmodernių tekstų, kuriuos XX a. II p. parašė: Lotynų Amerikoje Ch. L. Borchesas (Borges), A. Karpentjeras (Carpentier), Ž. Amandas (Amado), K. Fuentesas (Fuentes), Ch. Kortasaras (Cortázar), M. V. Ljosa (Llosa), G. Garsija Markesas (García Márquez), K. Lispektor (Lispector), I. Aljendi (Allende); Kanadoje – M. Atvud (Atwood); JAV – V. Nabokovas, Dž. Bartas (Barth), T. Pinčonas (Pynchon); Europoje – S. Rušdis (Rushdie), I. Kalvinas (Calvino), U. Eko (Eco), M. Kundera, M. Pavičius (Pavič), Dž. Faulzas (Fowles), M. Biutoras (Butor), A. Rob-Grijė (Robbe-Grillet), M. Diuras (Duras), G. Grasas (Grass), A. Desaji (Desai); Pietų Afrikoje – N. Gordimer ir Dž. M. Kutsė (Coetze); Lietuvoje – M. Ivaškevičius, H. Kunčius, R. Šerelytė, poetai E. Ališanka, N. Abrutytė, G. Grajauskas, S. Parulskis.

Potekstė, netiesioginių kalbos reikšmių lygmuo, kurį sakymo subjektas (adresantas) siekia pranešti, įteigti suvokėjui (skaitytojui, adresatui); paslėpta, bet numanoma, lengviau ar sunkiau atpažįstama, tikroji sakinio, teksto prasmė. Δ sukuriama, naudojant perkeltines reikšmes turinčias stilistines figūras (tropus, ironiją ir kt.) bei pateikiant tam tikras nuorodas, užuominas, aluzijas; gali būti konkreti, atspindinti dalyko vertinimą, neišsakytą nuomonę, bei platesnė, apimanti idėjų sklaidą. Lit-roje naudojama, siekiant išvengti politinės cenzūros draudimų, nenorint tiesiogiai pažeisti papročių, moralės, etiketo normų, taip pat stilistiniais sumetimais; dažniausiai sutinkama vadinamoje Ezopo kalboje, perteikiant užslėptas prasmes, idėjas, kurių neleidžia skleisti totalitarinės valdžios. Δ pavyzdžių galima rasti V. Kudirkos satyrose ir publicistikoje, taip pat XX a. pab. kūriniuose (Just. Marcinkevičiaus, K. Sajos, V. Žilinskaitės, V. Bložės, T. Venclovos, M. Martinaičio ir kt. tekstai).

Pozityvizmas, XIX–XX a. filosofijos srovė, taip pat ir lit-ros kryptis. Filosofijoje Δ susiformavimas siejamas su prancūzų filosofo ir sociologo O. Komto (Comte), taip pat anglų filosofų J. S. Milio (Mill) ir H. Spenserio (Spencer) vardais. Δ vystėsi tuo pačiu metu kaip ir romantizmas ir tapo svarbiu XIX–XX a. intelektualiosios minties ir mokslo idėjiniu pamatu. Populiariausias Δ nuostatos skelbė visuomenės gyvenimo racionalizacijos, gamtos ir žmogaus prigimties dėsnių tapatumo idėjas, išskėlė mokslo, kaip vienintelio patikimo pažinimo šaltinio, vertę, absoliutinio praktinę veiklą ir kritiškai vertino religiją. Komto veikalai *Pozityvistinės filosofijos kursas* (t. 1–6, 1830–1842) ir *Pozityvistinės praktikos sistema* (t. 1–4, 1851–1854) skatino visuomenės reformų būtinybę ir mokslinio, faktais paremto pasaulio pažinimo siekius. Mokslą Komtas padalijo į abstraktųjį, analizuojantį daiktų procesus (pvz., matematika, fizika, biologija, sociologija) ir konkretųjį, analizuojantį pačius daiktus (pvz., zoologija, mineralogija). Milis

iškėlė empirikos svarbą, teigdamas, kad pažinimas neįmanomas be įrodymų (*Logikos sistema*, 1843), o etikos srityje vadovavosi utilitarizmo idėja, neigiančia nepriklausomos, individualios veiklos rezultatus, kurie netarnauja bendram visuomenės labui (*Utilitarizmas*, 1863). Spenseris, remdamasis Č. Darvino (Darwin) gamtos mokslų atradimais, suformavo visuotinę evoliucijos teoriją (*Sintetinės filosofijos sistema*, 1862–1896).

Δ idėjos turėjo įtakos naujiems istorijos, kultūros ir meno raidos tyrimams. Visoms mokslo sritims siūlomais universaliais empirinio tyrimo ir jo rezultatų apibendrinimo Δ metodais rėmėsi H. T. Baklio (Buckle) pozityvistinės istoriografijos studija *Anglijos civilizacijos istorija* (1857–1861) arba prancūzų kultūros ir lit-ros istoriko I. A. Tenos (H. A. Taine) darbai *Anglų literatūros istorija* (1863–1874) ir *Meno filosofija* (1865–1868). Tenos veikalai XIX a. 7–8 deš. paskatino natūralizmo srovės prancūzų lit-roje susiformavimą. Žymiausias jos atstovas – prancūzų rašytojas E. Zolia (É. Zola), parašęs ir programinį natūralizmo lit-ros teorijos veikalą *Ekspimentinis romanas* (1879). Siūlydamas natūralizmo, kaip tiksliai atvaizduojančio tikrovę lit-roje, principo taikymą, Zolia sukritikavo realistinį vaizdavimo būdą, anot jo – iškreipiantį tikrovę asmeninėmis filosofinėmis, moralinėmis ir pan. nuostatomis. Propaguojama determinizmo, vieno dai valdančio gamtą ir žmogų, idėja, absoliutinama biologinė žmogaus samprata, lit-roje skatinama vaizduoti žmogaus ir socialinės aplinkos santykius bei biologinės žmogaus prigimties nulemtus psichofiziolginius procesus.

Dėl ypatingos XIX a. politinės padėties, Lietuvoje Δ idėjų raiška buvo glaudžiai susijusi su revoliucine-demokratine mintimi, pradėjusia reikštis dar prieš 1863 m. sukilimą, bei švietėjiškais valstybingumo atgavimo projektais (M. Akelaitis, J. Šliūpas). Neturėdamas sąlygų reikštis laisvai, Δ Lietuvoje visų pirma paskatino formuoti savitą kultūrinio darbo koncepciją. Δ idėjos veikė V. Kudirką, susipažinusį su lenkų pozityvistais Varšuvoje, kur 1888 buvo įsteigta „Lietuvos“ draugija, ir reikėsi jo redaguojamame žurnale *Varpas* (pirmas numeris – 1889). Δ mintis veikė ir XIX a. pab. – XX a. pr. lietuvių moterų prozininkių – Šatrijos Raganos, G. Petkevičaitės-Bitės, Žemaitės, Lazdynų Pelėdos kūrybą.

Proza (lot. *prosa* – nevaržoma (kalba)): 1. neeiluota, įrimuotus, ritmingus, intonacinius vienetus neskaidoma kalba; sąvoka vartojama kaip priešprieša eiliuotai kalbai, poezijai, dainoms. Sąranga ir raiška imituojama pagal šnekamąją ir kasdienišką, buitinę kalbą, dažniausiai naudojama pasakojant, aprašant, taip pat – monologuose ir dialoguose; joje vyrauja referencinė, komunikacinė ir pažintinė funkcijos, priešinga negu eiluotoje kalboje, kur svarbiausia – estetinė funkcija. Grožinėje lit-roje daugiausia naudojama epiniuose, pasakojamuosiuose (naraciniuose) žanruose – novelėje, apsakyme, apsakijoje, romane ir kt.

2. terminu Δ paprastai vadinama neeiluotos, pasakojamosios lit-ros visuma, vartojama sinonimiškai su sąvoka beletristika.

Retorika (gr. *rhētorikḗ téchnē* – iškalbos menas), įtikinamos komunikacijos teorija; iškalbos arba įtikinimo menas. Susiformavo dar Antikoje, sustiprėjus Atėnų demokratijai (V a. pr. Kr.). Vėliau ji buvo tobulinama Romoje. Aristotelis, Ciceronas ir Kvintiljanas – žymiausi Antikos retorikai. Iškalbos taisyklės turėjo padėti oratoriui paveikti klausytoją, įrodyti tai, kas nėra akivaizdu. Iš oratoriaus buvo reikalaujama mokyti, teikti malonumą ir jaudinti. Stilius siekė taisyklingumo, grynumo, aiškumo, paprastumo, glaustumo, tinkamumo ir gražumo. Romoje buvo išskirti trys kalbos stiliai, kurių derėjo nepainioti: aukštasis, vidurinis ir žemasis. Oratoriaus iškalba galėjo būti trijų rūšių: proginė (giriamaoji arba peikiamaoji kalba), politinė arba samprotavimo (įtikinėjimo arba atkalbinėjimo kalba) ir teisinė (kaltinimo arba teisinimo kalba).

Klasikinę Δ (nuo Antikos laikų iki XIX a.) sudaro penkios dalys: medžiagos radimas, jos išdėstymas, tinkamas žodžių parinkimas, kalbos įsiminimas ir jos įtaigus pasakymas. Daugiausiai dėmesio buvo skiriama žodinei išraiškai. Šia Δ dalimi pasiremia poetikos ir literatūros teorijos kūrėjai. Žodinė išraiškos teorija retorikoje – tai mokymas apie žodžių atrinkimą, apie žodžių jungimą ir apie figūras.

XVIII a. pabaigoje Europoje išryškėja nepasitikėjimas Δ, kuri suvokiama kaip svetima filosofijai. Pasibaigia retorinė žodžio kultūra. XIX a. pab. atsisakinėjama mokyti Δ. Norima ne sekti Antikos pavyzdžiais, o juos peržengti, siekti originalumo, visiškai naujos išraiškos. XX a. vid. Δ naujai susidomi kalbininkai ir lit-ros tyrinėtojai, suvokę formos svarbą kūriniui. Kyla „naujosios retorikos“ sąjūdis, kuris siekia atnaujinti Δ ir išplėsti jos taikymą. Figūrų imama ieškoti ne tik kalboje, bet ir dailėje, muzikoje, kine ir kitur. Δ duoda postūmį šiuolaikinės reklamos, politinės propagandos ir viešųjų ryšių teorijoms. Δ, besidominčia oratoriaus menu, taip pat remiasi poetika, kuri domisi poeto (kūrėjo) menu. Δ tradicija iki šiol išlieka svarbi Vakarų kultūros dalis.

Lietuvių lit-roje retorinės kultūros pėdsakų gausu per visą XIX a. Joje ryškūs siekis vesti, įspėti, pamokyti, nustatyti aiškias gėrio ir blogio ribas, sekti Antikos pavyzdžiais. Rašytojas dažnai siekia paveikti skaitytoją kurdamas oratorinės kalbos įspūdį, reikalaujamas žodžio ir veiksmo vienovės, pasišventimo visuomenei. Lit-ra tuomet yra arti sakinės kalbos, pamokslų. Δ Lietuvoje mokoma nuo pat pirmųjų viešųjų mokyklų XIV–XV a. Ji juntama jau XIV a. didžiojo kunigaikščio Gedimino laiškuose, kuriuose siekta įtikinti Europą, kad Lietuva jai yra atvira. Ji buvo dėstoma senajame Vilniaus universitete. Iškalbos ugdymo elementų esama ir šiuolaikinėse mokyklose. Dėl Δ poveikio Lietuvoje įsitvirtino klasikiniai Europos lit-ros žanrai: epigrama, odė, panegirika, elegija, literatūrinis laiškas ir kt.

Romanas (lot. *romanus* – romėnų, romaniškas, susijęs su antikinė ir Viduramžių Romos kultūra, menu), epikos žanras, pasakojamasis (dažniausiai – prozos) kūrinys. Jo struktūrą sudaro daugelis lygmenų, kuriuos į tam tikrą visumą susaisto pasakojimas (nara-cija, diskursas), kompozicija, personažai, vaizdavimo objektas (tema), idėjos (problematika). Δ skiriasi nuo kitų epinių pasakojimo (nara-cinių) žanrų (apsakymo, novelės, apysakos) ilgesne apimtimi, platesne vaizduojama medžiaga, labiau išplėtotą, neretai – daugiašakė fabula (siužetu). Kūrinio vientisumą, rišlumą dažniausiai užtikrina pasakotojas, kuris tarsi stebi, vertina, komentuoja vaizduojamus reiškinius, įvykius, personažus, situacijas ir pan. iš tam tikros perspektyvos, žiūros taško. Δ istorijoje išsikristalizo labai daug įvairių pasakotojo tipų: viena vertus, jis gali išreikšti ar imituoti autoriaus požiūrį (vadina-masis „aš“ tipo pasakotojas, kai kalbama pirmuoju asmeniu), kita vertus – savęs nerodyti, kurti įspūdį, tarytum viskas klostosi savaime (trečiojo asmens pasakojimas, menamoji kalba, įvairios vidinio monolo-goto atmainos, sąmonės srautas ir kt.). Δ skirstomas į žanrines formas arba tipus, dažniausiai remiantis: 1) vyraujančia tematika, vaizduojamais reiškiniais (bui-tinis, socialinis, filosofinis, psichologinis, nuotykių, istorinis, fantastinis Δ); 2) priklausomybe epochai (Baroko, klasicistinis, sentimentalizmo, romantizmo ir pan. Δ); 3) priklausomybe meninei srovei (realis-tinis, natūralistinis, modernistinis, ekspresionistinis, magiškojo realizmo, naujasis (prancūzų), postmo-dernistinis ir pan. Δ); 4) vaizdavimo būdais (satyrinis, lyrinis, epistolinis (laiškų) ir pan. Δ); 5) pasakojimo tipais (objektyvistinis, subjektyvusis, vidinio monolo-goto, sąmonės srauto Δ). Klasifikacijos principai dažnai kryžiuojami, tad vieną ir tą patį kūrinį galima apibū-dinti keliais aspektais, pvz., *modernistinis-psichologi-nis-vidinio monologo* Δ.

Formavosi Antikos, Viduramžių, Renesanso, Apšvie-tos epochose paplitusių liaudies pasakojimų, anek-dotų, sujungtų į platesnius ciklus pamatu (Apulėjaus (Appuleius) *Metamorfozės*, arba *Aukso asilas*, Longo Dafnis ir Chlojė, Dž. Bokačo (Boccaccio) *Dekameronas*) ir pasiekė šedevrų lygmenį (M. de Servanteso (Cervantes) *Don Kichotas*, F. Rable (Rabelais) *Gargantua ir Pantagruelis*, D. Defo (Defoe) *Robinzonas Kruzas*, Dž. Svifto (Swift) *Guliverio kelionės*); ilgainiui (ypač XIX ir XX a.) tapo pagrindiniu, populiariausiu epikos žanru. Tarp garsiausių XIX a. Δ kūrėjų daž-niausiai minimi: sentimentalistai L. Sternas (Sterne), S. Ričardsonas (Richardson), Ž. Ž. Ruso (Rousseau), realistai Stendalis (Stendhal), O. de Balzakas (de Bal-zac), G. Floberas (Flaubert), Č. Dikensas (Dickens), V. Tekerėjus (Thackeray), N. Gogolis, L. Tolstojus, F. Dostojevskis, A. Čechovas, B. Prusas, natūralis-tai E. Zolia, G. de Mopasanas (Maupassant). XX a. Δ raiška tapo itin daugiašakė, greta gausių moder-nizmo atmainų pynėsi įvairios neorealizmo, psicho-logizmo, ekspresionizmo konvencijos, įtakingi tapo atskirų regionų (iberoamerikiečių magiškas rea-

lizmas, prancūzų naujasis romanas), vėliau – post-modernizmo ir kt. variantai. Tarp žymiausiųjų roma-nistų nurodomi: M. Prustas (Proust), Dž. Džoisas (Joyce), Dž. Dos Pasosas (Passos), R. Muzilis, F. Kaf-ka, H. Hesė (Hesse), T. Manas (Mann), V. Folkneris (Faulkner), E. Hemingvėjus (Hemingway), Dž. Lon-donas (London), V. Vulf (Woolf), A. Malro (Mal-raux), A. Židas (Gide), A. Kamiu (Camus), A. Rob-Grijė (Robbe-Grillet), K. Simon (Simon), A. Haksliis (Huxley), Dž. Orvelas (Orwell), S. Belou (Bellow), K. Abė (Abe), Y. Kavabata, M. Bulgakovas, M. Šolo-chovas, A. Solženycinas, M. Vargas Ljosa (Vargas Llo-sa), Ch. Kortasaras (Cortazar), G. Garsija Markesas (Garcia Marquez), U. Eko (Eco), K. Vonegutis (Von-negut), Dž. Bartas (Barth), T. Pinčonas (Pynchon). Lietuvių Δ pradmenys – pasakojamoji tautosaka, XIX a. proza, ypač apysakos (pvz., J. S. Dovydaičio *Šiaulėniškis senelis*, M. Valančiaus *Palangos Juzė*); žanro formavimuisi įtakos turėjo kaimynų (lenkų, rusų, vokiečių) autorių kūriniai. Pirmieji Δ atspindėjo XX a. pr. lietuvių tautos siekius, idėjas: kėlė tautinį są-moningumą, patriotišką didžiavimąsi garbinga istori-ja (V. Pietario *Algimantas*, 1904), realistiškai vaizda-vo bendruomenės gyvenimą, socialinius konfliktus, kaimo ir miesto etines sandūras (Lazdynų Pelėdos *Klaida*, 1909), analitiškai narstė psichologinius ir moralinius reiškinius (J. Lindės-Dobilo *Blūdas*, 1912), taip pat gvildeno kūrybos, estetikos problemati-ką, impresionistiškai piešė erotinius išgyvenimus (I. Šeinius *Kuprelis*, 1913). Kitu raidos etapu (apie 1918–1940 m.) plėtėsi Δ tematikos diapazonas, meni-nių priemonių repertuaras, tapo įvairesni ir labiau modernūs vaizdavimo būdai; kūrinų gausa išsiskyrė 3 deš. vidury (1935–1936 pasirodė 45 Δ). Epinę tau-tos gyvenimo panoramą, atgimimo siekius parodė ir nacionalinio charakterio slėpinis gvildeno J. Tu-mas-Vaižgantas *Pragiedručiuose* (1918–1920). Tuo laikotarpiu dominavo realizmo konvencija, dažniau-siai buvo vaizduojamas kaimo, miestiečių, tarnauto-jų ir inteligentų gyvenimas, socialiniai ir moraliniai aspektai; šiai krypčiai atstovauja A. Vienuolio *Prieš dieną* (1925), Vaižganto *Šeimos vėžiai* (1929), J. Grušo *Karjeristai* (1935), P. Cvirkos *Žemė maitintoja* (1935), L. Dovydeno *Broliai Domeikos* (1936), Jono Marcin-kevičiaus *Benjamins Kordušas* (1937), V. Mykolaičio-Putino *Krizė* (1937), P. Orintaitės *Daubiškės intelligen-tai* (1937), J. Jankaus diloģija *Egzaminai, Be krantų* (1938), I. Simonaitytės *Vilius Karalius* (t. 1, 1939), J. Paukštelio *Pirmieji metai* (1936), *Kaimynai* (1939) ir kt. Lygia greta plėtotos ir kitos žanrinės formos. Istorinio Δ kūrėjai daugiausia telkėsi į Lietuvos di-džiojo kunigaikščio Vytauto laikus, vaizdavo did-vyriškas kovas už tautos likimą, knygnešių žygius: V. Andriukaičio *Audra Žemaičiuose* (1930), A. Vienuolio *Kryžkelės* (1932), F. Neveravičiaus *Blaškomos liepsnos* (1936), K. Puidos *Magnus Dux* (1936), J. Marcinke-vičiaus *Kražių skerdynės* (1938). Meninių aukštumų pa-siekė psichologinis Δ, atskleidęs vidinius personažo potyrius, meilės išgyvenimų niuansus: V. Mykolaičio-

Putino *Altorių šešėly* (1933), A. Vaičiulaičio *Valentina* (1936). Savitą šeimyninės kronikos Δ tipą sukūrė I. Simonaitytė, vaizdavusi Prūsų Lietuvos žmonių likimus (*Aukštųjų Šimonių likimas*, 1935); originalų groteskinį kūrinių parašė I. Šeinius (*Siegfried Immerselbe atsijaušina*, 1934). Populiariausias to meto detektyvinio, bulvarinio Δ autorius – J. Pilyponis (*Kelionė aplink Lietuvą per 80 dienų*, 1928; *Amžinas žydas Kaune*, 1934; *Kaukolė žalsvame čemodane*, 1934). Satyrinius Δ kūrė P. Cvirka (*Frank Kruk*, 1934), T. Tilvytis (*Kelionė aplink stalą*, 1936).

Po 1940 ir pokario laikotarpiu, primetus Lietuvai sovietinį režimą, Δ raida tapo nenuosekli, daugeliu atvejų priklausoma nuo politinės konjunktūros, ideologinių veiksnių. Į Vakarų pasitraukus per pusę rašytojų, liet. lit-ra tarsi suskilo į dvi šakas – buvo kuriama ir Lietuvoje, ir užsienyje.

Išėivijos romanistai, gyvenę žodžio laisvės sąlygomis, gvildeno egzistencines individo problemas, nostalgiška ir neretai idealizuodami, žvelgė į praeitį, vaizdavo skausmingą kaimietiškos ir urbanistinės kultūros sandūrį, apmąstė pragaištingą totalitarizmo poveikį žmogaus sąmonei. Tarp iškiliausių išėivijos Δ: V. Ramono *Kryžiai* (1947), J. Jankaus *Naktis ant morų* (1948) ir *Anapus rytojaus* (1978), M. Katiliškio *Užuovėja* (1952) ir *Miškais ateina duodu* (1957), B. Pūkelevičiūtės *Aštuoni lapai* (1956); vienas garbiausių lietuvių Δ, parašytas vidinio monologo forma, – A. Škėmos *Balta drobulė* (1958), taip pat A. Barono *Lieptai ir bedugnės* (1961), Alb. Baranausko *Rudenys ir pavasariai* (1975–1978), E. Cinzo *Raudonojo arklio vasara* (1975), *Mona* (1981), *Šventojo Petro šūnynas* (1984). Įdomių Δ parašė K. Barėnas, V. Alantas, K. Almenas, J. Gliūda, A. Kairys ir kt. Originaliu diskurso segmentavimu ir introspekcija psichologine analize išsiskiria nuo 1972 m. Izraelyje gyvenančio I. Mero kūriniai – *Lygiosios trunks akimirka* (1972), *Striptizas, arba Paryžius-Roma-Paryžius* (1976), *Sara* (1982).

Kitai klostėsi Lietuvoje gyvenančių ir sovietinės ideologijos sukūrių blaškomų romanistų kūryba. Ankstyvaisiais pokario metais, išskyrus meistriskai sukurtus, talentinguosius K. Borutos *Baltaragio malūną* (1945) ir B. Sruogos *Dievų mišką* (paraš. 1946, išl. 1957), vyravo vadinamojo socialistinio realizmo dogmoms ir vadinamajam *klasiniam* požiūriui paklūstantys Δ: A. Gudaičio-Guzevičiaus *Kalvio Ignoto teisybė* (1948–1949), J. Usačiovo *Nemunos lauzia ledus* (1956), Alf. Bieliausko *Rožės žydi raudonai* (1959). Tik nuo 6 deš. pab. liet. Δ ėmė laisvėti, į jo kūrėjus gretas įsiliejo nauja karta, drąsesnė ir imlesnė pasaulio lit-ros patirčiai. Dėl stilistikos turtingumo ir lankstumo, pasakojimo moderniško (formavosi vadinamasis vidinio monologo Δ), dėl autentiškų personažų išgyvenimų aukščiau vertintini J. Baltušio *Parduotos vasaros* (2 t., 1957), V. Sirijos Giros *Štai ir viskas* (1963), M. Sluckio *Laiptai į dangų* (1963), *Adomo obuolys* (1966), *Uostas mano – neramus* (1968), *Saulė vakarop* (1976), Alf. Bieliausko *Kauno romanas* (1966). Tarp skaitytojų populiarūs buvo

tarybinės tikrovės sutrikimus, konfliktus atviriau rodantys, taip pat II pasaulinio karo, pokario įvykių dramatiškumą autentiškiau vaizduojantys Δ: J. Avyžiaus *Chameleono spalvos* (1979), *Degimai* (1982), *Sodybų tuštėjimo metas* (1970–1989), V. Bubnio *Alkana žemė* (1971), *Po vasaros dangum* (1973), *Nesėtų rugių žydėjimas* (1976), J. Baltušio (*Sakmė apie Juzą*, 1979), atskiri A. Zurbos, R. Kašausko, P. Treinio, V. Petkevičiaus, Sirijos Giros kūriniai. Išaugęs pasakojimo technikos, stiliaus, struktūros modeliavimo, personažų vaizdavimo lygis vis dėlto negalėjo pridenkti semantikos ir idėjų schematiškumo ir tendencingumo. Palyginti retai rodomas laisvos dvasios žmogus, dažniau – personažas, kurio elgseną ir mąstyseną determinuoja komunistinė ideologija; buvo diegiamas socializmo santvarkos pranašumo ir valdžios teisingumo mitas.

Ilgainiui, pradėdant 9 deš., šie stereotipai pradėti laužyti, iškeliant kitokio tipo personažus arba tiesiog renkant ne skatinamą *aktualiąją* visuomeninę problematiką, bet įvairesnę, *neangažuotą* tematiką. Imta dažniau vaizduoti politinių įvykių, brutaliais tikrovės laužomus likimus, asmeninius psichologinius išgyvenimus, daugiaprasmius šeimos santykius, menininko, kūrėjo brendimą ir jo dvasios būsenas; reikšmingu Δ raiškos baru tapo tautos istorijos mįslės ir lemtingi praeities vingiai, taip pat – Lietuvos partizanų kovos, antisovietinė rezistencija, trėmimai į Sibirą. Tuo atžvilgiu labiausiai vertintini J. Mikelinsko *Genys yra margas* (1976) ir *Už horizonto laisvė* (1978), R. Lankausko *Vidury didelio lauko...* (1962), *Projektas* (1986), *Užkeiktas miestas* (1990), *Piligrimas* (1995), R. Šavelio *Dievo avinėlis* (1974), B. Radzevičiaus *Priešaušrio vieškeliai* (1979–1985), V. Bubnio *Piemenėlių mišios* (1988), *Atleisk mūsų kaltes* (1989), *Teatsiveria tavo akys* 1993, R. Gudaičio *Metaforų medžiotojai* (1987), S. Šaltenio *Kalės vaikai* (1990), V. Juknaitės *Šermenys* (1990), J. Ivanauskaitės *Mėnulio vaikai* (1988), *Pragaro sodai* (1992), *Ragana ir lietus* (1993), V. Martinkaus *Medžioklė draustinyje* (1983).

Vidiniai meniniai žanro struktūros pokyčiai (pasakojimo formų lankstumas, polifoniškas vaizdavimas, intertekstinis postmodernusis diskursas) bei išorinių sąlygų permainos (minties išlaisvėjimas, atviras santykis su pasauline lit-ra, o labiausiai – atkurta Lietuvos nepriklausomybė, savos valstybės tęstinumo atstatymas) lėmė naują, šiuolaikinį Δ etapą. Jį jau žymi ir anksčiau pasirodę novatoriški mitografiškieji S. T. Kondroto Δ (*Žalčio žvilgsnis*, 1981; *Ir apsiniauks žvelgiantys pro langą*, 1985), intelektualieji, daugiaplaniai R. Gavelio Δ (*Vilniaus pokeris*, 1989; *Vilniaus džiazas*, 1993; *Paskutinioji žemės žmonių karta*, 1995; *Septyni savižudybės būdai*, 1999; *Sun-Tzu gyvenimas šventame Vilniaus mieste*, 2002), lyriniai, kupini stilizacijų J. Kunčino Δ (*Tūla*, 1997; *Blanchissieris, arba Žvėrynas-Užupis*, 1997; *Kasdien į karą*, 2000). Užmoju išsiskiria originalūs daugiaplaniai emociniai, o vėliau – istoriosofiniai P. Dirgėlos Δ: *Šalavijų kalnas* (1977), *Pogodalis* (1978), *Joldijos jūra* (1987–1988), *Anciliaus ežeras*

(1991), keturtomis Δ ciklas *Karalystė* (1997–2004). Dabartinio Δ erdvė itin plati, joje telpa tradiciniai epiniai ir lyriniai baladiški, avangardistiniai postmodernūs ir psichologiniai kūriniai. Tarp populiariausių ir kritikos labiausiai vertinamų autorių: R. Granauskas (*Duburys*, 2003), L. Gutauskas (*Vilko dantų karoliai*, 3 t., 1991–1997), E. Ignatavičius (*Kiparisų tamsa*, 2005), V. Bubnys (*Balandžio plastėjime*, 2002), S. Parulskis (*Trys sekundės dangaus*, 2002), M. Ivaškevičius (*Žalė*, 2002), H. Kunčius (*Nepasigailėti Dušanskio*, 2004), J. Skablauskaitė (*Mėnesienos skalikas*, 2004), R. Šerelytė (*Vardas tamsoje*, 2004), L. S. Černiauskaitė (*Kvėpavimas į marmurą*, 2006), G. Aleksa (*Ėriukas stiklo rage*, 2003), V. Rožukas (*Bitlų eros hieroglifas*, 1990; *Mosada*, 1996). Labai pagausėjo populiarių, detektyvinio pobūdžio, taip pat masinei auditorijai skirtų, erotiniais išgyvenimais paremtų vadinamųjų „meilės“ Δ . Šiuolaikiniam etapui būdinga tai, kad Δ daugeliu atvejų tapo preke, o jo meninę vertę dažnai nustelbia populiarumo ir perkamumo siekiai.

Sąmonės srautas, arba **vidinis monologas**. Moderniai prozai būdinga literatūrinė technika, kuria atskleidžiama daugialypė personažo sąmonėje vykstanti minčių ir jausmų eiga. Jam būdingas nenuoseklumas, peršokimas nuo vienos minties prie kitos, įvairių patirties plotmių (nuo filosofinės iki pačios kasdieniškiausios) sumaišymas. Minčių eigos natūralumui pabrėžti neretai atsisakoma skyrybos ženklų, laužoma sintaksė ir pan. Sąmonės srautas žymi požiūrio taško kitimą pasakojime. Klasikinėje realistinėje prozoje visai žinoma pasakojimas savo personažo minčių eigą aprašo tarsi stebėdamas iš šalies, o sąmonės srauto atveju tarsi persikeliamas į paties personažo sąmonę. Šios technikos užuomazgų galima rasti L. Sterno romane *Tristramas Šendis* (1760–1767), giminingi sąmonės srautui yra F. Dostojevskio (XIX a.) herojų pokalbiai su savim. Ši literatūrinė technika įsitvirtino XX a. prozoje. Bene ryškiausias jos vartojimo pavyzdys – Dž. Džoiso (Joyce) romanas *Ulisas* (1922), beveik ištiesai parašytas kaip personažų vidiniai monologai (vienas iš jų – Molės Blum – tęsiasi per keliasdešimt puslapių ir turi tik vieną skyrybos ženklą). Sąmonės srautas būdingas M. Prusto (Proust), V. Vulf (Woolf), V. Folknerio (Foukner) ir daugelio kitų žymių XX a. prozininkų kūrybai. Lietuvių lit-roje sąmonės srautas pasirodė XX a. II p., pirmiausia išėivijos rašytojų kūryboje – A. Škėmos romane *Balta drobulė* ir apsakymuose, A. Landsbergio, kiek vėliau – Lietuvoje savo kūrybinį kelią pradėjusio I. Mero prozoje. 7 deš. sąmonės srautas išpopuliarėjo Lietuvoje rašiusių prozininkų (Alf. Bieliausko, M. Sluckio) kūryboje, kuri 1968 sukėlė diskusiją apie vadinamąją vidinio monologo prozą.

Sarkazmas (gr. *sarkasmos* < *sarkazo* – draskau mėsa), pikta, ironiška pašaipa, kilusi iš nusivylimo, apmaudo ir pagiežos, dažniausiai atmiešta skausminga refleksija dėl likimo, aplinkybių ar kitų žmonių

nulemtų sunkių, nepelnytų išgyvenimų (*O kaip gerai, vaikuti, kad susilaužei koją!; Kaip tau / man pasisekė, kad susirgai / susirgau nepagydoma liga...*). Sarkazmas sukuriama priešinant diametriškai skirtingas emocijas, nuostatas, kartėlį pridengiant tariamu džiaugsmu, kraštutinį nusivylimą – apsimestiniu linksnumu, bejėgiškumą – iškentėta stiprybe. Naudojama kaip retorikos ir stiliaus priemonė, siekiant kuo įtaigiau išreikšti savo išgyvenimus, priblokšti adresatą, sumenkinti, sumažinti patirtus smūgius. Lit-roje priskirtinas satyrinio vaizdavimo repertuarui, naudojamas vaizduojant aštrius konfliktus tarp individo ir aplinkos, gilią egzistencines kolizijas. Būdingas Juvenalio, F. Rablė (Rabelais), Dž. Svifto, Voltero, N. Gogolio, M. Saltykovo-Ščedrino, F. Kafkos, Dž. Orvelo, K. Voneguto, S. Beketo kūriniams. Iš lietuvių autorių sarkazmą naudojo V. Kudirka, I. Šeinius, B. Sruoga (ypač *Dievų miške*), taip pat K. Saja, J. Glinskis, V. Žilinskaitė, J. Erlickas, J. Gimberis ir kt.

Satyra (lot. *satira*, senesnis variantas *satura* – malkalynė, maišalynė), lit-ros kūrinys ar vaizdavimo būdas, atskleidžiantis ir išjuokiantis aprašomojo (asmens, gyvenimo būdo, politinės sistemos, vienkio ar kitokių pažiūrų ir pan) silpnynes, trūkumus. Lit-roje galima kalbėti apie satyrinį vaizdavimo būdą, kuriam būdingas kandus, aštrus, net tendencingas humoras, paradoksas, kuris remiasi neatitikimu tarp to, kaip išjuokiamas objektas atrodo, ir to, kas jis yra iš tikrųjų, tarp realybės ir idealo. Satyra pasižymi atvirai ironiška kalbančiojo pozicija, išjuokiamas objektas (konkrečios silpnybės, tam tikros situacijos) yra nesunkiai atpažįstamas arba net įvardijamas. Satyra, nukreipta prieš konkrečius asmenis, vadinama paskviliumi. Europos literatūrinėje tradicijoje Δ susiformavo kaip tam tikro socialinio komentario forma ir reikšėsi dramoje (graikų komedijų autorius Aristofanas) bei poezijoje. Senovės romėnų lit-roje Δ ir buvo vadinamas trumpas eiliuotas lyrinis-epinis kūrinys; žinomiausi tokių satyrų autoriai – Horacijus ir Juvenalis. Antikinės Δ žanro tradicija atgimė Klasicizmo epochoje (satyrą yra parašęs ir Klasicizmo poetikos kūrėjas N. Bualo). Atskirai kalbama apie vadinamąją *menipietišką* Δ . Jos pradininkas – III a. prieš Kr. gyvenęs graikų filosofas kinikas Menipapas. Menipietiška Δ neturi griežtų žanrinių rėmų, joje dera proza ir eilės, rimta ir komiška, natūralistiniai ir fantastiniai elementai. Klasikinių tokios Δ pavyzdžiu laikomas I a. po Kr. gyvenusio romėnų rašytojo romanas Petronijaus *Satyriconas*. Menipietiškos satyros bruožų turi garsūs Renesanso ir Apšviotos epochų romanai: F. Rablė (Rabelais) *Gargantua ir Pantagriuelis*, Dž. Svifto (Swift) *Guliverio kelionės*, M. de Servanteso (Cervantes) *Don Kichotas*. Tačiau dažniausiai Δ terminas vartojamas jau nesiejant jo su viena ar kita antikine tradicija.

Tarp garsiausių pasaulinės lit-ros satyrų – Nyderlandų humanisto E. Roterdamičio *Pagiriamasis žodis kvailybei* (XVI a.). Satyrinėmis galima laikyti prancū-

zų klasicisto Ž. B. Moljero (Mollière)dramas, kurių jau pavadinimai rodo, kokios silpnybės išjuokiamos (*Tartufas, arba Apgavikas, Šykštuolis*). Iš XX a. pažymėtinos anglų rašytojo Dž. Orvelo (Orwell) politinės Δ (*Gyviųjų ūkis, 1984-iejai*), satyrinis rusų rašytojo M. Bulgakovo romanas *Šuns širdis*.

Lietuvių Δ pradininku laikomas V. Kudirka (*Viršinininkai, Lietuvos tilto atsiminimai*), satyrinio vaidavimo bruožų esama Žemaitės kūriniuose (Vingių Jono portretas aps. „Marti“), taip pat K. Sajos dramose; Δ rinkinį yra išleidusi V. Žilinskaitė, satyrinių eilėraščių yra parašęs V. Šimkus. Vienas ryškiausių satyrinės poezijos kūrėjų šiuolaikinėje lietuvių lit-roje yra J. Erlickas.

Sentimentalizmas (pranc. *sentimente* – jausmas), XVIII a. vid. – XIX a. pr. Europos lit-ros, dailės ir visuomeninės minties srovė (terminas kildinamas iš L. Sterno romano *Sentimentali kelionė po Italiją ir Prancūziją* (1768) pavadinimo). Sentimentalizmas atsirado kaip reakcija prieš Klasicizmo normatyvinę estetiką ir Apšvietos racionalumą. Dažnai laikomas pastarosios atšaka, nes pritarė daugeliui jos visuomeninių idėjų. Rėmėsi Ž. Ž. Ruso (Rousseau) doktrina apie prigimtinių žmogaus gerumą, kurį žaloja civilizacijos poveikis, atitolimas nuo gamtos. Sentimentalistai iškėlė jausmą aukščiau proto ir jausmų analizę pavertė meninio vaidavimo objektu. Poetizavo nekilmingų luomų žmones, meilę, tyrumą, jautrumą gamtai ir menui, siekė emociškai paveikti skaitytoją. Pagrindiniai žanrai: aprašomoji poema, idilė, elegija, psichologinis romanas, komedija ir drama. Reikšmingiausi pavyzdžiai: Ž. Ž. Ruso *Naujoji Eloiza* (1761), S. Ričardsono (Richardson) *Pamela* (1740), N. Karamzino *Vargšė Liza* (1792). Sentimentalizmas reiškėsi prancūzų, vokiečių, lenkų, anglų lit-rose; pastarajai būdingesni ironijos ir humoro pradai. Lietuvoje sentimentalizmo bruožų pastebima XIX a. pr. rašytojų A. Klemento, D. Poškos, A. Strazdo kūryboje.

Sentimentalizmas buvo artimas Audros ir veržimosi lit-rai (J. V. Gėtės (Goethe) *Jaunojo Verterio kančios*, 1744); daugelį sentimentalizmo elementų perėmė romantizmas (kartais sentimentalizmas priskiriamas preromantizmui).

Simbolizmas (pranc. *symbolisme* < gr. *symbolon* – ženklas, simbolis), lit-ros srovė, susiformavusi Prancūzijoje XIX a. pab. Δ atsirado kaip reakcija į natūralizmą ir realizmą. Protestuodami prieš šioms kryptims būdingą tikrovės imitavimą, simbolistai kūrė užuominų, subjektyvių nuotaikų kalbą, kurios centras buvo simbolis. Jis buvo suvokiamas kaip žodžiu išreikštas dvasinio pasaulio materialus atitikmuo. Simbolizmo supratimui programinis yra Š. Bodlero (Baudelaire), laikomo vienu iš Δ pirmtakų, eilėraštis „Atitikmenys“. Simbolistai domėjosi menų sintezės idėja, ypač kalbos muzikinėmis galiybėmis (P. Verleno (P. Verlaine) šūkis „Visų pirma muzikos!“); jie išpopuliarino laisvasias eiles, eilėraščių proza, eilėraščių ciklo kompoziciją. Simbolistai įve-

dė į poeziją miesto temą, o drauge su ja ir vidinių prieštaravimų draskomą žmogų. Ryškiausi simbolistai – pranc. poetai Bodleras, Verlenas, A. Rembo (Rimbaud), Ž. Lafargas (Laforgue), S. Malarmė (Mallarmé), prancūziškai rašęs belgų dramaturgas M. Meterlinkas (Maeterlinck), prozininkas Ž. K. Hiuismansas (Huysmans). Simbolizmas populiarius buvo Lotynų Amerikos lit-rose. Jo įtaka jaučiama ir XX a. pr. – P. Valeri (Valery), R. M. Rilksės (Rilke), V. B. Jeitso (Yeats), T. S. Elioto kūryboje.

Lietuvių lit-rai didesnę įtaką darė rusų Δ , susiformavęs kiek vėliau už prancūzų. Pagrindinės abiejų didžiųjų šios srovės atšakų nuostatos panašios, tačiau rusų Δ itin stiprus filosofinis pradai, veikiamas V. Solovjovo mokymo apie pasaulinę dvasią. Poetinė kalba abstraktesnė, linkstama ne tiek į žmogaus sielos, kiek į kosmoso sąrangos ir žmogaus vietos joje analizę. Išskiriamos trys rusų simbolizmo bangos. Pirmajai priklausė N. Minskis, D. Merežkovskis, Z. Gippius, antrajai – V. Briusovas, K. Balmontas, F. Sologubas, trečiajai, susiformavusiai XX a. pr. – A. Blokas, A. Belas, J. Baltrušaitis. Pastarojo asmenybė ir rusiškoji kūryba itin svarbi lietuvių Δ formavimuisi. Lietuvoje simbolizmas nesudarė vientiso judėjimo ir atėjo kiek pavėlavęs – chronologiškai jo pradžia sutampa su leidiniu Vaivorykštė (1914), Pirmasai baras (1915) pasirodymu, o pabaiga – su V. Mykolaičio-Putino eilėraščių rinkiniu *Tarp dviejų aušrų* (1921). Tačiau Δ ženklų – realizmo atmetimą, naujos pasaulėjautos ir estetikos siekį – galima pastebėti jau J. A. Herbačiausko *Erškėčių vainike* (1908) ir S. Čiurlionienės-Kymantaitės *Lietuvoje* (1910). Ryškiausi lietuvių simbolistinės poezijos kūrėjai nuo tautinės problematikos atsigręžę į individą, siekė atskleisti dramatišką dualistinę žmogaus prigimtį ir jos ryšį su kosmoso sąranga (Mykolaitis-Putinas) ar ekspresyviai išreikšti „širdies gelmes“ (B. Sruoga). Pirmuoju atveju svarbi filosofinė problematika, išryškėja pastovūs simboliai (viršūnės–gelmės), antruoju atveju kuriamas fragmentiškas impresionistinio vaizdo eilėraščių, kurio simbolika išreiškia momento nuotaiką. Iš chronologinės sekos iškrinta lietuviškoji J. Baltrušaičio kūryba (1942 pasirodė eil. rink. *Ašarų vainikas* 1 d.). Baltrušaitis tarp lietuvių simbolistų unikalus harmoningu pasaulio suvokimu, cikliška laiko samprata. Kai kurių poetų kūryboje simbolistiniais įvaizdžiais propaguojami tautiniai idealai ar reiškiamas perdėm abstraktus filosofinis turinys (M. Gustaitis, M. Vaitkus, F. Kirša). Simbolizmo įtaka pastebima E. Steponaičio, A. Lasto, P. Vaičiūno, K. Inčiūros, J. Tysliavos, S. Nėries, L. Skabeikos poezijoje.

Sintaksinė poetinė figūra, tam tikra sintaksinė konstrukcija, vartojama kalbos raiškumui, poetiniam efektui pasiekti. Tokį efektą gali kurti viso teksto sintaksinė organizacija, pvz., skrybros ženklų atsisakymas moderniojoje poezijoje ar prozoje (Dž. Džoiso (Joyce) *Ulise Molės Blum monologas* tęsiasi keliasdešimt puslapių ir turi tik vieną skrybros žen-

klą; R. Granausko apys. *Jaučio aukojimas* sudaryta tik iš trijų sakinių) arba nebaigti sakiniai, sukuriantys užuominą, potekstę. Išskiriamos ir atskiros sintaksinės figūros, kurių pagrindinės yra šios:

• **Pakartojimas**, atskirų žodžių, frazių ar sakinių kartojimas, atliekantis emocinio pabrėžimo, semantinio išryškavimo funkciją, pvz.:

*Vis gaudžia ir gaudžia, vis dunda ir dunda,
Ir didina, daugina dovaną duotą...* (J. Baltrušaitis)

• **Anafora**, žodžių ar jų junginių pakartojimas sakinių, eilučių, posmų pradžioje, pvz.:

*Kiekvienas augalas į saulę stiebias,
Kiekvienas gyvis ją pajusti geidžia.* (V. Mykolaitis-Putinas)

• **Epifora**, žodžių ar jų junginių pakartojimas sakinio, eilutės ar posmo pabaigoje, pvz.:

*Tai buvo septintą valandą ryto,
lygiai septintą valandą ryto
ir nelygiai septintą valandą ryto,
lygiai nelygų rytą
ir lygiai septintą valandą ryto.* (A. Mackus)

• **Paralelizmas**, simetriškai išdėstytos vienodos ar panašios sintaksinės struktūros, kuriomis sugretinami skirtingi reiškiniai. Vienas dažniausių paralelizmų litroje – žmogaus būsenos ir gamtos sugretinimas, pvz.: *Neužmigdys naktis žvaigždės,
Nenumarins širdis troškimų.* (Maironis)

• **Antitezė**, paralelizmo atvejis, kai gretinamieji nariai turi priešingą reikšmę, pvz., antiteziškas yra M. Martinaičio poezijos rinkinio *Akių tamsoj, širdies švieso* pavadinimas, antiteze grįstas V. Mykolaičio-Putino eilėraščių ciklas *Viršūnės ir gelmės*.

• **Inversija**, įprastinės žodžių tvarkos pakeitimas sakinyje, siekiant pabrėžti kurią nors jo dalį. Inversijų gausu V. Krėvės *Dainavos šalies senų žmonių padavimuose*, J. Bilūno prozoje („Atėjo ruduo, liūdnas, nelaimingas“).

• **Anakolutas**, sintaksinė figūra, kai žodžiai ar sakinių atkarpos tarpusavyje derinami semantiškai, o ne sintaksiškai. Rašytinėje kalboje, grožinėje lit-j ši figūra vartojama šnekamosios kalbos, laisvos minties įspūdių sukurti: *Stela, ir tą pavasarį buvo Stela, cigaretės apskrudintas staliukas.* (B. Radzevičius)

• **Perkėlimas** (anžambemas, pranc. *enjambement*), sintaktinių intonacinių vienetų (sakinių, frazių) ir metroritminių vienetų (eilutės, strofos) nesutapimas. Šią figūrą mėgsta avangardistinės pakraipos poetai. Dažna ji, pvz., J. Juškaičio kūryboje: *Aš toks erškėtis... širdžia skaudančia
Tu kaip tylą dabar nelaukus
Palik išgirsti visą raudančią
Jo ateitį. Paglostyk plaukus...*

• **Elipsė**, kurios nors sakinio dalies (dažniausiai veiksnio ar tarinio) praleidimas, pvz.:

Nuo tavo rankų – meilė ir švelnumas.

Nuo vyturio pilkų sparnų – aušra. (Just. Marcinkevičius)

• **Asindetonas**, stilistiškai motyvuotas sakinio dalių arba sakinių jungimas be jungtukų: *dabar vėlu, aš grįžau atgal, išspjoviau mirtį šikšnosparnio pavidalu, ji neša tau mano laiką, aš dėl tavęs visko atsisakiau.* (V. P. Bložė)

• **Polisindetonas**, sakinio dalių arba sakinių jungimas su pabrėžtinai daug jungtukų, pvz.:

*Ir aš nenoriu matyt
egzilo tuštėjančių rankų,
ir aš nenoriu matyt
jų finalinio šauksmo krypties.
Ir aš nenoriu matyt
baimės, kur būta drąsumo,
ir aš nenoriu matyt
triumfuojančios meistro mirties.* (A. Mackus)

• **Parataksė**, sujungiamųjų sakinių dominavimas tekste.

• **Hipotaksė**, prijungiamųjų sakinių dominavimas tekste.

• **Retorinis klausimas**, nereikalaujantis atsakymo, emocingą teigimą ar neigimą reiškiantis klausiamasis sakinytis, pvz.:

*Vasaros, kodėl taip ilgai einat, kol ateinat
Ir kodėl taip greit, taip greit prabėgat?* (J. Juškaitis)

• **Retorinis sušukimas**, šaukiamasis sakinytis, emocingas, pabrėžiantis teigiamą mintį, parodantis subjekto poziciją. Dažniausiai toks sušukimas reiškiamas kreipiniu, pvz.:

*Pilie! Tu tiek amžių praleidai garsiai,
Ir tiek mums davei milžinų.* (Maironis)

• **Laipsniavimas**, vienaarūšių sakinio dalių arba vienaarūšių sakinių išvardijimas, kai išskaičiuojamos sąvokos eina silpnėjančia arba stiprėjančia tvarka, pvz.:

*Kur jūs paukščiai, paukšteliai, paukštytės,
Katrų čiulbančių taip ramu klausytis.* (A. Baranauskas).

Siurrealizmas (pranc. *surréalisme* – viršrealizmas), avangardistinė lit-ros ir meno kryptis, gyvavusi Europoje (visų pirma Prancūzijoje) tarp I ir II pasaulinių karų. Išsivystė iš kiek ankstesnio dadaizmo. Pagrindinės Δ manifestų (*Siurrealizmo manifestas*, 1924; *Kitas siurrealizmo manifestas*, 1929) ir kūrybos idėjos – pasipriešinimas racionalistiniam pasaulio supratimui, asmenybės unifikuojančiam civilizacijos paveldui, pašmonės ir vaizduotės sureikšminimas (ryški Z. Froido (Freud) psichoanalizės įtaka). Δ tikslas, anot A. Bretono (H. Breton), vieno iš šios krypties programos autorių, yra „svaiginančių nusileidimų“ į save išlaisvinti psichikos galias, sujungti įprastinį pasaulio suvokimą ir pašmonės pasaulį „absoliučioje realybėje“, t. y. viršrealybėje. Siurrealistus itin domi-

no sapno, haliucinacijos logika (ar nelogiškumas), tarpinės būsenos tarp miego ir būdravimo, kurios „ištraukia“ iš vaizduotės netikėčiausius, neįmanomus pagal racionalistinį supratimą pavidalus. Mėgstamas automatinis rašymas, groteskas, parodija, juodasis humoras, bjaurumo ir siaubo estetika, netikėti žodžių ir vaizdo plotmių sugretinimai. Kai kuriais atžvilgiais (žavėjimasis vizija, sapnu, vaizdinis teksto tirštumas) Δ ištakas galima įžvelgti Baroko ir romantizmo tradicijose. Svarbiausi Δ atstovai – pranc. poetai A. Bretonas (Breton), P. Eliuaras (Eluard), L. Aragonas (Aragon). Δ ryškus dailėje (S. Dali, M. Ernstas (Ernst)), kine (manifestiniu laikomas rež. L. Bunjuelio (Buñuel) fimas *Andalūzijos šuo*, 1929).

Siurrealizmas kaip organizuotam sąjūdžiui nustojus gyvuoti, dar ilgai buvo jautiama jo įtaka – ypač dramoje ir prozoje (nors Δ susiformavo poezijoje). Δ bruožų esama A. Arto (Artaud), S. Beketo (Becket), Ž. Ženė (J. Genet) ir kt. absurdo teatro kūrėjų dramose, pranc. Naujojo romano (N. Sarot (Sarraut), A. Rob-Grijė (Robbe-Grillet) kūryboje. Siurrealizmo terminas iki šiol plačiai vartojamas ne tiek kryptčiai, kiek šios kryptties atstovų pasiūlytam pasaulio supratimui ir jo vaizdavimo būdai nusakyti. Apie Δ lietuvių lit-roje galima kalbėti būtent šiuo aspektu. Jo bruožų esama A. Škėmos, I. Mero, A. Landsbergio, J. Ivanauskaitės, V. P. Bložės, S. Gedos, M. Martinaičio, H. Radausko ir kt. kūryboje.

Socialistinis realizmas, oficiali sovietinės lit-ros doktrina, paskelbta 1934 m. I sovietinių rašytojų suvažiavime. Nors iš dalies rėmėsi klasikinio realizmo vaizdavimo principais, ja buvo siekiama lit-rą unifikuoti, pajungti propagandiniams tikslams. Δ doktrina skelbė socialistinį realizmą pagrindiniu sovietinės grožinės lit-ros metodu ir reikalavo, kad rašytojas, kaip buvo teigiama, „teisingai, istoriškai konkrečiai vaizduotų revoliucingai besiplėtojančią tikrovę“. Be to, lit-ra privalanti idėjiškai formuoti ir auklėti lojalius socializmui žmones, komunizmo statytojus. Pavyzdiniu Δ kūriniu laikomas M. Gorkio romanas *Motina* (1906), nors ir parašytas dar prieš paskelbiant doktriną. Lietuviškai Δ principai pirmą kartą išdėstyti Maskvoje leistame žurnale *Priekalas* 1934. Lietuviškojo Δ klasika laikytini J. Baltušio pjesė *Gieda gaideiliai*, A. Vienuolio romanas *Puodžiūnkiemis*, T. Tilvyčio poema *Usnynė*, kuriuose kuriami suprimityvinti išnaudotojų ir išnaudojamųjų portretai (vienai perdėm idealizuoti, kiti sukarikatūrinti), vaizduojama nesutaikoma klasių kova, brėžiama neišvengiama socialistinės pertvarkos perspektyva. Panašių bruožų turi daugelis pirmaisiais pokario dešimtmečiais Lietuvoje parašytų kūrinių. Laikui bėgant, Δ reikalavimai švelnėjo, jo samprata plėtėsi, kol galų gale paskutiniaisiais Sovietų Sąjungos gyvavimo dešimtmečiais ši sąvoka tapo neaiški. Δ doktrina buvo taikoma ne tik lit-rai, bet ir kitoms meno rūšims, o ją atitinkantys kūriniai artimi sukurtiems pagal hitlerinio herojinio realizmo principus, taigi galima kalbėti apie totalita-

rinių šalių oficialiojo meno panašumus. Socialistinio realizmo klišės parodijuoja taip vadinamas socartas, viena postmodernistinių meno krypčių.

Stilius (lot. *stilus* – rašymo pagaliukas, rašysena):

1. kalbos raiškos sistema lit-ros kūrinyje, priklausanti nuo individualaus kalbinės medžiagos vartojimo, atrankos, interpretacijos ir konstrukcijos, taip pat – tikslo ir funkcijų. Kartais išskiriamas platesnių lit-ros kategorijų stiliai: epochos (Klasicizmo, Baroko, Romantizmo, modernizmo ir kt.) bei srovės (ekspresionizmo, impresionizmo, siurrealizmo ir kt.); tačiau dažniausiai kalbama apie individualų autoriaus stilių, kurį labiausiai lemia konkretaus autoriaus talentas, jo gebėjimai pasinaudoti bendrinės kalbos ištekliais, kūrybiškumas parenkant tinkamiausius, tiksliausius ir vaizdingiausius žodžių derinius, kad galėtų įtaigiai aprašyti vaizduojamą objektą. Stilius priklauso ir nuo lit-ros žanro: epika labiausiai remiasi pasakojimu bei išoriniais veiksmo, situacijų, personažų aprašymais, metonimiška vaizduosena, tuo tarpu lyrikoje pirmenybė teikiama metaforai, perkeltinėms reikšmėms, fonetinėms žodžio ypatybėms (kartais vadinamoms *garsaraščiu*). Stilius laikomas vienu iš pagrindinių lit-ros, suvokiamas kaip *kalbos menas*, meniškumo ir vertės kriterijų. Tarp žymiausių stiliaus meistrų paprastai minimi lietuvių lit-ros klasikai – K. Donelaitis, A. Baranauskas, V. Krėvė, Vaižgantas, B. Sruoga, V. Mykolaitis-Putinas, P. Cvirka, A. Vaičiulaitis, J. Aistis, H. Radauskas, M. Katiškis ir kt.

2. kalbos vartojimo būdas visose kalbinės veiklos sferose – kasdienėje šnekoje, publicistikos, mokslo veikaluose, oficialiuose raštuose ir pan. Stiliaus sąvoka taip pat vartojama meno kūrinių (tapybos, skulptūros, muzikos, architektūros ir kt.), mados ir pan. individualioms raiškos sistemoms apibūdinti. Pagal vartojimo tikslingumą išskiriami funkciniai stiliai: meninis beletristinis, publicistinis, mokslinis, oficialusis dalykinis, buitinis ir kt.

Stilizacija, sąmoningas žinomo kūrinio, tam tikro žanro, formos, literatūrinės srovės ar epochos stiliaus, tam tikro kalbos būdo pamėgdžiojimas. Stilizacija gali apimti visą kūrinį (V. Krėvės *Dainavos šalies senų žmonių padavimai*) ar kai kuriuos kūrinio fragmentus (J. Marcinkevičiaus dramoje *Mindaugas* Juodojo ir Baltojo metraštininkų kalba primena senųjų metraščių stilių). Lietuvių lit-roje vienas pagrindinių stilizacijos šaltinių ir modelių yra tautosaka – liaudies dainos poetika imituojama pasitelkiant tam tikrą leksiką (deminutyvus, epitetus), sintaksines priemones ir kompozicinius principus (pakartojimus, paralelizmus), eilėdarą (sintaksinę-intonacinę). Tokios stilizacijos pradininku lietuvių lit-roje laikomas L. Gira, jos esama daugelio rašytojų kūryboje iki pat šių dienų (A. Miškinio, S. Nėries, K. Bradūno, M. Martinaičio, S. Gedos ir daugelio kt.). Kitas dažnai imituojamas stilius – Bib-

lijos, religinių raštų (tokios stilizacijos pavyzdžių rastume Bradūno, A. Škėmos, A. Mackaus ir kt. autorių kūryboje). Romantizmo epochos poetinį stilių imituoja H. Radauskas eil. „Juk tai romantika“. Esama keleto Δ atmainų, kurias vieną nuo kitos ne visada lengva atskirti.

- **Parodija**, labiausiai paplitusi stilizacijos atmaina, kurioje dažniausiai pamėgdžiojamas kito kūrinio stilius, idėjos, autoriaus pažiūros ar pan. ir išryškinamos juokingosios pusės. Tai daroma dažniausiai iki karikatūriškumo padidinant kai kuriuos kūrinio bruožus, stiliaus ypatybes (pvz., parodistai dar labiau pailgina ilgus parodijuojamo kūrinio sakinius, sentimentalų stilių padaro dar sentimentalesnį ir pan.). Poezijoje Δ įsitvirtino dar Antikos kultūroje, jos objektas buvo ne tik literatūra, bet ir religiniai ritualai, visuomenės papročiai. Senovės Graikijoje vadinamieji aukštieji žanrai turėjo savo parodijinius atitikmenis (pvz., Aristofano komedijos parodijavo Aischilo ir Euripido tragedijų stilių). Svarbus vaidmuo Δ teko Viduramžiais ir ypač Renesanso epochoje (pvz., ispanų rašytojas M. de Servantesas (Cervantes) *Don Kichote* parodijavo visą Viduramžių nuotykių romano tradiciją, prancūzų rašytojas F. Rable (Rabelais) *Gargantiua ir Pantagriuelyje* – scholastiką). Vienas žymiausių Apšvietos epochos parodistų – prancūzų filosofas ir rašytojas Volteras (Voltaire). Δ išliko populiarūs iki šių dienų. Lietuvių lit-roje Δ buvo pamėgę avangardinės pakraipos rašytojai (K. Binkio eilėraščių ciklas *Penki pavasariai*, T. Tilvyčio kn. 3 *grenadieriai*, 1926), vėliau – Vl. Šimkus (*Bitės pabėgėlės*, 1973). Ne tik literatūrinės klišės, bet ir laikraščių stilių, politinį diskursą šmaikščiai parodijuoja J. Erlickas. Δ objektas gali būti ne tik konkretus kūrinys ar autorius, bet ir literatūrinė kryptis, tradicija (pvz., H. Radausko poezijoje parodijuojama romantizmo poetika), tam tikri literatūrinės technikos, kompoziciniai ypatumai ir pan.

- **Travestija**, parodijos atmaina, kai rimtas kūrinys pašaipiai parafrazuojamas – išlaikomi pagrindiniai kompoziciniai bei tematiniai imituojamo kūrinio elementai, tačiau stilius smarkiai pakeičiamas: dažniausiai vadinamasis aukštasis stilius pakeičiamas žemuuju, patetiškas, deklaratyvus kalbėjimas – buitisku ar net vulgariu. Tokio antikinės dramos imitavimo pavyzdžiu galėtų būti J. Marcinkevičiaus poema *Heroica*, arba *Prometėjo pasmerkimas*.

- **Pastišas**, stilizacijos atmaina, kai mėgdžiojama konkretaus kūrinio, autoriaus ar lit-ros srovės stilistinė maniera. Iš pirmo žvilgsnio pastišas gali pasirodyti panašus į parodiją, bet jis kuriamas kaip literatūrinis žaidimas, pokštas, nesiekiant išjuokti mėgdžiojamo kūrinio ar lit-ros reiškinių. Tokio pastišo pavyzdžiu galėtų būti V. Šimkaus eil. „Vasaros idilė“, kuriame imituojama A. Strazdo „Pasterkos, arba piemenų giesmės“ stilistika. Pastišas, kartais apibūdinamas kaip šaltas, beaistris mėgdžiojimas, būdingas post-

modernistinei lit-rai; tokio Δ pavyzdžių yra K. Ostausko dramose.

Tropas, perkeltine reikšme vartojamas žodis ar žodžių junginys; retorinė kalbos figūra. Perkeltinės reikšmės elementas pakeičiamas kitu, semantiškai artimu, tačiau esamame kontekste neįprastu. Pricklausomai nuo Δ rūšies, šis perkėlimas gali remtis dviejų dalykų panašumu (metafora) arba gretimumo ryšiais (metonimija) – metaforos ir metonimijos grupės sudaro Δ daugumą. Δ priskiriamos ir kai kurios kitos figūros.

- **epitetai**, vaizdingas kokios nors daikto, reiškinių ar veiksmo ypatybės įvardijimas, pvz., aukso svajonė, ugninės žaros ir pan.

- **palyginimas**, panašumu paremtas dviejų daiktų arba reiškinių sugretinimas, pvz., „Pro aukštus vartus / Ateinu / Kaip viešnia... (J. Degutyte); Laumė juostą pakabina / Kaip vainiką – danguje (H. Radauskas).

- **perifrazė**, daikto ar reiškinių netiesioginis įvardijimas, nusakymas kitais žodžiais, pvz., akis – regėjimo organas. S. Nėries eilėraštyje perifrastiškai įvardijamas Kaunas: „Kur baltas miestas / Kur Nemunėlis“. Perifrazė buvo mėgstama klasicizmo poetikoje (pvz., gausios perifrastinės valstiečio charakteristikos D. Poškos *Mužike Žemaičių ir Lietuvos*).

- **eufemizmas**, nemalonios ar nepadorios prasmės žodžių pakeitimas kitais, neutraliais, pvz., vietoj „numirė“ sakoma „pasitraukė“, „išėjo“ ir pan.

Žanras, grupė lit-ros kūrinių, kuriuose pasikartoja panaši tematika, problematika ir jų pateikimo būdas – struktūra, kompozicija, formalios teksto organizavimo savybės. Visa tai gali būti traktuojama kaip žanrinės taisyklės, normos. Δ yra viena pagrindinių sąvokų, kuria remiasi lit-ros tekstų klasifikacija, ir drauge viena esminių lit-ros mokslo problemų. Δ yra glaudžiai susijęs su lit-ros rūšimi ir yra jos sąlygojamas (pvz., epo žanrai – romanas, novelė, apysaka, lyrikos – sonetas, elegija, odė, dramos – tragedija, komedija). Δ įvairiais laikotarpiais suprantamas skirtingai, jį nevienodai traktuoja įvairios lit-ros teorijos mokyklos. Klasicizmas labai sureiškšmino Δ kategoriją. Romantikai, siekę kūrinių individualizacijos, ėmėsi Δ maišyti, nutrynė griežtas jų ribas. Modernizmo iškelta individualios genijaus raiškos idėja buvo nesuderinama su žanriniais šablonais. Visa XX a. ir XXI a. lit-ra Δ linkusi traktuoti gana laisvai. Naujai Δ žiūrėjo modernios lit-ros teorijos. Formalizmas siejo Δ su komunikacijos situacija – t. y. santykiu tarp rašytojo ir skaitytojo. Struktūralistai žanrinę normą traktuoja kaip vieną iš dinaminių struktūros veiksnių, lemiančių lit-ros procesą, – Δ atstovauja bendrai tendencijai, kurią atskiras kūrinys siekia įveikti. Panašiai Δ žiūri semiotika. Pz., rusų literatūrologas ir kultūros tyrinėtojas J. Lotmanas Δ laiko tipologi-

niu kriterijumi. Pagal jį skiria lit-os epochas, sroves, tipus, orientuotus į tapatybę (t. y. siekiančius atitikti Δ reikalavimus) ir orientuotus į skirtybę (šiuo atveju Δ tėra kliūtis, kurią reikia įveikti ieškant naujų meninių formų). Įtakingą Δ teoriją sukūrė rusų lit-ros tyrinėtojas M. Bachtinas, vienas žymiausių romano Δ tyrinėtojų, – jis kalba apie Δ kaip apie pačios lit-ros pradžią siekiančią kultūrinę atmintį. Lietuvių literatūrologijoje daugiausia dėmesio skiriama prozos žanrams (pvz., A. Zalatorius *Lietuvių apsakymo raida ir poetika*, 1971; A. Kalėdos *Romano struktūros metmenys*, 1996; J. Sprindytės *Lietuvių apysaka*, 1996).

Žemė, naujosios lietuvių poezijos antologija, išleista Los Andžele (JAV) 1951. Antol. publikuota J. Kėkšto, K. Bradūno, A. Nykos-Niliūno, H. Nagio, V. Mačernio poezija bei įvadinis J. Girmiaus straipsnis „Žmogaus prasmės žemėje poezija“. Straipsnis turi paantraštę „Trečiajai mūsų poezijos kartai atėjus“ ir traktuoja žemėninkus kaip generaciją, kuriančią nei subjektyvią (kaip neoromantikai), nei objektyvią (t. y. idėjinę, visuomeninę), o labiau į bendruosius žmogaus rūpesčius įsižiūrinčią filosofinę poeziją. Į kultūrinę recepciją žemėninkai (jie vadinami ir lankininkais – nuo žurnalo *Literatūros lankai* pavadinimo) įėjo kaip viena karta, kurios atstovus sieja bendras likimas. Kaip menininkai jie pradėjo formuotis dar Nepriklausomoje Lietuvoje (čia pradėjo studijuoti ar baigė studijas, paskelbė pirmąsias publikacijas), tačiau visu kūrybiniu pajėgumu išsiskleidė jau išeivijoje (pirmosios šios kartos atstovų knygos spausdinamos jau Vokietijoje). Tiesa, tai tik apibendrintas istorinės situacijos modelis – V. Mačernis žuvo Lietuvoje 1944, kiek kitoks ir J. Kėkšto, kalėjusio Lenkijos ir sovietiniame kalėjimuose, emigracijai pasirinkusio kitą žemyną, likimas. Tačiau labiau nei gimimo laikas ar istorinė patirtis žemėninkus siejo santykis su ta patirtimi: tremtį jie priėmė kaip egzistencinį išbandymą. Kūryboje jis nevirsta retorišku prarastos žemės apdainavimu ar asmeninio skausmo išsakymu. Netektis transformuojama į būtines prasmės ieškojimą, išreikiama skirtinga poetine maniera (nuo gana tradicinio K. Bradūno eilėraščių, išsakančio pamatinį žmogaus artumo žemę krikščioniškos ir pagoniškos mitologijos simboliais, iki intelektualios vakarietiškos kultūros patirtį sugėrusios A. Nykos-Niliūno kūrybos). Žemėninkai apskritai lit-ros kūrinių traktavo visų pirma kaip estetinę vertybę, orientavo lietuvių literatūrą į vakarietiškos tradicijos liniją, „kitaip tariant, nenormalioje padėtyje išimtinio istorijos momentu buvo užsiangažuota visuotinės, menu išsakomos civilizacijos srovės tęstinumui. Pavertgą kraštą apleidusį

pabėgėlių sauja apsisprendė elgtis kaip tauta, turinti savo kultūrą ir vidinę laisvę, kitų tautų tarpe, o ne kaip mobilizuoti kareiviai, tėvynės laisvės vardan savąją uždarę į ateities kraičio skrynią“ (R. Šilbajoris). Žemės idėjų ir estetinių orientacijų tąsa buvo *Literatūros lankų* žurnalas.

Žodžių žaismas, dažniausiai panašiai skambančių, bet skirtingas reikšmės turinčių žodžių sugretinimas, sukuriantis reikšmės dviprasmiškumą, neretai sukeliantis komišką efektą. Δ dažniausiai pasitaiko poezijoje, jį ypač mėgsta avangardistinės pakraipos rašytojai. Stilistika ir retorika skiria daugelį Δ rūšių.

- **Kalambūras**, panašaus skambėjimo, humoristinio ar satyrinio pobūdžio žodžių sugretinimas. Kaip ir kitas žodžių žaismo rūšis, Δ mėgo keturvėjininkai; pvz., K. Binkis varijuoja „Laisvės alėjos“ pavadinimą: „į laisvę alėjų“, „varva laisvės aliejum“; sugretina 'kompromisą' ir 'kompresą' – „kompromisų kloti kompresus“.
- **Ekvivokacija**, arba **dviprasmybė**, daugiareikšmė frazė ar pasakymas, kuris remiasi panašiu į kitus pasakymus skambesiu ar galimybe jį perskaityti keliais būdais; pvz., A. Rimydžio „Aš Vargo Mistros [vargamistros] vaikas“, J. Žlabio-Žengės „Mes pajūry išbriodom klaipią pėdą“ [Klaidpėdą].
- **Anagrama**, visos ar kai kurios žodžio, frazės ar pasakymo raidės, sukeistai kartojamos kitame žodyje, frazėje ar sakinyje. Δ buvo vartojama jau senojoje poezijoje: svarbus žodis, dažniausiai dievybės vardas, tekste ne tik tiesiogiai minimas, bet ir „paslepiamas“ fonetiniuose teksto sąskambiuose. Ši priemonė vartota ir Viduramžių poezijoje, pvz., prancūzų poetas F. Vijonas (Villon) savo eilėraščiuose tokiu būdu užšifravo autobiografinės nuorodas. Knygoje *Avangardizmo sūkurys* D. Striogaitė pateikia K. Binkio versto E. Potjė (Pottier) „Internacionalo“ I strofoje paslėptos Δ perskaitymą („Kiek remis / Plikus / Ura į / Mitingus, / Ura!“).
- **Metagrama**, pirmų raidžių ar skiemenų sukeitimas greta esančiuose žodžiuose, pvz., šalta balta – balta šalta. Δ vadinama ir žaisminga žodžių eilė, kai prie kiekvieno žodžio pridedama po raidę, pvz., aro-varo-svaro.
- **Paronomazija**, panašiai skambančių žodžių sugretinimas, norint išryškinti jų reikšmių artimumą ar tolimumą, pvz., V. Mykolaičio-Putino eilėraštitis „Vasaris“ grindžiamas „vasario“ ir „vasaros“ gretinimu. Δ dažniausiai yra kalambūro pagrindas.

Laiko juosta

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1304		Dantė Aligjeris pradeda kurti <i>Dieviškąją komediją</i> (išleista 1472)	Lietuvą valdo didysis kunigaikštis Vytenis, viešpatauja 1295–1316	Šventąją Romos imperiją valdo Albertas I Habsburgas, viešpatauja 1298–1308
1349		Džovani Bokačas sukuria <i>Dekameroną</i> (1349–1353)	Romos popiežius pažada Lietuvos kunigaikščiui Kęstučiui karūną	Europą siaubia maro epidemija (1347–1350)
1370		Frančeskas Petrarka sukuria poezijos rinkinį <i>Kanconjerė</i>	Algirdas ir Kęstutis surengia žygius prieš Kryžiuočių ordiną ir Maskvą	Romos popiežiumi tampa Grigalius XI (1370–1378)
1420	Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas laiške Romos imperatoriui Žigmantui aiškina, kad lietuviai ir žemaičiai yra vienos kalbos ir tautos žmonės	Filipas Bruneleskis suprojektuoja Florencijos katedrą	Popiežius Martynas V įsteigia Žemaičių vyskupystę	
1440			Kazimieras Jogailaitis išrenkamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, valdo iki 1492	
1446	Sudaromas Trumpasis Lietuvos metraščių sąvadas			
1450		Johanas Gutenbergas išspausdina pirmąsias knygas		
1453			Lietuvos seimas Vilniuje svarsto, kaip nuo Lenkijos apginti Voluinę	Turkai užima Konstantinopolį, žlunga Bizantijos imperija
1462				Maskvos Didžiąją Kunigaikštystę pradeda valdyti Jonas III, pasiskelbęs visos Rusijos patvaldžiu, valdo iki 1505
1479				Susikuria Ispanijos valstybė
1480				Maskvos Didžioji Kunigaikštystė išsilaisvina iš totorių
apie 1485		Sandras Botičelis nutapo paveikslą <i>Veneros gimimas</i>		
1489		Išleidžiamas Fransua Vijono poezijos rinkinys <i>Didysis testamentas</i>		
1492	Vilniuje vėl įsikuria didžiojo kunigaikščio dvaras		Aleksandras Jogailaitis išrenkamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, valdo iki 1506	Kolumbas atranda Ameriką
1497		Leonardas da Vinčis nutapo <i>Paskutinę vakarienę</i>		Vaskas da Gama atranda kelią į Indiją (1497–1498) Portugalai pasiekia Rytų Afriką
1500			Maskva mūšyje prie Vedrošos pirmą kartą įveikia Lietuvos kariuomenę	
1501	Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro pasiuntinys Erazmas Vitelijus Romoje popiežiui Aleksandriui VI pasako kalbą, aukštinančią Lietuvą, lietuvių tautą ir Vytautą	Erazmas Roterdamielis parašo <i>Pagiriamąjį žodį kvailybei</i>		
1502		Leonardas da Vinčis nutapo <i>Moną Lizą</i>		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1504		Albrechtas Diureris sukuria graviūrą <i>Adomas ir Ieva</i>		
1506			Žygimantas Senasis Jogailaitis išrenkamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, valdo iki 1548	
1507	Dominikonai Vilniuje atidaro aukštesniąją mokyklą, kurioje pirmą kartą Lietuvoje pradėta mokyti filosofijos ir teologijos		Maskva pradeda karą prieš LDK, kuris su pertraukomis tęsiasi 30 metų	
1508				Henrikas VIII tampa Anglijos karaliumi
Apie 1511	Sudaromas Vidurinis Lietuvos metraščių sąvadas (apie 1511–1518)			
1512			Oršos kautynėse Lietuvos kariuomenė sutriuškina Maskvos kariuomenę	
1513		Nikolas Makiavelis parašo veikalą <i>Valdovas</i> (išleistas 1532)		
1517		Martynas Liuteris Vitenberge paskelbia garsiąsias 95 tezes, prasideda reformacijos sąjūdis		
1519	Sudaromas Platusis Lietuvos metraščių sąvadas, vadinamas Bychovco kronika (apie 1519–1525)	Rafaelis Santis nutapo paveikslą <i>Leonas X ir du kardinolai</i>		Hernanui Kortesui vadovaujant pradedamas Amerikos užkariavimas Pirmoji kelionė aplink pasaulį, kuriai vadovavo Fernardas Magelanas (1519–1521)
1522	Pranciškus Skorina savo įkurtoje Vilniaus spaustuvėje išspausdina pirmą LDK knygą <i>Mažoji kelionių knygelė</i>			
1523	Mikalojus Husovianas Krokuvoje išleidžia <i>Giesmę apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę</i>			
1525				Albrechtas Brandenburgietis prisiekia Žygimantui Senajam ir skiriamas Prūsijos valdovu: Prūsija tampa pasaulietine kunigaikštyste
1527				Karolio V kariuomenė užima Romą
1529	Priimamas Pirmasis Lietuvos Statutas		Žygimantas Augustas paskelbiamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, vėliau karūnuojamas Lenkijos karaliumi, valdo 1548–1572	
1530				Prasideda katalikų ir protestantų kovos Vokietijoje, tęsiasi iki 1555
1532		Fransua Rablé išleidžia romaną <i>Pantagriuelis</i> (kitos dalys išleidžiamos 1534, 1546, 1552)		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1533				Maskvos valdovu tampa Jonas IV Žiaurusis, valdė iki 1584
1534		Martynas Liuteris išleidžia Bibliją vokiečių kalba Fransua Rablé išleidžia romaną <i>Gargantua</i>	Lietuvos karas su Maskva, Lietuva sulaiko Maskvos veržimąsi į tolimesnes Dniepro sritis (1534–1537)	Henrikas VIII tampa Bažnyčios vadovu, įkuria anglikonų bažnyčia
1536		Kalvinas išleidžia veikalą <i>Krikščionių tikėjimo pamokymas</i> Mikelandželas Buonarotis Vatikano Siksto koplyčioje pradeda tapyti <i>Paskutinį teismą</i>		
1539				Viler Kotrė ediktu prancūzų kalba tampa oficialia Prancūzijos kalba
1540				Ignacas Lojola įkuria Jėzuitų ordiną
1541	Abraomas Kulvietis įsteigia pirmąją pasaulietišką kolegiją Vilniuje			
1542				Romoje įsteigiama šventoji oficija – aukščiausiasis apeliacinis teismaserezijų klausimais
1543	Abraomas Kulvietis parašo laišką Bonai Sforcai – <i>Tikėjimo išpažinimą</i> – pirmą reformacijos tekstą Lietuvoje	Išleidžiamas Mikalojaus Koperniko veikalas <i>Apie dangaus sferų sukimąsi</i>		
1544	Žygimantas Augustas įsiskuria Vilniuje ir čia atkuria valdovo dvarą su turtinga biblioteka	Įkuriamas Karaliaučiaus universitetas		
1545				Prasideda Tridento bažnytinis susirinkimas (1545–1563)
1547	Karaliaučiuje išleidžiama pirmoji lietuviška knyga – Martyno Mažvydo <i>Katekizmas</i>			Maskvoje Jonas IV Žiaurusis pasiskelbia „visos Rusijos caru“
1549	Martynas Mažvydas išleidžia knygą <i>Giesmė šv. Ambraziejaus bei Augustino</i>	Joachimas Diu Belė išleidžia veikalą <i>Prancūzų kalbos gynimas ir pašlovinimas, kuriame ragina rašyti ne lotynų, bet tautine kalba</i>		
1550	Mykolas Lietuvis parašo politinį traktatą <i>Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius</i> (išleistas Bazelyje 1615)		Barbora Radvilaitė karūnuojama Lenkijos karaliene	
1553	Mikalojus Radvilas Juodasis Lietuvos Brastoje (dabartinėje Baltarusijoje) įkuria pirmąją lotyniškojo šrifto spaustuve		M. Radvilas Juodasis pereina į reformaciją, Lietuvoje ima kurtis protestantų bažnyčios	
1555				Pasirašoma Augsburgo taikos sutartis, baigiasi katalikų ir protestantų kovos Vokietijoje
1557			Paskelbiamas „valakų įstatymas“: žemės ūkyje įvedama valakų sistema	Šventoji oficija paskelbia pirmąjį indeksą – uždraustų knygų sąrašą

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1558				Jonas IV įsiveržia į Livoniją: prasideda Livonijos karas Elžbieta I vainikuojama Anglijos karaliene (1558–1603)
1559	Mažvydas išleidžia pirmąją lietuvišką agendą – krikšto apeigų knygą <i>Forma krikštymo</i>		Pasirašoma LDK ir Livonijos sutartis	
1560	Augustinas Rotundas įteikia lotyniškai parašytos Lietuvos istorijos rankraštį LDK kancleriui M. Radvilui Juodajam			
1561			Lietuva prisijungia Livoniją	
1562			Prasideda Lietuvos ir Maskvos karas dėl Livonijos, tęsiasi iki 1583	Religiniai karai Prancūzijoje (1562–1598)
1563	Išverčiama į lenkų kalbą ir išspausdinama pirmoji Lietuvos Biblija, vadinamoji Brastos arba Radvilų Biblija Petras Roizijus Krokovoje išleidžia Lietuvos teismų <i>sprendimus</i>		Maskvos kariuomenė užima Polocką LDK seimas įteisinga krikščioniškas religijas išpažįstančių piliečių lygiateisiškumą	
1564	Augustinas Rotundas išleidžia publicistinį kūrinį <i>Lenko pasikalbėjimas su Lietuviu</i>		Lietuvos kariuomenė pasiekia pergalę prieš Maskvą Ulos mūšyje Lietuvoje įvedami bajorų renkami teismai	
1566	Priimamas Antrasis Lietuvos Statutas Baltramiejus Vilentas išleidžia pirmojo lietuviško giesmyno <i>Giesmės Krikščioniškos I dalį</i> , kurią parengė M. Mažvydas		Lietuvoje įteisinama bajoriškoji demokratija – seimeliai ir jų renkamas seimas	Prasideda Nyderlandų revoliucija (1566–1579)
1569	Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus pakviesti Lietuvoje įsukuria jėzuitai Pirmasis Lietuvoje spektaklis – Stefano Tucio komedija „Heraklis“, ji buvo parodyta per Vilniaus jėzuitų kolegijos atidarymo iškilmes		Liubline sudaryta Lietuvos ir Lenkijos unija: sukuriama Abiejų Tautų Respublika (ATR) Lietuva netenka Palenkės, Voluinės, Podolės ir Kijevo	
1570	Įkurta Vilniaus jėzuitų kolegija Pastatytas pirmasis Lietuvoje mokyklinis spektaklis – Stepono Tučio komedija <i>Herkulis (Hercules)</i> , suvaidinta per Vilniaus jėzuitų kolegijos atidarymo iškilmes			
1572	Andrius Volanas paskelbia veikalą <i>Apie politinę arba pilietinę laisvę</i>		Miršta Žygimantas Augustas, paskutinis LDK valdovas Jogailaitis	Prasideda ginkluotos katalikų ir hugenotų kovos Prancūzijoje (1572–1598), šv. Baltramiejaus naktis Paryžiuje
1573		Džakomas dela Porta suprojektuoja Romos Jėzaus bažnyčią	Henrikas Valua išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1574	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1576	Augustinas Rotundas įteikia Steponui Batorui Lietuvos kunigaikščių istorijos santrauką		Steponas Batoras išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1586	
1579	Įkuriamas Vilniaus universitetas		Steponas Batoras žygiuoja prieš Maskvą ir susigrąžina Polocką	Susikuria Olandijos valstybė
1580	Polocke įkuriama jėzuitų kolegija	Mišelis de Montenis publikuoja pirmąsias <i>Esé</i> knygas		
1581			Įkuriamas Vyriausiasis Lietuvos Tribunalas	
1582	Motiejus Strijkovskis Karaliaučiuje išleidžia <i>Lenkų, lietuvių, žemaičių ir visos Rusijos kroniką</i> – pirmąją spausdintą Lietuvos istoriją Jėzuitų kolegija įsteigiama Rygoje		Baigiasi Livonijos karas	
1584	Pradėta statyti pirmoji barokinė Lietuvos šventovė – Šv. Mikalojaus bažnyčia Nesvyžiuje (baigta 1593)	Džordanas Brunas paskelbia veikalą <i>Apie begalybę, visatą ir pasaulius</i>		Miršta Jonas IV Žiaurusis, Maskvos valstybėje prasideda sumaištis, kuri tęsiasi iki Mykolo Romanovo valdymo pradžios
1585	Paulius Oderbornas Vitenberge išleidžia pirmąją Lietuvoje parašytą biografinę apybraižą <i>Didžiojo Maskvos kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus gyvenimas</i>			
1588	Priimamas Trečiasis Lietuvos Statutas		Lietuva pripažįsta Žygimantą Vazą Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, jis ATR valdo iki 1632	Ispanų „Nenugalimos armados“ sutriuškinimas ir Anglijos jūrinės galios suklestėjimas
1590	Jonas Bretkūnas baigia į lietuvių kalbą versti visą Bibliją (liko rankraščių)			
1591	Karaliaučiuje išspausdinamas pirmas lietuviškų pamokslų rinkinys – Jono Bretkūno <i>Postilė</i>			
1592	Jonas Radvanas Vilniuje išleidžia pirmąjį Lietuvos herojinį epą <i>Radviliada</i>			
1595	Mikalojus Daukša Vilniuje išleidžia lietuvišką <i>Katekizmą</i>			
1598				Pasirašomas Nanto ediktas, kuriuo hugenotams suteikiama tikėjimo laisvė (atšauktas 1685)
1599	Mikalojus Daukša Vilniuje išleidžia <i>Postilę su Prkalba į malonijų skaitytoją</i>			
1600		Viljamas Šekspyras sukuria <i>Hamletą</i>		Džordanas Brunas už ereziją Romoje sudeginamas ant laužo
1601	Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis Braunsberge išleidžia knygą <i>Kelionė į Jeruzalę</i>			
1602			Karalaitis Kazimieras paskelbiamas šventuoju	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1604	Pradedama statyti Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčia – pirmoji barokinė Vilniaus šventovė (baigta 1618) Vilniuje išleidžiamas Šventojo Kazimiero teatras			
1605	Laurencijus Bojeris Vilniuje išleidžia herojinę poemą <i>Karolomachija</i>	Migelis de Servantesas išleidžia <i>Don Kichoto I</i> dalį (II d. 1615 m.)	Jono Karolio Chodkevičiaus vadovaujama kariuomenė sutriuškina švedus prie Salaspilio (Kirchholmo)	
1606			Bajorų maištas prieš Žygimantą Vazą (1606–1608)	
1607		Pastatyta pirmoji opera – Kludijaus Monteverdžio <i>Orfėjas</i>		Įkurta pirmoji anglų kolonija Amerikos žemyne – Virdžinija
1609		Lope de Vegas paskelbia traktatą <i>Naujas menas komedijoms mūsų laikais kurti</i>	ATR kariuomenė užima Maskvą (1609–1611)	
1610	Petras Skarga publikuoja <i>Pamokslus Seimui</i>			Prancūzijos karaliumi tampa Liudvikas XIII (1610–1643)
1611			ATR kariuomenė iš Maskvos atsiima Smolenską	Gustavas Adolfas tampa Švedijos valdovu (1611–1632)
1613	Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis Amsterdame išspausdina pirmąjį Lietuvoje dailininko Tomo Makovskio nubraižytą LDK žemėlapi, pagal kurį vėliau braižomi Lietuvos žemėlapiai pasaulio atlasuose iki XVIII a. II pusės			Rusijos valdovu išrenkamas Mykolas Romanovas
1616	Įsteigiama jėzuitų kolegija Kražiuose			
1618	Martynas Smigleckis išleidžia logikos vadovėlį			Prasideda Trisdešimties metų karas (1618–1648)
1619	Meletijus Smotrickis Vievyje išleidžia pirmąją <i>Slavų gramatiką</i>			
1620	Konstantinas Sirvydas Vilniuje išleidžia pirmąjį lietuvių kalbos žodyną	Frensis Beikonas paskelbia <i>Naująjį organoną</i> ir <i>Didįjį mokslų atnaujinimą</i>		
1621			Jono Karolio Chodkevičiaus vadovaujama kariuomenė mūšyje prie Chotino nugalė turkus Švedai užima Rygą	
1622		Rubensas nutapo <i>Marijos de Mediči istoriją</i>		
1625	Kelne išleidžiamas Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus pirmasis poezijos rinkinys <i>Trys lyrinių eilėraščių knygos</i>		Švedų kariuomenė užima Biržų pilį	Angliją pradeda valdyti Karolis I (1625–1649)
1627	M. K. Sarbievijus baigia rašyti poetikos traktatą <i>Apie aštrų ir šmaikštų stilių</i>			
1628	Amsterdame publikuojami Samuelio Pšipkovskio <i>Samprotavimai apie bažnytinę taiką ir santarvę</i>			

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1629	Konstantinas Sirvydas Vilniuje išleidžia pamokslų rinkinio <i>Punktai sakymų</i> I dalį (II d. išleista 1644)			
1630		Rubensas nutapo <i>Taikos palaimos alegoriją</i>		
1632			Vladislovas Vaza išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1648	
1632	Amsterdame išeina ketvirtasis M. K. Sarbievijaus poezijos leidimas, kuriam antraštinį puslapį nupiešė Rubensas	Gallilėjas Galilėjus išleidžia <i>Dialogą apie dvi svarbiausias pasaulio sistemas</i>	Maskva pradeda karą dėl Smolensko. Polianovkos taikos sutartimi (1634) Maskva atsisako pretenzijų į Livoniją, Smolenską pripažįsta Lietuvai	
1635	Vladislovas Vaza Vilniaus Žemutinėje pilyje įsteigia profesionalų operos teatrą	Pedro Kalderonas sukuria dramą <i>Gyvenimas – tai sapnas</i> Kardinolas Rišeljė įkuria Prancūzijos akademiją		
1636	Vilniaus Žemutinėje pilyje pastatyta pirmoji opera – Marko Skakio <i>Elenos pagrobimas</i> Vilniuje baigta statyti Šv. Kazimiero koplyčia			
1637		Renė Dekartas parašo <i>Samprotavimą apie metodą</i> Pastatyta Pjero Kornelio tragikomedija <i>Sidas</i> Pirmasis muzikinis teatras įkuriamas Venecijoje		
1640				Prasideda Anglijos revoliucija, tęsiasi iki 1649
1642		Rembrantas nutapo <i>Nakties sargybą</i>		
1643		Evandželista Toričelis išranda gyvsidabrio barometrą		
1645	Žygimantas Liauksminas Vilniuje išleidžia Retorikos meno taisykles			
1647		Džiovanis Lorencas Berninis sukuria skulptūrų grupę <i>Šv. Teresės regėjimas</i>		
1648			Jonas Kazimieras Vaza išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1668	
1648			Prasideda Bagdono Chmelnickio vadovaujamas kazokų sukilimas, tęsiasi iki 1654	Baigiasi Trisdešimties metų karas
1649	Jėzuitai įsteigia mokyklą Kaune, kuri 1653 tampa kolegija			Anglijos karaliui Karoliui I įvykdoma mirties bausmė
1650	Albertas Vijūkas-Kojalavičius Gdanske išleidžia <i>Lietuvos istorijos</i> I dalį (II d. publikuojama Antverpene 1669) Kazimieras Semenavičius Amsterdame išleidžia <i>Didįjį artilerijos meną</i>			

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1653	Danielius Kleinas Karaliaučiuje išleidžia pirmąją lietuvių kalbos gramatiką Kėdainiuose išleidžiama <i>Knyga nobažnystės krikščioniškos</i>			
1654			Prasideda Maskvos invazija į Lietuvą	
1655			Maskvos ir kazokų kariuomenė pirmą kartą užima LDK sostinę Vilnių Prasideda Švedijos invazija, kuri tęsiasi iki 1660 Kėdainiuose Lietuvos bajorija sudaro uniją su Švedija	
1656		Blezas Paskalis sukuria filosofinius <i>Laiškus provincialui</i> (1656–1657)		Prasideda Švedijos ir Maskvos karas
1660	Samuelis Boguslovas Chilinskis Londone pradeda spausdinti lietuvišką Bibliją, bet darbo nebaigia		Sudaroma Olyvos taikos sutartis tarp ATR ir Švedijos, prasideda 40 metų taikos su Švedija laikotarpis	Anglijoje restauruojama monarchija
1661			Per 1654–1661 karą, marą ir badą Lietuva netenka pusės gyventojų	Prancūziją pradeda valdyti Liudvikas XIV (1661–1715)
1664		Moljeras sukuria komediją <i>Tartiufas</i> , kuri po premjeros uždraudžiama (draudimas atšauktas 1669)		
1666	Danielius Kleinas Karaliaučiuje išleidžia giesmyną <i>Naujos giesmių knygos</i>	Izaokas Niutonas atranda visuotinės traukos dėsnį		
1667	Žygimantas Liauksminas išleidžia vadovėlį <i>Muzikos teorija ir praktika</i>	Džonas Miltonas išleidžia poemą <i>Prarastasis rojus</i>	Sudaroma Andrusavo taika tarp ATR ir Maskvos, kuriai atitenka Kijevas ir dalis Ukrainos Mykolas Kazimieras Pacas tampa LDK didžiuoju etmonu	
1668		Moljeras sukuria komediją <i>Šykštuolis</i>	Valdovas Jonas Kazimieras Vaza atsako sosto	
1669			ATR valdovu išrenkamas Mykolas Kaributas Višnioveckis, valdo iki 1673	
1670		Baruchas Spinoza išleidžia <i>Teologijos ir politikos traktatą</i>		
1673			ATR kariuomenė Chotino mūšyje nugalė turkus. ATR seimas nutarė kas trečią seimą šaukti Lietuvos Gardine	
1674		Nikolas Bualo išleidžia <i>Poezijos meną</i> Žanas Rasinus sukuria tragediją <i>Ifigenija</i>	ATR valdovu išrenkamas Jonas Sobieskis, valdo iki 1696	
1681	Baigta statyti Vilniaus Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčia (pradėta 1668)			
1682		Pastatyti barokiniai Versalio rūmai		
1683			Jono Sobieskio vadovaujama kariuomenė įveikia turkus ir apgina Vieną	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1687		Izaokas Niutonas paskelbia <i>Matematinius gamtos filosofijos pagrindus</i>		
1688				Anglijos „šlovingoji revoliucija“ – įsigali konstitucinė monarchija
1689				Petras I tampa Rusijos caru
1690	Motiejus Pretorijus baigia rašyti <i>Prūsijos grožybes, arba Prūsijos teatrą</i>	Džonas Lokas išleidžia veikalą <i>Žmogaus proto apybraiža</i>		
1697			Augustas II Saksas išrenkamas ATR valdovu, valdo 1697–1704 ir 1710–1733	
1700			Valkininkų kautynėse LDK bajorai sumuša Sapiegų kariuomenę	Prasideda Šiaurės karas (1700–1721)
1701	Karaliaučiuje pirmą kartą išleidžiamas Naujasis Testamentas lietuvių kalba		Augustas II Saksas įtraukia Lietuvą ir Lenkiją į Šiaurės karą	Frydrichas I Karaliaučiuje vainikuojamas Prūsijos karaliumi – Prūsija tampa karalyste Prasideda Ispanijos įpėdinystės karas, trukęs iki 1713
1703			Rusijos kariuomenė su Augusto II Sakso pritarimu užima Vilnių ir didelę dalį Lietuvos	
1704		Gotfrydas Vilhelmas Leibnicas paskelbia veikalą <i>Naujos apybraižos apie žmogaus protą</i>	ATR seimas vietoj atstatyto Augusto II Sakso karaliumi išrenka švedų remiamą Stanislovą Leščinskį	
1706	Jonas Šulcas išleidžia į lietuvių kalbą išverstas Ezopo <i>pasakėčias</i> Mykolas Merlinas išleidžia knygą <i>Pagrindinis lietuvių kalbos principas</i> Jokūbas Perkūnas parašo J. Šulco <i>Ezopo pasakėčių įvertinimą – pirmąją recenziją</i>		Augustas II Saksas atsisako sosto, pripažįsta valdovu Stanislovą Leščinskį	
1707				Anglija su Škotija įjungiamos į Jungtinę Karalystę
1709	Stanislovas Antanas Ščiuka išleidžia veikalą <i>Lenkijos užtemimas</i>	B. Kristoforis išranda fortepijoną	Prūsų Lietuvoje nuo maro (1709–1711) miršta pusė gyventojų, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje – trečdalis	Rusijos kariuomenė nugalė Karolio XII vadovaujamą švedų kariuomenę prie Poltavos
1710			Augustas II Saksas, remiamas Rusijos kariuomenės, seimo vėl pripažįstamas ATR valdovu	
1717			„Nebylusis“ ATR seimas	
1718	Karaliaučiaus universitete pradeda veikti Lietuvių kalbos seminaras	G. Farenheitas pagamina gyvsidabrio termometrą		
1719		Danielius Defo išleidžia <i>Robinsoną Kruzą</i>		
1721				Baigiasi Šiaurės karas Petras I pasiskelbia Rusijos imperatoriumi

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1726	Vilniuje įsteigiama vienuolių pijorų mokykla	Džonatanas Sviftas išleidžia <i>Guliverio keliones</i> Antonijus Vivaldis sukuria keturių koncertų ciklą <i>Metų laikai</i>		
1727		Johanas Sebastianas Bachas sukuria <i>Pasiją pagal šv. Matą</i>		
1730		Džeimsas Tomsonas išleidžia poemą <i>Metų laikai</i>		
1732		Volteras išleidžia tragediją <i>Zaira</i>		
1733			Augustas III Saksas išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1763	Prasideda ATR įpėdinystės karas, kuriame Saksonija, Austrija, Rusija kovoja prieš Prancūziją, Ispaniją, Sardiniją, Prūsiją, Bavariją
1735	Karaliaučiuje pirmą kartą išleidžiama visa Biblija lietuvių kalba Vilniuje pradedami spausdinti Jono Pašakauskio rengiami <i>Politiniai kalendoriai</i>			Prasideda Rusijos karas su Osmanų imperija, tęsiasi iki 1739
1740	Jėzuitai Vilniuje įsteigia mokyklą didikų vaikams (nuo 1751 pavadintą Kilmingųjų kolegija). Motiejus Dogelis imasi Vilniaus pijorų mokyklą pertvarkyti į Kilmingųjų kolegiją	Deividas Hjumus išleidžia veikalą <i>Traktatas apie žmogaus prigimtį</i>		Prūsiją pradeda valdyti karalius Frydrichas II, vadinamas Didžiuoju, valdė iki 1786 Austriją pradeda valdyti Marija Teresė, valdė iki 1780
1747	Pilypas Ruigys išleidžia <i>Lietuvių –vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodyną</i> bei <i>Lietuvių kalbos kilmės, esmės ir būdo tyrinėjimą</i> , kuriame paskelbia pirmuosius spausdintus lietuvių tautosakos tekstus – tris lietuvių liaudies dainas Pauliaus Frydrichas Ruigys išleidžia veikalą <i>Lietuvių kalbos gramatikos pradmenys</i> Nesvyžiuje įsteigta Riterių akademija – pirmoji aukštoji karo mokykla Lietuvoje			
1748	Vilniaus Baroko architektūrinės mokyklos kūrėjas Jonas Kristupas Glaubicas baigė rekonstruoti Vilniaus Šv. Jono bažnyčią Mykolo Kazimiero Radvilo Žuvelės dvare Nesvyžiuje įsteigiamas teatras (veikė iki 1807), kuriame vaidinamos Pranciškos Uršulės Radvilienės sukurtos dramos (išleistos 1754)	Šarlis Monteskjė išleidžia traktatą <i>Apie įstatymų dvasią</i>		
1751		Denisui Didro vadovaujant pradedama leisti <i>Enciklopedija, arba Aiškinamasis mokslų, menų ir amatų žodynas</i> (1751–1780 išleidžiami 35 tomai)		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1753	Jkuriama Vilniaus universiteto astronomijos observatorija Mykolas Olševskis išleidžia religinių skaitinių knygą <i>Broma atverta ing viečnastj</i> Vilniuje lenkų kalba išleidžiama Voltero drama <i>Zaira</i>			
1755	Antanas Skorulskis Vilniuje išleidžia <i>Filosofijos apybraižas</i> Karaliaučiuje išeina antras lietuviškos Biblijos leidimas			Lisabonoje įvyksta žemės drebėjimas
1756				Prūsijos karalius Frydrichas II užpuola Saksoniją – Europoje kyla Septynerių metų karas (1756–1763)
1758	Motiejus Dogelis išleidžia <i>Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diplomatijos kodekso I dalį</i> (IV d. – 1764, V d. – 1759)			
1759	Vilniuje išleidžiamas lietuvių kalbos vadovėlis (iki 1800 pasirodo apie 20 leidimų)	Volteras išleidžia filosofinį romaną <i>Kandidas, arba Optimizmas</i>		
1760	Vilniuje pradedamas leisti pirmasis LDK laikraštis – <i>Lietuvos pasiuntinys</i> (lenk. <i>Kurier Litewski</i>) ir jo priedai <i>Literatūros žinios</i> bei <i>Užsienio žinios</i> Pranciškus Paprockis Vilniuje išleidžia istorijos ir geografijos vadovėlį <i>Namų žinios apie Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę su šios tautos istorija</i>			
1762		Žanas Žakas Ruso išleidžia romaną <i>Emilis, arba apie auklėjimą</i>		Kotryna II tampa Rusijos imperatore, valdo iki 1796
1764			Stanislovas Augustas Poniatovskis išrenkamas ATR valdovu, atsisako sosto 1795	
1766	Karolis Virvičius išleidžia <i>Racionaliąją visuotinės istorijos santrauką</i> (I–II d. 1766–1771)			
1767			Radome ATR bajorai sudaro konfederaciją	
1768			Sudaroma prieš karalių ir Rusijos savivalę nukreipta Baro konfederacija Rusija, Prūsija Austrija įsiveržia į ATR	Džeimsas Kukas atranda Australijos žemyną (1768–1771) Prasideda Rusijos karas su Osmanų imperija, tęsiasi iki 1774

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1769	Kazimieras Narbutas išleidžia <i>Logiką, arba Samprotavimo ir sprendimo mokslą</i>	Džeimsas Vatas užpatentuoja garo mašinos išradimą	Paulius Ksaveras Brastauskis įkuria Paulavos Respubliką	
Apie 1770		Johanas Volfgangas Gėtė pradeda rašyti <i>Faustą</i> (I dalis išleista 1808, II dalis – 1832)		
1772		Žanas Žakas Ruso parašo <i>Svarstymus apie Lenkijos valdžią ir apie jos reformų projektą</i> (išleisti 1782)	Pirmasis Abiejų Tautų Respublikos padalijimas	
1773	Įkuriamas Edukacinė komisija, kurios pirmininku išrenkamas Vilniaus vyskupas Ignotas Masalskis			Popiežius panaikina jėzuitų ordiną (vėl atkuriamas 1814)
1774	Adolfas Kamenskis išleidžia <i>Piliečių edukaciją</i> Antanas Tyzenhauzas Gardine įkuria teatrą ir baudžiauninkų vaikų muzikos mokyklą, joje mokoma kalbų, menų, matematikos	Johanas Volfgangas Gėtė parašo <i>Jaunojo Verterio kančias</i> Džošua Reinoldsas nutapa <i>Jozefo Barečio portretą</i>		
1775	Kristijonas Donelaitis baigia rašyti <i>Metus</i> (1765–1775)			Kyla Šiaurės Amerikos kolonijų karas dėl Nepriklausomybės (1775–1783)
1776		Adamas Smitas paskelbia traktatą <i>Tautų gerovė</i>		Priimama Amerikos Nepriklausomybės deklaracija, sukuriamos Jungtinės Amerikos Valstijos
1778	Slanime įkuriamas <i>Vaikų baleto departamentas</i> (veikė 17 metų), kur baudžiauninkų vaikai mokosi šokio, skaityti, rašyti	Johanas Herderis išleidžia knygą <i>Tautų dainos</i> (1 t. – 1778, 2 t. – 1779), kurioje tarp 162 įvairių tautų dainų paskelbia 8 lietuvių liaudies dainas		
1780	Mykolas Kazimieras Oginskis Slanime pastato modernius, didžiąjai barokinei operai ir baletams atlikti pritaikytus <i>Naujuosius operos namus</i>			Vokietijos imperatoriumi ir Austrijos valdovu tampa Juozapas II, valdo iki 1790
1781		Imanuelis Kantas išleidžia <i>Grynojo proto kritiką</i>		
1782	Pagal Lauryno Gucevičiaus projektą pradedama rekonstruoti Vilniaus katedra, po trejų metų – ir Vilniaus rotušė	Johanas Volfgangas Gėtė sukuria dramą <i>Žvejė</i> , kurioje panaudojo vestuvinę lietuvių liaudies dainą Pradedama dalimis leisti Ž. Ž. Ruso <i>Išpažintis</i> (1782–1789)		
1784		I. Kantas paskelbia straipsnį <i>Atsakymas į klausimą „Kas yra Švietimas?“</i>		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1785	Išleistas Jeronimo Stroinovskio veikalas <i>Prigimtinės, politinės teisės, politinės ekonomijos ir tarptautinės teisės mokslas</i> Vilniuje pradeda veikti pirmas Lietuvoje profesionalus dramos ir muzikinis miesto teatras	Frydrichas Šileris sukuria <i>Odę džiaugsmui</i>		Anglas Edmundas Kartraitas išrado mechaninę verpimo mašiną
1786	Išleistas Pilypo Nerijaus Golianskio veikalas <i>Apie iškalbą ir poeziją</i> Išleista Juozapo Kazimiero Kosakauskio apysaka <i>Kunigas klebonas</i> Išleista Pauliaus Ksavero Brastauskio apysaka <i>Valstietė</i>			
1787		Volfngangas Amadėjus Mocartas sukuria operą <i>Don Žuanas</i>		JAV priimama pirmoji pasaulyje konstitucija Kyla Rusijos karas su Osmanų imperija, tęsiasi iki 1792
1788		Išleistas Imanuelio Kanto etikai skirtas veikalas <i>Praktinio proto kritika</i>	Pradeda dirbti ATR Ketverių metų seimas (1788–1792)	
1789		Išleistas Viljamo Bleiko eilėraščių rinkinys <i>Nežinojimo ir patirties dainos</i>	Išvesta Rusijos kariuomenė Sudaryta valstybės reformų komisija	Paryžiuje paimama Bastilija Priimama Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija Džordžas Vašingtonas išrenkamas pirmuoju JAV Prezidentu
1790		Išleistas Imanuelio Kanto estetikai skirtas veikalas <i>Sprendimo galios kritika</i>		
1791	Gotfrydas Ostermejeris parengia <i>Naująją lietuvių kalbos gramatiką</i> , kurioje pateikia ir eilivimo teorijos dalį		Gegužės 3 d. ATR seimas priima pirmąją konstituciją Europoje	Priimta Prancūzijos konstitucija Paskelbtas JAV Teisių bilis
1792			Rusija užpuola Abiejų Tautų Respubliką Sudaroma Rusijos remiama Targovicos konfederacija	Prancūzija paskelbiama respublika
1793	Vilniaus universitete įkuriama architektūros katedra, kuriai vadovauja Laurynas Gucevičius	Išleistas Imanuelio Kanto veikalas <i>Religija vien tik proto ribose</i>	Antrasis ATR padalijimas, kuriam priverstas pritarti Gardine posėdžiavęs ATR seimas	Liudviko XVI giljotinavimas
1794	Lietuvių ir lenkų kalbomis išleistas Mykolo Pranciškaus Karpavičiaus gedulinis pamokslas, skirtas žuvusiems sukilėliams atminti	Viljamas Bleikas sukuria graviūrą <i>Pradžių pradžia</i> , kuria iliustruoja savo poemą <i>Europa. Pranašystė</i> Italų fizikas Aleksandras Volta išranda pirmąjį galvaninį (elektros) elementą	Kyla Tado Kosciuškos vadovaujamas nacionalinio sukilimo karas prieš Rusiją, Prūsiją, Austriją Lietuvių Tautos Aukščiausioji Taryba paskelbia Lietuvių tautos sukilimo aktą	
1795		Išleista Frydricho Šilerio knyga <i>Laiškai apie estetinį žmogaus ugdymą</i>	Trečiasis ATR padalijimas Žydams uždraudžiama verstis žemdirbyste Stanislovas Augustas Poniatovskis atsisako sosto	
1796				Rusijos imperatoriumi tampa Pavelas I (1796–1801)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1798		Išleistas bendras Viljamo Vordsvorto ir Samueleo Teiloro Koldridžo poezijos rinkinys <i>Lyrinės baladės</i>	Franciskas Goja sukuria grafikos ciklą <i>Kapričiai</i> (1796–1798) Jozefas Haidnas sukuria oratoriją <i>Pasaulio sukūrimas</i>	Anglų gydytojas Edvardas Dženeris pradeda skiepyti nuo raupų
1799	Stanislovas Bonifacas Jundžilas parašo veikalą <i>Taikomoji botanika</i>			Prancūzijoje į valdžią ateina Napoleonas
1800	Išleina Kristijono Gotlybo Milkaus žodynas ir gramatika. Pratarinė <i>Lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodynui</i> parašė Imanuelis Kantas	Išleistas Novalio rinkinys <i>Himnai nakčiai</i> Išleistas antrasis Viljamo Vordsvorto <i>Lyrinių baladžių</i> leidimas su pratarne, tapusia anglų romantinės poezijos programiniu tekstu	Įvedamas Rusijoje galiojęs senasis – Julijaus – kalendorius; Užnemunėje lieka galioti Grigaliaus kalendorius	Italų fizikas Aleksandras Volta išranda nuolatinės elektros srovės šaltinį
1801		Frydrichas Šileris parašo dramą <i>Orleano mergelė</i>	Lietuvos gubernija suskirstoma į Lietuvos Vilniaus ir Lietuvos Gardino gubernijas, kurias kontroliuoti pavedama Vilniuje įsikūrusiam Lietuvos generalgubernatoriui	Rusijos imperatoriumi tampa Aleksandras I (1801–1825)
1802	Vilniaus miesto teatre pastatoma Volfango Amadėjaus Mocarto opera <i>Užburtoji fleita</i>	Georgas Frydrichas Grotedefandas iššifruoja Babilono dantiraščius		Johanas Vilhelmas Riteris atranda ultravioletinius spindulius
1803			Vilniaus universitetas pertvarkytas į Vilniaus imperatoriškąjį universitetą	
1804		Frydrichas Šileris sukuria dramą <i>Vilhelmas Telis</i> Liudvikas van Bethovenas sukuria <i>Trečiąją („Herojinę“) simfoniją</i>		Prancūzija paskelbiama imperija, Napoleonas Bonapartas – imperatoriumi Napoleonu I Anglų technikas Ričardas Trevitikas sukonstruoja pirmąjį garvežį Žmonių populiacija pasaulyje išauga iki 1 milijardo
1805		Frydrichas Šileris kuria paskutinę dramą <i>Demetrijus</i> , kurioje vaizduoja ir LDK kanclerį Leoną Sapiegą		Trafalgaro ir Austerlico mūšiai
1806				Prancūzijos–Prūsijos karas Robertas Fultonas sukonstravo garlaivį
1807		Išleistas Džordžo Bairono poezijos rinkinys <i>Laisvos valandos</i> Išleistas Hėgelio veikalas <i>Dvasios fenomenologija</i>	Po Napoleono I pergalės prieš Prūsiją ir Rusiją įkuriama Varšuvos kunigaikštystė, į kurią įeina ir Užnemunė; įvedus Napoleono kodeksą, valstiečiai, nors ir netampa savo valdomos žemės savininkais, gauna asmens laisvę	Tilžės taikos sutartis, pasirašyta Napoleono I ir Aleksandro I, prie sutarties buvo priversta prisidėti Prūsija Varšuvos kunigaikštystės įkūrimas
1808	Varšuvoje išleistas Ksavero Bogušo veikalas <i>Apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę</i> (lenkų k.)	Išleista Johano Volfango Gėtės <i>Fausto I dalis</i> Liudvikas van Bethovenas sukuria <i>Penktąją („Likimo“) simfoniją</i> (1804–1808)		Anglų mokslininkas Džonas Daltonas įrodo, kad medžiagos susideda iš atomų
1809	Karaliaučiuje išleistas Liudviko Rėzos poezijos rinkinys <i>Prutena</i> (l d., vok. k.)	Išleistas Žano Baptisto Lamarko veikalas <i>Zoologijos filosofija</i> , kuriame išdėstyta gyvosios gamtos evoliucijos teorija		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1810	Parašytas Dionizo Poškos literatūrinis laiškas <i>Pas kunigą Ksaverą Bohušą, lietuvį, ir Jokymą Lelewelį, mozūrą</i> Apie 1810–1811 Dionizas Poška sukūrė eilėraščių <i>Mano darželis</i>		Vilniaus universitete įkuriama muzikologijos katedra (pirmoji Europoje) Mykolo Kleopo Oginskio memorandumas Rusijos carui dėl LDK atkūrimo	Simono Bolivarо žygiai Lotynų Amerikoje (tęsiasi iki 1830)
1812	Dionizas Poška išskobtame ažuole Baublyje įrengia senienų muziejų	Išleistas pirmasis Brolių Grimų pasakų rinkinys <i>Vaikų ir namų pasakos</i> (3 t. 1812–1822)	Žygio į Rusiją metu Napoleono I kariuomenė užima Lietuvą Rusijos kariuomenė įveikia Napoleono I kariuomenę, Lietuva atitenka Rusijai	Napoleono I žygis į Rusiją
1813		Išleistas Džeinės Ostin romanai <i>Protas ir jausmai</i>	Caras Aleksandras I Vilniuje pasirašo manifestą apie pergalingą karo su Napoleonu pabaigą	Leipcigo mūšis, kuriame įveikta Napoleono I armija
1814	Išleistas Antano Strazdo poezijos rinkinys <i>Giesmės šviesios ir šventos</i>	Išleista Ernsto Teodoro Amadėjaus Hofmano pasakų knyga <i>Aukso puodas</i>		Kroviniams gabenti imamas naudoti garinis lokomotyvas (sukonstruotas anglų išradėjo Džordžo Stefensono)
1815	Apie 1815–1825 Dionizas Poška sukuria poemą <i>Mužikas žemaičių ir Lietuvos</i> (publikuota 1886 <i>Aušroje</i>)		Vienos kongreso nutarimu iš didžiosios dalies Varšuvos kunigaikštystės žemių, taip pat ir Užnemunės, sudaroma Lenkijos karalystė	Vaterlo kautynės, Napoleono valdymo žlugimas
1816	Vilniuje pradėdamas leisti <i>Nenaudėlių draugijos</i> satyrinis laikraštis <i>Gatvės žinios</i> (lenk. <i>Wiadomości Brukowe</i>), leidžiama iki 1822			
1817	Įkuriama Filomatų draugija – Vilniaus universiteto studentų organizacija	Išleista Džordžo Bairono dramatinė poema <i>Manfredas</i> Išleistas Hėgelio veikalas <i>Filosofijos mokslų enciklopedija</i>	Slaptų organizacijų (filaretų, filomanų, šubravcų, masonų) veiklos pradžia	
1818	Išleistas Liudviko Rėzos parengtas pirmasis Kristijono Donelaičio <i>Metų</i> leidimas	Išleistas Merės Šeli romanai <i>Frankenšteinas, arba Naujasis Prometėjas</i>		
1819		Išleistas Arturo Šopenhauerio veikalas <i>Pasaulis kaip valia ir vaizdinys</i> Teodoras Žeriko nutapo <i>Medūzos plaustą</i>	Nuo Lietuvos Vilniaus gubernijos atskiriamas ir prie Kuršo gubernijos prijungiamas siauras Lietuvos pajūrio ruožas – Palangos–Šventosios apylinkės	
1820	Adomas Mickevičius Kaune sukuria <i>Odę jaunystei</i> Filomatai įkuria Filaretų ir Spindulingųjų draugijas	Išleista Aleksandro Puškino poema <i>Ruslanas ir Liudmila</i>		Fabianas fon Belingshauzenas ir Michailas Lazarevas atranda Antarktidą
1821		Išleista Džordžo Bairono misterija <i>Kainas</i>		Prasidėjo Graikų nepriklausomybės karas (iki 1832)
1822	Vilniuje išleista Adomo Mickevičiaus knyga <i>Poezija</i> (I t.) Simonas Daukantas parašo pirmąją Lietuvos istoriją lietuvių kalba <i>Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių</i> (išleista 1929) Kazimieras Kontrimas parengia lietuvių kalbos katedros įsteigimo Vilniaus universitete projektą		Visoje Rusijoje uždraudžiama masonų veikla Vilniuje veikia žemaičių studentų būrelis, kuris pradeda programinį lietuviybės puoselėjimo ir kėlimo į viešąjį visuomenės gyvenimą darbą	Prancūzų fizikas ir matematikas Amperas atranda molekulinis srautus Brazilija tapo nepriklausoma nuo Portugalijos

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1823	Vilniuje išleista Adomo Mickevičiaus knyga <i>Poezija</i> (II t.), kurioje paskelbtos dramos <i>Vėlinės II</i> ir IV dalys ir poetinė apysaka <i>Gražina</i> Simonas Stanevičius parašo odę <i>Šlovė žemaičių</i> , parengia ir išleidžia M. Daukšos <i>Postilės</i> ištraukas su „Prakalba į malonųjį skaitytoją“ Apie 1823 sukurta Silvestro Valiūno romantinė baladė „Birutė“		Mažojoje Lietuvoje leidžiamas pirmasis lietuviškas periodinis leidinys – <i>Nusidavimai Dievo karalystėje</i> Uždraudžiama Filomatų ir Filaretų draugijų veikla	JAV paskelbė Monro doktriną („Amerika – amerikiečiams“)
1824	Janas Čečiotas parašo eilėraščių knygą <i>Giesmelės apie senovės lietuvius</i> (lenkų k.) Liudvikas Rėza rinkinyje <i>Aisopas, arba Pasakos</i> paskelbia Kristijono Donelaičio pasakėčias	Liudvikas van Bethovenas sukuria <i>Devintąją („Džiaugsmo“)</i> simfoniją (1822–1824)		
1825	Išleistas Liudviko Rėzos parengtas lietuvių liaudies dainų rinkinys <i>Dainos, oder littauische Volkslieder</i> , poezijos rinkinys <i>Prutena</i> (II d. vok. k.) Dionizas Poška pradėjo sudarinti trikalbį lenkų–lotynų–lietuvių žodyną (liko nebaigtas)			Dekabristų sukilimas Rusijoje Anglijoje nutiesiama pirmoji pasaulyje geležinkelio linija, skirta keleiviams vežti
1826	Maskvoje išleistas Adomo Mickevičiaus rinkinys <i>Sonetai</i> , kuriame paskelbtas ciklas „Krymo sonetai“	Žozefas Niseforas Njepsas padaro pirmąją fotografiją		
1827		Išleista Henriko Heinės poezijos knyga <i>Dainų knyga</i> Išleista Džakomo Kazanovos memuarų knyga <i>Mano gyvenimo istorija</i> (parašyta 1789–1798)		
1828	Peterburge išleista Adomo Mickevičiaus poema <i>Konradas Valenrodas</i>		Vilniaus universitetas kreipiasi į Rusijos švietimo ministeriją, prašydamas leisti įsteigti universitete lietuvių kalbos katedrą, tačiau prašymas nepatenkinamas	
1829	Išleista Simono Stanevičiaus knyga <i>Šešios pasakos Simono Stanevičės, žemaičio, ir antros šešios Krizo Donelaičio, lietuvininko prūso</i> , parengtas pirmasis Lietuvoje dainų rinkinys <i>Dainos žemaičių</i> (1833 išleistos dainų natos – <i>Pažymės žemaitiškos gaidos, pridėtinos prie Dainų žemaičių</i>), atnaujinta XVIII a. lietuvių kalbos gramatika <i>Trumpas pamokymas kalbos lietuviškos, arba žemaitiškos</i> Išleista Juliaus Slovackio drama <i>Mindaugas</i> (lenkų k.)	Išleistas pirmasis Honoré de Balzako epopėjos „Žmogiškoji komedija“ romanas <i>Šuanai</i>		Graikai išsivaduoja iš Osmanų imperijos
1830		Išleistas Stendalio romanas <i>Raudona ir juoda</i> Viktoras Hugo parašo pjesę <i>Ernani</i> , laikomą Romantizmo manifestu Eženas Delakrua nutapo paveikslą <i>Laisvė, vedanti liaudį į barikadas</i>	Lietuvos ir Lenkijos sukilimas prieš Rusiją (prieš caro valdžią) (1830–1831)	Revoliucijos Prancūzijoje (Liepos revoliucija), Belgijoje, Italijoje Iš Nyderlandų karalystės išsivadavo Belgija

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1831		Išleistas Viktoro Hugo romanas <i>Paryžiaus katedra</i>		Anglų mokslininkas Michaelis Faradėjus sukuria elektros srovę Pirmasis darbininkų sukilimas Europoje (Lione)
1832	Uždaromas Vilniaus universitetas	Adomas Mickevičius Dresdene parašo <i>Vėlinių</i> III dalį Išleista Johano Volfgango Gėtės <i>Fausto</i> II dalis	Įstaigose įvedama rusų kalba	
1833		Išleistas Aleksandro Puškino eilių romanas <i>Eugenijus Oneginas</i> (dalimis buvo publikuotas 1825–1832)		Paskelbtas vergijos panaikinimas visoje Britų imperijoje Amerikiečių tapytojas ir išradėjas Samuelis Morzė sukonstruoja telegrafo aparatą (patentuotas 1838)
1834	Paryžiuje išleista Adomo Mickevičiaus poema <i>Ponas Tadas</i>	Išleistas Onorės de Balzako romanas <i>Tėvas Gorijo</i>		Oficiali Ispanų inkvizicijos pabaiga
1835	Teodoras Narbutas pradeda leisti <i>Lietuvių tautos istoriją</i> (t. 1–9; baigta leisti 1841)	Suomijoje išleista Elijo Lionroto <i>Kalevala</i>		
1836		Išleistas Čarlzo Dikenso romanas <i>Pomirtiniai Pikviko klubo užrašai</i> Išleistas Aleksandro Puškino romanas <i>Kapitono duktė</i> , pradėdąs rusų realistinės prozos aukso amžių		
1837	Apie 1837 m. Simonas Daukantas baigė rašyti <i>Istoriją žemaitišką</i> (I t. išleistas 1893, II t. – 1897, pavadinimu <i>Lietuvos istorija</i>) Liudvikas Adomas Jucevičius išvertė pirmąją ištrauką iš Adomo Mickevičiaus <i>Vėlinių</i> (ištrauka iš ketvirtosios dalies)			Samuelis Morzė pademonstruoja elektrinį telegrafą
1838		Išleistas Čarlzo Dikenso romanas <i>Oliveris Tvistas</i>		Čartistų judėjimo Didžiojoje Britanijoje pradžia
1839		Luij Dageras išrado praktinį fotografavimo būdą (dagerotipą)	Vilniuje įvykdoma mirties bausmė Jaunosios Lenkijos emisarui Simonui Konarskiui, telkusiame anticarinį pagrindį Lietuvoje	Likviduojama Unitų bažnyčia – unitai prievarta grąžinami rusų Stačiatikių bažnyčiai
1840	Vilniuje išleista pirmoji Juozapo Ignoto Kraševskio herojinio-mitologinio epo <i>Anafielas</i> dalis „Vitolio rauda“ Išleistas Liudviko Adomo Jucevičiaus etnografinis veikalas <i>Žemaitijos bruožai</i> (lenkų k.) Išleista Juozapo Silvestro Dovydaičio didaktinė apysaka <i>Šiaulėniškis senelis</i> (I–III d. 1840–1864)	Išleistas Edgardo Alano Po apsakymų rinkinys <i>Groteskai ir Arabeskos</i> Išleistas Michailo Lermontovo romanas <i>Mūsų laikų herojus</i>	Priimamas valstybinių valstiečių reformos įstatymas (Lenkijos Karalystėje negaliojo), numatęs lažo pakeitimą činčū, valstiečių lokalinės savivaldos įvedimą Lietuvos vardas išbraukiamas iš Vilniaus ir Gardino gubernijų pavadinimų Panaikinamas Lietuvos Statuto galiojimas, Vakarų krašto teismuose įvedama Rusijos teisė	
1841	Juozapas Ignacas Kraševskis Vilniuje pradeda leisti žurnalą <i>Athenaeum</i> (iki 1851)		Vidaus reikalų ministerija leidžia steigti lietuviškas elementarias mokyklėles prie žemaičių vyskupystės bažnyčių, kartu įpareigodama mokyti jose ir rusiškos abėcėlės Sekuliarizuojamos (konfiskuotos) Katalikų bažnyčios žemės (iki 1842)	Narkozės išradimas

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1842	Išleista Liudviko Adomo Jucevičiaus knyga <i>Žemaitijos prisiminimai</i> (lenkų k.)	Išspausdinta Nikolajaus Gogolio apysaka <i>Apsiaustas</i>	Iš 7 Vilniaus gubernijos apskričių sudaroma Kauno gubernija. Prie Vilniaus gubernijos prijungiamos Lydos, Vileikos ir Dysnos apskritys 1842–1844 – Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija perkeliama į Peterburgą	D. Britanijoje uždrausta moterims dirbti kasyklose
1844		Dalimis publikuojamas Aleksandro Diuma romanas <i>Trys muškietininkai</i>		JAV perduodama pirmoji telegrama
1845	Išleista pirmoji lietuvių kultūros istorija – Simono Daukanto veikalas <i>Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių</i>	Išleistas Edgaro Alano Po rinkinys <i>Varnas ir kiti eilėraščiai</i>		
1846	Simonas Daukantas parengė liaudies dainų rinkinį <i>Dainės žemaičių</i> Išleistas Simono Daukanto verstas Fedro pasakėčių rinkinys <i>Pasakos Fedro</i> Išleista Liudviko Adomo Jucevičiaus knyga <i>Lietuva. Jos senovės paminklai, buitis ir papročiai</i> (lenkų k.)		Laurynas Ivinskis pradeda leisti <i>Kalendorių, arba Metskaitlių ūkiškąjį</i> (iki 1878)	
1847	Išleistas Juozapo Ignoto Kraševskio veikalas <i>Lietuva</i> (II d. 1856; lenkų k.) Kanutas Ruseckas nutapo paveikslą <i>Lietuvaitė su verbomis</i>	Išleistas Emilės Brontės romanas <i>Vėtrų kalnas</i> Išleistas Šarlotės Brontės romanas <i>Džeinė Eir</i>	1847–1849 – Vilniuje veikia Lietuvos jaunimo brolybės sąjunga – slapta lenkų–litvinų organizacija, puoselėjusi naujo sukilimo planus	D. Britanijoje priimtas įstatymas dėl dešimties valandų darbo dienos moterims ir vaikams iki 18 metų
1848	Išleistas Motiejaus Valančiaus istoriografinis veikalas <i>Žemaičių vyskupystė</i>	Išleistas Karlo Markso ir Frydricho Engelso <i>Komunistų partijos manifestas</i> Išleistas Aleksandro Diuma (sūnaus) romanas <i>Dama su kamelijomis</i>		Įvesta visuotinė vyrų rinkimų teisė Prancūzijoje ir Šveicarijoje Europoje kyla revoliucijų banga, vadinamasis Tautų pavasaris Prasidėjo Kalifornijos aukso karštligė (truko iki 1855)
1849		Baigtas leisti šešių tomų Ogiusto Konto (Comte) veikalas <i>Pozityviosios filosofijos kursas</i> Estijoje išleidžiama <i>Kalevala</i>		
1850	Motiejus Valančius tampa Žemaičių (Telšių) vyskupu	Išleista Viljamo Vordsvorto knyga <i>Preliudai</i>		
1851	Išleistas Georgo Neselmano <i>Lietuvių kalbos žodynas</i>	Išleistas Hermano Melvilio romanas <i>Mobis Dikas</i> Londone vyksta pirmoji pasaulinė paroda		
1852		Išleistas Harietos Bičer-Stou romanas <i>Dėdės Tomo trobelė</i>		
1853		Pastatyta Džiuzepės Verdžio opera <i>Traviata</i>	Išleista Liudviko Kondratavičiaus-Vladislovo Sirokoslės kelionių knyga <i>Iškylos po andainykštes mano apylinkes</i>	Prasidėjo Krymo karas (iki 1856) Išrastas aspirinas
1854	Lvove išleista Vladislovo Sirokoslės poema <i>Margiris</i>	Išleista Henrio Deivido Toro knyga <i>Voldenas, arba Gyvenimas miške</i>	Pirmųjų garlaivių Nemune navigacija Lietuvoje nutiesiama pirmoji telegrafo linija	
1855	Vilniuje įkurta mokslinė humanitarinė draugija Archeologijos komisija	Išleistas Volto Vītmeno poezijos rinkinys <i>Žolės lapai</i>		„Liberalusis atšilimas“ caro valdžios politikoje

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1856	Augustas Šleicheris išleidžia pirmąją mokslinę lietuvių kalbos gramatiką		Išleistas pirmasis turistinis vadovas po Vilnių – Adomo Honorijaus Kirkoro <i>Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes</i>	
1857	Antanas Baranuskas parašo <i>Dainų dainelę</i> (publikuota 1883 <i>Aušroje</i>) Vilniuje atidarytas Senienų muziejus	Estijoje pradėtas leisti Frydricho Reinholdo Kroicvaldo <i>Kalevo sūnus</i> (baigta leisti 1861) Išleistas Šarlio Bodlero poezijos rinkinys <i>Blogio gėlės (Piktybės gėlės)</i> Išleistas Gustavo Flobero romanas <i>Madam Bovari</i>	Išleista Liudviko Kondratavičiaus-Vladislovo Sirokohlės kelionių knyga <i>Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą</i> (1857–1860)	Prasideda pirmoji pasaulinė ekonominė krizė Prancūzų mikrobiologas Luji Pasteras duoda pradžią bakteriologijai
1858	Karolina Praniauskaitė išleidžia eilėraščių rinkinį <i>Dainelės</i> (lenkų k.) Motiejus Valančius Vilniuje išleidžia hagiografinės prozos knygą <i>Živatai šventųjų</i>		Vyskupo Motiejus Valančiaus dėka pradėtos steigti blaivybės brolijos (blaivybės sąjūdis Lietuvoje, uždraustas 1864)	Indija tampa D. Britanijos kolonija
1859	Antanas Baranuskas parašo poetas <i>Anykščių šilėlis</i> (1858–1859; 1860–1861 išspausdinta Lauryno Ivinskio kalendoriuose <i>Metų skaitlius ūkiniškias</i>), <i>Kelionė Petaburkan</i> (1858–1859) ir <i>Pasikalbėjimas Giesminyko su Lietuva</i>	Išleistas Ivano Turgenevo romanas <i>Bajorų gūžta</i> Čarlzas Darvinas išleidžia veikalą <i>Apie rūšių kilmę</i>		Pradedamas kasti Sueco kanalas
1861		Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Pažemintieji ir nuskriaustieji</i> Išleistas vokiečių mokslininko Jahano Jakobo Bachofeno veikalas <i>Motinių teisė</i> , iškėlęs mintį apie matriarchatą	Carinėje Rusijoje panaikinama baudžiava Patriotinės manifestacijos su Lenkijos ir Lietuvos valstybingumo šūkiomis (kovo-rugpjūčio mėn.)	Prasideda pilietinis karas Jungtinėse Amerikos Valstijose (iki 1865) Įkuriamas Italijos karalystė Luji Pasteras atranda mikrobų
1862		Išleistas Viktoro Hugo romanas <i>Vargdieniai</i>	Per Lietuvą baigtas tiesti geležinkelis, jungęs Peterburgą su Varšuva	
1863		Eduardas Manė nutapo paveikslą <i>Pusryčiai ant žolės</i>	Lietuvos ir Lenkijos sukilimas prieš carinę Rusiją (1863–1864) Vilniaus generalgubernatoriumi paskirtas Michailas Muravjovas	Londone atidaromas pirmasis metro
1864		Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Užrašai iš pogrindžio</i>	Uždrausta lietuviška spauda lotyniškais rašmenimis Muravjovas uždraudžia visas nevaldiškas mokyklas Iš Varnių į Kauną perkeliama Žemaičių (Telšių) vyskupystės kurija	Londone įkurtas <i>Pirmasis Internacionalas</i>
1865		Pradėtas publikuoti Levo Tolstojaus romanas <i>Karas ir taika</i> (baigta publikuoti 1869) Eduardas Manė nutapo <i>Olimpiją</i> Išleista Luiso Kerolio apysaka <i>Alisa stebuklą šalyje</i>	Motiejus Valančius per kunigus imasi atsakomųjų veiksmų prieš rusinimo politiką: ragina liaudį nesiduoti pritraukiamai į stačiatikybę, boikotuoti kirilica parašytas lietuviškas knygas, steigti lietuviškas mokyklas	JAV uždraudžiama vergija
1866		Polis Verlenas išleidžia pirmąjį eilių rinkinį <i>Saturniški eilėraščiai</i> Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Nusikaltimas ir baismė</i>	Veiveriuose įsteigiami pedagoginiai kursai Užnemunės pradžios mokyklų mokytojams ruošti (nuo 1872 – mokytojų seminarija)	Suomijoje prasideda badmetis – paskutinis natūralių priežasčių sukeltas badas Europoje (iki 1868)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1867	Atidaroma Vilniaus viešoji biblioteka 1867–1870 – Motiejaus Valančiaus iniciatyva Rytprūsiuose sukuriama lietuviškos spaudos tradiciniu raidynu leidimo ir nelegalaus jos platinimo Lietuvoje sistema	Išleista Henriko Ibseno drama <i>Peras Giuntas</i> Išleistas Karlo Markso veikalas <i>Kapitalas</i> (I t.)	Iš Varšuvos generalgubernatoriui pavaldžios Augustavo gubernijos šiaurinių apskričių sudaroma Suvalkų gubernija: nuo šiol Užnemunė dažniausiai vadinama Suvalkijos vardu	JAV iš Rusijos nusipirko Aliaską Austrijos–Vengrijos imperijos sukūrimas Alfredas Nobelis išrado dinamitą Meidzi revoliucija Japonijoje
1868	Išleista Motiejaus Valančiaus <i>Vaikų knygelė ir Paaugusių žmonių knygelė</i>	Pradedamas publikuoti Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Idiotas</i> Išleistas Andrėjaus Pumpuro <i>Lačplėsis</i>	Prasideda masinė ekonominė emigracija iš Lietuvos į Jungtines Amerikos Valstijas	
1869	Išleista Motiejaus Valančiaus apysaka <i>Palangos Juzė</i>	Išleista Prospero Merimė apysaka <i>Lokys</i> („Lokis“) Išleistas Polio Verleno rinkinys <i>Galantiškos šventės</i> Išleistas Viktoro Hugo romanas <i>Žmogus, kuris juokiasi</i> Tarptautinė dailės paroda Miunchene. Pirmasis didelis realistų pasiekimas		Dmitrijus Mendelejevas sudaro periodinę cheminių elementų sistemą Atidaromas Sueco kanalas
1870		Henrichas Šlymanas suranda Troją		Italijos suvienijimas Prasidėjo Prancūzijos–Prūsijos karas (iki 1871)
1871	Išleista Konstantino Tiškevičiaus knyga <i>Neris ir jos krantai</i>	Pradedamas publikuoti Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Demonai</i>	1871–1873 – nutiesiamas Liepojos–Romnų geležinkelis	Vokietijos suvienijimas Kancleriu tampa Otas fon Bismarkas Antrasis reichas (iki 1918)
1872	Motiejus Valančius parašo prozos rinkinį <i>Pasakojimas Antano tretininko</i> (išleista 1891)	Išleista Luiso Kerolio apysaka <i>Alisa Veidrožio karalystėje</i> Išleistas Frydricho Nyčės veikalas <i>Tragedijos gimimas iš muzikos dvasios</i> Klodus Mone nutapo paveikslą <i>Įspūdis: saulėtekis</i> (iš šio paveikslo pavadinimo kilo impresionizmo terminas)		Įvyksta pirmosios oficialios tarptautinės futbolo varžybos tarp Škotijos ir Anglijos
1873		Pradedamas publikuoti Levo Tolstojaus romanas <i>Ana Karenina</i> (baigta publikuoti 1877)	Baigiamas tiesti Liepojos–Romnų geležinkelis	Prasideda Ilgoji depresija – pasaulinė ekonomikos krizė, labiausiai palietusi Europą ir JAV (iki 1896)
1874		Paryžiuje surengta pirmoji impresionistų tapybos paroda	Rekrūtų prievolė pakeičiama visuotine karo prievole	
1875	Baigiamas leisti Jono Kazimiero Vilčinskio <i>Vilniaus albumas</i> (pradėtas 1842)	Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Jaunuolis</i> Išleistas Žiulio Verno romanas <i>Paslaptingoji sala</i>		
1876		Ogiustas Renuaras nutapo paveikslą <i>Šokiai „Moulin de la Galette“</i>	Įsigalioja 1870 metų Miestų įstatymas Vilniaus ir Kauno gubernijose: miesto dūmą pradedama rinkti ne luominiu, o turto cenzo pagrindu	Vokiečių inžinierius N. Otas sukuria automobilinio variklio prototipą A. G. Belas (JAV) užpatentuoja telefoną
1879	Mažajoje Lietuvoje įkuriama Lietuvių literatūros draugija (veikia iki 1923)	Pradedamas publikuoti Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Broliai Karamazovai</i> (baigta publikuoti 1880)		Dvilypė sąjunga Iš Osmanų imperijos išsivadavo Rumunija, Serbija, Juodkalnija (1878)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1880	Išleistas Antano Juškos rinkinio <i>Lietuviškos dainos</i> I tomas (3 t.: 1880–1883)	Ogiustas Rodenas sukuria skulptūrą <i>Mąstytojas</i>		Prasidėjo pirmasis Būry karas (iki 1881)
1881		Išleistas Polio Verleno poezijos rinkinys <i>Branda</i>		Rusijos imperatoriui tampa Aleksandras III
1882	Varšuvoje išleistas Juozapo Ignoto Kraševskio istorinis romanas <i>Kunigas</i> (lenkų k.), turėjęs didelės įtakos lietuvių Romantizmui		Lietuvoje nutiesta pirmoji telefono linija (nuo Kretingos per Plungę iki Rietavo)	Tarp Vokietijos, Austrijos-Vengrijos ir Italijos sudaroma <i>Trilypė sąjunga</i> Tomas Edisonas išranda apšvietimui pritaikytą elektros lemputę
1883	Prūsijoje pradedamas leisti pirmasis lietuviškas Didžiąjai Lietuvai skirtas laikraštis <i>Aušra</i> (ėjo iki 1886)	Publikuotas Antono Čechovo apsakymas <i>Storasis ir plonasis</i>	Nutiesta pirmoji telefono linija Lietuvoje Pagalvės mokestis pakeičiamas žemės mokesčiu	
1885	Tilžėje įkurta Lietuvių kultūros draugija „Birutė“ (veikė iki 1914)	Baigtas publikuoti Frydricho Nyčės veikalas <i>Taip kalbėjo Zaratustra</i> (dalimis publikuotas nuo 1883)		Luji Pasteras išranda skiepus
1886		Išleistas Frydricho Nyčės veikalas <i>Anapus gėrio ir blogio</i> Žanas Moreasas žurnale <i>Figaro</i> išspausdina simbolizmo manifestą	Dėl ideologinių nesutarimų tarp konservatyviai katalikiškai ir liberaliai nusiteikusių inteligentų bei dėl to iškilusių finansinių sunkumų nustojoėjusi <i>Aušra</i>	Karlas Bencas ir Gotlybas Daimleris sukuria pirmuosius benzinu varomus automobilius Tomas Edisonas išranda garsą atkuriantį prietaisą – fonografą
1888	Vincas Kudirka įkūrė Varšuvos lietuvių studentų draugiją „Lietuva“	Išleistas Gi de Mopasano romanas <i>Pjeras ir Žanas</i>		
1889	Prūsijoje pradedamas leisti laikraštis <i>Varpas</i> (ėjo iki 1905)	Išleistas Henri Bergsono traktatas <i>Laikas ir laisvoji valia</i>		Prancūzas G. Eifelis sukonstravo aukščiausią Paryžiaus bokštą
1890	Tilžėje pradedamas leisti laikraštis <i>Žemaičių ir Lietuvos apžvalga</i> (ėjo iki 1896)	Išleistas Knuto Hamsuno romanas <i>Badas</i> Išleistos Moriso Meterlinko simbolistinės pjesės <i>Nekviestoji viešnia</i> ir <i>Aklieji</i>	1890–1914 – masinės lietuvių migracijos į JAV, Rusijos imperijos miestus metas	Pirmasis dangoraižis Čikagoje
1891				Džeimsas Neismitas išrado krepšinį
1892		Išleistas Oskaro Vaildo romanas <i>Doriano Grėjaus portretas</i> Išleistas Artūro Konano Doilio novelių ciklas <i>Šerloko Holmsa nuotykių</i>	Oginskių dvare Rietave pastatyta pirmoji Lietuvoje elektrinė	
1893		Edvardas Munkas nutapo paveikslą <i>Šauksmas</i>	Kražių skerdynės. Caro valdžia brutaliai susidoroja su žmonėmis, pasipriešinusiais valdžios ketinimui uždaryti Kražių vienuolyno bažnyčią	Naujojoje Zelandijoje moterims pirmą kartą pasaulyje suteikta visuotinė balsavimo teisė
1894	Išleistas Antano Vienažindžio poezijos rinkinys <i>Dainos lietuvninko Žemaičiuose</i> <i>Varpe</i> išspausdinta Džordžo Bairono misterija <i>Kainas</i> (vertė Vincas Kudirka)	Išleistas Knuto Hamsuno romanas <i>Panas</i> Išleistas kolektyvinis rinkinys <i>Rusų simbolistai</i> (su Valerijaus Briusovo įvadu)		Rusijos imperatoriui tampa Nikolajus II Tomas Alva Edisonas išranda kinematoskopą ir nufilmuoja pirmuosius filmus

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1895	Tilžėje išleistas Maironio poezijos rinkinys <i>Pavasario balsai</i> , poema <i>Tarp skausmų į garbę</i> ir operos libretas <i>Kamė išganymas?</i> Tilžėje išleista Vilkutaičio-Keturakio komedija <i>Amerika pirtyje</i> Varpe išleista Vinco Kudirkos satyra <i>Viršinininkai</i> Išleistas Žemaitės apsakymas <i>Rudens vakaras</i> Įsteigta Tilžės lietuvių giedotojų draugija (veikė iki 1935)	Paryžiuje, Grand cafe kavinės rūsyje, parodytas pirmasis viešas kino seansas		Guljemas Markonis užpatentuoja bevielį radijo ryšį Vokiečių fizikas Vilhelmas Konradas Rentgenas atranda spindulius, vėliau pavadintus jo vardu
1896	Varpe publikuota Vinco Kudirkos satyra <i>Lietuvos tilto atsiminimai</i> Tilžėje pradėtas leisti laikraštis <i>Tėvynės sargas</i> (ėjo iki 1904)	Išleistas Henriko Senkevičiaus romanas <i>Quo vadis</i> Išleista Antono Čechovo drama <i>Žuvėdra</i>	Įkuriama Lietuvos socialdemokratų partija – pirmoji politinė partija Lietuvoje Paryžiuje įsisteigia lietuvių draugija <i>Želmuo</i> Lietuvoje užregistruotas pirmasis automobilis	Atėnuose įvyksta pirmosios modernios olimpinės žaidynės
1897	Varpe publikuota Vinco Kudirkos satyra <i>Cenzūros klausimas</i> Varpe publikuota Adomo Asnyko drama <i>Kęstutis</i> (vertė Vincas Kudirka) Lietuvoje (Vilniuje) įvyko pirmasis viešas kino seansas	Išleistas Herberto Georgo Velso fantastinis romanas <i>Nematomas žmogus</i>	Atšaukiamas draudimas statyti naujas katalikų bažnyčias	
1898	Varpe išspausdinta Vinco Kudirkos <i>Tautiška giesmė</i> , teorinis traktatas <i>Tiesos eilėms rašyti</i> , satyra <i>Vilkai</i> Išleistas Jono Basanavičiaus sudarytas rinkinys <i>Lietuviškos pasakos</i> (II t. – 1902)	Išleistas Knuto Hamsuno romanas <i>Viktorija</i> Išleistas Herberto Velso fantastinis romanas <i>Pasaulių karas</i> Išleistas Antono Čechovo apsakymas <i>Žmogus futliare</i>		Marija ir Pjeras Kiuri nustato radioaktyviuosius elementus – radį ir polonį
1899	Išleistas Žemaitės apsakymų rinkinys <i>Paveikslai</i> (I ir II d.) Išleistas Vinco Kudirkos eilėraščių rinkinys <i>Laisvos valandos</i> Varpe išspausdintas Adomo Mickevičiaus dramos <i>Vėlinės</i> III d. trijų scenų vertimas (vertė Vincas Kudirka) Lietuvoje (Palangoje) lietuvių kalba viešai suvaidintas pirmasis spektaklis „Amerika pirtyje“	Išleistas Zigmundo Froido veikalas <i>Sapnų aiškinimas</i> Edgaras Dega nutapo paveikslą <i>Žydrosios šokėjos</i>		Prasidėjo Antrasis Būrų karas (iki 1902)
1900	Išleista Žemaitės knyga <i>Paveikslai</i> (III d.) Išleistas Adomo Mickevičiaus <i>Vėlinių</i> III dalies pirmos, antros ir septintos scenos vertimas (vertė Vincas Kudirka) Varpe publikuota Juliaus Slovackio drama <i>Mindaugis</i> (vertė Vincas Kudirka) Tilžėje pradėdamas leisti laikraštis <i>Žinyčia</i> (ėjo iki 1902)	Išleistas Teodoro Draizerio romanas <i>Sesuo Keri</i> Išleistas Lymano Franko Baumo romanas vaikams <i>Ozo šalies stebukladarys</i> Anglų archeologas Artūras Džonas Evansas Kretos saloje atidengia vadinamąją Mino civilizaciją, klestėjusią 2600–1100 m. pr. Kr. Paryžiuje vyksta Pasaulinė paroda	Lietuvos ekspozicija Pasaulinėje parodoje Paryžiuje, kur parodyta lietuvių etnografinė buitis ir spauda Išspausdintas lietuviškas žemėlapis	Įkuriama Anglijos leiboristų partija
1901	Mikalojus Konstantinas Čiurlionis sukūrė simfoninę poemą <i>Miške</i> (1900–1901) Tilžėje išleista Jono Jablonskio <i>Lietuviškos kalbos gramatika</i>	Paskirtos pirmosios Nobelio premijos		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1902	Išleistas Jono Basanavičiaus sudarytas dainų rinkinys <i>Ožkabalių dainos</i>	Išleista Rainerio Marijos Rilke's poezijos knyga <i>Vaizdų knyga</i>	Įkurta Lietuvių demokratų partija (LDP), puoselėjanti nepriklausomos Lietuvos valstybės etnografinės ribose idealą	Australijoje moterims suteikta visuotinė balsavimo teisė
1903	Išleistas Jono Basanavičiaus sudarytas pasakojamosios tautosakos rinkinys <i>Iš gyvenimo vėlių bei velnių ir Lietuviškos pasakos įvairios</i> Išleista Šatrijos Raganos apysaka <i>Viktutė</i> Čiurlionis nutapo ciklą <i>Laidotuvių simfonija</i>	Išleista Antono Čechovo drama <i>Vyšnių sodas</i> Išleistas Levo Šestovo traktatas <i>Dostojevskis ir Nyčė</i> Tarptautinė Georgo Melieso filmo <i>Kelionė į Mėnulį</i> sėkmė		Vilberis ir Orvilis Raitai pakyla pirmuoju lėktuvu
1904	Išleistas Vinco Pietario romanas <i>Algimantas</i> Išleista Maironio poema <i>Nuo Birutės kalno</i> (lenkų k.) Vilniuje pradedamas leisti pirmasis lietuvių dienraštis <i>Vilniaus žinios</i> (ėjo iki 1909)	Išleistas Luidžio Pirandelo romanas <i>Velionis Matija Paskalis</i> Išleistas Džeko Londono romanas <i>Jūrų vilkas</i>	Spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo panaikinimas (gegužės 7 d.)	Prasidėjo Rusijos–Japonijos karas (baigėsi 1905)
1905	Išleistas atnaujintas Maironio <i>Pavasario balsų</i> leidimas	Išleistas vienas žymiausių simbolizmo kūrinių – Moriso Meterlino pjesė <i>Mėlynoji paukštė</i>	Didysis Vilniaus Seimas (gruodžio 4–5 d.) Gegužės 14 d. caras pasirašo įsaką, kuriuo leidžiama Vakarų gubernijų mokyklose mokytį lietuvių ir lenkų kalbą	Prasidėjo Rusijos revoliucija (tęsėsi iki 1907) Albertas Einšteinas paskelbė reliatyvumo teoriją
1906	Išleisti Jono Biliūno apsakymų rinkiniai <i>Įvairūs apsakymėliai</i> ir <i>Lazda. Ubagas. Svečiai. Brisiiaus galas</i> Vilniuje įvyko pirmosios lietuviškos operos <i>Birutė</i> premjera Vilniuje atidaryta pirmoji lietuvių dailės paroda	Išleistas Džeko Londono romanas <i>Baltoji iltis</i> Išleistas Aptono Sinklerio romanas <i>Džiunglės</i>	Kovo 17 d. caras pasirašo įsaką, leidžiantį kurti profesines sąjungas ir draugijas	Sušauktas Rusijos parlamentas – Dūma Pradėta Piotro Stolypino reforma
1907	Išspausdinta Jono Biliūno <i>Liūdna pasaka</i> Išleista Maironio poema <i>Jaunoji Lietuva</i> Išleistas pirmasis lietuvių literatūros almanachas <i>Gabija</i> Vincas Krėvė pradeda rašyti veikalą <i>Dangaus ir žemės sūnūs</i> (išsp. 1949, 1961)	Išleistas Maksimo Gorkio romanas <i>Motina</i> Išleistas Henri Bergsono veikalas <i>Kūrybinė evoliucija</i> Pablo Pikasas nutapo paveikslą <i>Avinjono merginos</i> , laikomą viena iš pirmųjų kubistinių kompozicijų	Įvyko Pirmasis Lietuvos moterų suvažiavimas Kaune Įkurtos Lietuvių mokslo draugija, Lietuvių dailės draugija, įvairios lietuvių švietimo draugijos Lietuvių mokslo draugija pradėjo leisti mokslo leidinių seriją <i>Lietuvių tauta</i> (ėjo iki 1936) Vilniuje pradėtas leisti visuomenės, politikos ir kultūros laikraštis <i>Viltis</i> (ėjo iki 1915)	Anglijos–Rusijos kompromisas Susiformuoja Antantės blokas (Trilypė santarvė)
1908	Kazimieras Būga išleidžia veikalą <i>Aistiški studijai</i>	Pirmą kartą išleistas Frydricho Nyčės esė rinkinys <i>Ecce Homo</i>	Įsteigiama Lietuvių katalikų moterų draugija	Iš Osmanų imperijos išsivadavo Bulgarija
1909	Išleista Maironio poema <i>Raseinių Magdė</i> Išspausdintas Vinco Krėvės apsakymas <i>Bobulės vargai</i> , padavimas <i>Milžinkapis</i>	Išleistas Džeko Londono romanas <i>Martinus Idenas</i> Filipas Tomazas Marinėtis paskelbė pirmąjį futurizmo manifestą	Įsteigtos <i>Lietuvos žinios</i>	
1910	Išleistas Vinco Krėvės <i>Šarūnas</i> Išleidžiama Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės eseistikos knyga <i>Lietuvoje</i>	Išleistas Rainerio Marijos Rilke's romanas <i>Maltės Lauridso Brigės užrašai</i> Vasilijus Kandinskis nuleija pirmąją abstrakčią akvarelę	Lietuvių šviesuomenė pradėjo projektuoti <i>Lietuviškos enciklopedijos</i> leidimo idėją, kuri buvo įgyvendinta tik tarpukario metais Kaune įrengta pirmoji radijo stotis Lietuvoje	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1911	Išleista Vinco Krėvės drama <i>Šarūnas</i> Kazimieras Būga paskelbia studiją <i>Apie lietuvių asmens vardus</i> Išleistas Jurgio Baltrušaičio poezijos rinkinys <i>Žemės laiptai</i> (rusų k.)	Išleista Nikolajaus Berdiajevo knyga <i>Laisvės filosofija</i> Nicolajaus Gumilovo pastangomis rusų akmeistai įkuria „Poetų cechą“	Mirė Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, gimė Česlovas Milošas (Czesław Miłosz)	Roaldas Amundsenas su bendrakeleiviais pirmasis pasiekė Pietų ašigali Nuverčiamas paskutinis Kinijos imperatorius
1912	Išleista Vinco Krėvės knyga <i>Dainavos šalies senų žmonių padavimai</i> Išleistas Julijono Lindės-Dobilo romanas <i>Blūdas</i>	Išleistas psichologo Alfredo Adlerio traktatas <i>Apie neurotišką charakterį</i> Vokietijoje susikuria dailininkų ekspresionistų grupė <i>Mėlynasis raitelis</i>	Panaikinama Vilniaus generalgubernatoriaus institucija	Balkanų karai (iki 1913)
1913	Išleistas trečiasis papildytas ir atnaujintas Maironio <i>Pavasario balsų</i> leidimas JAV Išleistas Igno Šeiniaus romanas <i>Kuprelis</i> Pradėtas leisti pirmasis lietuvių literatūros ir dailės žurnalas <i>Vaivorykštė</i> (ėjo iki 1914)	Išleistas pirmasis Marselio Prusto 7 romanų ciklo „Prarasto laiko beieškant“ romanas <i>Svano pusėje</i> (paskutinė dalis – 1927) Ekranuose pasirodo vienas populiariausių ankstyvųjų kino serialų – Lujji Fejado (Louis Feuillade) <i>Fantomas</i>	Įsikuria katalikiška Vilniaus gubernijos lietuvių švietimo draugija <i>Rytas</i>	Iš Osmanų imperijos išsivadavo Albanija
1914	Išspausdinamas Vaižganto apsakymas <i>Rimai ir Nerimai</i> Pradėtas leisti žurnalas <i>Aušrinė</i>	Džeimso Džoiso apsakymų rinkinys <i>Dubliniečiai</i> Pradeda filmuotis varjetė aktorius Čarlis Čaplinas Džovanis Pastronis sukuria filmą <i>Kabirija</i> – visų didžiųjų kino reginių prototipą	Lietuva tampa pafrontės zona Įsikuria Lietuvių draugija nukentėjusiems dėl karo šelpti – labdaros organizacija, tapusi politiniu bei kultūriniu lietuvių visuomenės centru	Prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas (tęsėsi iki 1918) JAV įsikuria kino studijos „Paramount Pictures“ ir „Fox Films“
1915	Išleina literatūros almanachas <i>Pirmasai baras</i>	Išleista Franco Kafkos apysaka <i>Metamorfozė</i> Deividas Grifitas sukuria filmą <i>Tautos gimimas</i>	Okupuotoje teritorijoje 1915 m. rugsėjo 4 d. Vokietija įkūrė administracinį vienetą Oberostą, kurio teritorija priminė LDK erdvę Abiejų Tautų Respublikos žlugimo išvakarėse 1795 m.	Armėnų genocido Turkijoje pradžia (iki 1923) Italija įsitraukia į karą Antantės pusėje
1916	Vincas Krėvė parašo <i>Skirgailą</i> (rusų k.)	Išleistas Džeimso Džoiso romanas <i>Jauno menininko portretas</i> Išleistas Karlo Gustavo Jungo traktatas <i>Pasąmonės psichologija</i> (parašytas 1912)	Lietuvių konferencijos Berne ir Lozanoje	Verdeno mūšis
1917		Išleistas Zigmundo Froido veikalas <i>Psichoanalizės įvadas. Paskaitos</i> Juariche Tristanas Tsara ir draugai išleidžia pirmąjį <i>Dada</i> žurnalą su manifestu	Vilniuje 1917 m. rugsėjo 18–22 d. surengta lietuvių tautos atstovų konferencija, kurioje buvo deklaruotas Lietuvos atsiskyrimas nuo Rusijos ir savarankiškos valstybės kūrimas Gruodžio 11 d. deklaracija	JAV paskelbė karą Vokietijai Rusijoje prasideda pilietinis karas. Bolševikai užgrobia valdžią. Spalio revoliucija
1918	Vilniuje išleidžiamos dvi pirmosios Vaižganto <i>Pragiedrulių</i> dalys Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė Voroneže išleidžia <i>Lietuvių literatūros istorijos konspektą</i>	Išleistas Osvaldo Špenglerio veikalas <i>Europos saulėlydis</i> JAV pradėtos teikti Pulicerio premijos	Vasario 16 d. paskelbiama Lietuvos nepriklausomybė Lapkričio 11 d. suformuotas pirmasis Lietuvos ministrų kabinetas (vadovaujamas prof. Augustino Voldemaro)	Ispaniškojo gripo pandemija (per pusmetį mirė daugiau kaip 25 milijonai žmonių; tai maždaug tris kartus daugiau nei buvo Pirmojo pasaulinio karo aukų) Pilietinis karas Rusijoje (iki 1921)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1919	Kaune įkurtas Tautos teatras	Išleistas Somerseto Moemo romanas <i>Mėnulis ir skatikas</i> Abelio Ganco antikarinis filmas <i>Aš kaltinu</i>	Antanas Smetona išrenkamas Lietuvos prezidentu Moterims suteikta teisė balsuoti (moterys pirmąkart balsavo 1920) Lietuvos kovos su bermontininkais Lietuvos–Lenkijos konfliktas	Pasirašyta Versalio taikos sutartis (birželio 28 d.), kuria galutinai užbaigtas Pirmasis pasaulinis karas Paryžiaus taikos konferencijoje įkuriamas Tautų Sąjunga Veimaro respublikos pradžia (iki 1933)
1920	Išleistas atnaujintas Maironio <i>Pavasario balsų</i> leidimas Išleistas Kazio Binkio poezijos rinkinys <i>Eilėraščiai</i> Pradėtas leisti literatūros ir kritikos žurnalas <i>Skaitymai</i> (ėjo iki 1923) Įkurtas pirmasis profesionalus lietuvių teatras – Dramos vaidykla	Išleista Džono Golsvorčio trilogija <i>Forsaitų saga</i> Roberto Vaino filmu <i>Daktaro Kaligario kabinetas</i> prasideda vokiečių kino ekspresionizmas	Suvalkų sutartis su Lenkija (spalio 7 d.) Vilnių ir Vilniaus kraštą užėmė Lenkijos kariuomenės generolo Liucijano Želigovskio vadovaujami daliniai Sovietų Rusija pripažino Lietuvos nepriklausomybę Lietuvoje įvyko pirmieji visuotiniai, lygūs, slapti ir tiesioginiai rinkimai į tautos atstovybę – Lietuvos steigiamąjį seimą Išrinktas Steigiamasis Seimas (iki 1922)	
1921	Išspausdinta Vaižganto apysaka <i>Dėdės ir dėdienės</i> Žemaitė parašo <i>Autobiografiją</i>	Išėjo Luidži Pirandelo pjesė <i>Šeši personažai ieško autoriaus</i> Išleistas Karlo Gustavo Jungo veikalas <i>Psichologiniai tipai</i>	Lietuva priimta į Tautų Sąjungą	NEP'o pradžia Rusijoje (iki 1929)
1922	Išleista Šatrijos Raganos apysaka <i>Sename dvare</i> Išspausdintas avangardistinės kūrybos manifestas „Keturių vėjų pranašas“ Vilniuje išleista Vinco Krėvės drama <i>Skirgaila</i> (rusų k.) Kaune įkurtas Lietuvos universitetas (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo universitetas) Kaune įkurtas pirmasis valstybinis teatras <i>Valstybės teatras</i>	Išleistas vienas garsiausių XX a. romanų Džeimso Džoiso <i>Ulisas</i> Išleista viena garsiausių XX a. poemų Tomo Sternso Elioto <i>Bevaisė žemė</i> Jaroslavas Hašekas rašo <i>Šauniojo kareivio Šveiko nuotykius pasaulyje kare</i> (knyga liko nebaigta) Pirmąkart kino ekrane Frydricho Vilhelmo Murnau filme <i>Nosferatu</i> pasirodo personažas vampyras	Lenkijos seimas įjungia Vidurio Lietuvą į Lenkiją Prezidentu išrenkamas Antanas Stulginskis Priimta nuolatinė Lietuvos Konstitucija, kuri įteisino Lietuvoje demokratinę respubliką Lietuvos konstitucija įteisino visuotinį privalomą pradinį mokymą (įgyvendinta iki 1931) Priimtas Žemės reformos įstatymas (žemės gavo apie 65 000 Lietuvos bežemių ir mažžemių) Priimtas Piniginio vieneto įstatymas, litas tampa Lietuvos piniginiu vienetu	SSRS įkūrimas Italijoje į valdžią ateina fašistai ir B. Musolinis
1923	Išleistas Kazio Binkio poezijos rinkinys <i>100 pavasarių</i> Pradėtas leisti simbolistinės pakraipos literatūros, meno ir kritikos žurnalas <i>Gairės</i> (red. Kazys Puida)	Išleista Nikolajaus Berdiajevo knyga <i>Istorijos prasmė</i> Išleistas Ernsto Kasirerio veikalas <i>Simbolinių formų filosofija</i> I dalis (visos trys dalys baigtos leisti 1929) Išleistas Zigmundo Froido veikalas <i>Ego ir Id</i>	Klaipėdos krašto sukilimas. Prie Lietuvos prijungtas Klaipėdos kraštas Visuotinis Lietuvos gyventojų surašymas	Alaus pučas. Vokietijos nacionalsocialistinės darbininkų partijos nesėkmingas mėginimas užimti valdžią
1924	Kaune Valstybės teatre pastatyta Vinco Krėvės drama <i>Skirgaila</i> (rež. Borisas Dauguvietis) Pradėtas leisti kultūros žurnalas <i>Židinys</i> (ėjo iki 1940)	Išleistas Tomo Mano romanas <i>Užburtas kalnas</i> Andrė Bretonas publikuoja siurrealizmo manifestą	Lietuvos sportininkai pirmąsyk dalyvauja Vasaros olimpinėse žaidynėse Lietuvoje pirmą kartą surengta Dainų šventė	Prancūzijoje įvyksta pirmosios Žiemos olimpinės žaidynės

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1924	Išleistas pirmasis žurnalo <i>Keturi vėjai</i> numeris (ėjo iki 1928) Pradėtas leisti kultūros žurnalas <i>Židinys</i> (ėjo iki 1940) Išleistas Oskaro Milašiaus filosofinis traktatas „Ars Magna“	Išleistas Tomo Mano romanas <i>Užburtas kalnas</i> André Bretonas publikuoja siurrealizmo manifestą	Paryžiuje pasirašoma konvencija dėl Klaipėdos krašto perdavimo Lietuvai Lietuvoje pirmą kartą surengta Dainų šventė	Vladimiro Lenino mirtis Stalino diktatūros pradžia (iki 1953) Danijoje moteris tapo ministrų kabineto nare
1925	Vincas Mykolaitis-Putinas sukuria dramą <i>Žiedas ir moteris</i> Kaune atidaryta Mikalojaus Konstantino Čiurlionio paveikslų galerija Holivude nufilmuotas vaidybinis filmas „Naktis Lietuvoje“ iš knygnešių gyvenimo (rež. Pranas Valuskis)	Išleistas Franco Kafkos romanas <i>Procesas</i> Išleistas Žano Kokto pjesės <i>Karalius Oidipas, Orfėjas</i> Sergejaus Eizenšteino filmas „Šarvuotis „Potiomkinas““ Čarlo Čaplino filmas <i>Aukso karštligė</i>	Vilniuje įkurtas JIVO (Žydų mokslo institutas) greit tapo stambiausia pasaulyje žydų mokslo įstaiga, jidiš mokslo centru	Lakarno paktas (Vokietija pripažįsta savo vakarines sienas)
1926	Išleistas Stasio Šalkauskio veikalas <i>Kultūros filosofijos metmens</i> Moišė Kulbakas sukuria poemą <i>Vilnius</i> Petras Vaičiūnas sukuria komediją <i>Patriotai</i> Išleistas Oskaro Milašiaus filosofinis traktatas <i>Slepiniai</i>	Išleistas Franco Kafkos romanas <i>Pilis</i> Išleistas Aleno Aleksanderio Milno <i>Mikė Pūkuotukas</i>	Lietuvos Respublikos prezidentu išrinktas Kazys Grinius Gruodžio 17 d. valstybės perversmas. Prasideda autoritarinis Antano Smetonos valdymas (iki 1940) Pradedamos transliuoti Kauno radiofono laidos	Suomijoje moteris tapo ministrų kabineto nare (poste išsilaiškė 20 metų)
1927	Išleistas Vinco Mykaloičio-Putinno poezijos rinkinys <i>Tarp dviejų aušrų</i> Išleistas pirmasis Salomėjos Nėries poezijos rinkinys <i>Anksti rytą</i> Išleistas Petro Tarulio novelių rinkinys <i>Mėlynos kelnės</i> Išėjo literatūros almanachas <i>Gubos</i>	Išleistas Hermano Hesės romanas <i>Stepių vilkas</i> Išleistas Martino Heidegerio veikalas <i>Būtis ir laikas</i> Išleistas psichologo Alfredo Adlerio veikalas <i>Žmonių pažinimas</i> Pirmasis Alfredo Hičkoko filmas „Nuomininkas“	1927 m. balandžio 12 d. Prezidentas Antanas Smetona paleido seimą (naujas seimas išrinktas 1936)	Fašistinėje Italijoje įteisinta korporacinė santvarka Charlesas Lindbergas lėktuvu perskrenda Atlanto vandenyną Pirmoji Kino akademijos apdovanojimų (būsimųjų „Oskarų“) ceremonija
1928	Išleistas Jurgio Savickio novelių rinkinys <i>Ties aukštu sostu</i> Išleistas Antano Miškinio poezijos rinkinys <i>Balta paukštė</i> Išleista Jurgio Savickio kelionių apybraiža <i>Atostogos</i> Kino filmas „Kareivis – Lietuvos gynėjas“ (operatorius Feognijus Dunajevus, statytojas Vladas Braziulevičius)	Išleistas Boriso Pasternako poezijos ciklas <i>Pradžios metas</i> Michailas Bulgakovas pradeda rašyti romaną <i>Meistras ir Margarita</i> (cenzūruota romano versija publikuota tik 1966–1967) Pirmasis garsinis filmas „Džiazo dainininkas“ (rež. Alanas Kroslandas)	Priimta nauja Konstitucija, kuri prezidentui suteikė plačius įgaliojimus Kaune atidarytas didžiausias 800 vietų kino teatras „Metropolitain“	Aleksandras Flemingas atrado peniciliną Pirmoji vieša televizijos transliacija
1929	Išleista Vaižganto apysaka <i>Išgama</i> ir romanas <i>Šeimos vėžiai</i> Pradėtas leisti literatūros žurnalas <i>Pjūvis</i> (orig. <i>Piūvis</i> ,ėjo iki 1930) Kaune Valstybės teatre pastatytas Vinco Krėvės <i>Šarūnas</i> (rež. Andrius Oleka-Žilinskas)	Išleistas Ericho Marijos Remarko romanas <i>Vakarų fronto nieko naujo</i> Išleistas Viljamo Folknerio romanas <i>Triukšmas ir įniršis</i> Išleistas Ernesto Hemingvėjaus romanas <i>Atsisveikinimas su ginklais</i> Pirmasis Luiso Buniuelio filmas „Andalūzijos šuo“ (kartu su Salvadoru Dali) – kino siurrealizmo manifestas	Atentatas prieš tuometinį premjerą Augustiną Voldeмарą Pradėjo veikti centralizuotas Kauno miesto vandentiekis (projektas pradėtas įgyvendinti 1927) Kaune uždaryta „konkė“ – arklių traukiamas tramvajus	Didžioji depresija – pasaulinė ekonominė krizė (tęsėsi iki 1933) Masinės kolektyvizacijos pradžia SSRS
1930	Išleistas Petro Cvirkos apsakymų rinkinys <i>Saulėlydis Nykos valsčiuje</i> Pradėtas leisti kairiosios orientacijos rašytojų žurnalas <i>Trečias frontas</i> (ėjo iki 1931) Išleidžiamas literatūros almanachas <i>Granitas</i>	Išleista Roberto Miuzilio romano <i>Žmogus be savybių</i> pirmoji dalis (antroji 1932) Jozefas Sternbergas filme „Žydrasis angelas“ pradeda Marlenos Ditrich mitą	Vytauto Didžiojo metai Įvestas privalomas pradinis mokymas Pradėjo veikti Petrašiūnų šiluminė elektrinė, kuri tapo pagrindine elektros energijos tiekėja Kauno miestui	SSRS įsteigiamas GULAC'as – Vyriausioji pataisos darbų lagerių valdyba Išrandama televizija

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1931	Pradėtas leisti savaitinis kultūros žurnalas <i>Naujoji Romuva</i> (ėjo iki 1940, atnaujintas – 1994) Kino komedija „Onytė ir Jonelis, arba Neljšk, kur nereikia“ (rež. Feognijus Dunajevas) Jurgis Savickis išleidžia albumą <i>Lietuvos menas</i> (švedų k.)	Išleistas Iljos Ilfo ir Jevgenijaus Petrovo satyrinis romanas <i>Aukso veršis</i> Južinas O'Nilas parašo tragediją <i>Elektrai skirta gedėti</i> Išleistas Migelio de Unamuno traktatas <i>Krikščionybės agonija</i>	Pradėta leisti Lietuvos enciklopedija (baigta 1966 m. Bostone, 37 tomai) Siekiant pagerinti susisiekimą, pastatytas Žaliakalnio funikulierius (keltuvai)	Japonijos agresyviuos politikos prieš Kiniją pradžia Niujorke (JAV) oficialiai atidarytas aukščiausias pasaulio pastatas – 102 aukštų „Empire State Building“
1932	Išleistas Vinco Mykolaičio-Putino romanas <i>Altorių šešėly</i> (I ir II d., III d. – 1933) Išleista Jono Kossu-Aleksandravičiaus poezijos knyga <i>Eilėraščiai</i> Išleista Antano Vaičiulaičio knyga <i>Vidudienis kaimo smuklėj</i> Išleistas Stasio Šalkauskio veikalas <i>Visuomeninis auklėjimas</i> Išleista Balio Sruogos drama <i>Milžino paunksmė</i> Kaune susikūrė modernistinių dailininkų grupė „Ars“	Išleistas Michailo Šolochovo romanas <i>Pakelta velėna</i> Išleistas Viljamo Folknerio romanas <i>Rugpjūčio šviesa</i> Žanas Kokto filmas „Poeto kraujas“	Kaune atidaryti Centrinio pašto rūmai Kaune Valstybės teatre sukurtas spektaklis – Viljamo Šekspyro <i>Hamletas</i> (rež. Michailas Cechovas) Išleistas Vydūno veikalas <i>Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių</i> (vok. k., liet. k. 2001).	Holodomoras Ukrainoje (iki 1933), jo metu mirė nuo 7 iki 10 mln. žmonių
1933	Išleistas Bernardo Brazdžionio poezijos rinkinys <i>Krintančios žvaigždės</i> Išleistas Antano Vaičiulaičio novelių rinkinys <i>Vidudienis kaimo smuklėj</i> Išleisti Stasio Šalkauskio veikalai <i>Lietuvių tauta ir jos ugdymas; Ateitininkų ideologija</i>	Meriano C. Kuperio ir Ernesto B. Šodsako filmas „King Kongas“	S. Darius ir S. Girėno skrydis per Atlantą (iš Niujorko į Kauną) Kaune įkurta muzikos konservatorija Pastatyti Kauno apskrities savivaldybės rūmai	Veimaro Respublika pertvarkyta į Trečiąjį Reichą (iki 1945) Įkurta pirmoji nacių koncentracijos stovykla Vokietijoje Pradėta įgyvendinti Franklino Ruzvelto antikrizinė programa „Naujasis kursas“, išvedęs JAV iš Didžiosios ekonomikos krizės
1934	Išleistas Jono Kossu-Aleksandravičiaus poezijos rinkinys <i>Imago mortis</i> Išleistas satyrinis Petro Cvirkos romanas <i>Frank Kruk</i> Išleistas Igno Šeinaus mokslinis fantastinis satyrinis romanas <i>Siegfried Immerselbe atsijaunina</i> Išleista Jurgio Savickio kelionių apybraiža <i>Truputis Afrikos</i> , albumas <i>Lietuvos menas</i> (pranc. k.) Kaune Jaunųjų teatre pastatytas spektaklis pagal Balio Sruogos dramą <i>Milžino paunksmė</i> (rež. A. Oleka-Žilinskas)	Išleistas Francio Skoto Fitcdžeraldo romanas <i>Švelni naktis</i> Išleistas Henrio Milerio romanas <i>Vėžio atogrąža</i> Secilio deMilio epinis filmas „Kleopatra“	1934 m. pradžioje Lietuvos saugumas demaskavo Klaipėdos krašto nacių (Neumanno – Sasso byla) rengtą sukilimą, kurio siekta nuo Lietuvos atplėšti Klaipėdos kraštą. Suminti nacistinio pučo Klaipėdos krašte vadai Rugsėjo 12 d. Ženevoje pasirašyta Baltijos valstybių (Lietuvos, Latvijos, Estijos) santarvės ir bendradarbiavimo sutartis Pradėta Žemaičių plento iš Kauno į Klaipėdą statyba	SSRS priimta į Tautų Sąjungą
1935	Išleistas Salomėjos Nėries poezijos rinkinys <i>Per lūžtantį ledą</i> Išleistas Jono Kossu-Aleksandravičiaus rinkinys <i>Intymios giesmės, eseistikos knyga Dievai ir smūtkeliai</i> Išleistas Antano Miškinio poezijos rinkinys <i>Varnos prie plento</i> Išleistas Henriko Radausko pirmasis poezijos rinkinys <i>Fontanas</i> Išleistas Ievos Simonaitytės romanas <i>Aukštųjų Simonių likimas</i> Pradėtas kurti platus valstybinių viešųjų bibliotekų tinklas	Išleista Tomo Sternso Elioto poetinė drama <i>Žmogūdystė katedroje</i> Aleksandrijoje išleistas Konsantino Kavačio poezijos rinkinys <i>Priimata</i>	Mažonoje Lietuvoje uždrausta lietuviškų organizacijų veikla Suvalkijos ūkininkų streikas JAV lietuvis Feliksas Vaitkus pilotuodamas „Lituanika II“ perskrido Atlantą Klaipėdoje įkurtas Pedagoginis institutas Prof. Tado Ivanausko iniciatyva įkurta „Kauno zoologijos sodas“ akcinė bendrovė (1938 07 01 įvyko oficialus Kauno zoologijos sodas atidarymas) Įvyko pirmasis Pasaulio lietuvių kongresas	Italija okupavo Etiopiją (Abisiniją), 1935–1936 m.

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1936	Išleistas Bernardo Brazdžionio poezijos rinkinys <i>Ženklai ir stebuklai</i> Išleistas Antano Vaičiulaičio romanas <i>Valentina</i> Išleistas literatūros almanachas <i>Antrieji vainikai</i> (sud. Kazys Binkis)	Išleistas Margaretos Mitčel romanas <i>Vėtrų nublokšti</i> Išleista Federiko Garsijo Lorkos drama <i>Bernardos Albos namai</i> Čarlio Čaplino filmas „Naujieji laikai“	Uždraudžiamos opozicinės partijos Darbą pradėjo smetoniškasis IV Seimas Kaune atidarytas Maironio muziejus (1941 m. pavadintas Maironio lietuvių literatūros muziejumi) Išleista <i>Lietuvos istorija</i> (red. Adolfas Šapoka)	Italija ir Vokietija sudarė Berlyno ir Romos sąjį Piliietinis karas Ispanijoje (iki 1939 m.) „Didysis valymas“ SSRS (iki 1939 m.)
1937	Išleistas Jono Kossu-Aleksandravičiaus rinkinys <i>Užgesę chimeros akys</i> Išleista Antano Vaičiulaičio kelionių apybraiža <i>Nuo Sirakūzų lig šiaurės elnio</i> Dailininkas Stasys Ušinskas už lėles ir scenografiją spektakliui „Silvestras Dūdėlė“ Pasaulinėje parodoje Paryžiuje apdovanotas aukso medaliu Dailininkas Adomas Galdikas už scenografiją spektakliui pagal Vinco Krėvės <i>Šarūną</i> (rež. Andrius Oleka-Žilinskas) Pasaulinėje parodoje Paryžiuje apdovanotas aukso medaliu	Išleina Jasunari Kavabatos romanas <i>Sniegynų šalis</i> Pablas Pikaso nutapo „Gubernicą“ Salvadoras Dali nutapo „Narcizo metamorfozė“ ir „Degančių žirafą“ Volto Disnėjaus „Snieguolė ir septyni nyktukai“ – pirmasis spalvotas pilno metražo animacinis filmas Žano Renuaro filmas „Didžioji iliuzija“, uždraustas rodyti nacistinėje Vokietijoje	Lietuvos vyrų krepšinio rinktinė pirmąkart tampa Europos čempione (gegužės 7 d., Rygoje) Atidaryti reprezentaciniai Kauno karininkų ramovės rūmai Pastatytos Kauno Vytauto Didžiojo universiteto klinika (1937–1939) Kauno Teologijos-filosofijos fakultetas Oskarui Milišui suteikė filosofijos daktaro garbės vardą	Paryžiuje vyksta Pasaulinė paroda
1938	Išleistas Salomėjos Nėries poezijos rinkinys <i>Diemedžių žydėsiu</i> Kaune Valstybės teatre pastatyta Kazio Binkio pjesė <i>Atžalnas</i> (rež. Borisas Dauguvietis) Paskutinė lietuviško kino premjera – marionetių filmas „Storulio sapnas“ (lėlės pagamintas Stasio Ušinsko), kurį nupirko JAV animacinių filmų bendrovė „Dalcompany“	Išleistas Žano Polio Sartro romanas <i>Šleikštulys</i> , laikytas kanoniniu egzistencializmo tekstu Išleistas Karlo Jasperso veikalas <i>Filosofija ir egzistencija</i> Išleistas Johano Huizingos traktatas <i>Homo ludens (Žaidžiantis žmogus)</i>	Priimta nauja Lietuvos Konstitucija, kuri valstybei suteikė išskirtinę teisę vadovauti švietimo sistemai Lenkijos ultimatas Lietuvai dėl diplomatinių santykių užmezgimo Pirmoji Lietuvos tautinė olimpiada Atidaryta pirmoji oro linija šalies viduje, sujungusi Kauną su kurortine Palanga	Austrijos anšliusas (kovo mėn.) „Miuncheno sąmokslas“ „Krištolinė naktis“ – žydų žudynės (lapkričio mėn.)
1939	Išleista Vinco Krėvės apysaka <i>Raganius</i> Išleistas Ievos Simonaitytės romanas <i>Vilius Karalius</i> (I dalis) Išleistas Bernardo Brazdžionio rinkinys <i>Kunigaikščių miestas</i> ir knyga vaikams <i>Meškiukas Rudnosiukas</i>	Išleistas Stefano Cveigo romanas <i>Širdies nerimas</i> Išleistas Džono Steinbeko romanas <i>Rūstybės kekės</i> Bertoldas Brechtas sukuria dramą <i>Motužė Kuraž ir jos vaikai</i> (pastatyta 1941) Viktoro Flemingo filmas „Vėjo nublokšti“	Išleistas Antano Smetonos Lituaništos institutas – Lietuvos istorijos, lietuvių kalbos ir tautosakos tyrimo įstaiga (1940 m. perkeltas į Vilnių). Vokietijos ultimatas Lietuvai (kovo 20 d.), kuriuo pareikalauta grąžinti Klaipėdos kraštą Vokietija aneksavo Klaipėdos kraštą Pagal sutartį su SSRS Lietuvai grąžintas Vilnius	Europos vyrų krepšinio čempionatas, surengtos gegužės 21–28 d. Lietuvoje (Kaune) Sudarytas Molotovo–Ribbentropo paktas (rugpjūčio 23 d.). Pagal jo slaptuosius protokolus Lietuva priskirta Vokietijos įtakos zonai Prasidėjo Antrasis pasaulinis karas (rugsėjo 1 d.), iki 1945
1940	Ignas Šeinius Stokholme išleidžia dokumentinę apybraižą <i>Raudonasis tvanas</i> (švedų k.) Kazys Binkis parašo pjesę <i>Generalinė repeticija</i> (išleista 1958) Jurgis Savickis parengia ir išleidžia antologiją <i>Lietuvių novelė</i> (švedų k.) Išspausdinta Salomėjos Nėries <i>Poema apie Staliną</i>	Išleistas Anos Achmatovos poezijos rinkinys <i>Iš šešių knygų</i> Išleistas Ernesto Hemingvėjaus romanas <i>Kam skambina varpai</i> Čarlio Čaplino filmas „Didysis diktatorius“ Džono Fordo filmas „Pykčio kekės“	Sovietų Sąjunga Lietuvos valdžiai įteikė ultimatumą. SSRS okupuoja Lietuvą Sukurta Liaudies Seimas (parlamentą imituojanti institucija), kuris pirmąją savo darbo dieną 1940 m. liepos 21 d. paskelbė, jog Lietuvoje įvedamas sovietinis režimas, bei priėmė sprendimą kreiptis į Sovietų Sąjungą ir prašyti, jog Lietuvos sovietinė respublika būtų priimta į Sovietų Sąjungą Berlyne įkuriamas Lietuvių aktyvistų frontas (LAF, lapkričio 17 d.)	Katynės žudynės – masinės Lenkijos karininkų, policininkų, intelektualų ir civilių belaisvių (apie 22 000) žudynės, kurias įvykdė NKVD Vokiečiai užima Paryžių (birželio 14 d.) Prancūzijos kapituliacija (birželio 22 d.) SSRS okupuoja Baltijos šalis Londone įkurtas Laikinasis laisvųjų prancūzų nacionalinis komitetas, kuriam vadovavo generolas Š. de Golis

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1941	Išleista Salomėjos Nėries poezijos rinktinė Stasys Šalkauskis parašo politikos filosofijos projektą <i>Pilnutinė demokratija. Naujosios santvarkos metmens</i> (rankraštis)		Birželio 14–15 d. masiniai Lietuvos gyventojų trėmimai į Sibirą	Birželio 22 d. Vokietija pradėjo karą su Sovietų Sąjunga Japonija užpuola JAV karinę bazę Perle Harbore (gruodžio 7 d.). JAV įstoja į Antrąjį pasaulinį karą Pasirašyta Atlanto chartija Masinio žydų naikinimo pradžia
1942	Išleistas Jurgio Baltrušaičio lietuviškų eilėraščių rinkinys <i>Ašarų vainikas</i> (II dalis – 1967 m.) Išleistas Jono Aisčio poezijos rinkinys <i>Be tėvynės brangios</i>	Išleistas Albero Kamio romanas <i>Svetimas</i> , filosofinė esė <i>Sizifo mitas</i> Luchino Visconti filmas „Apšėstieji“	Po Laikinosios vyriausybės panaikinimo Kaune pradeda veikti vokiškai administracijai pavaldi lietuviška savivalda – generalinių tarėjų institucija	Antihitlerinės koalicijos susiformavimas Venzės konferencija Staliningrado mušis (liepa–1943 m. vasaris)
1943	Maskvoje išleistas Salomėjos Nėries eilėraščių rinkinys <i>Dainuok, širdie, gyvenimą</i> Antanas Škėma parašė dramą <i>Julijana</i>	Išleistas Boriso Pasternako poezijos rinkinys <i>Ankstyvais traukiniais</i> Išleistas Hermano Hesės romanas <i>Stiklo karoliukų žaidimas</i>	Keršydami lietuvių tautai už SS legiono steigimo boikotą vokiečiai suėmė žymesnius visuomenės ir kultūros veikėjus ir išvežė į Štuthofo koncentracijos stovyklą	Teherano konferencija (lapkričio–gruodžio mėn.) Kursko mušis
1944	Išleistas Jurgio Baltrušaičio lietuviškų eilėraščių rinkinys <i>Aukuro dūmai</i>	Alberas Kamis sukūrė dramą <i>Kaligula</i> Išleista Džordžo Orvelo satyrinė sovietinio totalitarizmo alegorija <i>Gyvulių ūkis</i>	Lietuvos vietinės rinktinės įkūrimas (vadas gen. Povilas Plechavičius) SSRS reokupuoja Lietuvą Prasideda partizaninis karas su SSRS (iki 1953)	Desantas išsilaipina Normandijoje. JAV ir Didžioji Britanija atidaro II frontą Europoje
1945	Vincas Mykolaitis-Putinas sukūrė poemą <i>Vivos plango mortuos voco</i> Salomėja Nėris Maskvoje sudarė eilėraščių rinkinį <i>Prie didelio kelio</i> Maskvoje išleista Salomėjos Nėries eilėraščių rinktinė <i>Lakštingala negali nečiulbėti</i> Balys Sruoga parašė <i>Dievų mišką</i> (išspausdintas 1957) Išleista Kazio Borutos romanas <i>Baltaragio malūnas</i>	Roberto Rossellini filmas „Roma – atviras miestas“; italų neorealizmo pradžia Pirmasis Ingmaro Bergmano filmas „Krizė“	Lietuvos gyventojų masinių trėmimų į SSRS atnaujinimas (iki 1953 m.)	Jaltos konferencija (vasaris) Balandžio mėn. kapituliuo fašistinė Italija
1946	Išleistas debiutinis Alfonso Nykos-Niliūno poezijos rinkinys <i>Praradimo simfonijos</i> Išleista Salomėjos Nėries <i>Poezija</i> , pirmas tomas (lyrika ir poemos) DP stovyklose pradėtas leisti avangardinis kultūros žurnalas <i>Žvilgsniai</i> (iki 1948), redaktorius Jonas Mekas	Nobelio literatūros premija suteikta Hermanui Hesei Pirmasis kino festivalis Kanuose	Įkurtas Lietuvos valstybinis kūno kultūros institutas	A. Hitlerio mirtis (balandžio 30 d.) Vokietija pasirašo besąlyginės kapituliacijos aktą (gegužės 8 d.) JTO įkūrimas Potsdamo konferencija (liepa–rugpjūtis) JAV numeta atominės bombos ant Hirosimos ir Nagasakio (rugpjūčio 6 ir 9 d.) Japonijos kapituliacija (rugšėjo 2 d.) Niurnbergo procesas (lapkričio 20 d.–1946 m. spalio 1 d.) Prasideda Šaltasis karas (iki 1991 m.) Paryžiaus taikos konferencija
1947	Romoje išleistas Vytauto Mačernio <i>Vizijos</i> Tiubingene (Vokietija) išleistas Antano Škėmos novelių rinkinys <i>Nuodėguliai ir kibirkštys</i>	Išleistas Albero Kamio romanas <i>Maras</i>	Pinigių reforma „Žalgirio“ krepšinininkai (klubas įkurtas 1944 m.) pirmą kartą tapo Sovietų Sąjungos čempionais, vykusio Tbilisyje, aukso medalių laimėtojai	Trumeno doktrina (kovo 12 d.) Maršalo planas JTO nutarimas dėl žydų ir arabų valstybės įkūrimo Palestinoje

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1948	Ištremtas į Sibirą (iki 1956) Antanas Miškinis parašo <i>Psalmes</i> (išspausdintos 1989) Išleistas pomirtinis Jurgio Baltarušaičio poezijos rinkinys <i>Lelija ir pjautuvus</i>	Išleistas Paulio Celano rinkinys <i>Smėlis iš urnų</i> , kuriame išspausdintas vienas reikšmingiausių eilėraščių pokario Europoje „Mirties fuga“ A. Hitchcockas sukuria vieno kadro filmą „Virvė“	Didžiausia trėmimo operacija „Vesna“ Žemės ūkio kolektyvizacijos pradžia	Berlyno blokada (birželio 24 d.–1949 m. gegužės 12 d.). Vokietija padalijama į VFR ir VDR Įkurta Izraelio valstybė (gegužės 14 d.). Arabų ir Izraelio konflikto pradžia JTO Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (gruodžio 10 d.)
1949	Išleista Antano Vaičiulaičio knyga <i>Italijos vaizdai</i>	Alberas Kamiu sukūrė pjesę <i>Teisieji</i> Išleistas Simonos de Bovuar veikalas <i>Antroji lytis</i>	Partizanų vadai pasirašo Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio deklaraciją (vasario 16 d.). Lietuvių chartijos paskelbimas Įvestas privalomas septynmetis mokymas	Įkurta NATO (balandžio 4 d.) SSRS išbandė atominę bombą Paskelbta Kinijos Liaudies Respublika (1949 spalio 1 d.) Korėjos karas (1950–1953)
1950	Čikagoje JAV išleistas Henriko Radausko poezijos rinkinys <i>Strėlė danguje</i> Dalia Grinkevičiūtė parašė <i>Atsiminimus</i> (surasti 1991, išleisti 1996) Čikagoje (JAV) išleista Juozo Lukšos-Daumanto knyga <i>Partizanai už geležinės uždangos</i> (vėliau <i>Partizanai</i> , Lietuvoje – 2005)	Išleista Eženo Jonesko anti-drama <i>Plikagalvė dainininkė</i>		
1951	Išleistas Jurgio Savickio novelių rinkinys <i>Raudoni batukai</i>	Išleista Albero Kamiu studija <i>Maištaujantis žmogus</i>	Įkurta JAV lietuvių bendruomenė	Pasirašyta anglies ir plieno bendrijos sukūrimo sutartis
1952	Pradėtas leisti svarbiausias išėivijos literatūrinis žurnalas <i>Literatūros laikai</i> (iki 1959 m.)	Išleista Samjuelio Beketo absurdo drama <i>Belaukiant Godo</i>		
1953		Išleista Ernesto Hemingvėjaus apysaka <i>Senis ir jūra</i>	Ginkluoto pasipriešinimo judėjimo pabaiga Romo Kalantos gimimo metai	Mirė Josifas Stalinas (1953 m. kovo 5 d.) Korėjos karas (iki 1953) Sukilimas Rytų Vokietijoje Atšilimas SSRS (iki 1964)
1954	Jonas Aistis JAV išleido knygą <i>Apie laiką ir žmones</i>	Išleistas Viljamo Goldingo romanas <i>Musių valdovas</i>		
1955	Čikagoje (JAV) išleistas Henriko Radausko poezijos rinkinys <i>Žiemos daina</i>	Borisas Pasternakas parašė romaną <i>Daktaras Živaga</i> (išleistas Italijoje 1957) Išleistas Vladimiro Nabokovo romanas <i>Lolita</i>	Suimtas paskutinis LLKS Tarybos prezidiumo narys A. Ramanauskas-Vanagas (spalio 12 d.; nužudytas 1957 m. lapkričio 29 d.) Antisovietinės demonstracijos per Vėlines (1955–1957 m.)	Įkurtas Varšuvos sutarties blokas (VSO)
1957	Išleistas Balio Sruogas <i>Dievų miškas</i>	Išleistas Boriso Pasternako romanas <i>Daktaras Živago</i> Nobelio literatūros premija suteikta Alberui Kamiu	Balandžio 30 d. transliuota pirmoji televizijos laida Lietuvoje	Įkurta Europos ekonominė bendrija (kovo 25 d.) SSRS paleido pirmą dirbtinį Žemės palydovą (spalio 4 d.)
1961	JAV Čikagoje išleista Vytauto Mačernio kūrybos rinktinė <i>Poezija</i> (Lietuvoje Mačernio poezija išleista 1970 – <i>Žmogaus apnuoginta širdis</i> , 1990 <i>Po ūkanotu nežinios dangum</i>)	Išleistas Boriso Pasternako poezijos rinkinys <i>Kai išsigiedryš</i> R. Vaiso (Wise) ir J. Robbinso miuziklas <i>Vestsaido istorija</i>		Pirmasis žmogaus skrydis į kosmosą (Jurijus Gagarinas; 1961 m. balandžio 12 d.)
1963	Išleistas Icchoko Mero romanas <i>Lygiosios trunka akimirka</i>	Išleistas pirmasis Bitlų (The Beatles) albumas, prasidėjo „bitlomanija“		JAV prezidento D. F. Kenedžio nužudymas (1963 m. lapkričio 22 d.)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1964	Išleista Kosto Ostrausko avangardinė drama <i>Gyveno kartą senelis ir senelė</i> (I dalis) Išleista Justino Marcinkevičiaus poema <i>Donelaitis</i> Čikagoje išleistas Juozo Girmiaus veikalas <i>Žmogus be Dievo</i>	Žanui Poliiui Sartrui suteikta Nobelio literatūros premija	Vilniuje prof. Algimantas Marcinkevičius atliko pirmąją Lietuvoje atvirą širdies operaciją	Vietnamo karas (iki 1975) Nušalintas nuo valdžios Nikita Chruščiovas, TSKP pirmuoju sekretoriumi tapo Leonidas Brežnevas
1965	Čikagoje išleistas Henriko Radausko poezijos rinkinys <i>Žaibai ir vėjai</i> Respublikinių leidyklų planai vėl tvirtinami Maskvoje Pradėtas rengti „Poezijos pavasaris“, almanachas <i>Poezijos pavasaris</i> Lietuvoje savaitę vieši Žanas Polis Sartras ir Simona de Bovuar Filmas „Niekas nenorėjo mirti“ (rež. Vytautas Žalakevičius)	Išleistas Anos Achmatovos poezijos rinkinys <i>Laiko tėkmė</i>	Pradėtos radijo transliacijos Lietuvoje užsieniui anglų kalba	„Sony“ Japonijos rinkai pristatė pirmuosius pasaulyje vaizdo magnetofonus
1966	Išleista Vinco Mykoliaičio-Putino poezijos knyga <i>Langas</i> Išleista Janinos Degutytės poezijos knyga <i>Šiaurės vasaros</i> Čikagoje išleista Liūnės Sutemos poezijos rinktinė <i>Bevardė šalis</i> Čikagoje išleista Juozo Girmiaus studija <i>Idealas ir laikas</i> Filmas „Jausmai“ (scenar. aut. Vytautas Žalakevičius, rež. Algirdas Dausa, Almantas Grikevičius)	Išleistas Johaneso Bobrovskio romanas <i>Lietuviški fortepionai</i> Išleista Tomo Stopardo tragiškomedija <i>Rozenkrancas ir Gildensternas mire</i> (1990 m. filmas, rež. Tomas Stopardas)	Parodytas pirmasis Valstybinio jaunimo teatro spektaklis <i>Romeo ir Džiuljeta</i> (rež. Aurelija Ragauskaitė)	Niujorke prasidėjo Pasaulio prekybos centro statybos (sunaikintas 2001 m. per teroristų išpuolį) Kinijoje prasidėjo Kultūrinė revoliucija (iki 1976)
1967	Išleista Sigito Gedos poema <i>Strazdas</i> Lietuvoje išleistas Jurgio Savickio <i>Novelės</i> Lietuvos valstybiniame akademiniame dramos teatre pastatyta Kazio Sajos trilogija <i>Oratorius. Maniakas. Pranašas Jona</i> (rež. Kazimiera Kymantaitė)	Kolumbijoje išleistas Gabrielio Garsijos Markeso romanas <i>Šimtas metų vienatvės</i> Išleistas Michailo Bulgakovo romanas <i>Meistras ir Margarita</i> (parašytas 1937) Išleista Makso Frišo pjesė <i>Biografija: vaidinimas</i>	Veiklą pradėjo Vilniaus kraštotyrininkų Romuvos klubas Hipių judėjimo Lietuvoje pradžia	San Franciske įvyko „Meilės vasaros“ („The Summer of Love“) festivalis, vadinamas hipių revoliucija
1968	Išleista Juditos Vaičiūnaitės poezijos knyga <i>Po šiaurės herbais</i> Išleista Justino Marcinkevičiaus dviejų dalių drama-poema <i>Min-daugas</i> Kauno dramos teatre pastatytas Kazio Sajos groteskas <i>Mamutų medžioklė</i> (rež. Jonas Jurašas), išsp. 1969 Vilniaus dailės instituto Koridoriaus teatre pastatytas spektaklis pagal Arvydo Ambraso ir Regimanto Midvikio pjesę <i>Duobė</i> (teatras uždraustas 1970) Vilniaus universiteto Kiemo teatre pastatyta Vydūno tragedija <i>Pasaulio gaisras</i> (rež. Vladas Limantas)		Vilniaus universitete paskaitas skaito Marija Gimbutienė Vilniaus universitete paskaitas skaito Tartu semiotikos mokyklos įkūrėjas Jurijus Lotmanas JAV pradėtas leisti laikraštis <i>Akiračiai</i>	Prahos pavasaris Paryžiaus studentų maištas Studentų sukilimas Meksikoje
1969	Išleista antologija <i>XX a. Vakarų poetai</i> Išleista Bitės Vilimaitės novelių knyga <i>Baltos dėmės</i> Išleista Juozo Grušo novelių knyga <i>Rūstybės šviesa</i> Filmas „Gražuolė“ (rež. Arūnas Žebriūnas)	Vudstoko festivalis (JAV) Samjueliui Bektui suteikta Nobelio premija	Įregistruotas Romuvos kraštotyros klubas (KGB uždraustas 1971) Susikūrė roko grupės „Gėlių vaikai“, „Raganiai“	Paleistas pirmasis kompiuterių tinklas sujungė keturias mokslo įstaigas: Los Andželo universitetą, Stanfordo tyrimų institutą, Santa Barbaros ir Jutos universitetus JAV astronautai Neilas Armstrongas ir Edvinas Oldrinas tapo pirmaisiais žmonėmis, išsilaipinusiai mėnulyje

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1970	Išleista Juozo Apučio novelių knyga <i>Horizonte bėga šernai</i> Išleistas Donato Saukos veikalas <i>Tautosakos savitumas ir vertė</i> Kauno dramos teatre pastatyta Kazio Sajos pjesė <i>Šventėžeris</i> (rež. Jonas Jurašas) Sukurta „Panteistinė oratorija“ (teksto aut. Sigita Geda, komp. Bronius Kutavičius)	Iširo „Bitlų“ („The Beatles“) grupė Aleksandrui Solženicynui suteikta Nobelio literatūros premija	Žvejybinio laivo „Sovietskaja Litva“ radistas Simas Kudirka pabėgo iš laivo, nesėkmingai bandė siekti JAV politinio prieglobsčio, nuteistas 10 metų griežtojo režimo lagerio Mordovijoje Tėvas ir sūnus Pranas ir Algirdas Brazinskai užgrobė keletą lėktuvų An-24 ir privertė juos nusikrauti į Turkiją	Pradėti gaminti asmeniniai kompiuteriai SSRS įsisteigtas Andrejaus Sacharovo žmogaus teisių gynimo komitetas
1971	Išleista Justino Marcinkevičiaus drama <i>Katedra</i> Išleista Juozo Glinskio drama <i>Grasos namai</i> (Kauno dramos teatre past. 1970 m., rež. Jonas Vaitkus)	Išleistas Heinricho Biolio romanas <i>Grupinis portretas su dama</i> Brodvėje įvyko roko operos „Jėzus Kristus – superžvaigždė“ premjera	Jonas Laucė už „antitarybinių“ romano <i>Negandų metal</i> rankraštį, įteiktą leidyklai, nuteisiamas 2 metus kalėti (išsp. 1991)	Pradėtas internetinis Gutenbergio projektas – pirmoji elektroninių knygų biblioteka internete
1972	Čikagoje išleista Liūnės Sutemos poezijos knyga <i>Badmetis</i> Išleista Tomo Venclovos poezijos knyga <i>Kalbos ženklas</i> Išleista Sigito Gedos poezijos knyga <i>26 rudens ir vasaros giesmės</i> Išleista Algimanto Mackaus eilėraščių knyga <i>Poezija</i> Juozas Grušas <i>Barbora Radvilaitė</i> (Kauno dramos teatras, rež. Jonas Jurašas)	Heinrichui Bioliui suteikta Nobelio literatūros premija	Kaune susidegino Romas Kalanta (gegužės 14 d.) Pradėta leisti <i>Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika</i> (red. kun. Sigita Tamkevičius, nuo 1983 m. kun. Jonas Boruta)	JAV kariai pasitraukė iš Vietnamo
1973	Muzikinis filmas „Velnio nuotaka“ (rež. Arūnas Žebriūnas)	Pryžiuje išspausdinta Aleksandro Solženicyno knyga <i>Gulago archipelagas</i> (I tomas) Išleistas Kurto Voneguto romanas <i>Čempiono pusryčiai</i>	Prasideda Lietuvos intelektualų emigracijos banga. Emigruoja politologas, filosofas Aleksandras Štomas, prozininkas Icchokas Meras	Atidaromas Pasaulio prekybos centras Niujorke
1974	Dalia Grinkevičiūtė parašo antrąjį atsiminimų variantą ir perduoda Andrejui Sacharovui (rusų k. išsp. 1979 m. Paryžiuje)		Emigruoja režisierius Jonas Jurašas ir kritikė, vertėja Aušra Marija Sluckaitė	
1975	Išleista Romualdo Granausko novelių knyga <i>Duonos valgytojai</i> , apysaka <i>Jaučio aukojimas</i>	Išleistas Gabrielio Garsijos Markeso romanas <i>Patriarcho ruduo</i>		SSRS, kartu su 35 valstybėmis, pasirašė „Helsinkio baigiamąjį aktą“
1976	Pirmasis lietuviškas miuziklas „Ugnies medžioklė su varovais“ (Saulius Šaltenis, Leonidas Jacinevičius, komp. Giedrius Kuprevičius, rež. Dalia Tamulevičiūtė)		Emigruoja dailininkas Vladislavas Žilius Lapkričio 25 d. susikūrė Lietuvos Helsinkio grupė	
1977	Išleista Justino Marcinkevičiaus trijų dalių giesmė <i>Mažvydas</i> Išleista Marcelijaus Martinaičio knyga <i>Kukučio baladės</i> Išleista Sauliaus Šaltenio apysaka <i>Duokiškis</i>		Emigruoja poetas ir vertėjas Tomas Venclova	Pirmasis „Konkordo“ skrydis reguliaria linija Pradėjo veikti Černobylio atominė elektrinė (1986 m. įvyko Černobylio AE avarija)
1978	Čikagoje išleistas pomirtinis Henriko Radausko poezijos rinkinys <i>Eilėraščiai (1965–1970)</i> Filmas <i>Riešutų duona</i> (rež. Arūnas Žebriūnas) Sukurta oratorija „Paskutinės pagonių apeigos“ (teksto aut. Sigita Geda, komp. Bronius Kutavičius)	Išleistas Džono Irvingo romanas <i>Pasaulis pagal Garpą</i>	Birželio 14–15 d. įsteigta Lietuvos laisvės lyga, vadovaujama Antano Terlecko	Karolis J. Voityla išrinktas popiežiumi
1979	Išleista Algirdo Landsbergio novelių knyga <i>Muzika įžengiant į neregėtus miestus</i> Išleista pirmoji Juozo Erlicko humoreskų ir humoristinių eilėraščių knyga <i>Kodėl?</i>		Klaipėdoje atidarytas Lietuvos jūrų muziejus	Pirmasis Romos katalikų popiežiaus vizitas komunistų valdomoje šalyje. Jonas Paulius II aplankė gimtąją Lenkiją kaip popiežius Afganistano karas (iki 1989) Firma Sony išleido pirmąjį ausinuką („Walkman“)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1980	Išleistas Juditos Vaičiūnaitės vienaveiksmių pjesių rinkinys <i>Pavasario fleita</i> Valstybiniame jaunimo teatre pastatytas spektaklis „Kvadratas“ (V. Jelisejeva, rež. Eimuntas Nekrošius)	Išleistas Umberto Eko romanas <i>Rožės vardas</i> Česlovui Milošui suteikta Nobelio literatūros premija		Paskelbtas JAV gynybos planas „žvaigždžių karai“ Niujorke nušautas Džonas Lenonas
1981	Išleistas Sauliaus Tomo Kondroto romanas <i>Žalčio žvilgsnis</i> Opera-poema „Strazdas – žalias paukštis“ (teksto aut. Sigitas Geda, komp. Bronius Kutavičius)			Pirmoji komercinė e knyga – žodynas (leidykla <i>Random House</i>)
1982	Išleista Jono Strielkūno poezijos knyga <i>Po tylinčiom žvaigždėm</i> Išleista rinktinė <i>Lotynų Amerikos novelės</i> Valstybiniame jaunimo teatre pastatytas miuziklas „Meilė ir mirtis Veronoje“ (teksto aut. Sigitas Geda, komp. Kęstutis Antanėlis, rež. Eimuntas Nekrošius)	Niujorke įvyko Endriu Loido Vėberio miuziklo <i>Katės</i> premjera	Emigruoja dailininkas Algimantas Svėgžda	Pradėta kompaktinių plokštelių gamyba Pirmą kartą buvo panaudotas šypsenėlės simbolis „;-)“
1983	Išleista Sauliaus Šaltenio apsakymų knyga <i>Atminimo cukrus</i> Valstybiniame jaunimo teatre pastatytas spektaklis pagal Čingizo Aitmatovo romaną <i>Ilgą kaip šimtmečiai diena</i> (rež. Eimuntas Nekrošius) Filmas „Skrydis per Atlantą“ (rež. Raimondas Vabalas)		Pradeda veikti Ignalinos AE	JAV prezidentas Ronaldas Reiganas Baltuosiuose rūmuose priėmė 200 Amerikos lietuvių, latvių, estų delegaciją. Pasirašė Baltų laisvės dienos proklamaciją Stanislavas Petrovas patvirtino, kad kompiuterinės sistemos pranešimai apie paleidžiamas JAV balistines raketas yra klaidingi, užkirsdamas kelią galimam branduoliniam karui Pradėta vartoti sąvoka „internetas“
1984	Išleista Jono Strielkūno eilėraščių knyga <i>Varpo kėlimas</i> Išleista Justino Marcinkevičiaus dramatinė apysaka <i>Daukantas</i>	Išleistas postmodernistinis Milorado Pavičiaus romanas-žodynas <i>Chazarų žodynas</i> (liet. k. 2010 m.)		Pradėta „Apple Macintosh“ kompiuterių prekyba
1985	Išleista Juozo Apučio novelių knyga <i>Keleivio novelės</i> Išleistas Sauliaus Tomo Kondroto romanas <i>Ir apsiniauks žvelgiantys pro langą</i> Petras Repšys Vilniaus universitete sukūrė freską <i>Metų laikai</i>		Vilniaus arkikatedroje atrastas auksakalstės meno lobynas	Michailas Gorbačiovas išrinktas SSKP generaliniu sekretoriumi „Perestoika“ („Pertvarka“) SSRS (iki 1991)
1986	Išleista Juozo Apučio novelių knyga <i>Gegužė ant nulūžusio beržo</i> Čikagoje išleista Vytauto Kavolio studija <i>Sąmoningumo trajektorijos: Lietuvių kultūros modernėjimo aspektai</i>		Emigruoja prozininkas Saulius Tomas Kondrotas	Černobylio atominės elektrinės katastrofa
1987	Išleista Juditos Vaičiūnaitės poezijos knyga <i>Žiemos lietus</i> Išleista Danutės Kalinauskaitės novelių knyga <i>Išėjusi šviesa</i>		Mitingas prie Adomo Mickevičiaus paminklo Vilniuje (rugpjūčio 23 d.) Pirmasis „Roko maršas per Lietuvą“	Privatus lėktuvas, pilotuojamas 19-mečio Mathias Rusto iš Vakarų Vokietijos, įskridęs į SSRS teritoriją, nusileidžia Maskvos Raudonojoje aikštėje
1988	Žurnale <i>Pergalė</i> išspausdinti Dailios Grinkevičiūtės prisiminimai <i>Lietuviai prie Laptevų jūros</i> Išleistas Jono Mikelinso romanas <i>Juodųjų eglė šalis</i> (par. 1967) Išleista Romualdo Granausko apysaka <i>Gyvenimas po klevu</i> Išleista pirmoji Aido Marčėno eilėraščių knyga <i>Suliny</i>	Išleistas Umberto Eko romanas <i>Fuko švytuoklė</i>	Susikūrė Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinė grupė (birželio 3 d.) Šimtatūkstantinis Sąjūdžio mitingas Vingio parke (rugpjūčio 23 d.) Susikūrė pirmasis nepriklausomas kultūros žurnalas <i>Sietynas</i> (ėjo iki 1991)	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1989	Išleistas Intos tremtinių poezijos rinkinys <i>Benamiai</i> Išleista Juozo Apučio alegorinė apysaka <i>Skruzdėlynas Prūsijoje</i> Išleistas Ričardo Gavelio romanas <i>Vilniaus pokeris</i> Išleista Algirdo Juliaus Greimo darbų rinktinė <i>Semiotika</i> Į Lietuvą atvyksta Bernardas Brazdžionis	Išleista Salmono Ruščio (Salman Rushdie) knyga <i>Šėtoniškos eilės</i> Ajatola Chomeinis paskyrė 3 milijonų dolerių premiją už <i>Šėtoniškųjų eilių</i> autoriaus Salmono Ruščio mirtį	Baltijos kelias (rugpjūčio 23 d.); 2009 m. UNESCO įtraukas į „Pasaulio atminties“ sąrašą Atkurtas Vytauto Didžiojo universitetas LTSR Aukščiausioji Taryba paskelbė, kad 1940 Lietuvos prijungimas prie TSRS buvo neteisėtas	„Aksominė revoliucija“ Čekoslovakijoje Iš Afganistano išvesta sovietų kariuomenė Nugriauama Berlyno siena (Šaltojo karo pabaiga) Sovietų kariuomenės susidorojimas su nepriklausomybės reikalaujančiais demonstrantais Tbilisyje (Gruzija) SSRS liaudies deputatų suvažiavimas, remdamasis Aleksandro Jakovlevo komisijos išvadomis, pripažino Molotovo–Ribentropo pakto slaptuosius protokolus „teisiškai nepagrįstais ir negaliojančiais nuo jų pasirašymo momento“
1990	Išleista Vytauto P. Bložės poezijos knyga <i>Noktiurnai</i> Poezijos antologija <i>Tremtinio Lietuva</i> Leonardo Gutausko romanas <i>Vilko dantų karoliai</i> (I dalis) Filmas „Miškais ateina ruduo“ (rež. Raimondas Vabalas) Pradėtas rengti tarptautinis poezijos festivalis „Poetinis Druskininkų ruduo“		Į Lietuvą atvyko Sovietų Sąjungos vadovas Gorbačiovas. Vilniuje įvyko masiškiausias Sąjūdžio mitingas „Laisvė ir nepriklausomybė Lietuvai“ Paskelbtas nepriklausomos Lietuvos Respublikos atkūrimo aktas (kovo 11 d.)	Nepriklausomybę paskelbia Estija (kovo 30 d.) Nepriklausomybę paskelbia Latvija (gegužės 4 d.) Sukurtas pasaulinis interneto tinklas
1991	Išleista Tomo Venclovos poezijos knyga <i>Vilties formos</i> Išleistas Ričardo Gavelio romanas <i>Jauno žmogaus memuarai</i> Išleista Antano A. Jonyno eilėraščių knyga <i>Nakties traukinys</i> Išleista Sigito Gedos poezijos knyga <i>Septynių vasarų giesmės</i> Išleista Aido Marčėno poezijos knyga <i>Angelas</i> Čikagoje išleista Vytauto Kavolio studija <i>Epoch signatūros</i>	Lietuvių kalba išleistas Česlovo Milošo romanas <i>Isos slėnis</i> (par. 1954) Išleistas postmodernistinis Milorado Pavičiaus romanas <i>Vidinė vėjo pusė, arba romanas apie Herą ir Leandrą</i> (liet. k. 2006)	Ekonominė blokada Įvesti pinigų pakaitalai – talonai, kuriuose buvo pavaizduoti Lietuvos gyvūnai Sovietų kariuomenė puola televizijos bokštą, Lietuvos radiją ir televiziją (sausio 13 d.) Medininkų žudynės (liepos 31 d.) Lietuviško interneto gimimo diena – 1991 m. spalio 10 d. Įsteigtas Lietuvos mokslo ir studijų institucijų kompiuterių tinklas „Litnet“	SSRS suirimas Pučas Maskvoje (rugpjūčio mėn.) Atsistatydina Michailas Gorbačiovas Įkurta Nepriklausomų valstybių sandrauga (NVS) Jugoslavijos karai (iki 2001)
1992	Išleista Vytauto Kavolio studija <i>Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje</i>		Priimta nauja Lietuvos Respublikos Konstitucija	Mastrichte pasirašyta Europos Sąjungos (ES) steigimo sutartis JAV vykusioje parodoje „COMDEX“ IBM pristatė pirmąjį pasaulyje išmaniojo telefono prototipą
1993	Išleistas Jurgio Kunčino romanas <i>Tūla</i> Išleista Jono Strielkūno poezijos knyga <i>Trečias brolis</i> Čikagoje išleista Liūnės Sutemos poezijos knyga <i>Graffiti</i> Išleistas Jurgos Ivanauskaitės romanas <i>Ragana ir lietus</i> Pradėta „Skomanto“ nuotykių kūrinių serija	Į lietuvių kalbą išverstas Milano Kunderos romanas <i>Nepakeliama būties lengvybė</i>	Iš Lietuvos išvesta Rusijos armija Įvedamas litas Lietuva tapo Europos Tarybos nare Popiežiaus Jono Pauliaus II viešnagė Lietuvoje (rugsėjo 4–8 d.) Jachta „Lietuva“ baigė pirmą Lietuvos buriavimo sporto istorijoje kelionę apie pasaulį	Konstitucinė krizė Rusijoje; prezidentas Borisas Jelcinas įsakė tankams šturmuoti parlamento rūmus
1994	Išleista Sigito Parulskio eilėraščių knyga <i>Mirusiųjų</i> Išleista Sigito Gedos eilėraščių knyga <i>Babilono atstatymas</i> Išleistas poezijos almanachas <i>Svetimi</i>		Išleista Vytauto Kavolio darbų rinktinė <i>Žmogus istorijoje</i> (<i>Žmogaus genezė; Nužemintųjų generacija; Sąmoningumo trajektorijos; Epochų signatūros</i>)	Karo Čečėnijoje pradžia Inauguruotas pirmasis juodaodis prezidentas Pietų Afrikos Respublikoje Nelsonas Mandela Pradėta prekyba išmaniaisiais telefonais

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1995	Išleista Nijolės Miliauskaitės eilėraščių knyga <i>Uždraustas įeiti kambarys</i> Išleista Vandos Juknaitės apysaka <i>Stiklo šalis</i>		Seimas priėmė Valstybinės kalbos įstatymą Lietuva įteikė oficialų prašymą dėl narystės Europos Sąjungoje	Europos Sąjungos lyderiai numatomą įvesti bendrą valiutą pavadino euro vardu
1996	Išleista Vytauto P. Bložės poezijos knyga <i>Ruduo</i> Išleista Bitės Vilimaitės apsakymų knyga <i>Užpustytas traukinys</i> Išleista Juozo Erlicko Knyga Išleistas Marijos Gimbutienės veikalas <i>Senoji Europa</i>	Išleistas Alesandro Bariko (Alessandro Baricco) romanas <i>Šilkas</i> Vislavai Šymborskai suteikta Nobelio literatūros premija	Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra SSRS saugumo veikėjui Nachmanui Dušanskui iškelė baudžiamąją bylą (Izraelis atsisakė jį išduoti) Įrengtas pirmasis bankomatas Lietuvoje	Palestiniečiai pirmą kartą dalyvavo rinkimuose ir savo vadovu išsirinko Jasirą Arafatą (Yasser Arafat)
1997	Išleista Sigito Gedos eilėraščių knyga <i>Jotvingių mišios; Gedimino valstybės fragmentas</i> Išleista Donaldo Kajoko eilėraščių knyga <i>Meditacijos</i>	Išleista pirmoji Hario Poterio serijos knyga	Vilniaus apygardos teismas paskelbė nuosprendį pirmojoje genocido byloje trimis buvusiems „liaudies gynėjams“ už Gaidžių šeimos išžudymą 1945 m. Zarasų rajone, Salinių kaime	Škotijos mokslininkai klonavo pirmąjį žinduolį – avį Doli Kompiuteris pirmą kartą nugalėjo Garį Kasparovą – pasaulio šachmatų čempioną
1998	Išleista Sigito Gedos eilėraščių knyga <i>Skrynelė dvasioms pagauti</i> Išleista Jono Strielkūno poezijos knyga <i>Tamsos varpai, šviesos varpai</i> Išleista Romualdo Granausko apsakymų knyga <i>Gyvilėlių dainavimas</i> (parašytas apie 1968)	<i>Titanikas</i> tapo pirmuoju kino filmu, uždirbusiu 1 mlrd. JAV dolerių	Lietuva oficialiai tapo asocijuota Europos Sąjungos nare Dokumentinis videofilmas „Lietuvos Respublikos prezidentai. Antanas Smetona, Aleksandras Stulginskis. Kazys Grinius“ (rež. Rimtautas Šilinis) Lietuvos Seimas panaikino mirties bausmės taikymą Lietuvoje	Įkurta paieškos sitema „Google“ Pirmoji internetinė knygų skaityklė „Rocket ebook“ Pirmoji elektroninių knygų parduotuvė internete e-reader.com
1999	Išleista Gintaro Grajausko eilėraščių knyga <i>Kaulinė dūdelė</i> Išleistas Renatos Šerelytės romanas <i>Ledynmečio žvaigždės</i> Išleista Aido Marčėno ir Sigito Parulskio poezijos knyga <i>50 eilėraščių</i>	Išleista Salmono Rušdžio knyga <i>Žemė po jos kojomis</i> Lietuvių kalba Išleista Josifo Brodskio eilėraščių rinktinė <i>Vaizdas į jūrą</i>	Seimas pripažino Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaraciją valstybės teisės aktu. Ši Taryba ėmėsi vieningo vadovavimo visoms pasipriešinimo ir kovotojų struktūroms	
2000	Išleista Juditos Vaičiūnaitės poezijos knyga <i>Debesų arka</i> Išleista Romualdo Granausko prozos rinktinė <i>Su peteliške ant lūpų</i>	Lietuvių kalba išleista Chorche Luiso Borgeo knyga <i>Fikcijos</i> (par. 1944)	Įsigaliojo „Lustracijos įstatymas“ UNESCO į Pasaulio paveldo sąrašą įtraukė Kuršių neriją	Vladimiras Putinas išrinktas Rusijos prezidentu Pirmoji knyga tik elektroninėje versijoje – Stefano Kingo romanas <i>Jojant ant kulkos</i> (<i>Riding the Bullet</i>)
2001	Išleista Aido Marčėno poezijos knyga <i>Dėvėti</i> Išleistas Viktorijos Daujotytės veikalas <i>Parašyta moterų</i> Filmas „Vieni vieni“ (rež. Jonas Vaitkus)		Baigtas leisti <i>Lietuvių kalbos žodynas</i> (t. 1–20, 1941–2002)	„Al Kaeda“ surengė teroristų išpuolį Niujorke (rugsėjo 11 d.) Įkurta „Vikipedija“ anglų kalba Apple Computer pristatė pirmą iPod'ą
2002	Išleista Bitės Vilimaitės apsakymų rinktinė <i>Papartynų saulė</i> Išleista Vandos Juknaitės pokalbių, esė knyga <i>Išsiduosi. Balsu</i> Kolektyvinė esė rinktinė <i>Siužetą siūlau nušauti</i>			Įkaičių paėmimas Maskvos teatre
2003	Išleista Sigito Gedos knyga <i>Adolėlio kalendoriai: dienoraščiai, gyvavaizdžiai, užrašai, tyrinėjimai</i> Meno forto spektaklis – Kristijonas Donelaitis „Metai. Pavasario linksmybės. Rudenio gėrybės“ (rež. Eimuntas Nekrošius)	Išleistas Deno Brauno (Dan Brown) romanas <i>Da Vinčio kodas</i> (lietuvių kalba 2004) Lietuvių kalba išleistas Džeimso Džoišo romanas <i>Ulisas I</i> dalis (par. 1922)	Pradėtas Vikipedijos projektas lietuvių kalba (pirmasis straipsnis – kompiuteris)	„Rožinė revoliucija“ Gruzijoje Karo Irake pradžia
2004	Išleista Giedros Radvilavičiūtės esė knyga <i>Suplanuotos akimirkos</i> Išleista Mariaus Ivaškevičiaus pjesė <i>Madagaskaras</i> (pastatyta Vilniaus mažajame teatre, rež. Rimas Tuminas)	Lietuvių kalba išleista Knuto Skujenieko eilėraščių rinktinė <i>Aš esu toli viešėjęs</i>	Lietuva tapo ES (gegužės 1 d.) ir NATO nare Uždarytas 21 metus veikęs Ignalinos atominės elektrinės pirmasis blokas	Pradėjo veikti „Skype“ programa „Oranžinė revoliucija“ Ukrainoje Įkaičių paėmimas Beslano (Osetija) mokykloje (rugsėjo 1–3 d.) NASA Marso tyrimų aparatas „Spirit“ sėkmingai nusileidžia Marse

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
2005	Išleista Justino Marcinkevičiaus poezijos rinktinė <i>Amžino rūpesčio pieva</i> Išleista Donaldo Kajoko eilėraščių rinktinė <i>Karvedys pavargo nugalėti</i>	Išleista Stefano Grynblato (Stephen Greenblatt) studija <i>Vilas ir pasaulio valia arba Kaip Šekspyras tapo Šekspyru</i> (lietuvių k. 2007) Lietuvių kalba išleista Džeimso Džoiso <i>Ulisas II</i> dalis (par. 1922)		Vokiečių kardinolas Jozefas Racioneris išrinktas naujuoju popiežiumi ir pasirinko Benedikto XVI vardą
2006	Išleista Aido Marčėno poezijos knyga <i>Eilinė</i> Išleista Sigito Parulskio pjesių knyga <i>Trys pjesės, trumpos istorijos Sraigė su beisbolo lazda Meno forto spektaklis „Fautas“</i> (rež. Eimuntas Nekrošius)	Lietuvių kalba išleista Chorche Luiso Borgeso <i>Smėlio knyga</i> (<i>Alefas</i> , par. 1949). Lietuvių kalba taip pat išleista: <i>Broudzio pranešimas</i> (par. 1970), <i>Smėlio knyga</i> (1975), <i>Šekspyro atmintis</i> (1983)		SONY išleidžia savo pirmąją elektroninių knygų skaityklę „Sony Reader“ su e-popieriumi
2007	Išleista Vandos Juknaitės knyga <i>Tariamas iš tamsos: pokalbiai su vaikais</i> Išleista Gintaro Grajausko pjesių rinktinė <i>Mergaitė, kurios bijojo Dievas</i>			AMAZON pristato savo elektroninių knygų skaityklę „Kindle“
2008	Išleistas Renatos Šerelytės romanas <i>Mėlynbarzdžio vaikai</i> Išleista Danutės Kalinauskaitės novelių knyga <i>Niekada nežinai</i> Valstybiniame Jaunimo teatre pastatyta Petro Vaičiūno komedija <i>Patriotai</i> (rež. Jonas Vaitkus)			JAV prezidentu išrinktas Barakas Obama, pirmasis afroamerikietis, išrinktas į šį postą Pasaulinė finansų krizė Rinkoje pasirodė planšetiniai kompiuteriai
2009	Išleista Liūnės Sutemos poezijos rinktinė <i>Sugrįžau</i> Išleisti Marcelijaus Martinaičio biografiniai užrašai <i>Mes gyvenome</i> Išleistas Kristinos Sabaliauskaitės romanas <i>Silva Rerum</i>		Pirmajai kadencijai prisiekė prezidentė Dalia Grybauskaitė Prie Seimo vykęs mitingas, kuriame protestuota prieš valdžios taupymo planus, baigėsi riaušėmis Uždarytas antrasis (paskutinis) Ignalinos AE blokas	
2010	Išleista Giedros Radvilavičiūtės esė rinktinė <i>Šignakt aš miegosiu prie sienos</i> Išleista Tomo Venclovos poezijos rinktinė <i>Visi eilėraščiai</i> Išleistas Valdo Papievio romanas <i>Eiti</i>	Išleistas Umberto Eko romanas <i>Praho kapinės</i>		Smolensko aviakatastrofa, nusinešusi Lenkijos aukštųjų pareigūnų gyvybes Statistikos duomenimis, pasaulyje veikia 255 mln. interneto svetainių, internetu naudojasi 1,97 mlrd. vartotojų
2011	Išleista Donaldo Kajoko eilėraščių knyga <i>Kurčiam asiliukui</i> Išleistas Romualdo Granausko novelių romanas <i>Trys vienvės</i>	JAV išleistas Rutos Sepetytės romanas <i>Tarp pilkų debesų</i> (lietuvių k. 2011) Česlovo Milošo metai	Lietuvos plačiajuostis internetas sparčiausias pasaulyje Pirmoji lietuviška interaktyvi elektroninė knyga – Jurgos Sakalauskaitės ir Donato Malinausko <i>Pelytė Smailytė ir gelbėtojai</i>	Žemės drebėjimas Japonijoje, atominė katastrofa Fukušimos AE
2012	Išleista atliekamosios poezijos knyga <i>Slemas Lietuvoje</i> Lietuvos nacionaliniame dramos teatre pastatyta Mariiaus Ivaškevičiaus pjesė <i>Išvarymas</i> (rež. Oskaras Koršunovas) Lietuvos nacionaliniame dramos teatre pastatyta Justino Marcinkevičiaus <i>Katedra</i> (rež. Oskaras Koršunovas)			Europos branduolinių mokslinių tyrimų organizacijos CERN mokslininkai paskelbė aptikę naują subatominę dalelę, kurios savybės atitinka Higgs bozoną – masę suteikiantį pagrindinį visatos statybinį elementą JT Generalinė Asamblėja pritarė, kad Palestiniai būtų suteiktas valstybės stebėtojos statusas